VADİ-İ HAMUŞÂN

Zeytinburnu “Dedeler Mezarlığı”nda aynı mezarı paylaşan
Merhum Osman dedem
Merhume Şükriye ninem ve
Rahmetli annem Asiye Hanım’ın aziz hatırasına…
Mekanları cennet olsun…

Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları
Kitap No: 56

Yayın Koordinatörü
Erdem Zekeriya İskenderoğlu
Nurullah Yaldız

Vadi-i Hamuşân

E-K

Editör
Mehmet Yılmaz

ISBN 978-975-2485-32-7
TC Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 40688

1. Baskı
İstanbul, Şubat 2019

Kitap Tasarım **Salih Pulcu**
Tasarım Uygulama **Recep Önder**

Baskı-Cilt **Seçil Ofset**
100. Yıl Mahallesi Massit Matbaacılar Sitesi
4. Cadde No: 77 Bağcılar İSTANBUL
Sertifika No: 12068

444 1984
www.zeytinburnu.bel.tr

2

E-K

Eb Gazi Camisi Türbesi-Sinop

(1) Çal, Halit. "Boyovası/Boyabat Kazasında Türk Mimarisi." Balgat, Ankara : Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, (2014). s. 336

Eba Müslim-i Horasani Türbesi-Urfa

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 27

Eba Yezid-i Bestami Türbesi-Hatay

(1) Kalafat, Yaşar.3 a.g.e.

Ebce Sultan Türbesi-Kayseri

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 16

Ebced-Han

Ebced okuyan, henüz (elif-ba) okumaya başlamış çocuk, okula yeni başlayan, acemi.(1)(2)(3) Ebcetlerden başka bir şey okumayan kimse.(2)

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e. ;
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Ebced

a. Her harfi bir sayıyı karşılayan Arap harfleri ile yazılı sekiz kelimeden meydana gelen bir hesap sistemi.(1) Arap abecesinde, her harfi bir rakamı karşılayan anlamsız sekiz sözcüğün oluşturduğu bir hesaplama dizgisi, bu dizgede baştaki elif harfinden başlanarak Arap abecesindeki her harfe, birden ona kadar birer birer, ondan yüze kadar onar onar, yüzden bine kadar yüzer yüzer arttırmak yoluyla bir değer verilmiştir. Eskiden cebirde nicelikleri göstermekte kullanılırdı.(4)

b. Arap alfabesinin harfleri ile tarih düşürmek sanatı. Her harfin bir sayı değeri vardır. Bir mısradaki harflerin kelimelerin sayı toplamı, Hicri yılla anılan olayın tarihini verir.(2)

c. Arap alfabesinin harflerini içeren kısa metin.(3)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Öztuna, Yılmaz.a.g.e.
(3) Uludağ, Süleyman. a.g.e.
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Ebcet Hesabı

Arap harflerinin sayı değerlerinden yararlanarak bir sayıyı veya tarihi ortaya çıkarma sistemi.(1) Doğum, ölüm tarihleri ile önemli olayların tespitinde ve kapı kitabelerinde kullanılırdı.(6)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Hasol, Doğan. a.g.e.
(3) Erdoğan, Mehmet. a.g.e.
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(5) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.
(6) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Ebced Sistemi

Arap alfabesinin ilk tertibi ve harflerinin taşıdığı sayı değerlerine dayanan hesap sistemi.

Arap yazısı hakkında bilgi veren klasik kaynaklarda, alfabedeki harflerin önceleri "et-tertîbü'l-ebcedî" denilen sıralamada görüldüğü şekilde düzenlenmiş oldukları ifade edilmekte; dinî metinlerde ise bu tertibin başlangıcı Hz. Âdem'e kadar çıkarılmaktadır.

Hz. Peygamber devrinde de kullanılan ebced tertibi, Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân zamanında (685-705) değiştirilerek yerine Nasr b. Âsım ile Yahyâ b. Ya'mer el-Udvânî'nin hazırladıkları, birbirine benzer harflerin ardarda sıralanması esasına dayanan bugünkü "hurûfü'l-hecâ" tertibi getirilmiştir (Ahmed Şevkı en-Neccâr, s. 161).

Ebced, aslında alfabedeki harflerin kolaylıkla hatırda tutulmasını sağlamak için eski dönemlerde geliştirilmiş bir formül olup gerçekte bir anlamı bulunmayan kelimelerinin ilki "ebced" (abucad, ebuced) şeklinde okunduğu için bu adla anılmıştır. Bu formülde yer alan kelimeler şunlardır: *ebced (أبجد), hevvez (هوز), huttî (حطي), kelemen (كلمن), sa'fes (سعفص), karaşet (قرشت), sehaz (ثخذ), dazağ (ضظغ)*. Türkçe'de bu tertibin son kelimesi, ayrı bir rakam değerine sahip olmayan lâmelif (لا) ile bitirilerek dazığlen (ضظغلا) şeklinde söylenmekte ve ardına da daima Mü'minûn sûresinin 14. âyetinin sonunda yer alan "fe-tebâreke'llâhü ahsenü'l-hâlikīn" (فتبارك الله أحسن الخالقين) ibaresi eklenmektedir.(...)

Ebced sisteminin İbrânîce ve Ârâmîce'nin de etkisiyle Nabatîce'den Arapça'ya geçtiği kabul edilmektedir. Çünkü harflerin ebced tertibinde dizilişi bu dillerin alfabelerindeki sıraya uygundur ve harflerin aşağıda açıklanan sayı değerleri de onlarınkilerle aynıdır.(...)

Nitekim "Allah" ve "hilâl" kelimelerinin ebced değerleri (66) eşit olduğundan Türk bayrağındaki hilâl Allah'ı sembolize eder. Ayrıca Türkçe bir deyim olan "işi 66'ya bağlamak" da bu sebeple meseleyi Allah'a havale etmek şeklinde izah edilmiştir.(...)

Ebced sistemi İslâm dünyasında özellikle tasavvuf, astronomi, astroloji, edebiyat ve mimari alanlarıyla cifr (cefr) ve vefke ait konuları geniş anlamda içine alan havas ilminde (İbn Haldûn, II, 1194 vd.), ayrıca sihir ve büyücülükte kullanılmıştır.

Hemen her alfabedeki harflerin çok eskiden beri rakam olarak birer karşılığının bulunduğu, bir başka deyişle harflerin rakam yerine de yazıldığı bilinmektedir. Bunlar arasında en çok tanınanlar İbrânî-Süryânî, Grek ve Latin harfsayı sistemleridir.

"Ebced hesabı" denilen ve Arap alfabesinin ebced tertibine dayanan rakamlar ve hesap sistemi müslüman milletler arasında kullanılmaktadır. İslâm kültüründe bundan başka, yine ebced harflerinin sayı değerlerine dayanan bir de *hisâb-ı cümel (cümmel)* bulunmaktaysa da gerek ilim, sanat ve edebiyat alanlarında gerekse halk arasında asıl tanınmış olan ebced hesabıdır.

Ebced tertibinde sıralanan harflerin oluşturduğu kelimelerin ilk üçü birler (âhâd: 1-10), ortadaki ikisi onlar (aşerât: 20-90) ve son üçü de yüzler (miât: 100-1000) basamağında bulunan rakamları gruplandırır.

Arapça'da "et-tâü'l-merbûta" denilen te (ة) açık te (ت) gibi, med-elif (آ) ve hemze de (ء) kürsüsü ne olursa olsun elif (ا) gibi kabul edilmiştir. Ayrıca Farsça ve Osmanlıca alfabelerde yer alan pe (پ), çe (چ), je (ژ) ve sağır kef (ڭ) Arapça'daki bâ (ب), cim (ج), ze (ز) ve kef (ك) gibi kabul edildiklerinden sayı değerleri de bu harflerinkilerle aynıdır.

Ebced hesabındaki harflerin sayı değerleri, hesaplanışlarındaki farklılıklara göre el-cümelü'l-kebîr, el-cümelü'l-ekber, el-cümelü's-sagır ve el-cümelü'l-asgar gibi değişik isim ve tasniflerle ele alınmıştır.(...)

Çeşitli sahalarda yaygın biçimde kullanıldığı bilinen asıl ebced, *"tarih düşürme" adı verilen edebî sanatta tek sistem olarak benimsenmiştir*.(...)

Ebced halk arasında da çeşitli maksatlarla kullanılmıştır. Bunlardan biri, doğum yılını veren harflerin bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan kelimenin çocuğa ad olarak konulmasıdır.(...)

Ebced halk arasında en fazla zâyîçe, tılsım, muska ve vefklerin hazırlanmasında kullanılmıştır. İbn Haldûn, çeşitli ilimlerden bahsederken havas ilimlerinden sayılan bu konular hakkında bir fikir verebilmek için eser ve müellif adı da zikrederek nakle değer bulduğu bazı örnekleri açıklamıştır. Türkçe'de genel olarak "yıldıznâme" adı verilen müstakil eserlerde de bu maksatla hazırlanmış ebcede dayanan çeşitli bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Ayrıca halk arasında bir yanlış bilgiden

kaynaklandığı için Gazzâlî'ye atfedilerek çok rağbet gösterilen *bedûh tılsımı* da bunlardan biridir.

İslâm dünyasında kitap tertibinde de ebcedden faydalanılmaktadır. Arap alfabesinin kullanıldığı ülkelerde kitapların başında eserden ayrı bilgiler verileceği zaman bu kısım ebced harfleriyle numaralanır. Türkiye'de bunun yerini harf devriminden sonra Batı'da olduğu gibi Romen rakamları almıştır.

Ayrıca bazı kitapların bölüm başlıklarıyla paragraflarını ayırmada ve tezkireler gibi ansiklopedik eserlerde şahıs, yer ve mekân adlarının sıralanışında da ebced harflerinin kullanıldığı görülmektedir.

Bunlardan başka vak'anüvislerin çeşitli olayların tarihlerini tesbit maksadıyla bunların ebced karşılıkları olan kelimeleri yazdıkları, vakıf kayıtlarında da aynı usule başvurulduğu, devlet tarafından yaptırılan bazı sayım ve tesbitlerde ortaya çıkan rakamların değiştirilmesini önlemek için bunların yine ebced tertibindeki kelimelerle ifade edildiği bilinmektedir.

Ebced yukarıda açıklanan yaygın kullanım alanlarının dışında, bazı özel maksatlarla geliştirilmiş "şifre alfabeleri" denilen çeşitli sistemlerin düzenlenmesinde de esas alınmıştır (Çelebioğlu, Tarih Boyunca Paleografya, s. 19-33).

Ebced mimaride, özellikle Mimar Sinan tarafından yapılardaki nisbetlerin belirlenmesinde ve modüler düzenin teşkilinde bu kelimelerin delâlet ettiği sayılardan faydalanmak suretiyle kullanılmıştır (Arpad, s. 11-19; Şenalp, s. 11-12).

Ebcedin fizik, matematik ve astronomide kullanılışı ise daha çok hisâb-ı cümele dayanmaktadır. Ancak astronomik gözlemlerde kullanılan usturlap vb. çeşitli rasat aletlerinde ebced harfleri rakam yerine kullanılmıştır (usturlap üzerindeki ebced harflerinin izahları için bk. el-Muktetaf, XIII/11, s. 724-725).

Ebced tasavvufta ayrı bir öneme sahiptir. Genel olarak Şiî kaynaklı zannedilen, gerçekte kökenleri Mısır ve Hint gibi geleneksel medeniyetlere dayanan, evrensel gerçeklerin sırrî niteliklerine ulaşmayı amaçlayan bu harf sembolizmiyle ilgilenenlerin başında gelen Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin eserlerinde konuyla ilgili geniş açıklamalar vardır (el-Fütûhât, I, 231-361). XVII. yüzyıl mutasavvıflarından İsmâil Hakkı Bursevî, tasavvuf ehli arasında ebced harfleriyle ilgili olarak yapılan izahları Esrârü'l-hurûf adlı eserinde toplamıştır (bk. Ahmed Saîd Süleyman, s. 8-15). XX. yüzyıl İslâm âlimlerinden Said Nursi'nin de bu metotla Kur'an'ın otuz yerinde Nûr risâlelerine işaret edilmiş olduğunu açıklamaya çalıştığı görülür (DİA, VII, 216-217).

Bilhassa Hurûfîlik'le Bektaşîlik'te ve genel olarak bütün tasavvufî edebiyatlarda ebced harflerinin bazı sırları ve rakam değerlerinin de çeşitli havassı olduğu yolunda yaygın bir kanaati yansıtan manzum veya mensur birçok örnek bulmak mümkündür.

Ebced kelimesi divan edebiyatında bir remiz ve mazmun olarak yer almıştır. Bu kullanılışta kelimenin hem ebced hem de Nâbî'nin, "Ana ma'lûm idi esrâr-ı kitâb-ı melekût/Gelmeden levh-i hicâya kelimât-ı ebuced" beytinde görüldüğü gibi "ebuced" şeklindeki okunuşu söz konusu edilmiş, ayrıca beyitlerde bu kelime ile yapılmış başka tamlama ve kavramlara da yer verilmiştir. Birinci okunuş öncelikle alfabeyi ifade ettiğinden, bir işe yeni başlayanlar için "işin alfabesinde" anlamına gelmek üzere "işin ebcedinde" denildiği gibi "yeni okumaya başlamak" anlamında da "ebced okumak" tabiri kullanılmıştır.(...)

Ebced sisteminin tarihçesiyle ebced hesabının nazariyatından bahseden güvenilir müstakil eserler yok denecek kadar azdır. Ancak ebced rakamlarının kullanıldığı alanların başında gelen felekiyyât (astronomi) ve ilm-i ahkâm-ı nücûma (astroloji) temas eden eski ve ciddi eserlerde konuyla ilgili bilgilere rastlanmaktadır. Bîrûnî'nin et-Tefhîm fî evâili sınâati't-tencîm (London 1934; Tahran 1362 hş./1983-84) adlı eseri bunların en önemlilerinden biridir. İbn Haldûn'un Mukaddime'sinde de bu konuya geniş yer ayrılmıştır. Aynı konuda yeterli bilgi veren modern araştırmalara pek rastlanmamakta, mevcutların ise daha çok divanlar olmak üzere çeşitli kitap ve kaynaklarla mimari eserlerin kitâbelerindeki tarih beyitlerini toplayan çalışmaların başına eklenmiş ebcedle ilgili giriş niteliğinde bilgiler olduğu görülmektedir.[1]

(1) DİA; [EBCED - Mustafa Uzun] c. 10; s. 70

Ebe

Veli kavramı yerine kullanılan bir terim.[1]

(1) Köse, Ali. a.g.e., s. 14

Ebe Hatun Türbesi-Bursa

(1) Önkal, Hakkı.4 a.g.e. s. 84,

(2) DİA, Cilt. 31, s. 198,

(3) Daş, Ertan. a.g.e. s. 248,

(4) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 79

Ebe Hatun Türbesi-Gümüşhane

(1) Özkan, Haldun. a.g.e. s. 158

Ebe İshak Türbesi-Erzurum-Tebrizkapı

(1) Erzurum Medya https://erzurummedya.com

Ebed-Gah

a. Mezar.(1)(2)(3)(4)

b. Ebedi kalınacak yer.(4)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.

(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ebed

a. Sonu olmayan, ileriye, sonsuza doğru süren, sonu düşünülemeyen zaman.[1][2][3][4][5][7] Bölünmeyen zamandır.[8]

b. Zihnen son bulması düşünülemeyen süre, varlığın gelecekte sonsuza devam etmesi anlamında felsefe ve kelâm terimi.[3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) DİA; [EBED - Ahmet Saim Kılavuz] c. 10; s. 73

(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

(5) Pala, İskender. a.g.e.

(6) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.

(7) Akay, Hasan. a.g.e.

(8) Ateş, Süleyman. a.g.e., c. 24, s. 385

Ebed Anlayışı

Sonsuz zaman, zihnen son bulması düşünülemeyen süre, varlığın gelecekte sonsuzca devam etmesi anlamında felsefe ve kelâm terimi.

Sözlükte dehr ile eş anlamlı olarak "mutlak zaman" mânasına gelir (bk. Lisânü'l-Arab, "ebd" md.).

Kur'ân-ı Kerîm'de biri hariç (el-Kehf 18/3) diğerlerinde *hâlidîn* kelimesiyle birlikte on bir âyette, olumsuzluk ifade eden cümleler içinde *"asla, hiçbir zaman"* anlamında on beş âyette, bir şarta bağlı olarak *"sürekli"* anlamında bir âyette (el-Mümtehine 60/4) geçmektedir (bk. M. F. Abdülbâkī, Mucem, "ebd" md.).

Hadislerde ise bu anlamları yanında, özellikle Allah'ın doksan dokuz isminin sıralandığı bir hadiste bu isimlerden biri olarak zikredilmiş (İbn Mâce, "Duâ", 10), başka bir hadiste de cennet ehlinin buradaki hayatlarıyla sağlıklarının, gençliklerinin ve faydalandıkları nimetlerin sürekliliği bu kelime ile ifade edilmiştir (Müsned, III, 38).

Dil âlimleri, ebedle "zaman" arasında fark bulunduğunu, zamanın parçalanabilir olmasına karşılık ebedin bölünemez bir süreklilik anlamı taşıdığını belirtmişlerdir. Ebed bölünemez olduğuna göre sona ermeyecektir. Bundan dolayı varlığı zorunlu (vâcibü'l-vücûd) olan Allah'ın mevcudiyetinin sürekliliği, filozoflar ve mutasavvıflar tarafından çoğunlukla ebed veya ebediyet, kelâmcılar tarafından da beka terimleriyle ifade edilmiştir. Öte yandan ezel ve ebed kelimeleri Allah hakkında kullanıldığında aynı mânayı ifade eder; zira her ikisi de esas itibariyle varlığın zaman üstü oluşunu, sonsuzluk ve devamlılığını gösterir. Ancak zihnen bunu kavramak güç olduğundan şimdiki zaman ayırt edici bir nokta farzedilerek geçmiş ve gelecek denilen iki itibarî boyut düşünülmüş, bunlardan geçmişe ait olan sonsuzluğa ezel, geleceğe ait olana da ebed denilmiştir.

İslâmî literatürde sonsuz zaman anlamında **sermed** kelimesiyle birlikte *ebedü'l-âbâd, ebedü'l-âbidîn, ebedü'l-ebed, ebedü'l-ebîd* gibi sonsuzluğu pekiştirici terkipler de kullanılmıştır. Ebedî ve bâkī yerine **lâ yezâl** tabirinin kullanıldığı da görülür.(...)

Âlemin kadîm olduğu yolundaki felsefî görüşü reddeden kelâmcılar, bununla birlikte başlangıcı olan bir varlığın sonunun da olmasını gerekli görmemişlerdir. Tek tek varlıklar sonlu olmakla birlikte varlıklar dizisi ebedî olarak devam edebilir.

(...) Böylece kelâmcılar, Allah'tan başka her şeyin bir başlangıcı bulunduğunu kabul etmekle birlikte âhiretin sonsuzluğunun mümkün olduğunu ispat etmeye çalışmışlardır.(...)

Cehm b. Safvân ise Allah'ın zâtı dışındaki her şeyin fâni olduğunu ifade eden âyete (er-Rahmân 55/26-27) dayanarak cennet ve cehennemin içindekilerle birlikte yok olacağını ileri sürmüş, bu görüşünü ayrıca, Allah'tan başka hiçbir varlığın ezelî olmadığı gibi ebedî de olamayacağı şeklindeki aklî delille teyit etmeye çalışmıştır (İbn Hazm, IV, 83-85).

Ancak kelâmcıların çoğunluğu, cennet ve cehennem ile bunlarda bulunanların Allah'ın sürekli yaratma fiiline bağlı olarak ebediyen var olacaklarını kabul etmişlerdir.[1]

(1) DİA; [EBED - Ahmet Saim Kılavuz] c. 10; s. 73

Ebedi

a. Sonsuz, son bulmayan, ölümsüz, hep yaşayacak olan, sürekli kalıcı olan, devamlı, sonsuza dek, sonrasız, zevalsiz, baki, cavid.[1][2][3][4][5][6][7][8]

b. Sonu düşünülemeyen zamana ait ve onunla ilgili, ebede mensup.[4][7]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Akay, Hasan. a.g.e.
(5) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.
(6) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(7) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(8) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Ebedi İstirahatgah

Mezarlıklarımız, göbek göbek sürüp gelmiş olan atalarımızın onlardan sonra babalarımızın ve bizlerin, bizlerden sonra da kuşak kuşak yaşayıp gidecek olan torunlarımızın ebedi istirahat yerleridirler.[1]

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s, 33

Ebedileşmek

Sonsuz, ebedi duruma gelmek, sürekli kalıcı olmak, sonsuzlaşmak, ölümsüzleşmek.[1][2][3][4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Ebedileştirmek

Ebedi duruma getirmek, sonsuzlaştırmak, ölümsüzleştirmek.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e. ,
(3) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Ebedilik

Ebedi olma durumu, sonsuzluk, ölümsüzlük, ebediyet.[1][2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Ebediyen

a. Sonsuzluğa kadar, ebedi olarak, sonsuza dek.[1][2][3][4][5][6]

b. Hiçbir zaman, asla.[1][2][3][4][5][6]

c. Hiç değişmeksizin, hep aynı olarak, daima.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(5) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(6) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ebediyet

a. Ebedilik, sonsuzluk, daimilik, ölümsüzlük, beka.[1][2][3][4][5]

b. Sonu gelmeyen, sonu olmayan zaman, sınırı olmayan gelecek.[1][2][3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(5) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Eber Köyü Türbesi-Afyon-Çay

(1) Kaya, Aslı. a.g.e. s. 80

Ebu Hureyre Türbesi-Medine

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 1 s. 270

Ebu Hureyre Türbesi-Afganistan

(1) Çeşmeli, İbrahim. a.g.e. s. 524

Ebu Hüreyre Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 856

Ebu İshak Alemdari Türbesi-Kayseri

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 10

Ebu İshak Çelebi Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

Ebu İshak Türbesi-Bursa

(1) Bursa B.B.2. a.g.e. s. 105

Ebu İshaki Kaziruni Türbesi-Erzurum

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 27,
(2) Taşyürek, Muzaffer. a.g.e. s. 29,
(3) Özdoğan, Duygu. a.g.e. s. 126-138

Ebu İshakzade Ishak Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Ebu Lü'lü Türbesi-İran

(1) Özkurt, Kemal. a.g.e. s. 128

Ebu Said Faruki Türbesi-Hindistan

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 5, s. 255

Ebu Said Türbesi-Türkmenistan

(1) Çeşmeli, İbrahim. a.g.e. s. 178

Ebu Said-il (Seyyit) Hudri Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.,
(2) Dönmez, Ömer Mustafa. a.g.e.S. 141

Ebu Seybe El-Hudri Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 35 s. 499,
(2) Envanter. a.g.e. No:28,
(3) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 118,
(4) Dönmez, Ömer Mustafa. a.g.e.S. 110

Ebû Seyyid Mehani Türbesi-Türkmenistan

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 8

Ebu Yusuf Hazretleri Türbesi-Irak

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 5, s. 298

Ebu Zer El-Gıfari Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 35, s. 494,
(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 119,
(3) Gider, Şenay. a.g.e., s. 71

Ebud-Derk Türbesi-Konya

(1) Tatır, İbrahim. a.g.e., s. 129

Ebu'd-Dürda (Derda) Türbesi-İstanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 432,
(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 120,
(3) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 547

Ebu'l Fazl Türbesi-Türkmenistan

(1) Çeşmeli, İbrahim. a.g.e. s. 178

Ebu'l Fida Türbesi-Hama

(1) DİA, Cilt. 10 s. 320

Ebu'l Hasan Harakânî-Kars

(1) Ayaz, Eyüp Sertaç. "Anadolu'ya Gelen İlk Evliya-Alperen Ebû'l Hasan Harakânî ve Türklerde Türbe Kültürü", Uluslararası Harakanî Sempozyumu Bildiriler Kitabı (2012, Kars, ss. 418-428), Ankara: Kalkan Matbaacılık.(2012). s. 5

Ebul Kasım Tusi Türbesi-Tokat

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 27,
(2) DİA, Cilt. 10 s. 335

Ebul Mucin Türbesi-Diyarbakır

(1) Soyukaya, Nevin. a.g.e. s. 109

Ebu'l Şems Türbesi-Tokat

(1) Kaya, Aslı. a.g.e. s. 101

Ebu'l-Haris El-Levs Türbesi-Mısır

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 2 s. 287

Ebu'r Rıza Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.,
(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 122

Ebu'r-Rıza Mehmed Efendi Türbesi-istanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 47

Ebussuud Efendi Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 12 s. 4

Ebuülfettah Enisi (Lal Baba) Türbesi-Erzurum

(1) Taşyürek, Muzaffer. a.g.e. s. 63

Ebuzer Guffari Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.,
(2) Dönmez, Ömer Mustafa. a.g.e.S. 130

Ebü'l-Abbas Seyyari Türbesi-Türkmenistan

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 8

Ebü'l-Hasan-ı Şazili Hazretleri Türbesi-Tunus

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 5, s. 391

Ebü'l-Kasım Hûi Türbesi-İran

(1) DİA, Cilt. 18 s. 310

Ebü'l-Kâsım-ı Tûsî Türbesi

Selçuklu emîrlerinden Ebü'l-Kâsım b. Ali et-Tûsî'nin Tokat'ta bulunan türbesi.

Üzerinde Dânişmend ve Selçuklu eserlerinin yer aldığı, Tokat'ın en eski caddesi olarak bilinen Sulusokak'ın yukarı kesimindedir. Kayseri'deki Hacı Kılıç Camii ve Medresesi'nin bânisi, I. Alâeddin Keykubad'ın veziri Ebü'l-Kâsım-ı Tûsî tarafından henüz kendisi hayatta iken 631 (1234) yılında yaptırılmıştır. Halk arasında Ali Tûsî Türbesi adıyla anılmakla beraber bu ismin türbede yatan şahsın babasına ait olduğu kitâbeden açıkça anlaşılmaktadır.

Türbe kare planlı olup gövdesi yarı hizadan itibaren sekizgen bir yüksek kubbe kasnağına dönüşmüştür. İç mekânı örten tromplu kubbe, dışarıdan piramit biçimi bir külâhla kapatılmışsa da bugün yıkık olan bu külâhın yerinde kiremit örtülü bir çatı bulunmaktadır. Duvarlar tuğladan örülmüş ve kirli sarı kalın bir sıva ile kaplanmıştır. Ön yüzünde türbenin en dikkat çekici kısmını oluşturan iki pencere mevcuttur. Pencere açıklıkları, zemin hizasından başlayan ve iki mislinden fazla yükseklikte olan birer dikdörtgen nişin alt yarısında yer almakta, üstlerinde de sivri kemerli birer yüksek alınlık bulunmaktadır. İçeri doğru üç seviyeli olan nişlerin üst pervazları ile alınlık kemerleri arasında, kirli sarı zemin üzerine fîrûze çini mozaikle iki âyet yazılmıştır. Nişlerin diğer kısımları ile alınlıkların içi fîrûze, lâcivert ve mor çini mozaikle yapılmış birbirini kesen altıgenlerden mürekkep geometrik desenlerle süslenmiştir. Pencere nişlerinin üzerinde, dar bir saçaklıkla korunan ince uzun ve iki satırlı kitâbe yer almaktadır. Türbenin güneydoğu köşesine geç devirlerde, duvar oyulmak suretiyle kemerli ve içbükey nişli kitâbesiz bir çeşme yapılmıştır.[1]

(1) DİA; [EBÜ'l-KASIM-ı TÛSÎ TÜRBESİ - Ara Altun] c. 10; s. 335

Ebva (Ümmünnebî Mezarı)

Hz. Peygamber'in annesi Âmine'nin kabrinin bulunduğu yer.

Mekke-Medine yolu üzerinde Medine'ye daha yakın bir yer olup Bedir'den sonra Sukyâ ile Cuhfe arasında, Medine'ye yaklaşık 190 km. uzaklıktadır. Bu bölgede Damre ve Eslem kabileleri yaşıyordu. Bugün Râbiğ kasabasına bağlı bir köy olan Ebvâ, Âmine'nin kabrinin bulunduğu yer olması sebebiyle İslâm kaynaklarında çokça zikredilmiştir. Hz. Muhammed altı yaşlarında iken Âmine, onun do-

ğumundan önce vefat eden babasının Medine'de bulunan kabrini ve dedesi Abdülmuttalib'in annesi dolayısıyla ailenin dayıları sayılan Neccâroğulları'nı ziyaret etmek üzere oğlu ve câriyesi Ümmü Eymen ile birlikte Medine'ye gitti. Medine'de bir ay kaldıktan sonra Mekke'ye dönerken Ebvâ'da vefat etti ve oraya defnedildi. Hz. Muhammed'in dadısı Ümmü Eymen Mekke'ye getirdiği Muhammed'i dedesi Abdülmuttalib'e teslim etti. Bazı rivayetlerde Abdülmuttalib'in de bu yolculuk sırasında onlarla birlikte olduğu kaydedilir.

Bugün Ebvâ'ya birkaç kilometre mesafede **Ümmünnebî** denilen mevkide olup bölge halkı tarafından Âmine'ye nisbet edilen kabrin etrafı basit şekilde taş yığınıyla çevrilmiştir. Kabrin üzerinde daha önce mevcut olduğu bilinen yapı ise son zamanlarda yıktırılmıştır.

Hz. Peygamber'in Kureyşli müşriklere karşı düzenlediği ilk gazve, hicretin 2. yılı Safer ayında (Ağustos 623) gerçekleştirilen ve yörede bulunan Veddan köyüne izâfetle Veddan Gazvesi diye de anılan Ebvâ Gazvesi'dir (Buhârî, "Megāzî", 1). Muhacirlerden oluşan yetmiş kişilik bir grupla Medine'den Ebvâ'ya kadar gelen Hz. Peygamber Kureyşliler'le karşılaşmadığından herhangi bir savaş olmamıştır. Bu gazve sırasında Resûl-i Ekrem Benî Damre kabilesiyle, birbirlerine saldırmamaları ve onların müslümanların düşmanlarıyla iş birliği yapmamaları konusunda bir antlaşma yapmıştır (Hamîdullah, s. 266-267).

Hicretin 3.(625) yılında bazı Kureyşliler Uhud Gazvesi için Mekke'den Medine'ye giderken Ebvâ'da konakladıklarında, Bedir'de katledilen yakınlarının intikamını almaya teşvik için, orduya katılan kadınların Hz. Peygamber'in eline düşmesi halinde kullanılmak üzere Âmine'nin mezarını açıp kemiklerini yanlarında götürme fikrini ortaya atmışlardır. Hatta Ebû Süfyân'ın karısı Hind, bu kemiklerin her birinin esir olacak her insan için birer fidye olabileceği görüşünü ileri sürmüştür. Ancak Ebû Süfyân'ın ileri gelen Kureyşliler'le görüşmesinden sonra böyle bir davranışın doğru olmayacağına karar verilmiştir (Vâkıdî, I, 206; Belâzürî, I, 95).

Hicretin 6. yılında (628) Hz. Peygamber Hudeybiye'ye giderken Ebvâ'ya uğradı ve "Allah, annesinin kabrini ziyaret etmesi için Muhammed'e izin vermiştir" dedi. Sonra da annesinin kabrine gitti, kabri düzeltti ve ağladı; onun ağladığını gören sahâbîler de ağladılar. Kendisine niçin ağladığı sorulunca, "Annemin şefkat ve merhameti gözümün önüne geldi de onun için ağladım" cevabını verdi.(...)

Ebvâ'da, Hz. Peygamber'in Vedâ haccına giderken namaz kıldığı Remâde Mescidi bulunmaktadır.(1)

(1) DİA; [EBVÂ - Mustafa Fayda] c. 10; s. 378-379

Ebz

Ani ölüm, birden ölme.(1)(2)(3)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ecdas

Kabirler, mezarlar.(1)(2)(3)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ece Sultan Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 726

Ecel-i Kaza

a. Kaza sonucu ölüm.(1)(2)(3)

b. Tehlikeye uğramak suretiyle, "tesadüfî olarak" gelen ecel.(4)

c. Tabii sayılmayan sebeple ölüm.(5)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(5) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Ecel-i Mev'ut

Doğal ölüm, tabii olarak gelen ecel.(1)(3)(4)(5)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(5) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Ecel-i Nâgehan

Ansızın gelen, ani ölüm, ecel.[1][2]

(1) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Ecel-Resîde

Eceli gelmiş.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Ecel

a. Her canlı için takdir edilmiş, yazılı olduğuna inanılan ölüm zamanı, ömrün son demi, yaşamın sonu[1][2][3] İslâm inancına göre, Allah katında bilinen, her canlının "özellikle insanın" hayatının sona ereceği zaman demektir.[6] Muayyen vakit, tayin edilen vakit, belli vakit, bir şeyin son vakti, ölüm, hayatın sonu.[2][4][7][10] Belirlenmiş gelecek zaman, süre, verilmiş sürenin sonu, vakit,[6] bekleme süresi.[10]

b. Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti anlamında kelam terimi.[5]

c. Yaşamın son anları.[10]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.
(5) DİA; [ECEL - Cihat Tunç] c. 10; s. 381
(6) Akay, Hasan. a.g.e.
(7) Erdoğan, Mehmet. a.g.e.
(8) Albayrak, Nurettin. a.g.e.
(9) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(10) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ecel Anlayışı

Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti anlamında kelâm terimi.

Sözlükte geleceğe ait olmak üzere "belirlenmiş zaman, muayyen bir müddetin sonu" anlamına gelen ecel, bu temel anlamından hareketle iddet süresi ve borcun vadesi için de kullanılır.

Kur'ân-ı Kerîm'de *hayat süresinin sonu (ölüm vakti), borç için belirlenen son ödeme tarihi, boşanan veya eşi ölen kadının tekrar evlenmeden önce beklemesi gereken süre (iddet), kâfirlerin helâk edilmeden evvel kendilerine tanınan müddet* anlamlarında olmak üzere ecelin hepsi de sözlük mânasıyla ilgili çeşitli kullanılışları vardır (M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "ecl" md.).

Bazı âyetlerde ay, güneş ve diğer gezegenlerin düzenli hareketlerinin süresinin belirlenmiş olduğu ifade edilirken (er-Ra'd 13/2; er-Rûm 30/8; Lokmân 31/29) bir kısmında göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin tâbi olduğu *kozmik düzenin bozulacağı bir vaktin bulunduğu* anlatılır (el-En'âm 6/2, 128; İbrâhim 14/10; el-Ankebût 29/5, 53).

Ecelle ilgili âyetlerde, Allah'ın her insan için bir yaşama süresi ve bir ölüm vakti belirlediği ifade edilmiş (el-En'âm 6/2, 60), kendilerine uzun ömür verilenlerin de ömrü kısaltılanların da mutlaka bir kitapta yazılı olduğu bildirilmiştir (Fâtır 35/11). İlâhî buyruklara uyanların tayin edilmiş ölüm vaktine kadar güzel bir şekilde yaşatılacakları müjdelenirken (Hûd 11/3) zalimlerin de ecelleri gelinceye kadar cezalandırılmayacağı, ancak zamanı gelince bir anlık öne alış veya erteleme yapılmayacağı belirtilmiştir (en-Nahl 16/61; el-Ankebût 29/53).

Bazı insanların hayatlarının ihtiyarlamadan önce sona erdirildiği, bazı kişilerin ise kendileri için belirlenen süreye kadar yaşatıldığı anlatılmış (el-Mü'min 40/67), ayrıca fertler gibi toplumların da ecelleri bulunduğu ve yıkılış zamanı gelince bunun bir anlık bir süre için öne alınmayacağı gibi geriye bırakılmayacağı da haber verilmiştir (el-A'râf 7/34; Yûnus 10/49; el-Hicr 15/5).

Ecel kelimesi Kur'an'daki kullanılışlarına benzer şekilde çeşitli **hadislerde** de yer almaktadır (Wensinck, el-Mucem, "ecl" md.).

Bazı hadislere göre eceli gelmeyen hastalar şifa bulur; bu sebeple ziyaretçiler hastalar için şifa dileğinde bulunmalıdır (Müsned, I, 239).

Bir kısım hadislerde ecelin insanın emellerine ulaşmasına engel olduğu, her insanın ecelinin önceden takdir edildiği bildirilirken (Müsned, V, 197; Tirmizî, "Tefsîr", 2) diğer bir kısmında, çok uzun ömürlü olmaktan Allah'a sığınan Hz. Peygamber'in kendisine hizmet edenlere uzun ömürlü olmaları için dua ettiği, akrabayı ziyaret edip

onları gözetmenin, komşulara karşı güzel davranmanın ve sadaka vermenin ömrü uzattığı ifade edilmiştir (Müsned, III, 156; VI, 159; Buhârî, "Daavât", 26; İbn Mâce, "Mukaddime", 10; Tirmizî, "Daavât", 113).

Ashabın anlayışına göre eceli gelmeyen insanın bir hastalıktan ölmesi veya herhangi bir kimse tarafından öldürülmesi, buna karşılık eceli gelen kimsenin de ölümden kurtulup yaşamaya devam etmesi mümkün değildir.

Nitekim düşmanlarıyla korkutulan Hz. Ali, ecelin insanı ölümden koruyan sağlam bir kalkan olduğunu söylemiş ve insanın eceli gelince de düşmanı tarafından atılan okun hedefinden sapmayıp o insana isabet edeceğini, yaralanması halinde ise iyileşmeden öleceğini belirtmiştir (Muhammed er-Rîşehrî, I, 27).

Ecel Çekti

Kaza sonucu ölümü geldi.(1)

(1) Karabacak, Esra. a.g.e., s.209

Ecel Düşüncesi

Ecel meselesi kader problemine bağlı olarak kelâm âlimleri arasında tartışılan önemli konulardandır. İlk defa Mu'tezile âlimleri eceli tartışma konusu haline getirmişler ve farklı şekillerde açıklamışlardır. Onlara göre ecel hayat süresi ve ölüm vaktinden ibarettir. İster herhangi bir dış etki olmadan tabii bir şekilde olsun, ister bir kaza veya katil sonucu olsun her insan tek bir ecelle ölür. Ancak kaza sonucu ölen veya öldürülen insanın bu olaylarla karşılaşmaması halinde yine de ölüp ölmeyeceği hususunda Mu'tezile âlimleri farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.(...)

Selefiyye, Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye'den oluşan Ehl-i sünnet âlimlerine göre ecel daha çok "Allah'ın canlıların öleceğini bildiği zaman" diye tarif edilir. Buna göre ecel, hayat süresi ve ölüm için takdir edilen zamanı ifade ettiğinden kaderle ilgili bir konudur. Bu sebeple canlıların her birinin yaşayacağı ecel tek olup kesinlikle değişmez. Hiçbir canlı kendisi için takdir edilen zamandan önce hayat bulamayacağı gibi hakkında takdir edilen ölüm vakti gelmeden de ölmez.(...)

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın izni olmadıkça hiçbir nefsin ölmeyeceği, ölümün vakti tayin edilmiş bir yazıya göre vuku bulduğu bildirilmiştir (Âl-i İmrân 3/145). Ayrıca eceli gelen hiçbir nefsin yaşatılmayacağı kesin bir şekilde anlatılarak herkesin eceliyle öldüğüne işaret edilmiştir (el-Münâfikun 63/11).

İlâhî ilim mümkini mümkin olarak, vâkii de gerçekte olduğu gibi ihata eder. İki ecel kabul etmek veya ecelin değişebileceğini savunmak ilâhî ilimde değişikliğin meydana gelebileceğini benimsemek anlamına gelir ki bu husus, Allah'ın kullarının âkıbetlerini önceden bilmeye muktedir olmamasını ve dolayısıyla O'na bedâ görüşünün nisbet edilmesini gerekli kılar, bu ise ulûhiyyet makamıyla bağdaşmaz (Mâtürîdî, I, vr. 196ª, 315b; III, vr. 711ª).(...)

Ecel konusunda mezhepler arasında görülen ihtilâflar, daha çok iki ecelin bulunup bulunmadığına ve dolayısıyla ömrün uzayıp uzamayacağına ilişkindir. Genel olarak Mu'tezile ve Şîa insanların iki eceli olduğunu ve ömürlerinin uzayıp kısalabileceğini savunurken Ehl-i sünnet umumiyetle muhkem âyetlere dayanarak insanların bir tek ecelleri bulunduğunu, bunun da ölümleriyle gerçekleşen vakit olduğunu kabul etmiştir.

Ecelin kazâ ve kadere imanın bir parçasını teşkil eden itikadî bir mesele olduğu ve bunun daha ziyade ilâhî ilim ve iradeyi ilgilendirdiği dikkate alınırsa, insanlar için önceden belirlenen değişmez bir ecel takdir edildiğini benimseyen görüşün daha isabetli olduğunu söylemek mümkündür. Zira kişilerin sağlık kurallarına uyup uymayacakları, bu konuda ne gibi gelişmelerin ortaya çıkacağı, herhangi bir kaza veya katil hadisesiyle karşılaşıp karşılaşmayacakları hususu ilâhî bilgi ve iradenin kapsamı dışında değildir. İnsanların ecelleri sadece Allah tarafından bilindiğine ve kendilerince keşfedilmesi mümkün olmadığına göre yaşamak için gerekli tedbirleri almaları kulluk vazifelerinin bir gereğidir.(...)(1)

(1) DİA; [ECEL - Cihat Tunç] c. 10; s. 381

Ecel Gömleği

Kefen.(1)

(1) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Ecel kabzasından ok erişmek

Ölmek, vefat etmek.[1]

(1) Kaya, Bayram Ali. a.g.e., s. 348

Ecel Meleği

Azrail.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Ecel şerbeti içmek

Ölmek.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Eceli gelmek

Ölüm vakti gelmek, ölümü kaçınılmaz olmak, sonu gelmek, takdir edilmiş olan ölüm zamanı gelip çatmak.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Eceliyle ölmek

Herhangi bir kaza veya katil suretiyle değil de tabii sayılan bir biçimde ölmek.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Ecellü

Eceli gelen, eceli gelmiş.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Ecin

Cin, peri, şeytan vb. ecinni.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Ecinni

Cin, cinler, peri,[1][2] cin taifesinden bir fert.[3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ecir

a. Dünyada yapılanların karşılığı.[1][3] Daha çok, ibadet ve Allahu Teâlâ'nın razı olduğu, beğendiği güzel işler yapanlara veya sabır ve tevekkülle karşılanan bir belaya karşılık verilen ahiret mükâfatı, sevap.[3][4][5][6]

b. Mükâfat, ödül.[2]

c. Ceza.[2]

d. Günah.[2]

e. Aşırı güçlük ve sıkıntı.[2]

f. Aziz, sevgili.[2]

g. Bir iş veya hizmet karşılığında verilen şey, ücret.[2]

(1) Erdoğan, Naim. a.g.e., s. 7;
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.,
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Akay, Hasan. a.g.e.
(5) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.
(6) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Ecir-Ücret

Sözlükte ecr "bir işe karşılık ücret ödemek, mükâfatlandırmak" mânasında masdar, ayrıca "ücret" veya "mükâfat" anlamında isim olarak geçer. Kelime her iki kullanışa bağlı olarak "bir şeyi kiraya vermek" ve "mehir" mânalarına da gelir. Ancak İslâm literatüründe *ecir daha çok mânevî ve uhrevî, ücret ise dünya ile ilgili konularda* kullanılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de tekil ve çoğul olarak 105 yerde geçen ecir bu âyetlerde daha çok "*mükâfat*", bazan da "*ceza*" anlamına gelir (meselâ bk. Âl-i İmrân 3/185); ayrıca "*mehir*" mânasında da kullanılmıştır (en-Nisâ 4/24, 25).

Bu âyetlerde belirtildiğine göre takvâ sahibi müminlere, musibetlere ve zorluklara katlanıp sabredenlere, Allah yolunda savaşanlara, Allah'ı çok zikredenlere, ilâhî buyruklara uyanlara, suçluları bağışlayıp sulhu sağlayanlara, fakirleri gözetip yardımda bulunanlara, namaz kılanlara ve zekât verenlere âhirette, hiçbir zaman kesintiye uğramayan büyük ecirler verilecek, bu zümrelerin yap-

tıkları güzel işlerin ecirleri kat kat artarak devam edecektir (Âl-i İmrân 3/172, 179; el-Mâide 5/9; el-A'râf 7/170; Fâtır 35/7; Fussılet 41/8; el-Hadîd 57/18).

Yine ilgili âyetlerde peygamberlerin tebliğ ve irşad görevleri için bir ücret istemedikleri ifade edilmiş, ecirlerini âlemlerin rabbinden alacakları bildirilmiş, ayrıca bu husus onların gerçek peygamberler olduklarını ispat eden delillerden biri olarak gösterilmiştir (Hûd 11/51; eş-Şuarâ 26/109; Sebe' 34/47; Sâd 38/86).

Müfessirlere göre ecir kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de altı anlamda kullanılmıştır.

1. Sevap (en-Nahl 16/96).

2. İsyana verilen ceza (Âl-i İmrân 3/185).

3. Cennet (en-Nisâ 4/40).

4. Ücret (Hûd 11/51).

5. Övgü (el-Ankebût 29/27).

6. Mehir (en-Nisâ 4/24).

Ecir **hadislerde** üç ayrı anlamda kullanılmıştır.

1. İmana ve salih amellere karşılık âhirette verilecek olan sevap: Namaz kılmak, Allah yolunda cihad etmek, ilim tahsil etmek, Kur'an okumak gibi çeşitli farz ve nâfile ibadetlere; insanın eşine, çocuklarına, yakın çevresine, hemcinslerine, hatta diğer canlılara karşı göstereceği sevgi, şefkat ve onların yararına yapacağı hayırlı işlere; başa gelen türlü musibetlere sabredip ilâhî kadere boyun eğme ve insanları iyiliğe yöneltmek için öncülük yapma gibi güzel davranışlara âhirette büyük ecirler verileceği Hz. Peygamber tarafından müjdelenirken ecir kelimesi sevapla eş anlamda kullanılmıştır. Hadislerde bildirildiğine göre Allah yolunda canlarını feda edenlerin, ilminden faydalanılan âlimlerin, sürekli hayır sahiplerinin ve geride hayır duada bulunacak evlât bırakanların ecirleri ölümlerinden sonra da devam eder (Müsned, V, 269).

2. İşçi ücreti: Herhangi bir işte çalıştırılan işçiye ödenecek ücretin önceden belirlenmesini öngören ve işçinin hakkını ödemeyenlerin Allah'ın düşmanlığını kazanacaklarını haber veren hadislerle işçi-iş veren münasebetlerinden söz eden birçok hadiste ecir ücret karşılığında kullanılmıştır (bk. Wensinck, el-Mucem, "ecr" md.).

3. Mehir: Kur'an'da olduğu gibi Hz. Mûsâ'nın mehir karşılığı olarak sekiz yıl müddetle çalıştığından bahseden bir hadiste de ecirden mehir kastedilmiştir (İbn Mâce, "Rehin", 5).

Ecir, sevap ve ceza kelimeleri arasında anlam benzerliği bulunmakla beraber aralarında fark olduğunu söyleyen âlimler vardır. Bu âlimlere göre ecir daha çok faydalı işlere verilen karşılığı ifade eder. Ceza ister faydalı (iyi) ister zararlı (kötü) olsun bütün işlere verilen karşılık anlamına gelir. Sevapta ise sadece âhiret mükâfatı söz konusudur.

İlk dönemlerden itibaren itikadî, fıkhî, ahlâkî, eskatolojik literatürde ve hemen bütün müslüman milletlerin dillerinde ecir yukarıda belirtilen anlamlarda kullanılmıştır.[1]

(1) DİA; [ECİR - Muhittin Bağçeci] c. 10; s. 383

Ecsad

Cesetler, bedenler,[1][2][3] vücutlar, tenler, gövdeler.[4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.

Ecza-i Asliye

İnsanın yaratıldığından son anına kadar neye sahip ve malik ise aynı bütün parçalar.[1]

(1) Erdoğan, Naim. a.g.e., s. 218-219

Edeb

a. Her şeyin şartına riayet ve dikkat etmek, daima Hakk'ın huzurunda olduğunu bilerek bu huzurun gerektirdiği şekilde davranmak, kâinatta Allah'ın birliğini görerek bütün yaratılmışlara karşı saygılı olma.[1][4] Kişideki bir meleke olup onu kötü hal ve hareketlerden vazgeçirir. Tasavvuf tümüyle edepten ibarettir. Edep kurallara uymayı ve resmi olmayı gerektirir.[2]

b. Bir toplumda örf, adet ve kural halini almış iyi tutum ve davranışlar veya bunları kazandıran bilgi anlamında kullanılan terim.[3]

c. İnsanı kötülükten sakındırıp iyiliğe yönelten yeti.[5]

d. Güzel huy ve iyi davranış.[5]

e. Utanma, incelik.[5]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(2) Uludağ, Süleyman. a.g.e.
(3) DİA;
(4) Ayverdi, İlhan. a.g.e. ,
(5) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Edebali Türbesi-Bilecik

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e. s. 27

Edirnekapı Ermeni Mezarlığı

İstanbul' un en eski üç Ermeni mezarlığından biridir. Sur dışında Edirnekapı Şehitliği'nin arkasında bulunmaktadır. Eskiden Balat, Karagümrük ve Salmatomruk'ta ikâmet eden Ermeniler buraya gömülmüşlerdir. Yaklaşık 1950'de duvarla çevrilmiştir. Mezarlıkta yatan önemli kişiler olarak saray ressamı Diratzu Rafayel (ö. 1780), tarihçi ve eğitimci Sarkis Sarraf-Hovannesyan (1740 P-1805), tarihçi, dilci ve müstensih Kevork Der-Hovannesyan (1736-1811), matbaacı, salnameci ve eğitimci Matteos Hovnanyan (1741-1827) ve şair Selisi (Papaz Hovannes Hünkârbeğendi, 1774-1837) sayılabilir.[1]

(1) DBİA.

Edirnekapı Mezarlığı

İstanbul'un en büyük mezarlıklarından biri.

Eyüp sınırları içerisinde olup fetih şehidlerinin defnedildiği Tokmaktepe Mezarlığı'nın devamı mahiyetinde, yine o günlerden itibaren vefat edenlerin gömülmesiyle kurulmuştur. Edirnekapı'dan Eyüp ve Rami'ye giden yolun iki tarafında yer alan bu geniş mezarlık, imar faaliyetleri sonucu bugün altı adaya ayrılmış durumdadır.

Edirnekapı ve Sakızağacı şehitlikleri bu altı adadan ikisini, çevre yollarından Haliç Köprüsü bağlantısını sağlayan iki otoyol arasında kalmış olan, içinde Şeyhülislâm İbn Kemal Türbesi'nin de bulunduğu kısım üçüncüyü, bu parçanın aşağısında yer alan Otakçılar Mezarlığı dördüncüyü, sur kapısından çıkıldığında sağa düşen ve Haliç'e bakan en geniş kısım beşinciyi, sur kapısının solundaki günümüzde taş atölyelerinin işgaline mâruz kalan ve içinde Kolağası Çerkez Hasan'ın açık türbesi de bulunan bölüm ise altıncıyı teşkil etmektedir. Bunlardan, mezarlığın asıl nüvesini ve en yoğun kesimini oluşturan beşinci adadır.

Önceleri Evkaf İdaresi'ne ait olan bütün mezarlığın mülkiyeti, halen Vakıflar Genel Müdürlüğü (çok az bir kısım), şahıslar, İstanbul Belediyesi ve Şehitlikleri İmar Cemiyeti arasında paylaşılmış haldedir.

Hemen sur dibinden başlayan asıl Edirnekapı Mezarlığı bölümü (beşinci ada) şahıslar adına kayıtlı olduğundan bugün defne kapalıdır ve mevcut taşlar süratle yok olmaktadır. Mezarlığı meydana getiren bölümler, buralarda bulunan ünlü kişilerin kabirleri sebebiyle bir nevi semt özelliği taşırlar; ancak bunlardan bazıları günümüze ulaşmamıştır. 1971'de Karayolları 17. Bölge Müdürlüğü tarafından, Haliç çevre yollarının yapımı sırasında birçok önemli bölge istimlâk edilmiş ve bu arada Emîr Buhârî, İbrâhim Halebî, Münzevî, Abdullah Kırîmî ve Şeyhülislâm İbn Kemal parselleri tamamen ortadan kaldırılmıştır; sadece İbn Kemal ve Kırîmî'nin türbeleri başka yerlere nakledilmiştir. Halen mevcut olan diğer önemli semtler şunlardır: Paşmakçızâdeler (Şeyhülislâm), Şair Bâkî (La'lîzâdeler Namazgâhı), Maktul Mustafa Paşa Tekkesi, Itrî Çelebi, Kuyubaşı Dergâhı (Emin Baba) ve Mısır Tarlası. Mısır Tarlası olarak adlandırılan Haliç'e bakan semtin büyük kısmı metrûk mezarlık, bir kısmı da top sahası halindedir.

İstanbul'un fethinden itibaren şehirde yerleşen müslümanların defnedilmesiyle oluşmaya başlayan Edirnekapı Mezarlığı'nın bazı kısımlarında bugün II. Bayezid devri (1481-1512) mezar taşlarının mevcudiyeti dikkat çekmektedir. Kanûnî Sultan Süleyman dönemine (1520-1566) ait burada başta İbn Kemal olmak üzere birçok şeyhülislâm, vezir ve paşanın mezar veya türbesi yer alıyordu. Medfun bulunan önemli kişilerin isim ve ölüm tarihleri mezarlığın tarihçesi açısından önemlidir.

Kronolojik sırayla bu isimlerin bazıları şunlardır: Hz. Hâce Emîr Buhârî (922/1516), Mahmud Çelebi (dergâh vâkıfı, 922/1516), Kemalpaşazâde (Şeyhülislâm İbn Kemal, 940/1534), Zâtî İvaz

Çelebi (müellif, 953/1546), İbrâhim Halebî (müderris, 956/1549), Abâdî Mehmed Çelebi (müellif, âlim, 961/1553-54), Kâmî Ahmed Çelebi (şair, müellif, 987/1579-80), Abdullah Kırîmî (hattat, 999/1591).

Taşı kaybolmuş kabirler de dikkate alındığında özellikle Kanûnî Sultan Süleyman devri sonlarında önem kazandığı anlaşılan Edirnekapı Mezarlığı'na daha sonra şair Bâkî, Bekrî Mustafa, İncili Çavuş ve Itrî gibi meşhurlar da defnedilmiştir. Bunların kabirleri günümüzde mevcuttur; ancak en eski tarihli taşlar kaybolmuştur. İstisna olarak Abdullah Kırîmî'nin mezar taşı önce Ayasofya Müzesi'ne, daha sonra da Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ne nakledilerek korunabilmiştir.

Edirnekapı Mezarlığı'nın en bakımlı kısmı, 1926'da kurulan Şehitlikleri İmar Cemiyeti'nin kontrolündeki Şehitlik bölümüdür. Mezarların bir kısmı başka yerlerden nakledilmiş olan Şehitlik, adaları birbirinden ayıran ve büyük muharebelerden adını alan caddelerle modern bir mezarlık halinde düzenlenmiştir. Kabirlerin çoğunluğunu mezar taşları yeni harflerle yazılanlar teşkil eder. Buradaki, sayıları 10.000 dolayında olan kabirler aile sofaları ve grup grup özel mahaller şeklinde kümelenmiştir. Bunların çoğunluğunu devlet adamları ile (askerler, saray mensupları) İstanbul esnafı ve aileleri meydana getirmiştir. En meşhur aile mezarlıklarından birkaçı Kurşuncular, Boşnaklar, Dürrîzâdeler, La'lîzâdeler ve Seyyid Hâşimî sofalarıdır.(1)(2)

(1) DİA; [EDİRNEKAPI MEZARLIĞI - Necdet İşli] c. 10; s. 449

(2) DBİA, ERDEM YÜCEL

Edirnekapı Şehitliği

Edirnekapı surları dışında, Rami Caddesi'nde Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı şehitlerinin gömüldüğü mezarlık.

Edirnekapı Mezarlığı'nm bir bölümünü meydana getiren şehitlikte Balkan Savaşı ile I. Dünya Savaşı'nda yaralanarak istanbul'a getirilen ve burada ölenler, 16 Mart şehitleri, itfaiye şehitleri, eski tulumbacılar gömülmüştür. Şehitlik I. Dünya Savaşı'nda Harbiye Nezareti'nce yönetilmiş, Cumhuriyet'in ilanından sonra da Milli Müdafa Vekâleti'ne geçmiştir. Şehitliğin bakımı ve daha iyi korunabilmesi için istanbul Merkez Komutanı Albay Şakir Güleç'in çabasıyla İstanbul Mebâni-i İslamiye müdürü ve istanbul Evkaf müdürünün de katılmasıyla 1924'te Şehitlikleri İmar Komisyonu oluşturulmuştur. Ancak daha fazla maddi yardım sağlanması amacıyla Şehitlikleri İmar Cemiyeti kurulmuş ve şehitlik bu cemiyete devredilmiştir.

Edirnekapı Şehitliği 28.000 m^2'lik bir alana yayılmış, Seddülbahir, Conk Bayırı, Anafartalar ve Arıburnu caddelerinin çevresindeki 160 sofadan meydana gelmiştir. Girişte de Atatürk, Cemal Gürsel ve Conk Bayırı caddeleri bir meydana açılmıştır. Buradaki sofaları bazı devlet ve özel kuruluşlar yaptırmıştır.

Kara Kuvvetleri'nde değişik tarihlerde şehit olmuş subay, astsubay ve erler, harp malulü gaziler, itfaiye şehitleri de buraya gömülmüşlerdir, istanbul'da ilk tulumbacı teşkilatını kuran Davud Gerçek Ağa'nın ve bulunabilen eski tulumbacıların mezarları da buraya getirilmiştir.

Edirnekapı Şehitliği'nde, Şehitlikleri imar Cemiyeti'nce Çanakkale Savaşı'nda şehit düşenlerin anısına 1926'da bir anıt yaptırılmıştır. Şehitlikteki bir meydanın ortasında yer alan bu anıtın mimarı bilinmemektedir. Abide beyaz mermerden olup sekiz yönlü bir kaide üzerine oturtulmuştur. Dört kenardaki üçer basamaklı merdivenlerle çıkılan platformda alçak korkuluklarla çevrili sekiz yönlü bir dayanak, oyma olarak sivri kemerli nişler yapılmıştı. Mukarnaslı bir friz ve tunç defne yapraklanyla bezenmiş anıtın altı yüzüne Çanakkale Savaşı'mn belirli dönemleri ve anıtın yapım ve açılış tarihleri yazılmıştır.

Şehitliğin girişindeki meydanda selsebil, mescit, onun hemen ardında Şehitlikleri imar Cemiyeti'nin yönetim binası yapılmıştır. Hayri Arapoğlu tarafından 19. yy ampir üslubunda yaptırılan selsebil beyaz mermerden olup keskin çizgili bir silme ile çevrelenmiş, kabartma akantus yaprakları, istiridye kabuğu motifleri ile bezenmiştir. Sebilin ön yüzüne üç büyük mermer, bunların yanlarına dörder küçük çanakçık yerleştirilmiş, böylece suyun akışı yönlendirilmiştir.

Şehitlikteki çeşme 19. yy'ın en güzel çeşme örneklerinden biridir. Üzerindeki kitabede 1862'de Gümüşsüyü Askeri Hastanesi yanında yapıldığı,

Şehitlikleri imar Cemiyeti'nce 1939'da buraya getirildiği yazılıdır. Ancak çeşmenin orijinal kitabesi günümüze gelememiş, bu nedenle de banisinin kim olduğu öğrenilememiştir.

Şehitlik girişindeki mescit 1948-1949'da, Şehitlikleri İmar Cemiyeti tarafından yaptırılmıştır. Sekizgen planlı, çatılı küçük bir mescit olup minaresi mihrap duvarının yanındadır.(1)

(1) DBİA, ERDEM YÜCEL,

Edhem Baba Hazretleri Türbesi-İstanbul-Edirnekapı

(1) Vassaf, Hüseyin. a.g.e. s. 149

Edhem Baba Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 10,
(2) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 433,
(3) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 129

Edhem Baba Türbesi-Ankara

(1) Erdoğan, Abdülkerim.5 a.g.e. s. 104

Edhem Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 65

Edhemi

a. Bektaşi tarikatında bir kolun adıdır.(1)

b. Mezar taşlarında katibi kavuk biçimi sembollerinden biridir.(2)

c. Edhemiye tarikatına mensup olan kimse.(3)

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e. ;
(2) Kutlu, Hüseyin, a.g.e., , s. 27;
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Edhemiye

Şeyh Ebu İshak İbrahim bin Edhem tarafından kurulan, batını inançları benimsemiş ve sonra Bektaşilik içinde erimiş bir tarikat.(1)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Edir ile Bedir Türbesi-Malatya

(1) Yakar, Özgür Yücel. a.g.e. s. 53

Edvâr-ı Vucud

a. Varlık dereceleri, dönemleri, dönüşümü.(2)

b. Ariflere göre varlığın devrelerinden maksat, varlığın kendi mümkün kemal mertebelerine dolaşması ve ilklerin ilki olana geri dönmesidir.(1) Varlık yukarıdan aşağı iner. Bir iniş bir yarım daire şeklinde düşünülür. Sonra varlık aşağıdan yukarı doğru çıkar. Bu çıkış da bir yarım daire olarak tasavvur edilir. İki yarım daire bir daire meydana getirir. Böylece bir varlık bir daireyi dolaştıktan sonra çıkış noktasına döner. Her şey aslına döner. O'ndan gelen O'na döner.(2)

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(2) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

Edviye-i Mühlike

Zarar verici, öldürücü ilaçlar.(1)

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Ef'âl-i Hissiye

İnsan için sadece duyu ve gözlem ile yeterli olan hırsızlık, zina, öldürme gibi fiiller.(1)

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Ef'âl-i Iztırâriyye

İnsanın kendi irade ve isteği dışında olan nefes alıp vermek, ölmek gibi fiiller.(1)

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Efarit

a. Şeytanlar(1)(2)(3)

b. Hain olan cinler.(1)(2)(3)

c. Hilekârlar, kurnazlar, cüretliler, düzenbazlar.(1)(2)(3)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Efe, Nuray, Behiye

YÖK Ulusal Tez Merkezi/Tasnif No: 42094

Mezar Taşlarında Plastik Düzen (Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Haziresi Üzerine Bir Araştırma), Marmara Ü.,

E

Sosyal Bilimler Enst., Sanat Tarihi ABD, Y. Lisans Tezi, S.79, 1995

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Efe Sultan Türbesi-Afyon-Şuhut

(1) Kalafat, Yaşar.2 "Diyarbakır ve Çevresi Örnekleri İle Halk İnançlarında Tavaf/Dönme." Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır (2008): 453-463. s. 3

Efin

Kefen.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Eflaki

a. Göklere mensup.[1]

b. Melek,[1] gökte oturan, eflâke mensup melek.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Eflakiyan

a. Melekler.[1][2][3]

b. Gökte oturanlar.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Efrumiye Banu Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

Efsane

a. Eski çağlardan beri söylenegelen ve olağanüstü varlıkları, olayları ve kahramanları konu alan hayali hikâyeler, söylence, mitolojik hikâye.[2][4]

b. Halkın hayal gücünden doğan ve dilden dile söylenirken anlatanın hayal gücüyle biçim değiştirerek olağanüstü nitelikler kazanan hikâye.[1][2]

c. Asılsız, hayal mahsulü hikâye, söylence, masal, fesâne.[1]

d. Gerçeğe dayanmayan, gerçek dışı boş söz, saçma sapan lakırdı.[3][6]

e. Dillere düşmüş, meşhur olmuş hadise.[6]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Albayrak, Nurettin. a.g.e.
(5) Kaya, Doğan. a.g.e.
(6) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Efsun

a. Büyü, sihir, tılsım, afsun, arpağ, rukye, gözbağcılık, gözbağı.[1][2][3][4][6][7][8] Bazı metâlib husûlü ve insân'ü hayvan zapt teshîri için okunan azimet ve rukye. Ehl-i havas dedikleri üfürükçülerin okudukları dua vesaire, büyü, sihir.[6]

b. İnsanı hükmü altına alıp kendinden geçirecek kadar kuvvetli tesir, büyüleyici etki, cazibe.[2]

c. Fen yolu ile tecrübe edilmemiş maddeler ve Kur'an-ı Kerim'den olmayan, manasız yazılar kullanmak. Manası bilinmeyen ve imanın gitmesine sebep olan şeyleri okumak.[5]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Pala, İskender. a.g.e.,
(5) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.
(6) Onay, Ahmet Talat. a.g.e. ;
(7) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(8) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Efsunkâr

a. Efsun yapan, sâhir, büyücü.[1][2]

b. Sihirli, büyülü, çekici, büyüleyici.[2][3]

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e. ;
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Eğlence Baba Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 28

Eğridir Baba (Dede Sultan) Türbesi-Isparta

(1) Doğan, Nermin Şaman.. a.g.e. s. 93

Ehl-i Âbâ

a. Aba ehli.[1]

b. Aba halkı.[1]

c. Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ailesi.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Ehl-i Âhiret

a. Ölüler.[1]

b. Dünyaya itibar vermeyen, dünyadan elini eteğini çekmiş olan kimse, ahiret adamı.[2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ehl-i Arz

a. Yer ehli.[1]

b. Cin, peri, şeytan gibi yaratıklar.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Ehl-i Azâb

Cehennem azabına çarptırılanlar.[1]

(1) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ehl-i Bâtın

a. Öze vakıf olan.[1]

b. Tanrısal sırra ermiş olanlar, sofiler.[1] Evliya.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

Ehl-i Behişt

Cennetlik.[1]

(1) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ehl-i Bevâr

Cehennemlikler, yok olup gidenler.[1]

(1) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ehl-i Beyt

a. Hane halkı, aile, familya.[1][2]

b. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yakınları, akrabası.[1][2] Peygamber ailesi, Hz. Muhammed'in eşleri, çocukları, torunları Hasan ve Hüseyin ve damadı Hz. Ali.[3][4][5][6]

c. Allah'ı iyice anlamış kimseler.[4]

(1) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(2) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(5) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(6) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.

Ehl-i Cehennem

Cehennem ehli, cehennemlikler, günahkârlar.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ehl-i Cennet

Cennet ehli, cennete girecek olanlar, cennetlikler.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ehl-i Duzeh

Asiler, günahkârlar ve cehennem ehli.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Ehl-i Hâl

a. Hakikat ehli, bildiğini, inandığını tatbik eden, kendinden geçme sırrına eren kimseler. Dervişler, sofular, sufiler, zahitler, ilâhi tecellilere mazhar olan kişiler.[1][2][3]

b. Ulema.[2]

(1) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(2) Uludağ, Süleyman. a.g.e.
(3) Cebecioğlu, Ethem. "Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü." Ağaç Kitabevi Yayınları, (2009).

Ehl-i Halvet

Allahu Teâlâ'yı zikretmek için bir köşeye çekilen ve insanlardan uzaklaşan kimselerdir.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Ehl-i Hangâh

Seyru süluk ehli, hangâh ve dergâhta ikamet edenler.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Ehl-i hizmet

Hangâhın hizmetkârlarıdır.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Ehl-i İnkıta

İnsanlardan koparak ruhani âlemlere bağlanmış kimselerdir.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Ehl-i irfan

Allah'a vasıl olmak ve O'nu tanımak.[1]

(1) Bardakçı, Mehmet Necmettin. a.g.e. s. 253

Ehl-i Keşf

Hakk'ın her an tecelli edişini ve her tecellinin Halk-ı cedid yani yeniden yaratma olduğunu müşahede yoluyla bilenlerdir.[1]

(1) Bardakçı, Mehmet Necmeddin, a.g.e., s. 49

Ehl-i Kubur

Kabir ehli, ölmüş olanlar, ölüler, mezarda yatanlar.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ehl-i Mahşer

Kıyamette dirilecek olanlar.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Ehl-i Naîm

Cennette oturanlar.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Ehl-i Nâr

Cehennemlikler.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Gazâli, İmam, a.g.e., s. 340

Ehl-i Taat

Amel defterlerini sağ tarafından alanlar.[1]

(1) Erdoğan, Hüseyin s. a.g.e. s. 290

Ehl-i Tarîk

Bir tarikata girmiş kimse, derviş, tarikat müntesipleri.[1][2][3][4][5] Hakk'ı idrak yolunun ikinci derecesi olan tarikat mertebesinde bulunanlar.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Ehl-i Tecrîd

Dervişler, kendini dünyadan soyutlayanlar.[1]

(1) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ehli Hatun Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 31

Ehram

Piramitler,[2] Mısır firavunlarının piramit biçimindeki mezarlarına verilen ortak ad,[1][3][2]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Ehramen

a. Şeytan.[1]

b. Dev.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Ehremen

a. Zerdüştlerin inandıkları kötülük ve karanlık tanrısı.[1][2][3][4] Zerdüşt'e nispet edilen Gât-

hâ'larda, iyilik gücü Ahura Mazda'nın (Hürmüz) karşıtı olan kötü gücü ifade etmek üzere kullanılan Angra Mainyu ile eş anlamlı olarak eski İran kutsal metni Avesta'da geçen tabir.[5]

b. Kötü ruh.[2]

c. Şeytan.[1][2][3][4]

d. Dev.[1][3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(5) DİA

Ekber Şah Türbesi-Hindistan

(1) DİA, Cilt. 10 s. 543

Ekberiyye

Muhyiddin Arabî tarafından kurulan tarikat, tasavvufi ve fikri bir hareket.[4][2][1][3]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) DİA

Ekhidna

Ejderler soyunu sayarken Hesiodos, Ekhidna'ya uzun bir parça ayırmıştır. Bu azman yaratık, Pontos'la Gaia'nın dölünden Khrysaor'la Kallirhoe'den doğmadır. Typhon'la çiftleştiği ve yer altında, yeryüzünde ne kadar korkunç köpek ve canavar varsa hepsini ürettiği anlatılır. Geryon'un köpeği diye anılan Orthos, Hodes bekçisi Kerberos, bataklıklar canavarı Hydra, ağzı ateş saçan Khrimaira ve sonra da kendi dölü Orthos'la birleşerek Phiks'i ve Nemeia aslanını da doğurmuş. Ekhidna'nın ini efsaneye göre Arima dağları denen Kilikia'dadır. Kendi ölümsüz olduğu için yer altında hep yaşar, ama dölleri Herakles ve Bellerophontes gibi yiğitlerin elinden can vermişlerdir.[1]

(1) Erhat, Azra. a.g.e.

Ekmekçi Dede (Somuncu Baba) Türbesi-Kütahya

(1) Ölçen, Sadık. a.g.e. s. 112

Ekmekçibaşı Ali Ağa Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Ekmekçibaşı Muhyiddin Mehmed Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Ekmekçizade Ahmed Paşa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 10 s. 548,
(2) Envanter. a.g.e. No:8

El Hoca Ata Türbesi-Kazakistan

(1) Bubur, Rüçhan. a.g.e. s. 128

Elbasan Büyük Tekke Türbesi-Arnavutluk

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 54

Elbiz

Şeytan.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Eldem, Halil

Milli Ktp./Tasnif No: 2001 AD 3022

Trabzon'da Osmanlı Kitabeleri, Trabzon Belediyesi, 2001, Trabzon

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Elekli Baba Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.,
(2) Güncüoğlu, Süleyman Faruk. a.g.e. s. 290,
(3) Gider, Şenay. a.g.e., s. 81,
(4) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 245

Elem

a. Izdırap, keder, gam, tasa, hüzün, melal, üzüntü, dert, elem, sıkıntı, ağrı, acı, sızı, sancı[1][2][3][6][7]

b. İnsanın fizikî ve psikolojik yapısının duyduğu maddi, manevi acı ve ıstırap anlamında bir terim.[4(6)] Elem şiddetli acı demektir. Bunun

abartı bildiren sıfatı "elim", çok acı veren anlamına gelir. Bu sıfat Allah'a isyan edenlere yapılacak azabın sıfatı olarak Kur'an-ı Kerim'de çok geçer.(5)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) DİA; [ELEM - İlhan Kutluer] c. 11; s. 25
(5) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 24, s. 407;
(6) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(7) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.

Elem Telakkisi

İnsanın fizikî ve psikolojik yapısının duyduğu acı ve ıstırap anlamında bir terim.

Sözlükte "acı ve ağrı hissetmek" mânasında masdar, ayrıca "acı ve ağrı" anlamında isim (çoğulu âlâm) olarak yer alır.

Aynı kökten türetilen "çok acı veren" anlamındaki *elîm* kelimesi **Kur'ân-ı Kerîm'de** yetmiş iki yerde geçmekte ve genellikle cehennem azabının şiddetini ifade etmektedir (M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "elm" md.). Bu çetin azabı belirtmek üzere tekrar edilen *azâbün elîm* tabiri, "verdiği acı son sınırına ulaşmış azap" anlamıyla etkileyici bir vurguyu dile getirir. Bir âyetteki fiil şekliyle kullanımı (en-Nisâ 4/104) savaşta çekilen acı ve sıkıntılara delâlet eder. *Elem* kelimesi hadislerde daha ziyade fizikî ağrı ve acı anlamında kullanılmıştır (Wensinck, el-Mucem, "elm" md.).

Elem terim olarak **ahlâk felsefesine** ait temel bir kavramdır ve mutlulukla ilgili felsefî telakkilerin ifadesinde önemli bir yere sahiptir.

Elem ve hazzın eski Yunan felsefesinde önem kazanması, Sokrat sonrası ahlâk ekollerinin etkisi ve yaygınlaşmasıyla olmuştur. Özellikle Epikürcülük ve Stoacılık, elem fikrinin haz fikriyle birlikte bir ahlâk felsefesinin şekillendirici unsurları halini almasında büyük rol oynamışlardır. Gerçekte haz - elem nazariyesi konusunda birbirinin zıddı olan bu iki ekol, hedonizm (hazcılık) ve kinizm (kelbîlik) şeklindeki aşırı görünümleriyle birlikte Roma döneminin sonuna kadar etkili olmuştur. Sokrat'ın geliştirdiği mutluluk ahlâkına dair temel fikirlerin farklı yorumlanmasından doğan bu tartışmalar içinde Stoacılık ve kinizm, faziletli bir hayat sürmenin eleme katlanmayı başaranları mutluluğa ulaştıracağı görüşünü benimserken Epikürcülük ve hedonizm haz ve elem kavramlarını mutluluğun kazanılmasında ölçü kabul etmiştir. Ancak hedonizmin kaba hazcılığının aksine Epikürcülük manevî haz ve elemleri bedenî olanların üstüne çıkararak mutluluk için daha yüksek bir ölçü haline getirmiştir. Eflâtun ve Aristo'ya ait ilgili fikirlerin ise Stoacılığın orta ve geç dönemlerini etkilediği bilinmektedir.

Bu tartışmaların İslâm felsefe tarihindeki görünümü oldukça farklılık arzeder. Müslüman dünya görüşünde âhiret inancının belirleyiciliği ve yönlendirici özelliği, mutluluk kavramının hem dünya hem de âhireti içine alacak şekilde genişletilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla elem fikri, Kur'ân-ı Kerîm'deki sürekli vurgunun etkisiyle cehennem azabı tasavvuruyla birlikte düşünülmüştür. Ancak dünya hayatında mutluluğun imkânı ve sınırı tartışma konusu olduğunda *elem ve haz kavramları*nın antik felsefedeki ele alınış şekline yaklaştığı gözlenir.

İlk İslâm filozofu olarak anılan **Ya'kūb b. İshak el-Kindî**, üzüntüyü insan nefsinin duyduğu acılardan biri olarak ele aldığı el-Hîle li-defi'l-ahzân adlı risâlesinde konuyu felsefî terimlerle, fakat dünya-âhiret anlayışının yönlendiriciliğiyle ele alır. Temel fikir, oluşma ve bozulma kanununa bağlı olan duyulur âlemin gelip geçiciliği, fizik ötesi âlemin ise kalıcılığıdır. Buradan hareketle Kindî, duyulur âlemde kayıplara ve dolayısıyla acılara mâruz kalmanın tabii olduğunu belirtir ve bu acılara katlanarak, hatta onları aşarak insanın kayıp ve acıların olmadığı aslî vatanına, akledilir varlıkların yurduna yönelmesi gerektiğini ahlâkî bir yargı olarak ortaya koyar.

Kindî'nin öğrencisi **Ebû Zeyd el-Belhî** de dünya hayatında çekilen bedenî ve ruhî acıların tıp ve ahlâk ilminin tedavi imkânlarına rağmen bütünüyle ve her şekliyle ortadan kalkmasının mümkün olmadığını, bunun ancak cennette gerçekleşebileceğini söyleyerek hocasını takip eder (Meśalihu'l-ebdân ve'l-enfüs, s. 316).

İslâm dünyasında elem kavramını Helenistik literatüre en yakın tarzda ele alan düşünür **Ebû**

Bekir Muhammed b. Zekeriyyâ er-Râzî'dir. Bu konuda Fî Mâiyyeti'l-leźźe adıyla müstakil bir risâle kaleme alan Râzî, haz ve elem kavramlarının mutluluk felsefesindeki hâkim rolünü açıkça göstermiş, ancak felsefesinin özündeki Eflâtuncu yaklaşıma rağmen sonraları hazcı (lezzî) olmakla suçlanmıştır (İbnü'l-Kıftî, s. 260). Halbuki filozofun haz ve elem kavramları üzerinde yoğunlaşmasının amacı hazzın elemden bağımsız bir şey olmadığını, elemin hazdan önce geldiğini, hazzın tekrar eleme dönüşebileceğini belirtmek ve bu kısır döngünün mutluluk arayışına temel olamayacağını ima etmektir. (...)

Kindî ve Râzî'de ifadesini bulan bu görüşler, Aristocu itidal kavramının da katıldığı bir çerçevede **Fârâbî** tarafından takip edilir. Fârâbî'ye göre hazlar ve elemler maddî ve mânevî olmak üzere ikiye ayrılır. Maddî olanları geçici, mânevî olanları süreklidir. Geçici haz ve elemlere pek aldırmamalıdır, çünkü onlar zıddına dönüşebilir. Sürekli hazların peşinde olmalı, sürekli elemden ise şiddetle kaçınmalıdır.

Aynı yaklaşıma dinî bir çerçevede **İbn Hazm'da** da rastlanır. İbn Hazm, fazilete ulaşma yolunda duyulan mânevî hazzı yeme, içme, cinsî münasebette bulunma gibi tatmin yollarında duyulan hazla karşılaştırarak ilkini özellikle tercih edildiği için değerli bulur. Esasen bilge veya bilginler de şehvânî hazlara dalanlar kadar bu hazları tadabilir; ancak onlar değerini çok iyi takdir ettikleri bu iki haz türünden birini özellikle seçmişler, ötekinden yüz çevirmişlerdir. İbn Hazm, şehvânî hazların süreksiz olduğunu vurgularken "ulaşılan her emeli hüznün takip ettiği" fikrinden hareket eder. Çünkü ona göre şehvânî emellere nâil olununca haz sürekliliğini ve sürükleyiciliğini yitirecek, haz alınamayınca da eleme yol açacaktır. Ancak Allah için yapılan işler hem bu dünyada hem öteki dünyada kesintisiz bir sevince yol açacaktır. Bunu gerçekleştirebilmenin temel şartı tutkulardan uzaklaşmaktır (el-Ahlâk ve's-siyer, s. 13-14, 16).

İhvân-ı Safâ'nın meseleye yaklaşımında ise insan nefsi ön plana çıkar. Onlara göre haz ve elem ancak maddî planda birlikte olabilir veya birbirine dönüşebilir. Zira haz ve elemi idrak eden yalnızca Aristocu anlamda hayvanı nefistir; nebatî nefis elem duymaz. Haz ve elem bir idrak konusudur; idrak melekeleri ve duyumlar ise ancak hayvanî nefsin bünyesindedir. Buna karşılık insanî nefis güç halindeki bir melek şeklinde tasavvur edilerek onun yalnızca mânevî hazları aldığı düşünülür. Ancak bunun kesintiye uğrayıp eleme dönüşmemesi, nefsin bedenden ayrılıp fiil halinde melek olmasıyla mümkündür.

Haz ve elem konusunu psikolojik ve metafizik açıdan ayrı ayrı ele alan **İbn Sînâ'ya** göre haz "uygun olanın idrakidir." Buradaki uygunluk, nefsin melekeleriyle onların idrak alanı içine giren objeler arasındaki uygunluktur. Meselâ tat alma melekesiyle tatlılık, görme melekesiyle aydınlık, öfke gücüyle üstünlük, hâfıza ile hatırlayış arasında böyle bir ilişki vardır. Ancak hayvanî nefse ait bu melekeler idrak bakımından mükemmel değildir. Halbuki düşünme melekesine karşılık olan nâtık nefsin idraki çok daha üstündür. Nâtık nefsin Allah'ı düşünmesi insan için en derin haz kaynağıdır (Uyûnü'l-hikme, s. 59). Dolayısıyla hazzın zıddı olarak elem bir uygunsuzluğun idraki olmakta veya idrak sahibi bir varlığın var oluş şartlarına uygun düşmeyen bir olumsuzluğa uğramasından doğmaktadır. Ancak İbn Sînâ, varlık ve kemal fikrini mutlak anlamda temellendirebilmek için Allah hakkında başvurduğu "akıl, âkıl, mâkul" ve "aşk, âşık, mâşuk" kavramlarını birlikte ele alırken konuyu duyumlar ve idrak psikolojisinin sınırlarından metafizik alana taşır. Filozofa göre Allah mutlak kemalin, iyilik ve güzelliğin zirvesindedir ve kendisini bu zirveden akleder. O'ndan mükemmel varlık olmadığı için de kendine âşıktır. Bu aşkın verdiği haz ise onu en büyük haz alıcı ve kendisinden en çok haz alınan varlık kılar (el-Mebde ve'l-meâd, s. 17-18). Bu yaklaşımların sonucu olarak İbn Sînâ'ya göre aklî hazlar hissî hazların çok üstündedir ve aralarındaki fark hayvanlar ve melekler arasındaki ontolojik mesafe kadar büyüktür (el-İşârât ve't-tenbîhât, III-IV, 751). Elem konusunda da durum aynı açıklıkla belirtilir. İbn Sînâ, gerçek azabın bedenî ve dünyevî işlerle uğraşıp kudsî âlemin nuruyla aydınlanmaktan ve gerçek mânevî hazları algılamaktan mahrumiyet olduğunu söyler. Bu mahrumiyet başlı başına elemdir ve bu ruhanî ateşin verdiği ıstırap cismanî ateşin verdiğinden daha şiddetlidir (a.g.e., III-IV, 880).

İbn Miskeveyh de Râzî gibi haz ve elem konusunda müstakil bir eser yazmıştır. el-Leźźât ve'l-âlâm adlı bu risalesinde derleyicilik ve eleştiri kabiliyetini başarıyla ortaya koyan filozof, bir Aristo takipçisi olmanın avantajını da kullanarak konuya kapsamlı şekilde yaklaşmıştır. Ona göre tabiatçı filozoflar (Ebû Bekir er-Râzî gibi) hazzı "tabii duruma dönüş" olarak tanımlarken yanılmışlardır. Bundan dolayı elem de "tabii durumdan çıkış" sonucu meydana gelen bir teessür değildir. Çünkü bizzat tabii âlem, oluş ve bozuluşa tâbi olma özelliğiyle sükûn ve denge halini yansıtmak bir yana, aklî âleme nisbetle akıl dışı (sofistâî) sayılabilecek geçici bir dünyadır. Şu halde ölçü tabiat değil adalettir. Bu noktada İbn Miskeveyh'in aklî olanla tabii olanı özdeşleştiren stoacı tavırdan sıyrılıp Eflâtuncu-Aristocu tavrı benimsediği görülür. Sonuç olarak bu dünyada elemler tabiattan çıkmakla değil adalet ve itidal ölçüsünden ayrılmakla meydana gelir. Oluş ve bozuluş dünyasının özü itibariyle bir "acılar dünyası" niteliği taşıdığını söyleyerek kötümser bir tavır sergileyen İbn Miskeveyh, hazzı doğuran şeyin mutlak gaye ve kemali oluşturan Allah'a aşk ile yönelmek olduğunu vurgular. Dolayısıyla insan için elemin asıl kaynağı, İbn Sînâ'da olduğu gibi, insanın aslî gayesine yönelik bir aşk ahlâkına sahip olmayışıdır. Bu ahlâk aynı zamanda dikkatini oluş ve bozuluşların ötesindeki aklî âlemde yoğunlaştırmış bir şuurun da ifadesidir.

Ebû Bekir er-Râzî'nin elem tarifine karşı çıkanlardan biri de ünlü kelâmcı **Fahreddin er-Râzî'**dir. Hazzı elemden kurtulmaktan ibaret gören anlayışın, birbirinden bağımsız olarak var olabilen ve kendi başlarına değer ifade eden haz ve elem kavramlarını geçersiz kıldığını farketmiş bulunan Râzî, hazzın insan hayatının özünde mevcut olduğuna dikkat çekmektedir. Düşünüre göre güzel bir şeye bakan insan bundan haz duyar. Bu haz insan yaratılışına uygun şartlar sayesinde algılanmıştır ve elemden kurtuluşun sonucu değildir. Râzî, konuyu asıl itibariyle kelâm ilminin sahası ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve sonuçta elemin Allah'a nisbet edilemeyeceği, hatta İbn Sînâ'ya itiraz ederek. Allah'ın kendi kemalinden haz duymasının bile kabul edilebilir olmadığı şeklinde bir yargıya varmıştır (Kelâma Giriş: el-Muhassal, s. 99, 150).[1]

(1) DİA; [ELEM - İlhan Kutluer] c. 11; s. 25

Elemi Cismanî

Kişinin bedeninin tümünde ya da uzuvlarından birinde hissettiği rahatsızlıktan kaynaklanan bir acı hali.[1]

(1) Şenel, Cahid. a.g.e., s. 3

Elemi Gayri Muhtemel

Elem şiddetine göre tahammül edilemeyen acı.[1]

(1) Şenel, Cahid. a.g.e., s. 3

Elemi Muhtemel

Elem şiddetine göre tahammül edilebilen acı.[1]

(1) Şenel, Cahid. a.g.e., s. 3

Elemi Nefsani

Kişinin hissettiği üzüntü ve keder hali.[1]

(1) Şenel, Cahid. a.g.e., s. 3

Elest

a. İnsan ruhlarının yaratıldığı zaman.[4]

b. "Değil miyim?" anlamına gelir. Allah'ın, kullarıyla ezelde yaptığı, kulların da bizzat şahitlik ettikleri toplantıda yapılan ilahi sözleşme hakkında kullanılan bir terimdir.[1] Allahu Teâlâ'nın, Âdem'i (a.s) yaratınca, kıyamete kadar gelecek olan zürriyetini (çocuklarını) zerreler halinde onun belinden çıkarıp onlara, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye hitap buyurup, onların da "Evet, Sen bizim Rabbimizsin" diye cevap verdikleri gün, zaman.[2]

(1) Akay, Hasan. a.g.e.
(2) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.
(3) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 5, s. 426,
(4) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(5) Pala, İskender. a.g.e.
(6) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(7) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Elest Bezmi

a. Ruhlar âlemi.[2]

b. Allah'ın ruhları yarattıktan sonra onları toplayıp (ahitleştiği) "Ben sizin Rabbiniz değil mi-

yim?" diye sorduğu ve ruhların da "Evet, Rabbimizsin" cevabını verdikleri toplantı.(3)(4)

c. Allah'ın, Âdem'in zürriyetine bedensiz hayat verip rububiyetine dair söz aldıktan sonra onları Âdem'in sülbüne geri koyup öldürmesi, ruhlarını Arş'ın hazinelerinden birine göndermesi, daha sonra ana rahminde çocuğa Allah tarafından ruh verilmesi, nefhedilmesidir.(1)

(1) Akçay, Mustafa, Gazzali Düşüncesinde Ölüm ve Kabir Hayatı, Ekev Akademi Dergisi Yıl 9, s. 23, s. 86, 2005;

(2) Bardakçı, Mehmet Necmeddin, a.g.e., s.249;

(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(4) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Eleusis

Eleusis şehrine adını veren efsanelik kişi. Hermes'in oğlu ve Triptolemos'un babası olduğu söylenir. Demeter Triptolemos'u ölümsüz kılmak için ateşe daldırırken, Eleusis olaya tanık olup bir çığlık atacak olmuş, Demeter de buna kızarak onu öldürmüş.(1)

(1) Erhat, Azra. a.g.e.

El-fatiha

Genellikle dualardan sonra söylenen ve hazır kişi ve cemaati Fatiha suresini okumaya davet eden söz, nida.(1)(2)(3)(4)(5)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

(4) Akay, Hasan. a.g.e.

(5) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Elif Ana Türbesi-Kahramanmaraş

(1) Köse, Ali. a.g.e. s. 173

Elifi-Nemed

Mevlevilikte destar biçimlerinden biri.(1)

(1) Bakırcı, Naci. a.g.e., s. 132

Elifî Taç

Bektaşilerin giydiği yassı başlığa verilen addır. Sivriliğinden dolayı elife benzetilmiş ve bu adla anılmıştır. 12 dilimlidir.(1)

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

El-İyaze Billâh

Allah'a sığınmak, "Allah'a sığınırım", "Allah'a sığınırız" veya "Allah esirgesin" anlamında kullanılan bir terim... Her türlü fitneden, küfürden, borçtan, kötü insanlardan, sihir ve sihirbazlardan, nefsin ve Deccal'ın şerrinden, Cehennem ateşinden, bunaklıktan, zulüm ve zâlimlerden, dünyevi afetlerden, fakirlikten, Allah'a sığınmak gerektiğini Hz. Peygamber (s.a.s.) birçok hadis-i şeriflerinde bildirmiştir.(1)

(1) http://samil.ihya.org/ansiklopedi/el-iyazu-billah.html

Elfâz-ı Küfür

İmandan çıkıp küfre girmeye sebep olan sözler anlamında bir terim ve bu konuda yazılan, eserlerin ortak adı.

Elfâz-ı küfür tamlaması, Hz. Peygamber'in Allah'tan getirdiği kesin olarak bilinen vahiyleri ve bunlardan zorunlu olarak çıkan dinî hükümleri (zarûrât-ı dîniyye) inkâr etme özelliği taşıyan bütün sözleri kapsamına alır.

Kur'ân-ı Kerîm'de elfâz-ı küfür yerine "*kelimetü'l-küfr*" (inkâr sözü) tabiri geçmektedir (et-Tevbe 9/74). Bu âyette, münafıkların küfür kelimesini telaffuz etmek suretiyle müslüman iken kâfir oldukları ifade edilmiş ve küfür kelimesini söylemenin kişiyi imandan çıkarıp küfre soktuğu belirtilmiştir.

Sözü edilen âyetin, Tebük Gazvesi öncesinde müslüman olduğunu söylediği halde Hz. Peygamber'e gelen vahiylere inanmak istemeyen Celâs b. Süveyd'in, *"Muhammed'in kardeşlerimiz için söyledikleri doğru ise eşeklerden daha alçak olalım"* demesi üzerine nazil olmasından ve bu hususun da "küfür kelimesi" şeklinde nitelendirilmesinden anlaşıldığına göre Resûl-i Ekrem'e bildirilen vahiylerin doğruluğuna inanmamak dinden çıkmanın temel sebebini oluşturmaktadır.

Kur'an'da doğrudan doğruya küfür ifadeleri olarak, "Meryem oğlu Mesîh Allah'tır"; "Allah üçün

üçüncüsüdür"; "Bu peygamber yalancı bir sihirbazdır"; "Hayat ancak bu dünya hayatıdır, ölürüz ve yaşarız, bizi ancak zaman helak eder"; "Bu çürümüş kemikleri kim diriltir?"; "Kıyametin kopacağını sanmıyorum" (el-Mâide 5/17, 73; Sâd 38/4; el-Câsiye 45/24; Yâsîn 36/78; el-Kehf 18/36) gibi sayılı örneklere yer verilmişse de Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe inanmayanlar, Allah'ın gönderdiği hükümleri uygulamayanlar, Allah'ın âyetlerini yani Kur'an'ı inkâr edenler kâfir olarak adlandırılmıştır (en-Nisâ 4/136, 150-151, el-Mâide 5/44; el-Ankebût 29/47).

Ayrıca Allah'ı, Hz. Muhammed'in yanı sıra geçmiş peygamberleri ve Kur'an'ı alay konusu yapıp küçümseyen münafıkların bu tavırlarına dikkat çekilerek müminlere, dinî değerlere karşı alaycı tavır sergileyenlerden uzak kalmaları emredilmek suretiyle bu tür davranışların da küfre götürdüğüne işaret edilmiştir (el-Mâide 5/57; et-Tevbe 9/65-66; el-En'âm 6/10; el-Enbiyâ 21/41).

Hadislerde az da olsa müminleri küfre götüren söz ve davranışlar üzerinde durulmuştur. Buna göre müslümanları tekfir edenler (Ebû Dâvûd, "Sünnet", 15), Allah'tan başkasının adına ant içenler (Buhârî, "Îmân", 112), kâhinlere gidip verdikleri haberleri tasdik edenler (İbn Mâce, "Tahâret", 122), Kur'an hakkında tartışanlar (Müsned, II, 258) ve küfre rızâ gösterenler (Müslim, "Fezâilü'ś-śahâbe", 161) kâfir olarak nitelendirilmektedir. (...)

İslâm akaidinde çeşitli görüş ve kanaatleri sebebiyle kişileri veya grupları tekfir etme faaliyeti bilindiğine göre ilk defa Hâricîler tarafından başlatılmış, değişik akaid mezheplerinin ortaya çıkmasından sonra da özellikle III.(IX.) yüzyıldan itibaren farklı mezhepleri benimseyenlerin karşılıklı olarak birbirlerini tekfir etmeleri yaygın hale gelmiştir.

Tekfir meselesine başlangıçta akaid, kelâm, fıkıh ve tefsir kitapları içinde yer verilirken zamanla bu konuda müstakil eserler kaleme alınmıştır. Daha çok risale tarzında yazılan bu eserlerde elfâz-ı küfür konusu, küfrü gerektiren söz ve davranışları belirleyen temel ilkeler, elfâz-ı küfür çeşitleri ve elfâz-ı küfrü söylemenin doğurduğu sonuçlar çerçevesinde ele alınmıştır.

Eserinde elfâz-ı küfür konusuna geniş yer ayıran Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî, küfrün bilgisizlikten kaynaklanan "*küfr-i cehli*", bilerek ve inatla inkâr etmek tarzında gerçekleşen "*küfr-i cuhûdî (inâdî)*", dinin vâzıı tarafından yalanlama alâmeti kılınan "*küfr-i hükmî*" şeklinde üç kısımda incelenebileceğini ve bunların sonuncusunun elfâz-ı küfrün asıl konusu olduğunu söyler (Câmiu'l-mütûn, s. 30).

İslâm âlimleri, Allah ve Resulü'nün ancak kâfirlerce söylenebileceğini veya yapılabileceğini bildirdikleri, müslümanların yalnız kâfirlere ait olabileceği üzerinde icmâ ettikleri, yahut Allah ve Resulü'ne imanla bağdaştırılmasını imkânsız gördükleri söz ve davranışları elfâz-ı küfrün belirlenmesinde temel ilke kabul etmişlerdir (Ali el-Kārî, Şerhu'ş-Şifâ, II, 528).

Elfâz-ı küfürle ilgili eserlerde küfrü gerektiren söz ve ifadeler genellikle beş grupta toplanmıştır.

1. Ulûhiyyetle ilgili olanlar: Allah'ın zâtı, sıfatları ve fiilleri konusunda ulûhiyyet makamıyla bağdaşmayan, tevhid ilkesine aykırı düşen, naslarla belirlenmiş sıfatların inkârına götüren, yaratıcıyı yaratıklara benzeten, ulûhiyyete ait herhangi bir hususu alaya alan veya ilâhî buyruklardan birini reddeden sözler.

2. Nübüvvete dair olanlar: Son peygamber Hz. Muhammed dahil olmak üzere bütün peygamberlerin ilâhî emirleri insanlara tebliğ etmekle görevlendirilmiş elçiler olduklarını reddeden, onlarla alay edip getirdikleri vahyi yalanlayan ifadeler, ayrıca peygamberleri kötüleyen, küçümseyen ve onlara dil uzatan lafızlarla namaz, oruç, zekât, hac, cihad gibi ibadetleri Peygamber'in öğrettiği şekilde kabul etmemeyi, herhangi bir insanı veya ona ait görüşleri peygamberden üstün göstermeyi dile getiren sözler.

3. Kur'an'a ilişkin olanlar: Kur'an'ın tamamını veya bir kısmını inkâr eden, Kur'an'daki iman, ibadet, hukuk, ahlâk konularına ilişkin bilgilerin yanlışlık ve eksiklik taşıdığını öne süren, haram kıldıklarını helâl ve helâl kıldıklarını haram sayan beyanlar, Kur'an'ın Allah kelâmı olmadığını öne süren, onu küçümseyip alaya alan ifadeler.

4. İslâmî ilimlere ve İslâm âlimlerine dair olanlar: İslâmî ilimlere ve İslâm âlimlerine karşı tavır

alıp dinin gelişmesine yönelik hizmetleri engelleyici sözler, İslâmiyet'i temsil ettiklerinden ötürü âlimler hakkında sarfedilen alaycı ve küçümseyici ifadeler.

5. Çeşitli konulara dair olanlar: Bu türe, kıyasa dayanılarak veya ilzâmî yollara başvurularak ortaya konan küfür lafızları dahil edilmiştir. Meselâ zalim bir devlet reisine âdil demek küfür sözü kabul edilmiştir. Zira devlet reisinin yaptığı zalimane icraat adaletli gösterilmek suretiyle İslâm'ın haram kıldığı zulmün dolaylı biçimde helâl telakki edildiği sonucuna varılmıştır (Gümüşhânevî, s. 42-86).

Bazı kitaplarda bu tür konularla ilgili olarak ortaya konulan ayrıntılı elfâz-ı küfür listelerinde çok defa zorlama tevillere dayanıldığı ve kabul edilmesi güç bazı yorumlarla tekfir etmede ileri gidildiği görülmektedir. Özellikle bazı fıkıh kitaplarının irtidad bölümlerinde yer alan küfür lafızları, söyleyen kişilerin niyetleri dikkate alınmadan şekilci bir yaklaşımla ve Gazzâlî'nin de belirttiği gibi mezhep taassubunun tesiriyle müslümanlar hakkında tehlikeli sonuçlar doğuracak hükümler içermektedir.

Alimler, elfâz-ı küfrün küfür ve inkâr sonucunu doğurması için bazı şartların mevcudiyetini gerekli görmüşlerdir. İlk şart, kullanılan ifadenin küfrü gerektirdiği hususunda âlimlerin ittifak etmiş olmasıdır. Bunlar da genellikle zarûrât-ı dîniyyeden herhangi birini inkâr etmeyi amaçlayan lafızlardır.

Ayrıca elfâz-ı küfrü kullanan kişinin mükellef olması, sarhoşluk veya uyku halinde bulunmaması, küfür lafzını herhangi bir zorlama ve tehdit altında olmadan isteyerek ve kasten söylemesi de şarttır. İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e nisbet edilen bir rivayete göre ise sarhoşluk mazeret sayılmaz.

Âlimlerin çoğunluğu, söylediği sözün küfre götürdüğünü bilmeyen ve elfâz-ı küfrü hata sonucu telaffuz eden kimsenin kâfir olmayacağı görüşünde birleşmiştir. Ancak şaka yapmak veya eğlenmek amacıyla elfâz-ı küfürden olduğu hususunda ittifak edilen sözleri sarfeden kişinin en azından kazâî açıdan kâfir sayılacağı kabul edilmiştir.

İslâm âlimlerinin, dinî değerlerin yozlaşmasını engellemenin yanı sıra iman ve küfür sınırını belirlemek amacıyla elfâz-ı küfür konusuna önem verdikleri anlaşılmaktadır. Zorlama te'villere ve ilzâmî yollara başvurularak ortaya konan küfür lafızlarından başka sübjektif değerlendirmelere açık bulunanlar bir tarafa bırakılırsa zarûrât-ı dîniyye ile ilgili olan ve âdeta slogan haline getirilen bazı ifadeler önemini hâlâ korumaktadır. Kur'an'ı sadece Araplar'a mahsus bir kitap sayan, yine Kur'an'ı Hz. Muhammed'in kendi eseri ve felsefesi olarak gösteren, İslâmiyet'in veya şeriatın çağ dışı bir sistem olduğunu idDİA eden ifadeler bu gruptan sayılır.

İslâm hukukçuları tarafından öne sürülen şartlar çerçevesinde küfür lafızlarını sarfeden bir müslüman hakkında yapılacak işlemler fıkıh kitaplarında ayrıntılarıyla yer almıştır.(...)[1)]

(1) DİA; [ELFÂZ-I KÜFÜR - Ahmet Saim Kılavuz] c. 11; s. 27

Elker, Selahattin

Vakıflar Gn. Md. Ktp./345/3705/4

Kitabelerde Ebced Hesabının Rolü, Vakıflar Dergisi, Sayı: III, S.17-26, 1942, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Elitez, N. Gülgün

YÖK Ulusal Tez Merkezi/Tasnif No: 53454

Türk Mezar Taşlarında Bitki Motifleri, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü., Sosyal Bilimler Enst., Y. Lisans Tezi, S. 107, 1996

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Elleri Koynunda Kalmak

Ölümü temsil eder.[(1)]

(1) Kalafat, Yaşar5. a.g.e., s. 1.

Elli ikinci Gün

a. Ülkemizde ölenin dinsel törenle ve yemekle anıldığı belirli günler vardır. Elli ikinci gün bunlardan biridir. Bu günlerde ölünün hayrı için, ölenin ruhu için, yemekler verilmekte, Kur'an ve mevlit okutulmaktadır. Bugünde ölünün, etinin kemiklerinden ayrıldığına inanılır.[(1)(3)]

b. Ölenin ardından tutulan yas süresi, bu süre içerisinde erkekler sakal tıraşı olmamakta, kadınlar "kara yazma" örtmekte ve "kara giysileri" giymektedirler.[2]

(1) Başçetinçelik, Ayşe3, Adana Halk kültüründe ölünün Ardından Evde Yapılan İşlemler, s. 3;
(2) Başçetinçelik, Ayşe5, a.g.e., s. 3,
(3) Akman, Eyüp, a.g.e., s.193

Elmalı Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 285

El-Melikü'l-Adil I Türbesi-Dimaşk

(1) DİA, Cilt. 29, s. 59

El-Melikü'l-Efdal Ali Türbesi-Halep

(1) DİA, Cilt. 29, s. 62

El-Melikü'l-Eşref Musa Türbesi-Kellase

(1) DİA, Cilt. 29, s. 64

El-Melikü'n-Nasır Muhammed Berkuk Türbesi-Mısır

(1) DİA, Cilt. 24 s. 187

El-Melikü's-Salih Necmeddin Eyyüb Kalavun Türbesi-Mısır

(1) DİA, Cilt. 24 s. 185

Elti Hatun Türbesi-Tunceli

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 27

Elvan

a. Renkler.

b. Sufiler Allah'a süluk ve mertebeleri seyir esnasında hırkalarının ve elbiselerinin farklı zamanlarda alacağı renkleri zikretmişlerdir. Bu renklerle bazen özel bir anlam kastettikleri de olmuştur. Mesela siyah renk kesret makamına, mavi renk ise ruhların büyüklüklerine ve misallerin suretlerine işaret etmektedir.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Elvan Çelebi Türbesi-Çorum

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 6, s. 12,
(2) Çorum Valiliği. "Çorum İl Yıllığı 2003." (2004). s. 221

Elvanseydi Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Elviyei Hamd

Yedi sancak vardır ki; bunlara "elviyei hamd" (hamd sancakları) denir. Resulüllah (s.a.v) ve onun varisleri olan Muhammedilere verilecektir. Bayrakta Cenabı Hakk'ın isimleri vardır. Kıyamet gününde Makamı Mahmud'a yerleştiğinde, Peygamberimiz Rabbine o isimlerle hamd ve senada bulunacaktır.[1]

(1) Erginli, Zafer. a.g.e.

Elyasa Peygamber Türbesi-Diyarbakır-Eğil

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 28,
(2) Demir, Mehmet Latif. a.g.e.S. 112

Elyasa Peygamber Türbesi-Şanlıurfa

(1) Türsab. "Şanlıurfa Dosyası." Türsab Arge Departmanı, Ağustos (2008).

Elysium

a. Klasik dönemde ölülerin ülkesi.[1] Romalılarda başka kültürlerden gelme dünyevi bir cennet anlayışı hâkimdi. Kelt mitolojisinde cenneti temsilen hem bir adacıklar takımı, hem de Sümerlerde olduğu gibi uzaktaki bir cennet (Elysium) veya "hayat ülkesi" telakkisi vardır.[2]

b. İdeal mutluluğun erişildiği güzel bahçelerle, anıtlarla ve mezarlarla donanmış bir yer ya da bahçe.[1]

(1) Er, Yasemin. a.g.e.
(2) DİA, C.7, s. 374

Emanet

a. Güven, güvenirlik, sadakat.[1][2]

b. Allah'ın insanlara bir gün geri almak üzere verdiği can.[2][3][4]

c. İnsanda akıl ve temyiz gücünün bulunmasından dolayı davranışlarından sorumlu olma durumu.[2]

d. "Bir kimseye korunması için bırakılan mal ve eşya" şeklindeki günlük dilde kastedilen dar anlamı yanında, insanın sahip olduğu ve kendisine geçici olarak verilmiş bulunan ruhî, bedenî, malî imkânları da kapsamaktadır.[5]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C.5, s.436;
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Akay, Hasan. a.g.e.
(5) DİA

Emânetin Ortadan Kalkması

Buhârî, "Emânetin kaldırılması" başlığı altında getirdiği hadislerle dinî ve ahlâkî zaafları sebebiyle insanlar arasında oluşan güven bunalımına ve bir sosyal problem olan bu bunalımın kıyâmet alameti olduğuna dikkat çeker. Başlıkta üç rivâyete yer verir.

Birinci rivâyette, Hz. Peygamber'in emanetin zayi olmasıyla kıyametin yaklaşacağını belirtmesi üzerine kendisine, emanetin zayiinin ne demek olduğu sorulmuş, Efendimiz de "*İşler ehil olmayanlara verildiğinde kıyameti bekleyin!*" buyurmuştur.

Kıyâmetin ne zaman kopacağı bilinmemekle birlikte onun bir takım alametlerinin olduğu malumdur. Bunlardan bir kısmı deccâlin çıkması, güneşin batıdan doğması gibi fizikî alâmetler, bir kısmı da dinî hassasiyetlerin zayıflaması gibi ahlâkî alâmetlerdir. Hadiste yer alan alâmet de ahlâkî alâmetlerden biridir.

Bilgi, beceri ve liyakat sahibi insanlar değil de ehil olmayan insanların iş başına getirilmesi emânetin zayii anlamına gelir. Bu zayiat diğer ismiyle kıyâmetin kopması, küçük bir müesseseden dünyanın idaresine kadar her türlü düzen için söz konusu olabilir.

İkinci hadiste ise dindarlığın aşırı derecede zayıflaması ve gaflet uykusu sebebiyle güven duyulan *imanlı insanların kalmayacağı* realitesine vurgu yapılır. Hadisin son kısmı şöyle tamamlanır: "... *İnsanlar o hale gelir ki, alış-veriş yaparlar da, neredeyse emâneti yerine getirecek bir kişi bile kalmaz. Hatta şöyle denilir: 'Filan oğulları arasında emin bir adam varmış.'* Bir başka kişi hakkında da: 'Ne kadar akıllı, ne kadar zarif, ne kadar cesur bir kişi' denilir. Oysa kalbinde hardal tanesi kadar bile iman yoktur."

Buhârî, meseleyi teyit etmek üzere üçüncü rivâyet olarak naklettiği şu hadise yer verir: "*İnsanlar yüz deveden oluşan bir grup gibidir. Onlardan kullanmaya elverişli iyi bir binek deve nerdeyse bulamazsın.*"

Aslında hadis, toplumlarda sosyal sorumlulukları yüklenen, insanların problemlerine çözümler getiren nitelikli kimselerin hemen her devirde çok az bulunacağını ifade etmektedir. Ancak Buhârî bu rivâyeti "emânetin kaldırılması" bağlamında kaydetmekle söz konusu durumu kıyâmet alameti olarak değerlendirmektedir. Nitekim bazı âlimler de bu benzetmeyle ahir zamanda gelecek kötü nesillerin kastedildiğini söylemişlerdir.[1]

(1) Öztürk, Mustafa. a.g.e.

Emel

a. Dini inanca göre bir kimsenin işlediği günah ve sevapların tümü.[1]

b. Gönülde yaşatılan ve gelecekte gerçekleşmesi istenen şey, istek, arzu.[2] Gerçekleştirilmesi uzun zamana bağlı ümit ve arzular için kullanılan bir terim.[3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) DİA; [EMEL - M. Zeki Duman] c. 11; s. 87

Emel Düşüncesi

Gerçekleştirilmesi uzun zamana bağlı ümit ve arzular için kullanılan bir terim.

Arapça'da "istemek, ummak" anlamında bir masdar olup sözlüklerde genellikle recâ ile eş anlamlı bir isim olarak kullanıldığı belirtilir. Ancak bazı dilciler, emelin gerçekleştirilmesi uzun zamana bağlı bulunan istekleri, recânın orta vadedeki beklentileri ifade ettiğini, kısa sürede gerçekleşmesi umulan şeyler içinse tama' (tamah) kavramının kullanıldığını söylemişlerdir (Feyyûmî, Miśbâhu'l-münîr, "eml" md.; Tâcü'l-arus, "eml" md.).

Emel kelimesi **Kur'ân-ı Kerîm'de** biri "insanı oyalayan, âhiretini unutturan dünyevî arzu ve tutku-

lar" (el-Hicr 15/3), diğeri de mutlak olarak "arzu edip ümit bağlama" (el-Kehf 18/46) anlamına gelecek şekilde iki âyette geçmektedir.

İkinci âyette, "hem sevap yönünden hem emel yönünden daha hayırlı" olarak nitelendirilen "bâkî olan sâlih işler" Allah rızâsına uygun düşen ibadetler, zikirler, dünya ve âhiret için faydalı, özellikle âhirette en güzel âkıbeti elde etmeye yarayan hayırlı işlerin tamamı şeklinde yorumlanmıştır (Taberî, XIV, 5; İbn Kesîr, II, 422).

Emel kavramı **hadislerde** daha sık geçmektedir (bk. Wensinck, el-Mucem, "eml" md.).

Bu hadislerde ve zamanla bunlar etrafında gelişen yorum ve tahlillerde *emelin, çoğunlukla zühdün karşıtı olarak temelinde bedenî hazların tatmini ve dünya sevgisi bulunan arzuları* ifade etmek üzere kullanıldığı; insanın uzun vadeli arzular taşıması, zihnini yoğun bir şekilde bunlarla meşgul etmesi ve çabalarını büyük ölçüde bu arzuların gerçekleştirilmesi yolunda harcamasına *tûl-i emel*, istek ve arzularına sınır koyarak özellikle âhiret hayatı için yararlı olacak işlere önem vermesine de *kasr-ı emel* denilmiştir.

Hz. Peygamber'in, "Yaşlı kişinin bütün güçleri zayıflasa da dünya sevgisi ve uzun emeller konusunda gönlü hep genç kalır" (Buhârî, "Rikāķ", 5) meâlindeki hadisini de dikkate alan müslüman ahlâkçılar emelin bütünüyle söndürülmesinin mümkün olmadığını, hatta hırsa dönüşmediği sürece insana yaşama arzusu ve istikbal ümidi veren olumlu bir emel duygusunun faydalı ve gerekli olduğunu düşünmüşlerdir.

Mâverdî bu görüşü âriflerden birine isnat ettiği, "Emel ümmet için rahmettir; eğer emel olmazsa işlerin çoğu yüzüstü kalır, hayat bağları kopar" şeklindeki rivayetle teyit eder (Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn, s. 108).

İslâm ahlâkçıları içinde emel konusunu en geniş şekilde ele alanlardan biri olan Gazzâlî, emele dair bazı hadis ve haberleri naklettikten sonra tûl-i emelin genellikle bilgisizlik ve dünya tutkusundan kaynaklanan psikolojik sebeplerini incelemekte ve bunlardan kurtulmak için güçlü bir âhiret imanına dayalı çareler göstermektedir (İhyâ, IV, 452 vd.).

Hz. Peygamber'in, emel duygusunu ve bu duygunun insan hayatı içindeki yerini bazı geometrik şekiller çizerek açıkladığını anlatan bir rivayet, hadis ve ahlâk âlimlerinin geniş ölçüde dikkatini çekmiştir. Başta Buhârî olmak üzere birçok hadis kaynağında yer alan bu rivayete göre Hz. Peygamber toprağa önce bir kare çizmiş, karenin ortasından dışına taşacak şekilde uzun bir çizgi ve bunu dik olarak kesen paralel çizgiler çekmiştir. Resûl-i Ekrem, merkezinde insanın bulunduğu bu karenin insanı kuşatan ecel, dışarı taşan çizginin insanın emeli, bu çizgiyi kesen paralel çizgilerin de insanın hayatta karşılaştığı kaçınılmaz sıkıntı ve üzüntüler olduğunu belirtmiştir. Kaynaklarda bu hadisteki şekilleri tasvir etmek üzere farklı çizimler yapılmıştır. Meselâ İbn Hacer el-Askalânî'nin Fethu'l-bârî adlı Buhârî şerhinde beş değişik çizim görülmektedir (XXIV, 13).(1)

(1) DİA; [EMEL - M. Zeki Duman] c. 11; s. 87

Emetullah Hanım Türbesi-Konya

(1) Tatır, a.g.e., s. 129

Emie El-Hac Veliyuddin B. Berekat-Şah Türbesi-Samsun

(1) Samsun Valiliği. a.g.e. s. 193

Emin Dede Türbesi-Çorum

(1) Özdemir, Nazife. a.g.e. s. 5

Emin Sultan Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 38

Emir Ahmed Buhari Türbesi-İstanbul

(1) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 97,
(2) Envanter. a.g.e. No:7

Emir Ahmed Dede Türbesi-Sivas

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 308

Emir Ahmed-i Buhari Hazretleri Türbesi-İstanbul

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 6, s. 18

Emir Ali Ahmet Türbesi-Sırbistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 701

Emir Ali Paşa Türbesi-Gelibolu

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 28

Emir Ali Pişrev Türbesi-Kayseri

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 28

Emir Ali Türbesi-Ahlat

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 28

Emir Ali Türbesi-Edremit

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 28

Emir Ali Türbesi-Kayseri

(1) Kayseri Valiliği. a.g.e. s. 21,
(2) Kahraman, Nurcihan. a.g.e. s. 25

Emir Arak Türbesi-Suriye

(1) DİA, Cilt. 38 s. 322

Emir Arif Türbesi-Sivas

(1) Yasak, İbrahim. a.g.e. s. 82

Emir Baba ve Timurtaş Baba Türbesi-Erzurum

(1) Taşyürek, Muzaffer. a.g.e. s. 33

Emir Bayındır Türbesi-Ahlat

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 28,
(2) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 96

Emir Bayındır Mescidi Ve Kümbeti

Ahlat'ta Akkoyunlular devrine ait mescid ve türbe.

Mescid. İki Kubbe mahallesinde olup 1481 yılında Akkoyunlu Hükümdarı Sultan Yâkub'a karşı isyan ederek verdiği savaşta öldürülen Akkoyunlu Türkmen beylerinden Emîr Bayındır b. Rüstem tarafından yaptırılmıştır. Tamamen kesme taştan inşa edilen mescid dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülüdür. Kuzeyinde biraz batıya kaymış, yine beşik tonozla örtülü fakat daha basık bir hazırlık eyvanı vardır. Mescid, kıble yönündeki kümbet sebebiyle zâviye görünümü arzeden basit bir yapıdır. Hazırlık eyvanının sağında baninin adıyla inşa tarihini (882/1477-78) veren kitâbe, solunda ise Farsça vakfiye kitâbesi bulunmaktadır. Yan duvarda yer alan beyaz taş üzerine yazılmış "amel-i Baba Can" ibaresinden mimarın adı öğrenilir.

Ana mekânı örten beşik tonozun ortasında bir kaburga kemer bulunur. Dışarıya çıkıntı yapan yarım sekizgen mihrap nişi külâhlıdır ve Bursa kemeri biçiminde süslemelere sahiptir. Kesme taş iç mekânda tek süsleme, mihrap nişi çevresindeki zencirek motifli bordürden ibarettir. Mihrabın iki yanında bulunan pencereler sonradan açılmıştır; üst seviyedeki mazgal ışıklıklar ise orijinaldir.

Kümbet. Mescidin 2 m. kadar güneyine inşa edilmiştir; çevresindeki sekiz kısa sütun sebebiyle halk arasında Parmaklıklı Kümbet adıyla da anılır. Üst tarafta yapıyı çepeçevre dolanan kitâbede Bayındır Bey'in 886 Ramazanında (Kasım 1481) öldüğü belirtilmiş ve unvanları ile hayatı anlatılmıştır. Bayındır Bey'in ölümü üzerine eşi Şah Selime Hatun tarafından yaptırılan kümbetin mimarının, mescidin yan duvarında kitâbesi bulunan Baba Can olduğu sanılmakta ve bu zatın Azerbaycan veya Ahlat kökenli bir usta olduğu hususu tartışılmaktadır (geniş bilgi için bk. Sönmez, s. 371).

Kare kaide üzerinde, cenazelik katının pahlanması ile onikigen gövdeye geçilmiş olan kesme taştan yapıyı diğer kümbetlerden ayıran en önemli özellik, gövdenin dörtte üç bölümünün bodur sütunlar tarafından taşınan kemerlerle yarı açık biçimde ve Ahlat gölüne (kıble yönü) bakan bir balkon şeklinde yapılmış olmasıdır. İçten kubbe örtülü gövdenin üstünde konik bir külah yer alır. Gövdede geometrik süslemenin hâkim olduğu bordürler. kuşaklar ve nişler taş işçiliğini zenginleştirmektedir. Dıştaki geometrik ve bitkisel süslemeye paralel olarak yarı açık iç mekânda da özellikle mihrap nişi ve duvarlarda yer alan bezemeler dikkati çekecek zenginliktedir.[1]

(1) DİA; [EMÎR BAYINDIR KÜMBETİ - Ara Altun] c. 11; s. 125

Emir Buhari Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 11 s. 126

Emir Burunduk Türbesi-Özbekistan

(1) DİA, Cilt. 38 s. 268

Emir Dede Türbesi-Ankara-Çubuk

(1) Erdoğan, Abdülkerim.1 a.g.e. s. 126

Emir Dede Türbesi-Ankara-Beypazarı

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 117

Emir Efendi Türbesi-Samsun

(1) Samsun Valiliği. a.g.e. s. 122

Emir Erdoğmuş Türbesi-Kayseri

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 28,
(2) Kayseri Valiliği. a.g.e. s. 21

Emir Gurlu Türbesi-Suriye

(1) DİA, Cilt. 38 s. 322

Emir Hayır Bey Türbesi-Mısır

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 3 s. 157

Emir Hayr Beğ Türbesi-Haleb

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 11 s. 17

Emir Hüseyin B. Tuğluk Tekin Türbesi-Özbekistan

(1) DİA, Cilt. 38 s. 268

Emir İmam Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

Emir Karatekin Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Emir Kemerüddin Türbesi-Divriği

(1) Kaya, Aslı. a.g.e. s. 81

Emir Korjmaz El-İsagi Türbesi-Mısır

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 4 s. 36

Emir Mehmed Türbesi-Trabzon

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 28

Emir Mirza Bey Türbesi-Samsun

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 28,
(2) Samsun Valiliği. a.g.e. s. 122

Emir Musa Bey Türbesi-Karaman

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 28

Emir Nüreddin Türbesi-Konya

(1) DİA, Cilt. 26 s. 190

Emir Ömer Türbesi-Malatya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 29,
(2) Yakar, Özgür Yücel. a.g.e. s. 53

Emir Saltuk Türbesi-Erzurum

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 29,
(2) Özdoğan, Duygu. a.g.e. s. 108

Emir Sultan (Kümbet) Türbesi-Kayseri

(1) Keskin, Mustafa-Metin Hülagü. "Geçmişteki İzleriyle Kayseri." Kayseri, Erciyes Üniversitesi , t.y. s. 17

Emir Sultan Türbesi-Bursa

(1) DİA, Cilt. 11 s. 147,
(2) Kollektif1. a.g.e. Cilt 6, s. 43,
(3) Kollektif1. a.g.e. Cilt 9, s. 441,
(4) Taş, Nazlı Pınar. a.g.e. s. 21,
(5) Cengiz, İsmail. a.g.e. s. 329,
(6) Kepecioğlu, Kamil. a.g.e. Cilt 4, s. 179,
(7) Alkaya, Hasan Basri. a.g.e. s. 58,
(8) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 208

Emir Sultan Türbesi-İzmir

(1) http://www.haberler.com/izmir-deki-emir-sultan-turbesi-nde-restorasyon-4844255-haberi/

Emir Sultan Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 837

Emir Sünbül Türbesi-Suriye

(1) DİA, Cilt. 38 s. 322

Emir Şahap Türbesi-Kayseri

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 29,
(2) Kayseri Valiliği. a.g.e. s. 21,
(3) Aydın, Remzi. a.g.e. s. 67

Emir Şeyh Türbesi-Erzurum

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 29,
(2) Taşyürek, Muzaffer. a.g.e. s. 31

Emir Timur Türbesi-Özbekistan

(1) DİA, Cilt. 40, s. 146

Emir Tunbuğa Türbesi-Kudüs

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 6 s. 350

Emir Yavtaş Türbesi-Konya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 29

Emir-i Cin Şeyh Osman Efendi Hazretleri-Yozgat

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 6, s. 26

Emiri Sultan Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 605

Emirzade Türbesi-Özbekistan

(1) DİA, Cilt. 38 s. 268

Emre Sultan Türbesi-Manisa

(1) Manisa Valiliği. a.g.e. s. 270

Emri İlahi

İlahi emir,[2] Allah'ın emri, ölüm.[1][2]

(1) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(2) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Emrihak

Allah'ın emri, ölüm.[1][2][3][4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Emrihak vaki olmak

Ölmek, vefat etmek,[1][2][4] ölümün gelip çatması.[3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Emvat

Ölüler.[1][2][3][4][5]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(5) Kanar, Mehmet. a.g.e.

En'âm Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in altıncı sûresi.(...)

En'âm sûresinde tevhid inancının, peygamberliğin, yaratılışın, *yeniden dirilişin* kesin delilleriyle şirk ve dalâlet ehlinin sapık görüşlerini, bâtıl inanışlarını red ve iptal eden belgeler bulunmakta, eti yenilen ve yenilmeyen hayvanlarla ilgili açıklayıcı bilgiler, helâl ve harama ait hükümler yer almaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de "elhamdülillâh" diye başlayan beş sûrenin ikincisi olan sûrede, gökleri ve yeri yaratmanın yanında bütün varlıkları belirli ölçü ve sınırlar çerçevesinde ve muayyen bir zaman içinde yaşatanın, zulmetle nuru yaratanın da Allah olduğu bildirilir. Gerçeklere inanmayan, ilâhî nimetlerin kadrini bilmeyen inkârcıların peygamberin bir melek olması, vahiy yerine yazılı bir kitabın gelmesi gerektiği yolundaki tutarsız itirazlarını ve inanmamak için öne sürdükleri bahanelerini cevaplayan âyetlerden sonra göklerde ve yerde Allah'tan başka bir tanrının bulunmadığı kesin ifa-

delerle açıklanır. İlk bakışta Mekke müşriklerine cevap niteliğinde görünen, aslında küfür ve şirkin her çeşidini yok etmeyi hedefleyen bu âyetlerin ardından bir tek tanrıya tapmanın önemi dile getirilir, bunun gerek kâinat nizamına gerekse insan ruhuna getirdiği sonuç üzerinde durulur. Bundan önceki sûrelerde de tevhid inancı söz konusu edilmiş, ancak bu sûrede mesele çok yönlü olarak ele alınmış, dinin temel ilkeleri ve özellikle ulûhiyyet konularında yanlış görüşler ileri sürmenin, dolayısıyla Allah'a iftira etmenin çirkinliği gözler önüne serilmiştir. İnsanı yaratılmış varlıklara tapmaktan, onlar önünde küçülmekten kurtarmak üzere Cenâb-ı Hakk'ın peygamberler göndermesi aslında öteki nimetler gibi ilâhî bir rahmettir. "Allah rahmet etmeyi kendi zâtına farz kılmıştır" (âyet 12).

Tevhid inancını pekiştiren âyetlerin ardından, peygamberlere karşı giriştikleri mücadelede inkârcıların elinde kuru bir inattan başka herhangi bir belge bulunmadığını bildiren âyetler yer alır. Bu tutumlarıyla onların yalnız gerçeklere karşı saygısızlık yapmakla kalmadıkları, ayrıca kendi kendilerine de haksızlık ettikleri, çünkü küfür ve şirkin insanı hüsrana götüreceği açıklanır. İnkârcıların, daha önceki çağlarda peygamberlere karşı direnen kavimlerin kötü âkıbetlerinden ders almayı bilmedikleri dile getirilerek bazı çarpıcı örnekler verilir. İnkârcıların gerçekte Hz. Peygamber'i değil Allah'ın âyetlerini yalanladıkları, halbuki Allah'ın kitabında hiçbir şeyin noksan bırakılmadığı, hakikat karşısında sağır, dilsiz ve kör gibi davranmanın ve diri olduğu halde ölü gibi yaşamanın çirkinliği açıklanır; inkârcıların kökünün kurutulacağı, onların yaptıkları taşkınlıkların cezasız kalmayacağı bildirilir ve müminlere mükâfatlar verileceği müjdelenir. Kâinatın yaratılıp yönetilmesinde hiçbir etkisi bulunmayan âciz putlara tapmanın, doğru yolu gördükten sonra ona sırt çevirmenin kötülenmesinden sonra Hz. İbrâhim'in yıldıza, aya ve güneşe tapmakta olan kavmini uyarma ve puta tapıcılıktan vazgeçirme çabaları anlatılır. Onun mümin ve Hanîf kişiliği gözler önüne serilerek özellikle İbrâhim soyundan gelmekle övünen Mekke müşriklerinin onun yolundan nasıl uzaklaşmış oldukları ifade edilir. Sadece İbrâhim ve İsmâil değil bütün peygamberler Allah'ın birliğine inanan ve insanları yalnızca O'na tapmaya çağıran salih ve iyi kişiler olarak tanıtılır ve bu arada on sekiz peygamberin isimleri anılır. Vahye inanmayanların yaratıcıyı gereği gibi tanıyamayacakları, Kur'an'ın daha önce gönderilmiş kitaplar gibi bir kitap olduğu haber verildikten sonra Allah'ın her şeye gücü yettiğini gösteren kevnî olaylar üzerinde durulur. Göklerde ve yerdeki bütün güzellikleri yaratan Allah'ın ne cin ne de başka varlıklar cinsinden eşi benzeri olmadığı, ona evlât isnat etmenin bilgisizlikten kaynaklandığı bildirilir.

Sûrenin 118. âyetinden itibaren dinin pratik bazı hükümlerine geçilir. Burada eti yenilen ve yenilmeyen hayvanlar hakkında ayrıntılı bilgi verilerek insanların kendi zanlarınca haram ve helâl için kural koymaya kalkmalarının çirkinliği, yanlışı bile bile sürdürmenin anlamsızlığı dile getirilir ve bu iddia sahipleri iddialarını ispatlamaya çağırılır; bu arada Allah'ın neleri haram kıldığı açıklanır. İlk yasağın da hiçbir şeyi Allah'a ortak koşmamak olduğu bildirilerek anne ve babaya saygısızlık etmenin, geçim korkusuyla çocukların canına kıymanın, fuhuş yapmanın, adam öldürmenin, yetim malı yemenin, eksik tartıp noksan ölçmenin sakınılması gereken en büyük günahlar olduğu zikredilir. Adaletten ayrılmama ve Allah'a karşı ahdini yerine getirme tavsiyesinde bulunulur. Selâmete çıkaracak doğru yolun ancak bu yol olduğu, bütün semavî dinlerde müşterek olan ve Tevrat'ta da "on emir" adıyla yer almış bulunan bu temel ilkeler hatırlatılırken sûre âdeta özetlenmiş olur. Dinde kitaba uymanın önemine bu son bölümde bir defa daha dikkat çekilir (âyet 155). Sûre, bir kötülüğe o kötülük kadar ceza, bir iyiliğe ise on katıyla mükâfat verileceği müjdelendikten sonra (âyet 160) Allah'ın bağışlayıcı ve merhametli olduğunu bildiren bir hükümle son bulur.

En'âm sûresi tevhid inancı açısından Bakara sûresiyle, peygamberliğin ispatı bakımından Âl-i İmrân sûresiyle, âhiret inancı açısından bir sonraki A'râf sûresiyle, ahlâk ilkeleri bakımından İsrâ ve Lokmân sûreleriyle, eti yenilen ve yenilmeyen hayvanlara ait yasaklar açısından da bir önceki Mâide sûresiyle yer yer konu ve muhteva benzerlikleri gösterir. İçinde iman ve ahlâk esaslarına geniş ölçüde yer verilmiş olması ve baştan sona şirk ehlinin gerekçelerini çürütmeye yönelik çok yönlü ispatlar sergilemesi, bu sûrenin Mekke devrinin sonlarına doğ-

ru, muhtemelen İsrâ sûresinin ardından ve A'râf sûresinden önce nâzil olduğunu gösterir.

En'âm sûresinin fazileti hakkında nakledilen rivayetlere göre Hz. Peygamber, sûrenin tamamının kendisine bir defada nâzil olduğunu ve kalabalık bir melek topluluğu tarafından dünyaya uğurlandığını ifade etmiştir (Hâkim, II, 315; İbn Kesîr, III, 233-234; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, III, 234-235). Sûrenin fazileti hakkında başka rivayetler varsa da bunlar sahih kabul edilmemiştir. Ancak sûre bu rivayetler sebebiyle müslümanlar tarafından çok okunmuş ve güzel hatla yazılmıştır. Nitekim En'âm sûresinin Yâsîn ve Mülk sûreleriyle beraber, "en'âm-ı şerif" veya kısaca "en'âm" denilen bir mecmua halinde güzel hatla yazılması hattatlar arasında bir gelenek haline gelmiştir. Bilhassa Osmanlı sanatkârları en'âm-ı şeriflerin yazılması, tezhip edilmesi ve ciltlenmesi hususunda ince zevk ve hünerlerini göstermişler, bu alanda İslâm sanatlarının en güzel örneklerini vermişlerdir.[1]

(1) DİA; [EN'ÂM SÛRESİ - Emin Işık] c. 11; s. 170

Enbiya

Nebiler, peygamberler,[1][2][3][6][7] müstakil şeriat sahibi olmayan peygamberler, yalvaçlar. Bunlar kendilerine has şeriat ve kitap sahibi olmayıp bir önceki peygamberin şeriatıyla amel ederler.[4][5]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Akay, Hasan. a.g.e.
(4) Pala, İskender. a.g.e.
(5) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(6) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(7) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Enbiya Dede Türbesi-Ankara

(1). a.g.e.S. 446,
(2) Erdoğan, Abdülkerim.5 a.g.e. s. 101

Enbiyâ Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in yirmi birinci sûresi.(...)

On sekiz peygamberin tebliğ hayatından ve çeşitli özelliklerinden bahseden ve bu sebeple Enbiyâ sûresi adını alan sûrenin esas konusu, peygamberlerin hak dini yayma ve benimsetme hususunda her türlü zorluğa ve engellemelere rağmen başarıya nasıl ulaştıklarını göstermek ve hakkın bâtıl karşısında elde ettiği zaferi haber vermektir.

Sûre daha ilk âyetinde, gaflet içinde yüzen Mekkeli müşriklerin cezalandırılacakları günün yaklaştığını, onların rablerinden gelen her yeni irşad ve ikazı eğlenerek dinlediklerini, kalplerinin oyun ve eğlenceye daldığını, kendi aralarında yaptıkları gizli konuşmalarda Hz. Peygamber'in bir beşer ve bir şair, Kur'an'ın da onun uydurması, hatta saçma sapan rüyalarından ibaret olduğunu söylediklerini ve önceki ümmetler gibi maddî mûcize talep ettiklerini haber verir. Halbuki Hz. Muhammed de gelmiş geçmiş bütün peygamberler gibi bir beşerdir. Peygamberlerin diğer insanlardan farkı Allah'tan vahiy almalarıdır. Peygamberleri yalanlayanlar helak olup giderken onlar ümmetleriyle birlikte mücadelelerinde galip gelmişlerdir. Aslında Kur'an, muhataplarının şanını yüceltmek ve onları büyük bir millet yapmak için gönderilmiştir (âyet 6-10).

Sûrenin bundan sonraki âyetlerinde, geçmişte cereyan eden hak-bâtıl mücadelesinde zalimlerin daima yenilgiye uğradığı vurgulandıktan sonra canlı cansız bütün kâinatın Allah'ın hâkimiyetinin altında bulunduğu, evrendeki düzenli işleyişin O'nun varlığına, birliğine ve yetkin sıfatlarının mevcudiyetine delil teşkil ettiği ifade edilmek suretiyle son peygambere ait mûcizenin kevnî ve maddî değil aklî, ilmî ve evrensel olduğuna dikkat çekilir (âyet 11-33).

Allah'ın tebligatını ulaştıracak elçilerin melek olması gerektiği şeklinde müşrikler tarafından ileri sürülen idDİAya cevap olmak üzere insanlara gönderilen bütün peygamberlerin kendi türlerinden olduğu gerçeği çerçevesinde onların da herkes gibi fâni bulunduğu, bu sebeple de hakkı temsil eden ilâhî mesajın korunmasının önem taşıdığı anlatılır. Bunca açık ve etkin uyarılara rağmen vahiy ile alay edenlerin *âkıbetlerinin dünyada ve âhirette* vahim olacağı ifade edilir (âyet 34-47).

Enbiyâ sûresinin bundan sonraki üç âyetinde Hz. Mûsâ ile Hârûn'a vahiy indirildiği, Kur'an'ın da bir vahiy mahsulü olduğu kaydedilir ve özellikle önceki vahiylerden haberdar olan kimselerin Kur'an'ı inkâr edişleri yadırganır. Ardından Hz. İbrâhim'in

tevhid mücadelesi ayrıntılı bir şekilde anlatılır, onun ateşe atıldığı halde ilâhî bir himayenin sonucu olarak yanmadığı belirtilir (âyet 51-70).

Müteakip âyetlerde sırasıyla Hz. Lût, İshak, Ya'kūb, Nûh, Dâvûd, Süleyman, Eyyûb, İsmâil, İdrîs, Zülkifl, Zünnûn (Yûnus), Zekeriyyâ ve Yahyâ'nın irşad ve tebliğ hayatlarına özlü ifadelerle temas edilir (âyet 71-90).

Dünyaya gelişi başlı başına bir mûcize olan Hz. Îsâ annesine nisbetle anıldıktan sonra bütün bu peygamberlerle ümmetlerinin aslında bir tek ümmet olup temel ilkeleriyle aynı dine muhatap oldukları, fakat kendi aralarında parçalara ayrıldıkları ve hepsinin Allah'ın huzuruna döneceği vurgulanır (âyet 91-93).

Sûrenin bundan sonraki âyetlerinde tevhid inancı pekiştirilir, iyilerle kötülerin âkıbetleri tasvir edilir ve yeryüzüne daima iyilerin vâris olacağı ilkesi hatırlatılır. Son vâris ve son peygamber Hz. Muhammed'in evrensel mesajı, "Biz seni bütün âlemlere sadece rahmet vesilesi olarak gönderdik" ifadesiyle dile getirilir.(...)(1)

(1) DİA; [ENBİYÂ SÛRESİ - Emin Işık] c. 11; s. 175

Enelhak

"Ben Hakk'ım" anlamındadır. Hallac-ı Mansur'un vecd halinde söylediği ve dâra çekilmesine sebep olan meşhur söz olup edebiyatımızda vahdet görüşünün ve taşkın cezbenin ifadesi olarak çok kullanılmıştır.(3) Bu söz batınî anlamında Tanrılık idDİAsında bulunmak değildir. Çünkü Mansur, kendisini Tanrı'dan bir parça olarak görmüştür. Nitekim onun düşüncesinde Allah'tan başka gerçek hiçbir varlık yoktur. Bu bir varlık idDİAsı değil, tam tersine bir hiçlik ifadesidir.(4)

(1) DİA;
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Pala, İskender. a.g.e.
(5) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(6) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

Enes b. Malik Türbesi-Basra-Zübeyir Kasabası

(1) Eroğlu, Cengiz.(2012). a.g.e. s. 176

Enfâl Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in sekizinci sûresi.(...)

Enfâl sûresi, Bedir Gazvesi'nde müşriklerden elde edilen ganimetlerin Allah ve Resulü'ne ait olduğunu, dolayısıyla Allah ve Resulü'nün koyacağı ölçülere göre paylaştırılacağını bildiren, ayrıca müslümanlara Allah'tan korkmalarını, birbirleriyle iyi geçinmelerini, Allah'a ve Resulü'ne itaat etmelerini emreden âyetle başlar. Sûrenin esas konusu Bedir Gazvesi ve ganimetler meselesi gibi görünüyorsa da gerçekte asıl maksat, müslümanların her devirde düşmanlara karşı alacakları tedbirlerin temel ilkelerini belirlemektir. Birinci âyette ortaya konan ilkeye göre İslâm'da savaş ganimet elde etmek için değil Allah yolunda yapılır. Esasen ganimet için "fazlalık" mânasına gelen enfâl kelimesinin kullanılması da bu gerçeği ortaya koyar. Genelde bütün müslümanlar, özellikle de savaşa katılacak olanlar Allah'a olan sevgi ve güvenlerini gittikçe arttırarak korumalı, bedenî ve malî ibadetlerini hiçbir şekilde aksatmamalıdır. Sûrenin giriş kısmı sayılan bu bölümden (âyet 1-4) sonra Bedir Gazvesi öncesinde ve savaş sırasında meydana gelen bazı olaylara temas edilir. Aynı âyetlerde düşmana karşı uygulanan ve bir savaş taktiği niteliği taşımayan geri çekilişlerin yani savaştan kaçmanın haram olduğu ifade edilir ve Bedir zaferinin Allah'ın yardımıyla kazanıldığı vurgulanır (âyet 5-19).

Bunun ardından gelen âyetlerde, gerek savaşta gerekse barış zamanında kişiyi başarıya götüren ve âhiret saadetini sağlayan etkenler üzerinde durulur. Bunlar da Allah'a ve Resulü'ne itaat etmek, hem fertlere hem de toplumlara hayat veren ilâhî çağrıya olumlu ve samimi bir karşılık vermektir (âyet 20-28).

Daha sonra, Allah'tan sakınmanın müminleri iyiyi kötüden ayırma anlayışına ulaştıracağından söz edilerek müşriklerin Hz. Peygamber'in hayatına yönelik planlarını Allah'ın boşa çıkaracağına dikkat çekilir. İnsanların, Resûl-i Ekrem aralarında bulunduğu ve tövbe ettikleri sürece helake mâruz kalmayacakları hatırlatılır. Bu arada müşriklerin Kâbe bekçiliğine lâyık bulunmadıkları, bu şerefin müslümanlara ait olması gerektiği belirtilerek ileride Kâbe'nin de müslümanların eline geçeceği

dolaylı olarak müjdelenmiş olur. Ayrıca Bedir zaferinin önemi ve müslümanların bu zaferi kazanmasındaki ilâhî tecelliler üzerinde durulur. Diğer taraftan zaferin elde edilmesinde sayı çokluğunun değil inanç, azim, cesaret ve ilâhî yardımın önemli olduğu vurgulanır. Müslümanlar hangi şartlar altında olursa olsun Allah'ı unutmamalı, O'na ve Resulü'ne itaat etmeli ve hiçbir şekilde birbirleriyle çekişmemelidir. Aksi takdirde zaafa düşer, birlik ve dirliklerini yitirirler (âyet 29-46).

Sûrenin devamında asıl zaafın riyakârlık, inançsızlık ve dünya nimetlerine aşırı düşkünlükten kaynaklandığı bildirilir. Geçmiş zamanlarda güçlü Firavun orduları bu yüzden nasıl yok olup gittiyse şüphesiz ki onlara benzeyen müşrik güçler de yok olup gidecektir. Milletleri ve orduları güçlü kılan şeyin dünya nimetlerine düşkünlük değil ilâhî ilkelere bağlılık olduğu belirtildikten sonra kâfirlerin ve zalimlerin yeryüzündeki saltanatlarının uzun sürmeyeceği, Bedir'in benzeri zaferlerin ardarda geleceği, ancak bunun için müslümanların bilinen ve bilinmeyen düşmanlarına karşı kuvvet hazırlamaları gerektiği ifade edilir (âyet 47-64).

Son bölümde Hz. Peygamber'in müslümanları savaşa teşvik etmesinin ve onları hazırlamasının önemi üzerinde durulur. Bu kısımda sûrenin başlangıcı ile bağlantı kurularak İslâm'da cihaddan maksadın esir elde etmek değil insanları hidâyete kavuşturup ebedî saadete erdirmek olduğu bildirilir. Allah yolunda yerini yurdunu terkedip hicret edenlerin ve müslüman saflarına katılanların bundan böyle kardeş olduğu, bunların eskiden yaptıkları şeyler yüzünden birbirlerine kin ve nefret duymamaları gerektiği anlatılır. Yine müslümanların dayanışma içinde olmaları ve düşmana ait bölgelerde bulunan din kardeşlerine yardım elini uzatmaları, kardeşler arasında fitne çıkaracak ve müslümanları zaafa uğratacak şeylerden sakınmaları emredilir. Sûre, İslâmiyet'i benimseyen bütün müslümanların aynı haklara sahip olduğunu, ancak akrabaların kendi aralarında farklı hak ve vecibeleri bulunduğunu bildiren âyetle sona erer.

Enfâl sûresinde Bedir Gazvesi, "iyi ile kötünün, hak ile bâtılın biribirinden ayrıldığı gün" anlamındaki yevmü'l-furkān terkibiyle anılır. Buna göre Bedir zaferi İslâmiyet'in gelişmesinde önemli bir dönüm noktasıdır. Enfâl sûresini Tevbe sûresinin bir mukaddimesi sayan, hatta Tevbe sûresinin başına besmele konulmayışını sırf bu sebebe bağlayan âlimler de vardır.(...).[1]

(1) DİA; [ENFÂL SÛRESİ - Emin Işık] c. 11; s. 237

Ensorion

Mezarda Lahdin konduğu yer.[1]

(1) Er, Yasemin. a.g.e.

Envah

Ölüye ağlayan kadınlar, ağıt yakanlar, ağıtçı kadınlar.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Envâr-ı Ervah

Tasavvufa göre, ruhların nurları, Rûhû'l-Kudüs'ü içine alan nurlardır. Kime bu nurlar gönderilirse, o ruh melek olur, gönderilmeyen ise ruh olarak kalır.[1]

(1) Erginli, Zafer. a.g.e.

Envar-ı Esma

Tasavvufa göre, isimlerin nurları, malum isimlerin taayyünüdür. Bu bir nurdur ki mevcudat ve madumata yayılır. Bu yayılma hiçbir zaman sona ermez. Göz o yayılan nurla yürür, böylece bu makamda olan kimsenin gözünün nuru çoğalır. Böylece kul sayılarının artmasıyla sonsuzluğu bildiği gibi sonsuz olanı da kavrar.[1]

(1) Erginli, Zafer. a.g.e.

Envar-ı Gaybiyye

Tasavvufa göre, gayb âleminden kalplere yansıyan nurlara denir.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Envar-ı Hidayet

Tasavvufa göre, hidayet nurları; kalplere yansıyan, gönülleri parlatan ve hakikati kavrama husu-

sunda insana yardımcı olan gaybi ilham ve tecellilerdir.[1][2]

(1) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

(2) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Envar-ı Kulûb

Tasavvufa göre, kalplerin nurları, Allah tarafından bahşedilen Furkan [iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırt edebilme] ve beyan [iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırt ettikten sonra, bunu açıklayabilme] marifetidir.[1]

(1) Erginli, Zafer. a.g.e.

Envar-ı Zahire

Tasavvufa göre, Allah dostlarında zuhur eden nurlar, nübüvvet nurlarının onlar üzerinde parlamasından başka bir şey değildir.[1]

(1) Erginli, Zafer. a.g.e.

Envar

Tasavvufa göre, nurlar, ışıklar, parlaklıklar.[1][2][3]

Nurlar; bunlar dörttür. Kalp, mülk, melekût, izzet ve ceberut olmak üzere dört yana bakar. Akıl nuruyla mülkü, iman nuruyla melekûtu müşahede eder. Melekût âhirettir. Yakîn nuruyla izzeti müşahede eder, izzet sıfattır. Marifet nuruyla ceberutu müşahede eder. Ceberut da Allah'ın vahdaniyetidir. Cebbar Teâlâ kalbin üstünde olup, onu kuşatmıştır. Dilediği şekilde onu keşfedip hâkimiyeti altına alır.[3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) Erginli, Zafer. a.g.e.

(4) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

Enver Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Epifenomenalizm

İnsanı salt maddi açıdan ele alıp değerlendiren ve ruha atfedilen bütün aktiviteleri beynin bir yan ürünü olarak gören düşünceye denir.[1]

(1) Düzgün, Şaban Ali, Modern Batı Düşüncesinde Ölüm Sonrasına İlişkin Tartışmalar: Eleştirel Bir Tahlil, Ankara Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 51:1, s. 18, 2010

Epitaph

Ölünün anısına yazılan mezar yazısı.[1]

(1) Er, Yasemin. a.g.e.

Er Aslan Türbesi-Sivas

(1) Yasak, İbrahim. a.g.e. s. 116

Erâk Türbesi-Suriye

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 9 s. 291

Erbai Baba Türbesi-Yunanistan-Juma

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 999

Er Çırağı

Anadolu'da eskiden fakirler, seyyah dervişler, abdallar için bir tepsi içine mum dikip yakarak kahvehaneleri dolaşmak suretiyle para toplanırdı, buna er çırağı derlerdi.[1]

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e.

Erâmil-i askeriye maaşı

Kocaları askerde ölmüş dul kadınlara verilen maaş.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Erâmil-i askeriyye

Kocaları askerde ölmüş olan dul kadınlar.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Erâmil Maaşı

Kocaları devlet hizmetinde bulunup ölmüş olan dul kadınlara devlet tarafından verilen maaş.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Erbab-ı Riyazet

Şehvetleri terk eden ve az yiyip az içerek nefisle

mücadele eden ve sürekli zikir halinde bulunan kimselere denir.[2]

(1) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

(2) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Erbain Çıkarmak (Tsf)

Bir tekkede çile doldurmak.[1]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

Erdal, Gültekin

Marmara Ü. Merkez Ktp./Tasnif No: 736.5/E66

Sultan II. Beyazıd Cami Haziresindeki Mezar Taşlarının Sanatsal İncelenmesi, Marmara Ü. Sosyal Bil. Enst., Resim-İş Ana Sanat Dalı Grafik Eğitimi Sanat Dalı, Y. Lisans Tezi, 1998, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erdede Sultan (Hallac Mahmud) Türbesi-Ankara

(1) Erdoğan, Abdülkerim.5 a.g.e. s. 36

Erdemir, Yaşar

Türkiye Diyanet Vakfı İ S A M Ktp./Tasnif No: 726.2/ERD.S

Sırçalı Medrese: Mezar Anıtları Müzesi, Konya Valiliği İl Kültür Md., Sayı:37, S.143, 2002, Konya

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erdoğmuş (Kümbet) Türbesi-Kayseri

(1) Keskin, Mustafa-Metin Hülagü. a.g.e. s. 17

Ereğli Dede Türbesi-Konya

(1) Tatır, İbrahim. a.g.e., s. 129

Eren

a. Madde benliğinden sıyrılmış, öz varlığından geçmiş, kendini Allah sevgisine bağlamış, Allah'a adamış kimse, ermiş, veli.[1][2][3][4]

b. Gönül gözüyle, sezgi yoluyla birtakım gerçekleri gördüğüne inanılan kişi.[1][2]

c. Allah yolunda birtakım sırlara vakıf olmuş tarikat ehli.[2]

d. Ölü çıkan eve komşular tarafından getirilen yemek.[2]

e. Dervişler arasında hitap sözü.[2]

f. Ermiş, olgunlaşmış olan.[2]

g. Yetişen, erişen, ulaşan demektir.[5]

h. Yatır.[3]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(4) Kaya, Doğan. a.g.e.

(5) Akay, Hasan. a.g.e.

Eren Evi

Ölü çıkan ev.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Eren, Naci

Milli Ktp./Tasnif No: 1970 SB 246

Antalya Müzesinde Bulunan Eski Türk Mezar Taşları, Türk Etnografya Dergisi, Sayı:17, S.115-133, 1982, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Eren Telakkisi

Velî ve mürşid anlamında bir tasavvuf terimi.

Eren Eski Türkçe'de "erkek" mânasına gelen er kelimesinin çoğuludur (Dîvânü lugāti't-Türk, I, 39). Ancak -en eki zamanla bu fonksiyonunu kaybettiğinden eren tekil bir kelime halini almış ve çoğulu erenler şeklinde yapılmıştır. Er ve eren Arapça'daki recül, fetâ, âdem, Farsça'daki merd, civânmerd kelimelerinin karşılığı olup "erkek, yiğit, kahraman, tecrübeli kişi, ermiş, şeyh" gibi anlamlara gelir. Recül (çoğulu ricâl) ve fetâ kelimelerine Kur'an ve hadislerde sözlük anlamı dışında başka bir anlam yüklenmemiş, ancak bazı erler (rical) iyi davranışları sebebiyle övülmüştür (bk. et-Tevbe 9/108; en-Nûr 24/37; el-Ahzâb 33/23).

Arapça'da ricâlullah, Farsça'da merd-i Hudâ, merdân-ı Hudâ şeklinde ve çoğul olarak kullanılan terkipler Türkçe'de "er, eren, erenler, Hak erleri,

Hak erenler, Allah adamı" gibi ifadelerle karşılanmıştır. Türk tasavvufunda ve folklorunda er - eren kelimeleri "velî" anlamında kullanıldığı zaman genellikle yukarıdaki âyetlere işaret edilmiştir. Bu anlamda er ve eren Allah'ın dostluğunu kazanmış, insanlara rehberlik yapabilecek faziletli, fedakâr ve cömert kişilerdir. Bazan mensup oldukları bölgelere göre "Horasan erenleri, Rum erenleri" gibi ifadelerle anılan bu kişilerin insân-ı kâmil olduğu kabul edilir ve kendilerine büyük bir saygı duyulur.

Yûnus Emre şiirlerinde er ve ereni insanlara yol gösteren, onların ihtiyaçlarını karşılayan ve mutluluğa ermeleri için gayret sarfeden kâmil bir mürşid olarak tasvir eder. Ona göre erenlerin himmeti sıkıntıda kalanların imdadına yetişir. Mübarek nefesleri kendilerine inananların hallerini değiştirir, onlara yeni bir hayat bahşeder, iksir gibi bakırı altın yapar, sohbetleri marifeti arttırır. Onların nuru ile şereflenmek, kendilerinden nasip almak başlı başına bir saadettir (Divan, s. 410). Bu nitelikleri taşıyan er ve eren kâmil insan ve Hakk'a giden yolu tecrübe ile bilen arif bir mürşiddir. Bazan "şah, sultan, ulu, can" gibi unvanlar da verilen erenlere şefkatli, hoşgörülü, fedakâr ve anlayışlı oldukları için "baba, ata" veya "dede" de denilmiştir. Er ve eren terim olarak bir velîde bulunması gereken belli niteliklere sahip insanı ifade ettiğinden bu nitelikleri taşıyan kadınlar da er ve eren sayılır. Buna karşılık belirtilen vasıfları taşımayan erkekler, tarikata girmiş ve tasavvuf yolunda mesafe almış olsalar bile, irşad ehliyetini kazanmadıkları sürece er ve eren sayılmazlar. Gözle görünmeyen, sayıları ve görevleri farklı velîler topluluğu olan ricâlü'l-gayba Türk tasavvufunda "gayb erenleri" adı verilir.

Özellikle Mevlevîler ve Bektaşîler tarikat büyüklerinden "erenler, erenlerim" veya "nazarım, nazarlarım" şeklinde söz etmişlerdir.[1]

(1) DİA; [ERENLER - Süleyman Uludağ] c. 11; s. 295

Erenler

a. Dervişler arasında hitap ve selam sözü olarak kullanılır.[1][5]

b. Veli ve mürşit anlamında bir tasavvuf terimi.[2] Hakk'a yakın olan, kendi varlığından geçerek hakikate ermiş, velilik derecesine erişenler, ermişler, ârifler, din ulular.[4][8][9]

c. Tasavvuf yolunda olanlara halk arasında bu ad verilir. Özellikle Bektaşi babalarına Erenler tabir olunur.[7]

d. Yetişen, ulaşan.[6]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) DİA; [ERENLER - Süleyman Uludağ] c. 11; s. 295
(3) Onay, Ahmet Talat. a.g.e. ;
(4) Akay, Hasan. a.g.e.
(5) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(6) Albayrak, Nurettin. a.g.e.
(7) Pala, İskender. a.g.e.
(8) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(9) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Erenler Bayırı Babası Türbesi-Kırklareli

(1) Akgünay, Tamer. a.g.e. s. 72

Erenler Dede Türbesi-Sakarya

(1) Sakarya Turizm Platformu. "Sakarya Rehberi", İst. (2009) s. 132,

Erenler Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 58,
(2) Gider, Şenay. a.g.e., s. 83

Erenler Türbesi-Çankırı-Erenler Köyü

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Erenler Türbesi-Çankırı-Kalfat Kasabası

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Erenler Türbesi-Tokat

(1) Tokat:. a.g.e. s. 54

Eretnaoğlu Şeyh Hasan Türbesi-Sivas

(1) DİA, Cilt. 11 s. 296

Ergen Hatun Türbesi-Ahlat

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 30

Ergonaş Baba Türbesi-Amasya

(1) Yıldız, Harun. a.g.e. s. 478

Ergun Çelebi Türbesi-Kütahya

(1) Kütahya Valiliği. a.g.e. s. 68,
(2) Ölçen, Sadık. a.g.e. s. 184

Ergun, Sadettin Nüzhet

TBMM Ktp./Tasnif No: 71003702

İstanbul'da Medfun Meşahire Ait Mezar Kitabeleri, 24 sayfa+ 33 Resim, Remzi Kitaphanesi, 1932, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erikli Baba Türbesi-İstanbul

(1) Gider, Şenay. a.g.e., s. 115

Erimiş, Işıl

İ.Ü Ed. Fak. Ktp.

15.-16. Yüzyıllarda İstanbul İli İçindeki Mezar Taşları, İstanbul Ün., Ed Fak., Sanat Tarihi ABD, Basılmamış Lisans Tezi, S.386, 1978, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erişik

a. Cin, peri.[1]

b. Cin çarpması.[1]

c. Şeytan çarpması sonucu olduğuna inanılan çırpınma, geğirti gibi belirtileri görülen sinir hastalığı.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Erişim

Bitlis Kent Haber, <http://www.tayproject.org/haberarsiv20078.html>, adresinden 21.08.07 tarihinde alınmıştır.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erişim

Uğurluel, Talha

Osmanlı Mezar Taşlarının Dili,

<http://www.ihvanforum.org/tarihe-ayna/58639 -osmanli-mezar-taslari-genis-ve-resimli-anlatim> 15.01.08 tarihinde alınmıştır.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erişim

Söylemez, Haşim

<http://kocaelikitabeleri.wordpress.com/category / makaleler-12> Aksiyon, adresinden 09.04.09 tarihinde alınmıştır.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erişim

Abdal, Kumral

Mezarlıklar sessiz tanıklar, <http://www.islamiforum.com> adresinden 09.04.09 tarihinde alınmıştır.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erişim

Çomu, Hüseyin

Osmanlı Mezar Taşlarının Dili,

<http://lalebahcesi.blogspot.com> adresinden 03. 12.08 tarihinde alınmıştır.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erişim

Bayır, Kemal

Hazireler, <http://www.diaturkiye.com/forum> adresinden 03.12.08 tarihinde alınmıştır.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erişim

<http://www.os-ar.com/> adresinden 25.11.08 tarihinde alınmıştır.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erişim

İki Hayat Arasındaki Köprünün İşaretleri: Mezar Taşları,

<http://www.tesetturforum.biz> adresinden 09. 04.09 tarihinde alınmıştır.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erişim

Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler Seçme Metinler

<http://www.İlahiyat.bel.tr/icerik/368/1229> Türkçe.html adresinden 02.10.07 tarihinde alınmıştır.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erişim

Zamanı Asan Taslar

<http://www.milligazete.com.tr/haber/> adresinden 09.04.09 tarihinde alınmıştır.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erişim

Usal, Ahmet

Edirne Tarihi Kültürü, <http://www.edirnevdb.gov.tr/kultur/pdf/> adresinden 20.12.08 tarihinde alınmıştır.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erişim

Kültür Araştırmaları Derneği, Bülten

<http://www.kulturad.org/images/bulten> Adresinden 24 Mart 2006 tarihinde alınmıştır.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erişim

Mezarlıklar Meşhurlar

<http://www.bilinmeyendiyarbekir.com/.html> Adresinden 17 Nisan 2009 tarihinde alınmıştır.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erişim

Biçici, H. Kamil

Gördes'te Bulunan Mimarî Bezemeli Mezar Taşı İşçiliğinden Bazı Örnekler

<http://yordam.manas.kg./ekitap> 20 Nisan 2009 tarihinde alınmıştır.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erişim

Osmanlı araştırmaları bibliyografisi, <http://www.akademiktarih.com> Adresinden 17 Nisan 2009 tarihinde alınmıştır.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erişim

Mezar Taşları, <http://forum.kanka.net/> Adresinden 24 Nisan 2009 tarihinde alınmıştır.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erişim

Mezar Taşları, <http://www.medeniyetimiz.com> Adresinden 24 Nisan 2009

tarihinde alınmıştır.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erişim

Karakoyunlu İlçesinin Tarihi Geçmişi,

<http://www.karakoyunlu.gov.tr/karakoyunlu_info.htm> Adresinden Şubat 2009 tarihinde alınmıştır.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erişim

Kültür Ve Turizm <http://www.karakoyunlu.bel.tr/turizm.htm> Adresinden Şubat 2009 tarihinde alınmıştır.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erkânname

Tarikat erkânını, adabını ve gereklerini belirleyen ve dergâhın müdavimlerince kaleme alınan esasları, yöntem ve kuralları ihtiva eden belgelere ya da eserlere verilen ad.[1][2]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.
(2) Albayrak, Nurettin. a.g.e.

Erksan, A. Cemal

Milli Ktp./Tasnif No: 1960 SB 158

Selim III ve Alemdar Mustafa Paşa, 42 Sayfa, Şaka Matbaası, 1950, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erlenmek

Cin çarpmak.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Erleşikli

Cin çarpmak.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Erleşmek

Cin çarpmak.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Ermek

a. Belli bir mertebeye ulaşmak, insanüstü nitelikler kazanmak.[1]

b. Allah yolunda mesafe alıp, Allah'ın gizli sırlarını bilen sevgililerinden olmak, evliyalık mertebesine ulaşmak.[2][3][4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Ermeni Mezarlıkları

Eski geleneklere göre İstanbul'daki Ermeniler de ölülerini kilise avlularına defnetmişlerdir. Ancak nüfusun çoğalmasıyla bu yol zorlaşmıştır. İstanbul'da 1560'ta meydana gelen veba salgını binlerce insanın canını alırken, yönetim salgını bir nebze olsun durdurmak için, şehrin ikamete açık bölgelerinde defin işlemini yasaklamıştır.

Bu dönemde boş arazi olan bugünkü Taksim çevresi Ermenilerin, Rumların ve Latinlerin mezar ihtiyacını karşılamaya tahsis edilmiştir. Bugün Askeri Müze'nin bulunduğu yerden Taksim Parkı'na dek olan geniş arazi Pangaltı Mezarlığı olarak İstanbul Ermenilerinin mezar ihtiyacını karşılamıştır. Üç yüzyıla yakın bir süre böyle sürdükten sonra, 1865 veba salgını halkı kırdığında Taksim çevresinin ikametgâh olduğu göz önüne alınarak burada da defin işlemi yasaklanmış, Ermenilere Şişli sırtlarında bir arazi verilmiştir.

Kaldırılan, istimlak edilen vb şekillerde yok olan mezarlıklarla buralarda gömülü bazı önemli kişiler şunlardır:

Alemdağ Mezarlığı, Beykoz Mezarlığı, Beşiktaş Mezarlığı (Garabed Amira Balyan ve Ni-goğos Bey Balyan, Doktor Mikayel Resden Der-Bedrosyan),

Davutpaşa Mezarlığı, Kartal Mezarlığı, Kuruçeşme Mezarlığı (tüm Düzyan ailesinden Hovhannes Amira, Garabed, Hovhannes, Sarkis Çelebi ve diğerleri),

Pangaltı Mezarlığı (Başpatrik Hagop IV. Cuğalı [günümüzde Beyoğlu Surp Yerrortutyun Kilisesi avlusuna taşınmıştır], Patrik Hagop Nalyan, tarih yazarı Rahip Mikayel Çamiçyan, Çayentz ailesi, Krikor Amira Çerazyan) ve Yeşilköy Mezarlığı.

Bugün kullanılmakta olan mezarlıklar ve buralarda gömülmüş önemli kişiler ise şunlardır:

Bakırköy Mezarlığı (Büyükelçi Sarkis Efendi Balyan, Bezazyan Okulu kurucusu ve eğitimci Boğos Bezazyan),

Balıklı Mezarlığı (din adamlarından Patrik Giragos Yerevantzi, Sis Patriği Toros Sepasdatzi, Patrik Istepanos Meğretzi, Papaz Gomidas Kömürciyan, gezgin, tarihçi ve yazar Eremya Çelebi Kömürciyan, Bağdasar Tıbir, Bedros Amira Aliksanyan, zil yapımcısı Zilciyan ailesi, hassa mimarı Edirneli Hagop Kalfa, şair Misak Medzarentz, Doktor Zakar Tarver),

Boyacıköy Mezarlığı, Büyükdere Mezarlığı (eğitimci, müzisyen ve şair Sahag Hancıyan),

Edirnekapı Mezarlığı (hassa ressamı Rafayel, tarihçi ve eğitimci Sarkis Tıbir Saraf Hovhannesyan, dil bilgini, tarihçi ve çevirmen Balatlı Kevork Tıbir Der-Hovhannesyan, yıllık hazırlayıcısı, matbaacı ve eğitimci Madteos Tıbir Hovnanyan ve diğerleri),

Hasköy Mezarlığı (Bursa dini lideri Başepiskopos Samuel Erzincanlı, Rahip Garabed Şahnazaryan, Mıgırdiç Amira Cezayirliyah, Posta ve Nafıa Nazırı Krikor Ağaton, Arakel Altun-Dürri, Başrahibe Sır-puhi Kalfayan ve diğerleri),

Kadıköy Mezarlığı (Türk müziği ustası Tateos Ekserciyan -Kemani Tatyos),

Kandilli Mezarlığı (vaiz ve hayırsever Başepiskopos Eremya Tavukcuyan),

Kınalıada Mezarlığı (Miralay Doktor Yenovk Bey Papazyan, hukukçu-yazar Sarkis Karakoç, Miralay Doktor Sarkis Bey Berberyan),

Ortaköy Mezarlığı (Arakel Amira Dadyan, mizahçı ve gazeteci Hagop Baronyan, devlet adamı Simon Bey Maksud, hassa mimarı Bedros Nemize),

Rumelihisarı Mezarlığı, Üsküdar Mezarlığı (Patrik Zakarya Vanlı, Patrik Hovhannes Çamaşırcıyan, Patrik Asdvadzadur, Patrik Garabed Balatlı, Patrik Sarkis Kuyumcuyan, hassa mimarları Kayserili Sarkis ve Bali kalfalar, Krikor Amira Balyan ve Sarkis Bey Balyan, Giragos Odyan, eğitimci Reteos Berberyan ve Hovhannes Hintliyan, şair Bedros Tutyan ve Madteos Zarifyan ve daha birçokları),

Şişli Mezarlığı (patrikler Horen Aşıkyan, Mağakya Ormenyan, Hovhannes Arşaruni, Mesrob Naroyan, Karekin Haçaduryan, Şınorhk Kalusdyan, Rahip Krikoris Apatyantz, Doktor Nahabed Rusinyan, Istepan Paşa Aslanyan, Mikayel Horasancıyan, Hagop Paşa Gosdantyan, Hagop Paşa Kazazyan, Hovhannes Nuryan, Sahag Abro, Harutyun Mosdiçyan, Prof. Krikor Kömürcüyan, yazarlar Hampartzum Harutyunyan, Hrand-Zabel Asadur çifti, Toros Azadyan, Hayganuş Mark, Püzant Keçyan, Istapan Gurdikyan, artistler Mardiros Mınakyan, Arsak Benliyan, Felekyan ailesi, Zabel Hekimyan, Aşod Madalyan, Bedros Baltazar, Torkom Sırabyan, Pakarad Tevyan, Kalfayan rahibeler topluluğu üyeleri, şövalye Asdvadzadur Çunt ve daha birçokları) ve Yeniköy Mezarlığı'dır.

Katolik Ermenilerin de Şişli'de bir mezarlığı bulunmaktadır.

(1) DBİA, VAĞARŞAG SEROPYAN;

Ermiş

Kendisini Allah sevgisine bağlamış, belli bir mertebeye ulaşmış, ilahi sırların kendisine açılmış olduğu söylenen ve bu husus halk tarafından da kabul edilen has kul, evliya, yatır, eren, veli.[1][2][3] Veli kavramı yerine geçen bir terim.[4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) Püskülüoğlu, Ali. a.g.e.

(4) Köse, Ali. a.g.e., s. 14

Ersarı Mehmet Dede Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Ersoy, Ayla

http://ekitap.eyup.bel.tr.

Eyüp'teki Mezar Taşları Üzerindeki Servi Ağacı Kültü, Tarihi Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüp Sultan Sempozyumu (11-13 Mayıs 2001) S.90-95, Eyüp Belediyesi, 2001, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Ertaş, Zafer

Milli Ktp./Tasnif No:1965 SA 125

Antalya Bölgesi Bir Grup Mezar Taşı Hakkında Yorumlar, Sanat Tarihi Yıllığı, Sayı:12, S.21-23, 1982-83, İ.Ü., İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erte Yan

Kıyamet.[1]

(1) Kaya, Bayram Ali. a.g.e., s. 348

Erten, Oğuz

http://ekitap.eyup.bel.tr.

Eyüp'de Bir Yeniçeri Mezar Taşı ve Yeniçeri Mezar Taşları, Tarihi Kültürü ve Sanatıyla VIII. Eyüp Sultan Sempozyumu (7-9 Mayıs 2004) S.335-342, Eyüp Belediyesi, 2004, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Erten, Oğuz

Zeynep Sultan Camii Haziresi, (Yayınlanmamış Lisans Tezi) M.S.Ü. Arkeoloji ve Sanat Tarihi ABD, 2003, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Ertıgli

Ölümlü, geçici, fani.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Ertimlig

Geçici, fani, ölümlü, geçici, fanilik.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Ertokuş Türbesi-Isparta

(1) DİA, Cilt. 11 s. 313

Ertuğrul Gazi Türbesi-Bilecik

(1) DİA, Cilt. 11 s. 317,

(2) Aydın, Yüksel İ. a.g.e. s. 12,

(3) Daş, Ertan. a.g.e. s. 150,

(4) Erdoğan, Abdülkerim.2. a.g.e. s. 11,

(5) Yılmaz, Emre. a.g.e. s. 27,

Ertuğrul Gazi Camii Ve Türbesi

Söğüt'te asılları Osmanlı mimarisinin ilk eserlerinden olan mescid ve türbe.

Osmanlı Beyliği'nin ilk merkezi Söğüt'te Ertuğrul Gazi tarafından yaptırılmış yegâne mimarlık eseri olan cami, XIX. yüzyılın sonlarında Hacı Hüseyin adında bir hayır sahibince ilk halinden tamamen farklı bir biçimde yeni baştan inşa ettirilmiştir. Eski camiyle yaklaşık aynı boyutlarda olduğu anlaşılan ve 1956'da da onarım geçiren bugünkü yapı, kare planlı bir harim ile enine dikdörtgen planlı ve kapalı bir son cemaat yerinden meydana gelir. Kurşun kaplı bir ahşap çatının örttüğü son cemaat yerinin kuzey duvarında basık kemerli girişle iki tarafında büyük boyutlu ve yuvarlak kemerli birer pencere, yan duvarlarında da bunların birer eşi bulunmaktadır. Basık bir kasnağın üzerine oturmuş kurşun kaplı bir kubbe ile örtülü olan harimin duvarlarında ikişer tane ince uzun ve yuvarlak kemerli pencere yer alır. Minare, binanın batı cephesinde harim ile son cemaat yerinin sınırında bulunan ve dışarı taşan kare tabanlı bir kaidenin üzerinde yükselmektedir. Silindir biçimindeki gövde arada pabuç kısmı olmaksızın doğrudan, harim duvarının saçağına kadar devam eden kaideye oturtulmuş ve altı kaval silmelerle dolgulanmış olan şerefe basit demir parmaklıklarla sınırlandırılarak petek, soğan kubbe biçiminde bir külahla taçlandırılmıştır.

Orhan Gazi tarafından inşa ettirilen türbe daha sonra çeşitli onarımlar geçirmiştir. Giriş bölümünün kapısı üzerine 1304 (1886-87) yılındaki II. Abdülhamid onarımı sırasında konulmuş olan sülüs hatlı manzum kitâbede, türbenin daha önce 1171'de (1757) Sultan Ahmed tarafından bütünüyle yenilendiği, daha sonra tekrar harap olan ve yıkılmaya yüz tutan yapının Sultan Abdülmecid tarafından da tamir ettirilerek çeşme ve şadırvanla zenginleştirildiği belirtilmektedir. Ancak kitâbede verilen 1171 (1757) tarihi, III. Ahmed'in tahttan indirilmesinden (1730) yirmi yedi yıl sonrasına (III. Mustafa'nın cülûs yılı) aittir. Öte yandan türbe hariminin mimari özellikleri Orhan Gazi devrinden kalma olduğunu göstermekte, bu sebeple fahiş bir tarih hatası taşıyan kitâbenin yapının geçirdiği aşamalar hususunda da doğru bilgiler vermediği anlaşılmaktadır.

Türbe, çam ağaçlarının gölgelendirdiği geniş bir bahçenin içinde yer alır. Bahçenin giriş kapısı empire üslûbunun özelliklerini yansıtmakta ve Sultan Abdülmecid devrinden kalma olduğunu belli etmektedir. Kesme köfeki taşı ile inşa edilmiş olan kapı içbükey profilli yuvarlak bir kemerle taçlandırılmış, yanlardan dorik başlıklı ikişer plasterle kuşatılmıştır. Türbe binası altıgen planlı ve kubbeli bir gövde ile dikdörtgen planlı ve beşik çatılı bir giriş bölümünden oluşur. Erken devir Osmanlı mimarisinin özelliklerini gösteren duvarlar, bir sıra kesme köfeki taşı ve iki sıra tuğla ile almaşık düzende örülmüştür. Altıgen gövdenin yüzlerinden kıbleye yönelik olana küçük bir mihrap yerleştirilmiş, diğerlerinden dördüne kapı ile üç pencere açılmış, bir cephe de sağır bırakılmıştır. Dikdörtgen pencere açıklıkları topuzlu demir parmaklıklarla ve demir kepenklerle donatılıp almaşık örgülü sivri hafifletme kemerleriyle taçlandırılmıştır. Kurşun kaplı basık kubbe, arada kasnak olmaksızın doğrudan gövdeye oturmaktadır. Türbede tek başına yer alan Ertuğrul Gazi'nin lahdi harçla sıvanmış, baş ucuna alçıdan yapılma bir Türkmen sarığı konulmuştur.

II. Abdülhamid onarımından önceye ait olan 1882 tarihli fotoğraflarda, türbenin önündeki kapalı giriş bölümünün yerinde ahşap direklere basan çatı örtülü bir revakın bulunduğu görülmektedir. İkisi türbenin cephesine bitişik olan toplam sekiz adet ahşap direğin üzerine bağdadî tekniğiyle meydana getirilmiş yuvarlak kemerler oturmakta, geniş sa-

çaklı ve kiremit kaplı bir çatı da revakı örtmektedir. Önde üç kemer, yanlarda ise ikişer kemer vardır ve sütunların arasına kesme taştan yapılmış bezemesiz korkuluklar yerleştirilmiştir. Revakın arkasındaki türbe duvarında girişin yanlarında çifte "vav"lar, kemerlerle saçağın arasında da barok üslûpta kalem işi bezeme öbekleri seçilmektedir. Söz konusu revakın XVIII. yüzyılın ikinci yarısına (muhtemelen kitâbede geçen 1171 [1757] yılına) ait olduğu, Sultan Abdülmecid devrinde de tamir gördüğü tahmin edilebilir. II. Abdülhamid onarımı sırasında yapılan bugünkü giriş bölümü ise derinliğine gelişen dikdörtgen planlı, beşik çatı örtülü, kapalı bir mekândır. Üçgen şeklinde bir alınlıkla taçlandırılmış olan ön yüzünde dikdörtgen açıklıklı bir kapı ile bunun üzerinde onarım kitâbesi, yan yüzlerde de basık kemerli üç pencere ile ikinci bir kapı bulunmaktadır. Yine eski fotoğraflarda, giriş revakının ilerisinde yer aldığı görülen günümüze intikal etmemiş şadırvan sekizgen planlıdır. Alçak korkuluk duvarları ile kuşatılmış olan sekizgenin köşelerine ahşap direkler yerleştirilmiş, bunlar birbirlerine bağdâdî sıvalı Bursa kemerleriyle bağlanarak şadırvanın üstü, sekizgen piramit biçiminde kiremit örtülü basık bir çatı ile kapatılmıştır. Bu şadırvanın yanı sıra türbe girişinin sol yanındaki çeşmenin de kitâbesinde Sultan Abdülmecid tarafından yaptırıldığı ve II. Abdülhamid tarafından ihya edildiği belirtilmektedir.

Bahçede, türbenin doğusunda Ertuğrul Gazi'nin eşi Halime Hatun'un, batısında kardeşi Dündar Bey ile oğullarından Savcı Bey'in kabirleri, 6 m. kadar ötesinde de Bursa'nın fethinden (1326) sonra vasiyeti gereği naaşı bu şehre nakledilen Osman Gazi'nin makam-kabri yer alır. Bunlardan başka, 1970'li yıllarda türbenin önünde bulunan alana tarihteki Türk devletlerinin kurucularına ait büstler yerleştirilmiştir.

II. Abdülhamid onarımı sırasında türbenin yakınına ziyaretçiler için misafirhane niteliğinde bir han ile bir imarethâne inşa edilmiş, ancak bu yapılar günümüze ulaşmamıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki mimari çizimler arasında (Plan, Proje ve Krokiler kısmı, nr. 48) yer alan 30 Receb 1320 (2 Kasım 1902) tarihli bir belgede, Ertuğrul Gazi Türbesi'ni ziyaret amacıyla Söğüt'e gelen Karakeçili aşireti mensuplarının ikametlerine mahsus olmak üzere inşa edilecek bir hanın planı bulunmaktadır. II. Abdülhamid'in, Ertuğrul Gazi'nin mensup olduğu Karakeçili aşiretinden muhafız alayları tertip etmesi gibi Söğüt'te gerçekleştirdiği bu tamirat ve inşaat faaliyetleri de hânedanın Anadolu'daki kökleriyle olan bağlantısını canlandırma arzusuna yöneliktir. Karakeçililer'in Ertuğrul Gazi'nin hâtırasına duydukları bağlılık günümüzde de sürmekte ve eskiden beri her yıl eylül ayının sonlarında yapılan Ertuğrul Gazi ihtifali gittikçe resmî bir nitelik kazanarak daha coşkulu bir hal almaktadır. Aşiret mensupları, ihtifal sırasında Söğüt'ün doğusunda bulunan "Dua Yeri" adındaki yüksek düzlükte toplandıktan sonra geleneksel kıyafetleri içinde ellerindeki sancaklarla kasabaya girmekte ve at üzerinde türbeyi üç defa tavaf etmektedirler. Arkasından kurbanlar kesilmekte ve bunların etleriyle hazırlanan pilâv topluca yenildikten sonra Kur'an ve mevlid okunup cirit gibi millî oyunlar sergilenmektedir.[1]

(1) DİA; [ERTUĞRUL GAZİ CAMİİ ve TÜRBESİ - M. Baha Tanman] c. 11; s. 316

Ervah-ı Habîse

Kötü ruhlar, cin ve şeytan. Cinlerle şeytanlardan kinaye bir deyim.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ervah-ı Kudsi

a. Kutsal ruhlar, yüce ruhlar olarak da adlandırılan mücerred melekûti ruhlardır. Bu ruhlara kudsiyan, ervah-ı kudsiye, ervah-ı âliye, ervah-ı mükerreme ve insani ruhlar gibi isimler de verilir.[1][2][3]

b. Bedenlerinden ayrılan ermişlerin ruhlarına da bu isim verilir.[2]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(2) Uludağ, Süleyman. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ervah-ı Lâhût

Göklerdeki ruhlar, melekler.[1]

(1) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ervah-ı Latife

a. Latif ruhlar.[3]

b. Melâikeden kinaye olan bir deyim,[2] melekler.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ervah-ı Tayyibe

İyi ruhlar, temiz ve güzel ruhlar.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ervah-ı Ulvî

Yüce ruhlar.[1]

(1) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ervah

a. Ruhlar.[1][2][3][5]

b. Canlar, hayatın cevherleri.[4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(5) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Ervahi

Ruhlar âlemine ait olanlar.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Ervah Tepe Türbesi-Aksaray

(1) Öney, Gönül. a.g.e. s. 47

Ervahiye

Doğadaki bütün varlıkların insanınkine benzer ruhları bulunduğunu savunan ilkel doktrin, canlıcılık, animizm, ruhçuluk.[1][2][3](4)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Erzin Hatun Türbesi-Ahlat

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 30

Erzincanlı Mehmed Sadık Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Erzurum Dede Türbesi-Çorum

(1) Köse, Ali. a.g.e. s. 181

Erzurumlu İbrahim Hakkı Türbesi-Siirt

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 30

Erzurunlu Emrah Türbesi-Tokat

(1) DİA, Cilt. 11 s. 338

Esâm

Cehennem içinde akrep ve yılanlarla dolu olan vadilerden birisi.[2]

(1) İbn Kesir. a.g.e., s. 354;
(2) İmam Şa'rani. a.g.e., s. 269

Esad Mehmed Muhlis Paşa Türbesi-Ankara

(1) Erdoğan, Abdülkerim.6. a.g.e. s. 48

Esad Muhlis Paşa Türbesi-Diyarbakır

(1) DİA, Cilt. 11 s. 350

Esad Sultan Türbesi-Konya

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 9, s. 443

Esat Efendi Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 159

Eser Baba Türbesi-Muş

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 300

Eser Bey Türbesi-Niğde

(1) DİA, Cilt. 33, s. 97

Esfâr

a. Sefer'in çoğuludur. Seferler yolculuklar.[2]

b. Çile çekmek veya mürşide varmak için yeryüzünde yapılan yolculuk.[2]

c. Günün aydınlığı, büyük kitaplar ve kitap manalarına gelir.

d. Ariflerin ve tarikat saliklerinin esfardan maksadı halktan Hakk'a, Haktan halka, halkta halktan ve Hakta Haktan gerçekleştirdikleri ruhani yolculuklardır.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(2) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

Esfel-i Safilin

a. Cehennem.[5][6]

b. Aşağıların en aşağısı.

c. Cehennemin en aşağı tabakası.[1][2][3][4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Erdoğan, Mehmet. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(5) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(6) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 21, s. 330

Eshab-ı A'raf

Cennetle cehennem arasında kalarak her ikisine de giremeyen ruhlar.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Eshâb-ı Cahîm

Cehennemlikler.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Eshab-ı Cennet

Cennete gidecek olanlar, iyi ve hayırlı kişiler.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Eshab-ı Ka'beyn

Topuklarına kadar terleyenler, suda boğularak vefat edenlerdir.[1]

(1) Gazali, Ebu Hamid1. a.g.e., s. 36

Eshab-ı Kubûr

Kabir ehli olanlar, ölüler.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Eshab-ı Nâr

Ateşlikler, cehennemlikler.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Eshab-ı Rey

Onlar minber sâhibi olanlardır.[1]

(1) Gazali, Ebu Hamid1. a.g.e., s. 36

Eshab-ı Rışh

Onlar terleyenlerdir.[1]

(1) Gazali, Ebu Hamid1. a.g.e., s. 36

Eshab-ı Yemin

Âhirette amel defteri sağ canibinden verilen talihli kimseler.[1]

(1) Erdoğan, Naim. a.g.e., s. 14

Eshab

a. Sahipler, malik ve mutasarrıf olanlar.[2][3]

b. Peygamberimizi görmek ve sohbetine katılmak şerefine ulaşmış olan kimseler, sahabeler.[1][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Esin, Emel

TTK Ktp./Tasnif No: A III 6975

Kün- Ay (Ay Yıldız Motifinin Proto-Türk Devrinden Hakanlılara Kadar İkonografisi), VII. Türk Tarih Kongresi, S.313-359, TTK, 1972, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Esir Dede Türbesi-Bursa

(1) Bursa B.B.2. a.g.e. s. 105

Esirüddin Ehberi Türbesi-Afyon-Çay

(1) Kaya, Aslı. a.g.e. s. 81

Eskatologya

Ölümden sonra insanların ve kıyametten sonra âlemin ne olacağını konu edinip ahiret hayatını tasvir eden bilim dalı, ilm-i âhiret.(1)(2)(3)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Eski Çağa Türbesi-Bolu

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 30

Eski Yahudi Mezarlığı – Prag

Avrupa'nın en eski ve en ürkütücü mezarlıklarından bir tanesi olan Eski Yahudi Mezarlığı, görünürde 12,000 cesede ev sahipliği yapıyor. Ancak zamanında mezarlıkta yer kalmadığı için mevcut mezarların üstü toprakla doldurulup yenileri gömüldüğü için aslında mezarlıkta toplam 100,000 kadar ceset bulunduğu tahmin ediliyor.

(1) https://onedio.com/haber/dunyanin-dort-bir-yanindan-aklinizi-ucuracak-derecede-urkutucu-25-mezarlik-733955

Eskice Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Eskici Baba Türbesi-İzmir

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 109

Eskici Baba Türbesi-İstanbul-Çatalca

(1) Gider, Şenay. a.g.e., s. 83

Eskici Dede Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Eskici Türbesi-Bursa

(1) Bursa B.B.2. a.g.e. s. 106

Eskid Baba Türbesi-Kırklareli

(1) Akgünay, Tamer. a.g.e. s. 68

Eskişehir Köyünde Bulunan Türbe-Tarsus

(1) Tanrıverdi, Güley Hülya. "Tarsus'ta Türk İslam Mimarisi." Y.L.T., Erciyes Ün., S.B.E., 389 s., Kayseri, (2006). s. 112

Esma-i Hüsna

Allah'ın isimleri için kullanılan bir tabir.(1) Allah'ın en güzel isimleri.(2)(3)(5) Allah'ın her an, her yerde ve her zerrede tecelli eden yüce varlığını, birliğini, kâinat üzerindeki mutlak hâkimiyetini ve bütün yönleriyle erişilmez bir mükemmelliğe sahip bulunduğunu belirten ve yalnız O'na ait olan en güzel isimler.(4)

(1) DİA;
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(5) Akay, Hasan. a.g.e.
(6) Erdoğan, Mehmet. a.g.e.

Esma Hatun Türbesi-Kayseri

(1) Kayseri Valiliği. a.g.e. s. 20,
(2) Demir, Ayşe Nur Kaya. "II. Abdülhamid Dönemi Kayseri Yapıları" Yük. Lis. Tz. Erciyes Ün. Sos. Bilm. Enst. Kayseri (2006).S. 91,
(3) Özbek, Yıldıray, Celil Arslan, Mehmet Çayırdağ. "Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri (1-3)" Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri (2009). s. 1167

Esrar

a. Gizli olan, herkesçe bilinmeyen şeyler, herkese açık olmayan, gizemler, gizlilikler, sırlar.(1)(2)

b. Aklın eremeyeceği işler.(2)(3)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Esrar Dede Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Esrek Sultan Türbesi-Kütahya

(1) Kütahya Valiliği. a.g.e. s. 68

Estirtüv

Kazak akınlarının ölüm haberini duyurdukları ölenlere verilen ad.(1)

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

Estup

Azizin ölümünden sonra eşyasının saklandığı oda veya sandık.(1)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Esük

Kefenleme geleneği, Türkler tarafından çok eski tarihlerden beri kullanıla gelmiştir. Kaşgarlı, ölü beylerin ve hanların üzerine örtülen bir kumaş olarak "esük" kelimesini vermektedir.(1) Orta Asya Türklerinin ölülerini yıkayıp temizledikten sonra mumyaladıklarını ve onları "esük/eşük" adı verilen kefene sararak gömdüklerini görmekteyiz.(2)

(1) İltar, Gazanfer. a.g.e., s. 5;
(2) Öztürk, Burcu, a.g.e., s. 19

Eş'ari

a. Sünni Müslümanların inandıkları iki inanç mezhebinden biridir. Kurucusu Ebü'l-Hasan Ali el-Eş'ari'dir.(874-935)(1)

b. İmam Ebü'l-Hasan Ali el-Eş'ari mezhebine mensup olan sünnet ehli kişi.(3)(2)

c. Bu mezhebe ait olan, bu mezheple ilgili.(3)

(1) Öztuna, Yılmaz.a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Eşhürü'l-Hurum

Haram aylar, Arap Kabilelerinde İslamiyet'ten önce savaşın ve öldürmenin yasak sayıldığı, Kâbe civarında avcılığın bile yapılmadığı Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep ayları.(1)(2)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Eşiğe Niyaz

Din büyüklerinin yattığı yatırlar ziyaret edilirken eşikleri niyaz edilir, o kapıdan şefaat beklenir.(1)

(1) Artun, Erman, a.g.e., s. 16

Eşiğe Oturmak

Eşiğe oturmak iyi karşılanmaz, bir uğursuzluğun gerçekleşeceği şeklinde yorumlanır. Eşiğe oturulmasıyla evin büyüğünün ölecek olması arasında bir bağlantının olduğu inanışı vardır.(1)

(1) Eren, Metin, Türk Kültüründe Ölüm ve Toprakla İlgili İnanış ve Ritüeller, Acta Turcıca, Yıl IV, Sayı 1, s. 265, 2012

Eşiğin Kutsallığı

a. Kapıdan içeri girilirken eşiğe basılmaması eski Türk inançlarından kalma bir inanıştır. Eşik saygın ve kutsaldır.

b. Din büyüklerinin yattığı yatırlar ziyaret edilirken eşikleri niyaz edilir, o kapıdan şefaat beklenir.(1)

(1) Artun, Erman, a.g.e., s. 16

Eşik Toprağını Dışarı Atmak

Van ve çevresinde ev eşiği süpürülmemeli, süpürülse bile eşik toprağı dışarı atılmamalıdır. Toprağı dışarı atmak, bu eylemi yapan kişilerin rızkını azaltır.(1)

(1) Eren, Metin. a.g.e.

Eşin

a. Çukur, hendek.(1)(2)

b. Mezar.(1)(2)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Eşrât-i Saat

Kıyamet alâmetleri, dünyanın sonunun yaklaştığını, kıyametin kopacağını gösteren hadiseler, delil ve belirtiler.(1)(2)(3)(4)(5)(6)(7) Mehdi, Deccal, Dabbetü'l-arz, kıyamet vb.(5)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(3) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(5) Akay, Hasan. a.g.e.
(6) Erdoğan, Mehmet. a.g.e.
(7) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Eşrât

Belirtiler, alâmetler, izler, nişanlar.(2)(3)(4)(5) Kıyamet alâmetleri olarak tefsir edilmiştir.(1)

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 3, s. 296;
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(5) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Eşrefilik

Türk tarikatlarından biri. Eşrefoğlu Rûmi tarafından kadiri tarikatından ayrılarak kuruldu.(1)

(1) Öztuna, Yılmaz.a.g.e.

Eşrefoğlu Türbesi-Beyşehir

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 30

Eşrefzade Türbesi-Bursa

(1) Kepecioğlu, Kamil. a.g.e. Cilt 4, s. 184

Et Ağa Türbesi-Azerbaycan

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 8

Ethem Baba (Göbek Dede) Türbesi-İstanbul-Sulukule

(1) Gider, Şenay. a.g.e., s. 84

Ethem Baba Türbesi-İstanbul-Eyüp

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 30

Etüz Kodug

Ölüm.(1)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Evkaf

a. Vakıflar, vakfedilmiş olan mallar.(1)(2)

b. Vakıflar idaresi, vakıf mallarını yöneten idare, Vakıflar Genel Müdürlüğü.(1)(2)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Evhadüddin Kirmani Türbesi-Konya

(1) Kaya, Aslı. a.g.e. s. 101

Evlice (Ulice) Baba Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Evlice Baba Türbesi-İstanbul

(1) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 115

Evliya

a. Ermiş kimseler, erenler, veliler, sahipler, dostlar, ulular, yakınlar.(1)(3)(4)(6)(7)(11) Allah'a daha yakın olanlar.(2)(5) Dost, yar, efendi, müttefik ve itaatkârdır. Aynı şekilde din ve irfan büyüklerinin kastetmek için de kullanılır.(10) Allah'ın sevgilisi olan, hâli, davranışları, çok üstün vasıfları ve gösterdiği kerametler sebebiyle bu husus halk tarafından da kabul edilmiş bulunan seçkin ve has kullar, ermişler.(3)(5)(7) Arapçada veli kelimesinin çoğulu olmakla beraber Türkçede halk dilinde tekil olarak kullanılmaktadır. Ermiş kişi, tam Türkçesi erenler.(9) Hakkın dostları, Allah'ın özel ilgisine, sevgisine ve yardımına nail olanlar. Genel anlamda müminlerin hepsi evliyadır. Özel anlamda yalnızca Allah'ın kendilerine keramet ve ilham ihsan ettiği kâmil müminler evliyadır.(11) Olağanüstü yeteneklere ve sırlara ermiş kabul edilen kimseler, keramet sahibi olanlar.(2)

b. Yatır.(1)

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Akay, Hasan. a.g.e.
(5) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(6) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(7) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(8) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 6, s. 61;
(9) Öztuna, Yılmaz.a.g.e.

(10) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(11) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

Evliya Ata Türbesi-Kazakistan

(1) DİA, Cilt. 25 s. 128

Evliya Dede Türbesi-Elazığ

(1) Oymak, İskender1. a.g.e. s. 50

Evliya Hasani Kirkani Türbesi-Kars

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 30

Evliya Kurnası

Eskiden özellikle İstanbul'daki kadın hamamlarında "evliya kurnası" denilen bir bölüm bulunurdu. Burada yıkanmanın uğur getireceğine, işleri düzelteceğine inanılırdı. Evliya kurnası her gece evliyaların gelip yıkandığı, dolayısıyla bu kurnanın kutsal olduğu inancı vardı. Burada dua edip dilek tutan kadınlar, dileklerinin kabulü için yoksul birisini yıkatıp parasını öder ve hamama sabun, süpürge vb. şeyler hediye ederlerdi.[1]

(1) Köse, Ali. a.g.e., s. 41

Evrad

a. Cüz demek olan virdin cemidir. Tarikata intisap eden dervişlerce mürşitleri tarafından verilen emir üzerine bazı esma ve ayetlerin her gün muayyen miktarda okunmasına evrad okumak derlerdi.[1] Tarikatların ayrı ayrı evradı vardır.[2][3][4]

b. Belirli gün ve zamanlarda okunması âdet haline gelen dini sözler, dualar ve ayetler.[3][4]

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e. ;
(2) Akay, Hasan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Evtâd

a. Direkler, sultanlar.[2]

b. Doğuda, batıda, kuzeyde ve güneyde bulunan dört büyük veli.[2] Âlemin dört direği mesabesinde bulunan, dünyanın dört tarafında yer alan bu dört kişi vasıtasıyla Allah dünyayı korumakta olduğu için bunlara Evtâd (direkler, temeller) denilmektedir.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(2) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

Evranos Dede Türbesi-İstanbul-Karagümrük

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 6, s. 102,
(2) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 30

Evreni Türbesi-Erzurum

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 30,
(2) Özdoğan, Duygu. a.g.e. s. 139

Evrenos Dede Türbesi-İstanbul-Eyüp

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 434,

Evrenos Gazi Bey Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 872

Evrenos Gazioğlu Ali Bey Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 878

Evrenos Gazioğlu İsa Bey Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 878

Evronos Ahmet Bey Türbesi-Yunanistan-Yenice

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 1011

Evvel

a. İlk, birinci, başlangıç, iptida.[1][3][4]

b. Allah.[1] Allah'ın (doksan dokuz) isimlerinden biri.[3][5] "Bir sonu olmadığı gibi bir başlangıcı da bulunmayan, bütün mevcudata nisbetle her şeyden önce var olan" manasında Esma-i Hüsna'dandır.[4]

b. Önce geçmiş.[3]

(1) Uludağ, Süleyman. a.g.e.
(2) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(4) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(5) DİA; [EVVEL - Bekir Topaloğlu] c. 11; s. 545

Evvel İsmi

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

"İlk" mânasına gelen evvel kelimesinin kökü hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hadîd sûresinin 3. âyetinde âhir ile birlikte Allah'a nisbet edilir. Bu âyetteki konumuna göre evvel "varlığının başlangıcı olmayan", âhir de "varlığının sonu bulunmayan" demektir.

Kelâm, felsefe ve tasavvuf literatüründe evvel - âhir yerine aynı anlamda kadîm - bâkī, ezelî - ebedî terimleriyle lem yezel - lâ yezâl tâbirleri de kullanılır.

Kur'an'da Hadîd sûresinde yer alan evvel isminden başka birçok âyette yaratmayı başlatma, devam ettirme ve yenileme fiilleri, ayrıca göklerle yerin ve aralarındaki her şeyin yani kâinatın icat edilişi de Allah'a izâfe edilir (bk. M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "halḳ" md.).

Yaratmayı ilkin başlatan ve onu sürdüren, bütün nesne ve olaylarıyla birlikte tabiatı meydana getiren varlığın kendisi elbette yaratılmış olamaz. Buna göre söz konusu âyetler Allah'ın, varlığı zâtının gereği olup (vâcibü'l-vücûd) başkalarını icat eden bir evvel olduğunu vurgular.

İhlâs sûresinde geçen samed ile (112/2) birçok âyette tekrarlanan ganî isimleri de (bk. a.g.e., "hanî" md.) Allah'ın her şeyden müstağni olduğunu ifade ederek evvel isminin mânasını pekiştirir.

Evvel ismi doksan dokuz esmâ-i hüsnâ hadislerinde yer aldığı gibi (Tirmizî, "Daavât", 82; İbn Mâce, "Duâ", 10) Hz. Peygamber'in bizzat okuduğu ve kızı Fâtıma'ya öğrettiği dua ve niyaz metninde de geçmektedir: "Allahım! Sen evvelsin, senden önce hiçbir şey yoktur ve sen âhirsin, senden sonra da hiçbir şey yoktur" (Müslim, "Zikir", 61; Ebû Dâvûd, "Edeb", 109; İbn Mâce, "Duâ", 2, 15).

Âlimler evvel ve âhir isimlerinin Kur'ân-ı Kerîm'de olduğu gibi beraberce kullanılmasının gerektiğini söyler. Çünkü bunlar yaratılmışlar için söz konusu edildiğinde diğer bir varlığa göre öncelik veya sonralık gibi belli bir zaman ifade ederse de Allah'a izâfe edilince muhtevalarında ne izâfet ne de öncelik ve sonralık düşünülebilir. Şu halde O'nun evveliyet ve âhiriyeti zamanın başlangıç ve sonuç sınırlarının üstünde oluşu, başka bir deyişle esasen mevhum veya sadece zihnî bir kavram niteliği taşıyan zamandan münezzeh bulunuşu demektir. Bu mânanın da ancak iki ismin beraber kullanılmasıyla elde edilebileceği kabul edilmiştir. Başta Mâtürîdî olmak üzere Halîmî, Abdülkâhir el-Bağdâdî, Zemahşerî, Beyzâvî ve Muhyiddin İbn Arabî gibi âlimler de bu noktaya dikkat çekmişlerdir. Buna göre evvel Allah'ın selbî sıfatları grubu içinde yer alır. Nitekim Fîrûzâbâdî evvel ismine "ikincisi (yani şeriki) bulunmayan tek" mânası vermek suretiyle onu selbî sıfatlar içinde mütalaa etmiştir (Kāmus Tercümesi, "vel" md.).

Evvel kavramı genellikle övgü için kullanılır; ayrıca insanlığın sahip olduğu birçok fazilet, maharet ve değerin ilkin kimin tarafından ortaya konulduğu hususu hararetle tartışılır. Ancak bütün bu övgü vesileleri izâfî ve sınırlı olup her türlü güzellik, lutuf, ihsan ve erdem ilâhî kaynaklıdır; mutlak mânada evveliyet ve âhiriyet Allah'a mahsustur. Bununla birlikte kelâmcılar, Allah'ın âleme göre hem zaman hem illet olma bakımından önceliğini ısrarla belirtirken bazı filozoflar sadece illet olma bakımından önce olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Hadîd sûresinde (57/3) yer alan birbiriyle bağlantılı dört ismin (evvel-âhir-zâhir-bâtın) kelâm ve tasavvuf açısından ifade edebileceği mâna ve muhteva üzerinde eski dönemlerden itibaren durulmuş ve ilgi çekici yorumlar yapılmıştır. Fahreddin er-Râzî, daha önceki görüşlerden de faydalanarak bu yorumları yirmi dörde kadar çıkarmıştır. Bunlar arasında evvel - âhir bağlantısıyla ilgili olanlardan bazıları şöyledir: Allah, varlığının başlangıcı olmaması itibariyle evvel, sonu olmaması itibariyle âhirdir. Kalplerden geçeni en baştan bilmesiyle evvel, kusurları -dilediği takdirde- sonuna kadar örtmesiyle âhirdir. Yaratmayı başlatıp sürdürmesiyle evvel, yol göstermesi ve nihaî saadete erdirmesiyle âhirdir (Levâmiu'l-beyyinât, s. 325-328).[1]

(1) DİA; [EVVEL - Bekir Topaloğlu] c. 11; s. 545

Evvelu'l-A'lâ

Allahu Teâlâ'nın zatı kast edilir.[1]

(1) Seccadi, Seyydi Cafer. a.g.e.

Evzai Türbesi-Beyrut

(1) DİA, Cilt. 11 s. 546

Evzâr

a. Günahlar, hatalar.[(1)(2)(3)]

b. Suçlar, cinayetler.[(1)(3)(4)]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Extase Hali

Yüksek haz heyecanı ile insanın kendinden geçmesi tekniği.[(1)]

(1) İltar, Gazanfer. a.g.e., s. 1

Eyek Çalmak

Ölüm halinde olmak, son dakikalarını yaşamak.[(1)]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Eymen Kapısı

Cennet kapılarından biridir. Üzerinde hesap bulunmayan kimseler bu kapıdan cennete girerler.[(1)]

(1) İbn Kesir. a.g.e., s. 400

Eynel Bin Karagöz Hademe-i Türbesi-Kosova-Vılçitrin

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 539

Eyni Ali Türbesi-Manisa

(1) Manisa Valiliği. a.g.e. s. 279

Eyrek (Erikçi) Baba Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Eyüp Mezarlığı

İstanbul Eyüp'te bulunan Türk-İslâm dünyasının en önemli mezarlıklarından biri.

Rumeli yakasında ve Haliç'in kuzeyinde Eyüp sırtlarına yayılmış durumdadır. Alan itibariyle dünyanın en büyük mezarlıklarından biri olup İstanbul'un fethi sırasında ashaptan Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin Akşemseddin tarafından keşfedilen kabri etrafında teşekkül etmiştir. Kabrin bulunduğu yer Bizans devrinde koruluk bir mesire sahası iken Fâtih Sultan Mehmed'in yaptırdığı külliye dolayısıyla devlet adamlarının ve özellikle din âlimlerinin türbe civarına gömülmek istemeleri sonucu büyük bir kabristan haline gelmiştir; halk arasında buraya gömülme arzusu bugün de devam etmektedir. Mezarlık, Eyüp Sultan Camii çevresinde yer alan Camiikebir hazîresi ile Kırkmerdiven, İmaret ve Gümüşsuyu gibi kısımlardan meydana gelir; bunlara sonraları Bahariye Mezarlığı da dahil edilmiştir. Günümüzde Camiikebir hazîresiyle İmaret Mezarlığı'na bakanlar kurulu kararıyla, diğer kısımlara ise belediyenin izniyle defin yapılabilmektedir. Halen defin yapılması sebebiyle özellikle Gümüşsuyu, Kırkmerdiven ve Bahariye kesimlerinde tarihî mezarlar büyük ölçüde tahrip edilmektedir.

Camiikebir hazîresi devlet ricalinden Dârüssaâde Ağası Hacı Beşir Ağa, Vezir Küçük Said Paşa, Vezir Ayas Paşa, Vezir Semiz Ali Paşa, Kıbrıs fâtihi Lala Mustafa Paşa, Bulak Mustafa Paşa gibi birçok ünlü kişinin açık ve kapalı türbe halindeki mezarlarını ihtiva eder. Daha sonraları bunların yanına Gazi Edhem Paşa ve şaire Fıtnat Hanım gibi şahıslar da defnedilmiş ve kabirleri türbeleştirilmiştir. Camiikebir hazîresine ilk gömülenlerden Mustafa Çelebi ile (ö. 898/1492) türbe içinde yüksek sandukası bulunan Nişancı Ahmed Ağa'nın Fâtih Sultan Mehmed devri rûmîleriyle süslü mezartaşları dikkat çekici örneklerdendir. Fâtih devrinde Camiikebir hazîresi dışında kalanların çoğunluğu Gümüşsuyu'na ve Karyağdı Tekkesi'ne çıkan bayırda Kırkmerdiven adı verilen kısma gömülmüştür. Fâtih devrinden sonra da Hz. Peygamber'in sancaktarının türbesi civarına gömülebilmek arzusuyla buraya yapılan definler çoğalmış ve XVIII. yüzyılda Eyüp Sultan Camii'nin etrafı, Camiikebir hazîresi merkez olmak üzere vezir türbelerinin yanı sıra bunların hazîreleri, kütüphane, dârülhadis, sıbyan mektebi gibi çeşitli vakıf müesseseleri ve dergâh hazîreleriyle dolmuştur. Bu hazirelerin en önemlilerinin adları şöyle sıralanabilir: Sokullu Mehmed Paşa (136 kabir), Ferhad Paşa (türbe dahil elli dört kabir), Şeyhülislâm Ebüssuûd Efen-

di (seksen sekiz kabir), Mîrimîran Mehmed Paşa (109 kabir), Pertev Mehmed Paşa (türbe dahilinde altı kabir), Kaptan Hasan Hüsnü Paşa (türbe dahilinde on iki kabir). Devlet ricâli dışında meşhur astronomi bilgini Ali Kuşçu, Fâtih'in sakası Mustafa Ağa, Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin ilk türbedarı Yûsuf Baba gibi kişilerle son devirde Reîsülhattâtîn Muhsinzâde Abdullah Hamdi ve Reîsülküttâb Çelebi Mustafa Reşid Efendi gibi ünlüler Camiikebir hazîresine defnedilmiştir.

Gümüşsuyu Mezarlığı dahilinde on üç adet aile sofası, Kâşgarî tekke ve hazîresi, İdrisköşkü mevkiinde Çolak Şeyh Hasan Efendi Tekkesi ile Karyağdı Bektaşî tekke ve hazîresi yer alır. Bir tepenin iki yamacı halindeki Gümüşsuyu Mezarlığı'nın İdrisköşkü mevkiinde, yüksek dikdörtgen prizma şeklindeki yazısız taşlarla belirlenmiş olan ve Cellâtlar Mezarlığı denilen cellâtların gömüldüğü kısım günümüzde gecekondular tarafından yok edilmiş durumdadır.

Gümüşsuyu Mezarlığı'nın Haliç'e bakan yamacında zirve noktasındaki Pierre Loti'ye izâfe edilen kahvenin önünden Haliç sahiline kadar olan alandaki mezar taşları da erozyon sonucu toprak altında kalmıştır. XVI. yüzyıl definlerinin yoğun olduğu bu kısım Kâşgarî Tekkesi hizasından aşağıya doğru yeni definlerle doludur. Diğer bayır ise Bülbülderesi semtine bakar.

Eyüp Mezarlığı'nın sivil halk mezarlarını içeren Gümüşsuyu Mezarlığı dahilinde Küçük Hüseyin Efendi ve Mareşal Fevzi Çakmak ile Şeyh Mehmed Emin Efendi'nin açık türbelerinin bulunduğu bölge "*Nakşî Tarlası*" adıyla tanınır. Tepelikte zirve noktası olan bu kısım İdrisköşkü'ne doğru Kâşgarî Tekkesi'nin hazîresiyle birleşir. Burada İdrîs-i Bitlisî'nin, Ahmed Bîcan Paşa'nın ve Kâşgarlı Şeyh Abdullah Efendi'nin türbeleri bulunur. Kâşgarî Tekkesi'nin mezarlık yolu ağzında bestekâr Zekâi Dede'nin aile sofası ve bayır aşağısı kenarında da meşhur ta'lik hattatı Bâhir Efendi'nin kabri vardır.

Yine Gümüşsuyu Mezarlığı'nda Ahmed Hâşim, cihan pehlivanı Kara Ahmed, Ahmet Davudoğlu, Hacı Osman Akfırat, Necip Fazıl Kısakürek, Reîsülhattâtîn Kâmil Akdik, huzur hocalarından Kalecikli Zühdü Efendi, Sadettin Heper, Neyzen Lutfi Turanbek gibi yakın dönem ünlülerinin mezarları bulunmaktadır.

Eyüp Mezarlığı'nın dikkat çeken son noktası, Sultan Mehmed Reşad'ın Haliç kıyısındaki türbesi ve hazîresidir. Osmanlı padişah türbelerinin sonuncusu olan bu türbenin hazîresinde Sultan Reşad'ın şehzadeleriyle sultanlar gömülüdür. Hazîreye son olarak Sultan Mehmed Reşad'ın torunu Ömer Fevzi Osmanoğlu defnedilmiştir (1986).

Eyüp Mezarlığı hat sanatı ve mezarlık mimarisi yönünden fevkalâde önemlidir. Barok üslûbun ağırlığını hissettirdiği İmaret hazîresi hariç diğer mezarlık bölgelerinin tamamı Osmanlı klasik mezar taşı çeşitlerinin bütün örneklerini bünyesinde barındırmaktadır. Mezarlık tesis olarak vakıf ise de günümüzde Camiikebir hazîresi ve İmaret Mezarlığı dışında kalan kısımları tamamen belediyenin mülkü durumundadır. Dolayısıyla dinî hizmetler yönünden mezar kazıcılarından başka görevliler (âbkeş, duahan, hâfız gibi) bulunmamaktadır. Bu sebeple de yaklaşık 12.000 civarındaki tarihî taş sayısı her gün biraz daha azalmaktadır.[1]

(1) DİA; [EYÜP MEZARLIĞI - Necdet İşli] c. 12; s. 8

Eyüp Mezarlığı

Ebu Eyyub el-Ensarî'nin türbesinin burada bulunuşu ve halkın ona yakın gömülme isteği Eyüp Mezarlığı'nın meydana gelişine neden olmuştur.

İstanbul'un en büyük İslam mezarlığı olan Eyüp Mezarlığı'na padişahlar, sadrazamlar, şeyhülislamlar, vezirler, kumandanlar, hanım sultanlar, saray mensupları, din, tasavvuf, ilim, fikir, sanat adamları, şairler ve halktan kişiler gömülmüştür. Eyüp Mezarlığı, Eyüp Sultan, Üç Şehitler, İslam Bey, Gezeri Kasım, Gümüşsüyü mahallelerini de kapsamına alarak Haliç kıyılarından, Karyağdı Baym'na, tepedeki sırtlara ve oradan da Edirnekapı surlarına ulaşmıştır. Edirnekapı ile Alibeyköy'e ulaşan yolların çevresindeki mezar taşları da Eyüp Mezarlığı'nın uzantısıdır. Haliç çevresi ile sırtlarında yapılan yol çalışmaları ve kamulaştırmalar buradaki mezarlara büyük zarar vermiştir.

İstanbul'un fethinden hemen sonra Eyüp'te ölülerin gömülmesiyle mezar taşlarında toplumun düşünce yapısı ortaya çıkmıştır. Buradaki ilk mezar

taşları gösterişten uzaktır. Anadolu mezar taşlarında-ki çeşitlilik, burada da dikkati çekmektedir. Başlıbaşma birer sanat eseri niteliğindeki bu taşlar ölünün kimliği konusunda da bilgi vermektedir.

18. yy'ın sonlarında yeni mermer ocaklarının bulunuşuyla Eyüp Mezarlığı'nda mermerden daha çok yararlanıldığı görülmüştür. Osmanlı türbe mimarisinin uyguladığı plan tipleri, üslup ve bezeme ile burada karşılaşılmıştır. Buradaki açık ve kapalı türbelerde, hazirelerde mermer, taş ve tuğla ile birlikte kullanılmış, çini, kalem işi, ştuk ve yazı da onları tamamlamıştır.

Eyüp Mezarlığı'nda ve yakın çevresinde Abdurrahman Paşa, Âdile Sultan, Ala-eddin Ali Çelebi, Ayaş Mehmed Paşa, Bulak Mustafa Paşa, Cafer Paşa, Çifte Gelinler (Çifte Gelenler), Defterdar Nazlı Mah-mud Çelebi, Dukaginzade Mehmed Paşa, Ebu'd-Derda, Hz Edhem, Ferhad Paşa, Feridun Ahmed Paşa, Şair Fitnat Hanım, Hacı Beşir Ağa, Hz Hafir, Hançerli Sultan, Hasan Hüsnü Paşa, Hatice Canan Hanım, Hubba Hatun, Hüsrev Paşa, İzzet Efendi, Hz Ka'b, Karabaş Ahmed Efendi, Kırımî Hüseyin Efendi, Lala Mustafa Paşa, Lala Hüseyin Paşa, Mahmud Ağa, Mahmud Celaleddin Efendi, Mehmed Çelebi, Mih-rişah Valide Sultan, Mirimiran Mehmed Paşa, Nakkaş Hasan Paşa, Pertev Mehmed Paşa, Siyavuş Paşa, Sokollu Mehmed Paşa, V. Mehmed (Reşad), Şah Sultan, Şeyhülislam Mehmed Arif, Şeyhülislam Üryani-zade Ahmed Esad Efendi ve Zal Mahmud Paşa türbeleri vardır.

Fransız yazar Pierre Loti'nin zaman zaman gelerek kahve içtiği söylenen kahvehaneye çıkan yokuşun çevresinde tanınmış kişilerin mezarları vardır. Yokuşun hemen başında, 1900'de cihan pehlivanlığını kazanan, 1904'te de ölen Kara Ahmed' in demir parmaklıklı mezarı vardır. Aynı yol üzerinde Kaşgâri Tekkesi çevresindeki mezarlıklarda da Türk musikisinin büyük üstadı Zekâi Dede Efendi, hattat Kâmil Efendi, Edirne tarihi yazarı Badi Ahmed Efendi, Mareşal Fevzi Çakmak gömülüdür. Kaşgâri Tekkesi'nden yukarıda, Karyağdı ismiyle tanınan Bektaşî Tekkesi' ne uzanan yolun iki yanında daha eskiye inen mezar taşlarıyla karşılaşılır. Koca Sinan Türbesi yakınında Eyüb Sultan Tür-besi'nin ilk türbedarı ve aynı zamanda II. Bayezid'in tahta çıkışında ona kılıç kuşatan Şeyh Baba Yusuf Efendi'nin, Vezir Sinan Paşa Türbesi yanında Hacı Abdullah Paşa'nın mezarı vardır. Öte yandan Eyüp

Mezarlığı'nda gömülmenin kutsallığı inancı yeni gömü için eski mezarların tahribi sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle de Eyüp Mezarlığı'nda pek çok ünlü kişinin mezarı kırılmış veya kaybolmuştur. Ebu'l-Fazıl Alaeddin Efendi'nin mezarı yerine başkaları gömülmüş, Şeyhülislam Sadi Sa-dullah Efendi'nin, Ali Kuşçu'nun mezar taşlan caminin arkasında kırık olarak bulunmuş ve yerine yerleştirilmiştir.

Eyüp Mezarlığı'nda yapılan araştırmalar ortaya ilginç tarihi belge niteliğinde mezar taşlarını çıkarmıştır. Nitekim Kırım'da Bahçesaray'da gömülü olduğu sanılan, II. Gazi Giray'ın oğlu Devlet Han'ın mezar taşı Eyüp'te bulunmuştur.

Eyüp Mezarlığı'nın ilginç bir bölümü de Gümüşsuyu'na çıkan sırtlardaki cellat mezarlığıdır. Cellatlık halk arasında iyi karşılanmadığından bu işi yapanlar ayrı bir mezarlığa gömülmüşlerdir. Buradaki mezar taşları oldukça kalın ve insan büyüklüğündeki taşlardan yapılmıştır.

Eyüp'e mistik bir görünüm veren mezarlığın büyük bir bölümü, doğanın tahribine, kamulaştırmalara, gecekondu yapımında yok olmalarına, kırılmalanna, modern mezarların onların yerini almalarına karşılık yine de korunmuştur.(...)[1]

(1) DBİA; ERDEM YÜCEL

Eyüb-i Ensari Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 207

Eyüp Hasan Türbesi-Uşak

(1) Uşak Valiliği, a.g.e. s. 215

Eyyüp Nebi Türbesi-Şanlıurfa

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 31,
(2) Türsab. a.g.e.

Eyüp Sultan Türbesi-İstanbul

(1) Köse, Ali. a.g.e. s. 185, DİA, C. 12 s. 12,
(2) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 436ç,
(3) Envanter. a.g.e. No:31,

(4) Daş, Ertan. a.g.e. s. 206,
(5) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 241,
(6) Gider, Şenay. a.g.e., s. 52,
(7) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 255

Eytam

Ana ve babası ölmüş çocuklar, öksüzler, yetimler. [1][2][3][4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Eytam ve Eramil Maaşı

Ölen devlet görevlilerinin çocuklarına ve eşlerine bağlanan maaş.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Eytiv

Başkurtların ağıta verdiği isim.[1]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

Eyvallah

a. Teşekkür ederim, Allah razı olsun.[1]

b. Tarikatlarda teslimiyet, itaat, tasdik, kabul, teşekkür ve yemin yerine kullandıkları söz.[1][2] Bilhassa Bektaşilerde, Mevlevi dervişleri arasında muvafakat cevabı ve hoş görerek yerinde kullanılan bir kelimedir.[3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Kaya, Doğan. a.g.e.
(3) Onay, Ahmet Talat. a.g.e.

Ezel

a. Başlangıcı olmayan geçmiş zaman, öncesiz zaman, öncesizlik.[1][2][3][4][7][8] Zamanın geçmişe doğru sonsuz olarak devamı, sonsuzluk.[5] Süreklilik ve geçmiş yönündeki süreklilik.[9] Zihnen başlangıcı düşünülmeyen süre, varlığın geçmişte sonsuzca devam etmesi anlamında felsefe ve kelam terimi.[6]

b. Bütün zamanların başlangıç noktası.[2]

c. Evrenin yaratıldığı, insanların bilemeyeceği bir zaman.[2]

d. İlk.[2]

e. Ruhlar âleminin başlangıcı.[3]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Pala, İskender. a.g.e.
(5) Akay, Hasan. a.g.e.
(6) DİA; [EZEL - Ahmet Saim Kılavuz] c. 12; s. 50
(7) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(8) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(9) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Ezel Telakkisi

Başlangıçsız zaman, zihnen başlangıcı düşünülemeyen süre, varlığın geçmişte sonsuzca devam etmesi anlamında felsefe ve kelâm terimi.

Sözlükte kıdem ile eş anlamlı olarak "başlangıcı olmama" anlamına gelir. Ezel kelimesinin "şiddet, darlık, hapislik" mânasındaki ezl köküyle bir anlam ilişkisi bulunmamaktadır. Bu sebeple bazı dil bilginleri ezelin, "yok olmadı, zeval bulmadı" mânasındaki lem yezel fiilinden ihtisar edilmiş olabileceğini (lemyezel-yezeliyyün - ezeliyyün - ezel) düşünmüşlerdir (Bk. Lisânü'l-Arab, "ezl" md).

Ezel ve ezelî kelimeleri Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde geçmez. Ancak Hadîd sûresinin 3. âyetinde yer alan, "O evveldir ve âhirdir" ifadesindeki "evvel" kelimesi İslâm âlimleri tarafından Allah'ın ezelî olduğu mânasında anlaşılmıştır.

Ayrıca *halk, ibda', inşâ, tekvin* gibi hususlara dair âyetlerle Allah'ın doğmuş olmadığını, bir benzerinin bulunmadığını, hiçbir şeye ihtiyacı olmayıp her şeyin ona muhtaç olduğunu, bütün kusurlardan münezzeh bulunduğunu ifade eden âyetler de dolaylı olarak Allah'ın varlığının ezelî ve kadîm olduğunu, O'ndan başka hiçbir varlığın bu vasıfla nitelendirilemeyeceğini göstermektedir. Aynı mahiyetteki anlatımlar hadislerde de görülür.

Bundan başka Allah'ın doksan dokuz isminin sıralandığı hadiste ezeliyeti ifade eden evvel, mübdi', tâm gibi isimlerle birlikte ezelî ile aynı mânaya gelen kadîm ismi de zikredilmiştir (İbn Mâce, "Du'â'", 10).

"Kendisiyle birlikte hiçbir şey yokken Allah vardı" anlamındaki hadis (Müsned, IV, 431, 432; Buhârî,

"Bed'ul-halḳ", I, "Tevhîd", 22; Tirmizî, "Menâḳıb", 74), İslâm âlimlerince Allah'ın ezelî olduğu mânasında anlaşılmıştır.

Kur'an ve Sünnette Allah'ın varlığının bir başlangıcı bulunmadığı yönündeki bu doğrudan veya dolaylı ifadeler sebebiyle bütün müslümanlar, Allah'ın varlığı ve birliği gibi itikadı esaslar yanında ezelî ve ebedîliği konusunda da görüş ve inanç birliğine varmışlardır.

Özellikle vahdet-i vücûdcu düşünürlere göre Allah'ın dışındaki bir kısım varlıklara da ezelî sıfatı nisbet edilebilir; meselâ a'yân-ı sâbitenin Allah'ın ilminde ezelî olduğu söylenir. Ancak bu nisbî ve İtibarî bir ezeliyet olup gerçek anlamda ezelîlik yalnız Allah'a mahsustur. Bu farkı vurgulamak üzere Allah'ın ezelîliği için "el-ezelü'l-mutlak" veya "ezelü'l-âzâl" terkipleri kullanılmıştır (Abdülkerîm el-Cîlî, I, 101-102, 104). Ayrıca İslâmî literatürde "kadîm" ve "ezelî" anlamında lem yezel, "bakî" ve "ebedî" anlamında lâ yezâl tabirleri de geçmektedir.

İlk İslâm filozofu olarak bilinen ve aynı zamanda kelâmcılarla yakın İlişkisi bulunan Ya'kūb b. İshak el-Kindî, ezelî terimini "yok olması imkânsız varlık" diye tarif eder. Ona göre ezelînin varlığı için bir başlangıç düşünülemez, çünkü sürekli olarak vardır. Varlığı başkasına bağlı değildir, bu sebeple onun illeti yoktur. Ezelî varlık istihale geçirmez; çünkü istihale bir değişmedir ve ezelî varlık değişmez, eksiklikten tamlığa doğru da olsa başkalaşmaz. Ezelînin eksik varlık olması mümkün değildir; zira o, kendisini daha yetkin kılacak bir duruma doğru değişime uğramaz. Şu halde ezelî varlık zorunlu olarak tamdır (Resâ'il, s. 113-114).

Öte yandan maddî varlık cinsleri ve türleri olan varlıktır, ezelînin ise cinsi yoktur; buna göre maddî varlık ezelî olamaz. Kindî çeşitli aklî deliller göstererek hareket ve zamanın da ezelî olmadığını ispatlamakta ve sonuç olarak sadece "gerçek bir'in yani Allah'ın ezelîlikle nitelendirilebileceğini ortaya koymaktadır (a.e, s. 113-122, 153, 215).

Fârâbiye göre de tam anlamıyla ezelî olan sadece "ilk varlık" yani Allah'tır. Zira ilk varlık diğer bütün varlıkların ilk sebebidir. O bütün eksiklik çeşitlerinden münezzehtir; en şerefli ve en kadîm varlıktır. 0 bilfiil vardır; bilkuvve var olduğu, yahut herhangi bir şekilde yok olmasının da mümkün bulunduğu düşünülemez.

Bundan dolayı O ezelîdir ve ezelî olması için varlığının geriye doğru devam etmesini sağlayacak başka bir şeye ihtiyaç göstermeksizin varlığı süreklidir (Ârâ'ü ehli'l-medîneti'l-fâżıla, s. 37-38).

Ancak gerek Fârâbî gerekse daha açık ve ayrıntılı olarak İbn Sînâ, Aristo'nun âlemin ezelîliği yönündeki görüşlerinin etkisiyle, Yeni Eflâtuncu sudûr teorisinden de faydalanarak zât ve zaman bakımından olmak üzere iki türlü ezelîlik kabul etmişlerdir. Buna göre Tanrı zât ve mertebe bakımından ezelîdir; şu anlamda ki O illeti bulunmayan varlık olup kendisi diğer bütün varlıkların illetidir ve bu mânada ezelî olarak bütün varlıklardan öncedir. Fakat Tanrı ezelî bir sebeptir ve bundan dolayı O'nun eserlerinin de ezelî olması gerekir; bu da âlemin bir eser (ma'lûl) olarak zaman bakımından ezelî olduğu sonucunu doğurur (İbn Sînâ, eş-Şifâ', s. 266-268). Şu halde "yokluk ve zıtlık ancak ay feleğinin altındaki şeyler için söz konusudur" (Fârâbî, Ârâ'ü ehli'l- medîneti'l fâżıla, s. 37).

Bu şekilde Allah'ın zât bakımından ezelî olduğu hususunda İslâm filozofları ile kelâmcılar arasında görüş birliği bulunmakla birlikte, kelâmcılar Allah'ın zât ve sıfatlarından başka ezelî varlık kabul etmenin imkânsız olduğunu söylerken Fârâbî ve İbn Sînâ gibi bazı İslâm düşünürleri Allah'ın zâtı yanında âlemin, yani feyz ve sudûr sürecinde yer alan akıllar, nefisler, felekler gibi kozmik varlıkların zât bakımından Tanrı'ya bağlı ve O'ndan sonra, zaman bakımından ise ezelî olduğunu savunmuşlardır. Bu yüzden de kelâmcılar tarafından şiddetle eleştirilmiş, hatta zaman zaman tekfir edilmişlerdir. Ancak bu onların nihaî görüşü değildir; nitekim Fârâbî, "Allah zaman olmaksızın bir anda feleği yaratmış ve onun hareketi sonucunda zaman meydana gelmiştir" (el-Mecmû', s. 27) demektedir. Ebû Bekir er-Râzî ise Fârâbî ve İbn Sînâ'dan daha da ileri giderek Allah ile birlikte nefis, zaman, mekân (halâ) ve maddenin de (heyula) ezelî olduğunu idDİA etmiştir (Bk. Âlem; Hudûs; Kıdem).

İslâm akaidine göre Allah için bir başlangıç ve son düşünülemez. O hep vardı ve daima var olacaktır; yokluğu düşünülemeyen vâcibü'l-vücûddur. O'nun bulunmadığı bir zaman düşünülürse sonradan (hadis) olduğu kabul edilmiş olur; hadis

olan ise Tanrı olamaz. Eğer O ezelî varlık kabul edilmezse ontolojik, kozmolojik ve teleolojik delillerden vazgeçilmesi gerekir. Çünkü her üç delil de Tanrı'nın ezelî olduğu öncülüne dayanmaktadır. Ontolojik delil, Tanrı'yı "yokluğu mantıken düşünülemeyen varlık" olarak kabul ederek yola çıkar; kozmolojik delilin "ilk sebep" terimindeki "ilk" kelimesi zaman açısından önce olan anlamında değildir. Çünkü Tanrı zaman üstüdür, zamanın dışındadır. Bu sebeple "ilk" kelimesi burada ontolojik mânada kullanılmıştır. Yine Tanrı ezelî olmasaydı teleolojik delil, âlemdeki nizam ve gayeyi kaostan çıkarmak gibi bir mecburiyetle karşı karşıya kalırdı ki bu imkânsızdır.

Kelâmcılar, varlıkları ezelî olup olmamaları bakımından başlıca üç kısma ayırmışlardır,

a) Hem ezelî hem ebedî olan varlık; bu iki sıfat sadece Allah'a mahsustur,

b) Ne ezelî ne de ebedî olan varlık: Kâinat,

c) Ezelî olmayıp ebedî olan varlık: Âhiret.

Bunun aksi, yani ezelî olup da ebedî olmayan bir varlık düşünülemez; çünkü "kıdemi sabit olanın ademi imkânsızdır" (et-Ta'rîfât, "ezelî" md).

Ezelî kelimesinin nisbet ifade ettiğine bakarak Allah'ın zâtının "ezel" denilen bir şeyde hasıl olduğunu düşünmek uygun bulunmamıştır; zira bu durumda Allah'ın zâtının bir şeye muhtaç olduğu izlenimi doğmaktadır. Ezelî, "hiç evveli olmayan (lem yezel) varlık" demektir. Allah'ın zâtının "lem yezel" olması, geçmişte O'nun varlığı bulunmaksızın herhangi bir zamanın geçmemiş olduğu anlamına gelir. Bazı bilginler, Allah hakkında zaman fikrini hatıra getirir ve tenzih akidesini zedeler düşüncesiyle, "Allah ezelde mevcuttu" denilmesini de uygun bulmamışlardır.[1]

(1) DİA; [EZEL - Ahmet Saim Kılavuz] c. 12; s. 50

Ezelî

a. Başlangıcı olmayan, başlangıçsız, öncesiz.[1][2][3][4][5]

b. Eskiden beri gelen, çok eski, eski, kadim.[1][2][3]

c. Ezel ile ilgili, ezele mensup.[3][4][5]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(5) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Ezer, Merve

Ank. Ü. İlahiyat Fak. Ktp./Tasnif No: 736.50956-06/EZE

Amasya'da Selçuklu Dönemi Yapılarındaki Taş Süslemeler, S.48, Lisans tezi, Ank.Ü.İ.F.Türk Ve İslam Sanatl, 2007, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Ezkar Okumak

a. Zikirler, anmalar, hatırlamalar.[2][3] Zikrin cem'idir.

b. Allah'ın mübarek isimlerinden bazılarını ve belli dualarla okumak suretiyle yüzlerce defa tekrar tekrar anmaktır.[1][2][3]

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e. ;
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Ezogelin Türbesi-Gaziantep

(1) Gaziantep. a.g.e.

Facir

Kâfir veya günahkâr mümin anlamında bir terim.

Sözlükte "yarmak, bir şeyi genişçe yarıp açmak" anlamındaki fecr veya fücur kökünden türeyen bir sıfat olarak "dindarlık perdesini yırtan, fütursuzca günaha dalan, haktan bâtıla sapan kimse" gibi mânalar taşır.

Câhiliye devri Araplarının haram aylarda yaptıkları savaşlara "günah işlenen günler" anlamında *eyyâmü'l-ficâr* adı verilirdi. Fâcir kelimesinin kökünü oluşturan fücur, "şehvet gücünün ileri dereceye varması" veya "nefsin insanı şeriat ve ahlâk ilkelerine aykırı işler yapmaya sevkeden özelliği" diye de tarif edilir (et-Tarifât, "el-fücur" md.; Tehânevî, Keşşaf, "el-fücur"). "İlâhî emirlerden çıkan kimse" anlamına gelen fâsık terimi ile fâcir arasında benzerlik varsa da fâsıkın fâcirden daha umumi olduğu kabul edilir (İsmail Hakkı Bursevî, s. 163).

Fâcir kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de bir yerde müfred, dört yerde cemi sigasıyla (fecere, füccâr) yer almakta, bir âyette de kökü olan fücur geçmektedir. Fiil sigasıyla yer alan kullanımlarının sadece biri (el-Kıyâme 75/5) terim mânasını taşır. Fâcir Kur'an'da daha çok günah işlemenin nihaî noktasında bulunan "kâfir" mânasında kullanılmaktadır. İlgili âyetlerde belirtildiğine göre yeryüzünde fesat çıkaran ve ölümden sonra dirilişi inkâr eden fâcirler âhirette, iman edip kötülüklerden sakınanlarla aynı muameleye tâbi tutulmayacak, müminlerin yüzü parlayıp gülecek ve onlar naîm cennetlerine girecekler, fâcirlerin yüzü ise kararacak ve kendileri alevli ateşe atılacaklardır (bk. M. F. Abdülbâkî, el-Mucem, "fcr" md.). Toshihiko Izutsu, fücur kelimesinin ima ettiği "sapma göstermek mânasından hareketle Kur'an'daki anlamını "doğru yoldan ayrılmak ve gayri ahlâkî iş yapmak" şeklinde gösterir (The Ethical Terms in the Koran, s. 151).

Bazı hadislerde yalan söyleyen, zina fiilini işleyen, Kur'an'ı okuduğu halde başkalarını ondaki buyruklara uymaya çağırmayan, yalan yere yemin eden, insanları aldatan ve faizcilik yapanların fâcir oldukları bildirilerek kelime "günahkâr mümin" anlamında kullanılmış (Müsned, I, 135; III, 37, 428; V, 455; VI, 321; Buhârî, "Ahkâm", 30, "Śalât", 32, "Cihâd", 44), bir kısmında da cennete sadece müminlerin gireceği, fâcirlerin cehennemlik olduğu (Buhârî, "Cihâd", 182), Kur'an okuyan fâcirin kokusu güzel, tadı acı, Kur'an okumayan fâcirin ise kokusu bulunmayan, tadı da acı olan bitkiye benzediği (Buhârî, "Tevhîd", 57), ölen müminlerin dünya sıkıntılarından kurtulduğu, ölen fâcirlerden ise dünyadakilerin kurtulduğu (Müslim, "Cenâiz", 61) belirtilerek fâcire "kâfir" veya "münafık" anlamı verilmiştir.

Kelâm ilminde fâcir, kâfir veya mümin sayılıp sayılmayacağı açısından tartışma konusu olmuştur. Gerek Mu'tezile gerekse Mürcie âlimleri *fâcire "büyük günah işleyen mümin" mânası vermişler* ve buna bağlı olarak onun hakkında fikir yürütmüşlerdir. Mu'tezile'ye göre fâcir imandan çıkmıştır, tövbe etmeden öldüğü takdirde ebedî olarak ce-

hennemde kalır. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de fâcirlerin âhirette cehenneme atılacakları ve oradan ayrılmayacakları haber verilir (el-İnfitâr 82/14-16). Mürcie'ye göre ise fâcir her ne kadar ilâhî emirlere karşı itaatsizlikte bulunmuşsa da iman esaslarını benimsediği için müminlerle beraber olacaktır (Kādî Abdülcebbâr, s. 590, 682; Fahreddin er-Râzî, XXXI, 84).

Ehl-i sünnet âlimlerine göre fâcir kâfir, münafık ve büyük günah işleyen mümini de kapsayan bir terim olduğundan her fâcir hakkında aynı hükmü vermek mümkün değildir. Kelime mutlak olarak kullanıldığı takdirde kâfir mânasına gelir. İman ettiği halde günah işleyenler ise bu anlamda fâcir kabul edilemezler. Buna göre fâcirlerin cehennemden ayrılmayacaklarını haber veren naslarla kâfirlerin veya münafıkların kastedilmiş olması gerekir (Mâtürîdî, s. 329; İbn Hazm, III, 276-279; Fahreddin er-Râzî, XXXI, 84-85).

Fâcir kelimesinin Kur'an'daki kullanılışı göz önünde bulundurulduğu takdirde Mu'tezile ile Mürcie'nin fikirlerini doğru bulmak mümkün değildir. Çünkü fâcir ya kâfir kelimesini tekit etmekte veya müminin zıddı anlamında zikredilmektedir. Hadislerde ise fâcir kâfir, münafık ve günahkâr mümin için ortak bir ad olarak kullanılmakta, böylece bir anlamda her kâfirin fâcir olduğuna, fakat her fâcirin kâfir olmadığına işaret edilmektedir. Nitekim Ebû Hanîfe'nin el-Fıķhü'l-ekber'inde geçen (İmam-ı Azam'ın Beş Eseri, s. 61) ve zamanla bütün Ehl-i sünnetin ortak görüşü haline gelen, "Sâlih (ber) olsun fâcir olsun her müminin arkasında namaz kılmak caizdir" şeklindeki meşhur ifadede fâcir "günahkâr mümin" anlamında kullanılmış, böylece her fâcirin dinden çıkmış olmayacağına ve imanını korumakla birlikte günahkâr olan bir kimsenin İslâm cemaatinin bir ferdi sayılması gerektiğine işaret edilmiştir (Krş. Ber). Sonuç olarak fâcirin, nasların çoğunda itaatten uzaklaşmanın nihaî noktası olan "kâfir" anlamına, bazı hadislerde de mümin olmakla birlikte "büyük günah işleyen kimse" mânasına geldiği anlaşılmaktadır.[1]

(1) DİA; [FÂCİR - Osman Karadeniz] c. 12; s. 72

Fahreddin Cevheri Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e. s. 2

Fahreddin er-Razi Türbesi-Özbekistan

(1) DİA, Cilt. 16 s. 231

Fahreddin er-Razi Türbesi-Türkmenistan

(1) DİA, Cilt. 41, s. 606

Fahri Ahmed Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Fahriye Hatun Türbesi-Tokat

(1) Selçuk, Mehmet Fatih. a.g.e. s. 35

Fahrunnisa Türbesi-Konya

(1) Gürer, Dilaver, Bekir Şahin. a.g.e. s. 257

Fahs

Mahşerde insanlar şefaat için önce Adem'e, sonra Nuh'a, sonra İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya, onlardan sonrada Resulullah s.a.v 'a giderler. Resulullah s.a.v kalkıp arşın altına gider, Fahs denen bir mekânda Allah'a secde eder.[1]

(1) İbn Kesir. a.g.e., s. 230

Faik Muhammed Bey Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Faik Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 547

Faik Paşa Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 788

Fakih

İslâmiyet'in dini, içtimai, medeni, hukuki ve siyasi bütün ameli hükümlerini şer'i delilleriyle birlikte bilen ve bu alanda söz sahibi olan kimse,[1] fıkıh bilgini,[2] müctehid.[3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Erdoğan, Mehmet. a.g.e.

Fakih Dede Türbesi-Konya

(1) Yalçınkaya, Ayşe-Feyhan Ünal. "Konya Selçuklu Ve Karamanlı Dönemi Türbeleri." Selçuk Ün. Ed. Fak.(1987).

(1) Doğan, Nermin Şaman1. "Karamanoğullarına Dönemine Ait Bir Yapı: Konya Fakih Dede Türbesi." Hacetepe Ün. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 11, s. 91-108 (2009)., s. 91

Fakir

a. Tarikat mensupları arasında tevazu ifade eden bir tabirdir. Dervişler arasında "ben" demektir. Tarikatta ilerlemiş olanlar bile ben diyecek yerde fakir derler.[1] Allah'ın gücü karşısında bir hiç olduğu bilincinden hareketle kendinden bahsederken kullanılan saygı sözü.[2][3][4]

b. Kendinde maddi ve manevi hiçbir varlık bulunmadığını duygu, bilgi ve idrakiyle bütün varlıkların Allah'tan olduğunu bilen kişi.[2]

c. Hindistan'da kendini yokluğa ve eziyete alıştırmış olan çileci dervişlere verilen ad.[2][4]

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e. ;
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Fakirullah Türbesi-Siirt

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e. s. 31

Fakr

a. Muhtaç olmak anlamına gelen bu kelime ariflerin makamlarından biridir.[1]

b. İnsanın zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak imkanlardan yoksun olması veya kendisini her zaman Allah'a muhtaç bilmesi anlamında tasavvuf terimi.[2][3][4][5]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.,
(2) Uludağ, Süleyman. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) DİA;
(5) Pala, İskender. a.g.e.

Fakran Ana Türbesi-Ankara

(1). a.g.e.S. 102

Fakri ve Cefai Baba Tekkesi Türbesi-Arnavutluk

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 54

Fal

a. Talihi anlamak, kısmet aramak gibi işler için bir takım garip yol ve yöntemlere baş vurma, bunlardan anlam çıkarma, gelecek hakkında önceden bilgi verme. Kahve telvesi, kağıt, bakla gibi malzemelerin görünüş ve duruş biçimlerinden anlam çıkararak kader, kısmet ve talih gibi geleceğe ait bilgileri edinme işi. Gaipten haber verme. Bakı.[1][2][3][4][5][6][7][8][9]

b. Uğur, talih denemesi.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Akay, Hasan. a.g.e.
(5) Albayrak, Nurettin. a.g.e.
(6) Onay, Ahmet Talat. a.g.e.
(7) Erdoğan, Mehmet. a.g.e.
(8) DİA;
(9) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Falcı

a. Fal bakmayı geçim yolu, meslek edinmiş kimse, bakıcı, remilci.[1][2][3]

b. Falcı, bohçacı gibi dolaşarak yakınlık kurduğu kimseyi bir fırsatını bularak dolandıran veya soyan yankesici kadın.[3]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Fames

Açlığı simgeleyen Fames Hesiodos'un Eris'ten doğma olarak gösterdiği Limos'un Latince karşılığıdır. Vergilius bu simgesel varlığı ölüler ülkesinde yoksullukla yan yana gösterir. Ovidius'a göre, açlık İskitya'da kurak bir toprak üstünde oturmaktadır. Erysikhton'a dinmez açlığı veren odur.[1]

(1) Erhat, Azra. a.g.e.

Fani

a. Bir gün ölecek olan, gelip geçici, sona erecek olan, kalıcı olmayan, kalımsız, muvakkat, sonlu, bâki olmayan.(4)(5)(1)(2)(3)

b. Ölümlü.(1)(2)(3)(5)

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Akay, Hasan. a.g.e.
(5) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.

Fanilik

Fani olma durumu, ölümlülük, fena,(1) sonluluk, geçicilik,(2) kalımsızlık.(3)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Faniyet

Geçicilik, ölümlülük, kalımsızlık,(1) fanilik, fani olma hali.(2)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Fasık

İlâhî emirlere itaatten ayrılıp âsî olan mümin veya kâfir anlamında kelâm ve fıkıh terimi.

Sözlükte "hurma ve benzeri şeyler için kabuğunu yırtıp çıkmak; belirli bir sınırı aşmak" anlamına gelen fısk veya füsûk kökünden türemiş bir sıfat olan fâsık, değişik mezheplere mensup âlimlerce yapılmış farklı tarifleri bulunmakla birlikte terim olarak "haktan sapan, Allah'ın emirlerine itaatten ayrılan âsi mümin veya kâfir" diye tanımlanabilir.

Fâsık kelimesinin Câhiliye döneminde terim olarak kullanılmadığı bilinmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de kök halinde yedi, çekimli fiil olarak on ve fâsık şeklinde de (ikisi tekil, diğerleri çoğul) otuz yedi yerde geçmektedir. Bazı âyetlerde yahudiler, hıristiyanlar, müşrikler ve münafıklardan söz edilirken çoğunun fâsık olduğu bildirilir (meselâ bk. el-Bakara 2/99; Âl-i İmrân 3/110; el-Mâide 5/47, 59; et-Tevbe 9/67). Diğer bazı âyetlerde ise fısk ve füsûk müminlere nisbet edilir (bk. el-Bakara 2/197, 282; en-Nûr 24/4).

Âyetlerde belirtildiğine göre Allah fâsıklardan razı olmaz, yaptıkları malî hayırları kabul etmez ve kendilerini hidayete erdirmez; *onları dünyada cezalandırdığı gibi âhirette de cehenneme atar*. Yine bir kısım âyetlerde müminin fâsıkla eşit tutulmayacağı, *Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmeyenlerin fâsık olduğu* ve Kur'an'ı fâsıkların inkâr ettiği bildirilir ki bunlar kâfirler için verilmiş hükümlerdir.

Bir grup âyette de leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilmiş, vurularak öldürülmüş, yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş, canavarlarca parçalanmış hayvanların etinin yenmesi ve fal okları ile kısmet aranması fısk olarak nitelendirilmiştir (bk. M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "fsḳ" md.).

Bu âyetleri tefsir eden âlimler Kur'an'da fıskın "inkâr etmek (küfr), şirk dışındaki günahları işlemek, yalan söylemek, sövmek, lakap takmak, Hz. Peygamber'in emrine muhalefet etmek" gibi mânalara geldiğini belirtmişlerdir (Taberî, IV, 135-140; İbnü'l-Cevzî, Nüzhetü'l-ayün, s. 464-465).

Fısk ve fâsık kelimeleri hadislerde ve sahâbe sözlerinde de geçmektedir. Hz. Peygamber mümine sövmenin günah (füsûk) olduğunu ve fıskla itham edilen kişinin fâsık olmaması halinde bu sıfatın itham edene döndüğünü söylemiş (Buhârî, "Edeb", 44; Müsned, V, 181), nimetlere şükretmeyen ve belâlara tahammül göstermeyen kadınların fâsık ve dolayısıyla cehennemlik olduklarını, *deccâl Medine'ye girdiğinde bütün fâsık ve münafıkların onun yanında yer alacağını* haber vermiştir (Müsned, III, 428; IV, 338).

Ashaba nisbet edilen bazı rivayetlerde onların Harûriyye'yi fâsık olarak niteledikleri, âlimlerin fâsık olması durumunda sosyal dengenin bozulacağı ve fıskın çeşitli mertebelerinin bulunduğunu söyledikleri belirtilmektedir (Buhârî, "Tefsîr", 18/5; Dârimî, "Muḳaddime", 29; İbn Mâce, "Fiten", 21; Tirmizî, "Îmân", 15).

Kelâm ilminde fâsık terimine ilişkin tartışmalar II.(VIII.) yüzyılın başlarına kadar uzanır ve özellikle dinî statüleri açısından fâsıkların durumu "*vaîdü'l-füssâk*" başlığı altında incelenir. Fâsık kavramı etrafındaki tartışmaların müslümanlar ara-

sında ihtilâfa konu teşkil eden ilk problemlerden olduğu kabul edilir (İbn Teymiyye, III, 182).

Hasan-ı Basrî, bazı Selef âlimleri ve Bekriyye'ye göre fâsık münafıktır. Zira fâsık, azabı gerektiren günahlar işlemek suretiyle Hz. Peygamber'i tasdik ettiğine dair verdiği sözde durmamıştır. Nitekim Resûl-i Ekrem yalan söylemenin münafıklık âlameti olduğunu belirtmiştir (Teftâzânî, II, 190). Ancak Hasan-ı Basrî'nin daha sonra bu görüşünden döndüğü söylenir (Sâbûnî, s. 80).

İlk defa Mu'tezile'nin kurucusu Vâsıl b. Atâ, büyük günah işleyen müminin iman çerçevesi dışına çıktığını, fakat tasdik ve ikrar rükünlerini koruduğu için kâfir statüsüne girmeyip imanla küfür arasında yer alan fısk mertebesinde bulunduğunu ileri sürmüş ve bu görüşünün müslümanların icmâına dayandığını savunmuştur.(...)

Mu'tezile âlimleri fıskı genellikle zina etmek, içki içmek, kasten adam öldürmek, hırsızlık yapmak gibi dinin büyük günah saydığı fiilleri işlemekten ibaret kabul etmişler ve bunları irtikâp edeni fâsık diye nitelemişlerdir.(...)

Mu'tezile'ye göre fâsıkın dinî durumunu "menzile beyne'l-menzileteyn" ilkesi belirler. Bu ilkeye göre bir kişi ya kâfir ya mümindir veya ne mümin ne de kâfir olup imanla küfür arasında bir yerdedir; bu üçüncü durumda olan kimseye fâsık denir. Zira, "Allah küfrü, fıskı ve isyanı size çirkin göstermiştir" (el-Hucurât 49/71) meâlindeki âyette belirtildiğine göre küfür fiilini işleyen kimse kâfirdir: bu âyette isyan küçük günahları ifade eder; fısk da büyük günahı karşılayan bir kavramdır. Şu halde fâsıklar imanın da küfrün de dışında kalan üçüncü bir zümreyi teşkil eder. Bu sebeple fâsık mümin değildir; tövbe etmeden öldüğü takdirde âhirette kâfirlerle aynı muameleye tâbi tutularak ebediyen cehennemde kalır.

Fâsıklar âhirette şefaatten de faydalanamaz. Çünkü Mu'tezile'nin görüşüne göre büyük günah işlemeyi alışkanlık haline getiren kimselere şefaat etmek mâkul değildir.(...)

Hadislerde zina, içki, hırsızlık gibi fiilleri işleyenlerin mümin olmadıkları açıkça ifade edilmiştir. Fâsıkın mümin diye nitelendirilmesi bir bakıma onun kötülüğe teşvik edilmesi anlamına geldiği gibi, ilâhî buyruklara itaat etmediğinden iyi hasletleri kalmayan fâsıkın âhirette mükâfat görmesi de akla uygun değildir (Kādî Abdülcebbâr, s. 630, 647-649, 660-667, 683-686, Nesefî, II, 769; Teftâzânî, II, 189). Mu'tezile'ye göre halkının çoğu fâsıklardan oluşan ülke *dârü'l-fısk*tır, bu ülkede yaşayan müminlerin hicret etmesi gerekir. İslâm dinine mensup olan bir fâsık mümin sayılmamakla birlikte nikâh, miras gibi dünyevî hükümler bakımından mümin muamelesine tâbi tutulur.

Hâricîler büyük günah işleyen herkesin fâsık, her fâsıkın da kâfir olduğunu ileri sürerler.(...)

Şîa'ya göre fâsık nefsânî arzularını tatmin amacıyla büyük günah işleyen kimsedir. Fâsık dinin emir ve yasaklarını hafife alacak derecede günaha dalar, te'vil edilemeyecek şekilde fıskını izhar ederse kâfir olur.

Mürcie'ye göre büyük günah işleyen mümine mutlak mânada olmasa da fâsık denilebilir. İmanın mahiyeti tasdikten ibaret olduğuna göre fâsık müminin imanı eksik değil tamdır.

Selefiyye âlimleri fısk ve fâsık terimlerini benzer şekillerde tarif etmekle birlikte farklı görüşler ileri sürenler de olmuştur.(...)

Eş'ariyye âlimlerinin fısk ve fâsık terimlerine ilişkin açıklamaları da az çok farklılık gösterir. Bâkıllânî'ye göre fısk ilâhî emirlere isyan edip hak yoldan çıkmaktır. Fâsık ise sürekli fısk içinde kalan ve büyük cezaya müstahak olan kişiyi ifade eder (Semîre Ferhat, s. 342-343).

Abdülkâhir el-Bağdâdî, günah (mâsiyet) çeşitlerinden biri olarak gösterdiği fıskı "büyük günah işlemek veya mazereti bulunmaksızın farzları terketmek" diye tanımlamıştır (Uśulü'd-dîn, s. 268).

Fahreddin er-Râzi'ye göre fısk dinin koyduğu sınırların dışına çıkmaktır. Bütün günahlar fıskın kapsamına dahildir. Fâsık, Allah'a itaat etmekten büyük ölçüde çıkıp dinin sınırlarını aşan kimsedir (Mefâtîhu'l-gayb, III, 200; V, 165).

Râgıb el-İsfahânî'ye göre az veya çok olsun her günah fısktır. Fâsık ise şeriatın hükümlerini benimseyip ikrar ettikten sonra bunların tamamını veya bir kısmını ihlâl eden kimsedir. Kâfire de fâsık denilir (el-Müfredat, "fsķ" md.).

Teftâzânî ise fıskı "herhangi bir ilmî te'vile dayanmadan büyük günah işlemek veya küçük gü-

nahları çokça yapmak" şeklinde tanımlayarak halifeye karşı isyan etmeyi fısk kapsamı dışında tutmuş, buna karşılık Ehl-i sünnete muhalif olan ehl-i bidatı fâsık hükmünde kabul etmiştir (Şerhu'l-Maḳāśıd, II, 198).

Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, Eş'ariyye âlimlerinin fâsık mümini de kâmil mümin kabul ettiklerini, araya te'vil yöntemini koyarak ölçüyü genişlettiklerini ve bazı Eş'arîler'in icmâda fâsıkın muhalefetine itibar ettiklerini kaydeder (el-Mutemed, s. 188, 268, 272).

Mâtürîdiyye'ye gelince, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye göre fâsık kelimesi tıpkı fâcir gibi mutlak olarak kullanıldığı zaman kâfir anlamına gelir. Bununla birlikte fısk verilen emrin dışına çıkmak demektir ve müminin de bazan ilâhî emirlerin dışına çıkması mümkün olduğundan fâsık her zaman kâfirle eş anlamlı kabul edilmemelidir; zira büyük günah işleyen mümin karşılığında da kullanılır (Kitâbü't-Tevhîd, s. 334, 337, 343, 353).

Ebü'l-Muîn en-Nesefî, Mâtürîdî'nin görüşlerine açıklık getirerek fâsıkı "mutlak fâsık" ve "mümin fâsık" olarak iki kısma ayırmıştır. Mutlak fâsık ilâhî emirlere hiçbir noktada itaat etmeyen ve her bakımdan âsi olan kimsedir ki buna kâfir denir. Mümin fâsık ise iman esaslarını tasdik ettiği halde tembellik, gaflet ve şehvet sebebiyle ilâhî buyruklardan birine itaat etmeyen kişi olup sadece bir veya birkaç noktada fısk içinde bulunur. Bu tür bir itaatsizlik sahibinin imanını yok etmediğinden bu mânadaki fâsık mümindir (Tebśıratü'l-edille, II, 768, 770). Bir kısım Mâtürîdî âlimlerine göre icmâın oluşmasında fâsık müminin muhalefetine itibar edilir (Ebû Ya'lâ, s. 272).

Fâsık ve fısk terimlerinin tarifleriyle kapsamları konusunda bazı farklı görüşler benimsemelerine rağmen hemen bütün Ehl-i sünnet âlimleri ehl-i kıbleden olan fâsıkın mümin olduğu noktasında ittifak etmişlerdir.(...)

İslâm hukukunda fısk, adalet vasfının karşıtı bir terim olarak kelâm ilmindekine benzer bir yaklaşımla kişinin büyük günahları işlemesi, küçük günahları işlemekte ısrar etmesi veya farzları terketmesi, haramları işlemesi ve kötü davranışlarının iyi davranışlarından daha çok olması şeklinde zahirî bir vasıf olarak anlaşılır. İslâm hukukunda fısk tek başına bir ehliyetsizlik sebebi görülmemekle birlikte gerek kamu hukukuna gerekse özel hukuka ilişkin bazı konularda fâsıkın hak ve yetkilerinin belli ölçüde kısıtlanıp kısıtlanmayacağı tartışılmıştır.

Kelâm ve fıkıh literatüründe fâsıkla ilgili önemli tartışmalardan biri de onun devlet başkanlığı görevine getirilmesinin veya göreve devamının câiz olup olmadığı meselesidir.

Kelâmcıların ve fakihlerin genel görüşü devlet başkanında adalet vasfının bulunmasının şart olduğu, fâsıkın kamu velayet hakkı bulunmaması sebebiyle bu görevi üstlenemeyeceği yönünde ise de fâsıkın namazda imametinin ve ordu kumandanlığının câiz oluşuna kıyasen devlet başkanlığının da câiz olacağı, zaruret halinde câiz görülebileceği veya başka ehil kimse bulunamazsa fâsıklar içinde en ehveninin devlet başkanı olabileceği şeklinde farklı görüşler de mevcuttur.

Ayrıca devlet başkanında aranan adalet yani fısktan uzak olma şartının kısmen izafî bir karakter taşıması sebebiyle bunun bir üstünlük ve öncelik şartı olarak anlaşılması da mümkün görünmektedir.

Devlet başkanının göreve geldikten sonra fısk sayılan söz ve davranışlarda bulunması halinde ise Hâricîler'e, Şîa'ya, Mu'tezile'nin cumhuruna ve bazı Ehl-i sünnet âlimlerine göre görevinden düşmüş (mün'azil) sayılır ve değiştirilmesi gerekir. Ancak bunun hangi yolla gerçekleştirileceği hususunda farklı görüş ve öneriler mevcuttur.(...)

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî fakihlerine göre fâsık velayet hakkını kaybeder, kadı olarak tayin edilemez. Hanefîler'e göre ise fâsık ihtiyaç dolayısıyla kadı tayin edilmişse verdiği kararlar geçerli olur, ancak böylesinin kadılığa getirilmemesi daha uygundur. Şahitlikte, başkasının hakkına ilişkin bir olaya veya bilgiye kişinin duyu organları vasıtasıyla muttali olması (tahammül) safhası ile bunu mahkeme huzurunda açıklaması (edâ) safhası mahiyet ve sonuçları itibariyle farklılık arzeder.

Bu sebeple fâsıkın tahammül yönüyle şahitliğinin geçerliliği fakihler arasında tartışmalı iken edâ safhasındaki şahitliğinin geçerli olmadığı hususunda hemen hemen görüş birliği vardır. Şahidin hangi tür söz ve davranışlarının onun adl sıfatını kaldıran türde bir fısk sayılacağı konusunda ise çok farklı ölçü ve görüşlere rastlanır.(...)[1]

(1) DİA; [FÂSIK - Yusuf Şevki Yavuz] c. 12; s. 205

Faravahar

Zerdüşt dininin en önemli sembolü olan ve koruyucu melek olduğuna inanılan bir yırtıcı kuş.[1]

(1) Koçak, Ahmet. a.g.e., s. 78.

Faris B. Halid Türbesi-Suriye

(1) DİA, Cilt. 38 s. 323

Fatal

a. Hayatı sonsuz olmayan, ölümlü, fani.[1]

b. Mukadder.[2]

c. Öldürücü, tehlikeli.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Fâtiha

a. Başlangıç.[1][2]

b. Kur'an'ın ölülere Tanrı'nın rahmetini dilemek için dua olarak okunan ve halk arasında "Elham" diye bilinen birinci suresi, Fatiha suresi.[3][1][2][4]

c. Yüksek sesle söylendiğinde hazır olanları bu isimdeki sureyi okumaya davet etmek için kullanılır.[1] Mutasavvıflarca herhangi bir işin olması için bir ulunun "Fatiha" demesi ve orada bulunanların da bu sureyi okumaları âdet edinilmiştir.[5]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Akay, Hasan. a.g.e.
(5) Pala, İskender. a.g.e.

Fâtiha Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in ilk sûresi.(...)

Fâtiha sûresi, hamdin âlemlerin rabbi Allah'a ait ve mahsus olduğunu bildiren âyetle başlar. Bu âyet, Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûl sebeplerinin başında yer alan tevhidi ifade ve ilân etmektedir (Reşîd Rızâ, I, 36).

Endülüslü müfessir İbn Cüzey de Fâtiha'nın ilk âyetindeki "rabbi'l-âlemîn" terkibinin tek başına tevhid akîdesini dile getirdiğini, başındaki "el-hamdü lillâh" ile birlikte ele alındığında ise âyetin kelime-i tevhidden daha kapsamlı bir mâna taşıdığını söyler (Kitâbü't-Teshîl, I, 57).

Bu âyeti Allah'ın esirgeyen ve bağışlayan (rahman ve rahîm), aynı zamanda din gününün sahibi ve hükümranı olduğunu ifade eden övgü âyetleri takip eder. Allah'ın sonsuz merhametini ve yüce kudretini bildiren giriş niteliğindeki hamd ve senâ âyetlerinin ardından bu yüce kudret sahibi karşısında insanoğlunun durumunu belirleyen âyet gelir. "Biz ancak sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" meâlindeki bu âyetle üçüncü şahıstan ikinci şahsa geçilir. İltifat sanatı denilen bu geçiş sadece edebiyat bakımından ifadeye bir incelik ve güzellik kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda kulun dindarlığı açısından da çok önemli bir gerçeği dile getirir. Çünkü kişinin mümin bir kul sayılması, ilâhî otoriteye kendi istek ve iradesiyle teslim olduğunu ikrar etmesine bağlıdır. İnsanın kulluğu bu otoriteyi baskı zoruyla değil gönüllü olarak kabullenmiş olmasıyla bir anlam ve değer kazanır.

Sûrede Allah'tan nelerin isteneceği, ayrıca istemenin usul ve âdabı da öğretilmektedir. Buna göre istemenin şartları önce ne istediğini bilmek, sonra ona gerçekten ihtiyacı olduğunu belirtmek, daha sonra da onu elde etmek için yapılması gerekeni yapmaktır. Böylece gerçek dua, nimeti hayal ve arzu etmek değil o nimete ulaşmanın doğru yoluna girmek ve o yolda sebat edip ilerlemektir. Fâtiha sûresi inanan insana kesin bir düstur ve şaşmaz bir formül halinde hidayetle ibadetin önemini ve ebedî nimetin elde ediliş yöntemini bildirmektedir. Böylece sûreyi okuyan mümin Allah'a kul olduğunu ifade ve ikrar ettikten sonra kendisiyle yaratıcısı arasında hiçbir aracı bulunmadan doğrudan doğruya ona seslenir. Ebedî saadete ve nihayetsiz nimetlere ulaştıran doğruluk ve dürüstlük yolunda ilâhî lutfa nâil olmuş iyilerin izini takip ederek ilerlerken gazaba uğramışların, şaşırmış ve sapmışların durumuna düşmemek için Allah'tan hidayet ve yardım ister.

Allah ile kul arasında bir tür sözleşme ve antlaşma olarak da değerlendirilen Fâtiha sûresi Allah-insan ilişkisinin mahiyetini ortaya koyar ve bunun

hangi kurallara bağlı olarak sürdürüleceğini öğretir. Ayrıca söz konusu ilişkinin tek taraflı olarak kulun gayretiyle değil mutlaka Allah'ın hidayet ve yardımıyla sağlanacağını vurgular. Sûrenin ilk yarısı kulun Allah'a hamd ve övgüsünü, ikinci yarısı da onun Allah'tan isteklerini dile getirir. Śahîh-i Müslim'de yer alan şu hadis bu diyalogun önemine dikkat çeker: "Fâtiha'yı okuyan kul, 'Âlemlerin rabbi olan Allah'a hamdolsun' dediğinde Allah, 'Kulum bana hamdetti' der. Kul, 'Allah esirgeyen ve bağışlayandır' deyince, 'Kulum beni övdü' der. Kul, 'O din gününün hükümdarıdır' deyince, 'Kulum beni yüceltti" der. Kul, 'Biz ancak sana ibadet eder, yalnızca senden yardım dileriz' deyince, "Bu benimle kulum arasındadır, artık kulum ne isterse olacaktır' der. Kul, 'Bize doğru yolu göster, nimet verdiklerinin yolunu; gazaba uğramışların ve şaşırıp sapmışların yoluna değil' deyince Cenâb-ı Hak, 'İşte bu yalnızca kulum içindir, isteği yerine gelecektir' der" ("Śalât", 38, 40).

Bütün tefsirlerde besmelenin başındaki "bâ" (ب) harfinin "iltisâk" (Allah ile insan arasında ilişki ve bağlantı) anlamı taşıdığına önemle dikkat çekilmiştir. Bu bağlantının bir tarafında ulûhiyyet ve rubûbiyyet, diğer tarafında insaniyet ve ubûdiyyet makamı vardır. Fâtiha sûresinin de bu şekilde iki bölümden oluştuğu görülür. Övgü ve tazim cümlelerinden meydana gelen ve ulûhiyyete dair olan ilk bölümde Allah'ın insanlara yönelik iltifatının en çarpıcı ifadeleri olmak üzere rab (yapıp yaratan, yetiştirip geliştiren, terbiye eden), rahmân ve rahîm isimleriyle, O'nun mutlak hâkimiyet ve hükümranlığının âhirette de devam edeceğini belirten "mâliki yevmi'd-dîn" ifadesi yer almıştır. Bütün bu nitelikleri dolayısıyla hamd (her türlü övgüler, güzellikler, yetkinlikler) O'na mahsustur. Dua ve niyaz üslûbunun hâkim olduğu ikinci bölümde insanların Allah'a bağlılıklarının temel unsurları olmak üzere "ibadet" ve "istiâne" kavramları yer almaktadır. Ulûhiyyet bölümünde ifade edildiği üzere insanların bu dünyadaki inanç ve amellerine göre âhiretteki durumlarını rahman ve rahîm olan Allah'ın şaşmaz adaleti belirleyeceği için yalnız O'na ibadet etmek ve yalnız O'ndan yardım dilemek (istiâne) gerekir. İnsan bu beyanı ile kulluğunu, tevhid inancını, tevekkül ve teslimiyetini, ihlâs ve kararlılığını Allah'a arzetmiş olur. Bu seviyeye ulaşan bir iman ve aynı ölçülerle düzenlenen bir amel ve hayat çizgisi "sırât-ı müstakîm"dir. Ömür boyunca bu çizgiyi takip etmenin zorluğu sebebiyle insan bu yolda sürçebilir ve sonuçta kötülüklere rızâ göstermeyen Allah'ın öfkesine mâruz kalmış olan sapmışların yoluna kayabilir. "Bizi doğru yola ilet" sözleriyle başlayan dua cümleleri, bu büyük tehlike karşısındaki aczinin ve kendi kendine yeterli olmadığının bilincine varan insanın âlemlerin rabbi, rahman ve rahîm olan Allah'a sığınarak hidayetiyle kendisini desteklemesi şeklindeki niyazını ifade etmektedir.

Sûredeki ifadeler çoğul sigasıyla olup müslümanlar için toplum hayatının ve toplumsal dayanışmanın önemini, cemaat ve ümmet şuuruyla birlik ve beraberlik içinde "sırât-ı müstakîm" üzere hareket etmeleri gereğini ortaya koyar. Bu amaca yönelik olarak cemaatle kılınan namazda imamın kıraatinin aynı zamanda cemaatin kıraati yerine geçmesi Fâtiha'daki bu kapsamlı ifade özelliğinden dolayıdır.

Fâtiha sûresi önce Allah'ı en belirgin nitelikleriyle tanıtmakta ve insanı sağlam bir imanla O'na yöneltmekte, yaratıcıya ve yaratılmışlara karşı sorumluluk duygusuyla hareket etmeyi dinin ve dindarlığın temeli olarak belirlemektedir. Sûrenin, insanoğlunu yaratıcısıyla ve hemcinsleriyle uyum içinde yaşatmak şeklindeki evrensel hedefi gerçekleştirmeyi gaye edindiği dikkate alınırsa onun sadece Kur'an'ın özü değil aynı zamanda bütün hak dinlerin de özü olduğu sonucuna varılabilir.

Bir yoruma göre Bakara sûresi Fâtiha sûresinin açıklamasıdır; başta Âl-i İmrân olmak üzere diğer bütün sûreler de Bakara sûresinin tefsiridir. Nitekim Fâtiha'da Allah'tan hidayet istenir; onu takip eden Bakara sûresi, bu kitabın müttakileri hidayete erdirmek amacıyla gönderilmiş olduğunu bildiren âyetle başlar. Fâtiha'nın Kur'an'ın bir özeti olduğu kabul edilirse onun bütün Kur'an sûreleriyle ilişkili bulunduğunu düşünmek mümkün olur. Ancak Kur'an'ın Fâtiha'dan, Fâtiha'nın besmeleden, besmelenin de başındaki "bâ" (ب) harfinden ibaret olduğu yolundaki rivayet ve İddialar muhtemelen Bâtınîlik ve Hurûfîlik tesirleriyle ortaya çıkmıştır. Bunlar, Kur'an âyetlerinin ahkâ-

mını küçümsemeye yönelik amaçlar taşımasından kaygı duyulan ve ciddiye alınmaması gereken beyanlardır. Fâtiha'nın yedi kısa âyetten oluşmasına rağmen konusunun önemi ve mâna zenginliği bakımından Kur'an'ın en faziletli ve muhtevalı sûresi olduğu gerçeği, bu sûreyi Kur'ân-ı Kerîm'in tamamı yerine ikame etme ve diğer bütün sûreleri gereksiz görme gibi bir kanaate götüren böyle bir Hurûfî-Bâtınî anlayışı haklı çıkarmaz.(...)(1)

(1) DİA; [FÂTİHA SÛRESİ - Emin Işık] c. 12; s. 254

Fatıma el-Ma'süme Türbesi-İran

(1) DİA, Cilt. 26 s. 361,
(2) Gerçek, Osman. a.g.e. s. 6

Fatıma Hatun Türbesi-Mısır

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 5 s. 328

Fatıma Şerife Hanım Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 10,
(2) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 452

Fâtır Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in otuz beşinci sûresi.(...)

Sûrenin diğer âyetleri ağırlıklı olarak birinci âyetin tefsiri niteliğinde olup esas gaye Allah'ın varlığına, birliğine, O'nun eşsiz yaratıcı kudretine delâlet eden kevnî alâmetleri tanıtmak, bunun yanında nübüvvet müessesesinin ve *âhiret inancının önemini* vurgulamak, hidayet-dalâlet sebeplerini göstermek, hak-bâtıl mücadelesinin sonuçlarına işaret etmektir.

Bu arada sûrede şu konulara yer verildiği görülür: Melekler kendilerine has vasıflarıyla Allah tarafından yaratılmış varlıklar olup O'nun emirlerini ilgili yerlere ulaştırmak, nimet ve lutuflarını dağıtmakla görevlendirilmişlerdir. İnsanların gerçeklerden yüz çevirmeleri kendilerini beğenmek, geçici dünya zevklerine düşkün olmak, şeytana uyup kötü işleri güzel görmek gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır. Öyleyse Allah resulünün onlar için fazlaca üzülüp kendini harap etmesi gerekmez. Şan ve şeref, yücelik ve ululuk yalnız Allah'a mahsustur. İnanmayanlar O'nun mutlak kudreti karşısında hiçbir güce sahip değildirler. Canlıların hayatiyeti için çok önemli olan yağmuru koyduğu kurallar çerçevesinde yağdırıp ölü toprağa hayat veren de ölüleri benzer bir şekilde diriltecek olan da O'dur (âyet 1-10).

Sûrenin bundan sonraki kısmında ilk insanın yaratılışının, insanların ve diğer canlıların üreyip uzun veya kısa bir ömür sürmelerinin Allah'ın ilim ve kudreti çerçevesinde olduğu ifade edilir. İnsanların beslenmesine katkıda bulunan, bazı süs eşyalarını sağlayan ve ulaşımlarını kolaylaştıran denizler, ayrıca yer küresinde hayatın oluşmasını ve devam etmesini temin eden kozmik yapının mevcudiyeti ve işleyişi de O'nun kudreti sayesinde olmaktadır. Halbuki tanrı diye tapınılan putlar, böyle harikalar yaratmak bir yana kendilerine tapanların çağrılarına bile bu dünyada ve âhirette cevap vermekten âcizdirler (âyet 11-14).

Bundan sonra gelen üç âyette insanoğlunun Allah karşısındaki aczi ve her bakımdan O'na olan ihtiyacı dile getirilir: Allah'ın dilediği takdirde bir toplumu yok edip onun yerine yepyeni bir nesil getirebileceği vurgulanır. Mekke müşriklerine tehdit gibi görünen bu âyetler, putperest toplumun yok olup gideceğini ve Allah'ın izniyle onun yerine yepyeni bir iman topluluğunun geçeceğini dolaylı bir şekilde müjdelemektedir.

Fâtır sûresinin daha sonraki âyetlerinde nübüvvet meselesine geçilir. Burada dinî gerçekleri benimseme ve yaşama sorumluluğunun şahsî olduğu ifade edilir ve hiçbir İnsanın başkasının günahını yüklenmeyeceği hatırlatılır. Dinî hayatın gayba inanmak, kulluğun da namaz kılmakla başladığı açıklanır; mânevî arınmanın, her ferdin şahsî kararı ve psikolojik potansiyelini o yöne çevirmesiyle mümkün olabileceği hususu dile getirilir. Bu açıdan insanlar, yeteneklerini gerçeklere karşı açık tutanlar ve kapalı bulunduranlar olmak üzere iki gruba ayrılır. Birinci grup mânevî hayatını sürdüren ve "gözü gören" zümredir; ikinci grup ise ölüler ve körler gibidir. Bu psikolojik ve sosyal realite içinde peygamber sadece bir uyarıcı ve bir müjdeleyici durumundadır. Peygamberlerin tekzip edilmesi insanlık tarihi boyunca süregelen sosyolojik bir olaydır ve bu vakıa eski milletlerin helak edilmesi sonucunu doğurmuştur (âyet 18-26).

Bunun ardından gelen âyetlerde canlı ve cansız kâinatın yaratılış ve işleyişine dikkat çekilir, tabiatı inceleyen âlimlerin onun yaratıcısının azamet ve yüceliğini idrak edebilecekleri ifade edilir. Buna bağlı olarak Allah'ın kitabını okuyanların, namaz kılanların ve servetlerinden başkalarını bolca faydalandıranların Allah'ın lutuf ve keremine nâil olacakları müjdelenir. Sonuç olarak insanlar dünyadaki tutum ve davranışları açısından müminler (seçilmişler) ve kâfirler olmak üzere iki gruba ayrılır; her iki grubun âhiretteki hayatları özlü biçimde tasvir edilir (âyet 27-37).

Sûrenin son bölümünde (âyet 38-45) tevhid ve nübüvvet esasında hidayet ve dalâlet konusu işlenmektedir. Bölümün ilk âyetinde kâinatın bütün sırlarını, olmuş ve olacak bütün olayları yalnızca Allah'ın bildiği ifade edildikten sonra insanların yer yüzünde ilâhî talimatı uygulamakla görevlendirildiği belirtilir. Bu yüce ve aslî görevini ihmal edip kâinatın hâkimi olan Allah'a karşı nankörce davrananlar sadece kendilerine zarar vermiş olurlar. Onlara bir peygamber geldiği takdirde gerçeğe herkesten çok bağlı kalacaklarına dair yemin eden öyle gruplar var ki hak peygamber zuhur edip davete başlayınca bunlar sürekli olarak haktan uzaklaşırlar. Bunun sebebi büyüklük taslamaları ve hile, tuzak peşinde koşmalarıdır. Halbuki Allah'ın değişmez kanununa göre kişi kurduğu tuzağa kendisi düşer. Fâtır sûresi, Allah'ın her şeyi bildiği ve her şeye gücü yettiği halde insanları amelleri sebebiyle hemen cezalandırmadığını, onları kendince mâlum olan bir zamana ertelediğini bildiren uyarıcı bir âyetle son bulur.(...)[1]

(1) DİA; [FÂTIR SÛRESİ - Emin Işık] c. 12; s. 241

Fatih Ahmet Türbesi-Elazığ

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 31,
(2) Yavuz, Emrah. a.g.e.
(3) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 221,
(4) Oymak, İskender1. a.g.e. s. 43

Fatih Paşa Türbesi-Diyarbakır

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 31,
(2) Diyarbakır Valiliği. a.g.e. s. 33,
(3) Soyukaya, Nevin. a.g.e. s. 155

Fatih Sultan Mehmed İmamı Ali Efendi Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 162

Fatih Sultan Mehmet Türbesi-İstanbul

(1) Önkal, Hakkı.4 a.g.e. s. 225,
(2) DİA, Cilt. 28, s. 395,
(3) Aydın, Yüksel İ. a.g.e. s. 42,
(4) Güncüoğlu, Süleyman Faruk. a.g.e. s. 40,
(5) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 267

Fatik

Fırsat buldukça adam öldüren.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Fatime Hanım Türbesi-Kosova-Yakova

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 373,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 525

Fatma Ana Türbesi-Kütahya

(1) Kütahya Valiliği. a.g.e. s. 68,
(2) Ölçen, Sadık. a.g.e. s. 145

Fatma Bacı Türbesi-Ankara

(1). a.g.e.S. 393,
(2) Erdoğan, Abdülkerim.5 a.g.e. s. 63

Fatma Hanım Sultan Türbesi-İstanbul-Üsküdar

(1) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 273,
(2) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 548

Fatma Hanım Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 63,
(2) Bozdoğan, Melek. a.g.e. s. 26

Fatma Hanım Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 828

Fatma Hatun Türbesi-Konya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 32

Fatma Sultan Türbesi-İstanbul-Şehzadebaşı

(1) Önkal, Hakkı.4 a.g.e. s. 171,
(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 274

Fatma Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 428

Fazıl Ahmed Paşa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 26 s. 256

Fazlullah Paşa Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 105

Fecr Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in seksen dokuzuncu sûresi.(...)

Sûrenin ilk dört âyetinde sırasıyla fecre, on geceye, çift ve tek olana ve her şeyi örten geceye yemin edilir (âyet 1-4). Fecrin kurban bayramı sabahı, on gecenin de zilhicce ayının ilk on gecesi olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi fecri ilk vahyin geldiği Kadir gecesinin fecri, on geceyi de ramazan ayının son on gecesi olarak kabul edenler de vardır. Bu on gecenin muharrem ayının ilk on gecesi olduğu da ileri sürülmüştür (Taberî, XV, 168-169). Kur'an sûrelerinin yirmi üç yılda peyderpey indiği, İslâm dininin gelişme aşamalarının buna paralel olarak gerçekleştiği göz önünde bulundurulunca üzerine yemin edilerek dikkat çekilen fecrin ilk vahiyle ilgili fecir olduğu görüşü ağır basmaktadır. Bununla beraber buradaki fecirle her günün fecir vaktine dikkat çekildiği düşünülmüş, bazı müfessirlerce sabah namazının önemine işaret edildiği de ileri sürülmüştür. Çünkü İsrâ sûresinde sabah namazı "kur'ânü'l-fecr" (fecir vaktindeki okuyuş [17/78]) olarak nitelendirilmiştir.

Sûrenin konusunu, genellikle Mekkî sûrelerde görüldüğü üzere iman ve sâlih amel yolunu terkedenlerin dünya ve âhirette karşılaşacakları kötü âkıbetle iman ehlinin her iki cihanda erişeceği mutluluk hakkındaki açıklamalar oluşturmaktadır. Leyi sûresinin ardından nâzil olmasının da gösterdiği gibi müslümanların üzerine karanlık bir gece gibi çöken müşrik baskısı ilelebet sürüp gitmeyecektir; çünkü ufukta ümit ışıkları belirmiş, İslâm'ın gelişme kaderiyle ilgili fecir baş göstermiştir. Küfrün ve zulmün sonunun yaklaşmakta olduğuna ardarda yapılan yeminlerle dikkat çekildikten ve aklı erenler için bundan daha etkili yemin olamayacağı da vurgulandıktan sonra (âyet 5)

Âd ve Semûd kavimlerinin ve firavunun inananlara yaptıkları zulümler sebebiyle nasıl helâk oldukları anlatılır. Güçlerine güvenip iman ehline baskı uygulayan bu zalimlerin üstüste inen kamçılar gibi felâket üstüne felâkete uğratılarak helâk edildikleri birer ibret tablosu şeklinde gözler önüne serilir. Geçmiş kavimlerden verilen bu örnekler gerek Mekke müşriklerine gerekse onların yolunda olanlara bir uyarı niteliği taşır. Burada Allah'ın olup biten her şeyi gördüğünü ve gözetlediğini vurgulayan âyetle sûrenin birinci bölümü sona erer (âyet 14). Bu uyarıların ardından insanoğlunun zaaflarını dile getiren âyetlere yer verilir ki bu zaaflar toplumları kötü âkıbetlere sürükleyen sebeplerdir ve insanın bencilliğinden kaynaklanır. Bencillik de yüce yaratana karşı güven eksikliği şeklinde kendini gösterir. Rabbi insanoğlunu denemek için ona bol bol rızık verecek olsa hemen sevinir ve bunu O'nun bir ikramı kabul eder. Fakat rızkı biraz daraldığında hemen rabbi tarafından kahra uğradığını söylemeye yeltenir ve sızlanmaya başlar. Halbuki o bolluk zamanında da yetimleri ve kimsesizleri kollayıp gözetmez, bunun için ön ayak olmaz, mirası helâl haram demeden yer, mala mülke karşı aşırı düşkünlük gösterir (âyet 15-20).

Azgınlık ve taşkınlıkları sebebiyle helâk edilen kavimleri haber veren âyetlerin ardından varlıklı kesimin bencilliğini ve mal hırsını dile getiren âyetlere yer verilmesi, aslında bu zaafların toplumlar için birer çöküş sebebi olduğunu vurgulamak içindir. Toplum düzeninin bozulmasına bir işaret olmak üzere bunun ardından yeryüzünün parça parça olup dağılacağını ve *kıyamet gününün* kesin olduğunu bildiren âyetler gelir (âyet 21-30).

O gün herkesin Allah huzurunda hesaba çekileceği ve cehennemin bütün dehşetiyle ortaya çıkacağı, inkârcı azgınların pişman olacağı, fakat son pişmanlığın fayda vermeyeceği bildirilir. O gün kimsenin kimseden yardım göremeyeceği ve hiç kimsenin bir başkasının yerine cezalandırılmayacağı vurgulandıktan sonra sûre, nefsanî hırslarına gem

vurup gönül rızâsı ve teslimiyetle rabbin emirlerine itaat edenlerin kendileri gibi *iyilerin arasına katılacaklarını ve cennete gireceklerini* müjdeleyen âyetle sona erer.(...)[1]

(1) DİA; [FECR SÛRESİ - Emin Işık] c. 12; s. 291

Felak Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in 113. sûresi.(...)

Sûreye felakın rabbine sığınma emriyle başlanmaktadır. Felak kelimesi etrafında çeşitli yorumlar yapmak mümkündür (bk. Elmalılı, IX, 6367-6373). Ancak ilk âyetin bir sonraki âyetle bağlantısı hesaba katıldığı takdirde bu kelimenin, kâinatın yokluk alanından bir patlama ile ilk meydana gelişini ve yaratılışını ifade ettiğine hükmedilebilir. Çünkü ikinci âyet Allah'ın yarattığı her şeyin zararından, üçüncü âyet bastıran karanlıkların şerrinden Allah'a sığınmak gerektiğini bildirmektedir. Buradaki "bastıran karanlık" gece karanlığını, zulüm ve cehalet karanlığını, karanlık düşünceleri ve insanın içine çöken, onun iç dünyasını karartan kin, öfke, şehvet ve kıskançlık gibi şeyleri içine alan kapsamlı bir ifadedir. Dördüncü âyet, "düğümlere üfleyenlerin şerrinden" de Allah'a sığınmanın gereğini dile getirmektedir. Bu ifade, fiilen mevcut olup olmaması bir yana, varlığına inanılıp etkileri altında kalınan üfürükçülük ve büyücülük gibi ruhi etkileşimlerden başka, kötü fikirlerin ve sapık ideolojilerin tesiriyle insanların, içindeki inanç düğümlerinin çözülüp küfür ve ümitsizlik karanlıklarına düşmelerine de işaret etmektedir.(...) Sûrenin son âyetinde, kıskançlığı tutan hasetçinin şerrinden Allah'a sığınmanın önemine dikkat çekilmiştir.

Gerek Felak sûresinde gerekse ardından gelen Nâs sûresinde kötülüklerinden Allah'a sığınılacak şeyler bildirilirken önce tabiat kuvvetlerinden, sonra kötü insanlardan, en sonunda da gözle görülmeyen varlıklardan (cin) söz edilmektedir ki burada somuttan soyuta, sakınılması kolay olandan zor olana doğru bir sıralanış dikkat çekmekte, dolayısıyla sığınmanın önemi ve yöntemi öğretilmektedir. Hemen belirtilmelidir ki sığınma yalnız sözle değil gelebilecek zararlara karşı mümkün olan bütün tedbirlerin alınmasıyla gerçekleşir.(...)[1]

(1) DİA; [FELAK SÛRESİ - Emin Işık] c. 12; s. 302

Felek

a. Gökyüzü, sema, göğün katları.[1][3]

b. Dünya, âlem.[1][3]

c. Kaderi çizdiğine inanılan gizli güç, talih, şans, keder, baht.[1][3]

d. Ortaçağ İslâm kozmolojisinde yıldızları taşıdığına ve hareket ettirdiğine inanılan şeffaf gök küre, gezegenlerin yörüngesi. Dokuz kat tabakadan meydana geldiği ve her katında birer gezegen bulunduğu kabul edilen gökyüzü katlarının her biri. Buna göre, göğün her katında bir gezegen bulunduğu, feleklerin iç içe dönen dokuz gök katını oluşturduğu, bunların merkezinde ise dünyanın bulunduğu kabul edilmiştir.[1][2][4][5][6]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) DİA;
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Akay, Hasan. a.g.e.
(5) Pala, İskender. a.g.e.
(6) Kaya, Doğan. a.g.e.

Fedai Baba Türbesi-Amasya

(1) Yıldız, Harun. a.g.e. s. 478

Felâh

Dünya ve âhiret mutluluğu anlamında bir terim.

Arapça'da "yarmak, tarlayı sürmek" mânasına gelen felh kökünden türeyen felâh *zafer, necat, halâs ve fevz* kelimeleriyle eş anlamlı kabul edilir. Sözlükte "arzu edilen şeyleri elde etme, istenmeyen şeylerden kurtulma, hayır, nimet, refah ve saadet içinde bulunma" gibi mânalar taşır.

Felâh bir terim olarak, kişinin *dini ve ahlâkî yükümlülüklerini yerine getirmesinin sonucunda dünyada elde edeceği başarı ve mutlulukla âhirette ulaşacağı ebedî kurtuluş ve saadeti* ifade eder. İnsanın böyle bir sonuca ulaşabilmesinin, karşısına çıkan bütün engelleri aşması şartına bağlı olduğu dikkate alınırsa felâhın sözlük anlamı ile terim anlamı arasındaki bağlantı anlaşılır.(...)

Felâhtan türetilen ve "felâha ulaşan, ebedî saadete eren" anlamına gelen müflih kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de çoğul şekliyle (müflihûn) bir övgü ifadesi olarak sadece müminler hakkında kullanıl-

maktadır. *Kur'ân terminolojisinde genellikle, âhiret hayatında cehennemden kurtulup cennete girmeyi ve Allah'ın rızâsını elde etmeyi ifade eden felâh* (el-Mü'minûn 23/1; el-Mücâdile 58/22), dünya hayatını gayba iman edip namaz kılmak, kendilerine ihsan edilen nimetlerden başkalarını da faydalandırmak, peygamberlere gönderilen kitaplara ve âhiret gününe kesinlikle inanmak suretiyle geçirenlere (el-Bakara 2/2-5), insanları hayra çağırıp iyiliği tavsiye eden ve kötülüklerden alıkoyanlara, faiz yemeyenlere (Âl-i İmrân 3/104, 130), içki, kumar, şirk, fal ve ezlâm gibi şeytanî tuzaklardan uzak duranlara (el-Mâide 5/90), zulüm ve haksızlığı irtikâp etmekten kaçınanlara (el-En'âm 6/21, 135; Yûsuf 12/23), malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenlere (et-Tevbe 9/88), Allah'a karşı kulluk görevlerini yerine getirip hayırlı işler yapanlara (el-Hac 22/77), namazlarını huşu ile ve devamlı şekilde kılan, boş sözlerden kaçınıp faydasız işlerle meşgul olmayan, ırz ve namuslarını koruyan, emanete riayet edip ahde vefa gösterenlere (el-Mü'minûn 23/1-10), Allah'ın emirlerine uygun hareket etmeye çalışan ve işlediği günahlardan dolayı tövbe eden kadın ve erkek müminlere (en-Nûr 24/31), kendilerini küfür ve mâsiyet gibi manevî kötülüklerden arındırmış olanlara (el-A'lâ 87/14; eş-Şems 91/9) vaad edilmektedir.

Hadislerde felâh genellikle "Allah'ın affına ve afiyete mazhar olma, O'nun rızâsını elde etme" şeklinde tanımlanmış (Müsned, I, 257; III, 127); Allah'ın birliğine inanıp şirkten uzak duran (a.g.e. III, 492; IV, 341), Hz. Peygamber'in yolundan giden (a.g.e., II, 188) ve fitneden uzak kalabilen (a.g.e., II, 441) müminlerin felâha erecekleri müjdelenmiştir.

İslâmiyet samimi bir imana sahip olunması yanında inanılan her güzel ve faydalı işin hayata geçirilmesine de önem vermekte, dünya ve âhiret saadetinin iman ve iyi davranış (amel-i sâlih) uyumuna bağlı olduğunu kabul etmektedir. Hatta bu bütünlüğün gerekliliğini, ameli imanın bir parçası (cüzü) sayacak kadar ileri götüren mezhepler de olmuştur. Dinin ve dindar olmanın amacı samimi bir imanla birlikte ibadet şekilleri, ahlâk kuralları ve insanlar arası münasebetlere dair dinin sunduğu pratikleri uygulamak suretiyle fert ve toplum hayatının huzurunu sağlamak ve ebedî hayatın mutluluğuna ulaşmaktır.(...) Bunları tamamlamadan âhirete intikal eden müminler ise ya ilâhî affa mazhar olduktan veya bir süre ceza gördükten sonra ebedî saadete lâyık olurlar.[1]

(1) DİA; [FELÂH - Adil Bebek] c. 12; s. 301

Felâh

Zafer, başarmak, arzu edilene ulaşmak demektir. Felah iki çeşittir: Dünyevi ve uhrevi. Dünya felâhı geçim rahatlığı sağlayan mutluluktur. Âhiret felâhı ise ebedi varlık, bitmeyecek zenginlik, ezilmeyecek izzet ve hiç cehil bulunmayan ilimdir.[1]

[1] Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 6, s. 181

Fele Çavuş Türbesi-Konya

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 110

Felekeddin Bey(Ahi Arap-Kesikbaş) Türbesi-Ankara

(1) Erdoğan, Abdülkerim.5 a.g.e. s. 73,
(2) Erdoğan, Abdülkerim.1 a.g.e. s. 222

Feleküddin Dündar Bey Türbesi-Isparta

(1) DİA, Cilt. 12 s. 308

Fena

a. Ölümlü olma durumu, gelip geçicilik, kalımsızlık,[1] ölümlülük,[2] devamlı ve kalıcı olmama, son bulucu olma, fanilik,[3] yok olma, yokluk,[4] geçip gitme.[5]

b. Hoşa gitmeyecek durumda olan.[6]

c. Tasavvuf ıstılahında kulun Hakta yok olması yani kulun beşeriyetinin Hakkın rububiyetinde sona ermesidir.[7] Kulun benliğinin Allah'ın varlığında yok olması, eşyanın nazarından silinmesi, kendi fiilini göremez olması, kesret âleminin kayıtlarından sıyrılıp Hakk'ın tasarrufu altına girmesi hali, fenafillah.[2][3] Nesnelerin sufinin gözünden silinmesi.[8][9]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(4) Akay, Hasan. a.g.e.
(5) Pala, İskender. a.g.e.
(6) Albayrak Nurettin, a.g.e.
(7) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(8) Kaya, Doğan. a.g.e.
(9) DİA; [FENÂ - Mustafa Kara] c. 12; s. 335

Fenayi Ali Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 143,
(2) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 550

Fener

Yeniçeri damgalarında olup mezar taşlarına işlenen simgelerden biridir.[1]

(1) Kutlu, Hüseyin, a.g.e., s. 27

Fer

Mirasta fer denildiği zaman ölenin oğlu, kızı, oğlunun oğlu, oğlunun kızı, aşağıya doğru inse de kastedilir.[1]

(1) Zuhayli, Vehbe. a.g.e., C. 10, s. 321

Feradis

a. Bahçeler.[2][3]

b. Cennetler, uçmaklar.[1][2][3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Fercâm-Gah

a. Son, akıbet yeri.[1][3]

b. Mezar, kabir, sin.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Ferec Türbesi-Mısır

(1) DİA, Cilt. 24 s. 187

Ferhad Bey Türbesi-Saraybosna

(1) Kalajdzic, Mirsad. a.g.e. s. 4

Ferhad Paşa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 12 s. 387,
(2) Pur, Doğan. a.g.e. s. 11,
(3) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 452,
(4) Envanter. a.g.e. No:33,
(5) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 292

Ferhad Paşa Türbesi

İstanbul Eyüp'te XVI. yüzyılın sonuna ait türbe.

Feshâne ve Câmiikebir caddelerinin birleştiği noktada karakolun karşısındadır. Osmanlı sadrazamlarından Ferhad Paşa tarafından yaptırılmaya başlanan, ancak öldürülmesinden bir müddet sonra tamamlanan türbe onaltıgen planlı olup kesme taştan inşa edilmiştir. Giriş, kuzey cephedeki öne üç, yanlara birer kemerle açılan dört kare sütunlu ve düz çatılı revaktandır. Sepet örgüsü şeklinde tahta işçiliği gösteren kapının iki yanında mukarnas dolgulu nişler yer alır; ayrıca kapı sövesinin iç yüzlerine karşılıklı sütun başlıkları gömülmüştür. Kapının iki renkli taştan yapılmış hafif basık kemerinin üzerinde bulunan on altı mısralık kitâbede ebcedle verilen 1004 (1595) tarihi ayrıca rakamla da yazılmıştır.

Yer yer renkli taşların kullanıldığı cepheler, tepeleri birer sütun başlığı gibi sona eren yuvarlak pâyelerle birbirinden ayrılmıştır. Yukarıda, bir sıra mukarnas ve onun üstünde bir sıra palmet motifinden oluşan dışa taşkın bir saçak bulunmakta ve yapıyı kurşun kaplı bir kubbe örtmektedir.

Câmiikebir caddesine bakan cephelerin hepsinde, arka tarafta ise birer tane atlayarak altta dikdörtgen söveli ve mermerden delik işi alıntıklı, üstte kaş kemerli pencereler açılmıştır. Penceresiz cephelerin iç mekândaki yüzlerine birer dolap nişi yerleştirilmiştir; alınlıklar mermer olup üzerleri yaldızlanmış âyet kitâbelidir. Alt pencere alınlıkları ile üst pencereler içten revzen-i menkûşlarla kapatılmıştır.

Ortasında esmâ-i hüsnânın yazılı olduğu bir madalyon bulunan kubbenin içi kalem işi rûmî ve palmetlerle süslenmiş, bu kalem işlerinde mavi ve beyazın yanı sıra kiremit rengi de kullanılmıştır.

Türbenin içinde kitâbesiz sekiz mermer lahitle dört ahşap sanduka bulunmaktadır.[1]

(1) DİA; [FERHAD PAŞA TÜRBESİ - Gülay Burgaz] c. 12; s. 388

Ferhat Paşa Türbesi-Sırbistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 694

Feriduddin Attar Türbesi-İran

(1) DİA, Cilt. 4 s. 95

Feridun Ahmed Bey Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 12 s. 4

Feridun Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 11,
(2) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 458.
(3) Envanter. a.g.e. No:34,
(4) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 293

Feridüddin-i Attar Hazretleri Türbesi-İran

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 6, s. 180,
(2) DİA, Cilt. 33, s. 150

Ferişte

a. Melek.(1)(2).(3)

b. İyi ve yumuşak huylu.(3)

c. Günahsız masum.(3)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Feriştegân

Melekler, melaike.(1)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Ferkinti

Mezarlık.(1)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Ferraş Sultan Türbesi-Kastamonu

(1) Kastamonu Vilayet. a.g.e. s. 2

Ferruh Baba Türbesi-İstanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 459

Ferruh Hatun Türbesi-Erzurum

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 32

Ferruh Şad Bey Türbesi-Tunceli

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 32

Ferruh Türbesi-Çankırı

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 33

Feryatçı

Eskiden cenazelerde para ile tutulan ağlayıcılar.(1)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Fesad

Tabii dengenin, sosyal düzenin ve ahlâki yapının bozuluşunu ifade eden bir terim.

Fesâd Arapça'da masdar olarak "bozulmak, çürümek; sağ duyudan sapmak" vb. anlamlara gelir. İsim olarak da "zulüm; çalkantı, düzensizlik; kuraklık, kıtlık" mânalarında kullanılmıştır. Bazı dilciler fesadı "itidal çizgisinden uzaklaşıp bozulmak" şeklinde tanımlamışlardır (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "fesâd" md.; Kāmus Tercümesi, "fsd" md.). Başkasının malına haksız yere el koymaya da fesad denilmiştir (Tâcü'l-arûs, II, 452).

Kur'ân-ı Kerîm'de on bir âyette fesad kelimesi, otuz dokuz âyette de bunun türevleri geçmektedir (bk. M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "fsd" md.).

Bu âyetlerde düzen, sistemli bir bütün olarak kavranan âlemin ve toplumun, dolayısıyla ferdin var oluşuna temel olan fıtrî ve tabii denge ile aynı çerçevede ele alınmakta, fesad da bu düzen ve dengenin bozulmasını yahut bu dengeden çıkmayı ifade etmektedir. Buna göre kozmolojik düzen tevhid ilkesine dayanmaktadır. Nitekim bu husus bir âyette, "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı yer ve gök kesinlikle fesada uğrardı" (el-Enbiyâ 21/22) şeklinde ifade edilmektedir.

Fesad ve ifsad kavramları içtimaî, siyasî, hukukî ve dolayısıyla dinî düzenle ilgili bir konumda kul-

lanıldığında yine belli bir düzen veya dengenin bozuluşunu ifade eder. Hz. Süleyman'ın güçlü hükümdarlığı karşısında Sebe melikesinin endişeye kapılarak ülkesinin Süleyman tarafından istilâ edilmesi durumunda içtimaî ve siyasî düzenin altüst olacağını düşünmesi (en-Neml 27/34), aynı şekilde Firavun yönetiminin Hz. Mûsâ ve kavmini yerleşik dinî anlayış ve ona dayalı düzene karşı bir tehdit sayması ve onları potansiyel bozguncu olarak nitelemesi (el-A'râf 7/127), bizzat Fıravun'un aynı endişeden dolayı Hz. Mûsâ'yı öldürmeyi tasarlaması (Gāfir 40/26) fesad ve ifsad terimleriyle ifade edilmektedir.

İhtiyaçlarını karşılayıp Mısır'dan dönmek üzere yola çıkan Hz. Yûsuf'un kardeşleri hırsızlıkla itham edilince kendilerini şu şekilde savunmışlardı: "...Allah'a yemin olsun ki bizim bu ülkede fesad çıkarmak için gelmediğimizi sizler de biliyorsunuz; biz hırsız değiliz" (Yûsuf 12/73). Burada fesad çıkarmak "yerleşik hukukî ve ahlâkî kaideleri ihlâl etmek" anlamında kullanılmıştır. Şu halde fesad ve ifsad, özellikle Sebe melikesi ve Firavun örneğinde görüldüğü gibi yalnızca ilâhî iradeye uygun olan düzen, denge ve kuralların bozuluşunu değil genel olarak yerleşik düzeni bozucu bir tehdit unsurunu veya teşebbüsü ifade eden bir terimdir.

Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın yeryüzünde hâkim kılmak istediği yaşama biçimine karşı çıkan girişimleri bozgunculuk saymakta, düzeltme ve iyileştirmeden (ıslâh) yana olduklarını idDİA etmelerine rağmen bu girişim sahiplerini gerçek bozguncular olarak nitelendirmektedir (el-Bakara 2/11).

Bazı âyetlerde fesad kelimesiyle birlikte onun sebebi yahut sonucu olarak belirli ahlâkî kötülükler de zikredilmekte, dolayısıyla onlar da fesad teriminin kapsamı içinde değerlendirilmektedir. Tartıyı eksik kullanmak (Hûd 11/85), ekini ve nesli helâk etmek (el-Bakara 2/205), akrabalık bağlarını koparmak (Muhammed 47/22) ve fitneye yol açmakla fesad ve ifsad arasında bağlantı kuran âyetler bu kabildendir. Kur'an'da ayrıca fesadla azgınlık (bağy), isyan ve aşırılık (israf) kelimeleri arasında anlam ilişkileri kurulmaktadır (bk. Yûnus 10/91; Hûd 11/85; es-Şuarâ 26/151-152; el-Kasas 28/76-77; krş. Izutsu, s. 138, 165, 218). Muhammed el-Behî, "orta yoldan, itidalden sapma" olarak tanımladığı israfın fesadla bağlantısını ısrarla vurgulamakta, fesadın "bozulma" anlamını "sapma" anlamıyla pekiştirmektedir (Mefâhîmü'l-Ḳurân, s. 249-251).

Kur'an'da *fesadın karşıtı salâh*, *ifsadın karşıtı ıslâh* ve *müfsidin karşıtı muslih*tir (bk. el-Bakara 2/11; el-A'raf 7/56-57, 142; en-Neml 27/48-49).

Fesad fâsıkların ve münafıkların, salâh da müminlerin vasfıdır. Müminler bu nitelikleriyle, Allah'ın emir ve yasaklarını gözeterek yeryüzünde kurulması gereken denge ve düzeni sağlayıcı tutum ve davranışlar sergiler, hem dünya hem âhiret mutluluğuna ulaşırlar (Dumlu, s. 10-13). Ancak iyi, faydalı ve yapıcı davranışlar *"sâlihât"* kelimesiyle ifade edildiği halde kötü, zararlı ve yıkıcı davranışlar "fâsidât" yerine *"seyyiât"* kelimesiyle ifade edilmiştir (Izutsu, s. 209).

Genellikle **müfessirler** fesadı sözlük anlamından hareketle "bir şeyin istikametinden saparak yararlı halinden çıkması" şeklinde tanımlarlar (meselâ bk. Zemahşerî, I, 179; Fahreddin er-Râzî, II, 66; Kāsımî, II, 47).

İbn Cerîr et-Taberî'nin naklettiği yorumlara göre fesad *başta küfür olmak üzere bütün isyan davranışları*ndan ibarettir. Allah'a isyan eden veya O'na isyanı emreden kimse yeryüzünde bozgunculuk yapmış olur. Halbuki göklerde ve yerde ıslah itaatle gerçekleşmektedir (Câmu'l-beyân, I, 288).

Fahreddin er-Râzî fesad çıkarmanın üç anlamını tesbit etmiştir.

a) Allah'a karşı açıkça isyan. Burada fesad çıkarma (ifsad) itaatin zıddı bir anlam taşır. Allah'ın insanlar için koyduğu kurallara uyma çabası yeryüzünde salâhı yani düzenli ve dengeli işleyişi temin ederken herkesin kendi başına buyruk davranması toplumda anarşi ve kargaşa doğurur.

b) Münafıkların kâfirlerle gizlice iş birliği yaparak müslümanlar aleyhine tavır almaları eylemi.

c) Dinden yana görünerek dine karşı zihin bulandırıcı şüpheler yayma eylemi.

Kısacası Râzî'ye göre ifsad Allah'a isyana kalkışmaktır. Bu eylem açıkça veya gizlice gerçekleştirilebilir. Bazı insanlar bilgisizlikleri yüzünden muslih olduklarını zannedip yeryüzünü küfür ve

fesadla doldururken bazıları da (münafıklar) hak din yanlısı görünerek müslümanlar aleyhine kâfirleri kışkırtır, insanlar arasında kuşku ve fitne yayarlar. Salâh ise itaatten doğar. Allah'ın koyduğu kanunlara uyan insan, kendisi için gerekli her şeyi sağlarken gereksiz şeylerden de kendini korumuş olur. Bu sayede yeryüzünde zulüm ortadan kalkar ve adalet yerleşir. Adalet ise göklerin ve yerin düzenini sağlayan ilkedir (Mefâtîhu'l-gayb, II, 66-67, 148).

Kurtubî'ye göre yeryüzünde fesad çıkarma, küfür içinde olup kâfiri dost edinme ve insanları Kur'an'a veya Peygamber'e imandan ayırma eylemidir. Kurtubî, Dahhâk'ten naklen *fesadın su kaynaklarını kurutma, meyve veren ağacı kesme* gibi dar anlamlarını da belirtmektedir (el-Câmi, I, 202; VII, 226).

Çağdaş müfessirlerden Kāsımî'ye göre ise yeryüzünde fesad çıkarmanın anlamı savaşı ve fitneleri kışkırtarak kan dökülmesine yol açmak, geçim kaynaklarını telef ederek ekonomik buhrana sebep olmak, nesillerin maddî ve manevî âkıbetlerini mahvetmektir (Mehâsinü't-tevîl, II, 47).

Muhammed Reşîd Rızâ da fesadla körü körüne taklitçilik arasında sıkı bir bağ kurmaktadır. Ona göre yeryüzünde fesad çıkaranların dinden yüz çevirmeleri, esas itibariyle *resulü bırakıp körü körüne birtakım liderlerin peşinden gitmeleri, onların emirlerine uymaları, kısacası mutlak bir taklide saplanmaları*ndandır. Bozgunculuk şuursuzca taklidin bir sonucu olabileceği gibi şuurlu bir din düşmanlığının eseri de olabilir (Tefsîrü'l-menâr, I, 156-157, 244).

Elmalılı Muhammed Hamdi fesadı, "herhangi bir şeyi veya malî değeri faydalanılabilecek halden çıkarmak ve özellikle rabbine isyanla kendi nefsini mahvetmek" şeklinde tanımlamaktadır. Yeryüzünde fesad çıkarmaya çalışanlar cana, mala ve ırza saldırarak, yahut tarım ürünlerini ve insan neslini bozmaya teşebbüs ederek ilâhî düzeni ve halkın dirliğini ihlâle kalkışanlar, zulüm, israf ve alçakça tutumları ile güzel ahlâkı bozanlar ve berrak fikirleri bulandıranlardır (Hak Dini, III, 1663; V, 3757; VIII, 5806).

Birçok **hadis**te de (bk. Wensinck, el-Mucem, "fsd" md.) fesad "bozulma", ifsad "bozma" anlamında kullanılmakta ve bunlar genellikle ahlâkî bozukluğu ifade etmektedir. Meselâ, "Bir koyun sürüsü içine salıverilen iki aç kurdun sürüye vereceği zarar, *kişinin mal ve mevki hırsının* dinine vereceği zarardan daha şiddetli (efsed) olamaz" (Dârimî, "Reḳāiḳ", 21; Tirmizî, "Zühd", 43) meâlindeki hadisle, davranışların niyete bağlı olduğunu ifade eden, "Ameller kap içindeki sıvılar gibidir, dibi güzelse üstü de güzel olur, dibi bozuksa üstü de bozuk olur" meâlindeki hadiste (İbn Mâce, "Zühd", 20) ahlâkî muhteva hemen göze çarpar. "Dikkat edin! Bedende öyle bir et parçası vardır ki o sağlıklı olduğu takdirde bütün beden sağlıklı olur; bozulduğu takdirde bütün beden bozulur; iyi biliniz ki o et parçası kalptir" (Buhârî, "îmân", 39) meâlindeki hadis ise insan organizmasına ait bir olguyu dile getirmekle beraber kalbin mânevî ve ahlâkî anlamına da işaret etmekte, kalbî ameller planındaki samimiyet yahut kötü niyetin topyekün ahlâkî davranışlarda kendini göstereceğini ima etmektedir.(...)[1]

(1) DİA; [FESAD - İlhan Kutluer] c. 12; s. 422

Feth Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in kırk sekizinci sûresi.(...)

Feth sûresi, Hz. Peygamber'e Allah tarafından açık bir fethin ihsan edildiğini bildiren âyetle başlar. Müfessirlerin çoğunluğu bu âyetteki "feth-i mübîn"i Hudeybiye Antlaşması ile tefsir eder (...)

(âyet 2-10) Sûrede daha sonra Hudeybiye Antlaşması veya İslâmiyet'in genel konumu münasebetiyle müslümanların kalbine güven verildiği ve bu sayede imanlarının güçlendiği haber verilir. Müminler cennetle müjdelenirken münafıklarla müşriklerin kötü bir âkıbete uğratılacağı, Allah'ın göklerde ve yerde güçlü orduları bulunduğu bildirilir. Hz. Peygamber'in, Allah'ın insanlar üzerindeki bir şahidi, müjdecisi ve uyarıcısı olarak gönderildiği, ona inanmanın ve ona biat etmenin Allah'a biat etme mânasına geldiği vurgulanır.

(âyet 11-17) Daha sonra, Resûl-i Ekrem'in etrafında kenetlenen müslümanların bu örnek davranışına karşılık, kalplerine imanın tam olarak yerleşmemesi sebebiyle umre seyahatine ve dolayısıyla Hudeybiye seferine katılmayan Medine civarındaki bedevî Araplar'ın ikiyüzlülüğünü dile

getiren sûre, onların Hudeybiye'den zaferle dönen Hz. Peygamber'den özür dilediklerini, fakat bunda samimi olmadıklarını, çünkü bu sefere çıkan müslümanların sağ salim geri dönemeyecekleri zannına kapıldıklarını ve bu kötü niyet ve tutumlarının sonucunda helâke müstahak olduklarını ifade eder. Bu art niyete sahip bulunan bedevîlerin ganimet elde edeceklerini umdukları takdirde müslümanlarla beraber savaşa gitmek isteyeceklerini, ancak bunların önceden ciddi ve çetin bir savaşa davet edilip gerçekten inanıp inanmadıklarının anlaşılması gerektiğini anlatır. Sûrenin bu bölümü sıhhî mazeretlerin savaş için de geçerli olduğunu bildiren âyetle sona erer.

(âyet 19-26) Bunun ardından Feth sûresi, Hudeybiye'de Hz. Peygamber'e biat eden müminlerden Allah'ın râzı olduğunu haber veren bölümle devam eder. Burada, Hudeybiye'de elde edilen başarıdan sonra, isim zikredilmese de Hayber'in fethi gibi daha birçok zaferin kazanılacağı ve pek çok ganimetin elde edileceği müjdelenir, Allah'ın azîz, hakîm ve her şeye kādir olduğu ifade edilir. İki taraf arasında barış yapılmayıp da savaş çıksaydı kâfirlerin arkalarına dönüp kaçacakları, bu durumun da Allah'ın öteden beri süregelen ve hiç değişmeyen sünneti olduğu dile getirilir. Umre ibadetini yerine getirmelerine ve kurbanlarını kesmelerine engel olan Mekkeliler'le savaşmaya ant içtikleri halde müslümanlara savaş izni verilmemesinin sebebi, Mekke'de İslâmiyet'i benimsediklerini henüz açığa vurmamış bulunan müminlerin mevcudiyeti olarak gösterilir. Mekkeliler Câhiliye öfke ve taassubu ile hareket ederken müslümanların takvâya ve güvene lâyık ve ehil oldukları açıklanır.

Sûrenin **son bölümü** Hz. Peygamber'in Mescid-i Harâm'a gireceklerine dair gördüğü rüyanın eninde sonunda gerçekleşeceğini haber veren ve dolayısıyla onun hak peygamber olduğunu teyit eden âyetle başlar.

Sûrenin **son iki âyeti**, evrensel bir dinle gönderilen Resûl-i Ekrem'in tebliğ ettiği İslâmiyet'in bütün dinlere üstünlük sağlayacağını ilân eder. Çünkü Muhammed Allah'ın elçisidir. Başta ashap olmak üzere onun yanında yer alan müslümanlar hak dinin bu üstünlüğünü korumak için gerekli olan maddî ve manevî kuvvet ve kemale sahiptirler. Şüphe yok ki bütün insanlar ebedî hayata intikal edecek, içlerinden iman edip yararlı işler görenler mutluluğa kavuşacaktır (âyet 27-29).(...)[1]

(1) DİA; [FETH SÛRESİ - Emin Işık] c. 12; s. 457

Feth-i Mutlak

Fetihlerin en yücesi olan Ebediyet zatının tecellisi ve yaratılmışlık şekillerinin ve sıfatlarının sona ermesi ile cem denizinde gark olmak demektir.[1][2]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(2) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

Fethi Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Koyuncu, Aşkın. a.g.e. s. 231

Fethi Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 414

Fethi Baba Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Fethiye Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Fethullah Dede Türbesi-Bursa

(1) Taş, Nazlı Pınar. a.g.e. s. 62

Fetih Ahmed Baba Türbesi-Elazığ

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 33

Fetk

a. Birini fırsat kollayıp ansızın öldürme.[1]

b. Yarmak, açmak.

c. İsmi nisbetlerin hakkın zatî işleri ve madde suretinde zuhur etmesidir.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Fetret

a. Duraklama, kırılmak, zayıflamak ve bitkinlik anlamlarına gelir.

b. Tasavvuf ıstılahında halin başlangıcında salikin vücudundaki yakıcı ateşin sönmesi demektir.[(1)]

c. İki peygamberin gelişi arasında geçen süre.[(2)(3)(4)]

d. İslâmiyet'e göre Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında geçen süre.[(3)]

e. Kur'an-ı Kerim'de 96. Sure olan Alak ile 74. sure Muddessir'in gelişi arasında geçen süre.[(3)]

f. Bir çeviklikten sonra gevşeme, sertlikten sonra gelen yumuşama, güçlükten sonra gelen zayıflık, aralık, boşluk anlamlarına gelir.[(5)]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) DİA;
(5) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 6, s. 218

Fettah

a. Melekût kapılarını, kalpleri ve fetihleri açan demektir.[(1)]

b. Kulların kapalı işlerini açan, türlü güçlükleri gideren, zorlukları kolaylaştıran, gizli açık her meselede hükmeden, kapalı meselelerde ayırıcı hakim, işlerin hakikatlerini bilen adaletli hakim anlamı ile Allah'ın hükümle ilgili Esma-i Hüsna'dan, güzel isimlerindendir.[(5)(2)(3)(4)]

(1) Erginli, Zafer. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(5) Akay, Hasan. a.g.e.

Fettah Dede Türbesi-Sivas

(1) Kaya, Aslı. a.g.e. s. 146

Fettak

Çok adam öldürmüş, kanlı katil,[(1)(2)] azılı katil.[(3)]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Fettan

Kabirdeki sual melekleri.[(1)]

(1) İmam Şa'rani. a.g.e., s. 129

Fetva

a. Şer'i görüş bildirme.[(2)]

b. İslâmiyet ile ilgili bir mesele veya bir hukuki davanın çözümünü açıklamak amacıyla müftü veya şeyhülislâm tarafından isim zikredilmeden yapılan açıklama, hüküm veya cevap.[(2)(3)]

c. Fıkıh ile ilgili bir konuda sorulan soruya fıkıh bilgisi olanın verdiği cevap.[(2)(4)]

d. Anlaşılması güç hükümleri cevaplandırmaktır.[(1)]

e. Tasavvufa göre, kalp müftüsünün hükmü, vicdanının sesi, ilham. Sufi fetvayı kalpte arar.[(5)]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 6, s. 220;
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) DİA;
(5) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

Fevk

a. Zaman, mekân ve derece üstünlüğünü ifade etmede kullanılan bir zarftır. Üst, üstünde demektir.

b. Erdem üstünlüğünü gösterir.[(1)]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 24, s. 464

Fevt

a. Bir şeyi bir daha ele geçmeyecek veya bulamayacak şekilde elden çıkarma, kaybetme, kaçırma.[(2)(1)(5)]

b. Ölüm, mevt.[(1)(2)(3)(5)]

c. Arifler fevti mevtten daha zor bilirler. Zira fevt Allah'tan kopmak, mevt ise insanlardan kopmaktır.[(4)]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(4) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(5) Erdoğan, Mehmet. a.g.e.

Fevt-i Nâgehânî

Ansızın gelen ölüm.[(1)(2)(3)]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Fevz

Dünya ve ahiret hayatında tehlikelerden kurtulup mutluluğa kavuşma,[(1)] selamet, necat.[(2)]

(1) DİA;

(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Feyz

a. Verimlilik, bolluk, bereket.[(3)(7)]

b. Nimet, bağış, ihsan, kerem.[(3)(7)]

c. Olgunlaşma, ilerleyiş, manevi mutluluk, ruha huzur verici mübarek ve uğurlu tesir.[(3)(7)]

d. İrfan, ilim ve marifet.[(7)]

e. Allah tarafından kula lütfedilen ve ilham yoluyla kalbe gelen şey, varidat.[(1)(4)(6)(7)]

f. Âlemin, tek kaynak olan Allah'tan sürekli, derece, derece ve başka bir varlığı meydana getirme hassasını taşıyacak biçimde zuhur ve sudûru, zat-ı ilahiden her seviyedeki varlığa kadar yukarıdan aşağıya doğru inen ve âlemin bütününde gerçekleşen sürekli oluş, yaratılış ve yenilenme.[(2)(4)(6)(7)]

g. Akma, Peygamber Efendimizin mübarek kalbinden, evliyanın kalpleri vasıtasıyla akıp gelen manevi bilgiler.[(5)]

(1) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

(2) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

(3) Akay, Hasan. a.g.e.

(4) DİA;

(5) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.

(6) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(7) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Feyzullah Efendi (Şeyhülislam Veliyyuddin) Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Feyzullah Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 6, s. 212.

(2) Kollektif3. a.g.e. Cilt 18 s. 20,

(3) Güncüoğlu, Süleyman Faruk. a.g.e. s. 328

Feza

Kıyametin isimlerinden biri.

"Korkmak, dehşete düşmek" anlamında masdar olan feza' kelimesi, isim olarak "korkunç bir nesne veya olayın insan kalbinde doğurduğu nefret hali, şiddetli korku" mânasına gelir. Bundan dolayı kelime Allah'a karşı duyulan hürmet ve ta'zim (haşyet) için kullanılmaz (Râgıb el-lsfahânî, el-Müfredât, "fza" md.; Kāmus Tercümesi, III, 357). Çünkü dehşet korkulan şeyden uzaklaşmayı, haşyet ise Allah'a yaklaşmayı gerektirir.

Kur'ân-ı Kerîm'de altı âyette geçen feza' kavramı (bk. M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "fza" md.) üç yerde kıyameti tasvir etmektedir. İnkârcıların dehşete düşmelerini, yenilgilerini ve başka hiçbir çarelerinin kalmadığını anladıkları zaman iman etmelerinin fayda vermeyeceğini ifade eden Sebe' sûresindeki âyetler ise (34/51-54) bazı müfessirler tarafından Bedir Gazvesi'ni veya âhir zamanda meydana gelecek büyük yenilgiyi tasvir ettiği şeklinde yorumlanırken bazıları bu âyetlerin inkarcıların âhiretteki durumunu dile getirdiğini kabul etmişlerdir (Taberî, XXII, 72-76; Kurtubî, XIV, 314-318).

İslâm dininin temel hükümleri içinde önemli bir yer tutan ve insandaki sorumluluk duygusunun esasını oluşturan âhiret hayatı İslâm literatüründe çeşitli isimlerle anılmıştır. Gazzâlî'nin de belirttiği gibi (İhyâ, IV, 516-517) âhiret hayatının bir kısmı üzücü, bir kısmı sevindirici olan muhtelif merhalelerine göre insanların yaşayacakları ruhî haller birçok farklı terim veya tabirle ifade edilmiştir. Bunlardan birini oluşturan feza' kavramının yer aldığı âyetlerin incelenmesinden anlaşıldığına göre bu kelime daha çok *kıyametin kopmasının ve hesap görülmeden önceki bilinmezliğin doğurduğu dehşeti* dile getirmektedir. O gün korku ve dehşet, Allah'ın âyetlerini incelemeden, anlayıp kavramadan onları yalanlayan, ayrıca putlara, yaratılmışlara tapmak gibi insan haysiyet ve şerefiyle asla bağdaşmayan günahları işleyen kimseler içindir. İmanları ve faydalı işleri sayesinde güzel bir âkıbete mazhar olanlar ise bu "en büyük dehşet"ten (el-fezau'l-ekber) etkilenmeyeceklerdir. Onların etrafını melekler saracak ve dünyada kendilerine vaad edilen mutlu hayatın başladığını müjdeleyeceklerdir (bk. el-Enbiyâ 21/98-103).

Bütün İslâm âlimleri Allah'ın rahmetinin gazabından çok fazla olduğunu ve her şeyi kuşattığını

tereddütsüz kabul ederler. Ancak bu merhamet, gerçek adaletin tecellisine ve suçluların cezalandırılması ilkesine engel teşkil etmez. Başlangıçta ilâhî nefha ile hayat verilen, en güzel şekle büründürülen ve birçok yaratıktan üstün kılınan insan, dünya hayatında sahip olduğu imkânlardan faydalanarak ebedî mutluluğa hazırlanmakla mükelleftir. Bunu gerçekleştirme zahmetine katlanmayıp bütün imkânlarını geçici dünya zevklerine harcayanlar âhirette bu davranışlarının acı âkıbetine katlanacaklardır.(...)[1]

(1) DİA; FEZA – Bekir Topaloğlu, c. 12, s. 529

Feza

a. Kıyametin isimlerinden biri.[1]

b. Evrenin genişliği, yıldızlar arası uçsuz bucaksız boşluk, uzay.[2][3][4]

c. Gök, gökyüzü.[3]

(1) DİA; FEZA – Bekir Topaloğlu, c. 12, s. 529
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Feza İlallah

Hayret anında Allah'a iltica etmektir.[1]

(1) Erginli, Zafer. a.g.e.

Fındıcak Türbesi-Bolu

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 205

Fındıklı Sultan Türbesi-Karaman

(1) Cengiz, Ahmet. a.g.e. s. 107

Fıkkadak

Birdenbire, aniden gelen ölüm.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Fındıraz

Çok uzak, öte, cehennemin bir ucu.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Fırâk

a. Hicran, ayrılık.[2]

b. Vahdet makamından uzak kalmak, visâl halinde olmamak.[2]

c. Salikin aslı vatanı olan gayb ve ruhlar âleminden ayrılıp bu âleme gelmesi.[1][2]

d. Tasavvuf edebiyatında aşığın maşukundan ayrı kalmasına neden olan gaip olma haline fırâk denir.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(2) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

Fidan Ana Türbesi-Bursa

(1) Dikmen, Alaattin. a.g.e. s. 127

Figan

a. Bağırarak ağlama, inleme.[1]

b. Kastamonu merkez Subaşı köyünde eğer genç birisi ölmüş ise figan adı verilen yas tutma geleneği vardır. Figan yaklaşık üç gün sürer.[2]

(1) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=F%C4%B0GAN
(2) Akman, Eyüp, a.g.e., s. 194

Figür

Resim ve heykel sanatlarında insan resmi. (Akar, Keskiner,1978, 36) [1]

(1) Kayalı, Mihrican.. a.g.e. s. 13.

Fîl Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in yüz beşinci sûresi.

Mekke devrinde nazil olmuştur; beş âyettir. Fâsılası (ل) harfidir. Adını 1. âyette geçen "fil" kelimesinden alır. Konusu, Hz. Peygamber'in doğduğu yıl veya ondan biraz önce vuku bulan ve tarihte Fil Vak'ası adıyla anılan Kabe'ye saldırı olayıdır.

Fîl sûresinde Allah'ın "fil ashabına, yani Ebrehe el-Eşrem'e ve askerlerine ne yaptığı, onları nasıl helâk ettiği vurgulu bir ifadeyle belirtildikten ve böylece bu olaydan ibret almak gerektiğine dikkat çekildikten sonra tuzaklarının nasıl boşa çıkarıldığı ve onların, Allah'ın gönderdiği sürü sürü kuşların attığı taşlarla nasıl ezilmiş saman çöpleri veya böceklerin yediği yapraklar gibi ansızın yere serilip perişan edildikleri bildirilmektedir.

Sûrenin üslûbundan Araplar'ın bu olay hakkında bilgileri olduğu anlaşılmaktadır; muhtemelen olayı görenlerin bir kısmı da hâlâ hayattaydı. Nitekim Hz. Peygamber'i yalanlamaktan büyük zevk duyan müşrikler bu sûre inince böyle bir tepki göstermemişlerdir. Bu hususlar, Kur'an'ın asıl maksadının Fil Vak'ası hakkında bilgi vermek olmadığını, Mekke müşriklerine bildikleri bir olayın acı sonucunu hatırlatarak İslâm'ın sesini boğmaya çalışmayı, Kur'an'a ve Resûl-i Ekrem'e karşı düşmanca tavırlar sergilemeyi sürdürmeleri halinde kendilerinin de böyle bir cezaya çarptırılabileceklerini ihtar etmek olduğunu ortaya koymaktadır.

Fahreddin er-Râzî'ye göre sûrede Ebrehe ordusuna "fil erbabı" veya "fil mâlikleri" denilmeyip "ashâbü'l-fîl" (fil arkadaşları) denilmesi, Kâbe'yi yıkmaya kalkışanların filden daha akıllı olmadıklarına, hatta ondan daha aşağı ve ahmak olduklarına işaret eder; çünkü onlar bu kutsal mekânı yıkmak isterken fil o yöne gitmemekte direnmiştir (Mefâtîhu'l-gayb, XXXII, 98). Aynı müfessir, sûrede Ebrehe ve askerlerinin besledikleri kötü emellerin "keyd" (tuzak) kelimesiyle ifade edilmesine dayanarak onların sadece Kâbe'yi yıkmak amacını taşımadıklarını, çünkü önceden açıkladıkları için bunun tuzak olmaktan çıktığını, kelimenin genel anlamda Araplar'a karşı besledikleri kıskançlığı dile getirdiğini belirtir (a.g.e., XXXII, 99).

Tefsir kitaplarında sûrenin tamamı ve bazı kelimeleriyle ilgili değişik görüş ve açıklamalara rastlanmaktadır. Genellikle "bölük bölük, küme küme, farklı yönlerden gelip toplanan kuşlar" şeklinde anlam verilen ebâbîl kelimesini Ahfeş ve Ferrâ gibi müfessirler tekili bulunmayan çoğul kelime olarak düşünürken bazı müfessirler bunun değişik tekillerinden söz etmişlerdir (Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, III, 292; Taberî, XXX, 296; Fahreddin er-Râzî, XXXII, 100).

Çeşitli rivayetlerde, kırlangıca benzetilen bu acayip kuşların sürüler halinde deniz tarafından gelip toplandıkları ve yalnız Fil Vak'ası'nda görüldükleri belirtilir. Bu kuşların hortumlu ve pençeli, siyah, beyaz veya yeşil olduklarına dair muhtelif rivayetler vardır. Fahreddin er-Râzî bu rivayet farklılığını, kuşların değişik renklerine ve olayı görenlerin kendi gördükleri renkleri aktarmaları ihtimaline bağlar.

Rivayetlere göre her kuş birini ağzıyla, ikisini de pençeleriyle taşıdığı, sûrede siccîlden olduğu belirtilen ve müfessirlerce mercimekle nohut arası büyüklükte gösterilen taşlarla yüklüydü. Siccîl kelimesinin etimolojisi ve anlamı da tartışmalıdır. İbn Abbas'a dayandırılan bir açıklamaya göre kelimenin aslı Farsça seng ü kîldir (taş ve kil) ve sûrede tuğla gibi taşlaşmış çamuru ifade eder.

Sûrede, ebâbîl kuşlarının yağdırdığı bu cisimlerin tesiriyle saldırganların helâk edildiği bildirilmekle beraber bu taşların ve onları atan kuşların özellikleri hakkında bilgi verilmemiştir. Klasik tefsirlerde olay bütün unsurlarıyla bir mûcize olarak değerlendirilir. Bazı müfessirlerin İkrime'ye atfettikleri bir rivayette taşın vurduğu yerden çiçek çıktığı belirtilir (İbn Hişâm, I, 54; Taberî, XXX, 298-299, 303). Yine aynı kaynaklar, "Arap topraklarında çiçek ve kızamık hastalıkları ilk defa o yıl görüldü" şeklinde bir rivayet kaydeder.(...)[(1)]

(1) DİA; [FÎL SÛRESİ - Mustafa Çağrıcı] c. 13; s. 70

Filibeli Hafız Ali Efendi Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 606

Finikeli Abdullah Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 45

Firdevs

a. Cennet,[(1)(2)(3)(6)] uçmak.[(6)]

b. Cennetin tamamı veya bir bölümü için kullanılan isimlerden biri.[(4)] Cennette altıncı bahçe. Cennetin en şerefli, en yüksek yeri.[(7)]

c. Bahçe.[(1)(2)(3)(6)] Her türlü meyveyi içeren bahçe, üzüm bağlarının çok olduğu yer, verimli vadi anlamına gelir.[(5)]

(1) Akay, Hasan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) DİA; [FİRDEVS - M. Sait Özervarlı] c. 13; s. 123-124; [FİRDEVS - Mustafa Uzun] c. 13; s. 124-125
(5) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 6, s. 283;
(6) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(7) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Firdevs Edebiyatı

Firdevs divan edebiyatında "cennet, cennet bahçesi, bahçe" gibi esas anlamının yanında "firdevs-i berîn, firdevs-i a'lâ, bâğ-ı firdevs, gülşen-i firdevs" gibi tamlamalarla birlikte sevgilinin bulunduğu yeri, yüzünü ve çeşitli güzelliklerini ifade etmek için teşbih, mecaz, istiare, tenâsüp ve kinaye yoluyla kullanılmıştır. Irmak ve pınarların kaynadığı, görülmemiş ve duyulmamış güzelliklerin, hûrilerin, muhteşem köşk ve sarayların bulunduğu zümrüt gibi yemyeşil bir mekân olarak tasvir edilen firdevs cennet, adn, behişt, ravza gibi kelimelerle ve bunların çağrıştırdığı huri, gılman, hülle, istebrak, selsebîl, bağ, gülşen, tûbâ, saray, dîdar, arş, ferş, liva gibi unsurlarla birlikte zikredilir. Meselâ bahar mevsiminde tabiatın yeşile, çeşitli güzelliklere bürünmesi firdevs cennetindeki güzelliklere benzetilir.

"Yine zeyn oldu cihan mânend-i firdevs-i berîn

Hulle-i istebrakın giydi nebâtât-ı zemîn" beytinde Taşlıcalı Yahyâ bu durumu anlatmaktadır.

Saruhanlı Sürûrî,

"Şol kim ol gül-endâmın yanağından çıkar

Selsebîlin aynıdır firdevs bâğından çıkar" beytinde sevgilinin yüzünden akan terin firdevs bahçelerinden kaynayan selsebîl suyunun aynısı olduğuna işaret etmektedir. Bu anlayış, firdevsin cennetteki bütün ırmak ve pınarların kaynağı oluşuyla ilgilidir.

Zâtî,

"N'ola dersem sana hür-i firdevs-i berîn

Görmedim dünyâ sarayında nazîrin ey melek" beytinde sevgilisini firdevsteki hûrilere benzetmektedir.

"Zahide firdevs-i a'lâ hoş gelir

Bize dîdâr-ı hüveydâ hoş gelir" beytinde Şeyhî, cennete girmekten başka endişesi olmayan ham sofuya firdevs cennetinin, âşığa da sevgilisinin yüzünü görmenin hoş geldiğini belirtir. Bu beyitte, yalnız firdevsin üstündeki en yüksek makam olan adn cennetine girenlerin Allah'ı görebilecekleri şeklindeki tasavvufî inanışa da işaret vardır. Zira ham sofunun hedefi cennet, âşığın hedefi ise sevgilinin cemâli yani rü'yetullahtır.

Ahmed Paşa,

"Kuyunu görmekle dilden zâil olmaz şevk-i yâr

Kāni' olmaz cennet-i firdevse dîdâr isteyen" beytinde bunu açık bir şekilde ifade etmiş ve firdevs cennetini sevgilinin bulunduğu yer olarak tanımlamıştır. Bu anlayış tasavvufî metinlerde çok daha belirgindir.

Yûnus Emre'nin,

"Mâşukluğun hil'atini her kime giydirdin ise

Gelmez gözüne zerrece firdevs-i a'lâ bağları" beyti bunun güzel bir örneğidir.

Maddî güzelliklere daha çok rağbet eden sofunun bu yönüne hitaben Hayâlî Bey,

"Adın anmaz idin sûfî dahi firdevs-i a'lânın

Eğer ra'nâların görsen Stanbul u Galata'nın" beytinde İstanbul ve Galata'daki güzellerin cennette dahi bulunmadığını söylemektedir.

Fars edebiyatında firdevs kelimesi daha çok "firdevs-rû, firdevs-likā, firdevs-girdâr, firdevs-mânend, firdevs-meclis, firdevs-manzar, firdevs-vâr" gibi birleşik sıfatlar halinde kullanılmıştır (örnekler için bk. Dihhudâ, XXI, 147-149).

Firdevs-i a'lâ bütün güzelliklerin kaynağı olarak kabul edildiği için sevgilinin bu yöndeki vasıfları da cennet güzellikleriyle anlatılır.

Bu anlayış Sa'dî'nin,

"Ey terâvet bürde ez firdevs-i a'lâ rûy-i tû

Nâdirest ender nigâristân-ı dünyâ rûy-i tû" (Ey yüzünün taptaze güzelliğini firdevs-i a'lâdan almış olan güzel! Dünya tasvirhânesinde senin yüzünün benzeri bir güzelliğe sahip olan nâdirdir) beytinde ifadesini bulmuştur.

Manzum ve mensur ilmihal kitaplarıyla Envârü'l-âşıkīn, Muhammediyye gibi dinî eserlerde, ayrıca mevlid ve mi'râciyyelerde cennetle ilgili bilgi verilirken firdevsten de bahsedilmiştir. Nitekim Envârü'l-âşıkīn'de cennet, cennetin dereceleri gibi konular anlatılırken mensur olarak ("el-Bâbü'l-hâmis", s. 427-429), Muhammediyye'de ise yine aynı konular ele alınırken manzum olarak (Der Beyân-ı Cinân, s. 14; "Faslün fî duhûli'l-cenne", s. 324, 339) firdevs hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Muhammediyye'de ayrıca cenneti tasvir eden altın yaldızla basılmış bir halk resmiyle firdevs cennetinin yeri de gösterilmiştir (s. 17-18).(...)[1]

(1) DİA; [FİRDEVS - Mustafa Uzun] c. 13; s. 124-125

Firdevs Cenneti

a. Cennetin ortası ve en yükseğidir. Onun üstünde Rahman'ın arşı, cennetin ırmakları oradan fışkırır.[(1)(3)]

b. Yedi cennetten biri Firdevs cennetidir.[(2)]

c. Sekiz cennetin altıncısı.[(4)]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 4, s. 306;
(2) İmam Şa'rani. a.g.e., s. 354;
(3) Erdoğan, Hüseyin, a.g.e. 379;
(4) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.

Firdevs Hanım Türbesi-Gümüşhane

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e. s. 33,
(2) Özkan, Haldun. a.g.e. s. 151

Firdevs İnancı

Cennetin tamamı veya bir bölümü için kullanılan isimlerden biri.

Sözlükte, "içinde her türlü ağacın, özellikle üzüm bağlarının bulunduğu büyük bahçe" anlamına gelen firdevs (çoğulu ferâdîs) edebiyatta, üzüm ve asmaların çoğunlukta olduğu sık ağaçlarla kaplı yemyeşil bahçeleri ifade için kullanılmıştır.(...)

Firdevs **Kur'an'da** biri "cennâtü'l-firdevs" (el-Kehf 18/107), diğeri sadece "firdevs" (el-Mü'minûn 23/11) şeklinde olmak üzere iki yerde geçer. Bu âyetlerde iman edip iyi davranışlarda bulunanların firdevs cennetlerine girecekleri, namazlarında huşu gösterip boş şeylerden yüz çeviren, zekâtlarını veren, iffetlerini koruyan, emanete ve verdikleri söze riayet edenlerle namazlarını sürekli kılanların burayı hakedecekleri bildirilmiştir.

Kelime, Hz. Peygamber'e nisbet edilen ve cennetten söz eden çeşitli hadislerde de geçmektedir. Bu hadislerde belirtildiğine göre firdevs cennetin ortası, en yüksek ve en değerli bölgesi olup arşın altındadır. Aynı zamanda cennet ırmaklarının fışkırdığı bir bölge olan firdevs cennetleri dört tanedir; ikisinde kullanılan eşya ve süslemeler altından, diğerlerinde ise gümüştendir.

Yine ilgili hadislerde Hz. Peygamber ashabına Allah'tan firdevs cennetlerini istemelerini tavsiye etmiş ve oğlu şehid düşen Ümmü Harise'ye onun firdevs cennetlerinin en değerlisine girdiğini müjdelemiştir (Buhârî, "Tevhîd", 22, "Cihâd", 4, 14, "Megāzî", 9; Müsned, II, 335; III, 124, 197, 210; IV, 416; V, 241, 316; Tirmizî, "Śıfatü'l-cenne", 4; İbn Mâce, "Zühd", 39; Dârimî, "Riķāķ", 101).

Resûl-i Ekrem vefat edince kızı Fâtıma'nın, "Mekânı firdevs cenneti olan babacığım" diyerek ağladığı hadis kaynaklarında belirtilir (Müsned, III, 197; Buhârî, "Megāzî", 83). İbn Kayyim el-Cevziyye'nin mevkuf olarak naklettiği bir rivayette ise firdevsin bizzat ilâhî kudret eliyle yaratılan varlıklardan biri olduğu kaydedilir (Hâdi'l-ervâh, s. 90).(...)

İslâm âlimlerinin naslarda zikredilen bilgilere ve sahâbe yorumlarına dayanarak firdevs hakkında yaptıkları açıklamaları iki noktada toplamak mümkündür.

1. Firdevs cennetin tamamını ifade eden bir isimdir. Zira müzekker bir kelime olduğu halde Kur'an'da firdevs karşılığında müennes zamiri kullanılmıştır (el-Mü'minûn 23/11); bu da onun cennet kelimesinin yerine kullanıldığını gösterir. Ayrıca Mü'minûn sûresinin baş tarafında namaz kılan, zekât veren, iffetlerini koruyan ve emanete riayet eden müminlerin firdevse vâris olup orada ebediyen kalacakları belirtilmiş, Meâric sûresinde ise (70/22-35) bu vasıflara sahip olanların cennetlerde ağırlanacakları ifade edilmiştir. Bu âyetler de firdevsin cennetin bütününü ifade ettiğini ortaya koyar (Kurtubî, s. 525).

2. Firdevs cennetin ortasını, en yüksek ve en değerli bölgesini teşkil eden kısımlarının adı olup burada peygamberlerle velîler kalacaktır. Zira hadislerde dört firdevs cennetinin bulunduğu bildirilmiş ve özellikle firdevsin cennetin en kıymetli bölgesi olduğu açıkça belirtilmiştir. Ayrıca bazı âyetlerde, rabbinin huzuruna çıkacağını düşünerek ondan korkanlara iki cennetin yanında iki cennet daha verileceği vaad edilmiştir. Bu da cennetin bütün bölgelerinin aynı olmadığına, yapılan amellere göre farklı derecelerinin bulunduğuna ve firdevsin de onun en değerli mevkiini teşkil ettiğine bir delildir (Hakîm et-Tirmizî, s. 129; Kurtubî, s. 518).

Firdevs hakkında ileri sürülen ikinci görüşün daha isabetli olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü

bu telakki sahih hadislere dayandığı halde diğeri daha ziyade dil kurallarından kaynaklanan bir yorum niteliğindedir. Çeşitli naslardan çıkarılabilecek sonuçlara göre, âhiret saadetine kavuşacak müminlerin hepsinin hakettiği mükâfat aynı olmadığı gibi ebedî hayatlarını sürdürecekleri cennetler de nitelik bakımından eşit değildir.[1]

(1) DİA; [FİRDEVS - M. Sait Özervarlı] c. 13; s. 123-124;

Firdevs Kaptan Türbesi-Bosna Hersek

(1) Kalajdzic, Mirsad. a.g.e. s. 83,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 159

Firdevsâsâ

Cennet gibi.[1]

(1) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Firdevs-Aşiyân

Ölü için kullanılır: cennetlik,[1] cennette oturan, yeri cennet olan,[2] merhum,[3] yuvası cennet olan,[4] cennetmekân.[5]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(5) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Firdevs-i Âlâ

Cennetin en üst katı, cennetin altıncı bahçesi.[1]

(1) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Firdevs-i Berîn

Yüksek cennet.[1]

(1) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Firdevs-Mekân

Ölü için kullanılır: cennetlik,[1] cennette oturan, yeri cennet olan.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Firdevs-Mukîm

Ölü için kullanılır: cennetlik,[1] cennette oturan, yeri cennet olan.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Firdevs-Nişîn

Ölü için kullanılır: cennetlik,[1] cennette oturan, yeri cennet olan,[2] cennette kalan.[3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Firişte

a. Melek.[1][2][3][4]

b. Günahsız, masum.[1][2][3][4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.

Firişte Merg

Ölüm meleği, Azrail.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Firuz Şah Tuğluk Türbesi-Hindistan

(1) DİA, Cilt. 41, s. 334

Fiske Şamdan

Cami ve türbelerde mum ve şamdanları yakmaya yarayan küçük el şamdanı.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Fiten ve Melahim

Gelecekte ortaya çıkacak sosyal kargaşa, iç savaş gibi önemli olaylar ve kıyamet alametlerine dair haberlerle bunlara ilişkin literatürü ifade eden terim.[1]

(1) DİA

Fitnat Hanım Türbesi-İstanbul

(1) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 322

Fitne

a. Fetn kökünden gelir. Fetn hâlisini bozuğundan ayırmak için altunu ateşe sokmak, eritmektir. İnsanı ateşe sokmak için de kullanılır.

b. Fitne, sınav, bela, musibet, azap, işkence anlamlarında kullanılır. Azaba sebep olan şeylere fitne denir.(1) İmtihan.(2)

c. Bela, sıkıntı.(2)

d. Dinsizlik, canilik.(2)

e. Ceza.(2)

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 6, s. 286;

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Fitne

İmtihan, iyi veya kötü şeylerle deneme; mânevî çöküntü; dinî, içtimaî ve siyasî kargaşa anlamlarında kullanılan geniş kapsamlı bir terim.

Fitne kelimesi, **sözlükte** "altın ve gümüş gibi değerli madenleri saflığını anlamak için ateşte eritmek" mânasına gelen fetn (fütûn) kökünden türemiştir. Kelimenin en eski kullanımlarında "derisini daha kolay yüzebilmek için kurbanı sıcak kuma gömmek; kandırmak, gönlünü çelmek" ve "pusu kurarak yol kesmek" anlamları da vardır. Kuyumcu için aynı kökten gelen fettân kullanılır (Lisânü'l-Arab, "ftn" md.).

Kelime **Kur'ân-ı Kerîm'de** "ateşe atma, ateşle azap etme" anlamında geçmektedir (ez-Zâriyât 51/13). Fitnenin zamanla kazandığı, insanın zarara uğraması veya uğratılması şeklindeki anlamında ateşte yanmayla ilgili eski mânanın da etkisi olmuştur.

Klasik sözlüklerde bu anlamların başlıcaları şu şekilde sıralanmıştır: *"Sınama, maddî ve manevî sıkıntı, üzüntü, belâ ve felâketle imtihan etme"*.

İnsanın içine aşk ateşi düşürdüğü veya gönlünü çelip mantıklı düşünmesini engellediği için kadına fettân denilmiştir.

Aynı kelime, kişinin aklını karıştırıp ahlâkını bozan ve cezaya çarptırılmasına sebep olan şeytan için, ayrıca zarar verme mânasından dolayı hırsız için de kullanılmıştır.

İnsanların hırsını kamçılayıp günah işlemelerine sebep olan altın ve gümüşe "iki fettân", insanları zor bir imtihandan geçirecek olan Münker ve Nekir'e de "kabrin iki fettânı" adı verilmiştir (Râğıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "ftn" md.; Lisânü'l-Arab, "ftn" md.; Tâcü'l-arûs, "ftn" md.; Müsned, II, 173; III, 346).

Fitnenin, "inanç uğruna mâruz kalınan ağır işkence" anlamında kullanımı da oldukça yaygındır (meselâ bk. Câhiz, s. 29, 30, 32, 40).(...)

İbn Manzûr da fitne için, *"insanın isyankârlığını olduğu kadar sabır ve metanetini de ortaya koyup sonuçta Allah'ın mükâfatına nail olmasına fırsat veren imtihan"* şeklinde bir açıklama yapar; ardından da Mecdüddin İbnü'l-Esîr'in, fitnenin genellikle "hoşa gitmeyen bir imtihanın sonucu" anlamında kullanıldığını, ancak kelimenin giderek "günah, inkarcılık, savaş, yangın, zelzele" gibi mânalarının yaygınlaştığını belirten açıklamasını nakleder (Lisânü'l-Arab, "ftn" md.). Aynı müellif, "Allahım, fitnelerden sana sığınırım!" diyen birine Hz. Ömer'in, "Rabbinin sana mal ve evlât vermesini istemiyor musun?" dediğini hatırlatır ve onun bu sözüyle, "Mallarınız ve evlâtlarınız sizin için birer fitnedir" meâlindeki âyeti (el-Enfâl 8/28) kastettiğini belirtir. Bu açıklamalar da fitnenin büsbütün zararlı bir şey olmadığını göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de otuz dört âyette fitne kelimesi, yirmi altı âyette de türevleri geçmektedir. Fitnenin Kur'an'daki kullanımına göre anlamlarını tesbit etme hususunda en önemli kaynak olarak bilinen ve bu bakımdan bazı özel araştırmalara konu olan (meselâ bk. Vadet, XXXVII/I, s. 81-101; Abdulkader Tayob, s. 157-172) Taberî'nin Câmiu'l-beyân adlı tefsiri de dikkate alındığında fitnenin Kur'an'da başlıca şu mânalara geldiği görülür:

a. Sınama (ibtilâ), deneme (ihtibâr) ve imtihan (el-Bakara 2/102; Tâhâ 20/40, 85, 90, 131);

b. şirk, küfür, müşriklerin müslümanlara uyguladıkları ve şirke döndürmeyi amaçlayan baskılar (el-Bakara 2/191, 193, 217; en-Nisâ 4/91);

c. sapıklık, sapma, saptırma (el-Mâide 5/41, 49; es-Sâffât 37/162);

d. azap, işkence, ateşe atma (el-Ankebût 29/10; ez-Zâriyât 51/13, 14; el-Burûc 85/10);

e. düşman saldırısı (en-Nisâ 4/101);

f. Allah'ın kullarına farklı imkânlar vererek birbirlerine karşı niyet ve tutumlarını ortaya çıkarması (el-En'âm 6/53; el-Furkân 25/20; bk. Taberî, VII, 206-207; XVIII, 193-194);

g. günah (et-Tevbe 9/49);

h. şeytanın hile ve tuzağı (el-A'râf 7/27);

ı. şeytanın zayıf ruhlu kişilere aşıladığı bâtıl inanç ve kuruntu (el-Hac 22/53);

k. nifak (el-Hadîd 57/14; bk. Taberî, XXVII, 226);

l. delilik (el-Kalem 68/6).

Taberî, Arap dilinde fitnenin asıl anlamının "deneme ve sınama", özellikle de "ateşe atarak deneme" olduğunu hatırlatır ve öteki kullanımların temelde bu mâna ile ilişkili bulunduğuna işaret eder. Deneme bazan, insanlar için daima bir risk taşıyan mal mülk, evlât, sağlık gibi nimet sayılan şeylerle olduğu gibi yokluk, hastalık, musibet, şeytan veya düşman tasallutu gibi sıkıntılarla da olmaktadır (Câmiu'l-beyân, I, 461-462; XVI, 162, 196-197, 200, 235). Bu husus özellikle, "Sizi bir fitne olmak üzere şerle de hayırla da deneyip sınarız" meâlindeki âyette (el-Enbiyâ 21/35) açıkça belirtilmiştir. "İnsana bir hayır dokunursa pek memnun olur; bir de fitneye mâruz kalırsa çehresi değişir, dinden yüz çevirir" (el-Hac 22/11) meâlindeki âyette ise fitnenin hayrın zıddı olarak kullanıldığı görülür. Taberî'ye göre bu âyetteki fitne geçim sıkıntısı, musibet, işkence gibi zorlukları ifade eder (a.g.e., XVII, 122).

Fitne kavramının ifade ettiği deneme ve sınamanın çeşitli şekillerine Kur'an'da işaret edilmiştir. Fitne Allah tarafından kullarına yöneltilen bir imtihan olabilir. Allah, insanların iman ve ahlâktaki samimiyetlerini kanıtlamaları için bir imtihan olmak üzere onları hayırla da şerle de deneyip sınar (el-Enbiyâ 21/35). İnsanlar dünya hayatının geçici güzellikleriyle imtihan edilirler (Tâhâ 20/131). Mal ve evlât birer imtihan vasıtasıdır (el-Enfâl 8/28; et-Tegâbün 64/15). Bol rızık veya genel olarak bir nimet de fitnedir (ez-Zümer 39/49; el-Cin 72/17). Buna karşılık insanlar kederle (Tâhâ 20/40), çeşitli belâlarla da (et-Tevbe 9/126; el-Hac 22/11) imtihan edilirler.

Fitne insanların karşılıklı münasebetleri için de söz konusu olabilir. İnkarcıların müslümanlara karşı olumsuz tavırları müslümanlar için bir fitnedir; zira böylece onların sabırları ve İslâm'a bağlılıkları denemeden geçirilmiş olur (el-Furkân 25/ 20).

Öte yandan müslümanların mâruz kalacakları herhangi bir sıkıntı da kâfirlerin bundan yanlış sonuçlar çıkarmasına yol açan bir fitne olabilir. Nitekim müfessirler, "Rabbimiz! Bizi inkâr edenler için bir fitne konusu yapma" (el-Mümtehine 60/5) meâlindeki âyeti, "Bizi onların eliyle veya başka bir şekilde ezâ ve cefaya uğratma; aksi halde inkarcılar bizim hakkımızda, 'Eğer bunlar doğru yolda olsalardı böyle sıkıntılara mâruz kalmazlardı' diyerek yanlış düşüncelere kapılırlar" tarzında açıklamışlardır (Şevkânî, V, 246).

Kur'an'a göre insan inkârcılık, münafıklık gibi yanlış inançları veya kötü davranışları sebebiyle kendi kendisinin de fitnesi olabilir (el-Hadîd 57/14; bk. a.g.e., V, 198). Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de şeytanın hile ve tuzağı (el-A'râf 7/27), şeytandan gelen bâtıl inanç ve kuruntu (el-Hac 22/53), Firavun'un Mûsâ'nın dinine girmelerini önlemek için kavmine işkence etmesi (Yûnus 10/83), düşmanın müslümanlara saldırarak onları öldürmesi veya esir alması (en-Nisâ 4/101; bk. Taberî, V, 243), yahudilerin, Hz. Peygamber'i Allah'a kulluktan uzaklaştırıp kendi isteklerine boyun eğdirmeye kalkışmaları (el-Mâide 5/49; bk. a.g.e., VI, 274) gibi olaylar fitne kelimesiyle ifade edilmiştir. Kalplerinde eğrilik bulunanların Kur'an'daki müteşâbih âyetleri dillerine dolamalarının hedefi fitne çıkarmak (Âl-i İmrân 3/7), yani inananların zihninde şüphe ve tereddütler meydana getirmektir (a.g.e., III, 180). Kur'an'da "ashâbü'l-uhdûd" diye anılan müminler de inkarcılar tarafından ateşe atılmak suretiyle işkenceye tâbi tutulmuş ve fitneye mâruz bırakılmıştır (el-Burûc 85/10).

Bazı âyetlerde, müşriklerin müslümanları dinlerinden vazgeçirmek ve onları tekrar putperestliğe döndürmek maksadıyla giriştikleri yıkıcı faaliyetler, münafıkların farklı metotlarla da olsa aynı yöndeki girişimleri (et-Tevbe 9/47-48; bk. a.g.e., X, 145-147) fitne kavramıyla ifade edilmiştir. Bizzat Resul-i Ekrem bile Mekke'de iken bu amacı taşıyan bir fitneye mâruz bırakılmak istenmiştir (el-İsrâ 17/73; bk. a.g.e., XV, 129-130).

Mekke döneminde yoğun baskılarla uygulanan bu fitne faaliyetleri hicretten sonra da bilhassa Medine dışındaki müslüman kabilelere yönelik olarak sürdürülmüş, bunlardan bir kısmının putperestliğe dönmesine sebep olunmuştur (en-Nisâ 4/91; a.g.e., V, 201-202).

Medine döneminde nâzil olan bazı âyetlerde, "Fitne öldürmekten daha şiddetli bir suçtur" (el-Bakara 2/191); "Fitne öldürmekten daha büyük bir suçtur" (el-Bakara 2/217) şeklindeki açıklamalarla inkarcılar tarafından müslümanların inançlarına yöneltilen fitnenin taşıdığı tehlikenin büyüklüğü vurgulanmış; dış düşmanın gerçekleştirmeyi umduğu küfür ve şirk hâkimiyetine karşı silâhlı mücadeleye girişilerek fitnenin bertaraf edilmesi ve Allah'ın dininin hâkim kılınması müşterek bir ideal olarak ortaya konmuş; bu suretle fitne kavramı, ferdî sıkıntı veya buhrana işaret eden eski konumundan bir iman ve zihniyet savaşının sebebi şeklindeki yeni bir konuma kaydırılmıştır (el-Bakara 2/191-193; a.g.e., II, 191-194, 347-353).

Fitnenin sözlük anlamları ve Kur'an'daki kullanımlarının hiçbirinde, onun daha sonra kazanacağı *"dinî ve siyasî sebeplerle ortaya çıkan sosyal kargaşa, anarşi, iç savaş"* şeklinde bir mâna bulunmamaktadır; önde gelen müfessirler de fitneye dair herhangi bir âyete açık olarak böyle bir açıklama getirmiş değildir.(...)

Fitne kavramı Kur'an'daki anlamlarıyla **hadislerde** de geniş ölçüde geçmektedir (bk. Wensinck, el-Mucem, "ftn" md.; a.mlf., Miftâhu künûzi's-sünne, "fiten" md.). Hadislerde ayrıca "deccâl fitnesi", "mesîh fitnesi" şeklindeki tabirlerle kıyamet alâmetleri diye bilinen gelişmelere de fitne denildiği görülür.

Bazı **hadislerde** fitne, İslâm'ın ilk asırlarından itibaren vuku bulan dinî ve siyasî çalkantıları, içtimaî huzursuzlukları haber veren ifadeler içinde yer almıştır. Bu hadislerde fitne genellikle, İslâm ümmetinin birlik ve bütünlüğünü bozan bir komployu veya her türlü yıkıcı faaliyeti ifade eder. Bunların birinde Hz. Peygamber, "Birtakım fitnelerin yağmur selleri gibi evlerinizin arasında aktığını görüyorum" demiştir (Buhârî, "Fiten", 4). Hadis âlimleri bununla, bilhassa Hz. Osman'ın şehid edilmesiyle başlayıp sonraki dönemlerde devam eden kargaşa ve iç savaşlara işaret edildiğini belirtirler (Aynî, XX, 64). İbn Hacer, söz konusu hadisin burada kaydedilmeyen ilk cümlesinde Medine isminin özellikle zikredilmiş olduğuna dikkat çekerek Hz. Osman'ın Medine'de öldürüleceği ve bunun daha sonraki fitnelerin de sebebi olacağı hususunun dolaylı olarak anlatılmak istendiğini ileri sürer (Fethu'l-bârî, XXVII, 15).

Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği bir hadiste, "Zaman yaklaşacak (zamanın bereketi kalmayacak), ameller azalacak, aç gözlülük yayılacak, fitneler açığa çıkacak ve adam öldürme olayları artacak" denilmektedir (Buhârî, "İlim", 24, "Fiten", 5; İbn Mâce, "Fiten", 25). Bu hadisin başka bir rivayetinde fitneyle ilgili kısım bulunmamaktadır (Buhârî, "Fiten", 5). Ayrıca Buhârî, zamanla insanlar arasında bilgi ve dindarlık farklarının kalkıp herkesin cehalette ve dinî konulardaki gevşeklikte birbirine benzemesi, amellerin azalması, fitnenin çoğalması, öldürme olaylarının artması, can güvenliğinin ortadan kalkması gibi olumsuz gelişmelerin vuku bulacağını haber veren hadisleri "Fitnelerin Zuhuru" adını taşıyan babda toplamak suretiyle fitne kavramının kapsamını dinî, ahlâkî, ilmî ve içtimaî çöküşü içine alacak şekilde geniş tutmuştur (Buhârî, "Fiten", 5).

"Yakında fitneler meydana gelecektir. O zaman oturan ayakta durandan, ayaktaki yürüyenden, yürüyen koşandan hayırlıdır" (Müsned, V, 39, 48, 110; Buhârî, "Fiten", 9, "Menâḳıb" 25; Müslim, "Fiten", 10) meâlindeki cümlelerle başlayan hadisten, kişinin böyle olaylara ne ölçüde bulaşırsa o nisbette sorumlu ve günahkâr olacağı anlaşılmaktadır. Önemle vurgulamak gerekir ki bu hadis, Selef âlimlerinin ve daha sonra Ehl-i sünnetin siyasî ve dinî mahiyetteki çalkantılar karşısında pasif bir tavır almalarının başlıca âmillerinden biri olmuştur. Yine Buhârî'nin kaydettiği bir rivayete göre Saîd b. Müseyyeb şöyle demiştir: "İlk fitne (Hz. Osman'ın öldürülmesi) vuku buldu ve bu fitne Bedir ashabından kimseyi bırakmadı. Daha sonra ikinci fitne (Harre Vak'ası) meydana geldi; bu da Hudeybiye ashabından kimseyi bırakmadı. Nihayet üçüncü fitne (râvi bunun hangi olay olduğunu belirtmiyor) ortaya çıktı, artık bu da insanlarda kuvvet ve akıl bırakmadı" ("Megāzî", 12).

Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra da Hz. Ali, Talha, Zübeyr ve Bedir Gazvesi'ne katılmış daha başka sahâbîlerin henüz hayatta olduğu göz önüne alınarak bu rivayetin râviye ait açıklamalarında hatalar olduğu ileri sürülmüştür. Ancak İbn Hacer bu ifadelerin, "İki fitne arasında hayatta kimse kalmadı" şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtir. Nitekim Bedir ashabından en son kişi olan Sa'd b. Ebû Vakkās Harre Vak'ası'ndan birkaç yıl önce vefat etmiştir (Fethu'l-bârî, XV, 195). Üçüncü fitne ise genellikle Haricî isyanlarıyla ilgili görülmüştür (a.g.e., XV, 196; Aynî, XIV, 113).

İslâm âlimleri genellikle, Hz. Osman'ın öldürülmesiyle (35/656) doruk noktasına ulaşan kanlı siyasî buhranı ilk fitne sayar (Müsned, III, 422; Ebû Hanîfe, el-Fıķhu'l-ebsat, s. 41, 44; Câhiz, s. 173; Tâhâ Hüseyin, s. 417, 677) ve bu olayı "büyük fitne" diye adlandırırlar. Her ne kadar hadis âlimlerinden Abdurrahman b. Muhammed ed-Dâvûdî ilk fitne olarak Hz. Hüseyin'in şehid edilmesini göstermişse de onun şehid edildiği sırada artık Bedir ashabından hayatta kimsenin kalmadığı, ayrıca Saîd b. Müseyyeb'in yukarıdaki rivayetinde büyük ihtimalle sadece Medine'de vuku bulan fitnelerin söz konusu edildiği gerekçesiyle bu görüş ilgi görmemiştir (İbn Hacer, XV, 195-196; Aynî, XIV, 113).

Fitne kavramının tarih boyunca müslümanların ruhunda ürkütücü tesirler uyandırmasında ilk dönem müslümanlarının, özellikle ilk iki asırda yaşayanların müşahede ettikleri siyasî çalkantıların bıraktığı derin izlerin payı büyüktür. Onlar, fitnenin Kur'an'daki ağırlıklı mânasını da dikkate alarak bu çalkantıların vuku bulduğu zamanları dine, İslâm cemaatine ve meşru idareye bağlılıkları konusunda denendikleri dönemler olarak düşünmüşlerdir.

Hz. Osman'ın öldürülmesiyle başlayıp Cemel Vak'ası ve Sıffîn Savaşı ile devam eden hadiseler, Hâricî isyanları, Emevî iktidarına karşı ayaklanan Abdullah b. Zübeyr'in Hicaz'daki hâkimiyetine son vermek üzere Yezîd b. Muâviye'nin yolladığı ordunun Medine yakınında Harre'de Medineliler'le savaşarak şehri yağmalaması, aynı maksatla Abdülmelik b. Mervân tarafından gönderilen Haccâc b. Yûsuf kumandasındaki ordunun altı ay kadar süren muhasara sonunda Mekke'yi işgali ve Abdullah b. Zübeyr'in öldürülmesi gibi kanlı olaylar, İslâm toplumunun karşılaştığı ilk fitne hareketleri olarak tarihe geçmiştir. Özellikle Hz. Osman'ın şehid edilmesi olayı müslümanların dinî ve siyasî kamplara bölünmesine yol açan, daha sonra Sünnî-Şiî ihtilâfının kökleşmesiyle gelecek kuşakları derinden etkileyecek olan fitnelerin başlangıcı sayılır.(…)

Fitne kelimesinin, Kur'an'daki anlamları yanında giderek, dinî bakımdan birbirine zıt olan iki durumdan hangisinin tercih edilmesi gerektiği hususunda baş gösteren sıkıntı ve karışıklık, birbiriyle çekişen iki zümreden birinin tercih edilmesinde hissedilen zorluk ve bunun doğurduğu kargaşa, bir dinî-siyasî otoriteye karşı direnme, isyan, anarşi ve iç savaşa kadar varan bir anlam çeşitliliğine sahip olduğu görülür. Bilhassa "ilk fitne" tabirinin Hz. Osman'ın şehid edilmesine delâlet etmesi yanında daha ziyade çoğulu olan "fiten" kelimesi, genel olarak müslümanlar arasında çıkan kargaşa, anarşi ve iç savaş gibi olumsuz gelişmeleri de ifade eder.(…)

Haricîler, Şîa ve Mu'tezile, özellikle "emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker" ilkesinin uygulanmasıyla ilgili olarak dinî ve siyasî ihtilâfları duruma göre silâhlı mücadeleye kadar götürmeyi gerekli görürken Ehl-i sünnet'in bu husustaki tutumu oldukça farklılık gösterir.(…)

Ehl-i sünnet, Hz. Osman'ı öldürenleri de Hz. Ali'ye karşı savaşanları da âsi saymış, ancak Ali'ye karşı çıkanlardan Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr'i sadece hatalı göstermekle yetinmiş, bununla birlikte genel olarak taraflardan hiçbirinin küfürle itham edilemeyeceğini düşünmüştür (el-Farķ, s. 119, 289-290, 350-351; el-Milel, I, 103).

Ehl-i sünnet âlimleri, halifenin dokunulmazlığı ve cemaatin birliği fikrinden yana olmayı prensip edindikleri için konuyla ilgili hadisleri ve ilk fitneleri yaşayan ashabın tecrübelerini dikkate alarak fitneyi körüklemekten kaçınmayı, ihtilâfları barışçı yollarla yatıştırmayı, bu mümkün olmazsa siyasî otoritenin varlığı ve ümmetin birliği için pasif kalmayı tercih etmişlerdir.(…) İslâm dünyasında daima çoğunluğu oluşturan ve toplumun selâmetinden kendini sorumlu tutan Ehl-i

sünnet'in, fitneye karşı sert hareketlere girişerek onun boyutunu daha da genişletmekten ve böylece ümmetin birliğini büsbütün tehlikeye sokmaktan çekindiği için böyle bir tavır takındığında şüphe yoktur. Nitekim Gazzâlî, siyasî otoriteye karşı zor kullanmanın fitneyi harekete geçireceği, şerri arttıracağı ve zararının yarardan fazla olacağı görüşündedir (İhyâ, II, 437). İbn Teymiyye de Hâricîler'in yaptığı gibi fitneyi ortadan kaldırmak için silâhlı mücadeleye kalkışmanın daha büyük bir fitne olduğunu belirtir (el-İstiķāme, II, 290). Bu şekilde Ehl-i sünnet mensupları, fitneye sebebiyet vermemek için fâsık imama itaatin câiz olduğu fikrinde birleşmişlerdir.[1]

(1) DİA; [FİTNE - Mustafa Çağrıcı] c. 13; s. 156-159

Foça İbrahim Bey Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 159

Form

Şekil, biçim. (Akar, Keskiner, 1978, 38) [1]

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e. s. 13.

Fossor

Roma'da mezar kazıcısı.[1]

(1) Er, Yasemin. a.g.e.

Fuad Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 33,
(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 341

Fuad Paşa Camii Ve Türbesi

İstanbul'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında farklı bir üslûpta yapılmış cami ve türbe.

Sultanahmet semtinde Binbirdirek mahallesinde, Klodfarer caddesiyle Peykhane sokağının kesiştiği köşede bulunmaktadır. Sadrazam Keçecizâde Fuad Paşa (ö. 1869) tarafından Uzun Şücâ' Mescidi'nin yerinde yaptırılmıştır. Bu mescidin Fazlı Paşa Sarayı Mescidi ile aynı yapı olduğu tahmin edilmektedir. Bazıları, burada birbirine komşu olarak üç tane Uzun Şücâ' Mescidi'nin varlığını kabul ederse de bu görüşe katılmak mümkün değildir. Fâtih Sultan Mehmed zamanında "şâtırbaşı" olan Uzun Sücâ'ın yaptırıp vakfiyesi 882 Muharreminde (Nisan 1477) tescil edilen mescid, 27 Rebîülâhir 1282'de (19 Eylül 1865) çıkan Hocapaşa yangınında yanmıştı. Fuad Paşa bu felâketin arkasından Divanyolu caddesini genişletip imar ettirirken yanmış olan mescidin kalıntılarını da bütünüyle ortadan kaldırarak yerine kendi adını taşıyan yeni bir cami yaptırmıştır. Cami, üstünü sağır bir kubbenin örttüğü sekizgen planlı bir binadır. Muntazam işlenmiş taş örgülü mimarisi ve kabartma halinde bütün cepheleri kaplayan bezemeleriyle Türk yapı geleneklerine tamamen aykırı düşen ve belirli bir üslûba girmeyen bir görünümdedir. Bu sebeple yerli azınlıklardan veya Levanten bir mimar yahut kalfanın eseri olması muhtemeldir.(...)

Caminin yanında küçük bir hazîre bulunmaktadır. Burada ilk caminin kurucusu olan Uzun Şücâ'ın XVIII. yüzyıla ait olduğu tahmin edilen mezar taşı yer alır. Ayrıca 1277'de (1860-61) vefat eden Mehmed Şükrü Efendi adında bir hattat da burada yatmaktadır. Diğer mezar taşlarının en eskisi ise 1219 (1804-1805) tarihlidir. Yine caminin yanında Fuad Paşa'nın sekiz köşeli ve kubbeli türbesi bulunur. Türbenin dış yüzeyleriyle garip biçimli pencerelerinin şebekeleri Türk sanatına yabancı bir üslûpta bezenmiştir.

Fuad Paşa'nın vefat ettiği yıllarda İstanbul'da bulunan, adı bilinmeyen fakat Fransız olduğu anlaşılan bir ressam, eski sadrazamın cenazesi Fransa'dan getirildiğinde gömüldüğü yerin kurşunkalemle bir resmini yapmıştır. Bu resme göre Fuad Paşa bir arsaya defnedilerek etrafı çitle çevrilmiştir. Ancak daha sonra kabrin üstüne bugün görülen türbe inşa edilmiştir.[1]

(1) DİA; [FUAD PAŞA CAMİİ ve TÜRBESİ - Semavi Eyice] c. 13; s. 206

Furkân Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in yirmi beşinci sûresi.(...)

Kulu Muhammed'e "Furkān'ı" indirmiş ve onu bütün âlemleri uyarmak üzere peygamber yapmış olan Allah'a övgüyle başlayan sûrede Hz. Muhammed'in risâletinin evrenselliği, vahiy ve peygamberliğin kul isteği ve seçimiyle olmayıp Allah'ın

takdir ve iradesiyle gerçekleştiği vurgulanır. Müşriklerin *Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve âhiret günündeki büyük hesabı inkâr* hususunda gösterdikleri inat üzerine nâzil olan sûrenin başında vahiy ve nübüvvetin dindeki yerini ve önemini belirten bir bölüm yer alır. İnkârcılar vahyin alelâde masallardan, peygamberin de sıradan insanlardan pek farklı olmadığını öne sürüyor, bir peygamberin insan üstü nitelikler taşıması gerektiğini söylüyorlardı. Hz. Peygamber'in yemek yemesini, çarşıda pazarda gezip dolaşmasını bahâne ederek onun bu hallerini kendi inkârlarına gerekçe gösteriyorlardı. Sûrede inkârcıların ileri sürdükleri bu tür idDİAlar delil mahiyetinde misallerle tek tek cevaplandırılır ve çürütülür. Esasen Mekkeli müşriklerin Resûl-i Ekrem'i inkâr için öne sürdükleri gerekçeler, temelde bütün çağlarda peygamberleri inkâr için ortaya atılan isnat ve iftiralardan ibarettir. Bu iftira ve isnatların onların dilinden Kur'an'da yer almış olması bu bakımdan çok anlamlıdır.

Sûrenin baş taraflarında, kuluna Furkān'ı indiren Allah'ın aynı zamanda gökleri ve yeri yarattığı, tek hükümran olarak her şeyi kendisinin takdir ve tayin ettiği bildirilir. Böylece göklerde ayrı tanrılar, yeryüzünde ayrı tanrılar bulunmadığını ortaya koyarak inkârcıları kendisine tapmaya, buyruklarına boyun eğmeye ve peygamberine uymaya davet eder. Onların, ne bir şey yaratacak ne de fayda veya zarar verecek konumda olmayan âciz varlıklara, putlara tapmalarını ayıplar. Bu ayıp kendilerine yetmiyormuş gibi bir de Allah'ın gönderdiği vahye ve Peygamber'e dil uzatmalarını kınar. "Peygamber'e başkaları yardım ediyor" (âyet 4) diyerek iftirada bulunmalarının büyük bir haksızlık ve yalan olduğunu, "Bunlar eskilerin efsaneleridir" şeklindeki hezeyanlara karşı da Kur'an'ın bütün sırları bilen Allah tarafından indirilmiş bir vahiy olduğunu bildirir. Daha sonra Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu bildiren âyetlere yer verilir. Resûl-i Ekrem'in yiyip içtiği, gezip dolaştığı, aslında bir peygamberin yanında birtakım meleklerin bulunması veya kendisine gökten defineler indirilmesi gerektiği (âyet 7, 8) yolundaki itirazlara cevap olarak daha önceki peygamberlerin de aynı şekilde yiyip içen, çarşıda pazarda gezip dolaşan insanlardan seçilmiş olduğu hatırlatılır (âyet 20).(...)

İnkârdan doğan bu tür itirazların vahyin niteliğine (âyet 4, 5), geliş tarzına (âyet 32) ve Hz. Peygamber'in şahsına (âyet 7, 8, 9) ait olmak üzere üç noktada toplandığı görülür. Sûrede bu itirazlara ayrıntılı olarak cevaplar verilir; ayrıca inkârcıların ruh halleri tahlil ve tasvir edilerek Allah huzurunda hesap verilmeyeceğini sananların kendilerine melekler gönderilmemesini ve Tanrı'nın görünmemesini bahâne ettikleri, bunun da onların kibirlerinden ileri geldiği vurgulanır. Suçluların ve kötülük yapmaya meyilli olanların Kur'an'daki uyarılara hiç gerçekleşmeyecekmiş gibi baktıkları ve bu yüzden peygamberlere düşman oldukları ortaya konur (âyet 31). Kur'an'ın niçin toptan indirilmeyip âyet âyet nâzil olduğunu soranlara, müminlerin kalbine daha iyi yerleşmesi için bu yöntemin seçildiği bildirilir (âyet 32). Bu cevap, Kur'an'ın içerdiği bilgilerin, gerçeklerin ve amelî prensiplerin gerektiği şekilde kavranıp benimsenmesi ve hayata geçirilebilmesinde zaman, ihtiyaç ve kapasite gibi faktörlerin dikkate alınmış olduğunu göstermesi bakımından büyük önem taşır.

35 - 39. âyetlerde, peygamberlerini red ve inkâr eden bazı eski kavimlerin nasıl cezalandırıldığına kısaca işaret edildikten sonra bunların kalıntılarını gördükleri halde ibret almayan Mekkeli putperestlerin Hz. Peygamber'le alay ederek aynı hatayı işledikleri ve inkârcılıklarını ısrarla sürdürdükleri, bu halleriyle de hayvanlara benzedikleri, hatta daha da aşağı oldukları ifade edilir (âyet: 40-44). Bundan sonraki âyetlerde kozmolojik delillerden bazı örnekler verilerek dünyanın da âhiretin de tek hâkiminin Allah olduğu açıklanır (âyet 45-57).

Sûrenin son kısmında, *şanı yüce ve ölümsüz olan Allah'a inanmanın*, O'na güvenmenin ve huzurunda secde etmenin insana gerek bu dünyada gerekse âhirette neler kazandırdığına temas edilir. İyi hal sahibi müminlerin bazı örnek davranışlarına yer verilir. "Rahmân'ın kulları" tabiriyle taltif edilen müminler yürüyüşleri, geceleyin ibadet etmeleri, konuşmaları, sataşmalara esenlik dileğiyle karşılık vermeleri, Allah'a yalvarışları, yardım severlikleri, bununla beraber israftan uzak durmaları, Allah'tan başkasına boyun eğmekten, cana kıymaktan, zina etmekten, yalan söylemekten ve yalan yere şahitlik etmekten kaçınmaları ve iyilik yolunda önderlik etme arzusu taşımaları gibi meziyetle-

riyle toplumun yüz akı insanlar olarak örnek gösterilirler. Böylece sûre yalnızca vahye karşı çıkan inkârcıların ruhî durumlarını ve acınacak hallerini İfade ekmekle kalmaz, vahye inanan insanların örnek özelliklerini de dile getirir ve bu iki tip insan arasındaki farkları açık şekilde ortaya koyar. Özellikle 63. âyet bu iki tipin ahlâkî yapısının bir özetidir. Nitekim bütün tefsirlerde, burada sözü edilen "câhillerin sataşmaları Câhiliye barbarlık ve küstahlığını, ağır başlı müslümanların bu sataşmalara selâmla karşılık vermeleri de onların, İslâm ahlâkında genellikle "hilim" terimiyle karşılanan ağır başlı, uzlaşmacı, yapıcı ve barışçı karakterlerini ifade edecek şekilde açıklanmıştır (meselâ bk. Taberî, XIX, 32-35; Zemahşerî, III, 99).

Sûre şu âyetle sona erer: "De ki: Sizin yalvarmanız olmasa rabbim size ne diye değer versin? Siz -resulün bildirdiklerini- kesinkes yalan saydınız; onun için *azap yakanızı bırakmayacaktır*".(...)[1]

(1) DİA; [FURKÂN SÛRESİ - Emin Işık] c. 13; s. 222

Furuni Dede Türbesi-Afyon

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 178

Fussılet Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in kırk birinci sûresi.(...)

İlk âyetlerde sûrenin konusu açık bir şekilde ortaya konur: Kur'an uydurulmuş değil rahman ve rahîm olan Allah tarafından indirilmiştir. O müjdeleyen ve uyaran bir kitaptır. Tek bir ilâh olan Allah'a inanıp ona yönelmek gerekir. İnat ve kibirleri yüzünden Allah'a şirk koşanların vay haline! İnanan ve salih amel işleyenler için tükenmeyen bir mükâfat vardır (âyet 1-8).

Daha sonraki âyetlerde, âlemlerin rabbi olan Allah'ın kudret ve azametinin delilleri gösterilerek O'nu inkâr etmenin ve O'na ortak koşmanın anlamsızlığı ve bunun sonuçları dile getirilir. Bereket ve rızık dolu yeryüzüyle esrarlı yedi kat gökyüzünü çeşitli aşamalardan geçirerek yaratan ve her birine bir nizam takdir eden yalnız Allah'tır. Her şeyi hakkıyla bilen ve mutlak güç ve kudret sahibi olan O'dur. Böyle bir kudret sahibini ve O'ndan gelen âyetleri inkâr etmek, O'nun hakikatlerinden yüz çevirmek, tıpkı Âd ve Semûd kavimlerinin başlarına gelen felâket gibi bir felâkete sürükler. Çünkü onlar da peygamberlerinin davetine kulaklarını tıkamışlar, Allah'ın kudret ve azametini görmezlikten gelerek O'nu inkâr etmişlerdi. Müminler ise itaat edip kurtulmuşlardı (âyet 9-18).

Sûre, Allah'ın düşmanlarının sadece dünyada değil inkâr ettikleri âhirette de hesaba çekileceklerini ve daha çetin bir azaba uğratılacaklarını anlatan âyetlerle devam eder. Burada onların kulaklarının, gözlerinin ve derilerinin kendi aleyhlerine şahitlik edeceği, böylece kendi yaptıklarından birçoğunu Allah'ın bilmeyeceği zannına kapılanların ziyana uğrayacakları haber verilir. Bunların, uyarılmadıkları için değil uyarıldıkları halde gerçekleri kabule yanaşmadıkları için bu duruma düştükleri ve kendi kendilerine yazık ettikleri vurgulanır. İnsanları baştan çıkaranlar, kötülükleri çekici ve süslü gösterenler olmasa insanın aslında aklı ve vicdanı ile hakkı kabule yatkın olduğuna işaret edilir (âyet 19-25).

Kur'ân-ı Kerîm'in gönülleri fetheden cazibesiyle inananların sayısının her geçen gün biraz daha artması üzerine taktik değiştirip, "Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın, böylece belki üstün gelirsiniz" (âyet 26) diyen inkârcıların Kur'an hakikati karşısında nasıl olumsuz bir tavır sergileyip azgınlık ve taşkınlık gösterdiklerini ve bu yüzden âhirette nasıl bir azapla karşılaşacaklarını, kendilerini bu duruma düşüren cin ve insanlardan nasıl intikam almak isteyeceklerini tasvir eden âyetlerden (27-29) sonra,

"Rabbimiz Allah'tır" diyen müminlerin ihlâs ve samimiyetlerini dile getiren ve onların her iki dünyadaki mutluluklarını anlatan âyetler gelir (30-32).

Daha sonraki âyetlerde ilâhî davete uymanın ve onu yaymanın güzelliklerinden, onun insan hayatı üzerindeki olumlu etkilerinden bahsedilir. 33. âyette iyilikle kötülüğün bir tutulamayacağı vurgulandıktan sonra, "Sen -kötülüğü- iyilikle önle. O zaman seninle onun arasında düşmanlık bulunan kişi sanki candan bir dost olur" denilerek sosyal barışın temel ahlâkî ilkesi ortaya konur; bu ahlâkî yüceliklere ancak sabırlı ve iyilikten nasibi olanların ulaşabileceği belirtilir. Güneşe ve aya değil onları yaratan Allah'a tapmak, O'na secde etmek

gerektiği üzerinde durulur. İnkarcıların büyüklük taslamakla gerçeği küçük düşüremeyecekleri, hak dinin Allah'ın emriyle yayılacağı ve Allah'ın, gökten yağmur yağdırıp kuru toprağı yeşerttiği gibi ölüleri dirilteceği anlatılır. Allah tarafından indirilen o eşsiz kitabı inkâr ederek âyetleri hakkında anlamsız yorum ve tartışmalara girenlerin âhirette ateşe atılacakları, inananların da güven içinde Allah'ın huzuruna çıkacakları, esasen önceki peygamberlere de aynı şekilde vahiy geldiği, Allah'ın affediciliği yanında cezalandırmasının da çok şiddetli olduğu bildirilir. "Eğer biz Kur'an'ı Arapça'dan başka bir dille gönderseydik derlerdi ki: Âyetleri açıklanmalı değil miydi? Arap'a yabancı dilden kitap olur mu? De ki: O, inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuzdur ve şifadır. İnanmayanlara gelince onların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'an onlara kapalıdır. Onlara -sanki- uzak bir yerden bağırılıyor" meâlindeki âyette (44), Kur'an'ın ne söylediğini anlamak istemeyen inkârcıların kibir ve inatlarından dolayı kötü niyetle hareket ettikleri açıklanır ve Kur'an'ın inananlara hidâyet ve şifa olduğu, inanmak istemeyenlerin de kulaklarında sağırlık, gözlerinde körlük bulunduğu ve bu durumun onların hakikatten uzak durmalarından kaynaklandığı dile getirilir. Geçmişte Hz. Mûsâ'ya indirilen kitap hakkında da ihtilâf çıktığı, bazılarının iman edip bazılarının inkâra saptığı haber verilir (âyet 33-45).

Sûrenin son bölümünde (âyet 46-54) herkesin yaptığı iyiliğin kendi lehine, işlediği kötülüğün de kendi aleyhine olacağı, Allah'ın kullarına haksızlık etmesinin düşünülemeyeceği hatırlatıldıktan sonra bütün bu uyarılara kulak tıkayan, ortaya konan delilleri görmezlikten gelen inkârcıların ilkel düşünce tarzlarına dikkat çekilir ve psikolojik durumlarıyla ilgili bazı tahliller yapılır; didişmeyi seven, günaha meyilli, aceleci, sabırsız, nankör ve bencil mizaçlı oldukları gözler önüne serilir. İnkârcılara rağmen Allah'ın dininin yayılacağı ve Kur'an gerçeklerinin inkâr edilemez bir şekilde kuvvet kazanıp ve gelişeceği, nihayet bu gerçeklerin kendilerine hem kendi iç dünyalarında hem dış dünyada gösterileceği vurgulanır (âyet 53). Sûre, kitap ve peygamber nimetinin kadrini bilmeyip bu nimetten yüz çeviren (âyet 51) insanlara şu uyarıda bulunarak sona erer: "Dikkat edin, onlar rablerine kavuşma konusunda şüphe içindedirler. Biliniz ki O her şeyi kuşatmıştır." (...)

(1) DİA; [FUSSILET SÛRESİ - Emin Işık] c. 13; s. 229

Füccetan

Ansızın, birdenbire ölmek.[1][2][3]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Füsun

Büyü, sihir,[1] efsun.[2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Füttak

Fırsat buldukça adam öldürenler.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gabot Bezi

Kıbrıs ağzında ölümle ilgili genel sözlerden biri. "Zengini de fukarası da giderken on arşın gabot bezi götürür."(1)

(1) Karabacak, Esra. a.g.e., s. 207

Gadakmak

Ölmek.(1)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gaflet

Dünya veya âhiret hayatı için gerekli olan bir şeyin önemini kavrayamama halini ifade eden ahlâk ve tasavvuf terimi.

Sözlükte "terketmek, önemsememek" anlamında masdar ve "dalgınlık, dikkatsizlik, yanılma, ihmal" mânasında isim olan gaflet kelimesi, "bir şeyin gerekliliği ortada iken bunun idrak edilememesi" (Ebü'l-Bekâ, s. 206), "nefsin kendi arzusuna uyması, zamanın boş geçirilmesi" (et-Tarîfât, gaflet" md.), "yeterince uyanık ve dikkatli davranılmadığı için insana arız olan yanılgı hali" (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, gfl" md.) şeklinde tarif edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de maddî ve manevî menfaatlerini bilen insanlara "zâkir" ve "ehl-i zikir", bundan habersiz olanlara da "gafil" denilmiştir. Gaflet "unutma ve yanılma" mânasını da taşımakla birlikte aslında bu iki kavramdan farklıdır (Ebü'l-Bekâ, s. 206; et-Tarîfât, "nisyân" md.). Bir şeyi bile bile terketmek gaflet, bilmeden terketmek unutmaktır. Kur'ân, hayvanlardan daha aşağı seviyede bulunan ve kalpleri mühürlü olanları gafil diye niteler (el-Arâf 7/179) ve müminlerden gafil olmamalarını isteyerek (el-Arâf 7/205) Allah'ın âyetlerinden *gafil olanların cehennemlik olduklarını* bildirir (el-Arâf 7/146; Yûnus 10/7-8). Gaflet içinde bulunanlar *âhirette pişmanlık duyacaklardır* (el-Enbiyâ 21/97). Gaflet kelimesi Kur'ân'da "habersiz olma" mânasında da kullanılmıştır (Yûsuf 12/3; Kâf 50/22) ve Allah'ın gafil (olup bitenlerden habersiz) olmadığı hususuna sık sık dikkat çekilmiştir (meselâ el-Baka-ra 2/74, 85, 140, 144, 149).

Hadislerde de insanların Allah'tan, onun zikrinden ve âyetlerinden gafil olmamaları istenmiş, gafil kalple yapılan duanın kabul edilmeyeceği belirtilmiştir (Müsned, II, 177; el-Muvatta', "Śalât", 8; Tirmizî, "Daa-vât", 65).

Zâhid ve sûfîler gaflet konusu üzerinde önemle durmuşlardır.

İbn Ebü'l-Havârî gafleti "en büyük musibet ve kasvet" olarak tanımlar. Ona göre en derin uyku gaflet uykusudur. Gaflet olmasaydı insan nefsinin arzularına kul olmazdı.

Cüneyd-i Bağdadî, Allah'tan gafil olmanın ateşe girmekten daha zor olduğunu söyler.

Ebû Ca'fer Sinan'a göre, bir insanın işlediği günahtan tövbe etmesi gerektiğinden gafil olması o günahı işlemesinden daha kötüdür.

Kalbin gaflet içinde bulunmamasını isteyen Dârânî'ye göre gafleti kalpten kovmanın tek yolu Allah korkusudur.

İbn Mesrûk ise gafletle cehâlet arasında bir ilgi kurarak cehaletin gaflete yol açtığını söyler.

Ebû Bekir eş-Şiblî'nin gaflete düşmemek için zaman zaman vücudunu kırbaçladığı rivayet edilir.

Kaynaklarda, Ebû Hafs el-Haddâd'ın Allah'ı gaflet üzere iken zikretmediği, Bâyezîd-i Bistâmî'nin ise ölürken Allah'ı hep gafletle zikrettiğini söylediği kaydedilmiştir.

Sûfîler gafleti ikiye ayırır ve bazı hallerde gafletin gerekli olduğuna inanırlar. İbn Ebü'l-Verd'e göre gafletin biri rahmet, diğeri felâket olan şekli vardır. Rahmet olan gaflet kulluğun gereğini yerine getirmeye engel olmaz. İkincisi ise günaha giren kişiyi kulluk yapmaktan alıkoyar.(...)

Mutarrif b. Abdullah'a göre Allah'ın sıddîkların kalbine gaflet vermesi rahmetinin eseridir. Eğer kendisini tanıdıkları kadar onlara korku verseydi hayatlarını sürdürmeleri güç olurdu. Rebî b. Abdurrahman, Allah gaflete düşürerek *ölümü unutturduğu için insanların dünyayı imar edebildikleri* görüşündeydi.(...)[1]

(1) DİA; [GAFLET - Süleyman Uludağ] c. 13; s. 284

Gaflet

Dünya veya âhiret hayatı için gerekli olan bir şeyin önemini kavrayamama halini ifade eden ahlak ve tasavvuf terimi.[1] Ariflerin ıstılahında kalbin hakikatlerden habersiz olmasıdır.[2] Nefsine ve heveslerine uyarak Allah'ı ve emirlerini unutmak.[3][4]

(1) DİA; [GAFLET - Süleyman Uludağ] c. 13; s. 284

(2) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(4) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Gaflet Baba Türbesi-Kütahya

(1) Kütahya Valiliği. a.g.e. s. 68

Gafur

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

Gafur kelimesi, sözlükte "örtmek, gizlemek, kirlenmekten korumak için bir şeyin üstünü örtmek" mânasındaki gafr (gufran, mağfiret) kökünden sıfat olup "birinin kusurunu örten, suçunu bağışlayan" anlamına gelir.

Râgıb el-İsfahânî, Allah'a nisbet edilen gufran ve mağfireti *O'nun, kulunu azap görmekten koruması* şeklinde manalandırmıştır. Bu ise günahı bağışlamanın sonucunu gösteren (lâzımî) bir anlam niteliği taşır. Aynı kökten gelen istiğfar kelimesi kişinin, kusurunun bağışlanmasını Allah'tan talep etmesi anlamına gelir. Râgıb el-İs-fahânî'ye göre bu talebin hem söz hem de fiil ile olması gerekir. Aksi halde istiğfar kişiyi yalancı durumuna düşürür (el-Müfredât, "gfr" md.). Bu açıdan bakıldığında istiğfarın "Allah'a dönüş" mânasına gelen "tevbe" ile anlam yakınlığı içinde olduğu görülür.

Kur'ân-ı Kerîm'de gafr kökünden türemiş 234 kelime bulunmaktadır. Bunların beşi yine "affetmek, bağışlamak" mânasında olmak üzere insana nisbet edilmiştir. Altmış birini muhtelif fiil kalıplarının, diğerlerini de çeşitli sıfat ve isimlerin (gâfir, gafur, gaffar, gufran, mağfiret) oluşturduğu toplam 187 kelime doğrudan Allah'a izâfe edilmiştir. Kırk iki kelime ise istiğfar kavramı etrafında şekillenmiştir ki bunlar da sonuç itibariyle Allah'ın gafur ismine râcidir (bk. M. F. Abdülbâkî, el-Mucem, "gfr" md.).

Allah'ın gafur (gaffar) oluşunu ifade eden 229 kelime, Kur'ân-ı Kerîm'in 29. cüzünün sonlarında yer alan Muddessir sûresinin nihayetine kadar (74/56) bazı kesintilerle birlikte ardarda devam eder. Kur'ân'ın tamamı göz önünde bulundurulduğu takdirde gufran kavramının yer almadığı sûreler hacim bakımından yüzde on üç civarında kalır. Bu kavramı içeren son sûredeki âyetin meali ise şöyledir: "O çok bağışlayan (gafur) ve çok sevendir" (el-Burûc 85/14).

Aslında gafur isminin tecelli etmesi, yani fiilî bir sıfat olarak fonksiyoner olması insanların günah işlemeleri ve bağışlanmalarını istemelerine bağlıdır. İslâmî anlayışta her insan selim bir fıtratla ve günahsız olarak dünyaya geldiğine, ayrıca herkes kendi yaptığından sorumlu olacağına göre aslî günah yoktur. Şu halde mağfiret kavramının Kur'ân-ı Kerîm'de birçok defa tekrarlanmasının sebebi nedir? Bu noktada, insanı sürekli günah işleyen bir mücrim telakki etmek yerine, onun Allah'a ulaşabilmesi için kazanması gereken kemal

mertebeleri ve yetkinlik vasıflarında geri kalabileceği veya hatalı davranabileceği şeklinde bir yaklaşımı benimsemek ilgili âyetlerin genel muhtevasına daha uygun düşmektedir.

Hadis literatüründe de gufranla ilgili çok zengin rivayetler mevcuttur. A. J. Wensinck'in el-Mucem'inde yirmi dört sütunluk bir yer tutan bu rivayetlerde, kavramın sülâsî ve istifâl kalıplarından birçok kelime ile muhtelif dua şekilleri, belirli davranışlar için gufran müjdeleri yer alır ("gfr" md.).

Esmâ-i hüsnânın zikredildiği İbn Mâce ile ("Duâ", 10) Tirmizî ("Daavât", 82) rivayetlerinde gaffar ve gafur isimleri, Kur'ân'da da bunlarla birlikte gâfir (el-A'râf 7/155; Gâfir 40/ 3) ismi yer almaktadır. Bu üç isimden gaffar ile gafur sigaları mübalağa ifade etmektedir. Gâfir *"hata ve kusurları örten, günahkârı dünyada da âhirette de cezalandırmayan, onun iç yüzünü insanlara bildirmeyen"* anlamına gelir. Her üç isimde de ortak olan bu temel muhtevanın günahkârın teşhir ve ilân edilmemesiyle ilgili kısmı, Buhârî ve Müslim'in de dahil bulunduğu muhaddisler grubunca nakledilen bir hadiste açıklığa kavuşturulmuştur. Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen bu hadise göre, *âhiret gününde Cenâb-ı Hak mümin kulunu kimsenin görmeyeceği bir şekilde kendisine yaklaştıracak, günahlarını bir bir hatırlatarak ikrar ettirecek, öyle ki kul artık mahvolduğuna hükmedecek; fakat Allah, "Ben onları dünyada gizlediğim gibi bugün de bağışlıyorum" diyecek ve bu mümine sadece sevap defteri verilecektir* (Müsned, II, 74; Buhârî, "Mezâlim", 2, "Edeb", 60; Müslim, "Tevbe", 52; İbn Mâce, "Muḳaddime", 13).

Kur'ân-ı Kerîm'de beş yerde geçen gaffar ismiyle doksan bir yerde geçen gafur isminin her biri mübalağa ifade etmekle birlikte aralarında ne gibi bir farkın bulunduğu hususu ilk dönemlerden itibaren âlimleri düşündürmüştür. Meşhur nahiv ve lügat âlimi Zeccâc, her iki kelimenin aynı mânada mübalağa ifade ettiğini, tekrarın ise zât-ı ilâhiyyeye ait sıfatlardaki nihaî yetkinliği bildiren bir tekit niteliği taşıdığını söylemekle belki en isabetli hükmü vermiştir (Tefsîru esmaillâhi'l-hüsnâ, s. 46). Bununla birlikte Zeccâc, başkasından naklen *gaffarın "günahları dünyada örten", gafurun ise "âhirette bağışlayan"* anlamlarına gelebileceğini kaydetmiştir (a.g.e., s. 47).(...)

Gaffar, Kur'ân-ı Kerîm'de yer aldığı beş âyetin üçünde "yenilmeyen yegâne galip" anlamındaki "azîz" ismiyle birlikte tekrarlanmış ve bu zatî isim sayesinde muhtevasındaki süreklilik anlamı zenginlik kazanmıştır. "İyi biliniz ki o azizdir ve çok bağışlayandır" (ez-Zümer 39/ 5) ifadesi, Allah'ın bağışlamasının yarar sağlamak veya bir zararı bertaraf etmek gibi dış faktörlere bağlı olmayıp zâtının niteliklerinden sayıldığını bildirmektedir.

Gaffarın "settâr" (örten) mânasına geldiği açıktır. "Ey ayıpları örten" (yâ settâre'l-uyûb) şeklindeki niyazların yaygın olduğu bilinmektedir.

Muhtelif hadislerde de "setr" kökünden türemiş fiiller Allah'a nisbet edilmiştir (bk. Wensinck, el-Mucem, "str" md.). Bu tür rivayetlerden biri şöyledir: "Kim bir müslümanın aybını örter, kusurunu bağışlarsa Allah da kıyamet gününde onun kusurlarını bağışlar" (Buhârî, "Mežâlim", 3, Müslim, "Źikir", 38). Bir başka hadiste de Allah'ın "setîr" olduğu, yani iffeti, örtünüp korunmayı sevdiği ifade edilmiştir (Ebû Dâvüd, "Hammâm", 1; Nesâî, "Gusl", 7).

Gazzâlî, "güzel olanı gösterip çirkin olanı gizleyen" şeklinde mânalandırdığı gaffar isminin tecellisi sayesinde kula yönelen "setr" şeklindeki ilâhî lutufları şöyle sıralar:

a) Bedenin çirkin görülen organlarının içte gizlenmesi, güzelleriyle örtülüp süslenmesi,

b) İnsanın kötü düşünce ve duygularının kimsenin vâkıf olamayacağı iç dünyasında gizlenmesi. Öyle ki içinden geçen vesvese, hile, hıyanet ve kötü zanlara başkaları vâkıf olsa ondan nefret eder, hatta onu öldürüp ortadan kaldırmaya çalışırlardı,

c) Kişiyi başkalarının yanında mahcup duruma düşürecek günahların bağışlanması ve imanını koruduğu takdirde bunlardan doğacak çirkinliklerin sevaplarla örtüleceğinin vaat edilmesi.

Gazzâlî'nin kanaatine göre kulun gaffar isminden nasibi, ifşa edilmesini istemediği kusurlarının benzerlerini başkalarında gördüğü takdirde onları yaymayıp örtmesidir. Şüphe yok ki insanların gizli taraflarını araştıran, kötülüğe kötülükle karşılık veren kimse gaffar isminin tecellilerinden faydalanamaz (el-Maḳśadü'l-esnâ, s. 85-86).

Kur'ân-ı Kerîm'in doksan bir âyetinde yer alan **gafur** ismi sadece iki âyette tek başına kullanılmış, yetmiş bir yerde "rahîm" ismiyle "gafurun rahim" şeklinde, bir yerde aynı mânaya gelen "zü'r-rahme" terkibiyle, bir yerde de "rahîmun gafur" olarak tekrarlanmıştır. Gafurun zatî bir işim olan rahîmle birlikte kullanılışı, ona hem süreklilik ve derinlik açısından mâna zenginliği kazandırmakta, hem de bağışlayıcılığın sevginin en üstün derecesini oluşturan rahmetten kaynaklandığını göstermektedir. Gafurun "çok seven, çok sevilen" mânasındaki "vedûd" ismiyle bir âyette yer alması da bir önceki kullanıma benzemektedir. Gafur bunlardan başka, "acele ve kızgınlıkla muamele etmeyen" anlamındaki "halîm", "az iyiliğe çok mükâfat veren" mânasındaki "şekûr" ve "hiçbir sorumluluk kalmayacak şekilde günahları affeden" anlamındaki "afüv" isimleriyle de kullanılmaktadır. Gafurun mânasını destekleyen bu isimlerin tamamının esma-i hüsnânın insanla ilgili olan grubuna girdiği görülmektedir. Gafurun iki âyette azîz ile tekrarlanması gaffar isminin aynı isimle tekrarlanmasına benzer.

Allah'ın insanla ilgili isimleri ve fiilî sıfatları grubuna giren gaffar ve gafur esmâ-i hüsnâdan raûf, sabûr, tevvâb ve vâsi' isimleriyle de mâna yakınlığı içindedir.

(1) [GAFÛR - Bekir Topaloğlu] c. 13; s. 287

Gafur Baba Türbesi-Adana

(1) Şenesen, Refiye Okuşluk. "Adana'da Ölüme ve Mezara Bağlı Efsaneler" , III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu), 30 Kasım-2 Aralık 1998, Adana, ss. 531-540. s. 3

Gaia

Homeros'ta hiç adı geçmeyen Gaia, Hesiodos'un Theogonia'sında dünyayı, yeri evrensel bir öğe olarak toprağı simgeler. Bir Tanrı'dan çok kozmik bir varlıktır, bütün öğelerin kaynağında bulunan ana ilkedir.[1]

(1) Erhat, Azra. a.g.e.

Gaib

a. Yaşadığı halde nerede olduğu bilinmeyen ve kendisinden uzun süre haber alınmayan kişi.[1]

b. Şii fırkalarınca, ölmediği halde insanlar arasından ayrıldığına ve bir gün döneceğine inanılan lider için kullanılan sıfat.[1]

c. Duyularımız yardımıyla kavrayamadığımız varlıklar âlemi, görünmeyen âlem.[2] Gözle görünmeyen âlem.[3][4]

d. Nerede olduğu, ne durumda bulunduğu bilinmeyen, göz önünde olmayan, hazır bulunmayan.[4]

(1) DİA;

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Gaibi Baba Türbesi-Avusturya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 112

Gaip Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 291

Gaiplik

Kendisinden haber alınamayan, ölüm ihtimali olmasına rağmen cesedinin de bulunamaması gibi durumlar sonucu mahkeme kararı ile hukuki kişiliğine son verilmesi işlemi.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Galak

Cehennemde bir kuyu.[1]

(1) İbn Kesir. a.g.e., s. 355

Galib Dede Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 365

Galib Paşa Türbesi-Van

(1) DİA, Cilt. 42, s. 512,

(2) Van Valiliği. a.g.e.

Galik Kapo Türbesi-Sivas-Hafik

(1) Teb-Der. a.g.e. s. 28

Galip, Mübarek

Ankara Mescidler, Camiler, Mezarlıklar, Kitabeler S.XXI+146, 56 Resim,1996, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Galip Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Galitekin, Ahmet, Nezihe, Haz

Milli Ktp./Tasnif No: 2001 AD 7340

Kocaeli Ereğli Beldesi Kitâbeleri, Ereğli Belediyesi, 2001, Kocaeli

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Galitekin, Ahmet, Nezih, Haz

Milli Ktp./Tasnif No: 2003 AD 10321

Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul Cami, Tekke, Medrese, Mekteb, Türbe, Hamam, Kütüphane, İşaret Yayınları, 2003, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Galitekin, Ahmet, Nezih, Haz

Milli Ktp./Tasnif No: 2002 AD 4076

İzmit Mehmed Bey Nâm-ı Diğer Fevziye Câmi'-i Şerifi , Gölcük Belediyesi, 2002, Gölcük

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Galitekin, Ahmed Nezih

Türkiye Diyanet Vakfı İ S A M Ktp./Tasnif No: 726.8956/GAL.O

Osmanlı Dönemi Gölcük Mezar Taşları, Gölcük Belediyesi Kültür Yay., S.288, 2000, Gölcük

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Gam

Keder, üzüntü, kaygı, tasa, çile, İç darlığı. Edebi metinlerde âşığın muradı vuslattır. Bu bakımdan âşık hep gamlıdır.(1)(2)(3)

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Gan Eden

İbranice Tevrat'ta ilk insanın yerleştirildiği bahçe, Hz. Adem'in yerleştirildiği bahçe ve de iyilerin ölüm sonrasında ikamet edecekleri cenneti ifade eden terim.(1)

(1) DİA, C. 7, s. 374

Gani

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

Ganî kelimesi, **sözlükte** "zengin olmak, ihtiyacı bulunmayıp müstağni kalmak; bir yerde ikamet etmek, hayatiyetini sürdürmek" mânalarındaki gına (ganâ') kökünden sıfat olup "zengin, kendi varlığıyla yetinip başkasına muhtaç olmayan, müstağni" anlamına gelir.

Gına kökü **Kur'ân-ı Kerîm'de** çeşitli fiil ve isim kalıplarıyla yetmiş üç yerde geçer. Bunlardan beş âyette "zengin kılmak, ihtiyaçtan kurtarmak" mânasındaki iğnâ masdarından türeyen fiiller yer almış, bir âyette "müstağni oldu" anlamındaki isteğnâ fiili Allah'a nisbet edilmiş, on sekiz âyette de ganî ismi Allah için kullanılmıştır (bk. M. F. Abdülbâkî, el-Mucem, "gny" md.). Buna benzer kullanımlar hadislerde de geçmektedir (bk. Wensinck, el-Mucem, "gny" md.).

Gerek esmâ-i hüsnâya dair eserlerde gerekse konuyla ilgilenen âlimlerin muhtelif açıklamalarında ganî ismine genellikle "zâtında ve sıfatlarında her türlü ihtiyaçtan münezzeh olan" şeklinde mâna verilmiştir. Allah, varlığı açısından başkasına muhtaç olmadığı gibi ulûhiyyetini niteleyen, kâinatı yaratıp idare edişini dile getiren sıfatlara sahip olması ve bunları fonksiyoner kılması bakımından da bütün yaratıklardan müstağnidir.(...)

Esmâ-i hüsnâdan biri olarak ganîye verilen bu mânalar şüphe yok ki Allah'a mahsustur ve ganiyy-i mutlak sadece O'dur. O'ndan başkasına izâfe edilen bütün zenginlikler aslında mevcut olan bir ihtiyacın giderilmesi anlamına geleceğinden nisbî ve mecazî bir nitelik taşır. Nitekim, "Zenginlik fazla servete sahip olmak değildir; asıl zenginlik gönlün ihtiyaç duygusundan uzak kalabilmesidir" (Buhârî, "Rikâk", 15; Müslim, "Zekât", 120) mealindeki hadis de buna işaret etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in on sekiz âyetinde geçen ganî

ismi, iki yerde herhangi bir terkip oluşturmadan tek başına (ganiyy-i mutlak) kullanılmıştır. Bunların birinde, Allah'a ortak koşanların O'nun evlât edindiğini ileri sürdükleri belirtilmekte ve Allah'ın bundan müstağni olduğu, kâinatta bulunan her şeyin onun mülkiyet ve tasarrufu altında bulunduğu ifade edilmektedir (Yûnus 10/68). Diğer âyette ise Allah yolunda harcama yapma durumunda olanlardan bazılarının cimrilik gösterdiği, fakat bu tür bir davranıştan doğacak zararın eninde sonunda kendilerine döneceği bildirilmekte ve şöyle denilmektedir: "Allah -her şeyden müstağni olan- zengindir, siz ise -ihtiyaçtan kurtulamayan- fakirlersiniz" (Muhammed 47/38).

Ganî, belli bir ilgi alanına bağlı olarak kullanıldığı üç âyetin ikisinde (Âl-i İmrân 3/97; ez-Zümer 39/7), kendisine küfür ve inkâr şeklinde yönelecek bir fiilden Allah'ın asla zarar görmeyeceği, diğerinde de (el-Ankebût 29/6) manevî yücelik ve ruhî yetkinliğe ulaşma yolunda gösterilecek çabaların iyi sonuçlarının sahibine ait olacağı, çünkü âlemlerden müstağni olan Allah'ın yücelik ve yetkinliğin en üstün derecelerine ezelden beri sahip bulunduğu dile getirilmektedir.

Ganî ismi on âyette "övülmeye lâyık" anlamındaki "hamîd", bir âyette "acele ile ve kızgınlıkla muamele etmeyen" anlamındaki "halîm", bir âyette de "fazilet türlerinin hepsine sahip" mânasındaki "kerîm" ismiyle birlikte kullanılmaktadır. Bu kullanımlarda ganî, insanların iyi veya kötü davranışlarının zât-ı ilâhiyyeye herhangi bir yarar veya zarar vermeyeceğini, göklerde ve yerde olan her şeyin O'nun kudret ve tasarrufunun altında bulunduğunu ifade etmekte, hamîd, halîm ve kerîm isimleri de bu muhtevayı pekiştirme, destekleme ve dengeleme fonksiyonunu yerine getirmektedir.(...)

"Senin rabbin her şeyden müstağnidir ve rahmet sahibidir" (el-Enâm 6/133) mealindeki âyet ise Allah'a mahsus gınânın cimri insanlardaki gibi zâtına münhasır kalmayıp kâinata taştığını belirtmektedir. Nitekim çeşitli âyet ve hadislerde ayrıca Allah'ın zengin kılma (iğnâ) sıfatı işlenmektedir. Hz. Peygamber'in, "Allahım! Hak mâbud sensin, senden başka tanrı yoktur. Ganiyy-i mutlak sensin, biz ise sana muhtacız, bize yağmur gönder..." (Ebü Dâvûd, "İstisķâ3", 2) cümleleriyle başlayan yağmur duası, ilâhî gınânın yaratıklar için rahmet kaynağı oluşturduğunu ifade etmektedir.(...)

Ganî ayrıca bakî, melik, mâlikü'l-mülk, kâdir, muktedir ve metîn isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.[1]

(1) DİA, [GANÎ - Bekir Topaloğlu] c. 13; s. 349

Gani Baba Türbesi-Sivas

(1) Köse, Ali. a.g.e. s. 192

Gani Baba Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 39

Gani Baba Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 572

Ganimet

Gayri müslimlerden savaş yoluyla elde edilen her türlü mal ve esirleri ifade eden terim.

Ganimet kelimesi (çoğulu ganâim) sözlükte "bir şeyi zorluk çekmeden elde etmek" demektir. İslâm hukukunda, "müslümanların savaş yoluyla gayri müslimlerden ele geçirdikleri esirler ve her türlü mal" şeklinde tanımlanmaktadır.(...)

Ganimet kelimesi ve türevleri Kur'ân-ı Kerîm'de alt yerde geçmektedir (bk. en-Nisâ 4/94; el-Enfâl 8/41, 69; el-Feth 48/ 15, 19, 20).

Ayrıca **Kuran'da** "ganimet" anlamında nefelin çoğulu olan **enfâl** de kullanılmış olup özellikle ganimetle ilgili hükümleri açıklayan sekizinci sûreye bu ad verilmiştir. Nefel kelimesinde "fazlalık" anlamı bulunduğundan, savaş sırasında ele geçirilen mal veya esirler savaşın amaçlarını gerçekleştirdikten sonra ilâve olarak elde edildiği için bu şekilde adlandırılmıştır.

Nefelin ganimet anlamındaki bu genel kullanımı yanında bazı âlimler, ganimetlerden Allah ve Peygamber hakkı olarak ayrılan beşte birlik paya, bazıları müşriklerden elde edilen her türlü gelir ve vergiye, bir kısmı ise devlet başkanı veya kumandanın savaşta üstün başarı gösterenlere vaad ettiği mallara da bu adı vermişlerdir (Taberî, XIII,

361-371; Serahsî, Şerhu Kitâbi's-Siyeri'l-kebîr, II, 593-595; Kurtubî, VII, 361-364).

Muhammed Hamîdullah'ın belirttiği gibi, İslâm'dan önce Arap yarımadasında mevcut teamüle göre ordu kumandanı elde edilen ganimetin dörtte birini kendine ayırır, ayrıca umumi yağmadan önce ele geçirilen şeyler ve bölünmesi mümkün olmayan mallar da ona ait olurdu (Hz. Peygamberin Savaşları, s. 264).

Medine'ye hicretinden sonra Câhiliye devrinin bu uygulamalarını ortadan kaldıran Hz. Peygamber, âyette belirtildiği üzere (el-Enfâl 8/69) ganimetin kendisine ve ümmetine helâl kılındığını bildirmiş (Buhârî, "Humus", 8; Müslim, "Mesâcid", 3, 5; Tirmizî, "Siyer", 5), ganimetin mahiyeti, elde ediliş şekli, taşınması ve taksimi gibi konularda yeni kurallar koymuştur ki bunlar hadis mecmualarının siyer, cihad, megâzî, zekât, humus, fey, ticarat ve imârât gibi bölümlerinde geniş yer tutar.

Ganimet ve feyi "müşriklerden alınan veya kaynağı (sebebi) müşrikler olan mallar" diye tarif eden Mâverdî ve Ebû Yalâ el-Ferrâ bu malların birbirinden ve zekâttan farklarını belirlemeye çalışırlar. Buna göre fey ve ganimetin ikisi de gayri müslimlerden alınması ve beşte bir olarak ayrılan devlet payının harcama yerlerinin de aynı olması itibariyle benzerlik göstermekle birlikte fey gayri müslimlerden barış anlaşması sonucunda, ganimet ise savaşla alınır. Ayrıca fey ile ganimetin beşte dördünün harcama yerleri de ayrı kalemlerdir. Zekât ile ganimetin farkına gelince zekât müslümanlardan mallarını arıtmak için alınır, ganimet ise gayri müslimlerden savaşla elde edilir.(...)

Enfâl sûresinin 1. âyetinde ganimetlerin Allah'a ve Resûlü'ne ait olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber bu ganimetleri Medine'ye yakın bir yerde savaşa katılan mücahidlere eşit olarak bölüştürmüştür. Daha sonra savaş ganimetleriyle ilgili ayrıntılı hükümler içeren aynı sûrenin 41. âyeti inmiştir. Bu âyete göre ganimetin beşte biri Allah'a, Resûlü'ne, onun akrabasına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Hz. Peygamber, bu âyetin hükümlerini ilk defa aynı yıl Benî Kaynukâ yahudilerinden alınan ganimetlere uygulamıştır.

İslâm hukukçuları ganimetleri *savaş esirleri, arazi (el-ganâimü gayrü'l-melûfe) ve menkul mallar (el-ganâimü'l-melûfe)* şeklinde üç ana başlık altında incelemişlerdir.

Savaş Esirleri. Müslümanların gayri müslimlerle yaptıkları savaş sırasında ele geçirdikleri esirler gayri müslim ergin erkekler, kadın ve çocuklar olmak üzere iki grupta mütalaa edilir. Hz. Peygamber'in uygulamasından hareketle İslâm hukukçularının çoğunluğu, devlet başkanının savaş esiri ergin erkekleri öldürme, köle haline getirme, fidye alarak yahut mübadele suretiyle serbest bırakma veya karşılıksız salıverme şekillerinden hangisi müslümanlar için daha faydalı ise onu uygulama yetkisine sahip olduğu görüşündedir. Ancak Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf, müslümanlara karşı tekrar savaşabilecekleri ve düşmanın güçleneceği ihtimalini göz önüne alarak esirlerin dârülharbe dönmek üzere serbest bırakılmasını uygun bulmamışlardır. Esir kadın ve çocuklara ise ister Ehl-i kitap ister müşrik olsun ölüm cezası verilmez.

Arazi. Müslümanların gayri müslimlerden savaş veya barış yoluyla elde ettikleri topraklar hakkında Enfâl sûresinin 1, 41 ve Haşr sûresinin 6-9. âyetlerinde yer alan hükümler, bizzat Hz. Peygamber'in ve Hulefâ-yi Râşidîn'in uygulamaları ile büyük ölçüde açıklık kazanmıştır. Resûl-i Ekrem silâhla elde edilen Benî Kureyza, Hayber ve Vâdilkurâ ganimetlerini Enfâl sûresinin 41. âyetine göre *beşte dördünü savaşçılara, beşte birini âyette zikredilen diğer sınıflara olmak üzere dağıtmış*, ancak Hayber ve Vâdilkurâ arazisi *yahudilere yarıcılıkla işletmeye* verilmiştir. Ancak bu uygulama uzun sürmemiş ve Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde Hayber yahudileri bu topraklardan çıkarılırken araziler tekrar hisse sahiplerine dağıtılmıştır (Fayda, s. 21-22). Benî Nadîr ve Fedek arazisi barış yoluyla ele geçirildiğinden Haşr sûresinin 6-9. âyetlerinin (fey) hükmü uygulanarak Resûl-i Ekrem'e ait kabul edilmiş, o da elde edilen gelirleri yolcuların, Hâşimoğulları'nın fakirlerinin ihtiyaçları ve devletin savunma giderleri için harcamıştır. Öte yandan Mekke, İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre kuvvet kullanılarak fethedilmişse de Hz. Peygamber Mekkeliler'in mallarına ne ganimet ne de fey hükümlerini uygulamıştır.

Hz. Ömer zamanında fedhedilen toprakların ganimet hukukuna göre taksim edilip beşte birinin

devlet tarafından alınması ile bu toprakların yerli halkın elinde bırakılıp karşılığında haraç tahsil edilmesi hususu o dönemde sahabe arasında uzun süre tartışılmış, sonuçta bu konu, *arazinin yerli halkın elinde bırakılıp kendilerinden haraç alınması* şeklinde çözümlenmiştir (a.g.e., s. 26-36).(...)

Menkul Mallar. Mâverdî, ganimet terimini savaş esirlerini ve düşmandan elde edilen toprakları içine alacak şekilde daha kapsamlı olarak ele alırken diğer İslâm hukukçuları bunları ayrı ayrı başlıklar altında incelemişler, özellikle arazi ve arazi gelirlerini yine Mâverdî'nin ganimetin bir çeşidi olarak kabul ettiği fey kavramı içinde değerlendirmişlerdir. Böylece ganimet kavramı sadece düşmandan zorla alınan menkul mallar için kullanılır hale gelmiştir.(...)

Ganimet mallarının dağıtım esasları Enfâl sûresinin 41. âyetinde belirtilmiştir. Savaşın bitmesinden sonra devlet başkanı veya yetkili kıldığı kumandan önce her askere öldürdüğü düşmanın silâh, at vb. mallarını (seleb), daha sonra da savaşta üstün başarı gösterenlere vaad ettiği şeyleri (nefel) verir. Geriye kalan malları beş eşit paya ayırarak bunun beşte dördünü savaşa katılanlara dağıtır, beşte birini de âyette zikredilen hak sahiplerine verilmek üzere saklar.(...)[1]

(1) DİA; [GANİMET - Mehmet Erkal] c. 13; s. 354

Ganişeyh Türbesi-Kayseri

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 18

Ganj Nehri – Varanasi

Hindistanın en büyük ve kutsal nehri olan Ganj, yüzlerce yıldır yakılarak nehrin dibini boylayan cesetlere ev sahipliği yapıyor. Bu nehrin dibindeki ceset sayısı o kadar fazla ki, sık sık kıyıya vuran cesetlere rastlanıyor. Ayrıca yerel halk, Ganj Nehri kıyılarında bulundukları zaman tuhaf hisler yaşadıklarını ifade ediyorlar.

(1) https://onedio.com/haber/dunyanin-dort-bir-yanindan-aklinizi-ucuracak-derecede-urkutucu-25-mezarlik-733955

Gar-ı Aşıkân Türbesi-Bursa

(1) Kepecioğlu, Kamil. a.g.e. Cilt 4, s. 184

Gara Yer

a. Kara yer, toprağın altı.

b. Ölüm.

(1) Kaynak Yok

Garalama

Ölmüş askerin nüfus kaydının silinmesi.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Garib Baba Türbesi-İstanbul

(1) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 146

Garib Dede Türbesi-İstanbul-Küçükçekmece

(1) Adresler. a.g.e.,

(2) Gider, Şenay. a.g.e., s. 116

Garip Baba Türbesi-İstanbul-Dudullu

(1) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 551

Garip Hüseyin Baba Türbesi-Elazığ

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 223

Garipler (Süleyman Şah) Türbesi-Afyon

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 55

Gariplik

Anadolu'da kent halkından olmayan yabancıların, kimsesizlerin gömüldüğü mezarlıklara "gariplik", "garip mezarlığı" deniyordu.[1]

(1) DBİA

Gark

a. Tasavvufta, ayrılık sınırını aşıp, muhabbet denizinin içine dalmak, sevgide boğulmaktır.[1][2][3]

b. Bir şeyle aşırı derecede dolmuş olma.[3]

c. Suya batma, batırma, suda boğulma, boğma, toprağa gömme, gömülme,[4][5] bir şeye batmış, boğulmuş halde bulunma, müstağrak.[3]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 25, s. 35;

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(5) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.

Garrı Magtımcan Türbesi-Ortaasya

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 24

Garrıbek Ece Türbesi-Ortaasya

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 24

Gasil

a. Ölünün cenaze namazı kılınmadan ve kefenlenmeden önce teneşir tahtası üzerinde, ayakları kıbleye gelecek şekilde sırt üstü yatırıp, göbeğinden dizlerine kadar bir örtü ile kapatılarak yıkanması.[6][1][2][3][4][7][9][10][12]

b. Ölü yıkamakla görevli insanlar ve şahıslar.[11][3][5][8]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) DİA;
(5) Erdoğan, Mehmet. a.g.e.
(6) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.
(7) Akay, Hasan. a.g.e.
(8) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(9) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(10) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(11) Sulooca, Mürteza. a.g.e., s. 12;
(12) Karaman, Fikret. "Cenaze Defni ve Kabir Ziyareti Üzerine Bir İnceleme." Diyanet İlmi Dergi, XXXV–2, Ankara (1999): 21-34. s. 22

Gasile

Kadın cenaze yıkayıcısı.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Gasilhane

Ölü yıkama işleminin yapıldığı mekân.[1]

(1) İltar, Gazanfer. a.g.e., s. 5

Gasîlü'l-Melâike

Hanzala ismindeki sahabe, Resulullah ile gâzâya gitmek için acele etti. Gusl abdesti almaya vakit bulamadı. Şehit oldu. Kendisini melekler yıkadı. Bunun için Gasîlü'l-Melâike adı ile meşhur oldu.[1][2]

(1) Gazali, Ebu Hamid1. a.g.e., s. 232;
(2) DİA

Gasın

Mezar ölülerin gömüldüğü çukurdur. Manası "ziyaret olunan yer" demektir. Eski Türkler mezara "gasın" derlerdi. "Kabin" kelimesi de bundan gelmektedir.[1]

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 21

Gasletmek

Bir ölüyü cenaze namazı kılınmadan önce dini usullere göre yıkamak.[1][2][3][4]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Gasl-i Meyyit

Ölünün yıkanması işlemi.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Gassak

a. Cehennemde bir menba ki her zehirli hayvanın zehri oraya akıp toplanır.[1]

b. Cehennemliklerin bedenlerden akarak içinde boğulacakları ve "gassak" diye anılan kanlı irinden ibaret olan su.[2][3]

(1) İmam Şa'rani. a.g.e., s. 279;
(2) Gazali, İmam, a.g.e., s. 328;
(3) İbn Kesir. a.g.e., s. 350

Gassal

a. Ölü yıkayıcısı,[1] gasleden, ölü yıkayan, yıkayıcı.[3][4]

b. Ölü yıkamaya mahsus su.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Gassale

Ölü yıkayıcı kadın.(1)(2)(3)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Gassallık

Ölü yıkama işi.(1)(2)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(2) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Gaşiye

a. Örtmek, örten, her şeyi örten, yok eden, görünmez hale getiren.

b. Kıyametin bir sıfatıdır.(3)(1) Kıyametin kopması, ahiret âleminin başlaması.(2)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) Erdoğan, Hüseyin s. a.g.e., s. 13;

(3) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 25, s. 37

Gâşiye Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in seksen sekizinci sûresi.(...) Sûrenin ilk yedi âyeti cehennem ehlinin, ardından gelen dokuz âyeti de *cennet ehlinin durumunu* tasvir eder. Daha sonra ebedî saadetle ebedî bedbahtlığın temel unsurunu teşkil eden iman ve inkâr konularına geçilerek Allah'ın varlık ve kudretine inanmak için tabiatın yaratılış ve işleyişinin incelenmesi tavsiye edilir. Hz. Peygamber'den, İslâm'a davet hususunda zor kullanma yerine uyarıcı bir tutum takip etmesi istenir. Sûre, bütün insanların Allah'ın huzuruna döneceklerini ve bizzat O'nun tarafından hesaba çekileceklerini belirten âyetlerle son bulur. Bu âyetler, bazı Şîa gruplarınca kabul edilen ve mahşer halkının Hz. Ali tarafından hesaba çekileceğini ileri süren görüşle, bir kısım tarikat mensuplarının âhirette kendi hesaplarının şeyhleri tarafından görüleceği vehmini doğuran telakkilerinin yanlış olduğunu açıkça ispat etmektedir. Hz. Peygamber'in cuma ve bayram namazlarında Gâşiye sûresini okuduğu rivayet edilmektedir.(...)(1)

(1) DİA; GÂŞİYE SÛRESİ - Bekir Topaloğlu, c. 13, s. 399

Gavr

Türkistan da mezara gavr denilmekte olup, kabir kelimesi de gavrdan türemiştir.(1)(2)

(1) Kutlu, Hüseyin, a.g.e., s. 26;

(2) Öztürk, Burcu, a.g.e., s. 10

Gavs

a. Tasavvufta, gayb erenleri denilen "veliler hükümeti"nin başında bulunan en büyük veliye verilen ad.(1)(5)

b. Yardım istemek ve etmek.

c. Saliklerin nezdinde Allah'ın velileri ve insanların sığınakları olan kutup ve sığınaktır. Sığınıldığı zaman kutba gavs denir.(2)(3)(4)(5)(6)

(1) Akay, Hasan. a.g.e.

(2) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

(3) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

(4) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(5) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(6) DİA

Gavsi Ahmed Dede Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Gavsiyet

Gönlüne Allah sevgisinden başka hiçbir şey sokmayan kişi.(1)

(1) Yavuz, Emrah, a.g.e., s. 69

Gavsul-Memduh Türbesi-Siirt

(1) Sancar, M. Nureddin. "Evliyalarıyla Tillo." Siirt, (1997). s. 32

Gavur

a. Dinsiz kişi, kafir.(2)(3)(4)

b. Müslüman olmayan kimse, özellikle Hıristiyan, Avrupalı, Batılı.(2)(4)(3)

c. Osmanlı halk tabakasının dilinde Hıristiyan. Aşağılayıcı bir anlamda kullanılmış değilse de, küçümseyici olduğu muhakkaktır. 1856 fermanı ile Hıristiyanlara gavur denmesi yasaklanmışsa da, son zamanlara kadar halk tabakası bu kelimeyi kullandı.[1]

d. Zalim ve kötü kimse, merhametsiz, acımasız,[3][4] "adalet"in zıttı olan "cevr"den türemiştir.

(1) Öztuna, Yılmaz.a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Gavur ölüsü gibi ağır

Kaldırmada güçlük çekilenler için söylenir.[1]

(1) Karabacak, Esra. a.g.e., s. 209

Gay

a. Cehennemdeki bir yere verilen ad.[1]

b. Şaşkınlığın doğurduğu bilgisizlik, azgınlık.[1]

c. Aklın doğrultusunu, yolun doğrusunu kaybetmek, yolunu şaşırmak.[2]

d. Cehennem kuyularından, nehirlerinden veya vadilerinden birinin adı.[1]

(1) DİA;
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gayb

a. Göz önünde olmama, gizli olma.[3][2][4][5] Gözle görülmeyen, saklı olan şey.[3][2][4][5][6]

b. Madde âlemi dışında olan, manevi âlem, duyularla kavranamayan, ancak Peygamberler aracılığıyla insanlara bildirilen ve yanlızca Allah tarafından bilinen âlem.[1][3][7]

c. Allah'ı görmeye engel olan her şey.[3]

(1) DİA;
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(5) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(6) Uludağ, Süleyman. a.g.e.
(7) Ateş, Süleyman, a.g.e., C. 6, s. 349

Gayb alemi

Madde aleminin ötesindeki gözle görülemeyen ve hakkında bilgi sahibi olmadığımız âlem.[1][2][3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Gayb erenleri

Bilinmeyen Veliler, Ricalü'l-Gayb da denilir. Üçler, yediler, kırklar olarak da bilinirler ve her asırda mevcutturlar. Seslerini yükseltmezler ve Haktan gayrıyı bilmezler.[1] Her asırda Cenab-ı Hakk'ın âlemi idareye memur ettiği ve insanlardan gizlediği sevgili kulları.[2]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Gayb-Bin

"Gözle görülmeyen şeyleri gören" Allah.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Gayb-Dan

Gayb âleminde olan biteni bilen, gayb âleminin sırlarını bilen,[3] Cenabı Hak.[1][2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Gayb-ı Meknun

Korunmuş gayb, ancak dünya bağlarından sıyrılıp Allah'tan başka hiç bir şey bilmeme mertebesine erişen velilere ayan olan ilahi sırlar.[1][2] Masun gayb olarak da adlandırılır.[3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Gayb-ı Mutlak

a. Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği gayb, zat sırrı.[1]

b. Mutlak gaiplik, hüviyetin gaybı olarak da adlan-

dırılan Hakkın yaratılmamış olma cihetinden zatıdır.[2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(2) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Gaybet-Gıybet

Bir kimsenin arkasından, onun sevmediği bir şeyi söylemek, dedikodusunu yapmak demektir. Yüce Allah, gıybet etmenin çirkinliğini belirtmek için onu ölü eti yemeğe benzetmiştir. Gerçekten de arada benzerlik vardır. Çünkü ölen kişi, etinin yendiğinin farkında olmaz. Gıybeti edilen de o anda gıybet edenin söylediklerini bilmez. Ayrıca bu benzetmede insanın şeref ve namusunun, eti gibi haram olduğuna işaret de vardır. Ölü eti insana iğrenç gelir. Ölen insan kendi kardeşi olursa onun etini yemek daha iğrenç olur. İşte Yüce Allah, mü'mini gıybet ve dedikodudan şiddetle kaçındırmak için onun, ölü eti yemek gibi olduğunu belirtmiştir.[1]

(1) Ateş, Süleyman, a.g.e., C. 6, s. 365

Gaybı Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 419

Gaybi Sunullah Türbesi-Kütahya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 33

Gaybiyan

Gayb âlemine mensup olan kimseler.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Gayb-Şehadet

Tasavvufa göre, Allah'ın insan vasıtasıyla baktığı her âlem şehadet âlemidir. Vasıtasız baktığı âlem ise gayb âlemidir.[1]

(1) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

Gaygusuz Sultan Türbesi-Yunanistan-Yenice

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 1011

Gayle

İnsanı yatırıp boğazlayarak öldürme.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Gaytarmış Ata Türbesi-Türkmenistan

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 8

Gayya

Cehennemin beşinci tabakasında, içine düşenin kolay kolay kurtulamayacağı çok korkunç yer, kan ve irinleriyle dolu kuyu.[1][2][3][4][5][6][7] Düştükten sonra bir daha kurtulunamayacak yer.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

(4) Akay, Hasan. a.g.e.

(5) İmam Şa'rani. a.g.e., s. 269;

(6) Kanar, Mehmet. a.g.e.

(7) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Gayya kuyusu

a. Cehennemdeki derin kuyu.[2]

b. İnsanın içine girince kendini kurtaramadığı karmakarışık yer veya belalı, ümitsiz durum.[1][2][3]

(1) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Gayz

"Şiddetli öfke, kin" anlamına gelen gayž kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadis kitaplarında yer almakla birlikte Ebü'l-Bekâ'nın da söylediği gibi (el-Külliyyât, s. 671) naslarda Allah'a nisbet edilmemiştir.

Râgıb el-İsfahânî'nin, gayzın Allah'a izâfe edilmesi halinde "intikam" anlamına geleceğini söylemesi ve ardından Şuarâ sûresinin 55. âyetini zikretmesi (el-Müfredât, "gyž" md.) isabetli değildir. Söz konusu âyete yer aldığı kompozisyon içinde böyle bir anlam vermek uygun görünmemektedir.

Esasen rivayet ve dirayet tefsirleri de böyle bir anlayıştan söz etmemişlerdir.

Ahmed b. Hanbel ile (Müsned, II, 315) Müslim'in ("Âdâb", 21) rivayet ettikleri, "Kıyamet gününde Allah nezdinde en çok buğzedilecek kişi, kendisine '***insanların şahı***' diye isim veren adamdır; gerçekte

ise Allah'tan başka melik yoktur" mealindeki hadise gelince, bu metinde yer alan "agyaz" kelimesinin râvi tarafından başka bir kelimenin yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Buhârî'nin ("Edeb", 114) ve diğer bir rivayetinde Müslim'in ("Âdâb", 20) kaydettikleri lafız "aHnâ" (en zelîl) ve "aHna" (en yakışıksız) kelimeleridir.[1]

(1) DİA; [GAZAP - İlyas Üzüm] c. 13; s. 435

Gazâ

Din uğruna, Allah rızası için İslâm dinini korumak ve yaymak amacıyla Müslüman olmayanlara karşı yapılan savaş. Gazve de aynı anlamdadır.[1][2][3] Cihat.[4][5][7] Özellikle Osmanlılarda din için yapılan savaşı ifade eder ve bir "fetih ideolojisi" haline gelmiştir.[6]

(1) Öztuna, Yılmaz.a.g.e.
(2) Ateş, Süleyman, a.g.e., C. 6, s. 373;
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(5) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(6) DİA; c. 13; s. 429 [GAZÂ - Cemal Kafadar]
(7) Akay, Hasan. a.g.e.

Gazâ Telakkisi

Özellikle Osmanlılar'da din için yapılan savaşı ifade eden ve bir fetih ideolojisi haline gelen terim.

Eski **sözlüklerde** dar anlamda "düşmanla savaşma" şeklinde tarif edilen kelime (Tekin, TUBA, XIII (1989), s. 140), Osmanlı Beyliği'nin ortaya çıktığı XIII. yüzyıl sonları ile XIV. yüzyıl başlarında Anadolu uç boylarında yaşanan çatışmalarda, Türkmen beylikleri ve derviş toplulukları arasında çok defa hem bir motivasyon hem de bir meşruiyet unsuru olarak kullanılmış; İslâmiyet'i yaymak, müslümanların yönetimindeki toprakları yahut nüfuz alanını genişletmek gibi gayretler uğrunda akınlara katılmak ve "cengetmek" anlamını kazanmıştır. Ortaçağ müslüman toplulukları arasında kullanımı çok daha eskilere giden bu kavramın (...) XIII. yüzyılın sonlarında Anadolu'nun batı ve kuzeybatısında kullanılmakta olduğu kesin olarak tesbit edilebilmektedir.

Gaza ruhunun Osmanlı Devleti'nin yükselişinde oynadığı rol konusu, Paul Wittek'in 1938'de yayımladığı eserinden bu yana modern tarih yazıcılığında önemli bir yer tutmuştur. Wittek'in "gaza tezi", yani Osmanlılar'ın askerî ve siyasî başarılarını cihadla özdeşleştirdiği ve "kutsal savaş" (holy war) diye çevirdiği gazâ anlayışına hamleden tez, M. Fuad Köprülü'nün gazâ ile başka unsurları dengeleyen, demografik faktörleri ve sosyolojik yapıları Wittek'ten çok daha ayrıntılı olarak ele alan fikirlerinin yaygın olarak bilindiği Türkiye'nin dışındaki dünya tarihi literatüründe uzun süre büyük bir kabul görmüştür.(...)

İstanbul'un fethinden sonra merkeziyetçiliğin daha gelişkin bir biçimiyle tesisi meyanında teşrifat ve teşkilât sahalarında gerçekleştirilen yenilikler arasında uç boylarındaki akıncı faaliyetleri de daha sıkı bir kontrol altına alınmış, buna bağlı olarak geçmiş günlerin serbest gazâ ruhunu temsil eden gelenekler ve anlayışlar eski önemini kısmen yitirmiştir. Meselâ Neşrî, Fâtih Sultan Mehmed'in eski gazi geleneklerinde olduğu gibi nevbet vurulurken sultanların ayağa kalkması âdetini kaldırdığını yazar (Cihannümâ, I, 3.2).(...)

Bu bağlamda Osmanoğullan'nın ilk dönemlerine ait rivayetler yazıya geçirilirken bazı kaynaklar, yer yer gazi zümrelerinin ve onlarla bağlantılı dervişlerin merkezîleşmeye karşı muhalefetini dile getirmiştir (meselâ bk. Tevârîh-i Âl-i Osman; Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan).

Bu dönemde siyasî iddiaları belirginleşmeye başlayan Safevîler'in, bilhassa Kafkasya'nın müslüman olmayan bölgelerine yönelttikleri akın ve seferlere gazâ, bunlara katılan savaşçılara da gazi dedikleri, bu seferler için Anadolu'dan da gönüllü topladıkları dikkati çeker.

Bir cihan devletinin oluşmasıyla birlikte gazâ kavramının gözden düştüğü söylenemez; ancak düzenli devlet ordusunun faaliyetlerini anlatan eserlerde erken kaynaklara göre merkezî konumunu yitirmiştir.(...).

Zaman içinde gazi kelimesinin anlamı kısmen değişmiş, devletin parçalanması sürecinde Gazi Osman Paşa ve Gazi Mustafa Kemal örneklerinde görüldüğü gibi daha çok vatanı savunan kahraman, ya da İstiklâl Savaşı gazileri örneğindeki gibi vatan savunmasına katılanlar anlamında kullanımı XX. yüzyıla kadar sürmüştür.[1][2]

(1) DİA; c. 13; s. 429 [GAZÂ - Cemal Kafadar]

(2) Kıbrıs ve Kore Gazileri ile Güney Doğu gazileri ve enson 15 Temmuz gazileri tabirlerinden anlaşılacağı üzere, GAZİ kavramı Cumhuriyet Türkiye-si'nde de önemini muhafaza etmekte, kimi yasal mezuata konu olmaktadır.

Gazab

a. Kızgınlık,[3] aşırı hiddet, intikam alma duygusu ile karışık öfke, hışım,[4] öfkelenmek, öç alma isteğidir.[1] Hz. Peygamberin "Gazaptan sakının, çünkü gazap, Ademoğlunun kalbine konmuş bir ateş parçasıdır. Baksanıza kızan adamın boyun damarları nasıl şişer ve gözleri nasıl kızarır! İçinde gazap hisseden, hemen yere yapışsın." hadisiyle gazabı, düşünceye konmuş bir ateş parçasına benzettiği rivayet edilmektedir.

b. Allah'ın gazabı, yaratıkları içinde haksızlık yapanı cezalandırmayı dilemesidir.[1][2]

(1) Ateş, Süleyman, a.g.e., C. 6, s. 381;

(2) Erdoğan, N. Naim. "Kıyamet Âhiret Ölüm Ve Sonrası." Huzur Yayınevi, (). s. 36;

(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(4) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(5) DİA; [GAZAP - İlyas Üzüm] c. 13; s. 435 [GAZAP - Mustafa Çağrıcı] c. 13; s. 437

Gazan Han Türbesi-Tebriz

(1) DİA, Cilt. 13 s. 429

Gazanfer Ağa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 13 s. 432,

(2) Envanter. a.g.e. No:37

Gazanfer Bey Türbesi-Sırbistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 694

Gazap

Allah'a nisbet edilen haberî sıfatlardan biri.

Sözlükte "öfkelenmek, kızmak" anlamında masdar ve "öfke, kızgınlık" anlamında isim olarak yer alan gazab (gadab) kelimesi Kur'ân'da türevleriyle birlikte yirmi dört âyette geçmektedir (bk. M. F. Abdülbâki, el-Mucem, "gđb" md.).

Bunların on dokuzunda Allah'a, diğerlerinde kula nisbet edilmiştir. Râgıb el-İsfahânî, Allah'a gazap nisbet edilmesini *başkası adına intikam alması, yani kullar arasındaki haksızlıklardan ötürü suçluyu cezalandırması* şeklinde yorumlamıştır (el-Müfredât, "gđb" md.).

Ebü'l-Bekâ ise mutlak olarak gazaba, "gazap edilene zarar vermeyi murat etmek" şeklinde mâna vermiştir (el-Külliyyât, s. 671). Allah'a izâfe edildiği âyetlerde gazap *"lanet etmek, rahmetinden uzaklaştırmak, azap etmek, yoksulluğa, zillete ve helake mâruz bırakmak"* gibi anlamlara gelir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın gazabı çeşitli azap türleriyle birlikte anlatılırken aynı zamanda O'nun kimlere ve niçin gazap ettiğine de temas edilir. Buna göre kasıtlı olarak bir mümini öldüren (en-Nisâ 4/93), savaştan kaçan (el-Enfâl 8/16) kimseler, Allah hakkında kötü zan besleyen münafık ve müşrikler (el-Fetih 48/6) ve irtidad edenler (en-Nahl 16/106) ilâhî gazaba mâruz kalmışlardır. Bunların dışında genellikle yahudiler ilâhî gazaba hedef teşkil etmişlerdir. Bunun sebepleri ise gerçeği bildikleri halde kıskançlıkları ve şerir oluşları yüzünden hakka tâbi olmamaları, Hz. Mûsâ vasıtasıyla birçok felâketten kurtarılıp sayısız nimetlere kavuşturulmaları ve sıkı sıkıya uyarılmalarına rağmen yine azgınlık göstermeleri, buzağıya tapınmaları, kendi mukaddes kitaplarını da onaylayan son ilâhî vahiy geldiğinde, "Kalplerimiz perdelidir" demek suretiyle bile bile inkâr etmeleri gibi hususlardır (bk. el-Bakara 2/57-61, 88-92; el-A'râf 7/152; Tâhâ 20/80-90).

Gazap çeşitli **hadislerde** de Allah'a nisbet edilmiştir (bk. Wensinck, el-Mucem, "gđb" md.). Hz. Peygamber, haksız yere birinin malını almak için yemin eden (Buhârî, "Şürb", 4) ve Allah'a dua ve niyazda bulunmayan (Müsned, II, 443, 477 ; İbn Mâce, "Duâ", 1) kimsenin ilâhî gazaba mâruz kalacağını ifade etmiş, gök gürültüsü ve şimşek karşısında, "Allahım, bizi gazabınla helak etme!" (Müsned, II, 100; Tirmizî, "Daavât", 49) şeklinde dua etmiş, kendisine Allah'ın gazabından kurtulmanın nasıl mümkün olduğu sorulduğunda ise, "Öfkelenmeyin" demiştir (Müsned, II, 175). Ayrıca *kıyamet gününde* insanların şefaatçi arayacaklarını anlatırken de başvurdukları her peygamberin,

“Allah daha önce bugünkü kadar gazaplanmamış, bundan sonra da gazaplanmayacaktır” diyeceklerini bildirmiştir (Buhârî, “Enbiyâ”, 3; Müslim, “Îmân”, 327; Tirmizî, “Kıyâme”, 10).

Gerek Kur’ân’da gerekse hadislerde Allah’a izâfe edilen gazap kavramı **akaid mezheplerince** farklı biçimlerde yorumlanmıştır.

Mu‘tezile, fiilî sıfatlar statüsünde düşündüğü gazap, dostluk, düşmanlık gibi kavramları irade sıfatına bağlamış ve meselâ rızâsını mükâfat vermeyi, gazabını da cezalandırmayı irade etmesi şeklinde açıklamıştır (Kâdî Abdülcebbâr, VI/2, s. 6.1).

Selef âlimleri ise bu tür te’villerin söz konusu sıfatları inkâr anlamına geleceğini ileri sürmüş, bunların beşerî mânalara çekilmeden olduğu gibi zât-ı ilâhiyyeye nisbet edilmesini gerekli görmüştür (İbn Ebü’l-İz, II, 685).

Ehl-i sünnet kelâmcıları da bu sıfatların irade sıfatına bağlanmaması gerektiği noktasında Selefle aynı görüşü paylaşmış, ancak mânalarının anlaşılabilmesi için ulûhiyyetin şanına uygun düşecek şekilde yoruma tâbi tutulmasını tercih etmiştir. Buna göre Allah’ın gazabı isyankârlardan hoşnut olmaması, isyanda aşırılığa varan yahut küfre düşenleri rahmetinden uzaklaştırması ve hak edenleri cezalandırması demektir.(...)

Kök anlamı bakımından yaratılmıştık özelliği (acz ve noksan) taşıyan gazap aslında selbî sıfatlar grubuna girer. Ancak naslarda yer aldığı için bundan istisna edilerek haberî grubu oluşturan sıfatlar arasına alınmış ve fiillerle ilgili olduğundan fiilî sıfatlardan sayılmıştır. Gazap da diğer fiilî sıfatlar gibi Allah’ın zatî bir niteliği olmayıp yaratılmışların tutumlarıyla ilgilidir. Nitekim Allah’ın niteliklerinin sayıldığı esmâ-i hüsnâ içinde “gazap edici” anlamında bir isim yer almadığı gibi âyet ve hadislerde de geçmez. Halbuki gazabın karşıt anlamlılarından sayılan “rahmet”, diğer türevleri bir yana “rahman” ve “rahîm” şeklinde birçok âyette, ayrıca esmâ-i hüsnâ içinde yer alarak ulûhiyyetin temel özelliği mahiyetinde zikredilmektedir (bk. M. F. Abdülbâkî, el-Mucem, “rhm” md). “Rahmetim her şeyi kuşatmıştır” (el-A’râf 7/156) mealindeki âyetle birçok hadis kitabında ittifakla zikredilen, “Rahmetim gazabımı aşmıştır” (meselâ bk. Buhârî, “Tevhîd”, 15, 22, 28, 55; Müslim, “Tevbe”, 14-16) mealindeki kutsî hadis dikkate alındığında rahmetin Allah’ın zatî niteliklerinden biri olduğu, gazabın ise kulları uyarmak ve mazlumların hakkını korumak gibi daha çok yaratılmışlara yönelik bir nitelik taşıdığı anlaşılır.(...)[1]

(1) DİA; [GAZAP - İlyas Üzüm] c. 13; s. 435

Gazap Telakkisi

Acı veren kötü bir davranışın kişinin ruhunda uyandırdığı kızgınlık, intikam duygusu ve cezalandırma isteği anlamında ahlâk terimi.(...)

Âyet ve hadislerde gazap kelimesiyle aynı veya yakın anlamda olmak üzere **sahat** ve türevlerinin kullanıldığı da görülür. İki âyette sahat rızânın (rıdvân) karşıtı olarak geçmektedir (Âl-i İmrân 3/162; Muhammed 47/28). Kâdî Abdülcebbâr, sahatın “bir şeyden hoşlanmama, onu kerih görme” anlamına geldiğini ve muhabbetin karşıtı olduğunu belirtir (el-Mugnî, Vl/2, s. 60).

Gazaba yakın anlam ifade eden başka bir kelime de gayždır (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, “gyž” md.l. Ancak Kur’an’da, hadislerde ve diğer İslâmî kaynaklarda gazap ve sahat hem Allah’a hem de insanlara, gayz ise sadece insanlara nisbet edilmiş, ayrıca ılımlı bir gazap duygusu fazilet sayılırken gayz daima yerilmiştir.

Klasik ahlâk kitaplarında gazap hem ahlâkî hem de psişik bir duygu olarak ele alınmıştır. Bu eserlerde gazap genellikle “intikam arzusu yüzünden kan dolaşımının hızlanması, kanın beyne hücum etmesi” şeklinde fizyolojik etkisi dikkate alınarak tanımlanmış (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, “ gđb” md.; Kindî, 1, 126; Gazzâlî, III, 167) ve hadislerde belirtildiği gibi öfke duygusunu ortadan kaldırmak yerine öfkeli halde iken yanlışlık yapmaktan sakınmanın gerekliliği üzerinde durulmuştur. Buna göre gazap sırasında kalp atışının hızlanması ile kanın damarları ve beyni zorlaması aklın normal görev yapmasını önler; yanlış ve zararlı işler yapılmasına yol açar. Bu sebeple, “Gazap muvakkat bir deliliktir” denilmiştir (Râgıb el-İsfahânî, eź-Źeria, s. 346; Gazzâlî, in, 166-168).(...)

İslâm ahlâk ve edep literatürünün en değerli örneklerinden olan İbn Kuteybe’nin Uyûnü’l-aHbâr’ı (1, 396-406), Ebû Zeyd el-Belhî’nin Meśâli-

hu'l-ebdân ve'l-enfüs'ü (s. 297-300), Mâverdî'nin Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn'i (s. 244-252), Râgıb el-İsfahânî'nin ez-Zeria ilâ me-kârimi'ş-şerîa'sı (s. 342-346), Gazzâlî'nin îhyaü ulûmi'd-dîn'i (III, 164-181) gibi eserlerde gazap konusuyla bu duyguyu dizginlemeyi ve ona hâkim olmayı sağlayan hilim aynı bölüm içinde, hatta çoğunlukla aynı başlık altında incelenmiştir. Gazapla hilim arasındaki bu ilişki hilimle ilgili tarifte açıkça görülmektedir. Zira hilim, "Nefsi gazabın azgınlaşmasından korumaktır" (Râgıb el-İsfahânî, eź-Źeria, s. 342; Mâverdī, s. 245, 248). Râgıb el-İsfahânî, gazap duygusu bakımından insanların dört farklı karaktere sahip olduğunu söyler. Bazıları çabuk öfkelenir, çabuk yatışır; bazıları nâdiren öfkelenir, fakat zor teskin edilir; bazıları da çabuk öfkelenir, zor yatışır; nihayet nâdiren öfkelenip çabuk yatışanlar gelir ki en iyi olanlar bunlardır (eź-Źeria, s. 345). Aynı tasnif Gazzâlî tarafından da benimsenmiştir (İhyâ, III, 180). İsfahânî ayrıca gazap duygusunun mizaçlara, alışkanlıklara (eğitime), yaş ve cinsiyete göre değiştiğini de belirtir.

İslâm ahlâkçıları ılımlı bir öfke duygusunu "şecaat" veya "hamiyet" diye adlandırmışlar; insanın onurunu, haklarını ve değerlerini korumak için hamiyet sahibi olmasının gerekliliğini önemle vurgulamışlardır (Râgıb el-İsfahânî, eź-Źeria, s. 345; Mâverdî, s. 248-249; Gazzâlî, III, 168-169). (...)[1]

(1) DİA; [GAZAP - Mustafa Çağrıcı] c. 13; s. 437

Gaz-ı Muhlik

Öldürücü gaz.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Gazi

Din uğrunda savaşanlar için özellikle Türkler tarafından mücahid karşılığında kullanılan bir sıfat ve unvan.

Gazi kelimesi (çoğulu guzât, guzzâ, guziy), sözlükte "hücum etmek, savaşmak, yağmalamak; din uğrunda cihad etmek" mânasına gelen gazanın (gazve) ism-i fâili olup savaşta başarı kazanan kumandanlara, hatta hükümdarlara şeref unvanı olarak verilmiştir.

Gazi kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de bir yerde çoğul olarak yer almakta (Âl-i İmrân 3/156), başka bir yerde de ima yoluyla şehidlikle birlikte zikredilerek övülmektedir (et-Tevbe 9/52). Ancak Kur'ân'da bu anlamda daha çok mücâhid kelimesi geçmektedir.

Hadislerde ise gazinin ve çoğulu guzâtın sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bunların bir kısmında "el-gâzî fî sebîlil-lâh" (Buhârî, "Tabîr", 12; Tirmizî, "Zekât", 18, "Daavât", 5), bir kısmında yalnızca gazi şeklinde yer almaktadır (Müsned, I, 20, 53; Buhârî, "Humus", 13). Hemen tamamında övülen gazilik mefhumunun Allah yolunda savaşan kimseler için kullanıldığı anlaşılmaktadır (kelimenin geçtiği hadisler için bk. Wensinck, el-Mucem, "gāz" md).

Hz. Peygamber'in şehitlik ve gaziliğin faziletleri hakkındaki sözleri gaziliğin değerini arttırmış ve "ölürsem şehid kalırsam gazi" düsturunun ortaya çıkmasına vesile olmuştur. İslâm fütuhatında bu prensibin birinci derecede rolü vardır.(...)[1]

(1) DİA, [GAZİ - Abdülkadir Özcan] c. 13; s. 443

Gazi Ahmed Muhtar Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Gazi Ahmed Türbesi-Muğla

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 33,
(2) Akbulut, Osman Nuri, "Evliya Çelebi'ye Göre Güneybatı Anadolu (Aydın-Denizli-Muğla)" Yük. Lis. Tz. Muğl Ün. Sos. Bil. Enst. Muğla (2008). s. 152

Gazi Ahmed-Mehmed Beyler Türbesi-Eskişehir

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 13

Gazi Ahmet Bey Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 878

Gazi Ali Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 305

Gazi Ali Kösemihal Türbesi-Edirne

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 33

Gazi Ali Paşa Türbesi-Bosna Hersek

(1) Kılıcı, Ali1. a.g.e. s. 98,

(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 159

Gazi Ali Paşa Türbesi-Romanya

(1) Önal, M. Naci. "Romanya Dobrucası'nda Yedi Türbe." Türk Halk Kültürü Araştırmaları (1998): 42-44.

(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 676

Gazi Baba Türbesi-Yunanistan-Selanik, Kayalar

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 1004

Gazi Bali Bey Türbesi-Romanya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 678

Gazi Bayezid Bey Türbesi-Kosova

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 533

Gazi Evrenesoğlu Türbesi-Yunanistan

(1) DİA, Cilt. 13 s. 449

Gazi Evrenos Bey Türbesi-Yunanistan

(1) DİA, Cilt. 11 s. 540

Gazi Evrenosoğlu Camii Ve Türbesi

Günümüzde Yunanistan sınırları içinde kalan Yenice-i Vardar'da ilk Osmanlı dönemine ait cami ve türbe.

Osmanlı Devleti'nin erken döneminde Rumeli'nin fethinde büyük hizmeti olan akıncılardan Evrenos Bey ve oğullarının esas vakıflarının bulunduğu Yenice-i Vardar'daki (Giannitsa) külliyeleri hakkında yeterli bilgi yoktur. Gurbette kalan birçok benzeri gibi yok edilmeye mahkûm olan bu tarihî eserlere dair elde edilebilen bilgilere göre, Gazi Evrenos Bey Yenice-i Vardar'da cami, imaret ve medreseden oluşan bir külliye yaptırdığı gibi oğullarından Ali Bey'in oğlu Şemseddin Ahmed Bey de aynı kasabada bir külliye.

(1) DİA, [GAZVE - Hüseyin Algül] c. 13; s. 489

Gazi Fazıl Bey Türbesi-Çanakkale-Kilitbahir

(1) Teb-Der. a.g.e. s. 28

Gazi Gündüz Alp Türbesi-Ankara

(1). a.g.e.S. 69,

(2) Erdoğan, Abdülkerim.2. a.g.e. s. 10

Gazi Hamza Bey Ailesi Türbesi-Bursa

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 34

Gazi Hamza Bey Türbesi-Bursa

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 33

Gazi Hasan Bey Türbesi-Yunanistan-Yenişehir

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 1012

Gazi Hasan Türbesi-Malatya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 34

Gazi Hüsrev Bey Türbesi-Bosna Hersek

(1) DİA, Cilt. 13 s. 453,

(2) Kalajdzic, Mirsad. a.g.e. s. 4,

(3) Engin, Refik. a.g.e. s. 128

Gazi İbrahim Baba Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 159

Gazi İsmail Baba Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 159

Gazi Kara Ahmed Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 129,

(2) Envanter. a.g.e. No:10

Gazi Mehmet Paşa Türbesi-Kosova-Prizren

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 318,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 495

Gazi Mehmet Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 793

Gazi Mestan Türbesi-Kosova

(1) DİA, Cilt. 13 s. 459,
(2) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 308,
(3) Engin, Refik. a.g.e. s. 451-453

Gazi Mestan Türbesi

Yugoslavya'da Kosova civarında bir meşhed-türbe.

Priştine'den Mitroviça'ya giden yol üzerinde, Kosova sahrasına hâkim bir tepe üstünde olup hangi tarihte ve kimin için yaptırıldığı hakkında kesin bilgi yoktur. Rumeli fetihlerine katılan ve belki de bunlardan birinde şehid düşen bir akıncı için inşa edilmiş olabileceği tahmin edilmektedir.

Rumeli'nin pek çok yerinde genellikle tepelerde, böyle tarihî kişiliği açık surette bilinmeyen kahramanlar için türbeler yapıldığı dikkati çekmektedir.

Yerli halkın Bayraktar Türbesi olarak adlandırdığı türbe hakkında Evliya Çelebi de açık bilgi vermez. Sadece Hüdâvendigâr Meşhedi etrafında *10.000 kadar şehidin yattığını* bildirdikten sonra bunlardan Alemdar Baba, Şehid Şeyh İlyas Dede, Timurpaşazâde Yasavul'un adlarını verir (Seyahatnâme, V, 551).

Bayraktar Türbesi en yakın ihtimalle bunlardan Alemdar Baba ile aynı olmalıdır. Fetihlere katılmış gazi erenlerin kabirleri genellikle açık türbeler halindedir. Buradaki kapalı türbenin yerinde aslında açık bir türbe varken daha geç bir dönemde şimdi görülen kapalı türbenin inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Gazi Mestan Türbesi, 3,50 m. kadar yüksekliği olan sekizgen biçiminde bir yapıdır. Dışı sıvalı ve badanalı idi. Bunun üstünde on iki köşeli bir kasnak vardır. 1961'de görüldüğünde üstünü kurşun kaplı bir kubbe örtüyordu. Bu kasnağın köşelerindeki paye şeklinde az taşkın çıkıntılar, türbenin hiç değilse dışının XIX. yüzyılda değişiklik ve yenileme gördüğünü belli etmektedir. İçeriyi dikdörtgen biçimli, etrafları taş söveli pencereler aydınlatır. Türbede biri büyük, diğeri normal ölçülerde iki sanduka vardı. Bugün türbenin ne durumda olduğu bilinmemektedir.

Gazi Mestan Türbesi'nin bulunduğu yer buradaki müslümanlar tarafından kutsal tanınmış, çevreden ve yoldan görülebilen türbenin etrafı kalabalık bir kabristan durumuna girmiştir. Mezarlıkta kaba işlenmiş, biçim ve kavuk şekilleri bilinenlerden oldukça farklı çok sayıda mezar taşı mevcuttu. Türbenin yanında bir de tekke olduğu söylenmekteyse de 1961'deki ziyarette bir izine rastlanmamıştır. Kabristandaki mezar taşlarında yalnız ölünün adı, tarih ve Fatiha ibaresinin bulunuşu da dikkat çekici bir farklılıktır. Taşların en eskisi 1223 (1808), en yenisi 1342 (1923-24) tarihlidir.[1]

(1) DİA, [GAZİ MESTAN TÜRBESİ - Semavi Eyice] c. 13, s. 459

Gazi Mihaloğlu Gazi Hızır Bey Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 311

Gazi Mihaloğlu Mehmet Bey Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 311

Gazi Murat Bey Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 159

Gazi Mustafa Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 793

Gazi Osman Paşa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 13 s. 464,
(2) Envanter. a.g.e. No:88,
(3) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 378

Gazi Silahdar Ağa Türbesi-Yunanistan-Modon

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 1001

Gazi Süleyman Paşa Türbesi-Gaziantep

(1) DİA, Cilt. 13 s. 466

Gazi Şadi Bey Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 382

Gazi Tatarhan Türbesi-Kosova

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 445

Gazi Timurtaş Türbesi-Bursa

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 34

Gazi Yunus Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Gazve

Hz. Peygamber'in bizzat sevk ve idare ettiği savaşlar hakkında kullanılan terim.

Arapça'da gazv masdarı "istemek, arzu etmek, kastetmek, niyetlenmek" gibi mânaların yanı sıra "düşmanla savaşmak" anlamında da kullanılır. Bu kökten türemiş bir isim olan gazve ise (çoğulu gazavât) "akın, saldırı, din uğruna yapılan savaş" anlamına gelir.

Hadis ve siyer âlimlerinin kabul ettiklerine göre asker sayısı az veya çok olsun, savaş için yahut başka bir maksatla hareket edilsin, çarpışma vuku bulsun veya bulmasın *Hz. Peygamber'in bütün seferlerine **gazve**, bir sahâbînin kumandası altında gönderdiği askerî birliklere de **seriyye** denilir*. Bazı ilk dönem İslâm tarihçileri Resûl-i Ekrem'in bizzat katılmadığı seferlere de gazve adını vermişlerdir. Meselâ es-Sîretü'n-nebeviyye adlı eseriyle meşhur olan İbn Hişâm, Hz. Peygamber'in katılmadığı Mûte seferine muhtemelen kelimenin sözlük anlamından hareketle gazve demiştir (IV, 15-30). Taberî de kelimeyi Resûl-i Ekrem'den sonra yapılan bazı savaşlar için yine sözlük mânasında kullanmıştır. Meselâ 31 (651-52) yılındaki Zâtü's-savârî Savaşı'na Gazvetü's-savârî adını vermiştir (Târîh, IV, 288).

Vâkıdî ve İbn Sa'd'a göre Hz. Peygamber'in emir ve kumandasında yirmi yedi gazve gerçekleştirilmiştir (el-Megāzî, I, 7; et-Tabaḳât, II, 5-6). Bu sayıya, Hayber Gazvesi'nden dönülürken Vâdilkurâ'da meydana gelen çarpışmalar da dahildir. Bu çarpışmaları gazve olarak kabul etmeyenlere göre ise sayı yirmi altıdır.

İbn Sa'd Hz. Peygamber'in gazvelerini şöyle sıralar (et-Tabaḳât, II, 5-165): Ebvâ (2/ 623), Buvât (2/623), Bedrü'l-ûlâ-Sefevân (2/623), Zül'uşeyre (2/623), Bedir (2/ 624), Benî Kaynukā' (2/624), Seviḳ (2/ 624), Karkaratülküdr (3/624, 2. yılda meydana geldiğini söyleyenler de vardır), Gatafân (3/624), Benî Süleym (3/625), Uhud (3/625), Hamrâülesed (3/625), Benî Na-dîr (4/626), Bedrülmev'id (4/626), Zâtürrikā' (5/626), Dûmetülcendel (5/626), Müreysî' (Benî Mustalik) (5/627, 6. yılda meydana geldiğini söyleyenler de vardır), Hendek (Ahzâb) (5/627, 4. yılda meydana geldiğini söyleyenler de vardır), Benî Kurayza (5/627, 4. yılda meydana geldiğini söyleyenler de vardır), Benî Lihyân (6/627), Gâbe (6/627), Hudeybiye (6/628), Hayber (7/628), Mekke'nin fethi (8/6301, Huneyn (Hevâzin, 8/630), Tâif (8/630), Tebük (9/630).

Gerek strateji ve harp taktikleri, gerekse dinî ve siyasî sonuçları bakımından büyük önem taşıyan Hz. Peygamber'in gazvelerinin amacı küfür ve bâtılın zulmünü ortadan kaldırmak, İslâmiyet'in yayılmasına engel teşkil eden unsurların tahakkümüne son vermek, yeryüzünde Hakk'ı yüceltmek, fitne ateşini söndürmek, insanları maddî ve manevî baskılardan kurtarmak ve İslâmî gerçekleri onlara duyurmaktır. "Kendileriyle savaşılanlara zulme uğradıkları için harbe müsaade edilmiştir" (el-Hac 22/ 39); "Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın" (el-Bakara 2/190); "Herhangi bir fitne kalmayıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla çarpışın" (el-Bakara 2/193) mealindeki âyetlerden bu hususlar anlaşılmaktadır. Resûl-i Ekrem müslümanlara düşmanla gereksiz yere vuruşmayı değil, şartlar oluşup da savaş kaçınılmaz hale gelince sabredip direnmelerini tavsiye etmiştir (Buhârî, "Cihâd", 112, 156; Müslim, "Cihâd", 19, 20).(...)

Hz. Peygamber, gazvelerin hedefini "Allah'ın adını yüceltmek için cihad" olarak belirledi ve bu düşünceyi Hayber Gazvesi'ne kadar peyderpey yerleştirdi. Bu savaşa çıkarken ashabına ganimet için değil Allah için savaşacak olanların ordusuna

katılabileceğini söyledi. Düşmanların çocuk ve kadınlarının, savaşa katılmayan yaşlı, hasta ve din adamlarının öldürülmesini, hayvanların ve mahsullerin yağmalanmasını, ağaçların kesilmesini, öldürülen düşman askerlerinin organlarının kesilmesini yasakladı. Esirlere temiz elbiseler giydirilmesi, karınlarının doyurulup istirahatlerinin sağlanması prensiplerini getirdi. Anlaşmalara sadakat esasını koydu. Mûte Savaşı'nda olduğu gibi İslâm devleti temsilcisinin milletlerarası haklardan mahrum kılınarak haksız yere öldürülmesini ve Mekke'nin fethinden önce olduğu gibi barış şartlarının ihlâlini ve ihlâlde ısrar edilmesini savaş sebebi telakki etti. Kendisi başkalarının haklarına nasıl saygı gösteriyorsa onların da müslümanlara saygı göstermelerini istedi. Resûl-i Ekrem'in emriyle gerçekleştirilen gazve ve seriyyeler dünya harp tarihinin bilinen en az kan dökülen savaşlandır (Hamîdullah, s. 20-21; Ebü'l-Hasan Ali en-Nedvî, s. 347-348).

Hz. Peygamber'den sonra genel olarak kâfirlere karşı yapılan seferlere ve bu maksatla gerçekleştirilen askerî faaliyetlere gaza, İslâm'ın ışığından mahrum kalmış ülkelere iman nurunu götürmek gayesiyle kâfirlerle savaşanlara da gazi denilmiştir. İ'lâ-yi kelimetullah için gazâ edenler, "De ki: Bize iki iyilikten -gazilik ve şehitlikten- başka bir şeyin gelmesini mi bekliyorsunuz?" (et-Tevbe 9/52) âyetini, "**Ölürsem şehid, kalırsam gazi**" şeklinde algılamışlardır.

Hulefâ-yi Râşidîn döneminde bilhassa İran ve Bizans'la yapılan savaşlarda mücahidleri teşvik için Hz. Peygamber'in gazvelerini anlatma geleneği başlamış, giderek kurumlaşan bu gelenek Abbasîler ve diğer müslüman devletlerde de devam etmiştir. Zamanla sadece Hz. Peygamber'in gazvelerini konu edinen eserler kaleme alınmış ve bunlara **"megâzî"** adı verilmiştir.[1]

(1) DİA, [GAZVE - Hüseyin Algül] c. 13; s. 489

Gazzali Türbesi-İran

(1) DİA, Cilt. 13 s. 489

Ge Hinnom

Cehennem sözcüğü İbranice de Ge-Hinnom olarak adlandırılır.[2] Sürekli yanan ateş ve ölüm ile özdeşleştirilen Kudüs'ün güneyinde yer alan lanetli bir vadiye verilen addır. Ge Hinnom görüldüğü gibi önceleri bu dünyadaki cezalandırma ve ilahlara kurban mahalleri olduğu, daha sonraki Rabbani literatürde "cehennem" (Ge Hinnom) için kullanılan kelimenin bu isimlerden çıkarıldığı bildirilmektedir.[1]

(1) Akbaş, Muhsin, a.g.e, s. 41;
(2) DİA, C. 7, s. 225

Gebe Sakızlık Türbesi-Ankara

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 162

Gebedek

a. Yetim, öksüz.[1]

b. Ana rahminde iken babası ölen.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gebercik

Ölü.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Geberik

Ölü, ölmüş.[1][2][3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Gebermek

Ölmek,[1] yatıp ölmek, şişmek,[2][3] yok olmak, telef olmak, mahvolmak.[4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Gebertilmek

Öldürülmek.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Gebertmek

Öldürmek.[1][2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gebr

a. Mecnun. Kadim zamanlarda Zerdüştleri ifade etmek için kullanılan bu kelime zamanla tasavvuf edebiyatına girmiş ve heyecanla kendinden geçen ve ateşin etrafında dönen pervane gibi ilahi aşk ateşinin etrafında tavafta bulunan ve sonunda yanan aşıklar için kullanılmaya başlanmıştır. Mutlak yanma mertebesine de ıtlak olunur.[1]

b. Ateşperest, mecusî.[2][3]

c. Tek rengi olan arif, tek renk veya renksizlik vahdeti ifade eder. Çünkü arifin belli bir rengi yoktur.[2]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(2) Uludağ, Süleyman. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Geçinmek

a. Ömür sürmek, yaşamak;[1]

b. Yaşamak için gerekli şeyleri sağlayıp hayatını sürdürmek, taayyüş etmek.[2]

c. Ölmek.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Geçirinmek

a. Ölmek.[1]

b. Uyumak.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Geçken Türbesi-Suriye

(1) DİA, Cilt. 38 s. 322

Geçkin

Cin, peri.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Geçmiş

a. Bir kişinin ölmüş yakınları, ataları, dedeleri.[1][3]

b. Belli bir zaman önce yaşanmış anılar, arkada kalan hayat.[1][3]

c. Yaşanıp bitmiş, bugüne göre geride kalmış zaman, mazi.[2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Geçmişler

Ölmüş olanlar.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gedik Ahmet Paşa Kızı Türbesi-Arnavutluk

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 41

Gedik Ahmet Paşa Türbesi-Yunanistan-Dimetoka

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 989

Gedik Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 285

Geenna

Cehennem terimi Grekçe de geenna olarak kullanılır.[1]

(1) DİA, C. 7, s.225;
(2) Hıtchcock, Mark. a.g.e. s. 307

Gehenna

Cehennem terimi Latince de gehenna olarak kullanılır.[1] Yeni Ahit'te cehennem kelimesi gehenna olarak zikredilmiştir.[2]

(1) DİA, C. 7, s.225;
(2) Hıtchcock, Mark. a.g.e. s. 307

Gehver Sultan Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 833

Gelberi Sultan Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 398

Gelebik

Müslüman olmayan kişilerin ölüsü.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gelenbevi Türbesi-Yunanistan

(1) DİA, Cilt. 13 s. 552

Gelenek

a. Kuşaktan kuşağa aktarım yoluyla öğrenilen ve bilinen şeyler.[1]

b. Asırlar boyunca nesilden nesile geçerek gelen, ve bir topluluğun fertleri arasında sağlam bir bağ, ortak bir ruh meydana getiren her türlü âdet, alışkanlık, davranış biçimi ve kültürel değerler, örf, anane.[2][1][3]

c. Katolik kilisesinde doktrin kaynaklarından birisi.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Gelin başı salavatlama

Çeyizden sonraki gün yenge, kız evine gelir. Akşam kına eğlentisi düzenlenir. Kınada davetliler eğlenir, sonra da kına yakılır. Eğlence bittikten sonra gelinin başı salavatlanır ve başında "kelle şekeri" kırılır. Şekerin bir kısmı ayrılır, düğün günü gelinle damat eve gittiğinde şerbet yapılıp içilir. Eskiden kaynana, gelinin sözünü tutması için şerbete tükürürmüş.[1]

(1) Artun, Erman, a.g.e., s. 8

Gencali Sultan Türbesi-Bursa-İnegöl

(1) Yakut, Yakup. "Xıx. Yüzyıl Sonlarında İnegöl." Yük. Lis. Tz. Süleyman Demirel Ün. Sos. Bil. Enst. Isparta (2006). s. 29

Genç Türbe-Kosova-Priştine

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 385

Genius

Mitolojide, Türkçe "cin" sözcüğünün kaynağında bulunan Latince «genius» kavramı kişinin içinde doğup gelişen tinsel varlıktır. Doğum günü, genius'un bayramıdır. Ama yalnız insanın değil, bir yerin, bir topluluğun da genius'u olabilir. Örneğin zifaf yatağının da genius'u vardır, görevi gerdeğe giren çiftin üretme gücünü artırmaktır. İnsandaki genius onu canlı, neşeli ve iyimser tutan güçtür. Zamanla genius insanda ölmeyen, ölümden sonra var kalan tinsel varlık sayıldı.[1]

(1) Erhat, Azra. a.g.e.

Geometrik ağlar

Ahlat mezar taşları, üzerinde sergiledikleri geometrik ağlar, Türk mezar taşı süsleme geleneğinin en güzel örneklerini yansıtmaktadır.[1]

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 18

Geometrik bordürler

Ahlat mezar taşları, üzerinde sergiledikleri geometrik bordürler, Türk mezar taşı süsleme geleneğinin en güzel örneklerini yansıtmaktadır.[1]

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 18

Geometrik süsleme

Dairenin poligonlara, üçgenlere ve başka geometrik şekillere bölünerek iç içe girmesinden birbirini tamamlayacak şekilde düzenlenmesiyle meydana gelmektedir. Kırık ve düz çizgiler, yıldız, çokgen ve öteki formların birleşmesiyle çok çeşitli kompozisyonlar oluşabilmektedir. (Mülayim, 1982, 73)[1]

Nokta, çizgi ve yaylardan meydana gelen kavramlar topluluğuna dayanan geometrik süsleme belirli eksenlerde, belirli ilkelerin uygulanması ile düzenlenmiştir. Türklerde eskiden beri süregelen bu süsleme unsurunu; çok kollu çarkıfelek motifleri, geometrik geçmeli madalyonlar, üçgenlerden oluşan geçmeli madalyonlar, mühr-ü Süleyman, baklava dilimleri, içi boş madalyonlar, ışınsal sistemde tasvir edilmiş güneş motifleri vb. oluşturmaktadır.[2]

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e., s. 13.
(2) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 31

Gerçek Er Türbesi-Arnavutluk

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 107

Gerdanlık ve küpeler

Gelinlik çağına gelmeden ölen kızların mezar taşlarında kitabenin üzerinde gelinin boynunu ve hotozunu andıran kabartma ve işlemeler görülür. Taşın boyun kısmına çeyiz sembolü olan "gerdanlık ve küpeler" işlenir.[1]

(1) Kutlu, Hüseyin, a.g.e., s. 32

Gerğad ağacı

Peygamber Efendimiz buyurmuştur ki: "Müslümanlarla Yahudiler arasında şiddetli savaş olmadıkça kıyamet kopmaz. O muharebede Müslümanlar Yahudileri tamamen öldürüp imha ederler. Hatta bir Yahudi kurtulmak için taş veya ağacın arkasına saklanır, hemen taş veya ağaç: "Ey Müslüman! Ey Allah'ın kulu! Arkamda saklanan şu kimse Yahudi'dir, gel onu öldür" der. Gerğad ağacı müstesna. Çünkü o Yahudi ağacı nevindendir.[1]

(1) Erdoğan, Hüseyin s. a.g.e. s. 24

Gergek bulmak

Ölmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gevher Lala Türbesi-Mısır

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 9 s. 306

Gevher Nesibe Sultan Türbesi-Kayseri

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 35

Gevher Sultan Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 620

Gevher Şad Türbesi-İran

(1) DİA, Cilt. 14 s. 42

Geyik Sembolü

Mezar taşlarına hayvan sembollerinin işlenmesini insanların hayvanlarla daha önce değindiğimiz çeşitli sebeplerden dolayı ilişki kurma çabalarıyla açıklanabilir. Özellikle dinî temelli inanışlarda geyik kutsal bir varlık olarak kabul edilmiştir. Bu noktadan hareketle, geyik sembollü mezar taşlarının sahiplerinin dinî özellikleriyle öne çıkmış şahıslar olduğunu düşünmek de yanlış olmayacaktır. Bu geyik sembolleri bir bakıma bereketinde sembolüdür (Tanyu 2007). [1]

(1) Yılmaz, Orhan. "Tokat, Zile, Acısu Köyü Mezarlığında, Anşabacılı Sıraçları (Beydili Alevi Türkmeni)'na Ait Mezar Taşları."

Geyikli Baba Türbesi-Bursa

(1) DİA, Cilt. 14 s. 47,

(2) Daş, Ertan. a.g.e. s. 139

Geyikli Sultan Türbesi-Kastamonu

(1) Kastamonu Vilayet. a.g.e. s. 2

Geyikli Türbe-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 420

Gezer

Cin, peri, ölü ruhu gibi hayali şeyler.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gıfır

Ölüm.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gıfırdamak

Birdenbire ölmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gılman

Cennet ehlinin hizmetiyle görevlendirilen gençler anlamında bir Kur'an terimi.

Sözlükte "çocuk, bıyığı yeni terlemiş genç, hizmetçi" anlamındaki gulâm kelimesinin çoğulu olan gılmân, Kur'an literatüründe "cennet ehlinin emrine verilen ve hiçbir zaman yaşlanmayan gençler" mânasına gelir.

Kur'an'da sadece bir yerde geçen (et-Tûr 52/24) gılman hakkında verilen bilgiler oldukça sınırlıdır. Yukarıdaki âyette gılman, "kabuğunda saklanmış inciler gibi taze ve berrak" şeklinde tasvir edilmekte ve müminlerin iman etmiş zürriyetleriyle birlikte cennette mutlu bir hayat sürerken gılmanın da etraflarında dolaşacağı bildirilmektedir.

Gılman çeşitli hadislerde sözlük anlamında kullanılmıştır.(...) (Taberî, XXV, 57; Süyûtî, s. 568). Kur'ân-ı Kerîm'de iki âyette geçen **vildân**ın da (el-Vâkıa 56/17; el-İnsân 76/19) gılmanla aynı mânada kullanıldığı anlaşılmaktadır. Velîd (çocuk) kelimesinin çoğulu olan vildan, her iki âyette de "ebedî" anlamındaki "muhalled" sıfatıyla nitelendirilmiş olup bu sıfat gençlerin fizyolojik değişikliğe uğrayıp yaşlanmaktan korunduğunu ifade etmektedir.

Gılman hakkında müfessirlerce ileri sürülen görüşleri üç noktada toplamak mümkündür.

1. Gılman müminlerin kendilerinden önce ölen çocuklarıdır. Ergenlik çağına gelmedikleri için mükellef olmayan, sâlih amel işlemedikleri için de cennet nimetlerine hak kazanamayan bu çocuklar mümin olan ebeveynlerinin yanında onlara hizmet etmekle görevlendirilecektir.
2. Kâfirlerin ölen çocukları olup mükellef bulunmadıklarından cehenneme atılmayacak, cennet ehlinin hizmetçileri statüsünde tutulacaktır.
3. Müminler için cennette yaratılan hizmetçilerdir ve çocukken ölenlerle ilgisi yoktur. Aslında hizmetçilik ayrı bir statü olup çocuklar buna dahil değildir. Hz. Peygamber, küçük veya büyük yaşta ölenler dahil bütün cennet ehlinin otuz yaş civarında olacağını bildirmiştir (Müsned, II, 295, 343; Tirmizî, "Cennet", 12). Halbuki gılman, bıyığı yeni terleyen ve on beş yaşını geçmeyen çocuklar veya gençlerdir. Nitekim başka âyetlerde de cennet ehlinin hizmetçilerinden "vildan" (çocuklar) olarak söz edilmiştir (el-Vâkıa 56/17; el-İnsân 76/19).

Gılman konusundaki üçüncü yorum daha isabetli görünmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de bu gençler, her türlü aşınma ve kirlenmeden korumak amacıyla kabuğunda saklanırken buradan çıkarılıp cennet ehlinin etrafına saçılmış incilere benzetilmek suretiyle onların hûriler gibi özel bir yaratılışa sahip olduklarına işaret edilmiş, ayrıca gılman ve vildanın orada içki sunma görevinden söz edilerek onların hizmetçi statüsünde bulundukları da bir bakıma ifade edilmiştir.

Cennet ehlinin iman etmiş zürriyetlerinin esasen cennete girmeyi haketmiş kimseler olması (et-Tûr 52/24) ve yaşlarının da otuz civarında bulunması bu görüşü ayrıca desteklemektedir.[1]

(1) DİA; [GILMAN - Yusuf Şevki Yavuz] c. 14; s. 50

Gıran

Öldürücü salgın hastalık.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gıran girmek

a. Ölmek.[1]

b. Yok olmak.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gıyabi cenaze namazı

Kayıp bir ölü üzerine kılınan cenaze namazı.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Gıyaseddin Tuğluk Türbesi-Hindistan

(1) DİA, Cilt. 14 s. 61,

(2) DİA, Cilt. 41, s. 335

Gidergelmez

Ölü, ölüm.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gidici

Ölmek üzere bulunan hasta.[1][2][3]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Gijgij Baba Türbesi-Tokat

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 312

Giray, İsmail

Milli Ktp./Tanif No: 1976 AD 1296

İstanbul'da Sahabe Kabirleri, Bedir Yayınevi, 1975, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Girift rumi motifi

Ahlat mezar taşları, üzerinde sergiledikleri girift rumi, Türk mezar taşı süsleme geleneğinin en güzel örneklerini yansıtmaktadır.[1]

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 18

Girit Adası Ermeni Mezarlığı

Heraklion, Girit

Avrupa'nın en eski Ermeni kilisesi olan Girit Adası'ndaki Iraklion şehri'nde bulunan Surp Hovhannes Garabed Kilisesi'nin avlusunda 30'a yakın mermerden mezar taşları bulunmaktadır. Bunlar 17. yüzyılda Girit'e göç eden Ermeni ailelere aittir. Şehir surları dışında ise yaklaşık 4000 m2 genişliğinde Girit Ermeni mezarlığı bulunmaktadır. [1]

(1) http://www.turkiyeermenileripatrikligi.org/site/girit-adasi-ermeni-mezarligi-mezarliklar/

Girland

Antik mimarlıkta görülen, yapraklar, çiçekler ya da meyvelerden, uzunca bir hevenk şeklinde, düz resim ya da kabartma. [1]

(1) https://www.seslisozluk.net/girland-nedir-ne-demek/

Gislîn

a. Cehennem halkına sunulan, boğaz tırmalayıcı, yutulması son derece güç olan zakkum ağacının meyvesidir. Cehennemdeki suçluların, meyvesinden yiyecekleri ağaçtır.[1]

b. Cehennem ehlinin kanla karışık akan irinleri.[2]

(1) Ateş, Süleyman, a.g.e., C. 23, s. 43;

(2) Erdoğan, Hüseyin s. a.g.e., s. 346

Gizli Evliya Şehid Mehmed Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 129

Gizlice Evliya (Yer Sarsan Hüseyin Bey) Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Gizlice Evliya Türbesi-İstanbul-Üsküdar

(1) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 553

Glasnevin Mezarlığı – Dublin

İrlanda'nın önemli tarihi isimlerinden birkaçına ev sahipliği yapan bu mezarlık özellikle son yıllarda ceset hırsızlarının uğrak yeri olmuş. Bu sebeple gözetleme kuleleri ve devriye gezen köpekli polislerle korunmaya başlayan mezarlıkta cesetlerin toprağın yüzeyine çıkmasına engel olunamamış ve bunun nasıl meydana geldiği hâlâ çözülememiş.

(1) https://onedio.com/haber/dunyanin-dort-bir-yanindan-aklinizi-ucuracak-derecede-urkutucu-25-mezarlik-733955

Go'rkov

Özbekistan Türklerinde mezarcıya denilen isim.[1]

(1) Eren, Metin. a.g.e.

Goses

İbrani dilinde ölmekte olan kişi için goses kelimesi kullanılır.[1]

(1) DİA, C. 7, s. 354

Gota

İçki içmeye devam ederek ölen kimseye Cenab-ı Allah, Gota ırmağından içirir. Gota ırmağı, fahişelerin tenasül organlarından akan bir ırmaktır. Onların tenasül organlarının kokusu cehennemliklere ezâ verir.[1]

(1) İbn Kesir. a.g.e., s. 352

Göbek kesme

Aladağ'da yeni doğan çocuklarda göbek kesme ile ilgili yapılan tüm işlemlerle doğan çocuğun geleceğinin etkileneceğine inanılmakta, bu amaçla benzetme ve taklit yoluyla çocuğun gelecekte iyi okuması, inançlı biri olması, iyi bir mesleğinin olması, evine bağlı biri olması beklenmekte ve onun

bir parçası kabul edilen göbek, gelişigüzel herhangi bir yere atılmamakta, büyüsel nitelikli işlemler uygulanmaktadır.[1]

(1) Artun, Erman, a.g.e., s. 6

Göbekli Tepe

Şanlıurfa da Göbekli Tepe adıyla bilinen ve M.Ö 11000-13000 yıllarında dünyanın en eski göksel defin alanlarından birisidir.[1]

(1) Koçak, Ahmet. a.g.e.,, s. 76.

Göbelekzadeler Türbesi-Kastamonu

(1) Kastamonu Vilayet. a.g.e. s. 2

Göçmek

Ölmek, vefat etmek, öbür dünyaya gitmek, irtihal etmek.[1][2][3][4] Bektaşiler için ölüm, "göçmek" bir diyardan başka bir diyara taşınmaktır.[5]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(5) Koçak, Ahmet. a.g.e.,, s. 66.

Göçtü

Anadolu'da ruhun ölmezliğine inanıldığı için ölüm kelimesi yerine "göçtü" terimi kullanılır.[1]

(1) Artun, Erman, a.g.e., s. 12

Göçünmek

Göçmek, ölmek.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Göçüp Gitmek

Yok olmak, ölmek.[1][2]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Göğde

Ölü beden.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Göğe Atılmak

Göğe atılmak, öldükten sonra Atalara kavuşmak kavramını içerir. Bu durumda, adıyla çağrılan Tanrı'yı yüceltme amacıyla göğe adanan bu adaklardan nihai maksat, gökteki "ata"lara yükselme ve onlara katılma isteğidir.[1]

(1) Koçak, Ahmet. a.g.e.,, s. 85.

Göğsüne Konmak

Ölüm meleğinin işlemini yapması «göğsüne konmak» olarak bilinir.[1]

(1) Kalafat, Yaşar5. a.g.e., s. 11.

Gök Ekin

Yunus Emre divanında yer alan bir manzume vardır ki; şair burada, son derece gerçekçi, ama bir o kadar da pastoral bir üslup ile genç ölümlerine bakışını sergilemektedir. Şaire göre insan ekin eken "ekinciye", çocuklar ve gençler de tohuma ve sararmamış "gök ekin"e benzemekte; genç ölümleri ise bu gök ekinin biçilmesine benzemektedir.[1]

(1) Açıkgöz, Namık, Yunus Emre'de Ölüm, Genç Ölümleri veya Gök Ekini Biçmek, Diyanet Dergisi Yunus Emre Özel Sayı, C. 27, s. 1, s. 124

Gök Veli Sultan Şeyh Recep(Ayak Dedesi) Türbesi-Isparta

(1) Ölmez, Filiz Nurhan-Gökmen Şirin. a.g.e. s. 80,
(2) Gül, Hüseyin-Songül Boybeyi. a.g.e. s. 216

Gökbay Türbesi-Suriye

(1) DİA, Cilt. 38 s. 322

Gökmedrese Camii Türbesi-Amasya

(1) Önkal, Hakkı.1 a.g.e. s. 191,
(2) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 5

Gökmedrese Camii ve Türbesi

Amasya'da XIII. Yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Selçuklu camii.

Giriş bölümünün medrese olarak kullanılmasından ve bitişiğinde yer alan türbenin mor fîrûze rengi çini ve sırlı tuğlalarla süslenmiş olmasından

dolayı bu adla anılan yapıya bânisine izâfeten Torumtay Camii de denilmektedir. Camiyi yaptıran kişinin, II. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında Amasya valiliğine getirilen ve halen binadan bir sokakla ayrılmış bulunan kendi yaptırdığı 677 (1278-79) tarihli türbede yatan Seyfeddin Torumtay olduğu bilinmekte, ancak yerinden sökülen kitâbesi bulunamadığı için caminin inşa tarihi kesin olarak tesbit edilememektedir.(...)

Vakfiyesinde Gökmedrese adıyla zikredilen ve devrinde hem medrese, hem cami olarak kullanılan bu yapı, kuzeydoğudan bitişen türbeyle birlikte kompleks bir ünite teşkil etmekte ve özellikle dışa kapalı, kalın ve masif kesme taş kaplı duvarlarıyla Selçuklu mimarisinin bütün karakteristik özelliklerini bünyesinde taşımaktadır. Türbe hariç tutulduğunda yapının planı düzgün bir dikdörtgen oluşturmaktadır. Türbenin daha içeriye oturtulmasıyla öne çıkarılan cami cephesinin önemle vurgulandığı ve iki yandan birer silindirik köşe kulesinin sınırladığı bu masif duvarlı dışa taşkın cephede Selçuklu mimarisinin genel karakterine uyulduğu göze çarpar.(...)

Caminin kuzeydoğu duvarına bitişik durumda inşa edilen ve içinde kimlerin yattığı bilinmeyen **türbe**, iki katlı olduğu izlenimini veren ilginç bir yapıya sahiptir. Bakan kişiye bu hissi veren mimari unsur, taştan kare bir kaide üstüne yerleştirilen küp şeklindeki kesme taş türbenin üzerinde ikinci bir kat gibi yükselen tuğla ile örülmüş kasnaktır. Bugün yıkık durumda bulunan on altı köşeli yıldız kesitli külâhın oturtulduğu sekizgen kasnak küçük bir türbe şekil ve ölçülerinde yapılmış, ayrıca her yüzü dıştan dikdörtgen çerçeve içine alınan sivri kemerli yüzeysel birer nişle hareketlendirilrniştir. Caminin içine eyvan şeklinde derin bir kemerle açılan türbenin ziyaretgâhına ayrıca dıştan, caminin sol köşe kulesinin arkasına yerleştirilmiş olan dar bir merdivenle de ulaşılmaktadır. Yapının camiye bitişik duvarı hariç diğer cephelerine, iki yandan sütunçelere oturan süslü sivri kemerlerin çevrelediği derin birer niş içine yerleştirilen üç pencere açılmıştır; pencereleri dıştan yine geniş bir dikdörtgen bordur ve çerçeve silmeleri kuşatmaktadır. Türbede görülen en önemli özellik, tuğla üst yapıda (kasnakta) yoğunlaşan sırlı tuğla ve çini süslemelerdir. Külahın hemen altına gelen yerde, bir kuşak halinde fîrûze rengi sırlı tuğla örgülü kûfî bir yazı frizi görülür. Sekizgen kasnağın her yüzündeki sivri kemerlerin içleri ve kemerlerle dikdörtgen çerçeve arasında kalan köşe boşlukları mor ve fîrûze renkli sırlı tuğlalardan yapılmış çeşitli geometrik geçme motifleriyle süslenmiş, aralarda kalan boşluklara da yine fîrûze ve mor çinilerden rozet ve yıldızlar yerleştirilmiştir.

Türbeye girildiğinde, cenaze mahzeninin üstünde yer alan ve içten bir kubbe ile örtülü olan ziyaret yerinde, üzerleri altıgen ve üçgen çini levhalarla kaplı ikisi küçük yedi sanduka görülür. Türbenin camiye açıldığı kemerin içi fîrûze ve mor tuğlalardan yapılmış baklava dizileri ve etrafını çevreleyen yeşil çinilerle süslenmiş, alınlığı ise yine yeşil renkte düz kare çini levhalarla kaplanmıştır.[1]

(1) DİA; [GÖKMEDRESE CAMİİ - Selda Ertuğrul] c. 14; s. 142

Göklere Çıkarmak

"Övmek, yüceltmek" anlamına gelen bu deyim eski gelenekte yapılan göğe yollama törenleriyle, ölünün gökteki uçmağa yanı Tanrı katına eriştirilmesinin kalıntısı sayılabilir.[1]

(1) Koçak, Ahmet. a.g.e.,, s. 86.

Göknebi Türbesi-Eskişehir

(1) Yurdaydın, Hüseyin. "Gazi Seyitgazi Bölgesinin Bazı Önemli Abideleri." İslami Araştırmalar Dergisi Sayı 3-4,(1999). s. 245

Göktaş Kaya Mezarı

Iğdır İli, Tuzluca İlçesi'nin 13 km. güneybatısındaki Göktaş Köyü'nün 1 km. kuzeybatısında yer alan sarp kayalık üzerindedir.

Kayalığın dirençsiz doğal yapısı nedeniyle günümüzde kaya mezarına ulaşmak mümkün değildir. Her geçen gün yeni kaya parçalanmalarıyla daha ulaşılmaz bir yükseklikte kalan giriş kapısı günümüzde 15 m. kadar yüksekliktedir. Muhtemel bir kalenin bir parçası olan kaya mezarının bulunduğu kayalığın hemen eteğinde Demir Çağı özelliği taşıyan yer altı oyma-örme mezarları ve keramik verileri tespit edilmiştir.

Bir sıra silme ile çevrelenen örneklerine göre büyük giriş kapısına sahip olan kaya mezarına kaya basamaklı bir yolla ulaşıldığı bölge halkı tarafından belirtilse de günümüzde daha öncede belirttiğimiz gibi bu yol tamamen ortadan kalkmıştır.

Bir ön avlu ve bir odadan oluşan iki odalı bir yapı sahip olduğu duvarlarında nişlerin bulunduğu ve tabanında oval bir oyuğun olduğu belirtilse de ulaşılamadığından belgelenememiştir. (1)

(1) Topaloğlu, Yasin. a.g.e. s. 144.

Göktürk, Mehmet Haz.

Kırşehir Yunus Emre Ktp.

Tarihi ve Anıtları Işığında Kırşehir Mezar Taşları, Kırşehir Belediyesi Kültür Tarih yayınları No:7, 2009, Kırşehir

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Gölertmek

Öldürmek.(1)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gölpınarlı, E. Ali

Milli Ktp./Tanif No: 1960 SB 159

Mezar Taşlarına Göre Afyon'da Tarih Araştırmaları, Taşpınar, C. 4,

Sayı:39 S.39-42, 1/1936;

Sayı: 40, S.68-70, 2/1936;

Sayı: 43, S.133-134, 5/1936;

Sayı: 46, S.195-196, 8/1936; Afyon Halkevi edebiyat Şubesi, 1936, Afyon

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Gölpınarlı, H. Ortaç

Milli Ktp./Tanif No: 1985 SA 29

(Mustafa Ağa) Bir Osmanlı Mezar Taşının Öyküsü, Tarih İncelemeleri Dergisi, Y. 21, Sayı:1, S.157-163, Ege Ü. Ed. Fak.,2006, İzmir

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Gölyüzü Türbesi-Bolu

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 35

Gömeç

Mezar.(1)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gömeç Hatun Türbesi-Konya

(1) DİA, Cilt. 14 s. 149

Gömeçlik Dede Türbesi-İzmir-Bayındır

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 98

Gömeç Hatun Türbesi

Konya'da eyvan tipinde bir Selçuklu türbesi.

Konya'nın Kalenderhâne mahallesindeki *Musallâ Mezarlığı* içindedir. Âbidevî cephesini ve diğer yanlarını üstten çeviren mazgal biçimi dendanları sebebiyle yapıya halk arasında *Kız Kulesi* adı da verilmektedir.

Anadolu Selçukluları döneminde kesme taş yanında tuğla geleneğinin de yaşatıldığı ender eserler arasında bulunan türbeyi yaptıran, IV. Kılıcarslan'ın hanımı ve III. Gıyâseddin Keyhusrev'in annesi Gömeç Hatun'un XIV. yüzyıl başlarında hayatta olduğu anlaşılmakta ve Mevlevî kaynaklarında kendisinden bahsedilmektedir. Ancak yapının üzerinde hiçbir kitâbeye rastlanmadığından tarihlendirilmesi zordur.(...)

Gömeç Hatun Türbesi 1950 yılından sonra onarıma alınmıştır. Eski halinde etrafını üç yönden çeviren muhtemelen ahşap revakların izleri tesbit edilmiş, zemindeki cenazelik/mumyalık katında *dört sanduka* bulunduğu belirtilmiştir. Eski kayıtlardan türbenin pek çok vakıf eserle birlikte yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Türbe, Anadolu'da Selçuklu çağı içinde en erkeni Seyitgazi'de Alâeddin Keykubad'ın annesine ait Ümmühan Hatun Türbesi olmak üzere, ayrı bir grup teşkil eden eyvan biçimi türbelerin en büyük ve âbidevî olanıdır.

Cenazelik/mumyalık katı ile üst yapısının bir bölümü iri kesme taş, daha yukarı kısmı ise tuğladan yapılmıştır. Dikdörtgene yakın plandaki binanın doğu ve batı taraflarında üçgen biçiminde payanda çıkmaları vardır. Sivri kemerli ve yüksek bir tak

şeklindeki kuzey cephesi, kalkan duvarı biçiminde yapının bütün yüksekliğini aşmaktadır. Kemerin arkasındaki üzeri sivri beşik tonozla örtülü ziyaret mekânına iki yönden merdivenlerle çıkılmaktadır. Âbidevî cephe dikdörtgen bir çerçeve oluşturacak biçimde çevrilmiştir. Bu çerçeve ile kemer içinde hâlâ izleri görülebilen çini kaplamalar vardır. Tonozun sıvalı ve bir zamanlar renkli nakışlarla süslenmiş olduğu kaydedilmekle birlikte cephedeki çini kaplama izlerinin bir kısmının kare levhalarla sır altı, bir kısmının da renkli sır tekniğinde yapılmış olması muhtemeldir.

Ziyaret mekânının ortasında eskiden var olduğu söylenen sandukanın da çini kaplamalı olması mümkündür. Ancak karşı cephedeki dikdörtgen mihrapla yanındaki cüz nişinde çini izi tesbit edilmemiştir. Zemindeki cenazelik/mumyalık katının çapraz tonoz örgü ile yenilenmiş tavanı onarım öncesinde çökmüş durumda idi.[1]

(1) DİA; GÖMEÇ HATUN TÜRBESİ - Ara Altun, c. 14, s. 149

Gömme

a. Gömmek işi.[1]

b. Ölüyü dini usullere göre toprak içinde açılmış mezara yerleştirip üstünü örtme işlemi, defnetme, defin.[1][2][3][4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(3) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(4) Önkal, Hakkı.6 a.g.e., s. 71

Gömmek

a. Bir ölüyü toprağın içine yerleştirmek, toprağa vermek, defnetmek.[1][2][3]

b. Bir kimsenin cenaze törenine katılmak yada cenazeyi kaldırmak.[1][2][3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Gömü

Bir ölüyü toprağa yerleştirme eylemi.[1]

(1) Karabacak, Esra. a.g.e., s. 207

Gömük

Gömülmüş olan, gömülü, medfun.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Gömülmek

Ölü toprağa yerleştirilip üstü toprakla örtülmek, defnedilmek.[1][2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Erdoğan, N. Naim, a.g.e., s. 68

Gömüt

Cesedin gömüldüğü, gömülü bulunduğu yer, kabir, mezar,[1] makber.[2][3][4][5]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(5) Öztürk, Burcu, a.g.e., s. 10

Gömütlük

Ölülerin gömüldüğü, gömütlerin bulunduğu alan, kabristan, mezarlık.[1][2]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gönder

a. Mezarların baş ve ayakucuna dikilen ağaç kazık.[1]

b. Gezici dervişlerin kullandığı iki ucu demir olan iki metre uzunluğundaki sopa.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gör

Mezar, mezarlık.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Görenek

a. Bir şeyi, başka türlüsünü, daha kolayını, daha işe yararını yada yararlısını düşünmeksizin, atalardan dedelerden görülegeldiği gibi yapma alışkanlığı, âdet.[1][3][2]

b. Toplum ilişkilerinde alışılagelmiş ve uyulması gerekli olmakla birlikte aksi halde herhangi bir yaptırım söz konusu olmayan örnek davranışlar, görgü.[2][3]

c. Görgü, terbiye.[2][3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Göşmek

a. Göçmek.[1]

b. Ölmek, rıhlet etmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Götürmek

a. Öldürmek.[1][2][3]

b. Gidermek, izale etmek, ortadan kaldırmak, yok etmek, bertaraf etmek.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Götürücü

Kurtuluşu olmayan, ölüme yol açan, ölümcül, öldürücü.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Göz Ata Türbesi-Türkmenistan

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 8

Göz boncuğu

Nazar çok yaygın bir inançtır. Bazı insanların olağandışı özellikleri olduğu ve bunların bakışlarının karşılarındaki kimselere rahatsızlık verdiğine inanılır. Nazar eski Türk inançlarındandır.[1] Nazar değmesin diye takılan göz biçimindeki mavi boncuk, nazar boncuğu, nazarlık.[2][3][4]

(1) Artun, Erman, a.g.e., s.14;
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Göz Evliyası Türbesi-Sivas

(1) Yasak, İbrahim. a.g.e. s. 62

Gözcü Baba Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Gözcü Mahmut Türbesi-Bursa

(1) Alkaya, Hasan Basri. a.g.e. s. 47

Gözleri açık gitme

Halk inançlarında ölümle ilgili olarak "gözü açık gitme" şeklinde bir tabir vardır. Ölürken gözleri açık olan kimse için, "beklediği birisi var, hasret çekiyor" denir ve o beklenen şahıs gelince gözlerini kapadığına inanılır.[1]

(1) Kalafat, Yaşar5. a.g.e., s. 8.

Gözlü Ata Türbesi-Türkmenistan

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 8

Gözoğlu Şeyh Hüseyin Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 11,
(2) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 460

Gözoğlu Şeyh Hüseyin Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Grafitto

Çizgisel süsleme tekniği. (MEB Sözlük Dizisi:5) [1]

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e., s. 13

Grassi, Vincenza

Milli Ktp./Tanif No: 1996 BD 1246

"Trieste'deki Osmanlı Mezarlığı" İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri II, S.201-208, TTK, 1996, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Greyfriars Kirkyard – Edinburgh

İskoçya'nın başkenti Edinburgh'nın orta yerinde yer alan bu mezarlık, pek çok önemli ismin anıt mezarına ev sahipliği yapmaktadır. Söylentiye göre evsiz bir adam George MacKenzie'nin anıt mezarına gizlice girdikten sonra mezarlıkta garip olaylar yaşanmaya başlamış, ziyaretçiler mezarlıkta yaralandıklarını, bir şey tarafından ısırıldıklarını ve sebepsiz yere bayıldıklarını ifade etmişlerdir.[1]

(1) https://onedio.com/haber/dunyanin-dort-bir-yanindan-aklinizi-ucuracak-derecede-urkutucu-25-mezarlik-733955

Gufran bahçeleri

İslâm dininin temel kaynaklarındaki düsturlar çerçevesinde konuya bakılırsa, başka milletlerde korkulan, yaklaşılmayan mezarlıklar, özellikle Türk-İslâm toplumunda gufran bahçeleri olmuştur.[1]

(1) Kutlu, Hüseyin. a.g.e., s. 19

Gumbez Bobo Türbesi-Özbekistan

(1) Çeşmeli, İbrahim. a.g.e. s. 524

Gunûde-i Hak-i Rahmet

Rahmet toprağı üzerine uyumuş, ölmüş.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gur

Mezar, kabir, gor.[1][2][3][4][5]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(5) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Gurabe

Kümbetli türbe, türbe kubbesi.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Gurâbiyye

a. İki kara karga kadar birbirine benzeyen Hz. Ali ile Hz. Muhammed'i Cebrail a.s birbirine karıştırdığı için Ali'ye bildireceği vahyi Hz. Muhammed'e verdiği, daha da ileri giderek Hz. Ali'nin Tanrı olduğu şeklinde İslâmi inançlara aykırı fikirler ileri süren bir mezhep.[1] Batıl Şii fırkalarından gâliyenin bir kolu.[2][3]

b. İrade himmeti, müridin başlangıçtaki sıdkıdır. Bu bir şeyin kendisi için kaim olmadığını kavramayı sağlayan bir himmettir. Bu himmet çoğunlukla Afrika da "Gurabiyye" olarak adlandırılan bir toplulukta bulunur. Bununla dilediklerini öldürürler. Bazı insanların ellerindeki zâhiri alametler, ancak bu himmetle gerçekleşir.[4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Erginli, Zafer. a.g.e.

Gurbanmurad İşan Türbesi-Türkmenistan

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 8

Gurebâ Camii Türbesi-Tunus

(1) DİA, Cilt. 41, s. 398

Gurbet

Asıl vatan olan ruhlar âlemine göre bu dünya ve bu dünyada bulunma durumu.[1][2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Guramâ

Düşürülen ölü çocuğun canı üzerine alınması lazım gelen mal diyeti.[1]

(1) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Guremâ taksimi

Ölen bir kimsenin terekesi borçlarını karşılamadığı takdirde mal veya mal bedelinin alacaklılar arasında alacakları nispetinde taksim edilmesi.[1][2]

(1) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Gurfe

Cennetteki özel odalar.[1]

(1) İbn Kesir. a.g.e., s. 418

Gûrhane

Türbe.(1)(2)

(1) Hasol, Doğan. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Gûr-Hane

Türbe.(1)(2)(3)(4)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Gûr-ı Emir (Timur) Türbesi-Semerkand

(1) DİA, Cilt. 41, s. 176

Gûr-i Emîr

Timur'un Semerkant'taki türbesi ve buna bağlı olan külliye.

Timurlu mimarisinin en güzel ve en önemli eserlerinden biri olup İslâm türbe mimarisinin başta gelen örneklerindendir. Aslında hankah, medrese ve değişik mimari kısımlardan teşekkül eden geniş bir külliye niteliğiyle kurulmuş, türbe özelliğini inşaatın sonlarına doğru gelişen olaylar neticesinde kazanmıştır.

Önceleri Ruhâbâd adı verilen Gûr-ı Emîr'in (Gûr-i Mîr "hükümdarın türbesi") ilk bölümlerinin bânisi, Timur'un genellikle seferler sırasında yerine saltanat nâibi bıraktığı ve kendisine veliaht tayin ettiği, Emîrzâde-i A'zam adıyla tanınan, büyük oğlu Cihangir Mirza'dan olma büyük torunu Muhammed Sultan Mirza'dır.

1399 yılında başlayan inşaat 1403'e kadar devam etmiş ve bu sürede, tarihî kaynaklardan, asilzade çocuklarının terbiye ve tahsiline ayrılmış bir medrese ile hükümdarlık misafirlerinin ağırlanmasına mahsus bir külliye olarak teşkilâtlandırıldığı öğrenilen ilkyapılar inşa edilmiştir.

Zaman içinde ortadan kalkan bu ilk bölümlerin mimari durumu hakkında ancak arkeolojik kazılar sonunda bilgi sahibi olunabilmiş ve ortaya çıkarılan kalıntılardan, külliyenin Timurlu mimarisine uygun bir teşkilâta göre planlanmış merkezî bir tören meydanı ile ona açılan hankah ve medreseden teşekkül ettiği anlaşılmıştır. Muhammed Sultan Mirza'nın Ankara Savaşı'ndan sonra görevlendirildiği askerî faaliyetler sırasında ölmesi (Sivrihisar 1403) Timur'u çok üzmüş ve Semerkant'a nakledilen veliahtın naaşı, büyük ölçüde bitmiş olmakla beraber bazı mimari faaliyetleri henüz sürdürülen külliye içinde geçici bir kabre konmuştur. 1404 yazında batı seferinden dönen Timur külliyede bazı değişiklikler yapılarak bir türbe inşa edilmesini istemiş ve derhal başlatılan inşaat, aynı yılın son ayları boyunca sürdürülen hızlı bir çalışma ile 1405 yılının Ocak ayında tamamlanmıştır. Ancak aynı günlerde Timur'un ölmesi üzerine (18 Şubat 1405) türbeye Timur defnedilmiş ve bu tarihten sonra külliye Gûr-ı Emîr adıyla anılmıştır.

Bir aile kabristanı olarak kullanılmaya başlanan türbeye Timurlular'ın ilgisi büyük olmuş, hânedanın en önemli hükümdarlarından ikisi ve şehzadeler buraya defnedilmiştir. Bunlar Muhammed Sultan Mirza'dan başka onun kardeşi Pîr Muhammed Mirza, Timur'un oğullarından Celâleddin Mîrân Şah Mirza ve Şâhruh Mirza ile oğlu Uluğ Bey'dir. Türbede gömülü hânedandan gelmeyen tek kişi, Timur'un hocası ve yakın dostu olan Aziz Nur Seyyid Bereke'dir.

Gûr-ı Emîr'in inşasından sonra bakım, onarım ve yeni birimler eklenerek genişletilmesi işlerini üstlenen şahıslar içinde en önemli kişi Uluğ Bey'dir. Otuz sekiz yıl süren veliahtlık ve Semerkant valiliği süresince türbeyle yakından ilgilenen ve hükümdarlığı sırasında da Semerkant'ta oturarak bu ilgisini devam ettiren Uluğ Bey, ilk önce Aziz Nur Seyyid Bereke'nin defnedildiği yıl içinde türbenin büyük meydana açılan ana eyvanı ile bağlantılı kapısını kapattırmış ve bugün Uluğ Bey Koridoru adıyla tanınan doğu tarafındaki ilâve giriş kısmını, 1434 yılında da külliyenin günümüze kadar ayakta kalabilen diğer bir önemli kısmı olan büyük cümle kapısını inşa ettirmiştir. Öteki bölümlerin zaman içinde harap olması sebebiyle bugün bu kapı ana külliye ve türbeden ayrı imiş gibi bir intiba bırakmaktaysa da kompleksin önemli bir parçasıdır. Türbedeki son imar faaliyeti XVII. yüzyılda gerçekleştirilerek batı kısmına büyük bir eyvan eklenmiştir; ancak bu inşaatın bitirilemediği görülmektedir.

Bir otorite ve hâkimiyet timsali olarak inşâ edilen ve gökyüzünü örnek alan türbe bütün ihtişamıyla uzun yıllar ayakta kalmış, bu arada çok sayıda seyyah ve tarihçi tarafından sitayişle zikredilmiştir. Bunların en meşhuru, 1404 yılının son aylarındaki inşaat faaliyetine bizzat şahit olan, Kastilya Kralı III. Enrique'nin Timur nezdindeki elçisi Ruy Gonzalez de Clavijo'dur.

XVII. yüzyıldan sonra bakımsızlık sebebiyle harap olmaya başlamış ve zamanla mimari bölümlerin bazıları yıkılıp tezyinatın da büyük bir kısmı bozulmuştur. XIX. yüzyıl seyahatnâmelerinde harap, fakat hâlâ muhteşem olduğundan bahsedilen Gûr-ı Emîr XX. yüzyıla kubbesinin önemli bir bölümü yıkılmış, iç ve dış tezyinatı çok bozulmuş, büyük cümle kapısı dışındaki diğer bölümleri ortadan kalkmış vaziyette girmiş ve yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Sovyet yetkilileriyle ilim adamlarının dikkatini çekmeye başlamıştır. 1940-1950 yılları arasında M. E. Masson ve V. A. Şişkin'in başkanlığında yürütülen arkeolojik çalışmalarla külliyenin birimlerine ait temeller ortaya çıkarılarak kompleksin plan durumu tesbit edildikten sonra V. H. Zasipkine başkanlığındaki bir heyet tarafından dış kısımların restorasyonuna başlanmış, 1960-1970 yıllarında da iç kısımlar restore edilmiştir.

1941'deki arkeolojik araştırmalar sırasında türbenin ölü mahzeninde de faaliyette bulunulmuş ve antropolojik incelemeler yapılmıştır. Bu geniş kapsamlı ilmî çalışmalar çerçevesinde Sovyet şarkiyatçısı A. A. Semenov türbe ve külliye içinde yer alan kitâbeleri yayımlamıştır. Bu kitâbelerin en uzunu ve tarihî bakımdan en değerlileri lahitler üzerinde bulunanlar olup sahiplerinin kimliğini ve şeceresini vermektedir. Bugün Leningrad Ermitaj Müzesi'nde muhafaza edilen ve bu türbeden geldiği belirtilen mozaik bir çini kitâbede binadan Timur'un mezarı diye bahsedilmektedir. Çok sayıda hat örneğinin tezyinî eleman olarak kullanıldığı türbe dışında, sanat tarihi ve tarih açısından önem taşıyan bir başka kitâbe de külliyenin ana girişini teşkil eden ve merkezî meydana açılan Uluğ Bey'in yaptırdığı taçkapınm cephesinde bulunmakta ve bu çini mozaik kitâbede eserin mimarı Muhammed b. Mahmûd el-Bennâ el-İsfahânî'nin adı okunmaktadır.

Türbenin de içinde yer aldığı külliyenin planı merkezî bir tören alanına göre tertip edilmiştir. Doğuda ve batıda bulunan medrese ile hankah karşı karşıya gelen girişleriyle bu meydana açılmaktadır. Ancak arkeolojik kazılar sonucunda tesbit edilen bu binalardan medresenin planı ortaya çıkarılmışsa da hankahınkini kesin biçimiyle çizebilmek mümkün olmamıştır. Doğu-batı ekseni üzerinde bulunan bir giriş eyvanı ve karşısındaki bir ikinci eyvanla, kare bir avlu etrafına sıralanmış bölmelerden teşekkül eden medrese kendi içinde bağımsız teşkilâta sahip bir bina olup Timurlu medreselerinin özelliklerini göstermektedir.

Külliyenin esas merkezî binasını teşkil eden türbe bütün tören meydanına hâkim durumdadır. Dışarıdan kenar uzunlukları 8,73 m. olan bir sekizgen, içeriden 10,22 X 10,22 m. ölçüsünde kare bir mekân olarak inşa edilen türbenin planı, sekizgen dış görünüme uygun düşen bir iç teşkilâta sahiptir. Bu teşkilât hem iç mekânın daha ferah olmasını sağlayacak, hem de kubbenin taşınmasını kolaylaştıracak biçimde tasarlanmış ve oda dört yönde 4,56 X 2,83 m. ölçülerindeki dört nişle kenarlara doğru genişletilmiştir. Bu büyük nişlerin üzerinde bulunan gizlenmiş kemerler kubbeye geçişi desteklemektedir. Yerden 22,55 m. yüksekliğe sahip bulunan 10 m. çaplı iç kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmış, bunu örten 37 m. yüksekliğindeki 14,60 m. çaplı dış kubbe ise yuvarlak bir yüksek kasnak üzerine oturtulmuştur. Soğan biçimi dış kubbe, kaburga kemerler şeklindeki tezyinî mahiyet gösteren mimari elemanlarla teşkilâtlandırılmıştır. Yüksek kasnaktan bu kaburga kemerli soğan kubbeye geçiş mukarnaslar vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Türbe iç mekânının güneydoğu köşesindeki bir merdivenle inilen cenaze mahzeni, dört yöne açılan dört kollu bir plana göre inşa edilmiştir.

Merasim avlusunun kuzeyinde yer alan büyük ve derin eyvan türbenin esas girişi iken sonradan Uluğ Bey tarafından ördürülmüş ve binanın doğu tarafında yapılan uzun bir ilâve ile giriş bu yöne alınmıştır. Eski girişi teşkil eden kuzeydeki yüksek sivri kemerli büyük eyvan, bugün ancak şerefelerine kadar sağlam kalmış olan iki minareyle desteklenmiştir. Daha eski örneklerde olduğu gibi, bütün külliyeye hâkim durumda bulunan gi-

riş eyvanının ve onun gerisinde yer alan ana yapının önemini belirtmek için inşa edildiği bilinen bu iki minare ile destekledikleri eyvan teşkilâtının, daha sonra yapılan ve bugün temelleri ortaya çıkarılmış olan ilâvelerin arkasında gizli kaldığı anlaşılmaktadır. Uluğ Bey tarafından inşa ettirilen koridor dört bölmeli bir geçittir ve her bölmenin üstünde tonoz örtüler yer almaktadır.

Restorasyonlarla eski güzelliğine kavuşturulan türbenin ve büyük taçkapının tezyinatı muhteşem olup kapı ile türbenin cephesinde mozaik çinilerden, iç yüzünde ise değişik malzemelerden faydalanılarak yapılmıştır. Taçkapının süslemeleri, mukarnaslarla birlikte bitkisel motiflerin hâkim olduğu bir görüntüye sahiptir. Türbenin dış cephesinde yer alan tezyinat farklıdır ve daha çok siyah ve fîrûze mozaik çiniler kullanılarak yapılmış kûfî yazı kuşakları ile geometrik motiflerden oluşmaktadır. Sonradan ilâve edilen mimari kısımların örttüğü bölümlerin dışında kalan yerlerden anlaşıldığına göre, sekizgen alt gövdenin dış cepheleri ism-i celâl ve ism-i nebevi, kubbe kasnağı ise "hüvelbâkî" ibarelerinin meydana getirdiği kûfî hat örnekleriyle tezyin edilmiştir. Minarelerde de bu tip bir tezyinatın bulunduğu anlaşılmakta, geometrik süsleme şeritleriyle son bulan kasnak üzerindeki kubbenin ise lâcivert ve fîrûze çinilerle yapılmış geometrik tezyinata sahip olduğu görülmektedir.

Türbenin içi çeşitli malzemenin değişik tarzlarda kullanılmasıyla ağır ve göz alıcı biçimde süslenmiştir. Duvarların alt kısımları akik rengi altıgen çinilerle kaplanmış ve bu kaplamalar bir mukarnas şeridiyle sonuçlandırılmıştır. Bu kısmın üstünde ve zeminden 2 m. yükseklikte yeşim zemin üzerine altın yaldız harflerle yazılmış bir âyet kuşağı yer almakta, daha yukarıda da sıva üzerine yapılmış kalem işlerinin üstünde değişik malzemenin kullanıldığı yıldızlardan oluşan bir bölüm göze çarpmaktadır. Yan nişlerin üst kısımlarındaki mukarnaslar, fîrûze rengi boyalı ve altın yaldızlı kalıplanmış kâğıtla kaplanmıştır; bu kısmın üstünde de yine altın yaldız harflerle yazılmış bir kitâbe şeridi bulunmaktadır. Kubbenin içi de kalıplanmış kâğıtla kaplanmış ve tepede karşılaşan palmetlerle süslenmiştir. Türbenin içinde bulunan lahitlerin en muhteşemi Timur'a ait olup koyu renk yeşimdendir; diğerleri ve ölü mahzeninde bulunanlarsa mermerdendir.[1]

(1) DİA; [GÛR-ı EMÎR - A. Engin Beksaç] c. 14; s. 198

Gûr-ı Mîr

Emir mezarı, Timurlenk'in kabri.[1]

(1) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Gûr-istan

Mezarlık, kabristan.[1][2][3][4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Gûr-Ken

Mezar kazan, mezarcı, kurgan.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Gurre

Dıştan bir müdahale ile çocuk düşürenin vermekle mükellef bulunduğu öldürme diyeti tutarı.[1][2][3]

(1) Akay, Hasan. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gurur

a. Aldatma, aldanma, garûr, çok aldatıcı demektir.
b. İnsanı aldatan her şey, mal, mevki, şehvet ve şeytan bu sıfatla anılır.
c. Aldatıcı olması bakımından cazibesiyle dünya yaşamı da garur olarak nitelendirilmiştir. Garur çekiciliğiyle insanı aldatan dünya veya müfessirlerin çoğunluğunun kanısına göre şeytandır.[1]

(1) Ateş, Süleyman, a.g.e., C. 6, s. 507

Gusas-ı Mevt

Ölüm acıları.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gusül

Cünüplük, hayız ve nifas gibi hükmî kirlilik halinden kurtulmak için gerekli olan dinî temizlik.

Sözlükte "yıkamak, temizlemek" mânasında masdar ve "yıkanma" anlamında isim olan gusül (gusl) kelimesi terim olarak cünüplük, hayız ve nifas gibi hükmî kirlilikten temizlenme niyetiyle bütün vücudu su ile yıkamayı ifade eder. Türkçe'de "boy abdesti" ve bazı bölgelerde halk arasında "büyük abdest" olarak bilinir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu temizlik bir âyette gusl (en-Nisâ 4/43), iki âyette de tahâret (el-Bakara 2/222; el-Mâide 5/6: tetahhür) kökünün türevleriyle ifade edilmiştir. Hadislerde ise gusl ve iğtisâl masdarlarının türevleri sıkça kullanılmıştır (bk. Wensinck, el-Mucem, "gsl" md.).(...)

İslâm dininde, "Eğer cünüpseniz iyice temizlenin" (el-Mâide 5/6); "Temizleninceye kadar onlara -hayızlı kadınlara- yaklaşmayın" (el-Bakara 2/222) meâlindeki âyetlerin kısmen kapalı ifadesi Hz. Peygamber'in sözleri ve uygulamaları ile açıklığa kavuşturulmuş (ilgili bazı hadisler için bk. Buhârî, "Gusül", 28; Müslim, "Hayıż", 87, 88; İbn Mâce, "Tahâret", 111; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 84), cünüplük halinde veya hayız ve nifas sonrasında gusletme âkıl bâliğ olan her mükellefe farz kılınmıştır. Cünüplük, hayız ve nifas hali literatürde "hükmî kirlilik" veya "büyük hades" olarak adlandırılmış ve konuyla ilgili hadislerden de hareketle bu durumda olanların gusledip temizleninceye kadar namaz kılmaları, camiye girmeleri, Kur'an'a dokunmaları veya onu okumaları, Kâbe'yi tavaf etmeleri câiz görülmemiştir.

Gusülde bütün vücudun kuru bir yer kalmayacak şekilde tamamen yıkanması şarttır. Hanefî ve Hanbelîler'e göre ağız ve burnun içi bedenin (yüzün) dışından sayıldığı için gusülde ağza su almak (mazmaza) ve burna su çekmek (istinşâk) suretiyle buraları yıkamak da farzdır. Bu sebeple guslün ağza su almak, burna su vermek ve bütün vücudu kuru yer kalmayacak şekilde yıkamak şeklinde üç farzının bulunduğu belirtilir.(...)

Gusül "mutlak su" denilen nehir, pınar, kuyu, deniz ve yağmur suları ile yapılır. Gusülde aslolan bütün vücudu yıkamak olduğuna göre saç, sakal, bıyık ve kaşların yıkanıp diplerinin ıslatılması, saçları örgülü olmayan kadınların hem saçlarını yıkamaları hem de diplerine suyu ulaştırmaları gerekir.(...)

Guslü gerektiren hallerden cünüplük, meninin cinsî bir zevkle (şehvetle) tenâsül organından çıkmasıyla oluşur. Bunun rüyada veya uyanıkken hâsıl olacak cinsî bir arzudan veya herhangi bir heyecandan ileri gelmesi mümkündür. Bu hallerde ve ayrıca meni gelmese bile cinsî münasebette bulunma durumunda hem erkek hem de kadına gusül farzdır. Uyandığı zaman düşünün azdığını hatırlamadığı halde çamaşırının meni ile kirlendiğini gören kimse de cünüp sayılır. Bunun aksine ihtilâm olduğunu sandığı halde çamaşırı kirlenmeyen kimsenin gusül yapması gerekmez.(...)

Hayız ve nifas kanlarının kesilmesiyle veya hayız ve nifas hali için öngörülen âzami sürenin sona ermesiyle gusül gerekli olur. Bu süreyi aşan kanamalar özür hali (istihâze) sayıldığından bu tür kanamaların sona ermesi halinde gusletmek farz değil müstehap görülmüştür.(...)

Bazı Mâlikîler hariç fakihlerin çoğunluğuna göre **ölünün yıkanması** da farzdır (farz-ı kifâye). Yeni müslüman olan bir kimsenin sırf bu sebeple gusletmesi Mâlikî ve Hanbelîler'e göre vâcip, Hanefî ve Şâfiîler'e göre ise müstehaptır. Bu sayılanlar dışında sünnet veya müstehap olan gusül çeşitleri de vardır. Meselâ cuma ve bayram namazları öncesinde, ihrama girerken ve Arafat'ta vakfe için yıkanmak sünnettir. Ergenlik yaşına ulaşan, kan aldıran, cenaze yıkayan, baygınlıktan ayılan, Berat ve Kadir gecelerini ihya etmek isteyen kimselerle Mekke ve Medine'ye gireceklerin, Müzdelife'de vakfe, ayrıca ziyaret tavafı veya herhangi bir tavaf yapacakların, ay ve güneş tutulması (husûf ve küsûf) namazlarını kılacakların gusletmeleri ise müstehaptır.(...)[1]

(1) DİA; [GUSÜL - Mehmet Şener] c. 14; s. 214

Gusülhane

Şehirlerde, mezarlıkların özel olarak hazırlanmış ölü yıkama yerlerine denir.[1]

(1) Başçetinçelik, Ayşe4, a.g.e., s. 7

Güdük Minare Türbesi-Sivas

(1) Yasak, İbrahim. a.g.e. s. 83,

(2) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 309

Gühertaş Türbesi-Konya

(1) Yalçınkaya, Ayşe-Feyhan Ünal. a.g.e.

Gül

Doğu edebiyatlarında özellikle güzelliği bakımından sözü edilen çiçek.

Türkler tarafından eski devirlerden beri bilinmekte olup edebiyatta çokça kullanılan motiflerden biridir. Farsça'daki genel anlamı "çiçek" olan gül, Türk edebiyatında da "gül-i bâdâm" (badem çiçeği), "gül-i yâsemen" (yasemin çiçeği) gibi ifadelerde aynı mânada kullanılmıştır.

Gül, çeşitli vasıflarıyla daha çok *sevgilinin sembolü* olarak kabul edildiğinden şairlerin ilham kaynağı, çiçeklerin de sultanıdır. Bu husus "şeh-i ezhâr, sultân-ı gül, hüsrev-i gül, dâver-i ezhâr" gibi sözlerle ifade edilir.

Divan edebiyatında en çok sözü edilen kırmızı güldür. Zaman zaman beyaz gülden ve âşığın yüzünü hatırlatması bakımından sarı gülden de bahsedilir. Bunların dışında "gül-i sad-berk" (yüz yapraklı gül, katmerli bir çeşit iri gül), "gül-i ter" (taze, taravetli gül), "gül-i ra'nâ" (içi kırmızı, dışı sarı gül), "gül-i sûrî" (gül yağı çıkarılan Edirne gülü) ifadelerine de sıkça rastlanmaktadır.(...)

Gonca, gülün açılmamışı yani "halvet" halidir. "Yakası dar, teng-dil, yüzünü dürmüş, uykuya varmış" gibi sözlerle de ifade edilen gonca "mahzen-i esrâr"dır; dudaklarla "hem-râz"dır. Gonca sırrını sakladığı halde gül açılıp saçılarak sırrını âleme fâş eylemektedir.(...) Bu özellikleriyle gonca el değmemiş, iffetli, "pâk-dâmen"; gül ise katıla katıla gülen, her şeyi ortada, hafifmeşrep, güzellik pazarında satılan bir metâ, elden ele gezen bir "şâhid-i bâzâr"dır.

Baharın bir adının "gül mevsimi" oluşu güle verilen önemden kaynaklanmaktadır. Güller bu mevsimde açtığından bahar için "vakt-i gül, mevsim-i gül, devr-i gül" ifadeleri de kullanılır. "Gülzar, gülşen, gülistan" gülün bulunduğu mahallerin adıdır. Gül seher vakti sabâ yelinin esmesiyle açılır. Gül açılması baharın geldiğini haber verdiği için bir neşe ve sevinç kaynağı olduğu gibi işret meclislerinin kurulma zamanını da gösterir.

Gül rengi, şekli ve kokusu bakımından da çeşitli benzetmelere konu teşkil etmiştir. Bunların başında onun her yönüyle Hz. Peygamber'e benzetilişi gelmektedir. Yûnus Emre'nin, "Çiçek eydür ey derviş gül Muhammed teridir" mısraında ifade ettiği gibi gülün kokusunu Resûl-i Ekrem'in terinden aldığına inanılır. Halk arasında, "Gül koklamak sevaptır" sözü de daha çok bu çiçeğin Hz. Peygamber'in sembolü olmasından kaynaklanmaktadır. Gül koklandığında, gül yağı veya gül suyu ikram edildiğinde salâtü selâm getirilmesi, bu inanışın müslümanlar arasında köklü bir geleneğe sahip olduğunu gösterir. Mevlid törenlerinde gül suyu serpmek, bunun için yapılmış sanat eseri niteliği taşıyan gülâbdanların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Tasavvufî sembolizmde gül ilâhî güzelliği ifade ettiği gibi Allah'ın mahbûbu Hz. Muhammed'i de temsil eder. Bundan dolayı "verd-i Muhammedî" veya "gül-i Muhammedî" adı verilen gül şeklinde hilye-i şerifler yapılmıştır. Öte yandan tasavvufta servi vahdeti, gül de kesreti temsil ettiği için "serv-i gül endâm" gibi sözlerle kesret altında gizlenen vahdet anlatılmak istenmiştir.

Bütün klasik Doğu edebiyatlarında olduğu gibi divan edebiyatında da gül bülbülle birlikte âşığı ve sevgiliyi temsil eder. Aşk macerası, bu ikisi arasında cereyan eden büyük bir hadise gibi bütün safhalarıyla anlatılır.(...)

Gül, bahar gibi ömrün kısalığıyla hayatın geçiciliğini de ifade etmektedir. "Ben yârime gül demem / Gülün ömrü az olur" mısraları bu anlayışın halk şiirine yansımış şeklidir.

Klasik Türk edebiyatında gül sevgili tipinin bütün özelliklerini taşır. Hatta çok defa sevgiliyle gül güzellik yönünden karşılaştırılır.(...) Gül nazlıdır, naz libası giyer ve naz uykusuna yatar. Vefasız ve zâlimdir. Efsaneye göre başlangıçta rengi kırmızı olmayan gül bülbüle hiç yüz vermez. Gülün bu ilgisizliğine dayanamayan bülbül bir gün her şeye rağmen gidip gülün üzerine konar. Dikenler bülbülün gövdesine batarak kanatırlar. Gülün dibine dökülen bu kanlar onun kökünden damarlarına doğru yayılır ve gül o günden sonra kan rengine bürünür.(...)

Gül şekil olarak kulağa benzetilir. Sabâ rüzgârının gülü hareket ettirmesi ve gülün açılmasında rol

oynaması sebebiyle onun kulağına âşıktan haber fısıldaması "kulağını bükmek" gibi ifadelerle anlatılır.

Zulmüne, istiğnasına ve vefasızlığına rağmen âşık güle benzeyen sevgiliyi daima baş üstünde tutar. Bununla başa veya sarığa gül takma âdetine de işaret edilmiş olur.

Tasavvufî sembolizmde gonca halindeki gülün vahdeti, açılmış gülün kesreti ifade etmesine karşılık gülşen gönül açıklığını yahut kirinden, pasından temizlenerek ilâhî güzelliğin yansımasına hazır hale gelmiş kalbi ifade eder. *Rivayete göre Hz. Ali son nefesini vermeden önce Selmân-ı Fârisî'den bir deste gül istemiş ve getirilen bu gülleri kokladıktan sonra ruhunu Hakk'a teslim etmiştir.* Bundan dolayı Bektaşîlik'te gül önemli bir semboldür.(…)

Divan edebiyatı yanında Türk halk ve tekke edebiyatlarının hemen bütün ürünlerinde de güle yer verilmiştir. Gülün çeşitli özellikleriyle ele alındığı mâni, türkü, atasözü, deyim, ninni, ağıt, ilâhi, halk hikâyesi ve kıssalar bugün de Türk halkı arasında canlı olarak yaşamaktadır.

Gül, Tanzimat devrinden başlayarak günümüze kadar uzanan Batılılaşma ve değişme süreci şiirinde önemli bir motif olarak varlığını devam ettirmiştir. Bu devamın büyük bir kısmında, gerek divan gerekse halk şiirinde mevcut gül-bülbül-gonca gibi klasik mazmun ilişkileri veya gülşen, gülzar, gül yüzlü, gül yanaklı, gül dudaklı gibi fazla karmaşık olmayan terkip ve deyimler hâkimdir. Bunun dışında edebiyatın hemen her tema ve konusunda olduğu gibi gül imajı da gelenekten uzaklaşıp öncekilerden farklı alegorik ve sembolik değerler kazanarak yeni kullanma alanlarına açılır.

Divan şiirindeki dünyevî veya tasavvufî sevgiliyi vatan ve millet motiflerine kaydıran Nâmık Kemal'in şiirlerinden "Vaveylâ"da gül dildeki bu yeni tasarrufun ilk örneklerindendir: "Feminin rengi aksedip tenine / Yeni açmış güle misâl olmuş". Süleyman Nazif'in, "İşte gülzâr-i vatan mahvoldu istibdâd ile" mısraı da aynı kategoride bir başka örnektir. Abdülhak Hâmid, bir şairin hayal gücünü tasvir ettiği, "Bir haşrdır gözünde onun inkişâf-ı gül" mısraında *gülün açılmasıyla mahşer* arasında orijinal bir çağrışım yapar. Ahmed Hâşim'in sembolist-empresyonist şiirlerinde daha da şaşırtıcı imajlar görülür: "Eğilmiş arza kanar, muttasıl kanar güller"; "Yorgun gözümün halkalarında / Güller gibi fecr oldu nümâyan / Güller gibi sonsuz iri güller / Güller ki kamıştan daha nâlân".

Birçok şiirinde güle değişik semboller yükleyen Yahya Kemal, "Zil, şal ve gül bu bahçede raksın bütün hızı" mısraında gülü egzotik ve erotik bir unsur olarak kullanırken, "Bir kanlı gül ağzında ve mey kâsesi elde" mısraıyla aşk ıstırabının, "Hâfız'ın kabri olan bahçede bir gül varmış / Yeniden her gün açarmış kanayan rengiyle" mısralarıyla da onu ebedî hayatın sembolü yapar.(…)

Şiir kitaplarından birinin adı Gül Muştusu olan ***Sezai Karakoç'ta gül çok defa İslâm'ın "ba'sü ba'delmevtinin, dirilişin sembolüdür:***

"Kıyamet demek gülün geri gelişi demek
Gül peygamber muştusu, peygamber sesi".(…)

Türk süsleme sanatlarının vazgeçilmez motiflerinden biri de güldür. Tavan göbekleriyle taş oymacılığında, çini, seramik, duvar resimleri ve kumaşlarda, kitap cilt ve tezhiplerinde, mezar taşlarında stilize edilmiş güller önemli bir yer tutar. Kapılarda tokmağın geçmesi için ortasında bir delik bulunan yuvarlak pul şeklindeki süslü madenî veya tahta levhaya "ağızlık gülü" denmektedir. Yazma Kur'ân-ı Kerîm'lerde sayfaların kenarına ve gerekli yerlere tezhiple yapılan gül şeklindeki motiflerden aşr-ı şerifleri gösterenlere "aşır gülü", cüz başlarını gösterenlere "cüz gülü", genellikle her cüzün 1/4'ünü belirtmek için konanlara "hizip gülü", secde âyetlerini işaret edenlere de "secde gülü" denir.

Kādirî tarikatı alâmeti olarak arakıyenin tepesine çuhadan dikilen daire şeklindeki parçaya da gül adı verilmiştir; havuzlu, kafesli gül veya Bağdat gülü, kız gülü gibi çeşitleri vardır. Bu konuda derviş İbrâhim el-Eşrefî el-Kādirî'nin yazdığı "Gül Risâlesi" (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 270), Mustafa Kara tarafından yayımlanmıştır (UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, V/5 [1993], Bursa 1995, s. 11-23). Rifâîler'in zikir esnasında ateşte kızdırıp yaladıkları demire gül, bu işe de "gül yalamak" adı verilir. Osmanlı sanatında XVIII. yüzyıldan sonra gül natüralist üslûpta en çok resmedilen çiçektir.

Gül, Osmanlılar'dan başlayarak günümüze kadar Türkler'in günlük hayatlarında önemli bir yer tutar. Erkek ve özellikle kadın kıyafetinde ve ziynet eşyasında yaygın bir motif olarak kullanılmıştır.

Türk mutfağına özel gül reçeli ve gül şurubundan başka parfümeri sanayiinde de gül suyu ve gül esansı eskiden beri bilinmektedir.

Türkçe eserlere ad verme geleneğine bağlı olarak gül kelimesiyle başlayan birçok mesnevi, tarih, tezkire ve terâcim-i ahvâl kitabı bulunmaktadır. Kız çocuklarına gül ve içinde bu kelimenin yer aldığı çeşitli adlar verilmesi de günümüze kadar gelen yaygın bir gelenektir.[1]

(1) DİA; [GÜL - Cemal Kurnaz] c. 14; s. 222

Gül Baba Sultan Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 167

Gül Baba Türbesi-İstanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 460

Gül Baba Türbesi-Kosova-Mitroviça

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 354,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 450

Gül Baba Türbesi-Ankara

(1) Erdoğan, Abdülkerim.5 a.g.e. s. 70

Gül Baba Türbesi-Kırklareli

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 285

Gül Baba Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.,
(2) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 119,
(3) Gider, Şenay. a.g.e., s. 85-86,
(4) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 246

Gül Çiçek Hatun Türbesi-Bursa

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 36,
(2) Kepecioğlu, Kamil. a.g.e. Cilt 4, s. 179

Gül Motifi

a. Gül muhtelif renkte güzel kokulu bir çiçektir.[1]

b. Hıristiyanlığın ilk çağlarında Hz. İsa'nın sembolü olarak kullanılır.[1]

c. Orta Asya'da da eskiden beri Osmanlılar döneminde mimaride, tavan süslemesinde, el sanatları örneklerinde, ciltlerde ve mezar taşlarında fazlaca kullanılmıştır. Gül Nakş-i Bendi tarikatı mensuplarının mezar taşlarında olduğu gibi Bektaşi ve Mevlevi mezar taşlarında da görülen bitkisel bezeme çeşididir. Gül motifinin Osmanlı dönemi mezar taşlarında sık kullanılmasından ötürü, gülün halk arasında kutsal kabul edildiği ifade edilmektedir. Gül ve çiçekler Mevlevi kadın mezar taşlarının taç kısmında tek bir gül veya gülçe şeklinde bazen de taç şeklinde sıralanmış tomurcuk güller biçiminde mezar taşlarına yerleştirilmiştir.[1] Gülün süsleme sanatlarında ve özellikle mezar taşları üzerinde görülmesinin sebebi ilahi güzelliği sembolize etmesi ve Hz. Muhammed'in remzi olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden "verd-i Muhammedi" veya "gül-i Muhammedi" isimleri de verilen gülün kokusunun, Hz. Muhammed'in kokusu olduğuna inanılır. Gül aynı zamanda cennet çiçeğidir. İbrahim Peygamber'in ateşe atılınca gül bahçesine düştüğüne inanılır.[2]

d. Tasavvuf edebiyatında gül, Allah'ın ve O'nun birliğinin sembolüdür. Hz. Peygamberin de sembolüdür. Ayrıca gülün Hz. Muhammed'in terinden oluştuğuna inanılır.[1]

(1) Bakırcı, Naci. a.g.e., s. 105-106;
(2) Kutlu, Hüseyin, a.g.e., s. 31

Gül Suyu

Cesede ve kefene dökülen ve sürülen, kokusu sindirilen maddelerden gül suyu,

a. Kırşehir, Erzurum, Çorum, Uşak, Sivas'ta kokuya şeytan gelmez diye,

b. Afyonkarahisar, Boğazlayan'da, gökten kokuya melekler iner diye,

c. Konya ve Merzifon'da ölü kokusu yok olsun diye,

d. Hopa ve Rize'de mezarda, cesede yılan, çıyan, yanaşmasın diye

sürülür.[1]

(1) Başçetinçelik, Ayşe4, a.g.e., s. 1

Gül yalamak

Rufâi dervişleri gelberi şeklinde yassı tarafı kıpkırmızı bir demiri sapından tutarak ön dişleriyle sıkıp, Esma-i Hüsna'dan Hayy ismini zikrederek söndürürlerdi. Dişler ateşten birdenbire müteessir olmadığı ve ağızdaki guddeleri hararet tesiriyle fazla tükürük ifraz ettiği için bu demire tükrükleri dokundurmak ve hayy hayy dedikçe nefes buharı vermek suretiyle söndürürlerdi. İşte bu demire kırmızılığından kinaye olan gül, söndürmeye gül yalama derlerdi.[1]

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e.

Gül, Zeynep

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp./Tasnif No: 745.5-30

Edirne'deki Bazı Mezar Taşları, Lisans Tezi, Atatürk Ü., İlahiyat Fak., S.71, 1986, Erzurum

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Gülbaba Türbesi-Macaristan

(1) DİA, Cilt. 6 s. 349, DİA, Cilt 14 s. 228,
(2) BKDK. a.g.e. s. 13,
(3) Engin, Refik. a.g.e. s. 542

Gülbaba Tekkesi Ve Türbesi

Budin'de XVI. yüzyılda yapılmış türbe ve Bektaşî tekkesi.

Budin'in fetihinden az sonra, 1543-1548 yıllarında Budin Beylerbeyi Yahyâ Paşazâde Mehmed Paşa tarafından Horozkapısı dışında, Veli Bey ılıcası yakınında Gülbababayırı denilen bağlık bir yerde yaptırılmıştır. Evliya Çelebi, "Dervişleri gazâya gider; yaz ve kış meydanlarında çeşitli şamdan, çerağ, kandiller, buhurdanlar, gülâbdanlar vardır. Kara ve deniz seyyahları mermer kapı ve duvarlarına pek çok beyitler yazmışlardır" dedikten sonra bu tekkenin Gazi Mihaloğulları'nın hayratı olduğunu bildirir. Yine Evliya Çelebi'ye göre Gülbaba, çiçekli bir bahçe içinde kurşun örtülü bir kubbe altında yatar. Sandukası yeşil çuha ile örtülü olup başında Bektaşî tacı vardır. Seyyah, "Âşık u sâdıkınım ettim ziyâret ben gedâ / Bülbül-i gûyâ gibi efgān edem ey Gülbaba" diyerek herhalde kendisinin de duvara bir beyit yazdığına işaret eder. Evliya Çelebi daha sonra türbedeki diğer iki beyti nakleder. Bunlardan ikincisinde Gülbaba'nın nereli olduğu bildirilir: "Merzifon'dan gelerek tuttu vatan / Şah Süleyman zamânı Güllü Baba." Evliya Çelebi aynı bilgiyi Budin'in ziyaret yerlerini anlatırken de tekrarlar. Bu yıllarda Budin'in en büyük müslüman mezarlığı Gülbaba Türbesi'nin çevresindeydi. Nitekim bu serhad şehrini tasvir eden eski bir gravürde, tekke ve türbenin bulunduğu Gülbababayırı'nın kabirlerle kaplı olduğu işaretlenmiştir. Evliya Çelebi'nin ifadesiyle "nice Zaloğlu Rüstem gibi yiğitlerin" yattığı bu kabristan Budin kaybedildikten sonra ortadan kaldırılmış, XVIII. yüzyılda da bir hıristiyan mezarlığına dönüştürülmüştür.

Aslı Viyana'da bulunan 974 (1566) tarihli bir tamir kaydından öğrenildiğine göre Gülbaba Tekkesi altmış dervişi barındıracak büyüklükteydi. Çok zengin vakıfları arasında Tuna üzerinde iki değirmen, Felheviz ve Szent Mihály kiliselerine ait evlerle bir manastır, János Hamamı'nın dört evi, tarlalar ve Solymár nahiyesinin bütünü bulunuyordu. 1551 yılında Budin'e gelen Georg Wernher, buradaki ılıcalardan bahseden yazısında adını vermeksizin Gülbaba Tekkesi'ne de birkaç satır ayırmıştır.

Evliya Çelebi Budin'in kaybedilmesinden yirmi dört yıl önce 1073'te (1662), Peter Lambeck 1666'da, Edward Brown da 1669-1671 yılları arasında Gülbaba Tekkesi'ni ve türbeyi ziyaret etmişlerdir. Brown, adını "Dschulpapa" olarak verdiği tekkede şeyhin kendilerine kavun ve meyve ikram ettiğini, karşılığında da birkaç parça gümüş verdiklerini yazar.

Budin'in kaybedildiği yıllarda şehre gelen Giovanni Paolo Zenarolla burada üç tekke bulunduğunu bildirir. Bunlardan Hıdır Baba (Idirbaba) Tekkesi'nde on beş, Miftah (Miktâr) Baba Tekkesi'nde yirmi dervişin barınmasına karşılık Gülbaba (Giulbaba) Tekkesi'nde altmış derviş bulunduğunu,

buraya gelen misafirlerin hoş karşılandığını, saygı ve ikram gördüğünü söyler. Budin'in 1686'da Türkler'den alınışına şahit olan İtalyan Bizozeri ise burayı, "Küçük bir koruluk içinde olan Gülbaba Tekkesi'nde buraya adını veren zatın kabri de vardır; bu mezarı çeşitli yerlerden Türkler ziyarete gelirler" diyerek anlatır.

Budin elden çıktıktan hemen sonra 1686'da çizilen bir resimde Gülbaba Tekkesi kırk iki numara ile işaretlenmiştir. Fontana Nessenthaler'in yine Budin'in kaybedilmesinin ardından çizdiği gravürde de yamaçta tekkenin harabesiyle daha yüksekte Gülbaba Türbesi sekiz köşeli mimarisi ve kubbesiyle belirtilmiştir.

1690'da tekke etrafındaki müslüman mezarlığı bağ haline getirilirken binaların bir kısmı üzerinde bir manastır kurulmuş, Gülbaba Türbesi olan yapı da Katolik Cizvit tarikatı rahipleri tarafından işgal edilerek kiliseye çevrilmiştir. Fakat XIX. yüzyıl içinde bu tarikatın faaliyeti durdurulunca türbe hıristiyan ibadet yeri olmaktan çıkarılmıştır. Sultan Abdülaziz'in Batı Avrupa seyahati programında 1867'de Budapeşte'ye de uğraması tasarlandığında türbe, belediye tarafından padişahın ziyaret etmesi ihtimali düşünülerek acele düzenlenmiş, etrafında padişah için bir de çadır kurulmuştur. Ancak Abdülaziz buraya kadar gelmediğinden belediye başkanı, türbenin tabanından küçük bir çukur açtırarak buradan aldığı toprağı Tuna üzerinde bir gemide konaklayan padişaha gümüş bir kap içinde takdim etmiştir. Bundan böyle bir İslâm türbesi görünümünde korunmasına özen gösterilen bu tarihî eser, âdeta Türk-Macar yakınlaşmasının bir sembolü olarak kabul edilmiştir. 1877 yılında Budapeşte'ye gelen, içlerinde Çaylak Tevfik'in de gazeteci olarak bulunduğu kalabalık bir Türk heyeti türbeyi ziyaret etmiş, bu seyahat münasebetiyle Çaylak Tevfik bir kitap yazdığı gibi Macarlar tarafından da içinde, "İttihâd-ı Macar ve Türk ola dâim mes'ûd" nakaratlı bir manzumenin yer aldığı Macarca bir kitap basılmıştır. Bu kitapta bulunan resimler arasında, Gülbaba Türbesi'nin bir İslâm kabrine dönüştürülmüş durumunu ve Türk heyetinin burada Fâtiha okuyuşunu gösteren bir gravür yer almaktadır.

Türbenin çevresi XIX. yüzyılda önce Joseph Thoma'nın mülkiyetine geçmiş, daha sonra Johann Wagner adında bir mimar tarafından satın alınarak buraya Rönesans üslûbunda bir galeri inşa ettirilmiştir. A. Karl Fischer, 1898'de Gülbaba ve türbesi hakkında bir monografi yayımladığında bu galeri henüz yapım halindeydi (bugün artık mevcut olmayan galerinin türbe ile birlikte resmi için bk. TA, XVIII, 138). A. Kari Fischer tarafından 1898'de yayımlanan küçük bir araştırmada yer alan bir resimde "tekkenin görünümünü gösterir" denilmekteyse de bütünüyle Batı üslûbundaki bu yapı bir Türk Bektaşî tekkesini değil, aynı yerde sonradan kurulan Cizvit manastırını tasvir etmektedir. Bu yıllarda Budapeşte'ye gelen müslümanlar Gülbaba Türbesi'ni ziyareti ihmal etmiyorlardı. Fischer'in yazdığına göre, bir müslüman ziyaretçi türbe yakınındaki bir evin sahibi bulunan büyük annesine başvurarak evin altındaki, eski bir taş ocağı olan kayadan oyma bodrumu ziyaret etmek istemiş ve Budin'in işgali esnasında düşmandan kaçan soylu bir Türk kızının burada öldüğünü söylemiştir. Wagner'in galerisinin yapımı sırasında türbenin kubbeden temele kadar çatlak olduğu anlaşılarak binayı takviye için yapılan araştırmada temelin yok denilecek kadar az olduğu görülmüş ve içinde herhangi bir kabre de rastlanmamıştır. Gülbaba Türbesi'nin mahiyeti ve Cizvitler'in burayı kilise olarak kullandıkları dönemde ortadan kaldırılıp kaldırılmadığı hususunda artık bir araştırma yapılması mümkün değildir.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında bu türbe ile ilgilenilerek tamir ve tefrişi için yardımda bulunulmuştur. 1885'te Lajos Grill adında bir mimar türbeyi tamir etmiş, Budapeşte'de Türk elçiliğinde görevli Rumbeyoğlu Fahreddin, türbe ve Gülbaba ile ilgili bir monografi yayımlamıştır. Budapeşte Üniversitesi mimarlık öğrencileri I. Dünya Savaşı yıllarında Macaristan'daki Türk eserlerinin rölövelerini çizdiklerinde, Semih Rüstem adında bir öğrenci türbenin o yıllardaki durumunu aksettiren plan ve kesitini çizerek 1917'de yayımlamıştır. Budapeşte'de 1926-1927 yıllarında başşehbender olarak görevli bulunan Müftüoğlu Ahmed Hikmet türbenin içini İstanbul'dan getirilen seccadelerle döşetmiştir. Gülbaba'ya daima iyi duygular besleyen Macarlar da onu konu alan bir oyun sahneye koymuş ve "Gülbaba" adıyla bir film yapmışlardır. Bu film 1940 veya 1941'de İstanbul'da bir sine-

mada gösterilmiştir. Romancı ve masal yazarı H. Chr. Andersen ile besteci Huszka'nın Gülbaba ile ilgili eserleri olduğu söylenmektedir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından Macaristan'da komünist rejim hâkim olunca türbenin yıktırıldığı yolunda bir söylenti çıkmış, ancak bunun gerçek olmayıp sadece içindeki mefruşatın yok edildiği anlaşılmıştır. Macar hükümeti 1960'tan sonra, daha önce Wagner tarafından yapılan ve çeşitli çarpışmalarda yer yer zarar gören sütunlu ve kemerli galeriyi, belirli bir sanat akımının temsilcisi olmasına rağmen yıktırarak türbenin meydana çıkmasını sağlamış, Türk hükümeti de 1973'te buraya birçok sanduka örtüsü, halı, şamdan ve yazı levhası göndermek suretiyle iç dekorasyonunu tamamlatmıştır. Gülbaba Türbesi'nin yanına minareli ve kubbeli bir cami inşa edilerek burayı bir İslâm merkezi haline getirme projesi ise henüz gerçekleşmemiştir.

Gülbaba Türbesi, klasik Osmanlı dönemi Türk türbe üslûbuna uygun biçimde sekizgen bir yapı olarak ve muntazam kesme taştan inşa edilmiştir. Üstü aslında muhtemelen kurşun kaplı bir kubbe ile örtülüydü. Bina Cizvit papazları tarafından kiliseye dönüştürüldüğünde iki pencere örülerek bir cephesinde Türk mimarisinde benzeri olmayan oval bir pencere açılmış, kubbenin tepesine de binaya bir kilise görünümü vermesi için bir aydınlık feneri eklenmiştir. Fakat Fischer'in monografisinden öğrenildiğine göre kubbe delinmediğinden bu aydınlık feneri gerçekten içeriyi aydınlatmıyordu. Son onarımlarda bu fener kaldırılarak kubbenin tepesine Türk sanatındaki şekline hiç uymayan bir alem konulmuştur. Türbe kilise haline getirildiğinde yay kemerli kapının bu unsuru sökülerek giriş açıklığı üstteki sivri kemerle birleştirilmişken sonraları bu giriş aslına uygun biçime sokulmuştur.

Rumbeyoğlu Fahreddin türbede Gülbaba'yı anlatan bir levhanın bulunduğunu söyler. İlk beytinde, "Bunda medfun Gülbaba hazretleridir dâima / Bülbül-âsâ zâiridir rûh-ı pâk-i etkıyâ" denilen, Kemal adlı bir şaire ait bu methiye sonradan kaybolmuştur.

Gülbaba Türbesi'nin restore edilmesi için faaliyet göstermekle de tanınan müslüman Macar ilim adamı Hacı Abdülkerim Germanus (Gyula Germanus) yapıyı bir kitabına ad olarak seçmiştir. Ancak Gondolatok Gül Baba Siryánál (Gülbaba Türbesi'nde düşünceler) adlı bu kitap yazarın bir sembol olarak ele aldığı Gülbaba adı etrafında İslâm kültür ve medeniyetini tanıtmaya yönelik düşüncelerinin yer aldığı bir eserdir (Budapest 1984).

Avrupa içlerindeki Osmanlı-Türk hâkimiyetinin günümüze kadar ulaşabilen pek az sayıdaki mimari hâtıralarından olan Gülbaba Türbesi, Macarlar'ın gösterdiği ilgi ve Türkiye'nin desteği sayesinde uzaklarda kalmış bir geçmişi haysiyetli bir biçimde yaşatmaktadır.

(1) DİA; [GÜLBABA TEKKESİ ve TÜRBESİ - Semavi Eyice] c. 14; s. 229

Gülbahar Hatun Türbesi-Bursa

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 35,
(2) Cengiz, İsmail. a.g.e. s. 352

Gülbahar Hatun Türbesi-İstanbul

(1) Önkal, Hakkı.4 a.g.e. s. 237,
(2) Envanter. a.g.e. No:38,
(3) Daş, Ertan. a.g.e. s. 224,
(4) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 435

Gülbahar Hatun Türbesi-Trabzon

(1) Önkal, Hakkı.4 a.g.e. s. 99,
(2) DİA, Cilt 14 s. 232,
(3) Trabzon Valiliği, "Trabzon 2011." Trabzon Valiliği İl Kültür Turizm Müd. s. 19

Gülbahar Hatun Camii Ve Türbesi

Trabzon'da XVI. yüzyıla ait cami ve türbe.

Bugün Atapark denilen semte yakın zamana kadar adını veren cami, Yavuz Sultan Selim'in annesi Gülbahar Hatun tarafından yaptırılan külliyenin en önemli birimidir. Külliyenin diğer binaları ortadan kalkmış, günümüze sadece cami ile türbe ve yakın yıllarda yenilenmiş olan şadırvan kalmıştır. Caminin üzerinde bir kitâbe bulunmamakla birlikte türbenin kitâbesine göre onun da 911 (1505-1506) yılına doğru yapıldığı sanılmaktadır.

Zâviyeli (veya tabhâneli) plan tipinde olan caminin kuzeyinde altı mermer sütunla taşınan beş

kubbe ve geniş bir saçağın örttüğü son cemaat yeri bulunmaktadır.

Mukarnaslı taçkapının üstüne rastlayan orta kubbeye geçiş yine mukarnaslarla sağlanmıştır. Kapının iki tarafında birer mihrâbiye ve ikişer pencere yer alır. Caminin harimine bu cepheden üç kapı ile girilmekte ve taçkapı ana mekâna, köşelerde bulunan diğer iki kapı zâviyelere açılmaktadır. Her üç kapının da önünde giriş yolları bulunmakta ve orta yolun ikiye böldüğü son cemaat yerinin zemini yüksek bir seki oluşturmaktadır.

12 X 12 m. ölçülerindeki ana mekânın üzeri, dışarıdan onikigen kasnağa oturan pandantifli kubbe ile örtülmüştür. Cepheden iki, yanlardan birer pencere ile aydınlatılan harimin kubbe kasnağında da dört pencere bulunmaktadır. 4,50 X 5,45 m. ölçülerinde olan köşelerdeki iki zâviyenin üzerleri kubbe ile örtülüdür ve yanlara açılan birer pencere ile aydınlatılmışlardır. Caminin mermer mihrabı taçlı olup rûmîlerle süslenmiştir. 1970'li yıllarda yapılan restorasyonlarda son cemaat yeri kubbeleri dahil caminin bütün tezyinatı yenilenmiş, bu arada mihrabın kenarları da boyanmıştır. Küçük frizlerin bulunduğu minber yine mermerden yapılmıştır ve gösterişsizdir. Sekiz köşeli kürsüsü caminin batı duvarına bitişik olan minare bir sıra beyaz, bir sıra kırmızı kesme taşla örülmüş ve şerefesi mukarnaslı olarak inşa edilmiştir. Avlunun ortasında yer alan şadırvan mevcut kalıntılar üzerine tamamlanmıştır. Demir şebekeli havuz, gittikçe daralan sekiz sütuna oturmuş çadır şeklinde yüksek bir külahla örtülüdür; külah caminin tüm örtü sisteminde olduğu gibi kurşunla kaplıdır.

Caminin doğusunda bulunan türbe sekizgen prizma şeklinde olup kubbelidir; kurşunla kaplı ve hafifçe sivri olan kubbe sekizgen bir kasnağa oturtulmuştur. Türbenin kuzey yüzü dışında bütün cephelerinde pencere bulunmaktadır. Renkli taşlarla tezyin edilmiş pencere kemerlerinin üzerinde birer kabartma madalyon yer almakta ve bunların içlerinin zengin süslemelerle doldurulmuş olduğu görülmektedir. Güneydoğuya açılan kapının üstünde inşaat kitâbesi ve ayrıca rûmîler içinde iki besmele bulunmaktadır.

Külliyenin bugüne ulaşmayan yapılarının en önemlisi Sultâniye Medresesi adıyla da tanınan medresedir. Caminin kuzeyinde yer aldığı ve iki katlı olduğu bilinen medrese 1883'te tamir edilmiş, ancak bakımsız hale geldiği için 1927 yılından sonra ortadan kaldırılmıştır.[1]

(1) DİA, [GÜLBAHAR HATUN CAMİİ ve TÜRBESİ - Özkan Ertuğrul] c. 14; s. 232

Gülcü Baba Türbesi-Erzincan

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 36

Gülçiçek Hatun Türbesi-Bursa

(1) Önkal, Hakkı.4 a.g.e. s. 53,

(2) DİA Cilt 14 s. 236,

(3) Daş, Ertan. a.g.e. s. 48

Gülçiçek Hatun Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

Gülçiçek Hatun Türbesi

Bursa'da erken Osmanlı dönemine ait türbe.

Yıldırım Bayezid'in annesi Gülçiçek Hatun'a ait olup padişah anaları için yapıldığı bilinen türbelerin en eski örneğidir. Kitâbesi bulunmayan yapının, Gülçiçek Hatun adına düzenlenen 802 (1399-1400) tarihli vakfiyeden XIV. yüzyılın sonlarında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yine vakfiyeden anlaşıldığına göre türbe imaret, zâviye ve bazı evlerden meydana gelen zengin bir külliyenin parçasıdır (Ayverdi, I, 462). Bu yapı topluluğunun diğer bir ünitesi de 1906 yılına kadar faal durumda olduğu başka bir belgeden öğrenilen bir medresedir (a.g.e., I, 441). 802 tarihli vakfiye, I. Murad'ın padişah silsilenâmelerinde ve vekāyi'nâmelerde adına rastlanmayan beşinci bir oğlunun daha bulunduğunu bildirmesi bakımından büyük bir tarihî değer taşımaktadır. Burada kaydedildiğine göre I. Murad'ın tek eşi olan Gülçiçek Hatun vakıflarının idaresini oğlu Yahşi Bey'e bırakmıştır (geniş bilgi için bk. Baykal, s. 45; Ayverdi, I, 418-419). Külliyenin merkezine ayrıca Yahşi Bey tarafından bir mescid yaptırılmış ve bu mescid bânisinin ismiyle olduğu kadar bazı kayıtlarda geçtiği gibi annesine izâfeten Gülçiçek Hatun ismiyle de anılmıştır. Yapıların bulunduğu mahalleye ise

Yahşi Bey mahallesi denildiği yine eski kayıtlardan öğrenilmektedir (a.g.e., I, 418).

1772 tarihli bir belgedeki, Gülçiçek Hatun Mescidi ve Türbesi'nin tamir edilmesine karar verildiğine ve bu iş için 23.400 akçe ayrıldığına ilişkin bilgiden (a.g.e., I, 419) XVIII. yüzyılda harap durumda olduğu anlaşılan türbe en son 1958 yılında onarılmıştır. Bugün de bakımsız, harap olmaya yüz tutmuş durumda bulunan yapı yeni bir onarıma ihtiyaç duymaktadır.

Plan şeması, içten 6,40 X 6,40 m. boyutlarında bir kare olan yapıyı beden duvarları üzerine yüksek bir sekizgen kasnakla oturan kubbe örtmektedir; kubbeye geçiş Türk üçgenleriyle sağlanmıştır. Kasnağın alt kısma göre orantısız bir yüksekliğe sahip bulunması ilk bakışta dikkat çekmektedir. Kasnağın beden duvarlarından farklı biçimde tuğla kullanmadan yalnız kesme taşlarla örülmüş olması da yine dikkat çekicidir ve bu durumlar orijinalitesinin bozulduğunu, bugünkü görünümü sonraki bir değişiklikle aldığını göstermektedir. Genel oranlar göz önüne alındığında hemen farkedilen bu uyumsuzluğun, muhtemelen yapının bütünüyle yenilendiği 1958 onarımı sırasında, orijinalde on altı köşeli olması gereken kasnağın yerine bugün görülen sekizgen ve yüksek kasnağın yapılmasıyla meydana getirildiği söylenebilir.

Türbenin giriş cephesinin önünde yanları kapalı bir revak bölümü yer almaktadır. Bugün yalnızca yan duvarları ve zemin kısmıyla ayakta kalabilmiş olan revakın örtü sistemi yıkılmıştır. Tonoz veya kubbeye işaret edebilecek herhangi bir ize rastlanmamakta, duvarların üzerindeki kiriş izlerinden bu kısmın örtüsünün düz bir çatı olduğu anlaşılmaktadır.

Yapı, üç sıra tuğla, bir sıra kesme taştan oluşan erken Osmanlı döneminin tipik duvar örgüsünü sergilemektedir. Cephelerin köşe kısımları kesme taşla örülmüştür ve her cephede ikişer pencere bulunmaktadır. Mermer söveli pencerelerin hepsi duvar yüzeyinden biraz içeride kalacak şekilde düzenlenmiştir. Ön ve arka cephelerdeki pencereler tuğla-taş sıralı sivri kemerlerle örtülmüştür. Yan cephelerdeki pencerelerde ise daha farklı bir uygulamaya gidilmiş, aynı form ve işçilikteki ikişer kemer özengi seviyeleri farklı tutulmak suretiyle iç içe konarak altlı üstlü biçimde yerleştirilmiştir. Yapıdaki bütün pencerelerin alınlıklarında erken Osmanlı döneminin tipik tuğla dolgulu dekoratif örgü karakteriyle karşılaşılır. Ön, arka ve yan cephedeki pencerelerin alınlıklarında tuğlaların yatay ve dikey olarak yerleştirilmesiyle elde edilen hasır örgüsü, son cemaat yerinin iki yan duvarındaki pencerelerde ise altıgen taşların arasına konulmuş tuğlalarla elde edilen daha geometrik bir örgü düzeni uygulanmıştır. Yumurta kemerli bir giriş nişi içinde yer alan yuvarlak tuğla kemerli kapının oldukça geniş söveleri mermerdendir. Kapı ile nişin kemerleri arasında dikine hazırlanmış bir kitâbe yuvası görülmektedir.

Tuğla-taş sıralarıyla örülmüş olan cephelerdeki dikkati çeken tek süsleme elemanı, sol yan tarafta iki pencere arasına konulan bir rozettir. İki yassı tuğla ile bir taşın sırayla ışınsal biçimde dizilmesinden oluşan motif basit bir forma sahiptir ve duvarın yüzüyle hemen hemen aynı seviyededir. Orta kısmı dolgusuz bırakılan rozette, XIV. yüzyıla tarihlenen başka Osmanlı yapılarında da olduğu gibi herhangi bir süslemeye gidilmemiştir.

Tamamen süslemesiz olan türbenin iç kısmında dört sanduka bulunmakta, bunlardan biri Gülçiçek Hatun'a ait olup diğerlerinin sahipleri ise bilinmemektedir.

(1) DİA; [GÜLÇİÇEK HATUN TÜRBESİ - Selda Ertuğrul] c. 14; s. 237

Gülbang

a. Tekkelerde, Bektaşi ve Mevlevi törenlerinde tarikat büyüklerini anmak için söylenen ilahi.[(1)(3)]

b. Saraylarda belirli törenler sırasında yüksek sesle okunan dua.[(1)(2)(4)]

c. Savaşçıların saldırı sırasında Allah Allah nidaları ile bağırması.[(1)]

d. Belli zamanlarda belli yerlerde okunmak üzere düzenlenmiş yeniçeri duası.[(1)]

e. Bir topluluğun bir ağızdan yüksek sesle yaptığı dua.[(1)]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Albayrak, Nurettin. a.g.e.

Gülensoy, Tuncer

Fırat Ü. Ktp./Tasnif No: S418

Ahlat'ta Türk Damgaları -II, Fıart Üniversitesi Dergisi II/2, Fırat Ü. Yay, S: 55-91,1988, Elazığ.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Gülensoy, Tuncer

Fırat Ü. Ktp./Tasnif No: S418

Ahlat'ta Türk Damgaları -I, Fıart Üniversitesi Dergisi II/1, Fırat Ü. Yay, S: 91-147,1988, Elazığ.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Güler, Mustafa

Milli Ktp./Tasnif No: 1999 SA 3

Afyon Karahisar`da Eski Mezarlıklar ve Geriye Kalanlar Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Afyon, Sayı: 2, S.71-87,1999, Afyon

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Gülersoy, Çelik

T.T.K Ktp./Tasnif No: A I 9399

İstanbul Tarihinin Mezar Taşları, Türkiye, Turing Otomobil Kurumu Belleteni, 49/328, Sayı: 9-10,

S.2-6, 1975, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Gülfem Hatun Türbesi-istanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 53,
(2) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 554

Gülfem Hatun Türbesi-Kosova-İpek

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 365,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 447

Gülişe Ana Seyidi Türbesi-Bingöl

(1) Kaynak Yok

Gülleli Baba Türbesi-Malatya

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 295

Gülnuş Emetullah Valide Sultan Türbesi-istanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 53,
(2) Envanter. a.g.e. No:39,
(3) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 556

Gülnuş Valide Sultan Türbesi-İstanbul

(1) Önkal, Hakkı.4 a.g.e. s. 211,
(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 156

Gülpayegan Baba Mısri Türbesi-İran

(1) Özkurt, Kemal. a.g.e. s. 130

Gülperi Hatun Türbesi-Erzurum

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 37

Gülruh Hatun Türbesi-Bursa

(1) Önkal, Hakkı.4 a.g.e. s. 131,
(2) DİA, Cilt. 31, s. 198,
(3) Cengiz, İsmail. a.g.e. s. 352,
(4) Kepecioğlu, Kamil. a.g.e. Cilt 4, s. 182

Gülşah Hatun Türbesi-Bursa

(1) Önkal, Hakkı.4 a.g.e. s. 92,
(2) Daş, Ertan. a.g.e. s. 128,
(3) Cengiz, İsmail. a.g.e. s. 351,
(4) Kepecioğlu, Kamil. a.g.e. Cilt 4, s. 182

Gülşehir Seyyid Ahmed Türbesi-Nevşehir

(1) Ekiz, Mahmet. "Nevşehir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri" Dok. Tz. Ankara Ün. Sos. Bil. Enst. Ankara (2006). s. 183

Gülşenilik

Bir Türk tarikatı. Kurucusu Şeyh İbrahim Gülşeni'nin (Diyarbekir 1422-? Kahire 1533) adını taşır.[1]

(1) Öztuna, Yılmaz.a.g.e.

Gülşirin Hatun Türbesi-İstanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 462

Gülustu Sultan Türbesi-İstanbul

(1) Önkal, Hakkı.4 a.g.e. s. 275,
(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 445

Gümbed-i Alaviyan Türbesi-İran

(1) Öney, Gönül. a.g.e. s. 42

Gümbet-i Ghaffariye Türbesi-İran

(1) Öney, Gönül. a.g.e. s. 43

Gümbürdemek

Boşu boşuna ölüp gitmek,[1][2] ölmek, gümlemek.[3]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Güme gitmek

Bir hiç yüzünden ölmek, boşu boşuna ölmek.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e. ,
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Gümenek Türbesi-Tokat

(1) Tokat. a.g.e. s. 268

Gümlemek

a. Ölmek.[2]

b. Umulmadık, beklenmedik bir zamanda yok olmak yada ölmek.[1][3][4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Gümleyip gitmek

Beklenmedik bir zamanda ölmek.[1] Ani olarak ölmek.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Gümülemek

Ölmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Gümüşdağ, Gökhan

YÖK Ulusal Tez Merkezi/Tasnif No: 207291

Kastamonu Şehri Nasrullah Camisi, Yılanlı Camisi, Yakupağa Camisi, Ahmed Dede Camisi Hazirelerindeki Mezar Taşları, Gazi Ü. Sosyal bil. Enst., Sanat Tarihi ABD, Y. Lisans Tezi, S.270, 2007, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Gümüşlü Türbesi-Erzurum

(1) Taşyürek, Muzaffer. a.g.e. s. 44,
(2) Özdoğan, Duygu. a.g.e. s. 128-138

Gümüşlü Kümbet

Erzurum'da Karskapı dışındaki meydanda tahminen XIV. yüzyıla ait kümbet.

Evliya Çelebi'ye göre adını kubbesinin gümüşle kaplı olmasından, diğer bir rivayete göre ise konik külâhında büyük bir gümüş parçası asılı olduğu için almıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında bu gümüşlerin Ruslar tarafından götürüldüğü rivayet edilir.

Yapının kitabesi tamamen ortadan kalktığından mimarı ve bânisi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Evliya Çelebi, o dönemde mevcut olan lahdin üzerinde "Sultan Mahmud" ibaresini okuduğu için yanlış olarak Gazneli Mahmud'un burada yattığını söylemiştir. Arşiv belgelerinden hareketle burada zâviye şeyhi Köse Gıyâseddin Dede'nin gömülü olduğu ileri sürülmüştür.

Tamamıyla kesme taştan inşa edilen yapı itinalı bir işçilik gösterir. Köşeleri üçgen yüzeyler şeklinde pahlanmış kare bir kaide üzerine oturan onikigen gövdesi, duvarlara yapıştırılmış ikiz sütunçeler ve yuvarlak kemerlerle bölümlere ayrılarak hareketlendirilmiştir. Konik külâhın hemen altında, Erzurum'daki mezar anıtlarında sıkça kullanılan, kırmızı renkli taşlardan zencirek motifi işlenmiştir. Mukarnaslı sivri kemer içine alınmış iki adet pencere ile aydınlanan kümbetin alt katındaki cenazelik bölümü ise üç havalandırma menfezi ve yukarıdaki sanduka kısmına açılan bir delikle aydınlanmaktadır.

Bütün bu özellikleriyle Üç Kümbetler, Karanlık Kümbet ve Râbia Hatun Kümbeti gibi Erzu-

rum'daki diğer mezar anıtlarıyla büyük benzerlikler gösteren Gümüşlü Kümbet XIV. yüzyılın başlarına tarihlendirilebilir.

Çok sağlam bir yapıya sahip olduğu için bir zamanlar su deposu olarak da kullanılan yapı son yıllarda onarılarak eski görünümüne kavuşturulmuştur.(1)

(1) DİA; Doğan Yavaş c. 14; s. 278

Gümüşlüce Türbesi-Kastamonu

(1) Kastamonu Vilayet. a.g.e. s. 2

Gümüşlüzade Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

Gün, Recep

Milli Ktp./Tasnif No: 2004 SA 8

Mezar taşı Kitabelerindeki İmzaların referansı sorunu: Samsun Çarşamba RıdvanPaşa camii Haziresindeki İki Mezar Taşı Örneği, İSTEM, Y.1, Sayı:1, S.151-156, Selçuk Ü. İla. Fak.,sebat Ofset Mat.,2003, Konya

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Gün, Recep

Milli Ktp./Tasnif No: 1991 SA 67

Samsun Çarşamba Rıdvanpaşa Camii Haziresindeki Mezar taşları (Celi Ta'lik Kitabeli Olanlar), 19 Mayıs Ü. Dergisi, (22), S.103-143, 2006, Samsun

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Günah

Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadis metinlerinde günah kavramını ifade eden birçok kelime vardır. Bunlar arasında genel anlamıyla günah yerine kullanılanlar ***ism, zenb, vizr, cünâh ve hûb*** kelimeleridir.

İsm, "işleyene ceza gerektiren, insanı hayır ve sevaptan alıkoyan fiil veya bundan doğan sorumluluk" anlamına gelir (Ebü'l-Bekā, s. 40). Kur'an'da otuz beş yerde geçen ism kelimesi, genel anlamından başka küfür ve inkârı, düşmanlığı, yalan, içki, kumar, faiz gibi günahları nitelemek için de kullanılmıştır. İsm ayrıca dört yerde "mübîn" (apaçık), bir yerde "kebîr", bir yerde "azîm", bir yerde de "zahir" ve "bâtın" sıfatları ile birlikte zikredilmiştir (bk. M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "ism" md.).

Zenb, sözlükte "arka, geri, kuyruk" anlamlarına gelen zenebden türemiş olup "sonu kötü olan fiil" demektir (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredat, "źnb" md.). İsm kelimesinin eş anlamlısı kabul edilen zenb "mükellefin gayri meşrû işi" olarak tarif edilmiş (Tehânevî, I, 507) ve otuz yedi yerde geçtiği Kur'ân-ı Kerîm'de küfür, şirk, katil, zina gibi günahlar için kullanılmıştır (M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "źnb" md.).

On âyette geçen "ağırlık" mânasındaki **vizr** kelimesi (çoğulu evzâr), bu âyetlerin çoğunda manevî yük ve sorumluluk ilgisiyle ism yerine kullanılmıştır (bk. a.e., "vzr" md.).

"Kişiyi haktan saptıran fiil veya davranış" anlamındaki **cünâh** da Kur'an'da geçtiği yirmi beş yerde daha çok insanlar arasındaki münasebetler için kullanılmaktadır (a.e., "cnh" md.; Ebü'l-Bekā, s. 41).

Hûb kelimesi ise Kur'ân-ı Kerîm'de yetim malı yiyenler için doğrudan "günah" anlamında yer almaktadır (en-Nisâ 4/2).

Bu beş kelimeden özellikle **ism, zenb ve vizr** hadislerde de çokça geçmektedir (bk. Wensinck, el-Mucem, "ism", "źenb", "vizr", "cünâh", "hûb" md.leri).

Günahla ilgili olarak âyet ve hadislerde yer alan diğer kavramlar da şöyle gruplandırılabilir:

1. Hukukî suçu veya yanlış ve çirkin fiili anlatan terimler: *cürm, sû' (seyyie), bazı mânalarıyla hatâ (hatîe), fuhş, hubs* vb.

2. Haksızlık ve haddi aşma anlamında kullanılan terimler*: zulüm, israf, tuğyân, şatat* vb.

3. Sonuç itibariyle günah olup sapma ve bozulmayı ifade eden terimler: *dalâlet, fesâd, fısk, fücûr, gay, cenef, nekb* vb.(bk. M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, a.g. md.ler; Wensinck, el-Mucem, a.g. md.ler; ayrıca krş. Izutsu, s. 250-261).

Günahın kalpteki teşekkülü ve olumsuz tesirini ise Kur'ân-ı Kerîm *zeyğ* (Âl-i İmrân 3/7-8), *reyn* (el-Mutaffifîn 83/14) ve *kasve* (el-Bakara 2/74) kelimeleriyle açıklar.

Günaha sevkeden faktörleri, *insanın yapısında* bulunan meyil ve arzularla onu *dışarıdan etkileyen*

âmiller olmak üzere iki grupta ele almak mümkündür.

İslâmiyet'e göre **insan yapısında** bulunan kötülüklerin kaynağı nefistir. Çünkü nefis, "alabildiğine kötülüğü emreden" (nefs-i emmâre) (Yûsuf 12/53) ve kişiyi günaha yöneltmek için fısıltılar halinde sürekli telkinde bulunan (Kāf 50/16; en-Necm 53/23) bir güçtür.

Günaha sevkeden bir başka faktör de *ölümsüz bir dünya hayatı içgüdüsü ve âhireti düşünmeme tavrı*dır (el-Bakara 2/95-96). Kendini bu psikolojiye kaptıran insan, hayat sadece bu dünyadan ibaretmiş gibi pervasızca hareket etme arzusuna kapılır ve hayvanı istekleri tatmin etme duygusunun baskısıyla günaha kolayca kayabilir. Kur'ân-ı Kerîm bu menfi temayüllü nefse karşı, kendini kınayan (levvâme) ve rızâ-i Hak'ta huzur bulan (mutmainne) nefisleri, yani dizginlenmiş ve eğitilmiş, iyilik yapmayı kabullenmiş nefislere ulaşmayı önerir (el-Kıyâme 75/2; el-Fecr 89/27-28).

Ayrıca insanın hassas bir psikolojik yapıya sahip olması (en-Nisâ 4/28), fizyolojik ve psikolojik bağımlılıklarının bulunması da önemli günah faktörleri olarak zikredilmektedir (el-Bakara 2/155; Âl-i İmrân 3/14).

Günaha götüren **hâricî sebepler** içinde *dünya hayatının cazibesi* (meselâ bk. Âl-i İmrân 3/14, 185; Yûnus 10/23; er-Ra'd 13/26), *kötü örneklerin* bol miktarda mevcudiyeti (el-En'âm 6/116; el-Furkān 25/27-29) ve insanın manevî yücelişine karşı mücadele etmeye ahdetmiş olan *şeytanın tahrikleri* de (el-A'râf 7/14-18; el-Hicr 15/36-42) önemli bir yer tutar.

İslâm'da günah niteliğine, tövbesiz affedilip edilmemesine ve hakkı çiğnenen muhatabına göre gruplandırılabilir.

Niteliği açısından günah *küçük (sagīre) ve büyük (kebîre)* olmak üzere ikiye ayrılır. Bu taksim Kur'ân-ı Kerîm'de yer almakla birlikte küçük ve büyük günahların nelerden ibaret olduğu hakkında fazla bilgi verilmez (bk. en-Nisâ 4/31; el-Kehf 18/49; eş-Şûrâ 42/37; en-Necm 53/32). Ancak hem Tanrı'nın hakkını çiğneyen hem de insanın şeref ve haysiyetini hiçe sayan şirkin en büyük günah olduğunda şüphe yoktur. Ayrıca farz veya haram şeklinde nitelenen ilâhî buyrukların ihlâl edilmesi de kebîre sayılmıştır. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber'den rivayet edilen metinler içinde şu yedi büyük günahı sıralayan hadis âlimler arasında şöhret bulmuştur: Şirk, büyü, adam öldürme, ribâ, yetim malı yeme, savaştan kaçma ve iffetli müslüman kadına zina isnadında bulunma (Buhârî, "Veśâyâ", 23, "Hudûd", 44; Müslim, "îmân", 144; Ebû Dâvûd, "Veśâyâ", 10).

Tövbesiz affedilmeyen yegâne günah küfür ve şirk olup cezası ebediyen cehennemde kalmaktır. Bu günahın tövbesi şüphe yok ki hak dini benimsemekten ibarettir. Diğer günahlardan özellikle büyük sayılanlarının tövbesiz affedilip edilmeyeceği konusunda çeşitli görüşler bulunmakla birlikte genellikle Allah'ın dilemesine bağlı olarak bağışlanma mümkün görülmüştür. Yine çoğunluğun kanaatine göre küfür ve şirk dışında kalan günahlar affedilmese bile ebedî azabı gerektirmez.

Muhataba göre günah Allah'a, diğer insanlara ve kişinin kendine karşı işlediği günahlar olmak üzere üçe ayrılabilir. İslâm literatüründe mevcut yaygın kanaate göre, kul hakkını çiğnemek ve toplumun selâmetini ihlâl etmek suretiyle işlenen günahların vebali -küfür ve inkâr dışında- Allah'a karşı işlenen günahlardan daha ağırdır. Kişinin nefsine karşı günah işlemesi selim fıtratını bozması demek olup Kur'ân-ı Kerîm'de "kendine zulmetme" tâbiriyle ifade edilmiştir (meselâ bk. el-Bakara 2/57; Âl-i İmrân 3/117, 135; et-Tevbe 9/70; el-Ankebût 29/40). Günahlar ayrıca, dünyevî cezaları açısından hakkında had cezası uygulananlar, sadece kefâret cezası gerektirenler, had ve kefâreti bulunmayıp yalnız uhrevî cezası olanlar şeklinde de taksim edilir (İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 164).

Günah işlemekten doğan ceza şahsî olup kişi kendi yaptığından sorumludur. Hiçbir kimse başkasının cezasını üstüne alamadığı gibi atalarının işlediği günahtan dolayı da sorumlu tutulmaz.

Ancak gayri meşrû bir fiil ve harekette bulunanlar, bununla yetinmeyerek başkalarını da etkilemiş ve kötü bir çığır açmışlarsa aynı davranışta bulunan herkesin günahından onlarla birlikte sorumlu olurlar. Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Muhammed'e in-

dirilen vahyin "öncekilerin masalları"ndan ibaret olduğunu söyleyenlerin saptırdıkları grupların günahlarından da sorumlu tutulacakları (en-Nahl 16/24-25), ayrıca güç ve imkân sahibi olanların saptırdıkları zayıf karakterli kimselerle birlikte azaba mâruz bırakılacakları (Sebe' 34/31-33) ifade edilmektedir. Hz. Peygamber de iyi veya kötü bir çığır açanların, onunla amel eden herkesin sevabı veya günahının bir misliyle mukabele göreceklerini belirtmiştir (Müsned, IV, 357, 359, 360, 361; Müslim, "İlim", 15-16, "Zekât", 69; krş. Buhârî, "İtiśâm", 15). İslâmiyet'e göre, hıristiyanların inandıkları gibi Hz. Âdem'den insanlara miras kalan *aslî bir günah* mevcut değildir. Çünkü Allah Âdem'in işlediği günahı onun tövbesi üzerine affetmiştir (el-Bakara 2/37; krş. Anawati, s. 39-40). İnsanlar dünyaya hem hayır hem de günah işlemeye elverişli bir yetenekle fakat günahsız olarak gelirler.

Günahlara karşılık verilen cezalar dünyevî ve uhrevî olmak üzere ikiye ayrılır.

Allah'a itaatsizlikte direnip O'nu inkâr eden, her türlü ilâhî uyarı ve yol göstericiliği reddeden, doğru yolu bulmaları imkânsız hale geldiği gibi diğer insanların ıslahına da engel olan toplulukların dünyada helâk edilmek suretiyle cezalandırıldığı, âhirette ise *ebedî azaba mâruz bırakılacağı* muhtelif âyetlerde belirtilmiştir.

Müslüman fertlerin, hukuk kurallarını ve toplum düzenini ihlâl edecek şekilde işledikleri günahlara had, kısas ve ta'zîr gibi dünyevî cezaları uygulama mecburiyeti getirilmiştir. Bununla birlikte günahkâr mümin için en büyük ceza, Abdullah b. Mes'ûd'un da söylediği gibi onun yaşadığı dinî suçluluk psikolojisidir (bk. Tirmizî, "Śıfatü'l-ḳıyâme", 49).

Uhrevî ceza ise ebedî mutluluğun simgesi olan *cennet nimetlerinden mahrum olmak ve cehennem azabına mâruz kalmak*tır. Öte yandan günahkâr mümine dünyada uygulanan cezaların kefâret hükmünde olup uhrevî cezayı düşüreceği genellikle kabul edilmiştir (bk., Buhârî, "Hudûd", 8; Tirmizî, "Hudûd", 12, "Îmân", 11). Âlimlerin bir kısmı, hadlerle ilgili bazı âyetlere dayanarak (en-Nûr 24/4-5; el-Furkān 25/68-71) uhrevî cezadan kurtulmak için ayrıca tövbe etmeyi şart koşarlar. Bu görüşün, dünyevî cezanın yargı makamlarının zoruyla uygulandığı, gönüllerinde pişmanlık duyup Allah'a dönmeyen suçlular için isabetli olduğunu söylemek gerekir.

Kur'an ve Sünnet'te Allah'ın affediciliğinden bahseden birçok ifade yer almıştır. Âyetlerde, küfür dışında kalan günahlara ait cezaların Allah'ın dilemesine bağlı olarak tövbe (meselâ bk. el-Mâide 5/39; Tâhâ 20/82; el-Furkān 25/70-71), ibadet ve taatte bulunma (Hûd 11/114), büyük günahlardan kaçınma (en-Nisâ 4/31), dünyada cezasını çekme (en-Nisâ 4/92; el-Mâide 5/38, 89, 95; krş. Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhîd, s. 361; a.mlf., Tevîlât, vr. 126b), zaruret halinde ve cebir altında bulunma (el-Bakara 2/173; en-Nahl 16/106), şehid olma (Miftâhu künûzi's-sünne, s. 259), hastalık, musibet ve felâketlere mâruz kalma (a.e., s. 148-149, 463-465) gibi durumlarla, ayrıca şefaat veya ilâhî lutufla (en-Nisâ 4/48; Yûsuf 12/87; ez-Zümer 39/53) affedileceği bildirilmektedir. Ancak burada affa konu teşkil eden uhrevî ceza olup beşerî hukukla ilgili sonuçlar, tövbe edilse bile zarara uğrayan kişi tarafından affedilmedikçe ortadan kalkmaz. Bazı günahlardan arınmanın bir yolu olan kefâret fakirleri doyurmak, giydirmek, kurban kesmek veya oruç tutmakla nefsi temizlemeyi amaçlar (el-Mâide 5/89, 95; el-Mücâdele 58/3-4). Günahtan sonra yapılan iyi ameller de o günahın menfi etkisini ortadan kaldırmaya yardımcı olur (Hûd 11/114; el-Furkān 25/70-71). Öte yandan günahın Allah'a karşı itaatsizlik anlamından doğan cezasının O'ndan başka hiçbir kimse tarafından affedilemeyeceği belirtilmiştir (Al-i İmrân 3/129, 135; el-A'râf 7/149).

Birçok âyet ve hadis, kişinin işlediği günahlardan dolayı pişmanlık duymasını, Allah'tan bağışlanma niyazında bulunmasını istemekte ve bunun için özendirici ifadelere yer vermektedir. Bunun yanında başkalarının affedilmesi için dua ve istiğfarda bulunulması da emredilmektedir.(...)[1]

(1) DİA; [GÜNAH - Adil Bebek] c. 14; s. 284

Günah

a. Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı düşen davranış, masiyet.[1][2][3][4][5][6][7][8]

b. Dince suç olduğu açıklanmamış olsa da insanlara zarar verdiği, doğrudan uzaklaştığı için suç sayılabilecek iş ve davranış, suç, yazık.[1][2][3]

c. Vicdanı rahatsız eden suç.[2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) DİA; [GÜNAH - Ömer Faruk Harman] c. 14; s. 282; [GÜNAH - Adil Bebek] c. 14; s. 284
(5) Akay, Hasan. a.g.e.
(6) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.
(7) Pala, İskender. a.g.e.
(8) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Günahkâr

Günah işlemiş olan, günahı çok olan.[1][2][3]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Günay, Vehbi

Milli Ktp./Tasnif No: 2005 BD 5958

Bergama Örneğinde Osmanlıdan Günümüze Mezar ve Mezar Kültürü, Sanat ve İnanç Sempozyumu Bildirileri 2, S.251-257, 2004, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Günay, Yasemin

YÖK Ulusal Tez Merkezi/Tasnif No: 121815

16. yüzyıl Osmanlı mezar ve mezar taşları (İstanbul), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü., Sosyal Bilimler Enst., Y. Lisans Tezi, S.366

2002

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Gündoğan, Bengü

YÖK Ulusal Tez Merkezi/Tasnif No: 207280

Kastamonu Ferhat Paşa Camisi Haziresi Mezar Taşları, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bil. Enst., Sanat Tarihi ABD, Y. Lisans Tezi, S.250, 2007, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Gündoğdu, Hamza

Milli Ktp./Tasnif No: 1984 AD 1397

Afyon'da Yeni Bulunmuş Figürlü Bir Mezar Taşı Hakkında, Sanat Tarihi Yıllığı, S. XII, S.61-63, 1983, İstanbul.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Gündoğdu, Hamza

T.T.K Ktp./AV 8475

Van Gölü Çevresinde Kabartmalarıyla Dikkat Çeken Bazı Türk Eserleri, Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu Bildirileri (22-25 Mayıs 1995), S.1-14, 1996, Van

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Gündoğdu Türbesi-Niğde

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 38,
(2) DİA, Cilt. 33, s. 97,
(3) Koç, Mehmet Öncel. A.g.e., s. 48

Gündüz, İbrahim

Milli Ktp./Tasnif No: 1986 AD 4616

Bütün Yönleriyle Karapınar, 592 Sayfa, S.311-329, Kuzucular Ofset, 1980, Karapınar Beled., Konya

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Güneş, İsmail

Milli Ktp./Tanif No: Af 1993 DD 7373

Tarihin Görgü Tanıkları Ahlat Mezar Taşları (FİLM),1990, Yönetmen; İsmail Güneş,Yapmcı; Altın Kesit, 27Dakika, Bölüm Sayısı: 2, BSB arşiv No. 170

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Güneş kursu

Plastik ve yarı plastik sanatlarda güneşi sembolize eden ışınlı veya ışınsız disk.

(1) DİA, c. 14; s. 297

Güneş motifi

a. Mevlevi mezar taşlarında ayak taşlarında ve az da olsa baş taşlarında görülmektedir. Güneş motifi kolları şua şeklinde bazen de yaprak motiflerinin dallarının uçlarının volütlü biçimde verilmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Güneşin yıllardan beri Tanrıyı sembolleştirdiği bilin-

mektedir. Mevlevi mezar taşlarında güneşin taç kısmında yani başlıkta yer alması Tanrısal gücü ifade etmektedir.

b. Tunceli bölgesi alevi mezar taşlarında ise güneş Hz. Ali'yi sembolize etmektedir.[1]

(1) Bakırcı, Naci. a.g.e., s. 107

Güneşin Batıdan Doğması

Buhârî'nin kıyâmet alameti olarak kaydettiği diğer bir bab/konu başlığı ise "Güneşin batıdan doğmasıdır." Başlık altında bir tek hadis nakledilir ki buna göre güneş batıdan doğmadıkça kıyâmet kopmayacaktır. Batıdan doğduğunda ise, insanlar toptan iman edecekler ancak şu âyet gereğince imanları onlara fayda vermeyecektir: "Rabbinin bazı alâmetleri geldiği gün, önceden inanmayan veya imanıyla bir hayır kazanmayan kimseye, artık imânı fayda vermez." (En'âm 6/158)

Hadisin devamında Resûlullah (s.a) bu büyük olayın ardından vuku bulacak olan kıyâmetin kopma sürecinin hızı hakkında bilgi vererek buyuruyor ki: "Muhakkak kıyâmet kopacaktır. Öyle ki satıcı ile müşteri aralarında kumaşlarını yaymış olacaklar da alım satım yapamayacak ve kumaşlarını da düremeyeceklerdir. Şüphesiz kıyâmet kopacaktır. Kişi sağmal devesinin sütünü sağıp getirdiği halde onu tadıp içemeyecektir. Kıyâmet kesinlikle kopacaktır. Kişi su havuzunu sıvayıp tamir edecek fakat onun suyunu kullanamayacaktır. Kıyâmet muhakkak kopacaktır. Öyle ki bir kimse lokmasını ağzına kaldıracak fakat onu yiyemeyecektir."

Güneşin batıdan doğması kıyâmetin büyük alâmetlerindendir. Kozmolojik düzen bozulup bu alamet ortaya çıktıktan sonra kıyâmet kopmak üzere olacaktır. Yukarıdaki rivâyette de buna işaret edilmektedir. Hatta öyle ki can boğaza gelip ölüm anında, kâfirin imân etmeye kalkışması yahut günahkâr bir müminin yaptıklarına pişman olarak tevbe ve istiğfâr etmesi nasıl fayda vermez ise, kâinatın ölüm anı demek olan güneşin batıdan doğmasından sonra da artık tevbe kapısı kapanmış olacaktır. [1]

(1) Öztürk, Mustafa. a.g.e.

Güngör, Harun

Milli Ktp./Tasnif No: 1987 AD 2260

Kayseri Çevresinde Bazı Mezar Taşları, Kayseri Kültür ve Sanat Haftası (1986), S.48-52, 1987, Kayseri

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Günlük

Cesede ve kefene çeşitli kokular, yağlar, kutsal sular dökülür. Yakılarak koku çıkarılan maddelerin başında "günlük" gelmektedir. Kırşehir, Erzurum, Çorum, Uşak, Sivas'ta kokuya şeytan gelmez diye, Afyonkarahisar, Boğazlayan'da gökten kokuya melekler iner diye, Konya ve Merzifon'da ölü kokusu yok olsun diye, Hopa ve Rize'de cesede yılan, çıyan yanaşmasın diye bu kokular sürülmektedir.[1]

(1) Başçetinçelik, Ayşe4, a.g.e., s. 1

Günlük tüttürme

Aladağ'da cenazenin kefenlenmesi sırasında bir kaba yakılan ateşten alınan bir köz kömür ve üstüne de günlük serpilir. Bu ölünün çevresinde gezdirilir. Günlükten çıkan koku kefene ve cenazeye tüttürülür. Buna "günlük tüttürme" denir. Bu, ölünün güzel kokması, öbür dünyaya temiz gitmesi ve öbür dünyada yerinin de kokusu gibi güzel olması için yapılır.[1]

(1) Artun, Erman, a.g.e., s. 13

Gürcü Mehmed Paşa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 28, s. 509

Gürleyip Gitmek

Beklenmedik bir zamanda ölmek, yok olmak,[1] yıkılıp gitmek, ölmek.[2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Gürlevik, Sabiha

YÖK Ulusal Tez Merkezi/Tasnif No: 221277

Sivas Mezar Kitabeleri Üzerine Bir İnceleme, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Tarih ABD, Y. Lisans Tezi, S.263, 2008

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Güroymak Türbesi-Bitlis

(1) Kaya, Aslı. a.g.e. s. 82

Güşta

Cennet.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Güven-Karamürsel, A. Alım

YÖK Ulusal Tez Merkezi/Tasnif No: 41992

15. Yüzyıl Osmanlı Mezar Taşları (İznik-Bursa-Edirne-İstanbul) , İst. Ü., Sosyal Bilimler Enst., Sanat Tarihi ABD, Y. Lisans Tezi, S. 249, 1995

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Güven, Yusuf

Bilkent Ün. Ktp./Tasnif No: Ref/G2214.I8 E44a55 2004

Adım Adım İstanbul İnanç Atlası : Camiler, Türbeler, Ziyaret Yerleri, Mezarlıklar, 1 Atlas, S:96, Map Medya Yayınları, 2004, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Güvender Baba Türbesi-Türkmenistan

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 8

Güveyi Sinan Paşa Türbesi-Gelibolu

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 38

Güzel Ahmed Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 459

Güzel Siyavuş Paşa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 12 s. 4

Güzelce Ali Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 38, .
(2) Envanter. a.g.e. No:14

Güzelce Baba Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 28

Ğamre

Aslında örtmek, bir şeyin izini gidermek demektir. Sahibini örten cehaleti temsil olarak anılır. Ğamre'nin çoğulu "ğamerat" ölüm musibetleri; güçlükleri demektir.(1)

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 7, s. 55

Ğassak

a. Cehennemliklerin yaralarından akan irin olarak tefsir edilir.

b. Ğassak'ın dayanılmayacak derecede soğuk, dondurucu su anlamına geldiğini söyleyenlerde vardır.

c. Cehennemliklere rahatça içecekleri su verilmeyecek, ya yakıcı, ya da dondurucu, yahut irin gibi sıcak kokuşmuş su verilecektir.(1)

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 7, s. 57

Ğavl

a. Ğavl, bir şeyi hissettirmeden öldürmek olup, insanı öldürecek şeylere ğavl denir.

b. Ğavl, baş veya karın ağrısı olarak tefsir edilir.

c. Ayetlerde, cennet halkına, başlarını, karınlarını ağrıtmayan, akıllarını giderip saçma sözler söyletmeyen dupduru, çok lezzetli içkiler sunulacağı belirtilmektedir.(1)

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 7, s. 59

Ğayy

a. Bozuk bir inançtan oluşan cehalet ve bu cehaletin neden olduğu taşkınlık, azgınlık, kötülüktür. Çünkü cehl, cehalet insanın ne doğru, ne de yanlış herhangi bir şeye inanmasından olabildiği gibi, bozuk, yanlış bir şeye inanmasından ötürü de olabilir. İşte bozuk bir inançtan oluşan cehalete ğay denilir.

a. Kişinin azaba çarpılmasına sebep olduğundan cehennem azabına da ğayy denilmiştir.(1)

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e. C.7, s. 63

Ğıll-Ağlâl

Suçlular, boyunlarına halkalar, ayaklarına prangalar vurularak kaynar suyun içinde sürüklenirler, sonra cehennemin yakıtı olarak ateşte yakılırlar. Ağlal, elleri boyunlara bağlayan halkalar veya kelepçelerdir.(1)

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 25, s. 72

Ğol

a. Cin, şeytan türüne ve bunların büyücülerine verilen cins isimdir.

b. İnsanları ürküten, golyabani dediğimiz hortlak gibi şeylere ğol denir.(1)

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 28, s. 339

H. Mustafa Türbesi-Giresun-Espiye

(1) Giresun Valiliği, "Giresun Rehberi." Giresun Valiliği 2009 s. 58

Habib Baba Türbesi-Erzurum

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e. s. 38

Habib El-A'cemi Hazretleri Türbesi-Basra

(1) a.g.e., s. 52

Habib Ömeri Karamani Hazretleri Türbesi-Amasya

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 6, s. 299

Habib-i Acem Türbesi-Denizli

(1) Daltaban, Ahmet-Suat Akçaöz. a.g.e. s. 68

Habibi Neccar Türbesi-Antakya

(1) Kalafat, Yaşar.3 a.g.e.

Habil ve Kabil

Hz. Adem ile Hz. Havva'nın ilk iki oğlu.

İslâmî kaynaklarda Hâbil olarak zikredilen kelimenin aslı İbrânîce Hebel'dir (Hevel) ve etimolojisi tartışmalıdır. Kelimenin "soluk, nefes, buhar" anlamına geldiği, ebeveyninin kısa ömürlü olacağını önceden sezdiği için ona bu ismi verdiği ileri sürülmüş, ayrıca asıl adının başka olduğu, hayatı bir nefes ve bir buhar gibi çabuk bittiği için daha sonra kendisine bu adın verildiği rivayet edilmiş, fakat bu rivayetler kabul görmemiştir. Kelimenin Akkadca'da "oğul" anlamına gelen ablu/aplu veya hablu/habaldan gelme ihtimali daha kuvvetlidir (DB, I/1, s. 28; IDB, I, 4).

İslâmî kaynaklarda Kābil olarak geçen kelimenin aslı ise, Tevrat'ın Türkçe tercümesinde Kain şeklinde belirtilmekle birlikte İbrânîce'de Ḳâyin'dir. Tevrat'ta Kâin adı ile "dünyaya getirmek, kazanmak" anlamındaki ḳâna kelimesinin türevi olan kaniti yanyana kullanılmıştır. Eğer Kâin'in kökü kânâ ise o takdirde Kâin "dünyaya getirilmiş, döl, çocuk" anlamına gelir. Kelimenin kökünün kyn olması halinde "maden işinde çalışan, demirci" anlamını ifade eder ve Ârâmîce'deki kainâyâ ile Arapça'daki kayn kökleriyle birleşir. Bazı İslâmî kaynaklarda Kābil adı Kayn veya Kāyin olarak geçmektedir (Taberî, TârîH, I, 137).

Tevrat'a göre (Tekvîn, 4/1-2) Kābil Hz. Âdem ile Havva'nın ilk, Hâbil ise ikinci oğludur. Hâbil koyun çobanı, Kābil ise çiftçi olmuş, bir müddet sonra Kābil toprağın mahsulünden, Hâbil de sürünün ilk doğanlarından ve yağlarından rabbe takdime sunmuş, fakat rab Hâbil'in takdimesini kabul etmiş, Kābil'inkine bakmamıştır. Buna çok öfkelenen *Kābil, rabbin ikazına rağmen kardeşi Hâbil'i öldürmüştür*. Bunun üzerine rab Kābil'in toprak tarafından lânetlendiğini, yeryüzünde kaçak ve serseri olarak yaşayacağını bildirmiş, ancak bu suç sebebiyle öldürülme ihtimaline karşılık kendisine

güvence vermiştir. Bundan sonra Kābil Aden'in doğusundaki Nod diyarında yaşamıştır (Tekvîn, 4/1-24). Yahudi literatüründe Kābil'in Hâbil'i öldürmesine toprak kavgasının sebep olduğu da ileri sürülmüştür (EJd., V, 23).

Hâbil-Kābil hadisesi Kur'ân-ı Kerîm'de isim verilmeden şu şekilde nakledilir: "Onlara Âdem'in iki oğlu hakkındaki haberi gerçek olarak oku. Hani her biri birer kurban sunmuşlardı da birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. -Kurbanı kabul edilmeyen-, 'Seni öldüreceğim' demişti. O da, 'Allah sadece muttaki olanlardan kabul eder. Andolsun sen beni öldürmek için bana elini uzatsan da ben seni öldürmek için elimi uzatmam. Ben âlemlerin rabbinden korkarım. Ben dilerim ki sen benim günahımı da kendi günahını da yüklenesin ve *cehennem halkından olasın*. Zalimlerin cezası budur' dedi. Nefsi kendisini kardeşini *öldürmeye yöneltti* ve nihayet onu öldürdü; böylece ziyana uğrayanlardan oldu. O anda Allah *bir karga gönderdi*. Karga ona, kardeşinin *cesedini nasıl gömeceğini* göstermek için yeri eşeliyordu. 'Yazık bana, şu karga kadar bile olmaktan, kardeşimin cesedini gömmekten âciz miyim!' dedi; sonunda da pişmanlık duyanlardan oldu" (el-Mâide 5/27-31). Hadislerde de, "Haksız yere öldürülen hiçbir kimse yoktur ki onun kanından Âdem'in birinci oğluna bir pay ayrılmasın. Zira cinayeti âdet edenlerin ilki odur" denilerek bu olaya atıfta bulunulmuştur (Müsned, I, 383, 430, 433; Buhârî, "Cenâiz", 33, "Enbiyâ", 1, "Diyât", 2, "İtiśâm", 15; Müslim, "Ḳasâme", 27; İbn Mâce, "Diyât", 1; Tirmizî, "İlim", 14; Nesâî, "Tahrîm", 1).

Tevrat'ta Kābil'in takdimesinin rab tarafından niçin kabul edilmediği belirtilmemekte, fakat Pavlus, Hâbil'in ihlâs ve inancıyla Kābil'den daha iyi kurban takdim ettiği için onun takdimesinin kabul edildiğini ifade etmektedir (İbrânîler'e Mektup, 11/4). Kilise babalarının çoğunluğu, Kābil'in Hâbil'e olan düşmanlığının çok daha önceden mevcut olduğuna, bundan dolayı takdimesinin kabul edilmediğine inanır. Ayrıca Tanrı'ya pek değerli olmayan şeyler takdim ettiği için bunların kabul edilmediği de söylenmiştir. Tanrı'nın, Hâbil'in kurbanını kabul ettiğini nasıl bildirdiği meselesine gelince, Theodotion versiyonuna göre bu, Hâbil'in takdimelerinin semadan gelen bir ateşle kuşatılması suretiyle gösterilmiştir. Kilise babalarının çoğu da bu görüşe katılmaktadır. Bazıları ise takdimenin kabul edilmesinin alâmeti olmak üzere Hâbil'in mal ve mülkünün arttığını söylemişlerdir (DB, I/1, s. 28).

Hâbil'in ne kadar yaşadığı, evlenip evlenmediği, çocuklarının olup olmadığı gibi hususlarla ilgili Kitâb-i Mukaddes'te bilgi yoktur.

Ahd-i Atîk'te yukarıda söylenenlerin dışında başka bilgi bulunmamasına karşılık **Ahd-i Cedîd** Hâbil'e oldukça geniş yer vermiştir. Kilise babaları Hâbil'i Îsâ Mesîh'in âdeta bir benzeri olarak görmüşler; mâsumiyeti, çobanlık yapması, kıskanılması, Tanrı tarafından takdimesinin kabul edilmesi, ıstıraplı ölümü gibi hususlarda Îsâ'ya benzerliğini vurgulamışlardır. Bu meziyetleri sebebiyle Îsâ onu peygamberler arasında saymıştır (Matta, 23/35). Pavlus da Hâbil'in öfke sonucunda dökülen kanı ile Îsâ'nın rabbin izzeti için dökülen kanını karşılaştırır (İbrânîler'e Mektup, 12/24).

Kābil Ahd-i Cedîd'de işleri kötü, şerirlerden olan (Yuhanna'nın I. Mektubu, 3/12), kötü insanların yolunda yürüdükleri kişi (Yahuda'nın Mektubu, 11), salih olmayan, samimiyetsiz bir insan (İbrânîler'e Mektup, 11/4) olarak gösterilmektedir. Kilise babaları Kābil'i iyi insanlara zulmeden, Tanrı ülkesiyle mücadele eden ve kötülük sembolü olan Bâbil'in kurucusu sayarlar (DB, II/1, s. 40).

Hâbil ve Kābil kıssası **Kur'ân-ı Kerîm'de** özlü bir şekilde nakledilirken gerek tarih ve tefsir kitaplarında, gerekse kısas-i enbiyâ türünden eserlerde ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Bu bilgilere göre Hz. Havva biri kız, biri erkek olmak üzere her batında iki ve toplam yirmi batında kırk çocuk dünyaya getirmiş, sadece Hz. Şît tek doğmuştur. İlk batında doğan çocuklar Kābil ve Aklîmâ, ikinci batında doğanlar Hâbil ve Lebûda'dır. Hz. Âdem ile Havva'nın ilk çocukları bir rivayete göre cennetten yeryüzüne indikten 100 yıl sonra, başka bir rivayete göre Kābil ve ikizi cennette, Hâbil ve ikizi ise yeryüzüne indikten sonra doğmuştur.

Hz. Âdem gidince Kābil Hâbil'e, "Seni öldüreceğim, çünkü Allah senin kurbanını kabul etti, benimkini kabul etmedi; üstelik sen benim güzel ikizimle de evleneceksin" dedi. Hâbil ise bunda kendisinin bir suçu olmadığını, Allah'ın ancak müttakilerin

takdimesini kabul ettiğini, yine de öldürmeye kararlı ise kendisine karşılık vermeyeceğini söyledi ve kardeşinin yanından kaçtı. Kābil onu aramaya koyuldu. Nihayet bir gün Hâbil uyurken Kābil onu buldu ve bir taşla başına vurarak yirmi yaşındaki kardeşini öldürdü. Bir rivayete göre Kābil kardeşini nasıl öldüreceğini bilemediğinden İblîs bir kuşun başını taşla ezmek suretiyle ona yol gösterir.

Ayrıca *Kābil, kardeşi ilk öldürülen insan olduğu için cesedi ne yapacağını bilemez; onu yırtıcı hayvanlardan korumak için bir torba içine koyarak bir yıl boyunca taşır*. Sonunda Allah iki karga gönderir. Birbirine hücum eden iki kargadan biri diğerini öldürür ve toprağa gömer. Bunu gören Kābil, "Yazık bana, şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini bile gömemedim!" der. Kābil Hâbil'i öldürünce yeryüzü yedi gün boyunca sallanır ve daha sonra toprak Hâbil'in kanını emer. Allah Kābil'e, "Kardeşin Hâbil nerede?" diye sorar; Kābil, "Bilmiyorum, ben onun bekçisi değilim" der. Bunun üzerine Allah, "Kardeşinin kanı topraktan bana sesleniyor; kardeşini niçin öldürdün?" der; Kābil de, "Eğer onu öldürdüysem kanı nerede?" diye karşılık verir. Bundan sonra Allah yeryüzüne kan emmeyi yasaklar.(...)

Kitâb-ı Mukaddes'te ve Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bu kıssaya benzer bazı unsurların eski medeniyetlerin mitolojilerinde de bulunması, bu kıssada anlatılanların efsanevî olaylar ve kişiler olduğunu göstermez. Aynı hadisenin uzun tarihî seyir içerisinde çeşitli çevre ve kültürlerde farklılık kazanması tabiidir ve bu değişik varyantların temelde mevcut bir tarihî hadiseye bağlı olduğunu gösterir ki ilâhî dinlere göre insanlığın başlangıcı, söz konusu kıssa kahramanlarının da atası olan Âdem ile Havvâ'dır. Kıssanın Tevrat'taki şekli Kur'an'a göre çok ayrıntılıdır ve muhtemelen kutsal metin yazarı ulaşıp derleyebildiği çeşitli rivayetleri ve farklı unsurları hikâyeye katmıştır.(1)

(1) DİA; [HÂBİL ve KĀBİL - Ömer Faruk Harman] c. 14; s. 378

Hâbgâh

Kabir ve mezarın fizik özelliklerini ifade ederken, "ebedi istirahat yeri" anlamında kullanılmıştır.(1)

(1) Öztürk, Burcu, a.g.e., s. 10

Habis

Pis, iğrenç veya zararlı olduğu için insan tabiatının hoşlanmadığı, aklın ve dinin benimsemediği şeyler hakkında kullanılan bir Kur'an tabiri.

Hubs (habâset) kökünden gelen habîs kelimesi, genellikle *"değersiz ve bayağı oluşu sebebiyle hoşa gitmeyen somut veya soyut varlık, durum"* şeklinde tarif edilmiştir (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "Hbs" md.).

Bu genel anlamdan hareketle kelime *kötü insan, kötü evlât, şer, kâfir, şeytan, bozuk iş, haram, kötü kokulu yiyecekler* için de kullanılmıştır (Lisânü'l-Arab, "Hbs" md.; Tâcü'l-arûs, "Hbs" md).

Kur'ân-ı Kerîm'de daha çok "güzel, hoş, temiz" gibi anlamlara gelen ve karşıtı olan *tayyib* kelimesiyle birlikte yer almaktadır.

Habîs, Kur'an'da bazı nesnelerdeki pisliği ve iğrençliği ifade ettiği gibi *yanlış inancı, kötü sözleri ve bayağı davranışları* sebebiyle kendisinden nefret edilen insanlar için de kullanılmaktadır. "Kötü kadınlar (habîsât) kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara yaraşır" (en-Nûr 24/26) meâlindeki âyet bunu göstermektedir.

Kur'an, Allah'a kulluk etmeyip bazı yaratıkları, bayağı varlıkları O'na ortak koşanları ve münafıkları "neces" ve habîs olarak nitelemiştir (Âl-i İmrân 3/179; et-Tevbe 9/28).

"Habîs bir söz, yerinden sökülmüş habîs (verimsiz) bir ağaca benzer" (İbrâhîm 14/26) ifadesinde **habîs söz**ün "edep dışı veya gerçeğe aykırı söz", ayrıca mecazi olarak "inkâr mânası taşıyan söz" anlamına geldiği belirtilmiştir.

Özellikle eski bir kavim arasında yaygın olan cinsî sapıklığın "habâis" kelimesiyle nitelenmesi, bu kavramın Kur'an'daki asıl kullanılış gayesinin insan fıtratına, ahlâka ve geleneğe aykırı davranışların vicdanlarda meydana getirdiği tiksintiyi ifade etmek olduğunu ortaya koymaktadır.

İslâmiyet'e göre varlıklar ya tabiatları veya nitelikleri dolayısıyla habîs sayılır. Meselâ dışkı, idrar, akmış kan, leş vb. şeyler tabiatları itibariyle habîstir; soğan, sarımsak gibi maddeler ise asılları itibariyle temiz olmakla birlikte çevredekileri rahatsız eden kokuları yüzünden habîs sayılmıştır (bk. Müslim, "Mesâcid", 78).

Aynı şekilde mal ve mülk edinme aslen meşru olmakla birlikte kazanç yolları bakımından habîs olabilir. Nitekim Kur'an'da *zimmete geçirilen yetim malı* habîs kelimesiyle ifade edilmiştir (bk. en-Nisâ 4/2). Aynı mecazi kullanıma başka âyetlerde ve hadislerde de rastlanmaktadır (meselâ bk. el-Mâide 5/100; el-A'râf 7/157; Müslim, "Müsâķāt", 41; Ebû Dâvûd, "Büyû", 38; Tirmizî, "Büyû", 46).[1]

(1) DİA; M. Zeki Duman, c. 14, s. 379

Habis Ruh

Murdar, pis, kirli, iğrenç ruh.[1]

(1) Erdoğan, Naim. a.g.e., s. 38

Hac

Kutsal kabul edilen mekânları dinî maksatla ziyaret etme, İslâm'ın beş şartından biri.

Hac kelimesi İbrânîce'de hag şeklindedir; "bayram" anlamına gelen bu kelime "bir şeyin etrafında dönmek, dolanmak" mânasındaki hvg kökünden türemiştir. Hac veya hag çok eski bir Sâmî tabir olup (ERE, I, 668) İbrânîce'den başka Ârâmîce'de ve Sâbiî dilinde de bulunmaktadır. Kelimenin asıl anlamının "bir şeyin etrafında dönme, dolaşma ve halka oyunu" olduğu, daha sonra bayram mânasını kazandığı belirtilmektedir (DBS, VII, 583). Arapça'da "gitmek, yönelmek; ziyaret etmek" anlamlarına gelen hac kelimesi, fıkıh terimi olarak imkânı olan her müslümanın belirlenmiş zaman içinde Kâbe'yi, Arafat, Müzdelife ve Mina'yı ziyaret etmek ve belli bazı dinî, görevleri yerine getirmek suretiyle yaptığı ibadeti ifade eder. Bu ibadeti yerine getirenlere Arapça'da hâc (çoğulu huccâc), Türkçe'de hacı denir.

(1) DİA; Ömer Faruk Harman c. 14, s. 382-386

el-Hac

Mezar taşı kitabesinde hacca gitmiş kimse için kullanılan bir ibare.[1]

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 48

Hac Kapısı

Cennetin sekiz kapısından bir tanesi.[1]

(1) İbn Kesir. a.g.e., s. 400

Hac Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in yirmi ikinci sûresi.(...)

Hac sûresi dört bölüm halinde ele alınabilir.

Birinci bölümde (âyet 1-24) bütün insanlara Allah'tan korkmayı ihtar eden bir emirle söze başlanır ve *kıyametin korkunç bir sarsıntıyla kopacağı* haber verilir. O gün korkudan her emzikli kadın emzirdiği çocuğunu unutacak, her gebe kadın çocuğunu düşürecek ve insanlar sarhoş olmadıkları halde sarhoş gibi görüneceklerdir (âyet 2). Daha sonraki âyetlerde bir kısım insanların bilgisizce Allah hakkında tartışmaya girişmesi ve şeytana uyup yoldan çıkması kınanır. Allah'ın ölüleri dirilteceğinde şüphesi olanlara bir insanın yaratılışındaki aşamalar hatırlatıldıktan sonra bunun kâinat hadiselerinde de sürekli olarak gerçekleştiğine dikkat çekilir. Ölü toprağa yağmurla hayat veren Allah'ın hak olduğu ve üstün kudretiyle ölüleri dirilteceği kesin biçimde ifade edilir. Bir bilgisi, bir rehberi ve vahye dayalı aydınlatıcı bir kitabı olmadığı halde sırf Allah yolundan saptırmak için büyüklük taslayan inkârcılara, hem dünyada rezil olacakları hem de âhirette yakıcı bir azaba uğrayacakları ihtar edilir. Bunun yanında iman edip iyi davranışlarda bulunan kimselere cennete girecekleri müjdelenir. Bir insanın kendi inancını kâr ve zarar hesabı üzerine kurmaması gerektiğine işaret edildikten sonra (âyet 11), bu açıdan bakıldığında bile hiçbir zarar veremeyen ve herhangi bir fayda sağlayamayan putlara tapmanın anlamsızlığına dikkat çekilir (âyet 12); Allah'a güvenmenin ve O'na sığınmanın önemi vurgulanır (âyet 15). Allah'ın Kur'an'ı âyetler halinde indirdiği; O'nun müminler, yahudiler, Sâbiîler, Mecûsîler ve müşrikler hakkında kıyamet günü ayrı ayrı hükümler vereceği; ay, güneş, dağlar, ağaçlar, hayvanlar gibi akıl ve şuurdan mahrum bütün yaratıklar Allah'a secde ederken insanların bir kısmının inkâra kalkıştığı ve bu yüzden azabı hak ettiği anlatılır. İnkârcı grubun cehennemde karşılaşacağı çetin azap tasvir edilirken müminlerin cennette çeşitli nimetlerle mükâfatlandırılacağı hususu tekrar edilir. Bu bölüm müminler hakkındaki, "Onlar sözün en güzeline yöneltilmişler, övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna iletilmişlerdir" meâlindeki âyetle son bulur.

Sûrenin **ikinci bölüm**ünde (âyet 25-41) inkâr edenlerden, inkârla yetinmeyip insanları Allah yolundan saptırmak ve haccı engellemek suretiyle küfür ve zulümde ileri gidenlerden söz edilir. Kâbe'nin yapılışında gözetilen tevhid akîdesi gibi kutsal amaçlar ve haccın sağladığı dünyevî ve uhrevî faydalarla kurban konusu ele alınır. Allah'ın koyduğu kurallara ve yasaklara saygılı davranmanın önemi üzerinde durularak asıl amacın kalplerde takvâyı pekiştirmek olduğu vurgulanır (âyet 32). İyilerin kötülere karşı mücadelesi olmasa yeryüzündeki mâbedlerin yıkılıp yok edileceği, bundan dolayı zulme uğrayan müminlerin kendilerini ve inançlarını savunmak için savaşabilecekleri bildirilir. Bu bölüm, bütün işlerin sonunun Allah'a ait olduğunu vurgulayan bir âyetle sona erer.

İkinci bölümde yer alan 30-32. âyetler, Kur'an'ın öngördüğü iman ve ahlâkın en mühim terimlerinden olan "takva" kavramına açıklık getirmesi bakımından özel bir önem taşır. Burada Allah'ın kanunlarına saygılı olmak, putperestlikten uzaklaşmak, yalancı şahitlikten kaçınmak, tevhide bağlanmak ve İslâm'ın alâmetleri olan temel değerlere tazim göstermekten söz edildikten sonra, "Bunlar kalplerin takvâsındandır" denilmekte ve böylece takvâ kavramının, "Allah tarafından konulan din ve ahlâk kurallarına gönülden saygı gösterme" anlamına geldiği bildirilmektedir. Aynı yaklaşım, sûrenin bu bölümünde yer alan, "Kurbanlarınızın etleri de kanları da Allah'a ulaşmaz; fakat O'na sizin takvânız ulaşır" meâlindeki 37. âyette de görülmektedir. Medine'de nâzil olduğu anlaşılan 39. âyetle müslümanlara ilk defa müşriklere karşı silâhlı mücadeleye girişmelerine izin veriliyordu. 40. âyette ise müslümanların mescidleriyle birlikte manastırlar, kiliseler ve havraların da dokunulmazlığına işaret edilmektedir.

Üçüncü bölümde (âyet 42-57) Hz. Peygamber'e karşı inkârda direnen müşriklerin durumu ele alınır. Fakat bunun yalnızca son peygamberle ilgili bir mücadele olmadığı, Hz. Nuh'tan beri bütün peygamberlerin buna benzer direnişlerle karşılaştıkları anlatılır. Eski beldelerin inkâr, kötülük ve zulüm yüzünden yıkıldığı, gezip dolaşanların yeryüzünün birçok yerinde hâlâ görülen o harabelerden ders almaları gerektiği hatırlatılır. Hiçbir peygamberin kötülerin şerrinden ve şeytanın vesvesesinden uzak kalmadığı, ancak bu kötü tesirlerin Allah'ın yardımıyla etkisiz hale geldiği bildirilir. İlim ehlinin esasen Kur'an'ın Allah katından gelmiş bir hakikat olduğuna inanacakları ve onların hidayete erdirilecekleri ifade edildikten sonra cehâlete dayalı inkârın tehlikeli ve çıkmaz yol olduğuna işaret edilir. Bu bölümün son iki âyetinde inkârcılarla *iman ehlinin durumları ve âkıbetleri* şöyle haber verilir: "O gün mülk Allah'ındır. O insanlar arasında hüküm verir. Bu hüküm gereği iman edip iyi davranışlarda bulunanlar naîm cennetlerindedir. İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince onlar için de alçaltıcı bir azap vardır" (âyet 56-57).

Dördüncü bölüm (âyet 58-78) sûrenin bir özeti gibidir. Bu bölüm Allah yolunda öldürülen veya göçe zorlanan, açlık ve yokluk çeken insanlara Allah'ın yardımını vaad eden âyetlerle başlar. Hakka tapanlarla bâtıla uyanların bir tutulmayacağı vurgulanır. Allah'ın her şeye gücünün yettiği hatırlatılır. Bundan şüphe edenlerin göklerde ve yeryüzünde O'nun kudretini sergileyen kâinat olaylarına dikkat etmeleri istenir ve ilâhî kudretin kevnî delillerinden bazı örnekler verilir. Birinci bölümde dile getirilen, Allah'ın her şeye kādir olduğuna ve kendisinden başka ilâh bulunmadığına delâlet eden tevhid gerçeği (âyet 6) burada yeniden beyan edilir: "Böyledir. Çünkü Allah hakkın ta kendisidir. O'nun dışında taptıkları ise bâtılın ta kendisidir. Gerçek şu ki Allah uludur, büyüktür. Görmedin mi ki Allah gökten yağmur indirdi de bu sayede yeryüzü yeşeriyor. Gerçekten Allah çok lutufkârdır, her şeyden haberdardır. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Hakikaten yalnız Allah zengindir, övgüye lâyıktır" (âyet 62-64). Allah'tan başka tapınılan putların hepsi bir araya gelse dahi bir sinek bile yaratmaya güçlerinin yetmeyeceği şeklinde putperestleri aşağılayıcı bir örnek verilir. Bu âyetler, hicret öncesinde Mekke müşriklerine yapılan son ihtarlar gibi görünmektedir. Câhil insanlara bilgi ve akıl yürütme yoluyla yapılabilecek bir tebliğin artık faydalı olmayacağı görüldüğünden, öldürülen ve hicrete zorlanan müslümanların bundan böyle savaş yoluyla haklarını koruyacakları ilân edilir. Allah'ın kadrini ve kudretini idrakten âciz olan müşriklerin Allah'a inananların haklarını da gözetemeyeceği anlatılır. Daha sonra müminlere Allah'a secde etmeyi, rükû etmeyi, birbirlerine

iyilik yapmayı, Allah yolunda gayret gösterip cihad etmeyi emreden, müslümanların Allah tarafından bu işler için seçilmiş olduğunu, Allah'ın onları zora koşmadığını, ancak müslüman olmanın, İbrâhim dininden sayılmanın gereğinin bunları yapmak olduğunu bildiren âyetlerle devam eden sûre, "Artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a sımsıkı sarılın, sizin yâriniz O'dur, O ne güzel yâr, ne güzel yardımcıdır" öğüdüyle sona erer.

Sûrede ifade edilen iman, şirk, ibadet, cihad gibi konuların üç ana çerçevede anlatıldığı görülür. Bunlar hicret, savaş ve hacdır. Her üçünde de insanın yerini yurdunu terkedip uzaklara gitmesi, çeşitli zahmetlere katlanması, insanların kader birliği etmesi söz konusudur. Kader birliği ise millet ve ümmet olmanın, bir toplum haline gelmenin temel şartıdır. Müslümanlar, müşriklerden gördükleri zulüm ve haksızlık, uğradıkları can ve mal kaybı, çektikleri sıkıntı ve çile sonunda hicret etmeseydi aralarındaki sevgi ve dayanışma bu kadar güçlü olmayacaktı. İnsanların Allah yolunda kader birliği etmesi, daha önce birbirine düşman olan kabilelere mensup bulunmalarına rağmen onları bir cemaat haline getirmiştir. Hz. Peygamber klasik anlamda bir devlet kurmak isteseydi Hâşimî sülâlesinin gücüne dayanmak zorunda kalacaktı. Halbuki Resûl-i Ekrem, inanç ve kültür temeli üzerine kurulan yepyeni bir ümmet meydana getirmiştir. Sûre, kökenleri farklı insanların ümmet olmak için nelere sahip bulunmaları ve neler yapmaları gerektiği konusunda âdeta bir gündem belirlemektedir. Hicret öncesinde inmeye başlayan sûre, müslümanları güçlü bir birlik oluşturmaya ve onları hicret sonrasında ortaya çıkacak devletin kuruluşuna hazırlar gibidir.(...)[1]

(1) DİA; [HAC SÛRESİ - Emin Işık] c. 14; s. 421

Hacb

Bir mirasçının, ölen kimseye kendisinden daha yakın mirasçı bulunması sebebiyle miras hakkından mahrum olmasını ifade eden terim.[1][2]

(1) DİA;
(2) Zuhayli, Vehbe. a.g.e., C. 10, s. 397

Hace Abdullah Herevi Türbesi-İran

(1) DİA, Cilt. 17 s. 223

Hâce Emin Kubri Türbesi-Türkistan

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 3 s. 322

Hace Sultan Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

Hace'i Sultani Abdülkadir Geylani Türbesi-Isparta

(1) Ölmez, Filiz Nurhan-Gökmen Şirin. a.g.e. s. 80

Hacet (Haceti) Baba Tekkesi Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 595

Hacet

a. Allah'tan beklenen dilek.[1][2][3][4]

b. Kutsal sayılan bir yerden veya bir kişiden beklenen dilek, dilenen şey.[1][2][3]

c. Herhangi bir şey için gerekli olma, gerek, gereklilik, lüzum, ihtiyaç.[2][4]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Akay, Hasan. a.g.e.

Hacet Kapısı

Hacet dilemek için önünde durarak dua edilen, türbelerde sandukanın bulunduğu odanın içine bakan kapı.[1][2] Bir kimsenin zor ve sıkıntılı anlarında başvurup maddi ve manevi her türlü ihtiyacının karşılanmasını dilediği makam.[3][4]

(1) Hasol, Doğan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Hacet Penceresi

Evliya türbelerinde sandukanın bulunduğu odanın içine bakan parmaklıklı küçük bir pencere olup buradan ziyaretçiler de dua ederler.[1]

(1) Turani, Adnan. a.g.e.

Hacı

a. Hac fariza ve ibadetini yerine getiren her Müslüman'ın isminin başında taşımaya hak kazandığı şeref unvanı.[1][2][3][4]

b. Kudüs, Efes gibi kutsal sayılan yerleri gezmiş olan Hıristiyan.[3][4]

(1) Öztuna, Yılmaz.a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Hacı Ahmed İzzet Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 38,
(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 467,
(3) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 558

Hacı Ahmet Baba Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 606

Hacı Ahmet Sultan Türbesi-Kütahya

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 291

Hacı Alemüddin Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 29

Hacı Ali Baba Türbesi-Ankara

(1). a.g.e.S. 69

Hacı Ali Bey Türbesi-Adıyaman

(1) Sucu, Mustafa. a.g.e., s. 75

Hacı Ali Galib Efendi Türbesi-Erzurum

(1) Taşyürek, Muzaffer. a.g.e. s. 126

Hacı Ali Turab-ı Veli Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Hacı Ali Türbesi-Uşak

(1) Uşak Valiliği, a.g.e. s. 211

Hacı Azma Türbesi-Kastamonu

(1) Kastamonu Vilayet. a.g.e. s. 2

Hacı Baba Türbesi-Yunanistan-İstanköy

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 999

Hacı Bahattin Türbesi-İçel

(1) Kalafat, Yaşar.3 a.g.e.

Hacı Bayram Kaftani Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Hacı Bayram Türbesi-Malatya

(1) Oymak, İskender2. "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma." Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1 (1996): 287-298. s. 294

Hacı Bayram Veli Türbesi-Ankara

(1) Köse, Ali. a.g.e. s. 198, DİA, C. 14, s. 452,
(2) Kollektif1. a.g.e. Cilt 6, s. 324,
(3) Daş, Ertan. a.g.e. s. 69,
(4) Erdoğan, Abdülkerim.5 a.g.e. s. 75,
(5) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 87

Hacı Bayramıveli Türbesi-Malatya

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 295

Hacı Bektaş-ı Veli Türbesi-Nevşehir

(1) DİA, Cilt. 14 s. 456,
(2) Kollektif1. a.g.e. Cilt 6, s. 335,
(3) Tatlı, Ercan. a.g.e. s. 11

Hacı Çıkrık Türbesi-Tokat

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 39,
(2) Gönüler, Havva. a.g.e. s. 36

Hacı Dede Türbesi-Kastamonu

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 6, s. 338,
(2) Eyüpgiller, Kemal Kulgün. a.g.e. s. 121

Hacı Derviş Ağa Türbesi-Erzurum

(1) Taşyürek, Muzaffer. a.g.e. s. 73

Hacı Doğancı Ahmed Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 39,
(2) Envanter. a.g.e. No:9

Hacı Elfi Türbesi-Isparta

(1) Ölmez, Filiz Nurhan-Gökmen Şirin. a.g.e. s. 89

Hacı Emin Türbesi-Safranbolu

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 39

Hacı Fakıh Türbesi-İzmir

(1) Önkal, Hakkı.5 a.g.e. s. 95

Hacı Fevzi Efendi Türbesi-Tokat

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 3, s. 138

Hacı Giray Han Türbesi-Ukranya

(1) BKDK. a.g.e. s. 16

Hacı Hafız Efendi Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Hacı Hamza Beğ Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

Hacı Hamza Bey Mescidi Ve Türbesi

İznik'te XIV. yüzyılda yapılmış ilk Osmanlı eserlerinden biri.

İznik'in merkezinde Ayasofya'nın karşısında, Lefkekapısı'na giden ana caddenin kenarında bulunuyordu. Evvelce kapısı üstünde yer alan dört satırlık kitâbesinde bu eserin 746 (1345-46) yılında Hacı Hamza b. Erdemşah tarafından vakfedildiği kaydedilmişti. Kitâbeyi ilk yayımlayan Franz Taeschner, kurucunun babasının adını Ardumşah (Ardunşah) olarak okuyup kelime üzerinde geniş açıklamalar yapmıştır. Aynı konuda çalışan Memduh Turgut Koyunluoğlu ile Ekrem Hakkı Ayverdi ise kelimeyi Erdemşah olarak okumuşlardır. Mescid girişinin 8-10 m. kadar uzağında bânisinin türbesi vardı. Bunun kitâbesinden, Hacı Hamza b. Erdemşah'ın mescidin tamamlanışından az sonra vefat ederek 750 (1349-50) yılında bitirilen bu türbeye defnedildiği öğreniliyordu.

Hacı Hamza Bey Mescidi, Osmanlı mimarisinin Osmanlı Beyliği'nin ilk merkezi olan İznik'te meydana getirdiği ilk eserlerden olduğu için özel bir değer ve öneme sahipti. İstiklâl Savaşı sırasında bu tarihî kasabanın Türk ve Yunan kuvvetleri arasında birkaç defa el değiştirmesi, yakılması ve Türk eserlerinin Yunanlılar tarafından tahrip edilmesi felâketini bu binalar fazla zarar görmeden atlatmıştı. Nitekim Taeschner, 1927'de İznik'te yaptığı incelemeler sırasında mescid ve türbeyi görmüş, kitâbelerini de 1932'de yayımlamıştı. Fakat İznik Belediyesi, şehrin hemen her tarafı boş arsa halinde iken bu tarihî eseri 1930'lu yıllarda bütünüyle yıktırmıştır. Koyunluoğlu'nun yazdığına göre 1935'li yıllarda Hacı Hamza Bey Mescidi ve Türbesi'nin artık hiçbir izi kalmamıştı.

Türbe kitâbesinde bu yapının mimarının Hacı Ali adında bir usta olduğu bildirilmişti. Mescidin de aynı mimar tarafından inşa edildiğine ihtimal verilir. Hacı Hamza Bey Mescidi'ne dair bilgiler 1935'lerde K. Otto-Dorn tarafından yeniden derlenmiştir. Böylece bu tarihî eser, birçok benzeri gibi geçmişin karanlıkları içinde bütünüyle kaybolup gitmemiştir. Koyunluoğlu'nun ve ondan naklen Ayverdi'nin mescid ve türbenin 1924'te yıktırıldığını yazmaları yanlıştır. Çünkü Taeschner bu eseri sağlam bir halde görebilmiş, hatta makalesinde mimarisini bir dereceye kadar tarif etmiştir.

Hacı Hamza Bey Mescidi'nin aslında bir Bizans kilisesi olduğu yolundaki halk söylentisine inanmak zordur. Taeschner'in tarifi ve Otto-Dorn'un tesbit ettiği duvar kalıntıları bu küçük mescidde hiçbir Bizans izine işaret etmez. Mihrap nişinin girişin karşısında ve esas eksen üzerinde değil yan duvarda oluşu da bu hususta bir dayanak sayılmaz. Nitekim İznik'te Nilüfer Hatun İmareti'nin namaz mekânındaki mihrap da yan duvardadır.(...)

Mescidin yakınında Hamza b. Erdemşah'a ait türbenin sülüs hatla üç satır halinde yazılmış, günümüzde İznik Müzesi'nde bulunan Arapça kitâbe-

sinden bânisinin devrin ileri gelenlerinden olduğu ve inşa tarihi dışında bir bilgi elde edilememektedir. Türbe, eski bir fotoğrafta pek azı görülebildiği kadarı ile Selçuklu kümbetleri gibi üstü taştan sivri bir külâhla örtülü bir yapı idi. Kare bir planı olan ve belki de açık türbe şeklinde dört cephesi açık bulunan türbenin giriş kısmında, Taeschner'in İlkçağ'a ait devşirme malzeme olduğunu zannettiği söveler kullanılmıştı.

İznik'te bundan başka aynı hayratın evkafından olduğu söylenen büyük bir çifte hamam vardır.

Taeschner, türbe ile mescid arasında eski bir çeşme ile çok sayıda mezar taşı tesbit etmiştir. Makalesinde bildirdiğine göre bu kabirlerden ikisi Hacı Hamza'nın torunları Sinan b. Ahmed ile (Cemâziyelâhir 793/Mayıs 1391) Hatice'ye (Cemâziyelâhir 805/Ocak 1403) aittir. Ayrıca kırık ve eksik bir şâhidede, 821'de (1418) vefat eden Şeyh Kutbüddin b. Mehmed adını veren bir kitâbe görülmüştür.(1)

(1) DİA; [HACI HAMZA BEY MESCİDİ ve TÜRBESİ - Semavi Eyice] c. 14; s. 480

Hacı Hamza Efendi Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

Hacı Hamza Türbesi-Amasya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 39

Hacı Hasan Baba Türbesi-Elazığ-Baskil

(1) Kıyak, Abdülkadir. a.g.e. s. 167

Hacı Hasan Hoca Türbesi-Bitlis

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 39

Hacı Hasan Paşa Türbesi-Sırbistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 696

Hacı Hasan Türbesi-Adıyaman

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 111

Hacı Haşıl Türbesi-Erzurum-Tuzcu Köyü

(1) Erzurum Medya https://erzurummedya.com

Hacı Hoca Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Hacı Hüseyin Paşa Türbesi-Malatya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 39

Hacı İbrahim (Saçlı İbrahim) Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 131

Hacı İbrahim Baba Türbesi-Erzurum

(1) Taşyürek, Muzaffer. a.g.e. s. 89

Hacı İbrahim Efendi Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 606

Hacı İbrahim Sultan Türbesi-Konya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 39

Hacı İlyas Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Hacı İsa Ruhi Efendi Türbesi-Amasya

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 7, s. 349

Hacı İşan Türbesi-Türkmenistan

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 8

Hacı İvaz Paşa Türbesi-Bursa

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 39

Hacı Kerim Türbesi-Şanlıurfa

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 39

Hacı Kuşçu Efendi Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Hacı Mehmed Paşa Osmanagiç Türbesi-Karadağ

(1) DİA, Cilt. 34, s. 306

Hacı Mehmet Paşa Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 794

Hacı Mehmet Türbesi-Sivas

(1) Yasak, İbrahim. a.g.e. s. 115

Hacı Muhiddin Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Hacı Murad-ı Veli Türbesi-Ankara-Çubuk

(1) Erdoğan, Abdülkerim.1 a.g.e. s. 127

Hacı Murad-ı Veli Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Hacı Mustafa Efendi Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Hacı Nina Türbesi-Ahlat

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 40

Hacı Ömer Hüdayi Baba Türbesi-Elazığ

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 223,
(2) Oymak, İskender1. a.g.e. s. 50

Hacı Ömer Türbesi-Makedonya-Valandova

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 655

Hacı Rahmi Sultan Türbesi-Burdur

(1) Kızılkaya, Abdurrahman. a.g.e. s. 38

Hacı Sinan Türbesi-İzmir-Bayındır

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 100

Hacı Sinan Türbesi-Bosna Hersek

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 137
(2) Kılıcı, Ali1. a.g.e. s. 99,
(3) Engin, Refik. a.g.e. s. 134

Hacı Tahir Efendi Türbesi-Gümüşhane

(1) Özkan, Haldun. a.g.e. s. 150

Hacı Taş Bekir Ocağı Türbesi-Urfa

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 317

Hacı Tuğrul Baba Türbesi-Ankara

(1) Erdoğan, Abdülkerim.5 a.g.e. s. 64

Hacı Tuğrul Türbesi-Ankara

(1). a.g.e.S. 393,
(2) Erdoğan, Abdülkerim.5 a.g.e. s. 29,
(3) Erdoğan, Abdülkerim.1 a.g.e. s. 225

Hacı Turhan Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 160

Hacı Veysel Türbesi-Kosova-Mitroviça

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 385

Hacı Yakup Türbesi-Bursa

(1) Kepecioğlu, Kamil. a.g.e. Cilt 4, s. 184

Hacı Yusuf Türbesi-Bitlis

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 40

Hacı Yusuf Türbesi-Adıyaman

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 112,
(2) Sucu, Mustafa. a.g.e., s. 69

Hacı Zekeriyya Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Hacı Zeyref Türbesi-Adıyaman

(1) Sucu, Mustafa. a.g.e., s. 75

Hacıllı Türbesi-İstanbul-Şile

(1) Gider, Şenay. a.g.e., s. 86

Hacım Sultan Türbesi-Uşak

(1) Uşak Valiliği, a.g.e. s. 220,
(2) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 315

Hacım Sultan Türbesi-Karaman

(1) Cengiz, Ahmet. a.g.e. s. 107

Hacımüftüoğlu, Erdem

Atatürk İlahiyat Fakültesi Ktp./Tasnif No: 745.5-30

Trabzon Hamzapaşa Camii Mezarlığı Ve Civarındaki Bazı Mezarlar, Atatürk Ü.İlahiyat Fak., Lisans Tezi, S.85, Erzurum

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Hacib Çavlı (Kümbet) Türbesi-Kayseri

(1) Kemaloğlu, Muhammet. "Xı.-Xııı. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Dini Eserlerinden Kümbet-Türbe-Ziyaretgah -Namazgah Ve Camiler." Akademik Bakış Dergisi Sayı 39. s. 14

Hâcib Osman Türbesi-Suriye

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 10 s. 280

Hacim Baba Türbesi-Yunanistan-Drama

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 991

Hacûn

Cennetü'l-Mualla, Mekke'nin en eski mezarlığı. Cahiliye devrinden bugüne kadar Mekke Mezarlığı olan ve Harem-i Şerif'in yaklaşık iki km. kuzeyinde Mescid-i Cin yakınında bulunan bu yer, İslam öncesi kaynaklarda ve ilk devir İslam tarihlerinde Hacûn diye geçmektedir. Hz. Peygamber (A.S)'ın dedelerinden Kusay ile Abdülmuttalib'in ve amcası Ebu Talib ile hanımı Hz. Hatice'nin Hacûn Mezarlığı'na defnedilmiş oldukları bilinmektedir. Rivayete göre Kusay Hacûn'a gömüldükten sonra burası mezarlık olarak kullanılmıştır.[1][2]

(1) DİA
(2) http://www.genchacilar.org/sayfalars.asp?pageID=ZiyaretDetay&id=453&grup_id=21&altgrupid=67

Haç

a. Eskiden idam mahkumlarının üzerine bağlandıkları, birbirine çapraz olarak çakılmış sehpa, çarmıh.[4]

b. Hz. İsa'nın üzerine çakılarak öldürüldüğü bu tür sehpa, çarmıh.[3][4][5]

c. Birbirini kesen iki dik parçadan oluşmuş, genellikle Hıristiyanların kutsal tanıdıkları süs eşyası, istavroz, salip.[4][3]

d. Slav kabileleri, Hıristiyanlığı kabul etmeden önce haçı bir koruma unsuru görmüşlerdir. Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra da haç, en büyük koruma sembolü olmuştur. Haç, hem bir sembol olarak hem haç çıkarmak işlemi insanları kötü ruhlardan özellikle halk inancında vampirlerden korumaktadır. Bu yüzden köy sınırlarında, tarla sınırlarında, evlerde ve üzerlerinde Hıristiyanlar haç takmaktadır. Haç, sadece insanları değil tüm nimetleri kötülüklerden korumaktadır. Meyveleri doludan, evleri yangından, hırsızdan vs. Diğer taraftan her sabah güne başlarken ve gün biterken de Hıristiyanlar haç çıkarmaktadırlar. Şeytan ve diğer kötü ruhlar haçtan uzak durmaktadırlar. Öyle ki halk arasında "haç görmüş şeytan gibi kaçar" denmektedir.[1][2][3]

(1) Sulooca Murteza. a.g.e., s. 43
(2) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(3) Ayverdi İlhan, Ötüken Türkçe Sözlük
(4) Çağbayır Yaşar, Ötüken Türkçe Sözlük
(5) DİA; [HAÇ - Mahmut H. Şakiroğlu] c. 14; s. 522-524; [HAÇ - Mustafa Yayla] c. 14; s. 524-525

Haç Telakkisi

Hıristiyanlıkta büyük önem taşıyan dinî figür.

Haç kelimesi Türkçe'ye Ermenice'den geçmiştir. Batı dillerinde haç karşılığı olarak Latince **crux** köküne dayanan *cross (İng.), croix (Fr.) ve kreuz (Alm.)* kelimeleri kullanılır. Grekçe'si *stavros* olup Türkçe'ye istavroz biçiminde girmiştir. Grekçe'de stavros başlangıçta Homeros'un da kullandığı şekliyle "direk, sivri uçlu kazık, sırık" anlamına gelirken daha sonra haç karşılığında kullanılmıştır (Bauer, s. 764-765). Kelimenin İbrânîce'si *talah*, Arapça'sı *salîb*, Farsça'sı "dört çivi" anlamında

*çehâr mîh*tır. Son terkip Türkçe'ye çarmıh olarak geçmiştir ki *bu bir idam şeklidir*.

Tarih öncesi dönemlerden bugüne kadar başta Hıristiyanlık olmak üzere pek çok din ve öğretide geniş sembolik değeri bulunan haçın değişik şekilleri olup başlıcaları şunlardır:

1. Grek haçı (crux quadrata). Bu haçın kolları birbirine eşittir (+).
2. Latin haçı (crux immassa). Bu haçın alt kısmı uzundur (†).
3. Tau haçı (crux commissa). Bu haç "T" şeklinde olup buna "St. Antony haçı" da denilmektedir.
4. St. Andrew haçı (crux decussata). Birbirine çapraz iki koldan oluşmaktadır (×).
5. Kulplu haç (crux ansata). Bu haç Latin haçı şeklindedir, fakat üst kısım ovaldir.
6. Gamalı haç (crux gammata). Grek haçı şeklinde olup kolları Grek alfabesindeki gama harfine benzemektedir.
7. Malta haçı. Dört kolu eşit ve uçları çentiklidir.
8. Lorraine haçı. Yatay iki veya üç kolu bulunan haçtır.
9. Kelt haçı. Latin haçı biçimindedir, ancak kolların kesiştiği yer daire içinde bulunmaktadır.
10. Peter haçı. Latin haçının ters şeklidir.
11. Papalık haçı. Latin haçı biçiminde ise de üç adet yatay kolu vardır.(...)

Hıristiyanlık'ta haç en önemli dinî-ikonografik şekil ve semboldür. Hıristiyan inancına göre çarmıha gerilmek suretiyle *haçta can veren Hz. Îsâ*, insanlığın aslî günahına kefâret olmak üzere kendini feda ettiği için haç onun kurban oluşunun sembolüdür. Bununla birlikte haçın bu sembolik yorumu Hıristiyanlığa yahudi zealotlardan geçmiş olmalıdır. Zira *zealotlar arasında haç şehid oluşun sembolüydü*, Îsâ, haçı kendisi ve İncil uğruna canını feda etmenin sembolü olarak değerlendirmiştir (Matta, 16/24-25; Markos, 8/34-35; Luka, 9/23-24). Bu fedakârlığın amacı insanlığın kurtuluşu olduğu için haç kurtuluşun da sembolüdür. Pavlus'a göre haç İncil'in özeti (Korintoslular'a I. Mektup, 1/17; Galatyalılar'a Mektup, 6/12), Tanrı ile insan arasında uzlaşma aracı (Koloseliler'e Mektup, 1/20) ve Îsâ ile birleşmenin mistik sembolüdür (Galatyalılar'a Mektup, 2/20; 5/24; Romalılar'a Mektup, 6/6).

Yeni Ahid içerisinde haç (stauros) kavramı sadece kullanılan materyale delâlet ederken Paul ile ortaya çıkmaya başlayan haç teolojisi kilise babaları tarafından geliştirildi. Irenaeus'a *göre haç kozmik hakikatin gözle görünür hali*dir. *Haç üzerinde idam edilmek suretiyle Îsâ kozmosu özetlemiştir*. Lactantius'a göre *Îsâ haç üzerinde kollarını açarak bu haliyle bütün insanları kucaklamıştır*.

Tasvirî bir hıristiyan sembolü olarak haç motiflerine Roma katakomblarından itibaren rastlanır. Bu motif, İmparator I. Konstantinos tarafından bayraklar üzerine yerleştirilmiştir. Orta Bizans çağından itibaren bazı kiliseler haç biçiminde yapılmıştır. Haç üzerinde acı çeken Îsâ tasvirleri V. yüzyıldan önceye gitmez. Rönesans döneminde bu figür sanatçılar tarafından yaygın olarak kullanılmıştır. Hıristiyan geleneğine göre Îsâ'nın üzerinde gerilip idam edildiği asıl haç, İmparator I. Konstantinos'un annesi Helena tarafından 326'da Filistin'e yaptığı hac yolculuğu sırasında keşfedilmiştir. Ortaçağ'lara ait bir efsane olan "haçın bulunuşu" hikâyesine göre Îsâ'nın haçı Şît tarafından Eden bahçesinden alınmış ve nesilden nesile aktarılmış, nihayet Helena bu haçı Kudüs'te toprak içerisinde bulmuş, haçın yanında Îsâ'nın başına konulan yazılı levha ile çiviler de ele geçirilmiştir. Helena çivileri oğluna göndermiş, haç ve yazılı levha ise kutsal mekânında bırakılmıştır. 614'te Sâsânîler Kudüs'ü zaptettiklerinde, içinde haçın da bulunduğu kutsal emanetler başşehir Ctesiphon'a taşınmıştır. Kutsal emanetlerin yeniden Kudüs'e getirilmesi için Herakleios'un 629 yılında başlattığı sefer başarıyla sonuçlanmış ve haç yerine konmuştur. Bundan dolayı *Haçlılar Herakleios'u ilk haçlı sayarlar*.

Avrupalılar'a göre Haçlı seferlerinin ortaya çıkışının temel sebeplerinden biri Îsâ'nın haçını ele geçirmektir. Bu arzu seferlerde o kadar etkili olmuştur ki bu seferlere "haçlı seferleri" (expeditio crucis), XII. yüzyıldan itibaren savaşlara katılan gruplara da "haç ile işaretlenen" (crucesignati) adı verilmiştir. Bugün Batı'da Haçlılar karşılığında kullanılan "crusaders" ve "croisades" kelimeleri bu ikinci kelimeden türemiştir. Savaşlara katılan herkesin

omuzuna özel bir merasimle kırmızı haç motifi dikilirdi.

Haça ait bazı parçaların Haçlı seferleriyle Batı âlemine getirildiği şeklinde yaygın bir inanç vardır. Orta ve Yeni çağlarda bu parçaların sayısı o kadar artmıştı ki Katolik kilisesi bunların mûcizevî olarak çoğaldığı doktrinini ilân etmişti. Bu haça ait olduğuna inanılan bazı parçalar günümüzde Roma'daki Santa Croce Bazilikası'nda sergilenmektedir.

Haçla ilgili olarak kilisece kabul edilmiş pek çok merasim vardır. Dinî tören sırasında yürüyüş kortejinde "crux gestatoria" denilen haçın piskoposların önü sıra taşınması yaygın bir âdettir.

Hıristiyan ikonografyasında *haç Îsâ'nın hem ölümünü hem de mevcudiyetini* ifade etmektedir. Kilisece kullanılan haç türlerinden "T" şeklindeki haç bir kazığa bağlanmış yılanı, yani *kurbanla galebe çalınan ölümü* sembolize etmektedir. Tek çaprazlı haç İncil haçıdır. Bu haçın dört kolu insan tabiatındaki bozulmuş dört unsuru, dünyanın her tarafından Mesîh'in cazibesine kapılıp gelen insanları, insan ruhunun faziletlerini ifade etmektedir. İki kollu haçta üstteki kol Pilatus'un "Nâsıralı Îsâ, yahudilerin kralı" tabelasını, alttaki ise Mesîh'in kollarını göstermektedir. Üç kollu haç kilise hiyerarşisinde bir semboldür ve papalık tacına, kardinal külâhına ve piskopos âyin başlığına tekabül etmektedir. XV. yüzyıldan itibaren sadece papa üç kollu haç taşıyabilmektedir. İki kollu haç kardinale ve başpiskoposa, tek kollu haç ise piskoposa aittir.(...)

Kur'ân-ı Kerîm'de *salîb* kelimesi geçmemekle birlikte "asmak, çarmıha germek suretiyle idam etmek" anlamındaki salb kökünden türemiş değişik sigalar yer almaktadır (bk. en-Nisâ 4/157; ; el-Mâide 5/33; Yûsuf 12/41; el-A'râf 7/124; Tâhâ 20/71; eş-Şuarâ 26/49). Kur'an'ın bildirdiğine göre yahudiler Hz. *Îsâ'yı ne öldürmüşler ne de asmışlardır* (en-Nisâ 4/157).

Salîb kelimesi hadislerde *kıyamet tasvirlerinde geçmektedir*. Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivayetine göre kıyamet günü, *"Herkes taptığının peşine düşsün" denilecek, salîb ehli de salîblerinin ardınca cehenneme gidecektir* (Buhârî, "Tevhîd", 24).(...)[1]

(1) DİA; [HAÇ - Mahmut H. Şakiroğlu] c. 14; s. 522-524; [HAÇ - Mustafa Yayla] c. 14; s. 524-525

Haçkalı Baba Türbesi-Trabzon

(1) Köse, Ali. a.g.e. s. 203

Had

a. İki şey arasını ayıran ve bunların birbirine karışmasını önleyen sınırdır. Bir şeyin haddi de, onu diğerlerinden ayıran sınırları, özellikle belli eden tanımdır.

b. Caydırıcı cezalara da hadd denilir. Hadd kelimesi; cerime veya cinayet anlamına da gelir. İslâm hukukçularına göre hadd, Allah'ın hakkına tecavüze karşı belirlenmiş cezadır.[1][2]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 28, s. 297-298-299;

(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(3) DİA; [HAD - Ali Bardakoğlu] c. 14; s. 550

Had Cezası

Kur'an ve Sünnet'te belirlenmiş, kısas ve diyet dışındaki cezaî müeyyideleri ifade eden fıkıh terimi.

Had kelimesi (çoğulu hudûd**) sözlükte** masdar olarak "engel olmak, iki şeyin arasını ayırmak"; isim olarak "iki şeyin birbirine karışmasını önleyen şey, bir nesnenin uç ve kenar kısmı, sınır, tanım" gibi anlamlara gelir.

Fıkıhta, Allah hakkı olarak yerine getirilmesi gereken, miktar ve keyfiyeti nasla belirlenmiş cezaî müeyyideleri ifade eder. Kelimenin fıkıh ilminde kazandığı terim anlamı, kısmen "hudûdullah" tabirinin Kur'an'da geniş bir muhteva ile kullanılmış olmasının, büyük ölçüde de had kelimesinin hadislerde oldukça belirginleşen ıstılahı kullanımının sonucudur.

Kur'ân-ı Kerîm'de hudûd kelimesi on dört yerde geçer; bunların on üçünde Allah'a, birinde ise (et-Tevbe 9/97) Allah'ın resulüne indirdiği vahye izâfe edilir (M. E Abdülbâkī, el-Mucem, "hdd" md.). Bu âyetlerde hudûdullah tabiri, öncesinde birtakım hükümler ve mükellefiyetler belirtildikten sonra onlara atıfla zikredildiğinden âyetlerin ifade akışına bağlı olarak "Allah'ın koyduğu hükümler, yasaklar, ölçüler, sınırlar" gibi anlamlar taşır. Âyetlerin bir kısmında, Allah'ın koyduğu bu hükümlerin yerine getirilmesi ve iyi muhafaza edilmesi (el-Bakara 2/229; et-Tevbe 9/112), bir kısmında da Allah'ın

belirlediği ölçü ve sınırların çiğnenmemesi, onlardan ileriye geçilmemesi (el-Bakara 2/229; en-Nisâ 4/14; et-Talâk 65/1) istenir.(...)

Hadislerde had kelimesinin, sözlük anlamını ve örfteki çeşitli kullanımlarını, ayrıca Kur'an'daki geniş muhtevasını yansıtan bir çeşitlilik ve zenginlikte yer aldığı (meselâ bk. el-Muvatta, "Hudûd", 10; Müsned, IV, 226; Buhârî, "Büyû", 96, "Şüfa", 1, "Şeriket", 6, "Megāzî", 53; Müslim, "Hudûd", 8-9; Ebû Dâvûd, "Aķżiye", 14, "Hudûd", 38) çok defa da bu tabirle Kur'an'da belirlenen veya Hz. Peygamberin takdir ve uygulamasıyla *sabit olan cezaî müeyyidelerin yahut bu müeyyideleri gerektiren suçların* ifade edildiği görülür (bk. Wensinck, el-Mucem, "hdd" md). Her ne kadar bu son anlamın, Kur'an'daki hudûdullah tabirinin muhtevasından fazla bağımsız olmadığı söylenebilirse de hadis mecmualarında "Kitâbü'l-Hudûd" başlığı altında yer alan hadislerde geçen had kelimesiyle genelde belirli cezaî müeyyidelerin veya bunlara yol açan suçların kastedilmiş olması haddin fıkıh literatüründe kazandığı terim anlamını hazırlayıcı bir rol üstlenmiştir.[1]

(1) DİA; [HAD - Ali Bardakoğlu] c. 14; s. 550

Haddin Düşmesi

Hadlerde devletin veya suç mağduru sayılabilecek tarafın af, sulh ve şefaat yetkisi bulunmadığından bunların hadleri ıskat edemeyeceği açıktır. Şüphe, haddi düşüren değil suçun sübût bulmasını engelleyen bir role sahiptir.

İspatında gösterilen titizlik ve suçun örtülmesi ilkeleri gereği suçlunun itirafı ile sabit olan zina, hırsızlık ve sarhoşluk suçlarının cezası suçlunun itirafından vazgeçmesiyle sakıt olur. Vazgeçmenin mahkeme kararından önce veya sonra olması sonucu değiştirmez.

Aynı şekilde şahitlerin ifadelerini geri almaları veya belli hadlerde şahitlerin infaz öncesinde ölümü de hadleri düşürür. Suçlunun tövbesinin irtidad suçunda mutlak, eşkıyalıkta belli şartlarda cezayı düşürücü etkisi vardır.

Diğer hadlerde ise Hanbelî ve Zâhirî fakihleri ve bazı Şâfiîler, suçlunun yakalanıp mahkemeye sevkedilmeden önce tövbe etmesinin belli şartlarda cezayı düşürdüğü, Hanefîler, hırsızın çaldığı malı yakalanmadan önce iade edip tövbe etmesinin haddi düşürdüğü görüşündedir. Burada ilgili hadislerdeki yönlendirmeden de hareketle suçlunun ıslahına ve suçun aleniyet kazanmasının önlenmesine öncelik verildiği söylenebilir.

Kazf suçunda şahsî hak baskın olduğundan onun *zaman aşımıyla* düşmeyeceğinde görüş birliği varsa da zaman aşımının diğer hadlere etkisi âlimler arasında tartışmalıdır. Fakihlerin çoğunluğu ile Züfer b. Hüzeyl gibi bazı Hanefîler'e göre kısas ve diyet gibi hadlerde zaman aşımı cezayı düşürmez. Hanefî fakihlerinin çoğunluğuna göre ise kazf haddi hariç diğer hadler zaman aşımıyla düşer. Hanefîler'in bu görüşü, suçun ispatında herhangi bir şüphe ve tereddüdün bulunmaması yönünde gösterdikleri titizlikten kaynaklanmaktadır.[1]

(1) DİA; [HAD - Ali Bardakoğlu] c. 14; s. 550

Haddin Mahiyeti ve Kapsamı

İslâm hukukunda cezaî müeyyideler çeşitli açılardan ayırımlara tâbi tutulur. Bunlardan en bilineni cezaların **had, kısas-diyet ve ta'zîr** şeklinde üç gruba ayrılarak ele alınmasıdır. Bu ayırım, cezanın infazında hâkim olan hakkın mahiyeti ve cezanın şâri' tarafından belirlenmiş olması ölçüleri birlikte gözetilerek yapıldığından suçların tasnifinden kanunlaştırma, yargılama ve infaz prosedürüne kadar İslâm ceza hukukunun birçok alanında geçerliliğini korumuş, klasik doktrin de hemen hemen bu ayırım üzerine oturtulmuştur.(...)

Fıkıh mezheplerine ve bazı fakihlere göre ayrıntıda görüş farklılıkları bulunsa da İslâm hukuk literatüründe *had ile genelde Allah hakkı yani toplum hakkı olarak yerine getirilmesi gerekli olan, miktar ve keyfiyeti şâri' (nas) tarafından belirlenmiş cezaî müeyyideler* kastedilir. Bu cezaî müeyyideleri gerektiren suçlara had suçları (cerâimü'l-hudûd), bazan da mecaz olarak had/hadler denilir. Kur'an'da bu grupta dört cezadan söz edilir:

1. Zina edene 100 sopa (celde) vurulması (en-Nûr 24/2);
2. İffetli bir kadına zina iftirasında bulunan kişiye seksen sopa vurulması ve ayrıca şahitliğinin kabul edilmemesi (en-Nûr 24/4);

3. Hırsızın elinin kesilmesi (el-Mâide 5/38);

4. Silâhlı gasp, yol kesme ve eşkıyalık gibi suçları işleyenlerin öldürülmesi, asılması, el ve ayaklarının çapraz kesilmesi veya sürgün edilmesi (el-Mâide 5/33-34).

Kur'an'da yer almasa da hadislerde bu cezalar ya özel olarak adlandırılır ya da genel olarak had kelimesiyle ifade edilir (bk. Buhârî, "Hudûd", 12, 21, 27, 42, "Enbiyâ", 54; Müslim, "Hudûd", 8, 40; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 5, 10-12). Bu cezaların had grubunda yer aldığında, had cezası olarak adlandırılmasında, kanun koyucu ve devlet başkanına bu cezaları azaltıp çoğaltma veya başka bir ceza türüne çevirme yönünde esasa müteallik bir takdir ve tasarruf hakkı tanınmayacağında İslâm hukukçuları görüş birliği içindedir. Bu konuda en kayda değer tartışma, çeşitli fıkıh ekollerine mensup bir grup İslâm hukukçusunun haddin tanımında yer alan "Allah hakkı için vâcip olma" kaydından sarfınazar edip haddi "şer'an belirlenmiş ceza" şeklinde tanımlamaları (Mâverdî, s. 288; Ebû Ya'lâ, s. 257; İbn Rüşd, II, 456; İbnü'l-Hümâm, V, 5), bunun sonucu olarak çoğunluğa göre şahsî hakka taalluk etmesi ve diğerlerine göre oldukça farklı bir prosedür ve hükme tâbi olması sebebiyle ayrı bir kategori oluşturan kısas ve diyet cezalarını da bu ikinci grup fakihlerin had grubunda mütalaa etmeleridir. Bununla birlikte bu görüş ayrılığı, iki grup cezanın mahiyet ve yargı prosedürünü etkileyecek pratik bir sonuca sahip olmadığından lafzî bir tartışma olmaktan öteye gitmez.

Hangi tür suç ve cezaların had kapsamına dahil olduğu tartışması, cezaların af ve sulha konu olması veya kanun koyucunun takdirine bağlı olarak değişikliğe tâbi tutulabilmesi sonucunu doğrudan etkilediğinden büyük bir önem taşır; bu yönde yapılan tartışmaların, Kur'an'da zikredilen cezaî müeyyidelerden ziyade Hz. Peygamber'in söz ve uygulamaları ile belirlenip tatbik edilen suç ve cezalarda yoğunlaştığı görülür.(...)

Zina suçu için Kur'an'da öngörülen cezanın bekârlara tahsis edilip zina eden kimsenin evli olması durumunda *taşlanarak öldürülme (recm) cezasına çarptırılması* şeklindeki ayırımla zina eden bekârın ayrıca belli bir müddet sürgün edilmesi Hz. Peygamber'in emir ve uygulaması ile gündeme gelmiştir (Buhârî, "Hudûd", 21, 30-32; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 23-25).(...)

Kur'an ve Sünnet'te şarap içme ve sarhoşluk açıkça yasaklanmış olmakla birlikte *şarap içen kimseye* Hz. Peygamber döneminde sayı ve keyfiyet bakımından farklı celde cezalarının ve ilâve cezaların uygulanmış olması (Buhârî, "Hudûd", 4; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 35-36; Şevkânî, VII, 156-157), Hz. Ebû Bekir'in şarap içene kırk, Hz. Ömer'in ise sahâbe ile yaptığı istişare sonunda seksen sopa vurdurması (Ebû Dâvûd, "Hudûd", 37; Şevkânî, VII, 156-157), bu cezanın ne ölçüde had cezası sayılacağıyla ilgili tartışmaları da beraberinde getirmiştir.(...)

İslâm hukukçularının çoğunluğu, *irtidad eden kimseye* belli kayıt ve şartlarla da olsa ölüm cezasının uygulanmasını had olarak adlandırır ve değerlendirir. Bu cezaî müeyyide sınırlı birkaç hadise ve uygulama örneğine dayanıp (Ebû Dâvûd, "Hudûd", 1; Şevkânî, VII, 216 vd.) üstelik bu konuda farklı yorumlara elverişli başka rivayetler de bulunmakla birlikte klasik doktrinde böyle bir temayülün oluşmasına fakihlerin tecrübe birikiminin, özellikle de Hz. Ebû Bekir dönemi irtidad olaylarının ve İslâm devletinin siyasî birliğinin korunması yönünde tedbir alma zaruretinin etkili olduğu söylenebilir.(...)

Meşrû devlet başkanına karşı *isyan ve ihtilâl (bağy) suçu*, içinde birkaç suçu barındırabilen karma bir eylem olduğundan bunun hangi aşamasına ne tür cezanın uygulanacağı ve verilecek cezanın had mi ta'zîr mi olduğu İslâm hukukçuları arasında tartışmalıdır. Bağy suçu ve cezasıyla ilgili olarak Kur'an'da ve hadislerde doğrudan bir hükmün bulunmayışı, öte yandan bu eylemin suç mu yoksa zalim bir yöneticiye karşı bir cihad mı sayılacağı konusunun genelde mezheplere ve bakış açılarına göre değişen sübjektif bir değerlendirmeye dayanması, bu suç ve cezanın had grubunda yer almasını güçleştirmektedir. Hanefî mezhebi hariç diğer üç Sünnî mezhebin kaynaklarının önemli bir kısmında bağyin had suçları arasında sayılması ise, kısas-diyet dışında kalan ve Allah hakkı olarak infaz edilen cezaları genelde had olarak adlandırma alışkanlığı, bağy suçunun diğer had suçlarını içinde barındırması durumunda işlenen alt suçlara had

cezasının uygulanmasının kaçınılmaz oluşu, bazan da devlet başkanına çok geniş bir takdir hakkı tanımanın yol açacağı olumsuzlukları önleme gibi sebeplerle açıklanabilir. Öte yandan bilhassa Hanefîler'de bağy, tazmin ve kısas sorumluluğu gibi bazı yönlerden âdi suç değil olağan üstü durum ve savaş hukuku kapsamında görülmüş (Serahsî, IX, 127-128; İbn Kudâme, el-Umde, s. 575-578; Abdurrahman Şeyhîzâde, I, 707-712), diğer âdi suçlara göre bir kısmı suçlu lehine birtakım farklı ve istisnaî hükümlere tâbi tutulmuştur. Meselâ el-Mebsût, Bedâiu'ś-śanâi ve Kenzü'd-deķāiķ'te irtidad gibi bağyin de devletlerarası hukuk (siyer) bölümünde ele alınması bu açıdan dikkat çekicidir.(…)[1]

(1) DİA; [HAD - Ali Bardakoğlu] c. 14; s. 550

Haddin Özellikleri

Kısas ve diyetle birlikte hadler, İslâm'ın muhafazasını esas aldığı beş temel değerin (akıl, din, can, ırz ve mal) korunması ilkesinin önemli bir parçasını teşkil eder. Klasik dönem İslâm hukukçularının da ifade ettiği gibi kısas ve diyet cezası insan hayatını, şarap içme ve sarhoşluk için öngörülen ceza aklı, zina ve kazf suçlarına uygulanacak cezalar ırzı, hırsızlık suçuna verilecek ceza malı, irtidadın cezalandırılması dini, eşkıyalık ve bağy suçu için öngörülen cezalar da bu değerlerden birkaçını ve sonuçta kamu düzenini korumayı hedef alır. Bu sebeple gerek kısas ve diyet gerekse had cezaları, İslâm'ın kötülüğü önleyip iyiliği hâkim kılma ilke ve gayretinin bir parçasını teşkil eder; İslâm toplumunda suçun işlenmesini en aza indirme, işlendiğinde ise suça denk bir ceza vererek hem şahsî hakları hem de toplum hukukunu, içtimaî yapıyı ve vicdanı koruma yönünde önemli bir rol üstlenir.(…)[1]

(1) DİA; [HAD - Ali Bardakoğlu] c. 14; s. 550

Haddin Uygulanması

Had cezalarından amaç hem suçluyu te'dib ve ıslah etmek, suçun işlenmesine ve tekrarlanmasına engel olmak, hem de toplumun hukukunu ve ortak değerlerini koruyup mâşerî vicdanı tatmin etmek olduğundan bu suçların işlenmesini ve aleniyet kazanmasını önlemek kadar suçun karşılığı olan cezayı uygulamak da önem taşır. Hz. Peygamber, suçların mümkün olduğu ölçüde örtülmesini ve şüphe bulunduğunda hadlerin uygulanmamasını istemiş, suçunu itiraf etmek isteyenleri başlangıçta dinlemekten kaçınmış, diğer taraftan da "Allah'ın koyduğu cezalardan bir cezanın infazının yeryüzüne kırk sabah yağmur yağmasından daha hayırlı olacağını" ifade ederek (İbn Mâce, "Hudûd", 3) sabit olan bir suça gereken cezayı vermenin adalet ve rahmet olacağına işaret etmiştir.

İspat ve yargılamayla ilgili gerekli şartlara uyularak infaz edilen had cezası meşrû bir hakkın icrası demektir. Suçun nevine göre *recm, celde, sürgün, el veya ayağın kesilmesi* şeklinde uygulanacak olan hadlerin suçlu için mağfiret vesilesi ve günahına kefaret olup olmayacağı (Buhârî, "Hudûd", 8, 14; Tirmizî, "Hudûd", 12) daha çok suçlunun iç dünyasıyla alâkalı, kul ile Allah arasında kalan bir konudur.

Hadlerin mescidlerde uygulanmaması bu mekâna gösterilen saygıyla, bazı fakihlerin dârülharpte uygulanmayacağı yönündeki görüşleri de cezanın infazı için gerekli gördükleri devlet otoritesi ve hâkimiyet şartıyla açıklanır.

Hadlerin müslüman ve gayri müslimlerden kimlere uygulanacağı konusu daha çok suçun oluşumuyla ilgilidir. Meselâ küçüğe ve deliye suç işleme kastı bulunmadığı, gayri müslimlere ise kendi dinlerinin câiz görmesi sebebiyle bazı hadler uygulanmaz; fakat kamu düzenini ihlâl söz konusu olduğunda zimmî ve müste'menler de müslümanlarla aynı uygulamaya tâbi tutulur.

Hadlerin devlet başkanı veya vekili tarafından uygulanması ilkesi, bu cezaların kamu adına infaz edilmesinin ve hadlerin infazına verilen önemin tabii sonucu olup bazı hadlerin infazında devlet yetkilisinin hazır bulunması da istenir. Hadlerin toplum huzurunda ve alenen infazı ise hadlerin uygulanmasının ıslah edici ve suçun işlenmesini önleyici etkisinden âzami ölçüde faydalanmayı amaçlar. Cezanın ispatı için gereken şahitlik şart ve nisabının infaza kadar devam etmesinin, recm cezasının infazında şahitlerin hazır bulunması ve aktif görev almasının istenmesi, suçun ispatında her türlü şüpheyi önlemeye yönelik tedbirler olarak görülebilir.

Hadlerin infazında şüphesiz adalet ve hakkaniyet esastır. Suçlunun cezaya güç yetiremeyecek dere-

cede hasta ve zayıf oluşu gibi durumlarda hadlerin infazı tecil edilebilir veya hafifletilebilir. Hz. Peygamber'in, zina eden çok zayıf ve ihtiyar bir sahâbîye 100 celde yerine çok dallı bir ağaç parçasını vurmayı yeterli gördüğü, âdet gören câriyenin celde cezasını da özürlü halinin sona ermesine kadar tehir ettiği rivayet edilir (Ebû Dâvûd, "Hudûd", 34; Şevkânî, VII, 126). Hz. Ömer'in de kıtlık sebebiyle aç kalıp hırsızlık yapan kimselere had uygulamaması aynı anlayışın bir sonucudur.(1)

(1) DİA; [HAD - Ali Bardakoğlu] c. 14; s. 550

Hades

a. Namaz gibi bazı ibadetleri ifa etmeye engel olan hükmî kirlilik anlamında fıkıh terimi. Sözlükte "yakın zamanda meydana gelen, sonradan ortaya çıkan şey" anlamında olup fıkıh ilminde abdestsizlik veya cünüplük dolayısıyla insanda meydana geldiği var sayılan mânevî (hükmî) kirliliği veya bu kirliliğin sebebini ifade eder. Bu durumda bulunan kimseye muhdis denir. Hadesin karşıtı "maddî kirlilik, pislik" anlamına gelen hubstur.

Hades hades-i ekber (büyük hades) ve hades-i asgar (küçük hades) diye ikiye ayrılır. Gusülle giderilebilen cenâbet, hayız ve nifas gibi kirlilik hali büyük hades, abdestle giderilen kirlilik de küçük hadestir. Buna bağlı olarak gusül "tahâret-i kübrâ", abdest de "tahâret-i sugrâ" şeklinde adlandırılır. Ancak hades kelimesi tek başına kullanıldığında daha çok abdestsizlik hali kastedilmekte (meselâ bk. Buhârî, "Vuđû", 2, 34, 36; Mergînânî, I, 14, 25, 29), büyük hades ise genellikle cenâbet kelimesiyle ifade edilmektedir. (2)

b. Sonradan meydana çıkma, zuhur etme.(3)

c. Yunan mitolojisinde yeraltındaki ölüler ülkesinin Tanrısı Hades, Aideneus ve Pluton adlarıyla da anılır. "Görünmez" anlamına gelen Hades adı hem Tanrının kendisi, hem de egemen olduğu "ölüler ülkesi" için kullanılır. Hades'in bir özelliği, kendisini görünmez kılan başlığıdır.(1)(4)

(1) Erhat, Azra. a.g.e.

(2) DİA; [HADES - Rahmi Yaran] c. 15; s. 1

(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(4) Er, Yasemin. a.g.e.

Hadîd Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in elli yedinci sûresi.(...)

Allah'ın bazı sıfatları, özellikle ilim ve kudretinin delilleri, iman etmenin, infak ve ihsanda bulunmanın gerekliliği, *âhiretteki durumları bakımından* müminlerle münafıkların karşılaştırılması, dünya hayatının anlamı, Hıristiyanlık'taki ruhbanlık uygulaması Hadîd sûresinin başlıca konularını teşkil eder.

Bir önceki sûrenin son âyetinde yer alan, "Rabbinin yüce ismini tenzihle an" emrinin açıklaması mahiyetinde olmak üzere göklerde ve yeryüzünde ne varsa hepsinin Allah'ı tesbih ettiğini bildiren âyetle başlayan sûrenin **ilk bölümünde** Allah'ın görünen ve görünmeyen âlemlerdeki hükümranlığının büyüklüğü, kudretinin ve ilminin genişliği dile getirildikten sonra insanlar kendilerini imana davet eden, aydınlığa çıkarmak isteyen Peygamber'e inanmaya çağırılır. *Dünya malının emanet* olduğuna işaret edilerek infakın gerekliliği üzerinde durulur. Bu arada Mekke fethinden (daha zayıf bir görüşe göre Hudeybiye Antlaşması'ndan) önce infak ve cihad gibi faaliyetlerde bulunanların fetihten sonra bu hayırları yapanlardan daha üstün olduğu, her hâlükârda Allah rızası için iyilik edenlerin daha fazlası ile ödüllendirileceği bildirilir.

İkinci kısımda (12-19), samimiyetle inanan erkek ve kadın müminlerin âhirette elde edecekleri kazanç ve mükâfatlara dikkat çekilir; buna karşılık dil ucuyla "inandık" demekle birlikte şeytanın aldatmasına kapılıp şüpheler içinde boğulan ve müslümanların bir felâkete uğramalarını dört gözle bekleyen erkek ve kadın münafıkların *âhiretteki acıklı durumları* tasvir edilir. Allah yolunda infak etmenin O'na güzel bir borç (karz-ı hasen) vermek gibi olduğu vurgulanır ve bunun imandaki ihlâs ve samimiyeti ortaya koyduğu belirtilir.

Konusuna uygun olarak etkileyici bir üslûbun hâkim olduğu **üçüncü bölüm**de (20-24) dünya hayatının geçici ve aldatıcı olduğu, bu sebeple *Allah'ın mağfiretini ve cennetini* kazandıracak işlerde yarışmanın icap ettiği anlatıldıktan sonra her şeyin Allah'tan geldiği, dolayısıyla insanların kaybettiklerine üzülmemeleri, elde ettikleriyle de şımarmamaları gerektiği ifade edilir.

Sûrenin **son bölüm**ünde (25-29) insanların adaleti yaşatabilmeleri için Allah'ın peygamberlerle kitaplar gönderdiği belirtilir; ayrıca hem güç sembolü olan hem de insanlara çeşitli faydalar sağlayan demirin de bir nimet olarak yaratıldığından söz edilir. Âyetin üslûbundan, Allah'ın dinine ve peygamberlerine yardım eden, hak ve adaleti ayakta tutmak isteyenlerin bu gayelerini gerçekleştirebilmek için demirle sembolize edilen maddî güce ve siyasî otoriteye sahip olmaları gerektiği anlaşılmaktadır. Sonraki âyetlerde Hz. Nûh'un, İbrâhim'in ve diğer peygamberlerin gönderilişine işaret edilmekte; özellikle Hz. Îsâ'nın ve ona bağlananların şefkat ve merhameti temsil ettikleri, bunun yanında bir de ruhbanlık icat ettikleri halde buna hakkıyla riayet etmedikleri bildirilmektedir. Sûre, müslümanlardan, ilâhî emirlere uyup imanda sebat göstermelerini isteyen, böyle yaptıkları takdirde Allah'ın kendilerine yardım edeceğini ve yollarını aydınlatacağını müjdeleyen, ilâhî lutuf ve ikrama müslümanların Ehl-i kitap'tan daha çok lâyık olduğuna işaret eden âyetlerle sona erer.(...)[1]

(1) DİA; [HADÎD SÛRESİ - Emin Işık] c. 15; s. 14

Hadım Baba Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 58

Hadım İbrahim Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Hadım Mehmed Mesih Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Hadikatü'l-Ervah

a. Ruhlar bahçesi.[1]

b. Mevlana'nın dergâh içindeki kabristanı.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hadim

a. Tarikata giren dervişlere, dünya ve ahiretlerini mutluluk içinde geçirmeleri için çalıştıklarında tarikat şeyhleri tarafından verilen isim.[1]

b. Tekkenin ihtiyaçlarını karşılayan ve sufilere hizmet eden kişi.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) DİA

Hadim-i Hazretleri Türbesi-Konya

(1) Tapur, Tahsin. "Konya İlinde Kültür Ve İnanç Turizmi." Uluslar Arası Sosyal Arşt. Deg. 2, 9, (2009). s. 478

Hadimü'l-Fukara

Fukara denen dervişleri irşat ettikleri için şeyhlere, bilhassa Mevlevi şeyhlerine verilen unvan.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Hadimü'l-Haremeyn

Yavuz Sultan Selim'e ve ondan sonraki Osmanlı padişahlarına verilen, Mekke ve Medine gibi iki mukaddes yere hizmet eden anlamında unvan.[1][2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hadimü'l-Lezzat

Tatları bozan, ölüm, Azrail.[1] "Lezzetleri yıkan, yok eden". Dünya hayatından fazla zevk almaya engel olan ölüm.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Hadis

a. Hz. Muhammed'in sözleri, davranışları ve başkalarının yaptığı kendisi tarafından tasvip edilen hareketleri.[1][2][3][4][5]

b. Meydana çıkan, zuhur eden şey.[1]

c. Kadim olan Allah'a nispetle yoktan yaratılmış olan, ezeli olmayan, sonradan var olan şey.[1]

d. Duyurma, bildirme, tebliğ.[2]

e. Hadisleri tespit, nakil ve anlamaya yönelik ilim.[4][5][3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

(4) DİA;
(5) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.

Hadlamak

Ölmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hadra Vazoları

Helenistik devirde ölü külleri koymak amacıyla yapılmış hydria tipi bu vazolar İskenderiye yakınındaki hadra nekropolünde bulunmuştur. Bazı örneklerde vazonun üstünde ölünün adı ve ölüm tarihi vardır. Hadra vazoları Yunanistan'a ve Güney Rusya'ya ithal edilmiştir.[1]

(1) Er, Yasemin. a.g.e.

Hafaza

a. Koruyanlar, muhafaza edenler, hıfzedenler.[1][5]

b. Dünyada insanları koruyan ve yaptıkları iyilik ve kötülükleri tespit eden melekler, Kiramen Katibin.[1][2][3][4][5]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) DİA;
(4) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(5) Akçay, Mustafa. a.g.e, s. 92.

Haffar

Mezar kazmakla görevli kişi[1], mezarcı.[2][3][4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(4) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Hâfıda

Kur'an-ı Kerim de kıyamete verilen isimlerden biri.[1]

(1) DİA

Hafir-i Kabr

Mezar kazıcısı,[1][2] mezarcı.[3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Hafir

a. Derince kazılmış yer, yer çukuru.[2][1][3]

b. Kabir, mezar.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Hafire

a. Kazılmış, yer, çukur.[1][2][3]

b. Mezar, kabir.[1][2][3] Hafire Arapçada bir işin ilk durumu, kişinin ilk hali, yürüdüğü yol ve çukur anlamlarına gelir. "Tekrar hafireyemi döndürüleceğiz" yani tekrar ilk durumumuza mı getirileceğiz. Hafire kişinin konulduğu çukurdur. "Biz çukurda hayata mı döndürüleceğiz."

c. İbn Abbas'a göre de Hafire cehennemin adıdır.[4]

(1) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(2) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 27, s. 40

Hâfız

a. Koruyan, esirgeyen, muhafaza eden, saklayan, zihninde saklayan, ezberleyen demektir.[1][2]

b. Kur'an'ı Kerim'i bütünüyle ezberlemiş olan ve ezberden okuyabilen kimse.[2][3][4]

c. Kâfirleri ve âsileri alçaltan, aşağılayan anlamında Esma-i Hüsna'dandır.[2]

(1) Öztuna, Yılmaz.a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Akay, Hasan. a.g.e.
(4) DİA

Hafız Ahmed Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Hafız Celaleddin Paşa Türbesi-Bosna Hersek

(1) Kalajdzic, Mirsad. a.g.e. s. 83,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 150

Hafız Ebu Bekir Dede Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 606

Hafız Halil Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 424

Hâfız İsmi

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

"Korumak, görüp gözetmek, ihmalkâr ve gafil davranmayıp dikkatli ve basîretli bulunmak; anlayıp bellemek, ezberlemek" anlamlarındaki hıfz kökünden sıfat olup "koruyan, hiçbir şeyin kaybolmaması ve ihmal edilmemesi için gerekli tedbirleri alan" demektir. Aynı mânadaki hâfız kelimesine nisbetle mübalağa ve süreklilik ifade eder. Hafîz, Allah'ın isimlerinden biri olarak "kâinatta zerre kadar bir şey bile gözetiminden uzak olmayan ve tabiatı dengede tutan" anlamına gelir (Lisânü'l-Arab, "hfž" md.; Kāmus Tercümesi, "hfž" md.).

Hıfz kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de kırk yerde geçmekte olup bunların on üçü Allah'a, dördü meleklere, altısı peygamberlere, biri ilm-i ilâhî veya levh-i mahfûz mânasındaki "kitâb"a, diğerleri de insanlara nisbet edilmiştir (bk. M. F. Abdülbâkī, "hfž" md.). Allah'a izâfe edilen kelimelerin ikisi bizzat kendi fiilinin, ikisi de O'nun tarafından korunan levhin (levh-i mahfûz) ve yine kendi iradesiyle dünyayı bir tavan gibi gök taşlarından koruyan sakfın (sakf-i mahfûz) sıfatı durumundadır (en-Nisâ 4/34; el-Hicr 15/17). Üç âyette yer alan hıfz ise tabiatın yaratıcısı, yöneticisi ve geliştiricisi olan Allah'ın onun işleyiş sistemini koruyup sürdürdüğünü, özellikle insanlarla meskûn dünyanın maddî olan ve olmayan zararlılardan muhafaza ettiğini belirtmektedir (el-Bakara 2/255; es-Sâffât 37/7; Fussılet 41/12). Kur'an'ın üç âyetinde birer sıfat olarak Allah'a nisbet edilen hâfız kelimelerinden birinde Hz. Ya'kūb'un dilinden Allah'ın en hayırlı koruyucu olduğu (Yûsuf 12/64), diğerinde Kur'an'ı O'nun mutlaka koruyacağı (el-Hicr 15/9), üçüncüsünde de Hz. Süleyman'ın emrinde çalışıp dalgıçlık ve benzeri işlerle meşgul olan elemanların Allah'ın gözetimi altında bulunduğu ifade edilmektedir (el-Enbiyâ 21/82). Hafîz ismi de üç âyette tekrarlanarak bunların ikisinde Allah'ın "her şeyi gözeten" olduğu (Hûd 11/57; Sebe' 34/21), diğerinde Allah'tan başka dostlar edinenleri O'nun daima gözetim altında tuttuğu açıklanmaktadır (eş-Şûrâ 42/6). Kur'an'da meleklere izâfe edilen hıfz, insanları koruma ve işledikleri amelleri kayıt altına alma mânasında kullanılmakta, peygamberlere nisbet edilenlerse onların sadece tebliğle mükellef olduklarını, iradelerini diledikleri gibi kullanan insanların üzerine birer bekçi gibi görevlendirilmediklerini bildirmektedir.

Hıfz kavramı çeşitli hadislerde Allah'a, meleklere ve insanlara nisbet edilmiş (bk. Wensinck, el-Mucem, "hfž" md.), hafîz, doksan dokuz ismi ihtiva eden Tirmizî ve İbn Mâce rivayetlerinden sadece Tirmizî'de yer almıştır (Tirmizî, "Daavât", 82).

Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, hafîz isminin tabiatın düzenini koymak ve onu sürdürmekten başka "bilen" (alîm) mânasına da gelebileceğini söylemiş (İbn Fûrek, s. 54), Fahreddin er-Râzî de bu görüşü desteklemiş (Levâmiu'l-beyyinât, s. 270), fakat Abdülkâhir el-Bağdâdî, hıfz kavramının "bilmek" anlamında Allah hakkında kullanılamayacağını belirtmiştir (el-Esmâ ve'ṣ-ṣıfât, vr. 89a). Ebû Mansûr el-Mâtürîdî hafîz için, ne kadar gizli ve farkedilmez olursa olsun hiçbir şeyin Allah'a gizli kalmadığı, O'nun hiçbir şeyden gafil olmadığı ve mutlaka amellerin karşılığını vereceği mânasını tercih etmiştir (Tevîlât, vr. 341b).

Ebû Abdullah el-Halîmî, Allah'a nisbet edilen hâfız ismi veya sıfatına "gerek din gerekse dünya konularında kulunu tehlikelerden koruyan", hafîz ismine de "ihmal göstermeme ve gaflete düşmeme hususunda kendisine güvenilen" anlamlarını vermek suretiyle bir ayırım yapmaya çalışmışsa da (el-Minhâc, I, 204-205) genellikle âlimler aynı kökten gelen bu iki kelime arasında fark gözetmemişlerdir. Söz konusu isimlere Kur'an'daki kullanılımları da göz önüne alınarak verilen mânaları üç grup halinde incelemek mümkündür. a) Kâinatın düzenini koyup sürdüren; b) İlâhî mesaja muhatap olan insanları çeşitli tehlikelerden koruyan, onların niyetlerini ve bütün sırlarını bilen, davranışlarını melekleri vasıtasıyla tescil ettiren, dostlarını kötülüklerden koruyan; c) Kur'ân-ı Kerîm'i tahriften, unutulmaktan veya ihmal edilmiş olmaktan muhafaza eden. Gazzâlî, hafîz isminin mânasının hâfıza nisbetle daha kapsamlı olduğunu ve süreklilik

gösterdiğini belirtir. Ona göre hafîz, kâinatın varlığını sürdürme yanında tabiatın işleyişinde göze çarpan "zıtların dengede tutulması" gibi daha belirgin bir anlam taşır. Meselâ tabiatta su ile ateşin bulunması, suyun ateşi ortadan kaldırmaması ve ateşin suyu tamamen buharlaştırıp yok etmemesi bunun örneklerinden biridir. Bu tür hararet ve rutubet tezadı organik varlıklarda da mevcuttur. Allah'ın, tabiattaki birçok zıtları belli bir denge içinde tutması hafîz isminin bir tecellisidir. Gazzâlî, hafîz ismini ilgilendiren ve tabiatın işleyişini ortaya koyan başka örnekler de verir (el-Maḳṣadü'l-esnâ, s. 119-122). Fahreddin er-Râzî ise hafîz isminin kişiyi dinî-mânevî tehlikelerden koruma fonksiyonuna dikkat çekerek başta şeytan olmak üzere nice bilim ve düşünce adamının basit şüphelerin sevkiyle gerçekten uzak kaldığını ifade etmiş, dolayısıyla insanlığın iyilik, güzellik ve doğruluk namına sahip olduğu baha biçilmez mirasın hafîz isminin tecellisinin bir ürünü olduğunu vurgulamıştır (Levâmiu'l-beyyinât, s. 270-271).

Hafîz, Halîmî'nin esmâ-i hüsnâ tasnifinde yer aldığı gibi (el-Minhâc, I, 204-205) Allah'ın kâinatı yönettiğini ifade eden kevnî isimlerdendir. Beyhakī ise hâfız ismini "bildiğini unutmayan" anlamıyla zâtî sıfat, hafîzi de "bir şeyi koruma eyleminin diğerini korumaya engel olmayan" mânasıyla fiilî sıfat isimlerinden kabul etmiştir (Şuabü'l-îmân, I, 121, 123).

Hafîz ismiyle, "her şeyin varlığı kendisine bağlı olup kâinatı idare eden" mânasındaki kayyûm, "kötü şeylere engel olan" mânasındaki mâni', "bilip gücü yeten ve koruyan" anlamındaki mukīt ve "gözetleyip kontrol eden" mânasındaki rakīb ismi arasında anlam yakınlığı vardır.[1]

(1) DİA

Hafız Mehmed Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 462

Hafız-ı Şirazi Türbesi-İran

(1) DİA, Cilt. 15 s. 104

Hâfir Türbesi-İstanbul

(1) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 493

Hafsa Sultan Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 15 s. 122,
(2) Envanter. a.g.e. No:41,
(3) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 494,
(4) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 3

Hafsa Sultan Türbesi-Edirne

(1) Daş, Ertan. a.g.e. s. 261

Hahin Türbesi-Şirnak

(1) Kardaş, Canser. "Şırnak Türbelerinde Toprakla İlgili Uygulamalar." Acta Turcıca, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Yıl: IV, Sayı: 1, 290- 298. s. 298

Hak-i Helake Serilmek

Ölmek.[1]

(1) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Hak-i Helake Sermek

Öldürmek.[1]

(1) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Hak-i Târîk

a. Karanlık toprak.[1]

b. İnsan cesedi.[1]

(1) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Hak-i Teng

Mezar, kabir.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hak-i Tire

a. Kara toprak.[1]

b. Mezar toprağı.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hak

a. Doğru, gerçek.[2]

b. Allah, Cenab-ı Hak, Tanrı, Hudâ.[2][3][4][5]

c. Varlığı ezelden ebede sabit olan, hiçbir değişikliğe uğramadan var ve daimi olan, batıl olmayan anlamında Esma-i Hüsna'dandır.[2][4][5]

d. Dine, kanunlara, adalete, vicdana uygun olan.[2]

e. Toprak.[1][3]

f. Mezar.[1][3]

g. Doğruluk.[3]

h. Dünya.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Akay, Hasan. a.g.e.
(5) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.

Hak Çalap

Allah-u Teâlâ.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hakan-ı Firdevs Aşiyan

Yeri Firdevs cenneti olan padişah.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Hakan-ı Mağfur

Ölmüş hükümdar.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hakem B. Amr El-Gıfari Türbesi-Türkmenistan

(1) DİA, Cilt. 41, s. 606

Hakem-üz-Zati Türbesi-Nahçıvan

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 3 s. 81

Haki Baba Mescidi ve Türbesi-Manisa

(1) Manisa Valiliği. a.g.e. s. 268

Haki Baba Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 11

Hakikizade Osman Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Hakikat

a. Gerçekten, sahiden, hakikaten.[1] Doğru olanın niteliği,[2] gerçeklik, bir şeyin aslı, doğrusu, özniteliği, tabiat, kâinat ve ilahlık hakkında bütün benzetme ve mecazlardan sıyrılmış açık doğruluk.[3]

b. Tasavvufa göre, Allah'a erişme yolundaki dört makamdan üçüncüsü. Diğerleri şeriat, tarikat, marifettir. Bu makamda kul, hakiki fail olan ve tecelli yoluyla âlemlerde zuhur eden Cenab-ı Hakkın sıfatlarını, kâinattaki tasarruf ve iradesini, gizlediği ve açıkladığı şeyleri, kaza ve kaderi müşahede eder. Allah'ın yeryüzünde görünmesi biçiminde beliren sıfatlarını ifade eder.[1][2][3] Ezeli ve ebedi gerçek, kalbin daimi şeklinde Allah'ın huzurunda bulunması, bir an bile şüpheye düşmemesi, manevi ilim.[3]

c. Çelişkisiz ve yalansız, doğru, akla ve mantığa, düşünme yasalarına uygun.[2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Akay, Hasan. a.g.e.

Hakim Ata Türbesi-Türkmenistan

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 8

Hakim et-Tirmizi Türbesi-Özbekistan

(1) DİA, Cilt. 15 s. 197,
(2) Kollektif1. a.g.e. Cilt 6, s. 387

Hakk'a Kavuşmak

Ölmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hakk'a Yürümek

Ölmek,[1] ruhun ölmezliğine inanıldığı için "ölüm" kelimesi yerine "hakka yürüdü" gibi terim kullanılır.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Artun, Erman, a.g.e., s. 12

Hakk'al-Yakin

İlme'l-yakin ve ayne'l-yakinden sonra varılan üçüncü bilgi mertebesi, kulun Hakta fani olup

Hakk-ı müşahede ettiği mertebe.[1] Mesela herkesin kendi ölümüne dair ilmi ilme'l-yakindir. Ölüm meleğini gördüğünde ise onun bu ilmi ayne'l-yakine dönüşür, ölümü tattığı anda ise bu ilmi Hakke'l-yakin olur.[2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(2) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Hakk'ın rahmetine kavuşmak

Ölmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hakka

a. Sürekli bela, keder, yıkım, afet, bela, musibet.[2][3]

b. Kıyamet günü,[2][3][4] gerçekleşeceğinden asla şüphe olmayan, her hakkın yerini bulacağı kıyamet olayı, kısaca kıyamet anlamına gelir.[1]

c. Kur'an-ı Kerim'in 69. Suresinin adı.[1]

(1) Akay, Hasan. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Hâkka Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in altmış dokuzuncu sûresi.(...)

Hâkka sûresi iki bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölümde (âyet 1-37) Semûd, Âd, Firavun ve Lût kavimlerinin "hâkka"ya uğradıkları, peygamberlere karşı gelip Allah'ın vahyini yalan saymaları yüzünden helâk edildikleri haber verilir. İnkârcıların çekecekleri büyük cezanın asıl âhiretteki azap olduğu vurgulanır. Arşını sekiz meleğin taşıdığı Allah'ın huzurunda herkesin hesaba çekileceği o günde insanoğlunun nasıl zavallı, âciz ve yardımsız kalacağı anlatılır. Hesabını verenlerin cennette mutlu olacakları, buna karşılık Allah'a inanmayan ve yoksullara yardım etmeyenlerin zincirlere vurulacakları, dostları bulunmadığı için de kimseden yardım göremeyecekleri bildirilir.

İkinci bölüm (âyet 38-52) Kur'an'a yapılan iftiralara cevap mahiyetindedir. Görülen ve görülmeyen ilâhî kuvvetlere yeminle söze başlayan bu bölümde Kur'an'ın sıradan bir söz olmadığı, ona bilmeden ve düşünmeden "şair sözü" veya "sihirbaz sözü" demenin yanlışlığı ortaya konulur. Kur'an'ın Allah katından gönderilen çok şerefli bir elçinin sözü, âlemlerin rabbinden gelen bir vahiy olduğu bildirilerek esasen Allah'ın Peygamber'e kendinden böyle sözler uydurmasına asla imkân vermeyeceği belirtilir. Kur'an'ın temiz kalplilere bir öğüt, kâfirlere ise yürek sızlatıcı bir hasret olduğu vurgulandıktan sonra onun şiir, kehanet, zan ve tahmin cinsinden bir bilgi olmayıp saf bir hakikat olduğu ifade edilir. Sûre yüce rabbin ismini tenzih ve tesbih etmeyi, O'nu saygıyla anmayı emreden âyetle sona erer.

Hâkka sûresi, *âhiret konusunda* insanları uyararak onları imana ve tedbirli olmaya yöneltmekte, vahiy bilgisinin kesinliğini ve o yolla bildirilen olayların gerçekliğini, vahyin Hz. Peygamber tarafından aynen tebliğ edilmesinin zaruretini ortaya koymaktadır.(...)[1]

(1) DİA;

Haksar

a. Toprak gibi.

b. Dergâh ehli ve dünyadan koparak ölmeden önce ölenler,[1] gönülde dünyaya yer vermeyenler.[2]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

(2) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

Hala Sultan Türbesi-Kıbrıs

(1) FRMTR, a.g.e. s. 6

Halef Sultan Türbesi-Tokat

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 40

Halet Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 40,

(2) Envanter. a.g.e. No:117

Halet-i Nezi

Ölüm hali, can çekişme.[1][2][3][4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

(4) Erdoğan, Hüseyin s. a.g.e., s. 88

Halfet Gazi Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

Halıcıoğlu Ermeni Mezarlığı

17. yüzyılda Gürün'den gelen Ermeni göçmenler Hasköy'de yerleşerek kiremit fabrikaları açtılar. 1703'te Rahip Haçadur evinde Surp Yeğya isminde bir şapel açtı. Patrik Hovhannes Golod zamanında, Rahip Haçadur'un çabalarıyla, Tevekellioğlu Hacı Harutyun'un temin ettiği maddiyatla küçük ve ahşap kilise inşa edildi. Ermeni amiralar Hasköy'e yerleşmeye başladıktan sonra, Harutyun Amira Bezciyan'ın vasiyeti olan bir ferman ile, 1831'de taş bir yapı olarak, Hassa mimarları Kazaz Hovhannes Amira Serveryan ve Krikor Amira Balyan tarafından baştan inşa edildi. Ermeni Notaları'nın yaratıcısı Baba Hampartzum Limonciyan buradaki kilisenin baş mugannisi olmuştur. 1845'te yenilenen kilise 1904'te yeniden onarıldıktan sonra, Birinci Dünya Savaşında askeri depo olarak, daha sonra ise göçmen yurdu olarak kullanıldı. 1930 Eylülü'nde yeninden onarılarak ibadethane olarak kullanılmaya başlandı. 1975'te Haliç üzerine köprü yapımı sırasında istimlak edildi. Bundan sonra Galata'daki Surp Krikor Lusavoriç kilisesinin alt galerisinde yaklaşık 30 yıl manevi varlığını sürdürdü.

Bugün, 2007 yılında Halıcıoğlu mezarlığı içinde Bedros Şirinoğlu'nun hayırseverliğilye inşa edilen şapelle varlığını sürdürmektedir. Surp Isdepanos olarak yakdis edilen bu şapelin ibadete açılışı ve takdisi Patrik Mesrob II. Hazretleri'nin eliyle gerçekleştirilmiştir.

17. yüzyılda Eğin'den göç eden Ermeniler ölülerini gömmek için bu mezarlık arazisini satın almışlardı. Ermeni cemaati adına tescil edilmesi ile ilgili ferman 21 Ocak 1811 tarihini taşımaktadır.

Burada gömülü olan önemli kişileri şöyle sıralayabiliriz:

Bursa Ruhani Önderi Baş Episkopos Manuel Yerzngatzi (1706-1786)

Şahnazaryan okulu kurucusu Rahip Garabed Şahnazaryan (1814-1865)

Mıgırdiç Amira Cezayirliyan (1805-1861)

Osmanlı Devlet Bakanı Krikor Ağaton (1823-1868)

(1) http://www.turkiyeermenileripatrikligi.org/site/halicioglu-ermeni-mezarligi-mezarliklar/

Halid b. Velid Türbesi-Humus

(1) DİA, Cilt. 15 s. 291, DİA, C. 18 s. 373

Halife

a. Hz. Muhammed'den sonra onun vekili olarak din ve dünya işlerinde bütün Müslümanların önder, aynı zamanda devletin reisi olan kişi.[(1)(2)(4)(5)(6)(7)]

b. Bir mürşidin, dervişleri arasından mürşit olmaya ve derviş yetiştirmeye manen ehliyet kazanmış olduğu için seçip belli bir usul içinde irşada memur ettiği müridi.[(1)(3)(6)]

c. Cenab-ı Hakkın, ilmine varis kılarak yeryüzünde hükmetmek üzere dünyaya gönderdiği Hz. Adem, peygamberlerden ve insan-ı kamillerden her biri.[(6)]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

(2) Akay, Hasan. a.g.e.

(3) DİA

(4) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(5) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

(6) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(7) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Halife Sultan Türbesi-Isparta

(1) Ölmez, Filiz Nurhan-Gökmen Şirin. a.g.e. s. 81

Halife Sultan Türbesi-Kastamonu

(1) Kastamonu Vilayet. a.g.e. s. 2

Halife Sultan Türbesi-Konya-Seydişehir

(1) Danışık, Şerife. "Seydişehir'deki Türk Devri Yapıları ", Selçuk, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, Sanat Tarihi, (2006). s. 40

Halifet Gazi Türbesi-Amasya

(1) Önkal, Hakkı.1 a.g.e. s. 186,

(2) Amasya Valiliği, "Amasya Şehir Rehberi" Yayın No: 38 (ISBN: 978-605-378-075-5): Amasya İl Özel İdaresi, Ankara: Anıt Matbaası.(2007). s. 75,

(3) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 3

Hâlik

a. Helak olan, helak olacak durumda bulunan, fani, miskinlik içinde ölen.(1)(2)(3)

b. Ölüme sebep olan, öldürücü.(1)

c. Yoktan var eden, yaratıcı, yaratan anlamında Esma-i Hüsnadandır.(1)(2)(3)(4)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Hâlik İsmi

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

"Yaratmak" anlamındaki halk masdarından sıfat olup "yaratan" demektir. Arap dili uzmanları, halk kelimesinin temel mânasının "takdir" olduğunu kabul ederler. Mütercim Âsım Efendi'nin takdire verdiği Türkçe karşılık ise "oranlamak ve ölçümlemek"tir (Kāmus Tercümesi, III, 835).

Halkın, "bir işi ölçülü ve âhenkli biçimde yapmak" mânasından hareket ederek hâlikı "planlı ve amaçlı (bir anlamda şuurlu) bir şekilde yaratan" diye tanımlamak mümkündür. Gerçek anlamıyla yalnız Allah için kullanılabilen hâlikın bir başka tanımı da "ana maddesi ve modeli olmadan nesneleri icat eden"dir (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "Hlķ" md.; Ebü'l-Bekā, s. 430; Kāmus Tercümesi, III, 835).

Halkın ihtiva ettiği takdir mânası bazan şekillendirmek, mevcut ana maddeyi başka bir kalıba dökmek şeklinde de olabilir. Kur'an'da Hz. Îsâ'ya izâfe edilen halk bu mahiyettedir. Ayrıca halk, "gerçekte bir icat olmadığı halde varmış gibi göstermek, yalan uydurmak" anlamında da kullanılır.

Halk Kur'ân-ı Kerîm'de 171 yerde fiil sigalarıyla, elli iki yerde de masdar olarak Allah'a nisbet edilmiştir. Hâlik kelimesi sekiz âyette doğrudan doğruya, iki âyette "şekil verenlerin en güzeli" veya "kendilerine yaratıcılık nisbet edilenler içinde yegâne gerçek yaratıcı" anlamındaki ahsenü'l-hâlikīn terkibi içinde, bir âyette de tâzim amacıyla çoğul sigası kullanılarak, "Onu siz mi yaratıyorsunuz, yoksa yaratanlar biz miyiz?" ifadesiyle Allah'a izâfe edilmiştir. İki âyette ise "devamlı ve mükemmel biçimde yaratan" mânasında mübalağa sigası oluşturan hallâk kelimesi kullanılmıştır (bk. M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "Hlķ" md.).

Kur'an'da toplam 236 yerde Allah'a nisbet edilen halk kavramının çeşitli konu ve muhtevalarının başında göklerin ve yerin yani kâinatın yaratılışı gelir. Bundan başka her şeyin icat edilişi, tabiat düzeninin kurulup korunması, insanın, ona verilen nimet ve yeteneklerin, özellikle de eşinin halkedilmesinden ve herhangi bir konu belirtilmeden mutlak mânada yaratmadan da söz edilir. Bu âyetlerde geçen ve çeşitli ilâhî fiilleri anlatan yaratma genellikle "ana madde olmadan, yoktan yaratma" veya "yokluktan varlık alanına çıkarma" şeklinde anlaşılmaktadır. Yaratma bazan da mevcut bir şeyden, bir ana maddeden gerçekleştirilmektedir. Meselâ Âdem'in topraktan, daha sonra insan türünün üreme mekanizmasına bağlı olarak nutfeden, aşılanmış yumurtadan yaratılışı böyledir (bk. a.g.e., "ntf" md.). "Sürekli ve mükemmel şekilde yaratan" anlamındaki hallâk, "hakkıyla bilen" anlamındaki alîm ismiyle birlikte iki âyette yer almıştır (el-Hicr 15/86; Yâsin 36/81).

Tabiatın ve özellikle insanın yaratılışından, hayatın mânası, amacı ve ikinci bir âlemde sürekliliğinden bahseden âyetlerde "yaratılışın başlatılması ve tekrar edilmesi" ifadesinin sıkça kullanılması dikkat çekmektedir (bk. a.g.e., "Hlķ" md.). Öyle anlaşılıyor ki hallâk ismi, bütün tabiatın ve onun içinde yer alıp ilâhî vahye muhatap olan insanın sürekli şekilde Allah ile münasebet halinde olduğunu, O'nun yaratmayı tazeleyerek sürdürmesi suretiyle varlığını devam ettirdiğini ifade etmektedir. İnsanoğlunun bu anlamdaki hayatiyeti ölümden sonra tekrar edilecek yaratma ile yeni boyutlar kazanacaktır.

Halk kavramının Allah'tan başkasına nisbet edilmesine gelince Kur'ân-ı Kerîm, evrenin yaratıcısı ve yöneticisi olan gerçek mâbudun dışında edinilen tanrıların yaratıcılık vasfı bulunmadığını ifade ederek bu kavramın Allah'tan başkasına nisbet edilemeyeceğini beyan etmektedir.

Kur'an'ın iki âyetinde Hz. Îsâ'nın çamurdan kuş modeli yaptığı ifade edilirken "halk" masdarından türeyen kelimeler kullanılmıştır (Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110). Ancak burada halk, "ana maddesi ve modeli olmadan yaratma" mânasında

olmayıp *"mevcut bir maddeden belli bir şekil meydana getirmek"* demektir. Bu ise halkın "sûret verme" şeklindeki mecazi mânasıdır. Nitekim iki âyette yer alan "ahsenü'l-hâlikīn" terkibindeki hâlikīn kelimesi "yaratıcılar" değil "şekil verenler" mânasında anlaşılmıştır. Esasen Hz. Îsâ'ya atfedilen halk fiili sürekli olarak "Allah'ın izniyle" kaydı ile sınırlandırılmıştır.

Halk kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de bir de "ihtilâk" anlamında, yani *"gerçek olmayan şeyi gerçekmiş gibi gösterip yalan uydurmak"* mânasında kullanılmıştır: "Siz Allah'ı bırakıp putlara tapıyor ve asılsız sözler uyduruyorsunuz" (el-Ankebût 29/17).

Gazzâlî halkın mecaz yoluyla kula da nisbet edilebileceğini söyler. Çünkü Allah ona halkın temel unsurlarını oluşturan ilim ve kudret yeteneklerini vermiştir. Kul kendi gücü çerçevesindeki işleri bir nevi halketmiş olabilir (el-Maḳśadü'l-esnâ, s. 83-84).

Halk, Allah ile kâinat arasındaki münasebeti yani ilâhî fiilleri ifade eden en kapsamlı kavramdır. Mâtürîdî kelâmcılarının *"tekvin"* kelimesiyle terimleştirdikleri bu fiiller yine onlar tarafından zaman zaman *halk, inşâ, ibdâ'* gibi kelimelerle de anılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a izâfe edilen fiiller pek çoktur. Bunların arasında halk ile anlam yakınlığı içinde bulunanların sayısı da az değildir. Haşr sûresinin sonunda yer alan ve on yedi ilâhî ismi ihtiva eden üç âyetin (59/22-24) sonuncusunda *hâlik bâri' ve musavvir* isimleriyle birlikte zikredilmiştir. Âlimlerin çoğunluğuna göre bu kelimeler eş anlamlı olmayıp yaratmanın birbirini takip eden üç safhasını anlatır. *Hâlik "yaratılacak şeyin bütün ayrıntılarını bilip takdir eden", bâri' "onu fiilen meydana getiren", musavvir de "nesnenin kendine has özelliklerini verip fonksiyoner olmasını sağlayan" anlamına gelir.* Esmâ-i hüsnâda eş anlamlılık kabul etmeyen Gazzâlî, bu üç ismin fonksiyonunu anlatabilmek için insan planında örnek verir ve hâlikın projelendiren mimara, bâri'in projeyi uygulayan mühendis-kalfaya, musavvirin de tezyinatçıya tekabül edebileceğini söyler (a.g.e., s. 79-80).

Kur'an'da bâri' ve musavvir isimlerinden başka halk kavramıyla anlam yakınlığı içinde bulunan kelimelerden biri *kevn* masdarıdır. Birçok âyette fiil (özellikle mâzi) sigaları yer alan kelimenin mâzi, muzâri ve emir şekilleri Allah'a izâfe edilir (bk. M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "kvn" md.). Mâtürîdiyye âlimleri kevnin emir sigasından (kün) hareketle tekvin terimini oluşturmuşlardır.

"Alet, madde, zaman ve mekân olmadan icat etmek" mânasındaki ibdâ' kavramına dayanan *bedî'*, "icat edip geliştirmek" anlamına gelen *inşâ* ve bunun sıfat şekli *münşî* ve yine "icat etmek" mânasındaki *ihdas* kavramı da Allah'a nisbet edilmiştir (bk. Râgıb el-İsfahânî, "bda", "hds", "nşe" md.leri; M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, aynı md.ler).

Kur'an'da bunlardan başka fiil, "yapmak, işlemek" anlamındaki *ca'l*, "sanatkârane iş yapmak" mânasındaki *sun'*, "yaratıp meydana çıkarmak" anlamındaki *zer'* kavramları da fiil veya sıfat sigalarıyla zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in otuz beşinci sûresine adını veren ve sûrenin ilk âyetinde "göklerin ve yerin yaratıcısı" mânasıyla yer alan *fâtır* altı âyette bu siga ile, sekiz âyette mâzi sigasıyla ve bir âyette de lafza-i celâle muzaf olmuş fıtrat kelimesiyle Allah'a nisbet edilmiştir. Fatrın asıl mânasının "yarmak" olduğu belirtilir (Râgıb el-İsfahânî, "ftr" md.). Bu anlamdan hareket edildiği takdirde meselâ tohumun çatlamasını, hücrenin bölünmesini sağlamak suretiyle yaratmayı tekrar etmek mânası öncelik kazanır. Bunun yanında fatrın "ilkin yaratmak, yok olan bir şeye vücut vermek" anlamına dikkat çekenler de vardır (İbnü'l-Esîr, "ftr" md.; Lisânü'l-Arab, "ftr" md.). Kur'an'da Allah'a nisbet edilen fâtır isimlerinin hepsi "göklerin ve yerin (tabiatın) yaratıcısı" mânasını taşımaktadır. Diğer sigaları ise bu anlamın yanında özellikle vahye muhatap olan insanın yaratılışını ifade etmektedir (bk. M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "ftr" md.).

Hâlik ismi doksan dokuz esmâ-i hüsnâ rivayetlerinin ikisinde de yer aldıktan başka (İbn Mâce, "Duâ", 10; Tirmizî, "Daavât", 82) diğer bazı hadis metinlerinde de görülmekte, ayrıca birçok rivayette fiil sigalarıyla Allah'a nisbet edilmektedir (bk. Wensinck, el-Mucem, "Hlḳ" md.).

Hâlik ismi ilâhî fiilleri büyük ölçüde muhtevasında özetleyen bir kavramdır. Allah'ın sıfatlarını ele alan âlimler ve ekoller, kendi sistemleri çerçevesinde O'nun fiillerine ve bu arada halk sıfatına dair görüşlerini ifade ederler. Fiilleri hâdis kabul edenler veya birbirine bağlı olarak ilim, kudret

ve irade sıfatlarından ayrı olarak müstakil ilâhî fiillerin mevcudiyetini ispata gerek görmeyenler (Mu'tezile, Eş'ariyye), hiçbir yaratık yokken (ezelde) zât-ı ilâhiyyeyi yaratıcılıkla nitelemeyi doğru bulmazlar. Mâtürîdîler ise zâtın sonradan sıfat edinemeyeceği, ona yüklenecek bütün mânaların ezelden beri mevcut olduğu görüşüne öncelik tanırlar. Gazzâlî bu iki grup arasındaki ihtilâfın ilmî bir temele dayanmadığını belirterek Allah'ın ezelde bilkuvve, daha sonra da bilfiil yaratıcı olduğunu söylemenin sakıncalı görülmediğini belirtir (el-Maḳśadü'l-esnâ, s. 31-32).

Hâlik Allah'ın kevnî isimleri arasında yer alır. Halîmî bu ismi, zât-ı ilâhiyyeye yaratma fiilini nisbet eden isimler arasında zikreder (el-Minhâc, I, 190, 193), İbn Hacer de aynı görüşü benimsemekle birlikte hâlik ismiyle yalnız "yaratılacakların temel özelliklerini belirleyen" (mukaddir) mânası kastedildiği takdirde irade sıfatına râci olacağından bunun zâtî isim veya sıfatlardan sayılacağını belirtir (Fethu'l-bârî, XIII, 402-403). Aslında Fahreddin er-Râzî'nin de kaydetttiği gibi (Levâmiu'l-beyyinât, s. 212-213) böyle bir durumda hâlik ismi ilim, kudret ve irade sıfatlarına râci olur.

Hâlik ismiyle, yukarıda zikredilenlerden başka "ölümden sonra dirilten" mânasındaki *bâis*, "her şeyin varlığı kendisine bağlı olup kâinatı idare eden" mânasındaki *kayyûm*, "kâinatın bütün işlerini gözetip yöneten" anlamındaki *müheymin* ve "can veren-öldüren" anlamlarındaki *muhyî-mümît* isimleri arasında anlam yakınlığı vardır.[1]

(1) DİA; [HÂLİK - Bekir Topaloğlu] c. 15; s. 304

Halil Baba Türbesi-Adıyaman

(1) Sucu, Mustafa. a.g.e., s. 75

Halil Bey Türbesi-Kosova-İpek

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 367,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 447

Halil Dede Türbesi-Kırıkkale-Keskin

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 145

Halil Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 129

Halil Efendi Türbesi-Karaman

(1) Karaman Valiliği. a.g.e. s. 253

Halil Efendi Türbesi-Kosova-Mitroviça

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 533

Halil El Tebrizi Türbesi-Suriye-Şam

(1) Yıldırım, Savaş. a.g.e. s. 131

Halil Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 40,
(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 513,
(3) Nemlioğlu, Candan. "Cornelius Gurlitt'in Kamerasından Üsküdar'ın Anıtsal Eserleri 1907-1912" Üsküdar Sempozyumu V. 1-5 Kasım 2007 Üsküdar Belediye Başkanlığı. s. 580

Halil Paşa Türbesi-Sırbistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 694

Halil Paşazade Mahmut Bey Türbesi-İstanbul-Üsküdar

(1) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 561

Halil Rıfat Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 124,
(2) Pur, Doğan. a.g.e. s. 12,
(3) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 463,
(4) Yılmaz, Salih. "Osmanlı Mimarisinde İstıridye Formu" Yük. Lis. Tz. Marmara Ün. Türkiyat Arşt. Enst. İst.(2005). s. 109

Halili Türbesi-Konya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 40

Halime Hatun Türbesi-Van

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 40,
(2) Kümbetler. a.g.e.

Halimşah Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 606

Halk-ı Dü-Cihan

a. İki dünyanın halkı.[1]

b. Diriler ve ölüler.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Halkalı Dede Türbesi-Amasya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 41,
(2) Daş, Ertan. a.g.e. s. 257,
(3) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 93,
(4) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 184,
(5) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 29

Halkalı Evliya Türbesi-Amasya

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 6, s. 407,
(2) Amasya Valiliği. a.g.e., s. 77

Halkiye

Ebediyen, sonsuz.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hallac-ı Mansur Hazretleri Türbesi-Irak

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 6, s. 408

Hallacı Mansur Türbesi-Çanakkale

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 41

Hallaç Baba Türbesi-İstanbul

(1) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 530,
(2) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 563

el-Hallak

Yaratan.[1]

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 24

Halse

Çalınmışlık ve uygun fırsat anlamına gelmektedir. Sufilere uyku ve uyanıklık halinde gelen haller. “Halse hızlı bir ölümdür” denilmiştir.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Halvet

a. Kapalı veya ıssız bir yerde yalnız kalma.[3]

b. Dervişler, şeyhinden emir veya izin alarak ibadet, zikir, murakabe, riyazet ve gönlünü her türlü istek ve arzudan, masivadan temizleyip benliğinden sıyrılma ve Hakk’a erişme amacıyla tek başına bir hücreye kapanma.[1][2][3][4][5]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.
(2) DİA;
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(5) Pala, İskender. a.g.e.

Halvet Baba Türbesi-Diyarbakır

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 41

Halveti Mehmet Efendi Türbesi-Ankara

(1). a.g.e.S. 69

Halveti Şeyh Hacı Mustafa Efendi Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 30

Halveti Tekke Türbesi-Kosova-Gilan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 444

Halveti Tekke Türbesi-Kosova-Mitroviça

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 451

Halveti Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 564

Halvethane

a. Başka hiç kimsenin giremediği baş başa kalınan yer.[1]

b. Halvet-gâh,[1] tasavvuf yolunda olgunlaşmak ve ilerlemek için belli bir müddet kendi halinde yalnız kalınan ve ibadetle vakit geçirilen halvete çekildikleri ufak boyutlu, genellikle dış dünyaya kapalı yer.[2][3][4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) DİA;
(4) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.

Hamail

Kötü ruhlardan, kem gözden, nazardan, kaza ve diğer kötülüklerden korunmak amacıyla gizemli ve sihirli güce sahip muska,[1][2] tılsım.[3][4]

(1) Sulooca, Mürteza. a.g.e., s. 41;
(2) Onay, Ahmet Talat. a.g.e. ;
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Hamd Sancağı

a. Kıyamet günü insanların, altında toplanacakları sancak, Hz. Peygamber'in sancağı, kıyamet günü övgü ve şeref Hz. Peygambere ait olacağı için, onun ümmetini toplayacağı sancağın ismi "Hamd Sancağı" diye isimlendirilmiştir.[1]

b. Hamd sancağı Hz. Peygambere ait olan hususi özelliklerdendir. Bir rivayete göre diğer peygamberlerde bulunmayan, yalnızca Hz. Peygambere ait olan bu sancak altında Adem'den (a.s) kıyamete kadar bütün müminler toplanacaklardır.[1]

(1) Tekkeşin, Zübeyr, seyfiislam.com

Hamdi Efendi Türbesi-istanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 47

Hamdullah Baba Türbesi-Amasya

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 185,
(2) Amasya Valiliği. a.g.e., s. 77,
(3) Yıldız, Harun. a.g.e. s. 476

Hamdullah el-Mustevfi Türbesi-İran

(1) DİA, Cilt. 15 s. 454

Hamdullahü'l-Ensari Türbesi-İstanbul

(1) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 118,
(2) Dönmez, Ömer Mustafa. a.g.e.S. 114

Hamele-i Arş

Arşı taşımakla görevli meleklere verilen ad.[1] Cebrail, Azrail, Mikail ve İsrafil Hamele-i Arş melekleridir.[2] Ceberut âleminde bulunan dört büyük melek.[3][4][5][6][7]

(1) DİA;
(2) Erdoğan, Hüseyin s. a.g.e., s. 213;
(3) Akçay, Mustafa. a.g.e, s. 86.
(4) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(5) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(6) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(7) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Hamele-i Hüccet

a. Belge taşıyanlar.[3]

b. Günah ve sevapları yazan[1] yazı, kayıt melekleri.[2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Hamidiye Dergahı Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 559

Hamim

Kur'an-ı Kerim'de cehennemliklere içirileceği bildirilen kaynar su.[1]

(1) DİA

Hamit Dede Türbesi-Bursa

(1) Alkaya, Hasan Basri. a.g.e. s. 51

Hammal Hayreddin Dede Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.,
(2) Dönmez, Ömer Mustafa. a.g.e.S. 328

Hammüde Paşa Türbesi-Tunus

(1) DİA, Cilt. 15 s. 496

Hammûde Paşa Camii Ve Türbesi

Tunus'ta XVII. yüzyılda yapılmış cami ve türbe.

Zeytûne Camii'nin kuzeyinde Sîdî Ahmed b. Arûs Zâviyesi'ne bitişik olarak inşa edilen Hammûde Paşa Camii kuzeyden Kasba, batıdan Sîdî Bin Arûs sokaklarının sınırlandırdığı alanda yer almaktadır.

Kitâbesi bulunmayan cami, kaynaklara göre 1655 yılında Tunus sancak beyi Hammûde Paşa el-Murâdî tarafından yaptırılmış, cami avlusunda yer alan türbe ise Türkçe ve Arapça kitâbelerine göre -Hammûde Paşa'nın vasiyeti üzerine- torunu Mehmed Paşa tarafından 1097-1098'de (1686-1687) inşa ettirilmiştir. Kitâbelerinde 1097 ve 1098 tarihlerinin ayrı ayrı belirtilmiş olması inşaatın en az iki yıl sürdüğünü göstermektedir. Caminin mimarı aslen Kurtubalı olan Muhammed Nigro'dur. Hammûde Paşa Camii, Tunus'ta Osmanlı devrinde Dayı Yûsuf Camii ile başlayan, bir köşesine sonradan türbenin eklendiği, harimi "U" şeklinde saran revaklı avlulu yapıların ilk uygulamalarındandır.

Dar sokakların sınırlandırdığı eğimli bir araziye kurulan camiye düz atkılı üç kapıdan girilir ve bunlardan kuzeydekinin iki yanındaki merdivenlerden avluya çıkılır.

Avlunun güney köşesinde türbe, batı köşesinde minare ve güneydoğusunda hazîre yer alır. Harimde mihrabın solunda bulunan kapıdan imam odasına geçiş sağlanır. Benzer uygulamalar Tunus'taki birçok camide görülmektedir.(...)

Avlunun güney köşesinde harime göre hafif çapraz yerleştirilen türbe kare planlıdır. Köşelere yerleştirilen sütunlarla görünüşü yumuşatılan dış cephelerin düzenlenmesi birbirinin aynıdır. Yapıya, avluya açılan batı cephenin ortasındaki düz atkılı bir kapıdan girilir. İki renkli taştan geniş bir atnalı kemerle kuşatılan kapı, İtalyan sanatçılara atfedilen renkli mermer süslemeleriyle dikkati çeker. Diğer cephelerde pencerelerin atnalı kemerle çevrelenen alınlıklarına sülüs kitâbeler yerleştirilmiş, kemer alınlıklarında da sekiz kollu yıldız kompozisyonlarının bulunduğu kare panolara yer verilmiştir.

Yapının dış cepheleri, duvarların üst köşelerinde iki renkli taştan ikiz kemerli kör pencerelerle, altları da düz nişlerle teşkil edilmiştir. Bunlardan güneye ve doğuya bakan cephelerdeki nişler boş bırakılmışken diğerleri geometrik kompozisyonların süslediği mermer panolarla kaplanmıştır. Giriş cephesindeki panolar, ortada sekizgenlerin çevresinde altı köşeli yarım yıldızlarla, sokağa bakan cephelerdeki nişler ise dört yönden düğümler oluşturan daire içinde, ortasında altıgenlerin bulunduğu mühr-i Süleyman motifleriyle süslenmiştir.

İç mekânda duvarlar yerden 3,10 m. yüksekliğe kadar beyaz mermerle kaplanmıştır. Siyah ve gri konturlarla şekillendirilen ve iç içe geçen dikdörtgenlerden oluşan mermer panoların üzerinde dilimli kemer dizisi uzanır. Bu kemerlerin içi sarı yaldızla boyanan mukarnaslarla dolgulanmıştır. Türbenin üzerini örten aynalı tonoz, üzeri boyanmış alçı kabartma şeklindeki altı ve sekiz kollu yıldız motiflerinden oluşan geometrik kompozisyonla süslenmiş olup dıştan yeşil kiremitli pirizma biçimindeki bir külâh şeklinde düzenlenmiştir.

Sokaktan yüksek tutulan revaklı avlu içindeki türbesi, sekizgen minaresi, mermer minberi, alçı ve mermer süslemeleriyle Hammûde Paşa Camii, Türkler'in Tunus'ta cami mimarisine getirdiği yenilikleri yansıtan önemli bir örnektir. Ayrıca yapı, başta plan şeması olmak üzere iki renkli taştan atnalı kemerleri, sütun başlıkları ve renkli mermer kaplamaları ile Endülüs-Mağrib sanatının etkilerini de taşımaktadır.[1]

(1) DİA; [HAMMÛDE PAŞA CAMİİ ve TÜRBESİ - Kadir Pektaş] c. 15; s. 495

Hamr

a. Örtmek demektir.

b. Üzümden yapılan içki.

c. Ahiret içkisi, cennette aklı bozmayan, içenlere lezzet veren hamr ırmakları vardır.[1]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C.7, s. 263

Hamur (Kümbet) Türbesi-Ağrı

(1) Çetin, Yusuf. "Tarihi Kalıntıları Ve Kültürel Değerleri İle Ağrı." Ağrı Valiliği, (2009). s. 192

Hamur Süleyman (Kümbet) Türbesi-Ağrı

(1) Çetin, Yusuf. a.g.e. s. 203

Hamursuz Dede Türbesi-Muğla

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 297

Hamuşan

a. Suskunlar, sessizler.[2]

b. Ölüler.[2]

c. Mevlana türbesinin dışında ve kıble tarafında kalan mezarlık,[1][2] mevlevilikte ölüler veya mezarlık için kullanılan söz.[3][4][5]

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 33;
(2) Kanar, Mehmet, Osmanlı Tarih Sözlüğü;
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(5) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Hamuşi

a. Sessizlik.[1]

b. Ölüm.[1][2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Hamza Baba Türbesi-İzmir

(1) Daş, Ertan. a.g.e. s. 235

Hamza Baba Türbesi-Manisa-Turgutlu

(1) Tatlı, Ercan. a.g.e. s. 13

Hamza Baba Türbesi-Kırklareli

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 285

Hamza Baba Türbesi-Diyarbakır

(1) Soyukaya, Nevin. a.g.e. s. 153

Hamza Baba Türbesi-Arnavutluk

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 109

Hamza Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 422

Hamza Baba Türbesi

İzmir'in Kemalpaşa ilçesinde XV. yüzyılda yapıldığı kabul edilen türbe.

Batı Anadolu'da Manisa yöresinin fethi ve İslâmlaşması ile bağlantılı rivayetlere göre, Horasan'dan gelmiş gazi erenlerden olan Hamza Baba'nın Nif'teki (Kemalpaşa) kabri üzerine II. Murad tarafından bir türbe yaptırılıp yakınında bir de Bektaşî tekkesi kurulmuştur. Fakat Ömer Lütfi Barkan tarafından tesbit edilen arşiv belgelerinde burasıyla ilgili en eski kayıt II. Bayezid dönemine aittir. Saruhan Evkaf Defteri'ndeki 928 (1521-22) tarihli bu kayıtta, "Nâhiye-i Nif'te Gereme nâm karye kurbünde Kapukaya demekle mâruf mevzii Hamza Baba nâm derviş kendi dest-i renciyle açıp ihyâ edip ve su getirip bir zâviye bina ve hasbeten lillâh bağ dikip ihya etmiş; zikrolan bağın ve mevziin öşrünü Sultan Bayezid Han ihsan edip ref' buyurup ellerine hükm-i hümâyun inâyet olunmuştur" denilmektedir (BA, Tapu Defteri, nr. 398, s. 100).

Bu kayıt, zâviyenin II. Bayezid döneminde kurulduğunu açıkça belirttiğine göre Hamza Baba da aynı yıllarda yaşamış ve belki de ölmüş olmalıdır. Hilal Ortaç'ın yayımladığı Hamza Baba Tekkesi'nin tarihçesiyle ilgili altı belgeden sonuncusu 6 Teşrînievvel 1308 (18 Ekim 1892) tarihli olup Şeyh Halil Efendi'nin ölümü ile zâviyedarlığın oğlu Derviş Ali Efendi'ye tevcih edildiğine dairdir. Aradan geçen 100 yıl içinde, bu tarihî eser hakkında bir araştırma hazırlayanların ifadelerine göre tekke bütünüyle ortadan kalkmış, yalnız türbe ayakta kalabilmiştir.

Bir mezarlığın içinde yer alan Hamza Baba Türbesi kesme taştan yapılmış sekizgen planlı bir yapıdır. Giriş kısmında mukarnaslı başlıklı iki sütuna oturan sivri kemerli bir sundurma vardır. Türbenin sekizgen kitlesi profilli bir silme ile bitmekte, üstünde yine sekizgen ve aynı biçimde silmeye sahip sağır bir kasnak yer almaktadır. Bunun da üstünde kurşunla kaplı küçük bir kubbe oturur.

Türbe mekânı, yedi cephesinde altlı üstlü açılmış pencerelerden aydınlanıyordu. Bunlardan alttakilerin dördü sonraları örülerek kapatılmıştır. Alt sıradakiler, içi dolgulu sivri tahfîf kemerleri altında dikdörtgen biçimlidir. Üst sırada yer alan pencereler ise sivri kemerli olup filgözü alçı içtenliklere sahiptir. Alt sıradaki pencerelerden bir tanesi, içeride bir çerçeve ile sınırlanarak sivri kemerli bir mihrap görünümüne sokulmuştur. İnci Kuyulu, bunun etrafındaki süslemelerin orijinal olmayıp sonradan yapıldığı görüşündedir. Türbenin içinde tek sanduka vardır.[1]

(1) DİA; [HAMZA BABA TÜRBESİ - Semavi Eyice] c. 15; s. 503

Hamza Bali Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Hamza Bey Türbesi-Bursa

(1) DİA, Cilt. 15 s. 509,
(2) Daş, Ertan. a.g.e. s. 132 Ve 213,
(3) Kepecioğlu, Kamil. a.g.e. Cilt 4, s. 179

Hamza Bey Zevceleri Türbesi-Bursa

(1) Daş, Ertan. a.g.e. s. 98

Hamza Dede Türbesi-Uşak

(1) Uşak Valiliği, a.g.e. s. 212

Hamza Paşa Türbesi-Trabzon

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 112,
(2) Trabzon Valiliği. a.g.e. 19

Hamza Türbesi-Tunus

(1) DİA, Cilt. 41, s. 398

Hamza-ı Kebir Türbesi-Mardin

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 41,
(2) Koçoğlu, Yusuf. a.g.e. s. 43

Han (Kümbet) Türbesi-Kayseri

(1) Kayseri Valiliği. a.g.e. s. 20,
(2) Aydın, Remzi. a.g.e. s. 42

Han İşan Türbesi-Türkmenistan

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 8

Han Türbesi-Rusya

(1) DİA, Cilt. 35, s. 269

Hançer

Arapça asıllı bir kelime olan hancer (hıncer, hıncir, çoğulu hanâcir), ortalama 30-35 cm. uzunluğunda eğri, sivri uçlu, çift veya tek ağızlı bir bıçak türü olup eğriliğinden dolayı düz ve çift ağızlı kamadan ayrılır; namlu uzunluğu 45 santimetreyi geçenler kısa kılıç sayılır. Namlusu kın denilen bir mahfaza içinde ve kabzası kolaylıkla ele gelebilecek şekilde bel kuşağına sokularak veya kemere yahut boyuna asılarak taşınır.

Savaş alanından çok teke tek çarpışmalarda kullanılır ve fırlatıldığında bir uzak dövüş silâhı görevi yapar. Eğri olmasının sebebi, ilk vuruş anında eğri kılıcın daha iyi kesmesi gibi bunun da daha iyi ve daha kolay saplanmasıdır. Kavsi içe gelecek şekilde tutularak hasmın göğüs kısmı hedef alınıp genellikle yukarıdan aşağı doğru vurulur.

Hançerin tarihçesi kama kadar eskiye gitmez; çünkü ondan geliştirilmiş bir silâh çeşididir. En eski örnekleri sayılabilecek tunçtan yapılmış eğri namlulu kesici silâhlara, milâttan önce II. binyıldan itibaren Mezopotamya'nın Sâmî uygarlıklarında rastlanır. Bu durumdan Sâmî kökenli olduğu anlaşılan hançer özellikle Araplar tarafından geliştirilmiş ve daha çok soylularca gösterişli kıyafetlerinin vazgeçilmez bir aksesuarı olarak benimsenmiştir. *Yanda taşınmasından dolayı Araplar'ın cenbiyye de dedikleri hançer zamanla İslâmiyet'in girdiği bütün ülkelere yayılmış ve sarıkla birlikte âdeta müslümanların alâmet-i fârikası haline gelmiştir.*

Bölgelere göre bazı değişiklikler gösteren Arap hançerinin en tipik örneği Arabistan'da, özellikle Yemen'de görülür. Bu namlusu kısa, enli, fazla kavisli ve derin kan oluklu bir modeldir; bazılarının kavsi ortada belli bir açı yapar. Kısa namluya göre iki misline varacak kadar uzun tutulan kının kavsi ise çok daha fazladır ve birçok örnekte kının ucu kabza başına yaklaşarak hançere orak gibi bir görünüm verir. Bugün geleneklerine en sadık Arap ülkesi olarak tanınan Yemen'de hançer taşımak yasak değildir.(...) Gergedan boynuzu kabzaların sade bırakılmasına karşılık fildişi, akik ve abanoz gibi diğer kıymetli maddelerden yapılmış olanlar genellikle altın ve gümüş telkârî bezemelerle süslenir. Arap hançerleri arasında yaygın bir üne sahip bulunan Fas hançerinin namlusu kabzadan itibaren ortaya kadar düz ve tek ağızlı, ortadan ucuna kadar ise eğri ve çift ağızlıdır; kan oluğu nâdiren görülür. Arap hançerlerinin en meşhuru ise özellikle Osmanlılar döneminde bütün dünyanın tanıdığı Şam hançeridir (hançer-i Dımaşkī). Ünlü Şam çeliğinden yapılan ve kabzası fildişi, boynuz,

sert ağaç vb. üzerine şamkâri metal işçiliğiyle süslenen bu hançer tipi 30-35 cm. boyunda, fazla enli olmayan hafif kavisli bir namluya sahiptir ve bu haliyle küçük bir süvari kılıcına benzer; çift veya tek ağızlı, kan oluklu veya oluksuz olabilir. Şam hançeri yeniçeriler tarafından çok tutulmuş ve İstanbul'da da benzerleri yapılmıştır. Ayrıca Şam hançeri Batı resim sanatına ve edebiyatına girmiş, tablolardaki müslümanlar bellerinde bu hançerle resmedilirken meselâ Tolstoy'un ünlü romanı Kreutzer Sonat'ta kadın kahraman kocası tarafından bu hançerle öldürülmüştür. Arap hançerlerinin bütün tiplerinde, kın üzerine geçirilen bileziklere takılmış taşıma halkaları bulunur; çünkü sıcak ülkelerde yaşayan Araplar bellerine genellikle kuşak sarmamaktadırlar.

İran hançerlerinde namlu Fas hançerinde olduğu gibi ortaya kadar düz gelip sonra derin bir kavisle kıvrılır; en karakteristik özelliği kavsinin dik açıya yaklaşacak derecede abartılı olmasıdır. Namlunun düz kısmı tek, kavisli kısmı çift ağızlıdır ve üzerinde geniş bir kan oluğu bulunur. Bazılarının ucu ve kan oluğu parlak çelikten, kesici yan tarafları ise mat çelikten yapılmıştır. Kabzalar genellikle fildişi veya kemikten olup oyma tekniğiyle süslenmiştir; altın veya gümüşle kaplanıp taş kakmalarla zenginleştirilmiş yahut minelenmiş örnekler de bulunmaktadır. Ahşap kınlar genellikle desenli deri ya da ipek ve kadife türü kumaşlarla kaplanmış, kabzanın yapıldığı maddeye uygun olarak yer yer altın veya gümüş levhalarla takviye edilmiştir.

İslâmiyet'in Orta Asya'ya girişinden sonra burada görülen hançerlerin en ünlüsü tek ağızlı, hafif kavisli ve kan oluklu Türkmen hançeridir. Genellikle namlular üzerinde bitkisel motifli altın kakmalar (zernişan) bulunur. Kabzalar kemik veya fildişi, kınlar ise ahşap üzerine deri, kadife yahut gümüş kaplamadır; gümüş levhalar telkâri süslemelerle veya değerli taşlarla zenginleştirilmiştir. Buhara bölgesi hançerlerinin kabzaları daha çok abanoz ya da gül ağacından yapılmış ve akik, mercan, lapislazuli, yeşim gibi değerli taşlarla murassa' hale getirilmiştir. Kabza ve kın üzerinde bulunan gümüş levhalar ise Kafkasya etkisinde kalarak bazan sevâd, bazan da mine teknikleriyle süslenmiştir.

Anadolu ve Balkanlar'daki Türk devri hançerlerinde namlular uzunca ve az kavislidir. Genellikle kemer bağlantıları bulunmayan bu hançerler bele sarılı kuşaklar arasında sol tarafa sokularak taşınmıştır. Ancak bir kısmının kınları üzerinde Arap hançerlerinde olduğu gibi bir bilezik ve buna bağlı bir taşıma halkasının bulunduğu görülür. Osmanlı dönemine ait hançerlerin kabzaları genellikle kemik veya abanoz, gül ağacı ve pelesenk gibi kıymetli ahşaptan yapılmış olup üzerleri oymalarla yahut telkâri ve levha halinde gümüş bezemelerle, değerli taş kakmalarla süslenmiştir. Bir veya birden fazla kan oluğu olan namluların birçoğu menevişli çeliktendir ve bunların üzerinde çok defa sahibinin veya yapan ustanın adı (silâhların bu kısmına "namlu" [namlı, isimli] denilmesinin sebebi de üzerindeki bu adlardır), çeşitli imalâthane mühürleri, Kur'ân-ı Kerîm'den âyetler, bazan da Ashâb-ı Kehf'in isimleri, mühr-i Süleyman, çark-ı felek, çeşitli saadet düğümleri gibi sembolik yazılarla desenler ve stilize edilmiş bitki motifleri bulunur. Kınlar daima ahşap üzerine kadife veya deri kaplanmış, kenarları ile ağız ve uçları gümüş, bafon veya pirinç levhalarla takviye edilmiş ve bu kısımlar çeşitli tekniklerle süslenmiştir.

Ateşli silâhların yaygınlaşmasından sonra hançerin kullanımı tören silâhı şeklinde devam etmiştir. Evliya Çelebi, askerî merasimleri anlatırken gümüş kemerlere takılı murassa' hançerlerden bahsetmektedir. XVIII. yüzyılda yaşayan Kont Marsigli ise hançerin, yeniçeriler ve onlara özenen delikanlılar tarafından kuşaklarının sol tarafında aksesuar gibi taşındığını belirtir. Osmanlı hançerlerinin en güzel örneklerini Topkapı Sarayı'nda ve Askerî Müze'de bulmak mümkündür. Bunlar arasında, özellikle dünyada "Topkapı hançeri" diye tanınan ve III. Ahmed devrine (1703-1730) ait olan kabzası iri zümrütlü ve kabza başı gömme saatli hançer, titiz kuyumculuk işçiliği ve kaliteli malzemesiyle bir sanat şaheseridir.

Gelişimini tamamlamış, oymalarla süslü kemik ve fildişi kabzalı, namlusu çakmak taşından yapılmış ilk örneklerine Anadolu ve Mısır neolitik kültürlerinde rastlanan kama, düz ve çift ağızlı simetrik namlu şekliyle hançerden ayrılır. Türkçe'nin yalnız batı lehçelerinde bulunan kama ismi Ermenice "iri çivi, mıh; oduncu kaması" anlamındaki kam kelimesinden gelir. Namlu uzunluğu 15-45 cm. arasında değişen kama, bütün dünya kültürleri-

nin en eski silâh türleri arasında yer alır. Ateşli silâhların icadından sonra kullanımı hançer gibi azalmamış, bir tipi kabzasında yapılan düzenlemeyle "süngü" veya "kasatura" adı altında tüfek ucuna da takılabilen bir asker silâhı olarak yaşamasını sürdürmüştür (süngülerin tek ağızlı olanları da vardır).

Türk-İslâm dünyasındaki en tanınmış kama türü "Kafkas (Çerkez) kaması" adıyla bilinen ve Çerkez, Çeçen, İnguş, Ermeni, Gürcü gibi Kafkas milletleri tarafından kullanılan ve en eski örneklerine Kuzey Kafkasya'daki milâttan önce III-II. binyıla ait Kuban-Maikop kurganlarında rastlanan kamadır. Namlusu ortalama 30 cm. boyunda ve 4-5 santimetreden başlayıp gittikçe sivrilen bir ikizkenar üçgen görünümünde olup geniş ve derin kan oluklудur. Üzerinde genellikle Osmanlı hançerlerinde görüldüğü gibi yapan ustanın veya sahibinin adına, bazı âyetlere ve bitkisel motiflere rastlanır. Fildişi, kemik veya boynuzdan yapılan kabzalar yuvarlak başlıdır ve tepede vuruş sırasında başparmağın oturması için bir oyukluk, yanlarda da elin kaymaması için çakılmış kabaralar bulunur. Kın ve kabzalarda sevâdlı gümüş süslemeler hâkimdir. Kın üzerindeki bileziklere takılan halkalar vasıtasıyla kemere asılır.[1]

(1) DİA; [HANÇER - Tülin Çoruhlu] c. 15; s. 550

Hançer motifli işlemeli sandukalar

16 ve 17. yy'da bulaşıcı hastalıktan ölen çocuk sandukalarının üzerleri kumaş desenleriyle kaplıdır ve bel kısımlarına işlenen kemer üzerindeki "hançer" hayatlarının kısa kesildiğini anlatır. Hançer motifi, ruh ve bedenin alakasının kesilmesini de ifade etmektedir. Bu motif Orta ve İç Asya'da tasvir edilmiş olup kurban, itaat, sadakat gibi önemli konuların sembolü olması ve ölünün ruhunu şeytan ve kötü ruhlardan koruduğuna inanılması bu motifin mezar taşları üzerinde tasvirine sebeptir.[1]

(1) Kutlu, Hüseyin, a.g.e., s. 31

Hançere düşmek

Kama, bıçak, hançer gibi ucu sivri, keskin bir aleti kalp üstüne dayayıp hızla yere atılmağa ve bu suretle hançer göğüsten girip arkadan çıkarak intihar etmeğe "hançere düşmek" derler.[1]

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e.

Hançeri Güzel Türbesi-Diyarbakır

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 41

Hançerleme

Hançerle yaralama veya öldürme eylemi.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hançerli Fatıma Sultan Türbesi-İstanbul

(1) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 124,
(2) Pur, Doğan. a.g.e. s. 12

Hançerli Sultan Türbesi-İstanbul

(1) Önkal, Hakkı.4 a.g.e. s. 135,
(2) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 464

Handevi-Gandevi Türbesi-Konya

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 111

Hane-i Beka

Öteki dünya,[1] ahiret, lahut alemi.[2]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(2) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

Hanım Kızlar (Yılanlı) Türbesi-Bursa

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 41,
(2) Daş, Ertan. a.g.e. s. 83,
(3) Kepecioğlu, Kamil. a.g.e. Cilt 4, s. 179

Hanım Türbesi-Kosova

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 533

Hânikah

Merkez niteliğine sahip büyük tekke, dergâh.[1]

(1) Turani, Adnan. a.g.e.

Hankâh

a. Eskiden gezmenlerin ve yoksul yolcuların barındıkları, misafirhane niteliğindeki tekke.[1][2]

b. Bir tarikatın, diğer tekkelerinin kendisine bağlı bulunduğu merkez durumundaki tekkesi.[3][4]

(1) Hasol, Doğan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.

Hannas

İnsan ve cin şeytan.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.

Hanoğlu, Canan

YÖK Ulusal Tez Merkezi/Tasnif No: 186167

Erzurum Merkezde Cami Hazirelerinde Bulunan XVIII.-XIX.Yy. Mezar Taşları, Atatürk Ü., Sosyal bil. Enst., Sanat Tarihi ABD, Y. Lisans Tezi, S.463, 2006, Erzurum

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Hanut

Ölü kefenine serpilen, tahnit etmekte kullanılan ilaç, kokulu madde.[1][2][3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.

Harabati Baba (Sersem Baba) Türbesi-Makedonya

(1) DİA, Cilt. 16 s. 69,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 579

Harabati Baba Açık Türbesi-Arnavutluk

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 67

Harakani Makam Türbesi-Kars

(1) DİA, Cilt. 16 s. 94

Harakiri

Japonlara özgü, onurunu korumak yada sevilen birinin ölümü durumunda başvurulan, karnını bıçakla yatay olarak deşerek kendini öldürme biçimi.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Haram öldürme

Kısas gerektiren bir suç işlememiş Müslüman veya zimmi bir kişiyi haksız yere öldürmektir.[1]

(1) Zuhayl, Vehbe. a.g.e., C. 8, s. 15

Harcamak

Öldürmek,[1] yok olmasına, ölmesine sebep olmak.[2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Harem

a. Herkesin girmesine izin verilmeyen kutsal yer.[3]

b. Mekke ve Medine şehirleriyle çevrelerindeki belirli bölgeler için kullanılan terim.[1] Hicaz'da ihrama girilen yerden Kâbe'ye kadar uzanan alan. Buralarda kan dökmek vb. haramdır.[2][3]

(1) DİA; [HAREM - Salim Öğüt] c. 16; s. 132
(2) Onay, Ahmet Talat. a.g.e. ;
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Harem Bölgesi

Mekke ve Medine şehirleriyle çevrelerindeki belirli bölgeler için kullanılan terim.

Sözlükte "yasaklanmış, korunmuş, dokunulmaz" mânasına gelen harem kelimesi harâm ile eş anlamlıdır. Terim olarak Mekke ve Medine'nin, sınırları Hz. Peygamber tarafından çizilen çevresi için kullanılır. Bu bölgelere harem adının verilmesi, zararlılar dışındaki canlılarının öldürülmesi ve bitki örtüsüne zarar verilmesinin haram kılınmış olmasındandır. Bundan dolayı Mekke'ye el-Beledü'l-harâm denildiği gibi Kâbe el-Beytü'l-harâm, çevresindeki mescid de el-Mescidü'l-harâm diye anılmaktadır. Mekke hareminin dışında kalan bölgeye ise Harem'deki yasakların buralarda kalkması sebebiyle "Hil" denilmiştir.

Herhangi bir coğrafî alana veya yapıya kutsallık atfedilerek diğer mekânlardan ayrı tutulması geleneği, farklı şekillerde de olsa hemen hemen bütün dinlerde mevcuttur. İptidaî kültürlerde, ölmüş ataların kabile fertlerine göründüğü yer olduğu için kutsal sayılan alanlar vardır. Yahudilik'te Yehova'nın insanlara tecelli ettiği yer kutsal sayılır. Aynı şekilde Grekçe'de kutsal alan kavramını ifade eden naos ile Latince'de benzeri bir fonksiyona sahip domus dei ibareleri "tanrının göründüğü yer" anlamına gelir (ER, I, 382).(...)

Kur'ân-ı Kerîm'de bizzat Kur'an'ın (el-En'âm 6/92; el-Enbiyâ 21/50), bazı nesnelerin (en-Nûr 24/35) ve zamanların (ed-Duhân 44/3) mübârek kılındığı belirtildiği gibi bazı yerler için de "mübârek" (ilâhî bereket, hayır ve feyze sahip) ve "mukaddes" (mânevî kirlerden arınmış, mübârek) sıfatları kullanılmaktadır. Bu çerçevede Allah'ın Hz. Mûsâ ile konuştuğu mübârek yerdeki (el-Kasas 28/30) mukaddes vadi Tuvâ'ya (Tâhâ 20/12; en-Nâziât 79/16), Mûsâ'nın kavmine vatan olarak seçtiği ve bereketli kıldığı (el-A'râf 7/137) mukaddes toprağa (el-Mâide 5/21) atıfta bulunulmakta, Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'nın çevresinin mübârek kılındığı (el-İsrâ 17/1), insanlar için yeryüzünde kurulan ilk mâbedin Mekke'deki mübârek ev (Kâbe) olduğu (Âl-i İmrân 3/96) ifade edilmektedir.

Bazı yerlerin diğerlerinden farklı olarak ilâhî feyiz ve berekete, insanların mânevî açıdan temizlenme ve arınmalarına mahal kılındığını, buralara özel bir anlam ve önem atfedildiğini gösteren bu âyetler yanında diğer bazı âyetlerde de Allah'ın evi kabul edilen Kâbe'nin bulunduğu Mekke şehri ve çevresinin her türlü tecavüzden korunmuş güvenli bir yer (harem) olduğuna işaret edilmiş ve bu alanla ilgili birtakım özel hükümler konmuştur.

Müslümanların nazarında büyük bir mânevî önem taşıyan Mekke ile Hz. Peygamber'in mescid ve kabrinin yer aldığı Medine şehirleri Haremeyn diye anıldığı gibi Mescid-i Aksâ'nın bulunduğu Kudüs ile bazı peygamberler ve ailelerinin kabirlerini barındıran Halîl şehri de Mekke ve Medine gibi özel hükümlere konu olmasalar da mânevî birer merkez kabul edilmiş ve belli bir dönemden sonra Haremeyn adıyla anılmıştır.

Mekke ve Medine şehirlerinin ilgili alanları, gerek harem kılınışları gerekse sınırları içinde uyulması gereken hükümler bakımından farklılık arzeder.(1)

(1) DİA; [HAREM - Salim Öğüt] c. 16; s. 132

Harik

Kur'an-ı Kerim'de "azabü'l-harik" terkibi içinde yer alan ve cehennemliklerin uğratılacağı yakıcı azabı ifade eden bir tabir.(1)

(1) DİA

Harim

a. Kişiye özel kutsal şey.(2)(3)

b. Camilerde toplu namaz kılınan ana mekân.(2)

c. Gizli bilinmeyen yer.(2)

d. Hacıların hac zamanı büründükleri örtü.(2)

e. Yabancılara yasak olan, yabancılardan korunan mukaddes yer.(1)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Hariri Zade Seyyid Mehmed Kemalettin Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Harizmşah Türbesi-Özbekistan

(1) DİA, Cilt. 16 s. 229

Harkâ

Geride anne, kız kardeş ve dede bırakarak ölen kişinin miras meselesi.(1)

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Harmankaşı Türbesi-Kastamonu

(1) Kastamonu Vilayet. a.g.e. s. 2

Harun Türbesi-Diyarbakır

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 41,
(2) Pınar, Gürhan. a.g.e. s. 43

Hârût

a. Büyü ve sihirde meşhur bir meleğin adı.[1] Kur'an-ı Kerim'de adları geçen ve insanlara sihir öğrettiklerine inanılan iki melekten biri.[2] Diğeri Marut'tur. İnsanları imtihan için gönderildikleri bilinmektedir.[4] Büyü ve sihir ile uğraştıklarından kıyamete kadar kalmak üzere Babil'de bir kuyuya hapsedilmişlerdir.[5]

b. Edebiyatımızda "büyücü, sihirbaz"[5] anlamında kullanılmıştır.

(1) Pala, İskender. a.g.e.

(2) DİA;

(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(4) Akay, Hasan. a.g.e.

(5) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Has Has Baba Türbesi-Aksaray

(1) Gür, Nevzat.. a.g.e. s. 847

Has Yunus Bey Türbesi-Edirne

(1) DİA, Cilt. 16 s. 273

Has Yunus Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 41

Has Yûnus Bey Türbesi

Edirne'nin Enez ilçesinde XV. yüzyıla ait türbe.

Kasabanın yerleşim alanı dışındaki düzlükte eski mezarlığın içindedir. İlkçağ'da adı Ainos olan Enez, tarih içinde önemli bir ticaret ve liman şehri olarak gelişmiş, Edirne'nin Meriç yoluyla denize bağlantısını sağlayan bir iskele olmuştur.

Türbenin adını taşıdığı Yûnus Bey'in aslen ihtidâ etmiş bir Katalan (İspanyol) olduğuna dair kaydın doğruluk derecesini kontrol mümkün değildir. Donanma kumandanı Hamza Bey'in Sakız adası seferi arkasından 1455 yazında Osmanlı donanmasının başına getirilen Has Yûnus Bey, denize açıldığı ilk seferinde bir fırtınaya yakalanarak gemilerinden yedisini kaybetmiş, kendi sancak gemisi güçlükle

Sakız'a sığınabilmiş, on iki gemisi de Midilli Limanı'na ulaşabilmiştir.(...) Has Yûnus Bey bunun ardından Enez'in fethine katıldı.(...) Enez, 1455 yılı kışı ortasında Fâtih Sultan Mehmed kumandasındaki Osmanlı ordusu ve on kadırgadan oluşan donanma tarafından kuşatma altına alındı. Bu esnada kasabanın idarecisi olan Dorino Gattelusio kışlamak üzere Semendirek adasına çekildi, Enez halkı da çaresiz kaldığından 1456 Ocak ayı içinde kaleyi teslim etti.(...) Âşıkpaşazâde ve Neşrî'ye göre bu arada Yûnus Bey de Taşoz ve Limni adalarını fethetmiştir.(...) İkbali 1455 yazından 1456 yılı kışı sonlarına kadar devam eden Has Yûnus Bey, Enez'in ocak ayı sonlarındaki (Dukas'a göre 24 Ocak'ta) fethini takip eden haftalarda görevinden alınarak idam edilmiş olmalıdır. Sicill-i Osmânî'de (IV, 676) (...)

Halk arasında, türbenin Fâtih Sultan Mehmed'in kaptanı Yûnus Bey'e ait olduğuna ve onun Enez'in fethinde "şehîden" öldüğüne inanılması Has Yûnus Bey'in burada defnedildiği ihtimalini akla getirmektedir. Ayrıca Enez'in fethine katılmış önemli bir kişi olarak kasabanın müslüman halkı tarafından burada bir "makam türbe" yaptırılmış olabilir. Böylece Enez fâtihi sayılan Yûnus Bey, yerli halk arasında Yûnus Baba adıyla anılan efsanevî bir kahraman durumuna girmiştir. Bunun yanında İstanbul'da, son kırk elli yıl içinde Has Yûnus Bey'e ait olduğu sanılarak 1952'de ihya edilen bir türbe daha vardır.(...) Ancak yukarıda belirtildiği gibi Has Yûnus Bey'in İstanbul'da bir türbesinin bulunmasına imkân yoktur.

Evvelce yakınında bir de tekke olduğu bilinen Enez'deki türbe geniş bir müslüman mezarlığının ortasındadır. Etrafında kasabanın Türk halkına ait çok sayıda mezar taşı görülür. Pîrî Reis'in Kitâb-ı Bahriyye adlı eserindeki küçük portulan haritalarında Enez Limanı kenarında "Yûnusluk" yazısı ile bu kabristan işaretlenmiştir. Buranın bütün Osmanlı dönemi boyunca kasabanın Türk mezarlığı olduğu etraftaki çok sayıda mezar taşından anlaşılmaktadır. Türbe, mimarisinden de açıkça görüldüğü gibi bir Türk yapısı olmayıp çok küçük ölçüde bir hıristiyan ibadet yeri yani şapeldir. Etrafı moloz taşlardan alçak bir duvarla çevrili olan bu haç biçimindeki yapının ortasında yüksek kasnaklı bir kubbe vardır. Türbenin dış duvarları içinde bir de kuyu mevcuttur.

Türbenin esas girişi örülmüş, yandan yeni bir giriş açılmıştır. Mekânın haç şeklindeki kolları

beşik tonozlarla örtülüdür. Bu kollardan birine, Kaptan Yûnus Bey'e ait olduğu kabul edilen bir sanduka yerleştirilmiştir. Bina moloz taşlardan inşa edilmiştir. 1,65 m. yüksekliği olan kasnak, 15 cm. genişliğinde ve 60 cm. yüksekliğinde mazgal gibi dar ve uzun dört pencereye sahiptir. Kubbe ve tonozlar alaturka kiremitlerle örtülüdür. Bu küçük binanın doğu tarafında, üzeri yarım kubbe ile örtülü ve dışa yarım yuvarlak bir çıkıntı teşkil eden bir apsis vardır. Esasında çok ufak bir hıristiyan ibadet yeri olduğu anlaşılan bu tarihî eser, Has Yûnus Bey adına 500 yıldır Enez'in Türk halkı tarafından saygı gösterilen bir türbe-ziyaretgâh halinde yaşamaktadır.[1]

(1) DİA; [HAS YÛNUS BEY TÜRBESİ - Semavi Eyice] c. 16; s. 275

Hasa Kayımi Türbesi-Saraybosna

(1) Kalajdzic, Mirsad. a.g.e. s. 4

Hasan Adli Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 6, s. 436

Hasan Ağa Türbesi-Karadağ

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 138

Hasan Ağa Türbesi-Bosna Hersek

(1) Kılıcı, Ali1. a.g.e. s. 102

Hasan Ağa Türbesi-Sırbistan-Karadağ

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 438

Hasan Askeri Türbesi-Siirt

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 42

Hasan Baba Türbesi-Kosova-Podrimska Cad.

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 339,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 497

Hasan Baba Türbesi-Kosova-Prizren, Yakova

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 363

Hasan Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 290

Hasan Baba Türbesi-Makedonya-İştip

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 572

Hasan Baba Türbesi-Makedonya-Struga

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 623

Hasan Baba Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 726

Hasan Baba Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Hasan Baba(Kesikbaş) Türbesi-Makedonya-Manastır

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 606

Hasan Basri Hazretleri Türbesi-Basra

(1) Vassaf, Hüseyin. a.g.e., s. 51

Hasan Basri Türbesi-Erzurum

(1) Taşyürek, Muzaffer. a.g.e. s. 58

Hasan Basri Türbesi-Malatya

(1) Yakar, Özgür Yücel. a.g.e. s. 53

Hasan Bey Türbesi-Van-Hoşap

(1) Ertekin, M. Zahir. a.g.e. s. 93,
(2) Van Valiliği. a.g.e.

Hasan Bin Ali Askeri Hazretleri Türbesi-Irak

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 6, s. 439

Hasan Bin Sipah Hademe-i Türbesi-Kosova-Vılçitrin

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 539

Hasan Burhaneddin Cihangiri Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 16 s. 311

Hasan Burhaneddin Efendi Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 7 s. 540

Hasan Çelebi Türbesi-Kosova-Prizren

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 345

Hasan Dede Tekyesi ve Türbesi-Sırbistan-Karadağ

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 438

Hasan Dede Türbesi-Diyarbakır

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 42

Hasan Dede Türbesi-Kırıkkale

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 42,
(2) Er, Y. Kemal-Hasan Pehlivanlı. "Kırıkkale" Kırıkkale Valiliği. s. 7,
(3) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 150

Hasan Dede Türbesi-Safranbolu

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 42

Hasan Dede Türbesi-Nevşehir

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 7, s. 29,
(2) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 301

Hasan Dede Türbesi-Yalova

(1) Yalova Valiliği, "Yalova Kültür Ve Turizm Envanteri." s. 37

Hasan Dede Türbesi-Adana

(1) Şenesen, Refiye Okuşluk. a.g.e. s. 4

Hasan Dede Türbesi-Burdur

(1) Kızılkaya, Abdurrahman. a.g.e. s. 38

Hasan Dede Türbesi-Ankara-Nallıhan

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 163

Hasan Dede Türbesi-Düzce

(1) Düzce Valiliği. a.g.e. s. 2

Hasan Dede Zaviyesi ve Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 633

Hasan Efendi (Sacayaklı Sultan) Türbesi-Kastamonu

(1) Kastamonu Vilayet. a.g.e. s. 2

Hasan Efendi Tekkesi ve Türbesi-Sırbistan-Ujice

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 707

Hasan Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Baraz, Mehmed Rebii Hâtemi. "Anadolu Hisarı: Yeni Hisar, Yenice Hisar, Akça Hisar, Güzelce Hisar, Güzel Hisar." Beykoz Belediyesi, (2009). s. 263

Hasan Efendi Türbesi-Rize-Ardeşen

(1) Tercüman, Güler. "Ardeşen İlçesindeki Türk Devri Yapıları." Selçuk Ün. Ed. Fak. Konya, (2005). s. 860

Hasan El-Askeri Türbesi-Irak

(1) DİA, Cilt. 4 s. 50

Hasan El-Sakeri Türbesi-Samerra

(1) DİA, Cilt. 36 s. 71

Hasan Erzaki Türbesi-Diyarbakır

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 42

Hasan Fehmi Paşa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 16 s. 322,
(1) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 563

Hasan Feyzi Efendi Türbesi-Denizli

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 7, s. 33

Hasan Hüsameddin Uşşaki Hazretleri Türbesi-İstanbul

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 7, s. 39

Hasan Hüseyin Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 245

Hasan Hüsnü Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 64,
(2) Pur, Doğan. a.g.e. s. 12,
(3) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 465,
(4) Envanter. a.g.e. No:54

Hasan Kafi Akhisari Türbesi-Bosna Hersek

(1) DİA, Cilt. 16 s. 327

Hasan Kayimi Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 162

Hasan Keşfi Efendi Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 606

Hasan Mekki Dede Türbesi-Elazığ-Baskil

(1) Kıyak, Abdülkadir. a.g.e. s. 175

Hasan Nazır Efendi Türbesi-Sırbistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 701

Hasan Padişah Türbesi-Ahlat

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 42

Hasan Padişah Kümbeti

Ahlat'ta XIII. yüzyıla ait mezar anıtı.

Ahlat'ın Tahtısüleyman mahallesinin güney kısmında ve Karaşeyh Mezarlığı'nın kuzeydoğusunda, üzerine yapıldığı tepenin siluetine hâkim bir yerde bulunmaktadır. Yapı, yine Ahlat'ta bulunan Ulukümbet'ten (Usta-Şâgird Kümbeti, Çubuklu Kümbet) sonra büyük ölçüde olan ikinci mezar anıtıdır.

İçinde üç mezar bulunan yapı, kapısının üzerindeki girift bir istif halinde nesih hattıyla yazılmış iki satırlık kitâbeye göre 673 yılının Recep ayında (Ocak 1275) Melikü'l-ümerâ Mahmûd b. Hüsâmeddin Hasan Aka için inşa edilmiştir; diğer iki mezardan birinde de veziri Hasan Ali yatmaktadır. Halk arasında kümbetin Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'a ait olduğuna inanılıyorsa da aslında Hasan Padişah denilen zat Moğollar'ın Ahlat hâkimidir.

Evliya Çelebi'nin 1655 yılında Ahlat'a geldiği zaman içine girdiği ve, "...Birçoğu kurumuş iskelet halindedir. Hatta bir zenci yüzlü çocuk, elinde sopası ile ayak üzerinde bekçi gibi duvara dayalı durmaktadır. Gayet korkulu bir yüzdür. Türbedarı yoktur. Kapıları Revan fâtihi Murad Han'ın ziyaret etmesinden beri kapalıdır..." (Seyahatnâme, IV, 134) diye anlattığı yapı Hasan Padişah Kümbeti, adını andığı padişah da 1635'te Revan ve Tebriz seferine çıkan IV. Murad'dır. Mumyaların, 1910 yılında mum adağı yapan kadınların yol açtığı bir yangın sonucunda yandığı bilinmektedir (Abdürrahim Şerif, s. 68). Kümbet de bu yangından zarar görmüştür, ama büyük ölçüde yıkılmasının sebebi herhalde başka bir âfettir.

Hasan Padişah Kümbeti, altta kare planlı cenazelikle (mumyalık) bunun üzerindeki daire planlı ziyaret mahallinden (mescid) meydana gelmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1969 yılında başlatılan restorasyon çalışmaları sonucunda cenazelikle gövdenin kuzeye bakan çeyrek kısmı dışında kalan yerleri tamamen yenilenmiştir. Cenazeliğin yuvarlak kemerli girişi, doğu cephesinin kuzeydoğu köşesine yakın bir yerde bulunmaktadır. Çapraz tonoz örtülü mekân üç duvarındaki mazgal pencerelerden ışık alır; bu pencerelerden batıdakinin sövesi zencirek, güneydekininki ise zikzak motifleriyle bezelidir. Diğerlerine göre daha sade olan doğu penceresi alınlığında iri bir rozet, yanlarında basit bir süsleme bandı görülmektedir. İçeride bulunan üç mezardan biri diğerlerinden büyüktür.

Ziyaret mahallinin onikigen kaidesi cenazeliğe köşelerdeki çift ters üçgen pahlar vasıtasıyla bağ-

lanmıştır. Bunun üzerinde konik külâhlı silindirik gövde yükselir. Kuzey cephede yer alan kapıya çıkış iki taraftan taş basamaklı dar merdivenlerle sağlanmıştır. Kapı, kenarlarında burmalı sütunçeler bulunan yedi sıra mukarnas kavsaralı bir açıklık halindedir; mukarnasların içleri kabartma rûmî ve palmetlerle bezelidir. Üzeri iç içe geçme sekizgenler ve palmet dizileriyle süslü geniş bir bordür kapıya çerçeve teşkil eder. Batı, güney ve doğu yönlerine açılan üç pencere beşer sıra mukarnas kavsaralıdır. Geometrik bezemeli dar bir bordürün çevrelediği nişlerinin içindeki kuşatma kemeri üzerinde birer gülbezek göze çarpar.

Türbenin dış yüzeyi, içlerinde girift saç örgüleri bulunan bordürler, kaval silmelerle bağlantılı yüzeysel kemerler ve bunların içinde yer alan gülbezeklerle (toplam on altı adet) süslenmiştir. Kapı ve pencere aralarına rastlayan yerlere üçgen kesitli ince uzun nişler açılmış ve bunlara çerçeve teşkil eden dar bordürün içi zikzak motifiyle doldurulmuştur. Üzerinde birbirine paralel fitiller bulunan ve tamamı yeni olan konik külâhın eteğini iki sıra mukarnaslı saçak frizi dolanmaktadır. Halen oldukça bakımlı durumda bulunan Hasan Padişah Kümbeti, mimarisi ve süslemesi bakımından Ahlat kümbetlerinin özelliklerini bünyesinde toplayan ilçenin en gösterişli mezar anıtlarından biridir.[1]

(1) DİA; [HASAN PADİŞAH KÜMBETİ - Enis Karakaya] c. 16; s. 334

Hasan Paşa Türbesi-Malatya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 42

Hasan Paşa Türbesi-Konya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 42

Hasan Paşa Türbesi-Safranbolu

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 42

Hasan Paşa Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 30

Hasan Paşazade Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 247

Hasan Sezai Efendi Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 67,
(2) Bozdoğan, Melek. a.g.e. s. 27

Hasan Şeref Baba Türbesi-Yunanistan-Joannina

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 999

Hasan Ünsi Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Hasan ve Hüseyin Kardeşler Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Hasan-ı Basri Bin Habib Türbesi-Afyon-İçcehisar

(1) Kalafat, Yaşar.2 a.g.e. s. 3

Hasani Herekani Türbesi-Kars

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 42

Hasani Mekki Türbesi-Adıyaman

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 42

Hasbek Kadı (Kümbet) Türbesi-Kayseri

(1) Kayseri Valiliği. a.g.e. s. 20,
(2) Aydın, Remzi. a.g.e. s. 37

Haseki

Cariyeler arasından seçilen padişah gözdesine verilen unvan.[2] 18. asra kadar padişah eşlerine verilen unvan. Sonra yerini kadın-efendi unvanına bırakmıştır.[1]

(1) Öztuna, Yılmaz.a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Haseki, Metin

Milli Ktp./Tasnif No: 1984 BD 714

Plastik Açıdan Türk Mezar Taşları, Yay. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, (Yayınlanmış Lisans Tezi, 1977), 68 sayfa, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Hasenat

İnsanların iyiliği için yapılan hayırlı işler, iyilikler.[(1)(2)(3)] Güzel iş, iyilik, hayır, güzel yardım anlamına gelen "hasene" kelimesinin çokluk şeklidir.[(4)]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Akay, Hasan. a.g.e.

Hasip dağı

Cennet dağlarından bir dağdır.[(1)]

(1) İmam Şa'rani. a.g.e., s. 308

Hasiyet-i kât-ı hayat

Ölümün etkisi.[(1)]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Haşhaş bitkisi

Haşhaş, mezar taşlarında ölümü ve ebedi uykuyu sembolize etmektedir.[(1)(2)]

(1) Kutlu, Hüseyin, a.g.e., s. 30;
(2) Bakırcı, Naci. a.g.e., s. 106

Haşim Baba Türbesi-istanbul

(1) Adresler. a.g.e.,
(2) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 563

Haşimi Emir Osman Efendi Türbesi-istanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 47

Haşir

Kıyamet gününde diriltilecek olan mükelleflerin hesaba çekilmek üzere bir araya toplanması anlamında bir terim.

Sözlükte "bir topluluğu bulunduğu yerden zor kullanarak çıkarıp bir meydanda toplamak" mânasına gelen haşir (haşr) kelimesi, kıyamet gününde yeniden diriltilen (ba's) bütün varlıkların hesaba çekilmek üzere bir meydana sevkedilip toplanmasını ifade eder. Toplanılacak yere mahşer, mevkıf veya arasât denir. Buna göre haşir, kıyamet halleri arasında ba's-tan sonra ikinci merhaleyi oluşturur ve "hesap görüldükten sonra cennet veya cehenneme sevkedip dağıtmak" anlamındaki neşirin karşıtı olur. Geleneksel inanca göre bütün ümmetler kendi peygamberinin önderliğinde haşredileceği, en önde de ümmetiyle birlikte Hz. Muhammed bulunacağı için ona "Hâşir" adı da verilmiştir (Lisânü'l-Arab, "hşr" md.).

Kur'ân-ı Kerîm'de haşir, biri "dünyadaki sürgün" mânasında olmak üzere iki defa geçmekte, ayrıca aynı kökten türeyen isim ve fiil şeklindeki müştakları da kırk bir âyette yer almaktadır (bk. M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "haşr" md.). Bunların büyük bir kısmında âhiretteki haşrin tasviri yapılır. Kur'an'ın, ancak rableri huzurunda toplanacaklarından korkanlara fayda vereceği hususuna da işaret edilen bu âyetlerde belirtildiğine göre başta insanlar ve cinler olmak üzere şeytanlar, melekler, hatta tapınılan putlar bile hesaba çekilmek için haşredilecektir (Âl-i İmrân 3/158; el-En'âm 6/51, 72, 128; Sebe' 34/40; el-Ahkāf 46/6).

Yeryüzü yarılacak, insanlar süratle kabirlerinden çıkarak çekirgeler gibi kendilerini çağırana doğru koşacaklar (Kāf 50/44; el-Kamer 54/7-8); herkesin yanında biri ameline şahitlik etmek, diğeri de onu mahşere götürmekle görevli iki melek bulunacaktır (Kāf 50/21).

İlâhî buyruklara isyan etmekten sakınan müttakiler, rahmânın huzuruna süvari elçiler ve konuklar gibi yüzleri parlak ve sevinçli durumda haşredilirken kâfirler, zalimler ve Kur'an'dan yüz çeviren mücrimler gözleri korkudan göğermiş, zincire vurulup katrandan gömlek giydirilmiş, kederli ve kara yüzlerini ateş bürümüş olarak kör, sağır ve yüzükoyun bir şekilde cehennem yoluna sevkedilecekler, hesap vermeleri için cehennemin etrafında diz çöktürülmüş bir halde bekletilecekler, sonunda da cehenneme atılacaklardır (İbrâhim 14/49-50; el-İsrâ 17/97-98; Meryem 19/68, 85-86; Tâhâ 20/102, 124-126; el-Furkān 25/34; Abese 80/38-42).

Haşrin kötüsünden Allah'a sığınan ve *fakirler zümresi içinde* haşredilmeyi niyaz eden (Müsned, V, 329; Tirmizî, "Zühd", 37) Hz. Peygamber'in **hadislerinde** haşrin kısımları, şekilleri, inanç ve amelleri değişik olan insanların haşir esnasındaki durumları hakkında çeşitli bilgiler verilmek-

tedir. Bu hadislerden anlaşıldığına göre kıyamet alâmetlerinin ilki veya sonuncusu olarak çıkacak bir ateş insanları doğudan batıya sevkedecektir ki (Müsned, IV, 6; V, 3; VI, 463; Buhârî, "Enbiyâ", 1) bu *dünyada vuku bulacak olan bir haşir* kabul edilir (İbn Kesîr, I, 227, 228). Asıl haşir ise kıyametin kopmasından sonra diriltilecek yaratıkların kabirlerinden çıkması ile gerçekleşecek olan haşirdir. İlgili hadislerde haber verildiğine göre insanlar, üzerinde dağ, taş gibi yol gösterici hiçbir alâmetin bulunmadığı, kepeksiz un gibi bembeyaz ve dümdüz bir alanda haşredilecektir (Buhârî, "Riķāķ", 44). Kabirden ilk defa Resûl-i Ekrem çıkacak, onu Ebû Bekir ve Ömer takip edecek, daha sonra Medine ve Mekke'de bulunanlar Peygamber'le birlikte mahşer yerine varacaklardır (İbn Kesîr, I, 262).

Haşir esnasında insanlar yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olacak, fakat o günün dehşetinden erkekler ve kadınlar birbirlerine bakamayacak, izdihamdan ve yaklaştırılan güneşin hararetinden ötürü dökülen terler ağızlara ve kulaklara kadar yükselecektir (Buhârî, "Enbiyâ", 8, "Zekât", 52).

*Cennet elbiseleri*nden ilk defa Hz. İbrâhim ile Hz. Peygamber'e, ardından diğer peygamberlere ve müminlere giydirilecek ve bunlar haşrin zorluklarından kurtulacaktır (Kurtubî, s. 237). İnsanlar inançlarına ve amellerine göre çeşitli şekillerde haşredilir. Kötülüklerden sakınanlar eğerleri altından olan emsalsiz binekler üzerinde haşredilir ve müstakbel hayatlarını özlerler. Bazıları ikişer, üçer, dörder, onar kişilik gruplar halinde develer üzerinde mahşer yerine götürülür. Bazıları da kavurucu güneş altında yaya olarak haşrolunur. Kâfirlere gelince bunların liderleri yüzükoyun, diğerleri yürüyerek mahşere sevkedilir (Müsned, I, 155; Buhârî, "Riķāķ", 45; Müslim, "Cennet", 59; Beyhakī, s. 648; Kurtubî, s. 226, 237). İlâhî emirler karşısında büyüklük taslayanlar zerreler gibi küçültülmüş olarak mahşere götürülecek (İbn Kesîr, II, 8), başkasının arazisini haksız yere alanlar da bu arazinin toprağını mahşer yerine kadar sırtında taşımaya mahkûm edilecektir (Müsned, IV, 173). Mahşer yerine gelen insanların gözleri gökyüzüne çevrilmiş halde kırk yıl bekleyecekleri, sonunda Hz. Peygamber'in şefaatiyle hesaba çekilme işleminin başlayacağı da hadislerde verilen bilgiler arasında yer alır (İbn Kesîr, I, 267).

Haşir, muhtemelen "insanları bulundukları yerden çıkarmak" şeklindeki sözlük anlamından hareketle bazı kelâmcılar tarafından yer yer *ba'š ile eş anlamlı* bir terim olarak kullanılmıştır (Âmidî, s. 121; Tehânevî, I, 293-294). Ancak Halîmî, Kurtubî, İbn Kesîr, Aynî ve daha başka birçok âlim, *haşri ba'stan sonra gerçekleşecek merhaleyi* ifade eden bir terim olarak kabul etmişlerdir. Bu görüş, kıyamet hallerini tasvir eden naslara daha uygun düşmektedir.

Haşir terimini genel anlamıyla *kıyamet veya meâd yerine* kullanan âlimler, onun muhtevasını kıyametteki bütün merhaleleri kapsayacak şekilde geniş düşünmüş ve buna göre açıklamalar yapmışlardır (Halîmî, I, 417-418; krş. Şa'rânî, II, 158-159). Haşir konusuna ilişkin bilgiler yalnız âyet ve hadislere bağlı olduğundan bu hususta İslâm âlimleri arasında farklı görüşlere hemen hemen hiç rastlanmamaktadır. İlgili nasların yorumu sırasında daha çok hayvanların haşri, birbiriyle çelişir gibi görünen bazı nasların telifi, ilâhî huzura haşredilişten doğan mekân problemi ve haşrin cismanî mi ruhanî mi olduğu konularında farklı yaklaşımlar göze çarpmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de haşr kavramı *hayvanlara* da nisbet edilmiştir (bk. el-En'âm 6/38; et-Tekvîr 81/5). Bu tür âyetlerle aynı konuya dair hadislerin yorumunu yapan âlimlerin bir kısmı hayvanlara izâfe edilen haşrin ölümden ibaret olduğunu, hayvanların ölüm sonrasında bir hayatı ve sorumluluğunun bulunmadığını söylerken bazıları, daha çok kelimenin genel sözlük anlamından ve bir kısım rivayetlerden hareketle hayvanların da kıyamette diriltilmesini mümkün görmüşlerdir (Taberî, VII, 119-120; XXX, 43; Âlûsî, VII, 145-146; Reşîd Rızâ, VII, 396-400). Ancak hayvanların yükümlü ve sorumlu olmadığı, ayrıca hesaba sığmayacak kadar çok olan hayvanların haşredilmesinin hikmetten uzak görünmesi gerçeği karşısında İbn Abbas'ın da yer aldığı birinci gruptaki âlimlerin fikri daha isabetli görünmektedir.

Kıyameti tasvir eden bazı âyetlerde kâfirlerin ve Kur'an'dan yüz çevirenlerin kör, sağır ve dilsiz olarak haşredileceği belirtilirken (el-İsrâ 17/97; el-Mürselât 77/35-36) bir kısmında bunların da herkes gibi konuşacaklarının bildirilmesi ilk bakışta çelişkili gibi görünürse de bu husus, ba's ve haşirle başlayacak olan kıyamet hallerinin değişik

merhaleleriyle ilgili bir durumdur. Bu merhalelerin bir kısmında mevcut olan bir halin diğerinde değişmesi mümkündür (Halîmî, I, 420-421).

Kur'ân-ı Kerîm'de âhiret hayatından söz edilirken nihaî dönüşün Allah'a olacağı, herkesin O'na rücû edeceği sık sık tekrarlanır (bk. M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "rucû", "maśîr" md.leri). Bu tür ifadeler, haşrin "Allah'ın huzuruna varış" mânasını da taşıdığını gösterir. Bu ise mekândan münezzeh olan Allah'a bir yer veya makam nisbet edildiği intibaını doğurur. Ancak hâlik ile mahlûk arasındaki münasebet ulûhiyyet açısından dünyada ne ise âhiret hayatında da odur. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de de ifade edildiği gibi (Kāf 50/22) kıyamette kişi ile gayb âlemine dair bazı gerçekler arasındaki perde kalkar ve insan huzûr-i ilâhîde bulunduğunun şuuruna varır. Şu halde buradaki değişim hâlikte değil mahlûkta meydana gelir. Ezelî ve ebedî olan, zamandan, mekândan ve değişiklikten münezzeh bulunan Allah ise daima aynı sıfatları taşır.(...)

İslâm âlimleri ise haşrin cismanî olacağı görüşündedir. Kıyameti tasvir eden âyet ve hadislerde insanların göz, yüz, baş, ayak gibi organlarından bahsedilmesi, cennet ve cehennem hayatıyla ilgili olarak ancak bedenle yerine getirilebilecek fonksiyonlardan söz edilmesi, haşrin cismanî olarak gerçekleşeceğine ilişkin açık delillerdir. Bu cismanî tasvirlerin sembolik ifadeler şeklinde kabul edilmesi, bâtınî yöntemi andıran aşırı bir te'vil olur ki bunun vahyin amacıyla bağdaştırılması mümkün görünmemektedir. Naslarda yer alan ifadelerle hem etkili bir tasvir yapılmak hem de âhiretin tıpa tıp dünyaya benzemediği anlatılmak istenmiştir. Gazzâlî'nin de belirttiği gibi (ed-Dürretü'l-fâHire, s. 51-57) insanoğlunun görmediği ilginç olayları inkâr etmesi onun tabiatında bulunan bir özelliktir. Bundan dolayı haşrin cismanîliği ve diğer âhiret halleri ilk bakışta kişiye garip gibi görünürse de insan akıl yürütme gücünü kullanarak nasların haber verdiği bu hususları mümkün görür ve onları tasdik edebilir.(1)

(1) DİA; [HAŞİR - Süleyman Toprak] c. 16; s. 417

Haşr

a. Toplama bir araya getirme.(1)

b. Cenab-ı Hakkın kıyamet gününde, dünya hayatında işlediklerinin hesabını sormak üzere ölüleri diriltip Allah'ın yüce divanına yani Mahkeme-i Kübra'ya götürülmesidir.(1)(2)(3)(4)(5)(6)(7)(8)

c. Ölülerin diriltilip bir araya toplandığı zaman, kıyamet.(1)

d. "Ölmeden evvel ölünüz" sırrına ererek benliğini yok edip Hakk'ın varlığı ile dirilme, kendini yok ettikten sonra, ebedi diriliğe kavuşma.(1)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) DİA; [HAŞİR - Süleyman Toprak] c. 16; s. 417
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(5) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(6) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(7) Akay, Hasan. a.g.e.
(8) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 7, s. 506

Haşr Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in elli dokuzuncu sûresi.

Haşr sûresini üç bölüme ayırmak mümkündür.

Birinci bölüm (âyet 1-10), göklerde ve yerdeki bütün varlıkların Allah'ın yüceliğini dile getirdiğini, O'nun güçlü ve hikmet sahibi olduğunu bildiren bir âyetle başlar. Savaş yapmadan elde edilen başarının sırf Allah'ın izni ve yardımıyla meydana geldiğini, bunu daha önceden Benî Nadîr yahudilerinin de müslümanların da beklemediğini belirten ikinci âyetin sonunda bu olaydan herkesin ders alması gerektiği vurgulanır. Üçüncü âyette yeminini bozmuş, inanç ve değerlerine bağlılığını yitirmiş bir topluluk için sürgünün en hafif ceza olduğu, aslında böyle bir toplumun dünyada da âhirette de daha ağır cezaları haketmiş bulunduğu açıklanır. Bunun ardından Allah'ın, andı bozan fâsıkları rezil ve rüsvâ edeceğine dikkat çekilir. 7-8. âyetler, gayri müslimlerden silâh kullanmadan elde edilen ve İslâm devletinin gelir kaynakları arasında yer alan feyin taksim esaslarını belirlemektedir. 7. âyetteki, "Böylece o mallar içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir imkân olmasın" anlamına gelen bölüm, kamu mallarının sosyal adaleti ve refahı yaygınlaştırma yönünde kullanılmasını gerekli kılması bakımından özel bir önem taşımaktadır. Ayrıca âyette, gerek fey vb. devlet mallarının kullanımı gerekse diğer

dinî, hukukî ve ahlâkî konularla ilgili olarak Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu sarih hükümlerin değiştirilemez olduğuna da işaret edilmektedir. Medineli ensarın Mekkeli muhacirlere karşı beslediği kardeşlik duygularını, bunun sonucu olarak kendilerine kucak açıp öz canlarına tercih etmelerini anlatan 9. âyet, İslâm toplumundan beklenen ve Kur'ân-ı Kerîm'in geneline hâkim olan sosyal dayanışma ruhunun karakteristik ifadelerini kapsar. Nitekim 10. âyet, diğer müslümanların da aynı kardeşlik duygularını taşımaları gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca 9. âyette en büyük kurtuluşun insanın bencillikten, nefsinin çıkar düşkünlüğünden uzaklaşması ile elde edilebileceği, 10. âyette de iman edenlerin birbirine karşı yüreklerinde kin tutamayacakları bildirilir.

İkinci bölümde (âyet 11-17) yer alan ve münafıklarla yahudilerin sürgünden önceki ilişkilerinden bahseden âyetler, münafıkların ve Ehl-i kitap'tan oldukları halde imanlarını kaybetmiş olanların birbirlerine nasıl yalan söylediklerini, sözlerinden nasıl döndüklerini ve birbirlerinin aleyhinde nasıl çalıştıklarını gözler önüne serer. Bunların kendi çıkarlarını düşündükleri, asla fedakârlığa yanaşmadıkları, dışarıdan bakılınca bütünlük içinde bir topluluk izlenimi vermelerine rağmen gönüllerinin birbirinden kopuk olduğu anlatılır. Onlar birbirlerini baştan çıkarma hususunda şeytana benzerler; birbirlerini kurtarmaya gelince de herkesin kendi başının çaresine bakması gerektiğini öne sürerler. Bu âyetler, dolaylı olarak müslümanlara böyle olmamaları gerektiği yolunda yapılan uyarılardır. Bu bölüm zalimlerin yerinin ateş olduğunu bildiren bir tehditle son bulur.

Üçüncü bölüm (âyet 18-24), Allah'tan korkmayı ve ebedî hayat için hazırlık yapmayı öğütleyen âyetle başlar. Dünyadaki bütün kötülüklerin Allah'ı ve âhireti unutmaktan ileri geldiğine işaret edilir; müslümanların böyle olmamaları ve fâsıklardan uzak durmaları istenir. Cehennem ehliyle cennet ehlinin eşit olmadığı, esas kurtulanların cennet ehli olduğu vurgulanır. Kur'an'da verilen misaller insanların düşünmesi ve ibret alması için ortaya konmuştur. 21. âyette Kur'an'ın, bir dağa indirilmiş olsaydı dağı parça parça edeceği ifade edildikten sonra tevhid inancının özünü teşkil eden son üç âyette Allah'ın birliği, yüceliği, eşsizliği, rahmet ve merhameti, gücü ve kudreti dile getirilir. Göklerde ve yerdeki her şeyin Allah'ı tesbih ettiğini bildiren âyetle başlayan sûre, yine göklerde ve yerdeki her şeyin Allah'ı tesbihe devam etmekte olduğunu haber veren âyetle son bulur. Aynı şekilde birinci âyet gibi sonuncu âyet de, "O güçlü ve hikmet sahibidir" anlamına gelen ifadeyle biter.

Haşr sûresinde, dış düşmanlara ve içerideki münafıklara karşı dikkatli ve tedbirli olmayı öngören âyetlerin yanında bazı hikmetli öğütlere, hukukî hükümlere, ahlâk ve eğitimle ilgili ilkelere de yer verilmiştir. Bütün bunlardan daha önemlisi tevhid inancıyla ilgili âyetlerdir. Özellikle sûrenin sonunda yer alan ve Cenâb-ı Hakk'ın birliğini, yüceliğini, sonsuz azamet ve merhametini bildiren âyetler, insan kalbine tevhid akîdesini ve Allah sevgisini yerleştirmek amacını gütmektedir.(...)[1]

(1) DİA; [HAŞİR - Süleyman Toprak] c. 16; s. 417

Haşr-ı emvat

a. Ölülerin bir araya toplanması.[1][3]

b. Kıyamet günü.[2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(3) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.

Haşr-ü neşr

Mahşer gününde ölülerin toplanıp dağılması.[1]

(1) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Haşyet

a. Saygıyla karışık korku, ululuk karşısında duyulan gönül titremesi, yürekte duyulan ürperme, korku.[1]

b. Allah'ın büyüklüğünü, azametini idrak eden kulun O'nu hakkıyla tâzim edememek ve kulluğuna layık olamamak endişesiyle kalbinde hissettiği ürperme, korku, havfın bir üst derecesi.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Hat

a. Güzel yazı, Arap harfleriyle özel üsluplara göre yazı yazma sanatı.[3] Arap harfleri, çeşitli stillerde yazılır. Sülüs, nesih, rika, tâlik, celi, diva-

ni, siyakat gibi stillerden çok büyük ve yaygın bir hat sanatı doğmuştur.[1]

b. Saliklerin indinde, varlık mertebelerinin en yakınları olan ruhlar âleminin büyüklerine işaret etmektedir. Yine hattan kasıt Kibriya âlemi yani mücerred ruhlar âlemidir denilmiştir. Diğer yandan "hat ruhların, cisimlerin üzerinde zuhur etmesidir" de denilmiştir.[2]

(1) Öztuna, Yılmaz.a.g.e.
(2) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(5) DİA; [HAT - M. Uğur Derman] c. 16; s. 427-437

Hatâ

a. Aslına uygun olmayan, doğru olmayan şey, yanlış, yanlışlık, yanılgı, yanılma.[2][3]

b. Makbul olmayan iş, kusurlu davranış, kabahat, günah, suç.[2][3]

c. Kur'an'da, "Bir yönden sapmak, yanılmak"tır. Hatie de hata demektir. Günahın kendisine de hati'a denilir. Hati'a büyük günah anlamındadır.[1]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 25, s. 154-156;
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hata mecrasına carî katl

İstem dışı bir eylem sonucu meydana gelen, kabul edilebilecek meşru bir mazereti bulunduran öldürme şekli demektir. Uyuyan bir kişinin üzerine devrildiği diğer bir şahsı öldürmesi gibi.[1][2]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Zuhayli, Vehbe. a.g.e., C. 8, s. 17

Hata yoluyla öldürme

Bir insanı, bir kasıt bulunmaksızın, yanlışlıkla öldürmek.[1]

(1) Zuhayli, Vehbe. a.g.e., C. 8, s. 17

Hataen katl

Yaralama ve öldürme kastı olmadan, yanlışlıkla öldürmek.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Hatai

Türk Süsleme sanatının başlıca desenleri arasında en önemli türleri arasında olup çoğu kez çiçeğin kökeni belli olmayacak derecede stilize edilmiş hali(Akar, Keskiner,1978, 67)[1]

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e. s. 13.

Hatçe Sultan Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Hatem Dede Türbesi-Malatya

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 295

Hatetu'n-Nez

Can vermenin dehşetli bir acı ve ıstırap olduğunu ifade etmektedir.[1]

(1) Akçay, Mustafa. a.g.e, s. 89.

Hatf

Ölüm, ölme.[1][2][3][4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Hatfe Enfihi

Eceliyle ölmek. Tabii olarak gelen ölüm için kullanılır.[1][2][3]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Hatice Hanım Türbesi-Artvin

(1) Artvin Valiliği. a.g.e. s. 43

Hatice Sultan Türbesi-Bursa

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e. s. 42,
(2) Kepecioğlu, Kamil. a.g.e. Cilt 4, s. 179.
(3) Alkaya, Hasan Basri. a.g.e. s. 20

Hatice Sultan Türbesi-İstanbul-Şehzadebaşı

(1) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 20

Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi-İstanbul-Eminönü

(1) Önkal, Hakkı.4 a.g.e. s. 203,
(2) DİA, Cilt. 41, s. 423,
(3) Bayrak, M. Orhan. a.g.e. s. 43,
(4) Envanter. a.g.e. No: 112,
(5) Aydın, Yüksel İ. a.g.e. s. 88,
(6) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 20

Hatif

a. Gaipten seslenir gibi haber veren melek.(1)(2)(3)(4)

b. Gözle görülemeyen manevi âlem, gayb.(2)

c. Sesi işitildiği halde kendisi görünmeyen.(1)

d. Görülmeyen bir kuvvetten gelen ses.(1)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Hatip Dede (Hatip Ali Efendi) Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Hatire

Etrafı duvarla çevrili yer, hazire.(1)(3) Bir cami veya türbe avlusundaki mezarlık, parmaklık ya da duvarla çevrili mezarlık anlamına olan hazire sözcüğü yerine kullanılmıştır.(2)(4)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Hasol, Doğan. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Turani Adnan, Sanat Terimleri Sözlüğü

Hatit Demir Baba Türbesi-Ankara-Keçiören

(1) Erdoğan, Abdülkerim.1 a.g.e. s. 126

Hatime

İnsan hayatının iman açısından iyi veya kötü bir şekilde sona ermesi anlamında bir tâbir.

Sözlükte "tamamlamak, bitirmek, sona erdirmek" anlamına gelen hatm (hitâm) masdarından türemiş bir isim olup "son, sonuç, nihayet" demektir. İslâmî gelenekle yetişen toplumlarda hâtime hayatın nasıl sonuçlanacağı, son nefeste imanın korunup korunamayacağı şeklinde anlaşılmaktadır. Dünyadan imanla göç etmeye hüsn-i hâtime, imandan yoksun olarak gitmeye de sû-i hâtime denilmiştir. Arapça literatürde birincisi hâtimetü'l-hayr, hüsnü'l-hâtime, ikincisi sûü'l-hâtime biçiminde yer almaktadır (krş. Gazzâlî, IV, 173; Makrîzî, vr. 351a).

Kur'ân-ı Kerîm'de hâtime kelimesi geçmemekle birlikte hâtimenin ifade ettiği kavram Kur'an'ın muhtevasına uygun düşmektedir. Zira Kur'an'ın önerdiği kurtuluş (fevz) hem dünya hem de âhiret mutluluğunu amaçlamaktadır. Bunu sağlamanın temel ilkesi de iman ve sâlih ameldir. Dünya hayatını bu ilkeye uygun olarak yaşayan bir mükellefin ebedî âlemde de mutlu olacağını, imanı ve amel-i sâlihi konu edinen birçok âyet haber vermektedir. Ancak insan iyiliğe özendiren yetenek, imkân ve vasıtaların yanında kötülüğe sevkeden bazı faktörlerin etkilerine mâruzdur. Bu sebeple yaşantısının ileriki yıllarında olumsuz faktörlerin tesiriyle mânevî hayatı açısından kötü bir mecraya sürüklenebilir. Kur'ân-ı Kerîm'de, önceleri ilâhî gerçeklere vâkıf bir mümin iken daha sonra nefsânî arzularına ve şeytana uymak suretiyle kötüler arasına karışıp cezalandırılan kişilerden bahsedildiği gibi (bk. el-A'râf 7/175-176; el-Kasas 28/76-82), peygamberler aracılığıyla tebliğ edilen hak dini benimsedikten sonra bundan ayrılan toplumların varlığı da haber verilir (meselâ bk. el-Bakara 2/213; Yûnus 10/19; Fâtır 35/42). Ayrıca Hz. Yûsuf'un ve Hz. Mûsâ'ya iman eden sihirbazların Allah'tan mümin olarak ölmelerini talep ettikleri ifade edilmekte (el-A'râf 7/126; Yûsuf 12/101), müminlere de iyilerle beraber ölmeyi Allah'tan istemeleri öğütlenmektedir (Âl-i İmrân 3/193). Her namazda okunan Fâtiha sûresinin 6. âyeti müfessir Taberî'nin tercihine göre (Câmiu'l-beyân, I, 55-57), "Bize doğru yolda sebat ver, ömrümüzün geri kalan kısmında da bizi o yoldan ayırma" şeklinde anlaşılmalıdır. Hz. Peygamber'in Fâtiha'sız namaz olamayacağını belirtirken (Müsned, II, 241, 278; İbn Mâce, "İķāme", 11; Tirmizî, "Mevâķītü'ś-śalât", 116) amaçlarından biri de her rek'atta okunan bu sûrenin, dünya ve âhiret mutluluğuna erdirecek hak yoldan ayrılmama şuurunu sürekli tazelemesini sağlamaktır. Ayrıca Âl-i

İmrân sûresinde (3/8) yer alan, "Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltip haktan çevirme" meâlindeki âyet de bu konuyla ilgilidir. Nitekim Taberî, âyetin tefsiri münasebetiyle Resûl-i Ekrem'in şu duayı sık sık tekrar ettiğini kaydetmektedir: "Ey kalpleri halden hale çeviren Allah! Benim gönlümü dinin üzere sâbit kıl" (Câmiu'l-beyân, III, 125-126; krş. Müsned, IV, 182, 418; İbn Mâce, "Duâ", 2; Tirmizî, "Ḳader", 7).

Hz. Peygamber'in namazlardan sonra okuduğu rivayet edilen dualardan biri şöyledir: "Allahım! Senden niyazım şudur ki ömrümün en hayırlısı son demleri, amelimin en hayırlısı bitimi, günlerimin en hayırlısı da sana kavuştuğum gün olsun" (Nevevî, s. 69; Heysemî, X, 110). İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, "Rabbim! Bütün işlerde âkıbetimizi hayırlı kıl, bizi dünya mahcubiyetinden ve âhiret azabından koru" şeklindeki bir duayı Resûlullah'a nisbet etmiş ve bunun hâtimetü'l-hayr ile ilgili olarak nakledilen dua olduğunu söylemiştir (Keşfü'l-Hafâ, I, 180). Benzer dua ve niyazların ashaptan itibaren birçok müslüman tarafından yapıldığı şüphesizdir (bazı örnekleri için bk. Makrîzî, vr. 354a-b).

Başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere bütün İslâmî kaynaklarda, dünya ve âhiret mutluluğu anlamındaki kurtuluş samimi imana ve elden geldikçe iyi davranışa bağlanmaktadır. Ancak insanın başlangıçta iyi yolda bulunurken daha sonra kötülüğe yönelmesi ve bu haliyle ebediyet âlemine intikal etmesi mümkündür. Bunun için kişinin ümitle korku arasında olması, yani Allah'ın engin rahmetine gönül bağlamakla beraber kendini güvencede görüp fazilet kazanma ve kemalini arttırma yolunda zaaf göstermemesi gerekir. Kötü sonuçtan korkma bu mânada anlaşılmalıdır. Bu sebeple, irşad faaliyetlerinde sakındırma (inzâr) yöntemini kullanmayı tercih eden kişilerin müminin son nefesindeki durumunu fazlasıyla tehlikeli göstermeleri naslar çerçevesindeki İslâmî telakki, Allah'ın adalet ve lutufla muamele edişi prensibiyle bağdaşmadığı gibi insan psikolojisine de ters düşmektedir. Kurtuluş dindarlığa, dindarlık da samimi inanç ve dürüstlüğe bağlı olduğuna göre kurtuluş için önemli olan kişinin hayatı boyunca mümin ve dürüst kalmasıdır. Son nefeste, ömür boyu izlenen yolun dışında lehte veya aleyhte beklenmedik gelişmelerin olması ve meselâ söylendiği üzere şeytanın hile ve kurnazlığıyla imanın elden gitmesi düşünülemez. Dindarlık bir hayat tarzıdır ve insanlar yaşadıkları hayata göre son nefeslerini verirler.[1]

(1) DİA; [HÂTİME - Muhammed Aruçi]; c. 16; s. 474

Hatm

Kırmak, öldürmek anlamındaki hatm kökü, cehennemin isimlerinden biri olan ve "kırıp geçirmek" anlamında abartma kipindeki "hutame"nin türediği kelimedir.[1]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 23, s. 266

Hat Tarihi

Arap harflerinden doğarak İslâm medeniyetinde müstakil ve olağan üstü bir mevki kazanan güzel yazı sanatı.

Tarihçe. "Yazmak, çizmek; kazmak; alâmet koymak" anlamlarındaki Arapça hatt masdarından türeyen ve "yazı, çizgi; çığır, yol" gibi mânalara gelen hat kelimesi (çoğulu hutût ve ahtât), terim olarak "Arap yazısını estetik ölçülere bağlı kalıp güzel bir şekilde yazma sanatı (hüsnü'l-hat, hüsn-i hat)" anlamında kullanılmıştır. Kaynaklarda genellikle "cismanî aletlerle meydana getirilen ruhanî bir hendesedir" şeklinde tarif edilen hat sanatı, bu tarife uygun bir estetik anlayış çerçevesinde yüzyıllar boyunca gelişerek süregelmiştir.

İslâm dinini kabul eden hemen hemen bütün kavimlerin dinî bir gayretle benimsediği Arap yazısı, hicretten birkaç asır sonra İslâm ümmetinin ortak değeri haline gelmiş, aslı ve başlangıcı için doğru olan "Arap hattı" sözü zamanla "İslâm hattı" vasfını kazanmıştır. Arap yazı sisteminde harflerin çoğu kelimenin başına, ortasına ve sonuna gelişine göre yapı değişikliğine uğrar. Harflerin birbirleriyle bitiştiklerinde kazandıkları görünüş zenginliği, aynı kelime veya cümlenin çeşitli kompozisyonlarla yazılabilme imkânı, sanatta aranılan sonsuzluk ve yenilik kapısını açık tutmuştur.

Şarkiyatçıların, Suriye ve Sînâ yarımadasında İslâmiyet'ten önceki asırlara ait Arapça kitâbeler üzerinde yaptıkları araştırmalar, Arap yazı sisteminin (hurûfü'l-hicâ) aslen Fenike yazısına bağlanan bi-

tişik Nabat yazısının bir devamı olduğunu ortaya koymuştur. Kuzey Arabistan'dan Hicaz bölgesine intikal eden Nabat yazısının farklı karakterde iki üslûbu olduğu bilinmektedir. Câhiliye devrinde "cezm" ve "meşk" diye adlandırıldığı rivayet olunan bu yazılar, İslâmiyet'ten sonra hicreti takip eden bir asır içinde büyük gelişmeler kaydetmiş ve tedrîcen güzelleşerek sanat yazısı seviyesine yükselmiştir.

İslâm'dan önceki dönemde en fazla işlendiği bölgeye nisbetle Enbârî, Hîrî, İslâm'ın doğuşunda Mekkî, hicretten sonra Medenî isimlerini alan geometrik, dik ve köşeli cezm tarzı Arap hattıyla kitap haline getirilmiş ilk metin olan Kur'an, deri (parşömen) üstüne siyah mürekkeple noktasız ve harekesiz biçimde yazılmıştır. Süratli yazılabilen meşk tarzı ise günlük yazılarda kullanılmış, yuvarlak ve yumuşak karakterinden dolayı sanat icrasına uygun bir hal almıştır.

Emevîler devrinde Şam'da gelişmesi ve yazılması hızlanan meşk tarzı yazıdan zamanla yeni hat çeşitleri doğmaya başlamış, bu arada kalem ağızlarının hangi ölçüde olması gerektiği de tesbit edilmiştir. Yeni hat çeşitleri arasında büyük boy yazılara mahsus olan celîl (celî) ve resmî devlet yazılarında kullanılan standart büyük boy tomar (tûmâr) ilk bilinenlerdir. Tomar kaleminin üçte ikisi "sülüseyn" ve üçte biri "sülüs" ismiyle ve ayrı iki kalem, dolayısıyla iki ayrı yazı cinsi olarak geliştirilmiştir. Daha sonra "riyâsî, kalemü'n-nısf, hafîfü'n-nısf, hafîfü's-sülüs" gibi yeni hat nevileri de ortaya çıkmıştır. Bu yazı cinslerinin bazıları, nisbet ifade eden isimlerinden de anlaşılacağı gibi tomar hattı esas alınarak onun belli oranda (yarım, üçte bir, üçte iki) küçültülmüş kalemiyle yazılıyor, bu küçülmede yazılar yeni özellikler kazanırken yazma aletinin adı olan kalem bu nisbete dayanılarak hat mânasına da kullanılıyordu. Kalemin çeşitli nisbetlerde küçülmesine bağlı olmadan belirli kullanım alanları için ihdas edilen "kısas, muâmerât" gibi yazılar hakkında ise kalem yerine hat tabiri kullanılmıştır.

Abbâsîler devrinde gittikçe artan ilim ve sanat hareketleri sayesinde büyük merkezlerde ve bilhassa Bağdat'ta kitaba karşı bir ilgi uyanmıştı. Bunları yazarak çoğaltan verrâkların kullandıkları yazıya "verrâkī, muhakkak" veya "ırâkī" adı verilmiştir.

VIII. yüzyılın sonlarından itibaren hat sanatkârlarının güzeli arama gayretinin neticesinde ölçülü olarak şekillenmeye başlayan yazılar "aslî" ve "mevzun hat" ismiyle anılmıştır. İbn Mukle'nin (ö. 328/940) nizam ve âhengini kaidelere bağladığı bu yazılara "nisbetli yazı" mânasına "mensûb hat" da denilmiştir.

Bilhassa mushaf yazımında parlak devrini sürdüren ve yayıldığı yerlere göre farklılıklar gösteren kûfî hattı, Kuzey Afrika ülkelerinde daha yuvarlaklaşarak özellikle Endülüs ve Mağrib'de Mağribî adıyla önemini korumuş, İran'da ve doğusunda ise "Meşrık kûfîsi" adını ve karakterini alarak aklâm-ı sittenin yayılışına kadar kullanılmaya devam etmiştir. Daha çok âbidelerde görülen iri kûfî hattı, bazı bezeme unsurlarıyla birlikte tezyinî bir mahiyet kazanmıştır. Tezyinî kûfî hattının çiçekli, yapraklı, örgülü olarak tanınan şekillerine bilhassa kitap başlıklarında ve âbidelerde rastlanmaktadır. Hendesî bir hat cinsi olan satrançlı (murabba) kûfî de âbide yazısı olarak kullanılmıştır ki bazı kaynaklar bunu "ma'kılî" veya "bennâî" olarak da adlandırmaktadır.

Yukarıda verrâkī adıyla zikredilen mensûb hattın umumiyetle kitap istinsahında kullanılan ve "neshî" denilen şeklinden XI. asrın başlarında muhakkak, reyhânî ve nesih hatları doğmuştur. Bu devrin parlak ismi olan İbnü'l-Bevvâb (ö. 413/1022), İbn Mukle yolunu değiştirmiş ve bu üslûp XIII. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Aynı yolda çalışan İbnü'l-Hâzin (ö. 518/1124) tevkī' ve rikā' yazılarına yön vermiştir. Nihayet XIII. yüzyılda **Yâkūt el-Müsta'sımî (ö. 698/1298)** *aklâm-ı sitte denilen sülüs, nesih, muhakkak, reyhânî, tevkī', rikā'* hatlarını en gelişmiş şekliyle tesbit etmiştir. Ancak bu grup içinde yer alan sülüs hattının, tomar hattından doğan önceki sülüsle boy ve şekil bakımından fazla benzerliğinin kalmadığı anlaşılmaktadır. O zamana kadar düz kesilen kamış kalemin ağzını eğri kesen Yâkūt'un bu buluşu hatta büyük bir letâfet kazandırmıştır. Aklâm-ı sittenin bütün kaideleriyle hat sanatındaki yerini alması üzerine *sicillât, dîbâc, zenbûr, müfettah, harem, muallak, mürsel* gibi birçok hat cinsi unutulmaya terkedilmiştir.

Yâkūt'un ölümünden sonra onun aklâm-ı sitte anlayışı, yetiştirdiği üstatlar vasıtasıyla Bağdat'tan

Anadolu, Mısır, Suriye, İran ve Mâverâünnehir'e kadar yayıldı. Aklâm-ı sitte sülüs-nesih, muhakkak-reyhânî, tevkī'-rikā' şeklinde birbirine tâbi ikili gruplar halinde sıralanabilir.

Bu üç gruptan sülüs, muhakkak, tevkī' ağız genişliği 2 mm.; nesih, reyhânî, rikā' ise 1 mm. civarında olan kamış kalemle yazılır. Yazı karakteri itibariyle muhakkak ile reyhânî, tevkī' ile rikā' birbirine çok benzeyen yaşları farklı iki kardeşi hatırlatır. Sülüsle nesih arasında ölçüleri dışında da belirgin şekil farklılıkları vardır. Nesih hattının çok ince yazılan şekline toz kadar küçük görüldüğünden "gubârî" hattı denilir.

Eski kaynaklarda "ümmü'l-hat" olarak adlandırılan *sülüs* aklâm-ı sitte içinde sanat göstermeye en uygun olanıdır. Yuvarlak ve gergin karakteri, sülüse şekil zenginliği ve yeni istiflere açık olma imkânı vermiştir. Bu durum, âbidelerde kullanılan ve uzaktan okunabilmesi için ağzı çok geniş kalemle yazılan veya satranç usulüyle büyütülen celî (iri) sülüs hattında daha da çarpıcıdır. Sülüsün veya celî sülüsün, kelime yahut harf grupları birbirinden koparılmadan yazılan şekline "müselsel", aynı iki ibarenin karşılıklı yazılarak ortada kesişen şekline de "müsennâ" denir.

Nesih hattının harflerinde yuvarlaklık belirgin olmakla beraber daima satır nizamına tâbi olduğundan istife uygun değildir. Bu sebeple nesih uzun metinlerin ve özellikle de mushafın yazımında kullanılmıştır. Eski matbaa hurufatı da nesihle hazırlanmıştır. Birbirinin kardeşi sayılan muhakkak ve reyhânî hatlarında düz harf unsurları hâkim olduğundan satır nizamına uygun gelmiş, XVI. yüzyıla kadar genellikle büyük boy mushaflar muhakkak, küçük boy mushaflar da reyhânî hattıyla yazılmıştır. Yine bu devirde muhakkak-reyhânî veya muhakkak-nesih hatlarının ikili, bazan sülüs de eklenerek üçlü kullanıldığı mushaflar mevcuttur. Tevkī' ve rikā' da Osmanlı'nın ilk üç asrında resmî yazışmalar, nâdiren de kitap çoğaltmak için kullanılmıştır. Bu altı cins yazı, hareke ve diğer yardımcı okuma işaretlerinin kullanıldığı yazılardır. Türkçe metinlerde nesih, tevkī' ve rikā' yazılarının harekesiz yazıldığı da görülmektedir.

İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı Devleti kültür ve sanat açısından ileri bir seviyeye ulaşmıştı. Hat sanatında **Şeyh Hamdullah (ö. 926/1520)**, önceleri Yâkūt üslûbunu en güzel ve mükemmel biçimiyle yürütürken hâmisi ve talebesi Sultan II. Bayezid'in teşvik ve tavsiyesi üzerine Yâkūt'un eserlerini bir estetik değerlendirmeye tâbi tuttu ve kendi sanat zevkini de katarak bunlardan yeni bir tarz ortaya koymayı başardı. *"Şeyh üslûbu"* denilen bu tarz ile Osmanlı-Türk hat sanatında Yâkūt devri kapanıyordu. Nitekim Kanûnî Sultan Süleyman döneminde Yâkūt tavrını yeniden canlandıran Ahmed Şemseddin Karahisârî'nin (ö. 963/1556) hat anlayışı kendinden bir nesil sonra unutulmuştur. Ancak Karahisârî mektebinin celî sülüste zamanına göre Şeyh Hamdullah vadisinden daha başarılı olduğu muhakkaktır.

Şeyh Hamdullah devrinde aklâm-ı sitteden *sülüs ve nesih* Türk zevkine çok uygun geldiği için süratle yayılmış ve mushaf yazımında sadece nesih hattı kullanılmaya başlanmıştır. Bu devirde muhakkak ve reyhânînin yuvarlak harflerinin azlığı ve geniş oluşu yüzünden benimsenmediği, yavaş yavaş unutulduğu, ancak elin melekesini arttırmak için eski hat üstatlarını takliden yazılan murakka'larda rastlandığı görülmektedir. Bir istisna olarak muhakkak hattı ile besmele yazılması geleneği zamanımıza kadar devam edegelmiş, rikā' daha cazip bir üslûba bürünerek "hatt-ı icâze" adıyla bilhassa hattat imzalarında ve icâzetnâmelerinde yer almış, tevkī' ise pek ender kullanılmıştır. Şeyh Hamdullah'tan sonra yetişenler onun gibi yazma gayretiyle hareket ettiklerinden hattatların başarısı "Şeyh gibi yazdı" veya "Şeyh-i sânî" sözleriyle anılır olmuş, bu durum 150 yılı aşkın bir süre devam etmiştir.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında **Hâfız Osman (ö. 1110/1698)**, Şeyh Hamdullah'ın üslûbunu bir elemeye tâbi tutarak kendine has bir hat şivesi ortaya koymuş, böylece *Şeyh üslûbu yerini Hâfız Osman üslûbuna* terketmiştir. Hâfız Osman'ın hat sanatında açtığı çığır bütün haşmetiyle sürüp giderken bir asır sonra İsmâil Zühdü (ö. 1221/1806) ve kardeşi Mustafa Râkım (ö. 1241/1826), onun yazılarından ilham alarak kendi şivelerini oluşturdular. Bu döneme kadar sülüs hattı ile mükemmel eserler verildiği halde onun daha kalın şekli olan celî sülüs yazısında bedîî ölçüler bir türlü sağlanamadığından ortaya kötü örnekler çıkıyordu. Nite-

kim Hâfız Osman'ın bile yazdığı celî yazılar onun şanına lâyık değildir. Mustafa Râkım, sülüs ve nesih yazılarında olduğu gibi celî sülüste de gerek harf gerekse istif mükemmeliyetiyle bütün hat üslûplarının zirvesine çıktı ve Hâfız Osman üslûbunu sülüsten celîye aktarmayı başardı. Padişah tuğralarını da ıslah ederek onları güzelliğin son noktasına ulaştırdı. Bu sebeple celî sülüs hattını ve tuğrayı Râkım öncesi-Râkım sonrası şeklinde sınıflandırmak yerinde olur. Râkım'dan sonra gelen celî üstadı Sâmi Efendi de (ö. 1912) İsmâil Zühdü'nün sülüs harflerini celîye tatbik ederek Râkım yoluna yeni bir şive vermiş, celî sülüs istifini doldurmakta kullanılan hareke ve yardımcı işaretleri, ayrıca rakamları en cazip biçimde yazmayı başarmıştır. Onun çağdaşı olan veya ondan sonra yetişen Çarşambalı Ârif Bey, Mehmed Nazif Bey, Ömer Vasfi ve kardeşi Mehmed Emin Yazıcı, İsmail Hakkı Altunbezer, Macit Ayral, Mustafa Halim Özyazıcı ve Hamit Aytaç gibi üstatlar celîde hep bu üslûba sadık kalmaya çalışmışlardır.

Râkım ile aynı devirde yaşayan Mahmud Celâleddin Efendi de (ö. 1245/1829) sülüs ve nesih yazılarında Hâfız Osman'dan aldığı şiveyi geliştirmiş, fakat üslûbu celîye dönünce katılaşıp sert ve donuk bir hal aldığından celî yazısıyla Râkım'ın karşısında tutunamamıştır.

Kazasker Mustafa İzzet Efendi (ö. 1876) ve ondan yetişen Mehmed Şefik Bey, Abdullah Zühdü Efendi, Çırçırlı Ali Efendi ve Muhsinzâde Abdullah Hamdi Bey, Hâfız Osman - Celâleddin - Râkım karışımı bir üslûpta karar kılmışlardır. Onlarla çağdaş olan Mehmed Şevki Efendi (ö. 1887), sülüs ve nesih yazılarını Hâfız Osman ve Râkım'dan aldığı ilhamla o devre kadar görülen en mükemmel seviyeye çıkarmış ve bu yazılarda zirve olarak kalmıştır. Mehmed Şevki Efendi'nin talebesi Bakkal Ârif ve Fehmî efendilerle Sâmi Efendi'nin yetiştirdiği Kâmil Akdik bu yolun seçkin temsilcileridir. Ârif Efendi'den hat meşkeden Şeyh Azîz er-Rifâî'nin davet edildiği Mısır'da, dolayısıyla İslâm âleminde Şevki Efendi tavrını yaymada büyük hizmeti geçmiştir. Kazasker mektebine mensup olan Kayışzâde Hâfız Osman (ö. 1894) ve Hasan Rızâ efendiler, nesih hattı ile Kur'ân-ı Kerîm yazmada zirveye ulaşan isimlerdir.(...)

Emevî, Abbâsî, Fâtımî, Eyyûbî, Memlük, Selçuklu, İlhanlı, Timurî, Safevî, Akkoyunlu gibi devletler ve hânedanlar devrinde daima ilgi çekici bir sanat olarak görülen hüsn-i hat, hükümdar veya devlet büyüklerinin himaye ve ilgisiyle yükselişini sürdürmüştür. Meselâ Yâkūt el-Müsta'sımî'nin hâmisi olan son Abbâsî halifesi Müsta'sım-Billâh, kitap sanatlarının kendi devrindeki kırk üstadını "kitâbhâne" adıyla anılan saray atölyesinde toplayan Timur'un torunlarından sanatkâr Gıyâseddin Baysungur, Herat Sultanı Hüseyin Baykara ile veziri Ali Şîr Nevâî bu hususta ilk akla gelen isimlerdir. İstanbul'un fethinden sonra hat sanatının liderliğini alarak bunu beş asra yakın devam ettiren Osmanlı Devleti'nin hükümdarları arasında II. Bayezid, IV. Murad, II. Mustafa, III. Ahmed, II. Mahmud, Sultan Abdülmecid ve Sultan Reşad fiilen hat sanatı ile meşgul olmuşlardır. İstanbul'un hat sanatındaki müstesna yeri İslâm âleminde, "Kur'ân-ı Kerîm Hicaz'da nâzil oldu, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı" ifadesiyle tescil edilmiştir.(...)

Osmanlılar'ın son devrinde mimari, mûsiki ve tezyinî sanatlar Batı tesiriyle soysuzlaşırken hat sanatında bir gerileme olmamıştır. Bu durum, bünyesine tesir edebilecek benzeri bir sanatın Avrupa'da bulunmayışı, üslûp sahibi hattatlar elinde usta-çırak esasına göre sağlam kaidelerle nesilden nesile intikali ve zamanla kendi bünyesi içinde yenilenme kabiliyetine sahip oluşu şeklinde özetlenebilecek üç sebebe bağlanabilir. Harf devriminden sonra hızlı bir unutulma dönemine giren hat sanatının bugün az sayıda meraklısı bulunmaktadır. Yeni nesillerin bu sanata uzak oluşuna mukabil Batı'nın gittikçe artan ilgisi garip bir çelişkiyi gözler önüne sermektedir. Hat sanatı, günümüzde İslâm dünyasında sanat, kültür ve siyaset sahalarında yaşanan buhran ve huzursuzluklara paralel olarak geçmişteki ihtişamını kaybetmiş görünmesine rağmen tarihî bir zaruret ve ihtiyaçtan dolayı Türk sanatındaki yerini koruyabilmiştir.[1]

(1) DİA; [HAT - M. Uğur Derman] c. 16; s. 427-437

Hattat

El yazısı çok güzel olan ve hüsn-i hatta icazet almış kişi.[2] Eski harflerle sanat eseri yazı, kitap,

levha, kitabe, vs. yazan sanatkâr. Osmanlı devrinde çok kalabalık bir sınıftı ve yüz binlerce kişi bu işle geçinirdi.[1]

(1) Öztuna, Yılmaz.a.g.e.

(2) Pala, İskender. a.g.e.

Hattat Fehad Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 455

Hattat Mustafa Rakım Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. "Meşhur Hattat Ünyeli Mustafa Rakım Efendi Hayatı Ve Türbesi." İstanbul (2007). s. 26,

(2) Envanter. a.g.e. No:93

Hattın Kullanıldığı Yerler

Hat sanatı ile verilen eser çeşitleri şöyle sıralanabilir:

1. Kitaplar. Hat sanatının böylesine itibar bulmasının asıl kaynağı ve sebebi Kurân-ı Kerîm'dir. Kur'an'ın önceleri parşömen, daha sonra kâğıt üstüne muhtelif hat nevileriyle yazılmış sayısız örneği dünyanın çeşitli müze, kütüphane ve koleksiyonlarında bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm ve cüzleri, en'âm-ı şerifler, evrâd-ı şerifler, delâilü'l-hayrâtlar, hat sanatının kitap şeklinde rastlanılan dinî mahiyetteki numunelerindendir. Hadis mecmualarının da hüsn-i hatla yazılmış seçkin örnekleri vardır.

Edebî eserler arasında divanlar ve şiir mecmuaları dinî olmayan yazma kitapların en geniş kesimini oluşturur. Bunun dışında edebî ve tarihî eserler de hayli yekün tutar. Bunların metinde nakledilen hadiseleri tasvir eden minyatürlerle süslenmiş müstesna örnekleri mevcuttur. Her yazma kitabın hat değeri taşıdığı söylenemez. İlmî bakımdan büyük kıymeti olan birçok eser alelâde hatla yazılmıştır. Buna çoğu müellif nüshaları da dahildir. Kütüphanelerdeki yazma eserler henüz hat değeri itibariyle esaslı bir incelemeye tâbi tutulmamıştır.

Hat değeri taşıyan yazma kitaplar, çok okunmanın ve sayfalarının elle çevrilmesinin tabii sonucu olarak özellikle dış alt köşelerinden fersûdeleşir. Bu kitapların yenilenmesi maksadıyla "vassâlecilik" denilen bir kitapçılık zanaatı geliştirilmiştir. Uygulayana "vassâl" adının verildiği bu zahmetli işlem kısaca şöyle tanıtılabilir: Kitabın her yaprağının iki yüzündeki yazılı kısım dikkatlice kesilip çıkarıldıktan sonra dört kenarının pahı alınarak yaprak inceltilir. Diğer taraftan kitabın aslî ebadına uygun çift yapraklık kâğıtlar ciltlenirken sırtı oluşturacak hizasından ikiye katlanır. Sonra her iki yaprağın da yazılı kısmın oturtulacağı sahası belirlenip burada aynı ebatta pencere açılır ve bu kısım kesilerek çıkartılır. Kâğıdın üstünde açılan pencerenin kıyıları hususi çekiciyle dövülerek her tarafından kıl inceliğinde genişlemesi sağlanır. Yazılı kısmın dört kıyısı da inceltildikten sonra hafifçe tutkallanarak açılan bu pencerenin üstüne oturtulduğunda her tarafından yapışıp iyice kaynar. Kuruyunca yine çekiçle dövülerek bunların üst üste bindiği yerdeki kalınlaşma önlenir. İki kâğıdın birbirine vasledildiği sınırın üstüne altın cetveller de çekilince kitabın vassâle tamiri geçirdiği ancak dikkatli bir incelemeden sonra anlaşılabilir. Bu işlemler bittikten sonra katlanan ikili yapraklar iç içe getirilerek cüz (forma) teşkili sağlanır ve bunlar sırtından dikilerek ciltlenir.

Yazma kitaplarda, sağ sayfanın sol alt köşesinde meyilli olarak yazılmış kelime bir sonraki sayfanın ilk kelimesidir ve okumada kopma olmadan geçişi hazırlar. Hatim sürülürken mushafın karşı sayfasına geçişte bu kelime okuyana zaman kazandırarak mânayı karıştırabilecek duraklamayı da önler. "Müş'ir, rakîb, çoban" gibi isimlerle anılan bu tek kelime sayesinde sayfa numarası konma âdetinin olmadığı eski devir yazmalarındaki varak karışıklığına da bir ölçüde çare bulunabilir.

2. Kıta. Orta boyda bir kitap ebadındaki kâğıdın tek yüzüne bir veya birkaç nevi hatla yatık veya dik konumda yazılan, ekseriya dikdörtgen biçimindeki hat eserleri için kullanılan bir tabirdir. Yazılması tamamlanmış kıta bir mukavvaya yapıştırıldıktan sonra dört tarafından tezhip edilerek veya ebrû kâğıdı yapıştırılarak bezenir.

3. Murakka'. Çeşitli şekillerde bezenmiş kıtaların bir araya getirilip ciltlenmesiyle hazırlanan albümlere denir. Bilhassa XVIII. yüzyıldan itibaren birçok güzel murakka' örneğine rastlanmaktadır.

4. Tomar (tûmâr). Dikdörtgen biçimindeki mukavvaya yapıştırılmamış kıtaların üstten ve alttan

birbirine yapıştırılıp tutturulması ile oluşan ve tomar (rulo) halinde sarıldıktan sonra buna bağlı bir deri mahfazayla korunan hat eserleridir. Tomar XVI. yüzyıldan sonra yerini murakkaa bırakmıştır.

5. Levha. XIX ve XX. yüzyıllarda bilhassa Osmanlılar'da celî yazılarla revaç bulan levhacılık, hüsn-i hattın çerçevelenerek çeşitli mekânlardaki duvarlarda yer almasını sağlamış, böylece bir güzelliği hem okuma hem de seyretme imkânı vermiştir.

6. Hilye. İlk örnekleri Hâfız Osman tarafından tertip edilen hilyeler, Hz. Peygamber'in fizikî ve ahlâkî vasıflarını anlatan levhalardır.

7. Cami yazıları. Camilerde bünyesinde hareke işaretleri de bulunan celî sülüs hattı tercih edilmiştir. Mihrabın üzerinde yer alan âyet (el-Bakara 2/144; Âl-i İmrân 3/37 veya 39) çoğunlukla mermere işlenmiştir. XVI. yüzyılda ise çiniye nakşedilenler daha yaygındır. Cami duvarını veya kubbe kasnağını çepeçevre saran kuşak yazısıyla kubbeyi ve yarım kubbeleri doldurup süsleyen kubbe yazısı da hep celî sülüsle yazılır. Kubbe yazıları, yazının iğnelenmiş kalıbından nakkaşlar eliyle koyu renge boyanmış sıva üstüne işlenir.(...)

8. Kitâbeler. Cami, tekke, mektep, medrese, han, çeşme, hamam, sebil, kütüphane gibi herhangi bir âbidenin ekseriya dış, bazan da iç cephesinde yer alan veya nişan taşı, mezar taşı gibi bir dikilitaş üzerindeki yazılar hakkında bu tabir kullanılmaktadır. Çoğunlukla, bulunduğu bina veya adına dikildiği şahısla ilgili bilgiler ihtiva eden kitâbelerin metinleri devrin şairlerince kaleme alınır, sonra da bir hat üstadına yazdırılır. Manzumenin son bir veya iki mısraında o yılın tarihi düşürülür. Her biri sayı olarak ayrı değer taşıyan Arap asıllı harflerin tarih mısraında toplandığı zaman kitâbenin hicrî tarihini göstermesi, bunun eksik veya fazlasının bir üstteki mısrada giderilmesi manzumenin şairinin yeteneğini ortaya koyar. Kitâbeler ekseriya mermere kabartma şeklinde oyularak hazırlanır. Kuşak yazılarında olduğu gibi kitâbeler de koyu renkli zeminde varak altınla kaplanabilirse de dış tesirlere çok uzun zaman dayanmaz. Bir saçak altında yer aldığı için iklim tesirlerinden korunan bazı kitâbelerin de çiniye nakşedildiği görülür. Celî sülüs ve bilhassa Türkçe kitâbelerde harekesiz olması dolayısıyla celî ta'lik en çok kullanılan yazı türüdür. İstanbul'un en muhteşem eski kitâbesi, Fâtih Sultan Mehmed devri hattatlarından Ali b. Yahyâ es-Sûfî'nin Bâb-ı Hümâyun'a yazdığı üst tarafı müsennâ olarak tanzim edilmiş 883 (1478) tarihli celî sülüs şaheseridir.

Son iki asrın olgunluğa ermiş hat anlayışına göre celî sülüste Mustafa Râkım'dan (Fâtih Camii hazîre kapıları ve çeşme üstü), celî ta'likte Yesârî Mehmed Esad Efendi'den (Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi ve Fâtih Türbesi içi) itibaren kitâbelerin en güzel örneklerine yine İstanbul'da rastlanır. Bilhassa Yesârizâde Mustafa İzzet Efendi celî ta'likle latif kitâbeler bırakmıştır. Sâmi Efendi'nin de Bahçekapı'daki Yenicami Sebili'ne yazdığı celî sülüs kitâbe, kendisinden sonra gelen hattatlara bu hususta rehber olmuştur.

9. Resmî yazılar. Hazırlandığı sırada hangi padişah tahtta bulunuyorsa onun tuğrasını taşıyan ferman, berat ve menşur, mülknâme, nâme-i hümâyun gibi örnekler eskiden tomar halinde yahut katlanmış olarak saklanırken yakın zamanlardan itibaren bir resim gibi duvarları süslemeye başlamıştır. Bu yazılar, hat ve bezeme sanatı bakımından kısaca değerlendirildiğinde şunlar söylenebilir: Gelişmesini ağır ağır sürdürerek Fâtih Sultan Mehmed döneminde ilk tekâmülünü tamamlayan tuğra, devletin haşmetine uygun olarak Kanûnî Sultan Süleyman devrinde klasik görünüşünün en mükemmel şeklini bulmuştur. Görülebildiği kadarıyla, altın mürekkebi kullanılarak tuğra çekilip bunun kıyılarının is mürekkebiyle tahrirlenmesi, hatta tuğranın arasındaki boşlukların tezhiplenmesi de Fâtih'le başlamaktadır. Bu eserlerin tezyininde XVII. asrın başlarına kadar tezhip sanatının bütün hünerlerinin gösterildiği, hatta zaman zaman tuğranın gelin duvağı misali bezemelerle örtüldüğü muhteşem bir dönem süregelmiştir. XVII. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayarak tezhip ağırlığı tuğrada zaman zaman görülmüş, XVIII. yüzyılda tezyinatta Batı tesiri başladıktan sonra tuğranın şekli de tezhibi de süratle bozulmuştur. Mustafa Râkım'ın getirdiği ölçülerle XIX. yüzyılın başından itibaren bir orantı şaheseri haline dönüşen tuğranın artık tezhiplenmesine de gerek duyulmamış, yerine göre Batı tesiri altında güneş ışınlarının yayılmasını tasvir eder gibi bol altınlı bezemeye yer verilmiştir. Râkım'ın başlattığı yeni tuğra şekli, âbide kitâbeleri üstüne konulan tuğralarda sıkça

görülür. Dîvân-ı Hümâyun'dan sâdır olan evrakta ise nâdiren rastlanır. Tuğranın en güzel, tezhipsiz sade örnekleri II. Abdülhamid devrinden Osmanlılar'ın sonuna kadar çekilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin ilk asırlarında resmî belgelerde kullanılan hat cinsi tevkī' yahut rikā' ile sınırlıdır ve bu sebeple rahat okunur. İran'ın kadîm ta'lik hattının ilhamıyla Osmanlı divanîsi XV. yüzyıl sonlarında, bunun celî divanî adıyla anılan harekeli ve ihtişamlı şekli de XVI. yüzyılda İstanbul'da teşekkül etmiş, bu sanatlı ve zor okunan yazılarla devlet yazışmalarının herkesçe okunabilmesi önlenmiş, ayrıca bir kanal şeklinde ilerleyen ve sonunda yükselen satırlardaki girift yazının arasına herhangi bir harf veya kelime ilâve edilerek sahtekârlıkta bulunma ihtimali de bertaraf edilmiştir. Her iki yazının en mükemmel ve kaideli devri XIX. yüzyılda başlamıştır. Hattatların yazdıkları eserlere imza koymaları en tabii hakları olmakla beraber Dîvân-ı Hümâyun'dan sâdır olan bu gibi gözde evrakın tuğrasında da yazı kısmında da kâtip imzası hiçbir vakit görülmez. Hatta bunları yazan hattatlara, divanî ve celî divanîyi Dîvân-ı Hümâyun dışında kullanamayacakları hususunda yemin ettirildiği rivayet olunur.

Ferman, berat ve menşurlarda tuğra, divanî ve celî divanî yazıları için siyah, la'l (kırmızı), yeşil ve mavi mürekkeplerin, ayrıca altın mürekkebinin satırlara göre kullanılması, bu iki yazı nevinden hangisiyle yazılacağı, zeminin zerefşan bırakılması gibi hususlar Osmanlı teşrifatına göre özel mânalar ifade etmektedir. Ancak devletin itibarını en muhteşem şekliyle gösteren bu vesikalar hakkında hat ve tezyinatı bakımından şimdiye kadar ciddi bir araştırma yapılmamıştır.

Yukarıda sıralananlar dışında hat sanatı İslâm tarihi boyunca ağaç, deri, mühür, yüzük, meskûkât, seramik kandil, miğfer üstü, kılıç üstü gibi çok değişik sahalarda uygulanmaya çalışılmış, ancak bunların büyük bir kısmında hattın kalemden çıkmasındaki güzellik kaybolmuştur.(1)

(1) DİA; [HAT - M. Uğur Derman] c. 16; s. 427-437

Hatti Bezeme

Türk İslâm sanatları arasında önemli bir yere sahip olan 'Hat Sanatı' örneklerinin en güzel olanlarının fazlaca bulunabileceği yerlerden birisi de eski mezarlarımız ve mezar taşlarımızdır. Bilhassa kültür hayatımızda mühim mevkilere sahip olan şahsiyetlerin "mezar taşları"nın genel olarak devrinin en ünlü hattatları tarafından yazılmış olması, bu alanı birer açık müze haline getirmiştir.(1)

(1) Bakırcı, Naci. a.g.e., s. 99

Hatun Sultan Türbesi-Kastamonu

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 43,
(2) Keçeci, Mehmet. a.g.e. s. 56,
(3) Kastamonu Bel. a.g.e. s. 10

Hatuncuklar Türbesi-Makedonya

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 139
(2) Kılıcı, Ali1. a.g.e. s. 96

Hatuncuklar Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 633

Hatuniye (Ümmü Sultan) Türbesi-İzmir

(1) Eroğlu. Süreyya. a.g.e, s. 127

Hatuniye Camii Türbesi-Tokat

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 110

Hatuniye Camii Türbesi-Kahramanmaraş

(1) Kahramanmaraş Beld. a.g.e. Cilt 2, s. 1016

Hatuniye Türbesi-Erzurum

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 43,
(2) Taşyürek, Muzaffer. a.g.e. s. 43

Hatuniye Türbesi-Mardin

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 43

Hatuniye Türbesi-Bursa

(1) Önkal, Hakkı.4 a.g.e. s. 75,
(2) Daş, Ertan. a.g.e. s. 160,
(3) Kepecioğlu, Kamil. a.g.e. Cilt 4, s. 179

Hâtuniye Türbesi-Suriye

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 9 s. 259

Hatunlar Türbesi-Sinop

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 43

Hava Türbesi-İran-Meşet

(1) Kalafat, Yaşar.2 a.g.e. s. 5

Havai Baba Türbesi-Ahlat

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 44

Havala Dizdarı İsmail Bey Kulonoviç Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 158

Havânık

Tekkeler,[2][3] hankahlar, büyük tekkeler.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.

Havari

a. Hz. İsa'nın, İncil'i ve onun esaslarını yaymakla görevlendirdiği yakın dostu ve tilmizi olan on iki yardımcıdan her biri.[1][2][3][4]

b. Yardımcı, Allah yolunun yardımcıları, Peygamberlerin fikirlerini yaymada yardımcı olanlardan her biri.[5][6]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) DİA;
(5) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(6) Akay, Hasan. a.g.e.

Havas

a. Bir toplumda okumuş yazmış olanlar sınıfı, ileri gelenler, seçkin sınıf,[1] okumuşlar, bilginler.[2] Tahsilli, medreseli seçkin zümreye verilen ad.

b. Bazı şeyler üzerinde manevi etki yapmak ve bazı hastalıkları iyileştirmek için belli şartlarda, belli miktarda okunan veya yazılan dualar.[1][2]

c. Duyu alma işi, duyumlar,[2] duyu.[3]

d. Özel bilgiler ve özel hallere sahip veliler anlamında bir tasavvuf terimi.[3]

e. Nesnelerle harf, kelime ve duaların gizli özelliklerinden faydalanarak gayibden haber verdiği veya varlıklar üzerinde etkili olduğu ileri sürülen bir ilim.[3]

f. Tasavvufta, Allah'a vasıl olmaya yönelmiş kişiler.[5]

g. Kendilerini halktan ayrı gören ve üstün sayan kimselerin oluşturduğu sınıf.[4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) DİA;
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(5) Kaya, Doğan. a.g.e.

Havatin Türbesi-İstanbul

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 43,
(2) Envanter. a.g.e. No:45,
(3) Aydın, Yüksel İ. a.g.e.S. 92

Havf

a. Korkma duygusu, korku, fobi.[2]

b. İnsanın Allah katındaki durumu hakkında hissettiği korku ve kaygıları ifade etmek üzere kullanılan bir terim.[1]

c. Süluk makamlarından biri. Dervişin ettiği ibadeti görmeyerek kendisini korku içinde hissetmesi.[2]

(1) DİA; [HAVF - Mustafa Kara] c. 16; s. 528-531
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Havf Düşüncesi

İnsanın Allah katındaki durumu hakkında hissettiği korku ve kaygıları ifade etmek üzere kullanılan bir terim.

Sözlükte "korkmak, kaygılanmak, endişe duymak" gibi anlamlara gelen havf kelimesi, genellikle "hoşlanılmayan bir durumun başa gelmesinden

veya arzulanan bir şeyin elde edilememesinden duyulan kaygı ve korku" şeklinde tanımlanmıştır (et-Ta'rîfât, "Havf" md.; krş. Gazzâlî, IV, 155, 158).

Râgıb el-İsfahânî havfı, "insanın tahmin ettiği veya açıkça bildiği bir emareye dayanarak başına kötü bir hal geleceğinden kaygılanması" olarak tarif etmiştir (el-Müfredât, "Hvf" md.).

Gazzâlî'nin, "ileride kötü bir durumla karşılaşılacağı beklentisinin insanın ruhunda sebep olduğu elem ve huzursuzluk" şeklindeki tanımı ise havfa psikoloji açısından bakan bir yaklaşımın sonucudur.

Tasavvufî eserlerde bu tanımlar daha da özelleştirilerek havf kelimesinin, bilhassa Allah korkusu ve âhiret hayatıyla ilgili ağır endişeler için kullanılan bir terim haline getirildiği görülmektedir. Nitekim Tehânevî, havfın tasavvuftaki anlamını "isyanlardan ve günahlardan dolayı hayâ ve elem duymak" şeklinde özetler (Keşşâf, I, 444).

Kur'ân-ı Kerîm'de havf kökünden gelen veya aynı anlamdaki diğer masdarlardan türeyen fiil ve isimler 124 yerde geçmekte; bunların yarısına yakını dünyevî korku ve kaygıları, diğerleri ise *Allah korkusu, azap korkusu, âhiret kaygısı, günah işleme endişesi gibi dinî kaygıları* ifade etmektedir. Bu âyetlerin birinde Allah Teâlâ, "İşte o şeytan yalnız kendi dostlarını korkutabilir. Şu halde onlardan korkmayın, benden korkun" buyurur (Âl-i İmrân 3/175).

Hz. Âdem'in, aralarında anlaşmazlık çıkan iki oğlundan biri diğerine kendisini öldürmeye kalkışsa bile yine de ona el kaldırmayacağını belirterek, "Çünkü ben âlemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım" der (el-Mâide 5/28). En'âm sûresinin (6/15) Hz. Peygamber'e hitap eden, "De ki: Ben rabbime isyan edersem kesinlikle büyük bir günün azabına uğrayacağımdan korkarım" meâlindeki âyette havf hem günah işleme endişesini hem de uhrevî ceza korkusunu anlatmaktadır.

Hz. İbrâhim de inkârcılıkta ısrar eden babası Âzer'i, "Babacığım! Senin Allah'ın azabına çarpılmandan ve sonuçta şeytanın yakını olmandan korkuyorum" diyerek uyarmıştır (Meryem 19/45). Âyetlerde, kişinin sadece kendisi adına değil başkası adına duyduğu korku ve kaygıların da havf kelimesiyle ifade edildiği görülmektedir (meselâ bk. Hûd 11/26, 84; Gāfir 40/26).

Bazı âyetlerde, insanın mutlaka "rabbinin makamı"nda durup hesap vereceğini bilerek bundan korkması ve ona göre davranması gerektiği (meselâ bk. Hûd 11/103; İbrâhim 14/14; er-Rahmân 55/46); diğer âyetlerde de "Allah'ın hidayetine uyan" (el-Bakara 2/38), "iyi bir mümin olarak kendini Allah'a teslim eden" (el-Bakara 2/112), "iman edip iyilik ve barış yolunda çaba harcayan" (el-En'âm 6/48), "iman ettikten sonra istikamet üzere olan" (el-Ahkāf 46/13) kimselerle "Allah dostları" (Yûnus 10/62) için âhirette korkulacak (havf) ve üzülecek (hüzn) bir durum olmadığı bildirilir.

Bir kısım âyetlerde havf ümit ve yakarışla birlikte dua, zikir ve tesbihin âdâbı arasında gösterilir (el-A'râf 7/56, 205; er-Ra'd 13/13; es-Secde 32/16).

Havfın dünyevî korku ve kaygılarla ilgili olarak kullanıldığı âyetlerin önemli bir kısmında da herhangi bir dinî konuyla ilişkisinin kurulduğu görülür. Meselâ Allah'ı seven ve O'nun sevgisini kazanmış olan dindarların yüksek niteliklerinden söz edilirken dolaylı olarak haksız kınama ve eleştirilerden korkulması din duygusundaki zayıflığa bağlanır (el-Mâide 5/54).

Başka bir âyette açlık, mal ve can kaybı gibi musibetler yanında dünyevî korkular da Allah'ın insanları imtihan etmek üzere bu dünyada onları mâruz bıraktığı sıkıntılar arasında zikredilmiştir (el-Bakara 2/155).

Havf kelimesi **hadislerde** de yukarıdaki anlamlarıyla sıkça geçmektedir. Hz. Peygamber ümmeti için birer tehlike olarak gördüğü şirk, fitne, deccâl, dünya tutkusu, zenginlik gibi mânevî tehlikelerle ilgili korku ve kaygılarını havf kelimesiyle ifade etmiştir (meselâ bk. Müsned, IV, 124, 126; Buhârî, "Cenâiz", 73; "Riķāķ", 7; Müslim, "Fiten", 110; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 12). Bu hadislerin birinde, "Ümmetim adına yoldan çıkarıcı yöneticilerden endişe ederim" denilmektedir (Ebû Dâvûd, "Fiten", 1; Tirmizî, "Fiten", 51).

Gerek Kur'ân-ı Kerîm'de gerekse hadislerde *haşyet, takvâ, işfâk, vecel ve rehbet* kelimeleri veya türevleri havf ile aynı ya da yakın anlamları ifade eden kavramlar olarak geçmektedir. Saygıyla karışık bir korku olan haşyet, Fâtır sûresinin 28. âyetindeki kullanımından da anlaşılacağı üzere daha ziyade kendisine saygı duyulan varlık hakkındaki bilginin

bir ürünü olarak ortaya çıkar (el-Müfredât, "Hşy" md.). Nitekim, "Ben Allah hakkında sizden daha çok bilgiye sahibim ve benim haşyetim sizinkinden daha fazladır" anlamındaki hadisle (Buhârî, "Edeb", 72; Müslim, "Feżâil", 127, 128), Allah'ın kulları arasında O'nu en iyi bilenlerin O'ndan en çok haşyet duyanlar olduğunu ifade eden hadîs-i kudsîde (Dârimî, "Muḳaddime", 34) haşyetle bilgi arasındaki bu ilişki özellikle vurgulanmıştır.

Sözlükte "kişinin kendini korktuğu şeyden koruması" anlamına gelen *takvâ*, terim olarak "insanın haramlarla birlikte bazı mubahları da terkedecek derecede titiz davranarak kendini günah işlemeye sevkeden şeylerden koruması" şeklinde tarif edilmiştir (el-Müfredât, "vḳy" md.).

İşfâk kelimesi Kur'an'da havf anlamında kullanıldığı gibi (el-Meâric 70/27) biraz daha farklı olarak "kaygı verici bir durumla karşılaşmaktan korkmak, çekinmek, ürpermek" mânasında da geçmektedir (meselâ bk. el-Enbiyâ 21/49; eş-Şûrâ 42/18, 22). İbn Kayyim el-Cevziyye, işfâkın hem korku hem de ümit içerdiğini belirtir (Medâricü's-sâlikîn, I, 555).

Râgıb el-İsfahânî'ye göre *vecel* korku hissetme durumunu (el-Müfredât, "vcl" md.), *rehbet* şiddetli veya telâşlı korkuyu (a.g.e., "rhb" md.) ifade eder. Ancak çeşitli âyetlerde bu son kelimenin de havf ve takvâ ile aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir (meselâ bk. en-Nahl 16/51-52; el-Haşr 59/13). Aşırı dinî korku ve kaygıdan dolayı bir hücreye kapanıp kendini ibadete veren hıristiyan keşişlere eski Araplar'ca "rehbet" kökünden gelen râhib ismi verilmiştir. Bu kelime çoğul şekliyle (ruhbân) Kur'ân-ı Kerîm'de geçmekte (el-Mâide 5/82; et-Tevbe 9/31, 34), ayrıca bir âyette (el-Hadîd 57/27) rahbâniyye kelimesi yer almaktadır.

İnsanın Allah katındaki durumu, ölüm ve ölümden sonraki hayatı, uhrevî sorumluğu, cehennem azabı gibi hususlarla ilgili âyet ve hadisler, ilk dönemlerden itibaren özellikle dinî hassasiyeti gelişmiş müslümanlar üzerinde derin etkiler bırakmış; Ebü'd-Derdâ, Ebû Zer el-Gıfârî, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Huzeyfe b. Yemân gibi sahâbîler; başta Hasan-ı Basrî olmak üzere Âmir b. Abdullah, Herim b. Hayyân, Üveys el-Karanî gibi tâbiîn ileri gelenleri hayatlarını, Allah korkusuyla âhiret kaygısının ruhlarında meydana getirdiği derin tesirlerle şekillendirmeye çalışmışlardır. Bilhassa Hasan-ı Basrî ve zamanla onun etrafında toplanan âbid ve zâhidler, korku ve hüzün halini dinî hayatlarının temel belirleyicisi olarak algılamışlardır.

Abdullah b. Mes'ûd, Kur'an ehlinin hüzünlü olması ve gözyaşı dökmesi gerektiğini söylüyor (Ebû Nuaym, I, 130); Ebû Zer el-Gıfârî, "Allah'ın haklarını yerine getirme yolundaki çabalarım etrafımda dost, hesap gününden duyduğum korku bedenimde et bırakmadı" diyordu. Ebû Mûsâ el-Eş'arî vali olarak gittiği Basra'da halka yaptığı bir konuşmada, "Üzücü sıkıntılardan ve ayak sesleri duyulan fitneden başka dünyadan ne beklenebilir!" diyor, âhiret azabından bahsediyor ve müslümanlardan ağlamalarını istiyordu (a.g.e., I, 263). Böylece cehennemden korkup göz yaşı dökmek kulluğun ve zühdün alâmeti olarak görülüyordu.[1]

(1) DİA; [HAVF - Mustafa Kara] c. 16; s. 528-531

Havf Tasavvuru

Korku ve üzüntüye dayalı dindarlık anlayışı sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Herim b. Hayyân, "Dehşetli kıyametten korkuyorum" diye sızlanıyor (a.g.e., II, 120), Âmir b. Kays'ın zühdü cehennem ateşinden korkmakla başlıyordu (Ali Sâmî en-Neşşâr, III, 111-112). Câhiz'in bildirdiğine göre bu dönemde âbidlerin en önemli takarrüb yolu ve korkanların merhamet dileme vasıtası ağlamaktı (el-BuHalâ, s. 5-6).

Zühd anlayışının tasavvufa dönüşmesinden sonra da havf, hüzün ve ağlamaya büyük önem verilmiş, hemen bütün tanınmış sûfîler havf konusunda değişik yorumlar yapmışlardır. Ebû Tâlib el-Mekkî esasen Allah'a inanan her insanın O'ndan korktuğunu, fakat bu korkunun derecesinin Allah'a yakınlık derecesine göre değiştiğini söyler (Ḳūtü'l-ḳulûb, I, 226-227). Ebû Nasr es-Serrâc, "Onlardan değil benden korkun" (Âl-i İmrân 3/175) meâlindeki âyetin irfan sahiplerine, "Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır" (er-Rahmân 55/46) mânasındaki âyetin ortada olanlara, "Onlar kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar" (en-Nûr 24/37) meâlindeki âyetin de avam düzeyinde bu-

lunanların korku anlayışına işaret ettiğini söyler (el-Lüma, s. 89).

Buna göre havfın en yüksek derecesi doğrudan doğruya Allah'tan korkmaktır; ikinci âyette işaret edilen havf, doğrudan Allah'tan korkmaktan ziyade hesap vermekten korkma anlamı taşıdığı için derecesi ilkine göre biraz daha düşüktür. Üçüncü âyette ise asıl korkulan şey âhiret dehşeti olduğu, Allah korkusu biraz daha geri planda kaldığı için havfın bu düzeyi en alt mertebe olarak görülmüştür. Bu üçlü derecelendirmenin bir benzeri Herevî'nin Menâzilü's-sâirîn'inde tekrar edilmiştir.

Ebû Tâlib el-Mekkî tasavvufî faziletler içinde tövbe, sabır, şükür ve recâdan sonra ele aldığı havfın, bütün korku makamlarını kapsayan bir terim olduğunu belirttikten sonra bu makamları şöyle sıralamıştır:

1. **Takvâ.** Müttakiler, sâlihler ve âmillerin makamıdır.
2. **Hazer.** Zâhidler, vera' ehli ve huşû sahiplerinin makamıdır.
3. **Haşyet.** Âlimler, âbidler ve muhsinlerin makamıdır.
4. **Vecel.** Zikredenlerin, Allah'a boyun eğenlerin ve âriflerin makamıdır.
5. **İşfâk.** Sıddîklar, şehidler ve âşıkların makamıdır (Ḳūtü'l-ḳulûb, I, 241).

Tasavvufî eserlerde dinî korku ve kaygıları ifade eden bu kavramlar üzerinde önemle durulmuş, bunların anlamları ve ilişkileri konusunda birbirinden az çok farklı daha başka açıklamalar da yapılmıştır. Meselâ Abdülkerîm el-Kuşeyrî'nin mürşidi Ebû Ali ed-Dekkāk âyetlerde geçen havf, haşyet ve heybet kelimelerinden hareketle *havfı imanın, haşyeti ilmin, heybeti ise mârifetin şartı* olarak görmüştür. Ebü'l-Kāsım el-Hakîm, havfı haşyet ve rehbet diye ikiye ayırdıktan sonra rehbet sahibinin kaçmaya, haşyet sahibinin ise Allah'a sığındığını ifade etmiştir (el-Risâle, s. 264). Diğer bir anlayışa göre havf genel olarak bütün müminlerin, haşyet âlim ve âriflerin, heybet muhabbet ehlinin, iclâl de mukarrebînin vasfıdır (İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 550).

Ebû Tâlib el-Mekkî, *havf ile vera'* arasındaki ilişki üzerinde durarak vera'ın havftan kaynaklanan bir hal olduğunu ve bu halin, huşû ve teslimiyet içerisinde haramlarla birlikte haram olup olmadığı şüpheli olan davranışlardan, hatta helâllerin ihtiyaç fazlası olanlarından bile uzak durmak anlamına geldiğini belirtir (Ḳūtü'l-ḳulûb, I, 226).

İlk dönemlerden itibaren başta Hasan-ı Basrî olmak üzere hemen bütün zâhid ve sûfîler *havf ile hüzün* arasındaki ilişki üzerinde önemle durmuşlardır. Hasan-ı Basrî'nin etrafında Basra'da oluşup yayılan zühd mektebinin temel özelliği hüzün, havf ve bükâ (ağlama) kelimeleriyle özetlenir. Ebû Nuaym el-İsfahânî, Hasan-ı Basrî'yi "havf ve hüzünle dost olmuş, kaygı ve kederle kaynaşmış, uyku ve istirahati yitirmiş" diye niteler (Hilye, II, 131-132). Şah b. Şücâ' hüznü havfın alâmeti olarak görmüş; Zünnûn el-Mısrî bu düşünceyi, "Aşk konuşturur, hayâ susturur, havf hüzünlendirir" şeklinde ifade etmiştir. Abdullah b. Hubeyk, en faydalı korkunun gaflet içinde geçen yıllara hüzünlenmeyi ve geri kalan zaman üzerinde düşünmeyi sağlayan korku olduğunu söylemiştir (Attâr, s. 449).

Fudayl b. İyâz ve Ahmed b. Seyyid, havf sahibini bütün yaratıkların kendisinden korktuğu insan olarak görmüş, İbnü'l-Cellâ ise konuya farklı bir açıdan bakarak Allah'tan korkan kişiyi "bütün mahlûkatın kendisinden emin olduğu kimse" diye tarif etmiştir (Kelâbâzî, s. 147).

Abdullah b. Hubeyk, ancak zorlayıcı bir havf ve rahatsız edici bir şevkin kalpleri şehevî arzulardan kurtarabileceği kanaatindedir (Hücvîrî, s. 229).

Ebû Hafs el-Haddâd havfı bir meşale olarak tasavvur etmekte, kalpte bulunan hayır ve şerrin bu meşalenin yardımıyla görülüp ayırt edilebileceğini düşünmektedir. Ebû Süleyman ed-Dârânî, bir kalbin harap olmasını havf duygusunun yok olmasına bağlarken Hâtim el-Esam havf ile ibadet arasındaki münasebete dikkat çekmiş ve onu ibadetin süsü olarak görmüştür. Hâris el-Muhâsibî Allah'tan korkmayı âhiretteki sorumluluk esasıyla irtibatlandırmış, Abdullah b. Mübârek havfı murakabenin neticesi olarak açıklamıştır.

Sûfîler, havf halinin sürekliliği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Muâz b. Cebel, sırat köprüsü geride kalmadıkça korkunun devam edeceğini söyler. Buna karşılık Ebû Osman el-Hîrî'ye göre korkan kişinin korku ile ünsiyet kurması ve onu bir tür alışkanlık haline getirmesi onun bütün

dinî-ahlâkî hassasiyetini yok edebilir. Çünkü havf, kişiyi günah ve hata işleme konusunda sürekli tedbirli ve ihtiyatlı kılan bir şuur halidir; halbuki alışkanlıkta şuur ve iradenin canlılığı ve etkinliği kaybolur. Fudayl b. İyâz, korku halini yaşayan bir insanı en iyi şekilde yine bu hali yaşayan insanların anlayabileceğini şu benzetme ile açıklamıştır: Evlâdı ölen bir anne, yanında evlâdını kaybeden bir anne görmek ister.

Havf konusuna geniş yer veren ve onu sistematik olarak inceleyen ilk sûfî müellif Ebû Tâlib el-Mekkî'dir. Daha sonra Gazzâlî İhyâü ulûmi'd-dîn'de, önemli ölçüde Ebû Tâlib el-Mekkî'nin Ḳūtü'l-ḳulûb adlı eserinden faydalanarak kendinden önceki sûfîlerin tariflerine yeni boyutlar getirmiştir. Ona göre havfın sebebi ilim ve mârifettir. Mârifet kişiye hem kendi kusurlarını hem de Allah'ın celâl ve kudretini gösterir. Havfın neticesinde ise iffet, vera' ve takvâ erdemlerine ulaşılır. Bu erdemler bir taraftan insanın kalbine nüfuz ederek dünya, madde ve menfaate karşı bir ilgisizlik meydana getirirken diğer taraftan onun bedenî davranışlarına tesir ederek günahlardan uzak durmasını ve edep kaidelerine uymasını sağlar.

Gazzâlî, müminin havf halini ilim ve mârifetle yaşaması gerektiğini söyler. Çünkü *mârifetten korku, korkudan zühd, sabır, tövbe ve ihlâs doğar*. Buna gücü yetmeyenler bu hali yaşayanlarla sohbet etmeli, buna da imkân bulamayanlar söz konusu halle ilgili olayları takip ederek bunlardan ders çıkarmalı, ayrıca konuyla ilgili kitapları okumalıdır. Gazzâlî'ye göre havf hali nefsânî arzuların önüne geçerse iffet, haramlardan sakındırırsa vera', şüpheli şeylerden uzak tutarsa takvâ, Allah'a mânen yaklaştırmayan şeylere engel olursa sıdk adını alır (İhyâ, IV, 156). Gerçek mutluluk, muhabbet ve mârifetle Allah'ı sevmek ve O'nunla ünsiyet kurmakla gerçekleşir. Muhabbet mârifetle, mârifet tefekkürle, ünsiyet sevgi ve zikirle meydana gelir. Zikir ve tefekkür dünya sevgisini gönülden çıkarmakla, dünya sevgisini gönülden çıkarmak zevk ve şehvetleri terketmekle, şehveti kırmak da korku ateşiyle mümkün olur (a.g.e., IV, 160-161).

Sûfîlerin dikkat çektiği bir konu da havfın ifrat ve tefritinden sakınmaktır. Ebû Tâlib el-Mekkî, olumlu bir havf halinin tesirlerini "tutkuları dizginlemek, kötü alışkanlıkları yok etmek, taşkınlıkları gidermek ve hevâ ateşini söndürmek" şeklinde özetleyerek bu etkileri göstermeyen bir havf halinin dengeli olmadığını belirtir. Zira havfın zayıf olan derecesi belirtilen sonuçları gerçekleştirmeye yetmez, aşırı olanı da arzu ve istekleri büsbütün öldürür; aklı, tabiatı ve mizacı bozar; kişiyi ümitsizliğe sevkeder (Ḳūtü'l-ḳulûb, I, 238). Gazzâlî de havfın ifrat, tefrit ve itidal derecelerinin bulunduğunu belirterek ifrat şeklinin ümitsizlik ve karamsarlığa, hatta psikolojik rahatsızlıklara yol açacağını, tefrit şeklinin ise gevşeklik ve lâubalilik doğuracağını, dolayısıyla bu ikisinin ortasının bulunması gerektiğini ifade eder. Gazzâlî, aşırı korkunun ümitsizliğe yol açan, akıl ve beden sağlığına zarar veren ve mutlaka tedavi edilmesi gereken bir hastalık olduğunu belirtir (İhyâ, IV, 157-158, 166).

Sûfîlerin havf dolayısıyla üzerinde durdukları bir başka husus da sû-i hâtimedir. Zira insanın ölüm anındaki dinî durumu onun âhiretteki konumunun en son belirleyicisi olacaktır. Bu yüzden sûfîler en çok sû-i hâtimeden korkmuşlardır. Çünkü kişi yaşadığı hayata uygun olarak ölecek ve ölümündeki haline uygun olarak haşredilecektir (a.g.e., IV, 178, 179).

İsrâ sûresinin 57. âyetindeki, "Allah'ın rahmetini umarlar, azabından korkarlar" ifadesini dikkate alan sûfîler **havf ile recâ (ümit)** kelimelerini daima bir arada kullanmışlardır. Yahyâ b. Muâz, "Havf ve recâ imanın iki direğidir, bunlara sarılan sapıklığa düşmez" der;

Necmeddîn-i Kübrâ da havfın recâya ağır basmasının insanı kara kış gibi soğuk fikirlere sürükleyebileceğine, aksi durumda da yoldan çıkmanın söz konusu olabileceğine işaret eder (Tasavvufî Hayat, s. 124). Aynı sûfî havf ve recâyı İslâm, kabz ve bastı iman, heybet ve ünsü takvâ ve irfan makamıyla irtibatlandırmış, havfın mükemmel şekline ilimle ulaşılabileceğini söylemiştir.

Hayr en-Nessâc Allah korkusunu bir kamçı olarak tasavvur etmiş, terbiyesizliği alışkanlık haline getiren nefsin onunla yola getirileceğini belirtmiş, Ebû Bekir el-Vâsıtî ise havf ve recâyı kulun edebe aykırı davranışlara sapmasını engelleyen bir geme benzetmiştir (Kuşeyrî, s. 158).

Muhyiddin İbnü'l-Arabî mümini "havf ve recâsı eşit olan kimse" şeklinde tarif eder (el-Fütûhât,

VI, 87). Havf, recâ ve muhabbeti ibadetin birbirinden ayrılmaz üç şartı olarak gören Mekhûl en-Nesefî, "Allah'a sadece havf ile ibadet eden harûrî (hâricî), recâ ile kulluk eden mürciî, muhabbetle ibadet eden zındık olur; her üçüyle birlikte kulluk eden ise tevhid ehlidir" demiştir (Ebû Tâlib el-Mekkî, I, 242). Ebû Tâlib el-Mekkî'ye göre havf âlimlerin, recâ âbidlerin halidir; âlimin âbide üstünlüğü ise ayın yıldızlara üstünlüğü gibidir (a.g.e., I, 236). Ancak Gazzâlî, "Havf mı yoksa recâ mı daha üstündür?" şeklindeki soruyu, "Ekmek mi, su mu daha önemlidir?" sorusu kadar saçma bulur (İhyâ, IV, 164).

Kemal derecesine ulaşan ve vuslatı gerçekleştiren Allah dostları gelecekle ilgili endişeleri kalmadığı için havf ve recâ ile meşgul olmazlar. Çünkü bu haller kişinin huzur ve sükûna kavuşmasına engeldir. Nitekim Vâsıtî, "Havf kul ile Allah arasında bir perdedir. Hakkın tecelli ettiği gönülde havf ve recâ söz konusu olmaz" demiştir. Zira gerçek hedef Allah'ın sevgi ve rızâsını kazanmaktır; korku bu yolda kullanılan bir âletten ibarettir (a.g.e., IV, 155).

Dinî hayatın önemli bir unsuru olan muhabbet ile havfın birbirine göre durumu da tartışılmış, "Kullukta Allah korkusu mu, Allah sevgisi mi esas olmalıdır?" sorusu ilk devirlerden itibaren sorulagelmiştir. Dini tebliğde havf ve recâ, korku ve sevgi dengesini bozarak korkuyu öne çıkaranlar zâhid, vâiz, kaba sofu diye suçlanmıştır. Muînî'nin, *"Sırât ile bizi korkutma vâiz lutf-i Hak çoktur/Gezenlerden işittik biz ki anda korkuluk yoktur"* beyti, havf taraftarlarına karşı olanların düşüncesine ilginç bir örnektir.[1]

(1) DİA; [HAVF - Mustafa Kara] c. 16; s. 528-531

Havil

"Ölüm korkusundan doğan güçlü bir tepkiyle" anlamına gelen can havliyle deyiminde geçer.[1]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km= HAVL&mi=0

Haviye

a. "Yukarıdan aşağıya düşmek" anlamındaki hüviy kökünden isim olan haviye "uçurum, derin çukur" manasına gelir.

b. Cehennemin en derin, en şiddetli olan yedinci tabakası.[1][2][8][9] Kaynayıcı ateş, kızgın ateş, uçurum, çökmüş ve harabeye dönmüş yer. Kur'an'da hem isim, hem de cehennemin yedinci ve en şiddetli tabakasının özel ismi olarak[4] sadece bir yerde zikredilmiş ve aynı yerde "harareti yüksek ateş" diye tefsir edilmiştir. Tartıları hafif, yani dünyada değersiz işler yapmış olan, kötülükleri ağır basan insanların annesi haviyedir. Onların yeri cehennem çukurudur. Haviye cehennemdir.[5] Haviye cehennemin adı olarak bir hadiste de geçmektedir.[3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) DİA;
(4) Akay, Hasan. a.g.e.
(5) Ateş Süleyman, a.g.e., C. 11, s. 284;
(6) Erdoğan, Hüseyin s. a.g.e. s. 336;
(7) İbn Kesir. a.g.e., s. 334;
(8) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(9)Kanar, Mehmet. a.g.e.

Havkale

Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh cümlesinin kısaltılmış şekli.

Arapça'da iki veya daha fazla kelimeden oluşan bir cümlenin ilk iki yahut daha çok harfi alınarak bunlardan yeni kelimeler meydana getirilmektedir. Havkale de bunlardan biri olup "her türlü değişim ve gücün kaynağı sadece Allah'tır" anlamına gelen "lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh" (لا حول ولا قوّة إلاّ بالله) şeklindeki dua ve zikir cümlesinin kısaltılmasıyla oluşturulmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu cümlenin tamamı bulunmamakla birlikte benzeri bir ifade mevcuttur. Her şeyin ilâhî irade ve güce bağlı olarak gerçekleştiğinden gafil bulunan ve servetine güvenen inkârcı bir kimse bir müminin diliyle uyarılırken bütün işlerin ilâhî iradeye göre cereyan ettiği, herkesin sadece Allah'ın verdiği güç sayesinde işlerini başarabildiği belirtilmiş ve insanın daima, "mâşâallah lâ kuvvete illâ billâh" (Allah diledikçe; bütün güç ve kudret Allah'a aittir) demesi gerektiği ifade edilmiştir (el-Kehf 18/39). Havkalenin aslını teşkil eden cümlenin tamamı hadislerde geçmektedir. Kaynaklarda Hz. Peygamber'in, ezan okunurken

"hay'ale"den (hayye ale's-salâh) sonra "lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh" dediği, günahları çok da olsa bu zikre devam edenlerin affedileceği ve bu zikri cennet hazinelerinden bir hazine olarak nitelendirdiği bildirilmiştir (Müsned, I, 66, 71, 180; Buhârî, "Ezân", 7; Tirmizî, "Daavât", 58).

İslâm âlimlerinin çoğunluğu, hadislerde geçen bu cümleyi havkale şeklinde kısaltmışlarsa da (İbnü'l-Esîr, en-Nihâye, "hvl" md.) Cevherî ve İbn Dihye naht* kaidelerine göre bu kısaltmanın yanlış olduğunu, "havleka" şeklinde kısaltılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Zira havkale "yaşlı ve zayıf bir kişinin yürüyüşü" mânasına gelir (Süyûtî, I, 483-484).

Havkalenin ifade ettiği mânaya dair görüşlerde bazı farklılıklar vardır. Ashaptan Abdullah b. Mes'ûd'a atfedilen bir rivayete göre, İbn Mes'ûd havkaleye şu anlamı vermiştir: "Kulun isyan halinden kurtulması ancak Allah'ın onu günahtan korumasıyla mümkündür; yine kul itaat etme gücüne ancak Allah'ın yardımıyla kavuşur". Daha sonraki dönemlerde havkale, "kâinatta cereyan eden her hareket ve değişikliğin tamamen ilâhî iradeye göre gerçekleştiği, varlıklara ait bütün gücün onlara Allah tarafından verildiği" şeklinde daha geniş anlamlı bir terim olarak kullanılmıştır. Buna göre havkale kulun bütün işlerinde Allah'a muhtaç olduğunu, bütün fiillerini Allah'tan aldığı güçle yaptığını ve dolayısıyla her an kulluk şuuru içinde bulunması gerektiğini ifade eden bir kavramdır.(1)

(1) DİA, [Havkale - Ali Osman Koçkuzu] c. 16; s. 536

Havlet Baba Türbesi-Diyarbakır

(1) Soyukaya, Nevin. a.g.e. s. 149

Havvâ

İlk kadın, Hz. Âdem'in zevcesi ve insan neslinin annesi.

İbrânîce Tevrat'ta adı Havvâh'tır. Tevrat'ın Yunanca tercümesine Eva, Latince'ye Heva, buradan da Batı dillerine Eve şeklinde geçmiştir. Tevrat'a göre insan neslinin annesine Havvâ ismi, bütün yaşayanların annesi olduğu için "canlı, yaşayan" anlamında Hz. Âdem tarafından verilmiştir (Tekvîn, 3/20). Böylece Kitâb-ı Mukaddes yazarı, havvâ kelimesini "yaşamak" veya "yaşatmak" anlamındaki hâyah köküyle (La Sainte Bible: La Bible de Jerusalem, s. 12; Ligier, s. 222) yahut "hayat" anlamındaki hayya ile açıklamaktadır (Ancien Testament, s. 49). Bununla beraber havvâ kelimesinin etimolojisi tartışmalıdır. Tekvîn'deki (3/20) etimoloji kelimeyi yaşamak (hâyah) köküyle bağlantılı kılmaktadır. Buna karşı, İbrânîce'de yaşamak fiilinin havvâh değil hayah olduğu itirazı yapılmakla birlikte (IDB, II, 181) havvâh kelimesinin "canlı, yaşayan" anlamındaki hayyâhın eski şekli olduğu belirtilmektedir (Dhorme, s. 11). Lexicon in Veteris Testamenti'de (Leiden 1953) havvâ kelimesinin dokuz muhtemel kökü verilmekte olup başlıcaları şunlardır:

a) Ârâmîce "yılan" anlamındaki hewyah veya hiweya. Rabbânî yorumcular havvâh kelimesini Ârâmîce'deki bu kökle irtibatlandırmaktadır. Buna göre yılan Havvâ'nın mahvolma sebebi, Havvâ da bu anlamda kocasının yılanı idi (EJd., VI, 979). Yakın zamanlarda havvâ kelimesinin Fenike yılan ilâhı hwt ile alâkasının kurulması sebebiyle bu etimoloji yeniden canlandırılmıştır (a.g.e., VI, 979; ERE, V, 607);

b) Kartaca dilinde bir özel isim (tanrıça adı) olan Hawwath.

c) Sumerce'de "anne" anlamındaki ama. Bu kelime Akkadca'ya awa, oradan da İbrânîce'ye havvâh olarak geçmiştir.

d) İbrânîce'de "çadırlar" anlamına gelen hawwoth. Bu etimolojiye göre kadın çadıra benzetilip istiare yoluyla ona bu isim verilmiştir.

e) Hiwwah (ilk anne).

f) Hayyâh (Kitâb-ı Mukaddes ve Talmud İbrânîcesi'nde "canlı, yaşayan" demektir; Ligier, s. 222). (...)

İslâm öncesi dönemde hıristiyan şair Adî b. Zeyd'in bir şiirinde de rastlanan Havvâ adı (Horovitz, s. 108) Kur'ân-ı Kerîm'de geçmemekte, Hz. Âdem'le ilgili âyetlerde ondan Âdem'in zevcesi olarak bahsedilmektedir (el-Bakara 2/35; el-A'râf 7/19; Tâhâ 20/117). Bazı hadislerle konuya dair İslâmî literatürün tamamında ise Hz. Âdem'in hanımının ismi olarak zikredilmektedir. Ayrıca Havvâ kelimesi için "siyah" anlamındaki ahvânın

müennesi, bir yer adı ve hatta Alkame b. Şihâb'ın atının adı şeklinde açıklamalar yapılmaktadır (Lisânü'l-Arab, XIV, 207-208; Horovitz, s. 109).

Kur'ân-ı Kerîm'de Havvâ'nın yaratılışından bahsedilmemekte, kocası Âdem ile birlikte cennete yerleştirilmeleri ve sonra oradan çıkarılışları anlatılmaktadır (el-Bakara 2/35-38; el-A'râf 7/19-25; Tâhâ 20/117-123). Yine Kur'an'da Hz. Âdem'in topraktan yaratıldığı belirtilmekte (Âl-i İmrân 3/59), öte yandan, "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkek ve kadın üretip yayan rabbinizden sakının" (en-Nisâ 4/1; el-A'râf 7/189; ez-Zümer 39/6) denilmektedir. Genellikle müfessirler, âyetteki nefis kelimesiyle Hz. Âdem'in kastedildiğini söylemekte ve buna delil olarak da şu hadisi göstermektedirler: "Kadınlar hakkında hayır tavsiye ediniz (onlara iyi davranınız); çünkü kadın eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri kısmı baş tarafıdır. Onu doğrultmaya çalışırsan kırarsın, hali üzere bırakırsan öyle eğri kalır. Kadınlar hakkında hayır tavsiye ediniz" (Buhârî, "Nikâh", 80; İbn Mâce, "Tahâret", 77). Bu hadis, umumiyetle lafzî mânada yorumlanarak Havvâ'nın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı görüşünün benimsenmesine rağmen Tevrat'a da uygun olan bu görüş bazı âlimlerce kabul edilmemektedir (Sâbûnî, I-II, 352-353; Münâvî, I, 503). Hadisi, kadınların hassas ruhî durumunu belirten mecazi bir ifade olarak yorumlayan bir kısım âlimler Hz. Peygamber'in bu açıklamasıyla, yaratılışın menşeinden ziyade kadınlara karşı dikkatli ve nazik davranılması gerektiğine dikkat çektiğini kabul etmektedirler.(...)

Kur'ân-ı Kerîm'de verilen bilgilere göre Âdem ile zevcesi Allah tarafından cennete yerleştirilir. Orada bir ağacın meyvesi dışında her şeyden diledikleri gibi yiyecekleri, fakat o ağaca yaklaştıkları takdirde zalimlerden olacakları bildirilir. Ancak şeytan her ikisini de kandırır ve yasak meyveden yerler. Bunun üzerine ayıp yerleri kendilerine görünür ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye çalışırlar. Daha sonra Allah'tan kendilerini bağışlamasını dilerler. Allah da yeryüzüne inip orada yaşayacaklarını, orada ölüp yine orada dirileceklerini bildirir (el-Bakara 2/35-38; el-A'râf 7/19-25; Tâhâ 20/115-123).

Tevrat'taki bilgilerin aksine Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Âdem'in ilk günahı kadının teşvikiyle işlediğine dair hiçbir ifade yoktur. Nitekim Tevrat'ta yılanın Havvâ'yı, onun da Âdem'i kandırdığı belirtilirken (Tekvîn, 3) Kur'an'da şeytanın ikisinin içine vesvese soktuğu (el-A'râf 7/20), ikisine de hata işlettiği (el-Bakara 2/36) bildirilmektedir. Tâhâ sûresinde (20/120-121), "Şeytan onun aklını karıştırdı ve 'Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı göstereyim mi?' dedi. Bunun üzerine ondan (ağacın meyvesinden) yediler" denilmektedir. Muhtemelen bu âyette, vahye muhatap olması sebebiyle asıl sorumluluk Âdem'e ait olduğu için şeytanın doğrudan ona hitap ettiği bildirilmiş, Havvâ'ya hitabından söz edilmemiştir.

Yahudi-hıristiyan geleneğinde Havvâ ayartıcı ve baştan çıkarıcı olarak takdim edilirken Kur'an'a göre insanlığın ilk çiftinin her birinin cennetten kovulmasıyla sonuçlanan olaylardan erkek ve kadın eşit bir şekilde sorumlu tutulmuştur. Nitekim Kur'an'da Âdem'in zevcesi Âdem'in kendisi gibi genellikle şeytanî düzenlerin kurbanı olarak resmedilir ve yine Âdem gibi şeytanın ayartmasına uymasından doğan sonuçlardan payını tamamıyla alır. Buna karşılık Kur'an sonrası İslâmî gelenekte Havvâ imajı, çok defa kocasının cennetten atılışından tek başına sorumlu tutulacak kadar değişmiştir (Smith-Haddad, VI/1 [1992], s. 64).

Kur'an'da yer almamasına karşılık **hadislerde** Havvâ'nın gerek yaratılışı gerekse cennetten çıkarılıştaki rolüyle ilgili bilgiler mevcuttur. Birkaç hadiste Havvâ'nın adı anılmış (Müsned, V, 11; Buhârî, "Enbiyâ", 1; Tirmizî, "Tefsîr", 4, 7; İbn Mâce, "Tahâret", 77), bazı hadislerde de Havvâ'nın adı zikredilmeden kendisinden dolaylı olarak söz edilmiştir. Havvâ adının geçmediği bir hadiste kadının eğe kemiğinden yaratıldığı belirtilirken Havvâ adının yer aldığı bir başka hadiste, "Eğer Havvâ olmasaydı kadın cinsi eşine hıyanet etmezdi" denilmiştir (Buhârî, "Enbiyâ", 1, 25; Müslim, "Radâ", 62, 63). Hadis yorumcuları, bu ifadeyle Havvâ'nın ilk günahtaki rolüne işaret edildiğini ileri sürerler. Meselâ İbn Hacer el-Askalânî, "Havvâ şeytanın kendisine şirin gösterdiği şeyi kabul etmiş ve kendisi de bunu Âdem'e şirin göstermiştir; işte hadisteki hıyanetin anlamı budur" der (Fethu'l-bârî, VI, 424). Ancak aynı hadis,

Havvâ'dan itibaren bütün kadınların cinsî cazibeleri dolayısıyla kocaları üzerinde dinî ve ahlâkî bakımdan olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir etki gücüne sahip oldukları şeklinde de yorumlanmıştır (Muhammed Gazâlî, s. 280-281, 286).

Tarih, tefsir ve kısas-ı enbiyâ kitaplarında Havvâ ile ilgili çoğu İsrâiliyat türünden çeşitli rivayetler yer almıştır. Buna göre Allah Âdem'i cennete yerleştirdiğinde Âdem orada yalnızdı. Onu ağır bir uykuya daldıran Allah sol böğründeki kaburga kemiklerinden birini almış ve ondan Havvâ'yı yaratmıştır. Bu ameliye sırasında Âdem hiç acı çekmemiştir; çünkü eğer acı hissetseydi kadına karşı meyli olmazdı. Daha sonra Havvâ'ya cennet el-biseleri giydirilir, süslenir ve Âdem'in baş ucuna oturtulur. Âdem uykudan uyanınca onu görür ve Havvâ adını verir. Meleklerin bir sorusu üzerine de onun kadın olduğunu, canlıdan yaratıldığı için ona Havvâ adını verdiğini bildirir; niçin yaratıldığı sorusuna da, "Her iki cinsin birbiriyle huzur bulması için" karşılığını verir (krş. er-Rûm 30/21; el-A'râf 7/189; Sa'lebî, s. 22). Âdem topraktan yaratıldığı için erkekler yaşlandıkça güzelleşmekte, kadınlar ise etten yaratıldıkları ve et zamanla bozulduğu için yaşlandıkça çirkinleşmektedirler (Sa'lebî, s. 22). Aynı kaynaklarda cennette yasak meyveyi yemeleri için İblîs'in her ikisini de iğvâya çalıştığı ve yasak meyveyi önce Havvâ'nın, ardından Âdem'in yediği belirtilir. Saîd b. Müseyyeb'den nakledilen bir rivayette ise Âdem'in aklı başında iken yasak meyveyi yemediği, bunun üzerine Havvâ'nın ona içki içirip sarhoş ettiği, sonra da ağacın yanına götürerek Âdem'in yasak meyveden yemesini sağladığı ifade edilir.

Yine Kur'an dışındaki İslâmî kaynaklara göre yasak meyveyi yemek suretiyle ilâhî emre karşı gelmeleri üzerine Âdem ile Havvâ cennetten çıkarılarak cezalandırılmış, erkek ve kadına verilen müşterek cezalara ilâveten Havvâ'ya ve daha sonraki bütün hemcinslerine âdet kanaması, hamilelik, ağrılı çocuk doğurma gibi birçok ceza verilmiştir. Cennetten çıkarıldıktan sonra Havvâ Cidde'ye inmiş ve Arafat'ta Hz. Âdem'le buluşmuş, yirmi batında kırk çocuk doğurmuş, Âdem'in ölümünden bir yıl sonra vefat etmiş ve onun yanına defnedilmiştir. Âdem'in kabri konusunda çeşitli görüşler mevcut olduğu gibi Havvâ'nın kabrinin yeri de bilinmemektedir. Cidde'de ona nisbet edilen, Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği bir kabir Suudi yönetimi tarafından yıktırılmıştır (DİA, VII, 524).

Peygamberliğin sadece erkeklere has olmadığını, kadınlardan da peygamber geldiğini ileri süren Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'ye göre Havvâ da nebîdir. Mâtürîdî âlimleri ise bunu kabul etmezler (DİA, III, 487; XI, 446).[1]

(1) DİA; [HAVVÂ - Ömer Faruk Harman]; c. 16; s. 545

Havz-ı Behişt

Cennet havuzu.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Havz-ı Kevser

a. Cennetteki Kevser suyunun toplandığı havuz.[4] İçindeki su baldan tatlı, kardan soğuk olan, içenlerin bir daha susuzluk hissetmeyecekleri, ahirette Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ümmetiyle yanında buluşacağı bildirilen cennet havuzu, nehir.[1][2]

b. Sırattan geçenlerin cennete girebilmek için yıkandıkları havuz.[3]

(1) DİA; [HAVZ-ı KEVSER - Mustafa Ertürk] c. 16; s. 546-549
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Havz-ı Kevser

Âhirette Hz. Muhammed'in ümmetiyle yanında buluşacağı bildirilen havuz ve nehir.

İslâmî literatürde havz, âhirette Resûl-i Ekrem'e tahsis edileceği bildirilen çok büyük bir havuzu; sözlükte "çok, pek çok" anlamında bir sıfat veya "ırmak" mânasında bir isim olan kevser de yine Resûlullah'a ayrılan, bütün cennet ırmaklarının kendisinden doğduğu büyük bir su kaynağını veya nehri ifade etmekte, Arapça'da ayrı ayrı kullanılan bu iki kelime Türkçe'de havz-ı kevser şeklinde bir tek terime dönüşmüş bulunmaktadır.

Kur'an'da havz kelimesi geçmemekte, kevser ise aynı adla anılan sûrede (el-Kevser 108/1) bir defa zikredilmektedir.

Tefsirlerde hadislere dayanılarak (bk. Wensinck, el-Mucem, "hvż", "kşr" md.leri; Miftâhu künûzi's-sünne, s. 165-166) kevser kelimesine "Hz. Peygamber'e cennette bahşedilen nehir" anlamı verildiği gibi daha yaygın olarak kelime Resûlullah'a lutfedilen nübüvvet, hikmet, ilim, çok sayıda ümmet, tevhid vb. mânevî nimetler şeklinde de yorumlanmıştır (Taberî, XXX, 320-325).

Kevser sûresinin nüzûlüyle ilgili olarak Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği bir hadiste Resûl-i Ekrem kevseri rabbinin kendisine vaad ettiği bir nehir şeklinde açıklamış, bu nehrin üzerinde hayrı çok olan bir havuz bulunduğunu ve kıyamet gününde ümmetinin oraya geleceğini bildirmiştir (Müslim, "Śalât", 53).

Muhtelif rivayetlerde söz konusu nehir, etrafı incilerle örülmüş kubbelerle çevrili, suyu gümüşten beyaz, miskten daha hoş kokulu, baldan tatlı gibi özelliklerle tanıtılır (meselâ bk. Buhârî, "Riḳāḳ", 53). Bazı rivayetlerde ise havzın kevserin bir uzantısı olduğu, bu sebeple de havza kevser isminin verildiği, havz için kaydedilen sıfatların kevser için de kullanıldığı belirtilir (Beyhakī, s. 92-94; İbn Hacer, XI, 392). Hz. Peygamber mi'racda veya uykuda iken ya da minberde konuşurken kendisine havz ve kevserin gösterildiğine dair farklı rivayetler vardır (Buhârî, "Riḳāḳ", 53, "Megāzî", 17, 27, "Cenâiz", 73; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 23; Tirmizî, "Tefsîr", 89).

Havzın cennette sadece Resûlullah'a tahsis edilmiş bir yer olduğu kabul edilmekle birlikte kıyamet gününde diğer peygamberlerin de havuzlarının bulunacağını, onların havzın başına gelecek ümmetlerinin çokluğu ile övüneceklerini, Hz. Peygamber'in de kendi havzına gelecek ümmetinin diğerlerininkinden fazla olacağını ümit ettiğini haber veren rivayetler de bulunmaktadır (Tirmizî, "Śıfatü'l-ḳıyâme", 14; Taberânî, VII, 212).

Her ne kadar Ebû Hüreyre'den gelen bir rivayette Resûl-i Ekrem'in evi ile minberi arasında cennet bahçelerinden bir bahçenin yer aldığı, minberinin havz üzerinde bulunduğu belirtilmekteyse de (Buhârî, "Riḳāḳ", 53, "Śalât fî mescidi Mekke ve'l-Medîne", 5, "Feżâilü'l-Medîne", 12, "İtiśâm", 16; Bakī b. Mahled, s. 81-82) bunun, söz konusu mahallin mânevî değerini ima eden ve Medine'de oturmaya özendirme amacı taşıyan bir açıklama olduğu söylenmektedir (İbn Hacer, XI, 401-402).

Kare şeklinde olduğu belirtilen havzın (Müslim, "Feżâil", 27; İbn Ebû Âsım, II, 334) kenar uzunluğu hakkında meselâ Kâbe ile Beytülmakdis, Hacerülesved ile Kûfe, Medine ile San'a, Cerbâ ile Ezruh, Aden ile Umman, ayrıca Eyle ile Aden, San'a, Cuhfe, Umman veya Mekke arasındaki mesafe kadar olduğu yönünde farklı rivayetler mevcuttur. Bundan başka, râvi tarafından Cerbâ ile Ezruh arasında yaya yürüyüşüyle üç günlük bir mesafenin bulunduğu belirtilirken bazı rivayetlerde havz kenarının bir aylık mesafe kadar uzun olduğu kaydedilmektedir (Müslim, "Feżâil", 27, 34; Tirmizî, "Śıfatü'l-ḳıyâme", 15).

Havzın kenar uzunluğuyla ilgili farklı hadislerin bir sıkıntı meydana getirebileceği düşüncesine karşı Kurtubî, Hz. Peygamber'in bu konuda ashabıyla birçok defa konuştuğunu ve her defasında hitap ettiği toplumun havzın ölçüsünü kolayca algılayabilmesi için onların bildiği yerleri, meselâ Şamlılar için Ezruh ile Cerbâ'yı, Yemenliler için San'a ile Aden'i örnek gösterdiğini, aynı şekilde kenar uzunluğu için belirtilen zamanın bazan bir ay, bazan da üç gün olarak zikredilmesinden maksadın, çeşitli seviyedeki dinleyicilerinin anlayış kabiliyetine göre onun büyüklüğü hakkında bir fikir vermek olduğunu söylemektedir (et-Teźkire fî ahvâli'l-mevtâ, s. 349-350). Kādî İyâz ve Nevevî gibi âlimler de benzer açıklamalar yapmaktadır (İbn Hacer, XI, 397-398).

Ancak rivayetlerde havzın kenar uzunluğu için örnek gösterilen farklı mekânlardan bir kısmının bazı râviler tarafından hata yoluyla veya ifade arasına sokuşturularak (idrâc) nakledildiği, bu sebeple söz konusu rivayetlerin sıhhat durumunun tartışmalı olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Meselâ havzın kenar uzunluğunu anlatmak üzere oldukça uzak mesafeler gösteren rivayetler dikkate alındığında bu uzaklığın Cerbâ ile Ezruh arası kadar olduğunu bildiren rivayetin (Buhârî, "Riḳāḳ", 53; Müslim, "Feżâil", 34-35) izahı güçleşmektedir.

Özellikle bu son rivayette Cerbâ ile Ezruh arasındaki mesafenin yaya yürüyüşüyle üç gün sürdüğü belirtilmiş olup gerçekte de bu iki mahal Şam yöresinde birbirine yakın iki köydür (Lâlikâî, III, 1117; İbn Hacer, XI, 398). Kûfe ile Hacerülesved örneğinde ise (Tirmizî, "Śıfatü'l-ķıyâme", 15) Kûfe'nin Hz. Peygamber zamanında henüz kurulmadığı gerçeği göz önüne alındığı takdirde bu haberin asılsız olduğu ortaya çıkar.

Hadislerde havzın suyunun sütten (bazı rivayetlerde gümüşten veya kardan; bk. Müslim, "Feżâil", 27) beyaz, kardan soğuk, köpükten (veya kaymaktan) yumuşak, kokusunun miskten güzel, altın ve gümüşten olan bardak sayısının ise gökteki yıldızlar kadar olduğu, altın ve gümüşten kanalları bulunduğu, su yollarında inciler olduğu, türlü türlü meyveleri olan altın dallı ağacının bulunduğu ve suyundan içenin ebedî olarak susamayacağı, yüzünün ebediyen kararmayacağı şeklinde rivayetler yer almaktadır.

Havzın başına ilk gelecek kişilerin nitelikleri hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Bazılarına göre bunlar dünyada sıkıntılı bir hayat geçirmiş olan fakir muhacirlerdir (Tirmizî, "Śıfatü'l-ķıyâme", 15; İbn Ebû Âsım, II, 348; Kurtubî, s. 351). Diğer rivayetlere göre ise havzın başına ilk gelecek insanlar ensar topluluğu ile (Buhârî, "Fiten", 2) Kur'an ve Sünnet'e bağlı olanlar (İbn Ebû Âsım, II, 350-351; Abdülkādir b. Muhammed Atâ Sûfî, s. 137) veya Ehl-i beyt'i sevenlerdir (İbn Ebû Âsım, II, 348). Ancak Ehl-i beyt ile ilgili rivayetin uydurma olduğu belirtilmiştir (a.y.).

Havz ve kevser hadislerinde Resûl-i Ekrem'in bazı insanları havzın başından uzaklaştıracağına dair bilgiler de yer alır. Bu kişileri, Hz. Peygamber'i görüp de onun "ashabım" veya "ümmetim" nitelemesine nâil olmalarına rağmen vefatından sonra dinden dönenler, Resûl-i Ekrem'in yüzlerinde abdest nurları görüp havzın başına çağırdığı halde kendisine, "Onların senden sonra neler yaptıklarını (dinden çıktıklarını) bilmiyorsun" denilerek yaklaşmalarına izin verilmeyecek olanlar, toplumda fitne ve fesat çıkaranlar, Resûlullah'ın sünnetinden yüz çevirip tövbe etmeden ölenler şeklinde gruplandırmak mümkündür. Bu gruplar içinde Resûlullah'ın "ashabım" veya "ümmetim" dediği insanlardan bahseden rivayetler çoğunlukta olup esasta mânayı değiştirmeyecek farklı lafızlarla nakledilmektedir.

İlgili rivayetlerin bir arada değerlendirilmesinden şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Hz. Peygamber, mahşer gününde herkesten önce geleceği havzın başında ümmetini beklerken dünyada tanıdığı ve sohbet ettiği bazı insanların cehenneme doğru götürüldüğünü görecek, onları "ashabım" veya "ümmetim" diyerek yanına çağıracak, ancak görevli bir melek yaklaşmalarına izin vermeyecek, Resûl-i Ekrem bunun sebebini sorduğunda melek veya bizzat Allah Teâlâ ona, kendisinin vefatından sonra onların birtakım kötülüklere saptıklarını, yıkıcı faaliyetlere giriştiklerini, nihayet bu kişilerin irtidad ettiklerini haber verecektir. Bunun üzerine Resûlullah, "Aralarında bulunduğum sürece ben de onların üzerine gözetleyici idim; beni vefat ettirince artık onların üzerine gözetleyici yalnız sen oldun" (el-Mâide 5/117) meâlindeki âyeti okuyacak ve bu kişilerin havza yaklaşmalarına izin vermeyecektir (Buhârî, "Fiten", 1, "Riķāķ", 45, 53, "Tefsîr", 5/14, 21/2, "Müsâķāt", 10, "Enbiyâ", 48; Müslim, "Tahâre", 37, 39, "Śalât", 53, "Feżâil", 26-29, 32, 38, 40; İbn Mâce, "Zühd", 36, "Menâsik", 76).(...)

Kaynaklarda havz ve kevserle ilgili hadisleri, sayıları elli ile seksen arasında değişen sahâbînin rivayet ettiği kaydedilmektedir (İbn Hacer, XI, 395; Süyûtî, s. 297-298; Kettânî, s. 151-154; Abdülkādir b. Muhammed Atâ Sûfî, s. 11-14).[1]

(1) DİA; [HAVZ-ı KEVSER - Mustafa Ertürk] c. 16; s. 546-549

Havz-ı Kevser Düşüncesi

Aralarında İmâmiyye Şîası'nın da yer aldığı İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu havzın gerçek olduğunu ve bu konuyla ilgili hadislerin mütevâtir veya meşhur kabul edildiğini, dolayısıyla varlığına inanmanın gerekli bulunduğunu belirtmiştir (meselâ bk. İbn Hazm, IV, 66; Nevevî, XV, 53).

Buna rağmen Hâricîler, Cehmiyye ve Dırâriyye havzın mevcudiyetini kabul etmezken Mu'tezile âlimleriyle bazı Şiî grupları, onun mecazî bir ifade kabul edilip "Allah'ın rızâsı" olarak yorumlanması gerektiğini söylemişlerdir. Bunun yanında cennete girecek bütün müminlerin, havzın suyundan içmek

suretiyle dünyaya ait kötü huylarından arınmış olabileceklerini düşünmek de mümkündür. Bazı kaynaklarda, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın yeğeni Ubeydullah b. Ziyâd'ın havzın varlığını inkâr ettiği, fakat yakın arkadaşı Ebû Sebre b. Seleme'nin Abdullah b. Amr'dan rivayet ettiği havz hadisini duyunca bu görüşünden vazgeçtiği belirtilmektedir (Müsned, II, 162, 199; IV, 374, 419; Ma'mer b. Râşid, XI, 405-406; Abdullah b. Mübârek, Kitâbü'z-Zühd, s. 560-561; İbn Ebû Âsım, II, 322-324).

Âlimlerin bir kısmı havzı inkâr edenin küfre düşeceğini söylerken (Bağdâdî, el-Farķ, s. 327; a.mlf., Uśûlü'd-dîn, s. 245-246) daha isabetli düşünen bazıları da bunun zarûrât-ı dîniyyeden olmadığını, bu sebeple inkâr edenin küfre düşmeyip hata etmiş olacağını belirtmişlerdir. Kevsere gelince, aynı adı taşıyan sûrede açıklandığı üzere onun, tercih edilen mâna ve muhtevasıyla Hz. Peygamber'e verilmiş bulunduğuna inanmanın vâcip olduğu hususunda ittifak vardır.

Havz ve kevser, İslâm akaidinin âhirete taalluk eden inanç konularından olup dinî literatürde epeyce yer işgal etmiştir. Kelâm kitaplarında âhiret hayatının safhaları anlatılırken, tefsirlerde Kevser sûresi açıklanırken havzdan söz edilmektedir.

Hadis literatüründe ise konularına göre tasnif edilmiş eserlerin kıyamet, eş-rât-ı sâat, fiten-melâhim, tefsir, rikāk ve zühd gibi bölümlerinde havz ve kevserle ilgili rivayetler zikredilir. Kütüb-i Sitte dışında İbn Ebû Âsım'ın Kitâbü's-Sünne'sinde (II, 321-361), Beyhakī'nin el-Bas ve'n-nüşûr'unda (s. 88-110), Kurtubî'nin et-Teźkire fî ahvâli'l-mevtâ'sında (s. 347-355), İbn Kesîr'in en-Nihâye'sinde (s. 188-209) havz ve kevser özel başlıklar altında kaydedilmiştir.

Bakī b. Mahled'in havz ve kevser konusunda on üç sahâbîden rivayet edilen hadisleri bir araya getirdiği Kitâb fîhi mâ ruviye fi'l-havż ve'l-kevser'i (Abdülkādir b. Muhammed Atâ Sûfî, Merviyyâtü'ś-śahâbe fi'l-havż ve'l-kevser adlı eserin içinde, s. 75-108), İbn Beşküvâl'in on beş sahâbîden gelen rivayetlerle yaptığı eź-Źeyl alâ Cüzi Baķī b. MaHled fi'l-havż ve'l-kevser adlı zeyli ile (Merviyyâtü'ś-śahâbe içinde, s. 109-126) Abdülkādir b. Muhammed Atâ Sûfî'nin el-Müstedrek fî ehâdîsi'l-havż ve'l-kevser (Merviyyâtü'ś-śahâbe içinde, s. 127-170) ve Ziyâeddin el-Makdisî'nin Cüz fîhi turuķu hadîsi'l-havżi'n-nebevî (İbn Hacer, XI, 398; Rûdânî, s. 211) adlı küçük hacimli risâleleri ve cüzleri de havz ve kevser konusunda yapılan çalışmalardandır.

Mustafa Ertürk'ün hazırladığı Metin Tenkidi Prensipleri Açısından Sahîh-i Buhârî'deki Bazı Fiten Hadislerinin Değerlendirilmesi adlı doktora tezinde fitenle bağlantısı açısından havz hadisi üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur (s. 223-291).(1)

(1) DİA; [HAVZ-ı KEVSER - Mustafa Ertürk] c. 16; s. 546-549

Havz-ı Mevt

a. Ölüm havuzu.(1)

b. Suyundan içince her şeyi unutturduğuna inanılan havuz.(1)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Havz-ı Resûl

Kıyamet günü, cennette bulunanların su içeceğine inanılan havuz.(1)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hay

a. Diri, canlı, hayat sahibi.(1)(2)

b. Bütün varlıkların hayat kaynağı, ezeli ve ebedi, hakiki hayat sahibi anlamında Esma-i Hüsna'dandır.(2) Daima canlı, diri, hayat sahibi, canlı, devamlı var olan, hayatı ölümden sonra çıkmamış olan, hayatına ölüm çatmayan anlamına gelir.(1)(3)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Akay, Hasan. a.g.e.
(4) DİAİ [HAY - Bekir Topaloğlu] c. 16; s. 550

Hay İsmi

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "yaşamak, diri ve canlı olmak" anlamına gelen hayât (hayevân) kökünden sıfat olup "diri olan, yaşayan" demektir.

Râgıb el-İsfahânî, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan hayat kavramını altı grup içinde mütalaa etmekte,

bunların beşinin hakikat veya mecaz mânalarıyla bitkiler, hayvanlar ve insanlar yani fâniler için kullanıldığını söylemekte, Allah'a mahsus olan hayatın ise *"ölümsüzlük"* (bekā) anlamına geldiğini belirtmektedir. Buna göre *hay, "hakkında ölüm geçerli olmayan varlık"* demektir (el-Müfredât, "hyy" md.).

Ebü'l-Bekā el-Kefevî de Allah'a izâfe edilen hayat kavramına mecazi mâna vermenin gerekliliğini vurgular ve bunun *ölümsüzlük*ten ibaret olduğunu söyler (el-Külliyyât, s. 406-407).

Kur'an'da "yaşatmak, diriltmek" anlamındaki ihyâ masdarından fiil sigalarıyla türeyen kelimeler kırk yedi âyette, yine aynı kökten türeyen muhyî (can veren) ismi de iki âyette Allah'a nisbet edilmektedir (bk. M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "hyy" md.).

Bu âyetlerde daha çok Allah'ın yağmur yağdırmak suretiyle ölü toprağı diriltip yeşertmesi ve bu sayede canlıları beslemesi dile getirilmekte, ayrıca O'nun iyi davranışlarda bulunan inançlı insanlara dünyada ve âhirette mutlu bir hayat yaşatacağı vurgulanmakta ve âhirette ölüleri dirilteceği ısrarla tekrarlanmaktadır. Çeşitli âyetlerde yaşatanın da öldürenin de mutlak şekilde Allah olduğu, her şeye O'nun vâris bulunduğu ve herkesin eninde sonunda O'na varacağı belirtilmektedir (meselâ bk. Yûnus 10/56; el-Hicr 15/23; Kāf 50/43).

Her türlü canlıyı yaşatıp öldüren, tekrar dirilten ve hayat-ölüm çerçevesinde kurduğu bir nizamla tabiatı idare eden bir varlığın kendisinin ebedî hayatla hay olması, akıl ve realite açısından benimsenmesi zaruri bir gerçektir. Hay ismi Kur'ân-ı Kerîm'in beş âyetinde Allah'a izâfe edilmektedir. Bunların üçünde Allah lafzının veya bu lafzın yerini tutan zamirin sıfatı durumunda iken (el-Bakara 2/255; Âl-i İmrân 3/2; Gāfir 40/65) ikisinde doğrudan doğruya lafza-i celâlin yerini tutmaktadır (Tâhâ 20/111; el-Furkān 25/58).

Esmâ-i hüsnâ şârihleriyle kelâm âlimleri, hay sıfatının zât-ı ilâhiyyeyi aşan bir alanının (taalluk) bulunmadığını söylemekteyse de hay isminin kullanıldığı üç âyette kayyûm ile birlikte yer aldığı görülmektedir (el-Bakara 2/255; Âl-i İmrân 3/2; Tâhâ 20/111). Öyle anlaşılıyor ki kayyûm, "her şeyin varlığı kendisine bağlı olup kâinatı idare eden" şeklindeki mâna ve muhtevasıyla hay ismi ve sıfatını fonksiyoner hale getirmektedir.

İhyâ masdarından türeyen çeşitli fiillerin birçok hadiste Allah'a izâfe edildiği görülür. Bunların daha çok Hz. Peygamber'in hamdü senâ, şükür ve dua cümlelerinde yer alması dikkat çekicidir (bk. Wensinck, el-Mucem, "hyy" md.). Hay ismi, doksan dokuz esmâ-i hüsnâ hadislerinin ikisinde de mevcut olduğu gibi (İbn Mâce, "Duâ", 10; Tirmizî, "Daavât", 82) başka hadis rivayetlerinde de geçmektedir. Hz. Peygamber'in dualarından birinin şöyle olduğu rivayet edilir: "Allahım! Beni hak yoldan saptırmandan senin izzet ve yüceliğine sığınırım. Senden başka tanrı yoktur. Sen ölmeyen bir dirisin. Cinler ve insanlar ise ölümlüdür" (Müslim, "Źikir", 67).

İbn Cerîr et-Taberî, ilgili âyetlerin tefsirini yaparken hay ismine "başlangıcı ve sonu olmayan (ezelî ve ebedî)" mânası verdikten sonra bu isme kâinatı yönetme esasından hareketle anlam verenlerin de bulunduğunu kaydetmektedir (Câmiu'l-beyân, III, 4-5). Yine Taberî, hay isminin üç âyette tevhid cümlesi içinde yer aldığına bakarak Tanrı kabul edilmeye ve tapınılmaya lâyık olacak varlığın ebediyen hay olmasının gerektiği hususunu vurgulamıştır (a.e., III, 109). Ebû Mansûr el-Mâtürîdî ise "ebediyen ölümlü olmayan" mânasından başka "hiçbir şeyden gafil bulunmayan, asla yanılmayan ve unutmayan" şeklinde de anlamlar vermiştir (Tevîlât, vr. 61b, 71a, 659a).

Âlimler ve özellikle kelâmcılar sözü edilen mânaları hay ismine nisbet etmekte birleşmişlerdir. Bunun yanında onlar bu ismin veya masdarını oluşturan hayatın sıfat sistemi içindeki yerini de tesbit etmeye çalışmışlardır. Kelâm âlimleri arasındaki bazı farklı anlatımlar bir yana hayat sıfatının statüsünü şöylece belirlemek mümkündür: Tabiatın fevkalâde bir düzene sahip bulunuşu yaratıcısının âlim ve kādir olduğunu gösterir. Âlim ve kādir sıfatlarının hay olmayan bir varlıkta bulunması aklen muhaldir. Bu açıdan bakıldığında bazı kelâmcıların da belirttiği gibi hay sıfatının mevcudiyeti zaruri olarak bilinir. Aynı düşünce çizgisinden ayrılmamak şartıyla âlim ve kādir sıfatları yerine Allah'ın fiil sahibi (faal) oluşunu esas almak da mümkündür. Buna göre, "Büyük bir sanat eseri olduğu apaçık bulunan tabiatın yaratıcısının iradî bir fâil (fâil-i muhtâr) olmaması dü-

şünülemez, bu özellik de ancak hay olan varlık için bahis konusudur" şeklinde bir ispat yapılabilir.

Kısacası hay ismi veya hayat sıfatı, bununla diğer ilâhî sıfatların mevcudiyet ve sıhhat kazandığı temel bir kavram konumundadır. Ebü'l-Bekā'nın da işaret ettiği gibi (el-Külliyyât, s. 407) sübûtî sıfatlar içinde zât-ı ilâhiyyeyi aşıp bazı şeylerle alâka kurması gerekli olmayan, başka bir deyişle nisbet ve izâfet özelliği taşımayan yegâne sıfat hayat sıfatıdır. Meselâ, "Allah bilen ve gücü yetendir" denildiğinde, "Neyi bilen ve neye gücü yeten?" gibi bir soru akla geldiği halde, "Allah haydir" denilince akıl benzer bir soru sormaya ihtiyaç duymaz.

Bütün İslâm âlimleri, Allah'ın hay oluşunun, canlılarda görüldüğü gibi türe ait organizmanın dengesini ve itidalini koruması gibi bir şarta ve ayrıca ruhun mevcudiyetine bağlı olmadığı noktasında ittifak etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilen ruh (meselâ bk. el-Hicr 15/29; el-Enbiyâ 21/91; es-Secde 32/9), Allah'ın onunla hayat kazandığı mânasına gelmeyip ruhun da Allah'ın yaratıklarından biri olduğunu gösterir (Bağdâdî, Uśûlü'd-dîn, s. 105). Esasen acz ve ihtiyaç ifade eden bu tür şartlar yaratıklara has olup erginliğin doruk noktasında bulunan Allah için söz konusu edilemez.

Sünnî kelâmcılarla Mu'tezile âlimleri arasında tartışma konusu olan mâna sıfatlarının mevcudiyeti tabii olarak hayat için de bahis konusudur. Buna göre, Allah'ın hay olduğu noktasında âlimler arasında ittifak bulunmakla birlikte bu ismin kökünü oluşturan hayat şeklindeki bir kavramın (müstakil mâna) zât-ı ilâhiyyeye nisbet edilmesi, Ehl-i sünnet'e göre ilmî-mantıkî bir zaruretken Mu'tezile'ye göre naslarda da yer almayan bu istidlâl sakıncalı sonuçlar doğurur.

İbn Sînâ ise hay isminin Allah'ın âlim ve fâil oluşuyla açıklanabileceğini kabul etmekle beraber, tevhid ilkesine ve ilim sıfatına ağırlık veren sıfat anlayışının gereği, bu ismi "dıştan bir etkileyici olmaksızın zâtını kendi mahiyetiyle bilen" şeklinde açıklamıştır (er-Risâletü'l-arşiyye, s. 27). Buna göre hay "var olan zâtın kendisinden gizli kalmaması, bir anlamda varlığının şuuruna sahip bulunması" mânasına gelir.

Allah'ın isimlerine mistik yaklaşımlar yapabilen Kuşeyrî gibi gönül adamları, O'nun hay oluşundan dünyayı ve ölümü küçümseme sonucunu çıkarmışlar ve bu duygular içinde Allah'a kavuşma özlemi hissetmişlerdir (et-Tahbîr, s. 76).

Hay Allah'ın zâtî isimleri ve sübûtî sıfatları içinde yer alır ve tenzîhî sıfatlar gibi zât-ı ilâhiyyenin dışında hiçbir şeye taalluk etmez. Hay ismiyle "varlığının başlangıcı olmayan" mânasındaki evvel, "varlığının sonu olmayan" mânasındaki âhir, bâkī ve vâris, "fiilen var olan, mevcudiyeti ve ulûhiyyeti gerçek olan" mânasındaki hak isimleri arasında anlam yakınlığı vardır.(1)

(1) DİAİ [HAY - Bekir Topaloğlu] c. 16; s. 550

Hayal

a. Duyularla alınan bir uyarı söz konusu olmaksızın, zihinde tasarlanan, kurulan, canlandırılan ve gerçekleşmesi istenen şey, imge, imaj, hülya, düş, rüya.(2)(3)(4) Gerçekleşmesi imkânsız veya güç olan fikir, düş, rüya,(2) aslı olmayan görüntü. Belli belirsiz görünen şey, gölge.(4)

b. Düşünce.(2)

c. Hayalet.(2)

d. Tasavvufta vücut ve yaşanılan dünya bir hayaldir. Hz. Muhammed (s.a.v.), "Bütün insanlar uykudadırlar, ölünce uyanırlar" derken insanların asıl dünyanın gerçekliğinden haberi olmadığına işaret etmiştir.(1)

g. Felsefede insani nefsin idrak güçlerinden biri, âlemdeki bir varlık mertebesinin adı.(5)

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(5) DİA

Hayalet

a. Maddi bir gerçekliği bulunmadığı ve gerçekte var olmadığı halde varmış gibi canlanan görüntü, cin, peri, hortlak olarak adlandırılan şey, hayali suret, düşsel görüntüler.(1)(3)(4)

b. Bedensiz bir hayat.(2)

c. Belli belirsiz şekil, görüntü.(1)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Akbaş, Muhsin, a.g.e;

(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Hayat-ı Ruhani

Resulullah (s.a.v.) Miraç gecesi peygamberlerle iki rekat namaz kıldı. Harun'a (a.s) selam verdi. Harun (a.s) da Hz. Peygambere ve ümmetine rahmet ile dua buyurdu. İdris'e (a.s) de selam verdi, o da peygamberimize ve ümmetine dua eyledi. Halbuki, Harun (a.s) da peygamberimizin peygamberliği bildirilmeden evvel vefat etmiş idi. Mübarek ruhu göründü. İşte bu hayat hayat-ı ruhanidir.(1)

(1) Gazali, Ebu Hamid1. a.g.e., s. 27-28

Hayat

a. Organların canlının varlığını devam ettirecek şekilde işlemesi ve canlıların, organlarının gösterdiği faaliyet sonucunda varlıklarını doğumdan ölüme kadar sürdürmesi durumu, sürüp giden yaşama, canlı olma, diri, dirilik.(1)(2)(3)(4)(6)(7) Doğumdan ölüme kadar geçen süre, yaşanan, yaşamakta olan veya ileride yaşanacak zaman, ömür.(2)(3)(4) Dirilik, canlılık, sağlık, yaşayış, ömür, faaliyet, hareketlilik, kaynaşma tarzı, içinde yaşanılan şartların hepsi, Allah için yaşanan ömür, Allah'tan gelen dirilik.(7)

b. Canlılığı gösteren kaynaşma, canlılık.(4)

c. Yaşayış, yaşama tarzı,(2) içinde bulunulan ve yaşanılan doğal koşulların bütünü, yaşama biçimi, yaşantı.(3)(4)

d. Yazgı, kader.(3)(4)

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

(5) DİA; [HAYAT - İlhan Kutluer] c. 17; s. 12

(6) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.

(7) Akay, Hasan. a.g.e.

Hayat Ağacı

a. Bir soyun bilinen en eski atadan itibaren bütün üyelerini gösteren çizelge, soy ağacı, soy kütüğü, soy zinciri, şecere.(1)(2)

b. Falcılıkta gökyüzü ile yeryüzü arasındaki bağlantının çizgisel ifadesi.(1)

c. "Hayat ağacı" kavramı dünyanın pek çok yerinde ve eski şarkta bilinmekteydi. Mayalar'da, Cermenler'de, Vedalar'da ve eski Mısır'da bu inanç mevcuttu. Âsur-Bâbil metinlerinde ise daha çok "Ölümsüzlük bitkisi" olarak yer almaktaydı. Hayat ağacı ölümsüzlük bahşetmektedir ve ilâhlara mahsustur. Çeşitli varlıklarla korunduğundan ona ulaşmak zordur. Hayat ağacı, Kitâb-ı Mukaddes'te birçok defa geçmekte ölümsüzlük ağacının dışında, ilâhî hikmet ve beşerî faziletlere de delâlet etmektedir.

Ahd-i Atîk araştırmalarında, Tekvin kitabının ikinci ve üçüncü bablarında söz konusu edilen hayat ağacının mahiyet ve rolünün tesbitinde büyük güçlüklerle karşılaşılmıştır. Tekvîn'de (2/9, 3/ 22) hayat ağacı, bilgi ağacı ile birlikte anılmaktaysa da anlatımda sadece bilgi ağacı söz konusu edilmektedir. Ayrıca Tekvin 3/3, bahçenin ortasına sadece bilgi ağacını, Tekvin: 2/9 ise bilgi ağacı ile birlikte hayat ağacını da koymaktadır. Diğer yönden Adem'e yasaklanan ağaç da hayat ağacı değil, bilgi ağacıdır. Eğer hayat ağacı yasaklanmışsa onun hakkında bilgi verilmesi gerekirdi. Halbuki kutsal kitap yazarı, hayat ağacını sadece zikretmekle yetinmektedir. Eğer yasaklanmamışsa, insanın kaderiyle bir ilgisi olmadığına göre zikredilmesinin sebebi nedir? Araştırmalar bunu, Tekvîn'in ikinci ve üçüncü bablarındaki iki ayrı kaynağın mevcudiyetiyle izah etmektedir. Buna göre hayat ağacından bahseden Tekvîn'in bu kısmı (3/22-24) metne sonradan ilâve edilmiştir. Tevrat'ta, "Şimdi elini uzatmasın ve hayat ağacından almasın ve yemesin ve ebediyen yaşamasın" denilmek suretiyle hayat ağacının ölümsüzlük bahşetme vasfı belirtilmektedir. Yahudi geleneğinde hayat ağacı, kökleri semada, dalları yeryüzünde olarak tasvir edilmiştir.(3)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

(3) DİA

Hayat Bin Kays El-Harrani Hazretleri Türbesi-Urfa

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 7, s. 66,

(2) Kılıcı Ali, Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (Xıv-Xv) Y. Y Baldaken Türbeler, Vakıflar Gen. Md. Yay. 2007, s. 30

Hayat Düşüncesi

Kur'ân-ı Kerîm'de hayat kelimesi hem kozmolojik-biyolojik hem de ahlâkî bir muhtevaya sahiptir. Çok sayıda âyet, hayatın metafizik prensibinden canlılığın başlangıcı ve tabii âlemdeki çeşitli görünümlerine kadar uzanan bir yelpazede birbirini tamamlayan açıklamalar ihtiva etmektedir. Bu açıklamaların hep birlikte vurguladığı itikadî ve ahlâkî mesaj, canlılığın kaynağının ilâhî yaratma fiili olduğu ve insanın öldükten sonra tekrar diriltileceğidir. Kur'an, tabii âlemdeki tezahürleriyle her türlü var olma ve canlanış olgusunun ölümden sonraki dirilişin bir kanıtı olduğunu vurgulayarak insanların bu olgular üzerinde düşünüp gözlem yapmalarını istemektedir.

Kur'an'da "hay" (diri) ve "muhyî" (dirilten, can veren) şeklinde zikredilen isimleriyle (el-Bakara 2/255; er-Rûm 30/50) Allah hayatın sebebidir. O ölüden diriyi çıkarır (Âl-i İmrân 3/27; el-En'âm 6/95; Yûnus 10/31; er-Rûm 30/19) ve ölüyü diriltir (er-Rûm 30/50; Fussılet 41/39); insan cansız iken Allah ona can vermiştir; sonra onu öldürmektedir, sonra yine diriltecektir; nihayet dönüş yine Allah'adır (el-Bakara 2/28; el-Hac 22/66; er-Rûm 30/40; el-Câsiye 45/26). Nitekim O, ölü toprağa gökten indirdiği su ile can verip diriltmektedir. İnsanlar da tıpkı bunun gibi yeniden diriltilecektir (el-Hac 22/66; Kāf 50/11). Esasen bütün canlılar sudan diri kılınmıştır (el-Enbiyâ 21/30). Toz toprak haline gelmiş kemiklere yeniden hayat verecek olan da O'dur (Yâsîn 36/78). Netice olarak ölümü ve hayatı insanlardan hangilerinin iyi işler yapacağını sınamak için yaratmıştır (el-Mülk 67/2). Bu ölüm gerçeği karşısında insan bilmelidir ki gerçek ve tükenmez hayat (hayevân) âhiret hayatıdır (el-Ankebût 29/64). Dünya hayatı ise geçici, oyalayıcı olup esasen bir imtihan sürecinden ibarettir (el-Bakara 2/85; Âl-i İmrân 3/14; en-Nisâ 4/74; el-En'âm 6/32). Bu dünyada 1000 yıl yaşama temennisinin hiçbir anlamı yoktur ve azabı hak edenler uzun yaşayarak onu erteleyeceklerini sanmamalıdır (el-Bakara 2/96). Dolayısıyla insan niyazını, kurbanını, hayat ve ölümünü hiçbir ortağı bulunmayan âlemlerin rabbine adamalıdır (el-En'âm 6/162; el-Câsiye 45/21).

Kur'ân-ı Kerîm'de canlılığın ruhî-melekî ilkesi Rûhulkudüs olup can verme yahut diriltme de nefh (üfleme) fiilinin ardından gerçekleşmiş olmaktadır. Allah bu ruhu ve nefh fiilini ya kendine nisbet etmekte, yahut kendi izin ve emriyle melekî/beşerî varlık seviyesinde tezahür ettirmektedir. Şöyle ki, Allah insanın (Âdem) bedenini düzenlemiş ve ona "ruhundan üflemiştir" (el-Hicr 15/29; Sâd 38/72). Hz. Îsâ'nın babasız yaratılışı ise onun ilâhî bir kelime ve ruh olarak Hz. Meryem'e ilkāh edilişiyle yahut ruhtan kendisine nefhetmek suretiyle gerçekleşmiştir (en-Nisâ 4/171; el-Enbiyâ 21/91; et-Tahrîm 66/12); gerek Hz. Îsâ gerekse vâlidesi Rûhulkudüs ile teyit edilmiştir (el-Bakara 2/87, 253). Nitekim Hz. Îsâ'nın, çamurdan yaptığı bir kuşa nefhetmek suretiyle onu Allah'ın izniyle canlandırıp uçurma mûcizesi de (Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110) bu gerçeklerle bağlantılıdır.

Şu halde İslâm inançlarına göre canlandırma veya diriltme fiilinin hakiki ve nihaî fâili hay ve muhyî isimleriyle Allah olup hayat bedene ilâhî bir soluk vermenin neticesidir. Bu soluk, Rûhulkudüs olarak adlandırılan Cibrîl'den (inorganik yahut organik) cansız nesnelere ulaştığında o nesneler canlanmaktadır. Bu hakikat Âdem ile Îsâ'nın mûcizevî yaratılışında kanıtlanmıştır. Rûhulkudüs ile teyit edilmiş muayyen bir nebevî güç ise Hz. Îsâ örneğindeki gibi Allah'ın izniyle diriltme mûcizesini gerçekleştirmektedir. İlâhî yaratma fiili hem tabiatta gözlenen canlanış ve dirilişin hem insanın biyolojik gerçekliğinin hem de öldükten sonraki dirilişin metafizik sebebidir. Kur'an, özellikle ölü topraktan bitkilerin çıkarılışı ile insanın topraktan yaratılışı ve toprak olduktan sonra yeniden diriltilişi arasındaki benzerliği sık sık vurgulamaktadır.

Hz. Peygamber'in bir hadisinde (Müslim, "Münâfikīn", 27) yeryüzünde canlıların ortaya çıkışıyla ilgili olarak önce yer kabuğunun oluştuğu, daha sonra bitkilerin, ardından hayvanların ve son merhalede Âdem'in yaratıldığı beyan edilmektedir. Bu hadiste haftanın günleriyle simgeleştirilen kozmolojik devir yahut merhalelerin kaç yılı kapsadığı herhalde Kur'an'daki "yevm" (gün) teriminin tefsiriyle alâkalıdır (Yeniçeri, s. 179-181, 276-287).(...)[1]

(1) DİA; [HAYAT - İlhan Kutluer] c. 17; s. 12

Hayat Nehri

Melekler, peygamberler ve salih müminler şefaatlerini yaptıktan sonra Allahu Teâlâ, artık benim geniş rahmetimden başka bir şey kalmadı buyurur ve akabinde avuçlayarak hayatında hiç hayır yapmamış ve cehennemde yana yana kömür haline gelmiş bir kavmi oradan çıkarır ve cennet kapılarındaki "hayat nehri" denilen bir nehre bırakır.(1)

(1) Gazali, Ebu Hamid2. a.g.e., s. 391

Hayat Suyu

a. Ab-ı hayat.(1)

b. Ab-ı hayat gibidir.(2)

c. Altay ve Anadolu masallarında ölüp de kutsal bir güç olan Hayat Suyu ile dirilme motifleri çoktur. Bazı Altay efsanelerine göre göğün on ikinci katına kadar yükselen dünya dağının üzerinde kayın ağacı ve bunun altındaki kutsal çukurda da hayat suyu bulunurdu. Bu hayat suyunun başında yine kutsal ruh olarak bir bekçi vardır. Hayat suyu ölüleri ve hastaları iyileştirdiği gibi ihtiyarlara gençlik verir.(3)

d. Kıyamet günü Araf halkını hayat suyu denilen bir ırmağın yanına götürürler ve onlar bu ırmakta bir yıkanışta yıkanırlar da akabinde boyunlarında bir leke ortaya çıkar, sonra dönerler tekrar yıkanırlar. Her yıkanışta vücutlarının beyazlıkları artar ve bu suretle taptaze yeni vücutlar meydana gelir.(4)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) Sözen, Kemal, Mevlana'nın Divan-ı Kebir Adlı Eserinde Ölüm Fenomeni, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 16, s. 74, 2006/1;

(3) Yavuz, Emrah, a.g.e., s. 92.

(4) İmam Şa'rani. a.g.e., s. 211

Hayat Telakkisi

Organizmaların mahiyetiyle ilgili olarak hayat kavramına tarih boyunca çeşitli dinler ve felsefelerce açıklamalar getirilmiş; bu açıklamalarda kavram genellikle canlılığın ilâhî, melekî yahut ruhî ilkesi, evrende canlılığın başlangıcı, biyolojik gerçekliği ve nihayet anlamı açısından ele alınmıştır.

İptidai düşüncede insan ve tabiat arasındaki ilişkiyi anlamlandırmaya yönelik tasnifler ve düzenlemeler mevcutsa da kozmosu meydana getiren canlı var oluş biçimleri arasında ontolojik bir ayırıma gidilmediği bilinmektedir. Natüralist bir inanç çerçevesinde gelişen bilgi anlayışı, varlıkların birbirlerine dönüşebildikleri bir evren şeması üretmiştir. Bu evren anlayışında canlıların hayatı ortak bir yasaya tâbi canlılık unsuruyla ilişkilendirilmiş, böylece herhangi bir hayvanı canlı tutan unsurla insanı canlı tutan unsur aynileştirilmiştir. Bütün canlılarda diriliği sağlayan bu unsurun beden ısısında, spermde, kanda, solukta veya -bitkiler söz konusu edildiğinde- ağaç öz suyunda bulunduğu farzedilen cismanî bir öz olduğu düşünülmüştür. Bu inanışa göre söz konusu unsurun vücudu terketmesiyle ölüm olayı meydana gelir. Bununla birlikte ölümden sonraki hayatta varlığını sürdüren ruhun bu unsur mu yoksa iptidaî kültürlerde çok defa "gölge benlik" şeklinde anılan "ikinci beden" mi olduğu konusu açık değildir (ER, XIII, 428-430; ERE, XI, 726-731). Hayat veren bu unsurun kaynağı konusunda ise ilkel topluluklar arasında genel bir uzlaşma görülmektedir. Bütün kadîm geleneklerde devrî bir kozmoloji anlayışı bulunduğu için hayatın belli bir zaman noktasından başlayarak yaratıldığı ve ilerlediği inancı yoktur. Bundan dolayı iptidai zihniyetin hayatın kaynağı konusunda karmaşık olmayan sebep-sonuç ilişkilerine (étiologie) dayalı izahları vardır. Bu izahlara göre yeryüzündeki hayatın başlangıcı ve insana hayat bahşedilmesi, çoğunlukla ilâhların "mitik zamanlarda" (ab origina) kendi aralarında yaptıkları mücadelelerle ilişkilendirilmiştir (a.g.e., IX, 201-207).

Hinduizm'de canlılık veren prensip kavramı özellikle Vedanta literatüründe geliştirilmiştir. Ancak bu konudaki ilk örnekler Vedalar'da ortaya çıkar. Rig Veda'da hayat veren unsur "asu" (hayat soluğu) adını alır; ölüm "asuniti" (hayat soluğunun gitmesi) olarak adlandırılır (ER, XIII, 439). Vedalar'daki boyutuyla hayat tipik bir natüralist inanç çerçevesinde işlenmiştir. Bununla birlikte Vedalar sonrası Vedanta literatüründe asu yerine "prāna" (soluk) adı tercih edilerek hayatın kaynağı konusu üzerinde ayrıntılı şekilde durulmuştur. Vedanta okullarına göre insana hayat veren unsur prāna

adını alır ve fonksiyonlarına göre hayatın özünü teşkil eden "prāna", bu özün bedendeki dolaşımını kontrol eden "vyāna", bedendeki boşaltım sisteminin işleyişini düzenleyen "apāna", bedenin mânevî varlık alanıyla ilişkisini sağlayan "udāna" ve biyolojik metabolizmayı düzenleyen "samāna" olmak üzere beş bölüme ayrılır (a.g.e., XI, 483-484). Öte yandan Hinduizm'e göre biyolojik hayatı sürdüren prāna ile, ruh göçüyle nakledilen jīva arasında belli bir ayırım yapılır. Jīva evrensel ruh Atman'ın bir parçası ise de insana hayat bahşeden unsur değildir. Jīva bir anlamda nirvanaya ulaşıncaya kadar varlıkların özünde bulunan ruhtur. Bu anlamda canlılık prensibi ile alâkası yoktur.

Budizm, anatman doktrini gereği kozmosun yaratıcısı olan soyut bir ilâh kavramını reddettiği için hayatın menşeine yönelik izahları yalnızca dünyevî varlığın sınırları içerisinde kalarak yapmaya çalışmıştır. Böylece insana hayat veren unsur "skandha" kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Skandha varlığı idare eden beş biopsişik unsurun (rūpa, vedanā, samjñā, samskāra ve vijñāna) oluşturduğu cismanî bir kümenin adıdır. Bu beş unsur varlığa ait her şeyi kontrol eder (The EncyclopeDİA of Eastern Philosophy and Religion, s. 335; ER, XIII, 441-446). Bununla birlikte varlıklara canlılık veren unsur "samskrita dharma" adını alan atomik bir yapıdır (The EncyclopeDİA of Eastern Philosophy and Religion, s. 299, 307; ER, IV, 334). Canlılara hayat veren bu unsur skandhalar ile birlikte çalışır.

Taocu olsun Konfüçyüsçü olsun bütün **Çin literatüründe** canlılara hayat veren unsur "ch'i" adını alır. Bu güç yalnızca insanlara ya da hayvanlara canlılık vermez; zira Çin düşüncesine göre taş, toprak veya kozmosu oluşturan her şey canlıdır; ch'i bütün kozmosu ayakta tutan evrensel enerjidir (a.g.e., XIII, 448). İnsan söz konusu olduğunda bu gücün bulunduğu yer göbek bölgesidir (The EncyclopeDİA of Eastern Philosophy and Religion, s. 69). Bu hayat kaynağının ilk şekli, evrendeki erillik ve dişillik özelliklerini temsil eden yinyang prensiplerinin henüz ayrılmadığı bir zamanda mevcut olan ilk enerji "yüan ch'i"ye kadar ulaşır (a.g.e., s. 432). Daha çok ruh anlamında kullanılan "han" ve "p'o" kavramlarının ise hayat verici unsurla bir ilişkisi yoktur (ER, III, 238, 239).

Eski Ahid'de hayat kavramı ile alâkalı olarak birbirine yakın anlam taşıyan, hatta bazı durumlarda eş bir anlama bürünen dört kelime kullanılır. Canlı taşıyan özne için kullanılan umumi kelime "hayyim"dir. Hayyim aynı zamanda Elohim'in sıfatlarından biridir (Tesniye, 5/26; Yeşu, 3/10; I. Samuel, 17/26; II. Krallar, 19/4). Rüzgâr ya da soluk anlamına gelen "ruah" kelimesi, Tekvîn'deki (1/2) ifadeden anlaşıldığı kadarıyla dirilik veren unsurdan ziyade ruh ya da kişide bulunan kalıcı bir öz kavramının karşılığıdır (I. Samuel, 16/15-16, 23; 18/10; 19/9; I. Krallar, 22/21). Canlılığı sağlayan ya da hayat verici güç anlamında kullanılan esas kelime ise "nefeş"tir. Bununla birlikte bu hayat gücünün kendi başına bir önemi yoktur; nefeşi insana bahşeden ve geri alan bizzat Tanrı'dır (I. Samuel, 2/6; Eyub, 4/9; 34/14; Mezmurlar, 49/8-9). Nefeşin bedende ikamet ettiği yerin genellikle kalp ya da kan olduğu düşünülmüştür. Milâttan önce III. yüzyıldan itibaren yahudi hikmet literatüründe ayrıntılı şekilde işlenen hayat kavramı Zohar'da zirvesine varmıştır. Zohar, "sefirot" kavramı ile kâinattaki her şeyi canlı ve şuurlu varlık olarak yorumlamıştır (IDB, III, 124, 126). Nefeş kelimesiyle birlikte kullanılan "neşama" terimi yaşamak için alınıp verilen soluğu ima eder (Tekvîn, 2/7).

Yeni Ahid'deki hayat kavramı genel olarak yahudi düşüncesindeki anlayışı yansıtır. Grekçe Yeni Ahid'de hayat için kullanılan kelime "psühe"dir. Hayatı veren ve alan Tanrı'dır (Matta, 16/16; 26/63; Luka, 12/20; Yuhanna, 6/68-69; Korintoslular'a İkinci Mektup, 1/9). Umumiyetle hem Yahudilik hem Hıristiyanlığa göre yaşanan hayat ebedî hayata hazırlayıcı bir geçiş süreci olarak algılanmıştır.(1)

(1) DİA; [HAYAT - İlhan Kutluer] c. 17; s. 12

Hayati Baba Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 584

Hayati Hayrani Türbesi-Şanlıurfa

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 43

Haydar Baba Türbesi-Elazığ

(1) Oymak, İskender1. a.g.e. s. 48

Haydar Baba Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 633

Haydar Baba Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 29

Haydar Baba Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.,
(2) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 564

Haydar Dede Türbesi-Kırıkkale-Keskin

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 146

Haydar Mirza Türbesi-İstanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 467

Haydar Paşa Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 614

Hayır

a. Sözlükte "iyi olmak, iyilik etmek, üstün olmak, üstün kılmak" gibi anlamlara gelen hayr kökünden masdar-isim olup "iyi" yahut "iyilik" manasında ve şerrin karşıtı olarak kullanılır.[3]

b. Bir karşılık beklemeksizin yapılan her türlü yardım, iyilik, ihsan.[1][2][4]

c. Ölümün kırkıncı günü verilen ziyafet.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) DİA; [HAYIR - Mustafa Çağrıcı] c. 17; s. 46
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Hayır Düşüncesi

Sözlükte "iyi olmak, iyilik etmek, üstün olmak, üstün kılmak" gibi anlamlara gelen hayr kökünden masdarisim olup "iyi" yahut "iyilik" mânasında ve şerrin karşıtı olarak kullanılır (Lisânü'l-Arab, "Hyr" md.). "Mal ve servet" mânasına da gelen hayr ayrıca "en iyisi, daha iyisi", şer de "en kötüsü, daha kötüsü" anlamında ism-i tafdîldir.

Râgıb el-İsfahânî hayrı "akıl, adalet, fazilet ve faydalı nesne gibi herkesin arzuladığı şey" diye tanımlar (el-Müfredât, "Hyr" md.); Zebîdî de aynı tanımı tekrar eder (Tâcü'l-arûs, "Hyr" md.).

Hayır kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de 176 yerde geçmekte, bunlardan ism-i tafdîl olmayanlar, yer aldıkları âyetlerin konularına göre az çok farklı anlamlara gelmektedir; bu anlamları "iyi, güzel, değerli, faydalı ve mal, mülk gibi arzulanan şeyler" diye kapsamlı bir tanımda toplamak mümkündür.

Bu kapsam genişliği, hayrın birçok âyette çeşitli **menfi kavramların zıddı** olarak kullanılmasından da anlaşılmaktadır. Bu zıtların en yaygını şerdir (meselâ bk. el-Bakara 2/216; Âl-i İmrân 3/180; Yûnus 10/11). Ayrıca ednâ (en aşağı, en değersiz; el-Bakara 2/61), sû' (kötü, çirkin; Âl-i İmrân 3/30; el-A'râf 7/ 188); seyyie (kötülük, günah; el-Kasas 28/84), ism (günah; Âl-i İmrân 3/178), durr (zarar; el-En'âm 6/17; Yûnus 10/107), fitne (belâ, darlık; el-Hac 22/11) kelimeleri de hayırla birlikte ve onun karşıtı olarak geçer.

Hayrın bu kullanımlarını iki ana bölümde ele almak mümkündür.

İlk bölüme giren âyetlerde hayır kavramı daha çok *mal, servet, bolluk gibi maddî değer ve imkânlar veya daha genel olarak her türlü maddî ve mânevî nimet* için kullanılmıştır. Bu âyetlerin bazısında hayır "mal" kelimesinin eş anlamlısı gibi geçer. Nitekim, "İnsan hayır sevgisine çok düşkündür" (el-Âdiyât 100/8) meâlindeki âyette hayır bütün tefsirlerde mal kelimesiyle karşılanmıştır. Hz. Süleyman'ın cins atlara olan düşkünlüğü de "hayır sevgisi" diye ifade edilmiştir (Sâd 38/32). Taberî bu âyeti açıklarken, "Araplar ata hayır derlerdi; aynı şekilde malı da hayır diye adlandırırlardı" der (Câmiu'l-beyân, XXIII, 154-155). Bazı âyetlerde ölen kişinin geride mal bırakması "hayır bırakma" olarak (el-Bakara 2/180), insanlara malî yardımda bulunulması da "hayır infak etme" şeklinde ifade edilmiştir (el-Bakara 2/215, 272, 273). Bir kısım âyetlerde (meselâ bk. el-Bakara 2/262, 274; en-Nisâ 4/34) doğrudan doğruya "mal infak etme" ifadesinin yer alması, Kur'an'da hayır ve mal kelimelerinin anlam birliğini açıkça göstermektedir.

Hayır yine maddî anlamlarda *refah, bolluk, zenginlik* gibi daha geniş kavramları belirtecek şekilde de geçmektedir (meselâ bk. el-En'âm 6/17; Yûnus 10/107; el-Enbiyâ 21/35; el-Meâric 70/21; krş.

Taberî, VII, 160-161; XI, 177; XVII, 24-25). Taberî, Hûd sûresinin 84. âyetini açıklarken burada geçen hayır kelimesinin "fiyat düşüklüğü, ucuzluk; zenginlik, servet, dünya ziyneti" gibi mânalara geldiğine dair değişik görüşleri aktardıktan sonra buradaki hayrın *bütün dünyevî faydaları kapsadığını* söyler (a.g.e., XII, 94-95). Âl-i İmrân sûresinin Allah'a yakarış mahiyetindeki bir âyetinde (3/26) mülkün sahibinin Allah olduğu ve O'nun mülkü dilediğine vereceği, dilediğinden de geri alacağı, dilediğini yüceltip dilediğini alçaltacağı belirtilir. Daha sonra gelen, "Hayır sadece senin elindedir" cümlesinden hayrın her türlü maddî ve mânevî nimetleri kapsadığı anlaşılmaktadır.

Kur'an'da *mânevî nimet kabilinden olan şeyler* de hayır kelimesiyle ifade edilmiştir. Nitekim hayır, Allah'ın kullarına özel nimeti olan vahiy veya Kur'an yerine de kullanılmıştır (el-Bakara 2/105; krş. Taberî, I, 474). "Takvâ sahiplerine, 'rabbiniz size ne indirdi?' denildiğinde 'hayır indirdi' derler" meâlindeki âyette (en-Nahl 16/30) hayrın vahiy mânasına geldiği açıkça görülmektedir. Bazı müfessirler, Âl-i İmrân sûresinin 104. âyetinde ve Kalem sûresinin 12. âyetinde geçen hayrı "İslâm" diye açıklamışlardır (Taberî, IV, 38; Şevkânî, V, 308). Diğer bir âyette (el-Bakara 2/269) hikmet Allah'ın bir lutfu ve nimeti olarak "büyük bir hayır" diye nitelendirilmiş olup Kur'an'ın hikmetle ilgili bu yaklaşımı zamanla, İslâm ümmetinin dinî bir kaygıya kapılmadan her türlü ilmî ve fikrî gelişmeye açılması ve çeşitli kültürlerden faydalanmasında cesaret verici bir rol oynamıştır.

İkinci bölüme giren âyetlerde hayır kelimesi "sâlih amel", "hasene", "mârûf" gibi kavramlara yakın anlamlarda olmak üzere *her türlü iyi tutum ve davranışın ahlâkî değerini* belirtmek için kullanılır. Bakara sûresinin 215. âyetinde iki defa tekrarlanan hayır kelimelerinden ilki "mal varlığı", ikincisi "mutlak olarak Allah rızâsı için yapılan iyilik" anlamını taşır. Bu anlamıyla hayır, büyük ölçüde yine bir Kur'an terimi olan "sâlih amel" ile aynı şeyi ifade eder.

Kur'an genellikle, insanın âhirette kendisi için faydalı olacak her türlü iyiliğini hayır diye adlandırır. "Hayır olarak ne yaparsanız Allah onu bilir. -Âhiret için- azık edinin; bilin ki en hayırlı azık takvâdır" (el-Bakara 2/197) meâlindeki âyette geçen hayır kelimelerinden ilki fiilin niteliği, ikincisi amacın niteliği olarak kullanılmıştır. Bakara sûresinin 109-110. âyetlerinde, Ehl-i kitabın sırf kıskançlıklarından dolayı müslümanları imanlarından döndürme çabalarına karşı müslümanlar uyarılmak suretiyle imanın değeri vurgulandıktan ve bağışlama, hoşgörü, namaz ve zekât husundaki ilâhî buyruklar sıralandıktan sonra yer alan, "Önceden kendiniz için ne hayır yaparsanız Allah'ın katında onu bulacaksınız" ifadesinden, yukarıdaki ahlâkî ve dinî ödevlerin de hayır kapsamına girdiği anlaşılmaktadır. Taberî son âyeti oldukça geniş bir yorumla "Allah'ın râzı olduğu amel" diye açıklamıştır (Câmiu'l-beyân, I, 491).

Hayır kelimesinin çoğulu olan *ahyâr* iki âyette (Sâd 38/47-48) bazı peygamberler hakkında övgü sıfatı olarak yer almaktadır. Aynı kökten *hayre* (aslı hayyire) kelimesinin çoğulu olan hayrât bir âyette (er-Rahmân 55/70) hisân ile birlikte "iyi ve güzel kadınlar" anlamında kullanılırken (Şevkânî, V, 165) dokuz âyette din ve dünya için faydalı bütün işleri kapsayan bir konumda geçmektedir (a.g.e., II, 445).

Hayır ve şer ile aynı kökten türeyen diğer kelimeler Kur'ân-ı Kerîm'deki anlamlarıyla pek çok **hadiste** de geçmektedir (bk. Wensinck, el-Mucem, "Hyr" md.).

Müslümanın karakterini belirleyen ve bir kısmı sorulara cevap teşkil eden bazı hadislere göre insanların yahut müslümanların en hayırlısı "iyiliği beklenen, kötülük etmesinden korkulmayan" (Tirmizî, "Fiten", 76); "toplum içinde yaşarken bir taraftan o toplumun hakkını ödeyen, diğer taraftan rabbine ibadet eden, savaşa çıktığında ise düşmana korku salan" (Tirmizî, "Fiten", 15); "-savaş zamanında- malı ve canıyla savaşan, -barış zamanında ise- rabbine ibadet etmekle meşgul olup kendini insanlara zarar vermekten alıkoyan" (Buhârî, "Rikāk", 34; Nesâî, "Zekât", 74); "dostlarına ve komşularına hayrı dokunan" (Tirmizî, "Birr", 28); "ömrü uzun, ameli güzel olan" (Tirmizî, "Zühd", 21, 22); "geç öfkelenip çabuk yatışan" (Müsned, III, 19; Tirmizî, "Fiten", 26); "borcunu güzellikle ödeyen kimse"dir (Buhârî, "İstikrâz", 4, 6; İbn Mâce, "Ticâret", 62). Ticaret

ehlinin en hayırlısı da borcunu güzellikle ödeyen, alacağını güzellikle isteyendir (Müsned, III, 19). En hayırlı yönetici ise halkının kendisini sevip hayır duada bulunduğu kişidir (Tirmizî, "Fiten", 77). Bu konudaki diğer bir hadisin meâli de şöyledir: *"Başınızdakiler en hayırlılarınız olduğu, zenginleriniz hoşgörülü davrandığı ve işleriniz aranızda görüşülüp danışılarak yürütüldüğü sürece sizin için yerin üstü altından daha hayırlıdır"* (Tirmizî, "Fiten", 78).

İnsanlar arasında hayrın anahtarı, şerrin kilidi ve şerrin anahtarı, hayrın kilidi olanlar vardır. "Allah bir insanın ellerini hayrın anahtarı yapmışsa ona ne mutlu!" (İbn Mâce, "Muḳaddime", 19). Amellerin en hayırlısı namaz (el-Muvatta, "Tahâret", 36; İbn Mâce, "Tahâret", 4) meclislerin en hayırlısı geniş olanıdır (Müsned, III, 18; Ebû Dâvûd, "Edeb", 12). Bir hadiste oruç tutmak, sadaka vermek ve geceleyin namaz kılmak "hayır kapıları" (Tirmizî, "Îmân", 8), hayâ da "bütünüyle hayır" olarak nitelendirilmiştir (Müslim, "Îmân", 61; Ebû Dâvûd, "Edeb", 6).(...)

Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerle diğer İslâmî kaynaklarda hayır kelimesinin, başta malî fedakârlıklar olmak üzere her türlü yardım severliği ifade eden bir anlamda kullanılması ve müslümanların bu tür faaliyetlere teşvik edilmesi, erken dönemlerden itibaren müslümanlar arasında güçlü bir dayanışma ruhu geliştirdiği gibi çeşitli kişi ve kuruluşlarca başta vakıf müessesesi olmak üzere dârüşşifa, dârüleytam, dârülaceze, dârüşşafaka, imaret, sebil, köprü, cami, mektep ve medrese gibi kamuya hizmet veren birçok hayır eserinin meydana getirilmesini sağlamıştır. İslâm dünyasının ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasî krizlere mâruz bulunduğu XX. yüzyılın ilk yarısında bu tür faaliyetlerde bir gerileme süreci yaşanmışsa da söz konusu krizlerin giderek hafiflemesine paralel olarak hayır faaliyetlerinde de bir gelişme gözlenmekte olup (EI^2 [Fr.], IV, 1183-1185) bazı eski kurumların ihyası yanında Kızılay, Yeşilay, Çocuk Esirgeme Kurumu, yetiştirme yurtları, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları gibi çağdaş yöntemlerle faaliyet gösteren kurumlar tesis edilmekte; bunun yanında özellikle sivil toplum anlayışının yaygınlaşmasına paralel olarak gayri resmî kişi ve kurumlarca, başta eğitim ve öğretim olmak üzere pek çok alanda hayır faaliyetlerinde bulunan vakıf ve dernekler kurulmaktadır. Bunlar arasında dinî mahiyet arzeden hizmetlere yönelik hayır faaliyetlerinde daha yaygın ve hızlı bir gelişmenin yaşandığı gözlenmektedir.[1]

(1) DİA; [HAYIR - Mustafa Çağrıcı] c. 17; s. 46

Haymaana Türbesi-Kütahya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 43,
(2) Kütahya Valiliği. a.g.e. s. 68-403,
(3) Bozoğlu, Ömer-Nihat Değirmenci. a.g.e., s. 30,
(4) İca, Mustafa. a.g.e. s. 38,
(5) Ölçen, Sadık. a.g.e. s. 183

Hayr Bey Türbesi-Mısır

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 4 s. 105

Hayran Efendi Türbesi-Kastamonu

(1) Kastamonu Vilayet. a.g.e. s. 2

Hayrat

a. İyilikler, hayırlı işler, hayır işleri.[1][2]

b. Sevap kazanmak amacıyla yapılan iyi, hayırlı işler, iyilikler.[2][3]

c. Sırf hayır maksadıyla herkesin faydalanması için yapılan cami, köprü, sebil, çeşme vb. tesisler, başkalarının yararlanması için vakıf ve tahsis edilmiş olan gayrimenkuller veya mallar.[1][4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Hayru'l-Kuburü'l-Münderis

Kabirlerin en hayırlısı kaybolmuş olanlardır.[1]

(1) Ülker, Nemci. a.g.e., s. 16.

Hayvan Desenleri

Şamanın yılan, akrep, çıyan, kunduz vs. yabani, zararlı hayvan şekilleri çizerek onları kaçıracağına inanılırdı.[1]

(1) Artun, Erman, a.g.e., s. 16

Hayvan Figürleri

a. Tokat, Sivas, Kırşehir, Akşehir ve Konya bölgesinde bulunan bir grup mezar taşı üzerinde kuş, çift başlı kartal, şahin figürlerine rastlanmaktadır. Kartal, şahin ve doğan benzeri kuşlar *bereket sembolleri* olarak kullanılır.

b. Tokat, Sivas, Kırşehir, Akşehir ve Konya bölgesinde bulunan bir grup mezar taşı üzerinde bulunan aslan, kurt, ejder gibi yırtıcı hayvanların ise *zarar verici ruhları korkutma* amacıyla resmedildiği fikri benimsenmektedir.

c. Anadolu mezarlıklarında bulunan koç, koyun, at ve deve biçimindeki mezar taşlarını heykel görünümünde olanları ve üzerinde figüratif bezeme taşıyanları sıradan kişiler için, belli başlı ileri gelen yiğit kimseler için ve en çok sevilen ana babanın biricik oğluna dikildiği belirtilmektedir.[1]

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 32.

Hayy-i Lâyemut

Ölümsüz olan Allah.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

el-Hayy

a. Diri.[2][3]

b. "el-Hayy", Allah'ın ismidir. Allah diridir ve bizatihi hayatın kendisidir. Allah, ezelidir ve ebedidir, yaratılanlar ise fanidir, ölümlüdür. Varlıktaki hayatiyet, Allah'ı tesbih içindir.[1]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.
(2) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s.24;
(3) Gündoğan, Bengü. Kastamonu Ferhat Paşa Camisi Haziresi Mezar Taşları, Gazi Ü Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 310

Hayyü'l-Kayyum

Ölümsüz olan, diri ve yarattıklarına hâkim olan Allah.[1][2] Ebediyen diri ve muhafaza edici Allah'ın sıfatlarından.[3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(3) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Haz

Hoşlanma,[3] bir şeyin insana verdiği hoşa giden duygu, tat alma, duyusal ya da ruhsal sevinç duyma, zevk, zevk duyma, zevklenme.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Haza

Uygurların ağıta verdiği isim.[1]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

Hazair

Çit veya duvarla çevrili cami, türbe, tekke mezarlıkları, hazireler, ağıllar, mezarlıklar.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Hâzin

a. Kur'an'da cennet ve cehennemde görevli meleklere verilen ad.[1]

b. Cennet kapısında duran melek. (Kapıcı melek)[2]

(1) DİA;
(2) Gazali, Ebu Hamid2. a.g.e., s. 349

Hazire-i Kuds

a. Mukaddes mahal ve mekân, mukaddes mabet.

b. Salikler melekutî makama derler.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Hazire

a. Cami, türbe ve tekke bahçelerinde, etrafı parmaklık, çit veya duvarla çevrili mezarlık.[1][2][7][8]

b. Vakıf binalarının yanında zamanla teşekkül eden[3] Etrafı çit veya duvar ile çevrili mekân, ağıl veya mezarlık.[4][5][6]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) DİA;

(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(5) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(6) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(7) Akay, Hasan. a.g.e.
(8) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Haziretü'l-Kuds

Cennet.[1][2][3][4][5]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(5) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Hazra-i Haseneyn Türbesi-Mısır

(1) DİA, Cilt. 34, s. 3

Hazreti Ali Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 279

Hazret-i Nuh Türbesi-Şirnak

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 43

Hazret-i Pir Türbesi-Kastamonu

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 43

Hebheb

a. Cehennemde olan bir vadinin ismi.[1]

b. Cehennemde bir kuyu.[1][2]

(1) İbn Kesir. a.g.e., s. 352-353;
(2) İmam Şa'rani. a.g.e., s. 270

Hece Taşı

Mezar taşı. Alanya ve yöresindeki köylerde, mezarın baş ve uç tarafına dikilen ve yatan kişi hakkında bilgiler yazılan mezar taşlarına, bu bölgede "hece taşı" denilmektedir (Türktaş 1998).[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(3) Yılmaz, Orhan. "Tokat, Zile, Acısu Köyü Mezarlığında, Anşabacılı Sıraçları (Beydili Alevi Türkmeni)'na Ait Mezar Taşları."

Hecin Dede Türbesi-Burdur

(1) Kızılkaya, Abdurrahman. a.g.e. s. 38

Heft Duzeh

Yedi cehennem, kötü ahlaka kinayedir.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Heft Şehr-i Aşk

a. Aşkın yedi şehri.

b. Sülukun yedi merhalesi. Salikin mahbubuna varmak için aşması gereken yedi tehlikeli vadi.

c. Ölümden sonraki yedi mertebe.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Hekim Baba Türbesi-Kosova-Prizren

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 341,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 497

Hekim Dede Türbesi-Şanlıurfa

(1) Köse, Ali. a.g.e. s. 215

Hekim Lari Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 30

Hekim Zade Hattat Mehmed Efendi Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 29

Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 17 s. 167,
(2) Envanter. a.g.e. No:15,
(3) Güncüoğlu, Süleyman Faruk. a.g.e., s. 228,
(4) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 45

Helahil

Öldürücü zehir.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Helak

a. Yok olma, tükenme, mahvolma, harcanma, ölme,

öldürme, ortadan kaldırma, yok etme.[1][2][3][4][5][6][7][8]

b. Ölüm.[1][5][9]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Akay, Hasan. a.g.e.
(5) Erdoğan, Mehmet. a.g.e.
(6) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 25, s. 196;
(7) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(8) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(9) Akçay, Mustafa. a.g.e, s. 89.

Helâk Mûcizeleri.

İnkârda ısrar eden kavimlerin cezalandırılmasına yönelik mûcizelerdir. Kur'an'daki açıklamalara göre helâk mûcizeleri şiddetli fırtına, korkunç bir gürültü, tûfan, zelzele gibi tabii âfetler tarzında gerçekleştiği gibi (el-Ankebût 29/40) düşmanlar tarafından katledilmek şeklinde de görülmüştür. Nûh kavminin tûfanla, Semûd, Âd ve Medyen halkının korkunç bir gürültüyle, Lût kavminin zelzeleyle, Firavun ve ordusunun denizde boğulmak suretiyle yok edilmesi bunlardandır. Peygamberlerin birçok delil ve mûcizesine rağmen inanmamakta ısrar eden inkârcıların helâk edilmesi Allah'ın süregelen bir kanunudur. Helâk mûcizeleri aynı zamanda sonraki nesiller için bir uyarı ve ibret vesilesidir. Son peygamberin helâk mûcizesi toplumsal bir cezalandırma değil Kureyş'in ileri gelen azılı kâfirlerinin Bedir Savaşı'nda katledilmesi şeklinde olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de her millete uyarıcı peygamber gönderildiği ve sözlerine itibar edilmesi için bunların çeşitli kanıtlarla desteklendiği açıklanmıştır (Yûnus 10/74). Resûl-i Ekrem peygamberlere imana vesile olacak çeşitli mûcizelerin verildiğini, kendisinin de Kur'an mûcizesine sahip kılındığını bildirmiştir (Buhârî, "Feżâilü'l-Ḳurân", 1, "İtiśâm", 1; Müslim, "Îmân", 239).[1]

(1) DİA; [MÛCİZE - Halil İbrahim Bulut] c. 30; s. 351; [MÛCİZE - Salime Leyla Gürkan] c. 30; s. 353

Helvacı Ana Türbesi-İstanbul

(1) Gider, Şenay. a.g.e., s. 111

Helvacı Baba Türbesi-Kayseri

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 284

Helvacı Baba Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 28

Helvacı Başı Türbesi-istanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 47

Helvacı Hatun Türbesi-Sivas

(1) Yasak, İbrahim. a.g.e. s. 115

Helvacıoğlu, Sâmân

Milli Ktp./Tasnif No: 1984 SB 53

Mezarlar ve Mezarlıklar; Mezar Taşları Üzerine Küçük Bir Bibliyografya, Tarih ve Toplum dergisi, Sayı:25, S.60-64, iletişim Yay., 1986, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Helvayı Yakub Dede Türbesi-İstanbul

(1) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 135,
(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 49,
(3) Gider, Şenay. a.g.e., s. 88

Hemşire-i Cenab Hüseyin Şehri Banu Hanım Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Hendek

Eskiden ölülerin gömüldüğü geniş çukur.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hepkebirler Türbesi (Batı) -Kastamonu

(1) Keçeci, Mehmet. a.g.e. s. 56,
(2) Kastamonu Vilayet. a.g.e. s. 2

Hepkebirler Türbesi (Doğu) -Kastamonu

(1) Kastamonu Vilayet. a.g.e. s. 2

Herç

Öldürmektir.[1]

(1) İmam Şa'rani. a.g.e., s. 374

Heroon

Bir kahramanın yeri ya da anıtı anlamına gelen heroon ölmüş bir kahraman adına, mezarı etrafına yapılmış ve bazen kutsal bir duvarla çevrilen bir anıt ya da kutsal yerdir.[1]

(1) Er, Yasemin. a.g.e.

Herdene Bahar Baba Türbesi-Afyonkarahisar

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 44

Hersekzade Ahmed Paşa Türbesi-Kocaeli

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 44

Hersekzade Ahmed Paşa Türbesi-Yalova

(1) DİA, Cilt. 17 s. 237

Hersekzâde Ahmed Paşa Camii Ve Türbesi

Yalova'ya bağlı Altınova ilçesi Hersek köyünde XV. yüzyıl sonları ve XVI. yüzyıl başlarında yapılmış cami ve türbe.

İzmit körfezi kıyısında Karamürsel ile Yalova arasında bulunan ve aslında küçük bir külliyeye ait olan cami, II. Bayezid ve I. Selim devri vezîriâzamlarından Hersekzâde Ahmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. 917 yılı Ramazanında (Aralık 1511) tasdik edilen vakfiyesi, Amerika'da Philadelphia Freer Library'de John Frederick Lewis koleksiyonunda bulunmaktadır. İnşa tarihi kesin olarak tesbit edilemeyen cami hakkında devrin kaynaklarında bilgi yoktur. Yalnız Evliya Çelebi, 1058 yılı Şâbanında (Eylül 1648) uğradığı Hersek kasabasının, Ahmed Paşa'nın gazâ malıyla 700 hânelik bir yerleşim yeri olarak kurulduğunu bildirir. Hersekzâde Ahmed Paşa'nın, buradaki birçok evkafı dışında Edirne Keşan'da bir cami, İzmir'de Bornova ile Urla'da hamamlar, Kütahya'da kervansaray, Bornova'da, Aydın'ın Köşk kasabası ve Uşak'ın Beypazarı'nda dükkânlar yaptırdığı bilinmektedir. Cami, 12 Zilhicce 1179'da (22 Mayıs 1766) İstanbul'a büyük zarar veren şiddetli depremde harap olmuş, kubbesi, minaresi ve son cemaat yeri yıkılmıştır. Bu felâketten sekiz yıl sonra Kemankeş İsmâil Ağa tarafından yapının tamir edildiği 1187 (1773) tarihli kitâbeden öğrenilmektedir. Bu sırada bazı kısımlar XVIII. yüzyılda hâkim olan üslûba göre tamamlanmıştır.

Hersekzâde Ahmed Paşa Camii 1965 yılına kadar bir harabe haline gelmiştir. Vakıflar İdaresi, bu tarihte eserin kurtarılması çalışmaları ile mimar Cahide Tamer'i görevlendirmiş ve böylece cami ilk şekline kavuşmasa da yeniden içinde ibadet edilir duruma gelmiştir.(...)

Hersekzâde Camii'nin sağ tarafında yerden oldukça yüksek bir set halinde kesme taştan yapılan türbe, alışılmamış biçimde olup bir namazgâh sofasını andırır. Dokuz basamak merdivenle çıkılan bu setin üstü mermer bir korkulukla çevrilidir ve kemeri klasik üslûpta işlenmiş yine mermerden bir kapı sövesi vardır. Bazı kısımlarının eksik olduğu anlaşılan bu açık kabir yerinin eğer aslında üstü kapalı değil idiyse bu kadar yüksek bir kapı çerçevesine gerek olmadığı bellidir. Bu türbeye, 1179'da (1766) caminin yıkılmasından önce 0,50 × 0,42 m. ölçüsünde bir mermer levhaya işlenmiş 1155 (1742) tarihli on mısralık bir kitâbe konulduğu ve bunun, 1187 (1773) tarihli tamir sırasında caminin giriş cephesinde kapı üstüne ve kapı lentosu ile İsmâil Ağa'nın ihya kitâbesi arasına yerleştirilmiş olduğu görülmektedir. Bu da sofa-türbenin önemli bir değişiklik geçirdiğine delil sayılabilir. Ahmed Paşa'nın kabir taşı kırılmışsa da çimentolanarak yerine konulmuştur. Caminin yanında birkaç mezardan oluşan küçük bir hazîre mevcuttur.[1]

(1) DİA; [HERSEKZÂDE AHMED PAŞA CAMİİ ve TÜRBESİ - Semavi Eyice] c. 17; s. 239

Hert

Ölü, hortlak.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hesap

Mükellef insanların dünyadaki inanç ve davranışlarından dolayı âhirette hesaba çekilmeleri

anlamında bir terim.[1] Kur'an-ı Kerim'de hisab ve husban, çoğunlukla suçluları hesaba çekme, özellikle de âhirette hesaba çekip cezalandırma anlamındadır.[2]

(1) DİA;
(2) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 8, s. 212

Hesap Günü

a. Kıyamet günü.[1][3]

b. Kıyametin kopması.[2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Erdoğan, Hüseyin s. a.g.e., s. 13;
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Heşt Behişt

Kur'an-ı Kerim'de adı geçen sekiz cennet.[2][1][3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Heva

a. Nefsin arzu ve istekleri.[1]

b. Cehennemin içinde bir köşktür. Kâfir oraya üzerinden atılarak dibine varıncaya kadar kırk sene yuvarlanır.[2]

(1) Şenel, Cahid. a.g.e., s. 37;
(2) İmam Şa'rani. a.g.e., s. 269

Heykel

a. Tapınak.[1]

b. Cismani beden, cisimden ibaret suret, ceset, gövde.[2][3]

c. Nazar için boyna takılan muska, tılsım.[2][3]

d. Anıt, abide.[4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Hezar Dinari Türbesi-Kütahya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 44

Hıdır

Halk inanışlarına göre ölmezlik sırrına ermiş ulu kişi Hızır'ın başka türlü yazılışı.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hıdır Abdal Sultan Türbesi-Erzincan

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 44

Hıdır Aleyhisselam Türbesi-Hatay

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 44

Hıdır Baba Türbesi-Edirne

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 219

Hıdır Baba Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 556

Hıdır Dede Türbesi-Konya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 44

Hıdır Dede Türbesi-Sakarya

(1) Sakarya Platformu. a.g.e. s. 130,

Hıdır Türbesi-Hatay

(1) Kalafat, Yaşar.3 a.g.e.

Hıdırlık

Mezarlık.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hıdırlık Türbesi-Burdur

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 44,
(2) Arıbaş, Kenan-İzzet Temel. "Burdur Kentinde Atıl Durumda Bulunan Mekanlar." I. Burdur Sempozyumu 16-19 Kasım 2005, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, (2007). s. 1448

Hıdırlık Türbesi-Ankara

(1) DİA, Cilt. 17 s. 313,
(2) Erdoğan, Abdülkerim.2. a.g.e. s. 244

Hıdırlık Türbesi-Çorum

(1) Çorum Valiliği. a.g.e. s. 217,
(2) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 214

Hıdırlık Türbesi

Ankara'da erken Osmanlı dönemine ait türbe.

Ankara dışında, kuzeyde ve şehre hâkim bir konumda olan Hüseyingazi tepesi üstünde yer alan türbenin kim için ve hangi tarihte yapıldığı bilinmemektedir. Gönül Öney, XIV-XV. yüzyıllarda inşa edilmiş olabileceğini söylemektedir. Türk medeniyetinde Hızır İlyas efsanesine bağlı yaygın bir gelenek olarak Hıdırlık adı verilen tepelerde inşa edilen yatır türbelerinden biridir. Eski halk inançlarına dayanan Hıdırlıklar Anadolu ve Rumeli'nin birçok yerinde görülmüştür.

Hıdırlık Türbesi Öney tarafından ileri sürüldüğü kadar geç bir döneme ait değildir. Rakımı 1400 metreyi bulan bu tepede inşa edilen "makam-türbe" evvelce herhalde bir tekke ile birlikte bulunuyordu. Evliya Çelebi buradan "Hazret-i Hızır ziyaretgâhı" diye bahseder. Burası, İslâmiyet'in yayılmasında önemli payı olan alp erenler veya gazi erenlerden bir velînin türbesi olmalıdır.

Bir müddet Bayramiyye Tekkesi olarak hizmet gördüğü tahmin edilen tekke daha geç dönemlerde terkedildiğinden ortadan kalkmış ve hiçbir izi kalmamıştır. Hıdırlık Türbesi, Batılı bir ressam tarafından XVIII. yüzyılda yağlı boya tekniğinde yapılan bir Ankara tablosunda tepenin zirvesinde yer alan bir yapı olarak gösterilmiştir. Yıldırım isabetiyle önemli ölçüde tahribe uğrayan türbe Ankara'nın başşehir yapıldığı yıllarda kısmen harap olmuş durumda, fakat henüz ayakta bulunuyordu. Ancak sonraları bütünüyle yıkılmış veya yıktırılmıştır. Bugün tamamen harap haldedir.

Eski fotoğraflarından öğrenildiği kadarı ile Hıdırlık Türbesi moloz taşlardan yapılmış, kayalık bir zemine oturan kare planlı bir bina idi. Bu mekânın üstünü tuğladan bir kubbe örtüyordu. Fotoğrafta bu kubbenin hafifçe sivri bir biçimde olduğu farkedilir. Bu da ilk yapıldığında üstünde bu kubbeyi örten sivri bir külâhın bulunduğu ihtimalini akla getirmektedir. Bu özellik, türbenin esasında Selçuklu mimarisinde görüldüğü gibi bir kümbet-türbe olduğunu düşündürmektedir.

(1) DİA; [HIDIRLIK TÜRBESİ - Semavi Eyice] c. 17; s. 313

Hıdrellez

Kardeş olduklarına ve yılda bir defa buluştuklarına inanılan Hızır ve İlyas Peygamberlerin yazın başlangıcı olarak kabul edilen, altı Mayıs tarihine rastlayan buluşma günleri. Kökü İslâm öncesi eski Orta Asya, Ortadoğu ve Anadolu yaz bayramlarına dayanan Hızır yahut Hızır ve İlyas kavramları etrafında dini bir muhtevaya bürünmüş halk bayramının adıdır.[2][4] Hıdrellez, ölümsüzlüğe erişmiş iki peygamber olarak görülen Hızır ve İlyas'ın, isimlerinin halk ağzındaki söylenişidir. Hıdrellez günü, kim ne istiyorsa onun şeklini akşam taş ile yapar, sabah güneş çıkmadan önce onu üç İhlâs bir Fatiha okuyarak bozar. Hıdrellez akşamı ateş yakılır ve ateşin etrafında dönülür.[5]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) DİA;
(5) Artun, Erman, a.g.e., s. 18

Hıdrellez (Xıdırzinda) Türbesi-Irak

(1) Bayatlı, Necdet Yaşar. a.g.e. s. 111

Hımar

Kadının kefeninde, ek olarak yüzünü ve başını örten "hımar" tabir edilen örtü.[1]

(1) Zuhayli, Vehbe. a.g.e., C. 3, s. 33

Hıristiyanlık'ta Cennet

Yeni Ahid'de Hıristiyanlığın cennet-cehennem telakkisine ışık tutan ifadelerde asıl ağırlık Eski Ahid ve yahudi geleneğidir. Ancak sonraları Hıristiyanlığa özgü farklı yorumlara dayanan bir âhiret telakkisi oluşmuştur. Luka İncili'nde cennet, Hz. Îsâ'nın da içinde yer aldığı bir mükâfat yeri olarak geçer (Luka, 24/43). Aynı İncil'de ölümden sonra iyilerin cennete girmesinden de söz edilir (Luka, 16/22-31). Pavlus bir mektubunda, bedeniyle

olup olmadığını bilmediği özel bir tecrübeyle cennete, üçüncü kat göğe çıktığını, vahiy aldığını anlatmaktadır (2. Korintoslular'a Mektup, 12/1-4).

İyi ve doğru kimselerin ebedî mükâfatı elde edecekleri ve semada bulunan bir mekânın mevcudiyeti göklerin melekûtu şeklinde Ahd-i Cedîd'de belirtilmektedir. Göklerin melekûtu bu dünya krallıklarından tamamen farklıdır (İbrânîler'e Mektup, 9/11) ve ebediyen devam edecektir. Sadece doğrular oraya gidebilecek ve orada barış içinde ebediyen mutlu bir hayat süreceklerdir (I. Korintoslular'a Mektup, 6/9-10; Romalılar'a Mektup, 5/17). Orada Tanrı'yı görecekler (I. Yuhanna, 3/2) ve melekler gibi olacaklardır (Markos, 12/25).

Yeni Ahid'de, iyi kimselerin ölüm ötesinde varlıklarını devam ettirecekleri yer olarak "paradise" kelimesi dışında kullanılan başka deyimler de vardır (kıyamet, ebedî mesken, ölüler diyarı gibi, bk. Markos, 12/18-27; Luka, 16/9, 19-31). Bazı anlatımlar, ölüm sonrasında iyi kimselerin Yahudilik'teki Şeol gibi bir yerde kalacaklarını akla getirmektedir (bk. Matta, 12/40; Resullerin İşleri, 2/24-32; 1. Selânikliler'e, 4/13-16; Vahiy, 20/13).

Âdem ile Havvâ'nın itaatsizliği hıristiyan teolojisinde Yahudilik'te bulunmayan aslî günah inancına yol açmıştır. Hz. Îsâ'nın kurtarıcılığı ve vaftiz uygulaması hep bu olaya bağlanmaktadır. Cenneti kaybetme kıssanın en çarpıcı noktasıdır. Kaybedilen Eden cenneti bazan yeryüzünde bir yer olarak da düşünülmüştür.

Yahudilik'te olduğu gibi Hıristiyanlık'ta da Eden cennetinin yaratılışın başlangıcında var olduğuna inanılmıştır. Hıristiyanlık'ta, cennette yılanın kandırması ile Havvâ'nın ve Âdem'in yediği yasak meyvenin elma olduğuna inanılır. Hayat ağacı ile iyilik ve kötülüğü bilme ağacı cennetteki kıssanın önemli unsurlarıdır.[1]

(1) DİA; [CENNET - M. Süreyya Şahin] c. 07; s. 374-376; [CENNET - Bekir Topaloğlu] c. 07; s. 376-386

Hırka-i Saâdet

Hz. Muhammed'in Topkapı Sarayı Mukaddes Emanetler Dairesi'nde gümüş sandık içinde muhafaza edilen hırkası.[1][2][3][4]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) DİA

Hırka-ı Şerif

Hz. Muhammed'in Veysel Karani'ye hediye ettiği, halen Fatih'de bu isimle anılan Hırka-ı Şerif Camiinde bulunan hırkası.[3]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) DİA

Hırka-ı Şeyhane

Şeyhe uygun hırka.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Hırka-ı Teberrük

a. Bir mürşitten hilafet almış bir müride, diğer bir tarikatın şeyhi tarafından manevi bir iltifat olarak verilen hilafet.[1][3]

b. Bir adayın dervişliğe ilk kabulünde törenle giydiği hırka,[2] dervişliğe kabul hırkası.[3]

c. Mevlevilikte bir şeyhe intisap ile sikke giyen ama henüz o şeyhe biat etmeyen dervişe giydirilen hırka.[3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Hırka-Pûş

Hırka giyen fakir, derviş.[2][3] Hırka giyerek tarikata giren mürit, derviş.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Hırka

a. Kalın kumaştan yapılmış veya iç pamukla beslenmiş, önleri açık, ceket uzunluğunda kollu bir giyecek, üst elbisesi.[1]

b. Dervişlerin ve şeyhlerin, sufilerin, tarikat mensuplarının üstlerine giydikleri, biçimi ve rengi

mensup oldukları tarikata göre değişerek sembol haline gelmiş, kollu, yakasız, pamuklu giyecek.[3][4][5][6]

(1) Akay, Hasan. a.g.e.
(2) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(5) DİA;
(6) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Hırka Tohi Kerden

Hırka boşaltmak. Sufiler ölümü anlatmak için bu ıstılahı kullanırlar.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Hırz

a. Nefsi muhafaza için takılan muska.[1]

b. İnsan ve hayvanları nazardan ve tehlikelerden korunduğuna inanılan muska, nazar boncuğu vb. şey.[2][3][4]

c. Tılsım.[2][3][4]

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e. ;
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Hış'a

Doğum sırasında ölen annenin karnı yarılarak çıkarılan çocuk.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Hıyal-ı Mutlak

Tasavvufta mukayyed hayalin ve munfasıl hayalin mukabilinde yer alır. Misal ve aşağı melekûtiler âlemine de denir.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Hızır-İlyas

Tasavvufta, Hızır ve hakkında anlatılan şeyler gerçektir. O, yeryüzünün âlimi, abdalların reisidir ve o, Allah'ın yeryüzündeki askeridir. Hızır, bast; İlyas kabz halinden kinayedir. Hızır'ın Hz. Musa'nın zamanından bu zamana kadar gelen bir insan veya Hz. Musa'nın suretine bürünen ruhani bir varlık olmasıyla alakalı bir nakil ve aklen de bunu tahkik etme imkânı yoktur. Bilakis o, manen galip olan bir vasfıyla Hz. Musa'nın suretine bürünmüş, sonra yok olmuştur. İşte bu avama göre onun ruhudur veya Ruhu'l-Kudüs'tür.[1]

(1) Erginli, Zafer. a.g.e.

Hızır

Kur'an'da adı geçen, Hz. Musa döneminde yaşayan,[1] kendisine ilahi bilgi ve hikmet öğretilen,[3] İslâm geleneklerinde yer alan,[4] ab-ı hayat içtiği için ölümsüzlüğe erdiğine,[8] bereketi temsil ettiğine ve kul sıkıştığında imdadına yetiştiğine inanılan,[6] bir görüşe göre Peygamber, bir görüşe göre veli olan zat,[7] ulu, kutsal kişi.[1][2] İlyas Peygamberin lakabı, "Hızır İlyas" şeklinde daha çok geçmektedir.[5]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) DİA;
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(5) Akay, Hasan. a.g.e.
(6) Onay, Ahmet Talat. a.g.e. ;
(7) Pala, İskender. a.g.e.
(8) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Hızır Abdal Sultan (Hızır Dede) Türbesi-Isparta

(1) Ölmez, Filiz Nurhan-Gökmen Şirin. a.g.e. s. 81,
(2) Gül, Hüseyin-Songül Boybeyi. a.g.e. s. 216

Hızır Baba Türbesi-Elazığ

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 223,
(2) Kıyak, Abdülkadir. a.g.e. s. 176

Hızır Baba Türbesi-Kırklareli

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 286

Hızır Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 247

Hızır Baba Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 889

Hızır Bey Türbesi-Samsun

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 44,
(2) Samsun Valiliği. a.g.e. s. 122

Hızır Bey Türbesi-Kırklareli

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 44

Hızır Bey Türbesi-Nevşehir

(1) DİA, Cilt. 40, s. 150,
(2) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 48

Hızır Dede Türbesi-Ankara-Kızılcahamam

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 153

Hızır Direk Türbesi-Sivas

(1) Kaya, Aslı. a.g.e. s. 146

Hızır İlyas Türbesi-Kayseri

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 44,
(2) Kayseri Valiliği. a.g.e. s. 21

Hızır Yusuf Türbesi-Bursa

(1) Kepecioğlu, Kamil. a.g.e. Cilt 4, s. 184

Hızır-İlyas Türbesi-Azerbaycan

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 8

Hızlân

Allah'ın, buyruklarına boyun eğmeyen insanlardan yardımını kesmesi anlamında bir terim.

Sözlükte "yardımını kesmek, kendi haline bırakmak" anlamında masdar olan hızlân genellikle nusret, tevfîk ve lutuf kelimelerinin karşıtı olarak "Cenâb-ı Hakk'ın itaatsiz kullarını kendi haline terketmesi" şeklinde tarif edilir. Hızlân kavramı Kur'an'da üç âyette yer almaktadır. Uhud Gazvesi'nde müslümanların yenilgisinden söz eden âyetlerde, zafer ve başarı için her türlü tedbirin alınmasından sonra Allah'a tevekkül edilmesinin gerektiği vurgulanmakta (Âl-i İmrân 3/156-159), O'nun yardım ettiği toplulukları kimsenin yenilgiye uğratamayacağı, kendi hallerine terkettiği (hızlân) grupları da kimsenin zafere ulaştıramayacağı belirtilmekte, başarı için kararlılık ve tevekkülle çalışmanın lüzumuna işaret edilmektedir (Âl-i İmrân 3/160). Hızlân kavramı bir âyette mübalağa sigasıyla şeytana nisbet edilerek şeytanın dostluğuna asla güvenilmeyen (hazûl) gizli bir düşman olduğu bildirilmektedir (el-Furkān 25/29). Diğer bir âyette ise insan onuruna yakışmayan ve onu kula kul olma seviyesine düşüren şirkten söz edilirken Allah'tan başkasına tapınan kimsenin kınanmış ve kendi başına terkedilmiş (mahzûl) olacağı belirtilerek hızlân kavramı hem Allah'a hem de şahsiyetli insanlara (müminlere) izâfe edilmektedir (el-İsrâ 17/22).

Hızlânın ifade ettiği mâna Kur'ân-ı Kerîm'de nisyan (unutmak) kavramıyla da işlenmiştir. Birçok âyette, insanın kendisini dünya ve âhiret mutluluğuna götüren yoldan sapmasının sebebi unutkanlık olarak gösterilmiştir (bk. M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "nsy" md.). Râgıb el-İsfahânî'nin "zihnî ve irâdî zaaf, gaflet veya kasıt sebebiyle kişinin kendisine tevdi edilen şeyi muhafaza etmemesi" şeklinde tarif ettiği nisyan (el-Müfredât, "nsy" md.) alışkanlık haline getirilmiş bir ilgisizlik ve umursamazlık halidir. Kur'an'da, bu davranış içinde bulunan kimselerin Allah'ı ve âhiret gününü unuttukları için Allah tarafından da unutulacakları haber verilmektedir (el-A'râf 7/51; et-Tevbe 9/67; es-Secde 32/14; el-Câsiye 45/34). Bütün kâinata yönelik tasarruf, lutuf ve ihsanı aralıksız devam eden, ilmi her şeyi kuşatan, asla yanılıp unutmayan (Meryem 19/64; Tâhâ 20/52) Cenâb-ı Hakk'a bu âyetlerde nisbet edilen unutma mecazi anlamda olup kulun sürekli umursamazlığına bir karşılık niteliği taşır ve hızlân kavramının mânasını pekiştirir.

Çeşitli hadis rivayetlerinde hızlân kavramı sözlük anlamıyla yer almakta (bk. Wensinck, el-Mucem, "Hźl" md.), Hz. Ali'den rivayet edilen ve kendisini konu alan bir hadiste bu kavram Allah'a nisbet edilmektedir (Müsned, I, 118, 119). Hadislerde, kulun kendi haline terkedilmesi vekl kökünden türeyen fiillerle de anlatılmış ve kişinin Allah'tan, kendini kendi haline terketmemesini niyaz et-

mesi tavsiye edilmiştir (a.e., I, 412; V, 191; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 35).

Kulların fiilleri ve Allah-insan ilişkisi meselelerinde hızlân, değişik kelâm ekollerine mensup âlimlerce erken dönemlerden itibaren az çok farklı şekillerde açıklanmıştır. Bu açıklamaları şöylece özetlemek mümkündür:

1. Hızlân, Allah'ın müminlere fazladan ihsan ettiği lutufları kâfirler için dünyada bir ceza olarak terketmesi veya onları kendi başlarına bırakacağına hükmedip "mahzûlûn" diye adlandırmasıdır. Hızlân, Allah'ın kâfirleri hak yoldan uzaklaştırması (idlâl-iğvâ) veya gerçeği anlamalarına mâni olmak için zihnî engeller yaratması şeklinde açıklanamaz. Zira bu, kişinin dinen yükümlü tutulması hususu ile bağdaşmaz. Dolayısıyla hızlân, iman etmek istemeyen insanların ilâhî yardım ve lutuftan mahrum bırakılması tarzında anlaşılmalıdır. Çünkü kulun kendi başına terkedilmesi bir tür cezadır. Hızlân aynı zamanda, müminlerle mücadele eden kâfirlerin kalbine korku salınması şeklinde olabileceği gibi bunların fikrî açıdan güçsüz bırakılması veya eleştirilip kötülenmesi tarzında da gerçekleşebilir. Mu'tezile âlimleri bu görüştedir (Eş'arî, s. 264-265; Kādî Abdülcebbâr, el-Mecmû fi'l-muhît bi't-teklîf, II, 397-398; a.mlf., Müteşâbihü'l-Ḳurân, s. 164, 726-727; Şehristânî, s. 411).

2. Ebû Hanîfe'ye ve onun fikirlerini benimseyenlere göre hızlân, kişinin Allah rızâsına uygun düşen fiilleri yapmaya muvaffak kılınmamasıdır. Aslında Allah kullarını iman ve inkârdan soyutlanmış olarak yaratmış, daha sonra onlara emirler göndermiş, inkâr yolunu tutanlar buna kendi fiilleriyle yönelmiş, ancak bu yöneliş, kulun inkâr etmeyi istemesi sonucu Allah'ın hızlânıyla gerçekleşmiştir. İman eden de kendi fiiliyle iman etmekle birlikte bu fiil onun imanı istemesine bağlı olarak Allah'ın yardımıyla (tevfîk) vücuda gelmiştir (Beyâzîzâde, s. 57-58).

3. Hızlân, Allah'ın kâfirlerde inkâr etme gücü yaratıp onları kâfir olmaya muktedir kılmasıdır. İnkâr etme gücünün aşağısında kalan itaatsizlik ve isyan etme gücüne ise hırmân denir. Bundan dolayı Allah'ın hızlânı sadece kâfirlere mahsustur. Müminleri yardımsız bırakıp onlara kötülük işleme gücü vermesi hırmân olarak kabul edilmelidir. Ebü'l-Hasan el-Eş'arî ile ona tâbi olanlar bu görüştedir (İbn Fûrek, s. 36, 109, 123; Şehristânî, s. 412). Eş'arî'ye göre hızlânın kâfirleri helâk edip cezalandırmakla bir ilgisi yoktur.

4. Hızlân Allah'ın kâfirlerin küfrünü yaratmasıdır. Eş'arî'nin ehl-i isbâtın bir kısmına nisbet ettiği bu görüş Cebriyye'ye ait olmalıdır (Maḳālât, s. 265).

5. İbn Hazm'a göre Hızlân, Allah'ın, kötülük yapmaları için yarattığı fâsıklara bunu kolaylaştırmasıdır. Zira Hz. Peygamber, herkese üzerinde yaratıldığı işin kolaylaştırıldığını haber vermiştir (el-Faśl, III, 50). Hızlâna, dolayısıyla kulların fiilleri meselesine bu şekilde yaklaşılması Kur'an'a, dil kurallarına, aklın temel ilkelerine ve müctehit âlimlerin görüşlerine uygundur.

6. Hızlân Allah'ın, bütün işlerinde kullarına yardımını kesip onları kendi başlarına terketmesidir. Kullar, ilâhî tevfîk ile hızlân arasında dolaşıp farklı tecellilerle karşılaşırlar. İman ve itaat eden bunu ilâhî tevfîk sayesinde yapar, inkâra ve isyana sapan ise ilâhî hızlân sebebiyle bu duruma düşer. Bu da ilâhî adaletin gereği olur. Zira Allah kula ait hiçbir şeyi onun elinden almaz. İbn Kayyim el-Cevziyye sûfî temâyüllerinin galip geldiği eserlerinde bu görüşü savunmuştur (Medâricü's-sâlikîn, I, 445-446).

Râgıb el-İsfahânî, hızlânın iradeli ve iradesiz olmak üzere iki şekilde vuku bulabileceğini söyler. İradî hızlân kişinin kendi isteğiyle kötülük yapması, gayr-i irâdî hızlân ise engellerle karşılaşması sebebiyle yapmak istediği bir hayrı gerçekleştirememesidir (el-İtiḳādât, s. 288). "Nasipsizlik" şeklinde nitelendirilebilen hızlânın bu ikinci türünde karşılaşılan engelin ciddi olması halinde bunda kulun sorumluluğu olmamalıdır.

Kaynaklarda yer alan bilgilerden anlaşıldığına göre, hızlânın *"ilâhî yardımın kesilmesi ve kulun kendi başına terkedilmesi"* anlamına geldiği âlimler arasında genellikle kabul edilen bir husustur. Bu konudaki görüş ayrılığı daha çok hızlânın bütün beşerî fiilleri kapsayıp kapsamadığı noktasında toplanmaktadır. Kelâm literatürü açısından bakıldığında meselenin odak noktasını ilâhî buyruklara boyun eğme hususu oluşturur. Bu çerçevede ileri sürülen görüşler içinde, hızlânın sadece ilâhî emirleri kabul edip itaat etmek istemeyen kâfirler için geçerli olduğunu savunan görüş isabetli

görünmektedir. İman ve itaat, inkâr ve isyan gibi dinî konularla ilgili olmayan hususların ise hızlâna konu teşkil etmediğini, bu alanda sünnetullahın geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Bütün tabiatın Allah'ın tasarruf ve idaresi altında bulunduğu şüphesizdir. İslâm dininde en önemli varlık telakki edilen insan, gerek dünyevî gerekse uhrevî hayatı ilgilendiren faaliyetlerinde başarılı olabilmesi için Allah'ın lutfuna muhtaçtır. Bu açıdan bakıldığında kişinin mâruz kaldığı musibet ve âfetlerin de uyarıcı vazifesi gördüğü ve hızlânın değil ilâhî nusretin eseri olduğu söylenebilir. Kul için en kötü şey Allah'ın lutfundan mahrum bırakılması ve azgın dalgalar ortasında kaptansız bir tekne gibi kendi haline terkedilmesidir. Bu kötü sonuç, doğrudan Allah'ın yaratmasıyla değil kulun sürekli iradî faaliyetleri ve genel tutumunun bir eseri olarak meydana gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de, Allah ile ilişkisini kesen insanın dünyada mutlu bir hayat yaşayamayacağı gibi âhirette de kör ve ilâhî lutuflardan mahrum olarak haşredileceği haber verilmekte, bunun sebebi ise şöyle açıklanmaktadır: "Sana âyetlerimiz geldiği halde onları umursamadın. İşte bugün de sen aynı şekilde umursanmayacaksın" (Tâhâ 20/124-126). Diğer bir âyette yer alan ifadeler de hızlân konusuna ışık tutar niteliktedir: "Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkmışlardır" (el-Haşr 59/19). Allah'ı unutan kendini unutmuş ve Allah'ın yardımının dışına çıkarmış olur. Asıl hızlân da budur.(1)

(1) DİA; [HIZLÂN - İlyas Çelebi] c. 17; s. 419-420

Hızy

Rezil olma, hor ve hakir duruma düşme anlamında daha çok kâfirler için kullanılan bir Kur'an terimi.

Sözlükte "yapılan bir kötülük veya uğranılan bir musibet sonucunda hor, hakir ve zelil duruma düşmek, rezil olmak" anlamına gelen hızy "utanılacak iş ve durum" mânasında isim olarak da kullanılır (Lisânü'l-Arab, "Hzy" md.; Kāmus Tercümesi, "Hzy" md.).

Râğıb el-İsfahânî kelimeye "insana ârız olan inkisar" şeklinde anlam vermiş, bunun insanın kendinden veya çevresinden kaynaklandığını belirttikten sonra birincisini aşırı utangaçlık, ikincisini küçümsenme, itibarını kaybetme olarak nitelemiştir. Hızyin her iki türüne de Kur'an ve hadisten örnekler veren müellif, insanın kendinden kaynaklanan hızyin takdire şayan bir ahlâkî davranış olup "alçak gönüllü ve mütevazi olma, gurura kapılmama" mânasına geldiğini, başkalarından kaynaklanan hızyin ise "rezalet ve zillet" gibi aşağılayıcı anlamlar ifade ettiğini kaydetmiştir (el-Müfredât, "Hzy" md.).

Hızy kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de on üç âyette fiil, on bir âyette hızy kalıbında isim veya masdar, bir âyette ism-i tafdîl (ahzâ), bir âyette de ism-i fâil (muhzî) olarak geçmektedir (bk. M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "Hzy" md.). Fiil olarak kullanıldığı yedi yerde ve ism-i fâil sigası ile geçtiği âyette hızyin ifade ettiği eylem Allah'a nisbet edilmektedir. Kur'an'da *biri dünyada, diğeri âhirette olmak üzere iki türlü rüsvâlık* olduğu belirtilmekte (el-Bakara 2/85, 114; el-Mâide 5/33, 41; el-Hac 22/9; ez-Zümer 39/26; Fussılet 41/16) ve Allah'ın kâfirleri (et-Tevbe 9/2, 14), münafıkları (el-Mâide 5/41), zalimleri (ez-Zümer 39/26), fesat çıkaranları (el-Mâide 5/33), insanları Allah yolundan saptırmak isteyenleri (el-Hac 22/9), Allah'a verdikleri sözü (mîsâk) tutmayanları (el-Bakara 2/85) rüsvâ edeceği haber verilmektedir. Ancak O'nun insanları, dünyada kendilerine peygamber göndermeden âhirette rüsvâ etmek suretiyle cezalandırmayacağı (Tâhâ 20/134), Nûh, Sâlih, Şuayb ve Hûd gibi peygamberlere inanmamakta direnen kavimlerle (Hûd 11/39, 66, 93; Fussılet 41/16) İsrâiloğulları'nın birbirini öldürme, aralarından bazılarını yurtlarından çıkarma, kötülük ve düşmanlıkta birbirlerini destekleme ve kendilerine indirilen kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını reddetme gibi davranışları sebebiyle rüsvâ edildikleri (el-Bakara 2/85), yaptıklarına pişman olmaları sebebiyle Yûnus peygamberin kavminden dünya hayatında rüsvâ olma azabının kaldırıldığı (Yûnus 10/98) bildirilmektedir. Ayrıca Allah ve Resulü'ne karşı savaşanların, yeryüzünde fesat çıkaranların (el-Mâide 5/33), Allah hakkında bilgisizce tartışanların (el-Hac 22/9), Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasına engel olan ve oraları harap edenlerin (el-Bakara 2/114) rüsvâ edileceği

kaydedilmektedir. Kur'an'da, Allah ve Resulü'ne karşı savaşan ve bozgunculuk yapanlara dünyada uygulanacak cezanın öldürülme, asılma, el ve ayakların çaprazlama kesilmesi ve sürgün edilme (el-Mâide 5/33) şeklinde gerçekleşeceği açıklanmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın bazı kişileri bu şekilde cezalandırmasının sadece dünya ile sınırlı kalmayacağını, O'nun kâfirleri *âhiret hayatında da rüsvâ edeceğini, hatta âhiret azabının daha da şiddetli* olduğunu bildirmekte (en-Nahl 16/27; Fussılet 41/16); *cehenneme girenlerin orada rüsvâ olacaklarını haber vermekte* (Âl-i İmrân 3/192) ve *bu acı âkıbeti "büyük rüsvâlık"* olarak nitelendirmektedir (et-Tevbe 9/63). Yine Kur'an, Hz. Peygamber ile ona inananların kıyamet gününde utandırılmayacağını belirtmekte (et-Tahrîm 66/8), Hz. İbrâhim'in (eş-Şuarâ 26/87) ve Allah'ı sürekli olarak ananların O'na, "Rabbimiz, kıyamet gününde bizi rüsvâ etme!" (Âl-i İmrân 3/194) şeklinde dua ettiklerini haber vermektedir.

Hadislerde hızy kavramı hem "rüsvâ olma ve unutma" anlamında insanlara (Müsned, II, 105; IV, 32, 181; Buhârî, "Îmân", 40, "İlim", 25; Müslim, "Îmân", 24, "İmâre", 16), hem de "rüsvâ etme, utandırma" mânasında Allah'a nisbet edilmektedir (bk. Wensinck, el-Mucem, "Hzy" md.). Müslim'de yer alan bir rivayette Yezîd el-Fakîr'in, Âl-i İmrân sûresinin 192. âyetinde sözü edilen rüsvâlığın mahiyetini Câbir b. Abdullah'tan sorduğu ve Câbir'in ona, "Yoldan çıkanların varacakları yer ateştir. Oradan çıkmak istediklerinde her defasında mutlaka geri çevrilirler ve kendilerine, yalanlayıp durduğunuz cehennem azabını tadın denir" meâlindeki âyetle (es-Secde 32/20) cevap verdiği kaydedilmektedir (Müslim, "Îmân", 320). Süddî'nin, Bakara sûresinin 114. âyetindeki hızy kelimesini Kostantiniye'nin hıristiyanlardan alınması (İstanbul'un fethi) şeklinde yorumladığı rivayet edilir (Taberî, II, 525; Zemahşerî, I, 306).

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, Allah'ın fiilî sıfatlarıyla ilgili isimlerini kaydederken 37. sırada saydığı "muhzî" isminin tek başına değil mutlaka Kur'an'da geçtiği gibi "muhzi'l-kâfirîn" şeklinde kullanılmasının gerekli olduğuna dikkat çeker (el-Emedü'l-aķśâ, vr. 116a).[1]

(1) DİA; [HIZY - İlyas Çelebi] c. 17; s. 420-421

Hibe-i Mariz

Ölümcül hastalığa yakalanan kişinin yaptığı hibe.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Hicâb

a. Engel, örtü.

b. Hakka ve hakikate ulaşmaya, gönülde Hakk'ın tecellisine ve âhiret hayatında Allah'ı görmeye engel olan perde anlamında terim.[2][3] İnsanı Allah'tan uzaklaştıran maddi, manevi her şey.[3] Istılahı anlamı âşık ve maşuk arasında engeldir. Aynı şekilde kalbin içinde bulunan ve hakikat tecellilerini kabul etmesini engelleyen suretlere de denilir.[4]

b. Cennet ehli ile cehennem ehli arasında bir hicâb vardır. Hicâb, engel, perde demektir. Bu hicâb, cennetle cehennemi birbirinden ayıran A'raf, yani yüksek surdur.[1]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 3, s. 152;
(2) DİA;
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Hice

Mezar taşı.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hicr Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in on beşinci sûresi.(...)

Hicr sûresinin **birinci bölüm**ünde Kur'ân-ı Kerîm'in her türlü tebdil ve tahriften korunacağı, Hz. Peygamber'e "mecnun" (cin musallat olmuş) diyerek iftira edenlerin bütün çabalarının boşa çıkacağı, daha önceki peygamberlere de benzeri iftiraların yapıldığı, ancak gerçeği inkâr eden o zalimlerin çok kötü âkıbetlere uğradıkları bildirilir; göklerin kapıları kendilerine açılsa da hakikatleri gözleriyle görseler de bu durumu bir büyü sanıp yine de inanmaya yanaşmayacakları haber verilir. Cinlerin ve şeytanların göklerin ötesinden vahiy getirmeye güç yetiremeyeceklerini, bu bölgelerin Allah'ın koruması altında bulunduğunu (âyet 16-17) bildiren âyetlerin ardından Allah'ın tabiat

olayları üzerindeki kudret ve hâkimiyetine dikkat çeken âyetler gelir. *Hayat verenin de öldürenin de ölümden sonra mahşerde bir araya toplayacak olanın* da Allah Teâlâ olduğu vurgulanır (âyet 23-25).

İkinci bölümde insanın (Hz. Âdem*) ilk yaratılış olayına* yer verilir. Bütün melekler secde emrine uydukları halde İblîs'in bu emre uymayıp isyan ettiği, bu yüzden lânetlendiği bildirilir. Ancak Allah'ın has kullarını azdırmaya gücünün yetmeyeceği, yalnızca günahkârlardan kendisine uyanları baştan çıkarabileceği, onların da esasen cehennemle tehdit edildikleri, *cehennemin yedi kapısı* olduğu, her grubun ayrı bir kapıdan oraya gireceği belirtilir (âyet 42-44). Günahtan sakınan iyi kimseler ise pınarlarla bahçelerin yer aldığı *cennetlere* güvenle girecekler, gönüllerinden her türlü kin ve nefret alınıp tertemiz hale getirildiği için birbirleriyle kardeş olarak mutlu yaşayacaklar ve orada ebedî kalacaklardır. Allah'ın gafûr ve rahîm olduğunu, ancak azabının da çok çetin olacağını kulların bilmesi gerektiğini vurgulayan âyetle ikinci bölüm sona erer (âyet 49, 50).

Sûrenin **üçüncü bölümü**, Hz. İbrâhim'e, ilerlemiş yaşına rağmen bir erkek çocuk sahibi olacağını müjdeleyen meleklerin gelişini ve İbrâhim'in bu müjdeyi hayretle karşılayışını bildiren âyetlerle başlar. Ardından bu meleklerin Lût ile ona inananlar dışında bütün Lût kavmini helâk ettikleri bildirilir. Kur'an'ın başka sûrelerinde de yer yer anlatılan Lût kavminin helâk edilmesi olayı en geniş ve ayrıntılı biçimde bu sûrede yer almaktadır. Hz. Muhammed'in hayatına yemin edilerek (âyet 72) azgınlık ve sapıklık içinde şaşkına dönmüş olmaları yüzünden onların bu helâki hak ettikleri haber verilir. Ayrıca ormanlık bir bölgede (Eyke) yaşayan Şuayb kavminin zalim bir kavim olduğu için helâki hak ettiği bildirilir. Peygamberlerinin tebliğ ettiği ilâhî emirleri dinlemeyen, bununla da kalmayıp onlara haksız yere ezâ ve cefa eden her iki kavmin böylece hak ettiği şekilde cezalandırıldığı, nitekim bu iki olayın kalıntılarının o dönemde işlek ticaret yolları üzerinde bulunduğu anlatılır.

Son bölümde Hicr ahalisinin peygamberleri inkâr etmesi yüzünden *helâk edildiği*, onların dağ yamaçlarında kayaları oyarak yaptıkları evlerin kendilerini kurtarmaya yetmediği gerçeğine dikkat çekildikten sonra (âyet 80-84) gökleri ve yeri yaratan Allah'ın her şeyi hakkıyla bildiğini ve beklenen sonucun yakında gerçekleşeceğini bildiren âyetler yer alır. Sık sık tekrarlanan yedi âyetle (Fâtiha sûresi) azametli Kur'an'ı vahiy yoluyla peygamberine gönderen Allah'ın gücünün peygamberini her türlü tehlikeden korumaya da yeteceği yolunda teminat sayılan âyetlerin (âyet 92-95) ardından müşriklerin gerek vahiy gerekse Peygamber hakkında konuşup alay etmelerine aldırmadan tebliğ görevini sürdürmesi gerektiği yolunda Resûl-i Ekrem'e emir ve tavsiyelerde bulunulur. Sûre, "Sen rabbinin şanını yücelterek O'na hamdet ve secde edenlerden ol; yakīn (ölüm) gelinceye kadar rabbine ibadet et" emriyle sona erer. Bundan önceki İbrâhîm sûresi, Allah'ın bir tek olduğunun bilinmesi gerektiğini vurgulayan bir âyetle tamamlanmıştı; bu sûre de yalnızca O'na ibadet edilmesini emreden âyetle sona ermektedir. Hicr sûresi, vahiy ve peygamberlik karşısında toplumların öteden beri nasıl bir tepki ortaya koyduklarını ve Cenâb-ı Hakk'ın peygamberlerini nasıl başarıya ulaştırdığını bildiren ve "elif lâm râ" (الر) diye başlayan beş sûrenin (Yûnus, Hûd, Yûsuf, Ra'd ve İbrâhîm sûreleri) bir özeti gibidir. Sonuç kısmı da bütün bu sûrelerin nihaî hedefini belirleyen bir emirden ibarettir.(...)[1]

(1) DİA; [HİCR SÛRESİ - Emin Işık] c. 17; s. 458

Hidâd

Yas tutmak, üzüntü sebebiyle güzel koku sürünmekten ve süslenmekten uzak durmak demektir.[1]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 8, s. 347-348

Hidayet

a. Dünya ve âhiret mutluluğunu sağlayacak yolu gösterme anlamında bir terim.[1] Doğru yolu gösterme, Hakka sevk etme.[4] Lütuf ile yol göstermek, doğru yola iletmek, gerçeğe ulaştırmak.[5]

b. Bir kimseye Allah tarafından ilham edilen doğru yolu bulma sezisi, hak yol.[3]

c. Tasavvufta şeyleri ikinci kemallerine yönlendirmek demektir.[2]

d. Doğru yol, kurtuluş, İslâmlık.[3]

(1) DİA;
(2) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(5) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 8, s. 351

Hidayet Mûcizeleri

Tehaddî şartı çerçevesinde inkârcıların gözü önünde ve onları acze düşürecek şekilde zuhur eden mûcizelerdir. Bu tür mûcizeler insanların kanaatleri üzerinde etkili olup ön yargıdan uzak kimselere fayda verir. Hz. Sâlih'in devesi, Hz. Mûsâ'nın asâsı ile parıltılı eli, Hz. Îsâ'nın şifa mûcizesi ve Hz. Muhammed'in Kur'an mûcizesi bunlar arasında sayılır (el-Bakara 2/23-24). Hidayet mûcizeleriyle hitap edilen toplum arasında yakın bir ilişki bulunur. Bu mûcizeler insanları fikir, ilim ve sanat açısından maharet sahibi oldukları sahalarda âciz bırakır; asıl hedefleri de peygamberin doğruluğunu kanıtlamak suretiyle ilâhî mesajın kabulüne zemin hazırlamaktır.[1]

(1) DİA; [MÛCİZE - Halil İbrahim Bulut] c. 30; s. 351; [MÛCİZE - Salime Leyla Gürkan] c. 30; s. 353

Hierothesion

Tapınak biçimi mezar anıtı anlamına gelir. Kommagene kralı Antiokhos'un Nemrud Dağı zirvesinde yaptırdığı hierothesion, kralın zamansız ölümü nedeniyle bitirilememiştir.[1]

(1) Er, Yasemin. a.g.e.

Highgate Mezarlığı – Londra

Londra'da bulunan Highgate Mezarlığı, 1960'lı yıllarda bir takım açıklanamayan olaylara ev sahipliği yapmıştır. Yerel halk, mezarlığın parmaklıkları arkasında bir vampir gördüğünü iddia etmiş, mezarlık alanı içerisinde kanı çekilmiş pek çok hayvan ölüsü bulunmuştur. Yerliler vampir avı için geçmişte pek çok girişimde bulunduysa da vampirin varlığına dair tek bir iz bulunamamıştır.

(1) https://onedio.com/haber/dunyanin-dort-bir-yanindan-aklinizi-ucuracak-derecede-urkutucu-25-mezarlik-733955

Hikâyât

Tasavvufta, Allah'ın ordularından biridir ve bunlarla müritlerin kalpleri takviye edilir.[1]

(1) Erginli, Zafer. a.g.e.

Hikmet

a. Din ve felsefe alanında kullanılan geniş kapsamlı bir terim.[3]

b. Bilinmeyen sebep, akıl erdirilemeyen oluşum, neden.[4][5]

c. Allah'ın her şeyi yerli yerince yaratma, her şeyi layık olduğu yere koyma sırrı, âlemin insanlar tarafından anlaşılmayan gizli amacı.[2][4][5]

d. Allah'ın zatî ve sübuti sıfatlarıyla, Kur'an'ın derin anlamını anlama ve ona göre davranma.[4]

e. Aklın ve imanın ötesinde derin bir sezgi, bir kendinden geçiş, aşk ile dış dünyaya ait varlıklardan sıyrılarak gerçeğe ulaşma yolu.[4]

f. Bilgelik, üstün akıl ve yüksek ilim, niteliği kavranılmaz sebep ve netice, herkesin veya her aklın özüne ve hakikatine erişemediği ilahi sırlar, ilahi hakikatler.[6]

g. Allah'ın kulun kalbine eşyanın hakikati hakkında koyduğu, akılla elde edilemeyen kalbî ilim, insanla âlem arasındaki bağları, âlemle ilgili gerçekleri kavrama ilmi, ledün ilmi.[2]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) DİA;
(4) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(5) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(6)Akay, Hasan. a.g.e.

Hilafet

a. Halife olma durumu.[3]

b. Hz. Muhammed'den (s.a.v.) sonra onun vekili, din ve dünya işlerinde bütün Müslümanların önderi, aynı zamanda kamu işlerinin başı olan zatın görevi ve makamı.[3] Hz. Peygamber'in ifadesiyle, otuz yıldır. Raşid, gerçek halifeler ise Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali (r.a) olmak üzere dört kişiden ibarettir.

c. İslâm tarihinde devlet başkanlığı kurumu.[4] Halifelik müessese ve makamı, Hz. Peygambe-

rin meşru halifeliği olan ve Peygamber'in vefat ettiği 632 yılında Hz. Ebu Bekir'in seçimi ile başlayıp 102. halife Abdülmecid'in 1924'de hilafete son verilerek Türkiye'den çıkarılmasına kadar devam eden müessese.[1]

d. Tarikatlarda bir şeyhten izin almak suretiyle (pirin yerine geçip[2]) şeyhlik görev ve sorumluluğunu üstlenme işi.[3]

(1) Öztuna, Yılmaz. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(4) DİA;

(5) Akay, Hasan. a.g.e.

Hilafet Gazi Türbesi-Amasya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 44

Hilal Baba Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 29

Hilfet Gazi Türbesi-Amasya

(1) DİA, Cilt. 18 s. 30

Hilfet Gazi Medresesi Ve Türbesi

Amasya'da XII-XIII. yüzyıllara ait külliye.

Halk arasında Hilfet Gazi şeklinde söylenen ismin aslı Halîfet Gazi'dir. Yapı topluluğu, il merkezinin Şamice mahallesi Torumtay sokağında yer almaktadır. Kitâbesinden 606 (1209-10) yılında inşa edildiği anlaşılan medresenin güney duvarı ve doğu bölümü kısmen ayaktadır; 1647 depreminden sonra Müderris Hasan Efendi yıkılan yerleri ahşaptan yaptırmış, 1888 yılında ise Amasya müftüsü Hacı Osman Hilmi Efendi binanın tamamını köklü biçimde tamir ettirmiştir.

Yapının bânisi Halîfet Gazi'nin 622 (1225) tarihli medrese vakfiyesi elimizdedir. Bir Dânişmendli emîri olan Halîfet Gazi, beyliğin ortadan kalkmasından sonra Selçuklular'ın hizmetine girmiş ve 1215 yılında Sinop'u fetheden I. İzzeddin Keykâvus tarafından Karadeniz sahil muhafaza kumandanlığına, I. Alâeddin Keykubad zamanında da Amasya valiliğine tayin edilmiştir (619/1222). Daha sonra Alâeddin Keykubad'ın Mengücükler üzerine yaptığı sefere katılıp zaferin kazanılması üzerine Erzurum valiliğine getirilmiş, 1232 yılında Gürcüler'e karşı yapılan sefer sırasında şehid düşerek Amasya'daki türbesine gömülmüştür. Halîfet Gazi adına bir tıp kitabı Farsça'dan Türkçe'ye çevrilmiş (Hekim Bereket, Lübâbü'n-nühab [Farsça'sı Tuhfe-i Mübârizî]) ve XIII. yüzyıl başında Anadolu'da yapılan sporlara dair bir kitap yazılmıştır (Kitâb-ı Hulâsâ der 'İlm-i Tıb).

Taş ve tuğladan inşa edilmiş olan medresenin güney bölümünde altı taş, üstü tuğla pâyeye oturan bir kemer yayı başlangıcı görülebilmekte, eski fotoğraflarda ise üç pâyeye oturan yuvarlak bir çift kemer farkedilmektedir. Doğudaki türbeye bitişik duvarın moloz dolgusu büyük ölçüde ayaktadır ve buradan inşaatta devşirme malzeme kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Yapı Dânişmendnâme'ye göre kiliseden medreseye çevrilmiştir ve Albert-Louis Gabriel de bu kanaattedir; aynı şekilde düşünen Metin Sözen ise ayrıca kemerli bölümün eski Bizans yapısının cephesi olabileceği görüşünü öne sürmektedir. Öte yandan Tanju Cantay, kümbete doğru uzanan tonozlu mekânın üzerinde ikinci bir kat bulunduğunu ve bu bölümün medreseyi iki katlı hale getirdiği için önemli olduğunu söylemektedir.

Medresenin doğusuna bitişik inşa edilen kare kaideli, sekizgen gövdeli ve piramidal külâhlı türbe çift katlıdır. Yapının çok harap durumda olan ve bugün girilemeyen alt katı Oluş Arık'a göre oval planlı olup ortada iri bir dikdörtgen pâyenin desteklediği basık kubbeyle (tonoz) örtülü bir mekân izlenimi vermektedir. Cantay, aslında bir Roma lahdi olan sandukada mumyalanmış bir naaşın bulunduğunu, dolayısıyla kümbette mumyalık (cenazelik) fonksiyonlu bir bölümün gereksiz olduğunu ileri sürer ve bu durumun kilise yapısına bağlı mahzenli bir memoriumun veya bir mezar şapelinin mevcudiyetini açıkladığını belirtir.

Merdivenleri yıkılmış olan üst kata güney cephesi eksenindeki basık kemerli kapıdan girilir. Üç sıra mukarnas kavsaralı ve kademeli sivri taçkapı nişinin üzerinde ikiz kemerli bir pencere görülür. Sekizgen gövdenin batı cephesinde basık kemerli ve şebekeli, doğu cephesinde yuvarlak kemerli, güneydoğu cephesinin üst kısmında da ikiz kemerli

birer pencere yer alır; doğudaki pencerenin üzeri üç sıra mukarnaslıdır. Türbenin batı cephesinde medreseye açılan dikdörtgen bir kapı bulunmaktadır. Türbeyle medresenin ilişkisi, kapının medresenin moloz taş dolgusu altında kalması, türbenin doğusunda bazı duvar kalıntılarının farkedilmesi ve her iki yapının malzeme ve teknik özellikleri dikkate alındığında, yaygın kanaatin (XIII. yüzyılın ilk çeyreği) aksine türbenin en geç medreseyle çağdaş veya daha eski olduğu düşünülebilir. Nitekim Doğan Kuban yapının XII. yüzyılın ortalarında, A. Gabriel ve Oktay Aslanapa ise 540 (1145-46) yılında yaptırılmış olabileceği kanaatindedirler. Kaidesi moloz taşlarla örülen yapının cepheleri düzgün kesme taşlarla kaplanmıştır.

Sekizgen planlı gövde içte doğrudan duvarlara oturan basık bir kubbe ile örtülüdür. İç mekânın ortasında doğu-batı yönünde yerleştirilmiş mermerden bir lahit yer alır. Köşeleri koçbaşları ile bağlı taçlara dayanan eroslar ve kanatlı medusalarla süslü olup üzerinde kıvrımları belirgin bir elbise giymiş uyuyan bir kadın tasviri vardır; kapağın köşelerinde birer akroter dikkat çeker. Bu haliyle sandukanın Roma dönemine ait bir kadın lahdi olduğu anlaşılmaktadır.

Yapının doğu ve güney pencere çerçeveleri dendan dizisi, yıldız, rûmî ve palmetlerin yanı sıra yazı ve rozetlerle bezelidir. Taçkapıda da örgü, zikzak, altıgen geçme, altı-sekiz kollu yıldız ve yarım yıldızlarla kıvrık dal, rûmî ve palmetlerden oluşan süslemeler yer alır.[1]

(1) DİA; [HİLFET GAZİ MEDRESESİ ve TÜRBESİ - Aynur Durukan] c. 18; s. 31

Himâm

Ölüm anlamına gelir, sadece basit ölüm değil, dehrin yıkıcı gücünün ifadesi olan ölüm anlamına gelir.[1]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 4, s. 188

Himar

Kadın kefeni beş parça bezden yapılır. Bunlardan başa örtülen beze himar denir.[1]

(1) Başçetinçelik, Ayşe4, a.g.e., s. 2

Himmet

a. Gayret, emek, çabalama, yüksek irade, ilgi, manevi yardım, ihsan, ideal, lütuf, manevi destek.[3]

b. Ermiş, veli veya kutsal olduğuna inanılan kişinin tesiri, manevi ilgi, destek ve yardımı.[1][3]

c. Velilerde var olduğu kabul edilen olağanüstü irade gücü.[4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Akay, Hasan. a.g.e.
(4) DİA

Himmet Baba Türbesi-Elbistan

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 45

Himmet Dede Türbesi-İstanbul-Üsküdar

(1) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 565

Himmet Dede Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 29

Hîn-i Sefer

a. Yolculuk anı.[1]

b. Ölüm vakti.[3]

c. Ölüm.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Hindi Baba Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 634

Hindi Dede Türbesi-Bursa

(1) Kepecioğlu, Kamil. a.g.e. Cilt 4, s. 184

Hinnom Vadisi

Yahudilikte sürekli yanan ateş ve ölüm ile özdeşleştirilen Kudüs'ün güneyinde yer alan lanetli bir vadiye verilen addır. Daha sonraki Rabbani lite-

ratürde cehennem için kullanılan kelimenin bu isimlerden çıkarıldığı bildirilmektedir.[1]

(1) Akbaş, Muhsin, a.g.e, s. 41, 2002

Hipoje

a. Eskiden Mısırlıların yaptıkları, yeraltında bir mahzeni, üstünde küçük bir tapınağı olan türbe. Mumyalayıp sargılara sarılmış olarak bir tahta tabuta ya da bir taş lahit içine konulan ölüler bu türbelerde barındırılırdı.[1]

b. Yer altı mezarlarına denir. Hipoje eski kültürlerde Mısır'da, Mezopotamya'da, Yunanlılar da, Etrüsklerde ve Romalılarda görülür. Yerin altına kazılmış odalar halinde hipojeler bulunduğu gibi, kayaların içine oyulmuş biçimde veya yerin üstünde inşa edilip üzeri toprakla tepe haline getirilmiş olanları da vardır. Yani Tümülüsler ve kurganlar da bir çeşit hipojendir.[2]

(1) Hasol, Doğan. a.g.e.
(2) Turani, Adnan. a.g.e.

Hirami Ahmet Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 64

Hisame

Şinto dinine göre cehennemdeki şeytan kadınlar, cinler.[1]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 7, s. 83

Hisbe

Doğum ve ölümleri sicile geçiren, veraset işleri ile yetimlerin mallarının yönlendirilmesiyle uğraşan daire anlamında kullanılmıştır.[1]

(1) Akay, Hasan. a.g.e.

Hoca Ahmed Fakih Türbesi-Konya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 45

Hoca Ahmed Türbesi-Özbekistan

(1) DİA, Cilt. 38 s. 268

Hoca Ahrar Türbesi-Türkmenistan

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 8

Hoca Bulhak Türbesi-Tacikistan

(1) Çeşmeli, İbrahim. a.g.e. s. 524

Hoca Cihan Türbesi-Konya

(1) Kaya, Aslı. a.g.e. s. 101

Hoca Dede Türbesi-Kosova-Prizren, Mamuşa Köyü

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 346,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 497

Hoca Durbad Türbesi-Tacikistan

(1) Çeşmeli, İbrahim. a.g.e. s. 524

Hoca Fakih Türbesi-Konya

(1) DİA, Cilt. 18 s. 188,
(2) Gürer, Dilaver, Bekir Şahin. a.g.e. s. 49-252

Hoca Fakih Mescidi Ve Türbesi

Konya'da XIII. yüzyıla ait Selçuklu külliyesi.

Şehrin batısında günümüzde Hoca Fakih adı verilen semtte, Yaka bağlarına giden yolla Beyşehir'e giden yolun ayırım yeri yakınında bulunur. Son zamanlara kadar hangi yapılardan meydana geldiği tam olarak bilinmeyen külliyenin şer'iyye sicil defterlerinde yer alan iki tamirat kaydından *mescid, zâviye, türbe, hamam, ahır ve bahçe*den teşekkül ettiği öğrenilmiştir; halen bunlardan sadece bir avlu içine alınmış olan *mescidle türbe* mevcuttur. Külliye, Anadolu Selçuklu devrinin büyük mutasavvıflarından Türkmen dervişi Ahmed Fakih Kutbüddin'in şehrin dışına yaptırdığı zâviyesinin etrafında oluşmuştur.

Akyokuş tarafına açılan avlu kapısını üstteki basık kemer şeklinde oyulmuş üç mermer blok çevirir. İbrahim Hakkı Konyalı kapı kitâbesinin 1909'da çalındığını söylemektedir. Kapının üzerinde bulunan çini kalıntıları buranın eskiden mavi çinilerle kaplı olduğunu gösterir. Kapısının sağında bir sarnıç, solunda ise akmayan bir çeşme bulunmaktadır. Avlu duvarları daha önceleri kerpiç iken son tamir sırasında taştan yapılmıştır.

Avlu kapısından 14 m. içeride ve bir bahçenin ortasında yer alan mescidle türbenin mimari değe-

ri yoktur. Mescidin son cemaat mahalli, dört âdi ağaç direk üzerine bindirilmiş ahşap örtülüdür; buraya harimden kıble duvarında da olduğu gibi iki sıra halinde dört pencere açılır. Giriş kapısının söveleri beyaz, kemeri ise birbirine zıvana şeklinde geçirilmiş beyaz ve mor mermerlerden yapılmıştır. Küçük bir alana oturan mescidin aslında türbe methali olduğu ve zâviye yıkıldıktan sonra bu şekle getirildiği sanılmaktadır. Tamirat kayıtlarından, eskiden yapının üzerini dört duvara ve iki ahşap direğe oturan bir kara damın örttüğü öğreniliyorsa da bugünkü örtü çatı şeklindedir. 1678 yılı kayıtlarında da örtünün 59,5 tahta kurşun levha ile kaplı Karamanî çatı olduğu, bu tamirat sırasında levhalardan eksilen 31,5 tahtanın tamamlandığı, 137 m. bahçe duvarının ve gereken diğer yerlerin yenilendiği yazılıdır (Konya Şer'iyye Sicil Defteri, XXIV [C-32], s. 162/1). Bu tamirden sonra yapılan ikinci ve daha kapsamlı bir yenileme işleminde ise 12.700 kerpiç, yirmi beş araba kamış ve yeteri kadar ağaç malzeme kullanılmıştır (a.g.e., XXXVIII [D-19], s. 282/2).

618 (1221) yılında vefat eden Ahmed Fakih Kutbüddin adına aynı yıl Şeyh Aliman (Alaman) tarafından yaptırılmış olan türbe (Totaysalgır [1944], s. 33) batı yönünden mescide bitişiktir ve aralarında bir kapı bulunmaktadır. Bu kapının üstündeki Selçuklu sülüsü ile yazılmış dokuz satırlık Arapça kitâbenin aslında mezar sandukasına ait olduğu sanılmaktadır. Kare planlı türbenin üzerini tuğla ile örülmüş, eteği mukarnaslı kubbe örter. Duvarlar moloz taştan yapılmış, dışarıdan muntazam kesme taşlarla kaplanmıştır; taban altıgen tuğla döşelidir. Binanın üç cephesinde iki sıra halinde altı pencere bulunmaktadır.

İç mekânın ortasında yer alan ahşap sanduka harç sıvalı asıl sandukanın üzerine geçirilmiştir; baş ucundaki taşın dış yüzünde bir mum oyuğu dikkat çeker. Türbenin altında cenazelik mevcuttur. Hazîrede eskiden çok kıymetli taşların bulunduğu söylenirse de bugün sadece birkaç basit mezar taşı göze çarpar. Osmanlılar zamanına ait tahrir ve şer'iyye sicil kayıtları, külliyenin zengin vakıfları olduğunu ve mütevelliler tarafından imamlarla diğer hizmetlilerin düzenli bir şekilde tayin edilerek hizmetin hiç aksatılmadığını göstermektedir. Hoca Fakih Mescidi ve Türbesi 1990 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından son zamanlarındaki şekline uygun olarak yenilenmiştir.[1]

(1) DİA; [HOCA FAKİH MESCİDİ ve TÜRBESİ - Zeki Atçeken] c. 18; s. 189

Hoca Hasan Türbesi-Bitlis

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 45

Hoca Hüseyin Sadık Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Hoca İsa Türbesi-Özbekistan

(1) Çeşmeli, İbrahim. a.g.e. s. 147

Hoca Karlık Türbeleri-Özbekistan

(1) Çeşmeli, İbrahim. a.g.e. s. 524

Hoca Mahmud Efendi Türbesi-Adana

(1) Şenesen, Refiye Okuşluk. a.g.e. s. 3

Hoca Mercan Türbesi-Sivas

(1) Yasak, İbrahim. a.g.e. s. 115

Hoca Meşhed Türbesi-Tacikistan

(1) Çeşmeli, İbrahim. a.g.e. s. 148

Hoca Nahşran Türbesi-Tacikistan

(1) Çeşmeli, İbrahim. a.g.e. s. 232

Hoca Poşnai Türbesi-Tacikistan

(1) Çeşmeli, İbrahim. a.g.e. s. 524

Hoca Rabi Türbesi-Meşhed

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 15 s. 139

Hoca Ruşen Türbesi-Özbekistan

(1) Çeşmeli, İbrahim. a.g.e. s. 344

Hoca Sadettin Efendi Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 12 s. 4

Hoca Sarboz Türbesi-Tacikistan

(1) Çeşmeli, İbrahim. a.g.e. s. 524

Hoca Selim ve Hacı Hüsameddin Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Hoca Sinan Türbesi-İstanbul

(1) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 109

Hoca Sinan Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Hoca Şemseddin Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 26

Hoca Yunus Türbesi-Eskişehir

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 45

Hocer Pozisyonu

Hocer pozisyonu,insanın anne karnındaki pozisyonudur.Bazı kavimler ölülerini böyle gömmüşlerdir.Bu gömülmesinin nedeni olarak,anne karnında çıkarken ki saflık ve temizlikle diğer Dünya'ya göç etmesi isteğidir. Bu gömülme tarzı bize insanların dini hakkında da bilgi vermektedir. Bir yaratıcın olduğuna ve bir Ahiret inancı olduğunu anlıyoruz. Bu gömülme tarzı ilkel toplumda, Çatalhöyük gibi ilk yerleşim yeri olan yerlerde ilk evrede görülen gömü pozisyonudur. [1]

(1) http://arkeogenc.blogspot.com.tr/2013/05/mo-10000 den-gunumuze-mezarlar-ve-olu.html

Hoça Mahalle I. Türbesi-Kosova

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 345,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 497

Hoça Mahalle II. Türbesi-Kosova

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 346,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 497

Hoker

Gömü tiplerinde bir iskeletin yatış pozisyonunu belirleyen, bacakları karna doğru çekilmiş olarak yatan ölünün bu pozuna hoker denir.[1]

(1) Er, Yasemin. a.g.e.

Hollayası

Ölen kimsenin ardından söylenen ilenme sözü.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Honat Hatun Türbesi-Kayseri

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 45

Horasan Baba-Dede Türbesi-Malatya

(1) Oymak, İskender2. a.g.e. s. 293

Horasani

a. Serpuşların etrafına sarılan destarlardan birinin adı.[1]
b. Horasani ismini alan serpuşlar, devleti oluşturan sosyal sınıflar tarafından giyilirdi. Hayattayken giyilen serpuşlar, mezar taşlarının başlık kısımlarında kültürel sembol olarak kullanılmıştır.[2]

(1) Demirel, Feray. a.g.e., s. 27;
(2) Kutlu, Hüseyin, a.g.e., s. 27

Horasani Baba Türbesi-İstanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 468

Horasanlı Ali Baba Türbesi-Arnavutluk

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 94

Hortlak

Dirilip geceleri mezardan çıkarak insanları korkuttuğuna ve kötülük ettiğine inanılan ölü, hayalet, korkunç yaratık.[1][2][3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Horoz Baba Türbesi-Bingöl

(1) Kaynak Yok

Horoz Mehmed Dede Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.,
(2) Gider, Şenay. a.g.e., s. 71,
(3) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 244

Hortacı Süleyman Efendi Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 898

Hortacı Süleyman Türbesi-Yunanistan

(1) Kılıcı, Ali1. a.g.e. s. 94

Hoş Ebe Türbesi-Ankara

(1) Erdoğan, Abdülkerim.6. a.g.e. s. 46,
(2) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 162

Hoşislamlar Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Hoşkadem Türbesi-Kosova

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 533

Howard Street Mezarlığı – Salem

17. yüzyılda cadıların bulunduğu bir bölge olan Salem'da halk ayaklanarak cadılara işkence etmiş, onları öldürmüş ve bu küçük kilise mezarlığına gömmüştür.

(1) https://onedio.com/haber/dunyanin-dort-bir-yanindan-aklinizi-ucuracak-derecede-urkutucu-25-mezarlik-733955

Hötüm Dede Türbesi-Malatya

(1) Yakar, Özgür Yücel. a.g.e. s. 53

Höyük Baba Türbesi-Kırklareli

(1) Akgünay, Tamer. a.g.e. s. 72

Hû

a. Arapça "O" anlamında olup Allah kastedilir. Gelip geçici olmayan, sürekli kalan, bütün kâinatın yöneldiği tek ve mutlak varlık, Allah, Cenabı Hak.[3][4] Allah'ın isimlerinden biri.[3][6] Allah'ın zatına delalet eden, ism-i a'zam ve ism-i celal de denen "Allah" isminin kısaltılmış şeklidir.[2][5]
b. Tasavvufta Hû, Allah'ın mutlak gayb olan hüviyetidir ve zatını ifade eder. "Her şey bitti. O, yani Allah kaldı." anlamına gelir.[1]
c. Allah'ın gizli ve açık her şeyi gören gözü.[3]
d. İnsanlar tarafından bilinmeyen gayb âlemi.[3]
e. Dervişler arasında kullanılan bir selamlaşma sözü.[6]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Akay, Hasan. a.g.e.
(5) DİA;
(6) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Hubbi Ayşe Hatun Türbesi-istanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 469

Hubbi Hatun Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 18 s. 265,
(2) Pur, Doğan. a.g.e. s. 12,
(3) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 92

Hucurât Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in kırk dokuzuncu sûresi.(...)

Resûl-i Ekrem, yalnızca vahyin tebliğiyle değil aynı zamanda onun müslümanların hayatında uygulanıp topluma mal edilmesiyle de görevliydi. İşte Hucurât sûresi daha çok Hz. Peygamber'in ahlâk alanındaki eğitimcilik göreviyle ilgili bir sûredir.

Sûrenin muhtevası iki bölüm halinde incelenebilir. Birinci bölümde (âyet 1-10) iyi huylara ve erdemli davranışlara dair buyruklar, ikincisinde (âyet 11-18) kötü huylar ve çirkin davranışlarla ilgili yasaklar yer almaktadır.

Allah'a ve Resulü'ne saygılı olmayı emreden ilk beş âyette bütün toplumların ahlâk anlayışında önemli bir yeri olan saygı konusu üzerinde durulmaktadır. Resûl-i Ekrem'i odaların arkasından

kaba bir tavırla çağıranların bu yanlış tutumları dolayısıyla büyüklerin önünde bağıra çağıra konuşmanın yanlışlığına, insanların birbirlerinin mahremiyetine, haklarına ve zamanlarına saygılı olmaları gerektiğine işaret edilir. Bu uyarının ardından her duyulan şeye inanmamayı, özellikle güven vermeyen kişilerin aktardığı yanlış haberleri mutlaka araştırmayı emreden âyet gelir. Önemli hususların çözümünde Allah resulünün ölçülerine uyulması gerektiği ve bu ölçüleri kendi çıkarları doğrultusunda yorumlamanın müslümanları sıkıntıya sokacağı bildirilir. Birbiriyle çatışan iki müslüman topluluğun barıştırılması ve saldırganlığını sürdüren tarafa karşı zor kullanılarak çatışmanın önlenmesi istenir. Müslüman topluluklar arasında barışı sağlamanın bütün müslümanlara düşen önemli bir görev olduğu vurgulandıktan sonra ilk bölüm bütün inananların kardeş sayıldığını, bundan dolayı kardeşlerin arasını bulmanın da onlara düşen bir görev olduğunu hükme bağlayan âyetle son bulur.

İkinci bölüm, toplulukların üstünlük idDİAsıyla başka bir topluluğu hor görüp onunla alay etmesini yasaklayan 11. âyetle başlar. Kendileriyle alay edilenlerin alay edenlerden daha hayırlı olabileceğine dikkat çekildikten sonra birbirini aşağılamanın, birbirine çirkin ve küçültücü lakaplar takmanın kötülüğü üzerinde durulur. Bu uyarılara rağmen bu tür kötülüklerden vazgeçmeyenler "zalimler" olarak nitelenir. İnsanlar hakkında kötü düşünmenin ve gizli kusurlarını araştırmanın çirkinliği, arkadan çekiştirmenin *ölmüş kardeşinin etini yemekten farksız* olduğu, bu kötü huy ve alışkanlıklardan vazgeçmek gerektiği vurgulanır. Bu uyarıların ardından, Kur'an'da çeşitli vesilelerle ortaya konmakla birlikte Hucurât sûresinde en mükemmel ve veciz üslûpla ifade edilen *bütün insanların eşit olduğu şeklindeki tezin* temel gerekçesi olmak üzere insanların bir erkekle bir kadından yaratıldığı, Allah katında en büyük değer ölçüsünün takvâ olduğu belirtilir. Müslüman olmakla mümin olmak arasında fark bulunduğuna, mümin olabilmek için her şeyden önce kalben inanmanın gerektiğine işaret edildikten sonra çıkar sağlamak için *müslüman olanlarla, Allah yolunda canları ve malları ile cihad eden gerçek müminlerin aynı değerde olmadığı ortaya konulur*. Allah'a dini öğretmeye kalkışmanın, "müslüman oldum" diye Peygamber'i ve müminleri minnet altına sokmaya yeltenmenin yanlışlığına dikkat çekilir. Sûre, göklerde ve yerde olup biten her şeyi hakkıyla bilen Allah'ın insanların yaptıklarını da görmekte olduğunu bildiren bir âyetle sona erer.(...)[1]

(1) DİA; [HUCURÂT SÛRESİ - Emin Işık] c. 18; s. 279

Hûd Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in on birinci sûresi.(...)

Geniş ölçüde peygamber kıssalarından oluşan sûrenin giriş mahiyetindeki **ilk bölümünde**, Kur'an'ın mânaları açıkça anlaşılacak şekilde berrak ve hikmetli olan âyetlerinin Allah tarafından insanların yalnız O'na kulluk etmelerini, O'ndan mağfiret dileyip tövbe etmelerini sağlamak üzere indirildiği belirtilir. "Ona gökten bir hazine indirilmeliydi veya onunla beraber bir melek gelmeliydi" tarzındaki itirazlarıyla Hz. Muhammed'in peygamberliği ve Kur'ân-ı Kerîm'in Allah kelâmı olduğu konusunda şüphe uyandırmak isteyenlere karşı Resûlullah teselli edilmekte (âyet 12), müşriklerden, beşer sözü olduğunu ileri sürdükleri Kur'an'ın benzeri on sûre getirmeleri istenerek onlara karşı meydan okunmaktadır. Her canlının rızkını veren, yeri göğü yaratan Allah'ın sınırsız ilmine, engin kudret ve azametine dikkat çekerek hayatın bir imtihan olduğunu, insanların sonunda Allah'a döndürüleceklerini bildiren âyetlerin ardından kendilerine tanınan fırsatları değerlendirmeyen inkârcıların artık âhirette azaptan kurtulma imkânlarının da kalmayacağı uyarısında bulunulur. Kendilerini dünya tutkularına kaptıranların istediklerini elde etseler bile bu dünyada yaptıkları işlerin âhirette onlara fayda sağlamayacağı, cehennem ateşinden başka bir sonuçla karşılaşmayacakları bildirilir (âyet 15-22). Öte yandan Hz. Peygamber'in davetine uyarak iman edenlerin ve rablerine gönülden bağlananların cennetle ödüllendirileceği müjdesi verilir. Bu arada iki zümreden inkârcılar körlere ve sağırlara, müminler de gören ve duyan kimselere benzetilerek giriş bölümü inkârcıları sağlıklı düşünmeye çağıran âyetle son bulur.

Sûrenin bundan sonra gelen *uzun bölümünde* (âyet 25-99) Nûh, Hûd, Sâlih, İbrâhim, Lût, Şuayb ve

Mûsâ'nın tebliğ faaliyetleri anlatılarak bunlardan özellikle Nûh, Hûd, Sâlih, Lût ve Şuayb'ın davetleri ve kavimlerinin bu davetler karşısındaki inkârcı ve inatçı tutumları ayrıntılı biçimde ortaya konmuştur. Nûh, Hûd, Sâlih ve Şuayb'ın ilk tebliğlerinin tevhidle ilgili olması, bunların kavimlerinde müşrikliğin hâkim inanç olduğunu göstermektedir. Ayrıca Lût'un kavminde eşcinselliğin yaygın olduğu (âyet 78-79), Şuayb'ın tebliğde bulunduğu Medyen halkı içinde de ticaret ahlâkının bozulduğu (âyet 84-85) anlaşılmaktadır. Bu bölümlerde peygamberlerin görevlerini hiçbir dünyevî karşılık beklemeden yaptıkları (âyet 29, 51), kavimlerinin zarar görmelerini ve acı çekmelerini istemedikleri (âyet 26, 52), kendi güçlerine değil Allah'ın yardım ve desteğine güvendikleri (âyet 29-31, 34, 56, 63) ifade edilirken muhatapları olan kitlelerin de çoğunlukla bu peygamberlere karşı kaba ve küstah davrandıkları, onları küçümsedikleri, yalancılıkla suçladıkları ve nihayet inkâr ve kötülüklerinde ısrar ettikleri bildirilmekte, en sonunda peygamberler ve onlara inananlar kurtulurken diğerlerinin çeşitli âfetlerle yok edildiği anlatılmaktadır. Nitekim Nûh'un kavmi tûfanda boğulmuş (âyet 44), Hûd'un Âd isimli kavmi büyük bir azapla cezalandırılmış (âyet 58), Sâlih'in Semûd adlı kavmiyle Şuayb'ın muhatabı olan Medyen halkı korkunç bir gürültü ile (âyet 67, 94), Lût'un kavmi de başlarına taş yağdırılarak (âyet 82) helâk edilmiştir.

Hz. Nûh'a ayrılan bölümde (âyet 25-49) tûfan olayına geniş yer verilmiştir. Burada Nûh'un, "Ben size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır demiyorum; gaybı da bilemem; ben bir meleğim de demiyorum" şeklindeki samimi ifadeleri (âyet 31) İslâm'daki peygamber telakkisini yansıtması bakımından; onun inkârcılar tarafında yer alan oğlunun gemiye alınarak kurtarılması için Allah'tan dilekte bulunmasına rağmen bu isteğinin reddedildiğini ve Nûh'un böyle yanlış bir dilekte bulunmasından mahcubiyet duyduğunu ifade eden âyetler (âyet 45-47), bir peygamberin evlâdı için dahi iltimas yapılamayacağına imada bulunması açısından anlamlıdır.

Sûrenin son bölümünde (âyet 100-124), önceki kısımda yer alan peygamber kıssaları genel bir tahlile tâbi tutularak cezalandırılıp helâk edilen kavimlere haksızlık edilmediği, başta inkârcılıkları olmak üzere bizzat kendi kötülükleri yüzünden helâke uğradıkları belirtilir. İlâhî ceza onlara âniden gelivermiş, putları da kendilerini kurtaramamıştır. Üstelik onlar bu putlar yüzünden çok ağır cezalara çarptırılmışlardır. Kıssalar birer öğüt ve ibret vesilesidir. Âhiret azabından korkarak bunların üzerinde düşünenler, milletlerin yükseliş ve çöküşlerinde kendilerinden kaynaklanan sebeplerin bulunduğunu anlamalıdırlar (âyet 101). İlâhî adalet, inkârcıların ve refah yüzünden şımarıp ahlâkî çöküntüye sürüklenenlerin yakasını âhirette de bırakmayacak, ayrıca o gün Allah izin vermeden hiç kimse konuşamayacaktır; putların kendilerine şefaat edeceklerini sanan müşrikler de hüsrana uğrayacaktır. Allah'ın cezalandırma ve mükâfatlandırma kanununa göre inkârcılar cehenneme gidecekler ve orada acıklı bir azabı tadacaklar, müminler ise cennetle mükâfatlandırılacak ve orada sonsuz bir saadet içinde yaşayacaklardır (âyet 106-108). Kur'an'ın getirdiklerine karşı çıkan ve tıpkı geçmişte helâk olup giden kavimler gibi atalarını taklit ederek putlara tapan Araplar da inkârlarının cezasını çekecektir. Bu arada sûrede Hz. Peygamber'e ve müminlere yönelik tavsiyelerde bulunularak onlardan dosdoğru olmaları, yalnız Allah'ı dost edinmeleri, namaz kılmaları ve sabretmeleri istenir. Geçmiş asırlarda yaşayan milletler arasında inanmış bir azınlığın dışında kötülüklerden uzaklaştıran ve iyiliği tavsiye eden faziletli kimseler kalmadığı ve artık onlara hiçbir nasihat tesir etmediği için helâk oldukları anlatılır (âyet 116).

Bu bölümde ayrıca Allah'ın iyi olan ve iyilik yapan (muhsin) kimselerin ecrini zayi etmeyeceği (âyet 115), halkı ıslahçı olan ülkeleri zulümle yıkıma uğratmayacağı (âyet 117) yolunda vaadde bulunulmaktadır. Fahreddin er-Râzî, "Şirk çok büyük bir zulümdür" (Lokmân 31/13) meâlindeki âyeti delil göstererek 117. âyetteki zulüm kelimesinin "şirk" anlamında kullanıldığını, buna göre bir toplumun müşrik ve kâfir olmasının onların toptan yok edilmesine sebep teşkil etmeyeceğini, böyle ağır bir cezanın ancak toplumsal ilişkilerin tamamen kötüleşmesinden, insanların birbirine eziyet ve haksızlık etmesinden kaynaklanabileceğini belirtir. Müslüman hukukçuların da Allah hakları

için hoşgörülü ve bağışlayıcı olmayı, kul hakları konusunda ise hassasiyet ve titizlik göstermeyi esas kabul ettiklerini hatırlatan Râzî buna göre âyeti, "Halkı birbirine karşı iyilikle ve doğrulukla muamelede bulunduğu sürece senin rabbin sırf şirk sebebiyle ülkeleri helâk edecek değildir" şeklinde açıklayarak bunun Ehl-i sünnet'in yorumu olduğunu söyler (Mefâtîhu'l-gayb, XVIII, 76).

Sûrede, insanlar arasında görüş ve inanç farklılığı bulunmasının bir tesadüf olmayıp bizzat Allah tarafından takdir edildiği belirtilmekte, böylece dolaylı olarak bunun zihnî ve mânevî gelişme gibi hususlarda Allah'ın insanlara bir lutfu olduğuna işaret edilmektedir. Geçmiş dönemlere dair anlatılanlarla Peygamber'in yüreğini güçlendirmenin, dolayısıyla ona ve diğer müminlere gerçeği bildirmenin amaçlandığı bildirilmekte, nihayet mümininiyle münkiriyle herkesin dilediğini yapmakta serbest olduğu, fakat *herkesin yaptığının sonucunu dikkate almak ve beklemek durumunda bulunduğu* vurgulanmaktadır. Sûre, bütün işlerin Allah'a vardığı ve O'nun yapılan işlerden gafil olmadığı uyarısıyla sona erer.(...)[1]

(1) DİA; [HÛD SÛRESİ - Muhammed Eroğlu] c. 18; s. 282

Huda

a. Allah,[1] Tanrı, Cenabı Hak.[2][3]

b. Farsçada Allah hakkında kullanılan isimlerden biri.[4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) DİA

Hudavend Hatun Kümbeti

Niğde'de İlhanlı devrine ait kümbet.

IV. Rükneddin Kılıcarslan'ın kızı Hudâvend Hatun tarafından İlhanlı Valisi Sungur Ağa'nın yönetimi sırasında 712 (1312) yılında yaptırılmıştır. Kesme taştan inşa edilen kümbet, mukarnaslı bir silme ile son bulan sekizgen kaide üzerinde, köşeleri bezemeli sütunçelerle yumuşatılmış sekizgen gövdelidir. Doğu cephesinde taçkapı, üç cephesinde de birer dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Gövdenin üst bölümünde mukarnaslı üçgen bindirmelerle onaltıgene, mukarnaslı bir frizle de piramidal külâha geçilmektedir; sekiz köşeli külâh onaltıgen kornişe oturtulmuştur. Giriş cephesi dışındaki cephelerin üst bölümlerinde sivri kemerli ikişer alınlık yer almaktadır.

Giriş cephesini kaplayan taçkapı nişinin kavsarası mukarnaslıdır. Taçkapının yüze-yi geometrik yıldız geçme bordürler, rûmî ve palmetli panolarla bezenmiş, ayrıca bitkisel kıvrımlar arasına insan figürleri gizlenmiştir. Pencerelerin açıldığı pek derin olmayan nişlerin içinde ve pencerelerin alınlıkları ile gövdenin üst bölümündeki sivri kemerlerin alınlıklarında, bitkisel kompozisyonların yanı sıra yüksek kabartma olarak işlenmiş figüratif süslemeler de yer almaktadır. Batı cephesinde gövdenin üst bölümündeki alınlıklardan birinde çift başlı kartal kabartması bulunmaktadır. Bitkisel kıvrımlı zemin üzerindeki kartalın kanatlarının uçları ejder başı şeklinde son bulmakta ve iki kartal başının arasında bir insan başı yer almaktadır. Kuzey cephesindeki bir alınlığın içinde ise rûmî ve palmet kıvrımları arasına gizlenmiş üç dilimli taç taşıyan bir insan başı kabartması görülmektedir. Bu iki kabartmanın arasındaki köşe sütunçesi başlığının iki yanında biri sağa, diğeri sola doğru yürür durumda iki aslan, güneydoğu ve kuzey cephelerindeki pencere alınlıklarının üstünde karşılıklı olarak ikişer siren ve güneybatı cephesinde de arka ayakları üzerinde oturan karşılıklı iki aslan kabartması bulunmaktadır. Aslanların yüz hatları ve sirenlerin üç dilimli taçları ve örgülü saçları Selçuklu tipine uygundur. Bu kabartmaların tamamı, Şamanizm inançlarına kadar uzanan ve mezar sembolü olmalarıyla yorumlanan anlamları ile Selçuklu figür geleneğini sürdürmektedir.

Basık kemerli kapıdan girilen ana mekân sekizgen planlı olup üzeri mukarnaslı silmeyle geçişi sağlanan kubbe ile örtülüdür. Kavsarası mukarnaslı mihrap nişinin etrafı yazı şeritleri ve geometrik, bitkisel motifli bordürlerle kuşatılmıştır. Kümbette Hudâvend Hatun (732/1332), Emîr Şücâüddin'in kızı Paşa Hatun (741/1340) ve Osmanlılar'ın bir Niğde sancak beyinin kızı Belkıs Hanım'a (971/1563) ait üç mezar taşı bulunmaktadır.[1]

(1) DİA; [HUDÂVEND HATUN KÜMBETİ - Şebnem Akalın] c. 18; s. 285

Huddam

a. Kur'an'dan bazı ayetleri okuyarak bir kısım afet ve hastalıkların geçmesi için bir tür büyü yapanlara hizmet eden cinlerin adı.(1)(2)

b. Dergâhta hizmet eden kimselerdir.(3)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Hufre-i Mezar

Mezar çukuru.(1)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Huköründürü

Bir köye yeni gelen geline "huköründürü" (su gösterme) denilen ve kadınlar tarafından yapılan bir merasim yaparlardı. Bu merasim gelin geldiği günün ertesi sabahı yapılırdı. Köyün kadınları ve kızları toplanıp gelini köyün yakınındaki ırmağa veya göle götürürlerdi. İhtiyar bir kadın gelini suya, suyu geline gösterdikten sonra "Ataylardan kalgan hu, ineylerden kalgan hu" (babalardan kalan su, analardan kalan su) diyerek bir şeyler söyler ve gelinin süslerinden bir gümüş para koparıp suya atardı.(1)

(1) Yavuz, Emrah, a.g.e., s. 93

Hulâsa

Öldükten sonra tekrar dirilip mahşer yerine gelen beden ile ruhtur.(1)

(1) Erdoğan, Hüseyin s. a.g.e., s. 219

Huld-ı Berin

Kutsal cennet,(1) en yüksek, en yüce cennet.(2)(3)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Huld

a. Cennet,(1)(2) sekiz cennetten biri.(5)(6)

b. Ebedilik,(7)(8) sürüp gitme, devamlılık, sonsuzluk, süreklilik, kalıcılık, ölümsüzlük, bakilik, bitmeyiş.(2)(4)(5)(6)

c. Sonsuz varlık

(5) Sürüp giden, sonu olmayan varlık.(6)

d. Ebediyet ve ölümsüzlük anlamında bir Kur'an terimi.(3)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) DİA; Bekir Topaloğlu, c. 18, s. 324
(4) Akay, Hasan. a.g.e.
(5) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(6) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(7) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 9, s. 531;
(8) İmam Şa'rani. a.g.e., s. 311

Huld Cenneti

Yedi cennetten bir tanesinin adı.(1)(2)

(1) İmam Şa'rani. a.g.e.,
(2) Erdoğan, Naim, Kıyamet Âhiret Ölüm ve Sonrası, s. 276

Huld Düşüncesi

Ebediyet ve ölümsüzlük anlamında bir Kur'an terimi.

"Devam etmek, uzun zaman kalmak" anlamında masdar olan huld (hulûd) kelimesi "uzun zaman, süreklilik" anlamında isim olarak da kullanılır. Dil âlimlerinin belirttiğine göre huldün asıl anlamı, "bir şeyin tabii hali üzere devam edip değişme ve bozulmaya mâruz kalmaması veya değişmenin uzun zaman sonra gerçekleşmesi"dir. Buna göre huld kavramının sözlük anlamları içinde "ebediyet" yoktur. Kelime ayrıca "ebedî" mânasında cennetin isimlerinden biri olarak kullanıldığı gibi "bilezik" ve "küpe" anlamında da kullanılır. "Dârü'l-huld" terkibi ise âhireti ifade eder (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "Hld" md.; Lisânü'l-Arab, "Hld" md.; Kāmus Tercümesi, "Hld" md.; Ebü'l-Bekā, el-Külliyyât, s. 434).

Huld kavramı **Kur'ân-ı Kerîm'de** seksen yedi yerde geçmekte olup bunlardan dördü fiil sigalarıyla, altısı huld, biri hulûd, ikisi muhalledûn, diğerleri de büyük ekseriyeti çoğul sigasıyla olmak üzere hâlid şeklindedir (bk. M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "Hld" md.). Fiil sigalarıyla kullanılan huld kavramı "dünyada uzun süre kalacağını zannetmek,

âhiret azabına devamlı olarak mâruz kalmak" gibi mânalara gelmektedir. Huld kelimesi bir âyette (el-Enbiyâ 21/34) "ebediyet" anlamıyla tek başına, diğerlerinde ise terkip halinde kullanılmıştır. "Ebedî azap" anlamındaki "azâbü'l-huld"ün yer aldığı iki âyet mânevî alanda suç işleyen (mücrim), günah işlemek suretiyle kendilerine ve başkalarına zulmeden kişileri konu edinmiştir (Yûnus 10/52; es-Secde 32/14). Küfür yolunu tutanlar ve özellikle Kur'an'ı inkâr edenler "Allah'ın düşmanları" diye nitelendirilmiş, cezalarının ateş (cehennem) olacağı bildirilmiş ve bunun kendileri için "dârü'l-huld" (ebediyet yurdu) teşkil edeceği beyan edilmiştir (Fussılet 41/28). Furkān sûresinde (25/5-15) Hz. Muhammed'i ve onun getirdiği vahyi inkâr eden, davranışlarının karşılığını bulacakları kıyametin vukuunu düşünmek istemeyenler için hazırlanan alevli ateşe karşılık müttakilere vaad edilen ebedîlik cenneti "cennetü'l-huld" terkibiyle, diğer bir sûrede yine müttakilere ait ölümsüz cennet hayatı "yevmü'l-hulûd" şeklinde (Kāf 50/31-34) ifade edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Âdem ile Havvâ'nın yemekten menedildikleri ağaç "şeceretü'l-huld" olarak adlandırılmıştır (Tâhâ 20/120). Dördü müfred, ikisi tesniye, diğerleri cemi sigasıyla olmak üzere yetmiş dört yerde geçen "hâlid" (uzun zaman kalan, ebediyen kalan) kelimesi otuz yedi âyette cennet ehli, kırk sekiz âyette cehennem ehli için, iki âyette de dünyada veya mutlak mânada ebediyeti ifade etmek için kullanılmıştır. İki âyette, cennet halkına hizmet edecek olan genç erkekler "muhalled" sıfatıyla nitelendirilmiştir (el-Vâkıa 56/17; el-İnsân 76/19). Âlimler bu sıfatı "daima genç kalıp ihtiyarlamayan" veya "kolunda bileziği, kulağında küpesi bulunan" şeklinde yorumlamış, ancak müfessirler birinci yorumun tercih edilebileceğini söylemişlerdir (Taberî, XXVII, 100; Fahreddin er-Râzî, XXIX, 150-151; Râgıb el-İsfahânî, "Hld" md.).

Huld kavramı **hadis rivayetlerinde** de hem cennet ehli hem cehennemlikler için kullanılmıştır (bk. Wensinck, el-Mucem, "Hld" md.). Kıyamet gününde herkes yerini bulduktan sonra koç şeklinde sembolleştirilecek olan ölümün boğazının kesileceğini ve "Ey cennet ehli! Bundan böyle ebediyet var, ölüm yoktur; ey cehennem ehli! Artık ebediyet var, ölüm yoktur" şeklinde nida edileceğini bildiren hadiste hulûd kelimesi tekrar edilmiştir (Buhârî, "Tefsîr", 19/1; Müslim, "Cennet", 40).

Arap dil âlimleri ve müfessirler, huld kavramının temel mânasının "ebediyet" değil "uzun zaman sürmek" olduğunu kabul etmekte ve âhiret hayatının ebedîliğinin bu kelime ile değil diğer bazı naslarla sabit olduğunu söylemektedir.[1]

(1) DİA; Bekir Topaloğlu, c. 18, s. 324

Huld Zar

Cennet.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Hulk Dede Türbesi-Gaziantep

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 234

Hulle

a. Cennet elbisesi,[1][4][5] yeşil renkli cennet giysisi,[6] cennette giyilecek elbise.[3]

d. Cennette hurilerin giydiği elbise.[2]

c. Tarikata giriş esnasında örtülen manevi giyecek.[4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Erdoğan, Naim, Kıyamet Âhiret Ölüm ve Sonrası, s. 265;
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Pala, İskender. a.g.e.
(5) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(6) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Hulud

Süreklilik, daimlik, ebedilik, bakilik, kalıcılık, ölümsüzlük, ölmezlik.[1][2][4][5][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 8, s. 478;
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(5) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Hulusi Ahmed Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Hulusi Efendi Türbesi-Denizli

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 7, s. 118

Huma Hatun Türbesi-Bursa

(1) DİA, Cilt. 31, S5. 198,
(2) Cengiz, İsmail. a.g.e. s. 350

Humaru

a. Ölen adamın malından hakana ayrılan en güzel mal.[1]

b. Miras.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hümeze Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in yüz dördüncü sûresi.(...)

Sûre, insan ilişkilerinde temel olan ahlâk ilkelerinin önemli bir kuralına dikkat çekmektedir. İnsanları arkadan çekiştirip kötülemek ve karalamak, yüzlerine karşı hakaret ederek veya dolaylı yollardan alay edip küçük düşürmeye uğraşmak, sözlü olarak veya el kol, kaş göz işaretleri yaparak onların şeref ve haysiyetiyle oynamak ve bunu bir alışkanlık haline getirmek çok kötü davranışlardır. "Vay haline!" diye söze başlayarak bu kötü huy sahiplerini şiddetle kınayan sûre kendilerinin çok daha kötü bir duruma düşeceklerini, *acıklı bir azaba uğrayacaklarını* bildiren âyetlerle son bulur.

Üstelik yığdıkları servete ve sayıp durdukları paraya güvenerek insanlarla alay edip kalplerini kıranların, *cehennemin, adına "hutame" denilen ve içine atılan her şeyi yakıp bitiren, kırıp geçiren özel bir bölümünde azap göreceklerini* haber vermektedir. *Bu ateş onları yüreklerinin içinden sarıp yakalayacak, upuzun bir boru içine tıkanıp kalmış gibi çaresiz bırakacaktır.* İftiraya ve hakarete uğrayan insanın yüreği nasıl yanarsa dünya malına güvenip herkesi küçük düşürmeye çalışan, küstahça inciten hümeze ve lümeze tipleri de böyle bir özel ateşte yanacaktır. Burada, "Ceza suç cinsinden olmalı" kuralına uygunluk söz konusu olduğu gibi "hutame" kelimesinin "hümeze" ve "lümeze" ile aynı vezinde olması dolayısıyla lafız bakımından da uygunluk bulunmaktadır ki edebiyatta buna "müşâkele" denir.

Bir önceki Asr sûresinde *ebedî kurtuluşa* erecek insanların başlıca nitelikleri gösterilmişti. Bu sûrede ise servet hırsına kapılan, zenginliğiyle şımarıp kendini âdeta ölümsüz bir varlık gibi görecek kadar küstahlaşan insanlara has ahlâk bozukluklarına işaret edilmekte, aslında Allah'ın kullarını sınamak için verdiği, izâfî bir değer taşıyan serveti ve genel olarak gücü mutlak bir değer gibi telakki edip bu imkânlara sahip oldukları için kendilerinde mâsum insanları tahkir etme hakkı görenler ve böylece insanların kişilik haklarına zarar verenlerin *âhirette mâruz kalacakları ceza* veciz bir şekilde anlatılmaktadır.(...)[1]

(1) DİA; [HÜMEZE SÛRESİ - Emin Işık] c. 18; s. 484

Humme

Ölüm.[1]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 4, s. 188

Hun

Öldürme.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Hunad Hatun Türbesi-Kayseri

(1) Aydın, Remzi. a.g.e. s. 58

Hundi Hatun Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 235

Hur

a. Cennet kızı, huriler.[1][2][3][4]

b. Çok güzel kız veya kadın.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Hurafe

a. İslamiyet'ten önceki dinlerden kalan veya dine sonradan karışmış olan, uydurma ve garip şeyler, boş, batıl inanç.[1][3][5]

b. Mantıki temeli olmayan telakki ve uygulamaları, din adına ileri sürülüp benimsenen batıl inanç ve davranışları ifade eden bir terim.[4]

c. Uydurma ve garip hikâye,[1] efsane, rivayet.[2] Gerçek dışı söylenti.[5]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) DİA;
(5) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Huran

İri gözlü cennet kızları,[1][3] huriler.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Huri

a. Eski Arap mitolojisinde ak peri.[1]

b. Cennet kızı,[2][3][5][6][7][8][9] Cennet güzeli,[8] Cennet kadınlarını ve onların güzelliğini ifade eden bir tabir.[4]

c. İnsan gönlünün ve her türlü geçici dünya isteklerinden arınmış olma durumu.[1]

d. Allah katına çıkma özelliği kazanmış derviş.[1]

e. Günahtan arınmış insan.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Akay, Hasan. a.g.e.
(4) DİA; [HÛRİ - Bekir Topaloğlu] c. 18; s. 390
(5) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(6) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(7) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(8) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(9) Gazali, Ebu Hamid2. a.g.e., s. 344

Huri Telakkisi

Cennet kadınlarını ve onların güzelliğini ifade eden bir tabir.

Hûr kelimesi "beyaz olmak, beyazlaşmak" anlamındaki haver kökünden sıfat olan havrânın çoğulu olup Türkçe'de tekili için kullanılan hûrî Arapça'da yoktur. Araplar, çölde yaşayan kadınların aksine şehir hanımlarının ten beyazlığını ifade etmek için havâriyyât kelimesini kullanırlar. Haver kökünden türeyen kelimeler çeşitli âyet ve hadislerde bir güzellik unsuru olarak göze nisbet edilmiştir.

Arap dilcileri bu durumda kelimenin ne anlama geldiği, yani haver ile ifade edilen göz şeklinin hangi nitelikleri taşıdığı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Asmaî, gözdeki haverin ne anlama geldiğini bilmediğini söylerken genellikle dilciler hûri için "beyaz tenli, gözünün beyazı saf, siyahı koyu ve yuvarlak, göz kapakları ince ve nazik" tasvirini yapmışlardır. Bir telakkiye göre hûri ceylan gözlü, yani gözünün tamamı siyah olan demektir ki böylesine insanlarda rastlanmaz (Lisânü'l-Arab, "hvr" md.; Kāmus Tercümesi, "hvr" md.).

İlgili âyet ve hadislerde hûr kelimesinin yanında zaman zaman "în" sıfatı da zikredildiğinden iri gözlü (şahin gözlü) olmayı da bu tasvire ilâve etmek gerekir.(…)

Kur'an'da ve bazı hadis metinlerinde hûrilerin tasviriyle ilgili açıklamalar bulunmakla birlikte duyuların ve duyu verilerine dayalı aklî istidlâlin alanlarını aşan âhiret hayatına dair tasvirler konunun mahiyetini anlatmaktan ziyade genel bir fikir vermektedir. Nitekim bir âyette, müminler için hazırlanan âhiret mutluluğunun dünyada hiç kimse tarafından bilinemeyeceği ifade edilmiş (es-Secde 32/19), Hz. Peygamber de bu mutluluğun dünyada görülüp işitilmeyen ve tasavvur edilemeyen türden olduğunu söylemiştir (Buhârî, "Tevhîd", 35, "Bedü'l-Halķ", 8; Müslim, "Cennet", 2-5).

Kur'ân-ı Kerîm'de hûr kelimesi dört âyette geçmekte, bunların üçünde "iri kara gözlüler" anlamındaki "în" kelimesiyle birlikte zikredilmektedir (ed-Duhân 44/55; et-Tûr 52/20; el-Vâkıa 56/22). Diğer âyette ise "çadırlarda iskân edilmiş" mânasındaki *"maksûrât"* kelimesiyle beraber yer almaktadır (er-Rahmân 55/72). Üç âyette, hûr kullanılmadan "güzel bakışlarını eşlerinden ayırmayan kadınlar" anlamında *"kāsırâtü't-tarf"* terkibiyle (es-Sâffât 37/48; Sâd 38/52; er-Rahmân 55/56), bir âyette de "iyi huylu güzel kadınlar" anlamında *"hayrâtün hisân"* kelimeleriyle (er-Rahmân 55/70) hûriler anlatılmıştır. Bazı âlimler, "kāsırâtü't-tarf" terkibine "câzibeleriyle eşlerinin bakışlarını daima kendilerine çeken" şeklinde de mâna vermişlerdir (İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 318).

Bunların dışında hûriler, Nebe' sûresinde (78/33) "göğüsleri yeni oluşmuş yaşıt kızlar" mânasındaki *"kevâib-etrâb"* tasviri ve Vâkıa sûresindeki (56/37) "eşlerine düşkün iffetli yaştaş kızlar" anlamında *"urub-etrâb"* nitelemesiyle de ifade edilmiştir.

Üç âyette geçen "tertemiz eşler" mânasındaki *"ezvâc-ı mutahhara"* ile de (el-Bakara 2/25; Âl-i İmrân 3/15; en-Nisâ 4/57) hûriler kastedilmiştir. Buradaki temizlik, dünya kadınlarına mahsus özel hallerden ve maddî kirlerden arınmışlık yanında vefasızlık, dik başlılık, kaba söz ve davranışlar gibi kötü huylardan arınmışlığı da içermektedir (a.g.e., s. 312-313).

Kur'an'da hûrilerin tasviriyle ilgili başka nitelemeler de vardır. Bir âyette hûriler, yüksek değerinden ötürü saklanan ve bir anlamda kıskanılan inciye benzetilirken (el-Vâkıa 56/23) diğer bir âyette (es-Sâffât 37/49) gün yüzü görmemiş ve el değmemiş taze yumurtaya, bir telakkiye göre sedefinden çıkarılmamış beyaz inciye (İbn Kesîr, II, 452; Şevkânî, IV, 382-383), Rahmân sûresinde de (55/58) *yakut ile mercan*a benzetilmiştir. Bu son benzetme, hûrilerin giyeceklerine veya dudaklarıyla yanaklarına ait bir niteleme de olabilir. Yine Kur'an'da hûrilerin bâkire oldukları (el-Vâkıa 56/36) ve cennetteki eşlerinden önce kendilerine ne bir insanın ne de bir cinnin dokunduğu (er-Rahmân 55/56, 74) ifade edilir.

Hûrilerin dünya kadınlarından mı oluşturulacağı yoksa ayrı bir tür olarak mı yaratılacağı hususu âlimler arasında tartışılmıştır. "Biz onları yepyeni bir yaratılışla yarattık ve eşlerine düşkün yaşıt bâkireler kıldık" (el-Vâkıa 56/35-37) meâlindeki âyetlerin tefsirinde Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, kız çocuklarının ve ihtiyar kadınların yeni bir yaratılışla otuz üç yaş çağına getirileceğini kaydeder (Meâni'l-Ḳurân, III, 125), Taberî de hadislere dayanarak âyetlerde sözü edilen "yeni yaratılış"ın dünya kadınlarına has olduğunu ileri sürer (Câmiu'l-beyân, XXVII, 106-107).

Hasan-ı Basrî'ye ve onun fikirlerini benimseyen âlimlere göre de hûriler dünya kadınlarından oluşacaktır. Çünkü mümin erkekler gibi mümin kadınlar da cennetteki nimetlerden yararlanma hakkına sahiptirler. Diğer âlimler ise yeniden yaratılacak dünya kadınlarıyla birlikte ayrı bir tür olarak hûrilerin de bulunacağını ileri sürmüştür (Halîmî, I, 476-477; İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 320, 323-326; Âlûsî, XXVII, 142). Halîmî, eğer cennette ayrı bir tür olarak hûriler bulunacaksa bunların dünyadaki câriyeler gibi diğer hanımlardan daha aşağı bir statüde bulunacaklarını belirtir (el-Minhâc, II, 176-177).

Kur'ân-ı Kerîm'de cennet hayatının ve oradaki hûrilerin tasvirine en çok yer veren Rahmân ve Vâkıa sûrelerinde, bilhassa ikincisinde yer alan âyetler (56/22-23, 35-37), hûrilerin dünya kadınlarından oluşturulacağı kanaatini veren bir üslûp taşımaktadır. Çünkü bu âyetlerde cennet kadınlarının "yeniden inşa edileceği", onların "bâkire ve yaştaş kılınacağı" ifade edilmektedir. Dünyada çocukken ölen kızlarla, evlenen veya evlenmeyen genç ve yaşlı mümin kadınlar da cennete girecektir. Söz konusu âyetlerde bildirildiğine göre cennetteki bütün kadınlar bâkire olacak ve belli bir yaşta (*etrâb*; bu nitelik üç âyette tekrar edilmektedir, Sâd 38/52; el-Vâkıa 56/37; en-Nebe' 78/33) bulunacaktır.

İlgili hadiste bu yaş otuz ile otuz üç arası şeklinde gösterildiğine göre küçükler büyütülecek, büyükler de bu yaşa indirilecektir. Bu özellik ve niteliklerin başka bir varlık türü olarak yaratılacak hûrilere nisbet edilmesi uygun görünmemektedir. Nitekim söz konusu âyetlerin tefsirinde yer alan hadis rivayetleri de bu hususu desteklemektedir. Bununla birlikte kıyamet gününde insanların en önde bulunanlar, müminler ve kâfirler şeklinde üç gruba ayrılacağını ifade eden âyetler (el-Vâkıa 56/7-40) birinci grubun eşleri olarak "hûr-i în"-den, ikincisi için yeniden inşa edilecek kadınlardan söz etmektedir. Âyetlerin bu kompozisyonu, cennet kadınlarının iki ayrı türden oluşacağını söyleyen âlimler için dolaylı da olsa bir delil sayılabilir. Cennet kadınlarından bahseden diğer âyetlerde böyle bir gruplandırma bulunmayıp nimetlerin müttakiler (Sâd 38/49; ed-Duhân 44/51; et-Tûr 52/17; en-Nebe' 78/31), rabbinin huzurunda hesap vermekten korkanlar (er-Rahmân 55/46) ve Allah'ın hâlis kulları (es-Sâffât 37/40) için hazırlandığı beyan edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, cennet hayatının dünyadaki insanî duygular paralelinde kurulacağına ve aile mutluluğunun orada da süreceğine işaret ederek mümin olan aile fertlerinin cennette birlikte bulunacaklarını haber veren âyetlerde (er-Ra'd 13/23;

Yâsîn 36/56; Gâfir 40/8; ez-Zuhruf 43/70) dünyadaki mümin eşlerin cennette de beraber olacakları özellikle vurgulanır. Buna göre yeni bir fizyolojik ve psikolojik yapıyla yaratılacak cennet kadınlarının veya hûrilerin tercihen kişilerin kendi eşlerinden oluşacağını söylemek mümkündür.

Daha çok Tirmizî'nin es-Sünen'inde olmak üzere Kütüb-i Sitte ile diğer hadis mecmualarında âhiret hallerinden ve cennet nimetlerinden bahsedilirken hûri konusunda da çoğu Resûlullah'a varmayan çeşitli rivayetlere yer verilir.

Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin Śıfatü'l-cenne'si, Beyhakī'nin el-Bas ve'n-nüşûr'u, Kurtubî'nin et-Teźkire'si, İbn Kayyim'in Hâdi'l-ervâh'ı ve İbn Kesîr'in en-Nihâye'si gibi eserlerde hûriye dair rivayetler bir araya getirilmiş olup hûri konusu, âhiret hayatının gerçeklerinden biri olarak gösterilirken dünyadaki ferdî ve içtimaî hayat çerçevesinde kişilerin erdemli olmalarını, dünyevî istek ve faaliyetlerinde meşrû sınırları aşmamalarını ve İslâmî ölçülerde medenî (müttaki) davranmalarını sağlayıcı pedagojik bir faktör olarak da kullanılmaktadır. Yeme içme, mesken edinme ve cinsî tatmin dünyada çok önem verilen hususlar arasında yer alır. Ancak bu ihtiyaçları gönlünce giderebilen insan sayısı pek azdır. Cinsî tatmin, söz konusu ihtiyaçlar içinde en zor gerçekleştirilebileni olup paylaşılması da mümkün değildir. Bu sebeple insanoğlunun gerçek varlığının ölümle son bulmadığını, asıl hayatın âhirette ebediyete kadar devam edeceğini haber veren İslâm dini (el-Ankebût 29/64), genellikle fâni âlemde yeterince ulaşılamadığı düşünülen ve daha güzeli arzulanan hazların, bu arada cinsel zevklerin iyiler için ebedî hayatta ideal bir şekilde gerçekleşeceğini vurgulamıştır. Naslarda yer alan cennet tasvirlerinin ve bilhassa hûrilerle ilgili açıklamaların genellikle takvâ kavramıyla özetlenen dinî ve ahlâkî yaşayışa özendirici pedagojik bir amaç taşıdığı unutulmamalıdır. Meselâ cihada katılmanın faziletini anlatan, "Sizden birinizin savaş atını harekete geçirmek için kullanacağı kamçının cennette işgal edeceği yer dünyadan ve dünya üstündeki her şeyden değerlidir" (Buhârî, "Bedü'l-Halķ", 8) hadisiyle, "Cennet halkından bir kadın yeryüzünde görünecek olsa her tarafı aydınlatır ve güzel kokuyla doldurur. Cennet kadınının baş örtüsü bile dünyadan ve oradaki her şeyden daha değerlidir" (Buhârî, "Cihâd", 6) meâlindeki hadislerin özendirme amacı taşıdığı açıktır.

Cennet hûrilerinin safrandan (za'feran) yaratıldığı konusunda nakledilen rivayetlerin hiçbiri güvenilir sayılmamış ve bu hususta Resûlullah'ın bir beyanının bulunmadığı kanaatine varılmıştır (İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 335-336). Ancak Buhârî, Müslim ve diğer bazı muhaddislerin rivayet ettiği bir hadiste hûrilerin tenlerinin son derece narin ve berrak olduğu bildirilmektedir (Müsned, II, 230, 247, 316, 420, 422; Buhârî, "Bedü'l-Halķ", 8; Müslim, "Cennet", 14, 17).

Hûrilerin sayısı hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de herhangi bir bilgi mevcut değildir. Hûrilerden bahseden âyetler, hem onlardan hem de onlara sahip olacak erkeklerden çoğul sigasıyla söz etmekle birlikte bundan sayısal bir sonuç çıkarma imkânı yoktur.(...)

Taberî, "İman edip güzel davranışlarda bulunanlar cennette lezzet ve sevince mazhar kılınacaktır" (er-Rûm 30/15) meâlindeki âyetin tefsirinde cennet ehlinin şarkılar dinleyip eğleneceğini belirtirken (Câmiu'l-beyân, XXI, 19-20) Tirmizî ("Śıfatü'l-cenne", 24) ve Beyhakī (el-Bas ve'n-nüşûr, s. 210), cennet hûrilerinin koro halinde müzik icra edeceklerine dair hadisler nakletmişlerdir. Hûrilerin bu sırada duygularını şöyle dile getirecekleri de ifade edilmektedir: "Biz sonsuza kadar yaşayan ve pörsümeyen tazeler, küsmeyen sevgilileriz. Biz çok mutluyuz, eşlerimiz de çok mutludur". Ayrıca hûrilerin, eşleri etrafında Allah'ı yücelten ve O'nu öven terennümlerde bulunacakları da bildirilmektedir (Müsned, I, 156; Beyhakī, s. 212; İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 358-360).(...)

Bütün âhiret halleri gibi hûri konusu da gayb alanına dahil olduğuna göre (el-A'râf 7/187-188) Kur'an'ın bu hususta söylediği son söz gaybı Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği gerçeğidir (el-En'âm 6/50, 59; en-Neml 27/65).[1]

(1) DİA; [HÛRÎ - Bekir Topaloğlu] c. 18; s. 390

Hurma Ağacı Motifi

Hurma motifi cennet nimeti olarak kullanılmıştır. İslâm düşüncesinde cennete mahsus ağaçlardan sayılmaktadır. Genellikle mezar taşlarının ayak

şahidelerinde yer almıştır. Mevlevi mezar taşlarında da cennet ağacı olduğu için âhiret hayatını gösterir biçimde sembol olarak kullanılmıştır.[1]

(1) Bakırcı, Naci. a.g.e., s. 106

Hurrem Paşa Türbesi-Konya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 45

Hurrem Sultan Türbesi-İstanbul

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 45,
(2) Envanter. a.g.e. No:48,
(3) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 105

Hurşide Hatun Türbesi-Makedonya

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 139
(2) Kılıcı, Ali1. a.g.e. s. 97,
(3) Engin, Refik. a.g.e. s. 581

Hurşide ve Mensure Hanımlar Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 578

Hurus-i Melekût

Melekût horozu; Gaybden haber veren gaybî hâtif.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Huş

a. Ölüm.[1][2][3]

b. Ruh.[3]

c. Bilinç, şuur.[3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Husrân

a. Ana sermayenin eksilmesi demek olan husrân, mevki gibi dünya nimetlerinin kaybı hakkında kullanıldığı gibi, sağlık, güvenlik, akıl, iman ve sevap gibi manevi şeylerin ziyanı hakkında da kullanılır.

b. Kur'an-ı Kerim'de, asıl ziyan edenlerin, kıyamet gününde hem kendi canlarını, hem de ailelerini kaybedenler olduğu, işte hüsranın, açık ziyanın bu ziyan olduğu vurgulanmaktadır.[1]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 8, s. 521

el-Hutame

Cehennem tabakalarından biridir. Burası koğuculuk yapanların, insanları çekiştirenlerin, kaş göz hareketleriyle insanlarla eğlenenlerin, insanları ayıplayanların, cimri olanların azap görecekleri yerdir.[1]

(1) Erdoğan, Hüseyin s. a.g.e., s. 333-334

Hutame

a. Kırmak, ufalayıp tahrip etmek, öldürmek anlamındaki hatm kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat.

b. Allah'ın tutuşturulmuş ateşi.[9]

c. Cehennemin inatçı münkirlerin atılacağı, yıldızlara tapanların cezalandırılacağı yer olan Gayya kuyusunun bulunduğu beşinci katı veya üçüncü tabakası.[3][4][5][8] Kur'an'da yer aldığı bir tek surede "Allah'ın yüreklere kadar tırmanan tutuşturulmuş ateşi" diye açıklanmıştır. Hutame cehennemin bütününe ait bir isim olabileceği gibi belli bir kısmını ifade etmek üzere de kullanılmış olabilir.[2][7][1]

(1) Akay, Hasan. a.g.e.
(2) DİA, C.7, s227;
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(5) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(6) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(7) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 8, s. 536;
(8) Gazali, Ebu Hamid2. a.g.e.,, s. 322;
(9) Kesir, İbn, Ölüm Ötesi Tarihi, s.332

Hutuf

Ölümler.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Huysuz Baba Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 109,
(2) Kollektif1. a.g.e. Cilt 7, s. 106

Huysuzlar Türbesi-Bursa

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 45

Huzur

a. En yüce kat ve makam.[1]

b. Mevlevilikte Konya'daki Mevlana'nın türbesi ve tekkesi.[1][2]

c. Önemli bir makamın veya kişinin var olduğu, bulunduğu yer, o makam veya şahsın önü, katı, yanı.[3]

d. Her türlü sıkıntı, kaygı gibi insanda tedirginlik ve rahatsızlık veren ortam ve durumların ortadan kalkması ile insanda meydana gelen ruhsal hoşluk, gönül hoşluğu, ruh dinginliği, gönül ve baş rahatlığı.[2]

e. Cenabı Hakk'ın varlığının her şeyi kaplayıp başka şeye yer bırakmayacak şekilde hissedildiği mertebe.[3] Halktan gaip olan salikin Hakk'ı kalbinde hazır bulması anlamında tasavvuf terimi.[4]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) DİA

Huzura Girmek

Bir türbe veya dergâhı ziyaret etmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hübût-ı Âdem

Hz. Âdem'in cennetten yeryüzüne inmesi.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Hücre-i Muattara

İslâmiyet'te ilk yapılan türbe, Resulullah'ın medfun olduğu Hücre-i Muattara'dır.[1]

(1) Gazali, Ebu Hamid1. a.g.e., s. 140

Hücre-i Se'adet

Kabirlerin en kıymetlisi olan Hücre-i Se'adet olup, ziyaret, sünnetlerin en kıymetlisidir.[1]

(1) Gazali, Ebu Hamid1. a.g.e., s. 135

Hücum

a. Ansızın yapılan saldırı.

b. Tasavvufa göre hücum, hallerin sıklaşması, sırlarda var olmak ve ruhların nurlarda cüret sıfatıyla melekûta girmesidir.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Hüdai Dede Türbesi-Muğla

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 297

Hüdavent Hatun Türbesi-Niğde

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 8 s. 111,
(2) Koç, Mehmet Öncel. A.g.e., s. 46

Hüdâyî Nazar Evliya Türbesi-Türkmenistan

(1) DİA, Cilt. 41, s. 606,
(2) DİA, Cilt. 29, s. 225

Hüküm Günü

İnsanların eylemlerinin değerlendirileceği, herkesin yaptığının ortaya çıkacağı, haklının ve haksızın ayırt edilip belli olacağı âhiret günü, hesap günü olarak nitelendirildiği gibi hüküm günü, ceza günü olarak da nitelendirilmiştir.[1]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C9, s. 33

Hülle

Çok kıymetli cennet elbisesi.[1][2]

(1) Erdoğan, Hüseyin s. a.g.e., s. 213;
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Hüma Hatun Validesi Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Hümayun Türbesi-Hindistan

(1) DİA, Cilt. 18 s. 105, DİA, C. 18 s. 482

Hünkar Abat Zaviye ve Türbesi-Arnavutluk

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 58

Hünkar Camii Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 656

Hür, Ayşe

Milli Ktp./Tasnif No: 1994 SB 96

Tarihi Aydınlatan Bengü Taşlar, Toplumsal Tarih, Sayı:110, S.10-19, Türkiye Ekonomik Toplumsal Tarih Vakfı, Şubat 2003, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Hürrem Çelebi Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 162

Hürrem Paşa Türbesi-Konya

(1) Tapur, Tahsin. a.g.e. s. 481

Hürrem Sultan Türbesi-İstanbul

(1) Önkal, Hakkı.4 a.g.e. s. 144, DİA, C. 18 s. 499

Hürremşah Köyü Türbesi-Sinop

(1) Çal, Halit. a.g.e. s. 336

Hürriyet

a. Özgürlük, soyluluk, nefsin tutkularından kurtulma, bir kişi, zümre veya kurumun kanuni haklarını koruma ve kullanma serbestliği gibi anlamlarda kullanılan geniş kapsamlı bir terim.[3]

b. Masivanın, başkalarının ve nefsinin kulu, kölesi olmama.[2] Tasavvuf ıstılahları arasındadır. Kâinat ve onun gerektirdiği her türlü kölelikten kurtulmak ve bütün alakalardan kopmaktır. Hür insanın alameti, dünya ve âhiret işleri arasında kalbinden temyizin düşmesidir. Gözünde dünya ve âhiret işlerinin bir olmasıdır. Hürriyet, Allah Teâlâ'ya kulluğu gerçekleştirmenin son noktasına işaret eder.[1]

(1) Erginli, Zafer. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) DİA

Hüsam bin Abdullah (R. A.) Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.,
(2) Dönmez, Ömer Mustafa. a.g.e.S. 146

Hüsameddin Ankaravi Türbesi-Ankara

(1). a.g.e.S. 217,
(2) Erdoğan, Abdülkerim.5 a.g.e. s. 107,
(3) Erdoğan, Abdülkerim.2. a.g.e. s. 191

Hüsameddin Efendi Türbesi-Sırbistan-Ujice

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 707

Hüsameddin Uşşaki Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 18 s. 515

Hüsametten Dede Türbesi-Denizli

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 46,
(2) Daltaban, Ahmet-Suat Akçaöz. a.g.e. s. 54

Hüsamettin Bursevi Türbesi-Bursa

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 46,
(2) Taş, Nazlı Pınar. a.g.e. s. 76,
(3) Alkaya, Hasan Basri. a.g.e. s. 65

Hüsamiye Türbesi-Mardin

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 46

Hüseyin Ağa Türbesi-İstanbul

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 46,
(2) Kollektif1. a.g.e. Cilt 9, s. 10

Hüseyin Baba Türbesi-Arnavutluk-Krahas

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 107

Hüseyin Baba Türbesi-Arnavutluk-Memaliaj

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 107

Hüseyin Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 285

Hüseyin Baba Türbesi-Bulgaristan-Razgard

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 327

Hüseyin Baba Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 607

Hüseyin Baba Türbesi-Romanya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 683

Hüseyin Baba Türbesi-Yunanistan-Kontsa

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 1000

Hüseyin Baş Dede Türbesi-Isparta

(1) Ölmez, Filiz Nurhan-Gökmen Şirin. a.g.e. s. 82

Hüseyin Bey Türbesi-Tekirdağ

(1) DİA, Cilt. 18 s. 533,
(2) Daş, Ertan. a.g.e. s. 227

Hüseyin Çelebi Türbesi-Edirne

(1) Daş, Ertan. a.g.e. s. 201

Hüseyin Dede Türbesi-Kütahya-Hisarcık

(1) Teb-Der. a.g.e. s. 4

Hüseyin Dede Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

Hüseyin Efendi Türbesi-Giresun-Keşap

(1) Giresun Valiliği, a.g.e. s. 62

Hüseyin Efendi Türbesi-Sırbistan-Ujice

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 707

Hüseyin Gazi Türbesi-Ankara

(1) Erdoğan, Abdülkerim.2. a.g.e. s. 246,
(2) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 107

Hüseyin Gazi Türbesi-Çorum

(1) Çorum Valiliği. a.g.e. s. 223,
(2) Solmaz, Ceyhun. "Hüseyin Gazi Külliyesi Ve Hüseyin Gazi'nin Alevi-Bektaşi Geleneğindeki Yeri." Hitit Ün. Sos. Bilm. Enst. Çorum (2013). s. 29

Hüseyin Hasib Bey Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 12,
(2) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 472

Hüseyin Nazmi Efendi Türbesi-istanbul

(1) DİA, Cilt. 32, S459

Hüseyin Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Hüseyin Paşa Türbesi-Malatya

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 111

Hüseyin Paşa Zaviyesi ve Türbeleri-Sırbistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 695

Hüseyin Sadık Baba Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 27,
(2) Dönmez, Ömer Mustafa. a.g.e.S. 156

Hüseyin Şah Türbesi-Makedonya

(1) DİA, Cilt. 19 s. 12,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 635

Hüseyin Şah Camii Ve Türbesi

Üsküp yakınında XVI. yüzyıl ortalarında inşa edilen cami ile bânisinin türbesi.

Makedonya'da Üsküp şehrinin 10 km. kadar dışında, Kalkandelen'e giden eski anayolun kenarındaki Saray köyünde bulunan cami, kapısı üstündeki dört beyitlik Arapça kitâbeye göre 961 (1554) yılında Hüseyin Şah tarafından yaptırılmıştır. Ancak kitâbede bâni için kullanılan "merhum" ibaresi kabir taşındaki 974 (1566-67) tarihiyle tezat teşkil etmekte, bazı araştırmacılar, buradan hareketle ilk tarihin inşaata başlama yılı olabileceğini ve mâbedin muhtemelen 974'ten sonra bitirilmiş bulunduğunu ileri sürmektedir (Lidija Kumbaradni-Bogoević, s. 76-77).

Caminin bânisi Hüseyin Şah Rumeli'de vakıfları bulunan Karlıili beyleri soyundandır. Bulgaristan'da Karlova kasabasında da vakıfları vardır. Yine aynı ailenin Üsküp'te 1925'te yıktırılan bir camisiyle bir türbesi vardı. Elezović, bu aileye dair inanılması güç bazı söylentilere dayanarak Toko adında Mağribli bir Fransız soyundan geldiğini bildirir ve caminin Avusturyalılar'ın istilâsı sırasında

XVII. yüzyıl sonlarında harap olarak o tarihten beri öylece kaldığına işaret eder. Ayrıca 1915'te Üsküp'ün Bulgar istilâsına uğraması sırasında caminin mihrap ve mahfeli yıkıldığı gibi türbe de tahrip edilmiştir. 1963 Üsküp depreminde zarar gören mâbed, ancak 1977'de Tarihî Eserler Koruma Kurumu'nun hazırlattığı proje uyarınca restore edilmiştir. Cami ile kurucusunun türbesinin Saray adını taşıyan bir köyde olması Karlıili beylerinin saraylarının burada bulunduğunu gösterir. Nitekim buranın eskiden Hüseyin Şah adıyla anıldığını Bogoević de belirtmektedir (a.g.e., s. 76).

Hüseyin Şah Camii 8,25 × 8,25 m. ölçülerinde kare planlı bir yapı olup harimi basık sekizgen, sağır bir kasnağa oturan bir kubbe örter. Duvarların kubbe kasnağı eteğinde dört köşesi aşağıya doğru meyillidir. Bu pahlar ve kubbe 1160 (1747) yılına ait bir bilgiye göre kurşunla kaplı iken şimdi alaturka kiremitle örtülmüştür. Moloz taşlardan inşa edilen binanın dış cepheleri sıvanmıştır. Mâbed oldukça gösterişli bir eser olmasına rağmen kâgir bir son cemaat yerine sahip değildir. Fakat giriş cephesinde görülen kiriş deliklerinden ahşaptan bir son cemaat yerinin varlığı anlaşılmaktadır. Harimde kareden kubbeye geçiş köşelerde tromplarla sağlanmıştır. Bunların altında köşeyi trompun alt kenarına yediren birkaç dizi mukarnas görülür. Mekân üç cephede açılmış pencerelerle aydınlanmıştır. Bunlar altta iki, ortada iki ve en üstte tek olmak üzere beşer adettir. Alt sıra pencerelerin sivri biçimli boşaltma kemerleri beyaz ve kırmızı renkli taşlardan yapılmıştır. Mukarnaslı mihrap kavsarasının dışında içeride sanat değerine sahip başka bir mimari unsur yoktur. Minber ise alelâde tahtalardan yapılmış çok basit ve perişan görünüşlüdür. Caminin belki bir yangın geçirdiği ve bu yüzden mimarisiyle bağdaşmayan bu duruma girmiş olduğu düşünülebilir.

Çok köşeli bir kürsü üstünde yükselen minare 22,5 m. olup Rumeli'deki birçok benzeri gibi yanındaki camiye nisbetle çok uzundur. Çok köşeli gövdesi yassı taşlardan yapılmış, şerefe altı çıkmaları ise mukarnaslı olarak işlenmiştir. 1929'da yayımlanan eski fotoğrafında şerefe korkulukları yokken sonraları bu eksiklik giderilmiştir.

Caminin yanında yer alan türbenin kapısı üstünde vakfın kurucusu olan Hüseyin Şah'ın adını veren 974 (1566-67) tarihli, dört kartuş içine istiflenmiş sekiz satırlık bir kitâbe yer almıştır. Sekizgen biçiminde ve üstü kiremit kaplı bir kubbe ile örtülü olan türbe, yanındaki cami ile yarışırcasına hemen hemen onunla aynı yüksekliktedir. Bunun da her cephesinde altlı üstlü iki pencere vardır ve altta olanların kemerleri camidekiler gibi çift renkli taşlardandır. Kubbe sekizgen bir kasnağa oturur. Yanındaki hazîrede Hüseyin Şah'ın 1032'de (1622-23) vefat eden oğlu Ali Bey'in üstüvâne biçiminde, kavuksuz ve çok sade mezar şâhidesi bulunmaktadır.[1]

(1) DİA; [HÜSEYİN ŞAH CAMİİ ve TÜRBESİ - Semavi Eyice] c. 19; s. 13

Hüseyin Timur Esen Tekin Türbesi-Ahlat

(1) Çöteli, M. G. a.g.e. s. 63

Hüseyn Bin Paşa Yiğit Hademe-i Türbesi-Kosova-Vılçitrin

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 539

Hüseyn Hamevi Türbesi-Suriye

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 16 s. 360

Hüseyni

Mevlevilerde destar şekillerinden biri.[1]

(1) Bakırcı, Naci. a.g.e., s. 13

Hüseyni Başlık

Bektaşi mezar taşlarında Hüseyni başlık Bektaşi tarikatının sembolüdür.[1]

(1) Bakırcı, Naci. a.g.e., s. 99

Hüseyni

Serpuşların etrafına sarılan destarlardan biri.[1]

(1) Demirel, Feray. a.g.e., s. 27

Hüseyniye Türbesi-Halep

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 6 s. 212

Hüsn-i Hat

Güzel yazı yazma sanatı, hat sanatı.[1][2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hüsn-i Hatime

Güzel sonuç, insan hayatının güzel bir sonuçla bitmesi, iman ile gitmek, İslâm dini üzere ölmektir.[1]

(1) Erdoğan, Naim, Kıyamet Âhiret Ölüm ve Sonrası, s. 65

Hüsnü Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 31

Hüsran

Dünya ve âhirette maddî ve mânevî alanda zarar etmek anlamında bir tabir.

Hasr kökünden masdar olup sözlükte "sermayeyi kaybedip zarar etmek, ziyanda olmak, mal eksilmek" gibi anlamlara gelir. Bir Kur'an tabiri olarak "dünya ve âhiret saadetinden mahrum kalıp ziyana uğramak" demektir. Türevleriyle birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de altmış beş yerde geçen hüsran kelimesi iki yerde "el-hüsrânü'l-mübîn", bir yerde "hüsrânen mübînen" şeklinde "apaçık ziyan" mânasında kullanılır. İlgili âyetlerde Allah'ı bırakıp şeytanı dost edinenler, Allah ile karşılaşacaklarına inanmayanlar, Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, Allah'a eş koşanlar, ilâhî rahmet ve mağfiretten mahrum kalanlar, Allah'a isyan edip azabından korkmayanlar, ilâhî buyruklara karşı gelenler, peygamberleri inkâr edip bâtılı seçenler, Hz. Peygamber'e inanmayanlar, uğradığı bir musibet sebebiyle İslâm'dan yüz çevirenler, İslâm'dan başka din arayanlar, iman ettikten sonra tekrar kâfir olanlar, insanları Allah yolundan saptıranlar, kâfirlere itaat edenler, yeryüzünde fesad çıkaranlar, yakınlarıyla irtibatı kesenler, münafıklar kıyamette hüsrana uğrayan kimseler olarak anılır (M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "Hsr" md.). Bir âyette (ez-Zümer 39/15), Allah'tan başkasına tapanların âhirette kendileriyle birlikte ailelerini de hüsrana uğratacakları haber verilmektedir. Kısaca kâfirler, münafıklar ve fâsıklar hüsrana uğrayan kimseleri teşkil eder. Çeşitli âyetlerde hüsranın karşıtı olarak "fevz", "necât" ve "felâh" kelimeleri kullanılarak iman edip amel-i sâlih işleyenlerin kazançlı çıkacakları ve kurtuluşa erecekleri bildirilmiştir (meselâ bk. en-Nisâ 4/13, 73; et-Tevbe 9/72, 89, 111; Gâfir 40/41).

Râgıb el-İsfahânî, hüsranın hem insana hem de fiillerine nisbet edilebileceğini belirttikten sonra Kur'an'da bu kavramın biri mal ve mevki gibi ticarî-maddî, diğeri ise sağlık, âfiyet, akıl, iman, sevap gibi mânevî kazançlar olmak üzere iki anlamda kullanıldığını, fakat hüsranla daha çok ikinci anlamın kastedildiğini söyler (el-Müfredât, "Hsr" md.). İbnü'l-Cevzî hüsranın Kur'an'da "tartıyı eksik yapmak, aldatmak, acz, sapmak ve cezalandırmak" gibi farklı mânalar ifade ettiğini belirtir (Nüzhetü'l-ayün, s. 277-278).

Hadislerde de hasr kökünün türevleri Kur'an'daki anlamlarıyla kullanılmıştır. Çeşitli hadislere göre *çevresindeki fakirlere malından vermeyen zenginler, âdil olmayanlar, kibirlenenler, başa kakanlar, malını satmak amacıyla yalan yere yemin edenler ve namaz kılmayanlar* hüsrana uğrayan kimselerdir (Buhârî, "Eymân", 3; Müslim, "Zekât", 148, "Îmân", 171, Ebû Dâvûd, "Libâs", 25; Tirmizî, "Ṣalât", 188). Hadislerde de hüsranın karşıtı olarak *felâh, fevz ve necât* tabirlerine yer verilir.

İslâm âlimleri, âyet ve hadislerdeki bilgilerden hareketle hüsran hakkında çeşitli yorumlar yapmışlardır. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Allah'ın cennet karşılığında müminlerden mallarıyla canlarını satın aldığını (et-Tevbe 9/111) ve onları elem verici azaptan kurtaracak bir ticaretin bulunduğunu (es-Saf 61/10) bildiren âyetleri dikkate alarak yaratıcı ile kul arasındaki münasebeti ticarî bir ilişkiye benzetir ve hüsranı da bu ticarette zarar etmek diye açıklar. Kâr edenler ise Allah'a inanıp buyruklarına uyanlardır (Tevîlâtü'l-Ḳurân, vr. 900a-b).

Fahreddin er-Râzî hüsrana, insan türü için genel anlamda düşünüldüğünde "nefsin helâk olması ve ömrün boşa gitmesi" mânasını vererek sadece iman edip amel-i sâlih işlemekle kazançlı çıkmanın ve sonunda ebedî mutluluğa ulaşmanın mümkün olduğunu belirtir. Ona göre aslında ömür sermayesi her an azaldığına göre insanın hüsrandan kurtulması oldukça zordur. Zira onun yüce Allah'a tam anlamıyla itaat etmesi çok defa gerçekleşmez. Amel-i sâlihi çoğaltacakları yerde azıyla yetindik-

lerinden insanların çoğu hüsrandadır (Mefâtî-hu'l-gayb, XXXII, 87-88).

Muhammed Hamdi Yazır, insan ömrünü Allah'ın bahşettiği bir sermaye olarak niteleyip neticede sermayeyi sahibine geri verdikten sonra insanın hesap günü kâr yaptığı belirlenirse kurtuluşa ereceğini, zarar ettiği tesbit edilirse iflas etmiş sayılacağını, bu durumun kendisi için apaçık bir hüsran olduğunu ve sonunda azap göreceğini söylerken (Hak Dini, IX, 6077-6078) M. Reşîd Rızâ dünyevî ve uhrevî hüsran üzerinde durarak dikkat çekici yorumlar yapar. Ona göre dünya ve âhirette hüsran içinde bulunmanın asıl sebebi insanın, yaratılışına ve aklın temel ilkelerine yani fıtrata uygun olan İslâm dinine aykırı bir yola girmek suretiyle nefsine zarar vermesidir. Dünyada mutluluk, ancak faydalı bilgilere ve insanı iyi işler yapmaya sevkeden güçlü bir iradeye sahip olmakla mümkündür. Sadece dünya lezzetlerinden faydalananlar dünyevî mutluluğa ulaştıklarını zannetseler bile yaratıcıya inanıp O'nun buyrukları doğrultusunda yaşamadıkça ve üstün ahlâkî değerlere sahip olmadıkça gerçek mutluluğa erişemezler. Bunu insana kazandıran İslâm dinidir. Bu sebeple dünya ve âhirette hüsrandan kurtulmanın tek yolu müslüman olmaktır (Tefsîrü'l-menâr, I, 244, 447; VII, 328).(1)

(1) DİA; [HÜSRAN - Mustafa Sinanoğlu] c. 19; s. 36

Hüsrev Baba Türbesi-Sırbistan-Osek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 702

Hüsrev Paşa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 1 s. 383, DİA, C. 19 s. 52,
(2) Pur, Doğan. a.g.e. s. 13,
(3) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 473,
(4) Envanter. a.g.e. No:50,
(5) Güncüoğlu, Süleyman Faruk. a.g.e. s. 174,
(6) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 110

Hüsrev Paşa Türbesi-Van

(1) DİA, Cilt. 19 s. 51,
(2) Van Valiliği. a.g.e.

Hüsrev Paşa Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 160

Hüsrev Paşa Türbesi

İstanbul'da XVI. yüzyılda yapılmış Mimar Sinan eseri türbe.

Fatih ilçesinin Yenibahçe vadisine (günümüzde Vatan caddesi) inen yamacında bulunmaktadır. Yakınında yine Mimar Sinan'ın yapısı Bâlî Paşa Camii ile su yolları emini Neccar Mehmed Efendi'nin türbesi vardır.

Türbe Diyarbekir, Halep, Şam beylerbeyi olan, Rumeli beylerbeyiliğine kadar yükselerek ikinci vezir mertebesine ulaşan Deli Hüsrev Paşa tarafından yaptırılmıştır. Türbenin kapısı üstündeki alınlıkta iki satır halindeki kitâbe bulunmaktadır. Burada "Mezâr-ı Hüsrev Paşa rahmetullâhi aleyh" yazısından sonra, "Hak kıyâmette inâyet eylesin/ Mustafâ ona şefâat eylesin // İşitenler dediler târîhini/Dâim Allâh ona rahmet eylesin, 952" şeklindeki tarih beyitleri yazılıdır. Genellikle Hüsrev Paşa'nın ölüm tarihi 951 (1544) olarak bilindiğinden kitâbedeki 952 (1545) tarihi şaşırtıcıdır. Hüsrev Paşa Türbesi, eserlerinin adlarını veren çeşitli tezkirelerden açıkça anlaşıldığına göre Mimar Sinan tarafından yapılmıştır.

Hüseyin Ayvansarâyî, Hüsrev Paşa Türbesi yakınında olan Bâlî Paşa Camii'nden bahsederken IV. Murad dönemi sadrazamlarından Tokat'ta idam edilen Hüsrev Paşa'nın bu türbeye gömüldüğünü yazmıştır. Sonraları bu esere ilâveler yapan Satı Efendi, bu bilginin doğruluğuna inanarak aynı yere Sadrazam Hüsrev Paşa'nın biyografisini de eklemiştir. Bu sebeple Sadrazam Hüsrev Paşa'nın kesik başının bu türbeye gömülmüş olabileceği düşünülebilir.

Türbenin bulunduğu bölge, XVI. yüzyılda itibarlı bir semt sayılıyordu. Nitekim Mimar Sinan kendi vakfı olan mescidini de burada inşa etmişti. Ayrıca Hüsrev Paşa Türbesi'nin yakınında aynı vezirin yaptırdığı bir de çarşı bulunduğu bilinmektedir. Yine onun vakfı olarak burada bir de sıbyan mektebi vardı. Evliya Çelebi, İstanbul'daki mekteplerden sadece birkaçının adını bildirirken Yenibahçe yakınında olan Hüsrev Pâşâ-yı Atîk Mektebi'nin manzum kitâbesini vermektedir: "İzz ü ikbâl ile Hüsrev Pâşâ/Mektebi yaptı ede Hak bâkī/Dedi bir kâmil ol dem târîhini/Dâr-ı tahsîl-i kelâm-ı bâkī, sene 947". Evliya Çelebi, Seyahatnâme'sinin camiler bölümünde Aksaray semti yakınında Hüsrev Paşa-yı Atîk

Camii'nin de adını verir. Bu cami gibi sıbyan mektebi ve çarşısı da zamanla bütünüyle yok olmuştur.

Osmanlı dönemi boyunca Haliç kıyılarından başlayıp Marmara'ya doğru ilerleyen büyük yangın felâketleri İstanbul'un bu semtini sardığında Hüsrev Paşa Türbesi ve çarşısı zarar görmüştür. Son olarak 1918 yılındaki bir yangında türbe tekrar alevlerin arasında kalarak mimarisi bir defa daha zedelenmiştir. Uzun yıllar yangın yeri ortasında harap ve bakımsız halde kalan türbe 1950'de bir dereceye kadar tamir edilmiştir. İçinde hiçbir mefruşat ve sanduka kalmayan türbenin etrafını çeviren kesme küfeki taştan pencereli duvar da yakın tarihlerde yenilenmiştir.

Türbe içten ve dıştan sekizgen planda küfeki taşından yapılmıştır. Kapının bulunduğu cephe hariç yedi cephesinde altlı üstlü, sivri kemerli iki pencere açılmıştır. Köşelerde sütunçe şeklinde pâyeler yapılmış, her cephe silmelerle çerçevelenmiştir. Giriş iç içe birkaç silme ile belirtilmiş, bunun içindeki değişik profilli bir kemerle taçlandırılmıştır. Esas giriş çift renkli taşlardan geçmeli bir yay kemere sahiptir. Üstünde ise kitâbe yer alır. Duvarların en üst kenarında mukarnaslı bir korniş dolaşır. Bunun üstünde her cephede tekrarlanan alınlıklar ve taştan yontulma tomurcuklar sıralanmaktadır. Kurşun kaplı kubbe, daha dar çaplı ve dış yüzü kabartma süslemeli mahya hattı tomurcuklarla bezenmiş sağır bir kasnağa oturur. Girişin önünde kubbeli ve iki sütuna dayanan bir revak olması düşünülürse de böyle bir mimari elemanın evvelce olduğunu belli edecek hiçbir ize rastlanmamıştır. Ekrem Hakkı Ayverdi, belki sadece duvara saplanmış bir çift praçola dayanan ahşap bir saçağın olabileceğini belirtmektedir.

Dış mimarisi o dönemdeki türbelerde pek görülmemiş bir derecede gösterişli ve zengin surette bezenmiş olan Hüsrev Paşa Türbesi'nin ilk yapıldığında bazı kalıntıların gösterdiği gibi iç duvarları da herhalde çinilerle kaplıydı. Kubbedeki kalem işi nakışlar ise geçen yüzyılda yapılmıştır. İçeride kubbeye geçiş mukarnaslı bir korniş şeridiyle sağlanmıştır.

Türbenin yanında hangi tarihte yapıldığı kesin olarak bilinmeyen bir de Rifâî tekkesi bulunuyordu. Hazîrede, son şeyhinin basit ahşap türbesinden başka herhalde hepsi aynı yıl bir salgında ölen 1109 (1697-98) tarihli Seyyid Mehmed Efendi ile kızlarına ait kabirler mevcuttu. Bu hazîrede ayrıca XIX. yüzyıla ait birkaç mezar taşı daha tesbit edilmiştir.

Hüsrev Paşa Türbesi Mimar Sinan'ın ilk yıllarına aittir. Onun çok daha ünlü kişiler için yaptığı türbelerin sadeliği görüldüğünde bu yapının gösterişli oluşu hayret uyandırmaktadır. Sinan'ın, ilk önemli eserlerinde Şehzade Camii'nde de olduğu gibi dış süslemeye önem verdiği, fakat daha sonra bundan vazgeçtiği dikkati çeker. Bu türbe, taşlarını kavurup kemiren, zengin süslemesini, ahşap kapı ve pencere kanatlarını tahrip eden yangınlara ve nihayet yıllarca süren ilgisizlik ve bakımsızlığa rağmen Osmanlı dönemi Türk mezar mimarisindeki müstesna yerini muhafaza etmektedir.[1]

(1) DİA; [HÜSREV PAŞA TÜRBESİ - Semavi Eyice] c. 19; s. 53

Hüve'l-Baki

a. Allah'ın ebediliğini ifade eden ve "Tek kalıcı olan Allah'tır"[4][5][6] anlamına gelen söz.[3]

b. Osmanlılarda mezar baş taşlarına yazılması âdet olan Arapça kalıp ibare.[1]

(1) DİA;

(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

(5) Kanar, Mehmet. a.g.e.

(6) Hanoğlu, Canan, Erzurum Merkezde Cami Hazirelerinde Bulunan XVIII.- XIX. Y.y Mezar Taşları, Atatürk Ü Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006, s. 24

Hüve'l-Hak

"Hak sadece O'dur" anlamında mezar taşlarına yazılan Arapça kalıp ifadedir.[1]

(1) www.nedirnedemek.com

Hüviyet

a. Mahiyet, hakikat, bir şeyin aslı, gerçek.[1][2]

b. Cenabı Hakk'ın hiçbir şekilde nitelenmeyen mutlak hakikati.[1]

c. İlahi özellik, doğaüstü güç.[2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Hüzün

İnsanın maddî veya mânevî kayıp ve eksiklerinden duyduğu üzüntü için kullanılan bir ahlâk ve tasavvuf terimi.

Klasik sözlüklerde çoğunlukla "istenmeyen bir durumun başa gelmesinden veya geçmişteki bir kayıptan duyulan keder, üzüntü" şeklinde tanımlanan hüzün (hüzn), sürûr ve ferah kelimelerinin karşıtı olarak gösterilir (Lisânü'l-Arab, "hzn" md.; et-Tarîfât, "el-hüzn" md.; Tâcü'l-arûs, "hzn" md.). Râgıb el-İsfahânî hüznü "kederden hâsıl olan iç sıkıntısı" şeklinde tanımladıktan sonra bu sıkıntının iradî olmadığını, bu sebeple Kur'an'da geçen "üzülme" veya "üzülmeyiniz" gibi ifadelerin gerçekte hüzünlenmeyi değil bu duyguya götüren davranışlardan sakınmayı öğütlediğini belirtir (el-Müfredât, "hzn" md.). Bazı kaynaklarda hüzün yerine aynı anlamda *gam ve hem* gibi kelimelerin kullanıldığı da görülür. Hz. Hatîce ile Ebû Tâlib'in ölümleri Hz. Peygamber'i derinden üzdüğü için bu ölümlerin vuku bulduğu yıla İslâm tarihinde "senetü'l-hüzn" denilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de iki âyette hüzün, üç âyette aynı anlamda hazen, otuz yedi âyette de aynı kökten fiiller geçmektedir. Bu âyetlerin çoğunda müminlerin âhirette üzüntüsüz bir hayat yaşayacakları haber verilmekte (meselâ bk. el-Bakara 1/38; el-En'âm 6/48; Yûnus 10/62); Resûl-i Ekrem'e ve müminlere hitaben, inkârcıların kendilerine karşı haksız söz ve davranışlarından veya mâruz kaldıkları çeşitli sıkıntılardan dolayı üzülmemeleri, metin olmaları tavsiye edilmektedir (meselâ bk. Âl-i İmrân 3/139, 153; el-Hicr 15/88; el-Ankebût 29/33). Yûsuf sûresinin 84 ve 86. âyetlerinde, Hz. Yûsuf'un başına gelenler sebebiyle babası Ya'kūb'un çektiği şiddetli acı ve üzüntü hüzün kelimesiyle ifade edilmektedir.

Hüzün ve türevleri **hadislerde** de değişik konumlarda kullanılmıştır. Bu hadislerin bazılarında ölüm gibi acılı olaylar karşısında hüzünlenmenin normal olduğu (Buhârî, "Cenâiz", 44; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 24), Kur'an'ın hüzünlü bir ortamda indiği (İbn Mâce, "İķāme", 176), insanları hüzünlendiren sıkıntıların günahlarına kefâret olacağı (Müsned, VI, 157), Allah'ın musibetler sebebiyle yaş döken gözleri, hüzünlenen kalpleri azaba uğratmayacağı (Buhârî, "Cenâiz", 45, "Merđâ", 1; Müslim, "Cenâiz", 12, "Birr", 52), Hz. Peygamber'in acı ve hüzün veren sıkıntılara uğramaktan Allah'a sığındığı (Buhârî, "Cihâd", 74, "Daavât", 35, 40; Ebû Dâvûd, "Vitir", 32) ifade edilir.

İslâm düşünce tarihinde hüzün konusunda biri özellikle Kindî'den itibaren felsefî çizgideki ahlâk kitaplarında, diğeri tasavvuf kitaplarında olmak üzere iki farklı yaklaşımın ortaya konduğu görülür. Bunlardan ilkinde hüzün, daha ziyade insanın dünyevî kayıplardan duyduğu ve kurtulmak zorunda olduğu olumsuz bir duygu, hatta tedavi edilmesi gereken bir tür hastalık olarak ele alınırken tasavvufî eserlerde daha çok *âhiret kaygısı veya hayırlı bir işi başaramamaktan duyulan üzüntü* için kullanılır ve olumlu bir durum kabul edilir.(...)

İslâm düşünürleri, üzüntü ve kaygının başlıca sebepleri arasında yer alan ölüm korkusu üzerinde de durmuş ve bu korkunun yersizliğini gerekçeleriyle anlatmışlardır. Buna göre sanıldığının aksine ölüm kötü değildir; ölüm olmasaydı insan da olmazdı. Çünkü insan "akıllı ve ölümlü bir canlı" diye tanımlanır. Ölüm mutlak bir yok oluş değil, gerçek, sürekli, özgür ve daha yüksek bir hayata geçiştir. Şu halde insanın ölümden korkmasının temelinde akıl yoksunluğu, kontrolsüz şehvet ve öfke duygularından kaynaklanan tutkular yatmaktadır. Kindî'nin ifadesiyle "kralları köleleştiren" şey bu duygulardır; bu sebeple hastalıkların en tehlikelisi nefsin hastalığıdır. İnsanın başlıca görevi bu duyguları yenerek gerçek özgürlüğünü elde etmesidir; iki dünyanın mutluluğu da buna bağlıdır.(...)

Üzüntü ve ölüm korkusu meselesinde Risâle fi'l-hîle li-defi'l-ahzân'la paralellik göstermesi sebebiyle anılması gereken bir eser de Râgıb el-İsfahânî'nin eź-Źerîa ilâ mekârimi'ş-şerîa adlı dinî-felsefî içerikli ahlâk kitabıdır. Râgıb el-İsfahânî, "Kederin tedavisi ve korkunun yenilmesi" başlığı altında konuyu incelerken Kindî'nin adını vermeden Risâle fi'l-hîle'deki bazı ifadeleri tekrar etmektedir (s. 332). Bu arada İslâmî eserler içinde ilk defa Kindî'nin aktardığı, "Niçin hiç kederlenmiyorsun?" sorusu ve Sokrat'ın buna verdiği, "Çünkü kaybettiğimde beni kederlendirecek şeyler edinmiyorum" cevabı bazı benzerleriyle birlikte eź-Źerîa'da da yer almıştır (s. 333). Gelecekteki bir musibet ve zarar beklentisiyle şimdiden üzüntüye kapılmanın yersizliğine ilişkin açıklamalar da (s. 333) Risâle

fi'l-hîle'ye dayanır. Ölüm korkusunun sebepleri ve korkunun yenilmesine ilişkin ifadelerle anne karnındaki çocuğun dünyaya gelmeyi istememesi gibi insanların da ölümden sonraki hayata geçmeyi istememelerine, yani ölümden korkmalarına ilişkin ifadeler de bir ölçüde Kindî'nin görüşlerini hatırlatmaktadır. Ancak eź-Źerîa'da hâkim ahlâkî anlayış, Risâle fi'l-hîle li-defi'l-ahzân'daki Stoa durgunluğu ve kinik tecerrüdünden çok Kur'an ve Sünnet'te gözlenen itidal anlayışıdır.(...)

Nasîrüddîn-i Tûsî'nin Ahlâḳ-ı Nâśırî'sinde üzüntü, ölüm korkusu ve bunların sebepleriyle korku ve özellikle ölüm korkusunun tanımı, mahiyeti ve bu korkuları yenmenin yolları hakkında yaptığı açıklamalar, büyük ölçüde Risâle fi'l-hîle li-defi'l-ahzân'daki görüşlerin tekrarı mahiyetindedir. Bu arada Tûsî, ilk defa yine Kindî'ye ait Risâle fî hudûdi'l-eşyâ ve rüsûmihâ adlı eserde geçen "tabii ölüm" ve "iradî ölüm" şeklindeki meşhur Sokratik düşünceyi de tekrar ederek (AHlâḳ-ı Nâśırî, s. 188 vd.) üzüntü ve ölüm korkusu konularını daha ayrıntılı biçimde ele almıştır.

Kınalızâde'nin Ahlâk-ı Alâî'si ile Muhyî-i Gülşenî'nin Ahlâk-ı Kirâm'ında Kindî ve Risâle fi'l-hîle li-defi'l-ahzân isimleri zikredilerek nefsin hastalıkları ve tedavi yolları içerisinde artık iyice gelenekleşmiş olan "ölüm korkusunun çaresi" ve "üzüntünün çaresi" konularına da gelenek çerçevesinde yer verilmiş, büyük ölçüde İbn Miskeveyh ve Tûsî'yi hatırlatan yorumlar yapılmıştır.(...)

Tasavvufta bu anlamıyla hüznün çok eski bir geçmişi vardır. Bazı zâhid sahâbîler, âhiret kaygısı ile ibadet ve iyiliklerini yetersiz görmekten büyük bir üzüntü duyuyorlardı. Daha sonra Hasan-ı Basrî'nin önderliğinde Basra'da oluşan zühd okulunun temel özelliği de hüzün, havf ve bükâ kelimeleriyle özetlenir. Nitekim Ebû Nuaym Hasan-ı Basrî'yi "korku ve hüzünle dost olmuş, kaygı ve kederle kaynaşmış, uyku ve istirahati yitirmiş" şeklindeki nitelemelerle tanıtır (Hilye, II, 131-132). Hasan-ı Basrî'ye göre âhiretin ebedîliğine karşılık dünya hayatının sonlu ve sınırlı oluşu, bunun farkında olan ve ölümü en tesirli vaaz olarak algılayan müminde kaçınılmaz olarak bir hüzün hali doğurur; bu hal kişiyi bir sorumluluk ve kendini yargılama (muhasebe) bilincine, kısa dünya hayatının her anını değerlendirme iradesine yöneltir. Şu halde hüzün patolojik bir ârıza olmayıp mümini muhasebe, tövbe gibi ahlâkî makamlardan geçirerek sâlih amellere götüren yapıcı bir bilinç halidir (a.g.e., II, 132-133). Bu sebeple Hasan-ı Basrî, "Mümini dini konusunda ancak korku ve hüzün rahatlatabilir" diyordu. Kur'ân-ı Kerîm'in de genellikle inananların kalplerine korku ve kaygı salan tarafı üzerinde zihnini yoğunlaştıran Hasan-ı Basrî, Kur'an'ı doğru okumuş ve ona iman etmiş bir kimsenin mutlaka hüznünün artacağını, korkusunun şiddetleneceğini ve göz yaşlarının çoğalacağını belirtiyordu. Hüzünlü ve soluk yüzlü olmayı Kur'an'a inanmanın alâmeti olarak görüyor (Ali Sâmî en-Neşşâr, III, 134), öldükten sanra kendisini rüyasında son derece sevinçli ve mutlu bir halde gören ve bunun sebebini soran Mâlik b. Dînâr'a, bir insanın dünya hayatında hüznü ne kadar sürekli olursa âhirette de sevincinin o kadar sürekli olacağını söylüyordu (İbnü'l-Cevzî, s. 19).

Hasan-ı Basrî'nin yüksek dinî duyarlığı, geniş bilgi ve kültürü, siyasî ve sosyal etkinliği gibi seçkin özellikleri sayesinde korku ve hüzne dayalı tasavvufî anlayış Basra'yı aşarak Horasan'dan Mısır'a kadar İslâm dünyasının pek çok merkezine yayılmışsa da özellikle Râbia el-Adeviyye'nin önderliğinde gelişen yine Basra merkezli diğer bir tasavvufî çizgide korku, kaygı ve hüzün yerine sevgi, ümit ve iyimserliğe ağırlık veren anlayışın hâkim olduğu görülür. Ayrıca Hasan-ı Basrî çizgisindeki sûfîlerin hüznü bir fazilet saymalarını tenkit edenler de olmuştur. Meselâ Takıyyüddin İbn Teymiyye, dinî konularda bile olsa hüzünlenmemek gerektiğine işaret eden âyetlerden örnekler vererek hüznün bir duygu olarak ne fayda sağlayacağını ne de zararı önleyeceğini belirtir. Şu halde üzüntünün kendisi değil sebepleri ve sonuçları önemlidir. Buna göre meselâ dinî bir olumsuzluktan veya müslümanların başına bir sıkıntı gelmesinden dolayı üzülen bir kimse, üzüntü duygusundan dolayı olmasa da içindeki iyilik sevgisinden dolayı sevap kazanır. Buna karşılık insanın iyilik iradesini zayıflatan ve Allah'ın buyruklarını ihmal etmesine yol açan üzüntüler de günah sebebidir (Mecmûu fetâvâ, X, 16-17). İbn Kayyim el-Cevziyye de âyet ve hadislerden deliller getirerek hüznün istenen ve amaçlanan

bir hal olmadığını, bir faydasının da bulunmadığını, aksine bu tür duyguların kuldaki seyrü sülûk şevkini kırdığını, iradeyi aşındırdığını ileri sürer. İbn Kayyim mutasavvıfların, hüznün fazilet olduğuna delil olarak gösterdikleri âyet ve hadisleri yanlış yorumladıklarını ileri sürmekte, ayrıca bu konudaki bazı hadis ve haberlerin sahih olmadığını ifade etmektedir.[1]

(1) DİA, [HÜZÜN - Mustafa Çağrıcı] c. 19; s. 76

Hüzün Kuyusu

Cehennemde bir deredir, cehennem bile günde yetmiş defa onun korkusundan Allah'a sığınır.[1]

(1) Gazali, Ebu Hamid2. a.g.e., s. 321

Hypnos

Adı Yunanca uyku anlamına gelen Hypnos, mitolojide ölümü simgeler.[1]

(1) Er, Yasemin. a.g.e.

Hypogeum

Yeraltında yapılmış, ölüleri ya da ölü küllerini koymak için nişleri olan kaya oygu bir mezar. Katakomplardan daha küçüktür, bir aile ya da grup mezarı olarak kullanılmıştır.[1]

(1) Er, Yasemin. a.g.e.

Hyposorion

Anıt mezarlarda ve lahitlerde podyumda yer alan mezar odası.[1]

(1) Er, Yasemin. a.g.e.

Hz. Aziz Peygamberin (R. A) Makam Türbesi-Basra-Amara Kazası

(1) Eroğlu, Cengiz.(2012). a.g.e. s. 176

Hz. Ebu Ye'lâ Türbesi-Basra-Hey Kazası

(1) Eroğlu, Cengiz.(2012). a.g.e. s. 176

Hz. Ebulzülgafari Türbesi-Basra-Hey Kazası

(1) Eroğlu, Cengiz.(2012). a.g.e. s. 176

Hz. Gavsiâzam Ahmet Er-Rufa'i Türbesi-Basra-Bataih

(1) Eroğlu, Cengiz.(2012). a.g.e. s. 176

Hz. İmam Ali'nin Makam Türbesi-Basra

(1) Eroğlu, Cengiz.(2012). a.g.e. s. 176

Hz. Mikdad ibn-i Esved El-Kindi Türbesi-Basra-Abdulhasib Kasabası

(1) Eroğlu, Cengiz.(2012). a.g.e. s. 176

Hz. Said b. Cebir Türbesi-Basra-Hey Kazası

(1) Eroğlu, Cengiz.(2012). a.g.e. s. 176

Hz. Yahya b. Musa (R. A) Türbesi-Basra

(1) Eroğlu, Cengiz.(2012). a.g.e. s. 176

Hz. Yahya b. Zekeriya Makam Türbesi-Basra

(1) Eroğlu, Cengiz.(2012). a.g.e. s. 176

Hz. Abbas Türbesi-Irak

(1) Bayatlı, Necdet Yaşar. a.g.e. s. 112

Hz. Abdurrahman B. A'vf Türbesi-Basra-Abdulhasib Kasabası

(1) Eroğlu, Cengiz.(2012). a.g.e. s. 176

Hz. Abd'üs-Sadık Amir Türbesi-istanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 468,
(2) Dönmez, Ömer Mustafa. a.g.e.S. 103

Hz. Ali Türbesi-Irak

(1) DİA, Cilt. 4 s. 49,
(2) DİA, Cilt. 32, s. 487

Hz. Elyasa (A. S) Türbesi-Şanlıurfa

(1) Yıldız, Selami. "Şanlıurfa'yı Gezelim." Şanlıurfa Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şehir Kitaplığı Dizisi:18 s. 43

Hz. Elyasa Peygamber Türbesi-Diyarbakır

(1) Pınar, Gürhan. a.g.e. s. 38

Hz. Enüş Peygamber Türbesi-Diyarbakır

(1) Pınar, Gürhan. a.g.e. s. 42

Hz. Eyyub Türbesi-Şanlıurfa

(1) Eyupsultan Sempozyumu X. s. 354 Eyüp Belediyesi Yay.,
(2) Yıldız, Selami. a.g.e. s. 41

Hz. Hafir Türbesi-istanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 469,
(2) Dönmez, Ömer Mustafa. a.g.e.S. 105

Hz. Hamidullah el Ensari Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Hz. Hasan İbn-i Seyreyin El-Muabber Türbesi-Basra-Zübeyir Kasabası

(1) Eroğlu, Cengiz.(2012). a.g.e. s. 176

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Türbesi-İstanbul

(1) Dönmez, Ömer Mustafa. a.g.e.S. 148

Hz. Hud Türbesi-Yemen

(1) DİA, Cilt. 18 s. 280

Hz. Hüseyin Türbesi-Irak

(1) DİA, Cilt. 4 s. 49

Hz. İmam Bakir Türbesi-Şanlıurfa

(1) Yıldız, Selami. a.g.e. s. 37

Hz. Kâ'b Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 4 s. 293,
(2) Dönmez, Ömer Mustafa. a.g.e.S. 101

Hz. Mikdat (Muğdat) Türbesi-İçel

(1) Kalafat, Yaşar.3 a.g.e.

Hz. Muhammed (S. A. V) Türbesi-Medine

(1) DİA, Cilt. 30, s. 422

Hz. Ömer Türbesi-Kıbrıs-Girne

(1) FRMTR, a.g.e. s. 7

Hz. Rahme Hatun Türbesi-Şanlıurfa

(1) Yıldız, Selami. a.g.e. s. 42

Hz. Süleyman Türbesi-Diyarbakır

(1) Köse, Ali. a.g.e. s. 220,
(2) Pınar, Gürhan. a.g.e. s. 45

Hz. Şeyh Hasan El-Basri Türbesi-Basra-Zübeyir Kasabası

(1) Eroğlu, Cengiz.(2012). a.g.e. s. 176

Hz. Şit, Hz. Lokman ve Memun Türbesi-Tarsus

(1) Tanrıverdi, Güley Hülya. a.g.e. s. 101

Hz. Talha Türbesi-Basra

(1) Eroğlu, Cengiz.(2012). a.g.e. s. 176

Hz. Talha ve Zübeyr Türbesi-Gaziantep

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 234

Hz. Verkane Türbesi-Batman

(1) Mıynat, Ali. "Bir Ortaçağ Kenti: Hasankeyf." Yük. Lis. Tz. Muğla Ün. Sos. Bil. Enst. Muğla (2008). s. 179

Hz. Yuşa Türbesi-İstanbul

(1) Köse, Ali. a.g.e. s. 300,
(2) Bilir, Ali. a.g.e. s. 68,
(3) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 247

Hz. Zekeriyya Türbesi-Halep

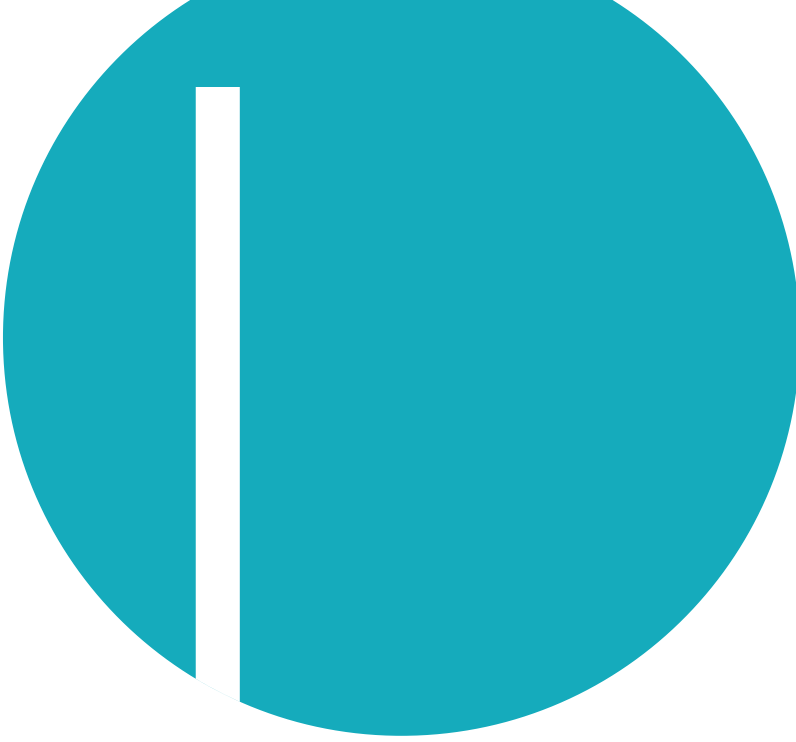
(1) Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep(Cengiz Eroğlu-Murat Babuçoğlu) Tikv, Ankara 2007, s. 610

Hz. Zübeyir B. A'vam Türbesi-Basra

(1) Eroğlu, Cengiz.(2012). a.g.e. s. 176

Hz. Zülkifl Peygamber Türbesi-Diyarbakır

(1) Pınar, Gürhan. a.g.e. s. 38

Ihartmak

Boğazlamak, öldürmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Ihlamur Ağacı Kabuğu Mezara Koyma

Yeni mezarın üzeri ıhlamur ağacı kabuğu ile örtülür. Eskiden ıhlamur ağacının kötü ruhları kovma özelliğine sahip olduğuna inanılmış ve bu gelenek o dönemlerden kalmıştır.[1]

(1) Eren, Metin. a.g.e.

Ihlamur Dede Türbesi-Isparta

(1) Ölmez, Filiz Nurhan-Gökmen Şirin. a.g.e. s. 82

Ilgazlı Hacı Baba Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Irmak

Yılın belli dönemlerinde ırmaklarda yıkanmak yasaktır. Çünkü bu dönemlerde kötülük ırmakta bulunmaktadır. Diğer taraftan, ırmakta boğulan bir kişinin kurtarılması caiz değildir. Kurtarılırsa bunun için ceza gerekir. Çünkü bu, ırmağın içinde bulunan kötü ruha verilen bir kurban olarak değerlendirilmektedir. Boğulan kişiye tören yapılmaz ve ırmağın yanına gömülür. Eğer mezarlıklarda papaz ile gömülürse o yıl o toplumu büyük doğa afetleri beklemektedir. Çünkü bu ölüm Tanrı'dan değil şeytandandır.[1]

(1) Sulooca, Murteza. "Üsküp ve Çevresinde Ölümle İlgili İnanç ve Uygulamalar." Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YLT, Ankara (2007). s. 37-38

Isfırar-ı Memat

Ölüm sarılığı.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Isıtma Türbesi-Çankırı-Dolaşlar Köyü

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Isıtma Türbesi-Çankırı-Kiremitçi Köyü

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Iskat

a. Yok etme, varlığını ortadan kaldırma, silme, hükümsüz bırakma.[1][2][6]

b. Ölen kişinin kılamamış olduğu namaz ve tutamamış olduğu oruç gibi bazı ibadet borçlarından dolayı ve kusurlarının affı, cezasının bağışlanması amacıyla Allah katında azap görmemesi dileğiyle özel surette hesaplanıp fakirlere verilen sadaka ve bu iş için yapılan tören.[1][2][3][4] Ölünün azapsız kalması için dağıtılan sadaka.[5] Birinin ölümünden sonra dağıtılan sadaka.[6]

c. Düşürme, düşürülme.(4)(5)(6)

d. Bir hak veya mükellefiyeti düşürme anlamında fıkıh terimi.(7)

e. Üzerinde namaz, oruç gibi dini borçların düşürülmesi için vasiyette bulunmak.(8)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Akay, Hasan. a.g.e.
(5) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(6) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(7) DİA; [ISKAT - Ali Bardakoğlu] c. 19; s. 138
(8) Erdoğan, Mehmet. a.g.e.

Iskat-ı Cenin

Çocuğu anne karnında, cenin halindeyken öldürmek, çocuk düşürme.(1)

(1) DİA; [ISKAT - Ali Bardakoğlu] c. 19; s. 138

Iskat-ı salat

"Bir kimsenin sağlığında ifa edemediği namazlarla ilgili sorumluluğunun vefatından sonra fidye ödenerek düşürülmesi" anlamlarında kullanılır.(1)

(1) DİA; [ISKAT - Ali Bardakoğlu] c. 19; s. 138

Iskat-ı savm

"Bir kimsenin sağlığında ifa edemediği oruçlarla ilgili sorumluluğunun vefatından sonra fidye ödenerek düşürülmesi" anlamlarında kullanılır.(1)

(1) DİA; [ISKAT - Ali Bardakoğlu] c. 19; s. 138

Iskatçı

a. Kendisine ıskat verilen kimse,(1)(3) ölen kişi için dağıtılan ıskat sadakasını alan kişi.(2)

b. Mezarlıklarda dilenen, sadaka toplayan kimse,(1) mezarlık dilencisi.(3)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Iskat Hukuku

Bir hak veya mükellefiyeti düşürme anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "düşmek" anlamına gelen sukūt kökünden türemiş olup "düşürmek, atmak, izâle etmek" mânasına gelir.

İslâm hukukunda ise bir hak veya mükellefiyeti düşürmeyi ifade eder.

Literatürde *ıskat, "ıskāt-ı cenîn"in kısaltılmış şekli olarak "anne karnındaki ceninin düşürülmesi" veya "ıskāt-ı salât" ve "ıskāt-ı savm"ın kısaltılmışı olarak "bir kimsenin sağlığında ifa edemediği bazı ibadetlerle ilgili sorumluluğunun vefatından sonra fidye ödenerek düşürülmesi"* anlamlarında kullanılır.(…)

İbadetlerde Iskat. Bu ıskat namaz, oruç, kurban, adak, kefâret gibi *ibadet ve borçları ifa etmeden ölen bir kimseyi bu borçlarından kurtarmak için fakirlere fidye ödenmesi* işlemini ifade eder. Literatürde daha çok namaz ve oruç borcunu düşürme anlamına gelen ıskāt-ı salât ve ıskāt-ı savm terimleri kullanılır.

Burada *fidye*den maksat, söz konusu ibadetlerin yerine geçmesi ve mükellefi onların terkinden doğan uhrevî sorumluluktan kurtarması amacıyla yapılan nakdî veya aynî ödemelerdir.

Hz. Peygamber, sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn dönemlerinde bu anlamda ıskat söz konusu olmadığından ıskāt-ı salât ve ıskāt-ı savm anlayış ve uygulamasının Kitap, Sünnet ve sahâbe fetvalarından delillendirilmesi yerine fıkhın gelişim seyri göz önünde tutularak ele alınması daha yerinde olacaktır.

İbadetler ve bu nitelikteki kefâretler Allah hakkı grubunda yer aldığı için kural olarak ıskat kabul etmez. Dinî mükellefiyetlerin ifasında mükellefin niyeti ve ibadetin Allah rızâsı için yapılması ibadetin özünü, şekil şartları ise maddî unsurunu teşkil edeceğinden ibadetler ancak şâriin belirlediği sebeplere bağlı olarak ve O'nun emrettiği tarzda yerine getirilirse ifa edilmiş sayılır. İbadetlerin dinin kulluğa dair (taabbüdî) hükümlerinin en başında yer almasının da anlamı budur.(…)

Allah'ın kullarına güçlerinin üzerinde hiçbir mükellefiyet yüklemediği sıkça vurgulanmıştır. Bu ilkenin tabii bir sonucu olarak dinî mükellefiyetlerin yine şâri' tarafından belli sebeplere ve mazeretlere bağlı olarak süresiz veya geçici olarak ıskat edildiği veya belirli ölçüler verilerek kullara böyle bir imkân tanındığı söylenebilir. Ancak şâri' tara-

fından bizzat yapılan veya yapılmasına izin verilen bu ıskatın istisnaî nitelikte ve sınırlı sayıda olduğu da bilinmelidir.

Literatürde ibadetler genellikle *bedenî, malî, hem bedenî hem malî* şeklinde üç gruba ayrılmış ve bunların mükellef tarafından zamanında, bizzat ve ayrı ayrı ifa edilmesi gerektiği, her ibadetin kendine mahsus bir sebebi ve gayesi olduğundan hiçbirinin diğerinin yerine geçmeyeceği önemle vurgulanmıştır. Aynı şekilde namaz, oruç gibi bedenî ve şahsî ibadetlerin mükellef adına bir başkası tarafından yerine getirilmesi de (niyâbet) câiz görülmemiştir.

İbadetlerin ifasıyla ilgili genel prensipler böyle olmakla birlikte şâri' ârizî hallerde bazı istisnaî hükümler sevketmiş ve ifa edilemeyen bazı ibadetlerin aynı veya başka cinsten bir diğer ibadet veya fiille telâfisine imkân tanımıştır. Seçimlik kefâretler, hacca gidemeyenin yerine başkasını göndermesi, kadınların hayız ve nifas hallerinde namazdan muaf sayılmaları ve ramazan orucunu da -ileride kazâ etmek üzere- tutmamaları, hasta ve yolcunun oruç tutup tutmamakta serbest olması ve tutmadığı oruçları diğer günlerde kazâ edebilmesi, unutma veya uyku sebebiyle kılınamayan namazın ilk fırsatta kılınması gibi hükümler bunun örnekleri ise de bu grupta yer alan belki de en önemli istisnaî hüküm, oruç tutmaya güç yetiremeyenlerin bunun yerine fidye ödemeleridir (el-Bakara 2/184). Hanefî fakihlerinin oruç yerine fidyenin ödenmesine "*misl-i gayr-i ma'kūl ile kazâ*" demeleri de bunun istisnaî ve kural dışı olduğunu belirtmeyi amaçlar (Serahsî, el-Uśûl, I, 49).(...)

Sonuç olarak İslâm âlimlerinin ortak kabulüne göre ihtiyarlık ve iyileşme ümidi kalmamış hastalık sebebiyle oruç tutamayan kimseler kazâ etmeleri de mümkün olmadığı için tutamadığı gün sayısınca fidye öder. Âyetin tutulamayan orucun kazâ edilmesini değil her oruç için bir fakiri doyuracak miktarda fidye ödenmesini emretmesi burada hastalık, bünye zayıflığı, meşakkat ve yolculuk gibi geçici bir mazeretin değil yaşlılık ve iyileşme umudu kalmamış hastalık şeklinde devamlılık arzeden bir mazeretin kastedildiği yorumuna haklılık kazandırmıştır. Bu kimselerin tekrar sağlığa kavuşup oruç tutabilir hale gelmeleri ümit edilmediğinden tutulamayan orucun aynı cinsten bir ibadetle telâfisi talep edilmemiş, her oruç için bir fakiri doyurma şeklinde sosyal amaçlı, orucun mahiyetiyle de alâkalı bir başka ibadet istenmiştir. İslâm ümmeti içinde ortaya çıkan ıskāt-ı savm ve daha sonra ıskāt-ı salât uygulaması, temelde Bakara sûresinin 184. âyetinde sınırlı mazeretler için getirilen istisnaî hüküm etrafında geliştirilmiş zorlama yorum ve temennilerden ibaret olup âyetin kimler için hangi imkân ve hükümleri öngördüğünün iyi bilinmesi ayrı bir önem taşımaktadır.

Ölüme kadar her geçen gün bünyesi zayıflayan hasta ve yaşlıların, tutamadıkları farz oruçları için kaideten sağlıklarında fidye ödemeleri veya fidyenin ödenmesini vasiyet etmeleri gerekir. Böyle bir vasiyetin mevcudiyeti ve terekenin üçte birinin de yeterli olması halinde mirasçıların bu fidyeyi ödemeleri dinî bir vecîbedir. Vasiyeti yoksa veya terekenin üçte biri vasiyet için yeterli değilse mirasçıların teberru kabilinden bunu ödemeleri tavsiye edilmiştir.

Bu hükümler devamlı hastalık ve yaşlılık sebebiyle oruç tutamayanlara mahsus olup bu iki durumun dışında kalan *yolculuk, hastalık, gebelik, süt emzirme, ileri derecede açlık ve meşakkat* gibi mazeretler oruç tutmamaya veya başlanmış bir orucu bozmaya ruhsat teşkil etse de tutulamayan oruçlar için fidye ödenmesini câiz kılmaz, mazeret hali kalktıktan sonra bunların *kazâ edilmesi gerekir*. Bu kimseler kazâ edemeden ölmüşse mirasçıların aynı şekilde bu oruçlar için fidye vermesi İslâm âlimlerince câiz, hatta tavsiye edilen (mendup) bir davranış olarak görülmüştür. Bu konuda fıkıh mezhepleri arasında önemli bir görüş ayrılığı yoktur. Çünkü kazâ borcunu geciktirmemek gerekli ise de burada başlangıçta mazerete, devamında ise ihmale ve ileride kazâ etme ümidine dayalı hoşgörülebilir bir terk söz konusudur. Ayrıca vefat, bu kimsenin orucunu kazâ etme imkân ve ihtimalini ortadan kaldırdığından yaşlı ve hasta için söz konusu olan acz hali burada da var sayılabilir.

Mazeret dolayısıyla ramazan orucunu tutamayan ve üzerinde bu orucun kazâ borcu olduğu halde vefat eden kimse hakkında fakihler iki ihtimale göre iki ayrı görüş ileri sürerler.

a. Eğer bu kimse orucunu kazâ etme imkânı bulamadan vefat etmişse tâbiînden bazı âlimler, yaşlı ve sürekli hasta kimsenin durumuna kıyasla mirasçıların fidye vermesini vâcip görse de fakihlerin çoğunluğuna göre mazeret sebebiyle bu kimseden mükellefiyet ve kazâ borcu sâkıt olur, mirasçıların da fidye vermesi gerekmez.

b. Buna karşılık bir kimse imkân bulduğu halde orucunu kazâ etmeden vefat etmişse fakihlerin çoğunluğu, Hz. Peygamber'in oruç borcuyla ölen kimse adına her bir gün için bir fakirin doyurulmasını emreden hadisinin (İbn Mâce, "Śıyâm", 50; Tirmizî, "Śavm", 23) genel ifadesinden hareketle mirasçıların fidye ödemesini gerekli görür (İbn Kudâme, III, 152).(...)

Mükellefin oruç borcunun vefatından sonra fidye ödenerek düşürülmesi arzu ve teşebbüsünün yukarıda özetlenen şartlarla ve zikredilen iki durumla sınırlı kalması beklenirken muhtemelen II.(VIII.) yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan bir yorum ve kıyaslama ile sağlığında mazeretsiz olarak oruç tutmamış ve kazâ da etmemiş kimse adına vefatından sonra fidye verilebileceği, bu fidyenin ölenin oruç borcunu ıskat etmesinin muhtemel olduğu görüşü gündeme gelmiş ve uygulama alanına girmeye başlamıştır. Fakihlerin çoğunluğuna ait olduğu sanılan bu görüş, sağlığında mazeretsiz olarak oruç tutmayıp kazâ da etmeyen kimse vefat etmekle kazâ etme imkânını yitirdiği için mazerete binaen oruç tutamayan kimseyle aynı duruma düştüğü, böyle olunca onun durumuna kıyasen bu kimse adına da fidye verilebileceği, vasiyeti varsa kıyasın daha güçlü olacağı gerekçelerine sahiptir.(...)

Iskāt-ı savm hakkında yapılan bu genişletici yorumun yine II.(VIII.) yüzyılın sonlarından itibaren namaz hakkında da düşünülmeye başlandığı tahmin edilmektedir. Kişinin sağlığında kılmadığı veya kılamadığı namazlar için vefatından sonra fidye verilerek borcunun düşürülmesi temenni ve teşebbüsünü ifade eden ıskāt-ı salât hakkında, Muhammed eş-Şeybânî dışındaki ilk Hanefî müctehidlerinin olumlu bir görüş belirttikleri bilinmemektedir.(...) İmam Muhammed ıskāt-ı salât hakkında, "Allah dilerse yeterli olur" şeklinde ihtiyatlı bir temennide bulunmayı gerekli görmüştür.(...)

İfa edilemeyen ibadetler için mükellefin vefatından sonra fidye ödenmesinin cevazı ve borcu düşürücü olup olmadığı tartışması bedenî ibadet olmaları sebebiyle namaz ve oruç üzerinde odaklaşır. Mükellefin sağlığında ifa etmediği kurban, adak, kefâret, zekât gibi malî ibadetlerin vefatından sonra vasiyetine bağlı olarak veya mirasçılar tarafından kendiliğinden malî ödeme ile telâfi edilmesi, hem borçla ifa arasında cins birliğinin bulunması hem de bu tür ibadetlere üçüncü şahısların haklarının taalluk etmesi ve malî ibadetlerde niyâbetin kural olarak câiz olması sebebiyle daha mâkul görünmektedir. Bu ödemelerin mükellef tarafından bizzat yerine getirilmeyişi ve niyetin bulunmayışı sebebiyle ibadet niteliği tartışmalı olsa bile en azından üçüncü şahısların (fakirler) haklarını ıskat edeceği düşünülebilir. Öte yandan ramazan orucu gibi asıl ibadetler için fidyeden söz edilmiş, kefâret orucu gibi başka bir ihlâlden doğan ve seçimlik bir ceza olarak tutulması gereken oruçların fidye yoluyla ıskātından bahsedilmemiştir.(...)

Bu ayırımın yol açtığı sıkıntı, IV.(X.) yüzyılın sonlarından itibaren **"devir"** işleminin bulunması ve câiz görülmesiyle giderilmeye çalışıldı. Devir, ıskat için fakirlere nakdî bedeli tamamen vermek yerine belli bir miktarı hibe edip tekrar hibe yoluyla ondan geri alma ve toplam borç miktarına ulaşıncaya kadar bu hibe ve karşı hibe işlemini devam ettirme usulünün adıdır.

İbadet borcunun fidye ile düşürülebileceği kanaatinin tabii bir sonucu olarak ölenin toplam fidye borcu hesaplanırken sadece ifa edemediği namaz ve oruç borçları için fidye verilmesiyle, kurban, adak ve kefâret türündeki bilfiil malî ibadet borçlarının ödenmesiyle yetinilmeyip ihtiyaten ölenin bulûğdan vefatına kadar devam eden döneme ait bütün bedenî ibadetleri ve Allah hakkı grubundaki bütün dinî mükellefiyetleri göz önünde bulundurulup bunlar da fidye ile ıskat edilmek istenir. Bu yaklaşım ve arzu ise ödenecek meblağı yükseltmekte ve devri âdeta kaçınılmaz kılmaktadır.(...) İşlemin sonunda arada devredilen miktar fakirlere verilir ve böylece toplam borç miktarı kadar para fidye olarak dağıtılmış sayılır.(...)

Bununla birlikte ne kadar iyimser düşünülürse düşünülsün devir usulünün -şekil yönüyle hukuka uygunluğu tartışması bir yana- mahiyeti itibariyle bir aldatmacadan ibaret olduğu, İslâm'ın ruhuna uygun düşmediği, bundan dolayı ilk ortaya çıktığı dönemlerden itibaren İslâm âlimlerinin sert eleştirilerine ve bid'at nitelendirmelerine konu olduğu görülür.

Sonuç itibariyle, Bakara sûresinin 184. âyetinde sadece oruç tutmaya gücü yetmeyen sürekli mazeret sahiplerinin fidye vermeleri emredilmiş olup bunun dışındaki ıskāt-ı savmın âyette yer almadığı, ıskāt-ı salât ve diğer ıskat çeşitleriyle devir işleminin ise Kur'an veya Sünnet'ten herhangi bir delile veya fıkhî hüküm elde etmede kullanılan bir usule dayanmadığı açıktır.(...)[1]

(1) DİA; [ISKAT - Ali Bardakoğlu] c. 19; s. 138

Islah-ı Terike

Mirasçıların, ölenin bütün borçlarını ödeyerek borca batmış olan mal varlığını kurtarmaları.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Işık

a. İnsanın yolunu, düşünce ve duygularını aydınlatan, yol gösterici manevi güç.[3]

b. Ehl-i sünnetten olmayan, Bektaşi, Alevi ve Hurufiler içinde yaşadığı sanılan, Batıni ve Şia eğilimli bir grup derviş.[2][3]

c. Batıni taifelerden biridir. Hulûl ve ittihad akidesinde oldukları anlaşılıyor. Bunlar çâr-darb yaparlarmış. Mahbud, dost olurlarmış. Hatta bunlar namazı bırakmayı mübah sayarlardı. Vaktiyle Anadolu'ya ve Rumeli'nde Dobruca'ya yayılmış iken Kanuni Sultan Süleyman devrinde Kalenderlerle beraber memleketten tard edilmişlerdir. Bu tarikat Türkiye'de çok taraftar bulmuştur.[1]

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e. ;
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Işın, Ekrem

TTK Ktp.

Mezar Taşları, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.5, S.438, 1994, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Ivkar

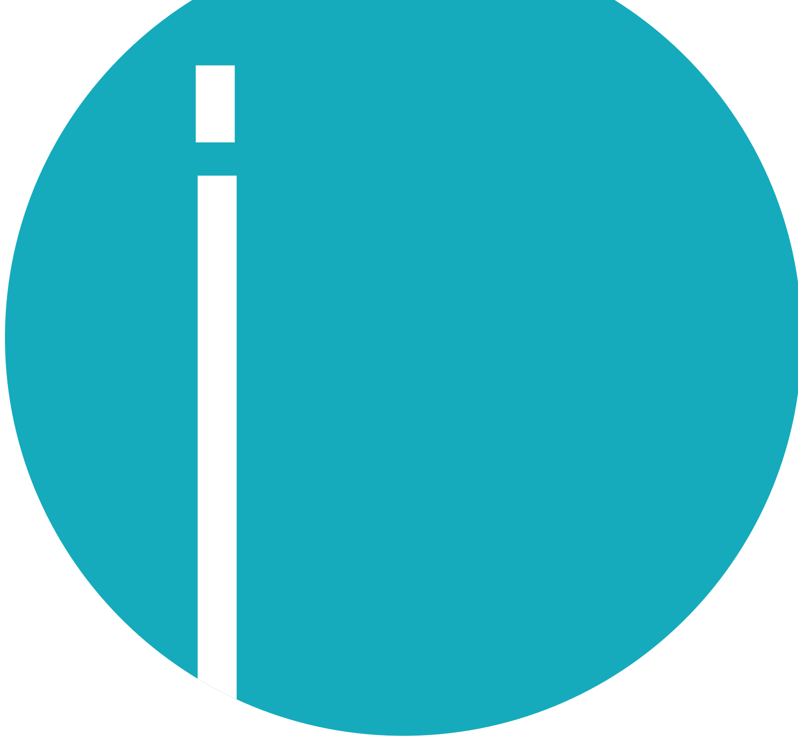
Gulyabani, cin, şeytan.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Iztırap

Maddi veya manevi acı, azap, eziyet, zahmet, sıkıntı.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

İbadet

a. Tapmak, tapınma, kulluk etmek, insanın tek Tanrı dinlerinde Allah'a diğer din ve inanışlarda ise inanıp bağlandığı kudrete kulluğunu göstermek üzere yaptığı hareketler.(1)(2)(3)(4) Kulluk, kulluk vazifelerini İslâmiyet'in bildirdiği şekilde yerine getirmek, Allahu Teâlâ'nın emir ve yasaklarına uymak.(6)(7)(8)

b. Kulun Allah'a karşı sevgi, saygı ve bağlılığını gösteren duygu, düşünce ve davranış biçimleri için kullanılan terim.(5)

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e. ;
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(5) DİA;
(6) Akay, Hasan. a.g.e.
(7) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.
(8) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

İbadethane

a. İbadet edilen yer, tapınak, mabet, ibadet evi, ibadetgâh.(1)(2)(3)(5)

b. Babürlü Hükümdar Ekber Şah'ın (ö.1014/1605) çeşitli din ve inanç sistemlerine mensup bilginlere dini konularda münazara yaptırmak amacıyla inşa ettirdiği bina.(4)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) DİA;
(5) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

İbdâ'

Örneksiz olarak yaratma anlamında bir terim.(1)

(1) DİA;

İbik Baba Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

İblis

a. Şeytan.(3)(4)(5)(6)(7)(8)(9)(10) Şeytanın isimlerinden biri veya şeytanların reisi.(2) Meleklerin eşrafından olup adı Azazil idi. Önce meleklerden iken, böbürlenerek Allah'ın halifesi yapılan insana secde etmediğinden Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmış, şeytan olmuştur.(11)

b. Alçak, kötü, düzenci ve hileci kimse.(3)(9)

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.
(2) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.
(3) Akay, Hasan. a.g.e.
(4) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(5) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(6) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(7) Pala, İskender. a.g.e.
(8) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(9) Albayrak, Nurettin. a.g.e.
(10) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(11) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 9, s. 75

İbn Ebi Abdülcins Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 867

İbn El-Zeyd Türbesi-Sakarya

(1) Sakarya Valiliği. "Sakarya'nın Kültürel Ve Tarihi Mirası", (2009) s. 36

İbn Hacer el-Askalani Türbesi-Mısır

(1) DİA, Cilt. 19 s. 515

İbn İsa Türbesi-Manisa

(1) DİA, Cilt. 20 s. 91

İbn-i Kemal Türbesi-istanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 474

İbn-i Meddas Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

İbn-i Neccar Türbesi-Kastamonu

(1) Kastamonu Vilayet. a.g.e. s. 2

İbni Payko Türbesi-Makedonya

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 139,
(2) Kılıcı, Ali1. a.g.e. s. 94,
(3) Engin, Refik. a.g.e. s. 635

İbnimelek Türbesi-Tire

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 47

İbniye

İslam miras hukukunda ölen kimsenin kız torunu (oğlunun kızı veya oğlunun oğlunun kızı).[(1)(2)(3)]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

İbrâhim Türbesi

İstanbul'da Ayasofya Camii'nin bitişiğindeki eski vaftizhâneden çevrilmiş Sultan İbrâhim'in defnedildiği türbe.

Bizans kaynaklarına göre Ayasofya kilisesindeki iki vaftizhâneden biri olup kilisenin güney cephesi yanında ana binadan biraz ayrı kubbeli bir yapıdır. Ayasofya camiye dönüştürülünce burası, kandil yağlarının depolandığı bir ambar haline getirilerek iki yüzyıl kadar böylece kullanıldıktan sonra XVII. yüzyılın ilk yarısı içinde türbeye çevrilmiştir. Osmanlı padişahlarının bazıları sağlıklarında yaptırdıkları özel türbelere gömülmüş, bazılarının defnedildikleri yerde üzerlerine bir türbe inşa edilmiş, pek azı da esası Bizans dönemine ait olan eski yapılardan çevrilen türbelere gömülmüştür. Osman ve Orhan Gazi'nin Bursa'daki türbelerinden sonra eski bir Bizans yapısının aynı maksatla kullanılmasının ancak XVII. yüzyılda bir daha tekrarlandığı görülmektedir. Sultan I. Mustafa ile Sultan İbrâhim'in türbesi olan bu mezar binası daha çok bu ikinci padişahın adıyla tanınır.

1617-1618'de doksan dört gün, arkasından 1622-1623'te bir yıl dört ay kadar padişahlık yapan I. Mustafa 1639 yılının ilk günlerinde vefat etmiş veya IV. Murad'ın emriyle öldürülmüştür. Kendisi için önceden bir türbe inşa edilmemiş olan I. Mustafa'nın, İstanbul'da o sırada mevcut selâtin türbelerinin hiçbirinde yer bulunmadığı gerekçesiyle Ayasofya'nın eski vaftizhânesine gömülmesine karar verilmiştir. Naîmâ bunu, I. Mustafa'nın "Ayasofya hareminde kapıya muttasıl kable'l-feth bina olunmuş bir kubbe-i âliyede" defnedildiği şeklinde zikreder. Evliya Çelebi ise bu hususta daha geniş bilgi verir: Sultan Mustafa öldüğünde türbeler dolu olduğundan ona yer bulunamamış ve naaşı on yedi saat musallâda bekletildikten sonra nihayet Evliya Çelebi'nin sarayda kuyumcubaşı olan babası Derviş Mehmed Zıllî'nin hatırlatmasıyla Ayasofya'nın hareminde mevcut eskiden bir yağhâne kubbesi olan kâgir binanın içine gömülmüştür. Fakat binanın içinde toprak bulunmadığından Hasbahçe'den toprak getirtilerek kabir örtülmüştür.

Sultan İbrâhim sekiz yıl süren saltanatının sonunda 18 Receb 1058'de (8 Ağustos 1648) tahtından indirilip 28 Receb (18 Ağustos) günü öldürülünce bu yapıya defnedilir. Evliya Çelebi, Sultan İbrâhim Türbesi'nin âdeta kadınlar tarafından ziyaret edilen bir yatır makamı haline geldiğini belirtir ve "Bu kubbe içinde medfun olanların hepsi kadın sultanlardır" dedikten sonra türbede Sultan I. Ah-

med'in kızları, Bayram Paşa'nın zevcesi Hanzâde Sultan ile Kenan Paşa'nın zevcesi Âtike Sultan'ın ve IV. Murad'ın kızı, Melek Ahmed Paşa'nın zevcesi olup doğum yaparken 1069 (1659) yılında ölen İsmihan Kaya Sultan'ın kabirlerinin bulunduğunu bildirir.

Ayvansarâyî, XVIII. yüzyıl sonlarında kaleme aldığı eserinde Sultan Mustafa ile İbrâhim'in türbesinde Osmanlı hânedanından on beş kişinin yattığını belirterek bunlardan yedisinin, Sultan Mustafa ile Sultan İbrâhim, II. Ahmed'in oğlu Şehzade İbrâhim, Sultan IV. Murad'ın kızları Kaya ve İsmihan sultanlar, I. Ahmed'in kızı ve Bayram Paşa'nın zevcesi Hanzâde Sultan ve yine I. Ahmed'in kızı ve Kenan Paşa'nın zevcesi Âtike Sultan'ın adlarını verir.

Halûk Şehsuvaroğlu ise bu türbede iki padişah, beş şehzade, altı yetişkin hanım sultanla dört çocuk sultan olmak üzere toplam on yedi kişinin sandukalarının bulunduğunu yazmıştır. Halbuki türbenin içinde on sekiz sanduka görülmüştür.(...) Şimdiki tesbitlere göre I. Mustafa ile Sultan İbrâhim'den başka Ayasofya'daki türbede şu kişilerin yattığı kesindir: Sultan IV. Murad'ın kızı İsmihan Kaya Sultan, I. Ahmed'in kızı Hanzâde Sultan, yine aynı padişahın kızı 1660'ta ölen Âtike Sultan, İbrâhim'in oğlu 1669'da ölen Şehzade Selim ile IV. Mehmed'in 1679'da ölen oğlu Şehzade Selim. Bu türbeye en son defnedilen kişi Sultan II. Ahmed'in 1714'te ölen oğlu Şehzade İbrâhim'dir. Evliya Çelebi, Kaya Sultan'ın İbrâhim Türbesi'nde harimine nâzır pencerenin iç yüzüne defnedildiğini kaydetmiştir. Buna göre, eski vaftizhânenin Ayasofya'nın güneydeki yan kapısına komşu büyük pencere arkasındaki tek sanduka Kaya Sultan'ınki olmalıdır.

Türbede XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, belki de 1766 depreminin arkasından girişin önüne barok üslûbunda kemerli bir sundurma ile bir türbedar odası eklenmiş veya daha önceden var olan bu unsurlar o yılların sanat akımına uygun biçimde yenilenmiştir. Ayasofya'da 1847-1849 yılları arasında geniş çapta restorasyon işleri yapan İsviçreli mimar Gaspare Trajano Fossati'nin bu türbe ile de ilgilendiğine dair bir iz olmadığı gibi İsviçre'deki arşivinde de bu hususu aydınlatacak herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Fakat en azından dışını sıvattığı ve badana ettirdiği kesindir. Uzun yıllar, türbe ile Ayasofya'nın güney yan duvarı arasındaki küçük avlu kalınlığı 2 metreyi bulan bir moloz tabakası ile örtülü olduğundan burada yer alan dev ölçüde yekpâre mermerden vaftiz teknesi gözlerden uzak kalmış, ancak Ayasofya Müzesi müdürü Sami Boyar döneminde 1943'e doğru avlu temizlenerek tekne ve birkaç büyük yağ küpü meydana çıkarılmıştır. 1973'te Semavi Eyice idaresinde küçük bir ekip burada incelemeler yaparak türbenin resimlerini çekmiş, Yılmaz Önge de plan ve rölövelerini çizmiştir. 1980 yılına doğru müze müdürlüğü ile Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün İstanbul Rölöve Bürosu türbenin restorasyonunu bir müteahhide havale etmiştir. Bu çalışmalar sırasında türbenin iç duvarları ve kubbesinin iç yüzeyindeki sıvalar bütünüyle raspa edilmiş, köşelerdeki nişlerin dolap haline getirilmesinde takılan kanatlar kaldırılmış, barok üslûbundaki giriş sundurması ile türbedar odası sökülmüştür. Çalışmalar sırasında ahşap sandukaların hepsi yerlerinden kaldırılarak dışarıdaki küçük avluya üst üste yığıldığından çalışmalar bittiğinde bunların ne dereceye kadar doğru olarak yerlerine konulduğu bilinemez.

Yapı, vaftizhâne olarak mimarisi bakımından benzer binaların en büyük ölçülü olanlarındandır. Türbeye dönüştürüldüğünde bazı değişikliklere lüzum görülmüştür. Bu işleri kimin yaptığı bilinmezse de bu yıllarda hassa mimarlarından Kasım Ağa akla gelen ilk isimdir. Binanın tam ortasında gömülü olan mermer vaftiz teknesini dışarı çıkarmak için Ayasofya tarafındaki duvarda geniş bir gedik açılarak tekne burada duvara yanaştırılmış, ardından tekrar örülmüştür. Binanın batı tarafındaki esas girişi iptal edilerek bir pencere biçimine sokulmuş, evvelce narteks durumunda olan çapraz tonozlu üç bölüm halindeki kısmın orta bölümüne Kaya Sultan defnedilmiştir. Köşelerdeki eksedraların içlerindeki nişlerle pencereler örülerek dolap haline getirilmiş ve eksedraların yarım kubbeleriyle pandantifler ve ana kubbe kalem işi klasik üslûpta nakışlarla süslenmişti. Türbenin girişi binanın kuzeydoğu köşesindeki eksedrada açılan bir kapı ile sağlanmıştır. Bunun dışına ve eski vaftizhânenin doğu tarafına bitişik bir sundurma, hol ve türbedar odası yapılmıştı.

(1) DİA; [İBRÂHİM TÜRBESİ - Semavi Eyice] c. 21; s. 358

İbrâhim Bey İmareti Ve Kümbeti

Karaman'da XV. yüzyılda yapılmış imaret ve kümbet.

Eski adı Lârende olan Karaman'ın İmaret mahallesinde yer alan yapı topluluğu İbrâhim Bey Zâviyesi ve İbrâhim Bey Medresesi olarak da anılmaktadır. Şevval 835 (Haziran 1432) tarihli vakfiyesi ve Muharrem 836 (Eylül 1432) tarihli kitâbesinde "imaret" olarak adlandırılan yapının Karamanoğlu Beyi II. İbrâhim Bey tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. İkisi geniş kapsamlı, diğerleri küçük altı vakfiye eki Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Vakfiyelerin ikisi 835 (1431-32) ve diğerleri sıra ile 843 (1439-40), 849 (1445), 851 (1447) ve 870 (1465-66) tarihli olup hepsi tomar halinde biribirine bağlı, uzunluğu 7 metreyi bulan bir belgedir. Ayrıca medresenin içinde, kapı alınlıklarında yedişer satır halinde taşa işlenmiş iki vakfiye özeti yer almaktadır (Uzunçarşılı, I/1 [1937], s. 56-144, rs. 9-10). Vakfiyede imaretin Karaman'ın doğusunda Yoğunduvar mevkiinde yapıldığı, bir tarafında cemaatle namaz kılmak için bir mescid, diğer tarafında zenginlere, fakirlere, bütün yolcu ve misafirlere yemek pişirilip yedirmek için bir mutfak, Kur'ân-ı Kerîm okutulması ve hâfız yetiştirilmesi için de bir dârülkurrâ (dârülhuffâz) inşa edildiği belirtilmektedir. Günümüzde bu yapı topluluğunda imaretin batı cephesinin güney köşesine bitişik bir türbe ve kuzey cephesi karşısında bir çeşme bulunmaktadır. Yapının mimarı bilinmemekle birlikte ahşap ustası İlyas oğlu Hacı Ömer'dir.(...)

Yapının batı duvarının güney köşesine bitişik iki katlı kümbet, kesme taşla inşa edilmiştir ve doğu-batı yönünde birer kemerle genişletilmiş kareye yakın bir plana sahiptir. Yapı, köşe üçgenleriyle geçilen sekizgen kasnak üzerinde içten kubbe, dıştan piramidal çatı ile örtülüdür. Kasnak içten üç, dıştan iki sıra mukarnasla süslenmiştir.

Kuzey cephesinde altışar basamaklı çifte merdivenlerle çıkılan aynalı kemerli bir kapı, diğer cephelerde birer dikdörtgen pencere vardır.

İçte mekânın güneybatısına yerleştirilmiş olan üç sanduka bulunmaktadır. Alçı ile kaplanmış olan sandukalarda yazı, geometrik ve bitkisel süslemeler görülür. Vaktiyle altın yaldızla süslü oldukları bilinen bu sandukalar bugün harap durumdadır. Ortadaki sanduka İbrâhim Bey'e, diğer ikisi oğulları Kasım ve Alâeddin beylere aittir. Bugün girilemeyen alt katın dikdörtgen biçimindeki kapısı basık kemerli ve çökertme alınlıklıdır.(...)[1]

(1) DİA; [İBRÂHİM BEY İMARETİ ve KÜMBETİ - Aynur Durukan] c. 21; s. 290

İbrahim (Ömer) Efendi Türbesi-Kıbrıs

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 138

İbrahim Adi Türbesi-Suriye

(1) DİA, Cilt. 37, s. 563

İbrahim Baba Türbesi-Elazığ

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 221

İbrahim Baba Türbesi-Gaziantep

(1) Gaziantep. a.g.e.

İbrahim Baba Türbesi-Bulgaristan-Kayabaşı Köyü

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 290

İbrahim Baba Türbesi-Bulgaristan-Revan Köyü

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 292

İbrahim Baba Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 778

İbrahim Bey Türbesi-Bosna Hersek

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 137
(2) Kılıcı, Ali1. a.g.e. s. 99,
(3) Engin, Refik. a.g.e. s. 128

İbrahim Bey Türbesi-Karaman

(1) Topal, Cengiz, a.g.e. s. 46

İbrahim Bey Türbesi-Sinop

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 47

İbrahim Beyzade Mahmut Bey Türbesi-Yunanistan-Dimetoka

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 989

İbrahim Çavuş Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

İbrahim Dede Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 136

İbrahim Desuki Hazretleri Türbesi-Mısır

(1) Vassaf, Hüseyin. a.g.e. s. 261

İbrahim Ecel Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 129

İbrahim Edhem Paşa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 10 s. 419,
(1) Bulut, Mustafa1. "İbrahim Edhem Paşa Türbesi." Sanat Tarihi Yıllığı 22 (2010). s. 1-19

İbrahim Efendi Türbesi-Tokat

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 3, s. 138

İbrahim Efendi Türbesi-Bosna Hersek

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 137

İbrahim Ethem Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 47,
(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 124

İbrahim Gülşeni Türbesi-Mısır

(1) DİA, Cilt. 21 s. 305

İbrahim Hakkı Türbesi-Siirt

(1) Taşyürek, Muzaffer. "Erzurum Türbeleri Ve Ziyaret Yerleri." Palandöken Belediyesi, (2010). s. 104

İbrahim Halebi Hz. Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

İbrahim Naks-i Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

İbrahim Paşa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 21 s. 342,
(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 131

İbrahim Sori Türbesi-Şırnak

(1) Ertekin, M. Zahir. a.g.e. s. 35

İbrahim Tennuri Türbesi-Kayseri

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 47,
(2) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 283

İbrahim Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 21 s. 358

İbrahim Zahid-i Geylani Türbesi-İran

(1) DİA, Cilt. 27, s. 51

İbrâhîm Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in on dördüncü sûresi.(...)

Sûrenin ana fikri ve amacı, Hz. Peygamber'in davetini reddeden ve ona karşı düşmanlıklarını arttırarak sürdüren kâfirleri sert bir biçimde uyarıp tehdit etmek suretiyle caydırmaktır. Konusu ise öteki Mekkî sûrelerde olduğu gibi tevhid, vahiy ve peygamberlikle ilgili temel iman meseleleridir. Hak dini yayma uğrunda peygamberlerin katlandığı sıkıntılara dair bilgilerin de yer aldığı sûre beş bölüme ayrılabilir.

Birinci bölümde (âyet 1-12) üç önemli hususa dikkat çekildiği görülür. Bunlardan birincisi, Allah'ın vahiy ve peygamber göndermedeki esas hedefi insanları küfrün karanlığından kurtarıp hidayete erdirmektir. Ancak diğer peygamberler ve -bir örnek olmak üzere- Hz. Mûsâ, sadece kendi kavimlerini kurtarmakla görevli oldukları halde Hz. Muhammed bütün insanları aydınlığa çıkarmakla görevlendirilmiştir (âyet 5). Kur'an'ın Arapça gönderilmiş olması Resûl-i Ekrem'e böyle bir görevin verilmesine engel teşkil etmez; çünkü

yüce ve hikmet sahibi Allah, daha önceki peygamberlere de hep kendi kavimlerinin diliyle vahiy indirmiştir (âyet 4). İkinci önemli husus vahyin diliyle ilgilidir. Yûsuf sûresinin başında (12/2) Kur'an'ın açık seçik bir Arapça ile gönderildiği ifade edildiği halde bunun sebep ve hikmeti açıklanmamıştı. İbrâhîm sûresinde ise vahyin tebliğinde bir peygamberin kendi kavminin dilini kullanmasının iletişimi kolaylaştırmak gibi bir hikmet taşıdığı açıklanmıştır. Buna rağmen peygamberler kendi kavimleri tarafından büyük bir direnişle karşılanmışlardır. Üçüncü husus, peygamberlerin tebliği karşısında inanmayanların ortaya koyduğu direniş ve bunun sebepleridir. Peygamberler insanların ruhlarında imanı yerleştirip kökleştirmeye, onları sosyal ilişkilerinde doğruluk ve iyiliğe yönlendirmeye çalışırken inkârcıların bilhassa lider konumunda bulunanları daha çok kendi çıkarları için zararlı gördükleri peygamberlerle çatışmaya girerler.

Sûrenin ilk bölümünde bu çatışmanın iki temel sebebine dikkat çekilir: Birincisi dünya hayatının nimetlerine aşırı düşkünlük (âyet 3), ikincisi geçmişten gelen alışkanlıklara, gelenek ve göreneklere şuursuz bağlılık (âyet 10).

Sûrenin birinci bölümü, kendilerine karşı yapılan ezâ ve cefalara rağmen peygamberlerin Allah'a güvenip yollarına devam etmeleri hususunda gösterdikleri azim ve iradeyi dile getiren âyetlerle son bulur.

Sûrenin **ikinci bölümünde** (âyet 13-27), inanmayanların peygamberlere karşı sürdürdükleri düşmanlığın başka bir boyutuna dikkat çeken âyetler yer alır. Bu da peygamberlerin öz yurtlarını terketmeye zorlanmasıdır. Aynı âyetlerde peygamberi yurdundan sürüp çıkarmanın o kavme neye mal olacağı da bildirilmektedir. Allah onları yok edip yerlerine tekrar müminleri yerleştirecek, müşrikleri bu dünyada hezimete uğratacak, *âhirette de çetin bir azaba çarptıracaktır*; onların iyilik adına yaptıkları ameller kabul edilmeyip kül gibi savrulacaktır. Bu âyetler, bir yandan kâfirlere uyarıda bulunurken bir yandan da hicretten sonra meydana gelecek savaşlara ve bu savaşlarda müslümanların elde edecekleri zaferlere işaret etmekte, Mekke'nin fethedileceği ve müslümanların yeniden oraya döneceği müjdesini vermektedir. Aynı bölümde kâfirlerin *âhirette hiçbir mazeret bulamayacakları*, şeytana uyup küfre sapanların şeytan tarafından bile kınanacakları belirtilmekte; ardından *müminlerin ebedî cennetlerle mükâfatlandırılacağı*, Allah'a inanmanın -ve bu inancın veciz bir ifadesi olan kelime-i tevhidin- (Buhârî, "Tefsîr", 14/2), meyvesi bitip tükenmeyen bir ağaç gibi devamlı mutluluk sağlayacağı bildirilmektedir.

Üçüncü bölüm (âyet 28-34), Allah'ın nimetleri ve bu nimetlere karşı nankörlük edenlerin durumlarıyla ilgilidir. Burada, Allah'ın hidayetini reddedip yerine inkârcılığı yerleştirmeye çalışanların *kendileriyle birlikte kavimlerini de helâke sürükledikleri* ve karar kılacakları *son durağın cehennem olduğu* bildirilir. Ardından müminlerden namaz kılmaları, gizli açık hayır yapmaları istenir; kimsenin kimseye yardım edemeyeceği *âhiret gününde* bunun kurtarıcı rolüne dikkat çekilir. Allah'ın yaratıcı kudretiyle ortaya çıkardığı kevnî varlıklara ve insanın yararlarını amaçlayan bunlardaki düzene işaret edilir. Bu bölümün son âyetinde, Allah'ın kullara saymakla başa çıkamayacakları kadar bol nimetler ihsan ettiği hatırlatılır.

Dördüncü bölüm (âyet 35-41), insanlığın en büyük rehberlerinden olan Hz. İbrâhim'in yüksek dinî kişiliğini yansıtan âyetlerden oluşur. Burada Hz. İbrâhim'in, Mekke'nin hem bir güvenlik merkezi hem de tevhid odağı olması dileğini de içeren son derece veciz örnek dua cümleleri yer alır. Onun duasının, "Rabbimiz! Hesapların görüleceği günde beni, ana-babamı ve bütün müminleri bağışla" şeklindeki son cümlesi, bütün müslümanlarca en çok sevilen ve tekrar edilen dualardan biri olmuştur.

Sûrenin **son bölümü** (âyet 42-52) yukarıdaki hususların genel bir değerlendirmesi mahiyetindedir. Kim olursa olsun, nerede ve hangi devirde yaşamış bulunursa bulunsun, ilâhî hakikatlere karşı savaş açan zalimlerin mutlaka yenilgiye uğrayacakları ve perişan olacakları özellikle vurgulanır; Allah'ın bildirdiği hak ve adalet yoluna karşı savaş açanların kaçınılmaz âkıbetleriyle karşılaştıklarında hissedecekleri derin pişmanlık duyguları, faydasız dilekleri ve nihayet çarptırılacakları ağır cezalar kısaca anlatılır. Sûre, bütün insanlara bir mesaj niteliği taşıyan şu âyetle son bulur: "İşte bu Kur'an insanlara bir bildiridir; onunla uyarılmaları, ibadete lâyık olanın yalnızca Allah olduğunu

bilmeleri ve aklı başında kişilerin iyice düşünüp anlamaları için gönderilmiştir".(...)[1]

(1) DİA; [İBRÂHÎM SÛRESİ - Emin Işık] c. 21; s. 352

İbraniler

Bir Sami kavim, Yahudilerin ataları. Konuştukları dil İbrani dili olup Tevrat'ın dilidir. Hz. İbrahim'in oğullarından Hz. İshak'ın oğlu Hz. Yakub'un on iki oğlundan türeyen on iki kabilenin bir araya gelmesiyle oluşmuş bir kavimdir. Yakub'un bir unvanı "İsrail" olduğu için nesline Beni İsrail (İsrailoğulları) da denmiş, bu ad İbrani ve Yahudi kelimeleriyle eş anlamlı kullanılmıştır.[1]

(1) Öztuna, Yılmaz.a.g.e.

İcra-i Suçlar

Adam öldürmek, hırsızlık gibi konusu bir eylemin, hareketin yapılması olan suçlar.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

İctiba

İnsanların Allahu Teâlâ'ya yaklaşması, ancak Allahu Teâlâ'nın çekmesi ile olur. Eğer, vasıtasız doğrudan doğruya çekerse ictiba denir.[1]

(1) Gazali, Ebu Hamid1. a.g.e., s. 305

İçgek

a. Şeytan, iblis.[1]

b. Vampir.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

İdam-ı Nefs

Kendini öldürme, intihar.[1][2][3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

İdam

a. Kanunun yasakladığı belli suçları işleyenler için, belli şartlara bağlı olarak konulmuş ölüm cezası hakkında kullanılan bir hukuk terimi.[1]

b. Ölüm cezası.[2][3][4]

c. Mahkemece, kanun gereği ölüm cezasına mahkûm edilen kimseye uygulanan işlem; öldürme, vücudunu yok etme,[2][3][4] yoketme, ortadan kaldırma.[1][5]

(1) Akay, Hasan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(5) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

İddet-i Hami

Kocası ölen veya boşanan hamile kadının, yeni bir evlilik için çocuğunun doğmasını beklemesi.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

İddet-i Vefat

Kocası ölen bir kadının hamile ise doğuma kadar, değilse yüz otuz gün iddet beklemesi.[1] Ölüm ile lazım gelen iddet.[3]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

İddet

Doğacak çocuğun nesebinin karışmasını önlemek amacıyla boşanan veya kocası ölen kadının tekrar evlenebilmesi için beklemesi gereken süre.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

İdfan

Gömme, defnetme.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

İdrak

İdrak, bir şeyin en sonuna varmak, bir şeye yetişmek, onu algılamaktır. İdrak arkadan gelip yetişmek tabiri, süratli bir hareketi gerektirir.

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 24, s .278-279

İdris Baba Türbesi-Macaristan

(1) DİA, Cilt. 21 s. 485,

İ

(2) DİA, Cilt. 34, s. 216,

(3) Engin, Refik. a.g.e. s. 549

İdris Baba Türbesi

Macaristan'ın Peçuy şehrinde XVII. yüzyıla ait türbe.

Budapeşte'nin 220 km. güneybatısında yer alan Peçuy'un (Peçy, Pécs) Osmanlı dönemindeki surlarının dışında ve Yakovalı Hasan Paşa Camii'nin yakınındaki Sigetvar Kapısı'nın oldukça uzağındadır. Ünlü tarih yazarı Peçuylu İbrâhim Efendi İdris Baba'yı, "Peçuy'da büdelâdan İdris Baba denen bir meczûb-ı ilâhî vardı. O nice kerâmet ve velâyeti zâhir bir aziz idi. Şimdi mezarının üzerine yüksek bir kubbe yapılmış olan baba o vakitler yaşıyordu, kendisine rastladım" cümleleriyle tanıtmaktadır. Peçuylu, onunla 1000 (1591) yılında Bosna Beylerbeyi Hasan Paşa'nın yanına giderken karşılaştığına göre İdris Baba XVI. yüzyılın sonlarında veya XVII. yüzyılın ilk yıllarında ölmüş ve kabri üstüne kubbeli bir türbe yapılmıştır.

Gerçekten yaşadığı bu bilgiden öğrenilen İdris Baba'nın sonradan kemikleri de bulunmuştur. Evliya Çelebi 1073 yılı Zilkadesinde (Haziran 1663) Peçuy'a da uğramış ve şehirdeki cami, medrese, tekke ve hamam gibi vakıf eserlerden bahsederken İdris Baba'yı, "1000 tarihinde hayatta olup nice kerâmetleri nakledilir" cümlesiyle anmıştır. Evliya Çelebi, Peçuy'daki yatır ziyaretgâhları arasında, Sigetvar Kapısı dışında güneye meyilli yolun sağ tarafında dağlık yerde bir âlim hekimden de söz eder. Kabri üzerinde kubbe olmayan bu kişi burada yaşamış ve mezarı üstüne çeşitli dillerde yazılar bulunan bir mermer levha konulmuştur. Evliya Çelebi'nin tarif ettiği bu yer, İdris Baba Türbesi'nin olduğu araziye topografya bakımından uygun düşmekteyse de ikisinin ayrı anılması bunların değişik kişiler olduğunu belli etmektedir. Evliya Çelebi'nin İdris Baba'ya dair daha geniş açıklama yapmaması şaşırtıcıdır. Fakat 1000 yılında henüz hayatta olduğunu bildirmesi Peçuylu İbrâhim'in verdiği bilgiyle tam uyum sağlar. Bu hususta akla gelen başka bir nokta da Evliya Çelebi'nin İdris Baba Türbesi'ni ciddi olarak incelememesi ve onunla ilgili bilgiyi Peçuylu'nun tarihinden aktarmış olmasıdır. Aksi halde adını belirtmediği hekime o kadar yer ayırırken İdris Baba'nın tek satırla geçiştirilmesine bir anlam vermek mümkün değildir.

İdris Baba Türbesi, Macaristan'ın elden çıkmasının ardından 1693'ten sonra Cizvit tarikatı tarafından şapele dönüştürülmüş, pencerelerinden biri bozularak buraya yarım yuvarlak çıkıntı halinde bir apsis eklenmiştir. Ancak yapının hıristiyanların ibadetine tahsisi fazla sürmemiş, Macar yazarlarının ifadesine göre XVIII ve XIX. yüzyıllarda baruthâne olarak kullanılmıştır. 1912-1913 yıllarında István Möller tarafından bir dereceye kadar restore edilmiş, bu sırada apsis de kaldırılmış, fakat tepesindeki haç bırakılmıştır (Molnár, lv. XXVI). 1917'de Budapeşte Yüksek Mimarlık Okulu çalışmaları arasında bu ülkedeki Türk yapılarının rölövelerini çizdirerek bir albüm halinde yayımladığında İdris Baba Türbesi'nin de plan ve kesitleri çıkarılmıştır. Bu çizimlerin teknik bakımdan mükemmel olduğu söylenemezse de yine o yıllardaki durumu gösteren birer belge olarak değerlidir. İdris Baba Türbesi 1961-1963'te tekrar restorasyon görmüş, bu sırada evvelce sandukanın bulunduğu yerde bir kazı yapıldığında İdris Baba'nın iskeletine oldukça tamam bir halde rastlanmıştır. 1980'li yıllarda görüldüğünde bu küçük yapı, o sırada bir hastahanenin hemen yanında ağaçlık bir arazi ortasında bakımlı olup içi bir türbe görünümünde düzenlenmişti.

Rumeli'de birçok benzeri gibi daha önce belki bir tekkenin yanında bulunan türbe bugün tek başınadır. Burada eskiden bir tekkenin varlığını gösteren bir iz yoktur. Türbenin etrafındaki arazinin Osmanlı döneminde oldukça yoğun müslüman yerleşmesine sahne olan Peç'in Türk mezarlığı olduğuna da ihtimal verilebilir. Türbe sekizgen bir plana göre yapılmış ve inşasında kaba moloz taşlar kullanılmıştır. Pencerelerden biri, burası şapel yapıldığında sivri gotik kemerli bir kapıya dönüştürülmüş, diğer Türk dönemi pencereleriyle kapısı örülmüş, bir pencere de yarılarak büyütülmüştü. Son onarımda bunlardan bazıları düzeltilmiş, üst dizide olan yuvarlak pencerelerden bozulan bir tanesi eski şekline getirilmiş, gotik biçimli sövelere sahip kapıya ise dokunulmamıştır. Taştan örülmüş kasnaksız kubbe de kiremitle örtülmüştür. Türbenin içiyle duvarlarında hiçbir süsleme veya

yazı izi bulunamamıştır. Herhalde Peç'te Türk idaresi sona erinceye kadar duvarların iç yüzleri süslemesiz değildi. Bugün İdris Baba'nın ağaç parmaklıkla ayrılmış kabri üstünde bir sanduka, bunun da başında bir Kādirî tacı vardır. Ayrıca şamdan, seccade gibi mefruşatı da mevcuttur.[1]

(1) DİA; [İDRİS BABA TÜRBESİ - Semavi Eyice] c. 21; s. 485

İdris Muhtefi Hz. Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

İfna Olunmak

Yok edilmek, öldürülmek.[1]

(1) Kanar, Mehmet. a.g.e.

İfnayı Beden

Vücudu ortadan kaldırma, öldürme.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

İfnayı Hayat

Ömrü yitirme, tüketme,[2] hayatını yok etme.[3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

İfraz Hazinesi

Ölen kişilerin devlete intikal eden mal ve paralarının saklandığı yer.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

İfrit

a. Kur'an'a göre en güçlü cinlerden birinin veya en güçlü cinin adı.[1]

b. Cinlerin reisi veya en güçlü, çok zararlı, zeki, kurnaz, korkunç ve şeytansı kabul edileni.[1][2][3][4]

c. Masal ve efsanelerde geçen mitolojik mahlûk; korkunç ve kötü bir cin.[1][5]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) DİA;
(5) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

İge

Peri, ruh.[1]

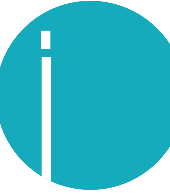
(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

İgerli Evliya Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

İğdeli Dede Türbesi-Uşak

(1) Uşak Valiliği, a.g.e. s. 221

İğdeli Türbesi-Kayseri

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 14

İğdir Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

İğneci Baba Türbesi-Amasya

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 7, s. 252

İğnecizade Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

İğneli Baba Türbesi-Elazığ

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 223

İğrak

a. Suda boğarak öldürmek.[1][3][4]

b. Gark etme, suya batırma.[2][3][4]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

İhdad

Kocası ölen veya kesin boşanmayla evliliği sona eren kadının belli bir süre süslenme, ziynet takma

gibi bazı davranışlardan kaçınması, yas tutması anlamındaki fıkıh terimi.[1][2]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) DİA

İhlak

Helak etme, öldürme, öldürülme, yok etme.[1][2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

İhlas

Kulun bütün işlerini ve ibadetini şirk ve riyadan uzak olarak Allah'ın hoşnutluğu için yapması.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

İhlâs Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in yüz on ikinci sûresi.(...)

İhlâs sûresinin muhtevasıyla ilgili olarak müfessirlerin üzerinde durdukları en önemli konu, ilk iki âyette yer alan "ahad" ve "samed" kelimelerinin anlam ve içerikleridir. Ahad sıfatı Allah'a nisbet edildiğinde O'nun birliğini, tekliğini ve eşsizliğini ifade eder; bu anlamıyla tenzihî veya selbî sıfatları da içerir. Bu sebeple ahad sıfatının bazı istisnalar dışında Allah'tan başkasına nisbet edilemeyeceği düşünülür. Aynı kökten gelen "vâhid" ise Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde Allah'ın sıfatı olarak geçmekle birlikte Allah'tan başka varlıkların sayısal anlamda birliğini ifade etmek için de kullanılmaktadır. Sûrenin ilk âyetinde Allah lafzıyla bütün sübûtî sıfatlara, ahad lafzıyla da selbî sıfatlara işaret edildiği anlaşılmaktadır.

Samed kelimesi "bir kavmin ilk atası, herkesin kendisine ihtiyacını arzettiği, fakat kendisinin kimsenin yardımına muhtaç olmadığı ulu başkan" gibi anlamlara gelir (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "śmd" md.). Sûredeki bağlamına göre samed, "var oluş bakımından kimseye muhtaç olmayıp her şeyin varlığını kendisine borçlu olduğu vâcibü'l-vücûd" demektir. Buna göre samed kelimesi doğrudan doğruya ahad isminin açıklaması, daha sonra gelen "doğurmamış ve doğmamıştır" âyeti de samed isminin açıklamasıdır. "Onun bir dengi de olmadı" meâlindeki son âyet ise hem birinci âyetin açıklaması hem de bütünüyle sûrenin bir özetidir.

Sûrenin iki ispat cümlesiyle iki nefiy cümlesinden meydana gelmesi, Allah'ın sübûtî sıfatlarıyla selbî sıfatları arasında bir dengenin kurulması gerektiğine işaret eder. Zira sübûtî sıfatlarda aşırı gidip Allah'ı yalnızca teşbih ve temsil yoluyla tanımaya çalışmak sonuçta insanları teşbih ve tecsîme, hatta çok tanrıcılığa götürebildiği gibi selbî sıfatlarla tanımlamada aşırılığa kaçıp O'nu sadece tenzih yoluyla tanıtmanın da insanları büsbütün red ve inkâra götürme tehlikesi taşıdığı görülmüştür. Böylece sûre, bir yandan İslâm'daki tanrı tasavvurunu açık bir biçimde ifade ederken öte yandan dolaylı olarak diğer dinlerdeki tanrı tasavvurlarının yanlışlığını ortaya koymaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'in bir din kitabı olduğu ve onun âyetlerinin Allah'ı doğru tanıtmayı ve O'na karşı kulluk görevlerini bildirmeyi hedeflediği dikkate alınınca İhlâs sûresinin bütün sûrelerle ilişkisinin bulunduğu görülür. Meselâ Fâtiha sûresindeki, "Biz ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım dileriz" meâlindeki âyetle Allah'ın samed ismi arasında böyle bir ilişkinin varlığı dikkat çekmektedir. İhlâs'tan sonra gelen Felak ve Nâs sûrelerinde ise insanlar, "samediyyet" diye ifade edilen Allah'ın büyük lutufkârlığından ve koruyuculuğundan istifade etmeye çağrılmaktadır.(...)[1]

(1) DİA; [İHLÂS SÛRESİ - Emin Işık] c. 21; s. 538

İhsan

a. Bağışlama, bağışta bulunma.[1] Karşılık beklemeden yapılan yardım.[2]

b. Lütuf, kerem, iyilik.[1][2]

c. Gördüğü kötülüğe karşı iyilikte bulunma.[2]

d. Allah'a O'nu görüyormuş gibi ve O'nun huzurunda olmanın şuurunda olarak ibadet etme.[1][2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

İhtinak

Boğulma, nefes alamayarak ölme.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

İhtizar

a. Can çekişirken.[1]

b. Can çekişme, ölüme yaklaşma.[2][3][4]

c. Huzura çıkma.[2]

(1) Erdoğan, Naim, Kıyamet Âhiret Ölüm ve Sonrası, s. 30;
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.

İhya-i Mevta

Ölüleri canlandırma.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

İkab

Öldükten sonra günahkârlara verilecek ilahi ceza.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

İkbar-ı Meyyit

Ölünün kabre konulması, gömülmesi.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

İkbar

a. Mezara koyma, gömme.[1][2][3]

b. Mezara koyulma, gömülme.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

İki Yürekli Ali Bey Türbesi-Yunanistan-Yenice

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 1011

İkinci Alaeddin Türbesi-Konya

(1) DİA, Cilt. 26 s. 190

İkinci Gıyaseddin Keyhusrev Türbesi-Konya

(1) DİA, Cilt. 26 s. 190

İkinci İbrahim Bey Türbesi-Karaman

(1) Karaman Valiliği. a.g.e. s. 258

İkinci İbrahim Türbesi-Sinop

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 47

İkinci İdris Türbesi-Fas

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 10 s. 309

İkinci Kasım Berid Şah Türbesi-Hindistan

(1) DİA, Cilt. 5 s. 503

İkinci Kharragan (Kümbet) Türbesi-İran

(1) Öney, Gönül. a.g.e. s. 43

İkinci Kılıcarslan Türbesi-Konya

(1) DİA, Cilt. 26 s. 190,
(2) Oral, M. Zeki. "Konya'da Alaüd-Din Camii Ve Türbeleri" Yıllık Araştırma Derg. 1, Ankara (1956). s. 48,
(3) Erdemir, Yaşar. a.g.e. s. 170

İkinci Mahmud Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 1 s. 448,
(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 5, s. 263

İkinci Mehmed Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 8 s. 431

İkinci Murad Türbesi-Bursa

(1) Önkal, Hakkı.4 a.g.e. s. 79,
(2) Aydın, Yüksel İ. a.g.e. s. 38,
(3) Cengiz, İsmail. a.g.e. s. 347,
(4) Kepecioğlu, Kamil. a.g.e. Cilt 4, s. 181
(5) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 65,
(6) DİA, Cilt. 31, s. 162,
(7) DİA, Cilt. 31, S5. 156,
(8) Daş, Ertan. a.g.e. s. 44
(9) Öcalan, Hasan Basri.a.g.e. s. 81

İkinci Selim Türbesi-İstanbul

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 76 .

İ

(2) DİA, Cilt. 36, s. 418,

(3) Kahyaoğlu, Müge. “II. Selim Türbesi Revak Çinileri.” Yük. Lis. Tz. Sakarya Ü.(2010). s. 10,

(4) Aydın, Yüksel İ. a.g.e. s. 60,

(5) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 6, s. 504

(6) Önkal, Hakkı.4 a.g.e. s. 164

İkinci Süleyman Şah Türbesi-Konya

(1) DİA, Cilt. 26 s. 190

İkinci Türbe-Konya

(1) Oral, M. Zeki. a.g.e. s. 49

İkinci Yakup Türbesi-Kütahya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 96

İkiz Türbe-Muğla-Milas

(1) Kaynak yok.

İkiz Türbe -Malatya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 48

İklime Hatun Türbesi-Kahramanmaraş

(1) Kahramanmaraş Beld. a.g.e. Cilt 2, s. 1016

İkrah-ı Mülci

Eskiden uygulanan, ölüm veya organ kesme tehdidiyle yapılan zorlayıcılık.[1][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

(3) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

İkrah-ı Tamm

a. Kendini öldürmeye veya uzvundan bir yer kesmeye sebep olacak yolda meydana gelen mecburiyet.[1]

b. Eskiden uygulanan öldürme veya organ kesmeye ilişkin zorunluluk.[2]

(1) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

İkrar-ı Mariz

Ölüm halinde, döşeğinde edilen ikrar, vasiyetname.[1][2][3]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

İksir

a. Manevi kemalin en yüksek mertebelerine erişmiş olan kâmil mürşit, bu mürşid-i kâmilin öldürücü ve erdirici nazarı,[1] ariflerin, ermişlerin bakışları.[2]

b. Tarikat şeyhinin öğütleri, anlamlı sözleri.[2]

c. Eskiden içeni ölümsüzleştirmek, herhangi bir madeni altına çevirmek gibi doğaüstü etkileri olduğuna inanılan, ne olduğu bilinmeyen düşsel sıvı.[3][2]

d. Bir şeyi, bir hali meydana getiren fevkalade tesirli sebep.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

İktilal

Birbirini öldürme, birbirini katletme.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

İlah

Tapılmaya lâyık görülen yüce varlık, mabut, Tanrı, Allah.[1][2][3][4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

(4) DİA

İlahî

a. Allah’la ilgili, Allah’a ait, Allah’a has, Allah’tan gelen, Tanrısal.[2][3][4]

b. Allah sevgisini ve Allah’a bağlılığı esas alan, Allah’ın varlığı, birliği konularını işleyen, Allah’la ilgili hemen her hususu konu edinen şiirler.[1][3]

c. İslâm dininde Allah'a, peygambere ve manevi büyüklere karşı duyulan aşkı, tarikat esaslarını ve adabını, dini heyecanları, dua veyalvarmaları dile getiren ve besteyle okunan manzume,(2) dini duyguları dile getiren beste,(2) dini tasavvufi muhteva taşıyan bestelenmiş şiirlerin genel adı.(5)

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(5) DİA

İlâhî Komedya

Dante'nin (ö. 1321) âhiret yolculuğunu anlatan manzum eseri.

İlâhî Komedya'nın (La Divina CommeDİA) orijinal adı CommeDİA olup Divina sıfatı ilk defa, konusu itibariyle ve uyandırdığı hayranlık dolayısıyla 1555 Venedik baskısında kullanılmıştır. CommeDİA ise aslında özel isim değil o dönemde sonu iyi biten (sevinçli) edebî çalışmaların genel adıdır (trageDİA "acıklı" karşıtı). Dante mektuplarında eserinden "kutsal şiir" diye bahseder.

İtalyanlar'ın en büyük şairleri ve dillerinin yaratıcısı saydıkları Dante Alighieri'nin, yazımına muhtemelen 1307 yılında başlayıp 1321'de ölümünden kısa bir süre önce tamamladığı İlâhî Komedya

İtalyan edebiyatının ana kaynaklarından, Batı edebiyatının da önemli eserlerinden biridir ve *Hıristiyanlığın en büyük şiiri* kabul edilmektedir. Önceleri -genellikle minyatürlü- yazma nüshalarının elden ele dolaştığı eser matbaanın icadıyla en çok basılan metinler arasına girmiş ve çeşitli dillere çevrilerek asırlar boyu Avrupa'nın Kitâb-ı Mukaddes'ten sonra en fazla okunan kitapları arasında yer almıştır.

Eserin en büyük özelliklerinden biri, İtalyanca öğretiminde her zaman bir ders kitabı niteliğiyle okutulmasını sağlayan dilidir. Dante, bilinen on eserinden beşini Ortaçağ'ın yazı dili olan Latince ile, İlâhî Komedya dahil diğer beşini ise İtalyan edebiyat tarihinde ilk defa, halkın konuşma diline yakın olan İtalyanca'nın Floransa lehçesiyle yazmıştır. Şair, filozof ve ahlâk kuramcılığının yanında dil araştırmacılığıyla da tanınan ve bu konuda müstakil bir eseri bulunan (De vulgari eloquentia [halk dili üzerine]) Dante, *Floransa lehçesini diğer lehçelerden ve Toskana bölgesinin halk şairlerinden derlediği kelimelerle zenginleştirip ilk gramer kurallarını belirleyerek modern İtalyanca'nın kaynağı sayılan Toskana lehçesini olgunlaştırmış, bundan dolayı kendisine daima İtalyanca'nın yaratıcısı ve dolayısıyla İtalyanlar'ın kültür ve ilim atası* gözüyle bakılmıştır. Dante, özellikle bu eseri sebebiyle başlı başına bir bilim dalı konusu haline getirilmiş (Dantoloji), hakkında çeşitli üniversitelerde kürsüler ve birçok ülkede araştırma kurumları açılmıştır.

Kitabı teşkil eden uzun manzume, otuz üçer şarkıdan (canto) meydana gelmiş onar bölümlü üç ilâhiden (cantica) ibarettir ve bir girişle birlikte şarkıların sayısı 100'e tamamlanmıştır. Her şarkı 130-140, şiirin tamamı ise 14.233 mısradır (Giriş ve Cehennem 4720, A'râf 4755, Cennet 4758); on bir heceli olan mısralar kendi aralarında üçlü kafiyeli "üçlükler" halinde gruplandırılmıştır. Şairin üç sayısına özel bir değer vermesinin sebebi *teslîs inancına olan bağlılığı*dır.

Eserin konusu Dante'nin, Papa VIII. Bonifazio tarafından günahların bağışlanma yılı ilân edilen *1300 yılının paskalya haftası boyunca bedenen yaptığını söylediği âhiret yolculuğudur*. Şair, otuz beş yaşında iken 7 Nisan Perşembe'yi 8 Nisan Cuma'ya bağlayan kutsal gece sabaha karşı kendini, uyku sersemi olduğu için nasıl gittiğini bilemediği *Kudüs yakınlarındaki karanlık bir ormanda* bulur ve buradan Latin şairi ve Ortaçağ'da aklın sembolü sayılan *Vergilius'un mihmandarlığında cehenneme iner*; orayı gördükten sonra yine Vergilius'la birlikte a'râfa geçip bir ara kendilerine katılan şair *Statius'un refakatiyle burayı da gezer*; ardından cennete ulaşarak genç yaşta ölen *sevdiği kız Beatrice tarafından karşılanır ve cenneti meydana getiren dokuz kat gökte dolaştırılır*; en sonunda da *Hz. Meryem'in aracılığıyla arş-ı a'lâda **Allah**'ın cemâlini müşahede etmek mazhariyetine nâil olur*.

Cehennem, dünyanın merkezine doğru inen ve bir huni gibi gittikçe daralan dokuz kat gökten oluşmakta, her katta suçlulara aşağı doğru gittikçe ağırlaşan işkenceler yapılmaktadır. Başlıca suçluların işledikleri suçun ağırlık derecesine göre

sıralanması şöyledir: *Korkaklar, şehvet düşkünleri, oburlar, cimriler, müsrifler, sapık tarikat mensupları, zalimler-katiller, intihar edenler, Allah'a karşı gelenler, homoseksüeller, tefeciler, kadın satıcıları-arabulucular, dalkavuklar, para canlıları, rüşvet yiyenler, kâhinler-falcılar, hırsızlar, ikiyüzlüler, nifak çıkaranlar, bölücüler, simyacılar, kılık ve sima değiştirip insanları aldatanlar, kalpazanlar ve sırasıyla hısım-akrabalarına, vatanlarına, misafirlerine, velinimetlerine ve kutsal imana ihanet edenler*.

A'râf, okyanuslar ortasındaki bir ada üzerinde yer alan dünyanın en yüksek dağıdır. Koni şeklinde ve yedi kat olan dağın *son katı yeryüzü cennetidir ve buradan on katlı gökyüzü cennetine geçilir*. A'râfta affedilmeye hak kazanmış, fakat Allah'ın sevgili kulları arasına girebilmek için geçici bir süre çile çekmeleri gereken günahı az kişiler bulunmaktadır. A'râfta suçların ve karşılığı cezaların ağırlığı cehennemdekilerin aksine yukarı çıkıldıkça azalmaktadır. Buradaki insanlar sırasıyla *aforoz edilenler, son nefeste tövbe edenler, savaşta veya cinayetle öldürülenler, kibirliler, hasetçiler, öfkelerini tutamayanlar, tembeller, cimriler, müsrifler, oburlar ve şehvet düşkünleridir*.

Cennet, Ortaçağ astronomisinin gök telakkisine paralel olarak yedi gezegen (Ay, Merkür, Venüs, Güneş, Mars, Jüpiter, Satürn) ve sabit yıldızlar gökleriyle hareket ettirici (diğerlerini döndüren) gök ve arş-ı a'lâdan oluşmaktadır. Arş-ı a'lâ saf nurdan ibaret, maddeden arınmış, mutlak sükûn diyarı olan rabbin katıdır. Cennetin güzellikleri ve içinde bulunanların mertebeleri yükseldikçe artar. En alt kattakiler dış etkiler sebebiyle kulluk sözünde duramamış, *kendi istekleri dışında günah işlemiş kişilerdir; onları sırasıyla iyilik severler, âşıklar, âlimler, şehidler, âdil hükümdarlar, ilâhî aşka dalmış olanlar, azizler, melekler, Allah ve insanlarla melekler arasından seçtiği maiyet erkânı* takip eder.

Dante, eserin özellikle cehennem bölümünde geniş tarih bilgisini ve genel kültürünü ortaya koymakta, gezisi sırasında rastladığı kişiler münasebetiyle açıklamalar yaparken bir ansiklopedi gibi çağının felsefe, astronomi, geometri, edebiyat, tıp, coğrafya vb. ilim dallarını da yansıtmaktadır. Onun suçluları cezalandırma sahnelerini okuyucuyu dehşete düşürecek derecede büyük bir gerçekçilikle tasvir ettiği görülür.(...)

Dünya kütüphanelerinde 600'den fazla yazma nüshası bulunan İlâhî Komedya'nın asıl metni kayıp olup ilk defa 1472'de gerçekleştirilen, özellikle İtalya'da ortaöğretimde örnek edebiyat kitabı olması ve hemen hemen bütün dünya dillerine çevrilmiş bulunması sebebiyle devamlı surette tekrarlanan baskıları pek çoktur.(...)[1]

(1) DİA; [İLÂHÎ KOMEDYA - Mahmut H. Şakiroğlu] c. 22; s. 69

İlbiz

Şeytan, cin,[1] iblis.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Kanar, Mehmet. a.g.e.

İlelebet

Sonu gelmeyecek bir zamana değin, sonsuza değin,[3] ebediyete kadar, ebedi olarak, sonsuza kadar, sürgit.[1][2][4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

İlham

a. İçe doğan şey, sezgi,[1] yaratıcılığa iten coşku, içe doğma, esin.[2]
b. Allah tarafından kulun gönlünde doğan bilgi, sezgi,[1] feyiz yoluyla insanın kalbine ulaştırılan bilgi,[4] gönle bir düşüncenin atılması. İlham doğrudan Allah tarafından olabileceği gibi, melek tarafından da olabilir.[5]
c. Allah tarafından peygamberlerin gönlüne gelen ve vahiy şeklinde beliren Tanrısal âleme ait duygu ve düşünceler.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) DİA;
(5) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 9, s. 422

İli

Hayalet, cin, peri.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

İlka

a. Bırakmak, atmak, ulaştırmak.

b. Ariflerin nezdinde insana gelen hitap ve ilhamlardır. Rabbani ve Rahmani bir varit olup onun vesilesiyle kul gayb âleminden haberdar olur ve ruhani gerçekleri kavrar.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

İlkel Dinlerde Cennet

Tarih öncesi insanının cennet konusundaki düşüncelerine dair, mevcut kutsal kitapların verdiği mâlumat dışında pek az bilgi bulunmaktadır. İlkel kabilelerde umumiyetle ölümden sonra mutlu veya mutsuz bir hayat yaşama inancı vardır. Hemen bütün ilkel dinlerde bu hayatın dünyada veya gökteki bir yerde gerçekleşeceğine inanılır ve daha çok maddî unsurlarla tasvir edilir. Meselâ Andaman adalarındaki ilkel kabilelerin inancına göre iyilerin ruhları yerle gök arasındaki bir köprüden geçerek cennete çıkar. Kötülerin ruhları ise soğuk bir yere ayrılır. Sonunda bütün ruhlar eski durumlarına dönerler ve yeni bir dünyada sürekli yaşarlar. Malaya yarımadası yerlilerine göre de cennet göktedir.

Bazı Afrika mitlerinde, insanoğlu yaratılmadan önce bir cennetin var olduğu inancının bulunması dikkat çekicidir. Hastalık ve ölümün bulunmadığı bu cennette bir olay sonucu bütün güzellikler son buldu ve şimdiki insan hayatı başladı.

Brezilya'daki Guarani Kızılderilileri, dünyada olduğuna inandıkları "kötülük bulunmayan ülke"yi dört yüzyıl boyunca göçlerle aradılar. Tanınmış dinler tarihi araştırmacısı Mircea Eliade, şamanların rüya ve vecdlerini anlatmada kullandıkları cennet tasvirlerinin asırlar boyu devam eden telakkileri canlı tuttuğunu düşünmüştür.

Dünyada veya gökte bulunan, insanoğlunun ilk mekânı olan, iyilerin ölümden sonra yeniden dönecekleri ümit edilen cennet inancıyla ilgili ilk yazılı kaynak, milâttan önce 2000'lere ait Sumer literatürüdür. Çivi yazılı bu kaynaklarda cennet, Dilmun denilen ve güneşin doğduğu yere doğru uzandığına inanılan bir adadır ki "mutlu insanlar ülkesi, ölümsüzler ülkesi, hayat ülkesi" diye de nitelendirilmiştir. Bol suların beslediği, çayır çimen ve meyve yüklü ağaçlarla kaplı Dilmun'da hastalık ve ölüm yoktur. Ras Şamra'da bulunan Ugaritçe eski Ken'ânî şiirlerinde de buna benzer bir yer tasvir edilir.

Eski Mısırlılar'da, hârikulâde bir mutluluk adası olan yerdeki cennetin bir eşinin de gökte, samanyolunun ikiye bölündüğü bir yerde bulunduğuna inanılırdı. Öldükten sonra dirilmeye inanan eski Mısırlılar'a göre ebedî mutluluğu kazananlar ya gökte güneş tanrısı Re'y'e veya Osiris'e kavuşurlar ya da yıldız olurlardı.

Ölülerin dirileceğine, muhakeme sonunda kötülerin Çinvat Köprüsü'nden geçerken erimiş madenlerin arasına düşeceğine inanan eski İranlılar'da, iyiler için Seyhun ve Ceyhun ırmaklarının kaynaklarının bulunduğu doğuda bir yerden söz edilir.

Sadece tanrıların ölümsüzlüğüne inanılan eski Yunan'da dünyevî bir cennet fikrinin gelişmesi şairler ve yazarlar vasıtasıyla olmuştur. Eflâtun Devlet adlı diyalogunda devrî bir geri dönüşten, yeniden var oluştan bahseder. Buna göre yerden çıkarak yeniden var olan insanlar mevsimlerin elverişli olduğu, ağaçların meyve verdiği, hayvanların bile barış içinde yaşadığı bir ortamda rahat bir hayat sürerler. Bundan başka eski Yunanlılar'da Hesperides bahçesi diye bilinen cennet adaları inancı da vardır.

Romalılar'da başka kültürlerden gelme dünyevî bir cennet anlayışı hâkimdi. Kelt mitolojisinde cenneti temsilen hem bir adacıklar takımı, hem de Sumerler'de olduğu gibi uzaktaki bir cennet (Elysium) veya "hayat ülkesi" telakkisi vardır. Buna benzer dünyevî bir cennet tasavvuru İskandinav literatüründe de göze çarpar. Slavlar'da güneşin okyanus ötesinde, doğudaki yurdunda bir cennet bulunduğuna inanılır, ayrıca gökteki esrarengiz bir ülkeden de söz edilirdi. Germenler'in bu konudaki telakkileri Keltler'inkine benzemekle beraber ölen savaşçıların tanrılarla birlikte kaldıkları Valhalla denilen bir cennetten de söz edilir. Ayrıca hastalık, yaşlılık ve ölümün bulunmadığı koru şeklinde özel bir cennet anlayışı da vardır.

Meksika'da oturan Aztekler atalarının kaldıklarına inandıkları cenneti, fevkalâde refah ve lüksün bulunduğu, kırmızı güneşin oradan doğduğu bir ülke (Tlapallan) olarak görüyorlardı. Onlara göre büyük ırmaklar doğuda bulunan bu ülkeden çıkmaktaydı.

Asya'da cennet kavramı özellikle Hindistan'da geniş ayrıntılarla ifade edilir. Cennetle ilgili ilk bilgiler Rigveda'da bulunur. Burada ilâh Yama'nın hüküm sürdüğü cennet, tanrılarla birlikte olmak üzere, ölümden sonra gidilen ataların yurdu olarak görülür. Buraya Nandana denilir ve Tanrı İndra kendini orada eğlendirir. Hint dinlerinde âlemin kadîm olduğu, üzerinde cereyan eden olayların bir başka âlemde değil yine bu âlemde son bulacağı ve bütün bunların devrî zaman dilimleri içerisinde ortaya çıkacağı kabul edildiğinden her devrenin sonuna kadar devamlı olmamak üzere cennet veya cehennemde kalınacağı inancı vardır. Ancak Brahma'ya (Budizm ve Caynizm'de Nirvana'ya) kavuşmak gerçek sonu oluşturacaktır. Hindû kozmolojisine göre üç tabakadan oluşan âlemin en üstünde cennet vardır, orada semavî tanrılar yaşar. Hint folklorunda ise cennet kutsal Meru dağının üzerindedir ve oradan dört nehir çıkar.

Budistler'in telakkisine göre de Meru dağının üzerinde bulunan ve bir saadet ülkesi (Sukhavati) olan cennet mücevherlerle süslü ağaçlara, şakrak ötüşlü kuşlara, sakinlerinin zevkine uygun sıcak ya da soğuk akan sulara, son bulmayan bir yeşilliğe sahiptir. Japon geleneğinde cennete tekabül eden yere Ame denilmektedir ve burası ilâhlarla saygıdeğer kişilerin yurdudur. Ame olağan üstü güzel bir bahçedir.

Çin'de cennet, önceleri P'eng Lai adalarında bulunan bir "doğu cenneti" şeklinde tasavvur edilirken daha sonraları Tien (gök) adı verilen bir cennet tasavvuru gelişmiştir. Aslında Konfüçyüsçülük'te âhiret inancı yoktur; bu gibi inançlar Budizm'in Çin'e girmesi sonucu ortaya çıkmış ve Taoizm tarafından büyük çapta benimsenmiştir. Çin Budizmi ve Taoizm'de insanın öldükten sonra tarafsız on hâkimin önüne götürüldüğüne, hükme göre cennete veya cehennemlere sevkedildiğine inanılır.(1)

(1) DİA; [CENNET - M. Süreyya Şahin] c. 07; s. 374-376; [CENNET - Bekir Topaloğlu] c. 07; s. 376-386

İlksiz

Öncesi olmayan, öncesiz, ezeli.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

İlliyyin

a. İslâmiyet'e göre gökyüzünün ve cennetin en kutsal ve en yüksek yeri, tabakası.[2][5][6][8]

b. İyilerin amel defterlerinin bulunduğu yer anlamında Kur'an terimi.[3][4] İyilerin yazısı İlliyyinde, yüce yerlerin, cennetin kütüğüne kayıtlıdır.[7]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) DİA;
(4) Akay, Hasan. a.g.e.
(5) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(6) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(7) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 28, s531;
(8) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

İlm-i Ledün

a. Allah'ın sırlarını ihtiva eden, sıfatlarına ilişkin manevi bilgi.[1][4]

b. Enbiyanın ve evliyanın, Hakk'ın katından gelen,[2] İlahi sırlara ait,[3] ders ve okuma yoluyla elde edilemeyen ilmi.[5]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.
(2) Uludağ, Süleyman. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(5) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

İlok Açık Türbe-Hırvatistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 437

İltekin Türbesi-Amasya

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 38

İltekin Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

İltutmış Türbesi-Hindistan

(1) DİA, Cilt. 22 s. 159

İlyas Baba Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 162

İlyas Bey Türbesi-Aydın

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 48

İlyas Çelebi Türbesi-Gebze

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 48

İlyas Efendi Türbesi-Yunanistan-Girit, Hanya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 995

İlyaszade Mehmet Efendi Zaviyesi ve Türbesi-Yunanistan-Dimetoka

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 989

İmadede

Anadolu'da ağıt söyleyenlere verilen ad.(1)

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

İmam

a. Hz. Muhammed'den sonra İslâm Devletinin din ve dünya işlerinde ona vekil olan başına geçen kimseler, halife, halifelerin unvanı.(2)(3) Önder, lider, devlet başkanı.(4) İslâm cemaatinin başı.

b. İslâm dininde görüş ve fikirleriyle bir mezhebin doğmasına ve bir mezhebe öncülük etmiş olan kimse.(3)(2)

c. Cemaatle kılınan namazda en önde duran ve kendisine uyulan kimse.(2)(4) Müslümanların başı olarak halife sayılırdı. Onun için namaz kıldıran din görevlileri, bu işi halife adına yapıyor kabul edilirdi. Bu manadan hareketle gittikçe namaz kıldıran kişiye bu ad verilmiştir.(1)

(1) Öztuna, Yılmaz.a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) DİA

İmam Abbas'ın Makam Türbesi-Basra

(1) Eroğlu, Cengiz.(2012). a.g.e. s. 176

İmam Abdullah Türbesi-Batman

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 48,
(2) Mıynat, Ali.. a.g.e. s. 180

İmam Akıl Türbesi-Diyarbakır

(1) Soyukaya, Nevin. a.g.e. s. 154

İmam Ali er-Rıza Türbesi-İran

(1) DİA, Cilt. 22 s. 412,
(2) DİA, Cilt. 29, s. 364

İmam Avnüddin Türbesi-Irak

(1) DİA, Cilt. 19 s. 113

İmam Baba Türbesi-Türkmenistan

(1) Çeşmeli, İbrahim. a.g.e. s. 523

İmam Beğavi Türbesi-Konya

(1) Gürer, Dilaver, Bekir Şahin. a.g.e. s. 64

İmam Bekir Türbesi-Türkmenistan

(1) DİA, Cilt. 29, s. 225

İmam Bekr Türbesi-Türkmenistan

(1) Çeşmeli, İbrahim. a.g.e. s. 524

İmam Efendi Türbesi-Elazığ

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 7, s. 287,
(2) Yavuz, Emrah. a.g.e.
(3) Oymak, İskender1. a.g.e. s. 37

İmam Hurd Türbesi-Afganistan

(1) Çeşmeli, İbrahim. a.g.e. s. 524

İmam Hümeyni Türbesi-İran

(1) Gerçek, Osman. a.g.e. s. 17

İmam Rıza Türbesi-İran

(1) Kalafat, Yaşar.2 a.g.e. s. 5

İmam Şafi Türbesi-Türkmenistan

(1) DİA, Cilt. 29, s. 225

İmam-ı Âzam Türbesi-Irak

(1) DİA, Cilt. 4 s. 302

İmam-ı Buhari Türbesi-Semerkand

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 4, s. 134

İmam-ı Rabbani Hazretleri Türbesi-Hindistan

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 7, s. 310

İmam-ı Şafii Türbesi-Mısır

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 11, s. 127

İmamzade Abdullah Türbesi-İran

(1) DİA, Cilt. 18 s. 438

İmamzade Abdülazim Türbesi-İran

(1) Gerçek, Osman. a.g.e. s. 60

İmamzade Ahmed Türbesi-İran

(1) Özkurt, Kemal. a.g.e. s. 177

İmamzade Cafer Türbesi-İran

(1) Özkurt, Kemal. a.g.e. s. 119

İmamzade Pir-i Alemdar Türbesi-İran

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 10 s. 74

İmamzade Tahir Türbesi-İran

(1) Gerçek, Osman. a.g.e. s. 60

İman

a. Allah'a inanma,[1] dinin ortaya koymuş olduğu prensipler, esaslara inanma, dini inanç, kutsal inanç, inanç, itikat.[2][5][3]

b. Allah'ın birliğini, melekleri, mukaddes kitapları, peygamberleri, kıyamet gününü, kaderi, ölümden sonra dirilmeyi kalp ile tasdik, kalben inanma ve ve dil ile ikrar etme, dil ile söyleme.[1]

c. İslâmiyet'e inanma, İslâmiyet'i kabul etme.[2][5]

d. Din adına tebliğ ettiği konularda peygamberi doğrulamak.[4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Artun, Erman, a.g.e., s.2;
(4) DİA;
(5) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

İmate

Öldürme, yok etme.[1][2][3][4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

İmiklemek

Boğazını sıkarak öldürmek, boğmak.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

İmirze Baba Türbesi-Ankara

(1). a.g.e.S. 69

İmrahor İlyas Bey Türbesi-Arnavutluk

(1) DİA, Cilt. 22 s. 231

İmrahor İlyas Bey Camii Ve Türbesi

Arnavutluk'un Görice kasabasında XV. yüzyıl sonlarında yapılmış cami.

Arnavutluk'un güneydoğusunda Yunanistan sınırına yakın bir yerde bulunan Görice'de (Korçë), İmrahor (Mîrâhur) İlyas Bey büyük bir camiden başka imaret, medrese ve sıbyan mektebinden meydana gelen bir külliye inşa ettirmiş, ayrıca Piskopiye (Peshkëpi) köyünde bir cami (veya mescid) ile imaret ve muallimhâne yaptırmış, İstanbul'da da eski Studios Manastırı'nın kilisesini camiye dönüştürmüştür.

İlyas Bey bu hayratını yaşatmak için Pırmeti (Përmeti), İstanbul, Langa ve Yanya'da köyler, dükkânlar, hamamlar ve değirmenler vakfetmiştir. Machiel Kiel'in tesbitine göre Görice ve çevresi

halkının çoğunluğu hıristiyan Arnavutlar idi. İlyas Bey, burada kurduğu külliye ile bir İslâm merkezi meydana getirmeyi düşünmüş olmalıdır. Görice Osmanlı idaresi altında gelişerek küçük bir şehir görünümü kazanmıştır. XVII. yüzyıl Osmanlı devlet adamı Koçi Bey de buralıdır.

İmrahor İlyas Bey Camii ve yakınında teşekkül eden Melcan Bektaşî Tekkesi kasabanın merkezi olarak kalmıştır. Şemseddin Sâmi, XIX. yüzyıl sonlarında burada ancak iki caminin mevcut olduğunu belirtmiştir. Aynı yıllarda Görice büyük bir yangın geçirmiş ve Ahmed Eyüp Paşa tarafından yeni bir plana göre ihya edilmiştir. Bu felâketin İmrahor İlyas Bey Külliyesi ve bilhassa cami üzerinde ne gibi iz bıraktığına dair bilgi edinilememekle beraber bir mescid şeklindeki diğer mâbed 1878'de çevresindeki mahalle ile birlikte ortadan kaldırılmıştır. Şemseddin Sâmi'ye göre İmrahor İlyas Bey Camii bir hıristiyan manastırı yıktırılarak onun yerinde inşa edilmiştir. Ancak bu idDİ-Ayı destekleyecek bir kaynak veya mimari ipucu yoktur. İdDİA gerçek olsaydı en azından manastıra ait sütun, sütun başlığı gibi bazı mimari parçalar caminin yapımında kullanılırdı.

Caminin taçkapısı üstünde bir inşa kitâbesi yoktur. Bunun yerine buraya 1289 (1872) tarihli beş mısralık bir tamir kitâbesi konulmuştur. Kitâbede caminin İlyas Bey tarafından 901 (1495-96) yılında inşa ettirildiği, 980'de (1572) Mehmed Bey adında bir kişinin kurşunları yenilediği, 1249'da (1833) Derviş İslâm Bey'in camiyi tamir ettirdiği, 1285'te ise (1868) Sâlih Bey adında bir kişi tarafından tekrar onarıldığı bildirilmektedir.

Bina, 11,75 × 11,75 m. ölçülerinde kare plan üzerine inşa edilmiş olup giriş cephesinde pâyelere dayanan üç kemerli ve üç bölümlü bir son cemaat yerine sahiptir. Her bölüm bir kubbe ile örtülüdür. Duvarları, XV. yüzyılda Osmanlı-Türk mimarisinde hâkim olan muntazam yontulmuş kesme taş ve tuğladan karma teknikte örülmüştür. Heybetli bir dış görünüşü olan ve klasik Türk mimarisinin çok âhenkli cephe düzenlemesine sahip bulunan yapının cepheleri son cemaat yeri hizasından itibaren bir silme ile ikiye ayrılmıştır. Her cephede altta sivri boşaltma kemerli dikdörtgen ikişer pencere, üstte yine sivri kemerli üçer pencere açılmıştır. Silmenin üstündeki bölümlerde ise daha küçük ikişer pencere vardır. Bu bölümler de üstte yine bir silme ile sınırlanmıştır. Kubbe yuvarlağına geçişi sağlayan tromplarin üstleri öne doğru meyilli biçimde şekillendirilmiştir. Sekizgen biçimindeki kasnağı kurşun kaplı kubbe örter. Kasnağın her cephesinde yuvarlak birer pencere açılmıştır. Yaklaşık 9,50 m. ölçüsündeki harimi örten kubbenin geçişlerindeki tromplar mukarnaslarla doldurulmuştur. Sağ tarafta olan ve girişi son cemaat yerinde bulunan minare 1960 yılındaki depremde tamamen yıkılmış olup sadece kare kesitli kürsü kısmı kalmıştır. Geriye kalan çok az bir parçasından gövdesinin tuğladan olduğu anlaşılmaktadır. Caminin iç süslemesiyle mihrap ve minberi hakkında bilgi edinmek mümkün olmamıştır.

İlyas Bey'in türbesi caminin kıble duvarı önünde bulunmaktadır. Evvelce türbenin girişinde kıble duvarına bitişik, çok geç bir dönemde belki de türbedar odası olarak yapılmış basit bir mekân yer alıyordu. Dışarıdan buraya kemerli bir kapıdan geçiliyordu. M. Kiel, 1967'den az önce bu ek mekânın yıktırılarak türbenin camiden ayrıldığını belirtir. Ona göre kurşun kaplı kubbe ile örtülü olan türbede XIX. yüzyılın mimari üslûbu sezilir. Hatta Kiel, bugünkü biçimiyle caminin 1289'da (1872) yapılan tamir sırasında yeniden inşa edilmiş olabileceğini ileri sürer. Caminin etrafındaki hazîrede Koçi Bey'in oğlu Sefer Şah'ın mezarının bulunduğunu, hazîrenin manastır yolu kenarında ise Koçi Bey'in kabrinin görüldüğünü yine Kiel belirtmektedir.

İmrahor İlyas Bey Külliyesi'nin diğer unsurları olan hamam, medrese ve imaretten hiçbir iz kalmadığı nakledilmektedir. Camiden 20 m. kadar güneyde yer alan ve günümüzde müftülükle cami mütevellisi tarafından büro olarak kullanılan odaların sıbyan mektebine ait olduğu söylenmektedir. Caminin yakınında vaktiyle mevcut olan saat kulesi de 1961'de yıkılmıştır.[1]

(1) DİA; [İMRAHOR İLYAS BEY CAMİİ VE TÜRBESİ - Semavi Eyice] c. 22; s. 231

İnadiye Baba Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 27

İnanç

a. Allah'a, bir Tanrıya veya bir dine inanma, iman, itikat.[2]

b. Bir düşünceye çok sağlam bir biçimde, içten, gönülden bağlı bulunma, güvenle doğru sayma, inanma.[3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

İnatçı Ahmed Paşa Türbesi-Yunanistan

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 140

İnayet

a. Allah'ın kâinat hakkındaki külli bilgisi ve takdiri anlamında felsefe terimi.[1]

b. İnsanları selamete erdirmek için Allah'ın onlara yapmış olduğu bağış ve yardımı.[2]

(1) DİA;
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

İnci Arap Türbesi-Diyarbakır

(1) Soyukaya, Nevin. a.g.e. s. 148

İnci, Veysi

YÖK Ulusal Tez Merkezi/Tasnif No: 219986

Cizre Mezar Taşları(18.-19.Yy.), 100. Yıl Ü., Sosyal bil. Enst., Sanat Tarihi ABD, Y. Lisans Tezi, S.296, 2008, Van

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

İncik Sultan Türbesi-Ankara

(1). a.g.e.S. 101,
(2) Erdoğan, Abdülkerim.5 a.g.e. s. 135

İncil

Dört kutsal kitaptan, Allah'ın Hz. İsa'ya vahyettiği dinin kutsal kitabı.[1][2] Yeni Ahit olarak da bilinen, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna tarafından ayrı ayrı derlenip düzenlenen, içinde Hz. İsa'nın yaşamı, yasa ve öğretisi bulunur.[4]

(1) Öztuna, Yılmaz.a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(5) DİA

İncili Çavuş Türbesi-Isparta

(1) Gül, Hüseyin-Songül Boybeyi. a.g.e. s. 216

İncili Hanım Türbesi-Sivas

(1) Yasak, İbrahim. a.g.e. s. 89,
(2) Kaya, Aslı. a.g.e. s. 119

İncirli Dede I Türbesi-Isparta

(1) Ölmez, Filiz Nurhan-Gökmen Şirin. a.g.e. s. 83

İncirli Dede II Türbesi-Isparta

(1) Ölmez, Filiz Nurhan-Gökmen Şirin. a.g.e. s. 83

İnaltekin, A. Kadir

Milli Ktp./Tasnif No:1995 AD 5399

Mezar Taşları, Çavuşoğlu Dağıtım, 1988, Kırşehir

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

İne Hoca Karamani Hademe-i Türbesi-Kosova-Vılçitrin

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 539

İnekler Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

İnfaz

Bir suç hakkında hükmedilen cezanın yerine getirilmesi anlamında hukuk terimi.

Sözlükte "içine işlemek, delip geçmek" anlamındaki nefâz (nüfûz) kökünden türeyen infâz kelimesi bir emir ve hükmün gereğini yerine getirmeyi ifade eder.

Hukukta infaz iş yeri kapatma, meslekten men, borcun tahsili, kiracının kiralananı tahliyesi gibi idarî ve adlî kararların ilgili kamu organları tarafından icrasını da kapsayan bir genişlikte kullanıl-

makla birlikte teknik anlamıyla bir suç hakkında hükmedilen cezanın yerine getirilmesini anlatır. İnfaz esasen, yargılama sürecinin sona erip cezanın kesinleşmesinden sonra suçlunun belli şekillerde cezalandırılması demektir.(...)

Kur'an'da suç ve ceza dengesine, yargılama esaslarına ya da bazı temel suçların cezalarına ilişkin açıklamalar bulunmakla birlikte yargı kararlarının yerine getirilmesine ilişkin özel hükümler yer almaz. Ceza hukuku alanında ayrıntılı hüküm ve uygulama örneklerinin bulunduğu hadislerde ise infaza dair teknik hukukî açıklamalardan ziyade cezaların yerine getirilmesinde hukukî ve insanî esaslara bağlı kalınmasına, keyfîlik ve aşırılığı önleyip kanunîliği hâkim kılmaya yönelik açıklama ve uyarılar ön plandadır.(...)

İslâm hukukunda mahkemece verilen ceza hükmünün infazı suç ve cezaların had, kısas-diyet ve ta'zîr şeklindeki klasik üçlü ayırımı esas alınarak incelenebilir.

Had ve ta'zîr cezaları tamamen ya da ağırlıklı olarak kamu hukukunu ve toplumun bütün üyelerinin ayrı ayrı haklarını -klasik doktrinde bu Allah hakkı tabiriyle karşılanır- ilgilendirdiği için ceza kovuşturması ve verilen cezaların infaz yetkisi tamamen devlete aittir. Kesinleşmiş bir kararı izinsiz olarak uygulayan kişi ta'zîr cezasına çarptırılır. Adam öldürme ve yaralama suçu ise daha çok suç mağduru şahısları (öldürülenin yakınları veya yaralanan kimse) ilgilendirdiği için kısas cezasının yerine getirilmesinde mağdura özel bir hak tanınmış, onların onayı olmadan kısasın yerine getirilmesi uygun görülmemiştir. Maktulün yakınları bulunduğu sürece devlete infazı talep ya da katili af yetkisi tanınmaz.

Hanefîler'e göre infaz hükmün tamamlayıcısı konumunda olduğundan karar sırasında aranan bütün şartlar kararın infazı sırasında da aranır. Ceza infazına başlanılabilmesi için devlet başkanı yahut onun yetkili kıldığı kimselerin hazır bulunması, suç ikrarla sabit olmuşsa infaz başlayıncaya kadar suçlunun bu ikrarından vazgeçmemesi, zina suçu şahitlerle ispat edilmişse infazına şahitlerin aktif biçimde katılması şarttır.(...)

İslâm hukukunda cezanın caydırıcılığı ve diğer insanlara ibret olması açısından bütün cezaların *infazında alenîlik ilkesi* benimsenmiştir. Nitekim Kur'an'da zina suçunu işleyenler cezalandırılırken müminlerden bir grubun infaza şahit olması istenmiştir (en-Nûr 24/2). Bu sebeple doktrinde bir suçun infazında asgarî kaç kişinin bulunması gerektiği tartışılmış, farklı ceza türlerine göre bazı alt sayı tesbitlerinden söz edilmiştir.

Ceza hukukunun suç ve cezalara göre tedvin edildiği klasik dönem fıkıh literatüründe her bir ceza türünün nasıl infaz edileceği ayrı ayrı ele alınır ve her cezaî müeyyidenin infazı konusunda ayrıntı sayılabilecek açıklamalar yer alır. Ancak Hz. Peygamber'in sünnetinde ve fıkıh literatüründe üzerinde ağırlıklı olarak durulan husus, infazın tatbiki hususunda uyulması gerekli insanî ve hukukî esaslardır. Hadislerde cezalar uygulanırken en güzel şekilde uygulanması istenmiş, suçlunun insanlık onurunu ve genel insanî duyguları incitecek uygulamalar yasaklanmış, suçluya hakaret ve beddua edilmemesi, onun için Allah'tan bağış ve merhamet dilenmesi emredilmiştir.

İnfaz sırasında herkese eşit davranılması, suçluya yargı kararında belirtilenden başka ya da onu aşan bir muamele yapılmaması, işkence türü şeylerden uzak durulması, suçluyu sadece verilen cezaî hüküm ölçüsünde cezalandırıp cezanın başkaca bedenî ve ruhî hasar meydana getirmemesinin sağlanması, suçlunun hasta, akıl hastası, zayıf, sarhoş, hamile veya süt emziriyor olması gibi hallerde infazın ertelenmesi gibi hususlar üzerinde de önemle durulur (bu hususlarla ilgili bazı hadisler için bk. Buhârî, "Cihâd", 149, "Hudûd", 4; "Fezâilü aśhâbi'n-nebî", 18; "Mežâlim", 30, Müslim, "Śayd", 57; "Hudûd", 11, 22-24; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 3, 32-33, 35, 38; "Eđâhî", 11).

Literatürde meselâ cezanın infazının nasıl bir ortamda, hatta hangi hava koşullarında yerine getirileceğini konu alan tartışmalar, celde cezasının infaz şekliyle infaz aletinin veya suçlunun evsafıyla ilgili ayrıntılar, özü itibariyle sünnetten tevarüs edilen insanî esaslara sadık kalınmasını temine, cezanın uygulanmasında suçlunun hukukunu korumaya ve cezanın beklenen gayeyi yok edici aşırılıkları önlemeye yönelik gayretler olarak anlaşılmalıdır.

Af, tövbe ve zaman aşımının verilmiş bir ceza hükmünün infazına ne ölçüde engel olacağı, suçlunun ölümünün malî cezalara etkisi, suçlu için birden

fazla cezanın infazı söz konusu olduğunda cezaların infazında uyulacak sıra ve esaslar, harem bölgesi, mescid ve düşman ülkesinde infazın yapılıp yapılamayacağı gibi hususlarda fıkıh mezhepleri ve fakihler arasında hayli ayrıntılı görüş farklılıkları bulunmaktadır. Cezanın infazının yol açtığı mâkul ve beklenen zararlar için devletin tazminat borcundan söz edilmezken meşrû sınırların aşılması halinde verilen zararın devletçe tazmini gerekli görülür.

Cezasını çeken bir suçlu toplumun diğer fertleriyle aynı haklara kavuşur.(...)

Ölümle sonuçlanan infazlarda suçlunun cesedi ailesine verilir; diğer ölüler gibi yıkanır, kefenlenir, cenaze namazı kılınır ve müslüman mezarlığına defnedilir. İdam edilenlerin başlarının kesilerek teşhiri câiz görülmemiştir.

Cezaların infazı, İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre işlenen günahın uhrevî sorumluluğunu da düşürür. Hanefîler'e göre ise suçlu tövbe eder ve tövbesi kabul edilirse günahı düşer. Malî davalarda verilen karar helâli haram, haramı helâl yapmaz; dolayısıyla mahkeme sonucu haksız kazanç elde etmiş olan kişinin uhrevî sorumluluğu düşmez.(...)[1]

(1) DİA, [İNFAZ - Şükrü Özen] c. 22; s. 292

İnferi

Kitab-ı Mukaddes'in Latince tercümesi olan Vulgate'ta "cehennemler" şeklinde çevrilmiştir.[1]

(1) DİA, C.7, s. 226

İnfernus

Cehennemin aşağı, alt tabakası.[1]

(1) DİA, C.7, s. 226

İnfitar

a. Ayrılmak demektir.

b. Kıyametin başlangıcında göğün ayrılacağı çeşitli ayetlerde belirtilmiştir. Kıyamette göğün yarılacağını, çatlayacağını, örtüsünün sıyrılıp gizli şeylerin açılacağını, meleklerin indirileceğini bildirir.[1]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 1, s. 500

İnfitâr Sûresi

Kur'an-ı Kerîm'in seksen ikinci sûresi.(...)

Sûrenin **ilk bölüm**ünde (âyet 1-5) *yer ve gökle ilgili bazı kıyamet olayları* tasvir edilerek göğün yarılacağı, yıldızların etrafa saçılacağı, aradaki engeller kaldırılarak deniz sularının birbirine karıştırılacağı ve kabirdekilerin dışarıya çıkarılacağı belirtilir.

İkinci bölüm (âyet 6-8) kınama üslûbunun ağır bastığı soru ifadesiyle başlamaktadır: "Ey insan! Seni kerem sahibi rabbine karşı aldatan nedir?" Hz. Peygamber'in, Übey b. Halef veya Velîd b. Mugīre hakkında nâzil olduğu belirtilen bu âyeti okuduktan sonra, "Onu cehaleti aldattı" dediği nakledilir (Kurtubî, XIX, 245). Sorunun ardından, gerektiği şekilde şükretmeyen insana kendisini en güzel şekilde yaratan rabbine karşı sorumlulukları hatırlatılır.

Sûrenin **daha sonraki bölümü**nde (âyet 9-16) inançsızların yalanlamalarına dikkat çekilir. Âhiret sorumluluğu üzerinde durularak *yazıcı meleklerin (Kirâmen Kâtibîn)* kişinin yaptıklarının hepsini kaydettiği ve *iyilerin cennete, kötülerin cehenneme* gidecekleri ifade edilir. Daha sonra *hesap gününün büyüklüğü* tasvir edilir, Hz. Peygamber'e yöneltilen soru cümleleriyle *âhiret gününün dehşeti* tekrar vurgulanır ve herkesin bütün gücünden soyutlandığı o günde yalnızca Allah'ın emrinin geçerli olduğu belirtilir (âyet 17-19).(...)[1]

(1) DİA; İNFİTÂR SÛRESİ - M. Kâmil Yaşaroğlu, c. 22, s. 294

İngiliz Mezarlığı

Haydarpaşa'da, Haydarpaşa Askeri Hasta-nesi'nin deniz tarafında ve bahçesine bitişiktir, î. H. Konyalı mezarlığın 30 dönümlük bir arazi üzerine tarihi Kavak-Bağdat Kasrı'mn bahçesinde II. Mahmud'un yaptırdığı Haydarpaşa Kasrı'mn önünde kurulduğunu yazar.

ilk olarak 1853-1856 Kırım Savaşı sırasında yaralanarak istanbul'a getirilen ve Haydarpaşa'da kurulan hastanelerde ölen subay ve erler burada gömülmüştür. Bu dönemde ortaya çıkan kolera nedeniyle ölen 6.000 subay ve asker de mezarlığın Haydarpaşa Köprüsü tarafında toplu olarak gömülmüştür. Daha sonra L Dünya Sa-vaşı'nda

ölen ve Mütareke yıllarında ingiliz ve ingiltere adına savaşan Müslüman askerler de buraya gömülmüştür. Ayrıca istanbul'da ölen sivil ingiliz, Macar, Polonyalı ve Amerikalılar için de mezarlıkta bir yer ayrılmıştır. 1910-1940 arasında ölen ve Hacı Osman Bayırı'ndaki diğer ingiliz mezarlığına gömülenlerin kemikleri de yol yapımı nedeniyle mezarlığın kaldırılması üzerine buraya nakledilmiştir.

Mezarlığın, biri Haydarpaşa Köprüsü' ne yakın, diğeri de Haydarpaşa Askeri Hastanesi'nin şimdiki kapısına yakın iki girişi vardır. Haydarpaşa Köprüsü tarafındaki giriş bugün kullanılmamaktadır. Liman tarafından içeri girildiğinde sağ tarafta mezarlık görevlilerinin evleri yer alır. Sol tarafta geniş bir alana yayılan mezarlık-

ta göze çarpan ilk eser Kraliçe Viktorya adına yapılmış dört köşeli granitten bir anıttır.

Anıtın her yüzünde melek tasvirleri yer alır. Deniz tarafındaki yüze, ingiltere Kraliçesi Elizabeth'in Türkiye'yi ziyaretinde, Florance Nightingale'in burada hemşirelik yapmasının 100. yılı nedeniyle (1856-1956) bir levha asılmıştır. Bu levhanın kenarlarında Kraliçe Viktorya tasvir edilmiştir. Bu abidenin üç tarafında ingilizce, bir tarafında da Arapça kitabe bulunmaktadır. Bunun biraz ilerisinde bir mezar binası yer alır. Burada 1908'de ölen ingiltere'nin istanbul elçisi Nikolaus Rodesicas Conot gömülüdür.

Bu mezar binasını geçtikten sonra geniş bir alanda asker-sivil mezar taşlarının bulunduğu alana gelinir. Burada Müslüman Hint askerlerinin mezarlarının yamsıra Macar bağımsızlık savaşının önde gelenlerinden ulusal kahraman Guyon Richard'ın (ö. 1856) mezarı da bulunmaktadır. 1956'da adına buraya bir kitabe konulmuştur, ingiliz Türkolog Sir Denison Ross (ö. 1940) ve eşi de bu mezarlıkta gömülüdür. Bibi. Konyalı, Üsküdar Tarihi, II, 510 vd.[1]

(1) DBİA, ERGÜN EĞiN

İnhumasyon

Ölülerin yakılması yerine toprağa gömülmesi. Latince humus, toprak sözcüğünden gelir.[1]

(1) Er, Yasemin. a.g.e.

İnkiraz

a. Kesmek, ölmek.

b. Bitip tükenip yok olma, sonu gelme, son bulma, çökme, yıkılma.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

İnsân Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in yetmiş altıncı sûresi.(...)

Genel olarak insanın yaratılışının ve nimetlere mazhar olmasının hikmetini kavramaya, Allah'ı tanıyıp O'nun verdiklerine şükretmeye, *azabından sakınmaya ve âhiretteki değerli nimetleri elde etmenin şartlarını gerçekleştirmeye* bir çağrı niteliğindeki sûre, muhtevası bakımından *yeniden dirilmenin kesinliğini* vurgulayan ve *âhiret hallerini özetleyen* bir önceki Kıyâme sûresinin tamamlayıcısı gibidir.

Sûrenin giriş mahiyetindeki **ilk bölümü**nün (âyet 1-3) konusu insandır. Burada insanın anılmaya değer bir şey olmadığı, çok uzun bir zaman sürecinin ardından katışık bir sperm damlasından yaratıldığı, yaratılış amacının ise imtihan olduğu bildirilmektedir. İmtihan bilgi ve özgürlüğü gerektirdiği için insan işitme, görme gibi bilgi vasıtalarıyla donatılmıştır. İşitme ve görme sıfatları insana nisbet edilirken bununla genellikle insanın duyu vasıtaları yanında aklî ve zihnî donanımları da kastedilmiştir (Fahreddin er-Râzî, XXX, 237, 256; Elmalılı, VIII, 5497-5499). 3. âyette gerek zihnî ve psikolojik kabiliyetler sayesinde gerekse vahyin aydınlatmasıyla insanın doğru yolu bulma imkânına kavuşturulduğu bildirilerek artık şükredici veya nankör olmasının kendisine kaldığı belirtilmiş, bu suretle hem insanın sorumluluğu hem de bunun için gerekli olan irade özgürlüğü açıklığa kavuşturulmuştur.

İkinci bölümde (âyet 4-21), iradesini kötülük yönünde kullanan inkârcıların âhirette karşılaşacakları ceza şekillerinden bir kesit verildikten sonra iradelerini iyilik yönünde kullanan ve bu sebeple "ebrâr" diye nitelenen müminler için hazırlanan âhiret nimetleri sıralanmaktadır. Burada iyilerin üzerinde durulan nitelikleri şunlardır: Sözünde durmak, uhrevî sorumluluk şuuru, muhtaçları doyurmak ve onlardan maddî ve mânevî bir karşılık beklemeden yaptıklarını sırf Allah rızâsı için

yapmak (âyet 7-10). Bu âyetler, İslâm'da ahlâkî emirlerin şartsız olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bununla birlikte sûrede Allah'ın erdemli insanları âhiretin şerrinden koruyacağı, mutlu ve sevinçli bir âkıbetle karşılaştıracağı belirtilmekte ve uhrevî nimetlerden örnekler verilmekte, bu bölümün son âyetinde, "İşte bu nimetler sizin ödüllerinizdir ve artık yaptığınız işler karşılığını bulmuştur" denilmektedir. 9. âyet, ahlâk felsefesindeki deyimiyle kategorik buyruğa 22. âyet ise erdemli insanın mutlaka âhirette hak ettiği mutluluğa erişeceğine işaret etmektedir.

Hz. Peygamber'e hitap eden 23-24. âyetler onun metanetini güçlendirmeyi, peygamber olarak dinî duyarlılığını geliştirmeyi amaçlamaktadır. 27. âyet, âkıbetlerini düşünmeden kendilerini aşırı dünya tutkularına kaptıranları eleştirmekte, sûre bütün bu açıklamaların bir uyarı olduğunu, isteyenin Allah'a giden yolu bulabileceğini, Allah'ın dilediğine rahmetiyle muamele edeceğini, zâlimler için de şiddetli bir azap hazırladığını bildiren açıklamalarla sona ermektedir.(...)([1]

(1) DİA; [İNSÂN SÛRESİ - M. Kâmil Yaşaroğlu] c. 22; s. 332

İnşar

Ölüyü diriltme.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.

İnşikak

a. Yarılma, çatlama, ikiye ayrılma.

b. Kur'an'ın 84. suresinin adı. Surenin birinci ayetinde göğün yarılmasından söz edildiği için bu ad verilmiştir. Kıyamet sırasında olacak hadiseleri,[2] Kıyamet ahvalini, iyilerin ve kötülerin sonuçları taze bir üslup ile anlatılır. Bu ayetlerde kıyamet halinin korkunçluğu, göğün ve yerin düzeninin bozulacağı anlatılmaktadır. Kıyamet öyle korkunç bir gündür ki, o günün heybetinden gök yarılır, Rabbinin buyruğunu dinler, O'na boyun eğer. Dağlar kaldırılarak yer uzatılır, dümdüz yapılır; yerin içindekiler dışarı atılır, içi boşalır. Gök nasıl Rabbin buyruğuna boyun eğip yarılırsa, yer de öyle Rabbin buyruğuna boyun eğip dümdüz olur, içindeki ölüleri, madenleri, defineleri dışarı atar.[1]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 10, s. 126, C.1-, s. 503-504;
(2) Akay, Hasan. a.g.e.

İnşikāk Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in seksen dördüncü sûresi.(...)

Sûrenin **ilk bölümünde** (âyet 1-5), kendisinden önce inen İnfitâr sûresindekine benzer tarzda *bazı kıyamet sahnelerinden* bahsedilerek göğün parçalara ayrılacağı, yeryüzünün dümdüz hale getirileceği ve yerin içindeki her şeyi dışarı atacağı belirtilmiştir.

Ardından gelen âyetlerde (âyet 6-15) insana hitap edilerek rabbine doğru yol aldığı ve nihayet O'na kavuşacağı belirtildikten sonra dünyada iken *yaptığı işlerin kaydedildiği defteri sağ elinden verilenlerin* hesaplarının kolay olacağı ve sevinçli bir şekilde yakınlarına dönecekleri, *defterleri arka taraflarından verilenlerin* ise dünyada iken yakınları arasında şımardıkları, bunların yakıcı ateşe atılacakları bildirilmekte, dünyada zenginliğini kendisi için bir imtiyaz vesilesi görerek çevresindeki ihtiyaç sahiplerine yardım etmeyenlerin *âhiretteki acıklı durumları* ortaya konulmaktadır.

Sûrenin **son bölümü**nde (âyet 16-25) akşamın alaca karanlığına, geceye ve aya yemin edilerek insanların halden hale geçecekleri, Kur'an okunduğu zaman secde etmeyip onu yalanlayanlar için acı bir azap, inananlar için de kesintisiz bir mükâfat bulunduğu ifade edilir. 19. âyette yer alan "insanların halden hale geçeceği" şeklindeki ifadenin çocukluk, gençlik ve yaşlılık gibi insan hayatının farklı devrelerine veya dünya hayatından âhiret âlemine yahut fakirlikten zenginliğe geçiş gibi durumlara işaret ettiği söylenmiştir (Aynî, XVI, 147; Mevdûdî, VII, 279).(...) [1]

DİA; İnşikāk Sûresi Kâmil Yaşaroğlu, c. 22; s. 343

İnşirâh Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in doksan dördüncü sûresi.(...)

Sûrenin başında Hz. Peygamber'e, "Senin göğsünü açmadık mı?" şeklinde hitap edilerek kendisi-

ne sıkıntı veren ağır yükün üzerinden kaldırıldığı bildirilir. Daha sonra şanının yüceltildiği vurgulanıp her güçlükle birlikte bir kolaylığın bulunduğu iki defa zikredilir. Sonunda ise Resûl-i Ekrem'e boş kaldığı zamanlarda çaba sarfetmesi ve rabbine yönelmesi emredilir.

İlk âyetin yorumuyla ilgili olarak iki farklı görüş nakledilmektedir. Bunlardan birine göre âyet, Hz. Peygamber'in çocukluk döneminde (Müslim, "Îmân", 261) veya mi'racın meydana geldiği gece (Buhârî, "Menâḳıbü'l-enśâr", 42; Müslim, "Îmân", 263) Cebrâil tarafından göğsünün yarılarak kalbinin çıkarılmasına, zemzem suyu ile yıkandıktan sonra ilim ve hikmetle doldurularak tekrar yerine konulmasına işaret etmektedir. Müfessirler arasında yaygın kabul gören ikinci görüş ise âyetin cismanî bir müdahaleyi değil Peygamber'in ruhunun ilim ve hikmetle zenginleştirildiğini, üzüntü ve sıkıntısı giderilerek kalbine ferahlık verildiğini ifade etmektedir. İbn Abbas'ın da âyeti, "Biz senin göğsünü İslâm'a açtık" şeklinde tefsir ettiği bildirilmiştir (Buhârî, "Tefsîr", 94). En'âm sûresinde (6/125), "Allah, hidayetini dilediği kimsenin göğsünü İslâm için açar" ve Zümer sûresinde (39/22), "Allah'ın İslâm için göğsüne genişlik verdiği kimse rabbi tarafından hidayet nuru üzerinde değil midir?" buyurulması da bu yorumu desteklemektedir.

İnşirâh sûresinin, "Senin üzerinden ağır bir yükü kaldırdık" meâlindeki âyetiyle, peygamberlikten önce veya peygamberliğin ilk dönemlerinde Resûlullah'ı çok üzen ve tahammülü güç olan zorlukların kaldırılması kastedilmiştir. Âyetteki vizr kelimesinin "ağır günah" mânasında olduğunu, dolayısıyla burada Hz. Peygamber'in günahlarının bağışlanmasının kastedildiğini söyleyenler bulunmakla birlikte ağırlığı özellikle vurgulanmış olan bir günahın Resûl-i Ekrem'le irtibatlandırılması uzak bir ihtimal olarak görünmektedir. Resûlullah'ın bu âyet nâzil olunca, "Bir zorluk iki kolaylığa asla üstün gelemez" dediği rivayet edilmektedir (Hâkim, II, 528). Âyette güçlükle beraber kolaylığın bulunacağına iki defa vurgu yapılması bir yandan Resûl-i Ekrem'in, karşılaşacağı şiddetli engelleme ve zorlukların rahatlama ile sonuçlanacağına kesin olarak güvenmesini sağlamayı amaçlamakta, öte yandan müminlere mâruz kalacakları sıkıntı ve haksızlıklar karşısında yılgınlığa düşmemelerini, Allah'a daima güvenmelerini, iyimserliklerini koruyup güzel günler için çalışmalarını telkin etmektedir. Nihayet sûrenin sonunda Hz. Peygamber'in şahsında bütün müminlerden Allah'a bağlılıklarını sürdürmeleri istenmektedir. (...)([1]

(1) DİA; [İNŞİRÂH SÛRESİ - M. Kâmil Yaşaroğlu] c. 22; s. 346

İntihar

Bir kimsenin, ruhsal ve toplumsal nedenlerle, yaşamına kendi eliyle son vermesi,[3] kendi kendini öldürmesi,[2] canına kıyması.[6]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) DİA; [İNTİHAR - Hayati Hökelekli] c. 22; s. 353
(5) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(6) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(7) Akay, Hasan. a.g.e.
(8) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 10, s. 127

İntihar Düşüncesi

Sözlükte "boğazını keserek öldürmek, boğazlamak" anlamına gelen nahr kökünden türeyen intihâr "kendini öldürmek" demektir. Kelime Kur'ân-ı Kerîm'de yer almamakta, birkaç hadiste ise terim anlamıyla geçmektedir (Müsned, II, 310; IV, 135; Buhârî, "Ḳader", 5, "Megāzî", 38).

İslâmî kaynaklarda intihar eylemi genellikle "kendini öldürme" (katele nefsehû) şeklinde ifade edilmekte, intiharın yakın zamanlarda kullanılmaya başlanan bir terim olduğu anlaşılmaktadır.(...)

Kur'an'da geçen ve öldürmeyi yasaklayan âyetler her iki durum için de söz konusudur. Hatta intiharın başkasını öldürmekten daha büyük bir suç olduğunu ileri sürenler de vardır (Mahmûd Şeltût, s. 419-421). İntihara dair doğrudan bir âyete rastlanmazsa da Kur'an'a bir bütün olarak bakıldığında intiharın İslâm'ın ruhuna aykırı olduğu açıkça görülür.

Nisâ sûresindeki âyette yer alan, *"... kendinizi öldürmeyiniz ..."* (4/29) ifadesi müfessirlerce değişik şekillerde yorumlanmakla birlikte intihar yasa-

İ

ğının delillerinden biri olarak da görülmüştür. Zira bu âyetten hem doğrudan doğruya kendini öldürme, hem de kişinin aşırı perhiz uygulamaları ile kendi hayatını tehlikeye sokması sonucu psikolojik olarak intihar etmenin haram olduğu anlamını çıkaranlar vardır. Ayrıca, "Kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayınız" meâlindeki âyet de (el-Bakara 2/195) dikkate alınarak kişinin kendi ölümüne yol açacak davranışlara girişmemesi gerektiği belirtilmiştir (Kurtubî, V, 156; İbn Kesîr, I, 480; Elmalılı, II, 1343-1344). Fakat Kur'an'da intiharla ilgili bir hükmün bulunmadığını ileri sürenler de olmuştur. Bu görüşleri nakleden Fahreddin er-Râzî, böyle söyleyenlerin iman sahibi bir müminin bu yola başvurmasının düşünülemeyeceğini, dolayısıyla intiharı yasaklamanın anlamsız olacağını ifade ettiklerini belirtir (Mefâtîhu'l-gayb, VI, 72).

Kur'ân-ı Kerîm'de *"... nefislerinizi öldürünüz ..."* (el-Bakara 2/54; en-Nisâ 4/66) anlamında ifadeler de vardır. Ancak bu âyetlerde yer alan hükümlerin esas itibariyle İsrâiloğulları'yla ilgili olduğu hususunda müfessirler arasında görüş birliği mevcuttur. "Eğer onlar için, 'Kendinizi öldürün ya da yurtlarınızdan çıkın' diye yazmış olsaydık içlerinden pek azı dışında bunu yapmazlardı" (en-Nisâ 4/66) meâlindeki âyeti Elmalılı Muhammed Hamdi şu şekilde yorumlamaktadır: "Eğer biz onlar için (Kur'an'ın muhatapları için), 'Kendinizi öldürün veya diyarınızdan çıkın' diye yazsaydık Benî İsrâil'de olduğu gibi günahtan tövbe ve kurtuluş için intihar etmeyi ... farz kılsaydık pek azı müstesna bunu yapmazlardı. Fakat İslâm'da böyle şiddetli bir mükellefiyet yoktur, bilâkis 'nefislerinizi öldürmeyiniz' emri vardır" (Hak Dini, II, 1385).

Hadislerde intihardan şiddetle kaçınmayı gerektiren ifadeler yer alır. Bu hadislerin anlatmak istediği şey, insanın kendi canına kıymasının affedilemeyecek ölçüde büyük bir suç ve günah olduğu gerçeğidir. İntihar eden kimse bu fiili hangi usulle gerçekleştirmişse cehennemde sonsuza kadar aynı tarzda ceza görecektir. Kendini bir dağın tepesinden atarak öldüren kimse cehennemde sürekli olarak azaba atılacak, zehir içerek intihar eden, cehennem ateşinde zehir kadehi elinde sonsuza kadar içerek azap çekecek, kesici bir aletle kendisini öldüren de cehennemde aynı yolla ceza görüp acı çekecektir (Müsned, III, 254, 309, 435, 478, 488; IV, 33, 34, 135; Buhârî, "Cenâiz", 84, "Edeb", 44, "Ḳader", 5, "Tıb", 56; Müslim, "Îmân", 175, 176, 177; Tirmizî, "Tıb", 7; Nesâî, "Eymân", 7).

Kişinin, Allah'ın bir emaneti olan kendi canı üzerinde tasarrufta bulunma hakkı yoktur. Büyük acı ve ıstıraplar içerisinde kıvranan insanlar için bile intihar meşrû bir yol değildir.

Hz. Peygamber, gerek geçmiş ümmetlerden gerekse kendi sahâbeleri arasından bazı örneklerle bu hususa dikkat çekmektedir (Buhârî, "Cenâiz", 84; "Enbiyâ", 50). Hayber Gazvesi'nde aldığı yaraların acısına dayanamayarak kılıcı üzerine yatıp intihar eden Kuzmân çarpıcı bir örnek olarak zikredilmektedir (Buhârî, "Cihâd", 77; "Megāzî", 38). Resûl-i Ekrem, intihara karşı tavrını göstermek için intihar eden bir kimsenin cenaze namazına katılmamıştır (Müslim, "Cenâiz", 107).

Büyük günahların sayıldığı hadislerde intihar geçmiyorsa da akaid ve kelâm âlimleri yukarıda belirtilen âyet ve hadisleri, özellikle Zâtüsselâsil Seriyyesi'nde Amr b. Âs'ın gece soğuktan askerlerin kırılmasından korkarak su olduğu halde teyemmümle namaz kılınmasını emrettiğine dair hadisi (Müsned, IV, 203-204; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 124) delil göstererek intiharın büyük günahlar arasında yer aldığına hükmetmişlerdir. Nitekim Zehebî'nin listesinde intihar büyük günahların yirmi dokuzuncu sırasında (el-Kebâir, s. 134-135), Heytemî'nin listesinde de 214. sırada (İslâm'da Helâl ve Haramlar, II, 282-288) gösterilmiştir.

Fakihler ve Ehl-i sünnet âlimleri kendini öldüren kimsenin dinden çıkmış sayılmayacağı, ancak büyük günah işlemiş olacağı hususunda görüş birliği içerisindedir. Ayrıca intihar edenin cenazesinin diğer cenazeler gibi yıkanacağı ve müslüman kabristanlığına gömüleceği konusunda fakihler ittifak etmiştir. Fakat bu kişinin cenaze namazının kılınıp kılınamayacağı meselesi tartışmalara konu olmuştur.(...) Ancak fakihlerin çoğunluğuna göre intihar eden kişinin cenaze namazı kılınır. İbn Teymiyye ise konuya biraz daha farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Ona göre bir insanın kendini öldürmesi asla câiz olmamakla birlikte böyle bir kimsenin cenaze namazı kılınır. Nitekim Resûl-i Ekrem

namazı kendisi kılmamışsa da ashabına kılmalarını söylemiştir. Bu durumda halkın cenaze namazını kılması, fakat din büyüklerinin Hz. Peygamber'e uyarak namaza katılmamaları uygun olur (Mecmûu fetâvâ, XXIV, 289-290; mezheplerin bu konudaki görüşleri için bk. Mv.F, VI, 293-295).

İntihara teşebbüs eden bir kimseye ceza uygulanıp uygulanmayacağı konusunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Çoğunluğa göre eğer intihar teşebbüsü sonuca ulaşır da bu kişi ölürse artık ceza düşmüştür; fakat onun malından kefâret verilmesi konusunda fakihler ihtilâf etmişlerdir.(...) Ortaklıkta teşvik, ittifak ve yardım eşittir. İntihara teşebbüs eden kişi ölmezse bu davranışından dolayı cezalandırılır, onunla birlikte suça katılan da ceza görür. Her ikisi için ceza "ta'zîr" niteliğindedir (Abdülkādir Ûdeh, s. 446-447).

İslâm'ın ortaya koyduğu hak ve vazife anlayışıyla açıkça çelişen intihar ahlâk bakımından da bir suçtur. Yaşama hakkı tabii haklardandır, onun elde edilmesinde kişinin bir katkısı yoktur. Canı veren Allah'tır ve yine ancak O alabilir (el-Hicr 15/23; Kāf 50/43; en-Necm 53/44).

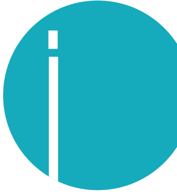
Şu halde insanın bu hakkını ortadan kaldırmaya ve canına kıymaya yetkisi yoktur. İntihar aynı zamanda sosyal bir suç kabul edilir. Zira insan yalnız kendisi için değil toplum için de yaşar; topluma faydalı olmak onun bir görevidir. Halbuki intihar eden kişi bu görevden kaçmış ve görevlerini ifa imkânına son vermiş olmaktadır. Öte yandan İslâm âlimleri insanın uhrevî âleme olan yolculuğunda dünyayı bir durak, bedeni de binit saymışlar ve onun korumasının dinî bir ödev olduğunu belirtmişlerdir. Bedenin ihtiyaçlarını karşılamayan insanın bu yolculuğu tamamlaması mümkün değildir. Bu sebeple intihar, yaratılış düzenine ve dinin insanları ulaştırmak istediği hedeflere aykırı bir yoldur (Gazzâlî, Cevâhirü'l-Ḳurân, s. 10; İhyâ, I, 48-49).

Bu arada organlardan birinin fonksiyonunu ortadan kaldırmak da dine ve ahlâka aykırıdır. Nitekim hayatın devamına zararlı olacak tarzda aşırı ibadet ve riyâzet Hz. Peygamber tarafından uygun görülmemiş (meselâ bk. Buhârî, "Îmân", 13, "Nikâh", 1, 8; Müslim, "Nikâh", 5, 8, "Feżâil", 127), bu yol birçok İslâm âlimi tarafından da onaylanmamıştır (meselâ bk. Gazzâlî, İhyâ, III, 51, 199; IV, 127).(1)

(1) DİA; [İNTİHAR - Hayati Hökelekli] c. 22; s. 353

İntihar Telakkisi

Eski Yunan'da genellikle tasvip edilmemekle birlikte bazı durumlarda intiharı normal bir davranış olarak gören felsefî bir tutumun varlığı bilinmektedir.(...) Stoa felsefesinin intihar karşısındaki tavrı da insanın gerektiği zaman canına kıyabileceği yolundadır. Bu tavır Roma felsefesini derinden etkilemiştir.(...) Fakat Cicero hem dinî hem sosyal gerekçelerle intiharın meşrûluğunu reddetmiştir.

Yahudilik ilke olarak intiharı tasvip etmez. Ancak geleneksel İbrânî hukukunda intihar edenin aklı başında iken bu fiili işlemiş olamayacağına, dolayısıyla sorumlu tutulmayacağına dair genel bir anlayış vardır. Bu sebeple intihar edenlere normal yahudi defin merasimi uygulanır.(...)

Hıristiyanlık intihara kesinlikle karşıdır.(...)

Doğu dinleri arasında Hinduizm ve Jainizm intiharı meşrû saymakla kalmaz, bazı durumlarda dinî bir merasimin konusu olarak değerlendirir. Hinduizm'de "samsara"dan kurtulmak için girişilen intiharlar ve dul kalan kadının kendini yakması bu anlayışın bir sonucudur. Aynı şekilde Jainizm de zühd ve mâneviyat adına yeme ve içmeden uzak durmak suretiyle girişilen intiharları kutsal bir ölüm telakki eder.

Budizm ve Konfüçyanizm'de ise açık bir meşrulaştırma ve teşvik yoktur.(...)

İslâm'da dinin temel amaçlarının başında gelen nefsin korunması ilkesinin bir sonucu olarak kişinin haksız yere başkasını öldürmesi gibi (el-İsrâ 17/33) kendi canına kıyması da kesin biçimde yasaklanmıştır.

İntiharın ahlâk bakımından değerlendirilmesi, günümüzde hayli tartışmalara sebep olan ötenazi (euthanasia) konusunu da ele almayı gerektirmektedir. Sözlükte "iyi ölüm" anlamına gelen ötenazi, "iyileşmesi imkânsız bir hastalıktan dolayı dayanılmaz acılar çeken bir kişinin hayatına hekim mârifetiyle son vermek" demektir. Aktif ve pasif olarak ikiye ayrılan ötenazinin aktif ola-

nında, acılara dayanamayan hasta hekiminden bir ilâçla hayatına son vermesini ister. Pasif olanında da bilinci yerinde olmayan yahut kendisine danışılmayan hastanın hayatına yine hekim mârifetiyle son verilir. Pasif ötenazi cinayetle, aktif ötenazi intiharla karşılaştırılabilir (Poyraz, sy. 14 [1994], s. 41-48).(...)

Buna karşılık psikanaliz ekolü intiharı, insandaki saldırganlık-yıkıcılık-ölüm içgüdüsünün tersine dönüp bir başkası yerine kendisine yönelmesi olarak açıklar. Ruh hekimlerine göre intihar, özel bir tedavi gerektirecek marazî (patolojik) bir yapı üzerinde ortaya çıkmaktadır; yani intihara eğilimli kimseler potansiyel olarak ruh hastası olan kişilerdir. Bununla birlikte ilmî veriler, dinî inançlarına bağlı kimselerde intihar nisbetinin çok düşük olduğunu göstermektedir (Ziyalar, s. 269).

Melankolik depresyonların doğurduğu şiddetli intihar düşüncesine rağmen eğer hastanın dinî inançları kuvvetli ise çok nâdir olarak bu işe teşebbüs etmekte, buna karşılık inançları gevşemiş olan melankolik aydın kimselerin intihar teşebbüsleri daha sık görülmektedir (Samuk, XX/1 [1982], s. 21-27)[1]

(1) DİA; [İNTİHAR - Hayati Hökelekli] c. 22; s. 353

İntikal

a. Ahirete göçme, ölme.[1][2][3][4]

b. Bir yerden başka bir yere geçme, yer değiştirme, göçme.[2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

İntikâli Dâr-ı Beka etmek

Baki olan eve geçmek, ölmek.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

İnzal

a. Bir şeyin yüksek bir yerden aşağı doğru inmesini sağlama, indirme, indirilme.[1][2]

b. Peygamberlere Allah'ın buyruklarının gelmesi.[1]

c. Kur'an-ı Kerim'in 23 senede inzali.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

İnzâr

İlâhî emirlere uymayanları kötü bir âkıbetin beklediğini haber verip onları uyarma.

Sözlükte "korkulu bir şeyi bilip sakınmak" anlamına gelen nezr (nizâre) kökünden türetilmiş olup "korkulu bir şeyi haber vererek sakındırmak" demektir. "Sevindirici haber verme" anlamındaki tebşîrin karşıtı olan inzâr dine davet yöntemlerinden biridir. İnzârı gerçekleştiren kimseye münzir (nezîr) denilir ve "tehlikenin farkında olmayan topluluğa bu tehlike hakkında bilgi veren kimse" diye tanımlanır. Nitekim Hz. Peygamber kendini, düşman ordusunun gelmekte olduğunu görüp kavmine haber veren ve onları bu konuda uyaran kimseye benzetmiştir (Buhârî, "Riķāķ", 26; Müslim, "Feżâil", 16).

İnzâr, esasen peygamberlere ait bir görev olmakla birlikte Kur'an'da münzir ismi Allah'a nisbet edilmiş (ed-Duhan 44/3) birkaç âyette fiil sîgasıyla (el-Mü'min 40/15; en-Nebe' 78/40), ayrıca nezîr kelimesiyle (el-Mülk 67/17) bunun çoğulu olan nüzür Allah'a izâfe edilmiştir (el-Kamer 54/16, 18, 21, 30, 37, 39). Allah'ın inzâr edici olması, insanların davranışlarından haberdar olduğunu ve onların doğru yolu bulmaları için her türlü vesileyi yarattığını gösterir.

Müslümanların bir savaş durumunda hep birden cepheye gitmemeleri, bir kısmının geride kalarak dinî konularda derinleşmeleri ve cepheden dönenleri aydınlatıp uyarmalarını emreden âyetten (et-Tevbe 9/122) anlaşılacağı gibi din âlimleri de peygamberler gibi inzârla görevlidir.

İslâm, iyilik yapıp kötülükten kaçınmayı ve Allah'a teslim olarak bütün davranışlarda ilâhî emirlere uymayı amaçlayan bir dindir. İman, vasıtasız olarak yaşanan ve derin bir iç tecrübeye dayanan bağımsız bir yöneliştir. Bu bakımdan inanmaları için insanlara baskı yapılması kabul edilemez. "Dinde zorlama yoktur" âyeti (el-Bakara 2/256) bu esası açıkça dile getirir. İlâhî mesajı insanlara tebliğ etmek için görevlendirilen Resûl-i Ekrem'e bu yönde

Kur'ân-ı Kerîm'de birçok ikazın yapıldığını görmek mümkündür. "Rabbin dileseydi yeryüzündekilerin hepsi mutlaka inanırdı. O halde sen inanmaları için insanları zorlayacak mısın!" (Yûnus 10/99) meâlindeki âyet, imanın kişinin iradesine bağlı olduğunu ve Peygamber'in insanlara baskı yapma yetkisine sahip bulunmadığını belirtmektedir(...) Uyarma ve müjdeleme bütün peygamberlerin kullandığı iki davet metodudur (bk. M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "bşr", "nźr" md.leri).

Kur'an'da tebşîr ve inzâr genelde birlikte zikredilmekle beraber inzâr kökünden gelen kelimelerin daha fazla oluşu dikkat çekicidir (bk. a.g.e., "bşr", "nźr" md.leri). Ancak bunu, ilâhî rahmetin gazabını geçtiğine ve her şeyi kuşattığına ilişkin müjdeleri, ayrıca cennet tasvirlerinin cehennem tasvirinden daha çok olduğu hususunu dikkate alarak değerlendirmek gerekir. İnkârcıların çok olmasına bağlı olarak inzârın da fazla tekrarlanması tabii karşılanmalıdır. İslâm davetinde korku ve uyarma yöntemine bu derece ağırlık verilmesi âlimlerce iki yönden ele alınarak açıklanmıştır.

Bunlardan biri, korkunun insanı harekete geçirmedeki rolünün daha fazla oluşudur. Fahreddin er-Râzî'nin belirttiğine göre bir işin yapılmasını veya terkedilmesini sağlamakta uyarma ve korkutmanın etkisi müjdelemenin etkisinden daha güçlüdür. Çünkü insan menfaat sağlamaktan çok zararı defetmek için çaba harcar (Mefâtîhu'l-gayb, II, 42). Dolayısıyla inzâr hedefe ulaşma imkânını daha çabuk sağlar. Ancak inzârın sürekli olması gerekir, aksi takdirde iş'âr (bildirme) mahiyeti kazanır (Kurtubî, I, 184).

İkincisi de davete muhatap olan insanların özellikleriyle ilgilidir. İslâm öncesi Arap toplumunun büyük çoğunluğu inanç, zihniyet ve davranış bakımından son derece olumsuz niteliklere sahipti. Bundan dolayı davetin ilk dönemlerinden itibaren İslâm'a karşı büyük bir direniş gösterdi. Sağduyularını büyük ölçüde yitirmiş ve kalpleri katılaşıp âdeta taş kesilmiş (el-Bakara 2/74; ez-Zümer 39/22) insanların vicdanlarında bir sarsıntı meydana getirerek dikkatlerini çekmek için inzârdan daha etkili bir metot yoktur.

Peygamberlerin asıl görevi, insan fıtratında mevcut dinî potansiyeli harekete geçirmek amacıyla vicdanları uyarmaktır. Bu sebeple etkili olacak bütün yollara başvurarak psikolojik engelleri ortadan kaldırmak gerekir. İnzâr da psikolojik engellerin bertaraf edilmesi için kullanılabilecek etkili yollardan biridir. Ancak bu yöntemle de her zaman olumlu bir sonuç elde etmek mümkün olmayabilir. Zira bir inancı kesinlikle benimsemiş olan insanların vicdanlarını etkilemek kolay değildir. İnzâr edilsin veya edilmesin ilâhî davete karşı katı bir tavır takınan ve bunu sürdüren insanların varlığı bilinen bir gerçektir. Bu bakımdan inzârın etkisiz kalabileceğini de hesaba katmak gerekir (el-Bakara 2/6; el-Enbiyâ 21/45; Yâsîn 36/10). Hatta, "Biz insanlara korku veren uyarıda bulunuyoruz, ama bu onların büyük taşkınlık göstermelerinden başka bir işe yaramıyor" (el-İsrâ 17/60) meâlindeki âyette işaret edildiği gibi inzâr bazı inkârcılar üzerinde aksi tesir de yapabilmektedir. Bununla birlikte etkili olsun veya olmasın sürekli olarak insanlara inzâr ve tebşîr edici elçiler gönderilmiştir. Uyarıcı ve müjdeleyici peygamberler göndermek suretiyle insanların vicdanlarını sarsacak bütün yolları denemek ve Allah'a karşı herhangi bir itirazın öne sürülmesine imkân vermemek inzârın temel amacıdır (en- Nisâ 4/165; el-Mâide 5/19).(...)

Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde değişik inzâr vasıtalarından söz edilir.

Bunların başında bizzat *Kur'an'ın* kendisi gelir. Hz. Peygamber'e insanları Kur'an'la uyarmasını telkin eden çok sayıda âyet vardır (meselâ bk. el-En'âm 6/19, 92; el-A'râf 7/2; el-Enbiyâ 21/45).

Diğer bir inzâr çeşidi, inançsız ve günahkâr insanları âhiret gününde bekleyen şiddetli azabı hatırlatıp *cehennem tasvirlerini* nakletmektir. Bu tablolar hem maddî elem ve ıstırapları (İbrâhîm 14/44; el-Mü'min 40/15,18; Müsned, I, 281, 307; III, 476; IV, 268; V, 60) hem de korku, panik, sıkıntı, Allah tarafından yüzüstü bırakılma gibi psikolojik azabı gözler önüne serer (Âl-i İmrân 3/77; Yûnus 10/27; el-Kalem 68/43; el-Meâric 70/44; Abese 80/40-41).

Önceki kavimlerden ilâhî emirleri inkâr edenlerin karşılaştığı belâ ve musibetlerle (Yûnus 10/73; el-Kasas 28/46-47; el-Kamer 54/33-34; Nûh 71/1) Resûl-i Ekrem'in davetine karşı direnen müşriklerin bu dünyada çarptırılacağı *cezaların*

hatırlatılması da (Fussılet 41/13; el-Ahkāf 46/21; el-Kamer 54/36) bir diğer inzâr vasıtası olarak kabul edilebilir.[1]

(1) DİA; [İNZÂR - Hayati Hökelekli] c. 22; s. 359

İnziva

a. Köşeye çekilme, çekilip bir şeye karışmama, insanlardan uzaklaşma.[1]

b. Kendini Allah'a adamak niyetiyle dış dünyanın bağlarından kendisini sıyırarak manevi âleme dalmak için kalabalıklardan uzak kalma, bir köşeye çekilme, kendi kendisiyle konuşma amacıyla içine kapanma.[2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

İradi Ölüm

"Ölmeden önce ölünüz" prensibiyle, insanın nefsinin elinden kurtulması, geçici dünya heveslerini terk ederek bütün benliğini Allah'ın varlığında yok etmesidir.[1][2]

(1) Kaya, Bayram Ali. a.g.e., s. 328;

(2) Bardakçı, Mehmet Necmeddin, a.g.e., s. 247

İrahe

Ölme.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

İran

Tabut.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

İranlı Ahmed (Gazezler-Naib) Türbesi-Sivas

(1) Kaya, Aslı. a.g.e. s. 82

İras

Ölen kişinin, malını bir kişiye bırakması, onu varis tayin etmesi.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

İrciî

"Ey mutmain olan nefis! Razı olmuş ve kendisinden razı olunmuş bir halde Rabbine dön." ayetinin ilk kelimesi ölüm anlamına gelir.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

İrem

Kur'an'da sözü edilen bir kabilenin veya yerleşim merkezinin adı.

Kur'ân-ı Kerîm'de azgınlıkları sebebiyle helâk edilen Âd, Semûd kavimleri ve Firavun'la birlikte sadece bir yerde "direkleri olan, ülkelerde benzeri yaratılmamış İrem" (el-Fecr 89/6-14) şeklinde zikredilmektedir. Kelimenin aslının İbrânîce "Aram" olduğu ve "yüksek memleket" anlamına geldiği belirtilmektedir (Mustafavî, et-Taḥḳīḳ, "el-İrem" md.; Jeffery, s. 53).

Tevrat'a göre bu kelime, hem Aram veya Suriye diye adlandırılan bölgenin hem de bu bölgede yaşayan ve Ârâmîler'in atası olan kişinin adıdır (DB, I/1, s. 875-876). Aram, Akkad Kralı Naramsin'in bir yazıtında Yukarı Fırat yöresinde bir bölgeye verilmiş yer adı, milâttan önce 2000 yıllarına ait tabletlerde ise Aşağı Dicle havzasında bir şehir ismi olarak geçmektedir. Kelime sonraları Mari, Alalah ve Ugarit belgelerinde şahıs adı, Mısır belgelerinde ise yer adı olarak ortaya çıkmaktadır (DİA, III, 268-269).

Tevrat'a göre Aram, Hz. Nûh'un üç oğlundan Sâm'ın beşinci oğludur; kendisinin de Ûs (Uts), Hul, Geter ve Maş adında dört oğlu vardır (Tekvîn, 10/22-23). İrem kelimesini bir kişi adı kabul eden müslüman tarihçi ve müfessirler de onun şeceresini İrem b. Sâm b. Nûh (Taberî, TârîH, I, 216; Mes'ûdî, I, 41) veya İrem b. Avs (Ûs) b. Sâm b. Nûh (Taberî, Câmiu'l-beyân, XXX, 111; İbn Kesîr, VIII, 394) olarak vermektedirler.

İslâm tarihçilerine göre Arap yarımadasındaki kavimlerin çoğu İrem'in soyundan gelmektedir. Ahkāf'ta yerleşmiş olan (el-Ahkāf 46/21), kendilerine Hz. Hûd'un peygamber olarak gönderildiği kavme adını veren Âd da İrem'in büyük oğlu Avs'tan torunudur. İrem'in diğer oğlu Âbir'den torunu Semûd'un kavmi ise Hicr'de yerleşmiş olup onlara da Hz. Sâlih gönderilmiştir (Mes'ûdî, I, 41-42; Cevâd Ali, I, 299).

İrem'in bir kabile adı olduğunu söyleyenlere göre bu kabile Âd kavminin bir kolu olup adını kavmin atası olan İrem'den almıştır. Tarihçiler ve müfessirler, Kur'an'daki bir ifadeden de hareketle (en-Necm 53/50) Âd kavmini Âd-i Ûlâ ve Âd-i Uhrâ diye iki kısma ayırmakta ve Âd-ı Ûlâ'ya atalarına nisbetle İrem denildiğini nakletmektedirler (Fahreddin er-Râzî, XXXI, 166; İbn Kesîr, VIII, 394).

Eski Arap şiirinde Arabistan'da yaşayan İrem adında bir kabileden bahsedilmekte ve çoğunlukla Âd, bazan da Semûd, Himyerîler ve diğerleriyle birlikte zikredilmektedir. Bu kabile Kudâr el-Ahmer (Uhaymir) tarafından ortadan kaldırılmıştır (Horovitz, s. 89-90; EI² [Fr.], III, 1303). İbn Haldûn da İrem'in bir kabile adı olduğunu, çünkü bu adla anılan bir şehrin bulunmadığını ifade etmektedir (el-İber, II, 19).

Bazılarına göre İrem İskenderiye veya Şam'dır. Fakat Taberî, İskenderiye ve Şam şehirlerinin Âd kavminin yaşadığı yerle ilgili Kur'an'da verilen bilgilere (el-Ahkāf 46/21) uymadığını belirtmektedir (Câmiu'l-beyân, XXX,113), İrem'in Yemen'de Hadramut ile San'a arasında Şeddâd tarafından inşa ettirilen şehir olduğu rivayeti daha çok benimsenmektedir (Yâkūt, I, 155; Nüveyrî, XIII, 61-70). İslâmî kaynaklarda bu şehrin özelliklerine dair oldukça ayrıntılı rivayetler vardır. Yâkūt, Eyle (Akabe) ile Benî İsrâil çölü arasında Cüzâm diyarında yüksek bir dağın da İrem adıyla bilindiğini nakletmektedir (Mucemü'l-büldân, I, 154-155). Batlamyus'un Suriye'de olduğunu söylediği Aramawa denilen yerin İrem olduğu ileri sürülmüştür. Arkeolojik araştırmalar da İrem'in Akabe'nin 25 km. doğusundaki Rem dağı olduğunu göstermektedir. Son dönem araştırmacıları Âd kavminin Arap yarımadasının kuzeybatısında, Hicaz ve Necid'den Şam'a doğru uzanan sahada yaşadığına kanidir. Kur'an'da zikredilen "İrem zâti'l-imâd"ın Akabe yakınlarındaki bu yer olduğu ileri sürülmektedir (Cevâd Ali, I, 301; el-Mevsûatü'l-Arabiyye, I, 932). Şam'ın İrem olduğunu söyleyenlere göre Şam, Ârâmîler'in önemli merkezlerinden ve başşehirlerinden biri olup İrem'den maksat da Aram'dır. Hemedânî "İrem zâti'l-imâd"ın Şam olduğu, Ceyrûn b. Sa'd b. Âd'ın kurduğu bu şehrin mermer sütunları sebebiyle "Ceyrûn zâtü'l-imâd" diye anıldığını kaydeder (Cevâd Ali, I, 303).

Şemseddin Sâmi, Muâviye b. Ebû Süfyân zamanında Abdullah b. Kılâbe adında bir zatın, Ermen harabelerinde Âd kavmine ait bir miktar kıymetli mücevherat bulduğu yolunda bazı bilgiler aktarırsa da (Kāmûsü'l-a'lâm, II, 839) bu bilgilerin kaynağı kabul edilen "İrem zâtü'l-imâd" hadisinin sahih olmadığı tesbit edilmiştir (Aydemir, s. 220-222).

Şark-İslâm edebiyatlarında İrem kelimesi daha ziyade (Bâğ-ı İrem) şekliyle mutluluk verici, mâmur ve gösterişli binaları, evleri vb. yerleri ifade eden bir mazmun olarak kullanılmıştır. Bağları ve rengârenk ağaçları ile İrem bahçeleri baharı temsil eder; ayrıca sevgilinin bulunduğu evi, gezindiği bahçeyi vb. mahalleri tanımlamada kullanılır: "Görmedik öyle melek-sûreti bu dünyâda / Belki Rıdvân kaçırıp kûy-ı İrem'den gelmiş" (Sünbülzâde Vehbî).

İrem tasavvufî edebiyatta da "insanın gönlü, Tanrı'nın tecellîgâhı, Tanrı ile buluşma yeri" anlamında bir remiz olarak kullanılmıştır: "Cemâlini gören ey ravzanın gülistânı / İrem sarâyını yâ sahn-ı gülsitânı n'ider" (Nesîmî).[1]

(1) DİA; [ÎREM- Ömer Faruk Harman] c. 22; s. 443

İrem Bahçesi

a. Efsaneye göre Ad kavminden Şeddad'ın cenneti yeryüzünde kurmak maksadıyla yaptığı şehrin adı olup edebiyatımızda "Cennet bağı, dünya cenneti, cennet kadar güzel ve bayındır yer, mamur, abadan, neşat-efza" anlamında ve genellikle bağ-ı irem şeklinde kullanılır.[1][3]

b. Sahte cennet.[2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, İlhan, Ötüken Türkçe Sözlük;
(3) Onay, Ahmet Talat. a.g.e.

İrhas

Vahiy gelmeden önce bir peygamberin, peygamber olacağına işaret olarak zuhur eden harikulade haller.[1][2][3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

İrkab

Öldükten sonra yasal mirasçılardan başkasına da mal bırakma.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

İrs

a. Bir şahsın başka birinin ölümünden sonra hayatta kalması ve ölenin geride bıraktığı malını alması.[4][2]

b. Fıkıhta ölene ait olup ölüm sebebiyle şerî mirasçının hak ettiği geriye kalan mallar ve haklardır.[4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Zuhayli, Vehbe. a.g.e., C. 10, s. 317

İrşad

a. Doğru yolu gösterme, uyarma, aydınlatma.[1][2][3]

b. Manen aydınlatma, hak yolunu gösterme, gafletten uyandırma, uyarma,[2] şeyhin tarikat ve Allah'a ulaşma yolunda müride önderlik etmesi.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) DİA

İrtidâd

Allah'a verilen sözden dönme, Allah'a verilen ahdi bozmadır ki çok büyük günahtır.[1]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 10, s. 162

İrtihal

Dünyadan âhirete göç, vefat, ölme, ölüm.[1][2][3][4][5][6]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(5) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(6) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

İsa (Ese) Baba Türbesi-Samsun

(1) Samsun Valiliği. a.g.e. s. 70,
(2) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 303

İsa (Kümbet) Türbesi-Kayseri

(1) Aydın, Remzi. a.g.e. s. 88

İsa Baba Türbesi-Tire

(1) Daş, Ertan. a.g.e. s. 134

İsa Baba Türbesi-Samsun

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 48

İsa Bey Türbesi-Sırbistan-İvranya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 706

İsa Bey Türbesi-İçel

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 48

İsa Bey Türbesi-Üsküp

(1) DİA, Cilt. 33, s. 585

İsa Bey Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

İsa Bey Zaviyesi ve Türbesi-Kosova

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 514

İsa Dede Sultan Türbesi-Yunanistan-Eğriboz

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 992

İsa Dede Türbesi-Kastamonu

(1) Kastamonu Vilayet. a.g.e. s. 2,
(2) Kastamonu Bel. a.g.e. s. 15

İsa Dede Türbesi-Bilecik

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 48,
(2) Daş, Ertan. a.g.e. s. 55

İsa Efendi Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

İsa Geylani Türbesi-İstanbul

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 48,
(2) Kollektif1. a.g.e. Cilt 7, s. 340,
(3) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 487

İsa Geylani Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

İsa Han Niyazi Türbesi-Hindistan

(1) DİA, Cilt. 18 s. 103

İsak Baba Türbesi-Romanya-İsakça

(1) Önal, M. Naci. a.g.e. S.,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 681

İsak Baba Türbesi-Romanya-Maçin

(1) Önal, M. Naci. a.g.e. S.,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 681

İsar

Başkaları için özveride bulunma anlamında ahlâk terimi.

Sözlükte "bir şeyi veya bir kimseyi diğerine üstün tutma, tercih etme" mânasına gelen îsâr ahlâk terimi olarak "bir kimsenin, kendisi ihtiyaç içinde bulunsa bile sahip olduğu imkânları başkalarının ihtiyacını karşılamak üzere kullanması, başkasının yararı için fedakârlıkta bulunması" demektir.

Cürcânî îsârı, "kişinin başkasının yarar ve çıkarını kendi çıkarına tercih etmesi veya bir zarardan öncelikle onu koruması" şeklinde tarif ederek bu anlayışın din kardeşliğinin en ileri derecesi olduğunu belirtir. Îsâr anlamında Batı dillerinde kullanılan altrüizm karşılığında modern Arapça'da daha çok gayriyye, Türkçe'de diğerkâmlık ve özgecilik terimleri kullanılmaktadır.

Bir kimsenin cömertlikte îsâr derecesine ulaşabilmesi için ikram ettiği şeye kendisinin fiilen muhtaç durumda bulunması şart değildir; önemli olan, muhtaç olsa dahi başkasını kendisine tercih edebilecek bir ahlâk anlayışına ve irade gücüne sahip bulunmasıdır.

Îsâr kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de dört âyette (Yûsuf 12/91; Tâhâ 20/72; en-Nâziât 79/38; el-A'lâ 87/16) sözlük mânasında, bir âyette de (el-Haşr 59/9) terim anlamında kullanılmıştır.

Kelime aynı mânada hadislerde de geçmektedir (bk. Wensinck, el-Mucem, "eşr" md.). Îsârın terim anlamına esas olarak gösterilen âyette, bütün mal varlıklarını Mekke'de bırakarak Medine'ye göç etmek zorunda kalan Hz. Peygamber'i ve diğer muhacirleri şefkatle kucaklayıp mal varlıklarını onlarla paylaşmaktan çekinmeyen Medineli müslümanlar (ensar) övgüyle anılmakta, âyette onların şahsında müslüman toplumun bazı temel mânevî ve ahlâkî özelliklerine temas edilmektedir. Buna göre müslümanlar öncelikle imanı gönüllerine yerleştirmişlerdir; ayrıca muhacirler gibi zor durumda kalıp kendi beldelerine gelenleri severler; din kardeşlerine kendilerinden daha fazla imkân sağlanmasından dolayı içlerinde kıskançlık duymazlar; nihayet ihtiyaç içinde olsalar dahi onları kendilerine tercih eder, şahsî menfaatlerinden, zevklerinden fedakârlıkta bulunurlar. Âyetin son kısmında, nefsinin cimrilik eğilimlerinden kendini koruyabilenlere ebedî kurtuluşu kazanacakları müjdelenirken dolaylı olarak îsârın bu yöndeki psikolojik etkisine de işaret edilmektedir (Kurtubî, XVIII, 27).

Bu âyet münasebetiyle îsâr kavramı tefsirlerde, "*âhiret saadetini elde etme arzusuyla başkasının iyiliğini ve mutluluğunu kendine ve kendi zevklerine tercih etmek, başkasının ihtiyacını kendi ihtiyaçlarından daha önde tutmak*" şeklinde açıklanıp bir cömertlik derecesi olarak gösterilmektedir (İbn Kesîr, III, 474; Şevkânî, V, 232).

Kaynaklarda cömertliğin *sehâ, cûd ve îsâr* olarak başlıca üç derecesi bulunduğu belirtilir. Buna göre *bir kimsenin elindeki imkânların en çok yarısını başkasına ikram etmesine sehâ (sehâvet), çoğunu vermesine cûd, imkânlarının tamamını başkaları için kullanmasına da îsâr denir* (Kuşeyrî, II, 502). Gazzâlî, cömertliği "Allah'ın ahlâkî sıfatlarından biri" şeklinde tanımlamakta, cömertliğin en yüksek derecesinin de îsâr olduğunu ifade etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in çok yüce bir ahlâka sahip olduğu bildirildiğine göre îsâr aynı zamanda Resûlullah'ın ahlâkının da bir unsurudur. Ancak diğer erdemli davranışlarda olduğu gibi îsârın da belirtilen ahlâkî değeri kazanabilmesi için maddî veya mânevî bir karşılık beklenmeden sırf Allah rızâsı ve insan sevgisinden dolayı yapılması gerekir. Çünkü iyilik karşılığında teşekkür veya övgü bekleyen kişi cömertlik değil alışveriş yapmış sayılır (İhyâ, III, 260).

Kaynaklarda, bir kimsenin sıkıntı içinde bulunmasına rağmen imkânlarını başkası için kullanıp nefsini mahrum bırakmasının câiz olup olmadığı hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Çoğunluğun benimsediği görüşe göre mahrumiyet ve sıkıntıya sabredebilenler için îsâr, halinden şikâyet edecek veya başkalarına el açabilecek yapıda olanlar için malına sahip olmak (imsak) daha hayırlıdır (Kurtubî, XVIII, 28). Nitekim Hz. Peygamber, bir kimsenin elindeki imkânların tamamını muhtaçlara verip sonra da başkalarından yardım istemesini kınamıştır (Dârimî, "Zekât", 25). Ayrıca bir müslümanın malının üçte birinden fazlasını vasiyet etmesini yasaklayan hüküm dikkate alınarak (Buhârî, "Veśâyâ", 3; Tirmizî, "Veśâyâ", 1) aile fertlerini maddî sıkıntıyla karşı karşıya bırakacak derecede tasaddukta bulunmanın doğru olmadığı sonucuna varılabilir. Resûl-i Ekrem konuyla ilgili hadislerinin birinde şöyle demiştir: "Arkanda zengin vârisler bırakman, onları insanların elindekine göz dikecek derecede yoksul bırakmandan daha iyidir. Eşinin ağzına verdiğin bir lokma dahil olmak üzere iyilik olarak yaptığın her harcama sadakadır" (Buhârî, "Veśâyâ", 2; Müslim, "Vaśıyye", 5, 8).

Îsâr kavramı genellikle malî fedakârlıklar için kullanılmakla birlikte bazı kaynaklarda "can ile îsâr"dan, yani kişinin sevdiği bir kimse için kendi rahatını, huzurunu, hatta hayatını feda etmeyi göze almasından da söz edilmekte ve bunun malla îsârdan daha faziletli olduğu belirtilmektedir. Bundan dolayı tasavvufta sevgi kısaca îsâr olarak da tanımlanır. Çünkü en yüksek derecede sevgi, seven kişinin gerektiğinde sevdiği için canını feda etmeyi göze almasını sağlar.(...) Uhud Gazvesi'nde İslâm ordusunun geçici olarak bozguna uğradığı sırada bazı müminlerin Hz. Peygamber'in hayatını korumak için kendi hayatlarını ortaya koymaları da can ile îsâr için örnek gösterilir. Bu arada Ebû Talha adlı sahâbînin kendini Resûlullah'a siper etmesi ve onu korurken yaralanması (Müsned, III, 265, 286; Buhârî, "Cihâd", 80, "Menâķıbü'l-enśâr", 18) özverinin en güzel örneklerinden biri olarak anılır.

(...)[1]

(1) DİA; [ÎSÂR - Mustafa Çağrıcı] c. 22; s. 491

İsa Dem

Tasavvuf edebiyatında vusûl makamına ulaşmış ve ölü kalpleri kudsi nefesleriyle canlandıran evliyayı anlatmak için kullanılır.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

İsazade Türbesi-İstanbul

(1) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 50

İsis

Aslında bir Mısır Tanrıçası olan İsis, İsa'dan sonraki yüzyıllarda Yunan-Roma dünyasına girmiş ve kişiliğinde birçok dişi Tanrıları toplayarak bir süre tek Tanrıça olarak tapım görmüştür. Mısır efsanesine göre İsis, Kral Tanrı Osiris'in kız kardeşi ve karısı, güneş Tanrı Horus'un anasıdır. İsis, tıpkı Ana Tanrıça tipini simgeleyen Artemis-Hekate ya da Kybele gibi, toprak, toprak ürünleri, deniz ve yer altı ülkesine egemen olup yaşamla ölümü elinde tutan, ayrıca büyü yoluyla doğa güçlerini yöneten bir Tanrıça oluvermiştir.[1]

(1) Erhat, Azra. a.g.e.

İsfendiyar Oğulları Türbesi-Manisa

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 48

İshak Baba Türbesi-Arnavutluk

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 110-442

İshak Baba Türbesi-Kosova

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 497

İshak Baba Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 28

İshak Bey (Çelebi) Türbesi-Manisa

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 48,
(2) Eroğlu, Süreyya. a.g.e, s. 159,
(3) Manisa Valiliği. a.g.e. s. 268

İshak Bey Türbesi-Makedonya

Yiğit Paşa'dan sonra Arnavutluk, Sırbistan ve Bosna bölgelerinin kumandanı olup, Üsküp'te yaşamıştır. Kabri, saat kule karşısındadır.[2]

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 632
(2) Sulooca, Mürteza. a.g.e., s. 25

İshak Fakih Türbesi-Kütahya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 48

İshak Paşa Türbesi-Ağrı

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 49

İshak Paşa Türbesi-Bursa

(1) DİA, Cilt. 22 s. 541,
(2) Daş, Ertan. a.g.e. s. 172

İshak Zencani Türbesi-Tokat

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 312

İshak-Ata Türbesi-Özbekistan

(1) Çeşmeli, İbrahim. a.g.e. s. 157

İsimsiz Türbe-istanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 476

İskat-ı Devir

Ölen bir adamın hayatında eda edemediği oruç ve namazın kefareti, yani, günahların iskatı için yapılan devirdir.[1]

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e.

İskât-ı Salât

Ölen kişinin kazaya kalmış ve kaza da edilmemiş beş vakit farz namazları ile vitir namazlarının affedilmesi ümidiyle yapılan, tasadduk işlemi denilen mal varlığının üçte birinin fidye olarak verilmesi.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

İskat-ı Savm

Üzerinde borç kalmış farz veya vacip oruç var iken ölen kimsenin oruçları için fidye verilir. Buna, oruç farzını düşürme anlamında İskat-ı savm denilir.[1]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 16, s. 391

İskat

Ölünün hayrına, azap çekmemesi inancıyla dağıtılan sadaka.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Kanar, Mehmet. a.g.e.

İskat Akçesi

Ölünün farz, vacip vb. kalmış olan dini borçları için verilen sadaka.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

İskat Yapmak

Ölünün bıraktığı malın üçte birini ayırarak bunu kalmış olan dini borçlarına karşılık sadaka olarak vermek.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

İskender Baba Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 53,
(2) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 568

İskender Bey Türbesi-Arnavutluk

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 107

İskender Bin Abdullah Hademe-i Türbesi-Kosova-Vılçitrin

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 539

İskender Dede Türbesi-Ankara

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 120

İskender efsanesi

Büyük İskender'in adı etrafında teşekkül eden İskender efsanesi, yazıldığı yerlerde pek çok mahallî unsuru da alarak zenginleşmiştir. Milâttan önce teşekküle başlayan bu Grekçe efsane, milâttan sonra 300 yılları civarında tamamlanmıştır. İskender efsanesi Süryânice'ye de aktarılmış, Süryânice metinde İskender'e "İki boynuzlu" lakabı da eklenmiştir. Arapça'daki Zülkarneyn'in bunun tercümesi olduğu öne sürülmektedir. Bu efsanenin Gerekçe ve Süryânice metinlerinin muhtevası şöyle özetlenebilir: İskender, insana ebedî hayat bahşeden bir çeşme (âbı hayât) olduğunu âlimlerden öğrenir. Bunu aramak için ordusuyla yola çıkar. Yolda çeşitli olaylar sebebiyle askerlerinden ayrılmak zorunda kalır. Yanında sadece aşçısı vardır. Aşçı yemek hazırlamak için bir çeşmeye gider, orada azıkları olan tuzlu balığı yıkamak ister. Fakat balık suya değer değmez canlanır ve içine atlayıp kaybolur. Aşçı bu suyun âb-ı hayât olduğunu anlayıp bir miktar içer ve geri döner. Başına gelenleri İskender'e anlatır. İskender aşçının tarif ettiği yeri ararsa da bulamaz ve kızarak onu öldürmeye karar verir. Ancak bir türlü öldüremeyince boynuna bir taş bağlayarak denize attırır. Burada aşçı bir deniz cini olur ve ebedî hayatına devam eder.

Ortadoğu'da gerek gayri müslimler, gerekse onlar aracılığıyla müslümanlar arasında benimsenip yazıya geçirilen İskender efsanesi, Ortaçağ İslâm dünyasında son derece yaygınlık kazanmıştır. IX. yüzyıldan itibaren müfessirler böyle bir şifahî ve yazılı malzemeyi ellerinin altında hazır bulmuşlar ve Kur'ân-ı Kerîm'deki Zülkarneyn kıssasını açıklarken geniş ölçüde kullanmışlardır. Bu efsanenin İslâmî kaynaklarda mevcut metinleri şöyle özetlenebilir: "Nuh Peygamber'in torunu Yunan'ın soyundan gelen İskender-i Zülkarneyn, ebedî hayat veren ve insan üstü güçler kazandıran âb-ı hayâttan bahsedildiğini duyar ve bunu aramaya karar verir. Rivayete göre Allah bunu Sâm'ın soyundan birine nasip edecektir. Zülkarneyn halasının oğlu olup Hızır diye anılan Elyesa ile askerlerinin refakatinde yolculuğa başlar. Âb-ı hayât, "Karanlıklar ülkesi"ndedir. Yolda bir fırtına yüzünden Zülkarneyn ve Hızır askerlerden ayrı düşerler, bir müddet sonra karanlıklar ülkesine gelirler. Zülkarneyn sağa, Hızır sola giderek yollarını tayine çalışırlar. Günlerce yol aldıktan sonra Hızır ilâhî bir ses duyar ve bir nur görür. Bunların kendisini çektiği yere gidince de orada âb-ı hayâtı bulur. Bu sudan içer ve yıkanır. Böylece hem ebedî hayata kavuşur, hem de insan üstü güçler ve kabiliyetler kazanır. Sonra Zülkarneyn'le karşılaşırlar. Zülkarneyn durumu öğrenir ve âb-ı hayâtı ararsa da bulamaz, kaderine razı olur. Bir müddet sonra ölür."

Gılgamış destanındaki "Su içinde otun sağladığı ebedî hayat" kavramı ve bunun Gılgamış tarafından aranması, İskender efsanesine kaynaklık etmiş olabilir. Çünkü m.ö. 3000-2000 yıllarına kadar inen Mezopotamya destanının, İskender efsanesinin teşekkülü sırasında, İskender'in ebedî hayat veren suyu araması epizodu olarak kullanılması, coğrafî mevki ve kültürel çevre olarak imkânsız değildir. Müsteşriklerin hiçbiri bu noktayı dikkate almamışlardır. İskender efsanesindeki aşçının, canlanıp suya atlayan tuzlu balığı ile Hz. Mûsâ'nın canlanıp denize atlayan balığı arasında bir benzerlik görülmekteyse de gerçekte Kur'ân-ı Kerîm ve sahih hadislerin naklettiği olayların bu efsane ile benzerliği yoktur. Çünkü bu olaylarda ebedî hayat bahşeden âb-ı hayâtı aramaya giden birileri söz konusu değildir. Bununla birlikte müsteşriklerin ileri sürdükleri tezler müfessir, muhaddis ve tarihçilerin kıssayı açıklarken verdikleri malumat için tam anlamıyla geçerlidir. Müsteşriklerin gözden kaçırdıkları en önemli nokta budur, yani onlar meselenin tahlilini yaparken Kur'ân-ı Kerîm'in metni ile müfessirlerin metinlerini birbirinden ayırt etmemişlerdir. Efsane bu haliyle diğer İslâmî edebiyatlarda olduğu gibi Türk edebiyatında da İskendernâme denilen bir edebî türün oluşmasına yol açmıştır.(1)

(1) DİA;

İskender Memi Çelebi Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

İskender Mustafa Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 107

İskender Paşa Türbesi-İstanbul-Kanlıca

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 49,
(2) Envanter. a.g.e. No:53,
(3) Bilir, Ali. a.g.e. s. 57,
(4) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 208

İskender Paşa Türbesi-Kırklareli

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 49

İskender Paşa Türbesi-Diyarbakır

(1) DİA, Cilt. 22 s. 569,
(2) Diyarbakır Valiliği. a.g.e. s. 34

İskender Paşa Camii Ve Türbesi

Diyarbakır'da XVI. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış cami ve türbe.

Diyarbakır'da kendi adıyla anılan mahallede bulunmaktadır. Diyarbakır valisi İskender Paşa tarafından yaptırılmış olan caminin kitâbesi yoktur. 27 Rebîülevvel 973 (22 Ekim 1565) tarihinde düzenlenen vakfiyeye göre 958 (1551) yılında inşa edilmiştir. Yapının adı, Mimar Sinan'ın eserlerine ait tezkirelerden sadece Tuhfetü'l-mi'mârîn'de geçmektedir.(...)

Caminin güney tarafındaki hazîrede XVI. yüzyıl âlimlerinden Muslihuddin Mehmed Lârî'nin mezarı bulunmaktadır. Türbe ise caminin doğusunda yer alır. Kitâbesi bulunmayan bu yapı mimari yönden oldukça ilgi çekici özellikler taşımaktadır. İki ayrı bölüm halinde mescid ve türbe kısımlarından meydana gelen yapının inşa malzemesi camide olduğu gibi siyah renkli taş ve küfeki taşıdır. Binanın kuzey kısmını teşkil eden mescid kare planlıdır. Asimetrik kapı doğu cephesinde bulunur. Mescid dokuz pencere vasıtasıyla ışık almaktadır. Bu pencerelerden güney duvarında yer alan iki tanesi türbeye bakmaktadır. Pencerelerin ortasında mihrap vardır. Mescid sekizgen kasnaklı kâgir bir kubbeye sahiptir. Ebat olarak böyle büyük bir caminin hemen yanı başına küçük bir mescidin inşa edilmesi biraz tuhaf görülürse de bunun önceleri bir tekkenin tevhidhânesi olabileceği ihtimali akla gelmektedir. Türbe kısmı basık sekizgen planlıdır. Bu bölümün üzerini ise onaltıgen şekilli bir kasnağa sahip kubbe ve iki yarım kubbe örter. Kuzeydoğu cephesine sivri kemerli kapı açılmıştır. Diğer cephelerin hepsinde pencere vardır. Türbenin içinde iki pencere arasına alınmış bir mihrap bulunmaktadır.

Büyük bir ihtimalle İskender Paşa için inşa edilen bu türbede paşanın mezarı bulunmamaktadır. İskender Paşa 979 (1571) yılında İstanbul'da ölmüş ve Kanlıca'da İskender Paşa Külliyesi içindeki türbeye gömülmüştür.[1]

(1) DİA; [İSKENDER PAŞA CAMİİ ve TÜRBESİ - Enis Karakaya] c. 22; s. 570

İskender Paşa Türbesi-İstanbul-Sultanahmet

(1) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 209

İskender Paşa Türbesi-Sırbistan-Karadağ

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 439

İskender Paşa Türbesi-Sırbistan-Praça

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 702

İskender Paşa Zade Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 160

İskelet

a. Bir cesedin çürüyen yumuşak kısımlarından arta kalan kemiklerin bütünü.[2]

b. İnsan ve hayvanın genel kemik çatısı.[3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

İsmail B. Ahmed es-Samani Türbesi-Buhara

(1) DİA, Cilt. 6 s. 364

İsmail b. Ahmed Türbesi-Buhara

(1) DİA, Cilt. 23 s. 84,
(2) DİA, Cilt. 36 s. 67

İsmail Baba Türbesi-Kosova-Prizren, Bajdarana

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 338

İsmail Baba Türbesi-Arnavutluk

(1) Engin, Refik. a.g.e. Sç103

İsmail Bey Türbesi-Kastamonu

(1) DİA, Cilt. 23 s. 89

İsmail Dede Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 144

İsmail Ebul-İz Bin Rezzaz El Cezeri Türbesi-Şırnak

(1) Top, Mehmet. a.g.e. s. 386

İsmail Efendi Türbesi-Kosova

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 498

İsmail Fakirullah Hazretleri Türbesi-Siirt

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 6, s. 135,
(2) Sancar, M. Nureddin. a.g.e. s. 10,
(3) Taşpınar, İbrahim. "Siirt İli ve Çevresi Yaygın Halk İnanışları." Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ (2006).S. 106

İsmail Fazıl Paşa Türbesi-Ankara

(1) Erdoğan, Abdülkerim.2. a.g.e. s. 254

İsmail Hakkı El-Üsküdari, Behçeti

Bilkent Ün. Ktp. /Tasnif No: CS1478.U83I86 1976

Merakid-İ Mu'tebere-İ Üsküdar: Ünlülerin Mezarları, Yay. Haz. B.N. Şehsuvaroğlu, Türkiye Turing Ve Otomobil Kurumu, 1976, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

İsmail Hakkı Türbesi-Bursa

(1) Bursa B.B.2. a.g.e. s. 106

İsmail Rumi Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.,
(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 375

İsmail Rusuhi Türbesi-istanbul

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 11, s. 281,
(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 365

İsmail Sâmâni Türbesi-Buhara

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 2 s. 225

İsmail Siraceddin-i Şirvani Türbesi-Amasya

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 7, s. 349,
(2) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 17

İsmail Veli Türbesi-Erzurum

(1) Taşyürek, Muzaffer. a.g.e. s. 70

İsman Baba (Kadın Baba) İsman Ana Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 290

İspiritizma

Ruh çağırma.[2] Ölmüş insanların ruhlarıyla medyum denilen aracılığıyla iletişim kurabileceğini ve bu yolla bilinmeyen bazı gerçeklerin öğrenilebileceğini benimseyen görüş, ruhçuluk.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

İsrâ Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in on yedinci sûresi.(...)

İsrâ sûresini beş bölümde ele almak mümkündür.

Birinci bölümde (âyet 1-22) hicretten yaklaşık bir yıl önce meydana gelen İsrâ hadisesinden bahsedilerek Allah'ın, bazı nişan ve alâmetlerini göstermek üzere kulunu (Hz. Muhammed) bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götürdüğü ifade edilmektedir. Bu bölümde daha sonra İsrâiloğulları'nın çıkardıkları iki karışıklığa ve başlarına gelen felâketlere işaret edilir. Kaynaklarda, İsrâiloğulları'nın fesat dönemleri olarak nitelendirilen bu olaylardan ilkinin kendilerine gönderilen peygamberlerden İşaya'yı öldürmeleri ya da Yeramya'yı hapsetmeleri, ikincisinin de Hz. Yahyâ'yı öldürmeleri ve Hz.

Îsâ'yı öldürmeye karar vermeleri olduğu nakledilmektedir (Şevkânî, III, 209). Bu âyetlerde, Mekkeli müşriklere İsrâiloğulları'nın başına gelen olaylardan ders almaları uyarısında bulunulmakla birlikte Kur'an'daki kıssaların genel anlatımına uygun olarak bütün insanların ibret almaları amacının gözetildiği de söylenebilir. Aynı bölümde kişinin hayrı istediği gibi şerri de istediği, her insanın yaptığı işlerin kıyamet gününde açık bir kitap olarak önüne konulacağı, hiç kimsenin bir başkasının günahını yüklenmeyeceği, *Allah'ın bir şehri helâk etmek istediğinde oranın ileri gelenlerine kötü işler yapmalarını emrederek* o beldeyi helâk edeceği, *dünya ve âhireti isteyenlerin karşılıklarını bulacakları* ifade edilir. Âlimlerin çoğunluğu 16. âyetin, Allah'ın helâk etmek istediği şehrin ileri gelenlerine bizzat kötülük yapmalarını değil kendisine itaat etmelerini emrettiği ve onların da bu emre karşı gelerek kötülük işledikleri şeklinde anlaşılması gerektiği görüşündedir (Fahreddin er-Râzî, XX, 162).

Sûrenin **ikinci bölümü**nde (âyet 23-39) yalnız Allah'a kulluk etme, anaya babaya iyi davranma, akrabaya, yoksullara ve yolda kalmışlara haklarını verme, cimrilikten ve israftan kaçınma üzerinde durularak bu hususlara uymayanların kınanacakları belirtilmiş, toplumda bu ilkelere uyulduğu takdirde yardımlaşma ve kardeşlik duygularının gelişerek güven ve huzurun sağlanacağına dikkat çekilmiştir. Bu bölümde ayrıca fakirlik korkusuyla çocukların öldürülmemesi, zinadan kaçınılması, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıyılmaması, haksızlıkla öldürülen kimsenin velisinin de aşırılığa kaçıp hukuk dışına çıkmaması, yetim malına yaklaşılmaması, ölçü ve tartıda hile yapılmaması, kişinin bilmediği şeyin ardına düşmemesi ve yeryüzünde kibirle yürünmemesi gerektiği ifade edilerek bunların Allah katında hoş görülmeyen davranışlardan olduğu bildirilmiştir. Âyetlerde, toplum ahlâkına zarar verecek davranışların ortadan kaldırılması hedeflenerek geçim darlığı endişesiyle çocukları öldürme ve öç almak için ölünün yakınlarının katilin yakınlarını da öldürmeleri geleneğine karşı çıkılmış, böylece toplumda can güvenliğinin sağlanmasına yönelik esaslar konulmuştur. Bu emir ve yasakların Tevrat'ta yer alan on emirle paralellik arzetmesi Kur'an'ın Tevrat'ı doğruladığına işaret etmekte olup İbn Abbas'ın bu on sekiz âyetin (âyet 23-40) Hz. Mûsâ'nın levhalarında da bulunduğunu söylediği nakledilmiştir (a.g.e., XX, 214).

Üçüncü bölüm (âyet 40-60) tevhid inancına vurgu yapan ifadelerle başlar. Allah'a kız evlât isnat edenler ve O'na başka ilâhları ortak koşanlar kınanır. Daha sonra göklerde ve yerde olan her şeyin Allah'ı tesbih ettiği vurgulanmış ve Hz. Peygamber'e hitap edilerek Kur'an okuduğu zaman kendisiyle inanmayanlar arasına gizli bir perde çekildiği, kalplerine onu anlamalarına engel olacak kılıflar, kulaklarına da ağırlık konulduğu, Allah anıldığında onların arkalarını dönüp gittikleri ve Resûl-i Ekrem'i büyülenmiş kabul ettikleri belirtilmiştir. Ayrıca burada, inanmayanların öldükten sonra tekrar dirilme konusunda sordukları sorulara cevap verilmiştir.

Dördüncü bölümde (âyet 61-87), İblîs'in Âdem'e secde etmekten yüz çevirip Allah'ın emrine karşı gelmesi ve insanları Allah'a imandan vazgeçirme çabası anlatılarak onun sâlih kullara dokunamayacağı vurgulanır. Tehlike anında yalnızca Allah'a yalvaran, tehlike geçtiğinde Allah'tan yüz çeviren insanlar kınanarak Allah'ın kendilerine tekrar musibet vermesinden emin olamayacakları ifade edilir. Bu bölümde ayrıca müşriklerin Allah'a davet hususunda Hz. Peygamber'i kandırmaya uğraştıkları, fakat Allah'ın buna engel olduğu belirtilir. Daha sonraki âyetlerde, Resûlullah'ın inanmayanların inatlarından dolayı üzülmemesi için teselli edildiği dikkat çekmektedir. Bu bölümde Hz. Peygamber'e ruh hakkında bir soru sorulduğu, cevap olarak da ruhu ancak Allah'ın bileceği ve bu konuda insanlara çok az bilgi verildiği ifade edilir.

Beşinci bölümde (âyet 88-111), bütün insanlar ve cinlerin bir araya gelseler bile Kur'an'ın benzerini ortaya koyamayacakları kesin bir dille vurgulanmış, Hz. Peygamber'in müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderildiği, kendilerine ilim verilenlerin Allah'ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapandıkları ve Kur'an'ı dinlemenin saygılarını arttırdığı belirtilmiştir.

Sûrenin son âyetlerinde Allah için samimi olma ve yalnız O'na yönelme hususu üzerinde önemle durulmuştur.(...)[1]

(5) DİA; [İSRÂ SÛRESİ - M. Kâm,il Yaşaroğlu] c. 23; s. 178

İsrafil

a. Dört büyük melekten biri olup kıyamet gününde sura üflemekle görevlidir.[5] Allah tarafından bazı doğa olaylarının gerçekleştirilmesi için görevlendirilmiştir. Kıyamet günü kendisine özel borusu olan sura ilk üfleyişinde bütün canlılar ölecek, ikinci üfleyişinde ise bütün insanlar dirilecektir.[1]

b. Tasavvufta, hayata vekil tayin edilmiş melek, meleklerin efendisidir ve O meleğin adı İsrafil'dir ve İsrafil bütün varlıkların hayat sebebidir.[4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Akay, Hasan. a.g.e.
(4) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(5) DİA;
(6) Erdoğan, Hüseyin s. a.g.e. s. 60

İstidrac

a. İstidrâc, derc kökünden gelir, kitabın yapraklarını veya elbiseyi katlamağa denilir.

b. İstiare olarak ölüme de derc denilir.[1]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 10, s. 502

İstifşa

Kabir ziyaretinde meyyitten, istekleri vermesi değil, Allahu Teâlâ'nın vermesine vasıta olması istenir. Vermesini istemek caiz değildir. Müslümanlar bunu istemez. İstifşa, hep vasıta, vesile olmayı istemek demektir.[1]

(1) Gazali, Ebu Hamid1. a.g.e., s. 332-333

İstiğâse

a. Ölülerden medet ummaya ve yardım dilemeye istiğâse ismi verilmektedir.[2]

b. Bir kişinin peygamberimizin veya diğer peygamberlerin, velilerin, salih kulların ismini zikrederek sıkıntıdan kurtulmak için dua etmesi.[1]

c. Tehlikeli veya sıkıntılı bir durumda kalan insanın bundan kurtulmak için manevi yardım istemesi.[3]

(1) Gazali, Ebu Hamid1. a.g.e., s. 328;
(2) Toprak, Süleyman. a.g.e., s. 142;
(3) DİA

İstiğfar

Allah'tan günahlarının bağışlanmasını, örtülmesini dileme, tövbe etme.[1][2][3] Allah'tan af dilemek için söylenen "estağfurullah" sözüne ve bu sözle başlayan dualara verilen isim.[3]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 10, s. 504;
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

İstihare

a. Bir işin hayırlı olup olmayacağını görülecek rüyadan ipuçları bularak çıkarmak amacıyla abdest alıp dua okuyarak uykuya yatma.[1][2]

b. Kur'an aracılığıyla geleceği okuma.[2]

c. Yapılması düşünülen bir işin Allah katında hayırlı olan şekliyle gerçekleşmesini isteme.[3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) DİA

İstihlas-ı Tereke

Ölenin borcuna karşılık mal varlığını, varislerin borcu ödeyerek malları alacakların müdahalesinden kurtarma.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

İstirahat Yeri

Mezarlıklar.[1]

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s, 33

İş'ab

Ölme.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

İşân

a. Farsça "onlar" demektir.

b. Tarikat-ı nakşiyye müntesipleri arasında hürmetli kimselere işaret olarak kullanılır.

c. Türkistan'da şeyh, Orta Asya'da aziz, veli, hazret, zât-ı alîleri yerinde kullanılmaktadır.[1]

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e.

İşli, Emin Nedret

YÖK Ulusal Tez Merkezi/Tasnif No: 13507

İstanbul'da Gömülü Şairlerin Mezar Kitabeleri, İst. Ü., Sosyal Bilimler Enst., Türk Dili Ed. ABD, Y. Lisans Tezi, S.121,1991, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

İşli, Necdet

Vakıflar Gn. Md. Ktp./Tasnif No:-

İstanbul'da Sahabe Kabir Ve Makamları, Vakıflar Genel Md. Renk Ofset, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

İşli, Necdet

Edirne Mezarları Ve Taşları, Edirne: Serhattaki Payitaht, S. 445-451, Yapı Kredi Yay., 1998, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

İşli, Necdet

Milli Ktp./Tasnif No: 1991 SA 55

Tıp Tarihimizle İlgili Birkaç Mezar Kitabesi, Tıp Tarihi Araştırmaları, Sayı.1, S. 129-133, Cerrahpaşa Tıp Fak. Yay.,1986, İstanbul

İtikâf

a. Bir yere kapanıp dışarıya çıkmadan ibadetle meşgul olma.

b. Şeriata göre, dünya işlerini bırakarak ibadetle uğraşma.[3]

c. İbadet niyetiyle camide kalmak anlamında bir fıkıh terimi.[4] Bilhassa Ramazan ayında erkeklerin camilerde son cemaat yerinde, kadınların evlerinde bir köşeye çekilip ibadet etmeleri hakkında kullanılır.[2]

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e. ;
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) DİA

İtikat

a. Bir şeye, bir kimseye, bir düşünceye bağlı olma, inanma, inanç,[1] kalp ile doğrulama, iman.[2][3]

b. Allah'a gönülden bağlı olma, iman, inanç.[1]

c. Bir din veya mezhebin ibadet ve muamelat dışındaki, inançla ilgili olan yönü, esasları.[1][2][3]

d. Kur'an'da ve Peygamberin hadislerinde bildirilen dini ilkeleri, haber ve bilgileri, bildirdikleri gibi benimseme ve bunlara oldukları gibi yorumsuz inanma, tasdik.[1]

e. İmandan ayrı, daha çok dince uygun görülen ve ileri sürülen ilkelere gönülden inançla kesin olarak bağlı kalma, tasdik.[1]

f. Zihnin kesinlikle verdiği hüküm hakkında kullanılan bir terim.[3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Akay, Hasan. a.g.e.

İtilmek

Defnedilmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

İ'timâd-üd-Devle Türbesi-Hindistan

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 4 s. 152

İtlaf

a. Öldürerek ortadan kaldırma, yok etme, öldürme.[1][2][3]

b. Telef etme, mahvetme.[4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(5) DİA; [İTLÂF - Mehmet Âkif Aydın] c. 23; s. 469

İttias

Yok etme, helak etme, öldürme.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

İttihal

Ölüm.[1]

(1) Özkan, Serap, a.ge., s. 16.

İttisal

Tasavvufa göre, nefsin mutlak güzel, iyi ve hayır akletmesi ve onunla ilişki kurması ve daha sonra yaratıcıya kavuşması anlamına gelmektedir.[2] Hakikat mertebesine ulaşan salik, zahir ile batını, evvel ile âhiri, mübdi ile muhidi bir müşahede eder. Bu makam Ahadiyet mertebesinin altında bulunan Vahdaniyet mertebesidir. Bu mertebede isimler arasındaki farklılık ve zıtlıklar ortadan kalkar. Yön, cisim ve şekil olmaksızın ittisal gerçekleşir. Bunun akabinde salik, mutlak varlığın dışında her şeyi, hatta kendi varlığını da kaybeder. Böylece kendi varlığı (vücûd) Hakkın varlığına fena bulur.[1]

(1) Bardakçı, Mehmet Necmeddin, a.g.e., s. 256;

(2) Şenel, Cahid. a.g.e., s. 65

İuturna

Eski adı Diuturna (sürekli, ölümsüz) olan İuturna bir su nympha'sıydı. Kültü Latium bölgesinden Roma'ya sonradan getirilmiş ve Forum'da bulunan bir suya "İuturna Havuzu" adı verilmiştir. Bu pınarın şifalı niteliği olduğu gibi İuturna da iyileştirici bir Tanrıça sayılırdı. Mars Meydanında, sulak bir bölgede bulunan tapınağı Augustus zamanında buraları kurutulunca kaldırılmıştır.[1]

(1) Erhat, Azra. a.g.e.

İvaz

Dünyada yaşanan üzüntü ve acılara karşılık âhirette bedel ödeneceğini ifade eden kelâm terimi.

Sözlükte "bir iş veya nesneye karşılık bedel ödemek" anlamındaki avz kökünden türemiş bir isim olan ivaz "bedel, karşılık" demektir. Türkçe'de kullanılan tâviz de (ta'vîz) aynı mânayı ifade eder.

İvaz kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de yer almamaktadır.

Hadislerde ise "mal karşılığında ödenen bedel; dünyadaki hastalık veya musibetler karşılığında âhirette müminlere verilecek mükâfat" anlamında kullanılmıştır. Hadis rivayetlerinde belirtildiğine göre Hz. Peygamber, felâkete uğrayan müminlerin buna rızâ gösterip Allah'tan mükâfat istemeleri halinde bunun âhirette kendilerine verileceğini açıklamış, kocası ölen Ümmü Seleme sabrederek Allah'tan hayırlı bir karşılık vermesini dilemiş, duası kabul edilip Resûl-i Ekrem'in eşi olmuştur (Müsned, II, 292; III, 144, 156; VI, 360; Buhârî, "Hiyel", 14, "Talâķ", 20; İbn Mâce, "Cenâ'iz", 55; Tirmizî, "Menâķıb", 74). Bir kutsî hadiste, "En sevdiği organına, gözlerine hastalık verdiğim kuluma sabretmesi halinde gözlerine bedel cenneti veririm" buyurulmuştur (Buhârî, "Merđâ", 7).(...)[1]

(1) DİA; [İVAZ - İlyas Çelebi] c. 23; s. 490

İvaz Baba (Ayvaşık Dede) Türbesi-Ankara

(1). a.g.e.S. 69,

(2) Erdoğan, Abdülkerim.5 a.g.e. s. 131

İvaz Fakih Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.,

(2) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 569

İvgin, Hayrettin

Milli Ktp./Tasnif No: 1980 SB 14

Gerede`nin Aşağı Ovacık Köyünde Mezar Taşları, Türk Folkloru, (1), S. 20-22, Kemal Kitapçı,1979, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

İyi ölümle ölmemek

Acı çekerek ölmek.[1]

(1) Karabacak, Esra. a.g.e., s. 209

İzar

Erkek kefeni üç parçadan oluşur. Bunlar, izar, kamis, lifafedir.[2] İzar, baştan ayağa kadar örtülen bezdir.[4] İzar önce ölünün soluna, sonra sağına sarılır. Ayaklarının altından ve başının üstünden düğümlenir.[5]

(1) Erdoğan, Hüseyin s. a.g.e., s. 96;

(2) Zuhayli, Vehbe. a.g.e., C. 3, s. 33;

(3) Albayrak, Ali2, Keçiören Caferilerinde Ölüm Âdetleri ve Uygulamaları, İlahiyat Fak. Der. 11, 2006, s. 88;

(4) Başçetinçelik, Ayşe4, a.g.e., s. 2;

(5) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 4, s. 265

İzi

Eski Türklerin inancına göre hemen her dağın, her gözenin, her gölün, ırmağın "izi" adı verilen sahipleri bulunmaktadır. İşte bu "izi"ler insandan kurban isterler. Kurban sunmayanlara ise, zararlarının dokunacağına inanırlar. Bu kutsal ruhlar zarar vermeyi sevmezler. Bir tutam at kılı bağışlamak bile zararlarından kurtulmak için yeterlidir.(1)

(1) Altan, Asiye, a.g.e., s. 24

İzmirli Ali Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 54,

(2) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 571

İznikli Mevlana Işık Kasım Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 29

İzzet Efendi Türbesi-İstanbul

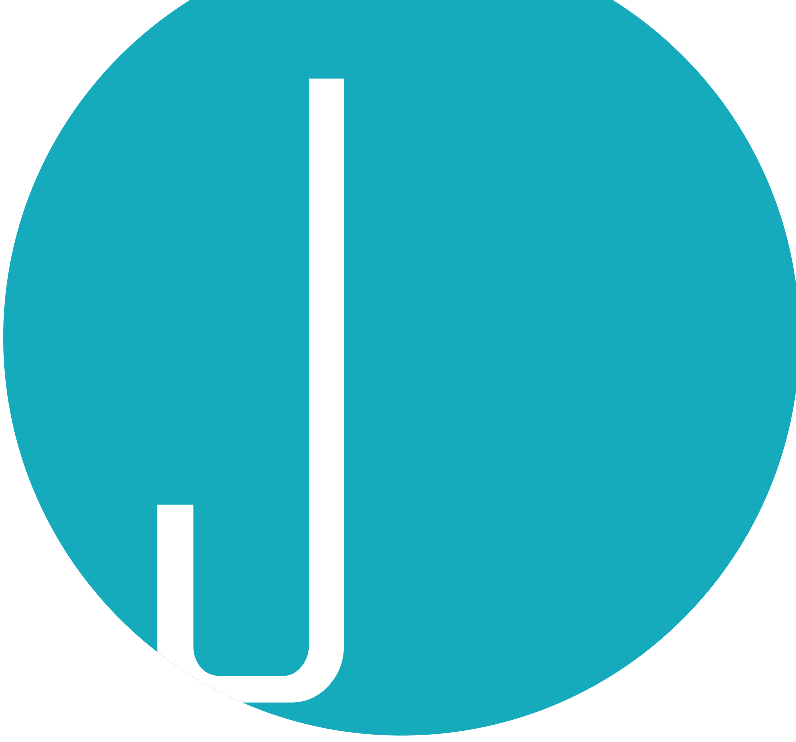
(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 13,

(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 313

İzzettin Keykavus Türbesi-Sivas

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 49,

(1) Kaya, Aslı. a.g.e. s. 30

Jenosit

Bir insan topluluğunu, ulusal, dinsel vb. sebeplerle yok etme, soy kırım.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Jiğa

Uygur Türklerinin ve Türkmenlerinin ağıta verdiği isim.[1]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

Joklav

Karakalpakların ağıta verdikleri isim.[1]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

Johson, Brian

Milli Ktp./Tasnif No: 1984 SB 53

Batılıların Gözüyle Büyük Mezarlık, (Çev. Handan Cingi), Tarih Ve Toplum, XXXIX, Sayı:233, S.34-41, İletişim Yay., Mayıs 2003

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Ka'b R. A. Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 13,
(2) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 476

Ka'id

Kiramen Kâtibin denilen iki melekten biri.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Ka'idan

Kiramen kâtipleri.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Ka'r-ı Girdab-ı Mevt

Ölüm girdabının dibi.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Kaada saltırları

Kırgızların düğün, ölüm yahut nevruz gibi muhtelif törenlerde okudukları ezgili parçalara verilen ad.[1]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

Kabak Abdal Türbesi-Malatya

(1) Yakar, Özgür Yücel. a.g.e. s. 134

Kabakçı Dede Türbesi-Isparta

(1) Ölmez, Filiz Nurhan-Gökmen Şirin. a.g.e. s. 83

Kâbe

İslâm inanışına göre yeryüzünde yapılan ilk mâbed, müslümanların kıblesi.

Sözlükte "dört köşeli veya küp şeklinde olmak" anlamındaki ka'b (كعب) kökünden gelen ka'be "küp şeklinde nesne" demektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de adı iki defa geçen Kâbe'ye (el-Mâide 5/95, 97) bir kısmı yine Kur'an'da yer alan *Beyt* (el-Bakara 2/125, 127, 158; Âl-i İmrân 3/96, 97; el-Enfâl 8/35; el-Hac 22/26; Kureyş 106/3), *Beytullah*, *el-Beytü'l-atîk* (el-Hac 22/29, 33), *el-Beytü'l-harâm* (el-Mâide 5/2, 97), *el-Beytü'l-muharrem* (İbrâhîm 14/37), *el-Mescidü'l-harâm* (el-Bakara 2/144, 149, 150; el-Mâide 5/2; et-Tevbe 9/7, 19, 28), *el-Beytü'l-ma'mûr* (et-Tûr 52/4), *el-Meş'arü'l-harâm, Beniyye, Devvâre, Kādis, Kıble, Hamsâ, Müzheb* gibi çeşitli isimler de verilmiştir; halk arasında daha çok *Kâbe-i Muazzama* tabiri kullanılmaktadır.

Mekke şehrinde Mescid-i Harâm'ın ortasında bulunan Kâbe yaklaşık 1,5 m. genişliğindeki temeller üzerine inşa edilmiştir. Dıştan dışa 10,70 × 12 m. ölçüsünde ve 15 m. yüksekliğinde olan duvarlar 1,25 m. kalınlığındadır (Abdüsselâm Ahmed Nazîf, s. 170). Temeller, tavaf alanı (metâf) yüzeyinden 22-27 cm. arasında değişen yükseklikte yukarı çıkmış ve duvarlar 25 cm. kadar içeriden başlatılarak temellerin dışarıda kalan kısmının üzeri 45° meyilli mermer levhalarla kaplanıp duvarlarla birleştirilmiştir. Yanları da mermer kaplama olan ve "*şâzervân*" adı verilen bu kısma

Kâbe örtüsünü tutturmak için bakır halkalar konulmuştur. Mekke'nin çevresindeki dağlardan getirilmiş bazalt parçalarıyla yapılan duvarların dış yüzlerinde değişik boyutlarda 1614 taş yer almaktadır (M. Tâhir el-Kürdî, III, 235).

Kâbe'nin merkezinden dört köşesine (rükn) çekilecek hatlar yaklaşık olarak dört ana coğrafî yönü gösterir. Bunlardan doğu yönünü gösteren köşeye Rüknülhacerülesved, güneyi gösteren köşeye Rüknülyemânî, batıyı gösteren köşeye Rüknülgarbî, kuzeyi gösteren köşeye de Rüknülırâkī denilir.(...)

İçi dört köşe bir oda görünümünde olan Kâbe'nin Rüknülırâkī köşesinde dama çıkılan merdiven ve önünde "tövbe kapısı" denilen bir kapı yer alır. Taban mermer döşeli, duvarlar 2 m. yüksekliğe kadar mermer kaplamalıdır. Yapılan onarım ve yeniden inşalarla ilgili olarak batı duvarına beş, doğu ve kuzey duvarlarına birer kitâbe yerleştirilmiştir (metinleri için bk. Hüseyin Abdullah Bâselâme, s. 138 vd.). Tabanın ortasında, Abdullah b. Zübeyr zamanından kalma güney-kuzey yönünde dizilmiş üç ağaç direk ve bunlardan kapının karşısındakinin önünde batı duvarına doğru Hz. Peygamber'in namaz kıldığı yer bulunmaktadır; burası seccade şeklinde bir mermerle belirtilmiştir. Tavan ve duvarlar, yukarıdan mermer kaplamalara kadar inen çepeçevre kırmızı atlastan yapılmış bir perde ile örtülüdür. Tavan ile dam arasında 1,33 m. yüksekliğinde bir açıklık vardır.

Kâbe'nin ilk defa ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı hususunda ihtilâf vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de Kâbe ile ilgili olarak şu âyetler yer almaktadır: "Şüphesiz âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev -mâbed-Mekke'deki Kâbe'dir (Âl-i İmrân 3/96); "Biz beyti insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrâhim'in makamını namaz yeri edinin. Biz İbrâhim ve İsmâil'e, 'Tavaf eden, ibadete kapanan, rükû ve secde edenler için evimi temiz tutun' diye emretmiştik. İbrâhim, 'Rabbim, burayı emin bir şehir yap! Halkından Allah'a ve âhiret gününe iman edenleri çeşitli meyvelerle rızıklandır' dediğinde -Allah-, 'Kim inkâr ederse onu kısa bir süre -dünyada- faydalandırır, sonra da cehennem azabına sürüklerim. O ne kötü bir âkıbettir!' demişti. Bir zamanlar İbrâhim İsmâil ile beraber evin temellerini yükseltirken, 'Ey rabbimiz, bizden kabul buyur! Şüphesiz sen işitensin, bilensin, demişlerdi" (el-Bakara 2/125-127); "Bir zamanlar İbrâhim'e beytin yerini göstermiş -ve şöyle demiştik-: Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf eden, kıyamda bulunan, rükû ve secde edenlere evimi temiz tut" (el-Hac 22/26); "İnsanlar arasında haccı ilân et ki gerek yaya olarak gerekse nice uzak yol ve diyarlardan yorgun argın gelen, zayıf develer üzerinde, kendilerine ait birtakım yararları müşahede etmeleri, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belli günlerde Allah'ın ismini anmaları -kurban kesmeleri- için sana Kâbe'ye gelsinler. Artık ondan hem kendiniz yiyin hem de fakir ve yoksullara yedirin. Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve eski evi tavaf etsinler. Kim Allah'ın yasaklarına saygı gösterirse bu, rabbinin katında kendisi için daha hayırlıdır" (el-Hac 22/27-29). Bu âyetlerden Kâbe'nin Hz. İbrâhim'den önce de var olduğu, ancak yıkılıp uzun zaman içinde yerinin kaybolduğu ve İbrâhim tarafından bulunarak yeniden yapıldığı anlaşılmaktadır. Fakat Hz. İbrâhim'den önce kimin tarafından inşa edildiği hususunda Kur'an'da herhangi bir bilgi yoktur. Bununla birlikte bazı kaynaklarda ilk yapanların Hz. Âdem yahut oğlu Şît, hatta onlardan daha önce melekler olduğuna dair birçoğu İsrâiliyat kaynaklı, mübalağa ve efsane unsurlarıyla süslü, bir kısmı da sembolik anlamlar taşıyan rivayetler yer almaktadır.

Kâbe'yi ziyaret, Hz. İbrâhim zamanından putperestliğin yayılışına kadar tevhid esaslarına uygun olarak sürdürülmüştür.(...)

Kâbe'nin Hz. İbrâhim'den sonra kaç defa yeniden yapıldığı hususu da ihtilâflıdır; genelde benimsenen görüş Amâlika, Cürhüm ve daha sonra Hz. Muhammed'in dedelerinden Kusay b. Kilâb tarafından olmak üzere üç defa inşa edildiği şeklindedir. Kusay, o güne kadar damı bulunmayan Kâbe'nin üzerini hurma dallarıyla örtmüştür. Kureyş'in 605 yılında yaptığı yeniden inşa sırasında Hz. Muhammed'in, amcası Abbas ile birlikte taş taşıdığı ve bu arada Hacerülesved'i yerine koyma şerefini paylaşamayan Kureyş kabileleri arasında çıkması muhtemel bir çatışmayı önlediği bilinmektedir.(...)

Kâbe Hz. İbrâhim tarafından inşa edildiğinde *kapı yeri boş bırakılmıştı*; dolayısıyla ilk kapıyı kimin

taktığı bilinmemekte, ancak Cürhümlüler veya Himyerîler'den Tübba' III. Esed olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Kureyş kabilesi 605 yılında Kâbe'yi yeniden inşa ettiği zaman tek kanatlı bir kapı takmış, Abdullah b. Zübeyr de binayı yenilerken bu kapıyı çift kanatlı kapı ile değiştirmiş ve karşısına aynı şekilde bir kapı yapmıştı. Haccâc yaptırdığı onarım sırasında yeni bir kapı taktırmış, Halife I. Velîd de bunu altın levhalarla kaplatmıştı (93/711-12).(...)[1]

(1) DİA; [KÂBE - Sadettin Ünal] c. 24; s. 14-20

Kâbe halkası

Kâbe'de altın halkaya yapışarak edilen dua derhal kabul olurmuş.[1]

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e.

Kâbe hizmetleri

Hz. İbrâhim ve İsmâil'in Kâbe'yi yapması ile birlikte başlar (el-Bakara 2/125; el-Hac 22/26) ve bilindiği kadarıyla Mekke'ye hâkim olan İsmâiloğulları, Amâlika, Cürhüm ve Huzâa kabileleri arasında el değiştirdikten sonra nihayet Kusay b. Kilâb zamanında Kureyş kabilesine intikal eder. Kusay, Huzâa kabilesini Mekke'den tamamen çıkardı ve sikāye, hicâbe (sidâne), imâre, rifâde gibi Kureyş içinde çok büyük şeref ve saygınlık ifade eden vazifeleri uhdesinde topladı. Ömrünün sonuna doğru bunları iki oğlu arasında paylaştırdı ve hicâbe, Dârünnedve ve livâyı büyük oğlu Abdüddâr'a; sikāye, rifâde ve kıyâdeyi diğer oğlu Abdümenâf'a verdi.

Mekke'nin fethi sırasında Kâbe'nin *hicâbe vazifesi* Abdüddâr soyundan Osman b. Talha'da idi. Hz. Peygamber tavaftan sonra kapıyı Osman b. Talha'ya açtırdı ve Kâbe'nin putlardan temizlenmesinin ardından içinde şükran namazı kılıp dışarı çıkınca anahtarı amcası Abbas ile Hz. Ali'nin istemesine rağmen yine ona ve sorumluluğunu da onunla birlikte amcasının oğlu Şeybe b. Osman'a verdi. Aynı şekilde Resûl-i Ekrem, Câhiliye döneminin Kâbe'yle ilgili geleneklerine saygı göstererek diğer görevleri de eskiden beri yürüten ailelerde bıraktı. Hz. Ömer bu işler için bütçeden tahsisat ayırmaya başladı. Muâviye'den itibaren de düzenli hale getirilen Kâbe hizmetlerine özel görevliler tayin edildi. Daha sonraki dönemlerde bu hizmetlere hadım ağalar memur edildi. Osmanlılar zamanında sayıları hayli artan ağaların yerini zamanla bugünkü memur ve hademeler aldı.

Kâbe'nin *kokulandırılması ve tütsülenmesi* işi de İslâm öncesinden beri devam eden hizmetlerdendir. Abdüddâroğulları bu görevi de yerine getirmekteydiler. Muâviye, hac mevsimlerinde ve receb aylarında hoş koku ve buhurdanlıklar göndermiş ve özel görevliler tayin ederek Kâbe'nin sık sık kokulandırılmasını emretmiştir. Bu gelenek sonraki halifeler tarafından da sürdürülmüştür. Hicaz'ın Osmanlı idaresine girmesinin ardından her yıl bu hizmet için haremeyn tahsisatından pay ayrılmıştır.

Kâbe'nin içinin yıkanması Hz. Peygamber zamanında başlar. Mekke'nin fetih günü bina putlardan temizlendikten sonra içten ve dıştan zemzemle yıkanarak müşriklerin bütün izlerinden arındırıldı ve bundan sonra yılda bir veya iki defa yıkanması âdet haline geldi.(...)

Kureyşliler'e itibar ve ticarî avantaj sağlayan Kâbe kıskançlık ve düşmanlıkların da odak noktası olmuş, Habeşistan'ın Yemen valisi Ebrehe Mekke'yi ele geçirip burayı yıkmak isterken bazı Arap kabileleri de kendilerine yeni kâbeler yapmış ve diğer Araplar'ın Mekke'ye gitmesine engel olmaya çalışmışlardır. Yeni yapılanlar içinde özellikle Gatafanlılar'ın, Becîle, Has'am, Ezd, Hevâzinliler'in, Tâifliler'in ve Necrânlılar'ın kâbeleri önemliydi. Bunların da aynen Beytullah gibi haremi, nâzırları, üzerlerinde kisveleri vardı; hatta Safâ ve Merve gibi sa'y yapılan yerleri dahi bulunuyordu. Çeşitli kabileler haram aylarda buralara hacca gelirler ve mâbedi tavaf edip kurban keserlerdi. Hz. Peygamber Mekke'nin fethinden sonra hepsini yıktırmıştır.

Câhiliye devrinden itibaren önemli *görülen bazı belgelerin Kâbe duvarlarına asıldığı* bilinmektedir. Bu dönemin yedi meşhur şairinin "el-muallakātü's-seb'a" adı verilen şiirleri, İslâm'ın başlangıcında müşriklerin müslümanlara uygulayacakları ambargoya dair aldıkları kararın metniyle Hârûnürreşîd'in, oğulları Emîn, Me'mûn ve Kāsım'ı veliaht tayin ettiğini bildiren belge bunlar arasındadır. İslâm döneminde yasaklanmadan önce baş-

vurulan nesî' uygulaması da (haram ayların yerlerinin değiştirilmesi) Kâbe'de ilân edilmekteydi.

Hz. İbrâhim'in Kâbe'yi inşa ederken içerisine kazdığı *mahzen çukuru hazine yeri* olarak kullanılmış, hediye edilen altın, gümüş eşya ve güzel koku gibi malzemenin buraya konulması gelenek halini almıştır. Zaman zaman soyulma teşebbüslerine mâruz kalan Kâbe hazinesi Mekke'nin fethinden sonra Hz. Peygamber tarafından aynen bırakılmıştır. Hz. Ömer bu hazineyi dağıtmak istemişse de sahâbe ile yaptığı istişare sonucunda bundan vazgeçmiştir. Daha sonra da halife ve sultanlar Kâbe'ye kıymetli hediyeler göndermeye devam etmişler, ayrıca içinde yer alan direklerle kapı ve oluk gibi kısımlarını da altın veya gümüşle kaplatmışlardır.

Kureyşliler'den önceki dönemde *Kâbe'nin hangi günlerde açıldığına* dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ancak Kureyşliler'in Kâbe'yi yeniden yapıp kapısını yükselttikten sonra pazartesi ve perşembe (diğer bir rivayette de pazartesi ve cuma) günleri ziyarete açtıkları söylenir (Fâkihî, VI, 233). Saygı gösterisi olarak ayakkabılarını merdivenin önünde çıkardıkları bilinmektedir. İslâm'dan sonra da kapının pazartesi ve cuma günleri açılmasına devam edilmiştir. 579 (1183) yılında Mekke'ye gelen İbn Cübeyr, Kâbe'nin her pazartesi ve cuma günü ile receb ayının her gününde açıldığını yazar (er-Rihle, s. 93). Ancak daha sonraları sadece cuma günleri açılmıştır.(...) Günümüzde sadece yıkandığı günlerde ve konuk İslâm devlet ve hükümet başkanlarının ziyaretlerinde açılmaktadır.[(1)]

(1) DİA; [KÂBE - Sadettin Ünal] c. 24; s. 14-20

Kâbe toprağı

Hacıların uğur ve bereket olarak Kâbe'den getirdikleri özel şekilde hazırlanmış toprak.[(1)] Genellikle, mezar toprağına katılır.

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kabe örtüsü

Kâbe'nin dört duvarı üzerine dıştan ve içten *siyah ve kırmızı iki örtü* (kisve, sitâre) asılır. Dıştan dam korkuluğunun kenarlarında bulunan demir halkalarla çatıya, şâzervân üzerindeki bakır halkalarla tabana tutturulan kisvenin oluk, Hacerülesved ve kapı hizalarına gelen yerleri kesiktir; kapının ise fevkalâde işlemeli ayrı bir örtüsü vardır. Kisvenin Kâbe'ye Câhiliye devrinden beri örtüldüğü bilinmekle beraber bunun ilk defa ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı hususunda farklı rivayetler bulunmakta, Hz. İsmâil, Yemen tübba'larından Ebû Kerb veya Adnân'ın adları zikredilmektedir.(...)

İslâmî dönemde örtü halife, önemli bir hükümdar veya Mekke valisi tarafından yaptırılırdı; ilk yaptıranlar Hz. Peygamber, Ebû Bekir, Ömer ve Osman'dır. Muâviye halife olunca örtü sayısını ikiye çıkardı. Bunlardan biri Hz. Ömer'den beri Mısır'da yaptırılan beyaz keten (kabâtî) örtü, diğeri de kendisinin ihdas ettiği kırmızı ipek örtü idi. Resûl-i Ekrem zamanından itibaren 10 Muharrem âşûrâ günü kırmızı örtü, 27 Ramazan'da da beyaz örtü asılırdı (Ezrakī, I, 254). Muâviye döneminde ipek örtüler Dımaşk'ta, daha sonraları Horasan'da yapılıyordu. Emevîler devrinde Abdülmelik b. Mervân'dan itibaren ipek örtüler önce Medîne'ye gelir, Mescid-i Nebevî'de bir gün müddetle sergilendikten sonra Mekke'ye gönderilirdi.

Kâbe'ye *örtü yaptırma görevi* hilâfetle birlikte Emevîler'den Abbâsîler'e geçti ve yılda iki kisve yapma âdeti 206 (821) yılına kadar sürdü. O yılın âşûrâ günü kırmızı ipek örtünün ramazan ayına varmadan eskiyip parçalandığı Halife Me'mûn'a bildirildi. Bunun üzerine Me'mûn beyaz renkli üçüncü bir ipek örtünün hazırlanmasını emretti; böylece örtü bu tarihten itibaren yılda üç defa yenilenmeye başlandı. Bunlardan kırmızı ipek örtü arefe günü, kabâtî örtü receb ayı başında, beyaz ipek örtü de ramazanın 27. günü asılıyordu. Ancak arefe günü, iki parçadan meydana gelen kırmızı ipek örtünün "kamîs" denilen üst kısmı dikilmeksizin Kâbe'nin üzerine örtülür, "izâr" denilen alt kısmı ise hacılar tarafından yırtılıp parçalanmasın diye âşûrâ günü onlar gittikten sonra asılırdı (Ezrakī, I, 255). Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh tarafından gönderilen örtülerin 579 (1183-84) yılına rastlayanı yeşil renkli olup üzerindeki yazılar kırmızıdır (Necmeddin İbn Fehd, II, 551; III, 14); hilâfetinin sonlarına doğru gönderdiği örtü ise siyah renkli ve sarı yazılıdır. Böylece Me'mûn'un getirdiği beyaz ipek örtünün rengi siyaha çevrilmiş ve bu durum zamanımıza kadar devam etmiştir.

Abbâsîler'den sonra Kâbe örtüsü birkaç yıl, Yemen'de hüküm süren Resûlîler'den el-Melikü'l-Muzaffer Yûsuf tarafından yaptırıldı; I. Baybars'ın ikinci saltanat yılından (661/1262) itibaren de bu iş Memlük sultanlarının uhdesine geçti (Fâsî, I, 201). Hz. Ömer'le başlayan, Kâbe örtüsü masraflarının beytülmâlden karşılanması geleneği önceleri Memlük sultanlarınca da sürdürüldü. Daha sonra Ebü'l-Fidâ el-Melikü's-Sâlih İsmâil, Kalyûbiye kasabasına bağlı üç köyü satın alarak Kâbe örtüsü yapımına vakfetti. Her yıl vakfın parasıyla hazırlanan Kâbe örtüsü devlet erkânı ve halkın katıldığı görkemli törenlerle, yoksullara dağıtılmak için yollanan para keselerinin ve çeşitli hediyelerin de konulduğu "mahmil" adı verilen bir mahfe veya sandık içerisinde emîr-i haccın sorumluluğunda Mekke'ye gönderiliyordu.

1517 yılında Mısır'ın fethiyle bu görev Osmanlı padişahlarına geçti ve Yavuz Sultan Selim, Kâbe örtülerinin eskiden olduğu gibi yine Mısır'dan gönderilmesini istedi (Mir'âtü'l-Haremeyn, s. 851). Kanûnî Sultan Süleyman zamanından itibaren Kâbe'nin dış örtüsü Mısır'da, iç örtüsü İstanbul'da hazırlanmaya başlandı; ancak iç örtünün kumaşı yine Mısır'da dokunuyordu. Nihayet III. Ahmed döneminden itibaren kumaşların tamamının İstanbul'da dokunması âdet oldu. İç örtü İstanbul'dan son olarak 1861'de, tahta çıkışı münasebetiyle Sultan Abdülaziz tarafından gönderildi ve 1943 yılına kadar kullanıldı.

I. Dünya Savaşı sırasında Mekke Emîri Şerif Hüseyin Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanınca örtülerin ikisi de yine Mısır'dan gönderilmeye başlandı. 1926'da Mısır'la Suudi Arabistan arasındaki siyasî ilişkilerin bozulmasıyla birlikte örtünün gönderilmesi durduruldu. Bunun üzerine Kral Abdülaziz Mekke'de özel bir atölye kurdurdu ve 1936 yılında tekrar Mısır'dan gönderilmeye başlanmasına kadar Kâbe örtüsü bu atölyede yapıldı. 1962'de Mısır'dan gönderilen örtü Suûdî hükümeti tarafından Cidde'den geri çevrildi ve Mekke'de kurulmuş olan özel Kâbe örtüsü fabrikası faaliyete geçirildi.(...)[1]

(1) DİA; [KÂBE - Sadettin Ünal] c. 24; s. 14-20

Kabırcak

Tabut.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kabız-ı Ervah

Ruhları alan, kabzeden Azrail.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Kabız

a. Sözlükte "almak, tutmak, avucunda tutmak, sahip olmak, daraltmak" manalarındaki kabz kökünden sıfat kuruluşunda bir isimdir.
b. Allah'ın isimlerinden biri.[1] Allah'a nisbet edildiğinde "rızkı daraltan; canlıların ruhunu alıp hayatlarına son veren" anlamında kullanılır.[1]
c. Ruhun teslim alınması, ölme.(Azrail)[2][3]
d. Tasavvuf ehlinin gönlüne doğan terk edilme korkusunun çok ağır bastığı sıkıntılı durum.[2] Cenabı Hakkın kuluna siteminden, lütfunu esirgemesinden ileri gelen gönül daralması hali, manevi feyzin kesilişinden dolayı hissedilen sıkıntı ve darlık.[3]

(1) DİA;
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kâbil

Âdem Peygamberin büyük oğlu ve kardeşi Habil'i öldüren kişi.[2] Asıl adı Kâin'dir. Fakat tefsirlerde Kâin ismi Kâbil olarak değiştirilmiştir. Kur'an'ın anlatımına göre; Âdem'in oğulları Allah'a birer kurban sunmuşlar, birinin kurbanı kabul edilip, ötekinin kabul edilmemiştir. Kurbanı kabul edilmeyen, kurbanı kabul edileni kıskanarak öldürmüştür. Kâbil, Habil'i öldürmüştür.[1] Kâbil, Habil'i öldürdükten sonra nasıl defnedeceğini bilmiyordu. Çünkü insanlar arasında yeryüzünde ilk ölüm olayı, bu hadise ile meydana gelmiştir. Yahut bu işi yapan katil, bir ölünün gömüldüğüne şimdiye kadar şahit olmamıştır.[3]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 7, s. 99;
(2) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(3) Karaman, Fikret. a.g.e., s. 25

Kabin

a. Manası ziyaret olunan yer demektir.

b. Mezar, ölülerin gömüldüğü çukurdur. Eski Türkler mezara "gasın" derlerdi. "Kabin" kelimesi de bundan gelmektedir.[1]

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 21

Kabir

Mezar, sin, gömüt.[1][2][4][5][7][8] Ölüleri defnetmek için kazılan çukur. Uzunluğu, cenazenin boyu kadar, genişliği yarım boy, derinliği de yarım ile bir boy arasında olmak üzere batıdan doğuya kazılan kabrin kıble tarafı, iç tarafa girinti yapacak biçimde boydan boya oyulur.[6] Arapça'da "ölünün gömüldüğü yer" anlamında kabr (ç. kubur) "kabirlerin bulunduğu yer" karşılığında makber veya makbere (ç. mekabir) kelimeleri kullanılır. Türkçe de kabirle eş anlamlı olan mezar ise kelimenin kök anlamıyla da irtibatlı olarak özellikle ziyaret edilen önemli kişilerin kabirlerini (ziyaretgâh) ifade eder.[3] Türkistan'da mezara "gavr" denilir.[9]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) DİA;
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(5) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.
(6) Akay, Hasan. a.g.e.
(7) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(8) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(9) Öztürk, Burcu, a.g.e., s. 10;
(10) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 4, s. 275

Kabir Âlemi

Diriltilip kaldırılacakları güne kadar, İkinci sur'un üfürüleceği gündür, kıyametin başlangıç anıdır, kıyamete kadar ölüler kabirlerinde kalacaklar, kalkmayacaklar.

Berzah âlemi denir. Kur'an-ı Kerim'de ifade ettiği gibi kalkmalarına bir berzah (bir engel) vardır. İşte o engele berzah âlemi deniliyor.[1]

(1) Erdoğan, Naim. a.g.e., s. 69-70

Kabir Azabı

Duyular ve akıl yürütme vasıtasıyla bilinemeyip vahiy yoluyla sabit olan gaybî konulardan biri de kabir azabıdır.

Bu hususta **bazı âyetlerin** işareti ve çeşitli hadislerin açık beyanları mevcuttur. Firavun ve taraftarlarının sabah akşam ateşe arzedildiğini, kıyamet gününde de en şiddetli azaba mâruz bırakılacaklarını (el-Mü'min 40/46), Nûh kavminin suda boğulmasının ardından ateşe atıldığını (Nûh 71/25) bildiren âyetler Ehl-i sünnet âlimlerine göre kabir azabına ilişkin delillerdendir.

Bunların dışında, iyilerle kötülere dünyada ve âhirette yapılacak muamelenin aynı olmayacağını (el-Câsiye 45/21-22), münafıkların iki defa azap gördükten sonra büyük bir azaba mâruz bırakılacağını (et-Tevbe 9/101), kâfir ve münafık olanlara cehennemdeki büyük azaptan önce yakın bir azabın tattırılacağını (es-Secde 32/21; et-Tûr 52/47) belirten âyetler de kabir azabına işaret eden deliller arasında zikredilir.

Hadislerde belirtildiğine göre Resûlullah kabirde azap gören bazı kimselerin sesini işitmiş (Müsned, III, 103, 104; Müslim, "Cennet", 67-69), kabir azabından Allah'a sığınmış ve ashaba da Allah'a sığınmalarını söylemiş (Müsned, III, 296; Müslim, "Cennet", 67), cenaze namazını kıldırdığı ölüyü kabir azabından koruması için Allah'a dua etmiş (Müslim, "Cenâiz", 86), ayrıca azap görenlerin sesini hayvanların işittiğini haber vermiştir (Nesâî, "Cenâiz", 115).

Gıybet ve koğuculuk yapmak (Müsned, I, 225; Buhârî, "Cenâiz", 88, "Vuđû", 57), ölüye ağıtlar yakarak ağlamak (Buhârî, "Cenâiz", 33; Müslim, "Cenâiz", 16-28), borçlu olarak ölmek (İbn Mâce, "Śadaķāt", 12), yalan söylemek, zina etmek, faiz yemek, içki içmek (Buhârî, "Cenâiz", 92; "Tabîrü'r-rüyâ", 48) gibi fiillerin kabir azabına sebep teşkil ettiği yine hadislerde bildirilmektedir. Hadislerde kabrin sıkması (Tirmizî, "Cenâiz", 70), kişiye sabah akşam cehennemdeki yerinin gösterilmesi (Buhârî, "Cenâiz", 88; Müslim, "Cennet", 65-66) gibi azap şekillerinin bulunduğu da haber verilmiştir.

Kabir azabının kâfirler ve günahı çok olan müminler için kıyamete kadar devam edeceği, günahı az olan müminler içinse geçici olacağı kabul edilir.

Kabir azabının insanın bedenine mi ruhuna mı uygulanacağı hususu tartışma konusu olmuştur. Kerrâmiyye ve Sâlihiyye mensupları kabirde ölü-

nün hayat olmaksızın azap veya nimet göreceğini iddia etmiş, azap veya nimetin idraki için hayatın şart olmadığını söylemişlerdir.

Âlimlerin çoğunluğu ise hayat olmadan azap veya nimetin idrak edilemeyeceği fikrini benimsemekle birlikte bu hayatın niteliği hakkında farklı görüşler ileri sürmüştür.

Selefiyye âlimleri kabir hayatını nitelemenin mümkün olmadığını söylerken bunlardan bazıları kabir hayatının sadece bedenle, bazıları da sadece ruhla yaşanacağını belirtmiştir. İbn Hazm ve İbn Kayyim el-Cevziyye, kabir âleminde azap veya nimeti idrak edecek olanın yalnız ruh olduğunu savunur (el-Uśûl ve'l-furû, s. 144-147; er-Rûh, s. 279-290).

Ehl-i sünnet çoğunluğuna göre kabirdeki sual, azap ve nimet hem ruha hem bedene yöneliktir, zira bazı hadislerde sual esnasında ruhun bedene iade edileceği bildirilmiştir (Ebû Dâvûd, "Sünnet", 23).

Eş'arî ve Mâtürîdî âlimlerinin çoğunluğu, ölünün cesedinde azabın acısını veya nimetin lezzetini hissedecek kadar bir hayatın yaratılacağını söyleyerek ruhun cesede aynen iade edileceğini ifade etmekten çekinmiş, kabirdeki ölünün hayatına dair kesin bir şey bilinemeyeceğini kaydetmiştir. Ölü üzerinde azap veya nimetin belirtilerini göremeyişin sebebi, duyulara kabir âlemini idrak etme yetisinin verilmemiş olmasıdır. Her ne kadar Eş'arî, Mu'tezile'nin kabir azabını inkâr ettiğini söylüyorsa da (el-İbâne, s. 181) Kādî Abdülcebbâr, daha sonra Cebriyye'ye intisap eden Dırâr b. Amr dışında kabir azabını inkâr eden bir Mu'tezilî âlimin bulunmadığını belirtir.(1)

(1) DİA; [KABİR - Süleyman Toprak] c. 24; s. 37-38

Kabir Düşüncesi

Arapça'da "ölünün gömüldüğü yer" anlamında kabr (çoğulu kubûr), "kabirlerin bulunduğu yer" karşılığında makber veya makbere (çoğulu mekābir) kelimeleri kullanılır.

Türkçe'de kabirle eş anlamlı olan mezâr ise kelimenin kök anlamıyla da irtibatlı olarak özellikle ziyaret edilen önemli kişilerin kabirlerini (ziyaretgâh) ifade eder.

Kur'ân-ı Kerîm'de birer âyette kabr (et-Tevbe 9/84) ve mekābir (et-Tekâsür 102/2), beş âyette kubûr (el-Hac 22/7; Fâtır 35/22; el-Mümtehine 60/13; el-İnfitâr 82/4; el-Âdiyât 100/9) geçmekte, birçok **hadiste de** gerek kabrin yapısı ve şekline, kabir ziyaretine, gerekse kabir suali ve azabı gibi uhrevî hayatla ilgili açıklamalara yer verilmektedir.

Kabir kelimesi, ölümle mahşerdeki diriliş arasında insanların yaşayacağı berzah hayatını da ifade eder. İslâm inancına göre ölen kişi, nerede ve hangi durumda bulunursa bulunsun kabir ve berzah âlemi safhasından geçer. İnsanın toprak ve kabirle ilgisi şu âyette vurgulu bir şekilde ifade edilir: "Sizi topraktan yarattık, yine oraya döndüreceğiz ve bir defa daha sizi oradan çıkaracağız" (Tâhâ 20/55).

Topraktan yaratılmış olan insanın ölünce yine toprağa gömülmesi Hz. Âdem'in oğlu Kābil'in, öldürdüğü kardeşi Hâbil'i yeri eşeleyen kargadan ilham alarak gömmesiyle başlayan bir gelenek (el-Mâide 5/31) ve bütün peygamberlerin ümmetlerine emrettiği bir görevdir.

Allah'ın ölen insanın kabre konulmasını emretmesi ve onu hayvanlara yem olmaktan kurtarması, insanın değerli bir varlık olduğunun ve kıyametin kopmasından sonra tekrar diriltileceğinin bir işareti sayılır.

Hz. Osman'dan rivayet edilen bir hadiste Resûlullah tarafından "âhiret duraklarının ilki" olarak nitelenen kabir hakkında (Müsned, I, 63-64) A. J. Wensinck'in hazırladığı dizinde dokuz sütun tutacak kadar hadis rivayeti mevcut olup (Miftâhu künûzi's-sünne, s. 389-392) bunlar genellikle kabir sorgusu, kabir azabı ve nimeti, mezarlıkların mescid yerine çevrilmemesi, kabir ziyareti, kabirlere saygı gösterip üzerlerine bina inşa edilmemesi gibi konulara dairdir.

Kelâm literatüründe kabir âlemiyle ilgili olarak genellikle üç meseleden söz edilir.

a. Kabir Sorgusu.

b. Kabir Azabı.

c. Kabir Nimeti.(1)

(1) DİA; [KABİR - Süleyman Toprak] c. 24; s. 37-38

Kabir Fıkhı

Ölen bir müslümanın cenazesinin yıkanması, namazının kılınması ve bekletilmeden defnedilmesi müslümanlar üzerine terettüp eden farz-ı kifâye niteliğinde dinî bir görev olduğu gibi cenazenin kabre konulmasında uyulacak usul ve âdâb, kabir ve kabristanla ilgili şeklî kurallar ve kabir ziyareti konuları da fürû-i fıkıhta önemli bir yer tutar.

Bir kabre birden fazla kişinin konulması ulemânın çoğunluğuna göre mekruh, bir kısmına göre ise haramdır. Ancak yer darlığı, toprağı kazma zorluğu gibi bir zaruretin söz konusu olduğu durumlarda birden fazla kişi birlikte defnedilebilir. Uzunluğuna açılmış bir kabre, birinin başı diğerinin ayağına gelecek şekilde cenazeler yerleştirilebileceği gibi genişçe bir yere birkaç kişi yanyana da konabilir. Bu durumda kıble tarafından başlanmak üzere namazda imamlık önceliği (fazilet) gözetilir ve birbirlerine değmemeleri için aralarına toprak yerleştirilir. Çok zorunlu olmadıkça erkek ve kadın cenazeler bir arada gömülmez. Gömülmeleri halinde ise cemaatle namazdaki saf sırasına göre önce ergin erkekler, sonra erkek çocuklar ve ardından hanımlar konur. İhtiyaç bulunması ve öncekinin kemiklerinin çürümesi halinde bir kabre başka bir kişinin defnedilmesi, üstüne ev yapılması veya ziraat için kullanılması da câizdir. Mezardan bazı kemik parçalarının çıkması ve yer sıkıntısının bulunması durumunda kemikler mezarın bir köşesine gömülerek diğer cenaze defnedilir. Aynı şekilde zaruret bulunmadıkça bir müslümanın gayri müslimlerin, bir gayri müslimin de müslümanların kabristanına defnedilmesi câiz görülmemiştir.

Hz. Peygamber'in, kabrin geniş ve derin kazılması ve güzel yapılmasına dair tavsiyesi doğrultusunda (Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 71; Nesâî, "Cenâiz", 86) fıkıh âlimleri çeşitli ölçüler belirlemeye çalışmışlardır. Hanefîler'e göre sünnete uygun kabir normal bir insanın yarı boyu kadar derin olmalıdır. Derinliğin göğüs hizasında veya bir adam boyu olması daha güzeldir. Şâfiîler, sünnete uygun derinliği kollarını yukarı kaldırmış bir kişinin boyu kadar takdir ederler. Mâlikîler kabrin, cesetten kokunun yayılmasına ve yırtıcı hayvanların kabri deşmesine engel olacak derinlikte bulunmasını müstehap, fazlasını mekruh görürler. Hanbelîler'e göre belli bir ölçü söz konusu olmayıp kabrin yeterince derin ve geniş kazılması sünnettir. Kabrin uzunluğu ise ölünün sığacağı kadar olmalıdır.

Kabir kazıldıktan sonra kıble tarafındaki duvarın dibine ve uzunlamasına ölünün sığacağı kadar, "lahit" denilen girinti şeklinde bir oyuk kazılır. Yine Resûl-i Ekrem'in tavsiyesinden hareketle (Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 65; Tirmizî, "Cenâiz", 53) âlimler, böyle yapmanın kabrin ortasında uzunlamasına bir çukur açılmasından (şakk) daha iyi olduğunu belirtmişlerdir. Yıkılmaması için lahdin kenarları kerpiç vb. şeylerle örülür ve cenaze yüzü kıble tarafına çevrilerek sağ yanı üzerine yatırılır. Üzeri cenazeye değmeyecek şekilde ahşap bir kapak vb. ile örtülür. Fıkıh âlimleri kabir toprağının sert olması halinde lahit yapmanın, yumuşak ve gevşek olması durumunda ise şak yapmanın daha uygun olduğunu ifade etmişlerdir.

Cenaze defnedildikten sonra kabrin belli olması ve çiğnenmemesi için üstü toprakla bir karış kadar veya biraz daha fazla yükseltilir. Diğer üç mezhebin aksine Şâfiîler'in çoğunluğu, kabrin üstünün yerle aynı seviyede tutulmasının daha uygun olduğu görüşündedir. Resûl-i Ekrem, Osman b. Maz'ûn'un kabri başına büyükçe bir taş dikmiş ve, "Bununla kardeşimin kabrini tanır ve bulurum, ailemden ölenleri de yanına gömerim" demiştir (Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 63; krş. İbn Mâce, "Cenâiz", 42).

Fakihlerin çoğunluğu, kabre yazı yazılmasını yasaklayan hadislerden hareketle (Müslim, "Cenâiz", 94, 95; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 76; Tirmizî, "Cenâiz", 58) mahiyeti ne olursa olsun kabir üzerine yazı yazmayı mekruh saymıştır.

Hanefîler'e ve diğer ulemâdan bazılarına göre ise ölünün kabrinin kaybolmaması, saygı duyulup çiğnenmemesi için gerekirse yazı yazmakta bir sakınca yoktur; çünkü hadisteki yasağa rağmen icmâ derecesinde bir uygulama ile kabir taşlarına yazı yazılagelmiştir.

Hâkim en-Nîsâbûrî, bu konudaki rivayetlerin sahih olmasına rağmen uygulamanın bunlara göre gelişmediğini, bütün müslümanların önderlerinin kabirleri üzerine yazılar yazıldığını ve bu duru-

mun halefin seleften devraldığı bir uygulama olduğunu belirtir (el-Müstedrek, I, 370). Hâkim'in tesbitini naklettikten sonra bu hususun Osman b. Maz'ûn'la ilgili hadisle daha da kuvvet kazanacağını söyleyen İbn Âbidîn yazının ancak yukarıda belirtilen gerekçelerle yazılabileceğini, kabir taşına âyet, şiir ve ölüyü öven yazıların yazılmasının mekruh olduğunu ifade eder (Reddü'l-muhtâr, II, 237-238).

Kabirlerin dış şekliyle ilgili olarak Hz. Peygamber'in son hastalığı sırasında söylediği, "Allah yahudi ve hıristiyanlara lânet etsin. Bunlar peygamberlerinin kabirlerini mescid edinip mâbed haline getirdiler" sözünü (Buhârî, "Cenâiz", 62; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 76) ve benzeri hadisleri dikkate alan âlimler kabir üzerine kubbe, türbe, bina gibi şeyler yapma konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Hanefî, Mâlikî ve Şâfiîler'e göre özel mülkiyete tâbi topraklardaki kabirlerin üstüne gösteriş ve övünme maksadıyla ev, kubbe, türbe yapmak haram, böyle bir maksat yoksa mekruhtur. Özel mülkiyet altında olmayan umumi mezarlıklarla sahiplerinin mezarlık için vakfettikleri topraklardaki kabirler üzerine bina vb. bir şey yapmak ise her iki durumda da haramdır. Hanbelîler, böyle bir ayırım yapmaksızın bunu harama yakın derecede mekruh görürler.

Mezarlık içinde mescid yapılması veya namaz kılınması diğer mezheplere göre mekruh iken Hanbelîler bunu haram kabul etmişlerdir. Hadislerdeki yasaklamanın amacı tevhid inancını korumak, gösteriş ve israfı önlemektir. Dinî bilgisi zayıf kişilerin mâbedle mezarı birbirine karıştırmalarına ve mezarda yatan kişinin insan üstü bir varlık olduğuna inanmalarına sebep olur endişesiyle kabirlerin mescid gibi yapılması ve mescid haline getirilmesi yasaklanmıştır.

Ayrıca kabirlerin mermer, taş vb. malzemeyle masraflı ve gösterişli bir şekilde inşası da câiz görülmemiştir.

Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Ömer'e ait naaşların bir hücre içerisinde bulunmasından kabir üzerine bina ve kubbe yapmayı yasaklayan hadislerin hükümlerinin mutlak olmadığı, bu umumi hükümleri kayıtlı ve sınırlı şekilde anlayan bazı sahâbîlerin bulunduğu onların bu yöndeki tatbikatından anlaşılmaktadır (Uludağ, II/1 [1977], s. 29).

Burada, hadiste yer alan yasağın ihlâlinden ziyade başlangıçta kabir ziyaretinde de olduğu gibi tevhid inancını korumaya yönelik tâvizsiz bir yasak getirildiği, tevhidden sapma ve şirke dönüş tehlikesinin azalmasıyla birlikte toplumsal talebe uygun olarak belli bir yumuşamaya gidildiği yorumu yapılabilir. Nitekim sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn nesillerinden bazı kimselerin kabirler üzerine türbe (bina, çadır) yaptıkları bilinmektedir. Meselâ Hz. Ömer Zeyneb bint Cahş'ın, Hz. Âişe kardeşi Abdurrahman'ın, Muhammed İbn Hanefiyye İbn Abbas'ın, Hz. Hüseyin'in kızı Fâtıma da amcası Hasan'ın oğlu olan kocası Hasan'ın kabirleri üzerine türbe yaptırmışlardı. Daha sonra Abdurrahman'ın kabri üzerindeki yapının Abdullah b. Ömer tarafından yıktırıldığı nakledilir (Aynî, VII, 46).

Ali el-Kārî, meşhur meşâyih ve ulemâ kabirleri üzerine insanların ziyaret ve istirahati için kubbe ve türbe yapılmasının Selef âlimleri tarafından câiz görüldüğünü kaydeder (Mirķātü'l-mefâtîh, II, 372; İbn Âbidîn, I, 237).

Hanefî fakihlerinden İbnü'l-Hümâm da kabrin yanında Kur'an okurken oturmak için böyle bir mekânın yapılmasının tercih edilen görüşe göre mekruh değil câiz olduğunu söylemiştir (Fethu'l-ķadîr, I, 473).

Hz. Peygamber, Câhiliye dönemine ait birtakım bâtıl inanç ve âdetlerin tamamen ortadan kalkması için önceleri kabir ziyaretini yasaklamıştı. Fakat zamanla tevhid inancı gönüllere yerleşip endişe edilen sakıncalar ortadan kalkınca, "Sizi kabirleri ziyaret etmekten menetmiştim; şimdi artık oraları ziyaret ediniz" (Müslim, "Cenâiz", 106; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 81; Tirmizî, "Cenâiz", 60) meâlindeki hadiste de ifade edildiği üzere Resûlullah müslümanların kabirleri ziyaret edip ölüler için dua ve istiğfarda bulunmalarına izin vermiş ve bunu teşvik etmiştir. Bizzat kendisi de Mekke'nin fethi sırasında annesinin kabrini ziyaret edip ağlayarak yanındakileri de ağlatmış ve ölümü hatırlattığı için sahâbîlere kabirleri ziyaret etmelerini söylemiştir (Müslim, "Cenâiz", 108; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 81).

İslâm âlimlerinin çoğunluğu, Resûl-i Ekrem'in zaman zaman Bakî' Mezarlığı'nı ziyaret edip orada yatanlar için dua ettiğine dair hadisten (Müslim, "Cenâiz", 102) ve yukarıda anılan diğer hadislerden hareketle kabir ziyaretinin mendup (müstehap) olduğu görüşündedir. Hanefîler, bu konuda kadınların da erkeklerle aynı hükme tâbi olduğunu belirtirken çoğunluk kadınların ziyaretini mekruh saymıştır. Hanefîler, kadınların da erkekler gibi kabir ziyaretinde bulunmalarının mendup oluşunu, bu konuda ruhsat niteliğini taşıyan hadiste (Müsned, V, 355; Müslim, "Cenâiz", 106) kadın erkek ayırımı yapılmamasına dayandırmışlardır. Nitekim Hz. Fâtıma her cuma günü Hz. Hamza'nın kabrini ziyaret etmiştir. Hz. Âişe de Mekke'de medfun kardeşi Abdurrahman'ın kabrini ziyaretten dönerken İbn Müleyke'nin, "Hz. Peygamber kabir ziyaretini yasaklamamış mıydı?" şeklindeki sorusuna, "Evet, yasaklamıştı; fakat daha sonra yasağı kaldırıp ziyareti emretti" karşılığını vermiştir (Aynî, VI, 435; Şevkânî, IV, 125). Bununla beraber kadınların ziyareti üzüntülerini tazeleme, ağlayıp sızlama, feryat gibi ziyaret âdâbına uymayan bir durumun ortaya çıkmasına sebep olursa bu câiz değildir. Câhiliye âdetlerinden olan bu şekildeki ağlamayı Resûl-i Ekrem yasaklamış ve biatını kabul ettiği hanımlardan bu hususta da söz almıştır (Aynî, VI, 453-454; VII, 13). Şâfiî ve Hanbelîler'e göre kadınların bu şekilde yapacakları ziyaret haram, ölünün iyiliklerini sayıp dökmeden, feryat etmeden, yalnız âhireti hatırlamak ve ibret almak amacıyla yapacakları ziyaret de mekruhtur. Bununla beraber Şâfiî ve Mâlikîler'den kadınların kabir ziyaretini ilke olarak câiz görenler de vardır.

Sonuç olarak kabir ziyaretinin ölümü hatırlamak ve ölüye rahmet dilemek amacıyla yapılması, dinen hoş görülmeyen davranışlardan uzak durulması halinde kadınların da kabirleri ziyaret etmesinde herhangi bir sakınca görülmemiştir (Nevevî, V, 276-277; Şevkânî, IV, 126; Seyyid Sâbık, I, 566-567).

Kabir ziyaretinin belli bir zamanı yoktur. Ziyaretçi kabristana vardığında bu konuda rivayet edilen hadislere de uyarak "es-Selâmü aleyküm yâ ehle'l-kubûr" (Selâm size, ey bu kabirde yatanlar!; Tirmizî, "Cenâiz", 59) şeklinde veya, "es-Selâmü aleyküm ehle'd-diyâr mine'l-mü'minîne ve'l-müslimîn ve innâ inşâallâhu le-lâhikūn es'elüllâhe lenâ ve lekümü'l-âfiye" (Selâm size ey bu diyarın mümin ve müslim halkı! İnşallah yakında bizler de aranıza katılacağız. Allah'ın bizi de sizi de bağışlamasını dilerim; Müslim, "Cenâiz", 104) diyerek selâm verir.

Ziyaretini ayakta yahut oturarak yapabilir, yönünü kıbleye veya ölünün yüzüne doğru dönerek dua eder, Kur'an'dan bildiği sûre ve âyetleri okur. Hz. Peygamber ve ashaptan nakledilen ve bir kısmı zayıf sayılan bazı rivayetlerde Yâsîn ve Fâtiha sûrelerinin okunması tavsiye edilmiştir (İbn Mâce, "Cenâiz", 4; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 20; İbn Kudâme, II, 566-567; Muttakī el-Hindî, XV, 650; XVI, 479; Şevkânî, IV, 25, 106). Bu sırada kabrin çevresinde dönülmemesi, kabrin taşlarının, türbenin eşiğinin, sandukanın örtüsünün öpülmemesi, yüze sürülmemesi ve ölüden bir şey istenmeyip yalnız Allah'tan talep edilmesi gerekir (Nevevî, V, 278; Vehbe ez-Zühaylî, II, 542-543).

Kabirlerin süslenmesi, mum yakılması, türbelere, ağaçlara bez bağlanması zamanla halkın tevhid inancını zedelediği, açık ve gizli şirke saptırdığı için yasaklanmıştır.

Kabirlerin yanında kurban kesilmesi, herhangi bir vesileyle bir türbe veya yatıra kurban adanması da bunun gibidir. Kurban bir ibadet olup yalnız Allah için yapılır, aksi davranış şirk olmasa bile büyük günahtır (Şevkânî, IV, 102-103; Karaman, İslâm'ın Işığında, I, 73-74). Nitekim Hz. Peygamber, "İslâm'da kabirlere kurban kesilmez" buyurmuştur (Müsned, III, 197; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 74)

Allah'ın yaratıkları arasında insana verdiği değer ve ona duyulması gereken saygı dolayısıyla (el-İsrâ 17/33, 70) kabirleri korumak, temiz tutmak, bir plana göre düzenlemek, yıkılanları tamir etmek, defin ve ziyaret esnasında kabirleri çiğnememek, üzerlerine oturmamak gerekir. Resûl-i Ekrem bu konularda titiz davranılmasını tavsiye etmiş ve kendisi de örnek olmuştur (Buhârî, "Cenâiz", 82; Müslim, "Cenâiz", 96-98).

Bu arada kabirden çıkabilecek kemiklerin de korunup bir yere gömülmesi icap eder. Hz. Peygamber, kabir kazarken eski kabirden çıkan kemikleri kırarak sağa sola atan kimseye, "Ölünün kemiğini

kırmak günah yönünden dirinin kemiğini kırmak gibidir" demiş (Müsned, VI, 105; İbn Mâce, "Cenâiz", 63; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 64) ve kırılan kemikleri kabrin bir köşesine gömmesini emretmiştir (Muhammed b. Abdülhâdî es-Sindî, I, 492; Azîmâbâdî, IX, 24).

Kabir azabının hafiflemesine vesile olmak, ayrıca kabristanlara güzel bir görünüm kazandırmak amacıyla ağaç vb. şeyler dikmek sünnettir. Resûlullah bir ziyareti sırasında kabirde yatan iki kişiden birinin koğuculuk yaptığı, diğerinin de idrardan sakınmadığı için azap gördüklerini haber vererek yanındaki sahâbîlerden yeşil bir hurma dalı getirmelerini istemiş, getirilen hurma dalını ikiye bölerek her kabrin başına birer tane dikmiştir. Bunları niçin diktiğini soranlara da, "Bu ağaçlar yeşil kaldıkça umarım ki azapları hafifler" demiştir (Buhârî, "Vuđû", 55, "Cenâiz", 89).

Fıkıh âlimleri, bu tür hadislere dayanarak kabristana dikilen ağaçların ve yetişen otların tesbih ettiği, bu sebeple de ölülerin kabir azabının hafiflemesine vesile olacağı gerekçesiyle ağaçları kesip yeşil otları ve çiçekleri koparmanın sünnete aykırı bir davranış olduğunu, kuruyan ağaç ve otların ise kesilip satılarak kabristana veya kamu yararına harcanabileceğini belirtmişlerdir (el-Fetâva'l-Hindiyye, I, 166-167; Tahtâvî, s. 515, 516; İbn Âbidîn, II, 245-246).[1]

(1) DİA; [KABİR - Mehmet Şener] c. 24; s. 35-37;

Kabir Nimeti

Kabirde nimetin varlığı da âyet ve hadislerle sabittir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah yolunda öldürülenlerin ölü kabul edilemeyeceği, insanlar bunu anlamasa da onların gerçekte diri olduğu (el-Bakara 2/154) ve Allah katında nimetlere mazhar kılındığı (Âl-i İmrân 3/169) haber verilmektedir. Sünnî âlimlere göre bu âyetler gerçek anlamda olup başka bir şekilde te'vil edilemez.

Bakara sûresindeki âyette yer alan, "Siz bunu anlayamazsınız" ifadesi, sözü edilen hayatın mahşerde değil berzah âleminde vuku bulduğunu gösterir; çünkü herkes aynı âlemde bulunduğundan mahşerdeki hayat bütün insanlar tarafından idrak edilir.

Âyetlerde şehidlerin nimetlere mazhar kılınacağının bildirilmesi, kabirde azap görmeyen diğer müminlerin de nimete kavuşacağına işaret sayılır, zira azaptan kurtuluş da aslında bir nimettir.

Kur'an'da, Allah yolunda hicret edip de savaşta öldürülen yahut eceliyle ölenlerin Allah tarafından güzel bir rızık ve nimete eriştireceklerini ve memnun olacakları bir yere yani cennete konulacaklarını beyan eden âyetlerde (el-Hac 22/58-59) şehid mertebesine çıkmayan müminlerin de kabirde iyi bir hayat yaşayacağına işaret vardır.

Ayrıca kabir suali ve azabıyla ilgili hadislerin hemen hepsinde sorulara cevap veren müminlerin kabirlerinin genişletilip aydınlatılacağı, cennet bahçelerinden bir bahçe haline getirileceği ve mümine sabah akşam cennetteki yerinin gösterileceği bildirilmiştir (Müsned, III, 3-4; Müslim, "Cennet", 65-66; Tirmizî, "Cenâiz", 71).[1]

(1) DİA; [KABİR - Süleyman Toprak] c. 24; s. 37-38

Kabir Sorgusu

Kabre konulan insanın sorguya çekileceği hadislerde belirtilir.

Allah'ın, iman edenleri hem dünyada hem âhirette sağlam söz ve kararlı davranışa mazhar kılacağını bildiren âyetin (İbrâhîm 14/27) kabir suali hakkında nâzil olduğu rivayet edilmiştir (Buhârî, "Cenâiz", 86; Müslim, "Cennet", 73-74).

Ölü, kabre konulup mezar üzerindeki insanların çekilmeye başladığı bir sırada Münker ve Nekir adlı iki melek tarafından sorguya çekilir ve özellikle son peygamber Hz. Muhammed hakkındaki fikri sorulur. Mümin olan kimse onu Allah'ın kulu ve elçisi olarak benimsediğini beyan eder; kâfir ise, "Bilmiyorum, ben de çevremdeki insanların kanaatini paylaştım" diye cevap verir (Buhârî, "Cenâiz", 67, 86; Müslim, "Cennet", 70-72).[1]

(1) DİA; [KABİR - Süleyman Toprak] c. 24; s. 37-38

Kabir Suali

a. İslam inancına göre öldükten sonra mezarda sorulan soru.[2] Her ölene kabirde iki sual meleği tarafından sorulan hesap.[3] Hadis'te, "ölü kabre konulunca, birine Münker, diğerine

Nekir denilen iki siyah gök gözlü melek gelir" Rabbinin kim, peygamberinin kim olduğu hakkında soru soracakları anlatılır.[1]

b. Uzun ve bıktırıcı soru[2]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 11, s. 31;

(2) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5928a63d7b76a6.53302097

(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kabir Tahtası

Mezarın yerini, yönünü belirlemek amacıyla ya baş ya da hem baş hem ayak tarafına dikilen tahtalar.[1]

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 35

Kabir Tarihi

İslâm Öncesi Dinlerde. Ölümden sonra bedenler zamana ve coğrafyaya göre değişik şekillerde defnedilmiştir. İnsanlığın başlangıcında cesetlere ne gibi işlemler yapıldığı konusundaki bilgiler kısıtlıdır. Kabir uygulamasının sağlık, bilinmeyenden korkma gibi sebeplerden dolayı ölü bedenden uzaklaşma ve cesedi koruma arzusuyla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Ölüm fikrindeki tarihî değişimlere paralel olarak her din, gerek mimari açıdan gerekse onun etrafında örülü inançlar bakımından kabre farklı değerler yüklemiştir.(...)

Eski Hint-Avrupa kültürlerinde cesetler yakıldıktan sonra külleri ya kutsal kabul edilen nehirlere bırakılmakta veya bir kaba konularak saklanmakta ya da kapla birlikte toprağa gömülmektedir. Her şeye rağmen yaygın uygulama, cesetleri toprağa çukur açılarak oluşturulan kabirlere gömme şeklinde olmuştur.

Yahudilik'te kabir anlayışını şekillendiren ana tema ölmüş kişinin veya cesedin "kirli" olduğu şeklindeki inançtır; bu kirlenmenin sebebi ise artık ruhun bedeni terketmiş olmasıdır. Ruhsuz beden et yığınıdır ve bir an evvel terkedilmeli veya topluluğun yaşayan üyelerinden uzaklaştırılmalıdır (Levililer, 21/1; Sayılar, 6/6; 19/13). İbrânîce'de kabir için kullanılan ana kelime kvrdir. Kvr esas itibariyle toprağa açılan çukuru belirtir (IDB, II, 471). Kayalara oyularak yapılan kabirler için kullanılan yaygın terim ise kôktür (bk. a.g.e., IV, 663). Fakat terimler zaman zaman birbirinin yerine kullanılmıştır. Yahudi inançlarına göre ölme sürecine giren kişi yalnız bırakılmaz, yanında gereksiz şeyler konuşulmaz, ölüm gerçekleşmeden cenaze hazırlıkları yapılmaz. Ceset, hemcinsleri tarafından belli kurallar gözetilerek yıkandıktan sonra kıllar, tırnaklar kesilir, göz ve ağız kapatılır. Yahudiliğin erken dönemlerinde ölüyle birlikte giyim ve süs eşyaları da gömülürdü; ancak bu durum rabbilerce hoş karşılanmamış, milâdî dönemlere doğru kefenleme geleneği yaygınlaşmıştır. Güzel kokular sürülen ceset beyaz bezden yapılan kefenlerle sarılmaktaydı. Erken zamanlarda ceset kamışlardan yapılan bir örtü üzerine yatırılarak gömüldüğü gibi tabut içinde de defnedilmiş (Tekvîn, 50/26), zamanla bu gelenek yaygınlaşmış olmasına rağmen günümüzde İsrail'de ve Doğu ülkelerinde bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Definde dikkat edilmesi gereken en önemli husus cesedin toprakla tamamen örtülmesidir. İsrâiloğulları, milâttan önce iki binli yılların başlarında kabirlerini toprak içine veya kayalara oymak suretiyle şehir dışında yapmışlardır; meselâ İbrânî "atalar" daha çok kaya kabirlerine gömülmeyi tercih etmişlerdir (Tekvîn, 23/9; 25/9; 49/30; 50/13).

Kabirler genellikle aile mezarlıkları şeklindeydi. Ortaçağ'a doğru bu kabirler yerini herkesin gömüldüğü büyük mezarlıklara bırakmış, buna paralel olarak kabrin mimari biçimi değişmiş, mermerden veya taştan sanduka şeklinde kabirler yapılmıştır. Yahudilik'te ölümle ruhun bedenden uzaklaştığına ve bu dünya ile ilişkisinin bittiğine inanılır, kabirde yatan cesedin herhangi bir ıstırap çekeceği düşünülmez. İslâm geleneğinde mevcut kabir azabı veya sorgulaması inancına Yahudilik'te rastlanmamaktadır. Fakat ölünün geride bıraktıklarının dua ve hayır işleriyle ruhun âhiretteki hayatını olumlu yönde etkileyebileceği inancı Yahudilik'te de yaygındır.

Hıristiyanlık'ta ölüm düşüncesi doğrudan ilk insan çiftinin işlediği günahın sonucuyla alâkalandırılmıştır. Buna göre ölmek günaha kefârettir, kabir de günahın bedelini temsil eder. Özellikle Ortaçağ'dan itibaren işlenen bu teolojik yorum kabirlerin simgesel işlevini yoğun bir şekilde gündemde tutmuştur. Hıristiyanlık'ta kabir gelene-

ği yahudi kültürünün etkisi altında gelişmiştir. Bu geleneğe göre ölenin gözleri kapatılır, bedeni yıkanır, bütün vücut kefenle sarılır, güzel kokular sürülür ve sazdan yapılmış yataklar üzerinde toprağa gömülür veya kaya oyuklarına yerleştirilirdi. Kabirler genellikle aile mezarları olup daha çok şehrin dışına yapılırdı (Resullerin İşleri, 9/37; Markos, 15/46; 16/1; Matta, 9/23; Luka, 8/52; Korintoslular'a Birinci Mektup, 15/54). Fakat zamanla yahudi tesirinden uzaklaşılmasına paralel olarak kabirler daha farklı bir hüviyet kazandı. Ayrıca IV. yüzyıldan sonra şehidler için yapılan âbidevî kabirler özel bir mimari anlayışının doğuşuna yol açtı, böylece kilise kompleksleri içinde anıtsal mimari birimler doğdu. Hıristiyanlık'ta cesetleri yakma geleneği IV. yüzyıldan önce mevcuttu. Genel eğilim daima toprağa gömme şeklinde olsa da bugün Protestan çevrelerinde ceset yakma işlemi az çok devam etmektedir. Katolik ve Ortodokslar'da yaygın olan toprağa gömmedir. Beden kabre iyice temizlendikten sonra tabutla birlikte konulur. Bazan da ceset mumyalanmaktadır. Hıristiyanlık'ta ölümle ruhun bedenden ayrıldığına, beden bozulurken ruhun yüceltilmiş vücuduyla yeniden bir araya gelmenin arzusu içinde Tanrı'ya gittiğine ve son günde insanların yeniden diriltileceğine inanılmakla birlikte İslâm'daki hâkim telakkiye benzer bir kabir azabı kavramı yoktur.(...)

Kabirler bir yandan öteki dünyaya açılan kapılar, diğer yandan ölümü hatırlatan âbideler hüviyetine bürünmüştür.[1]

(1) DİA; [KABİR - Kürşat Demirci] c. 24; s. 33-35;

Kabir ziyareti

Kabir ziyareti sünnettir. Kabirlerin en kıymetlisi olan Hücre-i Se'adet'i ziyaret, sünnetlerin en kıymetlisi olur.[1] "Kabirleri ziyaret ediniz" emrinde üç anlam muhtemeldir. Birincisi, ölüp kabre gömülmek anlamınadır. İkincisi, kabirlerdeki ölüleri anmaktır, kabirlerde olan ölülerle övünmek, onları ziyaret etmek şeklinde ifade edilmiştir. Ücüncüsü, "kabirleri ziyaret ediniz" deyimi, fiilen kabirlere gittiniz demektir.[2]

(1) Gazali, Ebu Hamid1. a.g.e., s. 135

(2) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 11, s. 51

Kabirgâh

Mezar yeri, mezarlık.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kabirleri çiğnemek

Ziyaret esnasında kabirler çiğnenmemelidir. Bilhassa kalabalık mezarlarda buna pek dikkat edilmemekte ve cenaze defnetmeye yahut ziyarete gelenler etraftaki kabirleri çiğneyip geçmektedirler. Resulullah (s.a.v) şöyle buyuruyor: "Ateş veya kılıç üzerinde yürümem yahut ayakkabımı ayağıma dikmem, bana bir Müslüman'ın kabri üzerinde yürümekten daha sevimlidir. Kabirler arasına abdest bozmaya gelince, ha sokak ortasına bozmuşum ha kabirler arasına" yani o derece ayıp ve yasaktır. Ancak kabir üzerinden geçmeyi gerektiren bir zaruret varsa, o zaman kabri çiğnemek caiz olur, aksi halde fukahanın ittifakıyla yasaktır.[1]

(1) Toprak, Süleyman. a.g.e., s. 152

Kabirleri süslemek

Kabirleri süslemek ve üzerine bina yapmak yasaktır. Peygamberimiz, süslemek şöyle dursun, kabrin etrafına dizilen taşlara kireç sürmeyi bile yasaklamıştır. Çünkü mezarın üstündekiler maddi şeylerdir ve dünyadakilere yarar. Ölüye faydası olacak olan ise, onunla birlikte kabrine girendir, yani kendi yaptığı iyi amelleri ve başkalarının yapıp da sevabını ona bağışlayacakları şeylerdir. Çok ihmal edilen bu hususta kabir süslemek yoktur diye Müslümanları tekrar tekrar uyarmak gerekiyor. Çünkü pek çok Müslüman, kabirlerin üstünü mermer, taş, demir vb. şeylerle süslemektedir. Bu, hem israftır ki israf haramdır, hem de meşru olmayan faydasız bir şeydir.[1]

(1) Toprak, Süleyman. a.g.e., s. 154

Kabirleri ziyaret adabı

Peygamberimizin sünnetlerinden biridir. Ziyaretçi, kabre yaklaşarak selam verir ve onun bağışlanması için dua eder. Kur'an okur ve onun ruhuna bağışlar.[2] Kabirleri ziyaret, kadınlara ve erkeklere mendubdur. Çünkü kabir ziyareti insana âhireti hatırlatır. Hadisi şerifte, "Ben sizi, kabirleri

ziyaret etmekten menetmiştim. Artık bundan böyle kabirleri ziyaret ediniz, çünkü bu, ahireti hatırlatır." Kadınlara kabir ziyaret etmenin haram olduğu söylenirse de bu doğru değildir. Çünkü Hz. Aişe, kabristana gidip kardeşi Abdurrahman'ın kabrini ziyaret etmiştir. Yalnız ziyaret ederken kabirleri çiğnememeye dikkat etmelidir. Kabri ayakta ziyaret edip ayakta dua etmek sünnettir.(1)

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 4, s. 282-283;
(2) Akay, Hasan. a.g.e.

Kabirlerin şekli

Kabrin kokuya mani olacak ve yırtıcı hayvanların eşip ölüyü çıkarmasına mahal bırakmayacak şekilde derin kazılması gerekir. Baş ve ayak tarafların geniş olması, kıble cihetinde lahdin açılması, cenazenin göğsünün ise kıbleye doğru gelecek şekilde yerleştirilmesi tavsiye edilmiştir. Kabrin bilinmesi için zeminden bir karış yükseltilmesi uygundur. Kabri tümsek yapmak dört köşe veya dümdüz yapmaktan daha faziletlidir. Başucuna taş koymak da caizdir.(1)

(1) Karaman, Fikret. a.g.e., s. 27-28

Kabirlerin üzerini örtmek

Bu, ister süs maksadıyla, isterse başka gayeler için yapılsın ve yine ister bugün bazı türbelerde olduğu gibi bez vs. ile örtülsün, isterse bina ve kubbelerle örtülsün, hüküm aynıdır ve meşru değildir. İslâm'da mezarlıkların sade, tabii ve mütevazı olması esastır. Süs ve gurur alameti taşıyan bir mezarın Müslüman kabristanında bulunmaması icap eder.(1)

(1) Toprak, Süleyman. a.g.e., s. 154

Kable'l-Mevt

Ölümden önce.(1)(2)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kable'l-Miad

a. Süre dolmadan önce.(1)

b. Ölmeden önce.(1)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kabr-i Hamüş

Susmuş, suskun, sessiz mezar.(1)(2)(3)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Kabr-i Meftuh

Açık mezar.(1)

(1) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Kabr azabı

İslam inancına göre öldükten sonra mezarda çekilecek azap.(1)(2)(4)(6)(7) Duyular ve akıl yürütme vasıtasıyla bilinemeyip vahiy yoluyla sabit olan gaybi konulardan biri de kabir azabıdır. Kabir azabını kâfirler ve günahı çok olan müminler için kıyamete kadar devam edeceği, günahı az olan müminler içinse geçici olacağı kabul edilir.(3)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) DİA;
(4) Akay, Hasan. a.g.e.
(5) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.
(6) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(7) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5928a702bbb0a3.71183933

Kabr hayatı

Âhiret hayatı üç kısımdır. Tekrar dirilinceye kadar olan kısmı kabir hayatıdır.(1)

(1) Gazali, Ebu Hamid1. a.g.e., s. 6

Kabrgâh

Mezarlık.(1)(2)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Kabrî

Mezarla ilgili, mezara ait.(1)(2)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Kabristan

Mezarlık, gömütlük, makbere, ölülerin gömüldüğü yer.(1)(2)(3)(4)(5)(6)(7)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.
(5) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(6) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(7) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.

Kabuli Şeyh Mustafa Efendi Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 94

el-Kabur

Mezar, derin çukur ve yer.(1)

(1) Karaman, Fikret. a.g.e., s. 22

Kaburcu Şeyhi Türbesi-Kütahya

(1) Kütahya Valiliği. a.g.e. s. 68

Kabz

Azrail'in ruhu teslim alması,(1) Azrail'in can alması,(3) ölme.(2)(4)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Kabzetmek

a. Almak, zaptetmek.(1)

b. Azrail, bir kimsenin canını almak.(1)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kaçanikli Mehmet Paşa Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 637

Kaçınılmazlık

a. Kaçınılmaz olma durumu.(2)

b. Yaşayan her canlının sonunda öleceğini anlamak.(1)

(1) Sezer, Sevgi-Saya, Pelin. a.g.e., s. 154

(2) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5928a88a7791e3.78265646

Kaçınma Ritüelleri

Üsküp Hıristiyanları, ölümü hatırlatan önbelirtiler karşısında endişe etmektedir. Bundan dolayı ölümden kurtulmak ve onu hatırlatan önbelirtileri etkisiz hale getirmek için bazı inanış ve tedbirler geliştirmişlerdir. Hıristiyanlarda görülen bu kaçınmalar şunlardır:

Zamanla İlgili: Gece vakti ve kutsanmamış günler Hıristiyanların en çok çarpılmaktan, başına bir bela gelmesinden ya da ölümün gelmesinden kaçındıkları zamanlardır. Bununla birlikte haftanın ve yılın belli günlerinde de belli işler yapmaktan çekinmektedirler. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Salı Günü: Makedon mitolojisine göre; Salı günü ne işe başlanır ne de iş tamamlanır. İşe başlanırsa iş tamamlanmaz, bitirilirse ondan hiçbir hayır gelmez. Salı günü kaza, kötülük getiren bir gündür. Salı gününde biri rahatsız olursa, onun yeniden ayağa kalkması çok zor olur. Salı günü tam gün lanetli değil, sadece bir saati böyle. Fakat sürekli değiştiği için bunun hangi saat olduğunu kimse bilemez. Salı günü eşya da yıkanmaz, çünkü kötülük eşyalara geçerek, onu giyene bulaşır. Salı günü kumaş satın alınmaz, terziler ve kunduracılar çalışmaz. Çünkü bu gün makaslar şeytanın elindedir. Bugünde yolular da yola çıkmamaktadırlar çünkü, geri dönmeye bilirler.

Sessizlik Zamanı (Gluva Doba): Bu zaman akşamdan ilk horozun ötmesine kadar devam etmektedir. Bu zamanda tüm kötü ruhlar ortaya çıkar. İstenmeyen sonuçlardan kaçınmak amacıyla bu zamanda evden çıkmaktan kaçınılmaktadır. Özellikle kilise, cami ve mezar çevresinde bulunmamak lazım. Çünkü o zamanda ölüler de geziye çıkarlar. Dört yol ağızları, boğulmuş ya da öldürülmüş yerler den de uzak durmak lazım. Ölüler kedi, keçi ve koyun şeklinde ortaya çıkmaktadır. Eğer kötü ruhların durduğu yerler basılırsa o zaman kötü cezalar bekliyor. Eğer biri ölülerden ses işitirse ve o anda durursa onu kesin ölüm beklemektedir. Bu zamanda hüzünlenmek de yasak çünkü bu şekilde kötü ruhlar davet edilebilir. Bu yüzden

çanlar ancak güneş doğduktan sonra çalınıyor.

Kutsanmamış Günler (Ne kırsteni denovi): Kutsanmamış Günler Noel'den itibaren 12 gün sürmektedir. Bu dönemdeki yasaklar Hıristiyanlıkla olmayıp, pagan dönemine aittir. Bu dönemde elbise yıkamak, kadınların saçlarını yıkaması ve örmesi, temizlik yapması, örgü vs, gibi işleri yapması ve cinsel ilişkide bulunmak, herhangi bir işin yapılması yasaktır. Özellikle bu günler boyunca geceleri kötü ruhlar gezerek çevreye zarar vermektedirler.

1 Mayıs (Eremya): Yılanlardan korunma günü. Bu günde kadınlar: dikiş yapmaz ve kesmez. Özellikle uzunluğuna ölçmezler. Yılanları evden uzaklaştırmak için evi üç kez tavaf ederler ve şarkı söylerler.

1 Mart (Letnik): Mart olarak adlandırılan bu tarih yazın başlamasını sembol ediyor. Bu günde kırmız ve beyaz iplikten martinkalar yapılmakta. Yılan ve kötülüklerden korunmak amacıyla martinkalar kadın ve erkeklere boyunda, çocuklara ellerinde koyulur. Bu martinkalar bir ay boyunca89 ya da ilk leylek görülene dek taşınmaktadır.

Yerle ilgili olanlar: Hıristiyanlar, Bazı yerlerin kutsiyetinden bazı yerlerin ise kötü ruhların toplanma yeri olması nedeniyle belli yerlerde bulunmaktan çekinmektedirler:

Vakıf: Kim ki vakıf üzerinde ağaçları keser ya da zara verirse, o zaman ya kötü bir hastalığa yakalanır ya da yılan ısırır. Hatta yıldırım bile vurabilir. Aynı zamanda kim ki vakıf malını işletir ya da bina inşa ederse çalışırken kazaya uğrayabilir. Vakıfın etrafında bulunan taşların üzerinde de oturulmaz çünkü orada gömülü insanların ruhlarına ağırlık verir.

Kuyu: Kutsal yer olan kuyular göklerin, yerin ve yer altı dünyası ile ilişkiyi temsil etmektedir. Bunarda yer altı kötü ruhlar bir araya gelmekte, bu yüzden biri kuyuya düşerse hastalanabilir. Kutsanmayan kuyulardan da su içilmez.

Irmak: Yılın belli dönemlerinde ırmaklarda yıkanmak yasaktır. Çünkü bu dönemlerde kötülük ırmakta bulunmaktadır. Diğer taraftan, ırmakta boğulan bir kişinin kurtarılması caiz değildir. Kurtarılırsa bunun için ceza gerekir. Çünkü bunu ırmağa-içinde bulunan kötü ruha verilen bir kurban olarak değerlendirilmektedir. Boğulan kişiye tören yapılmaz ve ırmağın yanında gömülür. Eğer mezarlıklarda papaz ile gömülürse o yıl o toplumu büyük doğa afetleri beklemektedir. Çünkü bu ölüm Tanrı'dan değil şeytandandır.

Kirli Yerler (Bunişte): Mezarlıklar, camiler, kiliseler, dört yolağzı, birinin katledildiği yerler Hıristiyanlarca kaçınılması gereken yerler olarak görülmektedir. mezarlık, camiler ve kiliselerde kötü amel yapıldığı zaman insanın başına bela gelebilir. Dört yolağzı, birinin katledildiği yerler, kötü ruhların bulunduğu yerler olduğu için, başımıza bir belanın gelmesini istemiyorsak özellikle geceleri oradan uzak durulmalıyız.

Brest: Brest ağacı altında oturmak yasak. Oturulduğu takdirde insan çarpılır ya da sakat kalabilir. Ondan kurtulması için mutlaka mum yakması gerekmektedir.

Hayvanlarla İlgili Olanlar: Belli hayvanların kutsal belli hayvanlarında lanetli olması nedeniyle, geyik, kurbağa gibi hayvanları vurmaktan çekinen Hıristiyanlar, eşek, köpek gibi bazı hayvanlar ölümün habercisi oldukları nedeniyle bölgeden belli zamanlarda uzaklaştırılmaktadırlar. Hıristiyanların kaçındıkları hayvanları şöyle sırayabiliriz:

Geyik: Kim ki geyiği vurursa, mutsuz olacaktır. Çünkü geyik: ışığın, galibiyetin, koruyucunun ve ölülerin rehberidir.

Kurbağa: Kurbağa öldürüldüğü takdirde, Allah'a dua ve beddua ederek öldüren kişinin annesi, babası veya kendisinin öldürülmesini istermiş. İlk kez kurbağanın sesini duyan bayanlar yaz boyunca sırtlarının ağarmaması için yerde tekerlenirler.

Kırlangıç: Kırlangıç'ı öldüren ya da onun evini bozan lanetlidir. Kırlangıçlar çok kötü beddua ederler.

Tavşan: Tavşanın kötü bakışı olduğuna inanılmakta. Öyle ki şehre giden bir kişi tavşana rastlarsa geri dönmesi gerekiyor, yoksa işi kötüye gidecek. Tavşana rastlamak kötülük demektir.

Köpek: Eğer köpek bahçede başı yola dönük uzun zaman havlarsa o bir kötülüğün habercisi olarak değerlendirilmektedir. Savaş ya da doğal afet meydana gelebilir. Bu ve benzeri kötü olayların habercisi olan köpekler köyden kovalanarak or-

mana yollanırmışlar. Onların öldürülmesinden kaçınılırmış. Kovalanan köpek üç gün içerisinde ölürse o zaman kesin başlarına bir kötülük gelecek, hayatta kalırsa, evden bir hastalanır fakat yeniden iyileşecek manasına gelmekte idi.

Körköstebek: Körköstebeğin öldürülmesi günah olarak değerlendirilmektedir. Her günahın bir cezası olduğu için Hıristiyanlar başına kötü bir şey gelmemesi için bu hayvanı öldürmekten çekinmektedirler.

Eşek: Yağmur yağdığı zaman insanlar eşekten uzak durular. İnanılıyor ki eşeğe yakın durursa yıldırım çarpabilir.

Kartal: Kartalların yuvaları bozulmaz, yumurtaları alınmaz ve öldürülmezler, alındığı takdirde alan kişiyi büyük bir felaket bulacaktır. Kartal "koruyucu" sembole sahiptir.

Yılan: Yılanın yuvasında öldürülmesi yasaktır. Öldürüldüğü takdirde, onu öldüren büyük günah işlemiş olur ve aynı zamanda başına büyük bela gelecektir.

Tavuk: Tavuğun belli yerleri ve yumurtaları nazar ile bazı hastalıklardan korunmak için kullanılmaktadır.

Diğer: Kötülüğü sembole edenlerin isimleri kullanılmaktan kaçınılmakta. Onların isimleri anıldığı zaman, hemen oraya gelerek zarar verebilmekteler. Şeytan, verem gibi isimlerin yerine değişik isimler kullanılmaktadır.

Sihir: Sihir ikiye ayrılmakta. İyi-beyaz ve kötü-kara sihir.

Karakoncol: Kötü ruh olan Karakoncol: ışıldayan gözler, büyük başı, boynuzu ve kuyruğu vardır. Elindeki değneği ile yaramaz çocukları dövmektedir, hatta onları yemektedir. Karakoncol altı haftalık vampirden oluşur. Araştırmacılar dört çeşit Karakoncol türü tespit etmişlerdir: Ses, hayvan, vahşi yaratık ve insan. Ses Karakoncol, insanları uykusundan alarak belirsiz bir istikamete götürür. Değişik tanımlarla tanınan insan Karakoncol'un amacı insandan ses çıkartarak sesini alarak öldürmesidir. Karakoncol rahatlıkla hayvan ve vahşi yaratık şekillerine girebilmektedir. Yılda bir kere (Noel zamanında - kışta) yeryüzünde dolaşan Karakoncol yolculara akşamları saldırır. Yolcuları bir ağırlık basmakta, terlemeye başlarlar ve ağırlıktan yere çökerler. Gece çalışan kadınlara da saldırmaktalar, bu nedenle kadınlar gece iş yapmamaktaydılar. Günümüzde buna inananların sayısı çok azdır. Karakoncollardan kurtulmak için dört gözlü köpekler çağrılarak onları tutunca parçalıyorlarmış.

Böğürtlen: Küçük çocukların böğürtlen yemesi yasaktır. Çünkü nasıl ki böğürtlenler birden oluveriyor, çocuk da o şekilde hızlı gelişir ve genç yaşta ölebilir.

Diğer: İnsan yıldızları saymaktan kaçınmalıdır. Çünkü yıldızları sayarken kendi yıldızını sayarsa, yıldızı sönecek kendisi de ölecektir. Sırplar, eskiden ölü için kurban keserken, tüm evin ölmemesi için kara koyun ya da koç kesmekten kaçınmaktaydılar. (1)

(1) Sulooca, Mürteza. a.g.e., s. 35-41

Kaçınma ve Korunma Ritüelleri

Ölüm habercileri ya da ölümün önbelirtilerini algılayan ya da sezen insanlar mutlaka, ölümü engellemekten çok ertelemek, uzaklaştırmak amacıyla bazı önlemler alınmaktadır.

Üsküp Müslümanlarının, başına bir kötülüğün ya da ölümün ve yeni doğan çocuğa zarar gelmemesi için, bazı yerlerden, bazı işleri belli zamanlarda yapmaktan kaçındıkları görülmüştür. Hançerlioğlu, uğursuzluk olarak adlandırılan bu olgunun rastlantılar sonucu ortaya çıktığına inanmaktadır.

Yerle ilgili olanlar: Bazı yerler kutsal ya da kötü ruhların toplandığı yerler olduğu için bu yerlerde oturmaktan veyahut belli işler yapmaktan kaçınılmaktadır. Aksi takdirde insan çarpılabilmekte ya da başına kötü şeyler gelebilmektedir.

Saçak Altı: Saçak altında küçük çocuklara abdest bozdurulmaz. Gece vakti saçak altlarında dolaşmanın uğursuzluk getirdiğine inanılmakta. Bu nedenle buralardan dolaşmaktan kaçınılmakta. Saçak altıların cinlerin yaşadığı mekanlar olarak algılanmaktadır.

Kapı eşiği: Kapı eşiğinde oturulmaz. Gözükmeyen alemden birilerinin çarpabileceğine inanılır. Bu inanış eski Türk inançlarından da geçmiş olabilir. Çünkü eski Türk inançlarına göre, ayin

sırasında kapıda kötü ruhlara karşı bekçilik yapan kapı ruhu vardır. Buna engel olmamak için kapı eşiğinde oturulmaz.

Tarla sınırı: Cinlerin ve karabasanların yeri olduğu gerekçesi ile tarla sınırlarından özelikle geceleri kaçınmaktadır.

Ağaç altı: Ağaç altlarında abdest bozmak iyi sayılmaz. Görünmez alemin uğrak yer olarak tanımlanan ağaç altında, kötü ruhların üzerinde abdest bozulursa insanın çarpılabileceğine inanılır.

Vakıf yeri: Vakfın malına el koyan ya da herhangi bir zar veren kişinin 7 nesline kadar kötülük göreceğine inanılır. Bu kişilerin ye ömürleri kısa, ye da nesilleri engelli olur.

Eski evler: Eski evler cinlerin mekanları olarak sayılmakta. Bu yüzden bu yerlere gitmekten kaçınılmalıdır. Yoksa başına kötü bir olay gelebilir.

Mezarlar: Mezarlar üzerinden geçen insan çarpılır. Bazı köylerde kadınlar mezarlıklara gitmezler, çünkü yabancı adamlar yatar ve onlar için mahremdir.

Zamanla ilgili olanlar: Üsküp Müslümanları günün belli bir kısmı, daha doğrusu gece vakti ve haftanın belli günlerinde belli işler yapıldığı takdirde, insana kötülük hatta ölümü getirebileceğine inanmaktalar. Bu nedenle geceleri ve haftanın belli günlerinde tırnak kesmek, taranmak vb işlerden uzak durulması gerekmektedir.

Geceleyin şu işler yapılmaz: Gece tırnak kesilmez, kesilirse hortlak kalkarsın. Aynı anda hem tel hem de ayak tırnaklar kesilirse neşe ve keder aynı günde yaşanır. Gece yatak serilmeden önce nas, fatiha, felek gibi dualar okunur, bu şekilde gece esnasında kötülüklerden korunmaya çalışılmaktadır. Gece vakti saçak altlarında dolaşmanın uğursuzluk getirdiğine inanılmakta. Bu nedenle buralardan dolaşmaktan kaçınılmakta. Geceliğin banyo yapılmaz çünkü cinler gece yıkanırlar. Banyo yapıldığı takdirde uğranabilir. Geceleri dışarıda abdest yapılmaz. Akşamları taranmaz.

Belli günlerde şu işler yapılmaz: Salı günü çamaşır yıkanmaz. Tırnak kesilmez, Çarşamba günü ise uzun yola çıkılmaz. Cuma gecesi el işi yapılmaz, çamaşır yıkanmaz, bazıları Cuma namazına kadar hiçbir iş yapmaz. Cumartesi ile Perşembe günleri baş sağılına gidilmez. Çünkü bugünlerdeki ziyaretler yeni ölümlere yol açabileceğini inanırlar. Mart günü süpürülmez, tencere dibi kazınmaz (evlendiğinde yağmurun yağmaması için), bulaşık yıkanmaz. Bu günlerde bu işlerden herhangi biri yapıldığında başlarına kötü bir şey geleceğine inanılır.

Yeni doğan çocukla ilgili aşağıdaki işler yapılmaz: Yeni doğan çocuğa nazar deymesin diye, nazar boncuğu takılır. **Bebek** doğduğu zaman başına kötülük gelmemesi için kapı eşiğine bir ak bir de kırımızı ip bağlarlar. Bebek odada yalnız bırakılmaz bırakıldığı zaman da kötü ruhlardan korunma için maşa ile süpürge bırakılır. Eskiden Loğusa dönemde kadınlar hamur işlerinden uzak durur, evden dışarıya çıkmazlardı. Bu şekilde herhangi bir kötülüğün başlarına gelmesinden kaçınırlar. Bazı yerlerde Batinsi köyü gibi ise sadece geceleri çıkılmaz. Gündüzleri istediği yere gidebilir. Fakat tedbir olarak akşam olmadan eve dönülmekte. Bu dönemde ölen kadının cennete gideceğine inanılır, çünkü bu dönemde günahsız olduğuna inanırlar. Yakın zamanda doğum yapan bir kadın loğusanın ziyaretine giderse sütü kaçmaması için onunla konuşmaz. Çocuğu olmayan bayanlar, kötülüklerden korunmak amacıyla muska kullanmaktadırlar.

Diğer: Ekmek kırıntılarını basmaktan kaçınırlar, basıldığı takdirde uğrayacaklarına inanırlar. Bu nedenle sofra bezlerini geceleyin dökmezler, ancak gün olunca basılmayan bir yere dökülür. Hamile kadın gelin almaya gitmez. Odunların yanında da abdest almaktan kaçınılmaktadır. Örümceyi, kurbağayı öldürmek büyük bir günah olarak sayılır. Öldürüldüğü takdirde başın büyük bela gelineceğine inanılır. Mezar kazanlar ya da örtenler kazma ve küreği, sürekli mezar kazımamak için elden ele dolaştırmaz.

Korunma: İnsanlar, başına bir kötülüğün ya da ölümün ve yeni doğan çocuğa zarar gelmemesi için, bazı uygulamalarda bulunarak kötülüğün onları bulmaması için bazı eylemlerde bulunmaktadırlar. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Korunma olarak çocukların başına kurşun dökülür ve koca kadınlarda ya da hocalarda üflenir-okutulur. Nazara inanan Üsküp Müslümanları korunmak için: muska, nişandır, sarımsak, kurt dişi, mavi boncuk

gibi, eşyalar üzerinde takırlar. Küçük çocuklara göz deymesin diye iç çamaşırları ters giydirilir. Nazar değmiş birine kötülüklerden korunmak için kor söndürülür. Bir bardakta su koyularak o gün çocuğu görmüş kişiler adına ateşten alınarak bardağa kor atılır. Koru yukarda kalanın çocuğa nazar değdiğine inanılır. Çocuğun üç kere yüzü yıkandıktan sonra, baştan ayağa su ile serpilir ve su içirilir, kalan su mutlaka saçak altına dökülür. Yıl boyunca kötülüklerden korunmak için mart ayında kırmızı beyaz iplikten yapılan ve "martinka" olarak adlandırılan koluna ve ayağına bilezik bağlarlar. Leylek görünce de çıkartıp güle asarlar. Bu şekilde yıl boyunca kötülüklerden koruduğuna inanılır. Hayvan dilini kesince maşallah denir, aksi takdirde insanlar hastalanır.(1)

(1) Sulooca, Mürteza. a.g.e., s. 6-10

Kad

Kar fırtınası, insan öldüren bora, tipi.(1)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kadâ nahbe

Ölümünü yaptı, yani öldü demektir.(1)

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 26, s. 147

Kadamak

Ölmek, gebermek.(1)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kadem-i Saadet

Hz. Peygamber'e izâfe edilen ayak izi.

Taş veya tuğla zemin üzerinde bulunan ve "**nakş-ı kadem-i saâdet**" de denilen ayak izidir. Bazı peygamberlerin mûcizeleri arasına sert zemine ayak izlerinin çıktığı rivayeti de katılmış ve dünyanın çeşitli yerlerinde bunun birçok örneğine rastlandığı ileri sürülmüştür. Hatta bu tür izlerin Buda'ya ve Hz. Ali'ye (ayrıca atına) izâfe edildiği de görülmektedir.

Bu izlerin en ünlüsü, Mescid-i Harâm'daki makām-ı İbrâhim'de bulunan ve Hz. İbrâhim'e ait olduğu söylenendir. Tâbiîn müfessirlerinden Mücâhid, "Orada açık nişâneler, İbrâhim'in makamı vardır" (Âl-i İmrân 3/97) âyetindeki "nişâneler"i bu izlerle yorumlamıştır (Taberî, Câmiu'l-beyân, IV, 11). Rivayete göre hicret sırasında Resûl-i Ekrem'i takip edenler onun izini Hz. İbrâhim'inkine benzetmişlerdir (İbn Hacer, III, 292).

Kadem-i şeriflerin en önemlisi Kudüs'te Kubbetü's-sahre'deki kaya üzerinde olanıdır; bu izin mi'racdan kaldığı söylenir. Ahmed Teymur Paşa, Hz. Peygamber'e izâfe edilen kendisinin bildiği diğer ayak izleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ona göre sayıları yedi olan bu kadem-i şeriflerin dördü Mısır'da, ötekiler Kudüs, İstanbul ve Tâif'tedir. Mısır'da bulunan ayak izlerinden biri, sonradan adı Mescidü eseri'n-nebî olan Ribâtü'l-âsâr'da, bir diğeri Sultan Kayıtbay Türbesi'ndedir. Kayıtbay'ın 20.000 dinara satın alarak mezarının başucuna konulmasını vasiyet ettiği ayak izini Sultan I. Ahmed İstanbul'a getirtmiş, fakat gördüğü bir rüya üzerine izin bir kopyasını çıkarttıktan sonra aslını geri göndermiştir (Ahmed Teymur Paşa, s. 58).

I. Ahmed bu vesileyle bir de dörtlük yazmıştır

N'ola tâcım gibi başımda götürsem dâim
Kadem-i nakşını ol hazret-i şâh-ı rusülün
Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sâhibidir
Ahmedâ durma yüzün sür kademine o gülün

Mısır'daki kadem-i şeriflerin üçüncüsü Ahmed Bedevî Türbesi'nde, sonuncusu da Cîze'nin Bernebîl köyündeki Yûnus Emre makamındadır. Tâif'te bulunduğu söylenen ise sonradan adı Mescidü'l-kû'ya çevrilen Mescidü'l-mevkıf'tadır.

Osmanlı sultanları diğer mukaddes emanetler gibi kadem-i şeriflere de büyük bir hürmet göstermişlerdir.

I. Abdülhamid, Şam yakınlarındaki Kadem köyünde içinde bir kadem-i şerif saklanan mescidin bânisi Şeyh Seyyid Muhammed Ziyâd'dan kadem-i şerifi İstanbul'a getirmesini istemiş ve onu başı üstünde taşıyarak getiren şeyh, padişahtan büyük saygı gördüğü gibi Sadrazam Halil Hamîd Paşa tarafından da kendisi için Samatya'da (Davutpaşa İskelesi) Kadem-i Şerif adıyla bir tekke yaptırılmıştır (bu kadem-i şerif halen I. Abdülhamid'in türbesindedir).

Topkapı Sarayı Hırka-i Saâdet Dairesi'nde dördü taş, ikisi tuğla olmak üzere altı adet kadem-i şerif korunmaktadır. Bunların en çok önem verilen ve kapaklı altın çerçeve içinde tutulanı, nizâmiye alay emîri Ahmed Bey tarafından Trablusgarp'tan getirilerek Sultan Abdülmecid'e sunulmuştur. Altın mahfazası 1877'de II. Abdülhamid tarafından yaptırılan bu kadem-i şerifin Yâkût el-Hamevî'nin de sözünü ettiği, mi'rac sırasında Hz. Peygamber'in Kubbetü's-sahre'de kalan ayak izi olduğu söylenir (Öz, s. 26).

İstanbul'da Eyüp Sultan ve III. Mustafa türbelerinde de birer kadem-i şerif muhafaza edilmektedir. Hindistan'ın Eski Delhi, Cuttack Gaur ve Bengladeş'in Narayanganj şehirlerinde de birer kadem-i şerif bulunmakta, ayrıca yine Hindistan'da Leknev'de Mekke'den getirildiği söylenen bir tanesinin de 1857 sipahi ayaklanması sırasında tahrip edildiği bilinmektedir. Mekke'de de Mescid-i Harâm'da Zemzem Kuyusu yakınında Resûl-i Ekrem'e izâfe edilen bir ayak izi ile üzerine yapılmış bir kubbe vardı; ancak Mekke Emîri Avnürrefîk tarafından ortadan kaldırılmıştır (Ahmed Teymur Paşa, s. 66).

Takıyyüddin es-Sübkî, Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, Şehâbeddin el-Hafâcî ve Abdülganî en-Nablusî taş üzerine iz çıkması olayını mümkün gören ve kabul edenlerdendir. Ebû Bekir İbnü'l Arabî, el-Muvatta şerhinde mi'rac sırasında Kubbetü's-sahre'de meydana gelen ayak izinden söz eder (III, 1076). Minhâcî de onun görüşlerini tekrarlar (İthâfü'l-aHiśśâ, I, 134).

Celâleddin es-Süyûtî ise bu konuda hadis kaynaklarında herhangi bir rivayetin olmadığını söyler (el-Hâvî, II, 276).

İlk dönem siyer ve hadis kitaplarında da yer almayan taşa iz çıkması olayını bir kısım ulemâ şiddetle reddeder. Şehâbeddin İbnü'l-Acemî, Tenzîhü'l-Mustafâ el-Muttâr an mâ lem yesbüt mine'l-ahbâr adlı eserinde bunu reddeden ulemânın görüşlerine geniş şekilde yer vermiştir. Bu âlimlerin başında gelen İbn Teymiyye çeşitli eserlerinde konuya temas etmiş ve kadem-i şeriflerin bazı sahtekârların yonttukları taşlarla ortaya çıktığını, cahil kimselerin de bu taşları meshedip öptüğünü söyler. Ona göre Kubbetü's-sahre'deki dahil olmak üzere Hz. Peygamber'e izâfe edilen bütün ayak izleri sahtedir ve onlarla teberrük etmek de itikadî açıdan sakıncalıdır (Mecmûu fetâvâ, XXVII, 13, 135; İḳtiżâü's-sırâti'l-müstaḳīm, s. 318, 427-428).(...)[1]

(1) DİA, KADEM-i ŞERİF - Nebi Bozkurt, c. 24; s. 57-58

Kadem

Bir velinin bir melek, peygamber veya başka bir velinin izinde olması anlamında tasavvuf terimi.[1]

(1) DİA

Kadem Paşa Hatun Türbesi-Van-Erciş

(1) Kaya, Aslı. a.g.e. s. 81,
(2) Van Valiliği. a.g.e.

Kadem Paşa Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

Kademli Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 202

Kader

a. Alın yazısı, yazgı, mukadderat.[1][3][6][7]

b. Genellikle kaçınılmaz olan kötü talih.[3]

c. Allah'ın nesneleri ve olayları özellikle sorumluluk doğuran beşeri fiilleri, ezelde planlayıp zamanı gelince yaratması anlamında terim.[5]

d. Allah'ın olmasını dilediği şeyleri, meydana gelmeden önce, ezelde tayin, tespit ve takdir etmesi, sonsuz geçmişten sonsuz geleceğe, ezelden ebede kadar meydana gelen bütün durum ve olaylarda egemen olan külli ilahi hüküm.[1][2] Allah'ın hüküm ve takdiri.[2][4] İnanılması İslâmi iman esaslarındandır.[4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püskülüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(5) DİA;
(6) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

(7) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts &arama=gts&guid=TDK.GTS.59288641a79642.63415753

Kader Düşüncesi

Allah'ın nesneleri ve olayları özellikle sorumluluk doğuran beşerî fiilleri, ezelde planlayıp zamanı gelince yaratması anlamında terim.

Allah'ın yaratıklarına ilişkin planını ve tabiatın işleyişini gerçekleştirmesini ifade etmek üzere literatürde kader ve kazâ kelimeleri kullanılır. Bu iki terim âlimlerce farklı şekillerde tanımlanır.

Sözlükte "gücü yetmek; planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek; rızkını daraltmak" gibi mânalara gelen *kader*, "Allah'ın bütün nesne ve olayları ezelî ilmiyle bilip belirlemesi" diye tarif edilir.

"Hükmetmek; muhkem ve sağlam yapmak; emretmek, yerine getirmek" anlamlarındaki *kazâ* ise "Allah'ın nesne ve olaylara ilişkin ezelî planını gerçekleştirmesi" şeklinde tanımlanır. Selefiyye âlimleriyle Mâtürîdî ve Şiî kelâmcılarının ekseriyeti bu tanımları benimser. Eş'arî kelâmcılarının çoğunluğuyla İslâm filozofları sözü edilen tanımları tersine çevirerek kazâya kader, kadere de kazâ anlamını yüklemişlerdir.(...)

"Bir şeyin mahiyet ve niteliklerinin yanı sıra var oluş zamanı ve mekânını belirlemek" demek olan *takdîr* de kaderle eş anlamlı olup bazan onun yerine kullanılır.(...)

Kadr (kudret) kavramı Kur'an'da 100'den fazla yerde isim ve fiil kalıplarında Allah'a nisbet edilmiştir. Râgıb el-İsfahânî, Allah'ın varlıklara ilişkin takdirinin iki anlama geldiğini söyler. Bunlardan biri yarattığı nesnelere güç vermek, diğeri de ilâhî hikmetin gerektirdiği tarzda yaratıkları nihaî özellik ve şekillerine kavuşturmaktır. Allah gök âleminde olduğu gibi bazı nesneleri ilk merhalede yaratıp son şeklini vermiştir. Bazılarının da başlangıçta temel maddesini fiilen yaratmış, gelişmesini ise belli ölçüler çerçevesinde zamana bırakmıştır (bi'l-kuvve). Meselâ hurma çekirdeği ve insan menisi gibi; bunların birinden hurma ağacı, diğerinden insan hâsıl olur, başka bir şeyin oluşması mümkün değildir (el-Müfredât, "ḳdr" md.).

Kader kelimesinin Kur'an'da "ölçü, miktar ve güç" anlamlarında kullanıldığı da kabul edilir. Âyetlerde belirtildiğine göre Allah'ın buyruğu düzenlenmiş bir kaderdir (el-Ahzâb 33/38), Allah dişilerin taşıdığı yavruların rahimlerde nasıl bir gelişme göstereceğini bilir, O'nun katında her şeyin bir planı (mikdâr) vardır (er-Ra'd 13/8). Her şeyin hazineleri O'nun nezdindedir ve her şeyi belli bir ölçü (kader) dahilinde indirir (el-Hicr 15/21); O her şeyi bir kaderle (bir plana göre) yarattı (el-Kamer 54/49).

Takdir kavramının yer aldığı âyetlerde belirtildiğine göre Allah her şeyi amacına uygun bir şekilde yaratmış, tabiatını belirleyip hedefine doğru yöneltmiştir (el-A'lâ 87/2-3). Yine Allah yılların hesap edilebilmesi için aya evreler koymuş (Yûnus 10/5), geceyi dinlenme vakti ve güneşle ayı zaman ölçüsü olarak belirlemiş (el-En'âm 6/96), insanların yaratılışını, rızıklarını, yaşayacakları zaman dilimini ve ölüm vakitlerini tayin etmiştir (Fussılet 41/10, 12; el-Furkān 25/2; el-Müzzemmil 73/20; el-Vâkıa 56/60). Bu âyetlerde de hem evrenin yaratılışına dair kanunların hem de insanların yaratılış, yaşayış ve ölümüne ilişkin yasaların Allah tarafından düzenlendiği takdir kelimesiyle ifade edilmiştir.

Kur'an'da bütün nesne ve olayların belli bir düzen içinde gerçekleşmesi ilâhî sıfatlarla irtibatlandırılır. Bunlar ilim, irade ve kudret gibi zâtî; yaratma, yaşatma, öldürme, hidayete erdirme, saptırma gibi fiilî sıfatlardır. Kaderle yakından ilgili olanların başında ilim sıfatı gelir. Allah gaybı bilir, ilmi her şeyi kuşatmıştır, göklerde ve yerde olanlara, gizli açık her şeye vâkıftır; insanların açıkladıklarından ve kalplerinde sakladıklarından haberdardır (el-Bakara 2/77; et-Tevbe 9/78; en-Nahl 16/19, 23; el-Hucurât 49/16, 18; et-Talâk 65/12). Kur'ân-ı Kerîm'de, âhiret hayatında cennet ve cehennem ehlinin talep ve temennileriyle yapacakları konuşmaların Allah'ın sebkat etmiş ilmi çerçevesine girdiğini ifade eden birçok âyet mevcuttur (meselâ bk. el-A'râf 7/44-51; Fâtır 35/33-37; Sâd 38/62-64).

Yine kaderin ilâhî ilimle olan münasebeti konusunda göz önünde bulundurulması gereken âyetlerin bir grubu Allah'ın her şeyi önceden kayda (kitâb-ı mübîn) geçirdiğini beyan etmektedir (meselâ bk. Hûd 11/6; Sebe' 34/3; el-Hadîd 57/22; Reşîd Rızâ, VII, 469-470). Müfessirlerin bir kısmı-

na göre bu tür âyetlerde geçen "kitab"dan maksat ilm-i ilâhî veya levh-i mahfûzdur; bazıları da bu konuda kesin bir şey söylememenin daha isabetli olacağını belirtmişlerdir (a.g.e., VII, 471-477). Kur'an'da yer alan bir kısım âyetlerde her toplum için bir vade belirlendiği, bunun öne alınması veya geciktirilmesinin mümkün olmadığı ifade edilir (el-A'râf 7/34; Yûnus 10/49; el-Hicr 15/5).

Kader konusuyla bağlantılı görülen ilâhî sıfatlardan irade hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de yapılan açıklamalara göre Allah dilediğini yapar ve dilediği şekilde yaratır. O dileyenin iman, dileyenin inkâr edebileceğini bildirmiş, iman edeceklere hidayet vermeyi, inkâr edenlerin de sapıklıklarını sürdürmesini murat etmiştir. Eğer isteseydi herkes iman ederdi, ancak insanların kendi irade ve tercihleri olmadan iman etmelerini dilememiş, onları serbest bırakmıştır (M. F. Abdülbakī, el-Mucem, "rvd", "şye" md.leri).

Kader kavramının genel muhtevası içinde tabiatın yaratılması ve yönetilmesi, ayrıca tabiat içinde özel bir konuma sahip bulunan insanın yaratılması ve müstesna yeteneklere sahip kılınması da yer almaktadır (Özsoy - Güler, s. 3-48).

Kader probleminin odak noktasını oluşturan insanların fiilleri konusunda Kur'an'da dileyenin iman, dileyenin inkâr edebileceği, itaat ve isyanın insanın iradesine bağlı kılındığı, kişilerin işledikleri ameller karşılığında cennete veya cehenneme girecekleri, iyi işlerinin lehlerine, kötü işlerinin aleyhlerine olduğu ve Allah'ın kullarına asla zulmetmediği ifade edilmiştir (el-Kehf 18/29; es-Secde 32/19-20; Sebe' 34/37-38; Yâsîn 36/54, 63-64).

Kur'an'da insanın, irade ve gücünü iman ve itaat yahut inkâr ve isyan doğrultusunda kullanmasına bağlı olarak müminlerle kâfirler hakkında farklı ilâhî fiillerin gerçekleşeceği de belirtilmiştir. Allah iman edip yararlı işler görenlerin imanlarını ve hidayetlerini arttırır, kalplerini huzura kavuşturup onları takvâ mertebesine çıkarır, kendilerine imanı sevdirir, inkâr ve günahı çirkin gösterir, dolayısıyla onları kimse saptıramaz (İbrâhîm 14/27; el-Kehf 18/13-14, 17; ez-Zümer 39/22-23, 37; el-Hucurât 49/7; el-Mücâdile 58/22).

Buna karşılık Allah, inkâr edip buyruklarına karşı çıkanların yüreklerini katılaştırıp daraltır, kalplerini saptırır, mühürleyip perde çeker, hakkı duymalarına engel olmak için kulaklarına ağırlık verir, onlara şeytanları dost yapar, günahlarının artması için mühlet verir, isyanlarından ötürü inkârı güzel gösterir, cehennemin yolunu kolaylaştırır; bununla birlikte onlara zulmetmiş olmaz, aksine bu durum kendi karar ve eylemlerinin sonucu olduğundan kendi kendilerine zulmetmiş olurlar (el-Bakara 2/7-8, 14; en-Nisâ 4/168-169; el-En'âm 6/25, 110; el-A'râf 7/27; el-İsrâ 17/45-46; es-Saf 61/5).

Kur'an'da Allah-kâinat ve Allah-insan ilişkisi bağlamında temas edilen kader konusu doğrudan doğruya iman edilmesi emredilen esaslar arasında zikredilmemiş (el-Bakara 2/177; en-Nisâ 4/136), sadece Allah'ın yetkin sıfatlarına, bunun yanında insanın cebir altında bulunmayıp seçim hürriyetine sahip olduğu hususuna vurgu yapılmıştır.

Ancak konu hadislerde farklı bir durum arzetmektedir. Bazı rivayetlerde kader iman esasları arasında zikredilmezken (Buhârî, "Îmân", 37; Tirmizî, "Fiten", 63) bazılarında hayrı ve şerriyle birlikte kadere iman etmenin gerektiği belirtilmiştir (Müslim, "Îmân", 37; Tirmizî, "Îmân", 4). Allah önce kalemi yaratmış ve ona vâki olacak her şeyi yazmasını emretmiştir (İbn Ebû Âsım, I, 48-55). Her insanın cennette ve cehennemdeki yerinin yanı sıra mümin (saîd) veya kâfir (şakī) olduğu da yazılmıştır. Mümin olan kimse müminlerin amelini, kâfir olan da kâfirlerin amelini işler, herkese yapacağı amel kolaylaştırılır (Müslim, "Ḳader", 6).

Kul ilâhî planda cennet ehlinden olduğu halde cehennem ehlinin amelini işleyebilir, cehennem ehlinden olduğu halde cennet ehli gibi davranabilir, fakat sonuç planlandığı şekilde gerçekleşir (Buhârî, "Ḳader", 5; Müslim, "Ḳader", 12).

İnsan faydalı olanı yapmak için gayret göstermeli ve Allah'tan yardım dilemelidir; başına bir iş gelince de, "Şöyle yapsaydım şöyle şöyle olurdu" dememeli, "Allah'ın takdiri" demelidir (Müslim, "Ḳader", 34).

Hz. Âdem'in günah işleyip cennetten çıkması önceden belirlenmiş bir kaderle gerçekleşmiştir (Buhârî, "Ḳader", 11; Müslim, "Ḳader", 14-15).

Hadis rivayetlerinin bir kısmında Hz. Peygamber'in dualarında kaderin kötüsünden Allah'a sı-

ğındığı ve aynı şeyi ashabına tavsiye ettiği ifade edilir (Buhârî, "Ķader", 13; İbn Ebû Âsım, I, 163-169).

Resûl-i Ekrem ayrıca hastalığa yakalananların tedavi görmesinin gerektiğini ve bunun da bir kader olduğunu açıklamıştır (Tirmizî, "Tıb", 21).(...)[1]

(1) DİA; [KADER - Yusuf Şevki Yavuz] c. 24; s. 58-63

Kader sakisi

Fena eğlence meclisinde, zevk ve sefa eden, sonunda ölüm kadehini kader sakisinin elinden içer.[1]

(1) Özsayıner, Zübeyde Cihan, Eyüp'teki Mimar Sinan Türbelerinin Hat Sanatı Düzenlemesi, Eyüp Sultan Sempozyumu IV. Tebliğler, Eyüp Sultan Belediyesi Yayınları, s. 338

Kâdi Baba (Gâzi Baba)

Aşık Çelebi şöhretiyle ünlüdür. İsmi Mehmet, künyesi de ali en-Netta'i olup Hz. Muhammet soyundan olduğu ifade edilmektedir. Dedesi seyit Muhammet Netta, Bağdat'tan Bursa'ya Emir Buhârî ile birlikte gelmiştir.

Kâdi Baba 926/1519 yılında Bursa'da doğmuş, daha sonra Silivri, Priştine, Serfiçe ve Arda şehirlerinde kadılık etmişken, yüce zatların bir çoğu gibi iftiraya uğrayarak bir süre işinden uzaklaştırılmıştır.

Yazdığı Tezkiretu'ş-Şuara'yı padişaha ve Zeyl-i Şakaik Tercümesini Sadrazam Sokollu'ya takdim etmesi üzere, ölünceye kadar kalmak şartıyla Üsküp kadılığına tayin olunmuştur. 979/1571'de vefat etmiştir.

Türbesi kaza ile yanmış ise de Haci Galib Bey tarafından tamir edilmiştir.

Kadı Baba, Hakim, alim ve şair olan fazilet sahibi bir zattır. Daha önce mezarı etrafında Lokman Hekim Tekkesi de bulunmaktaydı. [1]

(1) Sulooca, Mürteza. a.g.e., s. 24

Kadı Burhaneddin Türbesi-Sivas

(1) Yasak, İbrahim. a.g.e. s. 92,
(2) DİA, Cilt. 37, s. 283,
(3) Kaya, Aslı. a.g.e. s. 147,
(4) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 307

Kadı Çelebi Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 216

Kadı Hıdır Bey Türbesi-İstanbul

(1) Dönmez, Ömer Mustafa. a.g.e.S. 384

Kadı Hüseyin Efendi Türbesi-Kıbrıs

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 138

Kadı kassamları

Kadıların yanında görevli olup ölen kişilerin tereke denen mal varlıklarının tespit ve kaydını yapmakla görevli memurlar.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Kadı Sadi Tekkesi Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kadı Sinan Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 160

Kadıasker Ak Mahmud Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 477

Kadıasker Mehmed Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kadıhan Türbesi-Adıyaman

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 49

Kadılar Türbesi-Amasya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 50,
(2) Amasya Valiliği. a.g.e., s. 77,
(3) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 4

Kadıköy Ermeni Mezarlığı

Uzunçayır, Taş Ocağı Sok. No: 34, 34722 Hasanpaşa.

Ermeniler Kadıköy'de iki mezarlığa sahip olmuşlardır. Merkezde bulunanan ilkinin kapısının üzerindeki kayıda göre burası 1740 yılında kurulmuştu. 1890'lı yıllarda bu mezarlık istimlak edilerek onun yerine mezarlık alanı olarak Uzunçayır'da geniş bir arazi tahsis edilir. Burasının genişliği 7000 m2'dir.

Burada gömülü olan tanınmış kişileri şöyle sıralayabiliriz:

Kıdemli Peder Hovhannes Hünkyarbeyendiyan (1818-1894)

Doğu müziğinin ünlü bestecilerinden Tateos Ef. Ekserciyan (1858-1913)

(1) http://www.turkiyeermenileripatrikligi.org/site/kadikoy-ermeni-mezarligi-mezarliklar/

Kadın Ana (Asiye Sultan) Türbesi-Afyonkarahisar

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 50,

(2) www.memurlar.net/haber/301241

Kadıncık Ana Türbesi-Eskişehir

(1) Parla, Canan. a.g.e. s. 61

Kadıtmak

Soğuktan ölmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kadıyeh

İşi bitiren, yani öldüren anlamına gelir.[1]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 26, s. 149

Kadızade-i Rumi Türbesi-Semerkand

(1) DİA, Cilt. 24 s. 98

Kadir Baba Tekkesi ve Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 902

Kadir Gecesi

İslâm dininde Ramazan'ın 27. Gecesi olduğu genellikle kabul edilen, Kur'an-ı Kerim'in indirilmeye başlandığı mübarek af gecesi.[1] Bir yıl içinde İslâm dininde en kutlu zaman sayılır, herkes ibadet eder. Çünkü İslâm dini başlamıştır. Miladi 609. yılıdır.[2] Ayetlerde Allah'ın, Kur'an'ı Kadir Gecesi'nde indirdiği; bin aydan daha hayırlı olan Kadir Gecesi'nde, Rablerinin izniyle meleklerin ve Ruh'un indiği ve her bakımdan selam, esenlik her çeşit emir getirdiği ve o gece esenliğin, tan yeri ağarıncaya dek sürdüğü belirtilmektedir.[3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(2) Öztuna, Yılmaz.a.g.e.

(3) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 11, s. 159

Kadir Gecesi Düşüncesi

Kur'ân-ı Kerîm'in indirildiği mübarek gece.

Sözlükte kadir (kadr) kelimesi "hüküm, şeref, güç, yücelik" gibi anlamlara gelir. Dinî literatürde ise "leyletü'l-Kadr" şeklinde Kur'ân-ı Kerîm'in indirildiği gecenin adı olarak kullanılır. Aynı adı taşıyan 97. sûre bu gecenin fazileti hakkında nâzil olmuştur. Sûrede Kur'an'ın Kadir gecesinde indirildiği ve sözü edilen gecenin bin aydan daha hayırlı olduğu belirtilir. Müfessirler hayırlı olanın bu gecede yapılan amel olduğunu, bin ayın ise içinde Kadir gecesinin bulunmadığı bir süreyi ifade ettiğini belirtirler (Taberî, XV, 339). Ancak genel bir rakam konumunda bulunması ve ism-i tafdîlden sonra gelmesi dikkate alınarak bu sayının çokluktan kinaye olabileceğini söylemek de mümkündür (Mâtürîdî, vr. 895b; Mevdûdî, VII, 187). Kur'ân-ı Kerîm'in başka âyetlerinde de bin ve elli bin yıla tekabül eden "gün" kavramı kullanılmaktadır (es-Secde 32/5; el-Meâric 70/4).

Allah'ın insanlara peygamberler vasıtasıyla son hitabı ve nihaî mesajı olan Kur'an'ı indirmesi insanlığın hidayetinde bir dönüm noktası teşkil ettiği için bu olayın gerçekleştiği gece özel bir anlam taşır. Kadir gecesinin önemine işaret eden bir hadiste, önceki ümmetlerin uzun ömürlü olmaları sebebiyle fazla sevap kazanma imkânına sahip bulunmalarına karşılık müslümanlara Kadir gecesinin verildiği belirtilir (el-Muvatta, "İtikâf", 6). Kadr sûresinde bildirildiğine göre bu gecede Allah'ın izniyle melekler ve Cebrâil yeryüzüne iner ve gece boyunca yeryüzüne barış ve esenlik hâkim olur.

Kadr sûresinde verilen bilgiler, Kur'an'ın ramazan ayında (el-Bakara 2/185) ve bütün hikmetli işlerin kararlaştırıldığı mübarek bir gecede (ed-Duhân 44/3-4) indirildiğine dair âyetlerle birlikte ele alındığında Kadir gecesinin ramazan ayı içinde bulunduğu sonucu ortaya çıkar. Bu gecenin daha çok ramazanın son on veya yedi günündeki tekli gecelerde aranması gerektiğine dair hadisler (Buhârî, "Fażlü leyleti'l-Ḳadr", 2-3; Müslim, "Śıyâm", 205-220) gecenin tesbitiyle ilgili bazı ipuçları vermektedir. Bu hususta sahâbeden gelen rivayetlerde en çok ramazanın 27. gecesi öne çıkıyorsa da (Müslim, "Śalâtü'l-müsâfirîn", 179-180, "Śıyâm", 220-221; Ebû Dâvûd, "Şehru Ramażân", 2, 6; Tirmizî, "Śavm", 72) bu rivayetler ihtilâflı olduğundan kesinlik ifade etmemektedir. Bazı nakillerde Hz. Peygamber'in Kadir gecesinin vaktini haber vermeye teşebbüs ettiği, ancak o sırada bir konuda anlaşmazlığa düşen iki sahâbînin Resûlullah'a başvurması üzerine buna fırsat bulamadığı, daha sonra da konunun zihninden silindiği bildirilir (Buhârî, "Fażlü leyleti'l-Ḳadr", 4; Müslim, "Śıyâm", 217; Dârimî, "Śavm", 56).

Kadir gecesinin kesin olarak belirlenmemesinin hikmeti üzerinde duran âlimler, bu durumun gecenin feyzinden istifade etmek için daha uygun olduğunu söylemişlerdir. Zira Kadir gecesinin bildirilmesi halinde müslümanlar sadece o geceyi ihya etmekle yetinebilirlerdi. Halbuki kısmî belirsizlik sayesinde müminlerin Kadir gecesi ümidiyle bütün ramazan gecelerini ibadet şuuru içerisinde geçirmeleri söz konusudur. Ayrıca Kadir gecesinin bildirilmemesi yoluyla müslümanların bilerek ona saygısızlık göstermeleri veya tâzimde aşırıya kaçmaları önlenmiş olur (Zemahşerî, IV, 273; Fahreddin er-Râzî, XXXII, 28-29).

Bir hadiste inanarak ve mükâfatını Allah'tan bekleyerek Kadir gecesini ihyâ edenlerin geçmiş günahlarının affedileceği müjdelenmiştir (Buhârî, "Fażlu leyleti'l-Ḳadr", 1; Müslim, "Śalâtü'l-müsâfirîn", 175-176).

Ramazanın son on gününe girildiğinde Hz. Peygamber dünyevî işlerden uzaklaşıp i'tikâfa çekilir, geceleri daha çok ibadet ve tefekkürle geçirdiği gibi ailesini de uyanık tutardı (Buhârî, "Fażlu leyleti'l-Ḳadr", 5; "İtikâf", 1; Müslim, "İtikâf", 1-5; Tirmizî, "Śavm", 73).

Bir hadiste Resûl-i Ekrem'in Kadir gecesinde, "Allahım! Sen affedicisin, affı seversin, beni de affet!" şeklinde dua edilmesini tavsiye ettiği belirtilir (Tirmizî, "Daavât", 84; İbn Mâce, "Duâ", 5). Bu sebeple müslümanlar, ramazan ayının son on gecesini ve özellikle âlimlerin çoğunluğunun işaret ettiği 27. geceyi, kulluk bilinci içinde ibadet ederek ve geçmişte yaptıkları hataları bir daha tekrarlamamaya kesin karar vererek geçirmeye özen gösterirler.(...)[1]

(1) DİA; [KADİR GECESİ - M. Sait Özervarlı] c. 24; s. 124-125; [KADİR GECESİ - Mustafa Uzun] c. 24; s. 125-127

Kadir Gecesi Edebiyatı ve Sosyal Hayatı

Kadir gecesinin Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde ifadesini bulan önemi, bu gecede yapılan ibadet ve duaların kabul edileceğine, bu geceyi ihya edenlerin günahlarının bağışlanacağına dair Hz. Peygamber'in açıklamaları, müslüman toplumlarda ve özellikle Osmanlılar'da Kadir gecesinin diğer kandillere göre daha büyük ilgi görmesine, bu arada sosyal hayata yansımasına, örf ve âdetlerin zenginleşmesine vesile olmuştur.

Divan edebiyatında Kadir gecesi kasidelerin dua kısımlarıyla ramazâniyye, bayramiyye, rubâî ve tuyuğlarda, yeni edebiyatta ise müstakil dinî manzumeler yanında ramazan ve kandillerle ilgili şiirlerle bu gece indirilmeye başlandığından Kur'an'dan bahseden şiirlerde işlenmiştir.

Kadir gecesinin divan şiirinde "leyle-i Kadr, şeb-i Kadr, şâm-ı Kadr" gibi terkiplerde gerçek ve mecaz anlamlarıyla ve cinas, tevriye, îhâm, îhâm-ı tenâsüb gibi edebî sanatlarla zengin bir kullanım alanı vardır. Gökten rahmet ve bereketin sabaha kadar yağdığını anlatmak için "nûr-ı Kadr, nûr-ı şeb-i Kadr"; sevgilinin yerini ifade için "sarây-ı Kadr, kûşe-i Kadr"; sevgiliye kavuşma için "Kadr-i visâl, Kadr-i vasl" gibi terkipler kullanılmıştır.(...)

Kadir gecesi *özel ibadet ve duaları*, bunlarla ilgili donanımları, teşrifat ve merasimleriyle Osmanlı toplum hayatında zengin bir gelenek oluşturmuştur. Ramazanla başlayan hatimlerin Kadir gecesinden önce tamamlanması ve o gece duasının yapılmasına dikkat edilmiş, değişik camilerde hâfızlar ve duahanlar tarafından sanatkârane ifa-

delerle duada bulunma âdet haline gelmiştir. Büyük camilerde bu duaların sabah namazına kadar devam ettiği bilinmektedir.

Bunun yanında cami ve tekkelerde *vaaz ve irşadda* bulunulur, bunlara halktan başka ulemâ, meşâyih ve devlet ileri gelenleri de katılırdı (Selânikî, II, 600). Bu vaazların başında "tasliye" adıyla Arapça okunacak mukaddime ile sonunda yapılacak Türkçe dualar da geceye has uygulamalar olarak zikredilebilir (örnekler için bk. Mehmed Fevzi, s. 12-13, 46-47).

Kadir gecesinden nasibini almak isteyenlerin yatsı namazını cemaatle kılmalarının yeterli olduğuna dair rivayetler, padişahların bu gece yatsı ve teravih namazlarıyla Osmanlı kroniklerinde "Kadir namazı" adıyla anılan tesbih namazını selâtin camilerinden birinde halkla beraber kılmalarına vesile olmuştur. Bu durum Osmanlı teşrifatında, padişah ve saray halkıyla devlet erkânının iftardan sonra Kadir kutlamalarının yapılacağı camiye giderken geçeceği güzergâhta "kadir alayı" adıyla bir merasim yürüyüşü düzenlenmesine de sebep olmuştur.(...)

Kadir gecesi kutlamalarında Ayasofya Camii etrafında âdeta özel bir folklor ve gelenek oluşmuştur. Fâtih Sultan Mehmed zamanından başlayarak müzeye çevrilişine kadar beş asra yakın bir süre Ayasofya Camii'nde düzenlenen Kadir gecesi kutlamaları, İslâm dünyasında hiçbir camiye nasip olmayan bir ihtişamla yapılagelmiştır.(...)

Ayasofya'nın Kadir gecesi bakımından önemli bir özelliği de İstanbul'daki sefirlerden başlayarak pek çok yabancının buradaki kutlamaları caminin üst katında takip edebilmesine imkân verilmesidir. Uygulamanın ne zaman başladığı tesbit edilemese de Paul Hérigaut adlı bir Fransız'ın kaleme aldığı ve Ahmed İhsan Bey'in Rus Ateşi adıyla Türkçe'ye çevirdiği işgal yılları İstanbul'unu anlatan bir romanda (İstanbul 1926, s. 54-60) bunun uzun uzadıya anlatılması konunun yabancılara ne kadar ilginç geldiğini göstermektedir.

Minarelere Kadir gecesine has mahyalar çekilmesi, tek minareli camilere "kaftan giydirme" denilen uygulama (Ali Rıza Bey, s. 195; Ünver, s. 11), Osmanlı ülkesinin Ortadoğu ve Mısır gibi bölgelerinde minarelerde kandil yakılarak bayrak çekilmesi, camilerin iç mekânlarının bu gece daha özenle aydınlatılması, İstanbul'a ait bir özellik olarak mihrap üstünde iç mahya kurulması da (a.g.e., a.y.) bu geceye ait uygulamalar arasındadır.(...)

Süheyl Ünver de Osmanlılar'ın son döneminde Süleymaniye mahyacısının, Kadir gecesinde minareler arasında köprü üzerinde hareket eden araba ve altında balıklar resmederek hareketli mahya kurmasını anlatır (a.g.e., s. 10).[1]

(1) DİA; [KADİR GECESİ - M. Sait Özervarlı] c. 24; s. 124-125; [KADİR GECESİ - Mustafa Uzun] c. 24; s. 125-127

Kadmak

Tipide ölmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kadiri Mahmud Baba Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kadiri Türbesi-Kosova

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 533

Kadirler Türbesi-Kosova-İpek

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 370,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 447

Kadr Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in doksan yedinci sûresi.(...)

Kur'ân-ı Kerîm'in ne zaman indirildiği ve bu zamanın özelliklerini belirterek faziletinden faydalanma gereğine işaret eden sûre, "Onu Kadir gecesinde indirdik" meâlindeki âyetle başlar. Müfessirler bu cümlede fiilin sonundaki zamirle Kur'an'ın kastedildiğini, bunun ilk bakışta anlaşılacak kadar belli olduğunu, Kur'an'ın azamet ve kudsiyetine işaret etmek üzere açık isim yerine zamir kullanıldığını söylerler. Âlimlerin çoğu, "peyderpey indirdik" anlamındaki nezzelnâ yerine "indirdik" mânasındaki enzelnâ fiilinin kullanılmasını dikkate alarak âyette, Kur'an'ın tamamının bir defada ulûhiyyet makamından dünya semasına indirilişine temas edildiğini ileri sürmüşlerdir.

Bazı âlimlere göre ise bu âyetle doğrudan Hz. Peygamber'e ilk âyetlerin gelişi kastedilmektedir. Her iki yoruma göre de söz konusu zaman dilimine, Kur'an'ın inişine sahne olduğu ve bu olayla değer kazandığı için "leyletü'l-Kadr" denilmiştir. Kadir gecesinin ne olduğu sorusunu ihtiva eden ikinci âyete cevap veren müteakip âyetlerde onun tarihinin açıklanması yerine üstünlüğü ve özellikleri üzerinde durulmuştur. Söz konusu âyetlerde, Kadir gecesinin bin aydan daha hayırlı olup onda Allah'ın izniyle meleklerin ardarda indiği ve bundan dolayı fecrin doğuşuna kadar bütün geceyi mânevî bir huzur ortamının (selâm) kapladığı belirtilir. Tefsirlerde, meleklerle beraber yeryüzüne indiği haber verilen "ruh"un Cebrâil olduğu ve onun melekler arasındaki yüksek derecesinden dolayı özellikle anıldığı kaydedilir. Geceyi kaplayan esenlik ise o gecede yapılan dua ve ibadetlerin sonucu olarak ilâhî rahmetin artmasıyla ilgilidir.

Kadr sûresinde, Kur'ân-ı Kerîm'in indirildiği gecenin geniş rahmet ve bereketlere vesile olduğuna işaret edilerek Kur'an'ın insanlık için taşıdığı değer ve öneme, insanlığın ona olan ihtiyacına dikkat çekilmektedir. Ayrıca insanların mümkün olan en yüksek düzeyde ve yoğunlukta Allah'a yönelip derin bir dindarlık hali yaşamaları durumunda meleklerin kendilerine katılmasına kadar varan bir ulviyete ulaşabilecekleri vurgulanmaktadır.(...)[1]

(1) DİA; [KADR SÛRESİ - M. Sait Özervarlı] c. 24; s. 140

Kadri Bey Türbesi-Trabzon

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 50

Kadri Paşa Türbesi-Edirne

(1) Dündar, Abdülkadir. "Son Dönem Osmanlı Mimarisinde Uygulanmayan Bir İnşa Projesi: Edirne Kadri Paşa Türbesi." Aüifd, Sayı 1, (2004).

Kadriye Hatun Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Kadriye Türbesi-Kosova

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 353,

(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 489

Kâf Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in ellinci sûresi.(...)

Kâf sûresinin muhtevasını iki bölümde ele almak mümkündür.

Birinci bölümde (âyet 1-15), müşriklerin kendilerine gönderilen peygamberi ve *ölümden sonra dirilmeyi yalanladıklarına* dikkat çekilerek Allah'ın kudretine işaret eden kozmolojik delillerden örnekler verilir; gökyüzü, yeryüzü, dağlar, gökten indirilen sular, hurma ağaçları, bahçeler ve bitkilere dikkat çekilir; böylece insanlar bunların yaratılışındaki hikmeti kavramaya ve düşünmeye teşvik edilerek bu deliller dikkate alındığında insanları ölümden sonra diriltmenin Allah için kolay olacağı bildirilir. Aynı bölümde ayrıca, daha önceki bazı kavimlerin kendilerine gönderilen peygamberleri yalanladıklarına dikkat çekilir. Bu kavimlerin yalnız isimlerinin zikredilip ayrıntıya girilmemiş olması, o dönemdeki Araplar'ın onlar hakkında mâlûmat sahibi olduklarını gösterebileceği gibi buradaki amacın söz konusu toplulukların tarihlerini anlatmak değil davranışlarının onları sürüklediği âkıbeti haber vermek suretiyle muhatapların ibret almalarını sağlamak olduğu da söylenebilir. Öte yandan burada, karşılaştığı yalanlamanın kendisinden önceki peygamberlerin de başına geldiğini hatırlatmak suretiyle Resûl-i Ekrem'i teselli amacı da güdülmektedir.

Sûrenin **ikinci bölümünde** (âyet 16-45), inkârcıların *ölümden sonra dirilme konusundaki şüphelerine* karşı insanın yaratılışına dikkat çekilerek insanı yaratan gücün onun en gizli duygu ve düşüncelerini dahi bildiği ifade edilir. Bu kısımda, muhatapların bilhassa *âhiret hayatı konusuna dikkatlerini yoğunlaştırarak* içlerinde ürperti uyandırmayı, böylece kendilerini dehşetli sondan korumayı hedefleyen bir üslûp hâkimdir. Ayrıca takvâ sahiplerine âhirette verilecek nimetlerden de bahsedilir. Bu bölümde yer alan, "Biz insana şah damarından daha yakınız" meâlindeki âyet (âyet 16), insanın bütün eylem ve düşünceleri konusunda derin bir sorumluluk bilinci taşıması gerektiğini vurgulaması açısından çok anlamlıdır.

Sûrenin sonlarına doğru Hz. Peygamber'in kendisine inanmayanların sözlerine karşı sabırlı olması öğütlenerek günün değişik vakitlerinde Allah'ı

saygı ve övgüyle anması istenir. *Kıyamet ve mahşer sahnesine* kısa ve etkili ifadelerle tekrar temas eden âyetlerin ardından sûre, inatçı müşriklerin neler söylediklerini Allah'ın çok iyi bildiğini, Resûl-i Ekrem'in onları inanmaya zorlamak gibi bir görevinin bulunmadığını belirten ve Allah'ın uyarılarından yararlanabilecek iyi niyetli insanlara Kur'an aracılığıyla uyarıda bulunmasını emreden âyetle sona ermektedir.(...)[1]

(1) DİA; [KÂF SÛRESİ - M. Kâmil Yaşaroğlu] c. 24; s.144

Kâf-u Nûn

Allah'ın "Kün, Ol" emrini karşılayan ifadeye verilen ad. Allah, kâinatı "Kün" diyerek bir anda yaratmıştır. Allah "Kün" demezden evvel "elest" bezminde nur vardır ve bu emirle nurdan, nâr yani ateş olmuştur. Ateşten de hava, toprak, su meydana gelmiştir. Allah "ilk olarak nuru, ruhu, aklı ve kalemi yarattım" ifadesiyle kâinattaki oluşumu ve varlıkların yaratılışını ifade etmiştir.[1]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

Kafesoğlu, İbrahim

Vakıflar Gn. Md. Ktp./Tasnif No: 956.005/123

Ahlat Ve Çevresinde 1945'te Yapılan Tarihi Ve Arkeolojik Tetkik Seyahati Raporu, Tarih Dergisi, Sayı: I, İ. Horoz Basımevi, S.180-184, 1949, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kaffal Eş-Şâsi Türbesi-Özbekistan

(1) DİA, Cilt. 40, s. 148

Kafi Baba Türbesi-Antalya-Finike

(1) Teb-Der. a.g.e. s. 3,

(2) Güler, Gürsel. "Kafı Baba Dergahı." doczz.biz.tr/doc/93611/cem-gazetesi-pdf

Kâfir ölüsü

Hıristiyanlar ölülerini tabuta baş arkada korlar ve öyle götürürler.[1]

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e.

Kâfirûn Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in yüz dokuzuncu sûresi.(...)

Sûrenin muhtevası dikkate alındığında, özellikle İslâm inanç sisteminin temelini oluşturan tevhid ilkesi üzerinde durularak yalnızca Allah'a ibadet edilmesi ve O'na ortak koşulmamasının vurgulandığı görülür. Ayrıca Hz. Peygamber'in dilinden onun ibadetinde şirk unsurunun bulunmadığına dikkat çekilmektedir. Sûrede aynı zamanda din ve ibadet özgürlüğü çerçevesinde hiç kimsenin bir başkasının ibadetini engelleme hakkının bulunmadığına işaret edilmektedir.

Sûrenin sonunda yer alan, "Benim dinim bana, sizin dininiz size" ifadesi müşriklerin tavırlarından kesinlikle uzak durmayı vurgular. Nitekim bu husun daha sonra nâzil olan bazı Mekkî sûrelerde de tekrarlandığı görülür (meselâ bk. Yûnus 10/41, 104).(...)[1]

(1) DİA; [KÂFİRÛN SÛRESİ - M. Kâmil Yaşaroğlu] c. 24; s. 149

Kaflanmak

Ölümü yaklaşmak.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kâfur

a. Kâfur ağacından elde edilen, hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, güzel kokulu bir madde.

b. Çok beyaz.[3]

c. Ölünün gerek yıkanışı, gerekse kefenlenişi sırasında değişik kokulu maddeler yakılıp tüttürülür, cesede ve kefene çeşitli kokular, yağlar, kutsal sular dökülür. Yakılarak koku çıkarılan maddelerin başında buhur, kâfur ve od ağacı gelmektedir.[1]

b. Ahirette şüphesiz iyiler kâfur katılmış bir tastan içerler, bu ancak Allah'ın kullarının taşıra taşıra içebileceği bir pınardır.[2]

(1) Başçetinçelik, Ayşe4, a.g.e., s. 1;

(2) İbn Kesir. a.g.e., s. 425

(3) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5928ac4f6181b6.82545613

Kahhar Baba Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.,

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 243

Kâhin

a. Doğaüstü yollardan gizli, bilinmeyen şeyleri, geleceği bilme idDİAsında bulunan kimse.(1)(2)(3)(4)(5)

b. Yahudilerin din reisi.(5)

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 11, s. 180;

(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

(5) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5928ada9bb6059.47408425

Kâhin Düşüncesi

Dilciler genelde kâhini "gelecekten haber veren kişi" olarak tanımlarken Râgıb el-İsfahânî geleceğe ait olaylardan haber verene "arrâf", geçmişte meydana gelip gizli kalan haberleri ortaya çıkaranlara da *kâhin* dendiğini belirtir (el-Müfredât, "khn" md.).

Hattâbî ise kehanetin *fal, ırâfe, remil, ilm-i nücûm vb. gaipten haber verme çeşitlerini içine alan umumi bir terim* olduğunu söyler (Meâlimü's-Sünen, IV, 212).

Bazı nefislerin özelliğinden dolayı tabii veya cinlerle irtibat kurma, yıldızlarla temasa geçme şeklinde kesbî olduğu söylenen kehanet (İbnü'l-Esîr, en-Nihâye, "khn" md.; Fahreddin er-Râzî, es-Sırrü'l-mektûm, vr. 5a-b), "beşerî ruhların cin ve şeytan gibi soyut varlıklarla ilişkiye girerek onlardan meydana gelecek olaylar hakkında bilgi edinmesi" şeklinde tarif edilir (Taşköprizâde, I, 364; Keşfü'ž-žunûn, II, 1524). (...)

İslâm'dan önce kehanet yaygın olup kâhinlerin cin ve şeytanlarla irtibatlı oldukları kabul edilirdi. **Câhiliye Arapları'na** göre dünyanın idaresinde ruhlar Tanrı'nın ortak ve yardımcıları konumunda olup saadete ulaşma veya felâketlerden korunma onların sayesinde mümkündü (Cevâd Ali, VI, 705-706). Şairler gibi kâhinlerin de göğe çıkıp meleklerin konuşmalarını dinleyen cinlerinin bulunduğuna inanılırdı. Nitekim Câhiz, Müseylime'nin "reiy" sahibi bir kâhin olduğunu kaydederken (Kitâbü'l-Hayevân, IV, 370) Mâverdî, "beşâirü'n-nübüvve" çerçevesinde Hz. Peygamber'in nübüvvetini haber veren kâhinlere örnekler verir ve Sevâd b. Karîb'i bunlar arasında sayar (Alâmü'n-nübüvve, s. 103-107).

Câhiliye döneminde kâhinlerin fert ve toplum hayatında da önemli bir yeri vardı. İnanışa göre onlar ihtilâfları çözer, rüyaları tabir eder, kayıpları bulur, zina olaylarını belirler, hırsızlık ve adam öldürme gibi cürümleri aydınlatır, hastalıklara şifa bulurlardı. Ayrıca bir kabileye savaş ilân edileceği zaman kâhinlere danışılır, toplumsal ihtilâflarda ve aile anlaşmazlıklarında hakemliklerine başvurulur, gelebilecek her türlü felâketi önceden haber vermeleri istenirdi. Bu sebeple kabilelerin özel şair ve hatipleri yanında kâhinleri de bulunur ve işleri karşılığında "hulvân" denilen bir ücret alırlardı.

Kâhinler secili ve kafiyeli ifadelerle kısa ve âhenkli cümleler kullanır; yer, gök, ay, güneş, gece, gündüz üzerine yemin ederek kehanete başlarlardı.(...)

Kur'ân-ı Kerîm'de kâhin kelimesi iki yerde geçmektedir (et-Tûr 52/29; el-Hâkka 69/42). Bunların birincisinde Peygamber'in kâhin veya cinlerin etkisinde kalmadığı, ikincisinde Kur'an'ın herhangi bir kâhinin sözü olmadığı bildirilmekte, dolayısıyla her iki âyette de Resûl-i Ekrem kâhinlikten tenzih edilmektedir.

Ancak şeytan ve cinlerden bazılarının önceleri gök âlemine nüfuz etmeye çalışarak meleklerin konuşmalarına kulak verdikleri, daha sonra buna fırsat verilmediği (el-Hicr 15/18; es-Sâffât 37/7-10; el-Cin 72/8-9), insan ve cin şeytanlarının birbirine yaldızlı ve aldatıcı sözler fısıldayıp taraftarlarına telkinde bulundukları (el-En'âm 6/112, 121) yönündeki âyetlerin ve bazı hadislerde zikredilen kâhinlerin (meselâ bk. Buhârî, "Bedü'l-Halķ", 6, "Tefsîr", 15/1; 34/1; İbn Mâce, "Muķaddime", 13) İslâm öncesi bilgi kaynaklarına işaret ettiği kabul edilir.

Hz. Peygamber, kendisine kâhinlerin gaipten haber verme idDİAsında bulundukları söylendiği zaman bu tür bilgilerin bir değerinin olmadığını

bildirmiş, söylediklerinin bazan doğru çıktığı ifade edilince de bunların cinlerin kulak hırsızlığına dayandırılıp bir doğruya yüz yalanın karıştırılmasıyla ortaya çıktığını belirtmiştir (Buhârî, "Tıb", 46; "Tevhîd", 57; Müslim, "Selâm", 122-123).(...)

Tevhid ilkesine aykırılığı ve nübüvvete alternatif olma tehlikesi sebebiyle İslâm dininde kehanet şiddetle yasaklanmıştır.

Kur'an'da gayb bilgisinin sadece Allah'a ait olduğu (Yûnus 10/20; en-Neml 27/65), cinlerin gaybı bilmeyip (Sebe' 34/14) yaldızlı sözlerle birbirlerini aldattıkları (el-En'âm 6/112) haber verilmek suretiyle kâhinlerin bilgi kaynaklarının güvenilir olmadığına işaret edilir. Ebû Hanîfe, vahiy almaksızın insanların kalbinden geçenleri bildiğini ileri süren kişinin büyük günah işlemiş ve cehennemi hak etmiş olacağını söyler (Beyâzîzâde Ahmed Efendi, s. 86).

Öte yandan hadislerde de kehanet kesinlikle yasaklanmış, bilgi için kâhinlere başvuranın Hz. Peygamber'e indirilen vahiyleri inkâr etmiş olacağı (Ebû Dâvûd, "Tıb", 21; İbn Mâce, "Tahâret", 122; Tirmizî, "Tahâret", 102), kıldığı namazların kırk gün kabul edilmeyeceği (Müslim, "Selâm", 125) ve cennete giremeyeceği (Müsned, III, 14) bildirilmiştir. Asr-ı saâdet'te kâhinlere yönelik uygulama da aynı istikamette olmuş, Resûl-i Ekrem, Muâviye b. Hakem es-Sülemî'yi kâhinlere başvurmaktan ve kuşların uçuş şeklinden hükümler çıkarmaktan menetmiş (a.g.e., III, 443; V, 447-448), ayrıca kehanet karşılığında bedel alınmasını yasaklamıştır (a.g.e., IV, 118; Buhârî, "Menâḳıbü'l-enśâr", 26).

Hz. Ebû Bekir de bir seferinde kölesinin kehanet parasıyla alınan bir yiyeceği kendisine yedirdiğini sonradan farkedince bundan derin bir üzüntü duymuştur (Buhârî, "Menâḳıbü'l-enśâr", 26). Hz. Ömer, hilâfetinin son yıllarına doğru Mısır valisine gönderdiği bir yazıda büyücülük ve kâhinlik yapanların cezalandırılmasını istemiştir (Muhammed Hamîdullah, s. 509-510).

Kitap ve Sünnet'te büyü, bazı nesne ve olayları uğursuz addetme gibi fal ve bakıcılık da yasaklanmış, kehanetin her çeşidi bâtıl kabul edilerek reddedilmiştir. Buna rağmen İslâm dünyasında kâhinlik tamamen ortadan kaldırılamamış, bu Câhiliye geleneği zaman zaman toplumun değişik kesimlerinde ilgi görmüştür. Günümüzde kâhinlere başvuranların sadece halkla sınırlı kalmayıp bir kısım seçkin insanların bile kâhinlerle ilgilenmesi ve bunlara itibar etmesi, ayrıca çağdaş dünyada kehanetin bazan dinî bir görünüm altında sunulması, konunun ciddiyetini gösterdiği gibi dinin aslî hüviyetini hurafe ve yanlışlardan koruma yükümlülüğünü de arttırmaktadır.(1)

(1) DİA; [KÂHİN - İlyas Çelebi]c. 24; s. 171-172

Kâhin Tarihi

Gizli ilimleri bildiğini ve gaipten haber verdiğini ileri süren kişi.

Kehanet, sezgi veya bir tür ilhamla yahut bazı işaretlerin yorumuyla ileride meydana gelecek olayları önceden görme ya da haber verme, gizli veya esrarengiz bilgiyi ortaya çıkarma işi yahut sanatı, kâhin ise bu işi yapan kişidir. Grekçe mantis, Latince vates kelimelerinin Arapça karşılığı olan kâhinin menşei tartışmalıdır. Kelimenin "ayakta durmak" anlamında kwn kökünden, "eğilmek" anlamındaki Akkadça kanudan veya "bolluk" mânasına gelen Süryânîce kahhenden ya da "bir mâbedin tesisi" anlamındaki k(w)nden geldiği ileri sürülmektedir (DBS, X, 1197; IDB, IV, 877).

Kâhin kelimesi Batı Sâmîleri'nde bir cemaat adına kurban takdimi, ulûhiyyet nezdinde bu cemaati temsil, ulûhiyyetin emirlerinin açıklanması ve arzularının önceden bilinmesi gibi görevler üstlenen kişiyi ifade etmektedir (EI² [Fr.], IV, 439). Dolayısıyla kâhin hem kurban takdimi, mâbedin hizmet ve muhafazası görevini hem de ulûhiyyetle cemaatin irtibatını sağlama, ulûhiyyetin planlarını anlama ve arzularını önceden bilme görevlerini kendinde toplamıştır. Bu sebeple İbrânîce'de kohen kelimesi "din adamı" anlamı taşımakta ve bu kavram sadece Yahve inancının din adamları için değil Mısır (Tekvîn, 41/45, 50; 46/20; 47/26), Filisti (I. Samuel, 6/2) ve Baal (II. Krallar, 10/19) kâhinleri için de kullanılmaktadır. İbrânîce kohenin Arapça'daki kâhinle alâkası vardır. Fakat çeşitli sebepler kâhinin diğer görevlerini ön plana çıkarmış, böylece Arapça'da bu kavram "gelecekten haber veren" mânasında kullanılmıştır.

Kehanet vahiyden, falcılıktan, bilimsel ve istatistik öngörüden farklıdır. Falcılığın konusu daha sı-

nırlı, amacı daha belirgindir. Kehanet ise falcılıktan kapsamlıdır ve falda olduğu gibi çeşitli araçlar kullanmanın yanında hiçbir araç kullanmaksızın sadece sezgi gücüne dayanılarak yapılabilmesi yönüyle ondan ayrılmaktadır.

İnsanoğlunun görünmeyen ve bilinmeyeni merak etmesi, geçmişteki bilinmezlerden çok geleceğin kendisine neler hazırladığını bilme arzusu onu birtakım şeyler yapmaya sevketmiş, tarih boyunca bunun için çeşitli yolları denemiştir. İlâhî vahiy ve bilimsel tahminler dışında gelecekten haber vermek ve bilinmeyeni anlamak için insanlar, ya bazı yetenekler vasıtasıyla ve birtakım varlıklarla irtibat kurma yoluyla veya bazı eşya ve davranışların yorumlanmasıyla bilgi edinmeyi denemişlerdir. Bu sebeple kehaneti tabii yahut sezgisel ve sunî ya da bazı şeylerden sonuç çıkarıcı olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür.

Tabii kehanet, bazı görünmez varlıklar yardımıyla ya da kişiye özgü bazı yeteneklerle yapılan geleceğe ait tahminde veya yorumda bulunmak şeklinde açıklanabilir. Kâhin çeşitli riyâzet ve meditasyon yollarıyla kendinden geçip trans haline gelmekte, bu esnada gözle görünmeyen varlıklarla irtibat kurup onlardan bilgi aldığını idDİA etmektedir. Tabii kehanetin farklı şekilleri arasında bu tür vecd halinde gaipten verilen haberlerle (oracle) rüya tabirleri önemli yer tutmaktadır. Rüya tabiri eski Yunan'da oldukça gelişmişti, "*oracle*" ise bir kâhinin trans halinde söyledikleridir. Söylenenlerin gerçekte dua edilen ulûhiyyetten geldiğine inanılmaktadır. Bunların bir kısmı anlaşılmaz ifadelerdir ve usta yorumcular gerektirmektedir. Bu kişiler çeşitli dinlerde oldukça etkili uzmanlar sınıfı oluşturmuşlardır. Delfi kehanetleri veya efsanevî Sıbyl'ler'e nisbet edilen sözler bu türdendir.

Sunî veya bazı şeylerden sonuç çıkarıcı kehanetlerin farklı çeşitleri olmakla birlikte bunlar temelde insan, hayvan veya başka canlı varlıkların bazı davranışlarının gözlemlenmesi ve yorumlanmasına ya da cansız maddelerle irtibat kurmaya yahut onları kullanmaya dayanır.

Eski Roma'da devlet dininin önemli bir yönünü teşkil eden, kuşların uçuş şekli ve seslerinden anlam çıkarma, Etrüskler'de, Mezopotamya'da ve Roma'da yaygın olan hayvanların iç organlarının veya ateşe atılan çeşitli nesnelerin aldıkları şekillerin yorumuyla yapılan kehanetler bunlardandır. İbrânîler, ruh çağırma ve ruhlarla konuşmayı da (necromancie) bir tür kehanet olarak görüyorlardı (I. Samuel, 28/8; İşaya, 8/19).

Kehanet çok eski dönemlerden beri dünyanın her tarafında yaygın olarak bulunuyordu; bugün de her kültür düzeyinde kehanetin çeşitli türleri (astroloji, billûr küre ile fal bakma, el falı, kâğıt falı vb.) belli ölçüde yaşamaktadır.

İbrânîler'in temas kurdukları eski Mısır, Çin, Bâbil ve Kalde'nin putperest kavimlerinde kehanet oldukça yaygındı (Tesniye, 18/9-12; I. Samuel, 6/2; İşaya, 19/3; Hezekiel, 21/26-27; Daniel, 2/2; Resullerin İşleri, 16/16). Kehanetle ilgili çeşitli teknikler Mezopotamya menşeli olup Akkadlar döneminde yayılmıştır. Hititler'de de gerek tanrıların isteklerini öğrenip onları memnun etmek gerekse savaş kazanmak için çeşitli kehanet türlerine sıkça başvuruluyordu. Eski Yunan'da *mantis* adı verilen kâhinlerin yanında kehanet tanrısı Apollon'un Delfi'deki tapınağında da kâhinler bulunuyordu. Eski Roma, Çin, Hindistan ve Japonya'da, İslâm öncesi Türkler'de kehanetin birçok türü mevcuttu.

Geleceği keşfetme ve bilinmezi anlamanın meşrû yolları kabul edilen peygamberî haber, sâdık rüya, Urim ve Thummim yolu dışında yahudiler çeşitli kehanet türlerini uygulamışlar, bunun için yalancı peygamberlere, ücretle iş yapan kâhinlere ve falcılara başvurmuşlardır. Eski Ahid kehanetle ilgili olarak "*terafim*" (Tekvîn, 31/19, 30; Hâkimler, 17/5, 18/18-26), "*hartummim*" (Daniel, 1/20; 2/2, 4,10), "*hakamim*", "*qesem*" (miqsam), ayrıca "*nahaş*", "*keşafim*" ve "*meonen*" gibi tabirler kullanmaktadır (DB, II/II, 1445-1446).

Kehanet putperestlikle çok yakından bağlantılı olduğu için Yahudilik'te yasaklanmış, kâhinlerin öldürülmeleri emredilmiştir (Levililer, 19/26, 31; 20/6, 27; Tesniye, 18/9-12). Kehanette bulunan İsrailli de öldürülecektir. Şeriata göre kâhin sahtekârdır ve ona uyan büyük günah işlemiştir. Peygamber Yeremya sahte peygamberler, falcılar, düşçüler, müneccimler ve afsuncuların dinlenmemesi gerektiğini vurgulamaktadır (Yeremya, 27/9). Peygamberler sadece halk nezdinde değil Yahuda ve İsrail kral saraylarında da kehanete karşı mücadele etmişlerdir.

Kitâb-ı Mukaddes sonrası Yahudiliğinde de kehanete iyi gözle bakılmamış, ancak kabalistik ve halk Yahudiliğinde kehanetin bazı türleri kullanılmıştır. Hıristiyanlık'ta da kehanet tasvip edilmemiştir.

Gerek Yeni Ahid'de gerekse Yeni Ahid sonrası dönemde kilise kehanete karşı savaş açmış, kilise babaları kehanetin her türüyle mücadele etmişlerdir.

(1) DİA; [KÂHİN - Ömer Faruk Harman] c. 24; s. 170-171;

Kahkaha

Öldürücü bir yılan.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kaideli mezarlar

Toprağın üzerine dikdörtgen olarak yerleştirilen parçaya kaideli denir. Genellikle şahideli sanduka mezarların altında mutlaka bir kaide görmek mümkündür. Bu kaideler tek kademeli olabildiği gibi çift kademeli de olabilir. Mezarların sahip olduğu kaide sayısı mezarda yatan kişinin toplumdaki statüsü ile ilgili olduğunu akla getirmektedir. Kaide sayısının artması mezarda yatan şahsın, toplum içindeki önemini vurgulamaktadır.[1]

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 180

Kakırdama

Ölmek,[1][2] ölme.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kalafat

a. Geminin kaplama tahtaları arasını üstüpü ile doldurup ziftleyerek su geçirmez duruma getirme işi.[2]

b. Aşağısı dar, yukarısı geniş bir tür yeniçeri başlığı.[2]

c. Osmanlı Devleti'nde vezir veya yüksek mevkide devlet adamlarının giydikleri bir başlık.[1][2]

d. Onarma, tamir etme.[2]

(1) Kutlu, Hüseyin, a.g.e., , s. 27

(2) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5928af85d8ed65.66190309

Kalastarî

Bir şeytan adı.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kalburcu Şeyh Türbesi-Kütahya

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 7, s. 368

Kaledibi (Kümbet) Türbesi-Erzincan

(1) Koşar, Halil. "Eski Erzincan'dan Günümüze Kalmış Bazı Mimari Eserler." Dok Tz. Selçuk Ün. Ed. Fak.(1980).

Kaleli Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 608

Kalem Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in altmış sekizinci sûresi.(...)

Kalem sûresini üç bölümde ele almak mümkündür.

Birinci bölümde (âyet 1-7) ilk olarak kaleme ve yazıya yemin edilir. Sûrenin başındaki nûn hurûf-ı mukattaadan biridir. Bu harfin "hokka, mürekkep, balık" gibi anlamlara geldiği ve rahmân isminin son harfi, dolayısıyla bir ismin rumuzu olduğu ifade edilmekle birlikte (Fahreddin er-Râzî, XXX, 77) sûre başlarındaki diğer harfler gibi o da müteşâbihtir. Öte yandan kaleme ve yazıya yemin edilmesi Kur'an'ın okuma yazmaya verdiği öneme işaret eder. Bu bölümde inkârcılar tarafından Hz. Peygamber'e yöneltilen iftiralara cevap verilerek onu aşağılamak ve gözden düşürmek isteyenlerin idDİAsının aksine Resûlullah'ın mecnun olmadığı ve yüksek bir ahlâka sahip bulunduğu vurgulanır; kimin çarpılmış, akıldan yoksun kalmış olduğunu yakında herkesin göreceği belirtilir.

Sûrenin **ikinci bölümünde** (âyet 8-47) başkalarını çekiştirme, insanlar arasında söz götürüp getirme, iyiliğin amansız düşmanı olma, saldırganlık ve kabalık gibi ahlâkî zaaflara dikkat çekilir (âyet 8-16). Bu âyetlerin, Hz. Peygamber'e düşmanlığı

ile tanınan Velîd b. Mugîre ve Ahnes b. Şerîk gibi Kureyş kabilesinin ileri gelenleri hakkında nâzil olduğu nakledilmektedir (Süyûtî, s. 204).

İnsanların onur ve şahsiyetini hedef alan, dolayısıyla ferdî ve içtimaî ahlâkı zedeleyen bu davranışların zikredilmesiyle bir taraftan adı geçen kişilerin karakterleri yerilirken diğer taraftan müminlerin bu niteliklerden uzak durmaları konusunda uyarıldıkları anlaşılmaktadır. Bu bölümde ayrıca, kendilerine verilen nimetlere karşı nankörlükleri yüzünden bu nimetlerden mahrum bırakılan kişilerle ilgili bir kıssaya yer verilerek (âyet 17-32) nimetle şımarmanın, iyiliğe engel olmanın ve başkalarının haklarına tecavüz etmenin sonucu anlatılır, mal ve evlâdın aslında bir imtihan vesilesi olduğu vurgulanır. Bu âyetlerde insanların sadece yoklukla değil nimetle sınanmalarının da ilâhî bir kanun olduğuna işaret edilmektedir. Daha sonra inkârcılara ardarda yöneltilen çarpıcı sorularla (âyet 35-47) onların üstünlük idDİAları reddedilir ve inançlarının hiçbir temelinin olmadığı belirtilir. *Âhirette kendilerini bekleyen korkunç son* hatırlatılarak *kıyamet sahnelerinden biri* etkileyici bir üslûpla tasvir edilir.

Üçüncü bölümde (âyet 48-52) nüzûl sırasına göre ilk defa bir peygamber kıssasına yer verilerek Hz. Yûnus'un yaşadığı tecrübe aktarılır. Resûlullah'ın mâruz kaldığı sıkıntılara karşı sabretmesi istenir; bu şekilde hem kendisi hem de ona inananlar teselli edilir. Burada, kâfirlerin Kur'an'ı işittikleri zaman Hz. Peygamber'i neredeyse gözleriyle devireceklerini ifade eden 51. âyetin Kureyş'ten bir grubun Resûlullah'a bakıp, "Ne onun gibisini ne de getirdiği delillerin benzerini gördük" demek suretiyle ona nazar değdirmek istemeleri üzerine nâzil olduğu nakledilmektedir (Vâhidî, s. 249). Nitekim Hasan-ı Basrî nazara karşı bu âyetin okunmasını tavsiye etmiştir (Zemahşerî, IV, 148; Fahreddin er-Râzî, XXX, 100). Sûre Kur'an'ın insanlar için bir uyarı olduğunu ifade eden âyetle sona erer.(...)[1]

(1) DİA; [KALEM SÛRESİ - M. Kâmil Yaşaroğlu] c. 24; s. 248

Kalender Baba Türbesi-Konya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 50

Kalender Baba Türbesi-Kırşehir

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 50

Kalender Baba Türbesi-Kosova-İslahana

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 340,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 498

Kalender Dede Türbesi-Kastamonu

(1) Kastamonu Vilayet. a.g.e. s. 2

Kalender Veli Türbesi-Ankara

(1) Erdoğan, Abdülkerim.2. a.g.e. s. 244,
(2) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 134

Kalenderi Türbesi-Suriye

(1) DİA, Cilt. 38 s. 322

Kalfa Baba Türbesi-Kırklareli

(1) Akgünay, Tamer. a.g.e. s. 72

Kalfazade, S- Ertuğrul, Ö

Milli Ktp./Tasnif No: 1987 SB 306

Kandil Ve Kandili Motif Olarak Anadolu Türk Sanatındaki Kullanımı Üzerine, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.5, Sayı:23-24, 1989, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kalımlı

Yok olmayacak olan, kalıcı, ölümsüz, baki, sürekli, muhallet.[1][2][3]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kalımsız

Yok olacak olan, kalımlı, kalıcı olmayan, sürekli olmayan, ölecek olan, ölümlü, fani.[1][2][3]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kalın Hacı Çayırlık Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 160

Kalkhas

Yunan efsanesinde, özellikle Troya destanlarında adı geçen en ünlü kâhinlerdendir. Troya savaşından önce de sonra da Kalkhas'ın yönetmediği bir tek olay yoktur, geleceği görür, haber verir, sözüne uyulursa doğru yoldan gidilmiş olur, uyulmazsa Tanrı belalarıyla karşılaşılır.[1]

(1) Erhat, Azra. a.g.e.

Kallavi

a. Vezir ve sadrazamların giydikleri bir tür kavuk[1][2]

b. Çok iri, kocaman[1]

(1) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5928b0f7866230.20890395

(2) Kutlu, Hüseyin, a.g.e., , s. 27

Kalp

a. Göğüs orta boşluğunda, iki akciğer arasında, vücudun her yanından gelen kirli kanı akciğerlere ve oradan gelen temiz kanı da vücuda dağıtan organ, yürek.

b. Kalp hastalığı: "Kalpten öldü.".

c. Sevgi, gönül.

d. Bir ülkenin, bir kuruluşun işleyiş, yönetim ve varlığını sürdürme bakımından en önde gelen yeri.

e. Duygu, his.

f. Mısırlılar için kalp, zihni, duygusal ve fiziki hayatın merkezi, melcei idi. Ferdin şahsiyeti de orada meknuz idi. Öbür dünya mahkemesinde kalp, Büyük Adalet (Hakikat) terazisi üzerine konulup hesap verecekti. Bu bakımdan kalbin hüküm gününde bulunması zorunlu idi.[2]

(1) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5928b25b9e8bf0.37467167

(2) Önkal, Hakkı.7 "Arap Baba Ve Türklerde Mumyalama Geleneği." Dünü ve Bugünüyle Harput: Tarih - Edebiyat - Şiir - Folklor, (24-27 Eylül 1998), 1999, c. II, s. 295-300 s.297

Kâlû Belâ

Tasavvufta "Evet dediler" anlamında söz. Bu söz Kur'an-ı Kerim'de A'raf Suresi'nin 172. ayetinde geçer ve şöyledir: "Rabbin insanoğlunun sulbünden soyunu alıp onlara, 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim' demiş, onlar da 'Evet şahidiz', demişlerdi. Bunu kıyamet günü bizim bundan haberimiz yoktu, demeyesiniz diye yapmıştık."[1] Bu soru cevap "Bezm-i ezel, bezm-i elest" denilen ezel meclisinden cereyan ettiği için kelime dilimizde çok eski zaman, başı olmayan zaman, ezel manasında kullanılmıştır.[2]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kaluş Türbesi-Muş

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 300

Kama motifi

On altıncı ve on yedinci yüzyılda bulaşıcı hastalıktan ölen çocuk sandukaların üzerleri kumaş desenleriyle kaplıdır ve bel kısımlarına işlenen kemer üzerindeki "kama" hayatlarının kısa kesildiğini anlatır.[1]

(1) Kutlu, Hüseyin, a.g.e., , s. 31

Kamer Suresi

Kur'ân-ı Kerîm'in elli dördüncü sûresi.(...)

Üç bölüm halinde ele alınabilen sûrenin **ilk bölümü** (âyet 1-8) *kıyametin yaklaştığı*ndan ve ayın yarılmasından bahseden âyetle başlar. Bu âyetin, Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'den bir mûcize göstermesini istemeleri üzerine nâzil olduğu nakledilmektedir (Taberî, XXVII, 50). Âyetteki ayın yarılması ifadesi müfessirlerin çoğunluğu tarafından zâhirî mânada anlaşılmış ve Resûl-i Ekrem zamanında ayın gerçekten yarıldığı belirtilmiştir. Ancak Kur'an'da pek çok örnekte görüldüğü üzere, bu âyetteki geçmiş zaman kipindeki fiillerin, aslında gelecekte vuku bulacak kıyamet olayı ile ayın ikiye bölünmesi şeklinde gerçekleşe-

cek kozmik olayın kesinlikle vuku bulacağına işaret ettiğini söyleyenler bulunduğu gibi, "Ay ikiye bölündü" cümlesini mecazi bir ifade kabul eden ve bunu, "Durum açıklık kazandı" şeklinde açıklayanlar da olmuştur (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "şḳḳ" md.). Bu bölümde ayrıca inkârcıların kıyamet günündeki sıkıntılı durumlarına temas edilir.

İkinci bölümde (âyet 9-42) Nûh, Âd, Semûd, Lût ve Firavun kavimlerinin de peygamberlerini yalanladıkları belirtilerek bunların uğradıkları cezalar etkileyici bir üslûpla anlatılır. Bu ifadeler arasında, "Andolsun ki biz bu Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık; ondan ders alan yok mudur?" meâlindeki cümle dört defa tekrar edilerek Kur'an üzerinde düşünmenin, ışığıyla aydınlanmanın herkes için gerekli olduğuna ve onun, her insanın yararlanabileceği ölçüde rahat anlaşılabilen bir ifade ve üslûp taşıdığından bu hususta herhangi bir mazeret ileri sürülemeyeceğine işaret edilmektedir.

Sûrenin **üçüncü bölüm**ünde (âyet 43-55) inkârcılara yönelik uyarılar tekrarlanır ve yenilmez zannettikleri topluluklarının hezimete uğrayacağı bildirilir. Burada müminlere Allah'ın yardımının geleceği belirtilmek suretiyle onlara güven verilmektedir. "O topluluk bozulacak ve geriye dönüp kaçacak" meâlindeki 45. âyetin, bu sûrenin inmesinden kısa bir süre sonra meydana gelen Bedir Gazvesi'nde Kureyş'in müslümanlar karşısında bozguna uğrayacağını müjdelediği kabul edilir. Hz. Ömer hangi topluluğun hezimete uğrayacağını merak ettiğini, ancak Bedir Gazvesi'nde Resûlullah'ın bu âyeti okuduğunu görünce âyette zikredilen topluluğun Kureyş ordusu olduğunu anladığını belirtmiştir (İbn Kesîr, IV, 266). Âyetin Bedir Gazvesi günü Ebû Cehil hakkında nâzil olduğu da rivayet edilmektedir (Aynî, XVI, 52). Sûrenin bu bölümünde ayrıca her şeyin belirli bir plan ve düzen (kader) içinde yaratıldığı belirtilir (âyet 49). Müşriklerin Hz. Peygamber'e gelerek kader konusunda tartışmaya başlamaları üzerine bu âyetin nâzil olduğu nakledilir (Vâhidî, s. 228). Sûre, *takvâ sahiplerinin cennette nâil olacakları nimetlerden* bahseden âyetle sona erer.(...)[2]

(1) DİA; [KAMER SÛRESİ - M. Kâmil Yaşaroğlu] c. 24; s. 276

(2) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 1, s. 256

Kamil Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 65

Kan

a. Atardamar ve toplardamar içinde dolaşarak organizmanın bütün hücrelerine gerekli besin ve oksijeni ileten, oralardan topladığı artık maddeleri boşaltım organlarına taşıyan plazma, akyuvar ve alyuvarlardan oluşmuş, hayatın devamını sağlayan kırmızı renkli sıvı.[1]

b. Soy, nesil, ırk.[1]

c. Öldürme, katletme, cinayet.[1]

d. Öldürülen kimsenin intikamı.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kan akçesi

Birini yaralayandan alınıp yaralanana veya öldürenden alınıp ölenin mirasçılarına verilen para, kan pahası, kan parası, diyet.[1][2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(2)http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=kan%20ak%C3%A7esi&guid=TDK.GTS.5928b1b138f135.72018186

Kan Dedesi (Burun Dedesi) Türbesi-Isparta

(1) Ölmez, Filiz Nurhan-Gökmen Şirin. a.g.e. s. 89

Kan Dökmek

Bir kimseyi yaralamak veya öldürmek.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kan helal etmek

Harp müstesna, adam öldürmek şer'an haramdır ve kanuni cezayı muciptir. Şer'i mahkemelerde maktulün veya birinci derece varisinin "Ben kanımı helal ettim" demesiyle katil cezadan kurtulur.[1]

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e.

Kan tutmak

Canileri kan tuttuğu hakkında bir kanaat vardır. Kan tutan kimse, öldürdüğü adamın, naşı başın-

dan ayrılmaz yahut ne zaman bir kan görse bayılırmış.[1]

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e.

Kanâat

a. Elindekinden hoşnut olma durumu, kanıklık, yeter bulma, yetinme, fazlasını istememe, doyum

b. Kanma, inanma

c. Kanış, kanı, inanç, düşünce[1]

d. Kanaat, âhireti dünyaya tercih etmektir.[2]

(1) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=KANAAT

(2) Erginli, Zafer. a.g.e.

Kanber Baba Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 717

Kandil

a. İçine yağ konulmuş ve bir fitil sarkıtılarak yakılmak suretiyle kullanılan bir aydınlatma aracı.[1][2][3][4]

b. İslâm geleneklerine göre kutsal sayılan ve kandiller yakılmak suretiyle ışık veren aydınlatma aleti.[1]

c. Camilerde kandiller gibi alt alta sıralanarak sarkan tezyinat motifleri.[2]

d. Kandil gecesi.[2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Kandil Baba Türbesi-Erzurum

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 226

Kandil Gecesi

Müslümanlarca mübarek sayılıp kutlanan özel geceler.

Osmanlı padişahı II. Selim döneminde (1566-1574) camiler aydınlatılıp minarelerde kandiller yakılarak kutlandığı için bu gecelere kandil geceleri denilmiştir. *Bunlar Mevlid, Regaib, Mi'rac, Berat ve Kadir geceleridir.* Bazan Arapça "leyl" (gece) kelimesi eklenerek leyle-i Kadr, leyle-i Berât ... şeklinde de kullanılır. Bu gecelerin kutlanma tarihleri kamerî takvime göre şu şekilde belirlenmiştir: Mevlid kandili rebîülevvel ayının on ikinci, Regaib receb ayının ilk cuma, Mi'rac aynı ayın yirmi yedinci, Berat şâban ayının on beşinci, Kadir ise ramazan ayının yirmi yedinci gecesi. Zikredilen rakamlar daima geceden sonra gelen güne aittir.

Mevlid kandili Hz. Peygamber'in doğumu münasebetiyle kutlanır. Mevlid kutlamalarını ilk ihdas eden zatın Erbil Atabegi Muzafferüddin Kökböri (ö. 629/1232) olduğu kabul edilir. Bu kutlama için toplananlara mevlid kıssaları okumayı ilk başlatan kişinin ise Mısır Çerkez hükümdarlarından biri veya Mısır Fâtımîleri olduğu söylenir (Ca'fer Murtazâ el-Âmilî, s. 20). Makrîzî'nin Fâtımî bayramlarıyla ilgili yazdıkları bu konuda onların önceliğini teyit eder mahiyettedir (el-Hıtât, I, 490). Osmanlı döneminde mevlid kandillerinde çeşitli kutlama faaliyetleri icra edilirdi. İbnü'l-Hâc gibi bazı fakihler, mevlid münasebetiyle yapılan eğlencelere ve israf olduğu gerekçesiyle çok sayıda kandil yakılmasına karşı çıkmıştır. Süyûtî, mevlid gecelerinde toplu halde Kur'an okunmasını ve Resûl-i Ekrem'e dair sohbetlerin ardından yemek ikram edilmesini bid'at-ı hasene olarak görmektedir (Hüsnü'l-maķśid, s. 41).

Bir kısmı zayıf veya mevzû olmakla beraber receb ayının faziletine dair nakledilen rivayetlerden Resûl-i Ekrem'in bu aya ayrı bir değer verdiği anlaşılmaktadır. Zamanla müslümanlar üç ayların ilk cuma gecesine rağbet gösterip ihya etmeye başlamışlardır. Bu gecenin **Regaib** diye adlandırılmasında Hz. Peygamber'e izâfe edilen, fakat hadis âlimlerince mevzû olarak değerlendirilen rivayetin de (Süyûtî, el-Leâli'l-maśnûa, II, 56) etkisi olmuştur. Regaib namazıyla ilgili rivayeti 412 (1021) veya 414 (1023) yılında vefat eden Ali b. Abdullah b. Cehdam'ın ihdas ettiği söylenir (Zehebî, V, 172; İbn Kesîr, XII, 18).

Receb ayında kutlanan diğer bir gece de **Mi'rac gecesi**dir. Abdullah b. Mes'ûd'un rivayetine göre bu gece beş vakit namaz farz kılınmış, Hz. Peygamber'e, Allah'a şirk koşmadıkları sürece ümmetinin günahlarının bağışlanacağı müjdesi

verilmiştir (Müslim, "Îmân", 279). Bu haber şefaatle ilgili rivayetlerle birlikte mütalaa edildiğinde Mi'rac müslümanlar için bir bayram, kutlanmaya lâyık bir olay haline gelir.

Berat gecesi adını Allah'ın günahkârları affetmesinden alır (berâet). Müfessir sahâbîlerden İkrime el-Berberî, Duhân sûresinde (44/3) sözü edilen "mübarek gece"nin Berat olduğu kanaatindedir (Taberî, XXV, 108-109). Resûl-i Ekrem'in bu gecede ibadetle meşgul olmayı ve gündüzünde oruç tutmayı teşvik ettiği nakledilir. III.(IX.) yüzyılda yaşayan Fâkihî Mekke'de Berat gecesinin kutlanmasıyla ilgili bilgi vermektedir. Buna göre Mekke halkı Mescid-i Harâm'da namaz kılmak, Kâbe'yi tavaf etmek ve Kur'an okumak suretiyle geceyi ihya ederdi (AHbâru Mekke, III, 84). Fâkihî'den üç asır sonra Mekke'yi ziyaret eden İbn Cübeyr de benzer bilgiler verir (er-Rihle, s. 119-120). V.(XI.) yüzyılın ortalarından itibaren Şam'daki Emeviyye Camii'nde Berat gecesinde kandiller yakılmış, bunu bid'at olarak değerlendiren birtakım fetvalara rağmen bu âdet bir süre devam etmiştir (İbn Kesîr, XIV, 247). İbn Kesîr, Berat gecesinde halka tatlı dağıtma geleneğini ilk başlatan kişinin Selçuklu Veziri Fahrülmülk olduğunu kaydeder (a.g.e., XII, 7).

Müslümanlarca kutlanan mübarek gecelerin en önemlisi **Kadir gecesi**dir. Aynı adı taşıyan sûrede (97/23) Kur'an'ın inmeye başladığı bu gecenin bin aydan daha hayırlı olduğu bildirilmektedir. Kadir gecesinin zamanıyla ilgili farklı rivayetler varsa da ramazan ayının yirmi yedinci gecesi olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır.

Müslüman toplumlar tarafından farklı şekillerde algılanan beş kandil gecesinden Regaib ile Berat'ın kutsallığı kesin olmadığı gibi bu gecelerde ifa edilecek ibadetler hakkında kaynaklarda sahih bilgilere rastlanmamıştır. Hz. Peygamber'in doğumu şüphe yok ki önemli bir olaydır. Mi'rac da hem naslarla hem de tarihî kayıtlarla sabittir. Ancak bu olaylarla bağlantılı olarak kaynaklarda gerek Resûlullah gerekse ashap döneminde kutlama niteliğinde herhangi bir etkinliğe rastlanmamıştır. Kadir gecesinin faziletini anlatan ve aynı adla anılan sûrede Kur'an'ın inişine, dolayısıyla İslâm'ın doğuşuna vurgu yapılmaktadır. Bu açıdan sözü edilen beş kandil içinde en çok önem verilmesi gereken gece Kadir gecesidir. Ancak Duhân sûresindeki âyetlerle birleştirildiği takdirde (44/2-6), Kadir'in vahyin inmeye başladığı yılda ramazan ayına denk geldiği yolundaki bilgiden başka kesinlik arzeden bir sonuç çıkarmak ve belli bir zaman belirlemek mümkün görünmemektedir.

Müslümanların cuma ve bayramlar dışında bazı gün ve gecelerde dinî-tarihî olayları hatırlayarak heyecanlarını tazelemeleri ve bu münasebetle bazı etkinliklerde bulunmaları tabiidir. Ancak doğruluğu sabit olmayan veya uydurulan rivayetlere dayanan bazı ibadet şekillerini ifa tasvip edilemez. Dinî hayat süreklilik ve kararlılık isteyen zihnî ve kalbî bir yatkınlıktır. Yılın birkaç gün veya gecesinde dinî hayatı yaşayıp belli davranışları tekrarlamak dindar olmanın dünyevî ve uhrevî sonuçlarını doğurmaz. Bu açıdan bakıldığında kandiller münasebetiyle gösterilen faaliyetler doğrudan İslâm'ın bir emir veya tavsiyesi değil çeşitli müslüman toplumların gelenekleri konumundadır.(1)

(1) DİA; [KANDİL - Nebi Bozkurt] c. 24; s. 299-301

Kandil Kullanımı

Bir sıvı yağ haznesi ile fitilden oluşan basit bir aydınlatma aleti.

Kandil Latince "aydınlatıcı; mum, lamba" anlamındaki candela kelimesinden Arapçalaşan kındîlin Türkçe'ye geçmiş şeklidir. Selçuklular'la Osmanlılar'ın daha çok Farsça çerâğ, Araplar'ın ise sirâc ve misbâh kelimelerini kullandıkları görülür.

En basit örneklerine milâttan önce V. binyıla ait Anadolu, Mısır, Mezopotamya ve diğer Ön Asya medeniyetlerinde rastlanan ilk kandiller pişmiş topraktan yapılmış kâse veya derince birer tabak şeklindeydiler. İçlerindeki is lekelerinden kandil oldukları anlaşılan bu kaplarda hayvan yağlarının yakıldığı ve fitil olarak da keten gibi bitki liflerinin kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bunlara zamanla bir veya birkaç tane üçgen şeklinde fitil yeri eklenmiş ve içlerinde genellikle zeytinyağı gibi donmayan ve daha az is çıkaran bitkisel yağlar yakılmıştır; yağın yüzeyde toplanıp fitil tarafından kolayca emilebilmesi ve son damlasına kadar yakılabilmesi için de altına su konulmuştur. Eskiçağ'ın

en yaygın kandilleri Grek tarzı denilen ve ağzı açık yuvarlak bir yağ haznesiyle kısa bir fitillikten oluşan küçük tipteydi. Daha önce ticaret yoluyla Yakındoğu'ya gelen bu tip kandil Büyük İskender'in Doğu seferiyle daha geniş bir alana yayıldı ve zamanla bazı değişiklikler geçirerek boyutça biraz büyüyüp fitilliği emzik biçiminde olan arkadan kulplu küçük bir çaydanlık (demlik) şeklini aldı.

Form ve motifleri genellikle bir inancı yansıtan ve aydınlığı temsil eden kandiller eşya ve sembol olarak kutsal kitaplarda önemli bir yer tutar.

Eski Ahid'in birçok yerinde dinî ve kültürel obje niteliği bulunan kandillerden söz edilir ve yahudiler bunlar için halis zeytinyağı tedarikiyle görevlendirilir (Çıkış, 25/6; 27/20; 35/8). Hz. Süleyman'ın sarayında ve daha sonra Bâbil'e götürülen değerli eşya arasında altın kandiller de vardı (I. Krallar, 7/49; II. Tarihler, 13/11; Yeremya, 52/19).

Yeni Ahid'de Hz. Îsâ'ya izâfe edilen bir cümlede Hz. Yahyâ kandile benzetilir (Yuhanna, 5/35-36). Simeon da Hz. Îsâ'yı henüz bebekken kucağına alıp ondan Allah'ın bütün milletlerin yolunu aydınlatmak için hazırladığı ışık diye bahseder (Luka, 2/31). Bu söz, hıristiyan dünyasında ışığa ve onun kaynağı olan mum ve kandile neredeyse kutsallık izâfe edilecek bir önem kazandırmıştır. Vaftiz, düğün ve cenaze törenlerinde gündüz de olsa mum yakıldığı gibi kilise ve dindar hıristiyan evlerindeki Meryem ana ve Hz. Îsâ ikonalarının önünde de hiç sönmeyen kandiller (günümüzde fitilliğine alev izlenimi veren titreşimli küçük ampul takılmış kandil şeklinde elektrik lambaları) yakılmaktadır; Türkçe'deki "Meryem Ana kandili gibi" (zayıf yanan, güçsüz ışık) deyimi de buradan gelmektedir.

Kur'an'da Allah'ın nuru (Kur'an, nübüvvet, iman) kristal fanus içindeki ışık saçan bir kandile benzetilir (en-Nûr 24/ 35-36). Yine Kur'an'da güneş burçların arasındaki bir kandile (el-Furkān 25/61; Nûh 71/16), yıldızlar da gök kubbeye asılmış kandillere (mesâbîh) benzetilmekte (Fussılet 41/12; el-Mülk 67/5) ve Hz. Peygamber'in de ışık saçan bir kandil olduğu söylenmektedir (el-Ahzâb 33/45-46).

Arap yarımadasında yürütülen Fav kazılarında armut biçiminde, kapaklı ve kıvrık saplı bronz bir kandil bulunmuştur (Abdurrahman et-Tayyib el-Ensârî, s. 117). Câhiliye şiirinde de kandilden söz edilir. İmruülkays, atının tüylerinin parlaklığını kilisedeki rahibin zeytin veya susam yağı konulmuş kandilinin ışığına benzetir.(Hatîb et-Tebrîzî, s. 66-67).

Başlangıçta hurma dallarıyla aydınlatılan Mescid-i Nebevî'ye ilk kandilleri Temîm ed-Dârî getirmiş ve bundan çok memnun olan Hz. Peygamber onları yakan Temîm'in âzatlısı Feth'e Sirâc adını vermişti. Bu olay münasebetiyle eski saray teşkilâtlarındaki çerağciyânın (kandilciler) Asr-ı saâdet'te de bulunduğu ileri sürülmüştür (Ali b. Muhammed el-Huzâî, s. 123; Abdülhay el-Kettânî, s. 166-167). Hz. Âişe'den gelen bir rivayet o dönemde Medine evlerinde kandil kullanımının yaygın olmadığını göstermektedir (Buhârî, "Śalât", 22). Kandillerin Mescid-i Nebevî'de kullanıldıktan sonra yaygınlaştığı düşünülebilir; ancak kıtlık dönemlerinde yakacak yağ bulmanın problem teşkil ettiği de bilinmektedir. Resûl-i Ekrem evlerdeki kandillerin yangına yol açmaması için bazı uyarılarda bulunmuştur; çünkü kandilin yağına gelen fareler yangına sebep olabiliyorlardı (Buhârî, "Bedü'l-Halķ", 16; "İstiźân", 49).

Hz. Ömer'in, hilâfeti sırasında Mescid-i Harâm'ın sahasını genişletip ihata duvarı üzerine kandiller koydurduğu (Fakihî, II, 158) ve diğer mescidleri de yine kandillerle aydınlattırdığı ve bir ramazan ayında buraları dolaşan Hz. Ali'nin Hz. Ömer için, "Mescidlerimizi aydınlattığı gibi Allah da onun kabrini aydınlatsın" diye dua ettiği bilinmektedir (İbn Asâkir, XLIV, 280).

Mescid-i Nebevî'ye Velîd zamanındaki onarım sırasında çok değerli kandiller konuldu; daha sonra da hükümdarların özellikle hücre-i saâdet için altın ve gümüş kandil hediye etmeleri gelenek halini aldı. İbn Kesîr'in verdiği bilgiye göre 705'te (1305) Bâbüsselâm yanındaki minarenin yapımı için bu kandillerden bazılarının satışına izin verilmiş ve bunlardan altın olan ikisinin değeri 1000 dinar tutmuştu (el-Bidâye, XIV, 40). Velîd, Şam'daki Emeviyye Camii için çok sayıda kandil yaptırdı; V.(XI.) yüzyıldan sonra buradaki kandiller mübarek gecelerde sabaha kadar yanardı. Mescidlerde kandil yakılması Kur'an'da sözü edilen

mescidlerin imarı (et-Tevbe 9/18) cümlesinden sayılmıştır. Emevî ve Abbâsî halifelerine önemli günlerde sunulan hediyeler arasında kandiller de bulunuyordu. Mütevekkil-Alellah'ın gözdesi Şeceretüddür, Mihricân gününde halifeye çeşitli kıymetli eşya ile birlikte Çin kandilleri de hediye etmişti (Hâlidiyyân, s. 255).

İslâm coğrafyasının genişlemesiyle bir kısmı ithal malı farklı malzemeden değişik biçimlerde kandiller ortaya çıkmış ve Nîşâbur, Sîstan, Şehristan, Herat gibi şehirlerde çok çeşitli kandiller yapılmıştır. Bunlardan yaygın olan, hafif basık kürevî ve yumurta gövdelilerin bir kısmı düz dipli, bir kısmı üç ayaklı, bir kısmı da yüksek kaidelidir ve bazılarında birkaç fitil yeri bulunmaktadır. Erken dönemde yine İran'da imal edilen kandillerden bazıları ise armut gövdeli, kâse şeklinde veya hayalî hayvan formundadır. Selçuklular döneminden günümüze ulaşan, ağız kısmı Roma yağ kandili şeklindeki kaplar da sanıldığının aksine ibrik olmayıp birer kandildir (DİA, XXI, 373-374). İbn Battûta, misafir olduğu Antalya'daki Ahî Zâviyesi'nin odasında bulunan ve "bisûs" denilen üç ayaklı bakır kandilliklerden söz eder. Bunların üzerinde yine bakırdan yapılmış kandiller vardı ve içlerinde alevin etkisiyle eriyen iç yağı yakılıyordu. Elde taşınabilen kulplu ve düz dipli kandillerle ayaklı kandillerin dışındaki diğer bir grubu ise tavana asılarak kullanılan asma kandiller oluşturur. Daha çok cami, saray ve konak gibi büyük binalarda kullanılan bu tip kandiller, genellikle bulundukları ortamın ihtişamı gereği ve formlarının uygunluğu sonucu çok sanatkârane biçimlerde işlenmiştir.

Tarihte düğünlerde ve festivallerde kandillerin önemli bir yeri olmuştur. Herodotos Mısırlılar'ın kandil bayramından söz eder (Tarih, s. 125). Osmanlılar'ın sûr-ı hümâyunlarında da mahyacılar binlerce kandil tedarik ederler ve bunlardan mühr-i Süleyman, kalyon gibi şekiller oluştururlardı.

Kandil hem hıristiyan hem İslâm tasvirî sanatlarında dinî bir motif olarak benimsenmiş, özellikle müslümanlar tarafından cami mihraplarında, mihraplı seccadelerde ve mezar taşlarında realist üslûplarda veya stilize edilerek çokça kullanılmıştır.(1)

(1) DİA; [KANDİL - c. 24; s. 301

Kandil motifi

Anadolu mezar taşlarında yaygın kullanılan motiflerin başında "kandil" motifi gelir. Kandilin ölünün yolunu aydınlatıcı mana ile yüklü olduğu bilinmektedir. Mevlevilikte kandil yani çerağ çok önemlidir. Dergâhlarda kandilleri yakmak için görevli dervişler bulunmaktadır. Mevlana dergâhında mescitten huzura geçilen kapı, çerağ kapısıdır. Bu kapının yanında çerağları uyandıran dervişin oturduğu bilinmektedir. Buradan hareketle kandilin ölen kişinin yolunu aydınlattığı sembolize edilmiştir. Bazı örneklerde kandilin gövde kısmında "Allah" yazdığı için "Yaratıcı"yı sembolize eder.(2)(3)

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 108;
(2) Bakırcı, Naci. a.g.e.
(3) Kutlu, Hüseyin, a.g.e., , s. 30

Kandilli Ermeni Mezarlığı

18. yüzyıl başlarından itibaren var olduğuna dair bilgi sahibiyiz. Bu mezarlıkta Birinci Dünya Savaşı'ndan önce 1711 yılından kalma mezar taşlarının var olduğu görülmüştü. Genişliği 2050 m2 olan mezarlık 1967 yılında duvarla çevrilmiştir. Burada Kandilli vaizi Episkopos Eremya Tavukciyan (+1888) istirahat etmektedir.

(1) http://www.turkiyeermenileripatrikligi.org/site/kandilli-ermeni-mezarligi-mezarliklar/

Kandilli Türbe-Karaman

(1) Cengiz, Ahmet. a.g.e. s. 107

Kank

İnsan veya hayvan cesedi.(1)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kanlı

a. Çok sayıda insan öldürmüş, isteyerek kan dökmüş olan, hunriz, katil.(1)(2)
b. Çok sayıda insan öldürülmesine, bir veya birçok kişinin yaralanmasına sebep olmuş, çok sayıda cana kıyılmış, çok kan dökülmüş olan.(1)(2)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kanlı gömlek

Eskiden birinin öldürüldüğüne yahut yaralanıp öldüğüne delil olmak üzere kanlı gömleğini getirmek adetti. Hz. Yusuf'un bir hayvan kanına batırılmış gömleğini babası Yakup'a götüren kardeşleri, Yusuf'u kurt yediğini söylemişler ve gömleğini delil olarak göstermişlerdir.(1)

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e.

Kanlı Türbesi-Malatya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 50,
(2) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 67,
(3) Yakar, Özgür Yücel. a.g.e. s. 139

Kanlıca Şeyh Ataullah Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kanlıkaya Babası Türbesi-Kırklareli

(1) Akgünay, Tamer. a.g.e. s. 72

Kanlu

Katil.(1)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kanop vazoları

Mumyalama işleri yapılacağı zaman, vücuttan çıkarılan organlar ayrı bir uygulamaya tabi tutuluyordu. Bunlar yıkanıyor ve sonra vücut için yapılacak olan gibi natron içine konuyordu. Kurutma sonrasında sıcak reçine zamkına bulanıyor ve metrelerce bez bantlarla, kundağa sarılır gibi, ihtimamla sarılıyordu. Bunlarla dört paket oluşturuluyor ve dört kavanoza konuyordu. Dört sayısı, iç organları himaye edici dehalar olan Horos'un dört oğlundan ileri gelmektedir. İç organ paketleri, köpek, maymun, şahin, insan ve çakal başlı kapakları olan ve "kanop vazoları" diye anılan kaplara konuluyordu. Bu vazolar alçıyla kapağı mühürlendikten sonra, küçük tabutlar tarzında, mezarında ölüye refakat ediyordu. İç organların, ilahi vücuttan çıkacak sıvıyla canlanacaklarına inanılıyordu.(1)

(1) Önkal, Hakkı.7 a.g.e., s. 297.

Kanopi

Bir sunak, niş, heykel ya da mezarın üstünü örten ve sütunlarla desteklenen yapı.(1)

(1) Er, Yasemin. a.g.e.

Kansız kurban

Eski Türkler, olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılan iye ve ruhları memnun etmek, onların yardımını ve rızasını kazanmak amacıyla yiyecek, içecek dağıtırlardı. Bunlara "saçı" adı verilmiştir. Saçılar öz itibarıyla "Kansız Kurban" niteliğindedir. İşte mezarların üstüne serpilen arpa, buğday, bulgur gibi yiyecekler de iyeleri memnun etmek amacını taşır. Kansız kurbanlar sayesinde kara iyeleri memnun ederek mezardan uzaklaştırmak ya da ak iyelerin yardımını kazanmak amacının güdüldüğü söylenebilir. Mezar üzerine arpa ya da buğday serpilmesindeki amaç, mezar başına gelen hayvanların bunları yemesi ve ölüye sevap kazandırmasıdır.(1)

(1) Artun, Erman, a.g.e., s. 12

Kansu Ebu Sa'id Türbesi-Mısır

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 3 s. 187

Kansu Gavri Türbesi-Mısır

(1) DİA, Cilt. 24 s. 315

Kansu, Şevket

T.T.K Ktp.

Bir Tahtacı Mezarlığı, T.T.K Belleten, C.29, Sayı:115, S.485-490, 7/1965, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kanuni Sultan Süleyman Türbesi-İstanbul

(1) Önkal, Hakkı.4 a.g.e. s. 149,
(2) DİA, Cilt. 38, s. 62,
(3) Envanter. a.g.e. No:106,
(4) Aydın, Yüksel İ. a.g.e. s. 54,
(5) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 7, s. 89

Kanyılmaz, Şefik

Milli Ktp./ Tasnif No: 2006 BD 2026

Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları, Zeytinburnu Belediyesi, [2006?], İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kapı açıp kapama

Türbenin bulunduğu alanın kapıları açılıp kapatılır ve türbe tarafından gelen havanın şifalı olduğuna inanılır. Özellikle hasta olanlar kapının önünde dururlar. Bu ritüeli daha çok, nefes darlığı çekenler yapar.(1)

(1) Köse, Ali. a.g.e., s. 224

Kapı Ağası Hüseyin Ağa Türbesi-İstanbul

(1) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 431

Kapıağası Kayış Mustafa Ağa Türbesi-İstanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 477

Kapıya el sürme

Hasta ve kekeme çocuklar ya da yetişkinler ellerini önce türbe kapısına, daha sonra hastalıklı uzuvlarına sürerler.(1)

(1) Köse, Ali. a.g.e., s. 224

Kaplan Baba Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 28

Kaplan Dede Türbesi-Düzce

(1) Düzce Valiliği. a.g.e. s. 2

Kaplan Gazi Türbesi-Bursa

(1) Bursa B.B.2. a.g.e. s. 106

Kaplan Paşa Türbesi-Arnavutluk

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 137
(2) Kılıcı, Ali1. a.g.e. s. 98,
(3) Engin, Refik. a.g.e. s. 94

Kaplan Paşa Türbesi-Yunanistan-Girit, Hanya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 995

Kaptan Mustafa Paşa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 12 s. 4

Kaptan Mustafa Paşa Türbesi-Sırbistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 696

Kaptan-ı Derya Sinan Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 65,
(2) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 574

Kapuçin Mezarları – Roma

Roma'da bulunan Santa Maria della Concezione dei Cappuccini isimli kilisenin herkesin alınmadığı bodrum katında 3,700 kapuçin rahibinin kemikleri bulunuyor.(1)

(1) https://onedio.com/haber/dunyanin-dort-bir-yanindan-aklinizi-ucuracak-derecede-urkutucu-25-mezarlik-733955

Kara Abalı Dede Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kara Abalı Mehmed Baba Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kara Ağaç (Altıağaç) Türbesi-Ankara-Mamak

(1) Erdoğan, Abdülkerim.6. a.g.e. s. 15,
(2) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 104

Kara Ahmed Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 50,
(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 437

Kara Ahmet Bey Türbesi-Kütahya

(1) Kütahya Valiliği. a.g.e. s. 181,
(2) Bozoğlu, Ömer-Nihat Değirmenci. a.g.e., s. 32

Kara Ahmet Sultan Türbesi-Uşak

(1) Uşak Valiliği, a.g.e. s. 222

Kara Ali Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 256

Kara Arap Türbesi-Elazığ

(1) Oymak, İskender1. a.g.e. s. 54

Kara Baba Türbesi-Malatya

(1) Yakar, Özgür Yücel. a.g.e. s. 53

Kara Baba Türbesi-Kırklareli

(1) Akgünay, Tamer. a.g.e. s. 72

Kara Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 420

Kara Baba Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 29

Kara Baba Türbesi-Bitlis

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 51

Kara Baba Türbesi-İstanbul

(1) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 135

Kara bayram

Elazığ'da cenaze sahiplerinin ilk bayramı "Kara Bayram" ya da "Karalı Bayram" olarak adlandırılır. Kimse bayramınız mübarek olsun demez, başınız sağ olsun der. Ölenin ruhuna Fatiha okur.(1)

(1) Albayrak, Ali1, Elazığ'da Taziye Geleneği, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12-2, 2007, s. 40

Kara Davut Türbesi-Ankara -Beypazarı

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 52,
(2). a.g.e.S. 69,
(3) Erdoğan, Abdülkerim.5 a.g.e. s. 104,
(4) Erdoğan, Abdülkerim.2. a.g.e. s. 248,
(5) Bozkurt, Tolga.. a.g.e. s. 136

Kara Davut Türbesi-Ankara-Kozalan Köyü

(1) Bozkurt, Tolga.. a.g.e. s. 141

Kara Dede Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Kara Donlu Cihan Baba Türbesi-Kütahya

(1) Kütahya Valiliği. a.g.e. s. 68

Kara Ferhat Bey Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 160

Kara Gazi Türbesi-İstanbul-Kozyatağı

(1) Teb-Der. a.g.e. s. 30

Kara giymek

Çaresizliğin ve ölümün simgesidir.(1)

(1) Kalafat, Yaşar.5 a.g.e. s. 1,

Kara gün

Ölümün, yasın, üzüntünün simgesi olan "Kara Gün" matemli dönemi anlatır.(1)

(1) Kalafat, Yaşar.5 a.g.e. s. 2,

Kara haber

a. Ölüm veya felaket haberi, kötü haber(1)(2)(4), ölüm haberi.(3)

b. Kötü, üzücü veya sıkıntı yaratan haber, bilgi, kötü haber(4),

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(4) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5928b2b18e7e79.78995188

Kara, Hacer-Danışık Şerife

Marmara Ü. Merkez Ktp. /Tasnif No: 1880.T9/ B55

Konya Mezarlıkları Ve Mezar Taşları, Meram Belediyesi Kültür Yay., S.473+10 resim, 2005, Konya

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kara Hisari İsmail Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kara Kadı (Mecdeddin) Hazretleri Türbesi-İzmir-Tire

(1) Akbulut, Osman Nuri. a.g.e. s. 57

Kara kedi

Kara kedi kötülüğün hatta ölümün habercisi olarak nitelendirilmektedir. Kara kedi bir kişinin önünü keserse, o kişi yolundan geri dönmeli, ya da kedinin geçmediği yerden geçmelidir. Eğer başka yolu yoksa o zaman bir taş alıp gideceği yöne atmalı, bu şekilde yolunu açmalıdır. Eğer o yoldan tedbir almadan giderse başına mutlaka kötü bir olay gelecektir. Bunlardan birisi de ölümdür.(1)

(1) Sulooca, Mürteza. a.g.e., s. 3

Kara Kelle Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 608

Kara Musa Paşa Türbesi-Yunanistan-Girit, Resmo

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 995

Kara Mustafa Paşa Türbesi-Sırbistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 696

Kara Mustafa Paşa Türbesi-Bursa

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 52,
(2) Daş, Ertan. a.g.e. s. 101

Kara Mustafa Paşa Türbesi-Kastamonu

(1) Kastamonu Vilayet. a.g.e. s. 2

Kara Şems Türbesi-Sivas

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 7, s. 375

Kara Şemseddin Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 370

Kara Şemseddin Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kara toprak

a. Koyu renkli, belli bir derinlikte bol hümüslü, taneli, altı kireçli, sulak çayır toprağı.

b. Halk ağzında, toprak, ölünce gidilecek yer, yeraltı, gömüt, mezar.(1)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kara Yer

a. Toprak, toprağın altı, mezar, sin, gömüt(1)(2)(3)(4)

b. Ölüm.(2)

c. Cehennemin dibi.(2)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(4) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5928b4675b5380.27840320

Kara Yol

a. Ölüm.(1)

b. Cehennemin dibi.(1)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Karaarslan, Nasuhi Ünal, (Trc.)

Türkiye Diyanet Vakfı İ S A M Ktp./Tasnif No: 726.8/TER.M

Terzioğlu Mezarlığı Mezar Taşları, Çanakkale On Sekiz Mart Ü, S.23, 2003, Çanakkale

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karaarslan Türbesi-Konya

(1) Yalçınkaya, Ayşe-Feyhan Ünal. a.g.e.

Karababa Türbesi-Gaziantep

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 234

Karababa Türbesi-Malatya

(1) Malatya Taşınmaz. a.g.e. s. 6

Karababa Türbesi-Ankara

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 51

Karabaş Mustafa Efendi Türbesi-Kosova

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 498

Karabaş Türbesi-Kosova

(1) DİA, Cilt. 43 s. 133,
(2) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 354,
(3) Engin, Refik. a.g.e. s. 522

Karabaş Veli Türbesi-Karaman

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 51,
(2) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 87,
(3) Karaman Valiliği. a.g.e. s. 256,
(4) Topal, Cengiz, a.g.e. s. 48

Karabaş-ı Veli Türbesi-Kastamonu

(1) Kastamonu Vilayet. a.g.e. s. 2

Karaca Ahmed Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 24 s. 374,
(2) Envanter. a.g.e. No:22,
(3) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 442,
(4) Köksel, Behiye. " Karaca Ahmed Türbesi ve Çevresiyle İlgili Menkıbeler ve Halk İnançları." Üsküdar Sempozyumu VI., s. 377, (19.12. 2009) http://www.uskudarbld.gov.tr/portal/doc/sempozyum/sempozyum6/T19.pdf, s. 575

Karaca Ahmed Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 144

Karaca Ahmed Türbesi-Bursa

(1) Kepecioğlu, Kamil. a.g.e. Cilt 4, s. 184

Karaca Ahmet Sultan Türbesi-Sakarya

(1) Sakarya Platformu. a.g.e. s. 136,

Karaca Ahmet Türbesi-Ankara-Beypazarı

(1). a.g.e.S. 69,
(2) Erdoğan, Abdülkerim.5 a.g.e. s. 103,
(3) Erdoğan, Abdülkerim.2. a.g.e. s. 254,
(4) Bozkurt, Tolga.. a.g.e. s. 132

Karaca Ahmet Türbesi-Ankara-Polatlı

(1). a.g.e.S. 398

Karaca Ahmet Türbesi-Uşak

(1) Uşak Valiliği, a.g.e. s. 216

Karaca Ahmet Türbesi-Ankara-Polatlı

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 164

Karaca Bey B. Abdullah Türbesi-Ankara

(1) Erdoğan, Abdülkerim.6. a.g.e. s. 33

Karacaahmed Sultan Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 54,
(2) Gider, Şenay. a.g.e., s. 112

Karacaahmed Türbesi-Afyon

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 170

Karacaahmet Mezarlığı

İstanbul Üsküdar'da şehrin en eski ve en büyük mezarlığı.

Orhan Gazi tarafından 753 (1352) yılında fethedilen Üsküdar'da müslüman mezarlığı I. Murad devrinde oluşmaya başlamış, İstanbul'un fethinden sonra giderek genişlemiştir. Mezarlığa adı verilen Karaca Ahmed, Anadolu'nun İslâmlaşmasında önemli katkıları olan abdalân-ı Rûm zümresinden menkıbevî bir şahsiyettir. Bu kimliğinden dolayı çeşitli yerlerde yedi ayrı türbesi bulunmaktadır. Üsküdar'da kabristan içindeki türbesi de bunlardan biridir. Evliya Çelebi'nin, "Karaca Ahmed Sultan Tekkesi mezaristan içindedir" şeklindeki ifadesinden burasının o dönemde bir türbe-tekke olduğu anlaşılmaktadır. Resmî olarak 1110 (1698) yılından itibaren Karacaahmet Sultan Mezarlığı olarak adlandırılan mezarlığın bir diğer adı da Üsküdar Mekâbir-i Müslimînî'dir.

Şehircilik tarihi açısından da önem taşıyan Karacaahmet Mezarlığı'nın başlangıç noktası Menzilhâne Yokuşu'nun (günümüzde Gündoğumu caddesi) başı idi. Cumhuriyet döneminde yapılan imar fa-

aliyetleri sonucunda kuzeydeki Tunusbağı caddesinin nihayeti ve burada halen mevcut olan 1092 (1681) tarihli Hacı Fâik Bey Çeşmesi mezarlığın başlangıcı olmuştur. Karacaahmet Mezarlığı'nı, Menzilhâne Yokuşu başından başlamak üzere hepsi eski birer yerleşim yeri olan İnadiye, Tunusbağı, Çiçekçi, Talimhane, Haydarpaşa, İbrahimağa, Seyitahmet deresi, Harmanlık, Nuhkuyusu ve Aşçıbaşı mahalleleri ve semtleri çevreler. Günümüzde içinde bulunan yollarla birlikte yaklaşık 750.000 m^2'lik bir araziyi kaplayan mezarlık Miskinler, Saraçlar Çeşmesi, Şehitlik, Musallâ ve Duvardibi adlı beş büyük bölgeye ayrılır. Mezarlık kuzeyde Tunusbağı'ndan güneyde İbrahimağa çayırına doğru eğimli bir arazi yapısına sahiptir. Seyitahmet deresi vadisi mezarlığın en çukur kısmını teşkil eder. Güneyinde İbrahimağa çayırının devamında Karacaahmet Mezarlığı'ndan ayrı kabul edilen Ayrılık Çeşmesi Mezarlığı yer almaktadır.

Karacaahmet Mezarlığı, eskiden Ayrılık Çeşmesi'nden sonra Acıbadem caddesini aşarak yamaçtan aşağıya Söğütlüçeşme'ye inmekte, buradan itibaren mezarlığa Mahmutbaba Mezarlığı adı verilmekteydi. Bu mezarlığın karşısında Söğütlüçeşme Tren İstasyonu önünde bir bölüm daha vardı. Burada dereyi aşan Taşköprü'den sonra mezarlık Fenerbahçe Stadyumu arkasında devam ederdi. Karacaahmet'in son ucu, şimdi Ankara yolu sapağı başındaki Kalyonlar başhalifesi ve ailesinin sofasıyla az ilerideki Kızıltoprak Camii yanındaki hazîre idi.

Menzilhâne'den başlayarak Karacaahmet Türbesi'nin önünden geçen ve mezarlığı katedip Ayrılık Çeşmesi'ne ulaşan güzergâh surre alayının yapıldığı ve ordunun sefere çıktığı yoldur. Bu yol, iki yanında yer alan ve her biri bir mimari şaheseri olan aile sofaları ve devlet adamlarının mezarlarıyla Karacaahmet Mezarlığı'nın bel kemiğini oluşturur. Yol üzerinde mezarlar arasında sırasıyla Hoca Sâdeddin Efendi, Karaca Ahmed, Arapzâde, Mollacık, Miskinler ve Hacı Hüseyin Paşa sebilleri bulunmaktadır.

Mezarlık, etkileyici görünümü ve mimari ihtişamıyla yüzyıllar boyunca yabancı seyyahları büyülemiş, bazı seyyahlar hâtıralarında bu mezarlıktan söz etmişlerdir. Mezarlığa ait en eski fotoğraflar 1852-1854 yıllarında Ernest de Caranza tarafından çekilmiş, onu Abdullah Biraderler, Bergren ve Foto Sabah takip etmiştir. Hâtıratında mezarlığı anlatanların başında yer alan Theophile Gautier, Karacaahmet'in Doğu'nun en büyük mezarlığı olduğunu söyleyerek hayranlığını dile getirmiştir. R. Walsh ise burasını eğimli bir arazi içinde geniş yollarla ayrılmış büyük bir ormana benzetmiştir. Onun tasvir ettiği sahne Thomas Allom tarafından gravür olarak resmedilmiştir.

Osmanlı aydınları, binlerce kabir taşını ve arşiv bilgisini içinde barındıran Karacaahmet Mezarlığı'na gerekli ilgiyi göstermiş, Mehmed Süreyyâ Bey, Fındıklılı İsmet Efendi, Ali Fuat Paşa, Şeyh Kemâleddin Efendi gibi şahsiyetler kabristanda yatanların kabir taşlarını ve kimliklerini araştırırken Ressam Hoca Ali Rızâ ile Murtaza Elker ve diğerleri Karacaahmet'le ilgili çalışmalar yapmışlardır. Dağınık evrak halindeki bu çalışmaların bir kısmı kaybolmuş, ancak bazıları yayımlanabilmiştir. Mekteb-i İ'dâdî Harbiyye-i Şâhâne öğretmenlerinden Kolağası Mehmed Râif Efendi'nin burada gömülü 138 meşhur kişi hakkında yaptığı derleme Mir'ât-ı İstanbul (İstanbul 1314) adlı eserinin içinde yer almaktadır (s. 149-197). Üsküdar Mahkeme-i Şer'iyyesi mukayyidi Behcetîler'den İsmâil Hakkı Üsküdârî'nin 1930'da tamamladığı Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdar adlı kitap (İstanbul 1976) 540 adet kabir ve kitâbesini ihtiva eder. Karacaahmet Mezarlığı'ndaki bütün kitâbelerin tesbiti için Türk Tarih Kurumu tarafından Rıfkı Melûl Meriç başkanlığında oluşturulan kurulun çalışmalarından bir sonuç alınamamıştır. Hikmet Turhan Dağlıoğlu, İ. Fazıl Ayanoğlu, Cemalettin Server Revnakoğlu, Tugan Saraçoğlu ve Enver Ergüven'in çalışmaları da yayımlanamamıştır.

Resmî ve ilmî kodeksler bulunmaması sebebiyle mezarlığın bazı adaları belediye hizmetleri kapsamına alınarak istimlâk edilmiş, eski mezar taşları yok edilerek tamamen yeni bir kabristan haline getirilmiştir. İstanbul Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü'nce verilen ada numaralarıyla tapu idaresinin verdiği kadastro ada numaralarının farklı olmasından doğan aykırılık Karacaahmet'e ait bir bölümün mezarlık dışı sayılmasıyla sonuçlanmıştır. Mezarlığın çok önemli bir bölümü olan Seyitahmet deresi ve buradaki İranlılar Tekkesi de son

yıllarda Karacaahmet'in bütünlüğünden çıkarılmış, dere yatağı tahrip edilmiş ve yaklaşık 35.000 m^2'lik bir alan nakliyat şirketlerinin ambarı haline getirilmiştir.

İçinde birçok kuş türünün yaşayıp yuvalandığı Karacaahmet Mezarlığı başta servi olmak üzere çınar, defne, çitlembik gibi ağaçları ve çeşitli bitkileriyle bir orman görünümündedir. Mezarlığın içinde ve çevresinde altı tekke ve namazgâh, üç cami, yedi çeşme, iki mektep, bir hastahane ve bir kireçhane yapılmış, ayrıca su ihtiyacını karşılamak üzere irili ufaklı çeşitli kuyular açılmıştır. Miskinler'deki 1303 (1886) tarihli Edhem Paşa Kuyusu ile Çiçekçi'deki 1318 (1900) tarihli Nâci Bey Kuyusu bunlar arasında zikredilebilir. Bu kuruluşlar vakıf sistemiyle tesis edilmiş olduğundan her birine görevliler tayin edilmiş, mezar ve defin işleri mezarcılar kethüdâlığının sorumluluğuna verilmiştir. Ehl-i hiref teşkilâtına mensup taşçılar, vakıf hizmetlileri, mezarlık ziyaretçileri, bu saha dahilindeki vakıf müesseselerinin mensupları Karacaahmet'teki gündelik hayatın canlı birer parçası idiler. Mezarlık hizmetleri vakıf sisteminden çıkarılarak belediye hizmetleri kapsamına alınınca âbkeş, duâgû ve hâfızlık gibi resmî paralı memuriyetler kalkmış, böylece gravürlerdeki görüntüler bir hayal olmuştur.

Yeniçerilerin Hacı Bektaş Ocağı ile ilişkileri mezarlığa Karacaahmet adının verilmesinin sebebini açıklamayı kolaylaştırmaktadır. Bu ocağa mensup yeniçeriler Karacaahmet'e bölük bölük, cemaat cemaat, onların arasından yetişen çorbacı, vezir, reîsülküttâb gibi şahıslar makamlarına göre düzenli olarak gömülmüştür. Bu durum, aynı zamanda hayattaki hiyerarşinin kabristanda da devam ettirilmiş olduğunu göstermektedir. Çoğu yerde bir vezir veya şeyhülislâm aile efradıyla yahut devrinin mülkî âmirleriyle yanyana gömülmüş, bu yerler giderek mezarlıkta özel bölümler oluşturmuştur. Özel adlarla anılan bu bölümler şunlardır:

1. Çiçekçi. Çiçekçi Camii'nin karşısındaki bölüm adını camiden ve buraya gömülmüş olan çiçekçilerden alır. Sofular ve Havuzkapısı diye iki kısma ayrılır.

2. Duvardibi. Dört yol ağzında su terazisinin bulunduğu geniş sahadır. Hanya fâtihi Gazi Yûsuf Paşa'nın kabri buradadır.

3. Harmanlık. Nuhkuyusu caddesinin aşağısındaki Karacaahmet Mezarlık Memurluğu'nun alt ve yan tarafıdır. Tabanı Yassı ve Divitçiler bölümleri vardır.

4. Hattatlar. Reîsülhattâtîn Şeyh Hamdullah Efendi'nin gömülü olduğu bölgedir.

5. Hünkâr imamı mevkii. Karacaahmet'in Ayrılık Çeşmesi Mezarlığı ile birleşen en güney kısmıdır.

6. İnadiye. Bandırmalızâde Tekkesi'nin önünden itibaren Tunusbağı'na ve Karaca Ahmed Türbesi'ne doğru giden bölgedir. Selim Dede ve Voynuk Ahmed Ağa bölümleri vardır.

7. Kaygusuz İbrâhim Baba. Tıbbiye caddesiyle Saraçlarçeşmesi caddesi arasındaki adanın üst kısmıdır. Kaygusuz İbrâhim Baba ve müridleri burada gömülüdür. Nâmık Paşa aile sofası da burada yol kenarındadır.

8. Kuyubaşı.

9. Miskinler. Adını burada kurulmuş cüzzamhâneden alır. Saraçlarçeşmesi caddesi üzerindeki Balım Ağa Çeşmesi'nin civarıdır. Sıkselviler ve Emîr Kasım adlı iki bölümü vardır.

10. Saraçlar Çeşmesi. İbrâhim Ağa Camii ile Ayrılık Çeşmesi arasındaki kısım olup tamamen istimlâke uğramış, yol kenarında sadece Sadrazam Halil Hamîd Paşa aile sofası kısmı kalmıştır. Burası da üzeri toprakla örtülmek suretiyle yok edilmek üzeredir. Bu bölümün İbrahimağa, Ayrılık Çeşmesi, Paris mahallesi kısımları yok edilmiştir.

11. Seyitahmet deresi. Dere vadisinde bir mesire yeri olan bu bölüm yok edilmiştir. Halen İranlılar Tekkesi ve özel mezarlığı mevcuttur. Mezarlığın güneydoğu ucudur. Bu kısım Ayasofyalılar, Taşköprü, Yağlıkçılar, Edhem Paşa bölümleriyle meşhurdur.

12. Şehitlik. İçteki orta kısımdır.

13. Yüksek Kaldırım. İnadiye'nin doğu kısmındaki sahadır.

14. Tunusbağı. Mezarlığın en meşhur kısmı olup sağlı sollu eski kabirlerle doludur. Sofular, Karaağaçlar, Avas Mehmed Paşa bölümleri vardır.

Mezarlığın başlangıcı olan Menzilhâne başında surre eminliği, defterhâne eminliği gibi vazifelerde bulunan Yûsuf Rızâ Efendi'nin 1827 tarihli kafesi horasanî destarlı mezar taşını hâvî aile so-

fası ve dua duvarı bulunmaktadır. Karacaahmet'in ortasından geçen yol buradan başlar. Devamında 1768 tarihli Taşçıbaşılar sofasına ulaşılır. Dîvân-ı Hümâyun'dan Hâşim Ali Bey'in kabrinin önünden geçilip Kadı Müderris İbrâhim Şefik Efendi'nin sağ tarafta duvar kenarındaki 1828 tarihli örfî kavuklu kabri önüne gelinir. Az ileride sol tarafta toprak seviyesinden 1,5 m. yükseklikte 22 m. uzunluğunda özel bir sofa içinde 1632'de Topkapı Sarayı'nda âsilerce şehid edilen Sadrazam Hâfız Ahmed Paşa'nın kabri vardır. Onu geçip sağda Osman Şems Efendi ile Eşrefzâde Sırrı Efendi ve ihvanının mezarları önünden devam edilerek solda Hoca Sâdeddin Efendi Sebili'ne ve Şeyhülislâm Sâdeddin Efendi ile Mevlevî Reşad Bey'in kabirlerine ulaşılır. Sebil hazîresinin bitişiğinde Karaca Ahmed Sultan Tekkesi ve Türbesi, karşısında ise Rodosî Camii yer alır. Camiye bitişik hazîrede mezarcılar kethüdâsı Hâfız Hasan Efendi'nin 1804 tarihli kabir taşı bulunmaktadır. Buradan Ayrılık Çeşmesi'ne uzanan yol 1950'deki imar faaliyetleri sırasında genişletilmiştir. Şehitlik yönünde o tarihte açılan kapının arkasında Mimarbaşı Kasım Ağa'nın, onun hizasında şair Enderunlu Vâsıf'ın, onun da aşağısında hâcegândan şair İbrâhim Efendi'nin 1780 tarihli kabir taşı vardır. İbrâhim Efendi'nin kabir taşının yanında Arapzâde Kuyusu ve Sebili yer almaktadır. Bundan sonra ihtişamlı görünüşüyle İshakefendizâdeler ve Dürrîzâdeler'in uzun aile sofaları görülür. Bu sofada Anadolu Kazaskeri Muhtar Ahmed Efendi'nin 1811 tarihli örfî kavuklu, Şeyhülislâm Dürrîzâde Abdullah Efendi'nin 1828 tarihli örfî kavuklu, Vezir Ali Paşa'nın 1826 tarihli kallâvî kavuklu, tulumbacı yeniçerilerinden Genç Osman'ın 1816 tarihli dardağan kavuklu ve tulumba remizli taşı yanyana ön sırada Dîvân-ı Hümâyun'da bulunuyorlarmış gibi sıralanmıştır. Cornelius Gurlitt, bu ihtişamlı mezar taşlarının fotoğrafını Konstantinopel adlı eserinde yayımlamıştır. Bu sofanın karşısında Sadrazam İbrâhim Hilmi Paşa'nın 1825 tarihli kallâvîli mezar taşı ile 1853'te vefat eden Sadrazam İbrâhim Sarım Paşa'nın kabirleri hizasında 1865 tarihli harap haldeki Hacı Hüseyin Paşa Sebili'ne gelinir. Sebilin karşısı Balım Ağa Çeşmesi'nin bulunduğu Miskinler mevkiidir. Burası İbrahimağa çayırının sınırı olup sebil hizasında 1785 tarihli Halil Hamîd Paşa sofası ile Ayrılık Çeşmesi'ne uzanır. Sadrazam Halil Hamîd Paşa sofası Karacaahmet Mezarlığı'nın en uzun sofasıdır (31 m.). 300 m² sahalı bu sofada 1784 tarihli ve kallâvîli ayrı iki taş Halil Hamîd Paşa'nın buradaki kesik başı için konulmuştur.

Karacaahmet Mezarlığı'nda bazı mekânlar kesme taş duvarlarla yükseltilmiş ve içi toprak doldurularak aile sofaları meydana getirilmiştir. 1734 tarihli Mirzazâdeler, 1736 tarihli Dürrîzâdeler, 1742 tarihli Âtıfzâdeler, 1762 tarihli Taşçılar ve 1873 tarihli Tırnakçızâdeler mezarlıkta bulunan meşhur aile sofalarıdır. Harmanlık bölümünde yer alan Mütercim Âsım Efendi'nin 1819 tarihli sofası ile Kaygusuz İbrâhim Baba bölümünde yer alan Nâmık Paşa'nın 1892 tarihli sofası yeni tarzdaki sofalara örnek olarak gösterilebilir.

Mezarlıktaki bazı mezarlar açık türbe haline getirilmiştir. Osman Şems Efendi, Melek hazretleri, Şeyh Behcetî Konevî, İbrâhim Hayrânî, Silistreli Süleyman Efendi ve Bekir Sıdkı Ateşli'nin kabirleri bu tür türbelerdir. Nişancı Hamza Paşa'nın üstü kubbeli açık türbesi yanlışlıkla "at mezarı" olarak tanıtılmaktadır. Divan edebiyatının ünlü şairlerinden Nâbî, Nedîm, Enderunlu Vâsıf ile Emin Hâkî, Nâbizâde Nâzım, Mirzazâde Ahmed Neylî de Karacaahmet'te gömülüdür.

Karacaahmet'te XVI. yüzyıldan kalma mezar taşı hemen hemen yok gibidir. Yer yer 1110'dan (1698) sonrasına ait mezar taşları görülebilmektedir. Mevcut en eski mezar taşı Şeyh Hamdullah Efendi'ye ait olup 1520 tarihlidir. Taşların çoğunluğu XIX. yüzyıla aittir.

Karacaahmet'te taş kapaklarla mezar odacığı veya tahta kapaklarla doğrudan toprağa gömme tarzında iki tür defin usulü uygulanmıştır. Eski definlerin çoğunluğu taş kapaklı mezar odası tarzındadır. Mezarlık ve mezar taşlarının inşa ve imarı ehl-i hiref taşçıları ve hattatlarınca icra edilmiş, kabirlerin korunmasına özen gösterilmiştir. Günümüzde Karacaahmet'te defne açık bölgelerde hızlı bir mezar taşı katliamı söz konusudur. Defne kapatılmış bölgeler ise iklimin ve zamanın tahribine terkedilmiştir.[1]

(1) DİA, [KARACAAHMET MEZARLIĞI - Necdet İşli] c. 24; s. 376; DBİA; H. NECDET İŞLİ

Karacaahmet Sultan Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 638

Karacaahmet Türbesi-Manisa

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 294,
(2) Manisa Valiliği. a.g.e. s. 270

Karacabey Türbesi-Ankara

(1) Daş, Ertan. a.g.e. s. 194,
(2) Erdoğan, Abdülkerim.2. a.g.e. s. 250,
(3) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 95

Karacabey Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 412

Karacaoğlan Türbesi-Kayseri-Develi

(1) Kaynak Yok

Karaçağ, Demet

YÖK Ulusal Tez Merkezi/Tasnif No: 19827

Bursa Mezartaşları (14.-15.Yüzyıl), Gazi Ü. Sosyal Bilimler Enst. Sanat Tarihi ABD, (Basılmış) Y. Lisans Tezi, S.161, 1992, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karaçelebizade Mehmed Efendi Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 12 s. 4

Karaçomak Türbesi-Gaziantep

(1) Gaziantep. a.g.e.

Karadede Mahallesi Türbesi-Sinop

(1) Çal, Halit. a.g.e. s. 336

Karadeniz Türbesi-Diyarbakır

(1) Ertekin, M. Zahir. a.g.e. s. 92

Karadeniz Türbesi-Diyarbakır

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 52

Karedimir, Ayşe-Saruhan, Süreyya

Milli Ktp./Tasnif No: 1970 SA 25

Ahlat Mezar Taşları, Türkiyemiz, Y.3, Sayı: 42-44,S.24-30,1984, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karagöz Ahmed Paşa Türbesi-Kütahya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 52,
(2) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 109

Karahaspa

Öldürücü bir tür çıban.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Karakadı Mecdeddin Türbesi-İzmir

(1) Önkal, Hakkı.5 a.g.e. s. 56,
(2) Daş, Ertan. a.g.e. s. 147

Karakaş, Celaleddin

T.T.K. Ktp.

Ahlat Mezar Taşlarında Kullanılan Rumi Motifi ve Tezyinatımızdaki Yeri, Selçuklu araştırmaları Dergisi, Sayı:I, S. 159-164, T.T.K. yay., 1970, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karakaş, Mahmut

Türkiye Diyanet Vakfı İ S A M Ktp./Tasnif No: 726.8/KAR.Ş

Şanlıurfa Mezar Taşları, Şurkav, Sayı:14;10, S.199, 1996, Şanlıurfa

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karakılıç Türbesi-Uşak

(1) Uşak Valiliği, a.g.e. s. 213

Karakoncol

Kötü ruh olan karakoncolun ışıldayan gözleri, büyük başı, boynuzu ve kuyruğu vardır. Elindeki değneği ile yaramaz çocukları dövmektedir, hatta onları yemektedir. Karakoncol altı haftalık vam-

pirden oluşmaktadır. Araştırmacılar dört çeşit karakoncol türü tespit etmişlerdir. Ses, hayvan, vahşi yaratık ve insan. Ses karakoncol, insanları uykusundan alarak belirsiz bir istikamete götürür. Değişik tanımlarla tanınan insan Karakoncol'un amacı insandan ses çıkartarak sesini alarak öldürmesidir. Karakoncol rahatlıkla hayvan ve vahşi yaratık şekillerine girebilmektedir. Yılda bir kere, Noel zamanında yeryüzünde dolaşan karakoncol yolculara akşamları saldırır. Yolcuları bir ağırlık basar, terlemeye başlarlar ve ağırlıktan yere çökerler. Gece çalışan kadınlara da saldırmaktadırlar.[1]

(1) Sulooca, Mürteza. a.g.e., s. 40-41

Karakullukçu Türbesi-Erzurum

(1) Taşyürek, Muzaffer. a.g.e. s. 71

Karakurt Baba Türbesi-Kırşehir

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 52,
(2) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 286

Karakuş

a. Kartal ve ona benzeyen sungur, doğan, atmaca, laçin gibi kuşlara genel olarak "karakuş" adı verilir.[1][2]

b. Bu kuş türü aynı zamanda görünmez âlemle olan bağlantıyı temsil eden bir ruh olarak da görülür.[1]

(1) Koçak, Ahmet. a.g.e., s. 65.
(2) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5928b641540bd2.41531472

Karalama

a. Ölüm vb. bildiren yazılı kâğıt, kara haber.[1]

b. Leke sürme, kötülük yükleme[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5928b68843e8f5.85542650

Karalara bürünme

Ölüm olayı ile karşılaşan Türklerin, kendilerine özgü bir takım yas âdetleri vardır. Karalara bürünme, bu yas âdetlerinden biridir.[1]

(1) İltar, Gazanfer. a.g.e., s. 2

Karamağaralı, Beyhan

T.T.K. Ktp./ Tasnif No: BI 4665

Mezar Taşlarına Göre XII_XV. Y.Yılda Ahlat Kültürü, II. Van Gölü Havzası Sempozyumu (04-07 Eylül 2006), S. 94-104, Bitlis Kültür Mer., Bitlis Valiliği İl Kültür Ve Turizm Md. Kültür Yay., 2007, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karamağaralı, Beyhan

Milli Ktp./Tasnif No: 1994 AD 2770

Türk Mimari Eserlerinde Ahlat Mezar Taşları, Elektronik İletişim Ajansı Yayınları, 1993, Ankara.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karamağaralı, Beyhan

Milli Ktp./Tasnif No: 1973 BD 681

Ahlat Mezar Taşları, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Ü., 1972, Ankara.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karamağaralı, Beyhan

Milli Ktp./Tasnif No: 1971 AD 5113

Sivas Ve Tokat'taki Figürlü Mezar Taşlarının Mahiyeti Hakkında, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, (1970) S. 75-109,, T.T.K Yay., 1971, Ankara.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karamağaralı, Beyhan

Vakıflar Gn. Md. Ktp./Tasnif No:-

Türk Damgalarının Devamlılığı Hakkında, Türk Dünyası Araştırmaları, Yıl:2, C.3, Sayı:9, S.5-24, 1980, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karamağaralı, Beyhan

Vakıflar Gn. Md. Ktp./Tasnif No: 956/0505/201

Sivas ve Tokattaki Figürlü Mezar Taşlarının Mahiyeti

Hakkında, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, Sayı:2, S.75-109, 1970, T.T.K. Yay., Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karamağaralı, Beyhan

TTK Ktp. /Tasnif No: AV 4076-1991

Eski Ahlat Kazıları, Belleten, TTK Y., S:143-144, 1991, Ankara.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karamağaralı, Beyhan

Ahlat'ta Bulunan Tümülüs Tarzındaki Türk Mezarları, Önasya, C.5, S.59-60, Temmuz-Ağustos,1970

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karamağaralı, Beyhan

Milli Ktp./Tasnif No: 1966 SB 93

Ahlat Mezar Taşları, Önasya, C:5, Sayı:59-60, S.2-3, 1970, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karamağaralı, Beyhan

Milli Ktp./Tasnif No: 1959 SA 30

Narlıdere'deki Bazı Figürlü Mezar Taşları, İslam İlimleri Enst. Dergisi, Sayı:3, S.115-147, 1972, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karaman Baba Türbesi-Sakarya

(1) Sakarya Valiliği. a.g.e. s. 36,

Karaman Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 425

Karaman Bey Türbesi-Karaman

(1) Topal, Cengiz, a.g.e. s. 49

Karamani Şeyh Efendi Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 29

Karamanoğlu Alaaddin Bey Türbesi-Alanya

(1) Kaynak Yok

Karamanoğlu Alaaddin Türbesi-Karaman

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 52,
(2) Karaman Valiliği. a.g.e. s. 386

Karamanoğlu II. İbrahim Bey Türbesi-Ankara

(1) Erdoğan, Abdülkerim.2. a.g.e. s. 14

Karamanoğlu Türbesi-Karaman

(1) Cengiz, Ahmet. a.g.e. s. 107

Karamanoğulları Türbesi-Ankara

(1) Erdoğan, Abdülkerim.1 a.g.e. s. 201

Karamürsel, Alım

Milli Ktp./Tasnif No: 1984 SB 53

Edirne`nin En Eski Tarihli ve Yazılı Mezar Taşı, Tarih ve Toplum, Sayı:74, İletişim Yay. Perka A.Ş,1990, 42. İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karamürsel, Alım

http:// ekitap.eyup.bel.tr

İlahiyattan İki Zeyni Mezar Taşı, Tarihi Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüp Sultan Sempozyumu (11-13 Mayıs 2001) S.240-243, Eyüp Belediyesi, 2001, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karanlık Baba Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 879

Karanlık Evliya Türbesi-Kastamonu

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 52,
(2) Keçeci, Mehmet. a.g.e. s. 56,
(3) Kastamonu Bel. a.g.e. s. 18

Karanlık Kümbet

Erzurum'da XIV. yüzyıl başlarına ait bir mezar anıtı.

Dervişağa mahallesinde Gülahmet caddesi üzerindedir. Kitâbesine göre 708 (1308) yılında

Sadreddin Türkbeg tarafından yaptırılmıştır. Zamanla harap olan kümbet 1954'te Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce tamir ettirilmiştir. Karanlık adını nereden aldığı ve kimin için yapıldığı bilinmemektedir. Erzurum Vilâyeti Salnâmesi'nde Sadreddin Konevî'nin burada medfun olduğu kayıtlıysa da bu doğru değildir. Girişi bugün bir evin bahçesinde kalan yapının doğusunda bir hazîre bulunmaktadır.

Küfeki taşıyla inşa edilen kümbet iki katlıdır. Kare planlı bir mumyalıkla (kaide) içten daire, dıştan on iki yüzlü gövdeden oluşan yapının üzeri içten kubbe, dıştan konik bir külâhla örtülmüştür. Doğu yönünden merdivenle inilen çapraz tonozlu mumyalıkta iki mezar yer almaktadır. Üç yönde açılan menfezlerle kuvvetli bir hava akımı sağlanmıştır. Kaideden gövdeye, köşelerin pahlanmasıyla onikigene tamamlanan profilli bir kornişle geçilmektedir. Korniş üzerinden yükselen çifte sütunçelerle silme kemerlerin çevrelediği yüzler birer sathî niş görünümündedir. Gövde kemerlerden itibaren saçağa kadar silindirik olarak devam eder. Saçağın altında kırmızı taş üzerine işlenmiş geometrik geçme motifli süsleme kuşağı dolanmaktadır. Kuzeydeki kapı ile diğer üç yönde açılan basık kemerli pencereler mukarnas kavsaralı nişler şeklinde düzenlenmiştir. Kapının bulunduğu sathî niş kemerindeki kûfî kabartma yazı kısmen bozulmuştur. Mermere yazılmış üç satırlık asıl tarih kitâbesi ise güneydeki pencerenin üstüne yerleştirilmiştir. Kitâbenin üzerinde daire içinde beş köşeli yıldız meydana getiren monogram biçiminde bir yazı daha mevcuttur.

Gövde içindeki pencere mukarnasları kırmızı renkli boya ile çerçevelenmiştir. Güneydeki pencere aynı zamanda mihrap olarak değerlendirilmiştir. Kuşatma kemerinde çifte rûmîden oluşan ve ucu hilâlle sonuçlanan kabartma bir palmet motifi bulunmaktadır. Kubbe eteğinde mahallî üslûpla işlenmiş kalem işi basit bitki örnekleriyle kandil motifleri yer almaktadır. Diğer kısımlar sade ve süslemesizdir. Yapı içindeki sanduka kaybolmuştur.

Karanlık Kümbet, Anadolu'da Selçuklu ve İlhanlı döneminde yapılan mezar anıtlarıyla aynı özelliklere sahiptir. Kitâbede geçen adın okunuşundaki ihtilâfa rağmen üzerinde tarih bulunması benzer türbe-kümbetlerin tarihlendirilmesi açısından önemlidir. Ayrıca usta imzası olduğu sanılan yıldız biçimli yazının da Tercan Mama Hatun Türbesi ile Beyşehir Eşrefoğlu Camii kubbesinde aynen tekrar edilmesi ilginçtir. Erzurum'daki diğer kümbetlerde olduğu gibi zeminden hayli yüksekte bulunan gövdeye giriş kapısına çıkılacak merdiveni yoktur. Mumyalıkta bulunan mezarlar türbe sandukaları gibi örtülü ve bakımlı olup halk tarafından ziyaret edilmektedir.(1)

(1) DİA; [KARANLIK KÜMBET - Abdüsselâm Uluçam] c. 24; s. 463

Karanlık Türbesi-Erzurum

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 52,
(2) Taşyürek, Muzaffer. a.g.e. s. 50

Karanu Delik

Mezar.(1)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Karasarıklı Şeyh İbrahim-i Sabri Ef. Türbesi-İstanbul

(1) Vassaf, Hüseyin. a.g.e. s. 214

Karasungur Türbesi-Konya

(1) Yalçınkaya, Ayşe-Feyhan Ünal. a.g.e.

Karaşaş Ana Türbesi-Ortaasya

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 24

Karataş, Ahmet

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp./Tasnif No: 726.8-30

İstanbul Fatih Camii Ve Çevresindeki Bazı Mezar Taşları, Atatürk Ü.İlahiyat Fak., Lisans tezi, S.71, Erzurum

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karataş Dede Türbesi-Isparta

(1) Ölmez, Filiz Nurhan-Gökmen Şirin. a.g.e. s. 89

Karatay Türbesi-Konya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 53

Karatekin Türbesi-Çankırı

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 53

Karayakup Türbesi-Sivas

(1) Yasak, İbrahim. a.g.e. s. 115

Karcı Şeyh Ahmed Dede Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Karer Baba Türbesi-Bingöl-Sütlüce

(1) Kaynak Yok

Karesi Bey Türbesi-Balıkesir

(1) DİA, Cilt. 24 s. 487,
(2) Akpınarlı, Kerim Kâni. "Balıkesir Şehir Ve Belediye Tarihi." Balıkesir: Balıkesir Belediyesi, (2009). s. 22

Karga

Ölümü çağrıştıran kuşlardan biri de kargadır. Eğer karga öterse kısa bir zaman içinde başlarına bir belanın gelineceğine inanılmakta, bundan dolayı bu kuştan uzak durulmalı.[1]

(1) Sulooca, Mürteza. a.g.e., s. 3

Kargı Baba Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 141

Kargılama

Kargı darbesi ile yaralama ya da öldürme.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kargın Baba Türbesi-Ankara-Polatlı

(1) Erdoğan, Abdülkerim.1 a.g.e. s. 128

Kargış

Kötüleme, zemmetme, lanet, ilenme, beddua.[1][2][3]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Karıncalı Dede Türbesi-Sakarya

(1) Sakarya Platformu. a.g.e. s. 136,

Karıştıran Süleyman Paşa Türbesi-Bursa

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 53,
(2) Daş, Ertan. a.g.e. s. 120

Kari'a

a. Kıyamet.[1][2][3]

b. Kapıyı çalan, dehşetten yürekleri hoplatan, başlara çarpan, Kur'an'ın 101. Suresinin adıdır. Kıyametin dehşetinden bahseder.[4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Akay, Hasan. a.g.e.

Kāria Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in yüz birinci sûresi.(...)

Sûre *kıyamet gününün dehşetine* vurgu yapan âyetlerle başlar (âyet 1-3). Hz. Peygamber'e, "Sen kārianın ne olduğunu nereden bileceksin?" denilmesi, kıyamet hadisesinin şiddet ve dehşetinin bizzat yaşanmadıkça Resûlullah tarafından dahi gerçek anlamıyla idrak edilemeyeceğine işaret eder. Kāria kelimesi daha sonraki âyetlerde açıklanarak o günde insanların sağanak halinde uçuşup ateşe düşen pervaneler, böcekler, dağların ise atılmış renkli yün gibi olacağı belirtilir (âyet 4-5).

Müteakip âyetlerde insanların dünya hayatındaki davranışlarına göre *âhirette karşılaşacakları ceza ve elde edecekleri mükâfat*tan bahsedilir. *Tartıları ağır gelenler*in memnun edici bir hayata kavuşacakları, tartıları hafif gelenlerin ise *kızgın bir ateş uçurumuna atılacakları* haber verilir (âyet 6-11). 6. âyette geçen "mevâzîn" kelimesi, Arapça'da hem "mîzân"ın (tartı aleti) hem de "mevzûn"un (tartılan şey) çoğul şeklidir. Bu âyetle ilgili yorumlarda, âhirette amellerin cisim haline getirilerek tartılacağı belirtildiği gibi mevâzîn kelimesinin mecazi

anlamda kullanıldığı ve bununla insanların davranışlarına takdir edilecek ceza veya mükâfatta tam adaletin geçerli olacağının kastedildiği de belirtilmektedir. Kāria sûresinde, kıyamet gününün gerçekliği çarpıcı sahnelerle gözler önüne serilerek hem müjdeleyici hem korkutucu mesajlara yer verilmiş, öte yandan sorumluluk ilkesine vurgu yapılarak dünya hayatındaki davranışların karşılıksız kalmayacağı bildirilmiştir.(...)[1]

(1) DİA; [KĀRİA SÛRESİ - M. Kâmil Yaşaroğlu] c. 24; s. 490

Karin

İnsana refakat edip onu mânevî açıdan ve daha çok menfi olarak etkileyen görünmez varlık anlamında Kur'an terimi.

Sözlükte karîn "yaklaştırmak, bir araya getirmek" anlamındaki karn kökünden türemiş bir sıfat olup "dost, arkadaş, eş, yaştaş" mânalarına gelir. İslâm'dan önce Araplar insanı takip eden ve onunla beraber olan ruhanî varlıkların bulunduğuna inanırlardı. Bunlara genellikle "*reiy, şeytan, cin, tâbi'*" ve *karîn* adını veriyorlardı. Özellikle kâhin ve şairler kendilerine haber taşıyan ve şiir ilham eden şeytan ve karînlerinin olduğunu ileri sürüyorlardı.

Karn kavramı değişik kullanımlarıyla Kur'ân-ı Kerîm'de otuz dokuz yerde geçmekte olup bunların yedisi karîn, biri de çoğulu olan kurenâ şeklindedir (M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "ķrn" md.). Karîn, Kur'an'da "insanla beraber bulunan arkadaş" anlamına gelmekte, *şeytan* (en-Nisâ 4/38; es-Saffât 37/51; Fussılet 41/25; ez-Zuhruf 43/36, 38; Kāf 50/27), *inkârcı insan* (es-Sâffât 37/51) ve *melek* (Kāf 50/23) türünden arkadaş yerine kullanılmaktadır.

Kur'an, şeytan türünden olan karînin insanı riyakârlığa teşvik eden ve ona kötülükleri güzel gösteren kötü bir arkadaş olduğunu, *dünyada onunla dost olanların âhirette kendilerini suçlayacaklarını ve uzak durmasını isteyeceklerini* beyan etmektedir. Bazı müfessirler Sâffât sûresinde yer alan karînin şeytan mânasına geldiğini söylerken bazıları onun insan olduğunu kaydederler (Taberî, XXIII, 38; Beyzâvî, V, 234; Süyûtî, VII, 90).

Hadis rivayetlerinde de karn kavramı çeşitli türevleriyle yer almaktadır. Karîn kelimesi bazan arkadaş, dost şeklinde (Buhârî, "Diyât", 22), bazan da insanla beraber olan ve ondan hiç ayrılmayan "ruhanî dost" (şeytan veya melek) anlamında kullanılmaktadır (Buhârî, "Tefsîr", 37; Müslim, "Śalât", 260; İbn Mâce, "İķāme", 39, "Duâ", 18).

Hz. Peygamber, insanın hem melekten hem de şeytandan arkadaşı olduğunu belirtmiş, Hz. Âişe'nin, "Buna sen de dahil misin?" sorusuna "evet" cevabını vermiş, ancak Allah'ın inâyetiyle kendisinin onun kötülüklerinden korunduğunu bildirmiştir (Müsned, I, 385, 397, 401, 460; Dârimî, "Riķāķ", 25; Müslim, "Münâfiķīn", 69). Bu hadisin sonunda yer alan (أسلم) kelimesi bazı âlimlerce mâzi fiil olarak (esleme) kabul edilmiş ve Resûlullah'ın şeytanının müslüman veya teslim olup kendisine hayırdan başka bir şey telkin etmediği şeklinde yorumlanmıştır. Süfyân b. Uyeyne ve Hattâbî gibi âlimler ise şeytanın müslüman olmasını mümkün görmeyerek kelimeyi sülâsîden muzâri mütekellim kalıbında okumuş (eslemü) ve *Resûl-i Ekrem'in onun kötülüklerinden korunduğu* mânasını çıkarmıştır (Nevevî, XVII, 156-158; Bedreddin eş-Şiblî, s. 28-29).(...)

Gazzâlî karînle ilgili rivayetleri sıraladıktan sonra insan kalbinin melek ve şeytanın etkisi altında olduğunu, her iki kaynaktan da kalbin yoklandığını, hayra çağrı yapan duygu ve düşüncelerin meleğin ilhamı, şerre çağıranın ise şeytanın vesvesesi olduğunu kaydetmiş ve insanın iki karîn arasında imtihana tâbi tutulduğunu belirtmiştir (İhyâ, III, 27; Zebîdî, VII, 265-267).(...)[1]

(1) DİA; [KĀRİN - İlyas Çelebi], c. 24; s. 490

Karin

a. İnsana refakat edip onu manevi açıdan ve daha çok menfi olarak etkileyen görünmez varlık anlamında Kur'an terimi.[1]

b. İnsanla beraber bulunup onun amellerini yazan melektir. İyinin karini melektir, suçlunun karini şeytandır.[2]

(1) DİA; [KĀRİN - İlyas Çelebi], c. 24; s. 490
(2) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 26, s. 109

Karir Baba Türbesi-Muş

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 300

Karlı İli Oğlu Mehmet Bey Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 641

Karlık Türbesi-Malatya

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 295

Karpuz, Haşim

Milli Ktp./Tasnif No: 2005 AD 16752

Anadolu Selçuklu Mimarisi, Selçuk Ü., Yaşatma Ve Geliştirme Vakfı, 2004, Konya

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karpuz, Haşim

Milli Ktp./Tasnif No: 2007 BD 5246

Konya Kitabı VIII, Konya Ticaret Odası, 2005, Konya

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karslı Ali Efendi Türbesi-Kosova-Prizren

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 327,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 499

Kartal Baba Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.,
(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 470,
(3) Gider, Şenay. a.g.e., s. 91

Kartal, Numan

Milli Ktp./Tasnif No.1980 SB 14

Mezar Taşları, Türk Folkloru, (51), S.13-16, Kemal Kitapçı,1983, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Karun

a. Karn, ezvac gibi iki şeyin herhangi bir şekilde birleşmesi yanında olması demektir. Karn'ın çoğulu karun'dur.

b. Bedene bitişik olduğundan ruha da karun denir.[1]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C.11, s. 286

Karyağdı Türbesi-Ankara

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 53,
(2) Erdoğan, Abdülkerim.6. a.g.e. s. 30,
(3) Erdoğan, Abdülkerim.2. a.g.e. s. 251,
(4) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 96

Kasâme

a. Faili meçhul cinayetlerde cezai ve mali sorumluluğu tespit amacıyla cinayetin işlendiği bölge insanlarının yemin etmesi usulünü ifade eden fıkıh terimi.[1]

b. Öldürülen kişinin katilinin belirlenmesi için velilerine yaptırılan bir yemindir.[2]

(1) DİA; [KASÂME - Ali Bardakoğlu] c. 24; s. 528-530
(2) Ateş, Süleyman. a.g.e., C.26-11, s. 129-296

Kasâme

Fâili meçhul cinayetlerde cezaî ve malî sorumluluğu tesbit amacıyla cinayetin işlendiği bölge insanlarının veya maktulün yakınlarının yemin etmesi usulünü ifade eden fıkıh terimi.

Sözlükte "yemin etmek, yemin eden topluluk; barış ve yüz güzelliği" gibi anlamlara gelen kasâme İslâm hukukunda, fâilin kesin delille belirlenemediği bir cinayet işlendiğinde suç mahallinden sınırlı sayıda bir topluluğun haklarındaki suç isnadını defetmek veya maktulün yakınlarının suç isnadında bulunmak amacıyla mahkeme huzurunda yaptığı özel yeminlerin adıdır.(...)

Câhiliye Arapları tarafından bilindiği ve yer yer başvurulduğu anlaşılan kasâmeye Kur'an'da temas edilmez. Hadis mecmualarında Hz. Peygamber'in kasâmeyi Cahiliye'deki şekliyle devam ettirdiği rivayeti yer alır (Müslim, "Ḳasâme", 7; Nesâî, "Ḳasâme", 2) ve bu kaynakların kasâme, diyât, eymân gibi bölümlerinde konuya ilişkin sınırlı bilgiler ve uygulama örnekleri verilir.

Bunlardan birinde, ensardan Abdullah b. Sehl b. Zeyd'in Hayber hurmalıklarında öldürülmüş olarak bulunması üzerine maktulün yakınlarıyla yol arkadaşı olan Muhayyisa b. Mes'ûd cinayeti Hayber yahudilerinin işlemiş olma ihtimalini dile getirdiler. Resûl-i Ekrem, onlardan bu cinayeti Hayber yahudilerinin işlediğine dair elli defa yemin etmelerini istediğinde onlar yanında bulunmadık-

ları ve görmedikleri bir cinayet hakkında yemin edemeyeceklerini bildirdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber yahudilerin elli yeminle cinayet suçundan berat edeceğini açıkladı ve aradaki gerginliği gidermek için de maktulün diyetini beytülmâlden ödedi (Buhârî, "Diyât", 22; Müslim, "Ḳasâme", 1).

Bir diğer rivayette Resûlullah'ın, yahudilerden elli erkeğe cinayeti işlemediklerine ve işleyeni de bilmediklerine dair yemin ettirerek diyet ödettiği, yahudilerin de, "Gerçekten o, nebîmiz Mûsâ'nın hükmettiğiyle hüküm vermiştir" dedikleri aktarılır (Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakī, VIII, 123).

Hz. Peygamber'in ve Hulefâ-yi Râşidîn'in uygulamalarında kasâme usulüyle diyete hükmedildiğine dair muhtelif rivayetler mevcutsa da kısasın uygulandığına dair rivayetlerin sıhhati ve içeriği tartışmalıdır (Buhârî, "Diyât", 22; "Megāzî", 36; Ebû Dâvûd, "Diyât", 9; Abdürrezzâk es-San'ânî, X, 37-44; Serahsî, XXVI, 109). İslâm toplumunda fıkhî düşüncenin gelişimine ve ekolleşmesine paralel olarak fakihler, kasâmenin meşruiyetinden uygulanış şekline ve sonuçlarına kadar birçok yönünü tartışıp zengin bir doktrin geliştirmişler, bunun sonucu olarak da kasâme fıkıh literatüründe bu adı taşıyan bağımsız bir bölüm veya cinâyet bölümünün alt konusu olarak, ayrıca "eymân, nükûl, diyât, da'vâ" gibi başlıklar altında dolaylı bilgiler verilerek ayrıntılı biçimde işlenmiştir.[1]

(1) DİA; [KASÂME - Ali Bardakoğlu] c. 24; s. 528-530

Kasâme Mahiyeti ve Çeşitleri

(...) Kasâmenin mahiyeti ve işlevi konusunda Hanefîler'le cumhur arasında esaslı bir görüş ayrılığı mevcut olduğundan fıkıh literatüründe kasâmenin iki farklı tanımına rastlanır.

Hanefîler'e göre kasâme, bir bölgede bir kimse öldürülmüş olarak bulunduğunda bölge halkından elli erkeğin o kimseyi öldürmediğine ve öldüreni de bilmediğine dair Allah adına yemin etmesidir (Serahsî, XXVI, 106; Kâsânî, VII, 286). Zeydiyye ve İbâzıyye mezheplerinin görüşleri de bu çizgidedir. Buna göre kasâme suçu ispata yarayan bir delil değil, cinayet bölgesi insanlarına üzerlerindeki kısası gerektirici bir suç isnadını defetmek üzere tanınmış bir yemin hakkıdır. Buna doktrinde "nefy kasâmesi" adı verilir ve bu haliyle kasâme beyyinenin davacıya, yeminin de davalıya ait olması genel kuralına aykırı düşmez.(...)

Kasâmenin mahiyeti ve işlevi konusunda iki ekol arasındaki temel görüş ayrılığı kasâmenin uygulanış şartları, usulü ve hükümleri de dahil birçok konuda bir dizi farklı görüşün de kaynağını oluşturur.[1]

(1) DİA; [KASÂME - Ali Bardakoğlu] c. 24; s. 528-530

Kasâme Şartları

(...) Hanefîler, maktulün bir şahsın mülkiyet veya zilyedliği altındaki bir mahalde bulunmuş olmasını şart koşar, maktulün kamuya ait bir arazide bulunması halinde ise buralarda can güvenliğini sağlama devletin görevi olduğundan kasâmeye değil doğrudan hazineden diyet ödemesine gidilmesini savunurlar (Kâsânî, VII, 289). Kamuya ait çarşı ve caddeler, hapishaneler ve umuma açık mescidlerde işlenen fâili meçhul cinayetlerde de durum böyledir.

Hanefîler'e göre kasâmede fâilin meçhul olması, onu suçu ispat aracı olarak gören Mâlikî, Hanbelî ve Şâfiîler'e göre ise cinayet davasının muayyen bir şahıs aleyhinde açılması gerekir.(...) Kasâmenin asıl amacı diyet sorumluluğunu belirlemek olduğundan Hanbelîler ve Şâfiîler hariç fakihler davalının tam eda ehliyetinin bulunması şartını genelde aramazlar.(...)[1]

(1) DİA; [KASÂME - Ali Bardakoğlu] c. 24; s. 528-530

Kasâmeden Kaçınma

Kasâmede yeminden kaçınmanın da yemin etmenin de önemli hukukî sonuçları vardır. Bu ise yeminde hangi tarafa öncelik verileceğine göre değişen bir husustur.

Hanefîler'e göre yeminde önceliği bulunan davalılar yemin ettiklerinde kısas düşer, fakat diyet ödemekle yükümlü olurlar. Kasâmenin istisnaî bir usul oluşunun bir sebebi budur. Davalılar yeminden kaçınırlarsa yemin edinceye veya suçu ikrar edinceye kadar hapsedilirler. Çünkü yeminden kaçınma tek başına kısasa hüküm vermeyi mümkün kılacak güçte bir delil değildir. Önemli bir hakkın askıda kalmasına da razı olunamaz. Bunun için davalılar bir seçim yapmaya zorlanır.(...)[1]

(1) DİA; [KASÂME - Ali Bardakoğlu] c. 24; s. 528-530

Kasap Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Koyuncu, Aşkın. a.g.e. s. 222

Kasap Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 385

Kasap Cömert Dede Türbesi-Isparta

(1) Ölmez, Filiz Nurhan-Gökmen Şirin. a.g.e. s. 89

Kasap Cömert Türbesi-Bursa

(1) Kepecioğlu, Kamil. a.g.e. Cilt 4, s. 184

Kasap İlyas Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.,
(1) Dönmez, Ömer Mustafa. a.g.e.S. 331

Kasas Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in yirmi sekizinci sûresi.(...)

İlk âyeti hurûf-ı mukattaadan "tâ-sîn-mîm" olan Kasas sûresinin muhtevasını üç bölümde ele almak mümkündür.

Birinci bölümde (âyet 3-46) Firavun'un, yönetimi altındaki İsrâiloğulları'na yaptığı zulümden bahsedilerek onların erkek çocuklarını öldürttüğü, kız çocuklarını sağ bıraktığı ifade edilir ve Allah'ın iradesinin orada ezilen kimselere yardım etme yönünde olduğu belirtilir. Daha sonra Hz. Mûsâ'nın çocukluğu, gençliği, Mısır'dan Medyen'e gidişi, orada evlenmesi, Mısır'a yeniden dönüşü, ailesiyle birlikte Tûr dağına çıkışı ve burada kendisine vahiy gelmesi üzerine kavmine tebliğe başlaması, Firavun'u imana davet etmesi, Firavun'un Hz. Mûsâ'yı yalanlaması ve sonunda Kızıldeniz'de boğulması anlatılır. Sûrenin Hz. Mûsâ kıssasıyla ilgili bölümü üslûp ve muhteva bakımından bundan önceki Şuarâ ve Neml sûreleriyle benzerlik göstermektedir.

Kasas sûresinde, Hz. Mûsâ kıssası ilk defa karşılaşılan bir olay tarzında anlatılmakta ve Kur'an kıssalarının anlatım amacına paralel olarak bazı önemli uyarılara ve öğütlere de yer verilmektedir. Bu kıssada hâkimiyet ve iktidar Firavun'un şahsında somutlaştırılırken onun karşısında görünürde gücü bulunmayan Mûsâ'nın şahsında doğru yolda olanların azim ve gayret göstermeleri halinde başarıya ulaşacaklarına işaret edilmektedir. Burada bir bakıma, Mekke müşrikleri arasındaki hâkim zümrenin aşağıladığı ve her türlü haksızlığı reva gördüğü müslümanlar için müjde ve teselli, bu zümre için de Firavun'un karşılaştığı felâkete benzer bir cezaya çarptırılma uyarısı yer almaktadır.

Sûrenin **ikinci bölüm**ünde (âyet 47-75) Hz. Peygamber'in Allah'tan vahiy aldığına dair sözlerinin doğruluğuna vurgu yapılarak müşriklerin itirazları reddedilmekte, Hz. Mûsâ ile Hz. Muhammed'in tebliğleri arasındaki ortak noktaya dikkat çekilmekte, ayrıca Hz. Mûsâ ile Firavun arasında meydana gelen çatışmanın benzerinin Resûl-i Ekrem ile Mekke müşrikleri arasında cereyan ettiğine temas edilmektedir. Diğer taraftan bu bölümde Hz. Peygamber'e sevdiği bir kimseyi hidayete erdirmesi için kendi çabasının yeterli olmayacağı, hidayetin Allah'ın dilemesine bağlı bulunduğu bildirilir (âyet 56). Kaynaklarda bu âyetin Resûlullah'ın amcası Ebû Tâlib hakkında nâzil olduğu belirtilmektedir. Buna göre Ebû Tâlib ölüm döşeğinde iken imana davet edilmiş, Kureyşliler'in kınamasından korkan amcasının iman etmekten çekinmesi üzerine bu âyet nâzil olmuştur (Müsned, II, 434, 441; Buhârî, "Menâķıbü'l-enśâr", 40; Vâhidî, s. 193-194). Yakın çevresinde yer aldıkları halde iman etmeyen kimseler için üzülen Resûl-i Ekrem'in bu âyetle teselli edildiği anlaşılmaktadır. Bu bölümde ayrıca dünya hayatının geçiciliğine, daha önce halkı refah içinde şımarmış nice şehirlerin helâk edildiğine dikkat çekilir, kıyamet gününün bazı sahneleri tasvir edilir ve Allah'ın varlığıyla ilgili kevnî delillere yer verilir.

Kasas sûresinin **son bölüm**ünde (âyet 76-82) Kārûn kıssası anlatılmaktadır. Hz. Mûsâ'nın kavminden olup büyük bir servete sahip bulunan Kārûn zenginliğine güvenerek böbürlenmiş, insanlara haksızlık etmiş ve sonunda Allah kendisini servetiyle birlikte yerin dibine geçirmiştir. İlk defa bu sûrede bahsedilen, bundan sonra iki sûrede daha adı geçen (el-Ankebût 29/39; el-Mü'min 40/24) Kārûn'un kimliği hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bu kıssada dünya malının fâniliği, servetin asıl sahibinin Allah olduğu, dolayısıyla ondan muhtaçların da yararlanması gerektiği,

Allah'ın vereceği sevabın dünya malından daha değerli olduğu bildirilmektedir. Öte yandan kıssa, dolaylı olarak hem Mekke müşrikleri arasındaki servet sahipleri hem de bu kesime imrenen kimseler için ibretler ihtiva etmektedir. Kārûn kıssasının ardından gelen iki âyette ise (âyet 83-84) yeryüzünde büyüklük taslamaktan ve fesat çıkarmaktan sakınanların âhirette kurtuluşa erecekleri, iyilik yapanlara yaptıklarının daha güzeliyle karşılık verileceği, kötülük yapanların da işlediklerinin dengiyle cezalandırılacağı belirtilerek kıssadan çıkarılacak derslere işaret edilmektedir. Sûre, Allah'tan başka ilâh bulunmadığını ve O'nun zâtından başka her şeyin helâk olacağını bildiren, İslâm'ın ulûhiyyet ve tevhid akîdesinin özeti mahiyetindeki âyetle sona ermektedir.

Sûrede yer alan Firavun kıssasında iktidar gücünün, Kārûn kıssasında ise ekonomik gücün kişiyi kibir, azgınlık ve şımarıklığa sevketmesi, bu güçlerin insanlara karşı zulüm ve baskı aracı olarak kullanılması halinde bu imkânların onlar için nasıl bir felâkete dönüşeceği anlatılmaktadır. Sûrede Firavun ve Kārûn kıssaları arasında yer alan âyetler ve bazı kıyamet sahneleri kıssalardan çıkarılabilecek ibret ve dersleri pekiştirmekte, böylece sûrenin muhtevası bütünlük arzetmektedir.(...)[1]

(1) DİA; [KASAS SÛRESİ - M. Kâmil Yaşaroğlu] c. 24; s. 536

Kasbek Türbesi-Kayseri

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 53

Kasım Baba Türbesi-Kosova-Rahlin

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 328,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 499

Kasım Baba Türbesi-Ankara

(1) Erdoğan, Abdülkerim.5 a.g.e. s. 138

Kasım Baba Türbesi-Arnavutluk

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 84

Kasım Balı Sultan Türbesi-Arnavutluk

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 66

Kasım Bey Türbesi-Diyarbakır-Eğil

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 53,
(2) Demir, Mehmet Latif. a.g.e.S. 84

Kasım Bin Karagöz Hademe-i Türbesi-Kosova-Vılçitrin

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 538

Kasım Dede Türbesi-Bolu

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 53

Kasım Dede Türbesi-Ankara-Ayaş

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 138

Kasım İbni Abbas Türbesi-Semerkant

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 10 s. 336

Kasım Paşa Türbesi-İzmir

(1) Duran, Remzi1. "İzmir-Menemen'de Dini Mimari." s. 56

Kasım Paşa Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 160

Kasım Paşa Türbesi-Sırbistan-Osek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 702

Kasırâtu't-Tarf

Bakışlarını kısanlar, yani kocalarından başkasına bakmayanlar demektir. Cennet kızları, eşlerinden başkasına bakmazlar.[1]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 27, s. 176

Kasıt

a. Öldürme, yaralama veya zarar verme isteği, kötü niyet.[1][3][4]

b. Bir kimseyi yaralamak, öldürmek veya zarar vermek isteği ile yapılan girişim, teşebbüs.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

(4)http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=kas%C4%B1t&uid=28283&guid=TDK.GTS.5928b8227b5d71.46864885

Kassam

Osmanlı döneminde ölen bir kimsenin terekesini, mal varlıklarını, şeriat kurallarına göre mirasçılarına paylaştırılan kadılık memuru.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) DİA;

(3) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Kassâm Mahkemesi

Ölen insanların tereke denilen miras mallarını yazıp ve bununla ilgili davalara bakan İstanbul'daki şer'i mahkeme.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Kastamonili Şey Halil Efendi Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 29

Kaşan İmamzade Habib Bin Musa Türbesi-İran

(1) Özkurt, Kemal. a.g.e. s. 178

Kaşgarlı Abdullah Türbesi-İstanbul

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 54,

(2) Kollektif3. a.g.e. Cilt 16 s. 263

Kaşgarlı Mahmud Türbesi-Kaşgar

(1) DİA, Cilt. 25 s. 11

Kaşıkçı Mustafa Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kat'ı Hayat

Hayatın kesilmesi, ölüm.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Katafalk

Önünden sessizce geçilerek kendisine saygı sunulacak bir cenazenin konulduğu, üzeri kumaşla örtülü yüksekçe yer.[1][2][3][4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

(4) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5928b89808e232.51289042

Katakomb

Duvarlarında ölüleri gömmek için kemerli nişleri olan kaya oygu odalardan ve geçitlerden oluşan yer altı mezarlığı. Roma imparatorluk döneminde kullanıma başlayan katakomblar daha sonra Hıristiyanlar ve Yahudiler tarafından yaygın olarak kullanıldı. En büyük katakomblar Roma'da yer alır. Bunlar kent dışındaki caddeler boyunca uzanırlardı.[1]

(1) Er, Yasemin. a.g.e.

Katakomp

a. Yer altı mezarları.[1] Şehir dışında yer altında kayalara oyulmuş mezarlar. Bu mezarlar uzun nişler şeklinde dörtgen odalardır.[4]

b. Etrüskler ile ilk Hıristiyanların Ön Asya'da, Sicilya'da, Aşağı İtalya'da özellikle Roma ve Napoli yörelerinde kayaları oyarak içinde ya da toprağı kazarak yer altında yaptıkları, ölülerini gömdükleri ya da kimi kez tapınak olarak kullandıkları, uzun dehlizler biçiminde gömütlük.[3][5] Katakomplar ilk olarak 16. yy.da keşfedilmiştir. Toprak altında ilk Hıristiyanlar tarafından oyularak yapılan katakompların duvarlarında 80 cm genişlik ve 2 m uzunluğunda açılan raflara ölüler yerleştirilmekteydi. Katakomplar Napoli'de M.S 1. yy itibaren 10. yy'a kadar mezar görevi yapmıştır.[6]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

(4) Öztürk, Burcu, a.g.e., s. 7

(5) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5928b8b7abbe20.99479467

(6) Turani, Adnan. a.g.e.

Katırcıoğlu, Veysel

YÖK Ulusal Tez Merkezi/Tasnif No: 30500

Çerkeş'teki Türk Devri Eserleri, Selçuk Ü. Sosyal bilimler enst., Sanat tarihi ABD, Y. Lisans Tezi, S.175, 1994

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kâtib-i Beytü'l-Mal

Ölen yeniçerinin mal varlıklarına ait işlere bakan, mirasçılarına verilmesi gereken eşyalarının satışından sonra kara sandıkta saklanması gereken paranın kaydını tutan kâtip, memur.[1][2]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Katib-i Ezeli

Levh-i Mahfuzu yazmış olan, ezelden yazan, Allah.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kâtibî

Tülbendi kavuğun arka tarafından düz olarak dolamak, ön tarafında kavuğun ön kısmını alınla tülbent arasında üçgen şeklinde bir açıklık bırakacak tarzda çaprazlama kavuşturmak suretiyle sarılan bir sarık şekli.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Katil-i Gayr-ı Müteammid

Önceden tasarlama olmaksızın, kavga sırasında ani öfke ile istemeden adam öldüren.[1][2][3][4]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Katil-i Mafüvu

Nefsini müdafaa için,[4] can ve ırzını, namusunu korumak için saldıranı veya tecavüze kalkanı öldüren kişi.[1][2][3]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Katil-i Mazûr

Nefsini müdafaa ederken veya ailesinden biriyle gayrı meşru cinsel ilişkide bulunanı, bir yakınına tecavüz edeni öldüren kişi.[1][2]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Katil-i Muhti

Hata yoluyla, yanlışlıkla, kasıt olmaksızın ölüme sebep olan kimse.[1][2][3][4]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Katil-i Müteammid

Önceden planlayarak hasmını öldürücü bir aletle öldüren kişi.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Katil

Bir şahsın hayatına haksız yere son verme, adam öldürme suçu.

Sözlükte ve örfte "bir canlının bir başka canlıyı öldürmesi" şeklinde geniş bir anlamı bulunan katil (katl) kelimesi, İslâm hukukunda bir kimsenin hukuken can dokunulmazlığı bulunan bir şahsın ölümüne yol açacak bir davranışta bulunmasını, teknik tabiriyle adam öldürme cürmünü ifade eder. Bu fiili işleyene kātil, öldürülene maktûl denilir. Kelimenin fıkıhtaki ikinci terim anlamı ise irtidad, muhsanın zinası, eşkıyalık, adam öldürme gibi belli ağırlıktaki suçları işleyenlere verilen ölüm cezasıdır. Ancak ceza olarak öldürme belli suç türlerinde kısas, recm, siyaset gibi özel adlarla anıldığından kelimenin bu anlamı çok belirgin değildir.(...)

Kur'an'da insanın dünyaya gönderilişi anlatılırken meleklerin insanoğlunun yeryüzünde fesat

çıkarıp kan dökeceği itirazında bulunduğundan söz edilir (el-Bakara 2/30). Gerçekten de çok geçmeden Hz. Âdem'in iki oğlu arasında kıskançlıktan doğan aşırı kin ve düşmanlık sebebiyle ilk kan dökme olayı meydana gelmiştir. Olay Ahd-i Atîk'te ve Kur'an'da yaklaşık ifadelerle anlatılır (Tekvîn, 4/1-8; el-Mâide 5/27-31) ve haksız yere birisini öldürenin onun günahını da yüklenerek büyük bir vebal üstlendiği ve âdeta bütün insanlığı öldürmüş gibi ağır bir suç işlediği belirtilir (el-Mâide 5/28-32). Hadiste de kötü bir çığır açmanın doğuracağı sorumluluğa işaretle haksız yere öldürmenin günahından Âdem'in birinci oğluna da pay ayrılacağı bildirilir (Buhârî, "Cenâiz", 33; "Diyât", 2; Müslim, "Ḳasâme", 27).

Haksız yere adam öldürmenin büyük bir suç ve günah olduğu ilâhî dinlerin ortak temalarından biridir (Tekvîn, 9/5-6, Çıkış, 20/13, 21/12-14, 23/7; Sayılar, 35/11-21; Matta, 5/21-22; Luka, 18/20). Kur'an'da da insanları tevhid dinine davet eden peygamberlerin ve sâlih kimselerin, açlık korkusu ve utanç sebebiyle kız çocuklarının, inançları sebebiyle müminlerin öldürülmesi başta olmak üzere insanoğlunun haksız yere kan dökmesinin çeşitli örneklerine temas edilir (el-Bakara 2/61; Âl-i İmrân 3/21, 112, 181; el-En'âm 6/140; el-İsrâ 17/31; Yâsîn 36/20-27; el-Mü'min 40/28).

İnsan hayatının Allah tarafından dokunulmaz kılındığı belirtilerek haklı (meşrû) bir sebep bulunmadıkça hiçbir cana kıyılmaması (el-En'âm 6/151), yanlışlıkla olması dışında bir müminin bir başka mümini öldürme hakkının bulunmadığı, yanlışlıkla bir müminin ölümüne yol açanın mümin bir köle âzat etmesi ve diyet vermesinin gerektiği (en-Nisâ 4/92), haksız yere ve bilerek adam öldürmenin dünyevî cezasının kısas, uhrevî cezasının da cehennemde ebedî kalış olduğu bildirilir (el-Bakara 2/178; en-Nisâ 4/93; el-Mâide 5/45).

Adam öldürme suçuna ilişkin âyetler bir bütünlük içinde değerlendirilecek olursa, kasten cana kıymanın Kur'an'da âdeta bir insanlık suçu olarak tasvir edildiği görülür. İnsanlar bir nefisten yaratıldıkları için (en-Nisâ 4/1, el-En'âm 6/98, el-A'râf 7/189, ez-Zümer 39/6; ayrıca bk. Lokmân 31/28) birine karşı yapılan bir saldırı hepsine yapılmış gibidir. Kur'an'ın, "Kim bir cana kıyarsa veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın bir insanı öldürürse âdeta bütün insanları öldürmüş gibi olur; kim de bir insanı yaşatırsa o bütün insanları yaşatmış gibi olur" meâlindeki âyeti de (el-Mâide 5/32) İslâm'ın insan hayatına atfettiği önemi ve değeri gösterir.

Hadislerde de konu bu çizgide ele alınmış, insan hayatının dokunulmazlığını, haksızlıkla adam öldürmenin dünyevî ve uhrevî ağır sorumluluğunu belirleyen çeşitli açıklamalara yer verilmiştir. Bunun için İslâmî öğretide insan hayatının korunması dinlerin gönderilmesindeki temel amaçlardan biri olarak kabul edilmiş, adam öldürme fiili, dünyevî açıdan mutlaka cezalandırılması ve doğurduğu olumsuz sonuçların mümkün olduğu ölçüde telâfi edilmesi gereken ağır bir suç ve hak ihlâli, uhrevî açıdan da büyük günahlardan biri, hatta ilgili hadislerde de açıklandığı gibi (Buhârî, "Veśâyâ", 23; "Hudûd", 44; Müslim, "Îmân", 141-145) şirkten sonra günahların en büyüğü olarak görülmüştür.(...)[1]

(1) DİA; [KATİL - Ali Bardakoğlu] c. 25; s. 45-48

Katil Çeşitleri ve Şartları

Katil hukuka uygun ve aykırı şeklinde iki gruba ayrılıp ölüm cezasının infazı ya da savaşta düşmanın öldürülmesi birinci türün, mâsumun öldürülmesi ikinci türün örneği olarak verilirse de bu ayırım kelimenin sözlük anlamına göredir.

Çünkü öldürme suçunun oluşmasında *ana unsurlardan biri* öldürülen kimsenin mâsum oluşu, diğer bir ifadeyle öldürme eyleminin hukuka aykırılığıdır. Tıpkı ceninin yaşama hakkı anne ve babasının isteğine bırakılmayarak rahimde canlılık kazandığı andan itibaren dinî ve hukukî bir korumaya konu olmuşsa insanın yaşama hakkı da kendi eline bırakılmamış, başkaları açısından hak niteliği, kişi açısından ise yaratana ve bütün insanlığa karşı görev ve sorumluluk yönü ön plana çıkarılarak hukukî olduğu kadar dinî ve uhrevî açıdan da koruma altına alınmıştır. Kişinin kendi canına kıyması veya başkasına bu konuda izin vermesi hukuka aykırılığı ve günahı ortadan kaldırmadığından intihar katil derecesinde büyük günahlardan biri sayılmıştır. Ötenazi de böyledir; kişinin tedaviye cevap vermeyip hayatından ümidin kesilmesi durumunda daha fazla acı çekmesi-

nin önlenmesi için kendisinin, yakınlarının veya sağlık ekibinin, ölümüne onay vermesi eylemi suç ve günah olmaktan çıkarmaz.

Öldürme suçunun *ikinci temel unsuru* kişinin böyle bir sonucu doğuran eylemi yapmış olmasıdır. Eyleme başkalarının aslî ya da fer'î iştiraki onu katil suçu olmaktan çıkarmaz. Ancak yaptığı fiilin sonucunu istemiş olması suçun ağırlığını belirleyen önemli bir faktör olduğundan klasik doktrinde katil suçunun ayırımı bu ölçüte göre yapılır.

Adam öldürme suçu doktrinde cinayeti işleyenin kastı ölçü alınarak kasten (amden) ve hatâen şeklinde iki gruba ayrılır. Kur'an'da bu iki tür katilden söz edilir (en-Nisâ 4/92-93). Mâlikîler ve Zâhirîler bu ayırımı benimserken Şâfiî, Hanbelî ve Zeydiyye fakihleri araya kasıt benzeri öldürmeyi de dahil ederek katil çeşitlerini üçe, Hanefîler'den bir grup hata mahiyetindeki öldürme ilâvesiyle dörde, bir kısmı tesebbüben öldürmeyi de ekleyerek beşe çıkarır. Bununla birlikte ayırımlar genelde kasıt-hata veya mübâşeret-tesebbüb ekseninde yapılmakta, sonucu da bu ayırım belirlemektedir.

a) Kasıt-Hata Ayırımı. Adam öldürme suçunda *kasıt (amd)*, fâilin sonucunu bilerek ve isteyerek ölüme yol açan bir fiili işlemesi demektir ve *suçun mânevî unsurunu* teşkil eder. Kastın bulunması için fâilin önceden plan ve tasavvurda bulunması şart olmayıp ölüme yol açan fiili işlediği anda sonucu istemiş olması yeterlidir. Bunun için de doktrinde "suçu önceden planlama" anlamıyla taammüd ve "fiilin sonucunu o anda istemiş olma" anlamıyla kasıt ayırımı yapılmaz. Ancak kasıt kişinin iç dünyasıyla alâkalı bir durum olduğu ve kişinin öldürme niyetinin tesbitinde zorluklar bulunduğu, hukukî hükümlerin ise objektif verilere dayanması gerektiği için fakihler, kişinin kasıt ve niyetini göstermeye elverişli objektif bir ölçüt geliştirmeye çalışmışlar, bunun için de fâilin kullandığı aletin öldürücü olması şartını ileri sürmüşlerdir. Aletin bu vasfı onu kullanan kişinin de kural olarak öldürme kastını taşıdığının delili sayılmıştır.(...)

Kasten öldürme *suçunun maddî unsuru* canlı ve mâsum bir insanın ölmesine yol açan fiilin işlenmesidir. Bu sebeple ölüye ya da anne karnındaki cenine yönelik fiiller kasten öldürme suçu teşkil etmediği gibi ölümle sonuçlanmayan veya ölümle arasında sebep-sonuç ilişkisi kurulamayan fiiller de böyledir. Savaş veya aleyhinde yargı kararının kesinleşmesi sebebiyle can güvenliği bulunmayan kimselerin öldürülmesi katil suçu teşkil etmez. Hatta maktulün yakınlarının yargı kararını beklemeden katili öldürmesi de ilgili âyette (el-İsrâ 17/33) kendilerine belli bir yetki tanınmış olması sebebiyle katil olarak nitelendirilmez. Buna karşılık suçun oluşumu için öldürülen kimsenin yaşayan ve hukuken can güvenliği bulunan bir insan olması yeterli olup bu konuda din, ırk, cinsiyet ve sağlık ayırımı yapılmaz. Kātilin âkıl bâliğ olması, fiili ikrah altında işlememesi, öldürülenle öldüren arasında denkliğin bulunması veya usul-fürû bağının bulunmaması gibi şartlar ise kasten öldürmenin değil, bu suç türünün karşılığını teşkil eden tam cezanın yani kısasın uygulanma şartı olarak gündeme getirilir. Aynı şekilde maktulün yakınlarının kātili affetmesi de onun eylemini katil suçu olmaktan çıkarmayıp sadece kısasın uygulanmasını önler.

Hatâen öldürme bir kimsenin yanlışlıkla öldürülmesidir. Bu da ya fiilde (şahısta) hata ya da kasıtta hata şeklinde olur. Av hayvanına ateş etmişken bir insanın vurulması birincisine, düşman askeri sanılarak mâsum birinin öldürülmesi ikincisine örnektir.(...)

b) Mübâşeret-Tesebbüb Ayırımı. Özellikle Hanefîler'in dile getirdiği bu adlandırma ölüme doğrudan yol açan fiillerle, araya ikinci, üçüncü bir sebebin girmesiyle ölüme yol açan fiilleri birbirinden ayırmayı ve ikinci grubu doğrudan öldürmenin ağır sonuçlarından ayrı tutmayı amaçlar. Fıkhî terminolojide bunlardan birincisine mübâşeret ikincisine de tesebbüb denilir. Meselâ yumruk, kurşun veya bıçak darbesiyle ölüm arasında doğrudan ilişki kurulabildiği sürece mübâşereten katilden söz edilir. Birinin aleyhinde yalancı şahitlik yaparak mahkemece idamına hüküm verilmesine sebep olma, kuyu kazarak, hapsederek ya da terk ve ihmal suçu işleyerek yani selbî fiillerle birinin ölümüne yol açma gibi durumlar ise tesebbüb grubuna girer.(...)

Adam öldürme suçunun bu kabil ayırımlara tâbi tutulmasında güdülen temel amaç, suçun ağırlığını derecelendirerek fâile buna denk bir ceza verilmesini sağlamaktır. Meselâ *kasten* adam öldürme suçu diğer şartların da bulunması halinde kısas-

la, *kasıt benzeri* öldürme kātilin şahsen ödeyeceği ağırlaştırılmış diyetle cezalandırılırken *hatâen* öldürmede diyet yükü âkıleye dağıtılmaktadır. Bu kadar önemli hukukî sonuçları bulunduğu için de öldürme fiilinin ayırım ve adlandırması fakihler arasında ayrıntılı tartışmaların cereyan ettiği bir konu olmuştur.[1]

(1) DİA; [KATİL - Ali Bardakoğlu] c. 25; s. 45-48

Katilin Mahiyeti

Ana rahminden itibaren yaşama hakkı dokunulmazlık kazanan insanoğluna karşı işlenebilen en ağır cürümlerden biri, şüphesiz ki onun hayatına haksız yere son vermedir. İslâmî terminolojide bu dokunulmazlık hayatı veren ve alanın Allah olduğu, ruhun bedende emanet olup kişinin kendi hayatına dahi son verme hakkının bulunmadığı, Allah'ın verdiği canın yine O'nun tarafından alınacağı fikriyle ifade edilir. Bunun için de insanın hayat hakkına ve beden bütünlüğüne karşı işlenen cürümler özü itibariyle Allah'ın yaptığı binayı yıkma sayılıp büyük bir günah olarak görülmüşse de hukukî düzenleme açısından suçu işleyenin kastına ve gerçekleşen hak ihlâlinin derecesine göre dünyevî cezasında belli bir gruplandırmaya gidilerek suçceza dengesi kurulmuştur.

İslâm hukukunda cinayet terimi, mala ve bedene yönelik hukuka aykırı bütün fiilleri kapsayan bir genişlikte kullanılmakla birlikte mala karşı işlenen cürümler türüne göre gasp ve itlâf kelimeleriyle ifade edilir ve bu başlıklar altında ele alınır.

Şahsa yönelik cinayetler de adam öldürme (cinâyet ale'n-nefs) ve müessir fiil (cinâyet alâ mâ dûne'n-nefs) şeklinde ikiye ayrılır. Anne karnındaki çocuğun düşürülmesi de bu grubun üçüncü türünü teşkil eder ve nisbeten farklı hükümlere tâbidir.

Katil, cinayet kavramının merkezinde yer aldığı ve onun en özel türünü teşkil ettiği için cinayet kelimesinin katil anlamında kullanılmasına sık rastlanır. Öte yandan İslâm hukukunun klasik doktrininde suçların had, cinayet (kısas ve diyet), ta'zîr şeklinde üçlü ayırımı içinde katil, cezası şâri' tarafından belirlenen, öncelikli olarak şahsî hakkı ihlâl ettiği için de cezanın infazı suç mağdurunun talebine bağlı olan bir suç niteliğindedir.(...)[1]

(1) DİA; [KATİL - Ali Bardakoğlu] c. 25; s. 45-48

Katilin Sonuçları

Suçun ağırlığı fâilin bilgi, irade ve niyetiyle sıkı sıkıya bağlantılı olduğundan adam öldürme suçunun günah, kısas, diyet, mirastan mahrumiyet ve kefâret şeklinde beş başlık altında toplanabilecek dinî ve hukukî sonuçları buna göre belirlenir. Öldürmenin en başta gelen dinî hükmü büyük günahlardan biri olmasıdır.

Kur'an'da bir mümini kasten öldüren kimsenin cezasının cehennem olduğu, orada ebediyen kalacağı, Allah'ın gazabına, müminlerin lânetine ve büyük bir azaba uğrayacağı bildirilmiş (en-Nisâ 4/93), birçok âyette, "Allah'ın saygın kıldığı canı katletmeyin" denilerek (el-En'âm 6/151; el-İsrâ 17/33) cana kıymanın İslâm dininde büyük günah olduğu gösterilmiştir.

Hz. Peygamber'in haksız yere bir cana kıymayı kişiyi cennetten mahrum bırakacak büyük günahlardan biri, dünyanın sonu gelmesinden daha ağır bir fiil, âhirette insanların öncelikli olarak yargılanacağı bir günah olarak nitelendirmesi de aynı vurguyu içerir (Buhârî, "Diyât", 1; Tirmizî, "Diyât", 7-8; Nesâî, "Tahrîmü'd-dem", 2; İbn Mâce, "Diyât", 1, 32).

Resûl-i Ekrem'in, yer ve gök ehli toplanıp bir müminin kanının dökülmesine iştirak etse Allah'ın hepsini de yüzüstü cehenneme atacağını bildirmesi (Tirmizî, "Diyât", 8), birbiriyle vuruşan iki müslümandan ölenin de öldürülenin de cehennemde olduğunu, öldürülenin diğerini öldürme kastını taşıması sebebiyle bu cezaya çarptırılacağını belirtmesi (Buhârî, "Eymân", 22, "Diyât", 2; Müslim, "Ḳasâme", 33; krş. Ebû Dâvûd, "Fiten", 2), öncelikli olarak öldürme kastının ve bu kasıtla işlenen fiilin vehametini göstermeyi amaçlar.

Günah ve sevap mümeyyiz kimselerin iradî davranışlarına terettüp eden dinî hüküm olduğundan ister mübâşeret ister tesebbüb yoluyla olsun hatâen öldürmenin yukarıdaki ağır tehdidin dışında olduğu, ancak bu davranışlar iradî olduğu ölçüde dinî sorumluluğun artacağı anlaşılmaktadır.

Kur'an'da hatâen öldürmelerde sadece dünyevî-hukukî müeyyideden söz edilmesi, bir başka âyette hatâen yapılanlardan dolayı değil bile bile yapılanlardan dolayı vebal olacağının bildirilmesi

(el-Ahzâb 33/5), hadiste de ümmetten hata sonucu yaptığının uhrevî sonucunun kaldırıldığının haber verilmesi (İbn Mâce, "Talâķ", 16) bu anlamdadır.

Kasıt benzeri öldürme ise ölüme yol açan fiilin işlenmesinin iradî olması sebebiyle kasta, ölüm sonucunun doğrudan istenmemiş olması yönüyle de hataya benzerlik gösterir ve bu iki noktaya yakınlığı nisbetinde dinî hükmü değişir.

Kasten adam öldürmenin günahının ve uhrevî sorumluluğunun cinayeti işleyenin dünyada yapacağı tövbe ile ne ölçüde düşeceği hususu, doğrudan kul ile Allah arasında kalan ve hakkında sem'î bilgi bulunmadıkça görüş beyan edilmesi pek mümkün olmayan bir konudur.

Allah'ın tövbeleri kabul edip dilediğini affedeceğine ve kendisine ortak koşulması dışındaki günahları bağışlayacağına dair âyetlere karşılık (el-Bakara 2/160; en-Nisâ 4/48, 116; et-Tevbe 9/104, 118; ez-Zümer 39/53) kul hakkı ihlâlinin ve adam öldürmenin ağır uhrevî sorumluluğunu belirten nasların ve küfürle kasten adam öldürmenin dışındaki günahların affedilebileceğini bildiren hadisin üslûbu (Nesâî, "Tahrîmü'd-dem", 1; Müsned, IV, 99) bu konuda iki farklı görüşü mümkün kılmaktadır. Bu sebeple İslâm âlimlerinden iki yönde de görüş beyan edenler olmuştur.

Öldürme fiilinin *ikinci fıkhî hükmü*, bu suça ihlâl ettiği hakka denk düşen ve onu mümkün olduğu ölçüde telâfi eden, toplum vicdanını da tatmin eden dünyevî bir cezanın verilmesidir. Kur'an'da insanlık tecrübesinin ve dinlerin, üzerinde ittifak ettiği birçok büyük günah ve suçtan söz edilirse de bunlardan sadece adam öldürmenin dünyevî karşılığı olarak ölüm cezası (kısas) öngörülür. Bu aynı zamanda önceki semavî dinlerin de hükmüdür (el-Bakara 2/178-179; el-Mâide 5/45). Ancak haksız öldürmelerde öldürülenin velisine yetki verildiğinden söz eden ve affetmeyi öğütleyen âyetlerden (el-Bakara 2/178; el-İsrâ 17/33) kısasın uygulanmasının bir emir değil onay olduğu anlaşılmaktadır. Kısas sadece kasten öldürmelerde söz konusudur.(...)

Kasten öldürmede kısasın düşmesi halinde, ayrıca kasıt benzeri ve hatâen öldürmeler dahil kastın tam olarak bulunmadığı öldürmelerde suç tam oluşmadığı için öldürülenin yakınlarına diyet ödenir. Diyet bir yönüyle ceza, bir yönüyle de tazminat mahiyetindedir. Kasten öldürmede ceza, hatâen öldürmede tazminat ve kan bedeli niteliği ağır basar. Bu sebeple miktarı ve ödeme yükümlüleri suçun ağırlığına göre değişebildiği gibi fâilin kusursuz veya kısıtlı ehliyetlilerden olması halinde de diyet ödenir. Meselâ kasıt ve bir grup fakihe göre kasıt benzeri fiil cezayı ağırlaştırıcı sebep olduğundan bunlarda diyet miktarı ağırlaştırılmış ve kātilin şahsına yüklenmiştir. Hatâen öldürmede ise diyet miktarı hafiftir ve kātilin akraba çevresine ya da mensup olduğu dayanışma grubuna (âkıle) geniş bir zaman dilimine yayılarak ödetilir.(...)

Öldürmenin bir diğer hukukî sonucu da mirastan mahrumiyet, yani yakınını öldüren kimsenin ona mirasçı olamaması hükmüdür. Hz. Peygamber'in kātilin mirasçı olamayacağı yönündeki hadisi (Ebû Dâvûd, "Diyât", 18; Tirmizî, "Ferâiż", 17; İbn Mâce, "Ferâiż", 8) fakihlerce ilke olarak kabul edilse de hadiste geçen kātil kelimesinin yorumu ve ilkenin kasıt dışı öldürmelere nasıl uygulanacağı tartışmalıdır.(...)

Dinî terminolojide kefâret, işlenen bir kusur ve günahtan dolayı Allah'tan af dilemeye yönelik ceza niteliğinde malî veya bedenî bir ibadet yükümlülüğü olup adam öldürme de kefâreti gerektiren fiillerden biridir. Kur'an'da hatâen öldürmeden söz eden âyette (en-Nisâ 4/92) yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin ödeyeceği diyetten ayrı olarak mümin bir köle âzat etmesi, buna imkân bulamazsa tövbesinin kabulü için iki ay peş peşe oruç tutması istenir.(...)

Öldürme suçuna terettüp eden dünyevî cezanın kamu otoritesi eliyle verilmesi esas olup şahsî hakkı ihlâl edilenlerin veya bu kanaatte olanların, hakkını bizzat alma yetkileri bulunmaz.(...)[1]

(1) DİA; [KATİL - Ali Bardakoğlu] c. 25; s. 45-48

Katil Sözcüğü

a. İnsan öldüren, katleden, cana kıyan, cani,[1][2][3][5][6][7][8] ölüme yol açan, öldürücü.[3]

b. Öldürme.[1][2][3][5][7]

c. Öldürülmüş, öldürülen, katledilmiş, cinayete kurban gitmiş, maktul.[1][2][5][6][9]

d. Adam öldürme suçu.[4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) DİA;
(5) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(6) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(7) Akay, Hasan. a.g.e.
(8) Asil, Yasin Şeref, a.g.e.
(9) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Katip Haydar Türbesi-Bosna Hersek

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 137
(2) Kılıcı, Ali1. a.g.e. s. 99,
(3) Engin, Refik. a.g.e. s. 146

Katl-i Amd

Bilerek ve tasarlayarak, kasıtlı olarak öldürme.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Katl-ı Âmm

a. Soykırım, toplu öldürme, toplu kıyım.[1][3]

b. Alınan, zapt olunan bir ülkenin, yerin halkını ayırım yapmaksızın kılıçtan geçirme, toplu öldürme, kıyım.[2][4]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Katl-Gâh

Öldürme yeri.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Katl-i Hata

Bir kasıt olmaksızın yanlışlıkla öldürme.[1][2][3][4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Katl-i Nefs

Kendini öldürme, cana kıyma, intihar.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Katl-i Nufus

Adam öldürme.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Katl-i Şibh-i Amd

a. Kişiyi taş, sopa gibi gerçekte öldürme aleti olmayan bir şeyle kasten öldürmek.[1]

b. Katli caiz olmayan uygun görülmeyecek birini yaralayıcı bir aletle öldürme.[2][3][4]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Katl

a. Katil.[1]

b. Öldürme.[2][3][4][5]

c. Öldürülme.[3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Ateş, Süleyman. a.g.e., C.13, s. 373;
(5) Zuhayli, Vehbe. a.g.e., C. 10, s. 330

Katl bi't tesebbüb

Açtığı çukura birinin düşmesi ve ölmesi türünden ölüme sebebiyet vermek.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Katl Hadden

Kişiyi istemiş olduğu suça karşılık şer'i olarak verilen ceza gereği öldürmek.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Katl mâ cerâ mecra'l-hatâ

Uykuda olan birinin, başka birinin üzerine düşerek öldürmesi türünden mükellef olmayan birinin öldürmesi.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

el-Katlâ

Öldürülenler demektir.[1]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 11, s. 403

Katla

Öldürülmüş kimseler, öldürülenler, maktuller.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Katledilme

Öldürülmek eylemi, canına kıyılma.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Katletme

a. Öldürme, cana kıyma.[1][2]

b. İnsan öldürmek.[3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Katliam

Toplu öldürme olayı, toplu kırım,[4] toptan katletme, soykırım,[1][2] hiç kimseyi sağ bırakmadan öldürme, kılıçtan geçirme.[3]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5928b8e9aedd07.39890176

Katlolunmak

Öldürülmek.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Katran

a. Organik maddelerden kuru damıtma yoluyla elde edilen, sıvı yağ kıvamında, kara renkte, ağır, is kokulu, suda erimeyen bir madde.[2]

b. Kötü ruhlardan koruyucu madde katrandır. Katranın siyah rengi ve kötü kokusunun kötü ruhlarda olumsuz etki yaptığına inanılır. Bu yüzden kapı ve pencerelere sürülerek vampirlerin girmesinin engellendiğine inanılmaktadır.[1]

(1) Sulooca, Mürteza. a.g.e., s. 42
(2) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5928b9cabe5c60.32874613

Kattal

Çok can alıcı, çok katleden, çok öldürücü, çok öldüren, hunhar.[1][2][3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Kavacık Hasan Dede Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kavak Baba Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 609

Kavalalı Kamil Paşa Türbesi-Mısır

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 9 s. 123

Kavalib

Kalıplar, secde eden gölge, şehâdet âlemine yakınlaşmış ruhların gölgesidir.[1]

(1) Erginli, Zafer. a.g.e.

Kaved

Kasten öldürmenin cezası kaved, kısastır. Yani kasten öldürme af durumu olmazsa kavedi, kısası icap ettirir.[1]

(1) Zuhayli, Vehbe. a.g.e., C. 8, s. 15

Kavas Başı Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kavğarmak

Ölüye ilenmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kavsara Mustafa Baba Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 54,
(2) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 582

Kavsara Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kavuk

Bir başlık türü.

Kavuk Türkçe'de "içi boş şey" demektir. Uygurca'da kağuk şeklinde geçer ve "mesane" anlamına gelir. Kâşgarlı Mahmud kelimenin mesane yanında "başlık" mânasını da zikreder (Dîvânü lugâti't-Türk Tercümesi, III, 165). Birçok serpuş türü için kullanılan Arapça kalensüve (kalsüve, kulensiye, kalensiye, kalensât), Farsça kelûta kavukla aynı anlamdadır. Osmanlılar'da ise daha çok üzerine sarık sarılmış kalensüveye kavuk denir. İslâm dünyasında bilhassa Abbâsîler döneminde yaygınlaşan kavuğun kalensüveleri daha çok Türkler'in imalâtında mahir olduğu keçeden yapılmaktaydı. Bunlar "horasânî, deniyye, rusâfiyye, şâşiyye" gibi adlar alırlardı. Nisbelerinden Horasan, Bağdat (Rusâfe Bağdat'ın bir mahallesi) ve Mâverâünnehir'de bulunan Şâş'ta kalensüve imalâtının yapıldığı ve buraların kendine has kavuk stilleri olduğu anlaşılmaktadır. Mes'ûdî, Halife Mu'tasım-Billâh'ın, ağabeyi Me'mûn gibi Acem meliklerinin giydiği şâşiyye kalensüve giydiğinden ve halkın da ona uyduğundan söz eder (Mürûcü'ź-źeheb, IV, 228). Abbâsîler devrinde değişik sınıf ve rütbelere göre farklı kavuklar giyilirdi. Meselâ kadılar taylasanlı uzun kalensüve (tavîle) kullanırlardı. Küpe benzeyen ve muhtemelen bu sebeple "deniyye" de denilen kavuk bir zirâ (yaklaşık 45 cm.) yüksekliğinde olur, kadılara heybetli bir görünüm verirdi (Mez, I, 316-317).

XIII. yüzyıldan günümüze ulaşan minyatürlü eserlerden, çini ve taş yapılardaki tasvirlerden Selçuklu dönemi kavukları hakkında bilgi edinilmektedir. Varaka ve Gülşah minyatürlerinde Varaka yer yer kırmızı, yeşil, taylasanlı kavukla tasvir edilmiştir. Cezerî'nin el-Câmi beyne'l-ilm ve'l-ameli'n-nâfi adlı eserinde (s. 10, 220, 263) katlar halinde destar sarılmış, omuzlara inen taylasanın uç kısmı işlemeli değişik renkli kavuklar görülmektedir.

Osmanlılar *horasânî, üsküf, yûsufî, selîmî, kallâvî, örf, mücevveze* gibi adlarla anılan birçok kavuk türü kullandılar.

İlk dönemlerde bilhassa seferlerde daha çok üsküf giyilmesi âdetti. Hoca Sâdeddin Efendi'nin verdiği bilgiye göre Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa'nın icadı olan üsküf I. Murad zamanında yaygınlaşmış, keçeden yapılan börk ağır altın sırmalarla süslenerek padişahlara, mevki ve makam sahibi kişilere has bir başlık durumuna gelmiştir.

Hoca Sâdeddin, ilk Osmanlı sultanlarının *Bursa'da mezarları başındaki sırmalı taçların üzerine sarılan yûsufî destarın burmalarının eşşiz olduğunu*, dolama dilimlerindeki kıvrımların nerede sona erdiğini en keskin gözlerin bile kestiremeyeceğini yazar (Tâcü't-tevârîh, I, 68).

Yûsufî daha çok bir destar şekliydi ve Hz. Yûsuf'a nisbetle bu adı almıştı. Ancak başa geçecek tarafı dar, tepeye doğru genişleyen üstü dilimli, tepe kısmı hariç diğer kısımları tülbentle örtülü bir tür kavuğa da bu ad verilmiştir. Daha çok padişahın tahta çıkarken giydiği yûsufî üzerinde üç siyah sorguç bulunurdu. Padişah vefat ettiğinde tabutu başına siyah sorguçlu yûsufî kavuk konulurdu.(...)

Mücevveze 30-35 cm. boyunda, mukavvadan, yukarıya doğru genişleyen yuvarlak (üstüvânî) şekilde yapılır ve üzerine beyaz tülbent çekilirdi. Tepe kısmında ceviz gibi kırmızı kumaştan bir ilâve yapılırdı ki kavuğun adı da bundan gelmektedir.

Yavuz Sultan Selim'e nisbetle *selîmî* denilen kavuk 65 cm. kadardı. Mücevvezeden daha uzun olan selîmînin yukarısı ağzından genişçe, tepesi yarık ve düzdü. Üzerine tülbent sarılırdı. Yeniçeri Ocağı'nın ilgasına kadar padişahlar birtakım değişikliklerle bu kavuğu giydiler.

Tevkiî Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi'nde belirtildiğine göre önceleri pâyeye mahsus ve pâye-

si olmayanların *perişânî* giymeleri teamülken bu usul XVII. yüzyılın ortalarından itibaren terkedilmiş ve daha sonra vezirlerin selîmî veya kallâvî giydikleri yerlerde devlet erkanının selîmî giymesine izin verilmiştir. Vezirler padişahın huzuruna çıktıklarında selîmî giyerlerdi. Mevlid alaylarında vezirler, nişancı, defterdarlar, yeniçeri ağası, mîr-i âlem, rikâp ağaları, bölük ağaları, çavuşbaşı, reîsü'l-küttâb, cebecibaşı selîmî giyerlerdi.

Kanunnâmede sözü edilen *kallâvî* sadrazam ve vezirlerin giydiği, kesik kenarları yuvarlak piramit şeklinde bir kavuktu. 40 cm. uzunluğundaki kavuğun üzerine gayet ince Hint tülbendi sarıldıktan sonra sola doğru dört parmak genişliğinde sırma bir şeritle süslenirdi.

Osmanlı ulemâsı daha çok *örf* giymiştir. Takke, fes ve emsali başlıkların üzerine sarılan sarığa örf tabir edilirdi. Bunlar önceleri gelişigüzel sarıldığı halde I. Ahmed devrinden itibaren usule tâbi tutulmuştur. İlmiye sınıfının derecelerine göre değişik kavuklar kullanılırdı. Hâcegân sınıfının kavuklarına kafesli destar sarılırdı.

Muhtelif sınıflardaki memurların kendilerine has kavukları vardı. Bunların bazıları *paşâî, kâtibî* gibi mesleğe nisbetle anılırdı. Topçu zâbitleri *kalafat* giyerlerdi.

Kavukta giyenin mesleğiyle ilgili işaretler bulunabilirdi. Serdengeçtiler kavuklarını tüylerle süslerlerdi. Doğancılar, şahinciler av veya doğan tüylerinden tezyinat yaparlardı. Kavuk üzerine ulemâ beyaz; tarikat mensupları beyaz, kırmızı, yeşil, siyah; halk ise ağbanî sarık sarardı.

Sarık sarılış şekline göre *dardağan, silme, burma* gibi adlar alırdı. Sarığın sarkık olarak bırakılan ucuna taylasan denirdi. Tarikat ehlinin ve şeyhinin giydiği kavukların dilimlerinin sayıları da farklı anlamlar taşırdı. *Kişinin sahip olduğu mevkii gösteren kavuğu mezar taşına da işlenirdi.*

Osmanlılar'da II. Mahmud dönemine kadar kavukçuluk meslekî bir sınıftı. Minyatürleri Nakkaş Osman tarafından çizilen 990 (1582) tarihli Surnâme-i Hümâyun'da takyeciler, keçe külâh yapanlar, sarıkçılar, arakçin dikicileri yani kavukçu ustaları gösterilmiştir. Minyatürdeki atölyedükkânda ustalardan birinin ateşi körükleme tasviri kavukların sıcak kalıplandığına işaret etmektedir (vr. 216a).

Padişahların kavuğu Topkapı Sarayı'nda Sarık Odası veya Revan Odası denilen yerde sarılırdı. 1829'da çıkarılan elbise nizamnâmesiyle çok değişik kavukların yerine düzenin sağlanması için fes giyilmesi kararlaştırılmıştır.

(1) DİA; [KAVUK - Nebi Bozkurt] c. 25; s. 71-72

Kavuk Sözcüğü

Klasik Osmanlı Devrinde resmi görevlilerin giydikleri, birçok türleri bulunan, pamuktan yapılmış, üzerine sarık dolanan, gösterişli, büyük başlık, erkek başlığı, baş giyeceği. İkinci Mahmut Batılaşma sürecinin bir aşaması olarak, fes icadıyla yasaklamıştır.[1][2][3][4][5] Bu süreç Cumhuriyet'te devrim kanunları ile şapka ile fesin de yasaklandığı bir aşamaya gelmiştir.

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Öztuna, Yılmaz.a.g.e.
(5) Kutlu, Hüseyin, a.g.e., , s. 16

Kavuklu Mehmet Paşa Türbesi-Kosova

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 500

Kaya Anıt

Bazı tarihi araştırmalar Orta Anadolu'da Ayaş çevresinde diktaş veya dikdönek taşlar denilen, çağları şimdilik açıklanamayan ve mezar taşı olduğu düşünülen kaya anıtlarının varlığını göstermiştir.[1]

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 17

Kaya Halil Türbesi-Karaman

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 54,
(2) Topal, Cengiz, a.g.e. s. 45

Kaya mezarı

Cesedin toprağa değil de kayaların oyularak içine konulmasıyla oluşan mezarlardır.[1][2][3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Öztürk, Burcu, a.g.e., s. 10

Kaya mezarları

Kayalara oyulmuş mezarlar olup, en çok Mısırlılar ve Hintlilerde görülür.[1]

(1) Turani, Adnan. a.g.e.

Kaya mezarlarının özellikleri

Çok odalı kaya mezarlarının özelliklerinden bir kısmı şöyle sıralanabilir.

- Kale içinde yer alma kriteri: Tespit ettiğimiz 8 kaya mezarından çok odalı Asma Kaya mezarı ve tek odalı Aliçeyrek Kaya Mezarı dışında tüm kaya mezarları tek, çok odalı ayrımı yapılmaksızın *bir merkezin yani kalenin parçası şeklinde ve kale surları içinde* kalmaktadır. Bu bakımdan çok odalı kaya mezarları gibi tek odalı kaya mezarlarının da en azından bir kısmının bir Demir Çağı merkezinin içinde yani korunaklı bir alanda yapıldığı görülmektedir.

- Önlerindeki platform ve ulaşım için patika veya taş basamaklı yol kriteri: Yeni tespit edilen 8 kaya mezarından 5'i (Aliçeyrek, Cengerli, Yollarüstü, Asma ve Kızılkule) kolay ulaşımlı hatta zemin seviyesindedir. Diğer üç kaya mezarından Aşağı Aktaş için herhangi bir ulaşım imkanı yokken, çok odalı olan Göktaş ve Taşbulak Kaya mezarının günümüzde tahrip olsa da kaya basamaklı bir yol ile ulaşımının sağlandığı anlaşılmaktadır. Göktaş Kaya mezarının her geçen gün taş yapısı nedeniyle biraz daha tahrip olması içine ulaşımı imkânsız kılsa da yakın bir tarihe kadar köylülerin kaya basamaklı bir yolla ulaştıkları öğrenilmiştir. Taşbulak kaya mezarında ise bu taş basamaklar yer yer tespit edilebilmektedir. Bu anlamda çok odalı kaya mezarlarına patika veya taş basamaklı bir yolla ulaşılır kriteri bu yeni mezarlar içinde geçerli olsa da hiçbirinin önünde platform bulunmamaktadır.

- Kapı ve mil yatağı kriteri: Çok odalı kaya mezarlarının birden fazla gömü için uzun bir süre kullanıldığından bir kapısının ve kapı içinde bir mil yatağının olması yönündeki kriter, bölgedeki yeni kaya mezarları için değerlendirildiğinde günümüze oldukça iyi durumda ulaşan tek odalı Aşağı Aktaş kaya mezarının girişinde bir mil yatağının olduğu görülmektedir. Tek sekisi (ölü yatağı) ve zeminde muhtemel urneler için oluşturulmuş üç oyuğu olan kaya mezarının daha sonrada kullanıldığı ve tek bir gömü için kullanılmadığı düşünülmektedir. Ancak bölgedeki diğer tek ve çok odalı kaya mezarlarda bu tür bir iz tespit edilememiştir. Bunun tahribat gibi nedenlerle açıklanabilse de girişin sürekli kullanım için açılır-kapanır tarzda bir kapıya sahip olmadığını düşünmekteyiz. Sadece Göktaş Kaya Mezarının girişinde bir kapı yatağı için oluşturulmuş bir silme olduğu düşünülmektedir.

Bu anlamda kuzeydoğu Anadolu'daki mezarların giriş ünitelerinde tek veya çok odalı diye bir ayrımın olmadığını görülmektedir. Aşağı Aktaş örneğinde açılır-kapanır bir kapı izi tespit edilmişse de sarp kaya mezarına ulaşan herhangi bir yol bulunmamaktadır.

- Keramik buluntusu kriteri: Tek odalı kaya mezarlarının günümüze kadar ulaşan insitu durumunda bir örneği olmadığı için hemen etrafında tespit edilen keramikler önemli kabul edilmektedir. Şimdiye kadar ki örnekleri dikkate alındığında tek odalı kaya mezarları ile ilişkilendirilen merkezlerin hiçbirinde bianili olarak tanımlanan parlak kırmızı astarlı keramiklerin tespit edilememiştir. Ancak yeni tespit edilen kaya mezarlarında Demir Çağı'na ve özellikle Urartu dönemine tarihlendirilen bianili gibi keramikler tespit edilmiştir. Bianili keramikler özellikle Göktaş, Aşağı Aktaş, Taşbulak, Yollarüstü gibi örneklerde görülmektedir. Fakat buda merkezin Urartu veya Urartu dışında inşa edildiğini gösteren bir ölçüt olarak kabul edilmesinin sağlıklı olup olmadığı tartışılmalıdır. Zira kaya mezarı hangi dönemde yapılırsa yapılsın etrafında Urartu döneminin yaşanması olası bir durum olarak kabul edilebilir. Bu nedenden dolayı her ne kadar tek odalı kaya mezarları ile ilişkilendirilen yeni merkezlerde şimdiye kadar bulunmayan bianili keramikler tespit edilmişse de bu buluntuların tek başına kaya mezarını tarihlendirmek için belirleyici olduğunu düşünmemekteyiz.

-Oda sayısı kriterine bakıldığında ise kaya mezarlarının sadece tek bir dönem için inşa edilmediği definlerin uzun bir süre devam ettiği ve ihtiyaçlara yönelik yeni odalar eklendiği anlaşılmaktadır. Tek odalı kaya mezarlarının bir ana odası olmadığı için törenler için ihtiyaç duyulan alanın kaya

mezarı dışında yapıldığı görülmektedir. Bu kutsal alanın kaya mezarı ile birlikte düşünüldüğü ve kaya mezarının bir parçası olarak inşa edildiğinin en önemli örneği Kızılkule Kaya mezarındaki planlama hatalı olarak değerlendirdiğimiz taş kesme izleridir. Bu anlamda bu planlama hatası, Kızılkule kaya mezarının yapıldıktan sonra kutsal alan ihtiyacı doğduğunu ve hemen güneybatısında bu amaçla yaklaşık 26 m2.lik bir alan inşa edildiği anlaşılmaktadır. Belki de, Kızılkule örneği dikkate alındığında tek odalı kaya mezarlarında kaya basamaklı veya patika bir yolunun olmayışının temel sebebi zeminde yapılan kutsal alanlardır. Bu kutsal alanlar kaya mezarına sürekli ulaşılması gerekliliğini ortadan kaldırmış olabilir. [1]

(1) Topaloğlu, Yasin. a.g.e. s. 146-147.

Kaya, Önder

http://ekitap.eyup.bel.tr

Eyüp'ta Cellat Mezarlığı ve cellat Mezarlığının Celladı Olmak, Tarihi Kültürü ve Sanatıyla VIII. Eyüp Sultan Sempozyumu (07-09 Mayıs 2004) S.329-333, Eyüp Belediyesi, 2004, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kaya, Önder

Celladın Çeşmesi Kanlı; Mezar Taşı Kırık Olur, Hürriyet Gazetesi Tarih Eki S.20-22, 24 Mart 2006

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kayadibi Dedesi Türbesi-Bursa

(1) Dikmen, Alaattin. a.g.e. s. 131

Kayapınar, Ayhan

YÖK Ulusal Tez Merkezi/Tasnif No: 89272

Karakoyunlu-Akkoyunlu Mezar Taşları, Erciyes Ü. Sosyal Bilimler Enst., Sanat Tarihi ABD, Y. Lisans tezi, S.195, 1999

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kayd

Yüce Allah'ın "Muhakkak ki bizim yanımızda, onları bağlayacak ağır bukağılar/nekl vardır" sözünün tefsirinde, "nekl" kelimesi "kayd", yani bukağıdır. Ateş ahalisi, cehennemden çıkarak gitmelerine mani olmak için onunla bağlanıp üzerleri kapatıldığından dolayı ona bu isim verilmiştir.[1]

(1) İmam Şa'rani. a.g.e., s. 267

Kayıvermek

Ölmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kaygılı Türbe-Bursa

(1) Kepecioğlu, Kamil. a.g.e. Cilt 4, s. 184

Kaygusuz Abdal Türbesi-Ankara

(1). a.g.e.S. 69,
(2) Erdoğan, Abdülkerim.2. a.g.e. s. 256,
(3) Bozkurt, Tolga.. a.g.e. s. 143

Kaygusuz Baba Türbesi-Kırklareli

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 285

Kaygusuz, İsmail

Türkiye Diyanet Vakfı İ S A M Ktp./Tasnif No: 726.8/KAY.O

Onar Dede Mezarlığı Ve Adı Bilinmeyen Bir Türk Kolonizatörü, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, S.40, 1983, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kayı Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Kayıtbay Türbesi-Sivas

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 54

Kaynak, Sadettin Nüzhet

T.T.K. Ktp./Tasnif No: A/4925

İstanbul Meşahirine Ait Mezar Kitabeleri, Kurtuluş Matbaası, S.24, 1932, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kayserili Halil Paşa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 15 s. 325

Kayyum-i Zaman Muhammed Sbgatullah Hz. Türbesi-Hindistan

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 7, s. 400

Kaza

a. Varlıkların üzerinde ezelden ebede kadar sürecek olan ilahi hükümlere kaza denir.[1]

b. Kaderin, Allah tarafından ezelde tayin ve tespit edilen biçimde ve zamanda gerçekleşmesi.[2][3][6] İlahi takdirin zamanı gelince gerçekleştirilmesi anlamında bir terim.[5]

c. Kimsenin kastı olmadan ortaya çıkan zarar; mal veya can kaybına sebep olabilen hadise.[2][3][4]

d. Vakti içinde yerine getirilmeyen bir ibadetin, daha sonra ifa edilmesi anlamında fıkıh terimi.[2][3][4][5]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(5) DİA;
(6) Akay, Hasan. a.g.e.

Kazancı Baba Türbesi-Ankara

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 54 .
(2). a.g.e.S. 254,
(3) Erdoğan, Abdülkerim.5 a.g.e. s. 94,
(4) Erdoğan, Abdülkerim.2. a.g.e. s. 248,
(5) Kalafat, Yaşar.1, a.g.e.

Kazancı Dede Türbesi-Muğla

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 297, 2003, s. 185

Kazancıbaşı Sadeddin Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kazanı ters çevirme

Ölü çıkan evde kazan ters çevrilir, üç gün bekletilir.[2] Bunun sebebi bir daha kazanın kaynaması yani o aileden bir kişinin daha ölmesinin istenmeyişidir.[1]

(1) Arıtürk, Ahmet, a.g.e., s. 171;
(2) Başçetinçelik, Ayşe4, a.g.e., s. 6

Kazasker Ak Mahmud Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 14

Kazasker Ak-Mahmud Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kazasker Hamidzade Abdullah Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kazasker kassamları

Ölenlerin mal varlıklarının tespiti ve varislere paylaşım işini yapıp bunların harcını toplayan kazaskerlik memurları.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Kazer Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 289

Kazgani Sa'di Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 28

Kazıcı

Kazan, mezar kazıcısı.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kazım Efendi Türbesi-Elazığ

(1) Oymak, İskender1. a.g.e. s. 38

Kazma kürek takırdısı

Ölünün arkasından verilen yemek.[2] Cenaze evinde ölü gömüldükten sonra bir yemek verilir.

Buna kazma kürek takırtısı denir. Bu yemek toplu şekilde ölünün ruhu için yenilmektedir.[1]

(1) Artun, Erman, a.g.e., s. 14;
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kazma kürek yemeği

Ölü evine komşular yemek getirir. Bu yemeğe kazma kürek yemeği denir.[1]

(1) Başçetinçelik, Ayşe3, a.g.e., s. 1

Kebair

Öldürme, zina gibi büyük günahlar.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.

Kebermek

Son nefesini vermek, ölmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kebesiz

Ölü doğan çocuk.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kebire

İslâm dininde adam öldürme, zina gibi haram olduğuna dair hakkında açık hüküm bulunan, dünya ve âhiretteki cezası açıkça belirtilen büyük günah.[1][2][3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.

Keçeci Baba Türbesi-Tokat-Erbaa

(1) Teb-Der. a.g.e. s. 7

Keçeci Sinan Türbesi-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 146

Keçezizade Fuad Paşa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 13 s. 202-206,
(2) Envanter. a.g.e. No:35

Keçinmek

Ölmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Keçmek

Ölmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kefaret

Yapılan bir hatayı, kusuru örtmek, kapatmak demektir. Yapılan bir hatanın bağışlanması için tutulan oruca kefaret orucu denilir. Hata ile adam öldürmenin de kefaret orucu vardır.[1][2]

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 11. s. 337;
(2) Erginli, Zafer. a.g.e.

Kefaret

Fıkıhta kefâret, dinin belirli yasaklarını ihlâl eden kimsenin hem ceza hem de Allah'tan mağfiret dilemek maksadıyla yükümlü tutulduğu *köle âzat etme, oruç tutma, fakiri doyurma ve giydirme* gibi malî veya bedenî nitelikli ibadetlerin genel adıdır.

Kur'an'da kefâret kelimesi üç âyette dört defa geçmekte olup bunlardan *kısas*tan söz eden âyette, yapılan bağışlamanın ya da malî fedakârlığın işlenen günah için kefâret olacağı bildirilir (el-Mâide 5/45). Diğer âyetlerde *bilerek yapılan yemin*in (el-Mâide 5/89) ve *ihramda iken avlanma* yasağını ihlâlin cezası açıklanır (el-Mâide 5/95). Ancak Kur'an'da kefâret kavramına atıf bundan ibaret olmayıp *hacda tıraş olmak, hatâen adam öldürmek ve zıhâr yemini* gibi belirli kural ve hak ihlâlleri halinde de kefâret kelimesi kullanılmaksızın bu mahiyette bazı yükümlülükler getirilir (el-Bakara 2/196; en-Nisâ 4/92; el-Mücâdile 58/2-4). Ayrıca Kur'an'da genel bir anlatımla, işlenen günahların ve yapılan kötülüklerin Allah hakkına taalluk eden kısmının *tövbe, iyi davranışlar, iman ve sâlih amelle* bağışlanıp örtüleceği sıkça tekrarlanır ve müminlerin de böyle dua etmesi öğütlenir (Âl-i İmrân 3/193, 195; en-Nisâ 4/31; el-Mâide 5/12, 65; el-A'râf 7/153; el-Enfâl 8/29; Hûd 11/114; et-Tegābün 64/9). Bu çeşit âyetlerde kullanılan

"tekfîr" kalıbının dinî terminolojideki kefâret kavramıyla hem kök hem anlam birliği vardır.

Değişik yönleriyle kefâret konusuna temas eden **hadisler**in sayısı hayli fazladır. Bu hadislerde Kur'an'da ana hatlarıyla açıklanan kefâretlerin ayrıntısı verildiği gibi *ramazan orucunu mazeretsiz bozma* başta olmak üzere birtakım dinî yasak ihlâlleri için de ihlâlin ağırlığına göre kefâret olarak ibadet türünden bazı yükümlülükler getirilmiştir.

Hadislerde kefâret kelimesinin işlenen günah ve kötülükleri örten, kişinin Allah katında affedilmesine vesile olan her türlü olumlu davranışı kuşatan geniş bir kapsamı da vardır ve bu bağlamda beş vakit namazın, cuma namazının, orucun, umrenin, hadlerin infazının, çekilen hastalığın ve başa gelen musibete sabretmenin işlenen küçük günahlar için kefâret olacağı beyan edilmiştir (Buhârî, "Śavm", 3; "Umre", 1, "Mevâķīt", 4, 6; Müslim, "Tahâret", 11, 14, 15, "Hac", 437; "Birr", 52; Ebû Dâvûd, "Śalât", 229; Tirmizî, "Hudûd", 12).

Bazı hadislerde, kusurlu davranışları telâfi edici tedbirlerin veya unutulan namazın hatırlandığında kılınmasının kefâret olarak adlandırılması da bunların yapılan hatayı örtücü olumlu bir davranış olduğuna işaret eder (Buhârî, "Śalât", 37, "Mevâķīt", 37; Müslim, "Mesâcid", 55-56, 314).

Kefâret konusu, dinî bir kuralın çiğnenmesinin toplum ve kul hakkına ilişkin sonuçlarını değil Allah hakkına ilişkin uhrevî sonuçlarını telâfiye, işlenen günahın Allah tarafından affedilmesini talebe yönelik bir imkân ve yükümlülük olduğundan mahiyeti itibariyle dinin ibadetler alanına giren ve taabbüdî nitelik taşıyan (dinin ancak naklî delille bilinebilen) hükümleri arasında yer alır.(...)

Kefâret işlenen kusurlu davranış, hata ve günah dolayısıyla Allah'tan af ve mağfiret dileme mânasına geldiğinden geniş anlamıyla tövbenin bir türüdür. Kişiyi gönüllü olarak şahsen olgunlaştırmayı ve eğitmeyi, bu vesileyle ayrıca sosyal yapının da güçlendirilmesini hedef alır. Nitekim hatâen katlin kefâretinden söz eden âyette ifanın tövbe yerine geçtiğine işaret edilmesi (en-Nisâ 4/92), hadislerde günahın kefâretinin tövbe olduğunun belirtilmesi (Müsned, I, 289), kefâretlerin ibadet türünden belirlenmesi ve kefâret yükümlüsünün affedilmeyi talep niyetinin bulunmasının şart koşulması kefâretle tövbe arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekmekte ve kefâretleri âdeta fiilî tövbe olarak tanıtmaktadır.(...)[1]

(1) DİA; [KEFÂRET - H. Mehmet Katar] c. 25; s. 177-179; [KEFÂRET - Rahmi Yaran] c. 25; s. 179-182

Kefâretin İfası

Kefâretler genelde *köle âzadı, oruç tutmak, fakiri doyurmak veya giydirmek, fakire tasaddukta bulunmak* şeklinde belli ibadetlerden oluşur ve bunların yerine getirilmesiyle ifa edilmiş olur.(...)

Köle Azadı: Kur'an'da katil kefâretinde âzat edilecek kölenin müslüman olması kaydı getirilirken zıhâr ve yemin kefâretinde sadece köle âzadından bahsedilir. Hanefîler hariç fakihlerin çoğunluğu son iki kefârette de âzat edilecek kölenin müslüman olması şartını aramış ve konu fıkıh usulünde naslardaki mutlak ifadenin mukayyede hamledilerek onun da kayıtlı kılınıp kılınamayacağı tartışmasının örnek olayı şeklinde ele alınmıştır. Oruç kefâretinde de yine ilk sırayı köle âzadı alır. Çağımızda köleliğin kalkmış olması sebebiyle kefâretlere ikinci sıradaki ibadetin ifasıyla başlanır.

Oruç: Zıhâr ve katil kefâreti olarak tutulacak orucun ara vermeden olması Kur'an'da açıkça beyan edilir. Yemin kefâretinde böyle bir kayıt yer almaz.(...) Mazeretsiz olarak oruca ara veren veya kefâret orucu dışında bir oruç tutmak suretiyle kefâret orucunu kesintiye uğratan kişi kefâret orucuna yeniden başlar.(...) Oruç kefâretindeki iki ay orucun da peş peşe tutulması gerekir.(...) Kefâret orucunda oruca geceden niyetlenmek, ayrıca tutacağı orucun kefâret orucu olduğunu niyetinde belirlemek de şarttır.

Fakiri doyurma- giydirme ve tasadduk: Çoğu zaman oruç yükümlülüğünün alternatifi olarak gündeme gelir. İlgili âyetlerin lafzını esas alan fakihlerin çoğunluğuna göre belli sayıdaki -meselâ zıhâr ve oruç kefâretinde altmış, yeminde on- fakiri ayrı ayrı sabahlı akşamlı doyurmak, (...) veya fakire yemeğin bedelini vermek de câiz olur. Bunun ölçüsü fıtır sadakası miktarıdır.(...) Doyurmada veya yerine para ödemede ölçü, yemin kefâretiyle ilgili âyetin (el-Mâide 5/89) ifadesinden de hareketle *kefâret verecek şahsın ve ailesinin günlük gıda tüketim ortalaması* olmalıdır. Yemin kefâretinde

on fakirin giydirilmesinde prensip olarak örf esas alınsa da fakihler elbise ile namaz kılınabilmesi, vücudu tamamen örtmesi veya değerinin fıtır sadakası miktarına ulaşması gibi ölçülerden söz ederek asgarî bir sınır belirlemeye çalışmışlardır. (...)[1]

(1) DİA; [KEFÂRET - H. Mehmet Katar] c. 25; s. 177-179; [KEFÂRET - Rahmi Yaran] c. 25; s. 179-182

Kefâret Sebepleri

Kur'an'da bilerek *yapılan yeminin bozulması, zıhâr yemini, hatâen adam öldürme, ihramlının avlanması veya tıraş olması* şeklindeki *beş ihlâl için kefâret* öngörülürken sünnette ayrıca *ramazan orucunun bilerek ve mazeretsiz bozulması* da kefâret sebebi olarak belirlenmiştir. Hayızlı kadınla cinsî münasebetin kefâreti mucip olduğuna dair sıhhati tartışmalı bazı hadisler de mevcuttur. Bunlardan ayrı olarak literatürde, bir kısım hac menâsikinin terki veya ihram yasaklarının ihlâli durumunda öngörülen bedenî ve malî yükümlüklerin bazan *fidye, bedene, dem, tasadduk* gibi adlarla bazan da yapılış amacı gözetilerek kefâret adıyla anıldığı olur. Ancak kefâreti gerektiren söz ve davranışları yemin ve dinen kusurlu davranış şeklinde iki ana sebebe irca etmek mümkündür.

Yemin Kefâreti. Esasen yemin etmenin bizâtihî kendisi dinen tasvip edilmemekle birlikte bilerek yapılan yeminin bozulması bir bakıma Allah şahit tutularak verilen sözde durulmaması anlamını taşıdığından daha kusurlu ve günah bir davranış sayılmış, bunun için de bilerek yaptığı yeminini bozan kimse kefâretle yükümlü tutulmuştur. Bazı hadislerde de kişinin yeminini bozması daha hayırlı olduğunda kefâret vererek yeminini bozması istenmiştir (İbn Mâce, "Keffârât", 7-8). Kur'an'da yemin kefâreti iki kademeli olarak açıklanmıştır (el-Mâide 5/89). Buna göre kefâret borçlusu, aile fertlerinin ortalama harcamalarını ölçü alarak on fakiri doyurmak veya giydirmek yahut da bir köle âzat etmek konusunda muhayyerdir.(...) Eğer bunlardan hiçbirini yapamıyorsa üç gün oruç tutar.(...)

Zıhâr Kefâreti. Kökü İslâm öncesi Hicaz-Arap toplumuna kadar uzanan bir geleneği simgeleyen zıhâr yemini, Kur'an'da boşama olmaktan çıkarılıp üç aşamalı kefâretle telâfi edilebilir hatalı bir davranış haline getirilmiştir. Ancak burada kefâret sebebi bir kısım fakihe göre sadece bu yeminin yapılmış olması, çoğunluğa göre ise yeminden sonra kocanın evliliğe devam kararı vermesidir. Buna göre zıhâr yemininde bulunan kocanın karısı ile ilişkide bulunmadan önce bir köle âzat etmesi, buna gücü yetmezse veya âzat edecek köle bulamazsa yine ilişkide bulunmadan önce iki ay ara vermeden oruç tutması, buna da gücü yoksa altmış fakiri doyurması gerekir (el-Mücâdile 58/2-4).

Katil Kefâreti. Kur'an'da, yanlışlıkla bir müminin öldürülmesi halinde maktulün yakınlarına ödenecek diyetin yanında kātilin ayrıca kefâret olarak bir mümin köleyi âzat etmesi, bu mümkün olmadığı takdirde tövbesinin kabulü için ara vermeden iki ay oruç tutması istenir (en-Nisâ 4/92). Oruç tutmaya gücü yetmeyenin bunun yerine altmış fakiri doyurması seçeneği âyette zikredilmemiş olduğundan Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'den birer rivayet hariç fakihlerin çoğunluğunca câiz görülmez. Ayrıca âyet sadece hatâen katilde kefâretten söz ettiğinden kasten veya tesebbüben adam öldürenlere kefâret gerekip gerekmediği konusu da fakihler arasında tartışmalıdır.(...)

Hac ve Umrede Kefâretler. Hac veya umre için ihrama girenlere bazı özel yasaklar getirilmiştir. Kur'an'da bunlardan ihramlı iken tıraş olan ve avlanan kimsenin kefâret yükümlülüklerinden söz edilir. Âyette ihramlı iken vaktinden önce hastalık grubundaki bir mazeret sebebiyle tıraş olmak zorunda kalan kimsenin oruç, sadaka veya kurban şeklinde bir fidye vermesi istenmiş (el-Bakara 2/196), Hz. Peygamber de bu kefâretin üç gün oruç, altı fakiri doyurma veya bir koyun kurban edilmesi suretiyle ödeneceğini açıklamıştır (Buhârî, "Muhśar", 5-8). İhramda iken avlanma yasağının ihlâli durumunda Kur'an'da öngörülen kefâret (el-Mâide 5/95) hadislerde ve fıkıhta daha açılarak avlanılan hayvanın denginin kurban edilmesi, bedelinin tasadduk edilmesi veya bedeliyle kurban kesilmesi ya da bedelin her fıtır sadakası miktarı için bir gün oruç tutulması şeklinde seçenekler ortaya çıkmıştır. Hac ve umre kurallarının diğer ihlâlleri de ihlâlin derecesine göre belirli bedenî ve malî yükümlülükler gerektirir ve çoğu hadislerle sabit bu yükümlülükler de yapılan ha-

tayı affettirmeye yönelik olduğu için kefâret niteliğindedir.

Oruç Kefâreti. Kur'an'da yer almayıp Hz. Peygamber tarafından vazedilen oruç bozma kefâreti, herhangi bir mazereti bulunmaksızın ramazan orucunu kasten bozan kimseye gereken kefâreti ifade eder. İslâm'ın beş temel şartından biri olan oruç ibadetini yerine getirmekte zorlanan kimselere bir dizi kolaylık ve ruhsat getirilmiş, ayrıca kasten oruç tutmayan veya başladığı orucu meşrû bir mazerete binaen bozan kimseye de tutulmayan orucu kazâ etmesi imkânı tanınmıştır. Bu ruhsat ve imkânlardan sonra başladığı ramazan orucunu hiçbir mâkul ve haklı görülebilir sebep yokken bilerek ve isteyerek bozan kimsenin durumu ağır bir kusur ve suç kabul edilmiş, böyle kimselere, bu hatalı davranışlarından dolayı Allah'tan af dileyebilmeleri için biri yine oruç cinsinden olmak üzere üç tür ibadetten biri kefâret olarak öngörülmüştür. Orucu kasten bozan kimse için öngörülen kefâretin ceza yönü ağır basar. Bu kefâreti gerektiren sebep ise ramazan orucunu eda eden kimsenin orucu kasten ve isteyerek bozmasıdır.(...) Klasik fıkıh doktrinine göre oruç bozmanın kefâreti eğer imkânı varsa bir köle âzat etmek, buna gücü yetmiyorsa ara vermeksizin iki ay süreyle oruç tutmak, eğer buna da gücü yetmiyorsa altmış fakiri sabahlı akşamlı doyurmaktır. Üçünü de yapmaktan âciz olan kimseden kefâretin sâkıt mı olacağı yoksa zimmetinde devam mı edeceği fakihler arasında tartışmalıdır.(...)

Diğer Kefâretler. Bütün fakihler ilgili âyete dayanarak (el-Bakara 2/222) hayızlı kadınla cinsî münasebette bulunmanın haram ve günah olduğunda, böyle bir fiili işleyenin tövbe etmesi gerektiğinde görüş birliği içindedir. Ancak bazı tâbiîn âlimleriyle Hanbelîler'in çoğunluğu bir kısım hadis kaynaklarında yer alan rivayetleri (İbn Mâce, "Tahâret", 123; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 46; Tirmizî, "Tahâret", 102) dikkate alarak bu durumda kefâret olarak 1 dinar (4,25 gr. altın), yahut ay halinin başında veya ortasında ise 1, sonlarında ise yarım dinar sadaka vermeyi gerekli görür. Hanefî ve Şâfiîler'e göre bu müstehap, Mâlikîler'e göre gereksizdir. Loğusalık hali de aynı hükme tâbidir. Hadis kitaplarında ayrıca cuma namazını mazeretsiz terketmenin kefâretinin 1 veya yarım dinar, 1 veya yarım dirhem, bir veya yarım sa' buğday olduğuna, kölesini tokatlamanın veya dövmenin kefâretinin onu âzat etmek olduğuna dair rivayetler de yer almaktadır (Ebû Dâvûd, "Śalât", 205).[1]

(1) DİA; [KEFÂRET - H. Mehmet Katar] c. 25; s. 177-179; [KEFÂRET - Rahmi Yaran] c. 25; s. 179-182

Kefaret Tarihi

Dinin belirli yasaklarının ihlâli durumunda yapılması istenen malî veya bedenî ibadet.

Sözlükte "örtmek, gizlemek, inkâr etmek" mânasındaki küfr kökünden gelen kefâret (keffâret) günah ve hataları örtücü, telâfi edici kurban, sadaka, oruç gibi davranışları ifade etmektedir. Kefâret kelimesinin Arapça'ya "günahları telâfi etme, ortadan kaldırma" anlamına gelen İbrânîce kappârâ ve onun kökü olan kipperden geçtiği ileri sürülmektedir. Süryânîce (kefar) ve Asurca (kapâru) gibi dillerde de ses ve mâna benzerliğiyle aynı kelimenin varlığı bunun menşeinin tesbitini zorlaştırmakta (EI² [İng.], IV, 406; ERE, V, 654), ancak İbrânîce kipper ile Akkadca kuppuru arasında ilgi kurulmaktadır (DBS, III, 50).(...)

Sanskrit dilinde kefâret karşılığında kullanılan ve günahların çeşitli yollarla telâfi edilmesini ima eden *prayaschitta* terimine bu anlamıyla ilk defa Sama Veda'nın tefsiri olan Samavidhana Brahmana'da rastlanır. Milâttan önce II. yüzyıl ile milâttan sonra I. yüzyıl arasında kayda geçirilen Manu kanunları da kefâret ve tövbe konusuna temas etmektedir.

Kefâret kavramı *Hinduizm*'deki kutsal kanunun (dharma) üç temel unsurundan biridir. Hinduizm, günahı dünyanın nizamına karşı işlenmiş bir suç diye gördüğü ve onu hastalık gibi sirayet edici maddî bir şey olarak algıladığı için kefârete oldukça önem vermiştir.(...)

Jainizm, ateist yapısından ötürü günah kavramından ziyade ahlâkî hataya düşmemeye önem verdiği için kefâret kavramı üzerinde fazla durmaz. Rasyonalist tutumundan dolayı Sihizm'de de kefârete önem verilmemiştir.

Budizm'de "karma"dan kurtuluşun mümkün olmadığına inanılır. Buna göre işlenen her günahın karması yani karşılığı mutlaka görülecektir. Bu

inanç kefâreti önemsiz kılmakla birlikte işlenen hataların kısmen de olsa telâfi edilmesi için cemaatin affını kazanmak ve hayır yapmak gibi kefâret mahiyetinde davranışlar söz konusudur.(...) Sıradan vatandaşlar ise işledikleri günahı rahibe bildirerek onun verdiği cezayı çekmek suretiyle kefâretlerini ödemektedir.

Zerdüştîlik'te kefâret için kullanılan kelimeler *paitita ve aperati*dir. Bu dinde kefâret ritüelleri ve formülasyonlarıyla ilgili bilgiler geç dönemlerdeki Pazand metinlerinde ortaya çıkar (m.s. IV. yüzyıl). Zerdüştîliğe göre günah işlememek günahın kefâretini ödemekten daha iyidir. Fakat kişi bir defa günah işlediyse yapacağı en iyi şey vakit geçirmeden kefâretini ödemektir. Samimi bir duyguyla yerine getirilen kefâret Ahura Mazda ile insan arasındaki ilişkiyi yeniden düzeltir.(...) Zerdüştîlik'te ceset yakmak veya gömmek, ölü eti yemek, livatacılık gibi günahların kefâreti yoktur. Günümüz Zerdüştîliğinde, evde kaldığı müddetçe ölen kişinin başında ölen adına kefârette bulunacak bir din adamı görevlendirme geleneği vardır. Uzun dualardan oluşan bu kefârete ölenin yakınları da katılır. Bu dua okumaları genellikle ölümden sonraki bir ay boyunca sürer. Okunan duaların Çinvat (Chinvat) Köprüsü'nden geçerken ölüye yardımcı olacağı düşünülür.

Parsîlik, günahı itiraf etmeye ve gerekli kefâretleri gerçekleştirmeye büyük önem vermiştir. Kefâreti yerine getirilmeyen günahlar her yıl biraz daha büyüyerek kişiyi Ahura Mazda'nın karşısında zor duruma düşürürken kefâret bir anda bütün günahları yok etmektedir.(...) Bu kefâretler bedenî bazı meşakkatler yanında çoğunlukla ibadet veya topluma hizmet türünden uygulamaları ihtiva etmektedir. Kefâretlerden bazıları kutsal ateşe güzel kokulu ağaçlar taşımak, fakir müminleri evlendirmek, köprü, yol ve sulama kanalları gibi hizmetleri yapmak ya da zararlı hayvanları öldürmektir. İnsanlara zarar vermek veya kutsal bilinen hayvanları öldürmek gibi suçların kefâretinde ise suçun türüne göre belirlenen kırbaç yahut bunun para cezasına çevrilen şekli tatbik edilir (Moore, I, 397; ERE, V, 665). Parsîlik'te bir cesedi yakmak veya gömmek, insan yahut köpek eti yemek gibi fiiller kefâreti kesinlikle mümkün olmayan günahlar olarak görülmektedir.

Japon halk dini *Şintoizm*'de kötülük kirlilik olarak algılandığı için kötülüğün çaresinin de tövbede değil arınma ve temizlenme ritüellerinde olduğuna inanılmaktadır (Brown, s. 57). Şintoizm'de kefâret maksadıyla yapılan âyinlerden biri de mâbeddeki sunağa tanrılar için takdimeler bırakmaktır (Moore, I, 103-107).

Konfüçyüsçülük öğretisinde ise her günahın mutlaka karşılığının görüleceği belirtilmektedir. Bu sebeple günah işleyen kişi günahının karşılığını ödeyerek telâfide bulunmalıdır (Budda, s. 372).

Yahudilik'te günah her türlü dünyevî felâket ve sıkıntının kaynağı olarak görülmekte, ayrıca onun uhrevî bir cezasının da bulunduğuna inanılmaktadır (Sayılar, 21/4-9; Vaiz, 3/17). Bundan dolayı günahtan arınma meselesi bu dinde önemli bir yer tutmakta ve bu maksatla çeşitli kefâret uygulamaları yapılmaktadır. Ancak bu uygulamalar, Yahudiliğin başlangıcından günümüze kadar olan süreçte bazı değişikliklere uğramıştır.(...) Tapınağın yıkılışından sonra pek çok Yahudilik kurumu gibi kefâret de şekil değiştirdi. Daha önce bütün ritüeller tapınakla ilişkili olarak yapılırken tapınağın yıkılışı üzerine yahudi düşüncesi *ıstırap kavramı* etrafında şekillendi. Bu genel anlayışın sonunda *yahudilerin çektiği ıstırap bizzat kefâretin kendisi* oldu hatta ölüm günahların nihaî kefâreti olarak algılandı.

Hıristiyanlık, kefâreti, sadece fert veya toplumun işlediği günahları affettirmeye yönelik bir davranış olarak değil aynı zamanda Hz. Âdem'den gelen "aslî günah"ın Hz. Îsâ tarafından ortadan kaldırılması olarak görmektedir (Matta, XXVI/26-28; Markos, VIII/31; X/33-34, 45).(...) Vaftizle kişi, Îsâ'nın kefâretiyle oluşan inâyete iştirak ederek bundan pay almakta, böylece aslî suçtan ve diğer günahlarından arınmaktadır (Telfer, s. 18). Buna rağmen günah duygusu yok olmamakta ve ortaya çıkmak için fırsat kollamaktadır. Bu sebeple günah duygusuyla devamlı mücadele etmek gerekmektedir. Hıristiyanlığın tövbe anlayışındaki kademeli değişime paralel olarak tövbe amacıyla yapılan kefâretlerin şekli ve süresinde de bir değişim görülmektedir.(...)[1]

(1) DİA; [KEFÂRET - H. Mehmet Katar] c. 25; s. 177-179; [KEFÂRET - Rahmi Yaran] c. 25; s. 179-182

Kefçe Dede Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 42, s. 370,

(2) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 583

Kefen

Cenazenin yıkanıp kurulandıktan sonra gömülmek üzere sarıldığı bez.

Sözlükte "örtmek" anlamına gelen kefn masdarından gelmektedir. Cenazenin kefenlenmesi işlemine de tekfîn denilir.

Ölen kimsenin yıkanıp genelde beyaz olan temiz bir beze sarılarak gömülmesi çevre temizliği, sağlık, insan saygınlığının korunması, ölünün yakınlarının hâtıralarına saygı, ölümün hatırlanması gibi hikmetler taşıdığından hemen bütün din ve medeniyetlerde cenaze kültünün önemli bir öğesini teşkil eder.

Grek-Roma dünyasında, erken dönem Hinduizm'inde, Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta cenazenin yıkandıktan sonra kefenlenip gömüldüğü, kefen olarak genelde beyaz keten bezin kullanıldığı, bazan da ölünün elbisesiyle defnedildiği bilinmektedir.

İslâm öncesi Arap toplumunda Sâmî geleneğin devamı olarak ölünün kefenlenip gömülmesi âdeti yanında elbisesiyle gömülmesi âdeti de vardı. Kefen için genelde Yemen mâmulü pamuklu beyaz bez kullanılır, elbise ile defnedildiğinde ise ölenin konumunu ve ona saygıyı temsilen elbisenin yeni ve pahalı kumaştan olması tercih edilirdi (Cevâd Ali, V, 160-161). İslâm döneminde cenazenin elbiseyle gömülmesi âdeti kaldırılarak hem ölüye saygıyı içeren hem de israf ve gösterişi önleyen sade bir kefenleme usulü getirilmiştir.

Cenazenin kefenlenmesi işi geride kalanlar üzerine farz-ı kifâyedir. Ölenin aksi yönde bir vasiyetinin bulunması bu yükümlülüğü kaldırmaz.

Erkeğin kefeni *kamîs, izâr ve lifâfe* adı verilen üç parça bezden oluşur. Kamîs boyun kısmından ayaklara kadar uzanan ve gömlek yerine geçen, izâr da don veya eteklik yerini tutan ve baştan ayağa kadar uzanan bir bezdir. Lifâfe ise sargı yerinde olup baştan ayağa kadar uzanarak baş ve ayak taraflarından düğümlenir. Bu bakımdan izârdan biraz daha uzundur. Her üçü de yensiz ve yakasız, etrafları dikişsiz olur.

Kadının kefeni, bu üç parçaya ilâve olarak yüzü de kapatacak bir *başörtüsü* ile göbekle göğüs arasını kapatacak genişlikte bir *göğüs örtüsü*nden ibaret beş parça bezden meydana gelir.

Bu, sünnete uygun kefenleme (**kefen-i sünnet**) için gereken parça sayısı olup buna imkân bulunamadığında erkek için izâr ve lifâfe, kadın için bu ikisine ilâveten baş örtüsü yeterli olur (**kefen-i kifâyet**). Bu da mümkün olmadığı takdirde cenazenin bedenini kaplayan tek parça bezle yetinilir (**kefen-i zarûret**).

Bulûğ çağına yaklaşmış çocuklar büyükler hükmündedir. Bu çağa gelmemiş çocukların kefenleri sadece izâr ve lifâfeden ibaret olur.

Savaşta şehid düşen kimse, üzerindeki silâh vb. malzeme çıkarılarak elbisesiyle gömülür. Şehidin, bedeninin sünnete uygun kefenlemeye göre açık kalan yerlerinin kefenlenerek örtüleceği ve öyle defnedileceği görüşü de vardır.

Kefenin elbise dikimine yarayan herhangi bir bez veya kumaştan olması câizse de beyaz pamuklu bezden yapılması menduptur. Hadiste de kefenin temiz ve güzel olması, kefenlemeye özen gösterilmesi, fakat aşırılığa gidilmemesi istenmiştir (Müslim, "Cenâiz", 49; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 34-35). Bu sebeple kefen olarak çok âdi ve basit bezin veya çok pahalı kumaşın kullanılması uygun görülmez.(...)

Cenazenin yıkanıp kurulanmasının ardından kefenlemeye geçilir. Sünnete uygun kefenleme usulünde (Buhârî, "Cenâiz", 12-20; Müslim, "Cenâiz", 44-49; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 34-37), kefen ve cenazeye güzel kokular sürüldükten sonra lifâfe tabut içine veya düz bir yere, onun üzerine de izâr serilir. Ardından cenaze kefen gömleği giydirilerek ve elleri iki yana bırakılarak izârın üstüne konur. Erkek ölüde izâr önce soluna, sonra sağına getirilerek sarılır, peşinden lifâfe de aynı şekilde sarılır. Açılmasından korkulursa kefen bir kuşakla da bağlanabilir. Kadın ölüde ise saçları ikiye ayrılarak kefen gömleği üzerinden göğsü üstüne konulur ve üzerine yüzünü de örtecek şekilde başörtüsü yerleştirilir. Ardından üstüne izâr sarılır ve izârın üzerinden göğüs örtüsü bağlanır, daha sonra lifâfe sarılır. Göğüs örtüsü lifâfeden sonra da bağlanabilir.

Kefen kural olarak ölen kişinin malından karşılanır. Kefen harcamaları ölenin borcundan, va-

siyetinden ve vârislerin haklarından önce gelir. Ölünün tekfin masraflarını vârislerinden biri karşılamışsa bu masrafları ölünün terekesinden alabilir. Geriye mal bırakmamış kimselerin kefen masrafı hayatta iken nafakasını vermekle yükümlü bulunduğu kimselere aittir. Böyle bir kimsesi yoksa duruma göre devlet bütçesinden veya bölgenin müslüman halkı tarafından karşılanır.(...)

Yensiz ve yakasız, dikişsiz ve oyasız sade birkaç parça bezden ibaret olan kefen, bir yönüyle ölünün bedenini örtme görevini yerini getirdiği gibi bir yönüyle de insanın bu dünyadan bir şey götüremeyeceğini, doğduğu gibi çıplak gideceğini ve dünyanın fâniliğini temsil eder. Temiz bir bezden olması, güzel kokular sürülmesi ve kefenlemenin özenle yapılması ise insan saygınlığının ve geride kalanlara hürmetin bir gereğidir.(1)

(1) DİA; [KEFEN - Mehmet Keskin] c. 25; s. 184-185

Kefen bezi

Gömülmek için hazırlanan bir Müslüman ölüsünün kabre konmak üzere yıkandıktan sonra sarıldığı bez.(1),

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) DİA;
(5) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(6) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(7) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Kefen dikmek

Kefen bıçakla kesilir ve elle dikilir. Dikilirken ipin başına ve sonuna düğüm atılmaz. Düğüm atıldığı takdirde öteki dünyada görüşülemeyeceğine inanılır.(1)

(1) Artun, Erman, a.g.e., s. 14

Kefen Pûş

Kefene sarılmış, kefenle örtülmüş, kefenlenmiş.(1)(2)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kefen-i kifâyet

Kefen-i sünnet, sünnete uygun kefenleme için gereken parça sayısına imkân bulunamadığında erkek için izâr ve lifâfe, kadın için bu ikisine ilâveten baş örtüsü yeterli olur.(1)

(1) DİA; [KEFEN - Mehmet Keskin] c. 25; s. 184-185

Kefen-i sünnet

Erkeğin kefeni *kamîs, izâr ve lifâfe* adı verilen üç parça bezden oluşur. Kamîs boyun kısmından ayaklara kadar uzanan ve gömlek yerine geçen, izâr da don veya eteklik yerini tutan ve baştan ayağa kadar uzanan bir bezdir. Lifâfe ise sargı yerinde olup baştan ayağa kadar uzanarak baş ve ayak taraflarından düğümlenir. Bu bakımdan izârdan biraz daha uzundur. Her üçü de yensiz ve yakasız, etrafları dikişsiz olur.

Kadının kefeni, bu üç parçaya ilâve olarak yüzü de kapatacak bir *başörtüsü* ile göbekle göğüs arasını kapatacak genişlikte bir *göğüs örtüsü*nden ibaret beş parça bezden meydana gelir.(1)

(1) DİA; [KEFEN - Mehmet Keskin] c. 25; s. 184-185

Kefen-i zarûret

Kefen-i kifâyet için gerekli parçaları tedarik mümkün olmadığı takdirde cenazenin bedenini kaplayan tek parça bezle yetinilir.(1)

(1) DİA; [KEFEN - Mehmet Keskin] c. 25; s. 184-185

Kefeni özlemek

Beş arşın bez istemek, kefeni özlemek, ölüme davet çıkarmaktır.(1)

(1) Kalafat, Yaşar.5 a.g.e. s. 11

Kefenleme

Ölüyü kefene sarmak, tekfin etmek.(1)(2)(3)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Kegûr

Mezar.(1)

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 11

Kehf Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in on sekizinci sûresi.(...)

Sûrenin muhtevasını yedi bölüm halinde ele almak mümkündür.

İlk bölümde (âyet 1-8) insanlara doğruyu anlatıp iman eden ve sâlih amel işleyenlere ilâhî rahmeti, inanmayanlara da içine düşecekleri azabı bildirmek üzere Kur'an'ı gönderen Allah'ın hamdedilmeye lâyık olduğu belirtildikten sonra O'na çocuk edinme isnadında bulunanların sözlerinin büyük bir yalan olduğu ifade edilmektedir. Bu âyetler, melekleri Allah'ın kızları sayan putperest Araplar'ın bâtıl inançlarını reddetmektedir. Ardından gelen âyetlerde insanların Kur'an'a inanmamaları sebebiyle üzüntü duyan Hz. Peygamber teselli edilmekte, ayrıca yeryüzünün insanların sınanmasına uygun bir ortam olması için süslenip çekici hale getirildiği bildirilmektedir.

İkinci bölümde (âyet 9-26), geçmiş dönemlerde putperest bir kavim içinde Allah'ın varlığına ve birliğine inanan, bu inançlarını açıkça dile getirip putperestliğe karşı çıkan ve öldürülmekten yahut inançlarını değiştirmeye zorlanacaklarından korkup bir mağaraya sığınan birkaç gençle ilgili Ashâb-ı Kehf kıssası yer almaktadır.

Sûrenin **üçüncü bölüm**ünde (âyet 27-49) *dünya ve âhiret hayatı karşılaştırılıp insanlara öğüt* verilmektedir. Gerçek sığınağın Allah olduğunu, O'nun rızâsını isteyerek sabredip dua etmek gerektiğini, böyle yapanların *cennette mükâfatlarını alacaklarını* belirten âyetler içinde bunları pekiştirmek üzere iki örnek verilmektedir. Bunların ilkinde, kendisine diğer nimetler yanında *iki güzel bahçe* de verilen gururlu ve bencil bir kişiyle gerçek bir mümin arasında geçen bir diyalog ve âhiret sorumluluğuna inanmadığı belirtilen bencil kişinin âkıbeti anlatılmaktadır. Tefsirlerde (meselâ bk. Şevkânî, III, 285) bunların gerçek kişiler olup olmadığı tartışılmıştır. Bazı rivayetlerde sözü edilenlerin Mahzûm kabilesinden iki kardeş veya İsrâiloğulları'na mensup iki kişi olduğu ileri sürülmüşse de burada önemli olan âyetlerin verdiği mesajdır. İkinci örnekte, dünya hayatı *gökten indirilen yağmura* benzetilip bu sayede bitkilerin geliştiği, ancak arkasından rüzgârın savurduğu çerçöp haline dönüştüğü ifade edilerek bütün nimetleriyle geçici olan dünya hayatının ebedî âhiret hayatını kazanmanın bir vasıtası olarak değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Dördüncü bölümde (âyet 50-59), Allah'ın meleklere Âdem'e secde etmeleri yönündeki buyruğuna İblîs'in uymadığı bildirildikten sonra peygamber göndermek, kitap indirmek gibi ilâhî nimetlere atıf yapılarak kulların bu nimetlere şükürle karşılık vermeleri istendiği ifade edilmektedir.

Sûrenin **beşinci bölümü**nde (âyet 60-82), Mûsâ ile kendisine rahmet ve hikmet verilmiş olan bir kişinin kıssası anlatılmaktadır. Hz. Mûsâ, müfessirlerin Hızır olduğunu söyledikleri bu kişinin ilminden faydalanmak için yapacağı yolculukta ona arkadaş olmayı teklif etmiş, o da sabırsızlık gösterip yaptıklarının sebebini sormaması şartıyla bunu kabul edeceğini belirtmiş, Mûsâ'nın buna rızâ göstermesiyle yolculukları başlamıştır. Arkadaşı önce bindikleri gemiyi delmiş, arkasından bir çocuğu öldürmüş, daha sonra da uğradıkları kasabanın halkı kendilerini misafir etmediği halde orada yıkılmak üzere olan bir duvarı düzeltmiştir. Her defasında sözünde durmayıp bu yaptıklarının sebebini soran Mûsâ'ya arkadaşı artık beraberliklerinin sona erdiğini söylemiş, ilk bakışta yanlış gibi görünen davranışlarının gerçek sebeplerini anlatmıştır. Bu âyetlerde olayların gözlemlenenlerin dışında başka sebepleri, anlamları ve amaçlarının bulunabileceğine işaret edilmektedir. Tasavvuf ehli, 65. âyette geçen bir deyimi kullanarak ledün ilmi dedikleri bâtınî bilgi türü ve alanının geçerliliği konusunda buradaki âyetleri delil gösterirler (meselâ bk. İbnü'l-Arabî, I, 138; IV, 261-262; XIII, 59).

Altıncı bölüm (âyet 83-101) Zülkarneyn kıssasıyla ilgilidir. Âyetlerde kendisine iktidar ve ihtiyaç duyduğu her şey için vasıta verildiği bildirilen Zülkarneyn'in önce batıya, sonra doğuya gidip karşılaştığı toplulukları uyardığı, ardından iki dağ arasına ulaştığında Ye'cûc ve Me'cûc'ün kendilerine zulmettiğini söyleyen bir kavimle karşılaşıp onlar için saldırılara karşı korunmalarını sağlayacak bir set yaptığı bildirilmektedir. Ayrıca kıyametin kopmasına ve sûrun üfürülmesine, *Ye'cûc ve Me'cûc* gibi saldırgan toplulukların kıyamette azapla yüz yüze geleceğine temas edilmektedir.

Yedinci bölümde (âyet 102-110), *Allah'ı ve âhireti inkâr edenlerin* dünyadaki çabalarının boşa gidip *acıklı bir azaba* uğrayacakları, iman edip iyi davranışlarda bulunanların ise *firdevs cennetine* girecekleri belirtilmekte, ilâhî ilim ve hikmetin enginliğine işaret edilmektedir. Sûre, rablerine kavuşmayı ümit edenlerin O'na ortak koşmaksızın iyi ve erdemli işler yapmalarının şart olduğunu bildiren ifadelerle sona ermektedir.

Allah'ın oğul edinmekten münezzeh olduğu, rahmetinin bir sonucu olarak katından peygamber ve kitap gönderdiği, *kıyamet ve âhiretin hak olup inanan ve iyi amel işleyenlerin mükâfat, şirke düşüp gururlanan ve azgınlık yapanların ceza göreceği* gibi temel konuların vurgulandığı Kehf sûresinde bu hususlar bazı kıssalarla pekiştirilmiş, insanların inanıp her türlü taşkınlıktan kaçınarak hak ve adalete bağlı kalmaları teşvik edilmiştir.(...)(1)

(1) DİA; [KEHF SÛRESİ - İlyas Üzüm] c. 25; s. 189

Kel

Mezar taşı.(1)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kelâle

a. Zayıf ve aciz kimse.(2)

b. Öldüğünde baba veya oğul bırakmayan kişi.(1) Akraba yönünden zayıf kimseye de kelâle denmiştir. Kişinin çocuğu, ana babası en yakın akrabasıdır. İşte bunlardan yoksun olarak ölen kimseye kelâle denilmiştir.(2)

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 27, s. 189

Kelâm

a. Allah'ın varlığı, birliği, peygamberlik ve âhiret gibi iman esaslarından bahseden, bu esasları akli ve nakli delillerle İslâm inançlarına uygun olarak ispat etmeyi amaç edinen ilim, ilm-i kelam.(1)(2)

b. Allah'ın başlangıçsız ve yaratılmamış, kendiliğinden var olan, dilediği gibi hitabı.(2) Allah'a nisbet edilen sübûti sıfatlardan biri.(3)

c. İlahi buyruk, vahiy, ilahi söz.(2)

d. Allah'ın takdiri, emri veya vahyi.(2)

e. Kur'an.(2)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) DİA

Kelamullah

a. Hiçbir iyinin ve kötünün aşamadığı Allah'ın kelimeleri, kelamı. Zatında ezeli olan ve hiçbir şekilde mahlûkatın kelamına benzemeyen sıfatıdır.(2)

b. Allah'ın kâinatı yarattığı kelimelerdir.(2)

c. Mülk ve melekût âlemleri anlamında kullanılmıştır.(1)

d. Kur'an.(3)

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.
(2) Erginli, Zafer. a.g.e.
(3) DİA

Kelime-i Şehadet

İslâm dininin beş temel esasından birincisi olan, "Şahitlik ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur ve yine şahitlik ederim ki Hz. Muhammed O'nun kulu ve elçisidir" anlamındaki "Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Abduhû ve resuluh" cümlesi.(2)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Kelime-i Tevhid

İslâm'da "Allah'ın birliğine inanmak" demek olan tevhid akidesini ifade eden, "Allah'tan başka ilah yoktur, Hz. Muhammed Allah'ın elçisidir" anlamındaki "La ilahe illallah Muhammedun Resulullah" cümlesidir.(1)(2)

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kelle Teşhiri

Düşmanın kesilen kellelerinin kalenin burçlarına dikilerek teşhir edilmesi.(1)

(1) Onay, Ahmet Talat. a.g.e.

Kemal Baba Türbesi-Amasya

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 192

Kemal Baba Türbesi-Aksaray

(1) Gür, Nevzat.. a.g.e. s. 847

Kemal Paşa Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

Kemal Ümmi Türbesi-Niğde

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 7, s. 428,
(2) DİA, Cilt. 33, s. 97

Kemal Ümmi Türbesi-Bolu

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 203

Kemani Rabiye Hatun Türbesi-Kosova

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 501

Kemankeş Mustafa Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kemankeş Türbesi-Sivas

(1) Yasak, İbrahim. a.g.e. s. 114

Kemarettin Türbesi-Sivas

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 54

Kemde

Cesetlerde görülen kan toplanmasına bağlı morluk ve yara bere izi, ceset morluğu.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kemer

Mevlevilikte destar biçimlerinden biri.[1]

(1) Bakırcı, Naci. a.g.e., s. 132

Kemer Ali Paşa Türbesi-Tokat

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 54

Kemer biçimli

Mezar taşı başlıklarından biri.[1]

(1) Bakırcı, Naci. a.g.e., s. 96

Kemerler

a. Sivri Kemer: Gevaş mezarlığında yer alan 14.yüzyıla tarihlenen mezartaşlarında sivri ve dekoratif kemerler görülür (Karamağaralı 1992: Res.146-149).

b. Kaş Kemer: 17. yüzyıla ait İstanbul'daki çeşmelerin hemen hepsinin ayna taşında kaş kemer mevcuttur. Kasımpaşa'da 1619 tarihli Sadrazam Ali Paşa Çeşmesi, Küçük Çamlıca'da 1654 tarihli IV. Mehmet Çeşmesi ve Kuruçeşme'deki 1683 tarihli Köprülü Hemşire Çeşmesi'nin ayna taşında kaş kemer yer alır (Tanca 1956: 33,47,63, Res. 10,28,48).

c. Bursa Kemeri: Ahlat mezarlığında bulunan 1291 tarihli mezartaşmın üzerinde Bursa kemeri tarzında kemer görülür (Karamağaralı 1992: 141, Res. 280-283). Karagümrük'te 1681 tarihli Mustafa Ağa Çeşmesi'nin ayna taşında Bursa kemeri biçimindedir (Tanca 1956: 61, Res. 46).

d. Dekoratif Kemer: Akşehir Taş Eserleri Müzesi'nde sergilenen XIV. yüzyıl Anadolu Selçuklu dönemine ait bir mezar taşında, yukarı doğru uzanan kıvrık dallar arasında, gergef işleyen bir kadın figürü oturmaktadır. Kıvrık dallar kemer fikrini yansıtmaktadır (Karamağaralı 1992: Res. 13).[1]

(1) Dönmez, E. Emine Naza. "Türk Sanatında Mezartaşları ve Çeşmeler Üzerinde Yer Alan Mimari Öğeler Üzerine Bir Deneme." Özsait Armağanı. Mehmet ve Nesrin Özsait Onuruna Sunulan Makaleler, AKMED/Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2011/İstanbul. s.307-318

Kemiklik

Hıristiyan mezarlıklarında ölülerin kemiklerini koymaya ayrılmış yapı.[1]

(1) Hasol, Doğan. a.g.e.

Kempmek

Ansızın ölüvermek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kenan Rıfai Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 45

Kenotof

Ölüyü anmak için yapılan fakat içinde ölü bulunmayan mezar.[1]

(1) Hasol, Doğan. a.g.e.

Kepçeli Baba Türbesi-Ankara

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 132

Kepeği kesilmek

Ölmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kepertmek

Öldürmek, gebertmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Ker-Keres

a. Ölüm anlamına gelen bir cins isimdir. Kara, uğursuz ve belalı gibi sıfatlarla nitelenir, "getirdi aklına ölümü", "kara ölümden tiksinir" gibi deyimlerde kullanılır.[1]

b. Has isim olup, ölümü simgeleyen Tanrıça, ya da Tanrıçalar için kullanılır.[1]

(1) Erhat, Azra. a.g.e.

Keramet

a. İnsanın gücünü, anlayışını, yeteneğini aşan, doğa yasalarının sınırları dışındaki olay, davranış, söz veya durum.[2]

b. Bir ermişin, Allah'ın kendisine yakın kullarına lütfettiği olağanüstü şeyler yapma gücü ile ortaya koyduğu, akıl sınırlarını aşan tabiatüstü iş, harikulâde hal.[3] Velilerden, enbiya ve evliyadan sadır olan, zuhur eden olağanüstü hal.[4][6][8][9][10] İkram kökünden gelen keramet, ilahi ikram olarak bir kişiye verilen olağanüstü şeydir. Peygamberin ümmetinden bir insanın elinde oluşan olağanüstü olaya keramet denilir. Keramet sahibi mü'min insan, Allah'ın sevdiği veli kuludur.[7]

c. Kerem, bağış, ikram, ağırlama.[8]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) DİA;
(5) Akay, Hasan. a.g.e.
(6) Seccadi, Seyydi Cafer. a.g.e.
(7) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 26, s. 156;
(8) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(9) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(10) Kaya, Doğan. a.g.e.

Kerbela

Hz. Hüseyin'in türbesinin bulunmasından dolayı Şiîler'ce kutsal sayılan şehir.

Bağdat'ın yaklaşık 100 km. güneybatısında yer alan Kerbelâ'nın İslâm tarihindeki şöhreti, Hz. Hüseyin ile ailesi fertlerinin 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Emevîler'ce şehid edildikleri yer olması ve kabirlerinin burada bulunmasından kaynaklanmaktadır. Hz. Ali'nin medfun olduğuna inanılan Necef'ten sonra ikinci atebedir. Kerbelâ isminin Akkadca "sivri külâh" anlamındaki karballatu kelimesinin Orta İbrânîce ve Ârâmîce'de aldığı karbalâ şeklinden (v. Soden, I, 449), Arapça "Bâbil çevresi" mânasına gelen Küver Bâbil'den (Hibetüddin eş-Şehristânî, s. 6) ve yine Arapça "ayakların yumuşak zemine batması" anlamındaki kerbele kökünden (Yâkūt, IV, 445) geldiği yolunda bazı görüşler ileri sürülmüşse de kesin bir sonuca varılamamıştır (diğer teklifler için bk. Anistâs el-Kermelî, s. 187; The Oxford Encyclope-DİA of the Modern Islamic World, II, 399).

12 (634) yılında Hâlid b. Velîd'in Hîre'nin fethinden sonra ordusuyla Kerbelâ'ya indiği ve burada birkaç gün konakladığı bilinmektedir (Yâkūt, IV, 445). Hz. Ali'nin de Enbâr yahut Sıffîn'den Kûfe'ye dönüşünde buraya uğradığı ve beraberinde bulunanların susuzluktan endişe ettikleri, ancak bir kuyu bulup su içtikleri rivayet edilir (Hatîb, XII, 305-306). Bu bilgiler Kerbelâ'nın İslâm öncesinde kurulmuş bir belde olduğunu göstermektedir.

Hz. Hüseyin ile beraberindeki yetmiş kadar muharibin şehid edilmelerinden ve Emevî ordusunun onun kesik başıyla esir alınan haremi mensuplarını Dımaşk'a götürmek üzere yola çıkmasından

sonra açıkta bırakılan şehid cesetleri, Benî Esed mensubu Gādiriye köylüleri tarafından Hâir denilen yerde toprağa verildi.

Hz. Hüseyin'in başının ise Halife I. Yezîd'e sunulduktan sonra nereye gömüldüğü bilinmemektedir. Bu hususta çeşitli rivayetler bulunmakta ve en kuvvetli ihtimalin Medine'de Bakī Mezarlığı olduğu sanılmaktadır (geniş bilgi için bk. Ayânü'ş-Şîa, IV, 390-394). Hz. Hüseyin'in başsız cesedinin gömüldüğü Hâir mevkii kısa zamanda bir ziyaretgâh halini almış, onun bir süre Dımaşk'ta tutulan ailesi fertleri de Medine'ye dönmek üzere serbest bırakıldıklarında burayı ziyaret etmişlerdir.

Rivayete göre Hz. Hüseyin'i Kûfe ahalisi adına davet edenlerin lideri olan Süleyman b. Surad el-Huzâî de adamlarıyla birlikte ziyarete gelmiş ve onu Emevîler'in karşısında yardımsız bırakmanın utancı içinde bir gün bir gece kabrin başında kalmıştır (Taberî, V, 588-589).

Zeynelâbidîn, Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık'tan gelen rivayetler Hz. Hüseyin'in kabrini ziyaret etmenin meşruiyet ve faziletine dikkat çekmiş ve Şiîler'in ziyaretlerini arttırmalarına yol açmıştır. Şiîler'in Hz. Hüseyin'in türbesine olan düşkünlükleri zamanla aşırı boyutlara ulaşmış ve Kerbelâ kutsal (harâm) belde sayıldığı gibi burayı ziyaret de hac ile kıyaslanmıştır (Meclisî, XCVIII, 28-44; Husted, LXXXIII/3-4 [1993], s. 275 vd.).

Abbâsîler'in ilk devirlerinden itibaren Hz. Hüseyin'in türbesine özen gösterilmesine, hatta giderlerini karşılamak üzere Halife Mehdî-Billâh'ın annesi Ümmü Mûsâ bint Mansûr tarafından bir vakıf kurulmasına rağmen Mütevekkil-Alellah, 236 (850-51) yılında Şîa'ya olan düşmanlığı sebebiyle türbeyi ve çevresindeki binaları yıktırarak araziyi tarla haline getirdi; ayrıca ziyarete gelenlerin en ağır şekilde cezalandırılacağını ilân etti (Taberî, IX, 185-186). Ancak Mütevekkil'in koyduğu bu yasağın pek etkili olmadığı ve bir süre sonra türbe ile diğer binaların tekrar yapılıp ziyarete açıldığı, İbn Havkal'in 366 (977) yılında burada her yanında birer giriş kapısı olan kubbeli geniş bir türbe bulunduğu ve pek çok insan tarafından ziyaret edildiği şeklindeki kaydından (Śûretü'l-arż, s. 243) anlaşılmaktadır. Aynüttemr'de çeşitli kabilelerin başına geçen Dabbe b. Muhammed el-Esedî, 369'da (979-80) diğer atebelerle birlikte burayı da tahrip ederek türbede bulunan kıymetli eşyayı yağmalayıp çöle döndü. Olayın arkasından Büveyhî Sultanı Adudüddevle gereken tamiratı yaptırdı (İbnü'l-Esîr, VIII, 705); daha sonra yine Büveyhîler'den Sultânüddevle'nin veziri Hasan b. Fazl er-Râmhürmüzî 413'te (1022) türbenin etrafını bir duvarla çevirtti (İbnü'l-Cevzî, VIII, 13).

Selçuklu Sultanı Melikşah burayı ve Necef'i ziyaret etti (479/1086). İlhanlı Hükümdarı Gāzân Han, Kerbelâ ziyareti sırasında türbeye çok miktarda hediye bıraktı (703/1303). Rivayete göre, Kerbelâ'nın su ihtiyacını karşılamak maksadıyla Fırat nehrinden açılan ve günümüzde Hüseyniye adıyla bilinen kanal İlhanlı Hükümdarı Gāzân Han yahut babası Argun Han tarafından inşa ettirilmiştir.

727 (1327) yılında buraya gelen İbn Battûta şehrin hurmalıklar içinde, Meşhed-i Hüseyin'in de şehrin tam ortasında bulunduğunu, yanında büyük bir medrese ile ziyaretçilerin barınması için bir zâviyenin mevcut olduğunu ve su ihtiyacının Fırat nehrinden karşılandığını belirtir (er-Rihle, s. 221). Aynı yüzyılda Kerbelâ'ya uğrayan Hamdullah el-Müstevfî de şehrin çevresinin 2400 adım olduğunu söyler (Nüzhetü'l-ḳulûb, s. 32).

Timur 795 (1393) yılında ordusuyla Bağdat'a geldiğinde Hille'ye kaçan Ahmed Celâyir ile Kerbelâ ovasında karşılaştı. Kesin netice elde edilemeyen bu savaştan sonra Fırat kenarına çekilen Timur ve askerleri meşhede saygı gösterdiler. Bu tarihten sekiz yıl sonra Bağdat'ı işgal edip katliam yapan Timurlular Kerbelâ'ya dokunmadılar.

Şah İsmâil'in 914'te (1508) Bağdat'ı ele geçirmesinin ardından Kerbelâ'ya gittiği ve türbenin tezyinini emrettiği, ayrıca on iki adet altın kandil koydurduğu, 932 (1526) yılında II. İsmâil'in buraya gelip kabrin üzerine gümüş bir şebeke yaptırdığı bilinmektedir.

Kanûnî Sultan Süleyman Bağdat'ı aldıktan sonra Kerbelâ'yı ziyaret etmiş (941/1534) ve Hüseyniye su kanalını onartarak kumla dolan sahaların tekrar bahçe haline getirilmesini sağlamıştır. III. Murad da zaman içinde harap olan türbeyi 991'de (1583) yeniden yaptırmıştır.

Bağdat'ın İran yönetimine geçmesinin ardından 1156 (1743) yılında Nâdir Şah Kerbelâ'yı ziyaret etmiş, Şah Hüseyin'in kızı Radıyye Sultan Begüm

türbenin giderlerini karşılamak maksadıyla bir vakıf kurmuş, Âgā Muhammed Han da kubbe ile minare külâhlarını altınla kaplatmıştır.

1801 yılı Nisan ayı başlarında Vehhâbîler Kerbelâ'yı yağmalayıp 3000'in üzerinde Şiî'yi öldürdüler; bu arada Hz. Hüseyin'in sandukasını tahrip ederek türbedeki kıymetli eşya ve hediyeleri alıp götürdüler. XIX. yüzyılın ortalarına doğru Kerbelâ'ya sığınan bir kısım isyancının devlete başkaldırma hareketi 1843 yılında Bağdat Valisi Necib Paşa tarafından bastırıldı.

1857'de Bağdat Valisi Ömer Paşa zamanında telgraf şebekesi kurulurken Kerbelâ bu hatta bağlandı. Midhat Paşa da Bağdat valiliği sırasında burada imar faaliyetlerinde bulunmuş ve bazı resmî binalar yaptırırken çarşı alanını genişletmiştir.

XX. yüzyılın başlarında 50.000 civarındaki nüfusuyla Irak'ın Bağdat'tan sonra ikinci önemli şehri olan Kerbelâ özellikle ziyaretçilerin bıraktığı gelirler, türbenin vakıfları, Necef ve Mekke yolları üzerinde bulunması gibi etkenler sebebiyle bölgenin en zengin ve mâmur şehriydi. Ayrıca Bağdat-Basra demiryoluna Hille'nin kuzeyinden bağlanan tâli bir hat ulaşımını daha da kolaylaştırmıştı.

Günümüzde aynı adı taşıyan 5034 km² genişliğindeki 455.868 (1987) nüfuslu bir idarî birimin (muhafaza) merkezi olan Kerbelâ şehri, eski Kerbelâ'nın etrafında daha çok batı yönünde gelişen yeni mahallelerden oluşmuş modern bir yerleşme merkezidir; *300.000 civarındaki nüfusun büyük çoğunluğunu İran, Pakistan ve Hindistan'dan gelip buraya yerleşen Şîîler'le Arap asıllı Şîîler teşkil etmektedir.*

Hz. Hüseyin'in türbesi, etrafı eyvanlar ve hücrelerle çevrilmiş 108 × 82,5 m. boyutlarında bir avlunun içindedir. İki tarafında iki minare bulunan ve çok gösterişli olan kıble cephesindeki giriş kapısından yaldız süslemeli bir dehlizle ulaşılan dikdörtgen şeklindeki harem, ziyaretçilerin tavafı için kullanılan üzeri kemerli bir koridorla çevrilidir. Buranın ortasında yaklaşık 2 m. yüksekliğinde ve 4 m. genişliğinde gümüş şebeke ile çevrili Hz. Hüseyin'in sandukası ile ayak ucunda oğlu Ali el-Ekber'in daha küçük sandukası yer almaktadır. Türbenin doğusunda üçüncü bir minare ve güneyinde avluya bitişik, içinde bir de mescid olan büyük bir medrese vardır. Yaklaşık 600 m. kadar kuzeydoğuda ise Hz. Hüseyin'in üvey kardeşi Abbas'ın türbesi bulunmaktadır. Şehirden batı istikametinde giden yol üzerinde de kafilenin çadırlarını temsilen çadır şeklinde yapılmış Haymegâh denilen bir bina göze çarpar. Çevrede, Şîa arasında Hz. Hüseyin'in türbesi civarına gömülmek büyük bir üstünlük olarak kabul edildiğinden, son günlerini burada geçiren çok sayıda yaşlı ve sakatla uzak yerlerde ölen ve malî durumları buraya nakledilmeye uygun olan kişilerin gömüldüğü büyük bir mezarlık teşekkül etmiştir.(1)

(1) DİA; [KERBELÂ - Mustafa Öz] c. 25; s. 271-272; [KERBELÂ - Rıza Kurtuluş] c. 25; s. 272-174; [KERBELÂ - Rıza Kurtuluş] c. 25; s. 274-275;

Kerbela Edebiyatı

Hz. Hüseyin'in Emevîler tarafından Kerbelâ'da şehid edilmesi bütün müslüman milletlerin edebiyatlarını etkilemiş, bu alanda mensur ve manzum birçok eser kaleme alınmıştır.

a) Arap Edebiyatında Kerbelâ. Kerbelâ hadisesi ve bunu izleyen olaylar üzerine yazılan şiirler Arap edebiyatında önemli bir yer tutar. Ca'fer es-Sâdık gibi Ehl-i beyt imamlarının konuyu işleyen şairler hakkında teşvik edici sözler söylemeleri bu tür eserlerin yaygınlaşmasında etkili olmuştur.

Kerbelâ hadisesiyle ilgili şiirlerde insanların, tabiat olaylarının, cinlerin ve meleklerin Hz. Hüseyin'in şehâdetinden duydukları üzüntü yanında Ehl-i beyt'in faziletleri dile getirilmiş, olay bütün ayrıntılarıyla ve dramatik sahneler halinde tasvir edilmiş, kerbelâ kelimesindeki kerb (gam, keder, üzüntü) ve belâ sözcükleriyle olay arasında bağlantı kurulmuştur. Ayrıca Kerbelâ toprağı şehidlerin vücutlarını barındırdığı için sevilen bir toprak olarak tasvir edilmiş, sevgi ve üzüntünün bir arada dile getirildiği ağıtlara konu olmuştur. Kerbelâ bir yandan belâlı yer, öte yandan büyük kahramanlıkların gösterildiği kutsal mekân olarak tanıtılırken şairler şiirlerinde Kerbelâ için yağmur ve bereket duasında bulunmuşlardır.

Arap edebiyatında Kerbelâ hadisesine dair bilinen ilk şiir Ebü'l-Esved ed-Düelî'ye (ö. 69/688) ait bir gazeldir. Süfyân b. Mus'ab'ın (ö. 120/738) Ehl-i beyt hakkındaki şiirinde de olaya temas edilmiştir. İmam Muhammed el-Bâkır ile görüşen ve

onun övgüsüne mazhar olan Kümeyt el-Esedî'nin (ö. 126/744) Hâşimoğulları (Ehl-i beyt) üzerine nazmettiği, bu sebeple "el-Hâşimiyyât" adıyla tanınan kasideleri arasında Kerbelâ hadisesiyle ilgili güzel örnekler yer almaktadır. Seyyid el-Himyerî'nin belâlardan kurtulmak ümidiyle Ehl-i beyt imamları hakkında yazdığı şiirler içinde de Kerbelâ olayını söz konusu eden kasidelere rastlanmaktadır. İmam Şâfiî, Hz. Hüseyin'in şehâdetinden duyduğu üzüntüyü bir şiirinde, "Ehl-i beyt'i sevmekle suç işledimse bu pişman olmayacağım bir suçtur" diyerek ifade etmiştir. Di'bil el-Huzâî de Hz. Hüseyin'in şehâdetini şiirine yansıtmış olan önemli şairlerdendir.

Kerbelâ olayını dile getiren ilk dönem Arap şairleri siyasî iktidarlar tarafından tepkiyle karşılanmış, bazıları cezaya çarptırılmıştır. Kümeyt el-Esedî, "el-Hâşimiyyât"ından dolayı Hişâm b. Mâlik tarafından öldürülmek üzereyken kaçarak kurtulabilmiştir. Harûnürreşîd, Mansûr en-Nemerî'nin Hz. Hüseyin matemiyle ilgili şiirini duyduğunda çok hiddetlenmiş ve şairin öldürülmesi için emir vermiştir. Di'bil el-Huzâî de duyduğu bu korkuyu şiirlerine yansıtmıştır.

Emevî dönemi şairlerinden Ubeydullah b. Hür el-Cu'fî, Kerbelâ hadisesi sırasında Hz. Hüseyin'e yardımı kabul etmemesine rağmen şiirlerinde onun şehâdetinden duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Süleyman b. Kattâ' el-Adevî et-Teymî, olaydan üç yıl sonra Kerbelâ'dan geçerken yazdığı şiirde Hz. Hüseyin'in şehâdeti sırasında Kays ve Ganî kabilelerinin gösterdiği vefasızlıkları anlatmıştır. Fazl b. Abbas b. Utbe, Hz. Hüseyin'in şehâdetinden duyduğu üzüntüyü ifade etmiş ve onu öldürenleri lânetlemiş, Kerbelâ olayını birçok yönüyle ele alan Fazl b. Abbas b. Rebîa Ehl-i beyt'in başına gelen daha sonraki acılı hadiselere temas etmiştir. Ebû Dehbel Vehb b. Zemea el-Cumahî de şiirlerinde Emevî döneminin aşırı lüksünü ve iktidarın Ehl-i beyt taraftarlarına uyguladığı baskıyı dile getiren şairlerdendir. Emevî döneminde Hz. Hüseyin ve Kerbelâ şehidleriyle ilgili şiirlerde samimi bir üzüntü ve açık bir öç alma duygusu hâkimdir. Bu sebeple o dönem şairleri Emevî iktidarı için tehlikeli görülmüştür.

Abbâsîler devrinde de Kerbelâ hadisesiyle ilgili şiirler yazılmıştır. Bu dönem şairleri, Ehl-i beyt'in haklarını savunacaklarını umdukları Abbâsî iktidarından bekledikleri gayreti göremeyince hayal kırıklığına uğrayarak onları vefasızlık, Emevîler'in devamı olmak ve intikam sancağını terketmekle suçlamışlardır. Mansûr en-Nemerî, Di'bil el-Huzâî, İbnü'l-Mu'tez ve Kādî et-Tenûhî bu duyguları dile getiren Abbâsî devri şairleri arasında yer alır.

Hz. Hüseyin'in şehâdetiyle Kerbelâ hadisesi Fâtımîler döneminde yoğun biçimde işlenmiştir. Şerîf er-Radî, İbn Hânî el-Endelüsî, Ebû Firâs el-Hamdânî, Sâhib b. Abbâd bu dönemde eser veren şairler arasında zikredilebilir.

b) Fars Edebiyatında Kerbelâ. Fars edebiyatında konuyla ilgili ilk örnekler daha çok manzum ürünlerle ortaya çıkmıştır. İran'da Şiî mezhebinin yaygınlık kazanmasından sonra Kerbelâ hadisesine verilen önem artmış ve düzenlenen yas törenlerinde mersiye okuma geleneğine bağlı olarak birçok şiir yazılmıştır. Dinî mersiye türünün en önemli bölümü haline gelen Kerbelâ edebiyatı, başta Hz. Hüseyin olmak üzere onun yakınlarının şehâdeti etrafında odaklanmış, şehidler yüceltilip katiller şiddetle yerilmiştir. İlk örnekleri VI.(XII.) yüzyılda görülen bu şiirler arasında Cemâleddin Abdürrezzâk İsfahânî'nin "Lağzâb" adlı kasidesi zikredilebilir. Aynı yüzyılda Senâî, divanında Hz. Hüseyin'i bütün şehidlerden üstün tutarken Hadîkatü'l-hakîka'sında onun Kerbelâ'da yaptıklarını bir cesaret ve özveri örneği olarak gösterir. Özellikle Büveyhîler döneminden itibaren âşûrâ günlerinde Kerbelâ şehidlerinin resmî törenlerle anılmaya başlanması Kerbelâ ile ilgili edebî çalışmaların da artmasına yol açmıştır. İlk Farsça Kerbelâ mersiyesi VI.(XII.) yüzyılda Kavvâmî-i Râzî tarafından yazılmıştır. VII.(XIII.) yüzyılda Sa'dî-i Şîrâzî kasidelerinde Kerbelâ şehidlerini methetmiş, çağdaşı Ferîdüddin Attâr da divanında bu konuya bir bölüm ayırmıştır. VIII.(XIV.) yüzyılda Hâcû-yi Kirmânî'nin Hz. Hüseyin'in şehâdetini anlatan mersiyesi de önemlidir. Bu yüzyıllarda bazı Sünnî kökenli şairler de Kerbelâ hakkında şiirler kaleme almışlardır. Meselâ Seyfeddin Muhammed Fergānî divanındaki kasidelerinde halkı mateme ve ağlamaya davet eder.

X.(XVI.) yüzyıldan itibaren Şiîliğin devlet dini olduğu Safevî döneminde bilhassa hükümdarların

dinî şiirler yazılmasını teşvik ve bu tür şiir yazan şairleri himaye etmeleri Kerbelâ ile ilgili edebî çalışmaları arttırmıştır. Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin bu alanda en önemli eser sayılan Ravżatü'ş-şühedâı Kerbelâ şehidlerini anmak için düzenlenen ve "ravza" denilen meclislerde yüzyıllardır okunagelmiştir. Halk bu meclislere katılır, Hz. Hüseyin ve onun dostlarının şehâdetinin hüznünü paylaşırdı. Bu dönemde İmam Herevî, Fahreddîn-i Irâkī, Selmân-ı Sâvecî, Saîd-i Herevî, Hasan-ı Kâşî gibi şairler, Hz. Peygamber ve Ehl-i beyt'e dair şiirlerinde Kerbelâ hadisesini işlemişlerdir. Nizâm-i Esterâbâdî, Ehlî-i Şîrâzî ve Lisânî-i Şîrâzî gibi şairler de Ehl-i beyt ve onlarla ilgili olaylar hakkındaki şiirleriyle şöhret bulmuşlardır. Daha sonra gelen Hayretî-i Tûnî ve Muhteşem-i Kâşânî, Ehl-i beyt'e dair menkıbeleri anlatan şiirlerin en iyi örneklerini vermişlerdir.

XI.(XVII.) yüzyılın ortalarından itibaren muharrem törenleri sırasında muhtelif tâziye oyunları ortaya çıkmış, XIII.(XIX.) yüzyılın ikinci yarısında tâziyeler Nâsıruddin Şah'ın desteğini almakla kalmamış, bütün milletin en çok önem verdiği temel bir ritüel haline gelmiştir. Tekye veya Hüseyniyye denilen binalar da bu dönemde yapılmıştır. Söz konusu tâziyeler sadece muharrem ve safer aylarında değil bütün aylarda yapılırdı.

Kaçarlar döneminde ravza meclislerinin çoğalmasıyla birlikte mersiye yazımı da artmış, bunda Nâsıruddin Şah'ın emir ve teşviklerinin büyük rolü olmuştur. Safevîler devrinde pek uygun görülmeyen Kerbelâ olayının sahnelenmesi bu dönemde yaygınlaştırılmıştır. Devlet adamları bu işin öncülüğünü yapmış, her yıl Gülistan Köşkü'nün güneyindeki Tekye-i Devlet'te olay sahnelenmiştir. Bu dönem şairlerinin çoğu Kerbelâ olayına dair mesnevi, terciibend, müstezad, kıta ve rubâîler yazmıştır. Visâl-i Şîrâzî'nin mersiyesi, Surûş-i İsfahânî'nin Ravżatü'l-esrâr'ı, Yağmâ-i Cendekî'nin Zübdetü'l-esrâr adlı mesnevisi bu dönemde kaleme alınan önemli mesnevilerdir. Bunlardan başka Muhammed Nakī b. Ahmed Burûcirdî'nin Âyînü'l-bükâ'sı, Muhammed Hüseyin b. Muhammed Ali Kirmânî'nin Feth Ali Şah'a sunduğu Ravżatü'l-Hüseyniyye'si, Mevlevî Muhammed Sıbgatullah b. Muhammed Gavs'ın Destân-ı Gam'ı ve Gulâm Ali Mûsevî Cihangirnegârî'nin Hamle-i Hüseynî'si de zikredilmelidir.

c) Türk Edebiyatında Kerbelâ. Hz. Hüseyin'in şehid edilmesini anlatan manzum ve mensur eserlerle bu konuda yazılmış mersiyeler başta olmak üzere Kerbelâ adı Türk edebiyatında önemli bir motif olarak yer alır. Türk muhayyilesinde Kerbelâ, Hz. Hüseyin'le ailesinin ve yakınlarının topluca şehid edildiği bir yerin adı olmanın dışında bu elîm vak'ayı ifadelendiren pek çok şair ve edip tarafından âdeta bir remiz ve mazmuna dönüştürülerek "vak'a-i dilsûz-i Kerbelâ, haber-i Kerbelâ" gibi adlarla da anılan acıklı bir konunun adıdır.

Hz. Hüseyin'in başsız bedeninin gömüldüğü bir meşhed iken sonraları üzerine bir türbe yapılan, ardından suya kavuşturulup çöl ortasında güzel bir vahaya dönüştürülen Kerbelâ, Osmanlı tarihi boyunca Türk hacılarının uğrak yeri olarak Âl-i abâ sevgisini tazelemiş, özellikle Türk tasavvuf kültürünü derinden etkilemiştir. Mezhep farkı gözetilmeden bütün müslümanlarca rağbet edilerek bir nevi kutsallık kazanan Kerbelâ hakkında gitgide özel bir ziyaret kültürü oluşmuş, bilhassa Şiî müelliflerce "Fazlü ziyârâti'l-Hüseyin" gibi kitaplar, "Hz. Hüseyin Ziyaretnâmesi" gibi tercüman ve gülbankler yazılması geleneği teşekkül etmiş, "Kâmilü'z-ziyârât" gibi eserlere konu olan ziyaret âdâbı gelişmiştir. Halk kültürü ve folklor açısından da zenginleşen Kerbelâ edebiyatta adı sıkça anılan bir yer haline gelmiştir. Ayrıca Arap, Fars ve Türk kültürünün hâkim olduğu İslâm dünyasında Sünnî çevreler yanında bilhassa Şiîlik, Ca'ferîlik, Zeydîlik gibi mezhebî; kızılbaşlık, Alevîlik ve Bektaşîlik gibi zümrevî anlayışlara sahip şair ve yazarlar için bir ilham kaynağı telakki edilir olmuştur (bu hususta bk. Hüseyin Mücîb el-Mısrî, Kerbelâ beyne şuârâi'ş-şuûbi'l-İslâmiyye, Kahire 1421/2000).

Kerbelâ hadisesinin meydana geldiği asırdan itibaren Hz. Hüseyin'in hayatı efsanevî ve menkıbevî bir hüviyet kazanmıştır. Özellikle Şiî müelliflerin mezhebî gayretleriyle abartılarak anlatılan şehâdetinin hikâyesi yüzyıllarca yazılarak okunmuş, anlatılmış ve dinlenmiş, ismi etrafında yeni birtakım inançlar gelişip yayılmıştır. Bu gelişme, giderek olayda bazı sırların ve hikmetlerin bulunduğu yönünde tecessüslere ve bunların bâtınî yorumlarına da kapı aralamıştır. Bu sebeple bazan hadis bile uydurulmuş, hatta Ahzâb sûresinin 33, Şûrâ sûresinin 23. âyetleri zorlama yorumlarla Ehl-i beyt

hakkında tefsir edilmeye çalışılmıştır. Böylece Kerbelâ adı âdeta bir kült halini almış, Hz. Hüseyin'in şehâdeti için matem tutmak ve bu konuda eser vermek sevap kazanmaya bir vesile kabul edilmiştir.

Muharrem ayının ilk gününden başlayarak en muhteşemi onunda (yevm-i katl, yevm-i âşûrâ) olmak üzere Şiî ve Ca'ferî çevrelerinde "tâziye, şebih" adlarıyla anılan çeşitli törenler tertip edilmesi (geniş bilgi için bk. And, Ritüelden Drama, s. 34-36), bilhassa Safevîler'den itibaren devlet protokolüne girecek kadar önem kazanmıştır. Bu olaylardan çok sonra İslâmiyet'i kabul eden Türk kavimleriyle Endonezya ve Jamaika'ya kadar müslüman toplulukları da içine alacak kadar geniş bir alana yayılan şiirler, özel mersiye ve makteller kaleme alınmıştır. Bu sebeple Kerbelâ Türk edebiyatının da en çok ilgilendiği konular arasında yer almış, müstakil mersiyeler dışında mecaz ve teşbihlerin konuları arasına girmiştir.

Genel olarak dinî-tasavvufî Türk edebiyatında, özellikle de Alevîlik-Bektaşîlik gibi zümre edebiyatlarıyla divan, halk ve âşık edebiyatında Kerbelâ hadisesiyle ilgili olarak müstakil eserler, mersiye ve manzumeler telif edilmiş, ayrıca başta divan şairleri olmak üzere konuya eğilen sanatkârların, halk âşıklarının his ve hayal dünyalarının ortaya konmasında Kerbelâ adı önemli bir mazmuna dönüşmüştür. Türk edebiyatında Kerbelâ olayını ele alan lirik eserlerin pek çoğu manzum olmakla birlikte manzum-mensur karışık ve sadece mensur eserler de kaleme alınmıştır. Bunlardan mesnevi, kaside, gazel, terciibend, terkibibend, rubâî, tuyuğ, ilâhi, koşma gibi aruzla yazılanlarda "fâilâtün fâilâtün fâilün" gibi halk zihninde yerleşmiş vezinlerin kullanıldığı görülmektedir.

Gerek divan şiiri gerek tekke ve saz şiiri geleneğinde Hz. Hüseyin'e revâ görülen muamelenin lirik ve trajik bir üslûpla anlatıldığı bütün eserlerin ortak özelliklerinden biri Kerbelâ'nın kutsal bir bölge olarak anılması, diğeri de Ehl-i beyt ile Kerbelâ arasında bir bütünlük oluşturulmaya çalışılmasıdır. Şairlerin bu olayla ilgili duygu ve düşünceleri halk nazarında Kerbelâ'nın faziletli bir mekân olması fikrini beslemiş, hakkında efsanevî ve menkıbevî rivayetlerin teşekkül etmesini sağlamıştır. Kerbelâ için şiir yazan, buradaki tarihî hadiseleri mersiye yahut ağıta dönüştüren hemen her şair manzumesinin sonunda Kerbelâ için de bir duada bulunmayı ihmal etmez. Zaman zaman "deşt, sahra, çöl" gibi olumsuz adlandırmalar ön plana çıkarılıp bir mahrumiyet bölgesi olarak ifade edilen Kerbelâ aynı zamanda Hz. Hüseyin ile Ehl-i beyt'in kanını taşıdığı için gözlere sürme diye çekilecek bir toprak olarak da anılır.

Türk edebiyatında Kerbelâ üzerine yazılıp daha ziyade muharrem ayının ilk on gününde yapılan toplantılarda okunarak yaygınlaşan eserler arasında, Kastamonulu Şâzî'nin sade bir Türkçe ile 763 Zilhiccesinde (Ekim 1362) telif ettiği Dâstân-ı Maktel-i Hüseyin adlı 3034 beyitlik eseri önemli bir yer tutar. İsmail Hikmet Ertaylan, Şâzî'den bir yıl önce Yûsufî mahlasını kullanan bir şairin Candaroğlu Hükümdarı Bayezid'e sunduğu 3000 beyitlik bir makteli olduğuna işaret etmektedir ("Yûsufî-i Meddah", TDED, I/4, s. 117-121). Yahyâ b. Bahşî'nin 905 Şâbanında (Mart 1500) tamamladığı Maktel-i Hüseyin ise 976 beyit olup 938'de (1532) istinsah edilen bir nüshası Ankara'da bulunmaktadır (DTCF Ktp., Muzaffer Ozak, nr. I, 248). Lâmiî'nin Kitâb-ı Âl-i Resûl adlı eseri de 989 beyitlik bir makteldir. Hacı Nûreddin Efendi'nin 940'ta (1533-34) sade bir Türkçe ile telif ettiği, zayıf bir nazım tekniğine sahip olmakla birlikte kahramanlıkla ilgili beyitleri çok beğenildiği için yedi defa basılan Vak'a-i Kerbelâ'sı da (İstanbul 1285-1341) sevilen bir eserdir. Gelibolulu Câmî-i Rûmî'nin sanatkârane bir üslûpla kaleme aldığı Saâdetnâme ile (yazmaları için bk. TCYK, s. 455-458) Âşık Çelebi'nin Maktel'i (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 5329) Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin Ravżatü'ş-şühedâ adlı eserinin tercümesinden ibarettir. Bu makteller arasında her bakımdan en mükemmeli, Fuzûlî'nin Hadîkatü's-suedâ'sıdır. Şeyma Güngör'ün doktora çalışması olarak neşre hazırladığı eser (Ankara 1987) Türk dünyasında muharrem ayında Sünnî ve Şiî çevrelerce sevilerek okunmuş, dünya kütüphanelerinde bulunan 225'ten fazla yazma nüshasının yanı sıra defalarca basılmış ve manzum kısımları bestelenmiştir.

Adında Kerbelâ kelimesinin yer aldığı, halk için sade bir dille hikâye ve roman üslûbunda kaleme alınmış eserler de vardır. Edhem Efendi'nin Vak'a-i Kerbelâ'sı (İstanbul 1291), Sâfî'nin Kerbelânâme'si (Türk Dil Kurumu Ktp., nr. 84), Ha-

lis Efendi'nin Vak'a-i Kerbelâ'sı (İÜ Ktp., TY, nr. 2445), İbnürreşad Ali Ferruh'un Kerbelâ'sı (Paris 1305), Hilmizâde İbrâhim Rıfat'ın Hz. Hüseyin Radıyallahü anh Vak'a-i Dilsûz-ı Kerbelâ'sı (İstanbul 1326), Mehmed Nâzım'ın Kerbelâ'sı (İstanbul 1327), Mîr Câferzâde Mîr Mehmed Kerim'in Kerbelâ Yankısı (Bakü 1329), Kemâleddin Şükrü'nün Kerbelâ: İslâm Tarihinde Nifak Hasan-Hüseyin Muaviye-Yezid'i (İstanbul 1928), Ziya Şakir'in Kerbelâ Vak'ası (İstanbul 1942) ve Kerbelânın İntikamı (İstanbul 1944), Remzi Korok'un Kerbelâ Şehidleri (İstanbul 1967), Kemal Pilavoğlu'nun Âh Kerbelâ! (Ankara 1967), Necmi Onur'un Kanlı Kerbelâ (İstanbul 1968), Murat Sertoğlu'nun Kerbelâ (İstanbul 1970), s. Münir Yurdatap'ın Kerbelâ Fâciası (İstanbul 1970) adlı eserleri bunlardan bazılarıdır. Ayrıca kütüphanelerde "Vak'a-i Kerbelâ" vb. başlıklar taşıyan, müellifi belli olmayan manzum-mensur pek çok eser mevcuttur.

Kerbelâ olayı etrafında gelişen bu zengin malzeme folklor ve mûsikiye de intikal etmiş, Türk din mûsikisinde hadisenin cereyan ettiği ayda özellikle tekkelerde yapılan dinî merasimlerde muharrem ilâhileri ve mersiyeleri okunmuştur.(1)

(1) DİA; [KERBELÂ - Mustafa Öz] c. 25; s. 271-272; [KERBELÂ - Rıza Kurtuluş] c. 25; s. 272-174; [KERBELÂ - Rıza Kurtuluş] c. 25; s. 274-275;

Kerberos

Ölüler ülkesinin bekçisidir, görevi dirilerin içeriye girmesini ve bir girenin bir daha dışarıya çıkmasını önlemektir. Kerberos çokluk üç başlı, kimi anlatımda elli, ya da yüz kafalı bir köpek olarak gösterilir. Kuyruğu kocaman bir yılandır, sırtında kara yılanlar dikilir. Bu korkunç hali ve Hades'in giriş kapısında zincirlerle bağlı olduğu yerden havlamalarıyla ölü ruhları dehşete düşürür.(1)

(1) Erhat, Azra. a.g.e.

Kereksür

Türklerde mezar anlamında kullanılan bir terim.(1)

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 11

Keremali Türbesi-Sakarya

(1) Sakarya Platformu. a.g.e. s. 132,

Kerez Irları

Kırgızların vasiyet şiirlerine verdikleri addır. Kırgız geleneğinde kimi zaman ölüm döşeğindeki insanın vasiyeti yaşayanlar tarafından şiir haline getirilir. Aynı duruma destanlarda da rastlanır.(1)

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

Kerim Baba Türbesi-Isparta

(1) Ölmez, Filiz Nurhan-Gökmen Şirin. a.g.e. s. 90

Kerim Dede Türbesi-Isparta

(1) Ölmez, Filiz Nurhan-Gökmen Şirin. a.g.e. s. 83

Kerimüddin Mahmud Oğlu Mehmed Türbesi-Aksaray

(1) Topal, Nevzat. a.g.e. s. 59

Kergek Boldu

Ölen kişi için "kergek boldu" denilmektedir.(1)

(1) Koçak, Ahmet. a.g.e.,, s. 64.

Kergek ol

Orhun yazıtlarında öl yerine "kergek ol" ifadesi kullanılmaktadır.(1)

(1) Koçak, Ahmet. a.g.e., s. 68.

Kerpeten motifi

Mezar taşında kerpeten motifi hayatta iken yaptığı mesleği, yani marangoz olduğunu ifade etmektedir.(1)

(1) Demirel, Feray. a.g.e., s. 38.

Kerrubi

a. Meleklerin en büyüğü,(1) büyük melek.(4)(5)

b. Cenabı Hakk'a en yakın olan ve "melaike-i mukarrebin" denen meleklerden her biri, büyük melek.(2)(3)

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) DİA;

(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(5) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Kerrubiyan

En büyük melekler, Allah'a en yakın melekler.[1][2][4][5] Ceberut âleminde meleklerden seçilenlerin âlemi, bunlar Allah'a yakın olanlardır. Bunlar ceberut âleminin ehlidir.[3]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Gazali, Ebu Hamid1. a.g.e., s. 5-6;
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(5) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Keser Motifi

Mezar taşında keser motifi hayatta iken yaptığı mesleği, yani marangoz olduğunu ifade etmektedir.[1]

(1) Demirel, Feray. a.g.e., s. 38.

Keserci Baba Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kesik Baş Baba Türbesi-Romanya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 671

Kesik Baş Türbesi-Ankara

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 54,
(2) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 64

Kesikbaş Ali Baba Türbesi-Yunanistan-Selanik

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 1005

Kesikbaş Baba Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 61,
(1) Bozdoğan, Melek. a.g.e. s. 27

Kesikbaş Dede Türbesi-Isparta

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 7, s. 436,
(1) Ölmez, Filiz Nurhan-Gökmen Şirin. a.g.e. s. 84

Kesikbaş Hüseyin Ağa Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.,
(2) Envanter. a.g.e. No:49

Kesikbaş Mehmed Efendi Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 139

Kesikbaş Molla Mehmed Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 28

Kesikbaş Sultan Türbesi-Ankara

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 119

Kesikbaş Türbesi-Konya

(1) DİA, Cilt. 26 s. 190,

(2) Gürer, Dilaver, Bekir Şahin. a.g.e. s. 68

Kesikbaş Türbesi-Niğde

(1) DİA, Cilt. 33, s. 97

Kesikbaş Türbesi-Nevşehir-Ürgüp

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 103

Kesikbaş Türbesi-Kahramanmaraş

(1) Kahramanmaraş Beld. a.g.e. Cilt 2, s. 1017

Kesikbaş Türbesi-Kastamonu

(1) Kastamonu Vilayet. a.g.e. s. 2

Kesikbaş Türbesi-Tokat

(1) Tokat. a.g.e. s. 269

Kesikbaş Türbesi-Yunanistan-Gümülcine

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 829

Kesikbaş ve Derviş Molla Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kesikbaşlar Türbesi-Eskişehir

(1) Parla, Canan. a.g.e. s. 63

Kesiktaş Türbesi-Ankara-Sincan

(1). a.g.e.S. 435

Keskin, Candaş

YÖK Ulusal Tez Merkezi/Tasnif No: 120613

İstanbul'da Bulunan Osmanlı Dönemi Armalı Ve Madalyalı Mezar Taşları, Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enst. Sanat Tarihi ABD, Y. Lisans Tezi, S.426, 2001

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Keskin, Candaş

http:// ekitap. eyup.bel.tr

Eyüp Sultan'da Bulunan Osmanlı Dönemi Armalı Ve Nişanlı Mezar Taşları, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu (28-30Mayıs 1999) S.366-371, Eyüp Belediyesi, 2000, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kesmek

Kesici bir aletle öldürmek, katletmek, cinayet işlemek.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kesret Âlemi

Mutasavvıflarca, tek ve bir olan Allah'ın, değişik ve sayısız biçimlerde görünüş alanına çıktığı bu âleme verilen ad, görünüş âlemi, fena âlemi.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kesriye Kurşunlu Camii Yanındaki Türbe-Yunanistan

(1) Kılıcı, Ali1. a.g.e. s. 94

Keşermek

Ölmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Keşertmek

Öldürmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Keşiş Türbesi-Ahlat

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 54

Keşf-i Ahval-i Kubur

Bir velinin mezarlarda gömülü olan ölülerin o âlemdeki hallerini bilmesi.[1]

(1) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

Keşf-i Nazari

Çile yoluyla nefsini arındıran kimsenin, daha çok akli bilgiler öğrenmesini sağlayan keşif.[1]

(1) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

Keşf-i Zamair

Bir velinin başkalarının kalbinden ve zihninden geçen şeyleri bilmesi.[1]

(1) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

Keşiş Cenazesi

Keşiş öldüğü zaman vücudunun görülmemesi için cenazesi yıkanmaz. Sadece onun için belirlenmiş keşiş sıcak suya batırılmış bir süngerle alnında, göğsünde, ayaklarında ve dizlerinde haç yapar. Çok dikkatli bir şekilde eski elbiseleri çıkartılır ve yeni elbiseler giydirilir. Hayatı boyunca dünyadan uzak olduğunu göstermek amacıyla yüzü örtülür. Rütbesini belirtecek bir işaret koyarak deri kemer ile sarılır ve ayakkabı giydirilir. Asurata denilen yataktan kaldırılır ve cenaze bezle örtülerek baş ve ayaklarından bağlanır. Alnına, göğsüne ve diline haç yapılır. Opelo yapılırken dualar üçe değil ikiye bölünür ve sivil cenazeden farklı dualar okunur. Cenaze gömüldükten sonra cenazeye katılan tüm keşişler on iki kere haç çıkartırlar. On iki geçici hayatın sonun sembole etmektedir. Nasıl ki on iki saatlik gün ve gece sona ererse insanın hayatı da sona ermektedir.[1]

(1) Sulooca, Murteza, a.g.e., s. 49-50

Keşkül

Bektaşilere ait mezar taşlarında keşkül gibi tarikat eşyalarına rastlamak mümkündür.[1]

(1) Kutlu, Hüseyin, a.g.e., s. 28

Keşşaf Hoca Türbesi-Malatya

(1) Oymak, İskender2. a.g.e. s. 290

Ketebehû

Mezar taşlarının, taş işçiliği ve edebî özelliği yanında yazı sanatı bakımdan önemi bulunmaktadır. İstanbul'un tarihi mezarlıkları yanında, Zeytinburnu'nun tarihi mezarlıklarında da Osmanlı'nın önemli hattatlarının yazdığı imzalı mezar taşı kitâbeleri bulunmaktadır. Mezar taşlarında genellikle *Celî Sülüs, Celî Talik, Kûfi* yazı çeşitleri kullanılmıştır.

Sanatta üslup sahibi hattatlar yazdıkları mezar taşı kitâbelerinin sonuna imzalarını atmışlardır. İmzada sadece hattat ismi kullanıldığı gibi genelde "bunu yazan" anlamına gelen Arapça "ketebehû" fiili de kullanılmıştır.

Zeytinburnu'nun tarihî mezarlıklarında Osmanlı'nın bilinen bazı hattatlarının yazdıkları önemli taşlar bulunmaktadır.

Merkez Efendi Camii hazîresinde maalesef kırık halde bulunan Hattat Mehmed Zihnî Efendi'ye ait mezar taşı kitâbesi Hattat Sâmi Efendi (1813-1912) hattıyladır.

Hattat Mehmed Şevkî Efendi (1829- 1887) hocası Hattat Mehmed Hulûsi Efendi (v. 1874)'nin mezar taşını kendi hattıyla, Celî Sülüs olarak yazmıştır.

Hattat Sâmi Efendi hattıyla bir mezar taşı da Yenikapı Mevlevihânesi'nde bulunmaktadır. Hattat Sâmi Efendi, hocası olan Hattat Ebubekir Mümtaz Efendi (1810-1871)'nin mezar taşını Celî Sülüs'le yazmıştır.

Mevlevihâne'de Hattat Hâmid Aytaç (1891-1982)'ın da Celî Talik yazı ile bir mezar taşı kitâbesi bulunmaktadır. [1]

(1) Berk, Süleyman. a.g.e. s. 53.

Ketencizade Ömer Paşa Türbesi-Antalya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 54

Kevgir Baba Türbesi-Sivas-Şarkışla

(1) Gökbel, Ahmet. a.g.e. s. 8

Kevn

a. Oluş, olmak.[1]

b. Tüm varlıklar, kainat, âlem, kün (ol) emriyle oluşan varlıklar.[1]

(1) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

Kevneyn

İki âlem, dünya ve âhiret, maddi ve manevi, cismani ve ruhani âlemler, ruh ve madde.[1][2][3][4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Kevser

a. Maddi ve manevi çokluk, bolluk, kalabalık soy,[1] bol nimet, ilim ve büyü, şeref, hayır ve bereket, iki cihanın şerefi.[6]

b. Cennette bulunduğu bildirilen, sütten ak, kaymaktan yumuşak, baldan tatlı, kardan soğuk olduğuna ve içenin bir daha susamadığına, iki kenarı altından, kanalı inci ve yakuttan, toprağı miskten güzel olduğuna inanılan kutsal su, havuz veya akarsu, nehir, çeşme, ırmak.[1][2][3][5][6][7][9][10] Cennette Peygamberimize verilmiş özel bir havuz olarak tefsir edilir.[4][8]

c. Cana can katan, hayat veren, saf, temiz, tatlı su.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Pala, İskender. a.g.e.
(5) Kaya, Doğan. a.g.e.
(6) Akay, Hasan. a.g.e.
(7) Onay, Ahmet Talat. a.g.e.
(8) Erdoğan, Mehmet. a.g.e.
(9) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(10) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 11, s. 390

Kevser Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in yüz sekizinci sûresi.(...)

Kevser sûresinin **ilk âyeti** Hz. Peygamber'e kevser verildiğini ifade etmektedir. Kevser kelimesi sözlükte sıfat olarak "çok, pek çok", isim olarak da "iyilik ve hayır" anlamına gelir. Peygamber'e bahşedildiği belirtilen kevserin ne olduğu konusunda geniş açıklamalar vardır. Hadislerde kevser Allah'ın Resûl-i Ekrem'e vermeyi vaad ettiği *cennette bir ırmak* olarak anılmış ve onun özellikleri hakkında geniş tasvirlere yer verilmiştir. Yine hadis kaynaklarında tasvir edilen *cennetteki havzın* da kevserin bir uzantısı olup kevser adıyla anıldığı ifade edilmiştir. Diğer taraftan âlimler, kevserin sözlük anlamı yanında İbn Abbâs'ın hadislerdeki kevseri Allah'ın peygamberine verdiği hayırlardan sadece biri olarak anmasından hareketle (Buhârî, "Riķāķ", 53) onu nübüvvet, Kur'ân-ı Kerîm, İslâm dini, İslâm âlimleri, ümmetinin çokluğu, güzel ahlâk, ilim, *şefaat hakkı*, dualarının makbul olması gibi Resûl-i Ekrem'in nâil olduğu mânevî lutuflar olarak da yorumlamışlardır (Taberî, XXX, 208-209; Fahreddin er-Râzî, XXXII, 124-128).

Sûrenin **2. âyetinde** rab için namaz kılınıp "nahr" yapılması emredilmektedir. Müfessirler, buradaki namazın farz namazlar yahut kurban bayramı namazı veya genel anlamda namaz olduğunu, sözlükte "göğüs hizasına getirmek, boğazlamak; göğsün boyun tarafına gelen boğaz çukuru" anlamına gelen nahrın da kurban kesmek yahut daha zayıf bir ihtimalle namazda elleri bağlamak veya namaza başlarken elleri kaldırıp tekbir getirmek olabileceğini belirtmişlerdir. Âyetin bu anlamlara işaret ettiği düşünülebilirse de bağlamı dikkate alındığında burada Peygamber'den, kendisine bahşedilen hayırlar karşılığında bütün şükür biçimlerini kapsayan namaz ve kurban ibadetlerini yerine getirmesinin istendiğini söylemek daha uygun görünmektedir (Fahreddin er-Râzî, XXXII, 119-128; Elmalılı, IX, 6193-6208).

3. âyet, asıl soyu kesik olanın Peygamber'e kin besleyip ona dil uzatan kimse olduğunu belirtir. Allah, Hz. Muhammed'e erkek çocuklar vermiş, fakat bu çocukların vefat etmesi onun son peygamber olması, hilâfetin de ümmetin tercihine bırakılması gibi birtakım hayırlı sonuçlar doğurmuştur. Ayrıca neslinin devam etmeyeceğini söyleyen düşmanları yok olup giderken onun soyu kızı Fâtıma ile devam ettiği gibi kendisine inanan ümmeti de büyük sayılara ulaşmıştır.(...)[1]

(1) DİA; [KEVSER SÛRESİ - İlyas Üzüm] c. 25; s. 346

Keyneni Başı

Malatya'da ölünün elbiselerini eline alıp ağlayan ağıtçı kadın.[1]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

Kline

a. Antik Çağ'da sedir anlamına gelen kline yemek yerken uzanmak için kullanılırdı.

b. Kliniye Yunan ve Roma mezarlarında çok sık rastlanır. Ölüler mezar odasında hazırlanmış klinelere yatırılır. Özellikle Anadolu'da kline tipi mezarlar çok yaygındır.[1]

(1) Er, Yasemin. a.g.e.

Kharon

Yeraltı ülkesinde ölülere Akheron ırmağını geçiren sandalcı, Kharon abus çehreli, sert, kaba ve pinti bir ihtiyar olarak canlandırılır. Ölü ruhlarına ırmağı geçirtmek için para alır, onun içindir ki ölülerin ağzına bir obdos, metelik konurdu. Para almazsa, Kharon ruhları kovar, taş çatlasa yumuşamazdı. Hele toprağa gömülmeyen ruhların Hades bataklığını geçmeleri olanaksızdı, onun içindir ki ölülerin tek amacı toprağa kavuşmaktır. Gömülmeyen ruhların yüzyıl havada serseri dolaştıkları, bu korkunç çileden sonra kaderlerinin ne olacağı konusunda bir karara varıldığı söylenirdi.[1]

(1) Erhat, Azra. a.g.e.

Kıdmak

Kıymak, öldürmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kılavan

Mezarların başına dikilen söğüt dalı.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kılavuz Baba Türbesi-Sivas

(1) Yasak, İbrahim. a.g.e. s. 94

Kılıç Ali Paşa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 25 s. 412,
(2) Envanter. a.g.e. No:16,
(3) Ünlü, Rasim. a.g.e. s. 241,
(4) Baran, Bektaş. "Galata Hamamları Ve Kılıç Ali Paşa Hamamı Koruma Önerileri." Yük. Lis. Tz. Yıldız Tknk. Ün. İst.(2006)., s. 124

Kılıç Arslan Türbesi-Aksaray

(1) Topal, Nevzat. a.g.e. s. 58

Kılıç Baba Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 560

Kılıç Çalmak

Kılıçla düşmana saldırmak, kılıçla kesip öldürmek. (1)

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Kılıç Dede Türbesi-Samsun

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 7, s. 440,
(2) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 303

Kılıçarslan Türbesi-Amasya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 54

Kılıçcı Baba Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 28

Kılıçlamak

Kılıçla vurmak, kılıçtan geçirmek, kılıçla yaralamak veya öldürmek.[(1)(2)]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kılıçlı Baba Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kına yakma

Günümüzde azalmasına rağmen Kıbrıs Türklerinde ölülere kına yakma âdeti vardır. Cenaze yıkandıktan sonra hazırlanan kına el ve ayak parmaklarına yakılır. Avuç içine konmaz. Kına insanın selametli bir Müslüman olduğunun işareti olarak kabul edilir.[(1)]

(1) Karabacak, Esra. a.g.e., s. 204

Kınalı (Kümbet) Türbesi-Malatya

(1) Evci, Necmettin. "Eski Malatya Türbeeleri." Dok. Tz. Selçuk Ün. Ed. Fak.(1984).

Kınalı Türbesi-Yunanistan-Dimetoka

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 990

Kınalıada Ermeni Mezarlığı

Şükrü Gülesin (Mezarlık) Sok. No: 1, 34977 Kınalıada.

Ermeniler'in adadaki nüfusunun artmaya başladığı 19. yüzyıldan itibaren mezarlığın var olduğunu biliyoruz. Genişliği 1803 m2 olan mezarlık arazisi 1855'te Anber ve Hovhannes Yazıcıoğlu tarafından bağışlanmıştı. 1932 yılında mezarlığın ortasından açılan bir yol nedeniyle, üst kısım 1937'de Türk Vakfı'na bırakılarak burası Müslüman mezarlığına dönüştürüldü.

Mezarlıkta gömülü olan tanınmış kişileri şöyle sıralayabiliriz:

Yarbay Dr. Yenovk Bey Papazyan (1860-1913)

Hukukçu yazar Sarkis Karakoç (1865-1944)

Albay Dr. Sarkis Bey Berberyan (1859-1945)

(1) http://www.turkiyeermenileripatrikligi.org/site/kinaliada-ermeni-mezarligi-mezarliklar/

Kırca Ali Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 292

Kırdurmak

Öldürtmek.[(1)]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kırgın

a. Yok etme, soy kırım, toptan öldürme, kırıp geçirme, kırım, kıtal.[(1)(2)]

b. Öldürücü, bulaşıcı,[(1)] ölüm salgını,[(1)] toplu ölümlere yol açan salgın hastalık.[(3)(4)]

c. Öldürülmüş kimse, maktul.[(1)]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

(4) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5928bb5add3bf0.13582519

Kırgızlar Türbesi-İznik

(1) DİA, Cilt. 25 s. 445,

(2) Usta, Kağan Mehmet.. a.g.e. s. 63

Kırgızlar Türbesi

İznik'te Yenişehir Kapısı dışında yer alan erken Osmanlı devrine ait türbe.

İznik'te ilk Osmanlı devrine ait olan türbelerin içinde üzerinde durulan ve ilgi çeken bu yapı araştırmacılar tarafından XIV. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Yapı bugün, tarlalar içinde temelleri kalmış olan Orhan Gazi Zâviyesi'nin karşısında yol kenarında yer almaktadır. Zâviyenin bakımıyla görevlendirilen Orta Asya'dan gelmiş gazi erenlerin türbesi olan yapıya halk arasında Kırk Kızlar Türbesi de denilmektedir. Bazı yayınlarda Hacı Camaza Türbesi adı da geçmektedir.

Türbe plan olarak aynı eksen üzerinde bulunan, önde tonozlu bir giriş eyvanı ile arkada kubbeli bir ana mekândan oluşmaktadır. İki bölüm arasındaki bağlantıyı Bizans silmeleriyle çevrelenmiş dikdörtgen bir kapı sağlamaktadır. Yapının önündeki giriş mekânının beşik tonozla örtülmüş olduğu anlaşılmakta, mekânın kuzey cephesinde hâlâ görülebilen kemer izi bunu doğrulamaktadır. Bilinmeyen bir tarihte tonoz yıkılmış ve yerine bir ara ahşap düz çatı yapılmıştı. Çatı günümüzde artık mevcut değildir. Türbenin bu ön mekânının bir hayli değişiklik geçirdiği anlaşılmaktadır. Bu kısım orijinal durumunda, yanlara doğru çıkıntı yapan iki köşe pâyesi arasına oturtulmuş bir kemerle dışa açılmaktaydı. Kemer sonradan kapatılınca buraya dikdörtgen bir kapı açılmıştır. Mekânın yan duvarlarının büyük bölümü yeni baştan örülmüştür. Buralarda, yapının küfeki ve tuğla sıralı duvar tekniğiyle hiçbir ilişkisi olmayan, moloz taş ve yer yer tuğlanın kullanıldığı kötü bir duvar işçiliği görülmektedir. Türbenin kubbe ile örtülü ana mekânının da önemli değişiklikler geçirdiği belli olmaktadır. Duvarların üzerini çeviren kirpi saçaklarla mekânın üzerini örten kubbe yükseltilmiş, farklı malzeme ve kötü bir işçilik gösteren bu kısımlar yapının orijinal görünümünün büyük ölçüde bozulmasına sebep olmuştur. Kubbe bu yükseltme sonucunda biçimini kaybederek basık bir hal almıştır. Yapıda ana mekânı örten ve onikigen yüksek bir kasnağa oturan kubbeye gövdeden geçiş pencerelerin arasına yerleştirilmiş sivri kemerli, yüksek tromplarla sağlanmıştır. Kubbe, tromp ve pencerelerin arasına yerleştirilmiş pandantiflerin üzerine oturmaktadır. Kasnağa dört adet pencere açılmıştır. Kubbeli mekânın doğu ve batı duvarlarında aynı eksende olmak üzere altta ve üstte yuvarlak kemerli birer pencere, güney duvarında ise yalnızca üstte bir pencere mevcuttur. Kuzey duvarında ise öndeki mekânla bağlantıyı sağlayan kapının hemen üzerinde bir pencere yer almaktadır. Yapının iç kısmında doğu duvarının güneyinde yarım yuvarlak bir niş, güney duvarında da kıbleyi gösteren dikdörtgen bir niş bulunmaktadır.

Türbenin kubbeli mekânında sekiz adet kitâbesiz mezar yer alır. Eski yayınlardan giriş mekânında da mezarlar olduğuna dair bilgi edinilmekteyse de günümüzde bunlardan hiçbir iz kalmamıştır. Yapının tek süsleme özelliği, ana mekânın içinde yuvarlak kemerli pencerelerin etrafını çeviren kalem işi tezyinattır. Mevcut izlerden, zamanında kubbe göbeğinde ve eteğinde de aynı tarzda süslemelerin olduğu anlaşılmaktadır. Motif olarak kıvrık dal ve rûmîlerin yanı sıra Türk sanatına yabancı olan korint başlıklı sütunların da görülmesi ilginçtir. Bu durum değişik şekillerde yorumlanarak Bizans etkisine bağlanabildiği gibi farklılığın, Bizanslı ustaların bizzat yapının süslemesinde çalışmış olmalarından kaynaklandığı da ileri sürülmüştür. Kalem işi süslemelerin tarihlendirilmesi konusunda da farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu hususta, süslemelerin yapıyla çağdaş olup XIV. yüzyıldan

kaldığı ya da XVII. yüzyıl gibi daha geç bir tarihe ait oldukları şeklinde görüşler bulunmaktadır. Yapıda duvar örtüsünün orijinal karakteri oldukça bozulmuş, sonraki dönemlerin inşaatları duvar örgüsünde yama gibi iz bırakmıştır. Duvarların düzgün olan kesimlerinde üç sıra küfeki taşı ile iki sıra tuğladan oluşan ve devrinin orijinal karakterini taşıyan örgü görülmektedir. Bunun yanında yapım malzemesi olarak devşirme blok taşların kullanılmış olması da dikkati çeker. Bunlar arasında güneybatı köşesinde bulunan mermer blok taşı içerdiği Grekçe kitâbe ile diğerlerinden ilk bakışta ayrılır. Yapı son yıllarda Vakıflar İdaresi tarafından tamir edilerek bir avlu duvarı ile çevrilmiştir.[1]

(1) DİA; [KIRGIZLAR TÜRBESİ - Selda Kalfazade Ertuğrul] c. 25; s. 446

Kırgızoğlu, M. Fahrettin

TTK Ktp./Tasnif No: B. I 1279

Khazarlar'ın Kazak Ve Borçalı Boylarından Oluşan Karapapaklarda İnsan Heykelli Kabirtaşları Yapma Geleneği, Bizim Ahıska, Sayı:10, S.285-298, TTK, 1996, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kırgızoğlu, M. Fahrettin

Vakıflar Gn. Md. Ktp./Tasnif No:-

Fotoğraflarla Kıbrıs Türk İslam Kitabelerinden, Arkaik Dönemden Bugüne Kıbrıs'ta Türk Kültürü ve Turizm Politikası Sempozyumu (30 Ekim-1 Kasım), 1989, Atatürk Kültür Merk., Kıbıs

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kırım

Savunmasız halkın veya tutsakların toplu olarak öldürülmesi,[1][3] yok etme, katliam.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Kırımi Hüseyin Efendi Türbesi-istanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 479,
(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 4, s. 567

Kırış

a. Öldürme.[1]

b. Savaşta birbirlerini öldürme.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Kırk

Kırk eren tarafından veya kırk şaman tarafından korunan kutlu kişilere Kırklı adı verilir. Burla Hatun'un savaşçı Kırk Kız yardımcısı vardır. Yeni doğum yapmış bir kadının yanına bir iki kişi hariç kırk gün boyunca kimse girip çıkmaz. Bu durumun sağlık gerekçeleriyle bir bağlantısı olduğu açıktır. Ayrıca bu süre çocuğun kırkının çıkması anlamına da gelir ki, bu anlayışa bağlı gelenekler vardır; dua okunması, yemek verilmesi vs. gibi.

Ölünün kırkının çıkması da yine benzer biçimde dualarla ve helva yapılarak gerçekleştirilir. Bu anlayışın temelinde ruhun yaşadığı evi kırk gün sonra terk ettiği inancı vardır. Kırgız bayrağında Güneşin etrafında kırk Kırgız boyunu simgeleyen kırk ışın vardır. Dede Korkut Hikayeleri, Manas Destanı, Kırgız Türeyiş Efsanesi'nde Kırk Kız vardır. Oğuz Han'ın verdiği şölenlerde diktirdiği sırıkların boyu kırk kulaç uzunluğundadır. Hikâye ve masallarda "kırk gün, kırk gece" düğünler yapılır. Cezalandırılanlar için "Kırk katır veya kırk satır" şeklinde bir uygulamadan bahsedilir. Ejderhalar kırk gün veya kırk yıl uyurlar. Ejderhadan kırk kıl koparılır ve ateşte yakılır, ejderha ancak o zaman ölür.

İslamiyet'te ise ölümün ardından kırk gün sonra mevlit ve Kuran okunur. Musa Peygamber, Tanrı'nın buyruklarını Turdağı'nda kırk gün kırk gecede almıştır. Kırk erenlerin sonsuza kadar yaşayacağına inanılır. Göze görünmezler, Tanrı tarafından seçilmişlerdir. Bektaşilerde dört kapı kırk makam anlayışı yer alır. Kırk sayısının Çuvaşçadaki söyleyiş biçimi olan Hereh'in kurban anlamıyla bağlılığı dikkat çekicidir.[1]

(1) Karakurt, Deniz. a.g.e.

Kırk Gün Süt Verme

Alevilerde, (örn. Amucalar'da), vefat edenin yakınları ardından, maddi imkanları nisbetinde hayır işleri icra edilir. Kırk (...) gün süresince, her

gün bir kişiye süt götürülür. Bu ölen kişinin sevdiği biri olabileceği gibi, fakir bir kişi de olabilir. Son gün, kırkıncı gün ziyeret edilen kişiye süt ile birlikte bir tas ve bir kaşık bırakılır.[1][2]

Yedi ve kırkıncı günlerde birtakım ritüellerin yapılması, muhtemel olarak yine eski Türk inanç ve gelenekleriyle ilgilidir. Zira eski Türkler, ölenin arkasından aynı günler ile yılında yemek verir, kurban keser, yas tutardı.[2]

(1) Aktaş, Ali. a.g.e., s:30

(2) Yıldız, Harun. "Alevî Geleneğinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Tören ve Ritueller." Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi 42 (2007): 93-112. s: 15

Kırk Molla Türbesi-Türkmenistan

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 8

Kırk Kızlar Türbesi-Tokat

(1) DİA, Cilt. 2 s. 52,

(2) Selçuk, Mehmet Fatih. a.g.e. s. 49,

(3) Tokat:. a.g.e. s. 112

Kırk Kızlar Türbesi-Sivas

(1) Yasak, İbrahim. a.g.e. s. 56

Kırk Kızlar Türbesi-İran

(1) Kollektif3. a.g.e. Cilt 12 s. 21

Kırk Kızlar Türbesi-Kayseri

(1) Kayseri Valiliği. a.g.e. s. 21

Kırk Kızlar Türbesi-Ortaasya

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 24

Kırk Şehitler Türbesi-Mardin

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 54

Kırkbir adet taş

Vefat edenin giysilerinin tümü toplanır, yıkanır ve en yakın dostuna verilir. Cenazenin elbiseleri yıkanmadan önce kırkbir adet taş toplanıp, yıkanacak suyun içine atılır. Taş toplama işlemi kırkbirden geriye sayılarak yapılır.[1]

(1) Aktaş, Ali. a.g.e., s. 31

Kırklar (Kırk Evliya)

Derviş motifiyle yakından bağlantılıdır. Kimi görüşlere göre her çağda kimliği bilinmeyen (bazen bunu kendileri bile bilmeyen) kırk kutlu kişi vardır. Ve kötülüklerle dolu Dünya onların yüzü hürmetine ayakta durur. Hıristiyan Türklerde 40 Aziz kavramı vardır. Onlar için 40 mum yakılır. Kırklara karışan erenler veya yiğitler de bir daha görünmezler.

Örneğin Yaşar Kemal'in İnce Memed adlı kahramanı için dört kitabın sonunda da şu cümle yer alır. "İnce Memed'den bir daha haber alınamadı. İmi timi bellisiz oldu." Çiltenler yılda bir kez toplanıp yeryüzünde olup bitenleri görüşürler, değerlendirirler.

Hastaların şifa için gittiği "Çilten Ocağı" Asya'da farklı yörelerde mevcuttur. Kırk Çilten veya Kırk Eren adıyla da anılırlar. Kışın ardından baharda yeniden dirilmeye hazırlık süreci olarak kışın doğadaki üç kez ölüp dirilmeyi ifade eden ve ilki kırk gün süren üç dönemin adı Çille şeklinde geçer. Büyük Çille 40, Küçük Çille 20, Boz Çille ise Nevruz'a kadar gider. Nevruzda nihai diriliş gerçekleşir. Şiltenler dağlarda yaşar ve canlıları da korurlar. Ava çıkmadan kendilerine dua edilerek yardım istenir.

Yine bu kavramla bağlantılı olan ve Kazaklarda Temmuz ayını ifade eden Şilde isminin nerden geldiği hususunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki eski Türkçedeki "Şolde" (Susamak, Çölde Kalmak) kelimesinden geldiği yönündedir. İkinci görüş ise, bu ayın isminin Farsça "çilla" (kırk) kelimesinden geldiği hakkındadır. Kırklı sözcüğü, kırk ünlü ata ruhunun koruyuculuğu altında olan kişi demektir.[1]

Kırk: (Kır). Çokluk ifade eder. Kırkmak fiili ile aynı köke sahiptir.

Çilten: (Şil/Çil). Çilemek, yağmur yğması, sepelemesi demektir. Çileğ de serpinti anlamına gelir. Farsça kırk anlamına gelen Çille ile de alakalıdır.

(1) Karakurt, Deniz. a.g.e.

Kırk mum yakma

Gagavuz Türkleri, ölünün kırk gün ruhunun önceden yaşadığı, gezdiği yerleri dolaştığına inanmaktadırlar. Eski Türkler, ölüm ruhundan korunmak için, ölü evinde kırk gün ışık yakmışlardır. Kırgız-Kazaklar, ölünün ruhu için kırk tane mum hazırlar ve her gün bir tanesini yakarlar.[1]

(1) Akman, Eyüp, a.g.e., s.195

Kırk yemeği

Ölünün kırkıncı gününe kırklanma adı verilir. O gün, toprağa konduğu günden itibaren şişmeye başlayan vücudun patladığına inanılır ve ruh da aynı azabı çeker. Bunun için kırkında mevlit okutulur. En az on çeşit yemeğin bulunduğu kırk yemeği yapılır. Bunlardan en önemlisi zerde pilavıdır.[1]

(1) Karabacak, Esra. a.g.e., s. 205

Kırkı Çıkmak

Doğum ya da ölüm üzerinden kırk gün geçmesi.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Kırkkızlar Türbesi-İznik

(1) Daş, Ertan. a.g.e. s. 25

Kırkkızlar Türbesi-Bolu-Düzce

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 206

Kırklanma

Ölünün kırkıncı gününe kırklanma adı verilir.[1]

(1) Karabacak, Esra. a.g.e., s. 205

Kırklar Sultan Türbesi-İstanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 56,
(2) Bilir, Ali. a.g.e. s. 58,
(3) Gider, Şenay. a.g.e., s. 119

Kırklar Türbesi-Sandıklı

(1) Karakuş, Ali Osman. a.g.e. s. 143

Kırklar Türbesi-Erzurum

(1) Taşyürek, Muzaffer. a.g.e. s. 53

Kırklar Türbesi-Malatya

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 295

Kırklar Türbesi-Sivas

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 310

Kırklar ve Çömlek Baba Türbesi-Kırklareli

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 285

Kırmak

a. Öldürmek,[2] yok etmek, imha etmek, tenkil etmek, kökünü kazımak.[1]

b. Canlıları topluca öldürmek, yok etmek,[3] çok sayıda insan ve hayvan öldürmek, topluca öldürmek, yok olmasına sebep olmak.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Kırmızı Ebe (Kırgız Ebe) Türbesi-Ankara

(1) Erdoğan, Abdülkerim.5 a.g.e. s. 30

Kısaç Köyü Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Kısas

a. Bir katili, kasten öldürdüğü kişinin hayatı karşılığında öldürme, yaralayanı yaralama veya bir suçluyu yaptığı suçun karşılığı olarak aynısı ile cezalandırma, misilleme suretiyle cezalandırma.[1][2][3][5]

b. İz sürmek, peşinden gitmek anlamındaki "kass" kökünden gelir.[4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) DİA;
(4) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 11, s. 403;
(5) Akay, Hasan. a.g.e.

Kısas

Kur'an'da dört yerde geçen kısas kelimesi, "denklik" anlamına geldiği bir yer dışında (el-Bakara 2/194) İslâm ceza hukukundaki terim anlamıyla kullanılmıştır (el-Bakara 2/178, 179; el-Mâide 5/45).

Bu kavram hadislerde de kısas ve "kaved" şeklinde isim ve fiil kalıplarıyla sıkça geçmektedir (Wensinck, el-Mucem, "ḳśś", "ḳvd" md.leri). Klasik fıkıh literatüründe ise kısas kelimesinin eş anlamlısı olan kaved kavramı daha sık kullanılmaktadır. Hakların fıkıh usulünde yapılan dörtlü tasnifinde kısas gerektiren suçlar kamu ve şahıs haklarının birlikte ihlâl edildiği, ancak şahsî hak ihlâlinin ön planda tutulduğu grup arasında yer almaktadır. Bu ayırımın, kısas cezasını gerektiren suçların, takibi şikâyete bağlı suçlar kapsamında yer alması ve mağdurun bu cezayı af yetkisinin olduğunu göstermesi bakımından önemi bulunmaktadır. İslâm hukuk literatüründe kısas cezasına ilişkin hükümler *"cinâyât", "cirâh" veya "diyât"* başlıkları altında müstakil olarak ele alındığı gibi bu cezanın bazı özel hükümlerine fıkıh kitaplarının *"da'vâ", "sulh", "şehâdât"* gibi bölümlerinde yer verilmiştir.[1]

(1) DİA; [KISAS - Şamil Dağcı] c. 25; s. 488-495

Kısas Cezasının Düşmesi

Suç işlendiği sırada veya yargılanmadan önce mevcut olan akıl hastalığı yahut bunaklık gibi sebepler fâilin yargılanmasına engel teşkil ettiği gibi kısas hükmünden sonra ortaya çıkan akıl hastalığı da kısas hükmünün infazına engel teşkil eder.

Kısasın maddî konusunun yok olması, meselâ adam öldürme suçunda fâilin cezanın infazından önce ölmesi, müessir fiillerde ise suçu işlediği sırada mağdurun yok ettiği organa karşılık kendisinin aynı organının bulunmaması ya da mevcut olan organının daha sonra üçüncü şahsın haksız tecavüzü, tabii âfet veya hastalık sonucu yok olması ya da şahsın ölmesi halinde de kısas düşer.

Bu durumda diyetin de düşüp düşmeyeceği doktrinde ihtilâf konusudur.(...)

Kısası düşürücü bir başka sebep de suçlunun affedilmesidir. Af hayatta ise suç mağduruna, değilse onun mirasçılarına ait bir haktır. Kur'ân-ı Kerîm, kısas hükmünü aslî ceza olarak öngörmekle birlikte mağdurun ya da velisinin kısastan vazgeçerek diyet alabileceğini de belirtmiş, ancak karşılıksız affetmeyi tavsiye etmiştir (el-Bakara 2/178; el-Mâide 5/45; eş-Şûrâ 42/40). Hz. Peygamber de kendisine intikal eden ve kısas cezası gerektiren suçlarda mağdur tarafa suçluyu affetmesini tavsiye etmiştir (Ebû Dâvûd, "Diyât", 3; Nesâî, "Ḳasâme", 28). Suçluyu affetmenin kısas ve diyet talebinden daha faziletli olduğu konusunda İslâm hukukçuları arasında icmâ vardır.(...)

Kısas talep etme yahut affetme yetkisi adam öldürmede maktulün kısas hakkına sahip mirasçılarına, müessir fiillerde suçun doğrudan mağduruna, ölümü halinde ise mirasçılarına aittir.(...) Affın mahkeme kararının ardından da geçerli olması sebebiyle kısas hakkına sahip olan mağdur veya yakınlarından herhangi birisinde cezanın infazından önce ortaya çıkan akıl hastalığı fâilden kısası düşürür. Af veya sulh ile kendisinden kısas düşen kimse yeniden dokunulmazlık hakkı kazandığından bu kimsenin daha sonra maktulün mirasçıları tarafından öldürülmesi kısası gerektiren yeni bir suç teşkil eder.

İçinde yaşadığı toplumun bir ferdi olması dolayısıyla doğrudan ferde karşı işlenen suçlar aynı zamanda topluma karşı işlenmiş kabul edilir. Bu bakımdan şahıslara karşı işlenen suçlarda suçun pasif süjesini oluşturması itibariyle birinci derecede mağdur olan bireyin yanında toplum da ikinci derecede mağdur kabul edilmiştir.(...) Ceza siyaseti bakımından gerekli görmesi durumunda siyasî otoritenin kamu adına davayı takip ederek suçluyu ta'zîr sınırları içinde cezalandırma hakkının bulunduğunu da belirtmek gerekir.

Kısası düşüren bir başka sebep de sulhtur. Fiil ehliyetine sahip olması durumunda mağdurun bizzat kendisi, olmaması durumunda ise kanunî temsilcisi suça öngörülen kanunî bedel veya daha fazla bir miktar karşılığında kısastan vazgeçme hususunda suç fâiliyle karşılıklı anlaşabilir.(...)

Kasıtlı müessir fiillerde diyet aslî ceza olmadığı için sulh ile belirlenen tazminat özellikle Hanefîler'ce diyet değil sulh bedeli olarak kabul edilmiştir. Çünkü karşılıklı rızâ ve muvafakat sonucu belirlenen malî bedel diyet miktarından az olabil-

diği gibi fazla da olabilmektedir. Bundan dolayı sulhun tâbi olduğu hükümler, diyete öngörülen hükümlerden çok sulha taraf olan fâil ve mağdurun anlaşmalarındaki özel hükümlerdir. Sulh akdi sonucunda kısas düşmekte ve fâil malî yükümlülük altına girmektedir.

Kısas davalarında tarafların (suç fâiliyle maktulün vârisleri ya da yaralamalarda mağdurun) kendi rızâ ve muvafakatleriyle üçüncü bir şahsı veya şahısları hakem tayin ederek onların vereceği kısas veya diyet hükmüne uymaları (tahkim) geçerli sayılmamış, mağdur tarafın seçimlik hakkı olan kısasa ancak mağdurun talebi doğrultusunda hâkimin karar verebileceği kabul edilmiştir.(...)[1]

(1) DİA; [KISAS - Şamil Dağcı] c. 25; s. 488-495

Kısas Cezalarının İçtiması

Kısas gerektiren suçların ve cezalarının içtimaında duruma göre "cezaların toplamı" veya "en ağır cezanın verilmesi" sistemi benimsenmiştir. Suç fâilinin kısas gerektiren birden fazla suç işlemesi halinde birden fazla kısas birleşmektedir. Bazı durumlarda fâile işlediği her suç için ayrı ayrı kısas gerekli görülürken bazılarında kısas gerektiren birden fazla fiile karşılık bir defa kısas infaz edilmekte, böylece bütün fiiller için kısas infaz edilmiş kabul edilmekte (tedâhül), bazı durumlarda ise fâile aynı zamanda hem kısas hem diyet sorumluluğu getirilmektedir. İşlediği adam öldürme veya müessir fiil sebebiyle mahkûm olmadan (basit içtima) veya mahkûm olsa bile henüz ceza infaz edilmeden aynı türden başka suçlar işlemesi halinde (mevsuf içtima) fâile içtima hükümleri, buna karşılık mahkûm olup ceza infaz edildikten sonra işlediği aynı türden suçlara tekerrür hükümleri uygulanmaktadır. Buna göre fâil iki kişiyi amden öldürmüşse (cinâyât-ı münferide) bu iki suçu sebebiyle kısasen öldürülür, ayrıca diyet sorumluluğu doğmaz.

Suçların niteliği farklı ise, meselâ fâil suçlardan birini kasten, diğerini taksirle işlemişse kasıtlı fiilinden kısas, taksirli fiilinden diyet sorumluluğu doğar.(...)

Fâil, birden fazla kişinin farklı organlarını yok etmişse (hakiki içtima) kendisinin aynı organları ayrı ayrı kısas edilir. Birden fazla kişinin aynı organını yok eden fâilin kısasa konu olan sadece bir organı mevcut olduğundan bu durumda kendisine kısasın nasıl uygulanacağı mezhepler arasında ihtilâf konusudur. Ebû Hanîfe'ye göre mağdurların hepsi kısas isterse fâile kısas uygulanır. Ancak birden fazla organa karşılık tek organ kısas edildiği için suç-ceza dengesi tam olarak sağlanamayacağından bu durumda mağdurların imkânsızlık sebebiyle gerçekleştirilemeyen hakları malî bedele dönüşür ve kendilerine ayrıca kısas edilemeyen organlarının bedeli ödenir. Mağdurlardan birinin kısas talebinde bulunması durumunda diğerlerinin müracaatı beklenmeksizin kısas infaz edilir. Mağdurlardan birinin fâili affetmesi ferdî hak kabul edilerek diğerlerinin hakkını düşürmez.(...)[1]

(1) DİA; [KISAS - Şamil Dağcı] c. 25; s. 488-495

Kısas Tarihi

Kasten adam öldürme ve müessir fiil suçlarında suçlunun işlediği fiile denk bir ceza ile cezalandırılması.

Sözlükte "ardından gitmek, iz sürmek, yaptığı işte birinin yolunu takip etmek; kesmek, eşitlemek ve misilleme yapmak" mânalarında masdar olan kısâs isim olarak "mutlak eşitlik, bir şeyin iki tarafının birbirine denk olması; işlenen fiile ona denk bir fiille mukabele edilmesi" anlamlarına gelir.

Hukukta kısas, kasten işlenen adam öldürme veya müessir fiil (yaralama) suçunun fâilinin işlediği fiil cinsinden ve ona denk bir ceza ile cezalandırılmasını, fıkıhtaki teknik kullanımıyla kasten öldürdüğü kişiye karşılık fâilin öldürülmesini, kasten işlediği müessir fiil sonucu mağdurda bedenî-fizikî zarar meydana getiren kimsenin benzeri şekilde cezalandırılmasını ifade eder.

Tarihsel Süreç. Kapsamı, çerçevesi ve infaz şekli toplumlara göre farklılık arzetmekle beraber hayata ve vücut bütünlüğüne karşı işlenen kasıtlı suçların kısasla cezalandırılmasının, günümüze intikal etmiş en eski hukuk metinlerine sahip İlkçağ kavim ve medeniyetlerine kadar uzanan uzun bir geçmişi ve yaygın bir uygulama alanı vardır. "Cana can, göze göz, dişe diş" şeklinde formüle edilen kısas cezası, tarihsel süreçte kabileler arası

kolektif sorumluluk ve cezalandırma anlayışının terkedilip cezaî sorumluluğun şahsîleştirilmesi, öç alma (intikam) ve suçluya işlediği suçun bedelini ödetme (kefâret) sâikinin de şahsî hak çerçevesinde adalet ve eşitlik anlayışıyla dengelenmesi aşamasını ifade eder. Kısas yerine mağdurun yakınlarına kan bedeli (diyet) isteme ve malî uzlaşma hakkı tanınması ve kısasın sadece kasten işlenen cinayetlere uygulanan bir müeyyide olması bu sürecin bir başka aşamasını temsil eder.

Haksız yere adam öldürmenin büyük bir suç ve günah olduğu ilâhî dinlerin ortak temalarından biri olup (Tekvîn, 9/5-6; Çıkış, 20/13; 21/12-14, 23/7; Sayılar, 35/11-21; Matta, 5/21-22; Luka, 18/20) **Tevrat'ta** adam öldürme ve yaralama ile sonuçlanan müessir fiillerin "cana can, göze göz, dişe diş, ele el, ayağa ayak, yanığa yanık, yaraya yara" şeklinde kısasla cezalandırılması öngörülür (Çıkış, 21/23-25; Levililer, 24/17, 19-21; Tesniye, 19/21). İnfazı maktulün kan öcünü alan yakınları gerçekleştirir (Sayılar, 35/19; Tesniye, 19/11-12). Tevrat'ta suçun şahsîliği ilkesi benimsenerek herkesin kendi suçundan şahsen sorumlu olduğu belirtilmiş, bu sebeple suçlu olan çocuk yerine babasının veya baba yerine çocuğunun öldürülmesi yasaklanmıştır (Tesniye, 24/16).

Abdullah b. Abbas'tan gelen bir rivayette Yahudilik'te kısasın yegâne ceza olduğu, bu cezanın infazının imkânsızlığı durumunda alternatif malî bir ceza olarak diyetin bulunmadığının ifade edilmesi (Buhârî, "Diyât", 8; Nesâî, "Kasâme", 27; Şâfiî, VI, 9) Tevrat'taki ölüme mahkûm edilen kātilden diyet alınmayıp mutlaka öldürülmesi gerektiğini ifade eden hükümle (Sayılar, 35/31) örtüşmektedir.

Ölümle sonuçlanmayan müessir fiil suçlarında tazminat ödenebileceği hususu, daha sonra yahudi din adamları tarafından geliştirilmiş bir çözüm görünümündedir. İslâm'ın Medine döneminde bu bölgede yaşayan yahudi kabileleri arasında kısasın ilke olarak uygulandığı, ancak kabileler arasında ayırım yapıldığı, nitekim öldürdüğü Kurayza kabilesine mensup bir kadına karşılık Nadîrli erkeğe Tevrat'ta öngörülen kısas cezasının verilmemesi üzerine yahudilerin Hz. Peygamber'e başvurduğu ve Tevrat'ta cana karşılık can hükmünün yer aldığını belirten âyetin de (el-Mâide 5/45) bunun üzerine nâzil olduğu rivayet edilir (Fahreddin er-Râzî, XII, 6-7).

Hıristiyanlık'ta suçu ve suçluyu affetme duygusunu geliştirmeye yönelik ahlâkî bir öğüt olarak kısas hakkından vazgeçilmesi tavsiye edilmekle beraber hukukî bakımdan bu konuda bir açıklık bulunmamaktadır. Nitekim şeriatı yahut peygamberleri yıkmaya değil tamamlamaya geldiğini belirten Hz. Îsâ'nın Tevrat'ın "göze göz, dişe diş" ilkesine atıfta bulunduktan sonra affetmeyi ve feragati öğütlemesi (Matta, 5/17, 38-40) kısas hükmünün Hıristiyanlık'ta da ilga edilmediğini göstermektedir.

Câhiliye devri Arap toplumunda kısas cezasının yaygın olduğu bilinmektedir. "Öldürmeyi en iyi yok eden şey yine öldürmedir" şeklindeki atasözü, dönemin adalet anlayışında kısas cezasının vazgeçilmez bir önem taşıdığını gösterir. Ancak (...) cezanın uygulanmasında çok defa keyfîlik ve şahsî intikam esasına dayalı aşırılıklar söz konusu oluyor, bu da yerine göre kutsal kabul edilen ve zincirleme olarak nesilden nesile intikal eden kan davalarını besliyordu. Kabile fertlerinden birine karşı işlenen suç bütün kabileye karşı işlenmiş sayıldığından cezalandırmada suçlunun kabilesine mensup olma yeterli sebep kabul edilerek suçlu suçsuz ayırımı gözetilmeksizin misilleme cihetine gidiliyor, ayrıca suçta kasıt-hata ayırımı yapılmayarak maddî sonuçla yetiniliyordu.

Öldürülenin kanının öcünü alma kutsal ve onur kazandıran bir görev sayıldığından güçlü kabilelerin bazan öldürülen bir üyesine karşılık zayıf kabileden birden fazla kişiyi öldürdüğü oluyor, zayıf kabileler ise diyete razı ediliyordu. Genel teamül olarak efendinin kölesini, babanın çocuğunu, kocanın eşini öldürmesi kısasla cezalandırılmıyor, kadını öldüren erkeğe de kural olarak kısas uygulanmıyordu. İnsanlar arasında ırk, cinsiyet ve sosyal statülerine göre ayırım yapılması, kısas kadar ona bedel olmak üzere ihtiyarî olarak kabul edilen diyette de söz konusu idi.(1)

(1) DİA; [KISAS - Şamil Dağcı] c. 25; s. 488-495

Kısas Fi'n-Nefs

Katili, öldürülen kişi karşılığında öldürmek.(1)

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Kısasen Katl

Taammüden katil olan bir şahsın usulü dairesinde öldürülmesi.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Kısasın Hukukî Dayanağı ve Mahiyeti

İslâm ceza hukukunda kısasla ilgili hukukî mevzuatın kaynağını Kur'an ve Sünnet oluşturmaktadır. Kur'an ve Sünnet'te haksız yere adam öldürme büyük günah sayılarak yasaklanmıştır. Ahlâkî ve uhrevî sorumluluğunun yanında (en-Nisâ 4/93; el-Mâide 5/32; el-En'âm 6/151; el-İsrâ 17/33; Buhârî, "Diyât", 1-2) maddî-dünyevî ceza olmak üzere bu tür kasıtlı fiillerin karşılığının kısas olduğu (el-Bakara 2/178-179), adam öldürmede maktulün velisine kısası isteme yetkisi verildiği (el-İsrâ 17/33), maktulün velisinin kātili affetmesi halinde (el-Bakara 2/178) veya hatâen adam öldürmelerde (en-Nisâ 4/92) diyet ödeneceği ifade edilmiştir (Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî, IV, 327-328; ayrıca bk. Müsned, I, 63; Ebû Dâvûd, "Diyât", 15, 26; İbn Mâce, "Diyât", 8; Nesâî, "Tahrîm", 14, "Ḳasâme", 31). Kur'an'da kısas formundan başka ikāb ve ceza kavramları kullanılarak kötülüğün karşılığının ona denk bir kötülük olduğu (Yûnus 10/27; eş-Şûrâ 42/40) ve cezanın suç ile orantılı olması gerektiği de (en-Nahl 16/126) vurgulanmıştır.(...)

Adam öldürme ve müessir fiiller kamu haklarına ve toplumsal düzene yönelik bir tecavüz kabul edilmekle ve bunun için kamu otoritelerine suçluyu ayrıca cezalandırma hakkı tanınmakla birlikte suçun öncelikli olarak şahıs haklarını ihlâl ettiği göz önüne alınmış, bunun için de cezanın uygulanmasında şahıs hakları ön planda tutularak suç mağduruna, yani yaralanan kimseye veya maktulün yakınlarına infazı talep etme veya affetme hakkı verilmiştir. Bu öncelik doğrudan mağdurun ya da en yakın hak sahiplerinin haklarını koruma, affın yahut malî uzlaşmanın gerçekleşmesinde onları devrede tutma amacına yöneliktir.

Klasik dönem fıkıh literatüründe uygulamadan da ilham alınarak geliştirilen doktrin, yargılama, mahkûmiyet ve infaz aşamalarına ilişkin olarak getirilen düzenlemeler ve bu alanda kamu otoritelerine yüklenen sorumluluklar ise suçta ve cezalandırmada kanunîliği sağlayıcı, suç mağduru kadar sanık ve suçlunun haklarını da koruyucu tedbirler olarak görülür. Cezalandırmada mânevî unsur esas alınıp kast-taksir ayırımı yapılmış, suçun işlenmesinde kastın bulunmadığı ya da kısasın uygulanmasının mümkün olmadığı veya düştüğü durumlarda bedensel ceza yerine malî bir bedel olan ve ceza yönü de bulunan diyet (tazminat) ödetme cihetine gidilmiştir. Ayrıca ödenecek diyete fâilin kan akrabaları (asabe) veya mensup olduğu meslek grubu gibi yakın çevresi (âkıle) ortak edilerek bir taraftan fâilin maddî yükünü hafifleten, diğer taraftan yaralanması veya bir organını kaybetmesi halinde mağduru, ölmesi durumunda destekten yoksun kalan ailesini koruyan kolektif bir tazmin sistemi oluşturulmuştur. Böylece malî yönden birbirine karşı sorumlu tutulan insanların meydana getireceği ortak ve karşılıklı denetim sistemiyle bir anlamda suçla mücadele edecek yardımcı müesseseler de ihdas edilmiştir. Âkılenin diyeti ödemede yetersiz kaldığı durumlarda ise devlet hazinesi devreye sokularak yaralanan mağdurun veya destekten mahrum kalan maktülün ailesi malî yönden teminat altına alınmıştır. Ayrıca âhirette günahlara kefâret olacağı prensibinden hareketle karşılıksız af tavsiye edilerek (el-Mâide 5/45; eş-Şûrâ 42/40) yüksek ahlâkî duyguların hâkim olduğu bir toplumsal yapı amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra kısas için zorunlu şart olan mağdurun kısas talebi yeterli görülmemiş, bu cezanın verilebilmesi için suçun fâilinde, mağdurunda ve suçu oluşturan fiilde birtakım şartlar aranmıştır. Uygulama açısından ise kısas için yetkili mahkemenin kararı ve kamu görevlilerinin sorumluluğunda infaz zorunlu görülerek ferdî hak arama (ihkāk-ı hak) yolu kapatılmıştır. Kısasla ilgili bu genel çerçeve ile kolektif öç ve kolektif cezaî sorumluluk anlayışından beslenen kan davalarının İslâmî ölçülere tamamen aykırı olduğu da vurgulanmıştır.

Kısas, İslâm hukukunda suçların ve cezaların kanunîliği ilkesi ve suçun hukukî konusu esas alınarak yapılan had, cinayet ve ta'zîr şeklindeki üçlü tasnifte, Allah (kamu) hakkı bulunmakla birlikte şahsî hakkın ağır olarak ihlâl edildiği öldürme-yaralama suçlarına öngörülen müeyyideler kapsamında yer alır. Kur'an'da yol kesme ve eşkıyalık (hırâbe) suçuna da idam cezası öngörülmekle birlikte bu kısas değil had cezası grubundadır. Muh-

sanın zinasının recm ile mürtedin ölümle cezalandırılması da böyledir.

Kısas cezası, bazıları doktrinde tartışmalı olmakla birlikte kısas gerektiren suçlarda hâkimin takip ve kovuşturması için mağdurun şikâyet şartının aranması, zaman aşımının suça tanıklığı engellememesi, dava hakkının mirasçılara intikal etmesi, davanın mahkemeye intikalinden sonra mağdurun diyet alarak kısas hakkından vazgeçmesinin câiz olması ve karardan sonra da af hakkını kullanabilmesi gibi özellikleriyle had cezalarından ayrılmaktadır (İbn Âbidîn, VI, 549-550).

İslâm hukukunda kısas cezası, kasıtlı adam öldürme (kısâs fi'n-nefs) ve müessir fiillerde (kısâs fîmâ dûne'n-nefs, kısâs fi'l-etrâf) olmak üzere iki kısımda ele alınmış olup her iki şekli de ilke olarak Kur'an'da yer alır (el-Bakara 2/178-179; el-Mâide 5/45; el-İsrâ 17/33). Kasıtlı adam öldürme ve müessir fiillerde kısas hakkına sahip olan kişi veya kişilere "men lehü'l-kısâs, veliyyü'd-dem, veliyyü'l-kısâs" gibi isimler verilmektedir. Kısas isteme hakkı müessir fiillerde doğrudan mağdura, adam öldürmede ise maktulün mirasçılarına intikal eder. Maktulün alacaklıları veya lehine vasiyette bulunduğu kişiler kısas talebinde bulunamaz, fakat maktulün mirasçılarının diyeti tercih etmeleri durumunda diyetten alacaklı durumuna gelirler. Maktulün mirasçısı olmaması halinde siyasî otorite, mağdur ve kamu adına gerekli takibatı yaparak kısas talebinde bulunabileceği gibi beytülmâle irad kaydedilmek üzere diyet alarak kısastan da vazgeçebilir; ancak kātili karşılıksız affedemez.

Müessir fiillerde kısasla ilgili olarak Kur'an'da göz, burun, kulak ve diş zikredildikten sonra yaralarda da kısas hükmünün geçerli olduğunun belirtilmesi (el-Mâide 5/45) bu hükmün sadece sayılan organlarla sınırlı bulunmadığı, kısasın mümkün olduğu diğer bütün cismanî zararlarda da geçerli sayıldığı şeklinde yorumlanmıştır (Fahreddin er-Râzî, XII, 7). Fakat kısasta eşitlik ve adalet esas olduğundan fâile infaz edilecek cezanın mağdurun uğradığı bedensel zarardan daha ağır bir zarara yol açmaması gerekir. Böyle bir durumda suçluyu cezalandırmada haddi aşmama ile mağdurun hakkını koruma ilkeleri çatışır. Fakihler bunları uzlaştırıcı çeşitli çözüm tarzları üretmekte ise de çatışma halinde kural olarak suçluya hak ettiğinden daha ağır bir ceza uygulanmaması ilkesi esas alınır. Bu bakımdan kasten müessir fiilin vücudun hangi bölgesinde cismanî zarara sebebiyet verdiği kısasın uygulanabilirliği açısından önemlidir ve bundan dolayı yaralama ve sakat bırakmalarda cezalandırma konusu doktrinde ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Meselâ suç-ceza dengesini tam olarak sağlamanın imkânsız görüldüğü yüzde ve kafada meydana getirilen yaralamalarda kısas infazından vazgeçilip fâile diyet sorumluluğu yüklenmesi bu sebepledir.[1]

(1) DİA; [KISAS - Şamil Dağcı] c. 25; s. 488-495

Kısasın Şartları

Kısas cezası suç fâilinin, mağdurun ve yok edilen bir hakkın bulunmasını zorunlu kılar. Buna göre kısasın unsurlarını *fâil, mağdur ve fiil* teşkil eder ve her biriyle ilgili olarak bazı şartlar söz konusu olur. Buna ayrıca kısasın uygulanabilme şartlarını eklemek gerekir.

a) Suç fâiliyle ilgili olarak aranan şart *fâilin mükellef ve hür iradeye sahip bir kimse* olmasıdır.(...)

b) Mağdurla ilgili aranan ilk şart *mağdurun canının hukuken koruma altında (masûn) olmasıdır*.(...)

c) Bir öldürme ve yaralama fiilinin kısası gerektirebilmesinin ilk şartı *o fiilin kasten (amden) işlenmiş olması*dır. Kısas kasıtlı cinayetler ve müessir fiiller için öngörülmüş bir ceza olup taksirli fiillerde kısas söz konusu değildir.(...)

d) Kısasın uygulanabilirliği *suçun ve cezanın maddî konusunun eşit olması* şartına bağlıdır.(...)

Gerek suçun oluşması gerekse cezanın uygulanabilmesi için aranan şartlar oluştuğunda yetkili mahkeme tarafından verilen kısas hükmü kamu yetkililerinin gözetiminde ilgili kamu organları tarafından infaz edilir.[1]

(1) DİA; [KISAS - Şamil Dağcı] c. 25; s. 488-495

Kısmet Kuyusu

Eyüp Sultan Türbesinde en çok dikkat çeken ve birçok hikâyesi olan bölümlerden biri kısmet kuyusudur. Sandukanın ayakucu tarafındadır. Bu kuyunun mermerden yapılmış bilezik taşı, türbe duvarı bir miktar oyularak yerleştirilmiştir. Halen

üzerinde ağaçtan çıkrığı ve bakır kovası bulunmaktadır. Kuyu suyunun zemzem suyu gibi olduğuna inanılır.[1] 1607 tarihini taşıyan kuyu, bu yapıya özel bir ilgi duyan Sultan I. Ahmed'in eseri olup su baskınları ve zemin sularının yapıda yarattığı tahribatın önüne geçmek amacıyla, türbe altından Haliç'e kadar uzanan tüneller ile birlikte yaptırıldığı sanılmaktadır.[2]

(1) Köse, Ali. a.g.e., s. 186;

(2) Orman, İsmail, Eyüp Sultan Türbesinin Geçirdiği Değişimler, Eyüp Sultan Sempozyumu, VIII: Tebliğler, Eyüp Belediyesi Yayınları, s. 101

Kısmet Resmi

Ölenin mallarını mirasçılarına paylaştıran kadı ve kassama ödenen genel olarak %2 (yüzde iki) oranında vergi.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Kıt Yemeği

Ölü evine komşular tarafından gönderilen yemek.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Kıta Gitmek

Ölü çıkan bir eve yemek vermek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kıtal

Vuruşma, birbirini öldürme, boğazlaşma, savaş, cenk.[1][2][3][4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Kıya

Adam öldürme suçu, adam öldürme, cana kıyma, cinayet.[1][2][3]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Kıyacı

Cana kıyan, adam öldüren kişi, cani.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Kıyak Baba Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 102

Kıyam-ı Kıyamet

Kıyamet günü ölülerin dirilerek ayağa kalkması.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kıyam

İslâm inancına göre ölümden sonraki tekrar diriliş, kıyamet günü dirilip ayağa kalkma.[1][2][3][4][5]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

(5) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Kıyâme Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in yetmiş beşinci sûresi.

Vahyin okunması ve muhafazasıyla ilgili bir ara bahis dışında konusu ölümün ardından dirilme olan sûrenin muhtevasını dört bölümde ele almak mümkündür.

Birinci bölümde (âyet 1-15), kıyamet gününe ve kendini kınayan nefse yemin edildikten sonra *kemiklerin toplanmayacağını sanan insanlara karşı Allah'ın parmak uçlarını bile bir araya getirmeye kâdir olduğu* belirtilir ve o gün fizikî âlemde meydana gelecek bazı değişikliklerle insanların yaşayacağı şaşkınlıklara temas edilir. Müfessirler kendini kınayan nefisle (nefs-i levvâme), *kıyamet günü*nde derin pişmanlık duyacak olan inkârcıların yanı sıra daha fazla sevap işlememiş olduklarından yakınacak müminlere de işaret edildiğini söylemişlerdir. Mutasavvıflar ise "yaptığı kötülüklerden pişmanlık duyup kendini kınayan nefis" olarak tanımladıkları nefs-i levvâmeyi nefs-i emmârenin üstünde, nefs-i mutmainnenin altında bir ara makam olarak görmüşlerdir (Âlûsî, XXIX, 136-137).

Sûrenin 4. âyetinde parmak uçlarının düzeltileceğine dair ifade, insanların parmak uçlarının birbirinden farklı olduğu tesbitine dayanan ve suçluların bulunmasında yaygın biçimde kullanılan daktiloskopiye işaret olarak da açıklanmıştır (Kırca, s. 328-329).

Sûrenin bütünü içinde farklı bir konuya temas eden ikinci bölüm (âyet 16-19), Hz. Peygamber'in kendisine vahiy geldikten sonra onu nasıl okuyacağını anlatan bir açıklamayı içerir. Resûlullah, gelen vahyi unutabileceği korkusuyla Cebrâil'in okuduklarını sonunu beklemeden aceleyle tekrar ediyordu. Bu âyetlerde vahyin toplanıp korunması, doğru olarak okunması ve açıklanmasının ilâhî güvence altında bulunduğu bildirilerek Hz. Peygamber'in kaygılanmasına gerek olmadığı bildirilmiştir. Nitekim Resûl-i Ekrem'in bundan sonra böyle bir telâşa kapılmadığı kaydedilmiştir (meselâ bk. Buhârî, "Tefsîrü'l-Ḳur'ân", 75; Müslim, "Śalât", 148; Tirmizî, "Tefsîrü'l-Ḳur'ân", 72; Taberî, XXIX, 116-119).

Üçüncü bölümde (âyet 20-30), insanların dünya hayatına kapılıp âhirete yönelik işleri terketmeleri kınandıktan sonra o gün müminlerin parlayan yüzle rablerine bakacakları, inanmayanların ise başlarına geleceklerin farkına vararak korkularının yüzlerine yansıyacağı bildirilir. Ehl-i sünnet âlimleri, 23. âyetteki "rablerine bakarlar" ifadesinin müminlerin âhirette Allah'ı göreceklerine açık bir delil teşkil ettiğini belirtirken tenzih anlayışlarının bir gereği olarak Allah'ı görmenin mümkün olmadığını savunan Mu'tezile ulemâsı bu âyeti "Rablerinin rızâsını beklerler" (Zemahşerî, IV, 192) şeklinde te'vil etmiştir.

Sûrenin **dördüncü bölüm**ünde (âyet 31-40) azaba uğrayacak kimselerin Hz. Peygamber'in getirdiklerini yalanlama, namaz kılmama, çalımla yürüme gibi yanlış tutumlarına temas edilir. Başı boş bırakılmadığı vurgulanan insanın yaratılışındaki bazı safhalar anlatılarak onu bu aşamalardan geçiren yaratıcının ölümden sonra da yaratmaya kādir olduğu belirtilir.

Kıyâme sûresinde İslâm'ın *ulûhiyyet, nübüvvet ve âhiret gibi temel iman konuları* üzerinde durulmuş; Allah'ın kudret ve yaratıcılığından söz edilerek ulûhiyyete, vahyin Allah'ın koruması altında bulunduğu belirtilerek nübüvvete ve özellikle kıyametten bahsedilerek âhirete dair önemli bilgiler verilmiştir. Âyetler *kıyametin mutlaka kopacağını, insanın rabbinin divanına götürülüp yargılanacağını, suçluların özür dilemesinin fayda vermeyeceğini* ifade ederek insanları uyarmaktadır. İnsanların parmak uçlarının bile düzeltileceğini belirten âyet, ölümün ardından dirilmenin hem ruhanî hem cismanî olarak gerçekleşeceğine delil teşkil eder. Sûrede *ölümden sonra dirilme* sadece bir iman esası şeklinde ortaya konmamakta, yaratılıştaki çeşitli merhalelere dikkat çekilerek düşünen ve gözlemleyen insanın bu inancını aklî temeller üzerine oturtması gerektiği de vurgulanmaktadır.(...)[1]

(1) DİA; [KIYÂME SÛRESİ - İlyas Üzüm] c. 25; s. 516

Kıyamet

a. Semavi dinlerdeki ortak inanışa göre takdir edilen zamanı gelince bu âlemin ve bu âlemdeki canlı cansız her şeyin bir anda mahvolup yok olması, ölülerin dirilmesi, âhiret hayatının başlaması olayı ve bu olayın meydana geldiği zaman.[1][3]

b. Dünyanın sonu, bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacakları zaman.[7][9][10][11] Ayağa kalkmak, durmak, canların Allah'ın huzurunda duracakları gün demektir.[6]

c. Hesap günü,[2] günahların ve sevapların karşılığının verileceği gün.[12]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) DİA;
(5) Akay, Hasan. a.g.e.
(6) Ateş, Süleyman, a.g.e., C. 11, s. 437;
(7) Pala, İskender. a.g.e.
(8) Albayrak Nurettin, a.g.e.
(9) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(10) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(11) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.
(12) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Kıyamet Alametleri

Sözlükte "alâmet" mânasındaki şeratın çoğulu olan eşrât ile "zaman dilimi, belirlenmiş vakit"

anlamına gelen sâat kelimelerinden oluşan eşrâtü's-sâa "kıyamet alâmetleri" demektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de değişik adlarla anılan kıyametin isimlerinden biri "es-sâa"dır. Kur'an'da eşrâtü's-sâa terkibi yer almamakla birlikte bir âyette eşrâtın "sâat"in yerini tutan zamire muzaf olması yoluyla bu terkip dolaylı biçimde oluşturulmuştur (Muhammed 47/18). Kur'ân-ı Kerîm'de "kıyametin kopma zamanı" anlamında kırk yerde geçen sâat kelimesinin yer aldığı âyetlerde kıyametin mutlaka vuku bulacağı belirtilir. Onun kopuş zamanı yaklaşmış ve alâmetleri ortaya çıkmıştır.

Ansızın gerçekleşecek olan *kıyametin kopuş zamanı*na ait bilgi Allah nezdindedir, dünyadaki davranışlarının karşılığını görmeleri için bunun zamanı insanlardan gizlenmiştir (M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "sâat" md.). Kur'an'da kıyamet alâmetlerinin nelerden ibaret olduğuna dair bilgi verilmemiş, sadece Ye'cûc ve Me'cûc'ün gelişinden (el-Enbiyâ 21/96), dâbbetü'l-arzın çıkışından (en-Neml 27/82), göğün insanları saracak bir duman (duhân) yayacağından (ed-Duhân 44/11-12) ve ayın yarılacağından (el-Kamer 54/1) bahsedilmiştir.

Hadislerde de kıyamet alâmetleri *eşrâtü's-sâa* tabiriyle ifade edilir. Bu hadislerde belirtildiğine göre Hz. Peygamber kıyametin kopuş zamanını bilmediğini söylemiş, ancak kopmasından önce vuku bulacak bazı olayların onun yaklaştığının alâmetleri sayılacağını haber vermiştir (Buhârî, "Îmân", 37). Âhir zaman peygamberi ve son nebî olması dolayısıyla kıyamete yakın bir zaman diliminde gönderildiğini açıklayan Resûl-i Ekrem'in (Buhârî, "Talâķ", 25, "Riķāķ", 39; Müslim, "Fiten", 132-135) kıyamet alâmeti olarak zikrettiği rivayet edilen olayların başlıcaları şunlardır:

İlmin ortadan kalkıp cehaletin yerleşmesi, sarhoşluk veren içkilerin yaygınlaşması, zinanın alenî hale gelmesi, köle kadının efendisini doğurması, çobanların zenginleşerek bina yapmakta yarışması, zekât verilecek kimse bulunamayacak kadar servetin çoğalması, aynı davayı güden iki büyük topluluğun birbiriyle savaşması, adam öldürme olaylarının ve fitnelerin fazlalaşması, elli kadına bir erkek düşecek şekilde kadın nüfusunun artması, müslümanların kıldan ayakkabı giyen, küçük gözlü ve geniş yüzlü insan gruplarıyla savaşması, insanların hayatlarından bıkarak ölülere gıpta etmesi, Allah'ın elçisi olduğunu idDİA eden otuza yakın yalancı deccâlin türemesi, yeryüzünde Allah veya lâ ilâhe illallah diyen bir kimsenin kalmaması, gece ile gündüzün birbirine eşit hale gelip kopuş zamanının yakınlaşması, Ye'cûc ve Me'cûc Seddi'nin açılması, (Suriye'de bulunan) Busrâ'daki develerin boyunlarını aydınlatacak bir ateşin Hicaz bölgesinden çıkması, depremlerin sıklaşması, güneşin batıdan doğması, dâbbetü'l-arzın zuhur etmesi, doğuda, batıda ve Arap yarımadasında kara parçalarının batması (Buhârî, "Fiten", 4-5, 22, 24, "Itķ", 8, "Cihâd", 95, "Nikâh", 110; Müslim, "İlim", 8-10; İbn Mâce, "Fiten", 25-36; Tirmizî, "Fiten", 35, 42-43). Hadislerde belirtildiğine göre kıyametin kopuşu ansızın vuku bulacak, bu sırada alışveriş yapanlar işlerini bitiremeden, yemek yiyenler lokmasını ağzına götüremeden, havuz yaptıran kişi havuzuna giremeden ve devesinin sütünü sağan kimse bunu misafirine ikram edemeden kıyamet kopacaktır (Buhârî, "Fiten", 25).

Hadis şerhleriyle "fiten" ve "melâhim" türü kitaplarda kıyamet alâmetleri hakkında çeşitli rivayetler Hz. Peygamber'e atfedilir. Bu rivayetlerde ahlâkî bozuluşa, dinî-içtimaî hadiselere ve tabiat olaylarına ilişkin oldukça ayrıntılı bilgilere yer verilir. Nakledilen metinlere göre kıyamet alâmetleri şöyle gelişecektir:

Kur'an'ın önemi insanlar tarafından unutulacak, namaz kılınmayacak, emanete riayet edilmeyecek, faiz helâl sayılacak, seviyesiz ve şahsiyetsiz kişiler yönetici olacak, ebeveyne isyan edilip beyler hanımların emrine girecek, toplumlar geçmişlerine lânet okuyacak, akşam mümin olarak yatan kişi sabah kâfir olarak kalkacak, yöneticiler insanlara zulmedecek, şerrinden korkulan kimselere itibar edilecek, ticareti dürüst olmayan gruplar ele geçirecek, mescidler süslenmekle birlikte ibadete önem verilmeyecek, erkekler erkeklerle, kadınlar da kadınlarla yetinecek, kadınlar sosyal konum açısından ön plana çıkarılacak ve erkekler kadınlara benzemeye çalışacak, açıklık yayılacak, hayasızlık çoğalacak, cihad ve irşad faaliyetleri terkedilecek, sadece din dışı ilimler öğrenilecek, kader inkâr edilecek ve yıldız falına inanılacak, liderliğe elverişli kimseler azalacak, âni ölümler çoğalacak, cahiller, aynı zamanda dürüst olmayan zâhid ve

sûfîler türeyecek, akrabalık bağları kesilecek, yalancılar tasdik edilip doğru konuşanlara itibar edilmeyecek, kitapların sayısı artacak, yağmurlar ve yıldırımlar çoğalacak, madenler yok olacak (İbn Kesîr, I, 21, 178-179; Berzencî, s. 70-75; Hammûd b. Abdullah et-Tüveycirî, II, 78, 293; Yûsuf b. Abdullah el-Vâbil, s. 179-235).(...)

Kıyametin kopma zamanını bildiren herhangi bir âyet veya sahih hadis bulunmamakla birlikte âhir zaman peygamberinin gelişiyle kâinatın son zaman dilimine girdiğini göz önünde bulundurarak kıyametin kopuşunun ashaptan itibaren başlayabileceği düşünülmüş ve III.(IX.) yüzyıldan başlayarak hadislerde zikredilen kıyamet alâmetlerine inanılması itikadî bir ilke haline getirilmiştir (Ebû Abdullah İbn Mende, II, 911).

Kıyamet alâmetleri ortaya çıkış zamanı, önemi ve mahiyeti dikkate alınarak değişik tasniflere tâbi tutulmuştur. Ortaya çıkış zamanına göre kıyamet alâmetleri zuhur edip sona eren uzak (geçmiş) alâmetler, zuhur etmekte olan ve artarak devam eden orta alâmetler, zuhurunun hemen ardından kıyametin kopacağı yakın alâmetler olmak üzere üç gruba ayrılır.

Uzak alâmetler arasında Resûl-i Ekrem'in vefatı, Kudüs'ün fethi, Hz. Ömer ve Osman'ın öldürülmesi, Cemel ve Sıffîn vak'aları, Hz. Hüseyin'in öldürülmesi, Fâtımî ve Karâmita fitneleri, ayrıca belli yerlerde vuku bulmuş bazı depremler zikredilir. Bunların sonuncusu dışında hiçbiri hadislerde kıyamet alâmeti olarak yer almamıştır.

Orta alâmetler arasında ahmak ve alçakların dünyanın en mutlu insanları olması, kötülük ve fuhşun yayılması, çocuğun ebeveynine isyan etmesi, oyun ve çalgı aletlerinin ortaya çıkması, fâsıkların toplumun efendisi haline gelmesi, gasp olaylarının çoğalması, sıla-i rahimin kesilmesi gibi ferdî ve içtimaî alanda bozuluşun vuku bulacağına ilişkin olaylar yer alır. Bunların bir kısmı hadislerde zikredilen alâmetlerle örtüşüyorsa da çoğu lafız olarak erken devir hadis literatüründe yer almamaktadır.

Zuhurunun ardından kıyametin kopacağı haber verilen **yakın alâmetler** arasında da mehdînin gelişi, deccâlin çıkışı, Hz. Îsâ'nın gökten inişi, Ye'cûc ve Me'cûc'ün, dâbbetü'l-arzın ortaya çıkması, güneşin batıdan doğması ve insanları toplanma yerine sevkeden bir ateşin yerden çıkışı gibi hârikulâde olaylar zikredilir. Bunlar da genellikle Resûl-i Ekrem'e atfedilen hadislere dayandırılır. Bu gruplandırma Berzencî tarafından yapılmış ve sonraki bazı müelliflerce de benimsenmiştir (el-İşâa li-eşrâti's-sâa, s. 3, 70, 87).

Kıyamet alâmetleri önemine göre **küçük ve büyük** diye de sıralanmıştır.

Küçük alâmetlere dinî hayatın zayıflayıp kötülüklerin yayılmasına dair olaylar dahil edilirken **büyük alâmetleri** kıyametin kopmasından kısa bir süre önce meydana gelecek hârikulâde vak'alar oluşturur (M. Selâme Cebr, s. 20; Yûsuf b. Abdullah el-Vâbil, s. 77, 239).

Mahiyetleri dikkate alınarak yapılan taksime göre kıyamet alâmetleri **ahlâkî ve fizikî** olarak da gruplandırılır. Ferdî ve içtimaî açıdan bozuluşu gerçekleştiren olaylar ahlâkî alâmetleri; güneşin batıdan doğması, sık sık vuku bulan depremler, duhân gibi hadiseler de fizikî alâmetleri teşkil eder (M. Ahmed Abdülkādir, s. 50-56).(...)

Üzerinde tartışılan asıl kıyamet alâmetleri büyük alâmetler olarak kabul edilen hârikulâde olaylar ve kozmik değişikliklerdir. Kıyametin kopuşu öncesinde gerçekleşeceğine inanılan başlıca hârikulâde olaylar deccâlin ortaya çıkışı, mehdînin zuhuru, Hz. Îsâ'nın gökten inmesi, Ye'cûc ve Me'cûc'ün görünmesi, Hicaz bölgesinde büyük bir ateşin çıkışı, gökten insanları bürüyen bir dumanın inmesi ve dâbbetü'l-arzın yerden çıkmasından ibarettir. Bunlardan dâbbetü'l-arz, duhân, Ye'cûc ve Me'cûc konusu Kur'an'da zikredilmektedir. Mehdî, deccâl ve nüzûl-i Îsâ inançları ise sadece Hz. Peygamber'e atfedilen rivayetlere dayanır.

"Yer hayvanı" anlamına gelen *dâbbetü'l-arz*la ilgili âyetlerde belirtildiğine göre ilâhî hüküm gerçekleşince yerden bir dâbbe (hareket eden varlık) çıkarılacak ve insanların Allah'ın âyetlerine inanmadıklarını söyleyecektir (en-Neml 27/82). Mahiyeti konusunda herhangi bir bilgi bulunmadığından dâbbetü'l-arzın çıkacağına inanmakla yetinmek bu konudaki en isabetli tutumdur (Yûsuf b. Abdullah el-Vâbil, s. 412-415). Hadislerde kıyamet alâmetleri arasında geçen, Hz. Îsâ'nın nüzûlü ve ölümünden sonra çıkacağına inanılan dâbbetü'l-arzın ilgili

âyetlere bakılırsa kıyametin kopma sürecinde gerçekleşeceği ihtimali akla gelmektedir.

Kur'an'da bildirildiğine göre kıyamet gününde insanları bürüyen ve elem veren *bir duman* yukarıdan aşağıya doğru inecek, insanlar iman ettiklerini söyleyerek Allah'tan bu azabı kaldırmasını isteyeceklerdir (ed-Duhân 44/10-12). Müfessirlerin bir kısmı, bunu Resûl-i Ekrem zamanında Mekke'de vuku bulmuş bir hadise olarak kabul ederken bir kısmına göre de kıyametin kopmasından önce veya kopma sürecinde gerçekleşecek bir alâmettir (meselâ bk. İbn Kesîr, I, 173).

"Tutuşup yanmak" (veya "tuzlu olmak") anlamındaki "ecc" kökünden türeyen *Ye'cûc ve Me'cûc* hakkında Kur'an'da verilen bilgi oldukça azdır: "Ye'cûc ve Me'cûc'ün önündeki engeller kaldırılıp her tepeden indikleri ve gerçek vaad (kıyamet) yaklaştığı zaman inkârcıların gözleri donup kalacaktır" (el-Enbiyâ 21/96-97). Ye'cûc ve Me'cûc olayının gerçekleştiğini, bunların İslâm ülkelerini işgal eden Moğollar olduğunu yahut da I ve II. Dünya savaşlarından ibaret bulunduğunu ileri sürenlerin yanı sıra bu olayın henüz gerçekleşmediğini ve Hz. Îsâ'nın nüzûlünden sonra meydana geleceğini savunanlar da mevcuttur (a.g.e., I, 152-153; Abdülkerîm Âl-i Şemseddin, II, 292-293).

Hz. Peygamber'e atfedilen rivayetlerden hareketle kıyametin büyük alâmetleri arasında zikredilen hârikulâde olaylara dair benimsenen inançlara göre âhir zamanda *deccâl* adı verilen ilginç bir insan ortaya çıkacak, ulûhiyyet niteliklerine benzer özelliklere sahip olup ilâhlık idDİAsında bulunacak ve büyük bir fitne kopararak insanları hak yoldan saptıracaktır (Buhârî, "Fiten", 26-27; Müslim, "Fiten", 100-110; Nevevî, XVIII, 58). Deccâlin ardından Sünnîler'e göre asıl adı Muhammed b. Abdullah, Şiîler'e göre ise Muhammed b. Hasan olan ve Ehl-i beyt soyundan gelen mehdî zuhur ederek deccâli öldürdükten sonra İslâm dinini kısa sürede yayıp yeryüzünde hâkim kılacak ve bütün kötülükleri ortadan kaldırıp adaleti tesis edecektir (İbn Kesîr, I, 24-32).

*Mehdî*nin zuhurunun ardından Hz. Îsâ âdil bir hakem ve yönetici olarak gökten inecek, haçı kırıp domuzu öldürecek, vergiler koyup zenginlik sağlayacak, mehdînin arkasında namaz kılıp ona yardım edecek (İbn Mâce, "Fiten", 33; İbn Kesîr, I, 52, 145-146), aynı dönemde ortaya çıkarak yeryüzünü fesada boğacak olan Ye'cûc ve Me'cûc onun yapacağı dua sayesinde Allah tarafından bir anda helâk edilecektir (Hammûd b. Abdullah et-Tüveycirî, III, 174).

Kâinatta hüküm süren kozmolojik düzenin bozulmaya başladığının bir işareti olarak kıyametin kopmasından önce vuku bulacak kozmik olayların başında *ayın yarılması ve güneşin batıdan doğması* gelir. Kur'an'da kıyametin yaklaştığını ve ayın yarıldığını ifade eden beyan, bazı âlimlere göre kıyametin kopmaya başlamasından hemen önceki durumu tasvir eder (Ebû Abdullah el-Halîmî, I, 430). Hz. Peygamber, rabbinin bazı alâmetleri geldiği ve bu andan itibaren iman etmenin kimseye fayda vermediği güne dikkat çekilen âyette (el-En'âm 6/158) güneşin batıdan doğmasının kastedildiğini açıklamıştır (İbn Kesîr, I, 164-170).

Hadislerde sözü edilen büyük yer çöküntüleri, insanları doğudan batıya sevkedecek ateşin yerden çıkması, yıldırım ve yağmurların olağan üstü bir yoğunlukta çoğalması ve insanları öldüren bir rüzgârın oluşması gibi kozmik olayları başka galaksiler bir yana yerküresinin de dahil bulunduğu samanyoluna bağlı güneş sisteminde meydana gelecek büyük değişiklik ve oluşumların yansımaları olarak görmek mümkündür. Kıyamet alâmetlerinin hangi sıraya göre vuku bulacağı meselesi de tartışılmış ve bunun için farklı sıralamalar yapılmıştır (a.g.e., I, 164, 171; Berzencî, s. 180-182; Seffârînî, Ehvâlü'l-ķıyâme, s. 106; M. Selâme Cebr, s. 96-98).[1]

(1) KIYAMET ALÂMETLERİ - Yusuf Şevki Yavuz c. 25; s. 522-525

Kıyamet Düşüncesi

Kur'an'da kıyamet kelimesine çok yakın bir muhtevada kullanılan *âhiret* -beş yerdeki farklı kullanılışı hariç- 110 yerde geçmekte, yirmi altı âyette "el-yevmü'l-âhir" terkibiyle yer almaktadır (M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "âhir", "âhiret" md.leri).

İslâm inancının üç temel esasından birini oluşturan kıyamet veya âhiret konusu sayısı yüzleri aşan, çok değişik ve etkileyici üslûplar taşıyan âyetlerde ve müstakil sûrelerde ele alınmıştır. Burada, toplum hayatında büyük önem taşıyan mesuliyet duy-

gusunun telkin edilmesinin bir hedef teşkil ettiği şüphesizdir. Ayrıca, "Herkes yarın için ne hazırladığının bilincini taşımalıdır" (el-Haşr 59/18) âyetinde ifadesini bulan geleceği düşünme ve ebedî hayatın mutluluğunu sağlama uğruna faaliyet gösterme ilkesinin hâkim rol oynadığını da söylemek gerekir.(...) "İnsanların içinde bulunduğu dünya hayatı geçici bir zevk ve eğlenceden ibarettir. Âhiret yurduna gelince asıl hayat oradaki hayattır, keşke bunu bilselerdi" (el-Ankebût 29/64) meâlindeki âyette de vurgulandığı üzere ölüm sonrası hayat ebedî olduğu ve önceden hazırlanan imkânlar çerçevesinde sıkıntılar veya mutluluklar içinde devam edeceği için bütün ilâhî dinlerde önem kazanmıştır (krş. el-A'lâ 87/16-19).

Kıyamet konusuyla ilgilenen âlimler onun dehşetini, vuku buluş biçimini, çeşitli merhalelerini ve alacağı son şekli belirlemek için Kur'an'da yer alan isimleriyle bu **isimler** çerçevesindeki muhtelif tasvirleri göz önünde bulundurmuşlardır. Gazzâlî'nin, İhyâü ulûmi'd-dîn'inde "***yevm***" kelimesiyle oluşturduğu terkip veya cümlelerin sayısı yüzü aşmakta (VI, 161), Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî ise birkaçı hadislerden alınmak üzere elli kadar isme yer vermektedir (et-Teźkire, I, 325-356). İbn Kesîr'in sıraladığı isimler doksana yaklaşmaktadır (en-Nihâye, I, 255-256). Bu müelliflerin kıyamet için kaydettikleri isimler genellikle yevm kelimesiyle oluşturulan ve "şöyle şöyle olacağı gün" anlamına gelen terkipler şeklindedir ve isim olmaktan çok kıyametin kopuşuna dair tasvirler yapan, kıyamet hallerinin dehşetini anlatan sıfatlar durumundadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de zaman zarfı olan "yevme", "yevmeizin" kelimeleriyle oluşup kıyameti tasvir eden âyetlerin sayısı 400'e yakındır. Bunların yetmişi "yevmü'l-kıyâme" şeklindedir (M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "yevme", "yevmeiźin", "yevmiźin" md. leri). Ayrıca Kur'an'ın altmış yedinci sûresi olan Mülk'ten itibaren yer alan *kırk sekiz sûrenin büyük ekseriyetinin en belirgin muhtevası kıyamet konusudur*. Bunlardan başka "kıyametin kopma zamanı" demek olan ***sâat*** (a.g.e., "sâat" md.), "dünyanın sonu" anlamına gelen ***ukbâ*** (ukbe'd-dâr, er-Ra'd 13/22, 24, 35, 42), "mutlaka gerçekleşecek olan realite" mânasındaki ***vâkıa***, "kimini alçaltan, kimini yükselten olay" anlamındaki ***hâfıda-râfia*** (el-Vâkıa 56/1-3), "yeniden diriltmek, dirilterek hesap meydanında toplamak" mânasındaki ***ba's ve haşr*** (el-Hac 22/5; Kāf 50/44) kelimeleriyle bunlara benzer kavramlar kıyamet için kullanılmıştır. "Dönüş, dönüş yeri, çıkarıldığı yer" anlamına gelen ve bir âyette yer alıp bir yoruma göre kıyamet mânasında olan ***meâd*** kelimesi de (el-Kasas 28/85; Taberî, XX, 150-153) özellikle kelâm ve felsefe kitaplarında kıyamet yerine kullanılmıştır.

Kıyamet veya âhiretle ilgili eserlerde bol miktarda **hadis** rivayeti zikredilmekle birlikte A. J. Wensinck, konularına göre hazırladığı Miftâhu künûzi's-sünne adlı hadis indeksinde âhiret ve kıyamet konularına yer ayırmazken ba's mevzuuna altı sütunluk bir hacim tahsis etmiştir (s. 79-81). Onun hacimli hadis indeksini oluşturan el-Mucem'inde de kıyamet maddesine rastlanmamaktadır.

Kütüb-i Sitte ile İmam Mâlik'in el-Muvatta'ı ve Dârimî'nin es-Sünen'inden oluşan sekiz hadis mecmuasından sadece Müslim'in eś-Śahîh'inde "Śıfatü'l-cenne", Tirmizî'nin es-Sünen'inde "Śıfatü'l-ķıyâme", "Śıfatü'l-cenne", "Śıfâtü cehennem" bölümleri yer almaktadır. Mâlik'in el-Muvatta'ında bulunan "Cehennem" bölümünde sadece iki hadis rivayeti mevcuttur. Ayrıca Buhârî'nin eś-Śahîh'i ile Dârimî'nin es-Sünen'inde yer alan "Rikāk" bölümlerinin son kısımlarında kıyamet konularına dair hadisler rivayet edilmiştir (Dârimî, "Riķāķ", 79-122; Buhârî, "Riķāķ", 39-53).(...)

Yaygın bir kanaate göre herkesin kıyameti kendi ölümüyle başlar. İnsan, yaratılışının gereği ölümü hoş karşılamaz. Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli âyetlerinde dünyanın meşrû nimetlerinden faydalanılması emredilmiş ve yeryüzünün imar edilmesi istenmiştir (el-Bakara 2/168, 172; el-Ankebût 29/17; el-Cum'a 62/10). Hz. Peygamber de ölümün temenni edilmemesini tavsiye etmiş ve yaşamanın mümine hayır getireceğini belirtmiştir (Buhârî, "Daavât", 30; Müslim, "Źikir", 10, 13).(...)

Kur'an'da bile bile küfür ve inkâr yolunu tutanlar, zulmedenler, müslüman topluma karşı kin besleyip dinî hayat alanında çifte şahsiyet (nifak) ortaya koyanların ölüm hallerinin elem verici olacağı ifade edilir (el-En'âm 6/93-94; el-Enfâl 8/49-51; en-Nahl 16/28-29; Muhammed 47/26-29).

Buna karşılık dünyada iman edip dürüst davrananların kendilerine esenlik dileyen melekler ta-

rafından karşılanacağı, hiçbir korku ve üzüntüye kapılmadan hak ettikleri cennet mutluluğuyla sevinmelerinin kendilerine telkin edileceği haber verilir. Melekler onların dünyada ve âhirette dostları olduklarını, hizmetlerine hazır bulunduklarını ifade edecek, gafûr ve rahîm olan Allah'ın sayısız ikramına mazhar kılınacaklarını belirteceklerdir (en-Nahl 16/32; Fussılet 41/30-32; bk. Taberî, XXIV, 145-146).

Yine Kur'an'da meleklerin Allah'a dönüp O'nun yoluna uyanlar için dua ve niyazda bulundukları, Cenâb-ı Hak'tan böylelerini bağışlamasını, cehennem azabından korumasını, kendilerini iyi yoldan ayrılmayan ataları, eşleri ve nesilleriyle birlikte adn cennetlerine koymasını talep ettikleri anlatılır (el-Mü'min 40/7-8). Bu âyetlerden çıkarılabilecek sonuçlara göre ölümle başlayan âhiret hayatı neşesi veya sıkıntısı bulunmayan bir yaşantı değildir. "*Berzah âlemi*" diye de anılan bu hayatın dünya ile âhiret arasında bir geçit yeri teşkil ettiği ve kıyametin kopmasından sonra başlayacak ebedî hayatın bir örneğini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Kabrin cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukur olduğunu ifade eden ve Hz. Peygamber'e nisbet edilen hadis (Tirmizî, "Ḳıyâmet", 26) yakın anlamlı başka rivayetlerle de desteklenmektedir (Müslim, "Cennet", 65-66; Tirmizî, "Cenâiz", 70).

Kozmik anlamda kıyametin ne zaman kopacağı bilinmemektedir. Kur'an'da kırk yerde geçen "sâat" kelimesiyle anlatılan kıyametin kopuşunun yakın olduğu, ansızın geleceği (M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "sâat" md.) ve alâmetlerinin belirdiği (Muhammed 47/18) ifade edilmektedir. Ancak bu alâmetlerin nelerden ibaret olduğu açık bir şekilde haber verilmemiş, sadece Ye'cûc ve Me'cûc'ün gelişiyle (el-Enbiyâ 21/96) dâbbetü'l-arzın çıkışı (en-Neml 27/82) kıyamet alâmeti mânasına alınabilecek bir bağlam içinde zikredilmiştir.

Çeşitli hadis rivayetlerinde yer alan kıyamet alâmetlerinden zaman içinde sosyal hayatın bozuluşu ve ahlâkî gerileyişi konu alanların dışında kalanlar isnad veya metin kritiği açısından iman derecesinde bağlayıcı olmaktan uzak bir görünüm arzetmektedir.[1]

(1) DİA [KIYAMET - Bekir Topaloğlu] C. 25; s. 516-522

Kıyamet Günü

Allah'tan başka bütün varlıkların yok olacağı, dünyanın sona ereceği, kıyametin kopup ölülerin hesap vermek üzere tekrar diriltileceği gün,[1][2][3] ceza günü, hesap günü, âhiret günü, din günü.[4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Kıyamet Halleri

Kıyamet hallerini sûra üfleniş, ba'ṡ, haşir, hesap, cennet ve cehennem durakları olmak üzere beş merhalede incelemek mümkündür.

1. Kur'ân-ı Kerîm'de *kıyametin fiilen kopması* "**sûra üflenmek**" eylemiyle ifade edilmiştir. Genellikle "üflemeye yarayan boynuza benzer boru" diye anlam verilen sûrun mahiyeti hakkında sahih bilgi bulunmamaktadır (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "svr" md.; İbn Kesîr, I, 210-213). On âyette geçen "sûr" ile (M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "sûr" md.) aynı mânada kullanılan "*nâkūr*" kelimeleri (el-Müddessir 74/8) yer aldıkları âyetlerin muhtevaları çerçevesinde ele alınınca üflenişin iki defa olacağı anlaşılır. Bunların birincisi yer küresinin kozmik sistemin değiştirilmesini, ikincisi de bütün ölülerin diriltilip kabirlerinden hesap meydanına hareket etmesini sağlamak için olacaktır.

Sûra ilk üflenişin (...) dehşetini tasvir eden birçok âyet vardır. Bu tür âyetlerin beyanına göre sûra bir defa üflenmekle yer küresi dağlarıyla birlikte yörüngesinden çıkarılıp parçalanacak, olup bitmesi gereken mutlaka gerçekleşecek, gök de yarılıp düzensiz bir şekle bürünecek (el-Hâkka 69/13-16), o gün güneş dürülüp karanlığa gömülecek, yıldızlar kararıp dağılacak, dağlar yerlerinden koparılıp parçalanacak, vahşi hayvanlar bir araya getirilecek, denizler kaynatılacak (et-Tekvîr 81/1-6), insanlar şaşkın şaşkın uçuşan pervanelere benzeyecek, dağlar da atılmış renkli yünler gibi olacaktır (el-Kāria 101/4-5). Bu âyetlerin mutlaka vuku bulacağını vurgulayarak tasvir ettiği kozmik değişikliğin mahiyeti bilinmese de yine Kur'an'da beyan edildiği üzere maddeden oluşmuş ve hacim taşıyan bir âlem teşkil edilecektir. Yerin başka bir yer, gök-

lerin de başka gökler olacağını ifade eden İbrâhim sûresindeki âyete (14/48) Tâhâ sûresindeki âyetler kısmen açıklık getirmektedir (20/105-107): “Sana kıyamet gününde dağların ne olacağını soracaklar. De ki: Rabbim onları ufalayıp savuracak, böylece yeri dümdüz bir alan haline getirecek, orada ne iniş ne de bir yokuş görebileceksin.” (...)

2. “Uykudan uyandırmak, yeniden diriltmek” anlamına gelen *ba‘sın* **sûra ikinci üflenişle** başlayacağı anlaşılmaktadır. Sûra iki defa üflenişi bir arada zikreden Zümer sûresindeki âyette, “Ona bir daha üflenince insanlar bir anda ayağa kalkıp etraflarına bakacaklardır” denilmekte (39/68), Yâsîn sûresindeki ifade de bunu desteklemektedir (36/51). Ba‘sı konu edinen âyetler *kabre* atıf yapmakta, ancak yeni diriltmenin mahiyeti hakkında bilgi vermemektedir. Çürümüş kemiklerin yeniden hayata kavuşturulmasını aklına sığdıramayan inkârcıyı eleştiren âyetler, bunun imkân dahilinde olduğunu ilk yaratılış örneğini hatırlatarak kanıtlamakta (Yâsîn 36/77-79), aslında göklerin ve yerin yaratılmasının insanları yaratmaktan daha muazzam bir şey olduğu (el-Mü’min 40/57; en-Nâziât 79/27), bunu gerçekleştirmekten âciz kalmayan Allah’ın ikinci yaratmayı da gerçekleştirmeye elbet muktedir olduğu belirtilmektedir (er-Rûm 30/27; Kāf 50/15). Bunun yanında Hz. Peygamber’den nakledilen bir hadise göre sûra iki üflenişin arasında kırk yıl kadar bir zaman geçecek ve ba‘s, bedenin kuyruk sokumunda bulunan çürümeyen tek unsur durumundaki maddeden (acbü’z-zeneb) geliştirilecektir (Müsned, II, 322; Buhârî, “Tefsîr”, 39/4, 78/1; Müslim, “Fiten”, 141-143). Ayrıca kabrinden ilk defa Hz. Muhammed’in kalkacağı belirtilmiştir (Buhârî, “Tefsîr”, 39/4; Müslim, “Fežâil”, 3).

3. “Toplamak, bir araya getirmek” anlamına gelen **haşir**, yeniden diriltilen insanların hesap meydanına sevkedilmesini ifade eder. Toplanılacak yere *“mahşer, mevkıf”* (durup bekleyecek yer) veya *“arasat”* (birleştirilmiş boş araziler) denir. Kur’ân-ı Kerîm’in kırkı aşkın âyetinde yer alan haşir kavramı daha çok kıyametin tasviriyle ilgilidir (M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, “haşr” md.). Bu âyetlerin beyanına göre başta mükellef olan insanlar ve cinler, ayrıca şeytanlar, melekler ve tapınılan putlar haşredilecektir (Âl-i İmrân 3/158; el-En‘âm 6/51, 72, 128; Sebe’ 34/40-41; el-Ahkāf 46/6). Bunca kalabalıkların toplanma yerine sevkini, bunları kapsayacak geniş meydanı, gerek Allah’a gerekse birbirine yönelik hak ve sorumluluklarının muhasebesinin gerçekleştirilmesini beşer muhayyilesine sığdırmak imkânsız gibi görünürse de semavat ve arzın bütün ordularına sahip bulunan yüce yaratıcı için (el-Feth 48/4, 7) bunun basit bir iş olduğu belirtilir: “Şüphe yok ki hayat veren de ölümü gerçekleştiren de biziz; her mükellefin dönüp varacağı yer bizim katımızdır. O gün yeryüzü üzerlerinden süratle açılır. Onları bir araya toplamak bizim için kolay bir şeydir” (Kāf 50/43-44).

Haşrin vuku buluş şekli hakkında daha çok hadis rivayetlerinde bazı açıklamalar mevcuttur.(...) Ana konusu kıyameti tasvir etmekten ibaret olan Meâric sûresinde, dünyada dinî ve mânevî konulara ilgi göstermeyip hayatlarını oyun ve eğlence içinde geçiren kişilerin mezarlarından aceleyle fırlayıp bir hedefe doğru koşuyormuş gibi hareket edecekleri ifade edilmekte ve bu esnada gözleri aşağıya düşmüş, zillete duçar olmuş bir vaziyette olacakları haber verilmektedir (70/43-44).

Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan başka bir tasvir de şöyledir: “Sakın Allah’ı zalimlerin yaptıkları kötülüklerden habersiz sanma! Allah sadece onlara gözlerin dehşetten dışarı fırlayacağı bir güne, başları bir medet umarcasına kalkık, kendilerine bile dönüp bakamayacak bir şaşkınlık içinde ve çaresizlikten dolayı zihinleri bomboş bir durumda koşuştukları güne kadar zaman tanımaktadır” (İbrâhîm 14/42-43).

İbn Abbas’tan gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber bir gün etrafındaki sahâbîlere, “Şunu bilmelisiniz ki kıyamette *çıplak, yalınayak ve sünnetsiz* olarak haşrolunacaksınız” demiş, ardından, “Yaratmayı ilkin nasıl başlattıysak onu tekrar ederiz” (el-Enbiyâ 21/104) meâlindeki âyeti okuduktan sonra kıyamette ilkin Hz. İbrâhim’in giydirileceğini belirtmiştir (Buhârî, “Riķāķ”, 45; Müslim, “Cennet”, 56-58). Hz. Âişe’den rivayet edilen hadisin devamında Âişe, bir arada bulunacak çıplak kadın ve erkeklerin birbirine bakabileceğinden söz etmiş, Resûl-i Ekrem de, “Durum buna müsaade etmeyecek kadar vahim olacaktır” cevabını vermiştir (krş. İbn Kesîr, I, 268-269).

Ebû Hüreyre'den nakledilen bir hadiste de insanların *üç grup* halinde haşir işlemine tâbi tutulacağı haber verilmektedir: Günahları sebebiyle ümitle korku arasında bulunan müminler ki bunların yaya olarak gitmesi muhtemeldir, binekle gidecek erdemli müminler ve yanlarından ayrılmayan bir ateşle hesap meydanına sevkedilecek gruplar (Buhârî, "Riḳāḳ", 45; Müslim, "Cennet", 59; İbn Hacer, XIII, 188-193).

Hadis ve tefsir rivayetleriyle desteklenen bazı âyetlerde kıyamet gününde ceza ve mükâfat safhasının fiilen başlamasından önce dünyada işlenen kötü amellerin ibret verici yansımalarının olacağı haber verilir. Meselâ toplumu sömürücü bir nitelik taşıyan *ribâ işlemini sürdürenler* kabirlerinden şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkacak (el-Bakara 2/275; Taberî, III, 140-141), *devlet malına hıyanet edenler* kıyamet meydanına haksız yere aldıkları mal boyunlarına asılı olarak geleceklerdir (Âl-i İmrân 3/161). Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste kaydedildiğine göre Hz. Peygamber sahâbîlere bir hitabede bulunurken devlet malına hıyanet etmenin dehşet verici sonuçlarından söz etmiş ve şöyle demiştir: "Kıyamet gününde birinizin boynunda meleyen bir koyun, diğerinin boynunda için için kişneyen bir at, öbürünün boynunda böğüren bir deve, başkasının boynunda altın ve gümüş, birininkinde sallanıp duran bez parçası bulunuyorken karşıma çıkmayın! Bunların her biri benden yardım isteyecek, ben de, 'Elimden gelen bir şey yok, dünyada iken sana tebliğ etmiştim' diyeceğim" (Buhârî, "Cihâd", 189; Müslim, "İmâre", 24).

Ayrıca tabiatın yaratılış ve işleyişinde gözlenen ve semavî kitaplarda yer alan işaretleri görmezlikten gelen, ebedî hayatı ve kulun Allah karşısındaki sorumluluğunu inkâr eden kimselerin âhirette *kör, dilsiz ve sağır* olarak haşredileceği Kur'an'da beyan edilmektedir (el-İsrâ 17/97-99; Tâhâ 20/124-127).(…)

4. "Saymak, hesap etmek, hesaba çekmek" mânalarına gelen **hesap** (hisâb) arasât meydanında toplandıktan sonra sual, kitap, mîzan ve iyiliklerle kötülüklerin hesaplanması gibi âhiret hallerini kapsar. Kur'ân-ı Kerîm'de ölçü ve tartıda hile yapanların âhiretteki acıklı hallerine temas edilirken kıyamet "bütün insanların rabbü'l-âlemînin huzurunda divan duracağı büyük bir gün" olarak tasvir edilir (el-Mutaffifîn 83/1-6). Hz. Peygamber, sözü edilen âyetleri hatırlatarak kıyamet gününde güneşin insanlara çok yaklaşacağını ve kişilerin amellerine göre topuklarından boğazlarına kadar yükselen bir ter içinde kalacaklarını belirtmiştir (Buhârî, "Riḳāḳ", 47; Müslim, "Cennet", 60-62; Taberî, XXX, 115-118; İbn Kesîr, II, 3-5).

Çeşitli âyetlerde âhiret âlemine de vurgu yapılarak Cenâb-ı Hakk'ın insanların *hesabını çabuk göreceği* kaydedilmektedir (M. F. Abdülbâkī, el-Mucem, "serî" md.). Ancak güvenilir hadis kaynaklarında zikredildiğine göre kıyamet gününde hesap meydanında toplanma ve hesap öncesi bekleşme uzun sürecek, nihayet insanlar Hz. Âdem'den başlamak üzere Nûh, İbrâhim, Mûsâ ve Îsâ'ya başvurup hesabın başlaması için Allah'a niyazda bulunmalarını isteyecek, fakat her birinin buna cesaret edemeyeceğini söylemesi üzerine Resûlullah'a başvuracaklar, onun huzûr-i ilâhîdeki dua ve niyazından sonra hesap başlayacaktır (Buhârî, "Tefsîr", 17/4; Müslim, "Îmân", 322-328; İbn Kesîr, II, 23-27).

Konuyla ilgili naslardan hesaba çekilmenin *sorgulama ile başlayacağı* ve ilke olarak *sorumluluğun ferdî olacağı* anlaşılmaktadır. "Kimse başkasının günah yükünü taşıyamaz. Kendi yükü ağır gelen kimse onu taşımak için başkasına çağrıda bulunsa ve o yakını da olsa günahının hiçbir kısmını üstlenemez" (Fâtır 35/18). Bununla birlikte başkalarının hak yolundan sapmasına sebep olanlar kendi günahlarıyla birlikte saptırdıkları kimselerin günahlarından da sorumlu olacaklardır (en-Nahl 16/24-25; el-Ankebût 29/12-13). Aynı konuyu işleyen hadis rivayetlerinde, saptırdıkları kimselerin de günahlarının cezasını görecekleri beyan edilirken yanında başkalarının hidayete ermesine ve iyilik yapmasına vesile olanların bundan mükâfat alacakları da haber verilmektedir (Müslim, "İlim", 15-16; Tirmizî, "İlim", 16; Nesâî, "Zekât", 64).(…)

Bütün bu yetenek ve imkânlarını, bir hadiste de zikredildiği üzere ömrünü, gençliğini, servetini ve ilmini nerelerde kullanıp harcadığı mutlaka sorulacaktır (Tirmizî, "Śıfatü'l-ḳıyâme", 1). Her mükellef kendi imkânları ve bunlar sayesinde yüklendi-

ği görev çerçevesinde sorguya tâbi tutulacaktır. Hesabın bu derecesine peygamberler de dahildir (el-Mâide 5/109; el-A‘râf 7/6).

Kur'ân-ı Kerîm'de hesabın **yazılı bir belgeye (kitap)** dayandırılarak yapılacağı ve herkesin kendi belgesini inceleyip âkıbetini tesbit edebileceği belirtilir (el-İsrâ 17/13-14). Bunun yanında **tartı ve terazi**den, tartıların ağır veya hafif gelmesinden söz edilir (el-A‘râf 7/8-9; el-Kāria 101/6-8).(...) Kur'an'da, hesap sırasında inkârcıların ağızlarına mühür vurulup işledikleri kötülükleri ellerinin haber vereceği, ayaklarının da buna tanıklık edeceği (Yâsîn 36/65), ayrıca Allah düşmanlarının kulakları, gözleri ve tenlerinin kendi aleyhlerine olmak üzere tanıklıkta bulunacağı ifade edildiği göz önünde bulundurularak yazılı belgenin kişinin fizikî yapısında bulunduğunu, tartma işleminin bu çerçevede bir değerlendirme niteliği taşıdığını söylemek mümkündür. Nitekim kelâm âlimleri bu konuda maddî tasvirler yapmaktan kaçınmıştır. Mâtürîdî, tartıların ağır veya hafif gelmesinin hesaba katılabilecek derecede değerli veya hiçbir kıymet ifade etmeyen bâtıl konumunda bulunması mânasına alınmasının daha isabetli olacağını söylemektedir (Tevîlâtü'l-Ḳurân, vr. 242b-243a; krş. Teftâzânî, s. 137). Mücâhid, Dahhâk ve A‘meş gibi âlimlerin buradaki vezin ve mîzanın tartı değil "adalet ve hakkaniyet" mânasına geldiği yolunda bir kanaate sahip olduklarını Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî nakletmektedir (et-Teẕkire, II, 16).

"İnsanlara zulmedenleri, aynı çizgideki arkadaşlarını, uğruna zulmettikleri ve Allah'ı bırakıp tanrı edindikleri putları bir araya getirin ve hepsini cehennemin yoluna sevkedin. Durdurun onları, sorgu ve hesaba çekileceklerdir" (es-Sâffât 37/22-24) meâlindeki âyetlerle kitapları sağdan verilecek kimselerin hesap vermesinin kolay olacağını ifade eden ilâhî beyan (el-İnşikāk 84/7-9), kıyametteki sorgu ve hesabın inkârcılar ve zalimler için çetin geçeceğini göstermekte, bunun yanında samimi müminler için elem verici bir durumun söz konusu olmayacağına işaret etmektedir.

Resûlullah'ın, inceden inceye hesaba çekilecek kimselerin hüsrana uğrayacağını söylemesi üzerine Hz. Âişe, İnşikāk sûresindeki âyeti hatırlatarak hesabın kolay geçmesinin gerektiği yolunda bir fikir ileri sürmüş, bunun üzerine Resûl-i Ekrem, "O âyetin bahis konusu ettiği şey hesap değil arzdır" şeklinde cevap vermiştir (Buhârî, "Riḳāḳ", 49; Müslim, "Cennet", 79-80). Bu tür nakillerden hareketle iman ve iyi davranış sahibi kimselerin tâbi tutulacağı hesabın genel bir kontrol niteliğinde olacağını söylemek mümkündür. Başta Buhârî ve Müslim olmak üzere muhaddisler, hesaba çekilmeden birçok kişinin cennete gireceğini ifade eden hadisler nakletmişlerdir (Miftâhu künûzi's-sünne, s. 126-127; çeşitli rivayetler için bk. İbn Kesîr, II, 147-160). Bu nevi hadisleri sözü edilen arz niteliğindeki kolay hesap kontrolü şeklinde anlamak mümkündür.

5. Kıyamet hallerinin sonuncusu, ebedî saadet ve ebedî hüsran yeri olarak tanıtılan **cennetle cehennem**dir. Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde bu iki kavram karşılıklı olarak zikredilmekle birlikte *A‘râf* sûresinde aynı adla anılan üçüncü bir mekândan söz edilir (7/46-49). "Cennet ile cehennemi birbirinden ayıran sûrun yüksek kısmı" diye tanımlanan a‘râfta kalacak kişilerin kimler olacağı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür (bk. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, II, 24-28; DİA, III, 259). A‘râf ehli melekler, peygamber ve şehidler gibi seçkin kişiler değil müşriklerin çocukları, fetret ehli veya iyiliğiyle kötülüğü eşit durumda bulunan kimseler de olsa tercih edilen görüşe göre bunlar da sonuçta cennete girecektir. Böylece âhiret âleminde cennetle cehennemden başka nihaî bir durağın bulunmadığı anlaşılmaktadır.(...)

Şefaat imanın tarifi, büyük günah işleyenlerin âhiretteki konumu gibi önemli konuları ilgilendirdiği için Ehl-i sünnet, Havâric ve Mu‘tezile mezhepleri arasında anlaşmazlık konularından birini oluşturmuştur. Hz. Peygamber'in kıyamette hesap işleminin başlaması için bütün insanlara yönelik şefaati, ayrıca iman ve amelleri sayesinde cennete girenlerin oradaki derecelerinin yükseltilmesi anlamındaki şefaat anlayışına itiraz edilmezken ebedî kurtuluşu etkileyici nitelikte olmak üzere büyük günahların affedilmesi, iyilikleriyle kötülükleri eşit gelen veya cehenneme girme konumunda bulunan kimseler için şefaat edilmesine karşı çıkılmıştır. Ehl-i sünnet'in Selef ve kelâm ekollerine bağlı âlimleri şefaatin hak oluşu yolun-

da birçok hadis rivayetini delil olarak zikrederler. Muhaddis İbn Kesîr'in çeşitli rivayetleriyle bir araya getirdiği bu hadislerin çoğunlukla Kütüb-i Sitte dışındaki kaynaklarda yer aldığı dikkat çekmektedir (en-Nihâye, II, 268-342). Âyet ve sahih hadislerden oluşan nasların mevcudiyeti karşısında şefaatin temelden yokluğunu ileri sürmek mümkün değildir; esasen İslâm mezhepleri tarihinde böyle bir akımın varlığı da bilinmemektedir. Şefaate nâil olabilmek için samimi bir imanla birlikte ebedî kurtuluş yolunda az veya çok bir mesafe katetmiş olmak gereklidir. Peygamberlerin şefaati, nebînin ve getirdiği mesajın dünya ve âhiret çapındaki önemini belirtmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Peygamberlerden başka âlimlerin, şehidlerin ve diğer müminlerin şefaatleri sabitse (Müslim, "Îmân", 302-304; İbn Mâce, "Zühd", 37; İbn Kesîr, II, 327-339) bu, mümin bir toplum oluşturmuş insanların birbirlerine sevgi ve saygı göstermelerinin bir faktörünü, ayrıca engin ilâhî rahmetin tecelli vasıtalarından birini gösterir.(...)

Kevser sûresinde işaret edilen, bunun yanında Kütüb-i Sitte'de genişçe yer alan *Havz-ı Kevser* suyundan içmek (Miftâhu künûzi's-sünne, s. 165-166) kin, kıskançlık gibi beşerî duygulardan arınmaya vesile olabilir. Konuyla ilgili hadislerde her peygamberin bir havuz ve su kaynağının olacağı, ümmetinin bu kaynaktan içtikten sonra cennete gireceği ifade edilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de cehennemden ve oraya girmeye müstahak olanlardan söz eden âyetlerin devamında, "İçinizden oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur; bu, rabbin için kesinleşmiş bir hükümdür" denilmektedir (Meryem 19/71). Âyetin tefsirini yapan âlimler çeşitli görüşler ileri sürmekle birlikte (Taberî, XVI, 136-144) cehennemin yanında kurulan, cennete de geçit veren bir nevi *köprünün (sırat) bulunacağı*, bu köprüden kurtuluşu hak edenlerin rahatlıkla geçeceği, diğerlerinin ise cehenneme düşmesini sağlayacağı anlaşılmaktadır (Miftâhu künûzi's-sünne, s. 265-266; İbn Kesîr, II, 172-190).

Hemen bütün İslâm âlimlerinin kabul ettiği üzere yüzlerce âyette yer alan cennet ve cehennem hayatıyla ilgili tasvirleri sembolik veya hayalî olarak nitelendirmek mümkün değildir. Böyle bir şeyin benimsenmesi halinde bütünüyle Kur'an metninin lafız ve mânasını nâzil olduğu Arap dilinin kuruluşunun dışında bırakma ve Kur'an mesajının anlaşılıp uygulanmasını ortadan kaldırma gibi bir sonuç doğar. Bunun yanında ebedî hayat, bizce fiilen yaşanan veya yaşayanlar tarafından haber verilip dünyevî yapımızca algılanabilen türden bir hayat değildir. Bu sebeple gaybdan haber veren naslara dayanarak elde edilebilen bilgiler, gerçeğe yaklaştırıcı ve onunla benzerlik tesis edici nitelikte bilgiler olarak kabul edilmelidir. Özellikle cennet hayatı için bu anlayışı destekleyen âyet ve hadisler mevcuttur (el-Bakara 2/25; es-Secde 32/17; Buhârî, "Tevhîd", 35; Müslim, "Îmân", 312, "Cennet", 2-5). Gayb âlemine ait bulunmaları açısından cennetle cehennem arasında fark yoktur.

İslâm akaidinin nakle bağlı konularının (sem'iyyât) başında yer alan kıyamet halleri alanında İslâm mezhepleri arasında kaydadeğer görüş farklılıkları yoktur.(...)

Kur'ân-ı Kerîm'de insanın tabiatın çok değerli bir varlığı olduğu belirtilmekte ve içinde yaşadığı kozmik sistemdeki her şeyin onun hizmetine sunulduğu haber verilmektedir (meselâ bk. el-Bakara 2/29; İbrâhîm 14/32-34; el-İsrâ 17/70; el-Câsiye 45/12-13).(...)[1]

(1) DİA [KIYAMET - Bekir Topaloğlu] C. 25; s. 516-522

Kıyamet İnancı

Dünyanın (...) yıkımı ardından ölülerin diriltilmesiyle başlayıp ebediyen devam edecek olan âlem.

Zamanın devrî olduğunu ve karma-tenâsüh inancına bağlı olarak dünya hayatının sürüp gittiğini kabul eden Hinduizm ve Budizm gibi dinlerin yanında zamanın düz bir hat şeklinde seyrettiğini benimseyen semavî dinlerde de kıyamet inancı bulunmaktadır. Her iki zaman anlayışına göre gerek insanın bir defaya mahsus olmak üzere içinde bulunduğu dünya hayatı gerekse sürekli yenilenip tekrarlanan devreler sonludur. Kıyamet, zamanın devrî olduğunu kabul eden dinlerde insanın içinde yaşadığı devrenin sonunu, evrenin ve insanın fâni olduğunu kabul eden dinlerde ise dünya hayatının sona erişini ifade etmektedir. Aradaki en önemli

fark, birinde kıyametin bir defa olup bitmesi ve sonrasında ebedî âhiret hayatının başlaması, diğerinde devrelere paralel olarak kıyametlerin de sürekli tekrarlanmasıdır.

Dünya *hayatının ebedîliğini* kabul eden klasik **Hindu** kozmolojisine göre evrenin tarihi, yaratılışla başlayıp yok oluşla sona eren devrelerin sonsuza kadar birbirini takip etmesinden ibarettir. Bu devrelerden her birine "kalpa" adı verilmekte ve Tanrı Brahma nezdinde bir güne, dünya ölçeğinde ise *4 milyar 320 milyon yıla* tekabül etmektedir. Her devrenin sonunda evren çözülüp bozulmakta, kıyamet kopmakta, ardından yeni bir devre başlamaktadır. Her bir Brahma'nın hayatı Brahma ölçeğinde 100 yıl sürmekte, arkasından bir sükûnet dönemi gelmekte, daha sonra yeni bir Brahma vücut bulmakta, dolayısıyla devreler sonsuza kadar devam etmektedir. Her bir kalpa *Krta, Treta, Dvapara ve Kali* olmak üzere dört çağa (yuga) ayrılmaktadır. Sonuncu çağı kıyamete tekaddüm eden *âhir zaman*dır ki Hint düşüncesine göre bu dönemde *kötülük, inançsızlık ve tabii felâketler* artacaktır. Dönemin sonlarına doğru inançsızlıkla mücadele etmek üzere *mehdî Kalki* gelecek, Kali Yuga'nın sonunda ise evren çeşitli felâketler neticesinde çözülüp bozulacak, ardından yeni bir evren doğacaktır.

Hinduizm'den etkilenen **Budizm**'de de zaman, birbiri ardınca gelip sonsuza kadar devam eden ve kalpa adı verilen dönemlere bölünmüş olup her kalpa kendi içinde *çözülme, kaos, yeniden teşekkül ve varlığını sürdürme* safhalarına ayrılır. Her kalpanın sonunda çözülme ve yok olma vuku bulacak, karma doktrini gereği kötüler cezalandırılacak, iyiler mükâfat görecek, ancak cennet ve cehennem devresi devamlı olmadığından bunu yeni kalpalar takip edecektir. Sözü edilen ebedî döngüden kurtulma ancak Nirvana'ya ulaşmakla mümkün olacaktır.

Âlemin yoktan (ex nihilo) *yaratıldığını, fâni olduğunu* ve zamanın düz bir hat şeklinde akıp gittiğini kabul eden ilâhî dinlere göre ise evrenle birlikte içinde yaşanan zaman da kıyamet denilen safha ile sona erer ve yeni bir âlemle birlikte sonsuz zaman başlar.

Yahudiliğe göre âlem yoktan yaratılmış, Âdem ile Havvâ'nın itaatsizliğinden önce cennette altın çağ yaşanmış, ardından onu içinde bulunduğumuz dünya hayatı takip etmiştir. Bu dünya (*olam ha-zeh*) hüküm günüyle (*yom ha-din*) sona erecek ve öbür dünya (*olam ha-ba*) başlayacaktır. Ancak yahudi düşüncesinde âhiret hayatıyla ilgili telakkiler uzun süre bir sisteme kavuşturulamadığı için Mesîhî dönemle gelecek dünyanın konumuna dair farklı yorumlar söz konusudur. Âhir zamanın sonunda (*aharit ha-yamim*) bir anlayışa göre önce kıyamet kopacak, ardından Mesîhî dönem başlayacak, daha yaygın yoruma göre ise önce 1000 yıllık bir Mesîhî dönem gelecek, arkasından yeni bir dünya kurulacaktır. Yahudi inancında âhiret hayatının en önemli alâmetlerinden biri olan hüküm günü öncesinde *seller, zelzeleler, güneşin ve ayın kararması, yıldızların dökülmesi* gibi tabiat üstü olaylar, korkunç değişiklikler vuku bulacak, her yeri karanlık saracak, daha sonra ölüler dirilip hesaba çekilecek, kötüler cezaya çarptırılacak, iyiler de mükâfatlandırılacaktır (İşaya, 13/6-16; Yoel, 2/2-11; Tsefanya, 1/14-18).

Hıristiyanlık'ta da dünya hayatı sonludur. Savaşlar, kıtlıklar, zelzeleler, fesadın çoğalması, yalancı peygamberlerin, mesîh idDİAsında bulunanların ortaya çıkması gibi çeşitli alâmetler bu sonun işaretleridir. Bütün bunların ardından güneş kararacak, ay ışığını vermeyecek, yıldızlar gökten düşecek ve göklerin kudretleri sarsılacaktır. Gökler büyük gürültüyle zeval bulacak, maddî unsurlar yanarak yok olacak, yer ve yeryüzünde yapılmış her şey yanıp tükenecektir. O günü ve saati sadece Allah bilmektedir. Ardından insanlar dirilip mezarlarından çıkacak, hesaba çekilecek, kötüler ebedî azaba duçar olacak, iyiler de ebedî hayata kavuşacaktır (Matta, 24/3-25/46; Markos, 13/5-35; Luka, 21/5-31; Yuhanna, 5/27-29; II. Petrus, 3/10).

Câhiliye dönemi **Arapları** ruhun bedenden çıkmasıyla meydana gelen ölüm hadisesini bir dinlenme ve yok oluş şeklinde telakki etmişlerdir. Çeşitli âyetlerde Hz. Peygamber'in muhataplarının ba'S ve haşre inanmadıkları, Kur'an'ın bu konulardaki beyanlarına karşı tepki gösterdikleri ifade edilir (Cevâd Ali, VI, 122-131). Arap dilinde *ba's, haşr, cennet, cehennem* gibi kavramların yer alışı ve bazı Câhiliye şiirlerinde basit tasvirlerin göze çarpması, İslâm öncesi Araplar'ında ölümden sonra ikinci

bir hayatın mevcudiyetini belgeler nitelikte görülmemektedir (a.g.e., VI, 131-142).

Kıyâmet kelimesi "kalkmak, dikilip ayakta durmak" mânasındaki kıyâm kökünden isim veya masdar olup "dirilip mezarından kalkma, Allah'ın huzurunda durma" yahut "bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması" anlamına gelir (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "ḳvm" md.; Lisânü'l-Arab, "ḳvm" md.).[1]

(1) DİA [KIYAMET - Bekir Topaloğlu] C. 25; s. 516-522

Kıyamet kopmak

Allah'tan başka bütün varlıkların yok olması, dünyanın sonunun ve kıyamet gününün gelmesi.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(3) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Kıyamet köprüsü

Sırat Köprüsü.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kıyametin alametleri

Kıyametin kopacağını, Dünyanın sonunun geldiğini önceden belirten işaret ve olgular.[1][3] Bunlara ***Eşrat-ı saat*** da denilir.[2] Kıyametin kopma vaktini belirten özellikler olarak dini kitaplarda yer alan olağanüstü tabiat olayları, ahlak bozuklukları, güneşin geçici olarak batıdan doğması, Tanrılık idDİAsıyla Deccalın zuhuru, dini ve manevi ilimlerin kaybolup cehaletin artması, fuhşun yaygınlaşması vb. işaretler.[5]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Akay, Hasan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) DİA;
(5) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kıyametin büyük alametleri

Kıyametin büyük alametlerinden sayılan Deccalın vasıfları anlatılırken, onun ölüleri diriltme özelliğine sahip bir kişi olduğu hususu, kendisine tapmayı reddeden bir genci kılıçla ikiye bölüp öldürdükten sonra tekrar diriltmesiyle verilmiştir. Kıyametin diğer büyük alametlerinden sayılan Yecüc ve Mecüc kavminden bahsedilirken onların dünyada hüküm sürecekleri yirmi yıl zarfında, sürekli bozgunculuk yapacaklarından, insan başta olmak üzere tüm canlılara eziyet edeceklerinden, sürekli hale gelen zulümlerinden dolayı sonunda feci bir şekilde öldürülerek ömürlerinin tüketileceğine değinilir.[1]

(1) Kaya, Bayram Ali. a.g.e., s. 333-334

Kıyametnâme

Kur'an-ı Kerim'in hükümleri çerçevesinde mahşeri anlatan manzum ve mensur eserlere verilen ad. İsrafil'in Sura üflemesiyle canlı cansız bütün varlıkların yok olacağı, Sura ikinci üfürmesiyle haşrın başlayacağı konu edilir.[1]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

Kıyasıya

Öldürmek ya da canını yakmak amacıyla karşısındakine hiç acımadan kıyarcasına, öldürürcesine.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Kıyık kıyık kıymak

Öldüresiye dövmek.[1]

(1) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Kıyıklık

Öldürücülük, kıyıcılık, insafsızlık.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kıyılmak

Öldürülmek, canına kastedilmek.[1]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kıyım

Yaşlı, kadın, çocuk gibi kendini savunamayacak durumda olan kimselerin topluca öldürülmesi, katliam.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kıymak

Acımadan ortadan kaldırmak, canına kastetmek, öldürmek.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Kız Ana Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 172

Kız Baba Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 28

Kız Bibi Türbesi-Türkmenistan

(1) Çeşmeli, İbrahim. a.g.e. s. 523

Kız Kulesi Türbesi-Konya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 55

Kız Türbesi-Kosova- Priştine

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 385

Kız Veli (Mühürlü Sultan) Türbesi-İzmir

(1) Duran, Remzi1. a.g.e. s. 57

Kızanlık Açık Türbesi-Bulgaristan

(1) Kılıcı, Ali1. a.g.e. s. 93

Kızdede Türbesi-Balıkesir

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 55,
(2) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 197

Kızıl (Kümbet) Türbesi-Iğdır

(1) Buyruk, Hasan. a.g.e. s. 214

Kızıl Deli Sultan Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 730

Kızıl Deli Türbesi-Kırklareli

(1) Akgünay, Tamer. a.g.e. s. 72

Kızıl Deli Yahya Dede Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Kızıl Hisarlı Mustafa Paşa Türbesi-Muğla

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 55

Kızılkule Kaya Mezarı

Iğdır İl Merkezi'nin 39 km. güneybatısındaki Güngörmez Köyüne bağlı Kızılkule (Sıçanlı) Mahallesi'nin batısında yükselen bir tepe üzerinde bulunan merkez; kale, yerleşim alanı, kutsal alan ve kaya mezarından oluşmaktadır.

Kalenin bulunduğu tepenin doğusunda yer alan kaya mezarına günümüzde aşağıya doğru inen basamaklı bir girişten sonra 0,75 x 1,20 m. ölçülerindeki bir kapı ile ulaşılmaktadır. 3,20-2,96 x 2,60-2,33 x 1,35-1,87 m. ölçülerindeki tek odalı kaya mezarının güneybatı duvarında kısmen tahrip edilen 1,70 m. uzunluğunda 30 cm derinliğinde 50 cm. yüksekliğinde bir niş veya ölü yatağı bulunmaktadır. Günümüzde zemini toprakla dolu olan kaya mezarının bu nedenle zemin özellikleri tespit edilememiştir.

Düzgün bir işçilik taşıyan kaya mezarının belki de en farklı özelliği hemen batısında yer alan kutsal alanı ve yapım özellikleridir. Küçük ve tek odalı Kızılkule kaya mezarının bir ön / ana odası olmadığı için inşa edildiği düşünülen 5,75 x 4,55 m. ölçülerinde yaklaşık 26 m2 lik kutsal alan bölgedeki en iyi örneklerden biridir. Ana kayanın tıraşlanarak düzeltildiği bu bölümde yer yer 2,6 m. yükseklikte bir kısmın oyulduğu veya düzeltildiği görülmektedir.

Kaya mezarının güneybatı duvarına paralel ana kayanın kesilerek açılmak istenen kutsal alanın daha sonra kaya mezarına zarar vereceği düşüncesiyle 70 cm. kadar geri çekilerek yapıldığı anlaşılmaktadır. Bir planlama hatası olduğunu ortaya ko-

yan bu durum 1,5 m.lik hatalı taş kesimiyle bizlere Urartu'nun taş işçiliğini, kutsal alan-mezar ilişkisini ve kutsal alanların kaya mezarından sonra inşa edildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Çok odalı kaya mezarlarında bu kutsal alan ihtiyacının ana oda veya ön oda ile karşılandığı bilinmektedir.

Demir Çağı inanç sisteminde ölü gömmenin bir ritüel olduğu ve törensel bir işlev taşıdığı bunun içinde bir kutsal alana ihtiyaç duyulduğu düşünüldüğünde tek odalı kaya mezarlarının hemen yanlarında veya yakınında bir kutsal alanın bulunması da bir gerekliliktir.[1]

(1) Topaloğlu, Yasin. a.g.e. s. 143-144.

Kızlar Türbesi-Karaman

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 55,
(2) Karaman Valiliği. a.g.e. s. 261,
(3) Topal, Cengiz, a.g.e. s. 48

Kibâbu'l-Aktab

a. Uluların mezarlığı.[1]

b. Mevlana'nın türbesi.[2]

(1) Bakırcı, Naci. a.g.e., s. 12
(2) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Kibir

Sözlükte "büyüklük" anlamına gelen kibir (kibr), tevazuun karşıtı olarak "kişinin kendini üstün görmesi ve bu duyguyla başkalarını aşağılayıcı davranışlarda bulunması" demektir; ancak kelimenin daha çok birinci anlamda kullanıldığı, büyüklenme ve böbürlenme şeklindeki davranışların ise bu huyların dışa yansımasından ibaret olduğu belirtilir. Aynı kökten gelen tekebbür ve istikbâr kibre yakın anlamlara gelmekle birlikte kibri büyüklük duygusu, tekebbürü ise bu duygunun eyleme dönüşmesi şeklinde yorumlayanlar da vardır (meselâ bk. Gazzâlî, III, 343-344; Ferîd Vecdî, VIII, 43). Kaynaklarda, tekebbürün en ileri derecesinin gerçeği kabule yanaşmayarak Allah'a karşı büyüklenmek ve O'na boyun eğip kulluk etmeyi kendine yedirememek olduğu ifade edilir.(…)

A'râf sûresinin 146. âyetinde kibir taslayanlar eleştirilirken "haksız olarak" kaydının konması dikkate alınarak bir kimsenin sahip olduğu gerçek meziyet ve erdemleri ölçüsünde kendi değerinin farkına varmasında bir sakıncanın bulunmadığı belirtilmiştir (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "kbr" md.; Lisânü'l-Arab, "kbr" md.; Tâcü'l-arûs, "kbr" md.).

Ucb (kendini beğenme), ihtiyâl ve huyelâ (büyüklenme), fahr, tefâhur (övünme), tahkir (başkasını aşağılama), tecebbür (zorbalık), tuğyan (taşkınlık) gibi kibre yakın anlamlarda kullanılan başka kavramlar da bulunmakla birlikte bunlardan yalnız ucb kelimesi kibir gibi literatüre ahlâk terimi olarak girmiştir. Kaynaklarda genellikle ucbun kibirden farklı olduğu belirtilir. Buna göre kişinin kendini büyük, başkalarını küçük görmesine kibir, başkasını küçük görmeden kendini ve yaptıklarını beğenerek böbürlenmesine de ucb denilir. "Kişinin geçici değerlere aldanıp onlarla avunması" anlamına gelen gurur da Türkçe'de "kendini beğenme, böbürlenme" mânasında kullanılmaktadır.

Kur'an'da kibir kelimesi terim anlamıyla bir âyette geçmektedir (el-Mü'min 40/56); aynı anlamda sekiz yerde değişik isim ve fiil kalıplarında tekebbür (el-A'râf 7/13, 146; en-Nahl 16/29; el-Mü'min 40/27), kırk dokuz yerde de istikbâr kavramları yer almıştır. Ayrıca izzet, muhtâl, fahûr, fehhâr ve tefâhür, cebbâr, âlî ve ulüv, tâgī ve tuğyan gibi kavramlar da kibir ve ucbun farklı tezahürleri olarak kullanılmıştır. Kur'an'da bu tür kavramların genelde Câhiliye dönemi anlayışıyla benzer topluluklara özgü olup sefeh, hamiyet, asabiyet gibi terimlerle ifade edilen; soyluluk, zenginlik, siyasî-içtimaî statü üstünlüğü gibi motiflerle beslenen zorbalık ve barbarlık ruhunun yansımaları olarak ortaya konulduğu görülür. Yalnız bir âyette (el-Haşr 59/23) mütekebbir kelimesi Allah'ın isimleri arasında, bir âyette de (el-Câsiye 45/37) kibriyâ Allah'ın sıfatı olarak geçmektedir. Son âyette mutlak anlamda büyüklüğün Allah'a mahsus olduğu bildirilir. Âyetlerin bazısında tekebbür ve istikbar, kendisinin Âdem'den daha üstün olduğunu ileri süren İblîs'in büyüklenme duygusuna kapılarak Âdem'e secde etmesini isteyen ilâhî buyruğa karşı çıkışını anlatır (el-Bakara 2/34; el-A'râf 7/12-13; Sâd 38/74). Diğer âyetlerde ise aynı kavramlar inkârcıların Allah'ın âyetleri, kitabı ve dini, Peygamber ve onun tebliğleriyle müslüman topluluk karşısındaki aşağılayıcı ve redde-

dici tutumlarını, kendini beğenmişliklerini ifade eder. Önceki peygamberlerin tebliğ faaliyetlerinin açıklandığı âyetlerde onların da benzer tepkilerle karşılaştığı anlatılarak bu tutumun her devirdeki inkârcıların ortak tavrı olup bunun bir ahlâk hastalığı sayıldığı belirtilir. Bazı âyetlerde istikbâr, inkârcılar arasından özellikle varlıklı ve aristokrat kesimin yoksul ve zayıf çoğunluğa karşı takındığı aşağılayıcı ve baskıcı tutumu ifade etmek üzere kullanılır ve bu sosyal problemle ilgili olarak çeşitli peygamberlerin kavimlerinden örnekler verilir (meselâ bk. el-A‘râf 7/75-76; Sebe’ 34/31-33).

Gerek kibir gerekse ilgili diğer kavramlar hadislerde de geçmektedir. Bu hadislere göre kibir gerçeği inkâr etmek, hakkı kabul etmemek ve insanları küçümsemek, hor görmektir (Müslim, “Îmân”, 147; Ebû Dâvûd, “Libâs”, 26; Tirmizî, “Birr”, 61). Kibir insanı zalimler arasına sokar (Tirmizî, “Birr”, 61); cehennemliklere mahsus başlıca kötü huylardan biridir (Buhârî, “Edeb”, 61; Müslim, “Cennet”, 47). Kıyamet gününde kendini beğenmiş kimseler Hz. Peygamber’den uzak kalacaklar (Tirmizî, “Birr”, 71), böbürlenip çalım satanlar Allah’ın ilgi ve merhametini kaybedeceklerdir (Buhârî, “Libâs”, 1, 2, 5; Müslim, “Libâs”, 42-48). Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremeyecektir (Müslim, “Îmân”, 147; Ebû Dâvûd, “Libâs”, 26). Özellikle son hadis, kibrin ne kadar kötü bir huy olduğunu gösteren bir delil olarak konuyla ilgili bütün kaynaklarda zikredilir. Gazzâlî bu hadisi açıklarken özetle şu görüşlere yer verir: Kibir cennete girmeye engeldir; çünkü insanın müminlere yaraşır huylar kazanmasını önler; halbuki bu huylar cennetin kapıları demektir. Kibir cennetin bütün kapılarını kapatır; zira kibirli kişi kendisi için istediğini başkaları için isteyemez (Gazzâlî, III, 344). Söz konusu hadiste ifadenin hayli ağır olmasını dikkate alan bazı âlimler, buradaki kibirle “Allah’a karşı büyüklenme ve O’na boyun eğip kulluk etmeyi kendine yedirememe” anlamının kastedildiğini belirtmişlerdir. Aynı hadis, “Kıyamet gününde müminler kalpleri kibirden arındırıldıktan sonra cennete girebileceklerdir” şeklinde de yorumlanmıştır (İbnü’l-Esîr, IV, 5).

Kibir, erken dönemlerden itibaren İslâm ahlâk ve tasavvuf kitaplarıyla edep ve hikemiyata dair mecmuaların önemli konularından biri olmuş; bu kaynaklarda kibrin anlamı ve mahiyeti, sebepleri, belirtileri, dinî, ahlâkî ve içtimaî zararları gibi konular üzerinde durulmuştur. Bunlar arasında Gazzâlî’nin İhyâü ulûmi’d-dîn’inin özel bir yeri vardır. Eserin “Kitâbü Zemmi’l-kibr ve’l-ucb” başlıklı bölümünde konuyla ilgili başlıca âyet ve hadislerle seleften intikal eden açıklamalar aktarılmıştır. Tevazu, kibir kavramının anlamı ve mahiyeti, kibirlenmenin zararları, çeşitleri ve dereceleri; ilim, amel ve ibadet, soyluluk, güzellik, zenginlik ve güç şeklinde sıralanan kibir sebeplerinin gerçek anlamı ve değeri; alçak gönüllü insanların karakter yapıları, kibir hastalığının tedavisi ve tevazu erdemini kazanmanın yollarıyla ucb kavramı dinî, ahlâkî, psikolojik, pedagojik vb. yönlerden incelenmiştir. Eser, gerek sistematik gerekse içerik yönünden konuyla ilgili sonraki literatür için bir model oluşturmuştur.

(1) DİA [KİBİR - Mustafa Çağrıcı] c. 25; s. 562

Kibirlenmek

Kibir şeytandadır, çünkü ilk kibirlenen, büyüklenen odur. Allah’ın, kibirlileri sevmediği, onlara sürekli kalmak üzere cehenneme girmelerini emredeceği bildirmekte ve kibirlilerin yerlerinin orası olduğu vurgulanmaktadır.(1)

(1) Ateş, Süleyman. a.g.e., C. 11, s. 505

Kiçi Hatun Türbesi-Tokat

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 42

Kifayet kefeni

Kişinin hayatta iken giydiği elbise, vefattan sonra da kifayet edecek olan kefendir. Erkek için kefen iki parça elbisedir. Bunlarda izar tabir edilen belden aşağı giyilen bir elbise ile lifafe tabir edilen üst kıyafettir.(1)

(1) Zuhayli, Vehbe. a.g.e., C. 3, s. 39

Kigallu

Asur dilindeki kigallu (büyük yer), ölüm sonrasındaki hayat, “ölüler diyarı” anlamını ifade etmektedir.(1)

(1) DİA, C.7, s. 226

Kikan Reisi Türbesi-Mardin

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 113

Kilerci Baba Türbesi-Antalya-Elmalı

(1) Teb-Der. a.g.e. s. 3

Kilimbi

Şeytan adı.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kilise

a. Hıristiyanların ibadet yeri, Hıristiyan tapınağı.[1][2][3][4]

b. Hıristiyanlığın çeşitli mezheplerinden her biri.[1][2][3][4]

c. Dini işlerin yönetimi, Hıristiyanlığın doktrininin öğretilmesi vb. dini işlerle ilgili papa ve piskoposlar topluluğu.[1][2][4]

d. Hıristiyanlara ait dini kurum.[2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) DİA

Kilit açma

Kısmet açmak, ev, araba sahibi olmak için genel bir ritüeldir.[2] Adana'da belli bir yaşa geldiği halde evlenemeyen kızların kısmetlerini açmak için çeşitli yollara başvurulur. Bunların başında kilit açma gelir. Kilit açma eylemi, Cuma günü camiden ilk çıkan kişiye yaptırılmaktadır. Kilit kızın başının üzerinde açtırılmaktadır. Kimi zaman kilit Perşembe akşamı bir delikanlıya kapattırılmakta, kimi zaman da camiye giren kişiye kilit verilmekte, bu kişi girerken kilitlediği kilidi, camiden çıktıktan sonra dualarla açmaktadır. Kilidin kapalılığı ile kısmetin kapalılığı arasında ilişki kurulmakta ve kilidin açılmasıyla kısmetin de açılacağına inanılmaktadır.[1]

(1) Artun, Erman, a.g.e., s. 9;
(2) Köse, Ali. a.g.e., s. 104

Kimlik

Mezar kitabelerinde yer alan unsurdan biri.[3] Mezar taşı kitabesinin yapısı, serlevha, kimlik, dua ve tarih bölümlerinden oluşmaktadır.[1] Kimlik, en önemli bölümünü oluşturan ölenin adının belirtildiği mezar taşı yazısıdır.[2]

Mezar taşının bu kısmında ölen kimsenin kimlik bilgileri, hayatta iken taşıdığı ünvanları, bazı dua cümleleri ile birlikte verilmiştir. Bu ifadeler gayet kısa olabildiği gibi son derece uzun ifadelerle de verildiği olmuştur. Kimlik bilgileri yanında vefat sebebinin yazılı olduğu taşlar da bulunmaktadır.

"Kaşıkçılar Kethüdâsı Hacı Emin Ağa Merhumun hafîdesi ve Maliye mümeyyizlerinden Merhum Bâkî Efendi'nin kerimesi Ticâret Mahkemesi kâtiplerinden Eşref Beyin halîlesi Fatma Fethiye Hanım'ın kabrin ..." (Merkez Efendi Mezarlığı 281)

"Enderûn-i Hümâyun'da Kilar-i Hâssa-i Hazret-i Şehriyâriden es-Seyyid Hasan Bey birâderi Merhum ve mağfûrun leh Es-Seyyid Abdullah Bey ruhuna ..." (Çamlık Mezarlığı 63)

"Bu cihan bağına geldim mürüvvet görmedim Derdime çare aradım bir ilacın bulmadım Âh ile zâr kılarak tazeliğime doymadım Çün ecel peymânesi dolmuş murada ermedim Plevne'de Gazi Ali Bey sülâlesinden Vakıf mütevellisi Ali Beyzâde Abdi Bey'in halîlesi Ayşe Hanım ruhuna Fâtiha ..." (Çamlık Mezarlığı 99)

"Huve'l-Hayyu'l-Bâkî Vâlide Sultan -tâbe serâhâ- Kethüdâsı merhum ve mağfur Yusuf Ağa ruhîçun El-Fâtiha Rebiulâhir 1222" (Çamlık Mezarlığı 156)

"Otuz seneden mütecâviz Arnavuluk'ta teferrüd eden Yanya Sancağı Mutasarrıfı sâbık Meşhur Tepedelenli Ali Paşanın ser-i maktûudur." (Silivrikapı Mezarlığı A 26)

"Âh kim takdir böyle neylesin tedbir ona Ol gül-i nâzikin ömrün fenâ etti hebâ Pençe-i tâundan bulmayıp âhir necât İrciî emriyle etti rihlet-i dâr-ı bekâ" (Silivrikapı Mezarlığı A 33).[4]

(1) Demirel, Feray. a.g.e., s. 82;
(2) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s.24;
(3) Gündoğan, Bengü. a.g.e., s.310
(4) Berk, Süleyman. a.g.e. s. 45-46.

Kimya

Ariflerin ıstılahında kâmil insan anlamına gelmektedir.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Kimyayı Avam

Baki olan uhrevi kazancı, fani olan dünyevi kazançla değişme.(1)(2)

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

(2) Uludağ, Süleyman. a.g.e.

Kiramen Katibin

İnsanların söz ve davranışlarını kaydeden melekler.

Sözlükte "yazan, kayda geçiren" anlamındaki kâtib ile "iyi, dürüst ve değerli" anlamındaki kerîm kelimesinin çoğulundan oluşan kirâmen kâtibîn terkibi "değerli yazıcılar" mânasına gelir.

Kur'ân-ı Kerîm'de ceza ve mükâfat günü olarak nitelendirilen kıyametin vukuunu inkâr edenlere hitap edilirken *insanların üzerinde yaptıklarını bilen gözetleyicilerin bulunduğu* ifade edilir ve bunların Allah nezdinde makbul yazıcılar olduğu belirtilir (el-İnfitâr 82/9-12). Âyetin "makbul yazıcılar" anlamındaki kısmı cümle kuralları gereği kirâmen kâtibîn şeklini almıştır. Bazı hadis rivayetlerinde ise "el-kirâmü'l-kâtibûn" terkibi de geçmektedir (Müslim, "Zühd", 17).

Kur'an'da yazıcı meleklere atıfta bulunan çeşitli âyetler vardır. Allah'ın insana şah damarından daha yakın olduğu, kişinin sağında ve solunda karşılıklı oturan iki meleğin (mütelakkī = alıcı) bulunduğu ve onun ağzından çıkan her sözü meleğin kaydettiği belirtilmektedir (Kāf 50/16-18). Her ne kadar Muhammed Esed "iki alıcı" ile, insanın içinde üstünlük kurmak için mücadele eden iç dürtü ile aklın kastedildiğini söylüyorsa da (Kur'an Mesajı, s. 1062-1063) bunun isabetli olmadığı anlaşılmaktadır. Zira bütün müfessirler, bu ifadenin sevapları ve günahları yazan iki meleğe işaret ettiğini ittifakla söylediği gibi (meselâ bk. Taberî, XXVI, 98; Âlûsî, XXVI, 179-181), gerek âyetin bağlamı gerekse diğer bazı âyetlerde yazıcı meleklere açıkça temas edilmiş olması bunun insanın iç duyguları ve aklıyla yorumlanamayacağını göstermektedir. Aynı sûrede, sûra üfürüldükten sonra insanın mahşere "sürücü" (sâik) ve "şahit"le gideceğini belirten âyet de (Kāf 50/21) bazı müfessirlerce iyilik ve kötülükleri yazan iki melek, bazılarınca sürücü olan ayrı bir melek, şahit ise yazıcı melek olarak kabul edilmiştir (Âlûsî, XXVI, 183-184; Elmalılı, VI, 4515). Diğer taraftan müşriklerin kendi aralarındaki sırları ve gizli konuşmaları kimsenin işitmediği yolundaki zanlarının yanlışlığına temas edilen âyette, "Yanlarında bulunan elçilerimiz her şeyi yazmaktadır" (ez-Zuhruf 43/80) cümlesi de açıkça yazıcı melekleri anlatmaktadır. Bazı âyetlerde yazma işi doğrudan Allah'a izâfe edilmekteyse de (el-Enbiyâ 21/94; el-Câsiye 45/29) bu beyanı müfessirler O'nun tarafından görevlendirilen melekler şeklinde yorumlamışlardır (Fahreddin er-Râzî, XXVII, 272). Ayrıca insanların benimsediği inançların ve işlediği bütün fiillerin tesbit edilmiş olup kıyamet gününde yazılı bir belge (kitap) halinde kendilerine sunulacağı (el-İsrâ 17/13-14), bu belgenin cennete gireceklere sağdan, cehenneme gireceklere soldan veya arkadan verileceği (el-Hâkka 69/19-26; el-İnşikāk 84/7-12) bildirilmektedir. Yazılı belgeden bahseden âyetler dolaylı olarak yazıcılara da işaret etmektedir. Yazıcı melekler -Kāf sûresindeki âyet hariç (50/17)- çoğul şeklindeki kelimelerle zikredilmiştir. Müfessirler adı geçen sûredeki âyetten hareketle bunların sayısının iki olduğunu, diğer âyetlerde bütün insanların yazıcı meleklerine işaret edildiği için çoğul olarak kullanıldığını söylemişlerdir (a.g.e., XXXI, 83). Kur'ân-ı Kerîm'de kaydedici meleklerin kayıtlarını nereye yazdıkları belirtilmemiştir. Kıyamet gününde yazılı belgelerden başka insanın el ve ayak gibi organlarının da konuşacağını ifade eden âyetler (Yâsîn 36/65; Fussılet 41/20-21) dikkate alındığında bu kaydın insanın fizik yapısı üzerine yapılmış olacağını söylemek mümkün görünmektedir.

Hadislerde de bazan doğrudan, bazan yazıcılık fonksiyonlarına atıf yapılarak kirâmen kâtibînden söz edilmektedir. Hesap gününde insanların işledikleri kötülükleri organlarının haber vereceği bildirilmiş, ayrıca kirâmen kâtibînin yazdıklarının şahitlik olarak yeteceği (Müslim, "Zühd", 17), yazıcı meleklerin kayıtlarının asla zulüm niteliği taşımayacağı (Tirmizî, "Îmân", 17), kul kötü bir fiil yapmaya niyet ettiğinde onu işlemedikçe Allah'ın meleklere bunu yazmamalarını, işlediği takdirde ise bir kötülük olarak kaydetmelerini, iyi bir fiile niyet etmesiyle bir sevap, o fiili gerçekleştirmesiyle ondan yedi yüze kadar sevap yazmalarını emrettiği (Buhârî, "Tevhîd", 35), cuma günleri

meleklerin camilere gelip giriş sırasına göre insanların alacağı sevapları kaydettikleri (Buhârî, “Cuma”, 24; “Bedü’l-Halķ”, 6) belirtilmiştir.

İlmi her şeyi kuşattığı halde Allah’ın amelleri yazmak üzere melekleri görevlendirmesinin insanları sorumluluk gerektiren bütün düşünce, söz ve tutumlarında dikkatli olmaya teşvik etmesi, kıyamet günü hesap sırasında dünyada yapılanlarla ilgili somut delillerin bulunması, hakla bâtılın, haklı ile haksızın herkes tarafından belgeleriyle birlikte bilinip ayırt edilmesi gibi hikmetlere bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

(1) DİA, [KİRÂMEN KÂTİBÎN - İlyas Üzüm] c. 25-26; s. 60

el-Kirâmü’l-Kâtibûn

Dünyada iken hayır ve şer’i, günah ve sevapları, en küçüğünden en büyüğüne varıncaya kadar amel defterini yazan insanların söz ve davranışlarını, yaptıkları her iyi ve kötü hareketlerini kaydeden iki melek.[(1)(2)(4)(5)(6)] Sağdakinin sevapları, soldakinin günahları yazdığı kabul edilir.[(3)]

Bazı hadis rivayetlerinde ise “el-kirâmü’l-kâtibûn” terkibi de geçmektedir (Müslim, “Zühd”, 17).[(1)]

(1) DİA;
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Akçay, Mustafa. a.g.e, s.92.
(5) Gazali, Ebu Hamid2. a.g.e., s.72;
(6) Erdoğan, Hüseyin s. a.g.e., s. 284

Kiremitçi Süleyman Çelebi Türbesi-istanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 479

Kirhor Baba Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 609

Kirli Yerler

Mezarlıklar, kiliseler, dört yol ağzı, birinin katledildiği yerler Hıristiyanlarca kaçınılması gereken yerler olarak görülmektedir. Mezarlık ve kiliselerde kötü amel yapıldığı zaman insanın başına bela gelebilir. Dört yolağzı, birinin katledildiği yerler, kötü ruhların bulunduğu yerler olduğu için, başımıza bir belanın gelmesini istemiyorsak özellikle geceleri oradan uzak durmalıyız.[(1)]

(1) Sulooca, Murteza, a.g.e., s. 38

Kişer Baba Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 718

Kitab-ı Huda

a. Allah’ın kitabı Kur’an-ı Kerim ve mutlak olarak bütün semavi kitaplardır.
b. Tasavvuf edebiyatında Levh-i Mahfuz’a kinaye olarak kullanılır.[(1)]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Kitâbu’r-Rikâk - Buhari

“Rikâk” ya da “rekâik”, merhametli, şefkatli ve ince kalpli anlamındaki “rakîk”ın çoğulu bir kelimedir. Mastarı “rikkat”tir. Bölüme “Kitâbu’r-Rikâk” ismi verilmesi, ihtiva ettiği (dünya ve ahiretle ilgili) hadislerin gönüllerde rikkat/incelik oluşturması sebebiyledir. Bölüm, 53 bab ve 182 hadis içermektedir. Başlıklar ve kaydedilen hadisler dikkate alındığında, bölümde öncelikle dünya ve dünyaya ait hususlar ahiret hayatıyla bağlantılı olarak ele alınmış, sonra da kıyâmet alametleriyle başlayan süreçle birlikte ahiret ahvaliyle ilgili meseleler serdedilmiştir. Yani bölüm özellikle dünya ve ahiret hayatı olmak üzere adeta iki kısımda mütalaa edilmiş, ancak her hâlükârda ahiret endeksli bir hayat hedef olarak gösterilmiştir.

(1) Öztürk, Mustafa. Buhârî’de Dünya ve Ahiret Algısı (Kitâbu’r-Rikâk Örneği), Marife, Yaz 2012, ss. 67-92

Kitapçı Mustafa Ragıp Efendi Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 659

Kitabe-i Mezar

Mezar taşı yazısı.[(1)(2)(3)]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Kitabe-i Seng-i Mezar

Mezar taşı yazısı,(2)(4) daha çok mezar taşı kitabesi denir.(1)(3)(5)

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(5) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Kitabe

Binaların iç ve dış duvarlarında mermer, taş, ahşap, çini, maden gibi maddeler üzerine oymak veya kabartmak suretiyle işlenmiş yazı.

Genellikle dinî, sivil ve askerî binaların belirli yerlerine özenle işlenen kitâbe, verdiği bilgilerle ve yapının estetiğini tamamlayan dekoratif bir unsur olmasıyla önem taşıyan bir mimari elemandır. Çoğunlukla giriş kapıları üzerinde yer alan ve eserin kimin tarafından ne zaman yapıldığını bildirene "*tarih kitâbesi*", tamiri hakkında bilgi verene "*tamir kitâbesi*" denilir; kemerlerle iç kapılar üstünde yazılı olanlara da "*kitâbe levhası*" adı verilir. Ayrıca yapının iç ve dış duvarlarında bulunan yazılar, okçulukta atılan okun düştüğü yere dikilen *nişan taşı ile mezar, menzil ve mesafe taşlar*ına işlenmiş yazılar da kitâbe sayılır.

Medeniyet ve sanat tarihi araştırmalarında olduğu kadar dil ve tarih çalışmaları için de önemli kaynak ve belge niteliği taşıyan kitâbelere dair ilk ilmî araştırmalar Batılı ilim adamları tarafından XVII. yüzyılın sonlarında başlatılmıştır. Zamanla gelişen paleografi ilminin metotları ile eski Yunan ve Latin dillerinde yazılmış kitâbeler çözülmüş ve değerlendirilmiştir. Bir müddet sonra da kitâbeleri kendine ait disiplin ve metotlarla tesbit eden, çözen, yorumlayan, eleştiren araştırmalar "epigrafi" (epigraphy, inscription, ilm-i kitâbet) adıyla müstakil bir bilim dalı halinde gelişmiştir. İslâm dünyasının tarihî ve kültürel zenginlikleri Batı'nın ilgisini çekince İslâm öncesi ve sonrasına ait Arapça kitâbeler üzerinde de araştırmalar başlamıştır.

İslâmî kitâbeler konusunda araştırma yapmak İslâm milletlerinin dilini, tarihini, sosyal hayatını, edebiyatını ve bilhassa İslâm yazı çeşitlerini de bilmeyi gerektirdiğinden Batı'da bu bilimleri öğreten kurumlar ortaya çıktı. 1795'te Paris'te açılan Ecole des Langues Oriantales Vivantes şarkiyatçıların yetişmesinde ilk rol oynayan kurum oldu. Bunu 1887'de Berlin'de öğretime başlayan Seminar für Orientalische Sprachen, 1906'da Londra'da açılan School of Oriental and African Studies takip etti.

XIX. yüzyılın başında Napolyon'un Mısır seferi sırasında yanında bulunan paleografi uzmanı J. J. Marcel, Arap yazısının tarih içinde gelişmesini öğrenmek amacıyla Mısır'da bulunan kûfî kitâbeleri inceleyerek bu hususta takip edilecek metot hakkındaki görüşlerini ortaya koydu. Lanci Reinaud ise Monuments arabes, persans et turcs du cabinet de M. le Duc de Blacas (Paris 1828) adlı eseriyle kitâbe araştırma metotlarına açıklık kazandırdı.

Ancak XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında keşfedilen İslâmî kitâbelerin çokluğuna rağmen bunların Yunan ve Latin kitâbeleri gibi bir koleksiyon halinde toplanıp düzenlenmesine yeterli önem verilmemişti. Bu sınıflandırma işinde ilk ciddi çalışmayı İsviçreli şarkiyatçı Max van Berchem yaptı. Berchem Mısır, Suriye ve Anadolu'daki kitâbeleri inceledi ve çalışmalarının ilk cildini Matériaux pour un corpus inscriptionum arabicarum adı altında yayımladı (Caire 1894-1903). Bunları diğer çalışmaları ve yayınları takip etti. (...) Daha sonra Batı'da bu çalışmalar genişleyerek Sicilya, İspanya, müslüman Hindistan, Cezayir, Tunus, Filistin ve diğer İslâm coğrafyasında bulunan kitâbeler hakkında da yayımlar yapıldı (bk. EI² [İng.], V, 211 vd.).

Türk sahasında kitâbe araştırmaları XIX. yüzyılın sonlarında başlamıştır.(...)

İslâm'ın ilk döneminde kitâbeler nesir halindeydi. Bugünkü bilgilere göre kesin bir tarih söylemek mümkün olmamakla beraber manzum kitâbe yazılması büyük ihtimalle İran sahasında başlamıştır. Ancak bu bölgede fazla rağbet görmeyen bu tarz Osmanlılar'da kuvvetli bir gelişme göstermiştir. Ayrıca Anadolu sahasındaki manzum kitâbelerde yapının tarihinin verilmesinde ebced hesabı önemli bir rol oynamış ve bu usul Türk edebiyatında vazgeçilmez bir sanat (*tarih düşürme*) haline gelmiştir. Kitâbelerde ebced hesabıyla tarih düşürme Fâtih Sultan Mehmed devrinde gelişmeye başlamış ve son yıllara kadar devam etmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman dönemine kadar çoğun-

lukla Arapça ve Farsça olarak yazılan tarih kitâbeleri de XVI. yüzyıldan sonra Türkçe yazılmıştır.

Kitâbeler satır satır okumak, yazmak, estanpaj ve fotoğrafını almak suretiyle epigrafi metotlarına göre tesbit edilir. Metinler ekseriya girift, bazan da yazı istif kuralları dışında harf ve kelimelerin yeri değiştirilerek yazılmış olduğundan araştırmacının kitâbenin dil ve hat özelliklerini iyi bilmesi yanında şiir, vezin ve ebced hesabı konusunda da yeterli bilgiye sahip olması gerekir.

Hat sanatının gelişmediği dönemlere ait kitâbelerdeki yazı kusurları, *Ahlat mezar taşlarında* olduğu gibi zemin motiflerle doldurularak giderilmeye çalışıldığından okunması da ayrı bir dikkat, tecrübe ve ihtisası gerektirir. Bunun yanında orijinal kitâbeler çeşitli sebeplerle ortadan kalktığında yerine eski tarihi taşıyan yenisi konabilir ki bu da araştırmacıyı yanıltır.

İstanbul'da Rumelihisarı üstünde bulunan Nâfi Baba Bektaşî Tekkesi Mezarlığı'nda, Fâtih ile birlikte İstanbul'a gelen Akşemseddin'in arkadaşlarından Seyyid Şeyh Bedreddin'e ait bugün mevcut olan 855 (1451) tarihli mezar taşının yazı karakterinden sonradan yazılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Bazı *mezar taşlarında* kitâbeyi yazanın imzası bulunabilirse de bunlar nâdirdir. Ayrıca hattat padişahların yazdığı kitâbelerin yer aldığı yapıların diğer cephelerinde başka bir hattatın yazısı varsa padişaha hürmeten imza atılmaması bir gelenektir. Nitekim İstanbul'da III. Ahmed Çeşmesi'nin cephesindeki celî sülüs yazı Sultan III. Ahmed tarafından yazılmış olduğundan diğer üç cephedeki celî nesta'lik kitâbelerin altında imza yoktur.

Tarihî yapılarda aynı zamanda dekoratif bir unsur olarak dikkat çeken kitâbeler yazıldıkları yere göre konuları bakımından da önem taşır. Cami, mescid, medrese ve her çeşit dinî ve resmî binanın iç ve dış kapıları ile genellikle duvarlarında âyetler hatta sûreler bulunur. Bunlardan duvarları çevreleyene "*kuşak yazısı*" denir. Umumiyetle cami kapıları ile avlularının kapıları üstüne, "Namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır" (en-Nisâ 4/103), mihraplarda, "Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir" (el-Bakara 2/144) veya, "Zekeriyyâ onun -Hz. Meryem'in- yanına her girişinde mihrapta bir rızık bulurdu" (Âl-i İmrân 3/37) meâlindeki âyetler, çeşmelerde, "Her canlı şeyi sudan yarattık" (el-Enbiyâ 21/30) veya, "Rableri onlara tertemiz bir içecek içirir" (el-İnsân 76/21) meâlindeki âyetlerden alınmış parçalar bulunduğu gibi kütüphanelerin üstünde de "Orada esaslı kitaplar vardır" (el-Beyyine 98/3) anlamındaki âyet gibi örnekler yer almaktadır.

Arkeolojik kazılardan anlaşıldığına göre Arap yazısı, Kuzeybatı Arabistan'da Ürdün'ün batı bölgesinde yaşayan Arap asıllı Nabatîler'in veya Solange Ory'nin ifadesine göre Süryânîler'in alfabesine dayanır (DİA, III, 276; EI² [İng.], V, 216). Bu harflerle İslâm'dan önceki devreye ait Arapça kitâbelerden 512 tarihli Zebed ve 568 tarihli Harran kitâbelerinde Arap harflerinin iptidaî şekilleri açık olarak görülmektedir.

İslâm döneminden kalma en eski kitâbeler, Hz. Peygamber devrinde Medine civarında Hendek Gazvesi sırasında İslâm ordugâhının yakınındaki Sel' dağının kayalıklarına yazılmış olan yazılardır. Bunlardan ilk defa bahseden Muhammed Hamîdullah kayalar üzerinde yirmi kadar kitâbe oyulduğunu, ancak pek azının okunabildiğini belirtmektedir. Bir yazı grubunda ashaptan bazılarının "ben filânım" ibaresiyle isminin yazılı olduğunu, Ali b. Ebû Tâlib, Ebû Bekir ve Ömer'in isimlerinin okunabildiğini, Ebû Bekir ile Ömer'in bir geceyi burada dua ile geçirdiğini ve tarihinin de muhtemelen 5 (626) olabileceğini kaydetmektedir.

Tarihî bakımdan dikkati çeken ikinci kitâbe ise Asvan'da keşfedilen ve halen Kahire Arap Müzesi'nde bulunan Abdurrahman b. Hâlid el-Hicrî adında birine ait 31 (652) tarihli *mezar taşı*dır.

Bu tarihten itibaren Emevîler devrine yaklaştıkça kitâbelerin çoğaldığı görülür. Bunlarda daha çok kûfî yazı kullanılmıştır.(...)

II. (VIII.) yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha da gelişen kûfî hattı yaprak ve çiçeklerle süslenerek güzel bir görünüme kavuştuğu gibi tuğla, taş ve maden gibi maddelere uygulanıp Gazne, Mısır, Kayrevan, İspanya ve Anadolu'daki yapıları bezemiştir.(...)

Fâtımîler devrinde Kahire'de inşa edilen Hâkim Camii kitâbesi bu kûfî hattının en güzel örnekleri arasındadır. Suriye'nin Selçuklular tarafından ele geçirilmesinden sonra burada aynı tipte çok süslü kûfî kitâbe örneklerine rastlanır.

İspanya'da Muvahhidler devrinde yetişen sanatkârlar, kûfî yazıda bazı değişiklikler yaparak harfleri stilize etmek suretiyle bitki yaprakları şekline sokmuştur. Ardından harfler çiçekli şekillere bürünmüştür. Endülüs yazısının bu üslûptaki en güzel örnekleri Elhamra Sarayı'nda bulunmaktadır. Kuzey Afrika'da ise kûfî önceleri Mısır ve Endülüs'te, V-VI.(XI-XII.) yüzyıllarda Yakındoğu'da gelişen kûfînin etkisinde kalmıştır.

Kûfî yazı, İran'da Yâkūt el-Müsta'sımî'den sonra da uzun yıllar kitâbelerde kullanılmıştır. Bu yazının bilhassa Meşhed, İsfahan, Yezd ve Kazvin'deki tarihî binalarda sülüsle beraber yapılara ayrı bir tezyinî değer kazandırmaya devam ettiği görülmektedir. İsfahan'da I. Şah Abbas devri yapılarından Mescid-i Câmî'nin büyük kapısı üstündeki müsennâ sade kûfî ile yazılmış kitâbe bunların güzel bir örneğidir.

İran'daki çeşitli kûfî tipleri Afganistan ve Mâverâünnehir ile birlikte müslüman Hint'i de etkilemiştir. En güzel örneklerine Gazneli Mahmud zamanında rastlanan örgülü kûfî, herhalde okunuşunun zorluğu yüzünden V.(XI.) yüzyılda önemini kaybetmeye başlamıştır. Gazneli Mahmud'un *kabir taşı* her ne kadar sülüsle yazılmışsa da ahşap türbe kapılarındaki yazıların kûfî oluşu mezar taşının sonradan yazıldığı fikrini kuvvetlendirmektedir. Gurlular döneminde ise kûfî az kullanılmıştır. Kutbüddin Aybeg tarafından Delhi'de yaptırılan Kuvvetü'l-İslâm adlı cami kûfî ve sülüs yazılarla süslüdür. Bâbürlüler devrinde kûfî bir süs unsuru olarak kalmıştır. Diğer İslâm ülkelerinde olduğu gibi Hindistan'daki ilk kitâbeler de Arapça idi.

Anadolu'da ilk imar hareketleri Türkmen devletlerinden Dânişmendliler, Artukoğulları, Saltuklular, Mengücükler zamanında başlamış olmakla birlikte savaşlar yüzünden devrin eserlerinin çoğu harap olmuştur. Anadolu Selçukluları'nda imar işlerine daha ziyade I. Alâeddin Keykubad zamanında başlanmıştır. Köşeli, tezyinî ve örgülü cinsleriyle kûfî yavaş yavaş yerini *celî sülüs* yazıya bırakırken az da olsa varlığını sürdürmeye devam etmiş ve İran'da olduğu gibi mimari yapıların ayrılmaz bir parçası halinde kullanılmıştır.(...)

IV.(X.) yüzyılda İbn Mukle'den sonra aklâm-ı sittenin estetik ölçüler kazanmasıyla kûfî yavaş yavaş yerini yuvarlaklığı fazla ve okunup yazılması kolay olan *aklâm-ı sitteye* bıraktı. Abbâsî Halifesi Müsta'sım'ın saray hattatı olan Yâkūt el-Müsta'sımî'nin geliştirdiği aklâm-ı sitteyi Türkler ve İranlılar daha da geliştirerek kendi millî karakterlerine uygun bir şekilde yeni üslûplar meydana getirdiler.(...)

Sülüs yazı bir koldan Anadolu'ya, diğer koldan İran'a yayıldı. İran'da daha ziyade Türkler'in çoğunlukta bulunduğu Azerbaycan'da Tebriz'de gelişme gösterdi. İlhanlılar'dan Muhammed Hudâbende Olcaytu devrinde yetişen ve Tebriz'deki birçok tarihî binanın kitâbelerini yazan Tebrizli Abdullah-ı Sayrafî ile Timurlular'ın hizmetinde bulunan Tebrizli Hacı Muhammed Bunddûz tanınmış hattatlardandır. Celî sülüs esas itibariyle Timurlular ve Safevîler'den Şah I. Abbas devrinde gelişme gösterdi.(...)

Anadolu beylikleri ve Selçuklular zamanındaki kitâbelerde kûfîden ziyade celî sülüs kullanılmıştır.(...)

Bu yazıların en dikkat çekici örneklerine *mezar kitâbelerinde* rastlanmaktadır. Bu küt ve geniş görünüşlü yazı pek az bir farkla Osmanlılar'ın ilk devirlerinde de kullanılmıştır. Bursa'da 821 (1418) tarihli Hisar Kapısı'nın kitâbesiyle 846 (1442) tarihli Karacabey yolu kitâbesinin yazıları bu tiptedir. Birbirini takip eden devirlerde ortaya çıkan hat ekollerinin kendilerine has üslûpları kitâbeler üzerinde de göründüğü için Osmanlı sahası diğer İslâm ülkelerine göre daha büyük önem taşır.(...)

V.(XI.) yüzyılın başlarında İran'da doğmaya başlayan ta'likin okunaklı bir şekle dönmesi sonucunda VII.(XIII.) yüzyılda görülmeye başlanan *nesta'lik* XVII. asrın başlarında yine burada estetik ölçüler kazandı. Gittikçe yayılarak bütün Arap ülkeleriyle Afganistan, Orta Asya ve müslüman Hint'te kullanılmakla beraber kitâbelerde genellikle celî sülüs yazı görülmektedir. Ayrıca nesta'likin celî şekli İran dahil diğer ülkelerde pek güzel yazılamamasına karşılık Türkiye'de estetik bir ölçü kazanmıştır. Bugün İran'da celî nesta'likin dikey harfleri haddinden fazla geniştir ve harflerin hemen hepsinde küt bir görünüm bulunduğundan kitâbeler de gerekli estetiği ifade etmekten uzak kalmıştır.

Anadolu'ya Fâtih Sultan Mehmed zamanında gelen nesta'lik, XIX. yüzyılın başına kadar İran nesta'liki üslûbunda devam ettikten sonra değişikliğe uğrayarak ortaya bir Türk üslûbu çıkmıştır. Celî nesta'likin ilk defa hangi yapının kitâbesinde kullanıldığı bilinmemektedir. Bu üslûptaki en eski kitâbelerden biri, Edirne'de 838 (1434) tarihli Dârülhadis Camii kitabesiyle Çelebi Sultan Mehmed'in kızı Selçuk Hatun tarafından yine Edirne'de 860'ta (1456) inşa ettirilen Selçuk Hatun Camii'nin üç satırlık Arapça kitâbesidir. Ayrıca İstanbul Draman'daki Tercüman Yûnus Bey Camii'nin avlu kapısı üstündeki 948 (1541) tarihli, III. Murad devrinde Konya'da Mevlânâ Dergâhı'nın kapısı üstüne konan Türkçe ve üç beyitlik 992 (1584) tarihli kitâbeler de bilinen en eski nesta'lik kitâbelerdendir. Fâtih zamanında yapılan Çinili Köşk'ün içindeki çeşmenin 999 (1590-91) tarihini taşıyan nesta'lik kitâbesinde nisbeten dikkate değer bir gelişme sezilir.(…)

Türk hattatlarının icadı olan, XVIII. yüzyılda Lâle Devri'nde divanî kaidelerinin kırılarak açık bir şekilde yazılması ile ortaya çıkmaya başlayan ve halen Arap ülkelerinde kullanılmakta olan *rik'a hattına* kitâbelerde çok az yer verilmiştir. Üsküdar'da Selmanağa mahallesinde Şeyh Camii ile karşı karşıya olan Devâtî Mustafa Efendi'nin II. Abdülhamid döneminde yenilenen türbesiyle İstanbul'da Mekteb-i Harbiyye'nin kitâbeleri rik'a ile yazılmıştır. Bu yazıyla olan *mezar kitâbelerine* de rastlamak mümkündür. Süleymaniye Camii'nin hazîresinde böyle bir mezar taşı bulunmaktadır. Nesih yazının celîsi de pek nâdir olarak kitâbelerde yer almıştır.

(1) DİA; [KİTÂBE - Ali Alparslan] c. 26; s. 76-81

Kitabe

a. Mezar taşı yazısı.[5][6][7] Genellikle ölen kişinin kim olduğunu, doğum ve ölüm tarihini belirten yazıdır.[2][3]

b. Kazılmış yazı, yazıt.[5]

c. Bir olayı veya büyük bir devlet adamının fikir ve düşüncelerini anlattığı büyük kaya ve taşlar üzerine yazılmış olan metin, yazıt.[2]

d. Binaların iç ve dış duvarlarında mermer, taş, ahşap, çini, maden gibi maddeler üzerine oymak veya kabartmak suretiyle işlenmiş yazı.[4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Özkan, Selma. a.g.e., s. 11.
(4) DİA;
(5) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(6) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(7) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

Kitap ve meşale amblemi

Mezarlardaki bezemelerin mezarda yatan kişinin şahsiyetiyle alakalı olduğu açıktır. Mezar taşındaki kitap ve meşale amblemi, onun yaşamında öğretmen, eğitimci olduğunu ifade eder.[1]

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 32

Kitmek

Ölmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Knejina (Knezina) Açık Türbe-Bosna Hersek

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 146

Koca Baba Türbesi-Kosova-Nobirda

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 358,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 472

Koca Babalar Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 621

Koca Davud Paşa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 9 s. 37

Koca Efendi Türbesi-Bursa

(1) Kepecioğlu, Kamil. a.g.e. Cilt 4, s. 180

Koca Hızır Efendi Türbesi-Kosova

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 531

Koca Hüsrev Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 31

Koca Meşe Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 290

Koca Mustafa Reşat Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Envanter. a.g.e. No:96

Koca Ragıp Paşa Türbesi-İstanbul

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 55

Koca Seyyid Türbesi-Elazığ

(1) Oymak, İskender2. a.g.e. s. 52

Koca Sinan Paşa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 26 s. 139

Koca Vaiz Sunullah Türbesi-Malatya

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 55

Kocabağbaşı Türbesi-Burdur

(1) Kızılkaya, Abdurrahman. a.g.e. s. 38

Koç Ali Türbesi-Urfa

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 318

Koç Heykeli

Anadolu'da koç heykel biçimindeki mezar taşları da yer almaktadır.[1]

(1) Özkan, Serap, a.ge., s. 8

Koçaş, Sadi

Milli Ktp./Tasnif No: 1956 SA 108

Caber Kalesi Ve Türk Mezarı, Resimli Tarih Mecmuası, C.3, Sayı:32, S.1651-1653, İskit Yayınevi, 1952, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Koçibey Türbesi-Şırnak

(1) Top, Mehmet. a.g.e. s. 50-81

Koçkar Ata Türbesi-Türkmenistan

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 8

Koçu Baba Türbesi-Kırıkkale

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 55,
(2) Er, Y. Kemal-Hasan Pehlivanlı.. a.g.e. s. 10,
(3) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 144

Kogam Aristan Bab Türbesi-Ortaasya

(1) Bubur, Rüçhan. a.g.e.. s. 143

Koğacı Dede Türbesi-İstanbul

(1) Güncüoğlu, Süleyman Faruk. a.g.e. s. 493

Koimotereion

Gömütler için kullanılan alan, nekropol, ölüm uykusu odası.[1]

(1) Er, Yasemin. a.g.e.

Kokart amblemi

Mezardaki kokart amblemi, mezardaki şahsın yaşamında subay olduğunu ifade eder.[1]

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 32

Kokytos

İniltiler ırmağı anlamına gelen Kokkytos ölüler ülkesinde akan ve Akheran'a dökülen bir ırmaktır. Odysseus yeraltı ülkesine inecekken, büyücü Tanrıça Kirke ona Hades haritasını çizer. Odysseus yeraltı dünyasına inmek için çukuru orada kazacaktır. Pyriphlegeton adından da belli olduğu gibi (pyr, ateş) kaynar sulu bir ırmak olduğu halde, Kokytos'un suları buz gibi diye tanımlanır.[1]

(1) Erhat, Azra. a.g.e.

Koliken (Kümbet) Türbesi-Iğdır

(1) Buyruk, Hasan. a.g.e. s. 218

Kollavi

Serpuşların etrafına sarılan destarlar.[1]

(1) Demirel, Feray. a.g.e., s. 27

Kolodziejczyk, Arkadiuse

Varşova'da Müslüman Mezarlıkları, (Ter. N. Sarkady), Türk Kültürü, Türk Kül. Araştırma Ü. Der., Y.33, sayı:386, 6. Ay, S.36-40, 1995, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kolombaryum

İçinde göz göz kül hücreleri bulunan mezar odası ya da yapısı.[1]

(1) Hasol, Doğan. a.g.e.

Koman, Mesud

TTK Ktp./Tasnif No: A I 9399

İstanbulun Bazı Önemli Eski Kabirleri, Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni, Y.49 Sayı:328, S.28-35, 1975, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kompozisyon

Motiflerin bir bütün içinde düzenli olarak bir araya getirilmesi, terkip. (Akar, Keskiner,1978, 71) [1]

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e., s. 14

Konfessio

Erken Orta çağ Kiliselerinde apsisin altında ya da arkasında toprak altında kalan ve azizlerin gömülü olduğu bölümdür.[1]

(1) Öztürk, Burcu, a.g.e., s. 11

Konfessio

Orta çağ kiliselerinde apsidin altında ya da arkasında toprak altında yer alan Hıristiyan evliyalarının mezarları.[1]

(1) Turani, Adnan. a.g.e.

Konik Çatı

Kümbetler, dış görünüş olarak üç bölümden oluşmaktadır. Bu üç bölümden biri Konik çatıdır.[1]

(1) Özkan, Selma. a.g.e., s. 10.

Konuralp Türbesi-Düzce

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 55,

(2) Düzce Valiliği. a.g.e. s. 2

Konyalı, İ. Hakkı

TTK Ktp./Tasnif No: A VI 2911

Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Türbeler, S.575-, Yeni Kitap Basımevi, 1964, Konya

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Konyalı, İ. Hakkı

TTK Ktp./Tasnif No: A VI 2918

Ezirnik'de Sultan Alaadin Alinin Türbesi, Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi, S.456-458, Ercan Matbaası, 1960, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Konyalı, İ. Hakkı

TTK Ktp./Tasnif No: A III 5893

Türbeler, Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi, S.483-526, Baha Matbaası, 1967 İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Konyalı, İ. Hakkı

Milli Ktp./Tasnif No:1973 SB 306

Karakulak Suyu ve Dereseki, Tarih Hazinesi, Sayı.11, S.556-558, 6/ 1951, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kor

Mezar.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Korag

a. Cenaze.[1]

b. Cenaze töreni.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Korbakar

Ölenin arkasından söylenilen ilenme sözü.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Korğan

Kazaklarda, ölüyü gömdükleri yerin etrafını duvarla çevirmeleri.[1]

(1) Öztürk, Burcu, a.g.e., s. 12

Korkmaz Veliyyüddin Recep Türbesi-Mısır

(1) DİA, Cilt. 24 s. 187

Korkuncak

Ölme ihtimali olan.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Korkut

Cin, şeytan gibi korku veren yaratıklar.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Korniş

a. Bina cephelerinde üst kenarı sınırlayan ya da kat döşeme düzeylerini belirten profilli silme.

b. Perdelerin asıldığı ya da perde rayını gizleyen ahşap ya da metal pervaz.

c. Yapı cephelerinde veya çatı hizasında, pencere ve kapı üstlerindeki çıkıntılı silmeler. [1]

(1) https://www.dersimiz.com/terimler-sozlugu/ara.php?q=korni%C5%9F

Koroz (Koloz)

Molla ve ilmiye sınıfından kişilerin giydiği, Güneydoğu Anadolu'da yaygın olarak giyilen başlık tipidir. Koloz, düşey dilimli, burma şeklinde yapılmış sarıklı başlıktır.[1]

(1) Demirel, Feray. a.g.e., s. 88

Kortej

Bayram, cenaze töreni vb. gibi toplumsal etkinliklerde sıra halinde giden insan topluluğu.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

Korucu Baba Türbesi-İstanbul-Üsküdar

(1) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 584

Korucu Mahmud (Koruk Mahmud) Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Korunmalar

İnsanlar, başına bir kötülüğün ya da ölümün ve yeni doğan çocuğa zarar gelmemesi için, bazı uygulamalarda bulunarak kötülüğün onları bulmaması için bazı eylemlerde bulunmaktadırlar. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Hamail-muska: Kötü ruhlardan, kem gözden, nazardan, hastalık, kaza ve diğer kötülüklerden korunmak amacıyla gizemli ve sihirli güce sahip muska kullanılmaktadır.

Beşik: İlk kırk günde bebenin başına bir şey gelmemesi için, nazardan korunmak için beşiğine değişik şeyler konmaktadır. Sarımsak ve benzeri şeyler. Çocuğa en büyük zararı Navi olarak adlandırılan vaftiz edilmemiş çocuk ruhlarıdır. Bunlardan korunmak için beşiğe ayrıca tarak, süpürge ve bıçak tutulur. Tarak büyük dağ olup navi'lerin gelmesini engellemek için, süpürge onları dövmek için, bıçak ise ağrı bastığı zaman onları kesmeğe yaramakta.

Takke: Takke koruyucu özelliğe sahiptir. Daha önce çocuk doğar doğmaz takke takılırmış. Bu dünyanın yanında takke öbür dünyada da insanı korumakta. Özellikle takkenin kırmızı olmasına dikkat ediliyormuş ki, kanın rengi öbür dünyadaki kötülüklerden onu korusun.

Çınar: İnsanlar, aziz ve kötü ruhlar yerine bu ağaçta asılan peşkir, gömlek vs. alacaktır. Kutsal olan bu ağaçtan sandukalar yapılmaktadır.

Yumurta: Ölünün ruhu dönmemesi ve aynı evden ikinci bir kişinin ölmemesi için ölünün öldüğü yerde yumurta kırılır.

Tütsü: Tütsünün büyük pratik ve dini önemi vardır. Genelde temyanla yapılan tütsünün temel amacı kötü ruhlardan korunmaktır. Tütsü işlemi aynı zamanda deri, kemik, boynuz ve benzeri maddelerle yapılmaktadır.

Katran: Kötü ruhlardan diğer bir koruyucu madde katrandır. Katranın siyah rengi ve kötü kokusu kötü ruhlarda olumsuz etki yaptığına inanılır. Bu

yüzden kapı ve pencerelerde sürülerek vampirlerin girmesinin engellendiğine inanılmaktadır.

Kan alma: Eski Makedon inançlarına göre tüm hastalıklar kanda bulunmaktadır, bu yüzden hastalarda kan alma işlemleri yapılmakta idi. Bu şekilde hastalığın hastayı terk etmesi sağlanmakta idi.

Kurban: Ev, köprü ve diğer binaların temeli atılırken kurban kesilir. Bu şekilde yer altındakilere sunulur. Kötülükten korunarak mutluluk ve refah elde edilmektedir. Kurbanın başı kesilerek temel içinde yada duvarda konar; bu baş beyaz gün gördüğünde düşmanlarımız da bize o zaman kötülük etsin diyerek evi kötülüklerden korumaktadırlar.

Hac: Slav kabileleri, Hıristiyanlığı kabul etmeden önce hac'ı bir koruma unsuru görmüşlerdir. Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra da hac, en büyük koruma sembolü olmuştur. Hac, hem bir sembol olarak hem hac çıkarmak işlemi insanları kötü ruhlardan özellikle halk inancında vampirlerden korumaktadır. Bu yüzden köy sınırlarında, tarla sınırlarında, evlerde ve üzerlerinde Hıristiyanlar hac takılmaktadır. Hac, sadece insanları değil tüm nimetleri kötülüklerden korumaktadır. Meyveleri, doludan; evleri yangın, hırsızdan vs. Diğer taraftan her sabah güne başlarken ve gün biterken de Hıristiyanlar haç çıkarmaktadırlar. Şeytan ve diğer kötü ruhlar hac'dan uzak durmaktadırlar. Öyle ki halk arasında "Hac görmüş şeytan gibi kaçar" denmektedir.

Sarımsak: Halk inanışlarına göre sarımsak kötü ruhlardan ve nazardan korumaktadır. Nazardan korunmak amacıyla çocuklar üzerlerinde sarımsak bulundurur ya da uyurken yastık altında tutarlar. Ayrıca yılanlardan da korunmak için, ovada çalışan köylüler üzerine sarımsak sürmektedirler. Sarımsak sadece insanlar için değil hayvan ve diğer varlıkların korunmasında da kullanılmaktadır.

Diğer: Yanlışlıkla şeytan verem gibi, isimler kullanıldığı zaman "yok olsun", "gözükmesin" gibi sözler eklenerek onların gelişini engellemeye çalışmaktadırlar. [1]

(1) Sulooca, Mürteza. a.g.e., s. 41-44

Koşalak, Ali

YÖK Ulusal Tez Merkezi/Tasnif No: 161708

Şanlıurfa Samsat Kapı Mezarlığındaki Mezar Taşları, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Ve Sanatları Adb., Y. Lisans Tezi, S.233, 2005

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Koşay, Hamit Zübeyr

Milli Ktp./Tasnif No: 1965 SA 64

Kültür Tarihimiz Bakımından İki Önemli Mezar Taşı, Türk Kültürü Araştırmaları, (1), S.81-83,1986, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Koşay, Hamit Zübeyr

TTK Ktp./Tasnif No: 4457-1, a 1959

Doğu Anadolu Mezarlıklarında Koç ve Koyun Heykelleri, Milletler Arası Birinci Türk Sanatları Kongresi Ankara 19-24 Ekim 1959, Kongreye Sunulan Tebliğler i, S: 255-258, 1962, Ankara.

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Koşok

Kırgızların ağıta verdiği isim.[1]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

Koştasuv

Kazaklarda, sıladan ayrı olanların, gelinlerin evinden ayrılmaları sırasında yahut ölmek üzere olan insanların söyledikleri şiirlere verilen ad.[1]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

Koşuk Irı

Kazakların ağıta verdiği isim.[1]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

Kotum Baba Türbesi-Tatvan

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 55

Kovacı Dede Türbesi {Sevindik} -İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Koytan

a. Mezarın bir yanındaki yarık.[1]

b. Mezarın iç kısmının köşesi.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Koyun Baba Türbesi-Çorum

(1) DİA, Cilt. 26 s. 229,
(2) Çorum Valiliği. a.g.e. s. 228

Koyun Baba Türbesi-Edirne

(1) Özkan, Selma. a.g.e. s. 85.
(2) Kollektif1. a.g.e. Cilt 8, s. 3,
(3) Bozdoğan, Melek. a.g.e. s. 28
(4) DİA, Cilt13 s. 311.

Koyun Baba Türbesi-Ankara

(1) Erdoğan, Abdülkerim.6. a.g.e. s. 45,
(2) Erdoğan, Abdülkerim.5 a.g.e. s. 72

Koyun Baba Türbesi-Sivas-Şarkışla

(1) Gökbel, Ahmet. a.g.e. s. 9

Koyun Baba Türbesi-Kayseri

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 10

Koyun Baba Türbesi-Romanya

(1) Önal, M. Naci. a.g.e. S.,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 677

Koyun Baba Türbesi-Makedonya

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 581

Koyun Baba Türbesi-İstanbul -Fatih

(1) Adresler. a.g.e.

Koyun Dede (Baba) Türbesi-İstanbul-Beyoğlu

(1) Kırıkçı, Recep-Doğan Pur. a.g.e.S. 119,
(2) Adresler. a.g.e.,
(3) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 242

Koyunabdal Türbesi-Kayseri

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 18

Kökten, İ. Kılıç

Milli Ktp./Tasnif No: 1962 SB 95

Samsun'da Selçuk Ve Bizans Devrine Ait Mezarlar Üzerinde Yapılan Kazının Kısa Raporu, Türk Antropolojisi Mecmuası, Say.19-22, S.318-327, Türk Antr. Tetkikat Mer, 1939, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kölimek

Ölüyü gömmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Könül aytuv

Kazaklarda, yakını ölene başsağlığı dilemeyi ihtiva eden şiirlere verilen ad.[1]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.

Köpek ulaması

a. Köpek ulaması, ölünün habercisi sayılır. Köpek, hangi evin önünde veya yakınında ularsa o evden cenaze çıkacağına inanılır.[1]

b. Kişi rüyasında köpek görürse kendisi yada aileden birisinin öleceğine inanılır.[2]

(1) Akman, Eyüp, a.g.e., s. 192;
(2) Ersoy, Ruhi. "Türklerde ölüm ve ölü ile ilgili rit ve ritüeller." Milli Folklor 14 (2002): s. 8

Köpekçi Hasan Baba Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Köprülü Köyü Türbesi-Artvin

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 112

Köprülü Mehmed Paşa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 26 s. 256,
(2) Envanter. a.g.e. No:66

Köprülü Yusuf Paşa Türbesi-Bosna Hersek

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 137
(2) Kılıcı, Ali1. a.g.e. s. 99,
(3) Engin, Refik. a.g.e. s. 147

Köprülüler Türbesi-İstanbul

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 56

Kör

Mezar, kabir, sin, gûr.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kör Azabı

Kabir azabı.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Körhane Türbesi-Manisa

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 56

Köseoğlu, Neşet

Milli Ktp./Tasnif No: 1960 SB 134

Yılanlı Oğullarının Mezar Taşları Ve Yazla Zaviyesi, Ün, C.11, Sayı: 121-122, S.1680-81, 4-5/1944, Isparta Halkevi, Isparta

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Köseoğlu, Neşet

T.T.K Ktp./Tasnif No: 1960 SB 134

Şarki Karaağaç Kitabeleri Ve Mezar Taşları, Ün, C.2, Sayı: 22-23-24, S.334-336, 1.2.3/1936, Isparta Halkevi, Isparta

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Köseoğlu, Neşet

TTK Ktp./Tasnif No: A I 9399

Okmeydanı'na Dair Fermanlar ve Dikili Taşlar(Mezar Taşları), Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı.132, S.11, 1/1953, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Köstek Kırma

Adana'da yürüyemeyen, yürürken ayakları dolaşıp düşen çocuğun kösteği kırılır. Büyülük bir işlem olarak köstek kırmada, çocuğun yürümesini engelleyen bağ kesilmeye çalışarak taklit büyüsü yapılmaktadır. Bunun için çocuğun bacaklarına şeker sucuğu, ip, şeker torbası bağlanır ya da ayakları arasına simit konur. Köstek, ya bir çocuk, ya yaşlı bir kadın tarafından kesilir, ya da köpeğe ekmek vererek çocuğun kösteğinin kırılması istenir. Başka bir çocuğun eline sucuk verilerek yürüyemeyen çocuğun o sucuğu almak için yürüyeceğine inanılır ya da bacağına takılan simidi bir çocuğun kapmasıyla çocuğun yürüyeceğine inanılır. Çocuk yürürken köstekleniyorsa kösteği, üç Salı makasla boş bir şekilde kesilir.[1]

(1) Artun, Erman, a.g.e., s. 7

Köstendili Ali Alâaddin Efendi Türbesi-İstanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi1 a.g.e. s. 584

Köstepe Dede Türbesi-Zonguldak

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 319

Köşk Hankahı Türbesi-Kayseri

(1) DİA, Cilt. 26 s. 282

Köşk Türbesi-Kayseri

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 56,
(2) Kayseri Valiliği. a.g.e. s. 20

Köşkar Baba Türbesi-Muş

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 300

Köv Ata Türbesi-Türkmenistan

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 8

Kövdöng

Beden, ceset.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Köy Dedesi Türbesi-Zonguldak

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 321

Köy orta malı

Meydan, namazgâh, harman yerleri, mezarlık, okul, cami vb. gibi köylülerin ortaklaşa kullandıkları yerler.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Köze

Mezar taşı, sin taşı.[1]

(1) Hasol, Doğan. a.g.e.

Kral Kızı Türbesi-Makedonya

Gazi Baba tepesinde, Üsküp Üniversitesine bağlı olan Fen Bölümü Fakültesinin yakınlıklarında bulunmaktadır. Türbeden eser kalmamıştır, oraya gidildiğinde merdiven yokuşunun sağ tarafında türbenin kalıntıları mevcuttur.

Türbe için yeterince bilgi olmamasına rağmen, XV y.y sonlarına doğru veya XVI y.y başlangıcında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Bu türbe Gazi Baba tepesinin Müslüman mezarlıklarının içindedir. Kral Kızı türbesinin kitabesi korunmadığı için kime ait olduğu, kimin tarafından yaptırıldığına dair kesin ve net bilgiler yoktur. Fakat söylentilere göre türbede Kral Kızı-Katerina yatmaktadır. Boşnak Krallığı'nın en son kralı olan Stefan Tomaşeviç'in kızı olduğu bilinmektedir. Kral Kızı-Katerina kendi kardeşiyle birlikte (Jigmund) Bosna'nın işgâli esnasında esir alınmıştır, ondan sonra da İslâm dinini kabul etmiştir. Kral Kızı- Katerina Üsküp'te yaşamaktaymış, burada da vefat etmiştir.

Türbenin eski görünüşüne bakılırsa açık türbeler grubuna düşmektedir, dört adet sütunu olan türbe, kubbesi de kiremittenmiş. Fakat 1963 yılı depreminden sonra bu yapıt ta naibini alarak tamamen yıkılmıştır. Geriye kalan ve günümüze güçlükle ulaşan yere süzülmüş birkaç kalıntı taşlardan başka hiçbir şey kalmamıştır.

Kral Kızı türbesinin hiçbir mimarî kalıntısı olmamasına rağmen Üsküplüler arasında nam yapmış bir yapıttır. Nesilden nesile geçen bilgi ve destanlar söylenmiştir. Hatta nineler bile torunlarına Kral Kızı'nın başından geçmiş olan olayları masal tarzında anlatırlar. Halk arasında doğru veya yanlış bir biçimde olaylar benimsenmiştir. (...) Kral Kıza Hıristiyanlar mum yakıyor, Müslümanlar da ruhuna Fâtiha okuyorlar.[4]

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 139,

(2) Kılıcı, Ali1. a.g.e. s. 95,

(3) Engin, Refik. a.g.e. s. 641

(4) Sulooca, Mürteza. a.g.e., s. 26-27

Kral Kızının Türbesi-Amasya

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 185

Krallar Vadisi – Mısır

Mısır tarihinin pek çok kralının bedenine ev sahipliği yapan bu mezarlık, eski bir Mısır büyüsü tarafından korunduğuna inanılan bir mekândır. Bu büyüye göre mezarların orijinalliğini bozan her kimse yakın zamanda ölecektir.

(1) https://onedio.com/haber/dunyanin-dort-bir-yanindan-aklinizi-ucuracak-derecede-urkutucu-25-mezarlik-733955

Kran Tepeleri Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 291

Krayk Türbesi-Kosova-Krayk Köyü

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 374

Kremasyon

Ölü yakma âdeti.[1]

(1) Er, Yasemin. a.g.e.

Krematoryum

Ölülerin yakıldığı yer,[1][2][3] ölüleri yakmaya mahsus fırın.[4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.

(4) Turani, Adnan. a.g.e.

Kripta

a. Mahzen mezar.[1] İlk Hıristiyanlar döneminde azizlerin içine gömüldükleri katakomplardaki mezar odalarına denmiştir.[3]

b. Ortaçağda Kilisenin doğusunda bulunan koruluklar altında azizlerin kemiklerinin muhafaza edildiği bölümlere de kripta denilmiştir.[2]

(1) Hasol, Doğan. a.g.e.

(2) Öztürk, Burcu, a.g.e., s. 10

(3) Turani, Adnan. a.g.e.

Kroya Dergahı Türbesi-Arnavutluk

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 95

Ksanthos

Kula at anlamına gelen Ksanthos Akhilleus'un ölümsüz atlarından biridir. Patroklos'la Hektor arasındaki savaşa Balios'la birlikte katılır ve Patroklos öldükten sonra ağlar, Akhilleus'a Hektor'la savaşında da yardım eden bu ölümsüz at dile gelerek efendisine yakında öleceğini bildirir.[1]

(1) Erhat, Azra. a.g.e.

Kuba Dede (Şeyh Hüsameddin) Türbesi-Amasya

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 184

Kuba Evliyası Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

Kubaroğlu (Kümbet) Türbesi-Kayseri

(1) Aydın, Remzi. a.g.e. s. 91

Kubba

İslâm sanatında anıtsal mezarlara verilen isimdir. Kubba kelimesi Arapça yazı halindeki "turba" (türbe) kelimesinin yerini almış ve üstü kubbe ile örtülü tüm mezar yapılarına "kubba" denilmiştir.[1]

(1) Öztürk, Burcu, a.g.e., s. 12

Kubbe

Mimaride örtü olarak kullanılan yarım küre biçiminde unsur.

Sözlükte "kavisli, bombeli şey; göbek; yuvarlak dam" demektir. Kelime, İslâmiyet'i kabul eden bütün milletlerin dillerine aynen veya kümbet/gümbet şeklinde girdiği gibi İspanyolca aracılığıyla Batı dillerine geçmiştir. İspanyolca'da, üstü yuvarlak veya piramidal çift kişilik karyola cibinliğinden hareketle yatak odasına verilen alcoba (el-kubbe) ismi daha sonra aynı anlamda ve bunun yanı sıra "kemerli niş, mihrap; kemerli girişe sahip geniş mekân (salon vb.) bölmesi; kameriye" gibi anlamlarla Fransızca'ya (alcôve), İngilizce'ye (alcove), Almanca'ya (Alkoven), Hollandaca'ya (alkoof) ve İsveççe'ye (alkov) geçmiştir.

Düz dam, kırma çatı veya külâh şeklindeki örtü sistemlerine göre kubbe teşkil ettiği dışbükey kütle dolayısıyla değişik bir etkiye sahiptir. Bunun yanında geniş açıklıkları örtebilen teknik özelliği bakımından iyi bir mimari çözüm, yuvarlak şekliyle çeşitli örtülere göre estetik değeri yüksek bir formdur. Farklı mimari kültür çevrelerinde üslûplara kimlik veren kubbe çok eski zamanlardan beri kullanılmaktadır. Yapı üzerinde çıkıntı yaparak yükselen kubbenin çapı, yüksekliği ve şekli devir ve bölgelere göre çeşitlilik göstermiş, mimari bütünlük içinde önemli bir belirleyici faktör halinde kendisini belli etmiştir. Tarihî gelişme içinde gittikçe büyüyen kubbe, dış görünüşte mimari kütlenin kompozisyonunu önemli ölçüde yönlendirirken iç mekânda yapıyı anlamlı kılan bir kavram niteliğiyle mimariye hâkim olmuştur. Ahşap, tuğla ve taş örgü teknikleri kullanılarak mimarlık tarihi boyunca denenen kubbe asıl dikkat çekici gelişmesini Türk ve İslâm mimarisinde ortaya koymuş, özellikle Osmanlı mimarisinde tam ve yarım kubbeler halinde düzenlenerek en gelişmiş şeklini almıştır.(...)

Yapılan arkeolojik araştırmalar, şehirciliğin en eski dönemlerinden itibaren Akdeniz'den Çin'e kadar hemen her çevrede kubbenin varlığını kanıtlamaktadır.(...)

Ege ve Akdeniz çevresinde milâttan önce 1500-1200 yılları arasına rastlayan devrin *Miken kubbeli mezarları* ile temsil edilmesi ilgi çekici bir gelişmedir. Yunanistan'da bulunan dokuz adet *kubbeli mezar*dan en büyüğü olan ve Atreus Hazine Binası adıyla tanınan örnek, 14,50 m. çapındaki kubbesiyle bu tür yapılar arasında ölçü büyüklüğü ve taş işçiliği bakımından dikkati çeker.(...) Benzer uygulamalar *Etrüsk mezar binalarında* daha büyük ölçüler içinde karşımıza çıkar.

Bu gelenek Roma mimarisinde bir kısım *mezar anıtları* (mausoleum) ve Roma ve Tivoli'deki Vesta tapınakları ile Ba'lebek'teki Venüs Tapınağı gibi dinî yapılar için deneme konusu olmuştur. Roma çağında kubbe mimarisi bakımından bir dönüm noktası sayılan Roma'daki Panteon farklı özellikleri sebebiyle ayrıca göz önünde tutulur.(...) O güne kadar gerçekleştirilen kubbelerin en büyüğü olan bu kubbe, Mikelanj'ın Vatikan San Pietro Kilisesi'nde uyguladığı kubbeye kadar bu özelliğini korumuştur. Daha sonraki pek çok merkezî planlı yapıya öncülük eden Panteon bu kubbesiyle Hıristiyanlığın yayılmasından hemen önce âdeta tek tanrılı inanç sistemine hazırlık yapan bir eser kimliğindedir. Yalancı kubbe aşamasından sonra kubbenin farklı bir gelişme doğrultusuna kavuşması, kare planlı alt yapıya oturtulma mecburiyeti ve bunun getireceği teknik ve statik çözüm yollarının araştırılmasıyla başlar. Bu durumda köşeli alt yapı ile yarım küre şeklindeki üst yapı arasında bir geçiş unsurunun ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmiş ve küçük ölçülü yapılarda sadece bir köşe taşı koymakla çözülen bu problem büyük yapılarda içten pandantif, tromp veya üçgen geçiş unsurlarının, dıştan çokgen bir kasnağın ilâvesini gerektirmiştir.

Kubbenin asıl gelişimi Doğu mimarisinde gerçekleşmiş, Türk çadırlarıyla stupa ve âteşkedelerden yola çıkan mimarlar bu düzeni geliştirerek sonunda Osmanlı cami mimarisine kadar ulaşan bir çizgiyi takip etmişlerdir.

Türkler'in kullandığı ve Hz. Peygamber zamanında Araplar'ın "Türk kubbesi" dedikleri topak ev veya yurtlar kubbe biçimindedir. Ayrıca Doğu ülkelerindeki köylerde küçük ölçülü de olsa tarihin her devresinde kubbeli bir yapı bulmak mümkündür. Pek çok araştırmacının kâgir mimarinin çadırları taklit ederek ortaya çıktığını ileri sürmesinin sebebi de budur. *Sanat tarihçisi Josef Strzygowski'ye göre gökkubbeyi temsil eden Türk kubbesi (topak ev) Orta ve Ön Asya'dan bütün dünyaya yayılan kubbe mimarisinin menşeidir ve Mezopotamya'nın kubbeli evleriyle İran ve Anadolu'nun kümbetleri birer kâgir Türk çadırından başka bir şey değildir* (DİA, VIII, 162).

Türk çadırı ile kubbe arasındaki benzerlik gökyüzü, hükümranlık ve kozmik sembollerle bağlantılı biçimde uzun bir gelişme süreci izlemiş, bu arada stupa adı verilen yapı tipi ortaya çıkarak çadırdan kubbeye geçişte aracılık yapmıştır. *Bu etki ilk türbelerde çok açıktır*.

Topak ev gibi kâinatı temsil eden stupaların ilk örnekleri, içindeki oyuklarda kutsal kalıntıların saklandığı yarım küre şeklinde *masif Budist anıtlarıdır*. İçi boş olan Uygur stupaları ise şekil ve tezyinat bakımından daha çok topak eve benzer. VIII-IX. yüzyıllara tarihlenen *Tirmiz Kırkkız Türbesi* 11,5 m. çapındaki kubbesiyle erken tarihli bir örnektir. Aynı şekilde Hazar şehri yakınlarında bulunan ve Karahanlılar'a bağlanan Degaron Camii (X. yüzyıl), 6,5 m. çapındaki orta kubbesi ve köşelerindeki dört küçük kubbesiyle merkezî bir plan gösterir.

Asıl gelişmesini Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu mimarilerinde gösteren kubbe, Doğu Asya'nın stupaları kadar İran'ın âteşkedelerinin de belirli unsurlarını almış olmalıdır. Genellikle Sâsânîler devrinde yaygınlık kazanan âteşkedeler dört ayak üzerine oturan kubbeden ibaret basit bir yapı gösterir. Altında kutsal ateş yanan bu yapıların ayakları birbirine kemerlerle bağlıdır ve kemerlerden kubbeye geçişte tromp kullanılmıştır.

Kubbe gibi mimari bir unsurun İslâm eserlerinde benimsenip geliştirilmesi farklı bölgelerdeki yorumlarla değişik çehreler göstermektedir. Kur'an'da cemaatle namaz kılınacak mekânın özellikleri tarif edilmediği gibi bu ibadetin şekli bakımından da kubbeli yapı şart tutulmamıştır; mescid ve cami kelimelerinin de kubbeli mimariyle kavram olarak herhangi bir ilgisi yoktur. Bu hususlar kubbenin İslâm doktrininin veya litürjisinin bir sonucu olamayacağını gösterir. Gerçi merkezî planlı camilerdeki tek kubbenin tevhid düşüncesiyle örtüşen bir sembolizme çok uygun düştüğü söylenebilir; fakat böyle bir plan sadece Anadolu'da ve ancak XVI. yüzyılda şekillenmiştir. Yanlışlıkla Ömer Camii de denilen Kubbetü's-sahre hariç tutulursa Hulefâ-yi Râşidîn ve Emevî dönemlerinden kalan camilerin hiçbirinde kubbe mekâna hâkim bir eleman olarak görünmez; çok sayıdaki destek sıralarıyla ayrılan nefler genellikle düz dam örtülüdür. Mescid-i Aksa, Emeviyye Camii ve İbn Tolun Camii'nde ise mihrabın önündeki sütunlardan birkaçı kaldırılarak bu kesim birer kubbe ile vurgulanmıştır. Ancak bu kubbeler, enlemesine genişleyen yapıların kütle kompozisyonuna estetik bir katkıda bulunmadığı gibi tam

aksine yatay gelişen örtü sisteminin bir kenarında garip bir çıkıntı yapar. Sekizgen planlı Kubbetü's-sahre'de ise dört kalın pâye ile on iki sütunun taşıdığı on altı pencereli yüksek bir kasnağa oturan yarım küreyi aşkın 20,44 m. çapındaki kubbe binaya tamamen hâkimdir.

İslâm kubbe mimarisi bakımından ilk önemli örneklerden biri, Gazneliler'e ait Leşker-i Bâzâr Ulucamii'nde enlemesine gelişen camilerin ilk mihrap önü kubbesi olan yaklaşık 9 m. çapındaki kubbesidir (DİA, XIII, 484).

Yine XI. yüzyıla ait İsfahan Cuma Camii'nin Melikşah zamanında yapılan mihrap önü kubbesi 14, Terken Hatun'un onun kuzeyine yaptırdığı ikinci kubbe ise 11 m. çapındadır. Büyük Selçuklu kubbelerinin en muhteşemi, *Sultan Sencer Türbesi'nin* o güne kadar inşa edilenlerin en büyüğü olan 17 m. çapındaki kubbesidir. Selçuklu kümbetlerinde kubbe çok defa koni veya piramit şeklinde bir külâhla dışa yansıtılarak çift çeperli bir örtü elde edilmiştir.

Timurlu devrinde kasnakları iyice yükseltilen ve derinliği arttırılan kubbeler bazan tamamen çinilerle kaplanarak pırıltılı, bazan da yivli yüzeyleriyle gösterişli hale getirilmiştir. En abartılı görünümüyle Tac Mahal'de karşımıza çıkan soğan şekilli kubbe önce Hint ve Güneydoğu Asya mimarisinde yaygınlık kazanmış, daha sonra Rus ve diğer Ortodoks kiliselerinde kullanılmıştır.

Leşker-i Bâzâr Ulucamii'nden hareketle Büyük Selçuklu türbe ve camilerinde tuğla malzemenin imkânlarını sonuna kadar deneyerek gelişen kubbe, bir taş ülkesi olan Anadolu'da uyum sağladığı bu yeni malzeme ile kararlı bir büyüme içine girmiş ve mimari bütünlük içerisinde diğer unsurlarla kaynaşıp kütle kompozisyonunu tamamlayan bir unsur haline gelmesini Anadolu Selçukluları zamanında kaydetmiştir.

Siirt ve Bitlis ulucamilerinde artık plan şemasının vazgeçilmez bir unsuru olan mihrap önü kubbesi, Silvan Ulucamii'nde mukarnaslı tromplar üzerine oturarak iç bünyeyle bütünleşirken dışta sekizgen bir kasnağa dayanarak kütleye hâkim bir konum alır. Daha sonra Mardin Kızıltepe ve Erzurum ulucamilerinde, bunlarla çağdaş *Selçuklu kümbetlerinde* ölçü olarak büyüyen kubbenin gelişimi açıkça bellidir.

Ancak kubbenin geniş anlamdaki mimari konumu ve mekânla ilgili problemleri özellikle kapalı medreselerde amaca uygun çözümlere kavuşur. Selçuklu kapalı medreselerinde büyük orta mekânı örten kubbe gerek ölçülerindeki büyüme, gerekse bu elemanı alt yapıya bağlayan geçiş unsurlarının kaynaşma biçimi açısından âdeta Osmanlı cami mimarisine bir hazırlık gibidir.

Bunlardan Konya Karatay Medresesi'nde çapı 12 metreyi aşan kubbe tepe noktasındaki açıklıkla olgun bir şekil gösterir. Kubbe ile duvarlar arasına konulan üçgen pandantifler yelpaze şeklindedir ve bu düzen İnce Minareli Medrese ile Afyon'daki Çay Medresesi'nde tekrarlanır. Cami planlarında giderek genişleyen kubbe, Beylikler dönemine ait Manisa Ulucamii'nde mihrap duvarı ile altı adet serbest pâyeye oturan ve üç neflik bir alanı örten 10,80 m. çapındaki örneğe ulaşır. Bu gelişme erken Osmanlı yapılarında devam eder.

Edirne'deki Üç Şerefeli Cami'de altıgen şemaya oturan kubbenin çapı 24 metreye çıkarken yanlarına daha küçük dört kubbe eklenir. Burada gerçek anlamdaki kubbe mimarisinin bütün unsurları tamamlanmıştır. Bundan sonraki gelişme ana kubbeye eşlik eden yarım kubbelerle bunların ekleniş biçimlerinde görülür.

İstanbul Beyazıt Camii'nde Mimar Hayreddin'in ortaya koyduğu şema bir tam, iki yarım kubbe ile hafifçe uzunlamasına gelişmekte, Diyarbakır Fâtih Paşa Camii'nde ise ortada bir tam, bunun etrafında dört yarım kubbeye dönüşmektedir. Mimar Sinan'ın elinde şekillenen bu ikinci şema daha sonraki uygulamalarda dört, altı ve sekiz destekli tiplerle hemen her zaman merkezî plan arayışına yönelir. Şehzade Camii'nde ana mekân dört yönden de simetrik bir görüntüye kavuşturulmaktadır. Süleymaniye'de Beyazıt Camii'nin planına bir dönüş gözlenmekle birlikte kubbelerin büyüklü küçüklü kullanılışı daha üstün bir tasarımla ortaya konmuştur. Bu sistemde ana kubbe aleminden binanın köşelerine indirilen hayalî çizgiler büyük bir üçgen teşkil eder ve bu üçgen içerisinde yarım küre şeklindeki kubbelerin kademeli sıralanışı büyük bir düzen sergiler.

Klasik devir Osmanlı camisinin yalın fakat güçlü yapısı, dikdörtgen prizma şeklindeki bina gövdesiyle kubbelerin bu binaya ekleniş biçimindeki

özellikten kaynaklanır. Bu kompozisyonda tek kubbenin yalnız başına yapıya hâkim olması söz konusu değildir; ayrıca eş büyüklükteki kubbelerle sağlanan bir örtü sisteminden vazgeçilmiştir. Bedesten, han ve medrese gibi sivil yapılarda ise camilerde vazgeçilen eş büyüklükteki kubbe sisteminin tercih edildiği görülür. Klasik devir Osmanlı mimarisinde kubbe tekniğinin ulaştığı estetik seviye Edirne'deki Selimiye'nin kubbesiyle ölçü büyüklüğünün de zirvesine ulaşır.

Osmanlı kubbe mimarisi hakkında araştırma yapan sanat tarihçileri genellikle kendilerini Ayasofya polemiği içinde bulurlar. Bizans yapılarının plan, kütle, plastik unsurlar ve özellikle kubbe konusunda başvurduğu çözüm yolları bellidir. *Halbuki Ayasofya, Bizans kilise mimarisi içinde hemen hiçbir gruba girmeyen bir deneme yapıdır.* Bizans için tipik olmayan bu yapının sadece kubbeleri dolayısıyla Osmanlı mimarisini yönlendirdiğini düşünmek öncelikle gelişme mantığına aykırıdır ve Ayasofya'yı tek kaynak olarak görmek bu bakımdan hatalıdır. Diğer Bizans yapılarında ise genellikle çapları 10 metreyi aşmayan kubbeler çok yüksek kasnaklar üzerine oturtulmuş ve bu unsur zaman zaman bir kuleye dönüşmüştür. Osmanlılar'da ve özellikle Mimar Sinan'da kubbe, mimari kompozisyona katılan diğer elemanlarla üstün bir düzen tasarımı içinde birleştirildiğinden etkili bir görünüm kazanmıştır. Bu gelişme, ilk örneklerden itibaren hem ölçü hem de düzen fikriyle birlikte ele alınarak gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta sembolik veya yardımcı bir unsur niteliğiyle kullanılan kubbe gittikçe yapının bütününe hâkim olmuş ve aynı zamanda yeni bir biçim kazanmıştır. Bu gelişmenin bütün İslâm mimarisi içinde sadece Türk mimarisinde izlenebilmesinin sebebi, birbiri ardınca kurulan Türk devletlerinin üzerinde yaşadıkları kültürel çevreyi iyi değerlendirmiş olmalarıdır.

Osmanlı mimarisinin, bu gelişmenin son devresinde kubbe tekniğini değişmez ölçü ve esaslara bağlamak suretiyle erişebileceği en son noktaya çıkardığı kabul edilir.

1520-1617 yılları arasında yapılmış yaklaşık yirmi beş kadar cami için geçerli olmak üzere, *destek sayısı ile kubbe çapları arasında bazı bağlantıların varlığından* söz edebiliyoruz. Yarım kubbelerin sayısı ve düzeni ne olursa olsun, gösterişli yapıların çoğunda en sık başvurulan şema *dört destekli serbest ayaklı* tiptir. Bunlarda kubbe çapı 15 metreyi aşar. Daha az sayıda uygulanan altı desteklilerde kubbe çapı ortalama 12 metreyi biraz geçer. Yine sayıca daha az bir uygulama olan sekiz desteklilerde kubbe çapı 13 m. civarındadır.

Edirne Selimiye Camii için uygun görülen şema bu yapıda 31,21984 m. çaplı bir kubbeye ulaşmıştır. Sekiz destekli şema, Azapkapısı Sokullu Camii'nde 11,80 m. çaplı küçük bir kubbeyle örtüldüğüne göre bu şema, sadece geniş orta mekânı örtecek kubbe inşa etmek gibi bir işlev gereği değil her ölçüde merkezî mekân elde etmenin bir yolu olarak da benimsenmiştir. *Bu kadar farklı plan şemalarını uygulayan Osmanlı mimarlarının Ayasofya şemasını fazlaca umursamadıkları anlaşılmaktadır*.

Klasik dönemden sonra artık serbest olmayan destekler duvar köşelerine gömülmüş ve böylece dört ayaklı baldakenler dönemi başlamıştır. Buna göre yapılan Nuruosmaniye Camii'nde kubbe çapı, 23,70 m. ile son defa büyük bir ölçüyü tekrarlar. Bundan sonraki geç devir yapılarında aynı şema benimsenir ve kubbe çapları 15 metrenin hep altında kalır.[1]

(1) DİA; [KUBBE - Selçuk Mülâyim] c. 26; s. 300-303

Kubbe Dede Türbesi-Hatay

(1) Kalafat, Yaşar.3 a.g.e.

Kubbetü'l-İmâm eş-Şâfiî

Kahire'de 608 (1211-12) yılında Eyyûbîler tarafından yaptırılan türbe.[1]

(1) DİA; [KUBBE - Selçuk Mülâyim] c. 26; s. 303

Kubbetu's Süleybiye

Türkler Müslümanlığı kabul edene kadar geçen ortalama üç yüz yıllık süre içerisinde mevcut bilgilerimize göre İslâm âleminde iki tane mezar anıtı yapılmıştır. Bunlardan biri Samerra'daki Kubbetu's Süleybiye'dir.[1][2]

(1) Öztürk, Burcu, a.g.e., s. 21

(2) DİA;

Kubur

a. Kabirler, mezarlar, sinler.[1][2][3][4]

b. Türbe sandukası.[4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Kuddüs Baba (Kuduz Baba) Türbesi-Kosova

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 351,
(2) Engin, Refik. a.g.e. s. 489

Kudretullah Dede Türbesi-istanbul

(1) Pur, Doğan. a.g.e. s. 48,
(2) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 3, s. 364

Kuds

a. Kutsallık, mukaddeslik,[1] mübarek olma.[2]

b. Cennet.[1][2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kudsiyan

Melekler.[1][2][3][4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Kudsiyat

a. Kutsallıklar.[1]

b. Allah'a, meleklere, lâhut âlemine mensup, ilahi âleme ait işler.[1][2] İlahi âlemle ilgili olan şeyler.[3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Kufez

Kıbrıs'ta Mesarya bölgesinde suyunun kutsal olduğuna inanılan bir yer adı.[1]

(1) Karabacak, Esra. a.g.e., s. 204

Kudüm Dede Türbesi-Sandıklı

(1) Karakuş, Ali Osman. a.g.e. s. 154

Kûfî

Arap yazısının bir çeşididir. Irak'ta Kûfe şehrine nispetle böyle denmiştir. İslâm'dan önce de kullanılan köşeli bir yazı tarzıdır. Osmanlı Hat Sanatında bilhassa bazı mimari eserlerde ve süsleme sanatında kullanılmıştır.[1]

(1) Öztuna, Yılmaz.a.g.e.

Kuğuoğlu Süleyman Ağa Türbesi-Giresun-Görele

(1) Giresun Valiliği, a.g.e. s. 61

Kûh-i Tur

Gurbetu'l-Garbiye kitabında ruhlar âlemi anlamında kullanılmıştır.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Kuk Ata Türbesi-Semerkant

(1) Bubur, Rüçhan. a.g.e.. s. 141

Kukli Mehmet Bey Türbesi-Kosova

(1) Vırmiça, Raif. a.g.e. s. 347

Kul Derviş Türbesi-Ankara

(1) Erdoğan, Abdülkerim.5 a.g.e. s. 98,
(2) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 97

Kul Mustafa Türbesi-Şırnak

(1) Top, Mehmet. a.g.e. s. 151

Kul Yusuf (Kümbet) Türbesi-Iğdır

(1) Buyruk, Hasan. a.g.e. s. 210

Kulak Dede Türbesi-Manisa-Akhisar

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 293

Kulak Türbesi-Tokat

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 56,
(2) Selçuk, Mehmet Fatih. a.g.e. s. 50

Kuleli Baba Türbesi-İstanbul

(1) Adresler. a.g.e.

Kuloğlu

Ölen evli yeniçerinin, babası gibi yeniçeri ocağına alınan askerlere verilen isim.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kuloğlu Esad Efendi Türbesi-Bosna Hersek

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 137
(2) Kılıcı, Ali1. a.g.e. s. 99,
(3) Engin, Refik. a.g.e. s. 147

Kum, Naci

Milli Ktp./Tasnif No: 1961 SA 123

Alanya Beyi Savcıbeyoğlu Lütfi Bey`in Mezar Taşı, Türklük, Sayı:14-15, S.438-440, Hüseyin S. Arel,1940, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kumame

Kudüs'te Hz. İsa'nın mezarının bulunduğu bildirilen tapınak.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kunbat

Üstü kubbe ile örtülü tüm mezar yapılarına "kubba" denilmiştir. Türk Kültüründe ise üstü kubbe ile örtülü mezar yapılarına (turba) "türbe" denilirken, Azerbaycan ve İran'da kubba yerine kunbat denilir.[1]

(1) Öztürk, Burcu, a.g.e., s. 12

Kunter, Halim, Baki

Vakıflar Gn. Md. Ktp./345/3705/4

Kitabelerimiz, Vakıflar Dergisi, Sayı: II, S.431-457, 1942, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kurâbe

Kubbeli türbe, mezar, kümbet.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Kurb-ı Derece

Ölen kişiye başkalarına göre derece bakımından olan yakınlık.[1][2][4] Ölen kimse ile olan akrabalık derecesi.[3]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(4) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kurb-ı Huda

Allah'a manevi yakınlık.[1][2][3]

(1) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(2) Kanar, Mehmet. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kurb-ı İlahi

Evliyalık, Allah-u Teâlâ'ya yaklaşmak, ona arif olmak, onu tanımak.[1]

(1) Gazali, Ebu Hamid1. a.g.e., s. 163

Kurb-ı Mesafe

Ezelde, yani ervah âleminde Allah ile abd arasında sebkat eden ahde vefa.[1]

(1) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Kurban

a. Allah yolunda, Allah'ın rızasını kazanmak maksatlı, ibadet ve O'na yaklaşma vesilesi olarak dinin bir emrini, vecibeyi veya bir adağı yerine getirmek için kesilen koyun, keçi, dana, deve, sığır vb. hayvan.[1][2][3][4][5][6][7][8]

b. Allah rızasını kazanmak için aracı olan şey.[4]

c. Bir amaç uğruna kendini feda eden veya feda edilen kimse.[1][2][7]

d. Bir afet veya kazada ölen kimse.[1][2][3][4]

e. Katoliklerde Hz. İsa'ya verilen ad.[2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(4) Pala, İskender. a.g.e.
(5) Albayrak, Nurettin. a.g.e.
(6) Akay, Hasan. a.g.e.
(7) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(8) DİA

Kurban Baba Türbesi-Gaziantep

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 229

Kurban Çeşitleri

Örfte ve fıkıh dilinde kurban denilince kurban bayramında ibadet olarak kesilen hayvan anlaşılır. Burada belirleyici unsur vakit ve hayvanın bu vakte erişmenin sonucu olarak kesilmiş olmasıdır. Nitekim klasik fıkıh literatüründe de udhiyye (dahiyye), kurban bayramı kastedilerek "belli vakitte belli hayvanların şer'an belirlenmiş usulde Allah için kesilmesi" şeklinde tanımlanır (Abdullah b. Mahmûd el-Mevsılî, V, 16; Şemseddin er-Remlî, VIII, 130).

Bu kurbandan ayrı olarak yine ibadet niyetiyle kesilen ve literatürde çok defa özel isimlerle anılan başka kurban çeşitleri de vardır.

Bunun başında *adak (nezr) kurbanı* gelir. Adak kurbanı, dinen mükellef olmadığı halde kişinin Allah'a karşı böyle bir vaadde bulunarak üzerine vâcip kıldığı kurbandır. Etinden yararlanma şartları yönüyle adak kurbanı, böyle bir adak olmaksızın kesilen ve genel olarak "tatavvu kurbanı" olarak adlandırılan diğer kurbanlardan farklılık gösterir.

Çocuğun doğumunun ilk günlerinde Allah'a bir şükran nişanesi olarak kesilen *akîka kurbanı*, ölen kimse adına kesilen ve halk arasında "*kabir kurbanı*" olarak da bilinen kurban, kıran ve temettu' haccı yapanların kestikleri *şükür kurbanı*, hac ve umrede vâcibin terki veya ihram yasağının ihlâli halinde gereken *ceza ve kefâret kurbanı* da temelde ibadet amaçlı hayvan kesimleridir.

Farklı adlandırma, daha çok yükümlülüğü doğuran sebebin farklılığına işareti amaçlar. Meselâ son sayılanlarda yükümlülük çocuğunun doğması, adakta bulunma, kırân veya temettu' haccını tamamlama yahut hac ve umrede kusurlu davranış gibi malî zenginlikten farklı bir sebepten doğar. Bunların etinden yararlanma kuralları ve dinî hükümleri de belli farklılıklar taşır.(...)[1]

(1) DİA; [KURBAN - Ahmet Güç] c. 26; s. 433-435, [KURBAN - Ali Bardakoğlu] c. 26; s. 435-440

Kurban Düşüncesi

Önceki din ve kültürlerde farklı şekil ve amaçlarla da olsa varlığını sürdüren ve Câhiliye toplumunun dinî hayatında önemli bir yeri olan kurban âdeti İslâm dininde cinayet, şirk, israf, hayvana eziyet ve çevre kirliliği gibi olumsuz unsurlardan temizlenerek taabbüdî, malî ve sosyal nitelikleri bir arada bulunduran bir ibadet halini almıştır.

İslâm öncesi Arap toplumunda çocukların, köle ve esirlerin putlara kurban edilmesi âdetinin zayıf da olsa izlerine rastlanmakla birlikte (el-Muvattâ, "Neźr", 7; İbn Hişâm, I, 160-164; Cevâd Ali, VI, 191-193, 198-199) yaygın olan, putlara hayvanların kurban edilmesi şeklindeydi.

Câhiliye Arapları, belli zamanlarda veya önemli kabul ettikleri olaylar vesilesiyle gerek Kâbe'deki gerekse Mekke'nin diğer bölgelerinde ve Mekke dışındaki putlarının yanında mâbede olan saygılarını, putlara olan bağlılıklarını göstermek, onlara yakınlaşmak gayesiyle deve, sığır, koyun, ceylan gibi hayvanları keserek kanını onların üzerine döker, kurbanı parçalayıp bu dikili taşların üzerine bırakır, yırtıcı hayvanların ve kuşların yemesini beklerlerdi.

Yarar sağlayacağı düşüncesiyle *ölen kimsenin kabri başında* veya cinlerden korunmak amacıyla kurban kesildiği, ayrıca yeni doğan çocuk için akîka kurbanı kesilerek ziyafet verildiği, bereket getireceği beklentisiyle deve veya koyunun *ilk doğan yavrusunun (fera', fer'a), receb ayının ilk on gününde "atîre" adı verilen koyunun* putlar için kurban edildiği bilinmektedir.

İslâm döneminde Câhiliye Arapları'nın kurban âdeti tevhid inancına aykırı öğelerden temizlenerek Hz. İbrâhim'in sünnetine uygun biçimde ihya edilmiş ve sosyal işlevler de yüklenerek zenginleştirilmiştir. Putlar için hayvan kurban etme şirk, bu şekilde kesilen hayvanlar da murdar sa-

yılmış (el-Bakara 2/173; el-Mâide 5/3; el-En‘âm 6/121, 145; en-Nahl 16/ 115), akîka kurbanı âdeti ana hatlarıyla İslâm döneminde korunmuş, son iki tür kurban ise Allah için olması kaydıyla İslâm’ın ilk dönemlerinde câiz görülmüşken daha sonra “İslâm’da ne *fera‘* ne de *atîre* vardır” hadisiyle yasaklanmıştır (Buhârî, “Aḳīḳa”, 3, 4; Müslim, “Eḍâhî”, 38).

Kur’an’da ayrıntısı verilmeksizin Hz. Âdem’in iki oğlunun Allah’a kurban takdim ettiklerinden söz edilir (el-Mâide 5/27) ve ilâhî dinlerin hepsinde kurban hükmünün konulduğu bildirilir (el-Hac 22/34). Kur’an’da hac ibadeti esnasında kesilecek kurbanlarla ilgili bazı hükümler yer alsa da (el-Bakara 2/196; el-Mâide 5/2, 95, 97; el-Hac 22/28, 36, 37; el-Feth 48/25) dolaylı bir işaret hariç (el-Kevser 108/2) hac dışındaki kurban ibadetine temas edilmez.

İbadetler konusunda takip edilen teşrî‘ siyasetine uygun olarak gerek hac ve umre yapanların gerekse diğer şahısların kurban kesme yükümlülüğü ve diğer kurban türleri hakkındaki hükümler Hz. Peygamber’in söz ve uygulamasıyla belirlenmiştir.

Resûl-i Ekrem’in hicretin 2. yılından (624) itibaren kurban bayramlarında kurban kesmeye başlaması, hac ve umre esnasındaki uygulaması ve kurbanla ilgili çeşitli açıklamalarından oluşan zengin hadis rivayeti (“Uḍhiyye”, Mv.Fİ, XIII, 307-350; “Uḍhiyye”, Mv.F, V, 74-107) bu alandaki dinî geleneğin, fıkhî yorum ve değerlendirmelerin ana zeminini teşkil etmiştir.[1]

(1) DİA; [KURBAN - Ahmet Güç] c. 26; s. 433-435, [KURBAN - Ali Bardakoğlu] c. 26; s. 435-440

Kurban Kelimeleri

İbadet amacıyla hayvan kesimi ve bu maksatla kesilen hayvan.

Arapça’da gerek maddî gerekse mânevî her türlü yakınlığı ve yakın olmayı kuşatacak bir anlam yelpazesine sahip olan kurbân kelimesi dinî terminolojide kendisiyle Allah’a yaklaşılan şeyi, özel olarak da Allah’a yakınlık sağlamak, yani ibadet (kurbet) amacıyla belli vakitte belirli cinsten hayvanları kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı ifade eder.

Kurban hemen bütün dinlerin ana temalarından birini teşkil ettiği gibi çeşitli dillerde bu kavramı ifade için kullanılan kelimelerin kök anlamlarında da müşterek taraflar vardır. Latince kökenli Batı dillerinde kurban karşılığı kullanılan *sacrifice* kökünde “kutsamak, bir nesnenin tanrıya sunularak kutsal hale getirilmesi”, *offering* de “tanrıya hediye sunma, takdime” anlamını taşır. Eski Ahid’de kurban karşılığında “bağış ve vergi” mânasındaki *minha*, “yaklaştıran şey” anlamında *gorban* ve “kutsal kan dökme”yi ifade eden *zebah* kelimeleri kullanılır (Tekvîn, 4/3, 31/54, 32/14, 33/10; Çıkış 10/25, 12/27; Levililer, 2/1-13; Ezra, 20/28, 40/43).

Sâmî gelenek içinde yer alan Arapça’da kurban kelimesi terim anlamındaki kurbanı da kuşatacak biçimde daha genel bir anlam taşırken İslâmî literatürde ibadet amacıyla kesilen hayvana *udhiyye* (dahiyye) eti için kesilen hayvana *zebîha* denilir. Udhiyye adlandırması, hayvanın kurban bayramında kuşluk vakti (duhâ) kesilmekte oluşuyla açıklanır.

“İbadet” anlamında *nesîke, nüsük ve mensek* de özelde kurbanı ifade eder. Hac ve umrede kesilen kurbanlar ise genel olarak “sevkedilip götürülen, sunulan şey” mânasında *hedy* veya kesilen hayvanın büyükbaş ya da küçükbaş oluşuna göre *bedene ve dem* şeklinde özel isimler almış, doğan çocuk için kesilen kurbana da yeni doğan çocuğun başındaki saçın adından hareketle *akîka* denilmiştir. Türkçe’de kurban kelimesi yalın olarak kullanıldığında kurban bayramında ibadet amacıyla kesilen hayvanı ve bu kesim işlemini ifade ederken diğerleri türüne göre “adak kurbanı, kefâret kurbanı” gibi özel isimler almıştır.[1]

(1) DİA; [KURBAN - Ahmet Güç] c. 26; s. 433-435, [KURBAN - Ali Bardakoğlu] c. 26; s. 435-440

Kurban Kesimi

İbadet amaçlı olsun veya olmasın eti yenen hayvanların kesiminde aranan kurallar ana hatlarıyla aynıdır. Hayvan, kesim yerine incitilmeden götürülür, kesilecek zaman kıbleye karşı ve sol tarafı üzerine yatırılır. Elinden geldiği takdirde her mükellefin kurbanını kendisinin kesmesi menduptur, değilse bir başkasına vekâlet verip kesti-

rir. Kurbanı kesecek kimsenin müslüman olması tercihe şayandır; erkek, kadın, yetişkin, çocuk farketmez.(…)

Kurban sahibinin kesim esnasında orada hazır bulunması müstehaptır. Hayvan yere yatırılırken, "Yüzümü gökleri ve yeri yaratan Allah'a, O'nun birliğine inanarak çevirdim. Ben müşriklerden değilim" (el-En'âm 6/79); "Benim namazım, ibadetim (kurbanım), hayatım ve ölümüm hep âlemlerin rabbi olan Allah içindir. O'nun ortağı yoktur. Bana böyle emrolundu ve ben Allah'a teslim olanların ilkiyim" (el-En'âm 6/162-163) meâlindeki âyetleri okur ve kabulü için Allah'a dua eder. Daha sonra da tekbir ve tehlîl getirir.

Kurbanı kesen kimse hayvana eziyet vermemeye dikkat etmeli, bıçağı hayvana göstermemeli ve keskin bıçak kullanmalıdır. Sağ eliyle tuttuğu bıçakla hayvanı keserken "bismillâhi Allahüekber" der. Kurbanı vekilin kesmesi halinde kurban sahibi de besmeleye iştirak eder.(…)

Kurban kesmenin rüknü kurbanlık hayvanın kanını akıtmaktır. Sığır, manda, koyun ve keçi cinsinden hayvanlar yatırılıp çenelerinin hemen altından boğazlanmak suretiyle (zebh), deve ise ayakta sol ön ayağı bağlanarak göğsünün hemen üzerinden (nahr) kesilir. Kesim işlemi boğazın iki tarafındaki şah damarları, yem ve yemek borusundan en az üçü kesilerek yapılır ve hayvanın kanının iyice akmasını temin için bir süre beklenir.(…)

Kurban sahibi kurbanın etinden yiyebilir, bakmakla yükümlü bulunduğu kimselere yedirebilir; ancak etinin bir kısmını da dağıtması gerekir.(…)

Adak olarak veya ölenin vasiyeti üzerine malından kesilen kurbanın etinden adakta bulunan kimse, vârisler ve bakmakla yükümlü bulunduğu kimseler (eşi, usulü ve fürûu) yiyemez. Eğer yiyecek olurlarsa yediklerinin bedelini fakirlere tasadduk etmeleri gerekir. Ölen kimse adına nâfile olarak kesilen kurbandan sahibi de bakmakla yükümlü bulunduğu kimseler de yiyebilir; ancak dağıtmak efdaldir. Hac ve umrede kesilen ceza ve kefâret kurbanlarının etinden sahibi yiyemez. Şâfiî mezhebinin, temettu' ve kırân haccı yapanların kestiği şükür kurbanının etinden yiyemeyeceği görüşü o bölge halkının yararına öncelik verilmesi amacını taşır.

Kurban sırf Allah rızâsını kazanmak için kesildiğinden etinin satılması câiz olmadığı gibi derisi, yünü, bağırsakları, kemikleri, iç yağı gibi eti dışında kalan parçalarının da sahibine gelir temin etmek amacıyla para ile satılması câiz değildir. Bunları kurban sahibi evde kullanabileceği gibi kullanılmak üzere birine hediye de edebilir.(…)

Kesim işlemi tamamlandıktan sonra çevre temizliğinin iyice yapılması, hayvanın artan parçalarının toprağa derince gömülmesi, mümkün olduğu ölçüde dışarıda hiçbir parçasının bırakılmaması gerekir.(…)[1]

(1) DİA; [KURBAN - Ahmet Güç] c. 26; s. 433-435, [KURBAN - Ali Bardakoğlu] c. 26; s. 435-440

Kurban Murad Türbesi-Türkmenistan

(1) Günay, Ünver. a.g.e. 2, s. 8

Kurban Şartları

Yükümlülük Şartları: Bir kimsenin kurban kesmekle yükümlü sayılması için aranan şartlara kurbanın *vücûb şartları* denilir. Kurban kesmenin sünnet olduğunu söyleyenlere göre ise bunlar sünnet oluşun şartlarıdır.

Bir kimsenin kurban kesmekle yükümlü olabilmesi için *müslüman, akıl bâliğ (ergen), mukim ve zengin* olması şartları birlikte aranır.

Hanefîler'den Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf ile Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre kurbanla yükümlü sayılmak için akıl ve bulûğ şart olmayıp gerekli malî güce sahip olan küçük çocuklar ve akıl hastaları adına kanunî temsilcileri tarafından kurban kesilmesi dinî hükmü konusundaki görüş farklılığına bağlı olarak gereklidir veya sünnettir. Bu fakihler, kurbanın malî bir ibadet oluşunu ve başta fakirler olmak üzere üçüncü şahısların hakkının gözetilmesi hususunu ön planda tutmuşlardır. Hanefî fakihlerinden İmam Muhammed ve Züfer ile Şâfiîler'e göre kurban mükellefiyeti için akıl ve bulûğ şarttır. Hanefî mezhebinde bu konuda fetva İmam Muhammed'in görüşüne göre verilmiş ve uygulamada bu görüş ağırlık kazanmıştır.

Dinen *yolcu hükmünde* olan kimse kurban kesmekle yükümlü değildir. Ancak yolcu hükmünde bulu-

nan kimsenin tek başına veya mukimlerle birlikte kurban kesmesine bir engel de yoktur.(…)

Kurban kesme mükellefiyeti için dördüncü şart *malî imkânın* bulunmasıdır. İslâm'da zekât, fitre (sadaka-i fıtr) ve kurban gibi malî yönü bulunan ibadetlerle yükümlülük belli bir asgari zenginlik ölçüsüne ulaşmış olmaya bağlanmıştır. Dinen asgari zenginlik ölçüsü olarak belirlenen bu miktara "nisab" denir.(…)

Ekonomik güç ve zenginlik, hem içinde bulunulan şartlara hem de yükümlülüğün konusuna göre değişkenlik gösterdiği ve bir yönüyle örfî olduğu için günümüzde kişilerin yukarıda zikredilen ilke ve ölçüler ışığında hareket etmesi, kendi bütçe imkânları çerçevesinde sıkıntı çekmeden kurban ücretini ödeyip ödeyemeyeceğini göz önünde bulundurması ve ona göre karar vermesi gerekir. Uygun olan, kurban alma imkânı bulunmayan kimselerin kurban kesmek için kendini zorlamamasıdır.(…)

Hanefîler, yükümlülük şartlarını taşıyan herkesin ayrı ayrı kurban kesmekle yükümlü olduğunu (aynî vâcip) ileri sürerken Mâlikîler, (..) Şâfiîler ve Hanbelîler de benzeri bir yaklaşımla kurbanın kesen açısından aynî sünnet, nafakalarını sağlamakla yükümlü olduğu aile fertleri açısından kifâî sünnet olduğunu ileri sürerler. Aynî oluş gücü yeten her ferdin kesmesinin sünnet olduğu, kifâî oluş da içlerinden biri kesmekle diğer aile fertlerinden talebin sâkıt olduğu ve sünnetin yerine gelmiş olacağı şeklinde açıklanır (İbn Kudâme, IX, 438; Nevevî, II, 466-467; Şemseddin er-Remlî, VIII, 131). Bu görüşteki fakihler delil olarak genelde Hz. Peygamber'in böyle bir yoruma açık uygulamasını (İbn Mâce, "Eđâhî", 1, 5; Şevkânî, V, 125-127), Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin, "Biz bir tek koyun keserdik. Kişi onu kendisi ve aile fertleri için keserdi; yerlerdi ve ikram ederlerdi. Sonra insanlar bununla övünür oldular" şeklindeki açıklamasını alırlar (el-Muvatta, "Đahâyâ", 4; Tirmizî, "Eđâhî", 10).

Geçerlilik Şartları: Kurban kesmekle mükellef olan kimsenin bu ibadeti geçerli olarak yerine getirmiş sayılabilmesi için gerek kurbanlık hayvanla gerekse bu hayvanın kesimiyle ilgili bazı şartlar vardır. Bunlar kurbanın sıhhat şartlarıdır.

1. Dinen kurban olarak kesilmesi kabul edilmiş hayvan türleri, topluca *"en'âm"* adıyla anılan ehlî hayvanlar yani koyun, keçi, sığır, manda ve devedir. Dolayısıyla ancak bu hayvanlar veya türdeşleri kurban olarak kesilebilir.(…) Koyun ve keçi sadece bir kişi için, deve, sığır ve manda ise yedi kişiyi aşmamak üzere ortaklaşa kurban olarak kesilebilir. Bu hüküm Hanefîler dahil üç mezhebe göre olup Mâlikî mezhebinde hayvanın türü ne olursa olsun ortak kurban kesimi câiz görülmez; ancak kesen kimse önceden niyet ederek fakir ebeveynini, küçük çocuğu gibi yakınlarını sevabına iştirak ettirebilir.(…)
2. Koyun ve keçi cinsinden hayvanlar *bir yaşını* doldurduktan sonra kurban edilebilir. Hanefîler ve Hanbelîler dahil fakihlerin çoğunluğuna göre, koyun semizlik ve gösteriş olarak bir yaşındakilere denk olması halinde altı ayını tamamladıktan sonra da kurban olarak kesilebilir. Sığır ve manda cinsinden hayvanlar iki yaşını, deve ise beş yaşını doldurduktan sonra kurban edilebilir.
3. Kesilecek hayvanın gözle görülür *bir noksanının* bulunmaması gerekir. Kurban edilecek hayvanın sağlıklı, organlarının tamam ve besili olması, hem ibadetin gaye ve mahiyetine hem de sağlık kurallarına uygun düşer.(…)
4. Kurbanlık hayvanın *kesenin mülkiyeti altında* olması veya kesenin böyle bir tasarrufa yetkisinin bulunması gerekir. Hayvanın vadeli olarak satın alınması veya hibe yoluyla edinilmesi önemli değildir.
5. Kurbanın sahih olabilmesi için *belirlenmiş vakit içinde* kesilmesi gerekir. Kurban, kurban bayramının "eyyâm-ı nahr" denilen ilk üç günü yani zilhicce ayının on, on bir ve on ikinci günleri, bayram namazının kılınmasından üçüncü günün akşamına kadarki süre zarfında kesilebilir. (…)
6. Kurbanın *ibadet niyetiyle* kesilmesi şarttır. Esasen kurbanı diğer hayvan kesimlerinden ayıran da budur. Niyette aslolan kalbin niyetidir; dil ile açıkça söylenmesi gerekmez.(…)

Kurbanlık niyetiyle alınan hayvan kesilmeden önce ölürse zengin kimsenin tekrar kurbanlık satın alması gerekir, fakir için gerekmez.(…)[1]

(1) DİA; [KURBAN - Ahmet Güç] c. 26; s. 433-435, [KURBAN - Ali Bardakoğlu] c. 26; s. 435-440

Kurban Tarihi

Kurban tapınılan tabiatüstü varlık veya varlıklara yakınlaşma, şükran duygularını ifade etme, bir şey isteme ya da günahlara kefâret olması gibi niyetlerle sunulan varlık ve nesnelerdir. Tabiatüstü bir güce sunulan nesnelere genel anlamda takdime adı verilirken kurban kelimesi özellikle öldürme veya boğazlama yoluyla sunulanlar için kullanılmaktadır. Kurban olayında esas unsur, sunulan hediyeyi kabul etme durumunda olan tabiatüstü gücün veya kendisine böyle bir güç atfedilmiş olan varlığın bulunmasıdır. Kurban sunan kişi bu şekilde tabiatüstü güçle ilişkiye girmeyi veya daha önce girmiş olduğu ilişkiyi sürdürmeyi amaçlar. Öte yandan bazı toplumlarda kurban olarak takdim edilen nesnelerin yok edilmesi işlemi esas kabul edilmiş, buna göre kurban, "objelerin bir tanrıya veya herhangi bir tabiatüstü güce takdim edildiği bir kült faaliyeti" olarak tanımlanmıştır. Takdim edenin, bir şeyi kendi tasarrufundan çıkarıp tabiatüstü bir alıcıya sunduğu düşüncesi esas alınarak kurban, "icra edilişi esnasında bir şeyin sunulduğu veya yok edildiği, objesinin mânevî bir güç kaynağı ile böyle bir güce ihtiyaç duyan kişi arasında ilişkiler tesis ettiği dinî tören" şeklinde tarif edilmiştir.

Erken Paleolitik dönemden itibaren çeşitli kültürlerde kurban ibadetinin farklı uygulamaları ortaya çıkmıştır.

Antik Yunan dininde yer altı ve deniz tanrılarına siyah, ateş tanrılarına kızıl renkte hayvanlar, güneş tanrısı Helios'a süratli atlar, tanrı Zeus'a kozmik verimlilik güçlerinin simgesi olarak kabul edilen boğa kurban edilirdi. Kurban vasıtasıyla tanrıların, tanrılar sayesinde de insan ve tabiatın yaşadığına inanılırdı.

Arkeolojik bulgular, eski Mısır'da rahiplerin idaresinde âyin haline getirilmiş kurban kültünün bulunduğunu göstermektedir.

Sumerler'in yaşadığı **eski Mezopotamya'da** da rahiplerin eşliğinde zorunlu kurbanlarla iştirak edilen oldukça gelişmiş bayram takvimleri bulunurdu. Hititler'in tanrıların yardım ve affını kazanmak için kurban kestikleri, bazı yiyecekler takdim ettikleri bilinmektedir. Dinî ve mitolojik Ugarit metinlerinde Mezopotamya ve Ken'ân özelliği taşıyan bir kurban kültünün izleri görülmektedir. Milâttan önce ilk binyıla kadar tarihlendirilen kitâbelere göre Güney Arabistan'ın yüksek kültürlerinde rahiplerce yönetilen, güneş, ay ve Venüs gibi yıldızlarla büyük tanrılara sunulan kurban âyinleri vardı.

Eski İranlılar tanrılara kurbanlar, çeşitli bitkiler ve haoma içkisi sunmuşlardır. Zerdüşt hayvan kurbanını yasaklayarak Ahura Mazda'ya adak ve şükürler kurbanını telkin ettiyse de ölümünden sonra canlı kurban âdetine geri dönülmüştür. İranlılar adak ve şükranlarını Hürmüz'e, diğer takdimelerini de kötülüğü engellemesi için Ehrimen'e arzederlerdi. Sâbiî toplumunda güvercin ve koçun kurban edildiği törenleri vaftiz olmuş rahip veya yardımcısı icra eder, kurban edilen hayvanın kutsiyetine inanıldığından vaftiz olmayanların ona dokunmasına izin verilmezdi. Günümüz ilkel kabilelerinde tanrıların yardımlarını sağlamak, gazaplarından korunmak veya günahlardan kurtulmak için tavuk kurbanı yaygındır; ayrıca sığır ve köpek de kurban edilmekte, yiyecek ve içecek maddeleri sunulmaktadır.

Japon dini **Şintoizm'de** kurban ve takdimeler tanrılara ve ölülere, onların öfkesini yatıştırıp lutuf ve yardımlarını sağlamak veya günahlara kefâret düşüncesiyle sunulurdu. Erken dönemlerde uygulanan insan kurbanlarının yerini sonradan hayvan kurbanları almıştır. Günümüzde pirinç ve pirinç şarabından oluşan yemek takdimeleriyle elbise ve mesken dahil üç aslî ihtiyaca tekabül eden her şey kurban olarak sunulmaktadır.

Eski Çin'de tanrılara ve ölen ataların ruhlarına onları memnun etmek ve ilâhî lutuflar elde etmek amacıyla evcil olan ve olmayan hayvanlar kurban edilir; hububat, mayalandırılmış içki, çeşitli yiyecekler ve ipek gibi takdimeler sunulurdu. Önceleri yaygın olan insan kurbanına Konfüçyüs'le birlikte son verilmiştir. İmparator tarafından kış gündönümünde göğe ve yere sunulan kurbanın önemli bir yeri vardı. En önemli takdimeler bütün ailenin bir araya geldiği, senenin ilk ve son günlerinde yapılırdı. Güneş tutulması, sel baskını, salgın hastalık, kuraklık, açlık gibi durumlarda da uygun kurbanlar sunulurdu.

Hinduizm'de kurban insanları kurtuluşa götüren yollardan biridir. Brahmanlar döneminde, kozmik

gücü meydana getirdiğine inanılan ve yaratılışın sırrı, kâinatın devamının anahtarı olarak kabul edilen kurban merasimi rahiplerin nezaretinde gerçekleştirilirdi. Vedalar döneminde günlük merasimler ateşte yakılan takdimeleri, kutsal soma içkisini yere dökmeyi, atalara, yer tanrılarına ve ruhlara yiyecek takdimelerini ihtiva ederdi. Aylık takdimeler yeni ay ve dolunayda çeşitli tanrılara, özellikle fırtına tanrısı İndra'ya sunulan pastalar ve yiyeceklerdi. Fakat kefâret niyetiyle ve ilkbaharın başlangıcında bolluk düşüncesiyle, yağmurlu mevsim ve serin kış beklentisiyle rahipler tarafından bir yılda üç defa olmak üzere mevsimlik kurbanlar sunulurdu. Upanişadlar sonrası dönemde de kurban sistemi korunmuş, ancak mâbed ibadetinin ortaya çıkışı ve Budizm, Jainizm gibi yeni dinlerin muhalefeti sebebiyle giderek önemini kaybetmiştir. Çünkü Budizm ve Jainizm'de "Ahimsa" (hiçbir canlıyı öldürmemek) prensibi ve tenâsüh inancı gereği canlı yaratıklar kurban edilmemektedir. Ancak her iki din mensupları mâbedlerinde tütsü, mum, buhur, yiyecek ve içecekler takdim ederlerdi.

Yahudilik'te bazı hayvanların veya yiyeceklerin Tanrı'ya bağlılığın bir işareti olarak ve O'nun lutfunu kazanmak, affını sağlamak niyetiyle bir mezbah üzerinde tamamen ya da kısmen yok edilmesinden ibaret olan kurban ibadetinin tarihi Hz. İbrâhim'e kadar götürülmektedir. Onun döneminde sığır, davar, kumru, güvercin gibi hayvanlar Tanrı'ya sunulurdu (Tekvîn, 8/20, 13/18, 15/7-11, 17-21). İshak (Tekvîn, 26/25) ve oğlu Ya'kûb tarafından da devam ettirilen kurban geleneği İsrâiloğulları'nca, bazı dönemlerdeki farklı uygulamalarla birlikte Kudüs'teki mâbedin 70 yılında Romalılar tarafından yıkılışına kadar sürdürülmüştür.

Ahd-i Atîk'te kurbanı ifade eden en kapsamlı terim İbrânîce'de "vermek" anlamına gelen "manah" fiilinden türetilmiş, "bir bağış veya vergi" mânasındaki "minha"dır. Bu kelime hububat takdimelerini (Levililer, 2; İşaya, 43/2), genel olarak kurbanı (I. Samuel, 2/29, 26/19) ve özellikle de hayvan kurbanlarını (Tekvîn, 4/3, 4; I. Samuel, 2/12-17) ifade etmek üzere kullanılmıştır. Kurban karşılığında kullanılan bir diğer terim, "grb" kökünden "yaklaştıran şey" anlamına gelen ve kanlı kansız bütün takdimeler için kullanılan "gorban"dır (Levililer, 1/2-9; Ezra, 20/28, 40/43).

Mezbah üzerinde tamamen yakılan takdime veya kurban çeşidini ifade etmek için kullanılan kelime İbrânîce'de "yükselmek" mânasındaki "olah"tır (Tekvîn, 4/8-20; Çıkış, 10/25; Levililer, 1/17). "Kutsal kanı dökmek" veya "boğazlanan şey" anlamlarına gelen "zebah" ise genellikle komünyon kurbanını ve bir hayvanı sırf etini yemek niyetiyle boğazlamayı ifade etmektedir (Tekvîn, 31/54; Çıkış, 10/25, 12/27). İbrânîce'de hem "günah" hem de "günahı ortadan kaldıran dinî tören" mânasındaki "hattah" ile (Levililer, 4/1-5, 13, 6/17-23) "suç" ve "daha sonra kendisiyle bu suçun düzeltildiği vasıta" mânasındaki "asham" kelimeleri ise kefâret düşüncesiyle sunulan kurbanlar için kullanılmaktadır.

Yahudilik'te kurban uygulaması, Mûsâ şeriatında uygun görülen hayvanları boğazlamak suretiyle sunulan kanlı kurbanlar ve çeşitli yiyecek, su ve şarap gibi içeceklerin takdim edilmesi şeklindeki kansız kurbanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kurbanlar günlük, haftalık, aylık, mevsimlik ve yıllık olarak sunulurdu. Dâimî kurban (olat tamid) her gün sabah akşam sunulan birer yıllık iki kuzudan ibaretti (Çıkış, 29/38-42).

Haftalık kurban olarak sebt gününde yakılan takdimeden başka birer yıllık kusursuz iki erkek kuzu boğazlanırdı (Sayılar, 28/9-10).

Aylık kurban niyetiyle her kamerî ayın ilk gününde iki genç boğa, bir koç, birer yıllık kusursuz yedi erkek kuzu, ayrıca suç takdimesi olarak "yeni ay bayramı kurbanı" adı verilen bir erkeç sunulurdu (Sayılar, 28/11-15).

Yıllık kurbanlar arasında, senenin belirli zamanlarında kutlanan bayram günlerinde takdim edilen kurbanların ayrı bir yeri vardır. İsrâiloğulları'nın Mısır bölgesindeki esaretlerinden kurtarılışının anısına (Çıkış, 12/12-14) kutlanan Fısıh (Pesah) bayramında bir kuzu kurban edilirdi (Çıkış, 12/1-19, 21-24, 43-49; Levililer, 23/4-8). Fısıh'ın ikinci gecesinden itibaren ellinci güne kadar kutlanan ilk mahsul bayramında çeşitli ziraî ürünlerin turfandası sunulur, bir yıllık kusursuz erkek kuzu da kurban edilirdi (Çıkış, 11/4-5, 12/29-32, 13/1-2,

12, 22/29, 34/19-20). Takdimelerin yapıldığı bir diğer bayram da Roşhaşahan'ın ilk gününden itibaren on günlük tövbe zamanının sonundaki kefâret günüdür (Yom Kipur).

Öte yandan Yahova'nın İsrâiloğulları'ndan istediği başka takdime çeşitleri de vardı (Çıkış, 25/1-7, 35/4-9, 20-29, 36/3). Nitekim Tevrat'ta ve Kur'an'da belirtildiğine göre Hz. Mûsâ zamanında İsrâiloğulları'ndan bir de sağlam, kusursuz, üzerine hiç boyunduruk binmemiş inek kurban etmeleri istenmiş ve bu kurbanla ilgili işlemler ayrıca bildirilmiştir (Sayılar, 19/1-10; Tesniye, 21/1-9; el-Bakara 2/67-73). Tevrat'ta kurbanın temiz ve eti yenilen hayvanlardan seçilmesi istenmiştir (Levililer, 1/1-2, 11/47; Tesniye, 14/11, 20).

Kurban edilecek hayvanlar kusursuz olmalıdır. Pek çok durumda hayvanın erkek olması istenmiş, şükür ve ilk mahsul takdimeleri gibi diğer durumlarda erkekle dişi arasında tercih kişiye bırakılmıştır. Kurban olarak sunulan hayvanların doğumdan itibaren yedi günden önce takdim edilmemesi (Levililer, 22/26-27), anne ile yavrusunun aynı günde boğazlanmaması emredilmiştir (Levililer, 22/28). İlk doğanlar bir yıl içinde takdim edilmelidir (Tesniye, 15/19). Pesah kuzusunda olduğu gibi yakılan takdimelerle günah ve şükran takdimelerinin bir yaşından daha fazla olması istenmiştir (Çıkış, 12/5, 29/38; Levililer, 9/3, 23/12, 19). Bazı özel kurbanların bir iş yapmamış, boyunduruk vurulmamış ve henüz yavrulamamış bir hayvandan olması gerekirdi (Sayılar, 19/1-10; el-Bakara 2/67-71). Ayrıca kurbanın onu sunan kimsenin malı olması gerekiyordu (Tesniye, 28/19; II. Samuel, 24/24).

Kurbanın eti hakkında yapılacak işlem kurbanın takdim ediliş amacına göre değişiklik arzetmekteydi. Yakılmak üzere sunulan kurbanın eti tamamen mezbah üzerinde yakılır; komünyon kurbanı kohenler, onu takdim eden ve yakınları tarafından yenirdi (Levililer, 7/15-21, 32-34, 35-36, 22/29-30). Kurbanın kanı ve Tanrı'ya tahsis edilen yağının yenilmemesi ve bütün nesiller boyunca buna riayet edilmesi istenmiştir (Levililer, 3/17, 7/22-31, 17/10-14).

Hz. Îsâ zamanındaki kurban uygulamaları Ahd-i Atîk'e dayandırılmaktaysa da sonradan Hıristiyanlık'ta Îsâ'yı merkezîleştiren farklı bir kurban anlayışı geliştirilmiştir. Kendisi de bir İsrâilli olan Îsâ dünyaya geldiğinde ailesi yahudi şeriatına uyarak (Çıkış, 13/2, 12; Levililer, 12/2-6, 8) kurban sunmak için Yeruşalim'e gitmiş ve Îsâ'yı da götürmüş (Luka, 2/22-24), Îsâ, İsrâiloğulları'nın kutladığı Pesah bayramlarına katılmıştır (Matta, 26/2, 17-19; Markos, 14/12-16).

Öte yandan Îsâ, bir cüzzamlıyı iyi ettikten sonra Mûsâ şeriatında belirtildiği üzere (Levililer, 13/49, 14/2-9) bir kurban kesmesini (Matta, 8/4), din kardeşiyle dargın olan birinin barıştıktan sonra takdimesini sunmasını istemiştir (Matta, 5/23-24).

Bu uygulamalara rağmen Îsâ'nın çarmıha gerilmesi ve diriltilmesi inancının ardından Hıristiyanlığın Yahudilik'ten ayrı bir din mahiyeti kazanmaya başladığı bilinmektedir. Nitekim hıristiyan geleneğinde Îsâ'nın havârileriyle yediği son akşam yemeğinde insanlar için döküldüğünden bahsettiği kanının Ahd-i Cedîd olduğuna ve insanları Tanrı ile barıştırdığına inanılmış (Matta, 26/26-28; Markos, 14/22-24), Ahd-i Atîk Pesahı'nın icrası sayılan bu yemeğin Îsâ'nın kendisini Baba'sına takdim ettiği bir âyin anlamına geldiği anlayışı benimsenmiştir.

İnciller'deki, "Îsâ'nın kanı birçoklarının günahının bağışlanması için döküldü" (Matta, 26/26-28); "İnsanoğlu kendisine hizmet edilmeye değil, ancak hizmet etmeye ve birçokları için canını fidye olarak vermeye geldi" (Matta, 20/28; Markos, 10/45) ve Pavlus'un mektuplarındaki "günah için bir kurban" (İbrânîler'e Mektup, 10/12) ve "Tanrı'ya kurban" (Efesoslular'a Mektup, 5/2) şeklindeki ifadeleri, Hz. Îsâ'yı insanlığı aslî günahtan kurtaran bir kurban (Romalılar'a Mektup, 5/12-21; I. Korintoslular, 15/21-22) olarak gören inanca esas teşkil etmiştir. Böylece hıristiyan ilâhiyatında Îsâ'nın haç üzerindeki ölümünün tek başına yeterli ve diğer kurban sunma fiillerini faydasız kılan biricik kurban olduğu inancı kabul edilmiş, Îsâ, kendisi ilk ve son kurban olarak Ahd-i Atîk'in kurban sistemini iptal etmiştir (İbrânîler'e Mektup, 10/5-10).(1)

(1) DİA; [KURBAN - Ahmet Güç] c. 26; s. 433-435, [KURBAN - Ali Bardakoğlu] c. 26; s. 435-440

Kurban Zade Hacı Süleyman Efendi Türbesi-Muğla

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 297

Kurbanın Anlamı

Kurbanı hayvanın eti veya derisi için kesiminden (zebh, tezkiye) ayıran temel fark, onun Allah'ın rızâsını kazanma ve isteğine boyun eğme gayesiyle kesilmiş olmasıdır. İbadetin özünü teşkil eden bu gaye ancak şâriin bildirdiği şekil şartlarına uyulduğunda gerçekleşmiş olur. Bu yönüyle kurban ibadetinin özü ve biçimselliği dinî bildirime dayanır. Kesilen kurbanın etinin yenmesi, derisi ve diğer parçalarından âzami ölçüde yararlanılması ibadetin özüyle alâkalı bir gereklilik olmayıp ikinci derecede yararlar, ibadetin dünyevî boyutu ve anlamı olarak görülebilir. Klasik doktrinde kurban ibadetinin rüknünün kan akıtma olarak belirlenmesi de mücerret bir itlâf ameliyesi değil, bu ibadette derunî bir hal olan kulluk bilinç ve iradesini temsil eden ve yükümlülüğün en alt sınırında bulunan objektif bir işlemin kriter olarak seçilmesi anlamını taşır.

Kişi kurban kesmekle Allah'ın emrine boyun eğmiş ve kulluk bilincini koruduğunu canlı bir biçimde ortaya koymuş olur. Bunu yaparken de malını Allah için telef etmesi değil en yakınlarından başlayarak insanlara yararlı olacak tarzda gerçekleştirmesi istenmiştir. Kur'an'da kurbanın kan ve etinin değil kesenlerin dinî duyarlılıklarının (takvâ) Allah'a ulaşacağının belirtilmesi (el-Hac 22/37) buna işaret eder. Kurban Allah'a verdiği nimetlerden dolayı şükür anlamı da taşır. Müminler her kurban kesiminde, Hz. İbrâhim ile oğlu İsmâil'in Cenâb-ı Hakk'ın buyruğuna mutlak itaat konusunda verdikleri, Kur'an'da da özetle aktarılan (es-Sâffât 37/102-107) başarılı sınavın hâtırasını tazelemiş ve kendilerinin de benzeri bir itaate hazır olduklarını simgesel davranışla göstermiş olmaktadırlar.

Kurban toplumda kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma ruhunu canlı tutar; sosyal adaletin gerçekleşmesine katkıda bulunur.(...)

Kurban ibadetinin yararı sadece sosyal dayanışma ve malî yardıma indirgenemeyeceği, her ibadetin öz ve biçim olarak ayrı anlam ve hikmetleri bulunduğu için kurban yerine başka bir ibadetin ikame edilmesi, meselâ kurbanın parasının dağıtılması, fakirlere gıda yardımı yapılması, namaz kılınıp oruç tutulması câiz görülmez.[1]

(1) DİA; [KURBAN - Ahmet Güç] c. 26; s. 433-435, [KURBAN - Ali Bardakoğlu] c. 26; s. 435-440

Kurbanın Hükmü

Kurbanın meşruiyetinde müslümanların ittifakı bulunmakla birlikte dinî hükmü fakihler arasında tartışmalıdır.

Dinen aranan şartları taşıyan kimselerin kurban kesmesi Hanefî mezhebinde Ebû Hanîfe ve bir rivayette Ebû Yûsuf tarafından savunulan, mezhepte de ağırlık kazanan görüşe, Rebîa, Leys b. Sa'd, Evzâî, Süfyân es-Sevrî gibi bazı müctehidlere ve İmam Mâlik'ten bir rivayete göre **vâcip**, Ca'feriyye ve Zeydiyye de dahil fakihlerin çoğunluğuna göre ise *müekked sünnet*tir.

Hanefîler, Kur'an'da Hz. Peygamber'e hitaben, "Rabbin için namaz kıl, kurban kes" (el-Kevser 108/2) buyrulmasının ümmeti de kapsadığı ve gereklilik bildirdiği görüşündedir. Ayrıca Resûl-i Ekrem'in birçok hadisinde hali vakti yerinde olanların kurban kesmesi emredilmiş veya tavsiye edilmiş, hatta, "Kim imkânı olduğu halde kurban kesmezse bizim mescidimize yaklaşmasın" (Müsned, II, 321; İbn Mâce, "Edâhî", 2); "Ey insanlar, her sene her ev halkına kurban kesmek vâciptir" (İbn Mâce, "Edâhî", 2; Tirmizî, "Edâhî", 18) gibi ifadelerle bu gereklilik önemle vurgulanmıştır. Öte yandan kurban kesmeyi Hz. Peygamber hiç terketmemiştir. Bu ve benzeri delillerden hareket eden fakihler, gerekli şartları taşıyanların kurban bayramında kurban kesmesini vâcip görürler.(...)

Vasiyetinin veya adağının bulunması halinde *ölen kimse için kurban* kesilmesi gerekir ve kesilen kurbanın etinin tamamı fakirlere dağıtılır. Vasiyet yahut adak yoksa Şâfiî mezhebinde ağırlıklı görüş ölen kimse adına kurban kesilmesinin câiz olmadığı, Mâlikî mezhebinde ise mekruh olduğu yönündedir (Şemseddin er-Remlî, VIII, 143-144). Delil olarak da ibadetlerde aslolanın dinî bildirim olduğunu ve bu konuda Hz. Peygamber'den bir açıklama gelmemiş olmasını alırlar.

Fakihlerin çoğunluğu ise hem Resûlullah'ın ümmeti için de kurban kestiğine dair rivayetlerden, hem geride kalanların yaptığı sâlih amellerin, özellikle de malî yönü bulunan sadaka ve hayrın sevabından ölenin yararlanacağına dair temennilerinden yola çıkarak ölen kimse adına kurban kesilebileceğini ileri sürerler.

Akîka kurbanı Hanefîler'e göre mubah (bazı rivayetlerde mendup), diğer üç fıkıh mezhebine göre sünnet, Zâhirîler'e göre vâciptir.

Adak kurbanı ile kırân ve temettu' haccı yapanların *şükür kurbanı*, hac ve umrenin *ceza kurbanları* da vâciptir.[(1)]

(1) DİA; [KURBAN - Ahmet Güç] c. 26; s. 433-435, [KURBAN - Ali Bardakoğlu] c. 26; s. 435-440

Kurbet

a. Allah'a manevi yakınlığa sebep olan iyi davranışlar.[(2)]

b. Allah'a yakınlık.[(3)]

(1) Erginli, Zafer. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kurd Dede Türbesi-Makedonya-Pirlepe

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 621

Kurena

a. Padişahın yakın adamları, padişaha yakın olanlar, mabeyinciler.[(1)]

b. Namazda genellikle Fatiha'dan sonra okunan sureler.[(1)]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kureyş Baba Türbesi-Afyon-Boyalı Köyü

(1) Kaya, Aslı. a.g.e. s. 81

Kureyş Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'in yüz altıncı sûresi.

Sûrenin başında Allah'ın Kureyşliler'i yaz ve kış yolculuklarına alıştırdığı ifade edilir (âyet 1-2). İlk âyette yer alan "îlâf" kelimesi sözlükte "alıştırma, ısındırma; ahid, antlaşma ve ülfet" gibi anlamlara gelir. Kureyş ismine izâfe edilen kelime sûrede iki defa geçmektedir. Kelimenin dostluk anlamı dikkate alındığında burada hem Kureyş'in kendi içindeki güven ve kaynaşmaya hem de komşu topluluklarla aralarındaki dostluğa dikkat çekildiği anlaşılır. Tefsirlerde, bu âyetlerde sözü edilen yolculuklarla Kureyşliler'in yaz mevsiminde Suriye bölgesine, kış mevsiminde Yemen taraflarına ticaret amacıyla düzenledikleri seyahatlere işaret ettiği belirtilmektedir. Kureyşliler bu ticarî seferler sayesinde bir yandan ekonomik durumlarını düzeltiyor, diğer yandan da çeşitli medeniyet ve kültürleri tanıma imkânı buluyorlardı.

Kureyş sûresinde daha sonra Allah'ın Kureyşliler'i doyurup açlıktan kurtardığı ve korkudan emin kıldığı vurgulanarak bu nimetlerden dolayı Allah'a ibadet etmeleri emredilir (âyet 3-4). Kaynaklarda, Allah'ın Kureyş'i korkudan emin kılmasının, hem ikamet ettikleri Mekke ve civarında hem de bu bölge dışına yaptıkları yolculuklarda emniyet içerisinde olmaları veya Fil Vak'ası'nda Ebrehe ordusunun mağlûp edilerek güvenliklerinin sağlanması ile gerçekleştiği nakledilmektedir (Fahreddin er-Râzî, XXXII, 109). Diğer taraftan aynı âyette işaret edilen açlıktan kurtarmanın ise Mekke ve çevresinin tarıma elverişsiz bir bölge iken Hz. İbrâhim'in duası (İbrâhîm 14/37) ve Kâbe'nin kutsallığı sayesinde Kureyş'in bolluk içerisinde yaşamasını veya yine bu dua sayesinde o bölgede meydana gelmesi muhtemel açlıktan yaz ve kış dönemlerindeki ticarî seferler sayesinde korunmalarını ifade ettiği belirtilir. Sûrede "bu ev" (Kâbe) tabirinden sonra Allah'ın verdiği nimetlerin hatırlatılması Kureyş'in sahip olduğu saygınlığa ve nimetlere Kâbe sayesinde ulaştığını ima eder. Kureyş sûresinin mesajı genel olarak ihsan edilen nimetlere lâyık olmaya ve yalnızca Allah'a kulluk etmeye yöneliktir.(...)[(1)]

(1) DİA; [KUREYŞ SÛRESİ - M. Kâmil Yaşaroğlu] c. 26; s. 445

Kureyş Türbesi-Ankara

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 56

Kurgan

a. Mezar, türbe.[(1)]

b. Bir yer altı mezar odasını yer üstünde belirten yapay tepe, höyük.[1][3][6][7] İlkçağda gömüt üzerine toprak yığma yoluyla oluşturulan bu küçük tepeler[4], arkeolojik malzeme bakımından çok zengindir.[2] Hunların[5] ve Orta Asya Türk halkının ölülerini gömmek için yaptıkları üstü yığma toprakla örtülü mezar odalarına da kurgan adı verilmektedir.[8] Tarih öncesi Demir ve Tunç çağlarında, bugünkü Altay ve Güney Rusya bölgelerinde Eski Türklerin ölülerini gömüp üzerlerine toprak yığarak yaptıkları tepeler.[9] Çukur mezar ya da katakomb mezarı örten tepe ya da tümülüsün adı. Bu mezar tipi İ.Ö 5.-3 yüzyıllar arasında Ukrayna ve Karadeniz bölgelerinde görülür.[11]

Genelde Kurgan, bir çukur içine yapılmış bir ağaç mezar odasından ve onun üstüne yığılarak meydana getirilen bir küçük tepecikten oluşmaktadır. Büyük kurganların, ağaç tomruklardan, odalar şeklinde inşa edilmesi, ölüye ait her türlü eşyanın mezarda yer alması, at cesetlerinin mezarda bulunması, ölü için konulan yiyeceklerin dahi buralara ceset ile birlikte gömülmesi, ölen kişinin dünyadakine benzer bir hayat süreceğine inanıldığını ve kurganın da aynı zamanda ev olarak düşünülüp tasarlandığını göstermektedir.[10]

(1) Hasol, Doğan. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(4) Püsküllüoğlu, Ali. a.g.e.
(5) İltar, Gazanfer. a.g.e., s. 4;
(6) Demirel, Feray. a.g.e., s. 12;
(7) Bakırcı, Naci. a.g.e., s. 10;
(8) Öztürk, Burcu, a.g.e., s. 17
(9) Turani, Adnan. a.g.e.
(10) Kaya, Aslı. a.g.e., s.14-15
(11) Er, Yasemin. a.g.e.

Kurila Kadiri Tekke Türbesi-Kosova

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 501

Kurt Baba Türbesi-Uşak

(1) Uşak Valiliği, a.g.e. s. 214

Kurt Baba Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 424

Kurt Dede (İsmail) Türbesi-Makedonya-Manastır

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 659

Kurt Dişi

Nazara inanan Üsküp Müslümanları korunmak için üzerlerine kurt dişi takarlar.[1]

(1) Sulooca, Murteza, a.g.e., s. 10

Kurtbaba Türbesi-Ankara

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 75

Kurtboğan (Kızıl Paşa) Türbesi-Amasya

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 8, s. 5,
(2) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 183,
(3) Amasya Valiliği. a.g.e., s. 78,
(4) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 9

Kurtçu Mehmed Efendi (Kurtçu Baba) Türbesi-Bursa

(1) Dikmen, Alaattin. a.g.e. s. 133

Kuru Baba Türbesi-Kırklareli

(1) Akgünay, Tamer. a.g.e. s. 72

Kuru Kafa

Baş iskeleti,[1] iskeletin baş kısmı.[2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kuruçeşme Ermeni Mezarlığı

Tepeüstü, Kireçhane sok. No: 0, 34345 Kuruçeşme.

Bu mezarlığın varlığı köyün kilisesi ile ilişkilendirilir ve 17. yüzyıl sonunda var olduğu kanaatine varılır. Belediye meclisinin 17 Mayıs 1944 tarihli emriyle sağlık sebeplerinden dolayı bu mezarlıkta gömü gerçekleştirmek yasaklanır. Osmanlı Devleti darphane müdürleri ve kuyumcubaşıları olan Düzyan ailesi üyelerinin kabirleri bu mezarlıktaydı.

(1) http://www.turkiyeermenileripatrikligi.org/site/kurucesme-ermeni-mezarligi-mezarliklar/

Kurukan

Ölü.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kûs-i Rıhlet

a. Ölüm anı,[1][3] ecel vakti.[4]

b. Ecel.[1][2]

c. Ölüm davulu.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Devellioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Kusem B. Abbas Türbesi-Özbekistan

(1) DİA, Cilt. 38 s. 267

Kuş Baba Türbesi-İzmir-Narlıdere

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 277

Kuş Gibi Uçup Gitmek

Çok kısa süren bir hastalıkla ölmek.[1]

(1) Koçak, Ahmet. a.g.e., s. 87

Kuş Gumbaz

Uygurlar yerleşik hayata geçtikleri için mezar mimarisinde önemli katkılarda bulunmuşlardır. Türk Sanatında yaygın bir şekilde görülen kümbet mimarisinin ilk örnekleri Uygurlarda ortaya çıkmaktadır. "Stupa" adı verilen kubbe ile örtülü bu mezar anıtlarının kalıntılarına Hoço ve çevresinde rastlanılmaktadır. Hoço şehrinin kuzeydoğusunda yer alan ve Kuş-Gumbaz olarak adlandırılan bu yapılar, Uygur Stupasının en güzel örneklerindendir.[1]

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 14

Kuşak Kuşatma

Kuşak bağlama âdeti gelinin yakınları tarafından bağlanır ve bereketi temsil eder. Düğün günü gelinin erkek kardeşi yoksa dayısı veya amcası "gelin kuşağı" adı verilen kırmızı ipek şeridi, gelinin beline üç defa çözerek bağlar. Bu davranışla gelinin gideceği yere bolluk, bereket ve uğur getireceğine inanılır.[1]

(1) Artun, Erman, a.g.e., s. 8

Kuşaklı Dede Türbesi-Çankırı

(1) Yılmaz, Metin. a.g.e.

Kuşçulu Türbesi-Giresun-Görele

(1) Giresun Valiliği, a.g.e. s. 61

Kuşku

Tibet Budist inanışında cesedin kuşlar tarafından yenmemesi, ruhun Tanrı tarafından katına kabul edilmediği kuşkusunu doğurur. Bu sebeple kelimeyi bu yönde düşünerek, eski gelenekteki aynı inanışın kalıntısı sayabiliriz.[1]

(1) Koçak, Ahmet. a.g.e., s. 87.

Kuşlar Yolu

Samanyolu'na "Kuşlar yolu" yani şamanların veya ölerek bir kuş gibi uçanların yolu deniliyor. Demek ki Türklere göre kişioğlu öldüğünde uçmağa (cennete) kuş olarak gidiyor.[1]

(1) Koçak, Ahmet. a.g.e., s. 67.

Kuşlu, Nalân Afet

Milli Ktp./Tasnif No: 1967 AD 934

Anadolu Mozaikleri ve Türk Mezar Taşları, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, 1966, Ankara

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kuşluk Kapısı

Cennette bir kapı vardır ki ona duha, "kuşluk kapısı" denilir. Kuşluk namazını kılanlar bu kapıdan cennete gireceklerdir.[1]

(1) İmam Şa'rani. a.g.e., s. 317

Kuşoğlu, Mehmet Zeki

9 Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp./Tasnif No: 745.619561

Mezar Taşlarında Huve'l-Baki, Renkler Matbaacılık, 1984, S.84, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kusur-ı Behişt

Cennet köşkleri, kasırları.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Kusur-ı Cinân

Cennet köşkleri.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Kut

a. Gökten ya da Tanrısal bir kaynaktan yayılmış sıvı.[1]
b. Ahret mutluluğu, kutsama, takdis, rahmet.[1]
c. Koruyucu melek.[1]
d. Ruh.[1]
e. Kutlu, mübarek.[1]
f. Uğur, baht, talih.[2]
g. İlahi feyiz, ilahi tecelli, ilahi lütuf.[2]
h. Altay ve Yakut Türkleri ruh-can kavramını tın, süne (ya da sür) ve kut kelimeleri ile ifade etmişlerdir. Tın, bütün canlılarda; süne sadece insanlarda,; kut ise canlı cansız her şeyde bulunur ve bulunduğu şeye kutsallık kazandırır.[3] Yakut Türklerine göre insan ölünce "kut" yani ruh bedeni terk ederek, kuş şeklini alır.[3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Koçak, Ahmet. a.g.e., s. 64.

Kut, Turgut

Milli Ktp./Tasnif no: 1979 AD 3842

Ülkemizde Yangın Tulumbasını İlk Kez İmal Eden Gerçek Davud'un ve Bazı Tulumbacıların Mezar Taşları, Tarih Araştırmaları Dergisi, İ.Ü. Edeb. Fak Basımevi, 1979, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kutb-i Cenubi

Melekût âlemine denir.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Kutb

Tasavvufa göre, tarikat ve hakikat ehlinin büyük önderi. Kutb ehl-i hal vel akdden ve Allah'ın velilerinden olup Allah'ın büyük tılsımı kendisine vermiş olduğu kimsedir. Âlemde kutbun varlığı bedende ruhun varlığı gibidir. Kutb, Allah erlerinden olup insanların hidayeti ve irşadı vazifesi ona verilmiştir.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Kutbettin Çelebi Türbesi-Gebze

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 56

Kutbettin İzniki Türbesi-İznik

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 56

Kutbiddin-i Bahtiyar Kaki Türbesi-Hindistan

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 8, s. 18

Kutbiyet

a. Gönlüne Allah sevgisinden başka hiçbir şey sokmayana denir.[1]
b. Manevi mertebelerin en yükseği, kutup olan kimsenin makamı, kutupluk.[2]

(1) Yavuz, Emrah. a.g.e., s. 69;
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

Kutbul Ekber

Gavs-ı azam da denilen Hz. Muhammed'in (s.a.v) ruhu olan kutupların kutbudur. Bütün velilerin en üst makamıdır.[1]

(1) Seccadi, Seyyid Cafer. a.g.e.

Kutela

Katledilmiş, öldürülmüş kimseler, maktuller.[1][2][3][4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

(4) Develioğlu, Ferit. a.g.e.

Kutlu, Hüseyin

TBMM Ktp./Tasnif No: 20060183

Kaybolan Medeniyetimiz : Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresi'ndeki Tarihi Mezar Taşları, Damla Yay., S.175, 2005, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kutlu Bey Türbesi-Bayburt

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 56

Kutluca Bey Türbesi-Eskişehir

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 56

Kutluğ Hatun (Kümbet) Türbesi-Kayseri

(1) Kayseri Valiliği. a.g.e. s. 19,

(2) Kahraman, Nurcihan. a.g.e. s. 25

Kutsal

a. Çok derin ve güçlü bir dini saygı uyandıran veya uyandırması gereken; kutsi, mukaddes.[1][2]

b. Tanrı'ya ait olan, kutsal kitap.[1]

c. Allah'a adanmış olan, ilahi, tanrısal.[2]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kutsal gökyüzü defin töreni

Yedinci yüzyılda başlayan bu cenaze törenlerinde, öldükten sonra ruhun gökteki anaya ulaşacağına inanan Budistler kendilerine has bir gelenek başlattılar. Önceleri ölüleri yakıp küllerini savuran bu Budist rahipleri daha sonra ölüleri, kendi elleriyle besledikleri akbabalara yem olarak vermeye başladı. Gerçek mezarlığın gökyüzünde olduğunu, oraya da ancak ruhun çıkabileceğini belirten Budist rahipler, cesetleri yiyen kuşların cesedin sahibinin ruhunu o mezarlığa çıkaracağını savunuyor.[1]

(1) Koçak, Ahmet. a.g.e., s. 79-80.

Kutsal Su

İnsanı günahlardan arındırdığına, hastalıkları iyileştirdiğine, büyü ve zararlı güçlerin etkilerini yok ettiğine, insana güç kazandırdığına inanılan ve oluşumu bir efsaneye ya da kutsal bir olaya dayandırılan kaynak vb. suyu.[2]

(1) Köse, Ali. a.g.e., s. 15;

(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kutsanmamış Günler

Noel'den itibaren on iki gün sürmektedir. Bu dönemdeki yasaklar Hıristiyanlıkta olmayıp, pagan dönemine aittir. Bu dönemde elbise yıkamak, kadınların saçlarını yıkaması ve örmesi, temizlik yapması, örgü vs. gibi işleri yapması ve cinsel ilişkide bulunmak, herhangi bir işin yapılması yasaktır. Özellikle bu günler boyunca geceleri kötü ruhlar gezerek çevreye zarar vermektedirler.[1]

(1) Sulooca, Murteza, a.g.e., s. 36

Kutsiyet

Tabiat üstü bir güçte ve onunla temas sonucunda bazı varlıklarda bulunduğuna inanılan aşkın nitelik anlamında terim.

Türkçe'de kudsiyyet Arapça'da "temiz ve pak olmak" anlamındaki kuds kelimesinden alınmıştır. Aynı kökten gelen takdîs "kutsallık nisbet etme", bundan türeyen mukaddes de "kutsallık nisbet edilmiş" mânasına gelir.

Sâmî dillerde ḳdş/ḳds kökünden kelimeler ve Yunanca'da *hagios*, Latince'de *sacrum* kelimeleriyle karşılanan kutsal kavramı, bir din içerisindeki unsurları birbirine bağlayarak o dinin bütünlüğünü sağlayan veya kuşatan en temel eleman olup din bilimlerinin ana konularındandır.(...)

"Yaratılmışlık özelliklerinden ve mahiyetinin idrak edilmesinden münezzeh oluş mânasında Allah'a izâfe edilen bir kavram" diye tanımlanan kutsiyet on âyette yer almaktadır.

İki âyette, Allah'ın Hz. Mûsâ'ya hitabı sırasında Mûsâ'nın *mukaddes bir vadide* bulunduğunun kendisine bildirildiği ifade edilmekte (Tâhâ 20/12; en-Nâziât 79/16), bir âyette Hz. Mûsâ'nın kavmine hitaben, "Allah'ın size takdir ettiği mukaddes

yere (arz-ı mukaddese) girin" dediği belirtilmektedir (el-Mâide 5/21).

Taberî, vadinin mukaddes oluşunu mânevî kirlerden temizlenip mübarek olmakla açıklamış (Câmiu'l-beyân, XVI, 182), Mâtürîdî ise üzerinde Allah'tan başkasına tapınılmamış yer özelliği taşıması veya Kâbe'de ve diğer camilerde olduğu gibi içinde ibadet edilmesinin sevabının fazla olması şeklinde yorumlamıştır (Tevîlâtü'l-Ḳurân, vr. 457b).

"Arz-ı mukaddese" de Taberî tarafından aynı şekilde mânalandırılmış (Câmiu'l-beyân, VI, 234), Mâtürîdî, İsrâ sûresinin 1. âyetine atıfta bulunup (17/1) çevre olarak "meyveli ve bereketli" anlamına gelebileceği gibi "şirkten ve her çeşit kötülükten uzak tutulup âbid ve zâhidlerin bulunduğu yer" olarak da anlaşılabileceğini belirtmiştir (Tevîlâtü'l-Ḳurân, vr. 181b).

*Takdis*i "Allah'ın kişiyi mânevî kirlerden temizleyip arındırması" mânasına alan Râğıb el-İsfahânî, maddî mekânların kutsiyetini "en büyük kirlilik olan şirkten temiz ve uzak tutulması" şeklinde açıklamıştır (el-Müfredât, "ḳds" md.).

Genellikle Cibrîl diye anlaşılan ve dört âyette yer alan *"rûhulkudüs"* tabiri üç yerde Hz. Îsâ'yı destekleyen bir unsur, bir âyette de Kur'an'ı Allah'tan alıp getiren varlık olarak anlatılır (el-Bakara 2/87, 253; el-Mâide 5/110; en-Nahl 16/102).

Bir âyette meleklerin *Allah'ı tesbih ve takdis* ettiği belirtilmiş (el-Bakara 2/30), iki âyette de *kuddûs* ismi Allah'a izâfe edilmiştir (el-Haşr 59/23; el-Cum'a 62/1). Müfessirler, tesbihle takdise "zât-ı ilâhiyyeyi ulûhiyyet makamıyla bağdaşmayan her türlü nitelikten tenzih edip O'na tâzimde bulunma" mânası vermişlerdir (Taberî, I, 303-305; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-gayb, II, 189). Esmâ-i hüsnâdan biri olan kuddûs, "Allah'ın yetkinliğin zıddı olan özelliklerden (nakâis) ve erdemliğin zıddını teşkil eden niteliklerden (uyûb) berî ve yüce tutulması" demektir. Kutsiyet kavramı çeşitli hadislerde de Allah'a izâfe edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadis rivayetlerinde kutsiyet kavramıyla anlam yakınlığı içinde bulunan, "*tesbîh*" ve "*ulüv*" köklerinden türeyen birçok kelime mevcuttur. Aslında ulûhiyyet konusu üzerinde fikir beyan eden İslâm âlim ve düşünürleri tarafından benimsenen ve "Hiçbir şey O'nun benzeri değildir" (eş-Şûrâ 42/11) meâlindeki âyette ifadesini bulan selbî-tenzihî sıfatların tamamı kutsiyet kavramının mâna ve muhtevasını pekiştiren beyanlardır.

Kur'an'da da beyan edildiği üzere Hz. Nûh'tan itibaren bütün peygamberler, Allah'tan başkasına kutsiyet atfedip ubûdiyyette bulunmamaları konusunda ümmetlerini uyarmış, her peygamberin davetinin temel ilkesini tevhid inancı oluşturmuştur. Çünkü Allah'tan başka herhangi bir varlığa kutsiyet kapsamında gönül bağlamak, yaratıkların en şereflisi olan insanın hem selim fıtratı hem şuurlu canlı olmanın sağladığı üstün konumu hem de şahsiyetinin gelişmesi olgusuyla bağdaşmaz.

Dinler tarihi verileri ve Kur'an'ın beyanlarından anlaşıldığına göre tarih boyunca insanlar bazı tabiat varlıklarının zararlarından korunmak, bazılarından da faydalanmak amacıyla türlü yaratıklara kutsiyet nisbet etmiş, onlara yaratılmışlık üstü özellikler atfetmiştir. Bu arada çeşitli hayvanlar kutsallaştırılmış, ay, güneş ve yıldızlara tapınılmış (Fussılet 41/37; Challaye, s. 106, 152, 177; Yıldırım, s. 365; Aydın, s. 91), gözle görülmeyen bazı varlıklara (cinler) tanrılık izâfe edilmiş (es-Sâffât 37/158), melekler Allah'ın kızları diye nitelendirilmiş (es-Sâffât 37/149-155), yahudiler Üzeyir'i, hıristiyanlar Mesîh Îsâ'yı Allah'ın oğlu olarak kabul etmiştir (et-Tevbe 9/30). İslâm öncesi Arap kavimlerinin çeşitli putlara -Allah'a yaklaştırıcı vesileler olarak- taptıkları bilinmektedir (ez-Zümer 39/3; Cevâd Ali, VI, 34-82, 163-211).

Aslında monoteist bir dine mensup oldukları halde yahudi ve hıristiyanlar zamanla başta Üzeyir ve Îsâ olmak üzere din büyüklerini kutsallaştırmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm onların bu tutumunu kâfirlerin telakkisine benzetmekte ve kendilerini ağır bir şekilde kınamaktadır (et-Tevbe 9/30-31). Hz. Peygamber de hıristiyan devlet adamlarına gönderdiği davet mektubunda aynı temayı işleyip insanların birbirini tanrı edinmemesi gerektiğini vurgulayan âyete yer vermiştir (Âl-i İmrân 3/64; Taberî, III, 410-411; Şevkânî, I, 317).

İslâm öncesi dinlerde yer alan tabiat nesnelerini, şahıs, mekân ve zamanı kutsallaştırma eğilimi yabancı kültürlerin etkisiyle müslümanlar arasında da görülmüştür. İtikadî ve fıkhî mezheplerin yanı

sıra tarikatların teşekkül edip müesseseleşmesinden sonra Şîa'nın imamlarını, Sünnîler'in din âlimleri, tarikat şeyhleri vb. kişileri aşırı derecede yüceltmeleri onları bir tür kutsallaştırma olarak kabul edilmiştir. İtikadî ve fıkhî mezheplerin önde gelen âlimlerinin çok defa hatasız kabul edilmesi, görüşlerinin eleştirilmeden isabetli bulunması, vefat etmiş tarikat liderleri hakkında kutsiyetle irtibatlı ifadelerin kullanılması ve kendilerinden medet umularak kabirlerine mabedlere benzer tarzda ilgi gösterilmesi bu görüşü haklı kılan yaklaşımlardır.

Peygamberler dahil olmak üzere Allah nezdinde makbul olan sıddîklar, şehidler, sâlihler (en-Nisâ 4/69), ayrıca insanların hüsnüzan beslediği velî ve ermişler, hatta meleklerden hiçbiri (en-Nisâ 4/172; Yûnus 10/62-64) kutsiyetin mahiyetini oluşturan "yaratılmışlık üstü ve aşkın" özelliği taşımaz. İlâhî dinin son halkasını oluşturan İslâmiyet'in bu temel ilkesinin bir müslüman tarafından çiğnenmesi düşünülemez.(...)[1]

(1) DİA; [KUTSİYET - Kürşat Demirci] c. 26; s. 496; [KUTSİYET - Günay Haral] c. 26; s. 497

Kuttal

Katiller, öldürenler, öldürücüler.[1][2][3]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(3) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Kutub Türbesi-Amasya

(1) Durma, Abdülhalim. a.g.e.S. 2

Kutup Musa Efendi Türbesi-Kosova

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 502

Kutup Türbesi-Karaman

(1) Karaman Valiliği. a.g.e. s. 334

Kuyu

Kutsal yer olan kuyular göklerin, yerin ve yeraltı dünyası ile ilişkiyi temsil etmektedir. Bunlarda, kuyuda yeraltı kötü ruhları bir araya gelmekte, bu yüzden biri kuyuya düşerse hastalanabilir. Kutsanmayan kuyulardan da su içilmez.[1]

(1) Sulooca, Murteza, a.g.e., s. 37

Kuyucu Murad Paşa Türbesi-İstanbul

(1) DİA, Cilt. 26 s. 510,
(2) Envanter. a.g.e. No:77,
(3) Kollektif2. 1993. a.g.e. Cilt 5, s. 143

Kuzah

a. Bulutlarla ilgili işleri düzenleyen, bulutlarla konuşan bir melek.[1][3][4]

b. Şeytanlardan birinin adı.[1][3][4] Bir şeytan veya melek adı.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Kuzan Baba Türbesi-Sivas

(1) Yasak, İbrahim. a.g.e. s. 116

Kuzma Pim Yanus Türbesi-Hatay

(1) Kalafat, Yaşar.3 a.g.e.

Kuzum Baba Türbesi-Arnavutluk

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 99

Küçükparmaksız, Hasan

İ.Ü Ed. Fak. Ktp.

Afyon Müzesindeki Osmanlı Devri Mezar Taşları, İstanbul Ü., Ed Fak., Sanat Tarihi ABD, Basılmamış Lisans Tezi, S.78, 1981, İstanbul

(1) Kayalı, Mihrican. a.g.e.

Kült

a. Kutsal nitelikli bir olgu etrafında teşekkül eden inanç, âdet, saygı ve tapınmaya verilen ad. Türk Halk Kültüründe atalar, gök tanrı, yer-su, ateş-ocak, hayvan, ölüm ve ölüler kültünden söz edilebilir.[1]

b. İbadet, tapma, tapınma,[3] her çeşit dini tören.[4]

c. Manevi ve ruhani kabul edilen kimselere veya mezarlarına gösterilen saygı.[3]

d. Allah'a, kutsal kabul edilen varlıklara, Allah'ın özel sevgisine mazhar olmuş varlıklara gösterilen saygı, tapınma, tapma.[4]

(1) Kaya, Doğan. a.g.e.
(2) Artun, Erman, a.g.e., s.3;
(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(4) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kübik Köyü (Kümbetleri) Türbeleri-Van

(1) Van Valiliği. a.g.e.

Küçük Emir Efendi Türbesi-istanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 480

Küçük İsma'il Hademe-i Türbesi-Kosova

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 538

Küçük Hazire

Üzeri açık, etrafı duvar veya şebekelerle çevrilmiş mezarlar. Bunlar özellikle dikdörtgen planlı ve büyükçe olanları birer aile kabristanı olarak kabul edebiliriz.[1]

(1) Önkal, Hakkı.6 a.g.e., s. 73

Küçük Şah Sultan Türbesi-İstanbul

(1) Haskan, Mehmet Mermi2 a.g.e. Cilt 2, s. 536

Küçük Şamil Türbesi-Kırıkkale

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 57

Küçük Türbe-Kırıkkale

(1) Altıncan, Mahmut. a.g.e. s. 102

Küçük Türbesi-Ağlat

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 57

Küçük Yaran Türbesi-Bulgaristan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 290

Kül

Bir ölünün yakıldıktan sonra vazoya veya mezara konan kalıntısı.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Külahlı Baba Türbesi-İzmir-Narlıdere

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 277

Külhancı Baba Türbesi-Erzurum

(1) Taşyürek, Muzaffer. a.g.e. s. 69

Külhani Ali Baba Türbesi-Aksaray

(1) Kollektif1. a.g.e. Cilt 8, s. 28

Küfrevi Türbesi-Bitlis

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 57

Kül Başan

Yakın bir zamana kadar yer yer "yas"ın bir parçası olan uygulamalar arasında, ölüm acısını başından aşağı kül savurarak ifade etme, yüzü tırnakla kanatma uygulamaları da yer almıştır. Dile yansımış "kül başan" "toprak başan" beddualarıbu yas uygulamaları ile ilgilidir.[1]

(1) Eren, Metin. a.g.e., s. 268.

Külah

Sikke, damga, alamet anlamına geldiği gibi Mevlevilerde dervişlerin başlarına giydikleri başlıktır. Mevlevi külahı yani sikke Mevlana yolunda oluşuna, Mevlana'ya mensup bulunuşuna, bir başka deyişle Mevlevi olunuşun alametidir.[1]

(1) Bakırcı, Naci. a.g.e., s. 12-13

Küll

Bütün isimleri toplayan ilahi vahidiyyet hazreti itibariyle Hakk Teâlâ'nın ismidir. Yani Allah'tan başka her şey zuhur bakımından O'dur. Onunla kaim, O'ndan sudur eder ve O'na döndürülür.[1]

(1) Erginli, Zafer. a.g.e.

Külli İntikal

Ölenin borçları da dâhil mal varlığının tümüyle sonrakilere geçmesi.[1]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

Külliye

Değişik fonksiyonlardaki birkaç yapının bir arada yer alması ile oluşan binalar topluluğu.

Kısaca külliyye olarak adlandırılan önemli yapı topluluklarına zaman içinde manzûme, hey'et, imâret, site, imâret sitesi, kompleks gibi isimler de verilmiştir. Genellikle bir cami etrafında gelişen külliyelerin bazan *medrese, ticarî bir yapı veya türbe* çevresinde şekillendiği de görülmektedir. Yalnız tekkeler birer yapı topluluğu olarak ele alınmış olmasına rağmen özel durumlarından dolayı bu tasnife tâbi tutulmadan ayrıca değerlendirilmelidir.

Devlet yönetiminin en üst kademesinde olan kişilerle bunların eşleri ve çocukları, yönetimin çeşitli kademelerinde bulunan vezir, bey, paşa, sadrazam gibi devlet ricâliyle halktan hayır sahibi zenginler tarafından bu sosyal tesisler halka hizmet amacıyla yapılmıştır.

İslâmiyet'in ilk devrinden başlayarak camiyle bütünleşen birçok fonksiyon bulunmaktaydı. Medine'deki Mescid-i Nebevî bu anlamda bir külliye gibi çok fonksiyona sahip ilk yapı olarak görülebilir. Emevîler ve Abbâsîler zamanında yaygın biçimde ele alınan ve kaleyi andıran korunaklı bir alan içinde bulunan saray ve saraya bağlı pek çok birimden oluşmuş yapı toplulukları mevcuttur. Karahanlı ve Gazneli ile Anadolu dışındaki Selçuklular'da görülen ve "ribât" olarak tanınan yapılar çok fonksiyonlu düzenleriyle geniş teşkilâtlara sahiptir.

Anadolu'da bu durum sultan hanları ve diğer kervansaraylarla sürmüştür. Zengî, Eyyûbî ve Memlükler'de *medrese, cami, türbe* birleşiminden oluşan yapılar Anadolu'da Selçuklu çağı medreselerinde *bir birim mescid, bir birim de türbe* şeklinde düzenlenerek devam eder.

Külliyelerin Anadolu'da en erken tarihli örnekleri *Artuklular*'da görülmektedir. XII. yüzyılın ilk çeyreğinden günümüze ulaşan Mardin Emînüddin Külliyesi ile yine aynı döneme tarihlenen Câmiu'l-Asfar'ın çevresindeki kalıntıların bir külliye olduğu anlaşılmaktadır.

Mengücüklüler devrinden Divriği Ulucamii, Dârüşşifâsı ve Türbesi ile (1288) ilk yapısı Danişmendli devrine kadar inen Kayseri Kölük Camii, Medresesi ve Hamamı birer külliye programı içinde ele alınmış yapılardır.

Cami ve medresenin birleşmesi, Selçuklu döneminde Kayseri Hacı Kılıç (1249) ve Amasya Gökmedrese Camii ile devam etmiştir. Konya Küçük Karatay Mescidi ve Medresesi (1248) dışında Akşehir Taşmedrese (1250) medrese, mescid, türbe ve Konya İnce Minareli Medrese (1260-1265) medrese-mescid birleşmesine sahip yapılar olarak görülmektedir. Kayseri Çifte Medrese ile (1205-1206) Sivas Şifâhiye Medresesi (1217) benzer türde olup *tıp medresesi, şifâhâne ve mezar* yapılarından meydana gelmektedir. Kayseri'de Huand Hatun Külliyesi (1237-1238) *cami, medrese, kümbet, hamam*; Konya'da Sâhib Ata Külliyesi (1283) *cami, türbe, hankah, sebil, hamam* gibi yapılarıyla Selçuklu devrinden büyük kapsamlı külliyeler olarak dikkat çekmektedir.

Selçuklu geleneğini devam ettirmekle birlikte yeni denemelerin de ele alındığı *Beylikler devrinde* külliye inşaatları sürmüştür. Beyşehir'de Eşrefoğlu Camii ve Külliyesi (1297-1300), Seydişehir'de Seyyid Hârun Külliyesi (1310-1320), Manisa'da İshak Çelebi Ulucamii ve Külliyesi (1366-1378), Antalya'da Yivli Minare Camii ve Külliyesi (1378), Balat'ta İlyas Bey (1404), Kütahya'da II. Yâkub Bey ile (1428) İshak Fakih (1420-1433) külliyeleri, Karaman'da İbrâhim Bey Külliyesi (1426-1462) ve Kastamonu'da İsmâil Bey Külliyesi (1454-1457) bu döneme ait önemli örneklerdir. Adana'da ulucami ve külliyesi (1508-1541) Osmanlı devrinde yapılan ilâvelerle tamamlanmıştır. Pulur'da Ferah Şad ile (1527) Bitlis'te Şerefiye (1529) külliyeleri ise bu bölgelerin Osmanlı idaresi altına geçtikten sonra ele alınmıştır.

Osmanlı döneminde sayıları artarak devam eden külliyeler önceki örneklere göre daha çok sayıda yapıyı bünyesinde bulundurmaktaydı. Bânilerin oluşturduğu zengin vakıflar sayesinde bu külli-

yeler uzun süre fonksiyonlarını aksatmadan sürdürmüş, devletin imar ve iskân siyasetiyle çeşitli yerlerin bu vakıf programları sayesinde şenlendirilmesi sağlanmıştır. Topluma faydalı hayır kurumları kazandırma düşüncesiyle ele alınan külliyeler inşa edildikleri yere uygun olarak birçok ihtiyacı karşılamaktaydı. *Cami, medrese, türbe, mektep, tabhâne, imaret (yemekhane, mutfak, kiler, fırın), dârüşşifâ, han, çarşı, dükkânlar, hamam, sebil, çeşme, muvakkithâne, evler, odalar, ahır vb.* yapıların çoğunu veya bir kısmını bünyesine alan külliyelerle şehirler gelişmiş, menziller üzerinde inşa edilenlerin etrafında yeni yerleşimlerin oluşması sağlanmıştır.

XIV. yüzyıl içinde İznik'te (1334) ve Bursa'da (1339-1340) Orhan Gazi külliyeleri, Bursa'da Hudâvendigâr Külliyesi (1385'ten önce), Mudurnu (1382), Bolu ve Bursa'da (1390-1395) Yıldırım Bayezid külliyeleri inşa edilmiştir. Bursa Yeşilcami Külliyesi (1414-1424), Bursa (1424-1426) ve Edirne'de (1426) Murâdiye külliyeleri, yine Edirne'de Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi ile (1437-1447) Ankara'da Karaca Bey Külliyesi (1440) XV. yüzyılın ilk yarısında yapılmış önemli külliyelerdir.

İstanbul'un fethinden hemen sonra camiye çevrilen Ayasofya zaman içinde birçok binanın ilâvesiyle külliye halini almıştır. Ayrıca Eyüp Sultan (1454), Fâtih (1463-1470), Mahmud Paşa (1463-1473), Murad Paşa (1471-1477), Şeyh Vefâ (1476), Dâvud Paşa (1485) ve Çemberlitaş Atik Ali Paşa (1496) külliyeleri bu yüzyıl içinde İstanbul'da yapılan önemli örneklerdir.

Özellikle Fâtih Camii ve Külliyesi kapladığı alan itibariyle bütün Osmanlı tarihi içinde en büyük külliye olmuştur. İstanbul dışında Edirne (1484-1487) ve Amasya'da (1486) II. Bayezid, Alaşehir'de Şeyh Sinan Efendi (1485), Manisa (1490) ve Tokat'ta (1493) Hatuniye, Amasya'da (1495) Ayas Ağa külliyeleri inşa edilmiştir.

XVI. yüzyıl külliye yapımı için parlak bir dönem olmuştur. Bu yüzyılın ilk çeyreği içinde İstanbul'da inşa edilen Beyazıt (1501-1508) ve Yavuz Selim (1522) külliyeleri Mimar Sinan öncesinde ele alınmış önemli yapılardır.(...)

İstanbul dışında Tekirdağ'da Rüstem Paşa (1553), Babaeski'de Cedîd Ali Paşa (1561-1564), Büyükçekmece'de Kanûnî (1563), Lüleburgaz'da Sokullu (1569), Havsa'da Sokullu (Kasım Paşa, 1576) külliyeleri Trakya'da yapılan önemli menzil külliyeleridir. Edirne Selimiye Külliyesi (1569-1575) şehrin merkezinde inşa edilmiştir. Karapınar'da II. Selim (1569), Yenişehir'de Sinan Paşa (1573), Payas'ta Sokullu (1574-1575), Ilgın'da Lala Mustafa Paşa (1576), İzmit'te Pertev Paşa (1579) külliyeleri Anadolu'da ele alınan menzil külliyeleridir. Van'da Hüsrev Paşa (1567-1587) ve Manisa'da Murâdiye (1583-1586) külliyeleri ise şehir merkezinde yapılmıştır. Bağdat'ta Abdülkâdir-i Geylânî (1534-1574), Şam'da Süleymaniye (XVI. yüzyılın ikinci yarısı başları) ve Kahire'de Sinan Paşa (1571) külliyeleri Anadolu dışında olan önemli eserlerdir.

Mimar Sinan'ın ardından XVI. yüzyılın sonunda İstanbul'da Cerrah Mehmed Paşa (1593), Koca Sinan Paşa (1593), Hâfız Ahmed Paşa (1595) ve Gazanfer Ağa (1596), İstanbul dışında ise Gölmarmara'da Halime Hatun (1595), Şam'da Kadife Hanı Menzil (1591) külliyeleri inşa edilmiştir.

XVII. yüzyılda İstanbul'da külliye inşaatı bir önceki yüzyıl kadar parlak olmamıştır. XVI. yüzyılın sonlarında yapımına başlanan, fakat uzun süre yarım kalan Yenicami Külliyesi (1597-1603, 1661-1664) bu yüzyılda tamamlanabilmiştir. Yüzyılın başında ele alınan Sultan Ahmed Külliyesi (1609-1619) bu dönemde yapılan en büyük külliye olmuştur. Üsküdar'daki Çinili Cami Külliyesi (1640-1642) dışında diğer külliyeler medrese merkezli olup sur içinde inşa edilmiştir.(...)

(1) DİA; [KÜLLİYE - Ahmet Vefa Çobanoğlu] c. 26; s. 542-544

Külliyeler

Osmanlı bayındırlık sisteminde büyük bir cami ve etrafında onunla birlikte yapılmış olan medrese, türbe, hastane, aşhane, mektep, kütüphane, çarşı, han, hamam, çeşme, şadırvan, sebil vb. ile oluşan mimari yapı ve binaların hepsine birden verilen isim.(1)(2)(3)

(1) Öztuna, Yılmaz.a.g.e.

(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(3) Kutlu, Hüseyin, a.g.e., s. 20

Küllü nefsün zaigatü'l-mevt

Herkes ölümü tadacaktır.[1]

(1) Hanoğlu, Canan. a.g.e., s. 24

Külünçe

Ölünün arkasından yapılan yağlı, soğanlı ekmek.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Kümbet-i Kebud

Haç planı kripta katının öncüsü Büyük Selçuklulara tarihlenen Kümbet-i Kebud (1196-1197) dur. Üst katı ongen kripta katı haç planlı olan bu eser Anadolu'daki haç planlı kripta mekânlarının öncüsü durumundadır.[1]

(1) Öztürk Burcu, a.g.e. s. 196

Kümbet

Bir mumyalık katı veya türbe üzerinde, silindirik ya da çokgen gövdeli, içten kubbe, dıştan konik veya piramidal çatı ile örtülü mezar anıtı.[1][2][3][6][7][10]

Kümbetler göçebe kültürü olan çadırın mimariye taşınmasıdır. Gök-Tanrı inancında Gök kubbelerdir. Kubbelerin gökyüzünü andıran kısmı mavi olur.[8]

Büyük Selçuklular zamanında inşa edilen mezar yapıları, başlı başına anıtsal özellikler taşımaktaydı. Bununla birlikte, bu dönemde ortaya çıkan ve eski dilde kubbe, gökyüzü anlamına gelen kümbet, daha sonraki tarihlerde ise türbe olarak adlandırılan, kurganların mimarileşmiş ardılları olarak tanımlayabileceğimiz mezar yapılarının çatısıdır.[4][9]

Kazaklar da ölüyü gömdükleri yerin etrafını duvarla çevirmişlerse kurgan, eğer buna kubbe yapmışlarsa kümbet demişlerdir.[5]

(1) Yılmaz, Fehmi. a.g.e.

(2) DİA;

(3) Ayverdi, İlhan. a.g.e.

(4) Hasol, Doğan. a.g.e.

(5) Öztürk Burcu, a.g.e., s. 12;

(6) Doğan, D. Mehmet. a.g.e.

(7) Özkan, Selma. a.g.e., s. 7.

(8) Artun, Erman, a.g.e., s.16;

(9) Sezgin, Tülay, Türk Mezar Geleneği ve Çifte Gelinler Türbesi, Eyüp Sultan Sempozyumu VIII. Tebliğler, Eyüp Belediyesi Yayınları, s. 183

(10) Turani, Adnan. a.g.e.

Kümbet Baba Türbesi-Eskişehir

(1) Bayrak, M. Orhan. a.g.e.S. 57

Kümbet Hatun Türbesi-Merzifon

(1) Kılıcı, Ali. a.g.e. s. 81

Kümbet Tarihi

Bir mumyalık katı üzerinde silindirik veya çokgen gövdeli, içten kubbe, dıştan konik ya da piramidal çatı ile örtülü mezar anıtı.

Türkler'in İslâmiyet'ten önceki dönemlerden itibaren zengin bir mezar anıtı geleneğinin bulunması, İslâmî devirde türbe ve kümbet adı verilen iki değişik forma sahip mezar anıtının geniş ölçüde uygulanmasına yol açmıştır.

Türbe *ölünün doğrudan toprağa verildiği*, çoğunlukla kare veya çokgen gövdeli, üzeri daha çok kubbe ile örtülü anıtlardır. Kümbette ise cenazelik, mumyalık veya kripta gibi isimlerle anılan *bir bodrum katı* üzerinde silindirik yahut çokgen gövde yer almakta, bunun da üzeri içten kubbe, dıştan konik ya da piramidal bir çatı ile örtülmektedir. Kümbet tarzındaki mezar anıtlarında genellikle mumyalama geleneğinin devam etmesi ve bunun XIII-XIV. yüzyıllar Anadolu'sunda da sürdürülmüş olması, ölü gömme geleneklerinin ve mezar anıtı fikrinin Türkler arasında ne kadar köklü bir devamlılığa sahip olduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Mezar anıtları bazan mimari itibariyle kümbete uyduğu halde türbe olarak şöhret bulduğu gibi kümbet tipine uymayan bazı mezar binalarına da kümbet denir. Bunların içinde en ünlüsü kule biçiminde olan ve dış yüzü sivri çıkıntılar halindeki yivlere sahip bulunan Cürcân'daki Kümbed-i Kâbûs'tur (1006-1007).

Kümbetin İslâm dünyasında Türkler'in yayılmasıyla birlikte ortaya çıktığı kesindir. Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya kadar Türkler'in geçtiği her

yerde kümbete rastlamak mümkündür. Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan sonra hızla yayılan kümbet Anadolu'nun fethiyle birlikte Anadolu'da geniş çapta uygulanmıştır. Kümbetin İran, Azerbaycan ve Anadolu'da XV. yüzyıla kadar uygulandığı alana ve dönemine göre gelişimini tamamladığı görülmektedir.

Josef Strzygowski tarafından ileri sürülen, birçok sanat tarihçisinin benimsediği hipoteze göre kümbetler, Ön Asya ve Türkistan'daki Türkler'e ait çadır sanatının mimariye geçmiş örnekleridir. Çadırdaki özel kısımlar kümbetlerde muhafaza edilmiş, kumaş ve dokuma karakteri mimariye yansımıştır.

Sultan ve emîr gibi önemli şahsiyetler için yapılan bu mezar yapılarında çok köşeli ve yuvarlak biçimlileri çoğunlukta olmak üzere bazan dilimli gövdeli veya kare planlı olarak da çeşitlilik göstermektedir. Genellikle iki katlı olan kümbetlerde üst kat planı aynen alt kattaki mumyalık kısmında da tekrarlanır. Merdivenle inilen alt kat esas mezar bölümüdür ve mumyalanmış cesedi muhafaza eder.

Kümbetlerde Anadolu dışında rastlanan tuğla malzeme Anadolu'da yerini taşa bırakmıştır. Selçuklu Türkleri'nce inşa malzemesi olarak kullanılan tuğla süsleme unsuru olarak da benimsenmiştir. Ayrıca sırlı tuğla ve çini, tezyinatta vazgeçilmezdir. Büyük Selçuklu kümbetleri genellikle silindirik gövde üzerine konik çatı ile örtülüdür. Daha sonra Azerbaycan ve Batı İran'da çok köşeli kümbetler görülür.

Büyük Selçuklular'ın İran'daki kümbet geleneği Anadolu Selçukluları'nda da devam etti. Anadolu'daki kümbetler daha çok iki katlı, taştan ve çokgen gövdelidir; ayrıca silindirik gövdeli olanları da vardır. Kare planlı kümbetler ancak XIII. yüzyıldan sonra ortaya çıkar. Yüzyılın ortalarında ise kare planlı alt gövde üzerinde çokgen bir üst gövdeden meydana gelen kümbetler yapıldı ve bu tip daha sonra iyice yaygınlaştı.

En güzel örnekleri İran'da Büyük Selçuklular zamanında verilen kümbetlerden Damgan'da Çihilduhterân (Kırkkızlar, 1054-1055) ve İsfahan'ın güneyinde Eberkûh'ta Kümbed-i Alî (1056-1057) Tuğrul Bey zamanında yapılmıştır. Kümbed-i Alî bölgedeki tuğla kümbetlerin aksine taştan yapılmıştır. Çihilduhterân ise Büyük Selçuklu devrinde rağbet gören dairevî planlı tipin öncülerinden olup tuğladan silindirik gövde üzerine kubbeli bir kümbettir. Kazvin-Hemedan arasında Harekân denilen bölgede bulunan, 1067 ve 1093 yıllarına tarihlenen iki yapı da Selçuklu türbe mimarisinin parlak gelişmesini göstermektedir. Her ikisi de sekizgen gövdeli, çift kubbeli, tamamıyla tuğladan inşa edilmiş olan kümbetler, köşelerde aynı biçim ve çaptaki silindirik kuleleriyle âbidevî bir etki uyandırır. Ayrıca kitâbeleri ve zengin tuğla süslemeleriyle Türk süsleme sanatının hazineleri olup Anadolu'da gerek mimaride gerek taş, ağaç ve çini eserlerde kendilerini göstermişlerdir. Yine XI. yüzyıla ait Demâvend Kümbeti aynı şekilde sekizgen planlı ve zengin süslemelidir. Dihistan'da mezarlık alanında yer alan Selçuklu kümbetleri sekizgen ve yuvarlak planlı olup önlerinde küçük hazırlık mekânları ile dikkat çekmektedir. Rey'de 1139 tarihli anonim kümbet tuğladan silindirik gövdeli bir yapı olup gövde keskin kenarlı yivlerle çevrelenmiştir. Kare planlı bir örnek ise 1147 tarihli Merâga'daki Kümbed-i Surh'tur. Kırmızı renkli tuğla tezyinatı ile dikkati çeken bu kümbet Kümbed-i Kırmız diye de adlandırılır. Cürcân dışında Ziyârîler'den Kâbûs b. Veşmgîr'in yaptırdığı 57 m. yüksekliğinde silindirik gövdeli Kümbed-i Kâbûs da ilgi çekici bir yapıdır.

Çokgen gövdeli kümbetlerden Nahcıvan'daki 1162 tarihli Yûsuf b. Küseyr Kümbeti sekiz kenarlı, piramidal külâhlı bir yapıdır. Plan ve cephe düzenlemesi bakımından dikkat çeken Urmiye'de 1184 tarihli Se Kümbet ise değişik bir denemenin ürünüdür. Gövdesi dışta dairevî, içte kare planlı olarak uygulanmıştır. Kümbet bakımından oldukça zengin olan Nahcıvan'da Selçuklu mimarisi ve tuğla işçiliği yönünden dikkate değer diğer bir eser de 1186-1187 tarihli Mümine Hatun Kümbeti'dir. İçten silindirik, dıştan on kenarlı olarak tuğladan yapılan kümbet her yüzey dar uzun mihrap nişi şeklinde silmelerle çevrelenmiş, daha yukarıda kûfî kitâbe ve mukarnas kornişle sona ermiş, yüzeydeki süslemeler fîrûze çinilerle renklendirilmiştir. Bu kümbet Anadolu Selçuklu mimarisinde çok benimsenen, ancak bugün yıkılmış olan iki minareli taçkapısı ile büyük önem arzeder. Kule

biçimindeki yapısıyla bir istisna teşkil eden 1196 tarihli, sekizgen planlı Kümbed-i Kebûd yine Merâga'da piramit çatısı, tuğla mimarisi ve cepheyi kaplayan fîrûze çinileriyle önemli bir eserdir.

XIII. yüzyıla tarihlenen İran'ın doğusundaki Doğu Râdkân ve Kişmer kümbetleri, yivli gövdeleri ve sivri konik külâhlarıyla Türk çadırlarına benzerliklerinden dolayı ayrıca dikkati çeker. Selçuklular'dan sonra bölgede hâkim olan Hârizmşahlar'a ait ayakta kalan üç kümbet vardır. Ürgenç'te Fahreddin er-Râzî adına yapılan kümbet (1208) küçük bir yapı olmasına karşılık dış görünüş bakımından önemlidir. Yüksek kare bir kaide üzerine onikigen şeklinde yükselen piramit bir külâhla örtülmüş olan kümbet tamamen tuğladandır. İçten kubbe ile örtülü olup cephelerinde bitkiyazı süslü terrakota levhalar kullanılmıştır. Hârizmşah Alâeddin Tekiş adına inşa edilen kümbet, kare bir kaide üzerinde silindirik gövdeli ve dıştan koni biçimli külâhla örtülüdür.

Anadolu'da Artuklular dönemine ait bilinen bağımsız mezar anıtı yoktur. Dânişmendliler devrinden kaldığı kabul edilen mezar anıtlarından bazılarının durumları ise tartışmalıdır. Amasya'da Hilfet (Halifet) Gazi Kümbeti bunlardan biridir. Niksar'da yer alan ve XII. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen Kulak Kümbeti sekizgen planlı basit bir yapıdır. Yine Niksar'da yer alan Kırkkızlar Kümbeti, bölgenin Selçuklu yönetimi zamanında yapılmış olup Anadolu'daki ender tuğla mezar anıtlarından biridir. Pınarbaşı Pazarören'de bulunan ve Melik Dânişmend Gazi'ye mal edilen diğer bir kümbet de tuğla işçiliğiyle dikkat çekmektedir. Saltuklular'a nisbet edilen Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin güneyindeki üç kümbetten en büyüğü olan Emîr Saltuk Kümbeti iki renkli kesme taştan sağlam bir mimariye sahiptir. Cepheleri üçgen alınlıklarla nihayetlenen sekizgen gövde konik bir külâhla örtülmüştür. Üçgen alınlıklar arasında yuvarlak kemerli nişler içine işlenen yılan, tavşan, yarasa, kartal rölyefleri eski Türk hayvan takviminden gelen sembollerdir. Mengücüklü dönemine ait 1196 tarihli Divriği Kamerüddin ve Sitti Melik kümbetleri sekizgen planlı ve piramidal çatılı yapılardır. Sitti Melik Kümbeti gösterişli giriş cephesi ve geometrik süslemeleriyle dikkat çeker. Kemah'ta XIII. yüzyıl başına tarihlenen Melik Gazi Kümbeti ise tuğladan sekizgen planlı bir yapıdır.

XII. yüzyıl içinde Selçuklu kümbetlerinin ilki olarak görülebilecek Konya Alâeddin Camii avlusundaki II. Kılıcarslan Kümbeti 1192'den önce yapılmıştır. Kesme taştan, on kenarlı, piramit külâhlı, taş ve çini süslemeli, kitâbeli ve hafif sivri kemerli portal nişi içerisinde Bursa kemerli kapısı ile bu kümbet Selçuklular'ın ilk araştırma yapılarından biridir. Kayseri'de 602 (1205-1206) tarihli Çifte Medrese'de yer alan Gevher Nesibe Kümbeti içteki kubbe trompları, dışarıya akseden piramit çatılı görünüşü ile ayrı bir yere sahiptir. Konya Kılıcarslan Kümbeti'nden sonra ikinci defa 1217 tarihli Sivas İzzeddin Keykâvus Kümbeti'nde on kenarlı kümbetle karşılaşılmaktadır. Bu kümbet, tuğla-çini süslemeleriyle de Anadolu Selçukluları'nın ilk âbidevî eseri olarak önem taşır. Anadolu'nun en önemli mezar anıtlarından biri de genel tipolojiden ayrılan ve başka bir benzeri olmayan XIII. yüzyılın başına ait Tercan Mama Hatun Kümbeti'dir. Yuvarlak dilimli silindirik gövdeli, onu örten dilimli konik külâhlı kümbetin etrafı daire biçiminde on bir nişli bir kuşatma duvarı ile çevrilmiştir. Kümbet mimarisinin zengin örneklerini veren Kayseri'de Huand Hatun Kümbeti (1238) külliye içinde yer almaktadır. Mukarnaslı mermer kaide üzerinde kesme taştan sekizgen planlı ve piramidal külâhlı yapı taş işçiliği açısından önemli bir örnektir. Benzer özellikler 1247 tarihli Çifte Kümbet'te de görülür. Döner Kümbet on iki köşeli, konik külâhlı bir yapıdır. Silindire yakın gövdesi ve Ahlat kümbetlerine benzer üslûbuna bakılarak XIII. yüzyıl sonlarına ait kabul edilmektedir. Figürlü süslemenin bolca kullanıldığı bu kümbet büyük bir çadırı andırır. Döner kümbetin mimarisi, ana hatları ile daha sadeleştirilmiş olarak Erzurum Çifte Minareli Medrese Kümbeti'nde uygulanmıştır. XIV. yüzyıl başlarına tarihlenebilen Gümüşlü Kümbet'le Karanlık Kümbet aynı tipin devamı olan yapılardır. Kayseri'den sonra kümbetlerinin çokluğu ve çeşitliliğiyle tanınan Ahlat'ta esas karakter olarak silindirik gövde üzerine mukarnas kornişle oturan konik çatılı kümbet yapımı bir tip halinde gelişmiştir. Bu tipin en güzel temsilcisi olarak Ulukümbet (1273), Hasan Padişah (1275) ve Çifte (1281) kümbetler sayılabilir.

Selçuklu sonrasında ele alınan kümbetlerden Niğde'deki Hudâvend Hatun Kümbeti (1312) İlhanlı hâkimiyeti zamanında yapılmıştır. Altta bir kaide üzerinde sekizgen gövdeli yapı üstte onaltıgene dönüşmüştür. Figürlü süslemeleriyle dikkati çeken yapının altında olması gereken kriptası tam olarak tesbit edilememiştir. Yine bu dönemden Alemşah Kümbeti aynı plan ve süsleme özellikleriyle dikkate değerdir. Gevaş'ta bulunan Halime Hatun Kümbeti ile (1358) onun zengin süslemeli bir benzeri olan Ahlat Erzen Hatun Kümbeti (1396-1397) Karakoyunlular'ın ilk devrinden sekizgen planlı örneklerdir. Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel Bey'in Hasankeyf'teki kümbeti (XV. yüzyılın ikinci yarısı), silindirik gövdeli ve miğfer biçimli kubbesiyle tuğladan inşa edilmiş farklı bir mezar anıtı olup şeklinin yanı sıra sırlı tuğla ve çini süslemeleriyle dikkat çekici bir uygulamadır. Ahlat'ta yer alan Emîr Bayındır Kümbeti (1491) silindirik gövdenin 1/3'lük bir kısmı dekoratif biçimde sütun ve kemerlerle açılmıştır. Eretnaoğulları devrinden Kayseri Köşkmedrese avlusundaki kümbet (1339) sekizgen planlı ve piramit külâhlıdır. Bu dönemden kalan Sırçalı Kümbet ise silindirik gövdesiyle farklı görünümdedir. Sivas'taki Hasan Bey Kümbeti (Güdük Minare, 1347), kesme taştan kare şeklinde kaide üzerinde tuğladan yüksek bir üçgenli geçiş bölümü üzerinde silindirik gövdeli olarak ele alınmıştır. Karaman'da Alâeddin Bey Kümbeti (1391) içten ve dıştan on iki cepheli bir gövde ve bunu örten dilimli külâhı ile dikkat çekerken İbrâhim Bey Kümbeti (1432) kareye yakın bir plana sahiptir. Beyşehir'de Eşrefoğlu Kümbeti (1301-1302) camiye bitişik sekizgen planlı olarak ele alınmıştır. Hamîdoğulları döneminden Antalya Zincirkıran Mehmed Bey Kümbeti (1377) sekizgen gövdeli sade bir yapıdır. Osmanlı döneminde mezar anıtları yaygın olarak türbe formunda yapılmıştır.

Bu devrin mezar anıtları içinde az sayıda kümbet formu ile mezar anıtları görülmektedir. Bu form, sayısı azalarak XIX. yüzyıl sonuna kadar Anadolu'da sürmüştür.

(1) DİA; [KÜMBET - Sema Doğan] c. 26; s. 547-550

Kümbet-i Ali Türbesi-Abarkah

(1) Ünsal, Behçet. a.g.e. s. 74

Kümbez

Kazaklarda ölüyü gömdükleri yerin etrafını duvarla çevirip, buna kubbe yapmışlarsa kümbez demişlerdir.[1]

(1) Öztürk, Burcu, a.g.e., s. 12

Künbed-i Surh

Tarihlendirebildiğimiz en eski kriptalı Türk mezar anıtı Büyük Selçuklu eseri olan Künbed-i Surh (1147) dir. Künbed-i Surh'un kripta ve üst katı kare planlıdır. Künbed-i Surh kare planlı kripta bölümü ile ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü özellikle kare planlı kripta katı Anadolu'da sıklıkla tercih edilen bir uygulama olmuştur.[1]

(1) Öztürk Burcu, a.g.e., s. 21

Kürsi

Sözlükte "bir şeyin aslı, üst üste konulmuş veya çeşitli parçalardan oluşturulup üzerinde oturulan sandalye" gibi anlamlara gelir.

Terim olarak "naslarda Allah'a atfedilen ve ilâhî hükümranlığı ifade eden mânevî yahut nesnel varlık" diye tanımlanır.

Kürsî, Kur'an'da yer aldığı iki âyetin birinde Allah'a nisbet edilmiş ve O'nun kürsîsinin göklerle yeri kuşattığı belirtilmiştir (el-Bakara 2/255). Bu âyete Âyetü'l-kürsî denilmiştir. Diğerinde ise Hz. Süleyman'ın tahtını ifade etmektedir (Sâd 38/34).

Hadislerde kürsî "insanların üzerinde oturduğu nesne" mânasında kullanıldığı gibi Allah'a ve Cebrâil'e de nisbet edilmiştir (Dârimî, "Riķāķ", 80; Buhârî, "Edeb", 118; Müslim, "Îmân", 255). İlgili hadislerde, Hz. Peygamber'in âhirette hesabın başlaması için Allah nezdinde tevessülde bulunurken O'nu kürsînin üzerinde göreceği ve önünde secdeye kapanacağı, Allah için birbirini seven müminlere nurdan kürsîler verileceği, ayrıca Resûl-i Ekrem'in Cebrâil'i ufukta bir kürsî üzerinde otururken gördüğü belirtilir (Müsned, I, 282, 296; V, 229; Buhârî, "Bedü'l-vahy", 3).

Hadis kaynakları dışındaki bazı tefsir ve akaid kitaplarının Resûlullah'a atfettiği rivayetlerde kürsînin göklere ve yere nisbetle büyüklüğü çölün ortasına atılmış bir demir halkası örnek verilerek

anlatılır; böylece kürsînin gökleri ve yeri kuşattığı gibi arşın da kürsîyi ihata ettiği (Beyhakī, s. 510-511; İbn Kesîr, I, 13), kürsînin Allah'a atfedilen "kademeyn"in yeri olduğu (Âlûsî, III, 9), inciden yapıldığı (Kurtubî, III, 276), biri arşın üstünde diğeri altında bulunan iki kürsînin mevcut olduğu, bunlardan birinin suyun üstünde ve şekilleri farklı dört meleğin başı üzerinde bulunduğu (Beyhakī, s. 507-509), âhirette etrafındaki minberlerde peygamberlerin oturacağı (İbn Ebû Zemenîn, vr. 29b) belirtilirse de bu tür rivayetler genellikle zayıf kabul edilmiştir.

Kur'an'da ve sahih hadislerde geçen kürsînin anlamıyla ilgili olarak ileri sürülen çeşitli görüşleri şu noktalarda toplamak mümkündür:

1. Kürsî ile arş kastedilmektedir. Zira Arapça'da her ikisi de aynı anlamda kullanılır. Hasan-ı Basrî'ye nisbet edilen bu görüş pek taraftar bulmamıştır (Makdisî, I, 166).
2. Kürsî "ilâhî ilim" mânasına gelir. İbn Abbas'tan nakledilen bu görüş, başta Taberî ve İbnü'l-Cevzî olmak üzere pek çok âlim tarafından benimsenmiştir. Ancak kürsînin sözlükte "ilim" mânasına gelmediği ve İbn Abbas'a atfedilen rivayetin zayıf olduğu ileri sürülerek sözü edilen yorum Selefiyye âlimlerince eleştirilmiştir (İbn Kuteybe, s. 38-39; İbn Teymiyye, VI, 429).
3. Arşın yanında (veya altında) bulunan nesnel bir varlık olup "iki ayağın bastığı yeri" ifade eder; sahih hadisler de kürsîye bundan başka bir anlam vermeyi imkânsız kılar. Kürsîyi Allah'a yön, hatta mekân nisbet etmenin delilleri arasında görerek bu şekilde mânalandıran Selef âlimleridir (Osman b. Saîd ed-Dârimî, er-Red ale'l-Merîsî, s. 429; İbn Teymiyye, V, 55; VI, 584; Zehebî, s. 143).
4. Kürsî sekizinci felektir. Nitekim bazı rivayetlerde kürsînin göklere ve yere nisbetle büyüklüğü çölün ortasına atılmış bir demir halkası gibi tasvir edilmiştir. İslâm filozoflarının ve İsmâiliyye'nin benimsediği bu görüş de zayıf rivayetlere dayandığı ve sahih hadislerle bağdaşmadığı için eleştirilmiştir (İbn Kesîr, I, 14).
5. İlâhî saltanatı, hâkimiyet, yücelik ve büyüklüğü tasvir eden bir kavram olup maddî bir varlığa tekabül etmez. Zira Kur'an, zihnî mânaları duyularla algılanabilen hissî varlıklar gibi tasvir ederek anlatır. Kaffâl ve Zemahşerî bu görüştedir (el-Keşşâf, I, 385).
6. Kürsî arşın altında ve yedinci kat göğün üzerinde bulunan nesnel bir varlık olmakla birlikte Allah'ın zâtıyla ilgili bir yön veya mekân teşkil etmez; bu konuda İbn Abbas'a atfedilen rivayet maddî anlamda yorumlanamaz. Şuhalde Allah'ı maddî varlıklara benzemekten tenzih etmek için hem kürsînin ilâhî zâta mekân ve yön teşkil etmediğini vurgulayıp ilâhî hâkimiyet gibi mecazi mânalar vermek, hem de naslara uygunluğu sağlamak amacıyla onun nesnel varlığı bulunduğunu kabul etmek gerekir. Kürsînin nesnel varlığını mutlak mekân olarak anlamak da mümkündür. Fahreddin er-Râzî ve Elmalılı Muhammed Hamdi bu görüşü benimsemiştir (Mefâtîhu'l-gayb, VII, 12-13; Hak Dini, I, 850-858).
7. Gayb âlemine ait bir kavram olup gerçek mânasını bilmek imkânsızdır. Varlığına inanarak mahiyetini ilâhî ilme havale etmek en uygun yoldur. Bu görüşü de Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî ve M. Reşîd Rızâ gibi değişik ekollere mensup âlimler benimsemiştir (el-Bed ve't-târîH, I, 167; el-Avâśım, s. 314; Rûhu'l-meânî, III, 10; Tefsîrü'l-menar, III, 33).
8. Bütün fiilî sıfatların tecellisinden ibaret olup "ilâhî emirlerin ortaya çıktığı yer" demektir. Arşta kuvve halinde bulunan ilâhî kelimeler kürsîde fiil haline gelip tecelli eder. Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Şa'rânî gibi bazı sûfîler bu görüştedir (el-Yevâkıt, I, 110-111). Bunların içinde, naslarla uygunluğu ön plana alan ve ulûhiyyet makamını yaratıklara benzemekten tenzih eden Fahreddin er-Râzî ve Elmalılı'ya ait görüşün isabetli olduğunu söylemek mümkündür.(1)

(1) DİA; [KÜRSÎ - Yusuf Şevki Yavuz] c. 26; s. 572-573

Küş

a. Sonuna geldiği kelimelere öldüren, öldürücü anlamı katan Farsça usulüyle birleşik sıfatlar yapan son ek.(Merdum-küş, Adam öldüren)(1)(2)

b. Öldüren, öldürücü.[3][4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Küşende

Öldüren, öldürücü.[1][2][3][4]

(1) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(2) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Küştâr

Öldürme, kıyım.[1]

(1) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Küşte-Gân

a. Öldürülmüş olanlar,[2][3] öldürülenler.[4]

b. Cesetler.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Küşte

a. Öldürülmüş, maktul.[1][2][3][4]

b. Öldürülmüş olan kimsenin bedeni, ceset.[1][2]

c. Ölmüş, ölü.[4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Küşte Gân-ı Zinde

a. Şehitler.[1][2][3][4]

b. Diri ölüler.[2]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Küştegi

Adam öldürme, canilik, katillik.[1]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.

Küştenî

Öldürülmeye layık, müstahak, öldürülmeye değer, öldürülmeyi hak etmiş olan, öldürülesice.[1][2][3][4]

(1) Çağbayır, Yaşar. a.g.e.
(2) Ayverdi, İlhan. a.g.e.
(3) Develioğlu, Ferit. a.g.e.
(4) Kanar, Mehmet. a.g.e.

Küşteri Türbesi-Bursa

(1) Kepecioğlu, Kamil. a.g.e. Cilt 4, s. 184

Küt Küt Dede (Şemun Dede) Türbesi-Gaziantep

(1) Tanyu, Hikmet. a.g.e. s. 232

Kütüklü Baba Zaviyesi ve Türbesi-Yunanistan

(1) Engin, Refik. a.g.e. s. 830